

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

I-P

H—A

SZERKESZTETTE FÜR LAJOS ÉS PINTER JÁNOS

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

I-P

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

I-P

SZERKESZTETTE FÜR LAJOS ÉS PINTÉR JÁNOS

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

MAGYAR
AGRÁRTÖRTÉNETI
ÉLETRAJZOK
I—P

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK I—P

SZERKESZTETTE:

DR. FÜR LAJOS és DR. PINTÉR JÁNOS

BUDAPEST, 1988.

MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM

MAGYAR
AGRÁRTÖRTÉNETI
ÉLETRAJZOK
I—P

Szerzők:

DR. BALASSA IVÁN
BALÁZS GYÖRGY
DR. BÖKÖNYI SÁNDOR
P. ERMÉNYI MAGDOLNA
ERNST JÓZSEF
DR. FEHÉR GYÖRGY
DR. FÜLÖP ÉVA
DR. FÜR LAJOS
V. GÓZ GABRIELLA
DR. P. HARTYÁNYI
BORBÁLA
KASSAI M. KATALIN

DR. KNÉZY JUDIT
KOTLÁR KÁROLY
DR. KURUCZ GYÖRGY
DR. LAPOSA JÓZSEF
DR. MÁRTHA ZSUZSÁNNA
DR. MATOLCSI JÁNOS
NAGY ZSOFIA
DR. W. NAGY ÁGOTA
DR. OROSI SÁNDOR
DR. PÁLMÁNY BÉLA

DR. PÁLÓCZI HORVÁTH
ANDRÁS

DR. PINTÉR JÁNOS
N. PINTÉR ANNAMÁRIA
RÉZ GYULA
DR. SZABÓ LÓRÁND
SZŐLÖSSY GÁBOR
DR. TAKÁCS IMRE
TAKÁCS ISTVÁN
TARABA MÁRIA
UDVARY ÁGNES
VEZÉR AMÁLIA

DR. F. VIRÁNY JUDIT

Általános lektor:

DR. VÖRÖS KÁROLY
*a történelemtudományok doktora,
tudományos tanácsadó,
MTA Történettudományi Intézete, Budapest.*

Szaklektorok:

DR. FEHÉR GYÖRGY
*a mezőgazdasági tudományok kandidátusa,
ny. tanszékvezető egyetemi tanár
Állatorvostudományi Egyetem, Budapest.*

DR. GEDAY GUSZTÁV
*könyvtárigazgató,
Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Könyvtára,
Budapest.*

DR. HORN ARTÚR
*akadémikus, ny. tanszékvezető egyetemi tanár,
Állatorvostudományi Egyetem, Budapest.*

DR. KÁRPÁTI GYÖRGY
*a kémia tudományok kandidátusa,
egyetemi tanár,
Agrártudományi Egyetem, Keszthely
Mezőgazdaságtudományi Kara,
Mosonmagyaróvár.*

DR. KOVALOVSZKI JÚLIA
*tudományos főmunkatárs,
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest*

DR. MADAS ANDRÁS
ny. MÉM miniszterhelyettes, Budapest.

DR. MATSKÁSI ISTVÁN
*a biológiai tudományok kandidátusa,
főigazgató,
Természettudományi Múzeum, Budapest.*

SZUJKÓNÉ DR. LACZA JÚLIA
*a biológiai tudományok kandidátusa,
igazgató,
Természettudományi Múzeum Növénytára,
Budapest.*

DR. VARGA JÁNOS
*a mezőgazdasági tudományok kandidátusa,
ny. tanszékvezető egyetemi tanár,
Agrártudományi Egyetem, Keszthely,
Mosonmagyaróvár.*

DR. VÖRÖS KÁROLY
*a történelemtudományok doktora,
tudományos tanácsadó,
MTA Történettudományi Intézete, Budapest.*

IHRIG KÁROLY (1892—1970)

1892. december 2-án született az Arad vármegyei Szemlakon (ma: Șemlac — Románia). Apja gyógyszerész volt. A család 1899-ben Bonyhádra költözött, ott végezte el Ihrig Károly az elemi iskolát és a gimnázium négy alsó osztályát. Szülei 1906-ban Apatinba települtek át, ahol nem volt gimnázium, így ő Szekszárdon folytatta középiskolai tanulmányait. Az érettségi vizsga letétele után a budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karára iratkozott be, 1918-ban jogtudományi doktorrá avatták. Az első világháború egész ideje alatt katona volt, mint tartalékos tüzérfőhadnagy szerelt le.

Pályáját 1918-ban a Magyar Gazdaszövetségelnél kezdte, majd 1920-ban az akkor létrehívott tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kar szövetkezetpolitikai professzora, Czettler Jenő meghívta őt tanársegédjének. Ekkor jegyezte el magát Ihrig Károly a szövetkezeti

mozgalom tudományos vizsgálatával. Csakhamar adjunktus lett, és tudományos teljesítményei alapján 1924-ben a szövetkezeti politika tárgykörből egyetemi magántanárrá habilitáltak. Egyidejűleg betöltötte a Magyar Gazdaszövetségben előbb a titkári, utóbb 1934-ig az igazgatói tisztséget. Ebben az évben a Közgazdaságtudományi Kar átkerült a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezetébe. Ihriget ekkor kinevezték a mezőgazdasági és állatorvosi fakultás mezőgazdasági osztályán szervezett szövetkezetpolitikai tanszék élére, nyilvános rendkívüli tanárrá. (E tárgykör addigi professzora a megüresedett agrárpolitikai tanszéket vette át.) 1936-ban Ihrig Károly egyetemi nyilvános rendes tanár lett, az 1941/1942. tanévben pedig a Mezőgazdasági és Állatorvosi Kar dékánjává választották, a következő tanévben prodeán volt. Jó szervezőtehetségének is köszönhető, hogy viszonylag fiatalon nyerte el ezt a vezető egyetemi tisztséget.

A felszabadulás után a hazai felsőfokú agrároktatás a Magyar Agrártudományi Egyetem létesítésével új szervezeti konstrukciót kapott. Az agráregyetemnek mezőgazdasági, állatorvosi, kertészeti és erdészeti fakultása, a mezőgazdasági karnak pedig budapesti, magyaróvári, keszthelyi és debreceni osztálya lett. Ihrig tanszéke a budapesti osztályhoz került. Egyébként ő az agráregyetem (választott) tanácsjegyzői tisztét is betöltötte. Már 1949 május havában azonban az agráregyetem első átszervezése alkalmával őt több tanártársával együtt nyugdíjazták. Ezután az Országos Mezőgazdasági Könyvtár teljesítménybéres fordítójaként külföldi szakirodalom magyarra fordításával foglalkozott. 1952-ben a Mezőgazdasági Múzeum megbízta Ihriget a magyar mezőgazdasági szakirodalom retrospektív bibliográfiája 1934., illetve 1938. évi két első kötetének megjelenése után gyűjtött címfelvételek könyvészeti helyességének elbírálásával és a gyűjtés kiegészítésével. 1954-ben pedig a Mezőgazdasági Üzemszervezési Intézet tudományos szakértőnek hívta meg őt, majd ennek az intézetnek az MTA Közgazdaságtudományi Intézetébe történt beolvasztásakor átlépett ide, és a továbbiakban a Közgazdaságtudományi Intézetben dolgozott. Korai nyugdíjazása után is töretlen erőben és munkaképességben folytatott tudományos munkát.

Tudományos érdeklődését főként a szövetkezeti mozgalom kötötte le. Kritikai beállítottságánál fogva hamar felmerült benne a kérdés, hogy a szövetkezeti altruizmust hirdető sok szép szó mögött mennyi a valóságos eredmény. Annyira rendszerteleneknek és hézagosaknak találta a külföldi adatokat is, hogy nem kaphatott belőlük világos képet. Ez arra indította, hogy már 1928-ban Berlinben megjelent első könyvében felvesse a szövetkezeti statisztika rendszeresebb összeállításának a szükségességét. A szövetkezeti mozgalom tanulmányozása során az a további benyomása is támadt, hogy közgazdasági szempontból a szövetkezetek létjogosultsága többnyire nincsen eléggé megalapozva a hazai szakirodalomban. Ehhez képest „A szövetkezetek a közgazdaságban” című 1937-ben megjelent munkájában az elméleti közgazdaságtani kérdéseket helyezte előtérbe.

Elmélyült szövetkezeti tanulmányai vezették át Ihrig Károlyt az agrárpolitika tágabb területére, ahol úgy találta, kevés figyelemben részesül annak elemző vizsgálata, hogy mennyiben érvényesülnek a mezőgazdaságban is a piaci mechanizmus közgazdasági törvényszerűségei. Az e felfogást is tükröző „Agrárgazdaságtan” című, 1941-ben megjelent könyvét az MTA a Vigyázó-díjjal jutalmazta. A társadalmi jelenségek éles szemű megfigyelőjeként egyre inkább észrevette azt is, hogy hiányos nálunk az üzemtani és a közgazdaságtani szempontokat egyesítő, főként statisztikai adatsorokon alapuló, komplex agrárkutató. Ez a felismerés arra indította, hogy szorgalmazza egy ilyen rendeltetésű intézet megszervezését. A létrejött Mezőgazdaságpolitikai Intézetet a földművelésügyi miniszter 1941-ben hivatalos kutatószervvé emelte. Ennek az intézetnek eredményes munkásságát többek között a „Békekötés mezőgazdasági anyaga” című tanulmánykötetek bizonyítják. Ugyancsak Ihrig Károly nevéhez fűződik a földművelésügyi miniszter felhívására

1946-ban szervezett Dunavölgyi Agrártudományos Kutatóintézet létesítése is. Ezt azzal a céllal hozták létre, hogy Magyarország legyen a szomszédos országok agrárkutatásának központja, és hogy az agrártudósok baráti kapcsolatainak megalapozásával is elősegítsük a dunavölgyi népek kölcsönös megértését és együttműködését. A fordulat évét követően, 1949-ben azonban Ihriget mind a Mezőgazdaságpolitikai Intézet, mind a Dunavölgyi Agrártudományos Kutatóintézet vezetéséből eltávolították, és e két intézetet megszüntették.

Élénk kapcsolatot tartott Ihrig Károly a külföldi tudományos körökkel. Tagja volt a Nemzetközi Szövetkezettudományi Intézetnek (Association Internationale d'Études Cooperatives, Paris) és ügyvezető alelnöke az Agrárközgazdák Nemzetközi Értekezlete (International Conference of Agricultur Economists, London) magyar csoportjának, amelynek közgyűlésén hazánkat ismételten képviselte. A római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézetnek (a FAO elődjének) évkönyvei számára 1930-tól 1944-ig összeállította a magyarországi mezőgazdasági politikáról szóló évi jelentéseket.

Ihrig professzor tudományos munkássága sokoldalú és rendkívül termékeny volt, előadásait meggyőző okfejtés és választékos nyelvezet, vizsgáztatását mérték-tartó szigorúság jellemezte. Kisebb-nagyobb publikációinak száma, ideértve a szerkesztésben megjelent műveket is, megközelíti a háromszázat. Alig volt nálunk tudományos szövetkezetpolitikai, agrárpolitikai, közgazdasági és statisztikai egyesület vagy társaság, amelynek munkájában Ihrig Károly tevékeny részt ne vett volna. Olyan, a kormánynak tanácsokat adó testületek munkájában is részt vett, mint az Országos Mezőgazdasági Tanács, az Országos Statisztikai Tanács, az Árelemző Bizottság és az Országos Mezőgazdasági Munkabérmegállapító Bizottság. Majdnem negyedszázadon át szerkesztette a „Magyar Gazdák Szemléjé”-t. 1932-ben a Magyar Gazdaszövetség keretében részt vett egy országos telepítési szakértekezlet megszervezésében. A két világháború közötti időszakban ez volt az egyetlen nem pártpolitikai megmozdulás a hazai földbirtokmegosztás gyökeres rendezése végett. Főtitkára és Teleki Pál elnök tragikus elhunytá után egyik alelnöke volt az agrártudományok hazai művelőit akadémiai szervezetben egyesítő, 1935-ben alapított Darányi Ignác Agrártudományos Társaságnak.

A szövetkezeti politikán kívül az egyetemen mindvégig előadta a mezőgazdasági statisztikát, és ennek keretében hazai úttörőként a mezőgazdasági piacutatást. Az illetékes tanszék átmeneti szünetelése idejében 1938-tól 1946-ig a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, illetve az agráregyetemen kari megbízásból előadta a földművelésügyi közigazgatást és közigazgatási jogot, nyugdíjaztatásáig az agráregyetemen előadta a közgazdaságtant is. 1945 előtt jelentős tisztségeket viselt: az Országos Mezőgazdasági Termelési és Költségvizsgáló Intézetnek alelnöke, a Magyar Gazdaságtudományi Intézet elnöki tanácsának tagja, az Országos Statisztikai Tanács intézőbizottságának tagja, a Közgazdasági Társaság,

a Magyar Statisztikai Társaság és a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége választmányi tagja volt.

Ihrig Károly mint agrártudós sokat és értékeset alkotott. 1970. augusztus 25-én Budapesten hunyt el. A hazai és a külföldi társadalomtudományi körök megbecsült tagjukat veszítették el személyében. Oktatómunkája termékenyvé vált tanítványaiban, akiket önállóságra és a munka tiszteletére, szeretetére nevelt. Nevének fennmaradását tudományos alkotásai és tanítványainak emlékezései őrzik, akik közül nem egy egyetemi katedrára került.

Főbb munkái:

Internationale Statistik der Genossenschaften. Berlin, 1928. 275 lap.

Szövetkezetek. (Magyar Szemle Kincsestára.) Bp., 1928. 73 lap.

Budapest szövetkezetei 1926-ban. Bp., 1929. 213 lap.

A szövetkezetek a közgazdaságban. Bp., 1937. 573 + XV lap.

Agrárgazdaságtan. Bp., 1941. 342 lap.

Egy magyar-román gazdasági közösség hatása a magyar mezőgazdaságra. Bp., 1946. 40 lap + 23 tábl.

Mezőgazdaságunk helyzete 1947-ben, különös tekintettel az 1938 és 1947 közötti szerkezetváltozásokra. Bp., 1948. 32 lap.

A polgári mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom Magyarországon. (Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár megbízásából gépírással készített kézirat.) Bp., 1956. 270 lap.

Irodalom:

TAKÁCS Imre: Búcsúbeszéd Ihrig Károly ravatalánál Budapesten a Farkasréti temetőben 1970. szeptember 2-án. (Kézirat.)

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

ILLÉS NÁNDOR (1836—1907)

1836. május 15-én született a Hont vármegyei Királyfia-pusztán (Felsőszemeréd — ma: Semerovce Csehszlovákiában). Édesapja erdész volt, aki gyermekét Selmecbányán (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) és Rozsnyón (ma: Rožňava — Csehszlovákia) járatta gimnáziumba. Az ifjú Illés 1854—1860 között tanult a selmeci erdészeti akadémián, és 1864-ben államvizsgázott.

Gyakorlati szolgálatát a Coburg-uradalomban kezdte, közben szakirodalmi munkásságot is kifejtett. Első írása az „Erdészeti Lapok”-ban jelent meg „A makk és a gubics termő erdőkről” címmel. Részt vett a Divald—Wagner-féle erdészeti műszótár szerkesztési munkálataiban is. Így a kiegészést követően a selmeci akadémia magyarosításában jelentős szerepet vállalhatott és kapott is. 1868-tól kezdődően tanársegédként oktatott Selmeceen. Növénytant, erdőtenyésztést (-művelést), vadászattant és iparműtant adott elő, miközben az akadémia botanikus kertjét is jelentősen fejlesztette. 1870-ben Heidelbergben növénytani tanulmányokat kezdett, majd 1871-ben megjelent alapvető műve, az „Erdőtenyésztés”.

Illés Nándor könyve volt az első, amely az erdőművelés általános és részletkérdéseiről magyar nyelven nyomtatásban megjelent. Német források alapján dolgozott, de a magyar sajátosságoknak megfelelően csoportosította az ismereteket és az erdőművelési teendőket. Könyve mellett az erdőművelés hazai feladatait számtalan cikkben is kifejtette. „Csak akkor virágozik fel erdészetünk, ha elmélet és gyakorlat kezdet fognak.” — írta ugyancsak selmeci tanárkodása idején. A gyakorlatnak közvetlenül átadható szaktudásra példa az akácfa ültetéséről, neveléséről írt cikkei.

A szakirodalomban legelőször ő fejtette ki — édesapja eljárására hivatkozva — az akácmag vetés előtti forrásának szükségességét. Illés az elméleti, alaputatások

fontosságát is felismerte. Már 1870-ben a tölgyfajok elterjedésének országos vizsgálatára hívta fel a szaktársakat, ezzel megtette az első lépéseket hazánk erdészeti célú növényföldrajzi leírásához.

Sanyarú anyagi helyzete és hivatali előmenetelének kiállításalansága miatt Illés Nándor öt évi szolgálat után elhagyta a selmeci akadémiát. Előbb a Nyírségben, 1879-től pedig az Esterházy hercegi uradalomban dolgozott. Magánuradalmi munkája idején is jelentős tanulmányai, cikksorozatai jelentek meg. Nyugtalan, előretökélő szelleme mindig a haladást, a magyar erdészet fejlesztését szorgalmazta.

„Az erdőben minden a szépségnek hódol”. — írta. Erről a szépségről, az erdő „képéről” cikksorozata jelent meg csakúgy, mint a madarak szerepéről a „természet háztartásában”. A rajongva szeretett erdő „óriásai és agastyánai” érdekében 1879-ben indított mozgalmat, azok megóvását ajánlotta az erdészek figyelmében. Így az erdőesztétika mellett a hazai természetvédelem egyik első szószólóját is tisztelhetjük Illés Nándor személyében. Sokat írt — „Nyulassy Farkas” és „Rámóczy” árnevek alatt — a vadászati szaksajtóban is.

1880-tól budapesti erdőfelügyelőként, a következő évtől pedig a minisztérium erdőfelügyeleti osztályának vezetőjeként dolgozott 1891-ig, nyugalomba vonulásáig. Ez az időszak szakirodalmi munkásságának talán legtermékenyebb korszaka. 1885-ben jelent meg „A futóhomok megkötése, befásítása és használata” című könyve.

Illés Nándor nyírségi és deliblati tapasztalatai alapján a futóhomok legfőbb hibájának a lazaságot és a tápanyagszegénységet látta. Ennek alapján a leghatékonyabb javítási módnak a növénytenyésztet, elsősorban az erdőtenyésztet tartotta. Felismerte a futóhomok mozgásával keletkezett terepalakulatok jelentőségét, azok alapján határozta meg a fásítás mikéntjét. Ugyancsak ő ismertette a szakirodalomban leelőször (1890-ben) a homoktalaj természetes növénytakarójának jelentőségét a fafajmegválasztásban. A meszes homoktalajokra feketefenyőt javasolt, sőt a váltógazdálkodás eszméjét is felvetette. (A váltógazdálkodás a homok erdészeti és mezőgazdasági használatának láncolatát jelenti.) Az országosan fellépő akácpajzstetű-károsítás idején Illés is részt vett egy ismertető könyv megírásában.

Vadászati tárgyú írásai között jelentős az 1895-ben megjelent „A vadászat kezelése és gyakorlása” című könyve. A mű „A vadászati ismeretek kézikönyve” című háromkötetes könyv harmadik köteteként, két részben jelent meg. Illés a vadászat általános történeti, jogi fejlődésének felvázolása után a különféle vadgazdálkodási teendőket, berendezéseket vette sorra. A második részt pedig az egyes vadfajok vadászati módjainak szentelte. Könyvéből külön kiemelendő, hogy a vadgazdálkodás egyik legfontosabb tényezőjének a szabályszerű vadlétszám megfelelő megállapítását tartotta. A vadeltartó képesség (egységnyi területen tartható legtöbb vad) meghatározására különféle elméleti és gyakorlati módosításokat közölt, de megjegyezte: „ha a szabályszerű vadállomány meghatározása oly mó-

don és oly számban, mint e munkában történt, nem is tökéletes: vizsgálódásra és fejlesztésre fog indítani.”

Illés Nándor vadászati műve alapforrása ma is az egykori vadászati módoknak, a benne kifejtett elméleti tételek pedig valóban továbbgondolásra, továbbfejlesztésre alkalmasak voltak. Ugyancsak a vadászattal kapcsolatban írta az 1907-ben kiadott „A vadőr” című könyvét, amely az erdőőri szakiskolák tankönyve volt. A mintegy tucatnyi folyóiratban, újságban megjelenő munkái közül csaknem 270 az „Erdészeti Lapok”-ban látott napvilágot, az utolsó („A tölgyesek kiképzéséről”) 1905-ben.

A hivatali élettől visszavonult Illés Nándor Losoncon (ma: Lučenec — Csehszlovákia) telepedett le. Losoncon egyre többet foglalkozott szociális kérdésekkel. Szegények, árvák gyámjaként a város egyik legtiszteltebb polgára volt. Az erdészettel való kapcsolatát azonban a szakcikkein kívül az egyesületi választmányi tagságával, illetve az erdészeti államvizsga-bizottságbeli tiszttel haláláig tartotta.

1907. május 2-án hunyt el Palánkán (ma: Bačka Palanka — Jugoszlávia). Személyében a magyar erdészek szakuk egyik legkiválóbbikát veszítették el. Illés Nándor a magyar nyelvű erdészeti tudomány egyik előharcosa volt. Az erdészeti terminológia számos kifejezésén kívül az erdőművelés első összefoglalása fűződik a nevéhez. A hazai erdészet különleges feladatai között a homokfásítási kérdéseket teljes nagyságukban legelőször szintén ő tárta a szakmai közönség elé. Vadászati művei, az erdei életközösség összefüggéseiről, egyes elemeiről és az erdő népességéről készített tanulmányai szintén alapvetőek voltak.

Főbb munkái:

Erdőtenyésztés. Buda, 1871. 341 lap.

A futóhomok megkötése, befásítása és használata. Bp., 1885. 88 lap.

A vadászati ismeretek kézikönyve. 3. kötet. A vadászat kezelése és gyakorlása. Bp., 1895. 310 lap.

A vadőr. Kézi tankönyv a m. kir. erdőőri szakiskolák számára. Bp., 1907. 403 lap.
FEKETE Lajos—ILLÉS Nándor: A közerdész. Gyakorlati útmutatás az erdészeti segédszemélyzet számára. Bp., 1873. 231 lap.

Irodalom:

— —: Illés Nándor (1836—1907). EL. 1907. 10. sz.

MAGYAR Pál: Illés Nándor halálának 50. évfordulójára. Er. 1957. 4. sz.

ILSEMANN KERESZTÉLY (1850—1912)

Christian Ilsemann 1850. február 20-án született Kielben (ma: Német Szövetségi Köztársaság) jómódú kertészcsaládból. Az 1870-es években került Magyarországra, ahol különböző uradalmak kertészeteiben dolgozott. Később a magyaróvári Gazdasági Akadémiára került, ahol először segédkertészként dolgozott, majd Villási Pál, a neves gyümölcsstermesztő és pomológus utódként a kertészeti ismereteket oktatta az intézet főkertészeként. Bizonyára jól megtanulhatott Ilsemann Keresztély magyarul, mert 1884 után, amikor a korábbi kétnyelvű oktatás (magyar—német) megszűnt és csak a magyar maradt a tanítás nyelve, neki nem kellett távoznia, mint számos tanártársának.

Az óvári akadémián a hagyományoknak megfelelően a haszonkertészetnek volt meghatározó szerepe. Ilse-

mann változtatott a korábbi szemléleten és a dísznövénytermesztés fejlesztését szorgalmazta. Magyarországon elsőként hozott létre fajtahiteles díszfaiskolai termesztést. Az 1880-as évek végére több mint másfélezer díszfa- és cserjefajta, illetve változat szaporítása fűződik az Ilsemann irányította magyaróvári akadémiai kertészet nevéhez.

1892-ben Budapest főkertésze, Fuchs Emil nyugdíjba vonult. Állását — addigi munkásságának elismeréseként — Ilsemann Keresztélynek ajánlották fel, aki azt örömmel fogadta el. Ebben az időben Budapest a dualista Osztrák—Magyar Monarchia magyarországi felének tényleges fővárosává vált az 1873. évi város-egyesítés után. Ha a „császárvárossal” (Béccsel) vetekedni nem is tudott, mégis egy olyan polgári berendezkedésű állam székesfővárosává vált, amely az állami, politikai és adminisztratív feladatokat ellátó intézmények székhelyeként, ténylegesen központja lett az országnak.

A múlt század utolsó évtizedére a főváros népessége számottevően nőtt, a nagyipar már csaknem véglegesen elhelyezkedett. A főváros sűrűn beépült pesti részének határa, a mai Katona József utca—Visegrádi utca—Dráva utca—Dózsa György út—Thököly út—Baross tér—Mező Imre út—Hámán Kató utca—Soroksári út vonala volt. A budai oldalra azonban — a Víziváros, Krisztinaváros, Vár, Tabán kivételével — még a lazán, szétszórtnan elhelyezkedő kisebb villanegyedek, családi házak voltak inkább jellemzőek a beépítettség szempontjából. A városi, illetve közparkok szerepe fokozatosan nőtt.

Ilsemannak a fővárosi kertészet élére kerülése idején átalakulóban volt a park-építés. Itt már nem érvényesült a magánparkok angol stílusa, mely csak sétálóhelynek tekintette a parkot. A nagyvárosi parknak sok ember egészségét, szórakozását, pihenését kellett szolgálnia. Egész stílusában, elrendezésében, dísznövényállományában, sőt — az addig szinte tilalmazott — épületeiben ezt az igényt kellett kielégítenie. Ilsemann határozott, energikus egyéniségének megfelelően óriási ambícióval látott munkához. Elődei munkáját folytatva, gondot fordított a Duna két oldalán levő fasor (Pesten akác, Budán vadgesztenye) megóvására, állandó pótlására. Ezek a fasorok, ahol terekhez értek, kis parkokká bővültek. Ezek közül Budán, a Döbrentei téren levőt Ilsemann alakíttatta ki, hangulatos tájkert formájában.

Ilsemann nevéhez fűződik a Szabadság tér parkjának kialakítása is. A park sétányát még Széchenyi István kezdeményezte 1846-ban. Az itt állott hatalmas kaszárnyát (Neugebäude = Újépület) 1898-ban lebontották. Ilsemann a parkot a platánsoros sétányhoz kapcsolódva tervezte, az egyes pázsitrészeket hársfa-, illetve gömbakác sorokkal választotta el. Hasonló fák sorba ültetésével, virág- és cserjecsoportok elhelyezésével alakította ki az akkori Tisza Kálmán tér (ma: Köztársaság tér) kertészeti arculatát.

A Városligetben a millenniumi kiállításnak 1896-ban igen nagy területre volt szüksége. A kiállítási csarnokok építésének mintegy 800 fa esett áldozatul, és összefüggő virágos parkrészek semmisültek meg. Az ünnepségek bezárása, illetve az épületek lebontása után Ilsemann tervei alapján rendbehozták a Városligetet, új sétányok létesültek fával szegélyezve, nagy számban telepítettek cserjéket, alakították ki virágtáblákat. Ilsemann utódai a Városligetet a mindenkori uralkodó kertművészeti stílusok szerint többször átalakították, de a főbb sétányok, fasorok megmaradtak.

A Népliget parkosítása az 1860-as évek végén kezdődött. Ilsemann dendrológiai parkká alakította át számos sétánnyal, azzal a céllal, hogy bemutassa, milyen volt a korábban általánosan elterjedt angol stílusú vagy „természetes” kert. Ezt azért is megtehetette, mert még századunk elején is csak nagyon kevesen sétáltak a Népligetben.

A Margitsziget dendrológiai park jellegét a XIX. század folyamán alakították ki. A „Duna gyöngyét” a XVIII. század végétől a Habsburg-ház magyarországi

ágától származó főhercegek örökölték egymás után, akik — különösen József nádor — kedvtelésből különböző dísznövényeket és fafajokat honosítottak meg. 1908-ban eladták a fővárosnak, amikoris Ilsemann rengeteg dísznövényt telepíttetett, főleg virágokból álló csoportok formájában. Támogatásával tovább fejlesztették a sziget főkertésze, id. Magyar Gyula (a későbbi azonos nevű, híres kertész és pomológus apja) által kialakított Rózsakertet.

Ilsemann nevéhez fűződik az Állatkert parkjának kiépítése is. Itt különösen nehéz feladata volt, hiszen a parknak nemcsak a látogatókat, de az Állatkertet is szolgálnia kellett, annak igényeivel, feladataival összhangban állva.

Dendrológiai tevékenysége mellett jelentősek a korra jellemző virágszönyeg-ágyak létesítésében elért eredményei. Az Ilsemann által tervezett szönyegágyakban a virág nem mint mértani elem jelentkezett, hanem a virág színe, formája adta meg a kellő hatást. Virágszönyegágyai nemzetközi elismerést arattak, a német nyelvű szakkönyvek mint követendő példát mutatták be.

Ilsemann a főváros kertészetének irányítása mellett 1898-tól az Országos Magyar Kertészeti Egyesület főtitkára és a egyesület lapjának, a „Kertészeti Lapok”-nak főszerkesztője volt. Szerkesztette a „Der Fruchtgarten» és „A Kert” című szaklapokat is.

A millenniumi kiállításon, majd az 1902. és 1910. évi nemzetközi virágkiállításon a fővárosi kertészet volt a legnagyobb kiállító. Ezek anyagát Ilsemann a maga szokott módjában hatásosan állította össze” — írták a korabeli híradások. Természetes, hogy a főváros kertészete kapta a legtöbb aranyérmét és díszoklevelet. Ő rendezte a Mezőgazdasági Múzeumban 1904-ben bemutatott tavaszi virágkiállítást is. Tanácsait rendre kikérték, az ő irányításával alakították ki Darányi Ignác földművelésügyi miniszter dunaörsi és báró Hatvani Sándor hatvani parkját.

1912. június 4-én halt meg Budapesten, a főváros által adományozott díszsírhelyre temették el. Alkotásai közül ma már kevés látható. Részben a későbbi átalakítások nyomán tűntek el, nagy pusztítást végzett a II. világháború és századunk végéhez közeledve a környezetszennyeződés. Ilsemann platánjainak egy részét 1987 nyarán vágták ki a Városligetben a Kacsóh Pongrác út elején, az M3-as autópálya felé vezető szakaszon. A fákat a gépkocsik kipufogó gázai pusztították el. Ilsemann Keresztély „Budapest székesfőváros nyilvános parkjainak és sétányainak kertészeti főnöke” (1892—1912 között) nevét az 1973-ban megjelent „Budapest lexikon” meg sem említi.

Főbb munkája:

Díszkertészet. (In: Magyarország közigazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. Szerk. Matlekovits Sándor. VI. kötet.) Bp., 1897.

Irodalom:

- : Ilsemann Keresztély +. K. 1912. június.
- : Ilsemann Keresztély +. KL. 1912. június.

INKEY BÉLA (1847—1921)

Inkey Zsigmond Somogy megyei föld-birtokos és gr. Batthyány Antónia fia, 1847. december 1-jén született Pozsonyban, ahol apja mint Somogy vármegye egyik követe tartózkodott. 1859—67 között a jezsuiták kalksburgi nevelőintézetében folytatta középiskolai tanulmányait, 1867-ben Bécsben érettségizett. Ezután a pesi egyetemen jogot hallgatott 1867—69 között, majd magánúton tanult tovább Pozsonyban, a jogakadémián. 1870-ben tett bírói vizsgát, 1871-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fogalmazója, majd a Bányászati és Kohászati Főiskola ügyeinek referense lett. Az ehhez szükséges szakképzettség megszerzésére a Freibergi Bányászati Akadémián folytatott tanulmányokat, ahol Bernat Cotta, német bányageológus, az ércképződés jelentős kutatója, kinek több könyvét magyarra

is lefordították, volt rá nagy hatással. Ez az év döntő változást hozott pályájában: geológiai kutatásokra adta fejét. Hazatérve további ismereteket szerezni Hofmann Károly geológushoz csatlakozott, s részt vett az 1874. évi, a villányi és nagyharsányi hegységben, majd 1875—76-ban Vas megyében végzett felmérésekben. 1877-ben Sopron megyének egy részét már önállóan mérte fel.

1878-ban megnyerte a Természettudományi Társulat nyílt pályázatát: megbízást kapott az erdélyi nagyági bányaterület geológiai, petrográfiai és bányászati leírására. Munkájában G. A. Daubrée, francia geológus, a kísérleti geológia legkiválóbb művelője nyomán az ércek kialakulását, a telérek keletkezését is magyarázza. Tanulmánya elismerésként a Természettudományi Társulat Semsey-díjjal jutalmazta, a MTA levelező tagjai közé felvette.

1881-től két éven keresztül — a bolognai geológiai kongresszus határozatára — három geológus Erdély és a Kárpátok geológiai felvételét végezte: Primics

György a Tölgyes-szorostól az Ojtozi-szorosig, Inkey Béla az Olt áttöréstől a Duna Vaskapu szorosáig terjedő részt, és Herbich Ferenc a Székelyföldét.

1877-től Inkey Béla a Földtani Társulat első titkára, a „Földtani Közlemények” szerkesztője volt. Az 1885. évi országos kiállítás hivatalos jelentését ismertetve felvetette a termőtalaj tudományos vizsgálatának fontosságát, hiányolva az agronómia és a geológia szakemberei közötti kapcsolatot. Kifejtette: az ország mezőgazdaságának hasznot csak a földtani alapokon álló talajismeret hozhat. A Földtani Intézetben belül egy agronómiai osztály létrehozását szorgalmazta, melynek megalakulását követően osztályvezetője lett. Édesapja halála után 1885-től visszavonult a családi birtok kezelésére, gyakorlati mezőgazda lett.

A nyolcvanas években a filoxéra által okozott országos csapást követően a Földtani Intézet egyre több olyan feladatot kapott, amely a mezőgazdasági talajismeret, az agrogeológia körébe tartozott. Az Alföld szikes talajainak tanulmányozását Inkey és Treitz Péter közösen kezdték meg, gyakorlati és laboratóriumi kísérleteket végeztek, de ez a munkájuk abbamaradt. Inkey Béla a filoxéra által elpusztított szőlők rekonstrukciójában is jelentős szerepet vitt. A felső szőlő és borgazdasági tanfolyamon előadta a geológiát és a talajismeretet. Sikeresen foglalkozott a szőlőtalajok mézst tartalmának meghatározásával, a mézst tartalom növényfiziológiai hatásának eredetével.

1897-ben, 50 évesen végleg megvált az intézettől, Vas megyei birtokára vonult vissza, gazdálkodott, tanulmányokat írt. 1921. augusztus 31-én Tarodházán halt meg.

Inkey a geológia két területén is jelentős, alapvető munkásságot fejtett ki: élete első felében a bányageológiát, később az agrogeológiát művelte. Folytatta azt a munkát, amit a termőtalajok megismerésére az 1850-es évektől Szabó József kezdett meg, s amelyre 20 éven keresztül próbálta ráirányítani a figyelmet, de követőkre akkor nem talált.

Inkey Béla 1891-ben Németországban a síkvidéki (alföldi) talajtani feltételeket tanulmányozta. Felkereste a berlini, lipcsei, heidelbergi és strassbourgi földtani intézeteket, ahol megismerkedett a felvételek szervezetével, a laboratóriumi munkákkal. Német szakemberek meghívására gyakorlati munkákban is részt vett.

Elkészítette Pusztaszentlőrinc (Bp., Pestszentlőrinc) talajtani felvételét, a mezőhegyesi állami ménésbirtok, a debreceni Gazdasági Tanintézet pallagi birtokának talajterképét, 1895-től a Kisalföld keleti szélének felvételét végezte. A német iskolát követve az altalaj geológiai kifejlődését vette alapul, majd a talajok fizikai tulajdonságai, elsősorban kötöttsége alapján elhatárolta az egyes típusokat. A kézi fúróval vett talajmintákat kémiai és fizikai vizsgálatoknak vetette alá, iszapolással szemcsenagyság szerint felbontotta, majd kimutatta az egyes szemcsenagyságok százalékos arányát a különféle talajtípusokban.

Visszavonulása után is figyelemmel kísérte a hazai és külföldi irodalmat. Az 1907. évi mexikói nemzetközi kongresszuson bányageológiai munkásságának ered-

ményét adta elő. A német talajtani iskola tanítványa volt, de felismerte, hogy módszereik nem kizárólagosak a termőtalajok vizsgálatára. Tanítványai, Treitz Péter és Timkó Imre hatására felismerte, hogy az oroszországi, romániai klimazonális talajbeosztás a hazai viszonyokhoz jobban alkalmazható. Utolsó munkája a magyar talajvizsgálat történetének megírása volt. A magyarországi talajkutatás történetét jelentősebb intézményekhez, eseményekhez, feladatokhoz kötve írta meg, bemutatva a Földtani Intézetben végzett talajvizsgálati munkákat, a geológusok első nemzetközi értekezletét (Budapest, 1909.). Részletesen leírta a szikesek, a futóhomok, a szőlőtalajok, a tőzeg és táptalajok kutatásának történetét, elemezte a teoretikus munkákat, szólt a mezőgazdasági kísérletügyről is. Végül az 1913-ig terjedő talajismereti irodalom címjegyzékét is közreadta. Inkey Bélának (Semsey Andorral együtt) nagy szerepe volt abban, hogy a talajtani kutatások a Földtani Intézetben szervezett keretek között fejlődhettek. Talajgenetikai szemléletű módszerét átvették és továbbfejlesztették mind hazánkban, mind külföldön úgy, hogy alapelvei évtizedekig megmaradtak. Munkássága közvetítő a geológia és a gazdasági talajismeret között. Módszerének alapja a geológiai felvétel, végeredménye a legfelső termőtalaj magyarázata, célja a mezőgazdaság támogatása. Talajismeretének felépítése:

1. tipográfiai térképezés
2. geológiai felvétel
3. talajtérképezés
4. talajelemzés: fizikai-kémiai.

„Mert miután megvan állapítva valamely vidék talajának:

1. geológiai alapja és evvel együtt eredete,
2. változatának elterjedése és szerkezete,
3. szövete, fizikai tulajdonsága és összetétele

— most léphet elő a mezőgazdaság gyakorlati kívánalma, hogy ezen ismeretek a földművelés előmozdítására használtassanak.” — írta „A geológiai felvételek alkalmazása a mezőgazdaság terén” című munkájában. Az agrogeológiai felvételek fő céljaként az okszerű gazdaság javítását tűzte ki: „A talajvizsgálat gyakorlati haszna ugyanis egyfelől abban áll, hogy valamely földbirtoknak, vidéknek, országnak termőtalaját megismertetvén, annak értékét osztályonként mutatja és a földbecslést tudományos alapra fekteti, másfelől ugyancsak ez az alapos ismeret számtalan esetben rávezet azon eljárásokra, melyekkel a talaj hibáin vagy hiányán javíthatunk.”

Inkey Béla kiváló bányageológus, s egyben az agrogeológia megteremtője volt. Munkája elismeréseként az MTA levelező tagjává, a Földtani Társulat tiszteleti tagjává választották. Részt vett az I. Nemzetközi Agrogeológiai Értekezletén (Budapest, 1909.), beszélt németül, franciául, angolul, olaszul, spanyolul, románul. Az I. Agrogeológiai Értekezlet beszámolóját szerkesztette.

Főbb munkái:

A székesfehérvári-velencei hegység granit nemű és trachit kőzetei. FtK. 1875. 145—158. lap.

Román és magyar geológiai fölvételek a két ország határhegységében. FtK. 1885. 141—148. lap.

Nagyág földtani és bányászati viszonyai. Bp., 1885. 175 lap.

Az erdélyi havasok az Oltszorostól a Vaskapuig. (Ért. a természettudományok köréből. XIX. 1.) 1889. 32 lap. Székfoglaló értekezés.

A geológiai felvételek alkalmazása a mezőgazdaság terén. Kt. 1892.

A debreczeni m. kir. Gazdasági Tanintézet földje. FIÉ. Bp., 1894. 2. füzet 84—100. lap.

A magyarországi talajvizsgálat története. Bp., 1914. 54 lap.

Irodalom:

PÁLFY Móricz: Inkey Béla 1. tag emlékezete. Bp. 1924.

TREITZ Péter: Palini Inkey Béla emlékezete. Bp. 1924. FtK. 1924. 5—12. lap.

BALLENEGGER Róbert—FINÁLY István: A magyar talajtani kutatások története Bp., 1963. 318 lap.

IRINYI JÁNOS (1787—1856)

A szatmári nemesi családból származó Irinyi János mezőgazdász, Irinyi János vegyész, feltaláló és Irinyi József író, műfordító apja 1787. január 6-án született Zsákán (Bihar megye). Tanulmányait Nagyváradon és Egerben végezte, majd mint a székelyhidi, s később a nagylétai uradalmak jószágfelügyelője nyert alkalmazást.

A székelyhidi és nagylétai dominiu-
mok báró Mandl-birtokként összetar-
toztak. Az 1830-as években a birtokos
család két ága — a stájer eredetű gróf
Studenberg- és a Mandl-ág — birtok-
megosztást hajtott végre, s ekkor került
Irinyi János Létára, ahol 40 évet töltött
Mandl Lajos, s később Mandl Rudolf
szolgálatában. Mindkét birtokot és sa-
ját vértesi (ugyancsak Bihar megyei) jó-
szágát is korszerű mintagazdasággá fej-
lesztette. Különösen kiemelkedő gazda-

sági tevékenységet végzett a váltógazdaság bevezetése, az állattenyésztés és — az ekkor még korántsem általánosan jellemző — mezőgazdasági gépesítés területén.

A létai uradalom a gyapolyi pusztával együtt mintegy huszonezezer holdat tett ki. A földek fele allodium — azaz földesúri kezelésben tartott birtok —, harmada a jobbágysággal közös legelő volt. Talajtípusai közt a búzát és repcét termő fekete föld, a közös legelőnek használt homokos terület és az erdőföld domináltak, kis része ritkás homok volt. Az allodiális föld két major közt oszlott meg: az egyik Létán, a város mellett, a másik Félégyháza község alatt, Gyapolypusztá mellett helyezkedett el 4300 holdjával. Súlyos gondot okozott a szükséges majorsági munkaerő biztosítása: a 214 egész telket kitevő úrbéri állományon 600 telkes gazda osztozott, akik jelentékeny igaerőt tudtak ugyan kiállítani, de zsellérek csak csekély számban éltek a birtokon.

Ezt az uradalmat vette kezelésbe Irinyi János és tette azt jól jövedelmező gazdasággá. Irinyi, aki a korabeli gazdasági szaklapok rendszeres olvasója volt, s alkalmanként maga is beszámolt tapasztalatairól a „Gazdasági Lapok”, a „Mezei Gazda”, a „Magyar Gazda”, vagy az „Ismertető” hasábjain, sikeresen ötvözte a birtokigazgatás élén az elméletből és a gazdasági gyakorlatból szerzett tudását. A szakirodalmi tájékozódás mellett más nagybirtokok eredményeivel is megismerkedett: végiglátogatta a jelesebb uradalmakat és néhányszor német földön is megfordult a korszerűbb módszerek megismerése céljából.

Irinyi János az uradalomban Gyapolypusztán bevezette a Magyarországon egyes élenjáró uradalmakban már a XVIII. század végén megjelent, de általánossá még ekkor sem vált váltógazdálkodást. A nyomásos művelésű részeken is meghatározott rendszerben követték egymást a növények: trágyázott földbe vetett kapásokra tavaszi kalászosok, majd ősziak következtek. Így a tavaszi vetések még egyszeri szántásban is szépek voltak, az ősziak alá pedig általában háromszor szántottak. Irinyi igen fontosnak tartotta a megfelelő magelőkészítést: a gyomnövények magjai eltávolítására ajánlotta vetés előtt a vetőmag megmosását (ezt alkalmazva kerülte el például a bükkönynél az aranka magjának elvetését), s vetőmagkiválasztást is végzett. Tekintve a birtok egyes részeinek homokos talaját, a kapásnövények közül nagyban termesztett burgonyát. A növény betegségei ellen és terméshozama fokozása érdekében Irinyi János magról nevelt vetőburgonyát, s 6—8 évente ezzel frissítette fel a gumóról való termelést. A termés feldolgozására gőzerővel működő szeszgyárat hozott létre. Amint azt a birtokon alkalmazott Diossy Ferenc számtartó kifejtette, a szeszgyárban használt berendezés segítségével napi 96 pozsonyi mérő (1 pozsonyi mérő 62,48 liter) burgonya, vagy 35 pozsonyi mérő rozs és árpa lepárlását tudták elvégezni, s egy év alatti tiszta bevételük mintegy harmincezer váltóforint volt: „... egy illy intézet, minden természetmennyinknek legjobb eladó piacza, széna' szükségében pedig a' moslák, nem gyéren marháinknak éhségtől megmentője, fias juhaink' tejelő dajkája', sertvéseink' legjobb kiteleltető eszköze, 's szóval egy jó rendezett gazdaságnak minden, de leginkább kiapadhatatlan pénzforrása miatt, leghathatósabb segédje 's előmozdítója.” A burgonya persze nemcsak a szeszgyártás egyik alapanyaga, hanem takarmány is volt, s mellette a kapások közül a kukoricának jutott még nagy szerep az állattartásban. Ez utóbbi növényből az ún. milánói fajtát termesztették: édes ízű, lisztes, tömött szemek, pirosas-sárga szín jellemezték. A takarmányféléket szalastakarmányok — csalamádé, muhar, lucerna — egészítették ki, lehetővé téve a nyári istállózat is.

Ami a kalászosokat illeti, a főként a szeszfőzésben felhasznált rozs és árpa mellett termesztett búzát 5—6 évente Békés megyeivel és bánsággal váltogatták, a birtokon mindig a legjobb talajról véve a jövő évi vetőmagot.

Az állattenyésztésben az igásokat többnyire télen-nyáron istállószalastason tartották. Mivel az igások munkaerejét kímélni akarták, nyári legelőn csak ott

legeltettek, ahol az állat sok fáradság nélkül is jóllakhatott. Az istálló tartás persze a trágya miatt is fontos volt. A juhászatban Irinyi János inkább bő és kiegyenlített gyapjúhozamra, s nem annyira a finom minőségre törekedett. Tartottak még tinónevelésre gulyát és „Milos-fajta” sertéskondát. E maga korában nagy népszerűségnek örvendő, igen gyorsan elterjedt fajta Milos szerb fejedelem topcsideri tenyészetéből eredt, ahonnan 1833-ban József nádor kisjenői (Arad megye) uradalmába hoztak be állatokat. A „Knyez Milos”-nak nevezett fajta tenyésztése vetette meg az alapját a mangalicatenyésztésnek. A hizlalást — ami Diossy szám-tartó szerint „. . . egy nagy ága . . . a gazdálkodásnak” — a szeszgyár melléktermékeire alapozták.

Szaklapoknak küldött cikkeiben sokat foglalkozott Irinyi a marhavésszel. E járványos betegséget ő az állatok ivóvizébe tett „kénsavany”-nyal próbálta megelőzni, s az ásványi anyagok utánpótlását szolgáló marhasó bőséges biztosításával. Elismerte azonban, hogy a szegényebb gazdák ez utóbbit nem képesek rendszere-sen megvásárolni.

Irinyi János új majorokat is épített a birtokon. A szűkében lévő munkaerőt azonban pótolni nem tudta, s ez ösztönzően hatott a gépesítésre. A vastestű Zugmayer- és Vidacs-ekék mellett töltögető eke, lókapa, cséplőgép, gyűjtő- és vetőgépek, szelelőrosták és szecs-kavágó, valamint cséplőgép voltak találhatóak a birtok eszközállományában.

A cselédkérdésben Irinyi — egy cikkének tanúsága szerint — meglehetősen konzervatív álláspontot foglalt el: mivel drága és kevés a napszám, kénytelen volt „drágán fizetett, rossz akaratú és hűtlen cselédekkel küzdeni”. Tiltakozott a cseléd felmondási idejének egy hónapnál hosszabb időre történő felemelése ellen, hiszen az volt a véleménye, hogy a felmondás alatt állók nem dolgoznak, sőt, bosszúból még kárt is tehetnek a gazdaságban.

Irinyi János a birtok jövedelméből már a 40-es években kastélyt építtetett. A tulajdonos, Mandl Lajos halála után a család a birtokot a Belga Banknak adta el, s az felosztva kisebb birtokosoknak értékesítette.

Az egész élete folyamán jó egészségnek örvendő, vakmerő lovas és kitűnő vadász Irinyit nagy munkabírárság és szigorú kötelességteljesítés jellemezte, s ugyanezt várta el beosztottjaitól és a gazdaság munkásaitól is. Elve szerint: „Ha kell, tedd magad, ha nem kell, küldj mást!”, nemcsak a munkák megszervezéséből, hanem közvetlen irányításából, ellenőrzéséből is tevékenyen kivette részét. Mint maga mondta, „sokszor inkább ispán, mint igazgató” volt. A gazdálkodásban — a pénztől a takarmány felhasználásáig — szigorú takarékoságot valósított meg.

Halála előtt egy évvel Irinyi János a Gazdasági Lapokban így foglalta össze pályafutását: „Én, mint afféle parlagi ember, ötven évet megközelítve, olyan meglehetősen gazdasággal bíbelődtem, ahol minden ágával a gazdaságnak, s mindenemű barommal bajoskodtam!”

Nagyletán (ma: Létavértes, Hajdú-Bihar megye) halt meg, 1856. április 15-én.

Főbb munkái:

- Marhadög' körülményeiről. Ismertető (szerk. Fényes Elek) 1839. 6. sz.
Búza-üszög és aranyka. GL. 1850. 41. sz.
Egy kis észrevétel a cselédrendszer ügyében. GL. 1852. 43. sz.
A vetések fogasolása, s a marhák szájfájása. GL. 1855. 21. sz.

Irodalom:

- Biharban, N. Létáról: Diossy Ferencz Számtartó. Ismertető (szerk. Borsos Márton). 1839. 15. sz.
— —: Irinyi János emléke. GL. 1856. 29. sz.
— —: Irinyi János. VnÚ. 1858. 13. sz.
— —: Idősb. Irinyi János 1787—1856. (In: Az OMGE emlékkönyve V. Szerk. Galgóczy Károly). Bp., 1885.

ISTVÁNFFI GYULA (1860—1930)

1860 április 5-én született Kolozsváron, itt végezte iskoláit is. 1881-ben a kolozsvári egyetemen a természettan-földrajz szakon tanári oklevelet és bölcsészdoktori címet szerzett. Ezután a bonni egyetemen képezte magát tovább. 1883-ban visszatért a kolozsvári egyetemre és ott a növénytan tanszéken mint magántanár dolgozott.

Tudományos kutatásait már egyetemi hallgató korában kezdte el, sejttani kérdésekkel foglalkozott. Ebben az időszakban úttörő jellegű dolgozatokat írt a klorofill osztódásáról és a sejtek morfológiájáról. Később a moszatokkal foglalkozott behatóbban. Jelentősek Erdély moszatait ismertető közleményei. E mellett érdeklődése az alsóbbrendű gombák kutatására is kiterjedt. 1885-ben meghívást kapott a münsteri egyetemre, ahol Oscar Brefeld mellett

tanulmányozta a gombákat. Istvánffi segítette tanárát nagy gombakönyvének megírásában, a VII, VIII, IX. köteteknél társszerzőként vett részt.

1886-ban a családi Schaarschmidt nevét, mivelhogy nagybátyja örökbe fogadta, felcserélte a csikmádéfalvi Istvánffi névvel és a nemességgel.

1887-ben ismét visszatért a kolozsvári egyetemre, ahol mint egyetemi magántanár munkálkodott. A tanítás mellett teljes lendülettel folytatta tudományos munkáját. Eredményeit számos szak- és ismeretterjesztő kiadványban közölte.

Eddigi munkásságának elismeréseként 1889. december 17-én kinevezték a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytárának igazgatójává. Új munkakörében tudományos alkotó tehetsége mellett szervező képessége is jól érvényesült. A rábízott intézmény fejlesztése során elsősorban a növénytar megfelelő elhelyezéséről és bővítéséről gondoskodott. A gyűjteményeket újra rendezte, a könyvtárnak elkészítette a betűrendes katalógusát. Átvette néhai Haynald Lajos bíboros, kalocsai

érseknek világhírű növénygyűjteményét és növénytani szakkönyvtárát. A megfelelő munkatársak alkalmazásával biztosította a folyamatos gyűjtő- és kutatómunkát. Munkásságának köszönhető, hogy az osztály élén töltött kilenc év alatt a növénytár évenként mintegy 6-8000 darabbal gyarapodott és a gyűjtemény végül is csaknem 400 000 tételt foglalt magában. Múzeumi munkája mellett tovább folytatta moszatokkal és gombákkal kapcsolatos tudományos kutatásait. „A Balaton moszatflórája” című műve, és „A magyar ehető és mérges gombák” című hiánypótló könyve, ami nemcsak a tudomány, hanem a nagyközönség számára is rendkívül hasznosnak bizonyult. Könyvét még ma is sokan használják.

Másik nagy jelentőségű munkája „A Clusius-kódex mykológiai méltatása” című, a kultúrtörténet számára igen értékes műve. A belga tudós, Clusius (1526—1609) Német-Újváron gróf Batthyány Boldizsárnál vendégeskedve begyűjtötte a környék növényeit és gombáit. A gombákat a főúr lefestette a tudós készülő, Pannonia növényeit ismertető művéhez. A megjelent (1583) munkából a gombák képei kimaradtak. Istvánffi hosszas keresés után a „Clusius Codex” név alatt őrzött képeket a leydeni könyvtárban felfedezte. A képes táblákat ezután nagy utánjárásal — saját költségén — Clusius életrajzával, kiegészítésekkel, magyarázatokkal ellátva kiadatta. Clusiusról szóló munkájával nemcsak hazánkban növelte hírnevét, hanem külföldön is. Az 1901-es párizsi világkiállításon aranyérmert, a francia tudományos akadémiától külön díjat nyert. Ugyanebben az évben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották.

Istvánffit 1897 februárjában a kolozsvári egyetem növénytani tanszékének vezető tanárává nevezték ki. Ekkor vált meg a Növénytártól. Röviddel ezután egy másik nagy feladattal — a Szőlészeti Kísérleti Állomás vezetésével — bízta őt meg a földművelésügyi miniszter.

A mai Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet elődjét, a Központi Szőlészeti Kísérleti Állomást és Ampelológiai Intézetet egy 1896-os törvény hívta életre. Létrehozását a szőlőtermesztés válsága tette szükségessé, amit elsősorban a filoxéra pusztítása, a szőlőbetegségek megjelenése okozott. Az országos gondok megoldásában az intézetre nagy feladat hárult. Kezdetben az intézet szervezése és építésének szerteágazó munkálatai kötötték le Istvánffi energiáját. Ezzel párhuzamosan azonban már elkezdte munkatársaival együtt a tudományos kutatásokat is. 1904-ben az építkezések befejezése után foglalta el az intézet új otthonát, mely a főépületből, 4 pavillonból, kísérleti telepből, üvegházakból és más fontos létesítményekből állt. Az impozáns épületegyüttes korszerű belső berendezést kapott, s szervezeti szabályzata szerint négy osztályra tagozódott. 1. biológiai osztály 2. borkémiai osztály: 3. erjedéstani osztály: 4. gyakorlati szőlészeti és borászati osztály. A kísérletek, megfigyelések több helyen történetek: az Intézethez tartozó belső kertben, Kőbányán bérbe vett területen és a különböző borvidékeken. Az Intézet kétirányú feladatot látott el: egyrészt kutató munkát végzett, másrészt állandó szaktanácsa-

dással, tanfolyamok tartásával segítette a szőlősgazdákat. Istvánfi itt adott helyet a Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamnak, melynek vezetését is elvállalta.

Igazgatói munkája mellett nagy jelentőségű eredményeket ért el kutatásaival is. A szőlő fakórothadásával, a szürkepenésszel, különösen a peronoszpórával kapcsolatos vizsgálataival szerzett nagy érdemeket. Munkatársával, Pálinkás Gyulával kialakította — világviszonylatban elsőként — a peronoszpóra előrejelző módszert és e betegség növényvédelmi eljárását is. Munkásságáért 3 ízben nyerte el a francia tudományos akadémia „Prix Thore” díját, majd 1914-ben a „Desmazieres” díjat is megkapta. Fontos szerepet vállalt a szőlők hazai fenológiai megfigyeléséhez és a szőlőtalanajok vizsgálatához és felvételéhez szükséges módszerek kidolgozásában, a magyar szőlőstatisztikai térképek elkészítésében, a fajlesztők tanulmányozásában. A kutatási témákat kutatócsoportokra bízta.

Az egyéni és az intézeti kutatások eredményei az általa szerkesztett intézeti közleményekben, évkönyvekben, francia nyelvű annalesekben kerültek közlésre. A kiadványokat a hazai és külföldi szakkörök elismeréssel fogadták.

Az Intézet felfelé ívelő munkásságát az I. világháború derékba törte. Dolgozóinak nagy része katonai szolgálatot teljesített, az épületekben kórházat rendeztek be. Az egyre súlyosodó gazdasági helyzet, a szűkös létszám a feladatok ellátását csaknem megbénította. Istvánfi ebben az időben ellentétbe került feletteseivel is, akik az elméleti kutatásokra fordított anyagiakat is soknak találták. Az egyre szűkösebb pénzügyi helyzetben a legfontosabb kutatásokra is alig jutott anyagi támogatás. Istvánfi miután a tervei szerinti kutatómunkát nem látta biztosított-nak, 1915. szeptember 15-én megvált az intézettől.

Utolsó munkahelyén, a Műszaki Egyetemen a növényteni tanszék vezető tanáráként működött. Tudományos munkásságát változatlan energiával itt is folytatta. Foglalkozott az épületek faanyagát pusztító gombafajokkal és az ellenük való védekezés kérdésével, a kukorica szárából kivont cullulóznak a papírgyártásban történő hasznosításával. Ezt az eljárást külföldön szabadalmaztatta. Az élelmiszeripar számára különböző növényi származású pótlószerekről közölt több cikket.

Eredményekben gazdag tudományos munkásságának elismeréseként 1920-ban a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta. Számos külföldi és belföldi tudományos társaság tagja volt. Birtokosa volt a Ferenc József rend középkeresztjének és más kitüntetéseknek.

Rengeteget dolgozott, nem kímélte magát. Szervezetét a folytonos munka megroppantotta. Agyvérzés érte, jobb keze megbénult, és ezért 1927 júniusában nyugalomba vonult. 1930. augusztus 16-án Budapesten meghalt. A magyar tudományos életet nagy veszteség érte, de tudományos eredményei, az általa fejlesztett vagy alapított intézetek ma is működnek, hirdetik elveit, bizonyítják érdemeit.

Főbb munkái:

A magyar ehető és mérges gombák könyve. Bp., 1899. 361 lap.

A Clusius Codex mykológiai méltatása. Bp., 1899—1900. 287 lap.

Útmutatás a peronoszpóra elleni védekezésre. Bp., 1906 24 lap.

A M. Kir. Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelológiai Intézet Ismertetése. Bp., 1907. 16 lap.

A szürkerothadás elleni védekezés. Bp., 1908. 23 lap.

A fakórothadás elleni védekezés. Bp., 1908 16 lap.

Irodalom:

MÁGOCSY-DIETZ Sándor: Istvánffi Gyula r. tag emlékezete. Az MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. Bp., 1932.

MÁGOCSY-DIETZ Sándor: Csikmédéfalvi Istvánffi Gyula emlékezete. BK. 1932.

UBRIZSY Gábor: Istvánffi Gyula, a mikológus és fitopatológus (1860—1930). Atk. 1970.

JABLONOWSKI JÓZSEF (1863—1943)

1863. február 16-án Szepesolasziban (ma: Spišské Vlachy, Csehszlovákia) született. Apja Jan Jablonowski, a lengyel szabadságharcban esett el. Anyjának menekülnie kellett, s a szülés előtt álló fiatalasszonyt Szepesolasziban fogadták be. Jablonowski megszületése után, anyja kolerában megbetegedett és nemsokára meghalt. Így az árván maradt gyereket a menedéket adó család nevelte fel.

Jablonowski József elemi iskoláit Szepesolasziban végezte. A helyi katolikus pap figyelt fel rá és a tehetséges, szorgalmas tanulót Lőcsére (ma: Levoča — Csehszlovákia) a gimnáziumba segítette. Lőcsén egy ideig, a későbbi világhírű állatorvos professzorral, Hutýra Ferencsel laktak együtt. A gimnáziumot kiváló eredménnyel végezte, a záróvizsgán különösen latin nyelvből tűnt ki

tehetségével. Az iskola ezért papi pályára javasolta. Így került Jablonowski Jászóra, a premontrei rendházba. Itt azonban mindössze csak néhány napot töltött, a világi- és gyakorlati pálya jobban érdekelte. Nevelői állást vállalt egy földbirtokos családnál. Munkaadójának is feltűnt a kiváló képességekkel rendelkező fiatalember, és bejuttatta a sárospataki református jogakadémiára. A nagymúltú főiskola értékes könyvtára így nyílt meg a fiatal Jablonowski előtt, akit itt is a természettudományi könyvek érdekeltek elsősorban. Egyre mélyebben elmerült a természettudományi művek tanulmányozásában. Érdeklődése révén kapcsolatba került Chyzer Kornél vármegyei tisztifőorvossal, aki ekkor már neves rovarász volt. Chyzer hívta fel Horváth Géza figyelmét a tehetséges fiatalemberre. Horváth Géza korának itthon és külföldön is elismert rovarantani szakembere, aki 1880-tól az Országos Phylloxera Kísérleti Állomás vezetőjeként a filoxera elleni védelem kutatója volt. Az intézet munkásságát természetesen Tokaj-hegyaljára is kiterjesztették és Jablo-

nowskit 1890-ben nevezték ki az Országos Phylloxera Kísérleti Állomás asszisztensévé. A filoxeravész felszámolása után az intézet vizsgálatait kiterjesztette a kártevő rovarvilág összességére, a gyümölcsfák, a szőlő és a mezőgazdasági növények legkülönbözőbb kártevőire.

Jablonowski Sárospatakon két évet tanult jogot, majd Budapesten fejezte be jogi tanulmányait, közben az egyetemen természetrajzi tanulmányokat is folytatott.

1894—95-ben főállásban a Madártani Intézetben is dolgozott. 1896-ban Horváth Géza a Nemzeti Múzeum osztályigazgatója lett. Ekkor került a Magyar Állami Rovartani Állomássá alakult intézet élére — Horváth helyére — Jablonowski József. Századunk elején félelmetes volt a marokkói sáska tömeges fellépése az Alföld szikes legelőin. 1906-ban sikerült Jablonowskinak megoldást találnia a sáskarajok kártételének elhárítására. Az általánosan használt túskeborona (tövisborona) adta az alapötletet, amelynek mintájára megszerkesztette a Jablonowski-féle sáskairtó gépet. Ez egy lóvontatásra szerkesztett, drótkefeszzerű gép volt. A sáskairtást így ezzel a gépi módszerrel — amelynek első 12 db mintapéldánya még kézi tolású volt, a következő évben a 275 db javított gép már igaerőre volt berendezve — teljes sikerrel végrehajtotta. Közben foglalkozott a gabonafélék fonálférgeinek, a gyümölcsfák pajzstetveinek és a cukorrépa állati kártevőinek beható tanulmányozásával is. Tevékenységi köre kiterjedt a takarmánynövények, a gyümölcsös kártevőinek tanulmányozására, vizsgálatára és a védekezési módok, eljárások kikísérletezésére, a felszámolás minél hatékonyabb módszereinek kidolgozására. Kiváló Tanítványával és hosszú évtizedeken át munkatársával Bakó Gáborral elsőként tárta fel a kukoricamoly részletes biológiáját és jóformán nincsen a növényvédelmi állattannak olyan kérdése, amelyben maradandót ne alkotott volna.

Kutatásának, munkásságának eredményeit a korabeli mezőgazdasági és kertészeti, valamint természettudományi lapok hasábjain tette közzé. 1000-nél jóval több cikke és tanulmánya jelent meg. A mezőgazdasági növényvédelem megalapozója, korának — nemcsak hazánkban, de külföldön is — elismert kutatója és szakírója volt. A magyar növényvédelmi kutatásnak megbecsülést és nemzetközi rangot szerzett.

Könyv alakban megjelent munkái közül az első 1895-ben jelent meg, „A szőlő betegségei és ellenségei” címmel. Ezt követte 1902-ben „A gyümölcsfák és a szőlő kártevő rovarai” című műve, amely háromszori kiadást ért meg. A hazai szakirodalomban hosszú évtizedeken át ez volt a legjobb és legterjedelmesebb munka a gyümölcskártévőkre vonatkozóan. A cukorrépa kutatási eredményeit 1906-ban foglalta össze „A cukorrépa állati ellenségei” című könyvében. Ez a könyv 1909-ben németül is megjelent.

Munkásságával az alkalmazott rovartan közismert szaktekintélye lett, 1928-ban vonult nyugállományba. Ez azonban nem jelentette számára a teljes visszavonulást. Utolsó nagy munkájának a „Malomipari kártevők”-nek a megjelenését már

nem érhetette meg. Kéziratát Szelényi Gusztáv rendezte sajtó alá, akinek meggyőződése, hogy ez a munka lett volna Jablonowski legérettebb, legkiválóbb alkotása. Jablonowski József Budapesten 1943. július 6-án elhunyt.

Jablonowski a magyar mezőgazdasági rovartan megalapozója s a maga korában legnagyobb szaktekintélye volt, aki munkásságával, kutató- és szakíróként is — sokat tett a gazdasági növényvédelem ügyéért. Munkájával szerzett 1931-ben írt sorai szerint: „ . . . tekintélyt és bizalmat hazánkban, tiszteletre méltó nevet külföldön.”

Főbb munkái:

A szőlő betegségei és ellenségei. Bp., 1895. 286 lap.

A gyümölcsfák és a szőlő kártevő rovarai. Bp., 1912. 182 lap.

A cukorrépa állati ellenségei. Bp., 1906. 288 lap.

Küzdelem a szőlómoly ellen. Bp., 1908. 12 lap.

Bakó Gábor—Jablonowski József: A kukoricamoly életmódja és irtása. Debrecen, 1926. 71 lap.

Irodalom:

SZELÉNYI Gusztáv: Jablonowski József centenáriuma MTA AtOK. 1964. 1-2. sz.

BALÁS Géza—SÁRINGER Gyula: Kertészeti Kártevők. Bp., 1982.

JÁMBOR VILMOS (1825—1901)

1825. június 15-én született a dunántúli Hárságyon. Kertész családból származott, apja Jámbor Ferenc műkertész volt Pálffy Ferencnél. Iskoláit Pozsonyban végezte, majd a korompai Brunswick birtokon tanulta a kertészetet Anton Hernberger főkertész mellett. Tanulóideje 1843. június 29-éig tartott.

1850-ben már önállóan működött Bécsben, majd 1853-ban Pálffy János gróf birtokaira került. Kilenc évi szolgálat után Esterházy Pál Pápára hívta, ahol 1865-ig működött.

Közben gyakran járt külföldön, ahol jelentősen fejlesztette ismereteit. Különösen a parktervezés és parképítés terén fejlett és nagy történeti hagyományokkal rendelkező Angliában tanult sokat.

1865-ben József főherceg már ismert kerttervezőként szerződtette az alcsúti park főkertészenek.

Jámbor Vilmos az általa tervezett kert gyakorlati kivitelezését irányította. Füredi Jenő 1904-ben az „Alcsút” című kéziratos munkájában a következőket említette. „Jámbor Vilmos a nagyhírű magyar kertész, ki főkertészként működött Alcsúton, 1867-ben a parkot teljesen átalakította a modern ízlés követelményei szerint. Jámbor főkertész nevezetes újításokat és átalakításokat tett a kertészet fellendítése érdekében. 1867-ben a 16 kataszteri hold nagyságú külső faiskolát telepítette.

1869-ben a parkban tavat létesített, s e nagyarányú ásatásnál nyert földet a parkban a kertészet mellé hordatta és ott abból egy dombot létesített, melyet ma is „Jámbor domb” néven ismernek. Kutat fúratott a tó táplálására, s növényházakat, valamint egy nagy pálmaházat építtetett.” Az alcsúti park mellett Pápa, Tura, Pilisszántó, Sashalom, Nagykároly, Parád, Tóalmás, Tápiógyörgye parkjai is Jámbor Vilmos tervei alapján készültek. Többször hívták külföldre, elsősorban Ausztriába és Németországba parkok tervezése és létesítése céljából, de dolgozott

Franciaországban és — ahogy említettük — Angliában is. Legjelentősebb hazai alkotása Alcsút mellett a vácrátóti kert és a Margitsziget megtervezése volt. A Vigyázó Sándor féle parkban Vácrátóton a század elején bronz emléktábla őrizte sziklába erősítve, hogy a kertet „Jámbor Vilmos tervei szerint létesítette Jámbor Vilmos és Band Henrik főkertész.”

A Margitsziget terveit az 1860-as évek második felében készítette. A kivitelezéshez az 1870-es évek elején fogtak hozzá. Az elkészült részekben az 1876-os árvíz nagy károkat okozott, de ezeket a területeket is felújítva 150 holdon gyönyörű kertet létesítettek. Méltatói szerint tervei alapján az „ösvadonból viruló tündéri kert született.”

Utolsó éveiben a Mátraalján, Recskén élt, 800 holdas birtokán, ahol Magyarországon elsőként exota cserjékből és fából álló faiskolát hozott létre. Itt, Recskén halt meg, s temették el 1901. január 14-én.

Korabeli méltatói nem fukarkodtak a dicsérettel. A XIX. század legnagyobb magyar kertépítőjének, legjelesebb tájkertészének nevezték, akinek minden alkotását a zsenialitás jellemezte. Kiemelték előzékeny segítőkészségét, mellyel a fiatalabb kertésznemzedék tagjait támogatta.

Életéről, s főleg munkáiról sajnos rendkívül keveset tudunk. Életműve méltatlanul hiányzik a mai kertészek, kerttervezők ismereteiből. Sajnálatos az is, hogy magyar nyelven csak néhány rövid cikk, a „halotti búcsúztató”, illetve halálának hatvanadik évfordulóján alkotásai előtt tisztelgő rövid írás olvasható nyomtatásban. Németül többször méltatták tevékenységét.

Irodalom:

Anton PETERA: Einige Gärten Ungars. IF. 1882.

A.(nton) P. (ETTERA): Der Park zu Rátót in Ungarn. IF. 1885.

MÖLLER: WILHELM Jámbor. DGZ. 1901.

J. HEIN: Ein ungarischer Gartenkünstler. BNZ. 1901. 2. sz.

PAPP József: Jámbor Vilmos. Év. 1961. 5. sz.

JANKÓ SÁNDOR (1866—1923)

1866. február 28-án született Vasváron, földbirtokos család gyermekeként. Középiskolába Sopronban járt, ott is érettségizett az állami főreáliskolában. 1887 októberétől az Erdészeti Akadémia hallgatója Selmecebányán (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia). Már hallgató korában kitűnt társai közül matematikai és ábrázoló geometriai tudásával. 1890-ben végezte az erdészeti szakot, az államvizsgát az akkori előírások kétévi gyakorlat után 1892-ben tette le. A közbeeső időben a lugosi (ma: Lugoj — Románia) erdőigazgatóságnál végzett erdőrendezői, főképp földmérési munkát. 1892-től birtokrendezői beosztásba helyezték át a zalaegerszegi állami erdőhivatalhoz, majd 1893 decemberétől a Földművelésügyi Minisztérium Erdőrendezési Ügyosztályára nevezték ki az építészeti ügyek referensének.

Gyorsan haladt az erdőtisztai ranglétrán, 1901-ben főerdész lett.

1895-ben jelent meg az „Erdészeti Lapok”-ban első publikációja: „Körszelvényes útkanyar kitűzése szögtekercsrel”. Tehetségét, szorgalmát felismerve közép-európai tanulmányútra küldték 1906 májusában. Egyidejűleg kinevezték Selmecebányára az akkor már Bányászati és Erdészeti Főiskolára az erdészeti földméréstani tanszék tanárává. Félév tapasztalatgyűjtés után hazatérve a földméréstant, az erdészeti szállítóberendezéseket és a vadpatakszabályozást adta elő a főiskolán. Szívós akaratával látott hozzá a tanszék fejlesztéséhez, az alapos gyakorlati oktatáshoz elengedhetetlenül szükséges műszerpark bővítéséhez. Dolgozatai, tanulmányai jelentek meg az „Erdészeti Lapok” és a „Kataszteri Közlöny” hasábjain földmérési és alkalmazott geodéziai témákból. 1911-ben főiskolai rendes tanárrá nevezték ki, 1916-ban főerdőtanácsos lett. A főiskola Sopronba költözése után, a legnehezebb időben, 1920 és 22 között lett rektor, akkor, amikor a legjelentősebb

oktatási feltételek biztosítása volt a napi feladat. A rendszeresen éjszakába nyúló munka tönkretette egészségét, s pihenésre, kikapcsolódásra már későn gondolt.

A Vas megyei Vönöckön halt meg 1923. május 14-én.

Az erdőgazdálkodás terén alkalmazott műszaki tudományok kiváló, univerzális ismerője volt, aki tudását közel két évtizeden át magas színvonalon tudta átadni tanítványainak. Kiemelkedő matematikai megalapozottsága, másfél évtizedes üzemi tapasztalataival kifejlesztett gyakorlati érzéke, pedagógiai hivatástudata kitűnő főiskolai oktatót formált Jankó Sándorból, akit mindenkori hallgatósága őszintén tisztelt és szeretett.

Tanári kinevezése után három év alatt valamennyi általa előadott tárgyból összefoglaló műveket írt, s bocsátott a hallgatók és az erdészeti szakemberek rendelkezésére. Ezek később több kiadást értek meg. Mindhárom mű (az Erdészeti földméréstan, az Erdészeti szállítóberendezések és a Vadpatak szabályozás) az erdőgazdálkodásban nélkülözhetetlen technikai ismereteket foglalja össze kora kiemelkedő műszaki színvonalán. Az erdészeti földméréstan első részében az alkalmazott eszközöket ismerteti, a távolság- és szögmérő műszereket, a szintezőket, mérőasztalokat, a területszámító-, felhordó-, térképmásoló műszereket, a segéd-eszközöket. A második rész a gyakorlati mérést tárgyalja. A síkbeli és a magasság mérések különböző formái mellett részletesen tárgyalja a területszámítás és a térképkészítés alapjait. Ötletesen 436 szövegből kiemelt pontba sűríti a meghatározásokat, a képleteket, a feladatszerű példákat. Ez jelentősen segítette a vizsgára való felkészülést.

Az „Erdészeti szállítóberendezések” szintén kétkötetes mű. Az első rész a mesterséges pályák tervezésével és építési kérdéseivel foglalkozik. Vontatóutak, csúsztatók, úsztatóvályúk, siklók, kötélpályák, valamint a gördülőpályák, elsősorban az erdei vasutak tartoznak ide. A második rész a vízi szállítóberendezéseket tárgyalja, melyek az úsztatás és a tutajozás végrehajtásához szükségesek. Figyelemre méltó a mű komplex, műszaki-gazdasági-erdészeti szemlélete a megfelelő megoldások keresésében. 1917-ben jelent meg az akkor még kevés gyakorlati jelentőséggel bíró, de azóta korszakalkotónak számító munkája, a Fotogrammetria, mely az első magyar nyelven megjelent mű ebben a ma már általánosan alkalmazott témakörben.

Tudományos kutatómunkája legismertebb területe a háromszögelési hálózat hibaelméletének témakörére terjed ki. Eredményeit előbb a „Kataszteri Közlöny”-ben közölte 1917-ben „Szögek kiigazítása a háromszögekből” címmel, majd összefoglaló tanulmánya az „Österreichische Zeitschrift für Vermessungswesen”-ben jelent meg 1920-ban.

Számos geodéziai szakdolgozata közül figyelemreméltó a Prytz-féle rúdplaniméter elemzése, és a planiméterek általános használatáról írt cikke az „Erdészeti lapok” 1910., ill. 1915-ös évfolyamában, valamint a „Logarithmikus beosztású

távolságmérő lécz” című tanulmánya ugyanott 1911-ben. Foglalkozott az egyetemes kisebbítési lépték témájával is („Kataszteri Közlöny” 1916).

A geodézián kívül nagy figyelmet szentelt az erdészeti szállítóeszközök és berendezések problémáinak. Az „Erdészeti Lapok” 1912-es évfolyamában megjelent terjedelmes cikksorozata a csúsztató utakról ma már kortörténeti jelentőségű, mivel erdészgenerációk óta nincs már működő ilyen berendezés hazánkban.

Ifjúkorában lelkes sportember volt, aktív tagja az „Akadémiai Athleta Club”-nak, 1918-ig tanárelnöke. Népszerű voltára jellemző, hogy 1889—90-ben az Ifjúsági Kör elnökévé választották hallgatótársai.

Neve, munkásságának méltatása helyet kapott az 1964-ben Budapesten kiadott „Magyar Műszaki Alkotók” című monográfiában.

Főbb munkái:

Vadpatak szabályozás. Selmecbánya, 1916. 235 lap.

Fotogrammetria. Pozsony, 1917. 78 lap.

Erdészeti szállítóberendezések I. (Mesterséges pályák) Sopron, 1920. 235 lap.

Erdészeti szállítóberendezések II. (Vízi szállítási berendezések) Sopron, 1920. 159 lap.

Erdészeti Földméréstan II. (Gyakorlati mérés) Sopron, 1921. 330 lap.

Erdészeti Földméréstan. I. (Műszertan.) Sopron, 1922. 240 lap.

Irodalom:

— —: Janai Jankó Sándor. EL. 1923.

MASTALIRNÉ ZÁDOR Márta: Jankó Sándor 1866—1923. (In: Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián.) Sopron, 1983.

JÁNOSSY ANDOR (1908—1975)

Szombathelyen született 1908. augusztus 20-án. Édesapja az árvaszék elnöke volt, közben közel egy évtizedig a cell-dömölki járás országgyűlési képviselője volt. Középiskoláit szülővárosában végezte, majd 1930-ban a budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának Mezőgazdasági Szakán szerzett diplomát. A fiatal Jánossy ezután a nyírbátori Mándy-féle magánuradalom segédtisztje lett. Itt dolgozott három évig. A gyakorlati tapasztalatok megszerzésén kívül már ebben az időszakban élénken foglalkoztatták a mezőgazdaságszervezés elméleti kérdései, az üzemszervezési és az agrárpolitikai kutatások. Ez utóbbi témakörből 1933-ban „summa cum laude” minősítéssel védte meg egyetemi disszertációját. Még ugyanabban az évben a mezőhegyesi Állami Ménesbirtokra került gazdasági

gyakornoki beosztásba. Itt találkozott először Székács Elemérrel, aki felkeltette érdeklődését a növényvilág változatossága, változékonysága, a gyakorlati növény-nemesítés elméleti alapjai iránt.

1937—1938 között gazdasági felügyelő a miskolci Állami Gazdasági Felügyelő-ségen. Innen került Budapestre, az Állami Növénytermelési Hivatalhoz, ahol annak átszervezéséig, 1949-ig dolgozott. 1945-től ő vette át a hivatal vezetését.

Az 1940-es évek első felében az Állami Növény-nemesítő Telepek szakmai-adminisztratív felügyeletét látta el, egyben megbízták a hazai nemesített vetőmagszükséglet biztosításának szervezésével. E munkakörben találkozott Fleischmann Rudolf-fal, aki önzetlenül oktatta a növény-nemesítés-kutatás tudományának alapjaira és gyakorlati fogásaira. Fleischmann útmutatásai nyomán ismerte meg Jánossy a növénygenetika és a nemesítési alapanyag kutatásával foglalkozó tudósok munkáit, a növény-nemesítés kiindulási anyagainak jelentőségét. Visszaemlékezésében

neki köszöni tudományos pályájának elindítását. Fleischmann irányításával 1938-tól közel egy évtizeden át foglalkozott a magyar nemesített növényfajták termesztési és szaporítási kérdéseivel. A kompolti, a mezőhegyesi, a bábolnai és a hatvani Állami Növénynemesítő Telepeken az egyes gabona- és kukoricafajták szaporítási kérdéseit, termesztési eredményeit vizsgálta. Amikor 1945-ben a hivatal vezetését átvette, a II. világháborúban megmaradt magyar vetőmag megmentésére összpontosította a Növénytermelési Hivatal munkáját.

Az 1950-es években Jánossy Andor továbbra is a mezőgazdasági kutatás-irányítás területén dolgozott. 1950-ben a Növénytermesztési és Növénynemesítési Kutató Intézet, egy évvel később a Földművelésügyi Minisztérium osztályvezetője. 1952-ben az Országos Vetőmagvizsgáló Intézet vezetésével bízták meg. 1954-ben a többszörös átszervezés után megalakult Országos Növényfajtakísérleti Intézet osztályvezetője, majd 1959-ig vezetője volt. Közben 1955—1956-ban a Növényfajtakísérleti Intézet irányítása mellett egyidejűleg a Földművelésügyi Minisztérium Kísérleti Főigazgatóságát is vezette.

Jánossy Andor ez időszakban átfogóan foglalkozott a növényfajta-minősítés tudományos módszereinek és szervezésének kérdéseivel. Korszerűsítette a fajtakísérleti rendszert. Részt vett a fajtakísérleti állomások kiépítésében és feladatköreinek meghatározásában. Azóta is az általa lefektetett elvek és módszerek alapján működik a hivatalos magyar fajtanemesítés.

Szakmai munkásságának újabb jelentős szakasza a tápiószelei Országos Agrobotanikai Intézet megalakításával kezdődött, amelynek feladatkörét a 60/1958 sz. Kormányrendelet a kultúrnövények hazai és világfajtáinak összegyűjtésében, fenntartásában, rendszertani, botanikai, élettani, biokémiai és növénykörtani vizsgálatában jelölte meg. Jánossy Andor 1959-től mint az intézet igazgatója ezek maradtalan végrehajtásáért fáradozott egészen haláláig.

Közel két évtizedes itt végzett munkásságának egyik maradandó eredménye az intézet világhírű fajtagyűjteménye. Felismerte, hogy az 1950-es években kibontakozó nagyüzemi mezőgazdasági termesztés, — minden pozitív eredménye mellett — a hazai növénytájfajták rohamos ütemű kipsztlulásával, eltűnésével párosul, így már az 1950-es évtized kezdetén országos kiterjedésű gyűjtési akciót szervezett, azok megmentésére, a magyar növénynemesítés továbbfejlesztéséhez nélkülözhetetlen tájfajták összegyűjtésére. Ez a gyűjtemény volt az Agrobotanikai Intézet növényfajta gyűjteményének alapja, ahol az 1970-es években már 30 000 tételt tartottak nyilván. A búzafajták és az egyéb növényfajták gyűjtésén kívül az 1955-ös évektől a Fajtakísérleti Állomások vezetői és a községi mezőgazdasági felügyelők bevonásával összegyűjtötte a kukoricának azokat a típusait amelyeket a múlt század és a századforduló irodalma felsorolt. A munka során a köztermesztésben még 240 nem nemesített tájfajtát talált.

A muzeális növényfajták megőrzése érdekében Jánossy Andor szoros kapcsolatot épített ki a Magyar Mezőgazdasági Múzeummal is. Érdeme, hogy az általuk

összegyűjtött hazai növényfajták magmintáiból, a búza tájfajták típusainak mag- és kalászegyűjteményéből, a kukorica cső- és maggyűjteményéből, valamint a külföldi társintézetektől hozzájuk került növényfajták maggyűjteményéből a Magyar Mezőgazdasági Múzeum is mintákat kapott, amelyekből sikerült kialakítania a múzeum agrobotanikai gyűjteménytárát. A maga nemében páratlan anyag, a tápiószelai intézet közreműködésével azóta is tovább gyarapszik.

Jánossy munkatársaival együtt több évi szívós kutatómunkával kidolgozta a nemesítő alapanyagok vizsgálatának és megőrzésének módszereit is, amelynek révén az Intézet bekapcsolódott az ún. génbankok nemzetközi együttműködési munkáiba. Tápiószelén tervei alapján létrejött a hazai mag-génbank, amelynek korszerű technikai feltételeit is sikerült biztosítani.

A növénynemesítés terén a takarmánynövények, ezen belül a pillangósfélék nemesítésében, a tájfajták összegyűjtésében szerzett nemzetközi elismerést. Részt vett a nagyszénási, a bánkúti, a békésszentandrás, a szarvasi takarmánylucerna tájfajtáinak felkutatásában. Kinemesítette a „Tápiószelai-1” és a „Tápiószelai-2” lucernát. Különösen a vöröshere nemesítésben ért el jó eredményt. Az általa előállított első magyar tetraploid vöröshere fajtát a „Hungaropoly”-t több nyugati vöröshere-termesztő ország is elismerte. 1970-ben az ugyancsak általa kialakított „Tápió” tetraploid vöröshere részesült állami elismerésben. Kinemesítette a táplánszentkereszti vörösherét, a kemenesaljai bíborherét is.

Jánossy Andor sokoldalúságára jellemző, hogy foglalkozott a Vicia fajok és a rezisztens tavaszi árpa nemesítésével, (tápláni tavaszi árpa) a perzsahere hazai meghonosításával. Növényi fehérje és gyógyszeripari alapanyagnyerés céljából kutatta a hazai vadflóra beltartalmi tulajdonságait.

Kiváló emberi magatartása, szakmaszeretete, sokoldalúsága kitűnő szervezőképességgel párosult. Az Agrobotanikai Intézetben munkatársaival nemzetközi hírűvé fejlesztette az intézet tevékenységét. Tudományos és szervező munkásságát önálló könyvei, közel 200 tudományos és népszerűsítő dologzata jelzi. Számos tanulmánya külföldi szaklapokban is megjelent.

Munkája elismeréséül 1970-ben az Európai Növénynemesítő Kutatók Szövetsége alelnökének, 1974-ben pedig elnökének választották. Vezetőségi tagja volt a FAO-n belül létesített „IBPGR” világgénbank szervezetének, több hazai tudományos szervezetnek, szerkesztőbizottságnak.

1956-ban „Adatok egyes kultúrnövények nemesített és tájfajtáinak értékeléséhez” címmel védte meg kandidátusi disszertációját, míg 1965-ben „A vöröshere termesztésfejlesztési kérdései, nemesítő kiindulási anyag előállítása” c. értekezésével szerezte meg a tudományok doktora fokozatot. Az MTA 1969-ben választotta levelezőtagjává. 1963-ban a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki.

1975. május 4-én rövid betegség után hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Vetőmagtermesztés. Bp., 1951. 47 lap.

Adatok egyes kultúrnövények nemesített és tájfajtáinak értékeléséhez. Bp. 1955. MTA Kandidátusi értekezés.

Kultúrnövények fajtagyűjteményének fenntartása és vizsgálati módszerei. KK. 1959.

Növénynemesítésünk helyzete, eredményei és feladatai. MTAAAtOK. 1959.

Az Országos Agrobotanikai Intézet alapítása, feladatai és működése. Agrobotanika I. 1959. 29 lap.

A vöröshere termelésfejlesztési kérdései, nemesítői kiindulási anyag előállítására. Bp. 1965. MTA Doktori disszertáció.

Jánossy Andor—Komlóssy György—Mórász Sándor—Taróczi Herbert: Magyar kukoricafajták és termesztésük. Bp., 1957. 143 lap.

Jánossy Andor—Muraközy Tamás—Aradszky Gézáné: Biometria értelmező szótár. Bp., 928 lap.

Jánossy Andor—Mándy György: Herefajok termesztése és nemesítése. Bp., 1968. 435 lap.

Jánossy Andor et al: A Vicia fajok termesztése és nemesítése (Bükkönytermesztés.) Bp., 1971. 247 lap.

Irodalom:

GYÖRGY Károly: dr. Jánossy Andor (1908—1975). TM. 1975.

SVÁB János: Jánossy Andor (1908—1975) Nt. 1975.

— —: Évforduló: Jánossy Andor születésének 70. évfordulójára. Nt. 1978.

SVÁB János: 75 éve született Jánossy Andor. Nt. 1983.

JÁRMAI KÁROLY (1887—1941)

1887. szeptember 18-án született Körömbányán (Bars vm., ma: Kremnica, Csehszlovákia). Szülőhelyén végezte középiskolai tanulmányait, majd az Állatorvosi Főiskolán tanult tovább. 1905-ben kapta meg állatorvosi oklevelét, s 1909-től az Állatorvosi Főiskolán belül 1908-ban létesült Járványtani Intézetben lett gyakornok, később tanárság.

1913-ban „A lépfenebacillus és a vele rokon saprophytabaktériumok vérsejtoldó képessége . . .” című értekezésével szerezte meg állatorvosdoktori diplomáját. A disszertációt Hutýra Ferenc vezetésével készítette. A következő évben kitört háború azonban átmenetileg megszakította bontakozó tudományos pályáját. Az I. világháború idején először egy hadikórház állatorvosa volt, majd a Kelet-Galiciában az állomásozó

tábori laboratórium vezetője.

Későbbi pályája alakulását nagyban meghatározta Entz Bélának, az Állatorvosi Főiskola kórbonctantanárának a pozsonyi egyetemre távozása. A főiskola Entz utódjául Jármai Károlyt választotta, s a földművelésügyi miniszter 1918. április 15-ei rendeletével a kórbonctani intézethez osztotta be. Még ez évben segédtanári kinevezést kapott, 1920-tól pedig tagja lett a tisztvizsga-bizottságnak. A főiskolán tanítómestere, Hutýra Ferenc mellett dolgozott.

1920-ban az általános kórtan és kórbonctan nyilvános rendkívüli, 1924-ben a kórszövettan és kórbonctan nyilvános rendes tanára címet kapta meg. Aktív tevékenységet fejtett ki a Magyar Országos Állatorvos-Egyesületben: több mint egy évtizeden át töltötte be szakülési elnöki tiszttét. Az Országos Állategészségügyi Tanácsban 1928-tól rendkívüli, 1933-tól rendes tagként tevékenykedett.

Jármai Károly egész munkássága alatt szoros kapcsolatot tartott fenn a humán

patológusokkal. Munkatársaival együtt az orvoskari kórbonctani intézeti referáló estek rendszeres hallgatója, majd megalakulásától a Magyar Pathológusok Társaságának tagja volt.

Jármai Károlyt 1931-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Kara magántanárrá habilitálta az összehasonlító kórbonctan tárgyköréből. Tanári, oktatói tevékenységén felül az Állatorvostudományi Főiskola szervezési-igazgatási feladatainak ellátásában is részt vállalt: 1927/28-ban prorektor, később a főiskolának a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetembe olvadásával az 1936/37. tanévben a Mezőgazdasági és Állatorvosi Kar dékánja tisztségét viselte.

A Jármai Károly által írt tankönyvek közül az előadásai nyomán készült, azok litografált összefoglalásaként 1920-ban megjelent „Általános kórtan” csakhamar elfogyott, s ekkor — hallgatói kérésére — ismételten összefoglalta a kórtan tárgykörébe tartozó tudnivalókat. Így látott napvilágot 1925-ben „Általános kórtan” című munkája. E kötetét Rácz Istvánnak, az Állatorvosi Főiskola kórbonctan és általános kórtan tanárának ajánlotta a volt tanítvány hálája jeléül. Ezirányú szakirodalmi tevékenységét 1935-ben „A házi állatok kórboncolási technikája”, 1936-ban az ugyancsak előadásai felhasználásával készült „A házi állatok kórbonctana” című könyvei egészítették ki. Jármai Károlyban a hazai állatorvosi kórtan és kórbonctan első szakkönyvíróját tisztelhetjük.

Ismeretterjesztő tevékenysége körébe tartozik bekapcsolódása a Földművelésügyi Minisztérium rádiós gazdasági előadásainak sorozatába. 1929-ben az állatok meghüléséről tartott felolvasást, hangsúlyozva, hogy a meghülésben a leglényegesebb szerep a baktériumoknak jut.

Tudományos munkásságában erősen tükröződött járványtani és bakteriológiai jártassága: kezdeti munkái főként e tárgykörökből születtek. A katonai szolgálatból hazatérve fő kutatási területévé a kórbonctan, annak is kórszövetteni ágazata vált. Az általa tanulmányozott betegségek közül kiemelkedő figyelmet fordított a háziállatok gümőkórjának és veszettségének kérdéseire. Ami ez utóbbit illeti, 1929-ben tette közzé az „Állatorvosi Lapok”-ban erre vonatkozó megfigyeléseit „Tíz és fél évi veszettségi vizsgálatok eredményei” címmel. Az Állatorvosi Főiskola Kórbonctani Intézete 1888-tól kizárólagosan, majd 1894-től a Bakteriológiai Intézettel közösen végezte a hatóságok és magánszemélyek által beküldött veszettségre gyanús állatok agyvelejének vizsgálatát. A vizsgálatokat 1918-tól Jármai Károly vezette, s dolgozata megjelentetését az is indokolta, hogy e feladatot 1929 májusától az újonnan szervezett Állategészségügyi Intézet teljesítette.

Jármai Károly a kórszövettanon belül, a mikrobiológiai és szövettani vizsgálati módszerek alkalmazásával végzett daganatkutatásaival szakterülete elismert tudósa volt. Az angol Lady Tata-alapítvány támogatásával születtek leukózis (fehérvérűség) tanulmányai, melyek közül az erythroleukózisra vonatkozó munkái nevét külföldi kutatótársai körében is ismertté tették. (Az erythroleukózis a vörösvérsejt-

termelő szövet megbetegedése, az állatorvos-tudományban e fogalmat a madarak megbetegedésével kapcsolatban használják.)

Leukóziskutatásai elsősorban a baromfiakra irányultak. 1931-ben a tyúkok fehérvérűségéről írott közleményében — ami a Széchenyi Tudományos Társaság anyagi támogatásával 1929 szeptembere és 1930 májusa között végzett kísérleteire épült — megállapította, hogy a hazai állományban mind gyakrabban előforduló leukémiás esetek közt vannak átoltható természetűek is, melyeket filtrálható (szűrhető) vírus okoz. Viszont e betegség nagymérvű gazdasági kártételétől nem kell tartani, mert „a beteg állat testéből ragályanyag nem távozik, ezért kontakt-infectio nem létesülhet”. A fertőzésnek tehát nincs szerepe e megbetegedés terjesztésében, viszont a vérszívó élősködőknek jelentékeny befolyásuk lehet a kór terjesztésére. 1940-ben, a halála előtti évben is e témáján dolgozott, és az „Állatorvosi Lapok”-ban publikált cikkében a tyúk erythroleukózisának kórokozó vírusával végzett kísérlete eredményeit közölte.

Jármai Károly Budapesten hunyt el 1941. március 8-án, mindössze 54 éves korában. Halála — melyet súlyos betegség, arteriosclerosis okozott — olyan tudományos pályát szakított meg, amely kimagasló eredményeit egy, a második világháború után erőteljesen fejlődő, de ma is sok megoldatlan problémával küzdő szakterületen, a daganatkutatásban érte el.

Főbb munkái:

Általános kórtan. Bp., 1925. 322 lap.

A tyúkok leucosisáról. Közlemények az Összehasonlító Élet- és Kórtan Köréből. 1931. 1—4. füzet. 48 lap.

A házi állatok kórboncolási technikája. Győr, 1935. 32 lap.

A házi állatok kórbonctana. Bp., 1936. 381 lap.

Irodalom:

KOTLÁN Sándor: Dr. Jármai Károly. 1887—1941. ÁoL. 1941. 6. sz.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza. 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

JATTKA FERENC (1858—1917)

1858. október 12-én született a Trencsén megyei Bánon (ma: Bánovce — Csehszlovákia). Édesapja gazdatisztként dolgozott, családja életét nagyban befolyásolta az a tény, hogy az 1848/49-es szabadságharcban Kossuth katonájaként harcolt. A fiú a trencsényi, (ma: Trenčín — Csehszlovákia) majd a pozsonyi evangélikus liceumban ösztöndíjas diákként tanult. Középiskolai tanulmányait befejezve, a magyaróvári Gazdasági Akadémia hallgatója lett. Az akadémiát 1882-ben végezte el kitűnő eredménnyel.

Ezt követően édesapja mellett dolgozott a trencsénbáni uradalomban. Innen került Prágába, ahol egy szeszfőző tanfolyamon vett részt. A tanfolyam befejezése után visszatért, és átvette a báni uradalom szeszgyárának és szeszgyári gazdaságának vezetését.

Több külföldi tanulmányút után vezetője és felügyelője lett a kalocsai Sina-féle uradalomnak. 1911-től a Grünwald-testvérek és a Schiffer cég ercsi bérgazdálkodásának vezetője volt. 1916-ban a Hadik-Barkóczy uradalom igazgatója lett. Irányításával mindkét uradalom felvirágzott. 1917-ben megválasztották a Magyar Föld részvénytársaság jószágigazgatójává, és még ebben az évben átvette a debrői, sarkadi béruradalom vezetését.

Jattka szinte minden idejét jószágigazgatói tevékenységének szentelte, működése nyomán az általa vezetett uradalmak gazdálkodása kiegyensúlyozottá vált. Jó eredményeit kiváló szervezőképességének, alapos felkészültségének és kitartásának köszönhette. Eredményes kísérletei után biztos kézzel kezdett hozzá a mintaszerű tejgazdaság kiépítéséhez, a cukorrépa, a mák, az ipari és kereskedelmi növények, valamint a vetemények nagy területen történő, jól jövedelmező termesztéséhez. A vezetése alatt álló uradalmak jövedelmét állandóan emelni tudta, ehhez elsősor-

ban a munka hatékony szervezése segítette hozzá, továbbá a munkaerő gazdaságos foglalkoztatása.

Tanulmányaiban főleg a cukorrépa-, a kukorica- és a burgonyatermesztés korabeli legkorszerűbb alapjait fogalmazta meg. Jó szakemberként észrevette, hogy a kukorica hagyományos termesztéséből adódó részes műveléssel járó formák sok esetben gátolták a termelés racionalizálását. A gazdasági üzemekben a cukorrépa-termesztés széles körű bevezetését látta jónak. Fontos megemlíteni, hogy elméleti cikkeiben elképzeléseit mindig a gyakorlatból vett pontos számításokkal támasztotta alá. Ezeknek alapjául az Alföld gazdálkodása szolgált, annak ellenére, hogy saját maga is bevallotta, hogy „kedves Felvidékének” gazdasági viszonyai között jobban el tud igazodni.

1891-ben jelent meg Magyaróvárott „A burgonyatermesztés mai okszerű alapon” című könyve. Ez a szakkönyv, amely igen gazdag ismereteket közölt, joggal emeli Jattkát a burgonya racionális termesztésének hazai úttörői közé. Magyarországon és Erdélyben az 1890-es évek végén viszonylag nagy területen termesztettek burgonyát, ugyanakkor ennek termésátlagát nézve az ország messze elmaradt a nyugati országok mögött. Jattka szerint ezen a burgonya „okszerű alapon” történő termesztésével lehet segíteni. Könyve ezt a célt szolgálta, melyben összegezte saját és a nyugati államok — elsősorban Németország — burgonyatermesztésben elért tapasztalatait. Foglalkozott a burgonya általános ismérveivel, termesztésének gyakorlati tudnivalóival, értékesítési módozataival. Fejezetenként pontos számításokat közölt, leírta a műveléshez szükséges kézi és gépi eszközöket, amit képekkel illusztrált. Könyve bevezetőjében áttekintette a burgonya történetét, elterjedését Európában, Magyarországon. Termesztése akkor hódított nagyobb teret, amikor a burgonyát az iparban (szesz- és keményítőgyártásban) kezdték felhasználni. Európai megoszlását tekintve a nyugati államokban elterjedtebb, a déli államokban már a kukorica vette át a helyét. Magyarországon is hasonló az elterjedése: hegyvidéken, homokos területeken inkább a burgonya, az Alföldön a kukorica termesztése a meghatározó.

Az első részben foglalkozott a burgonya növény- és élettanával, a vetőmag tulajdonságaival. Saját és mások tapasztalatait közölte erre vonatkozóan. Felsorolta a burgonya betegségeit, ellenségeit. A második részben a burgonyatermesztés gyakorlati kérdéseit tárgyalta. Kitért a vetésforgóban való helyére, a trágyázás fontosságára. A képek, amelyek a burgonyatermesztés gépeit ábrázolják, egyúttal a beszerzéshez is segítséget nyújtanak, hiszen mindig közölte a beszerzés helyét és a gép árát is.

Írásai, amelyekben igen sokrétű tapasztalatait tette közzé, a gazdasági lapokban, elsősorban a „Köztelek”-ben jelentek meg. Cikkeket írt az OMGE svédországi, németországi, alpesi tanulmányútjairól. Ezekben igen sok adat és itthon is jól használható megfigyelés található a korabeli külföldi gazdaságok életéről, összevetve a hazai viszonyokkal.

Közölt adatai, megfigyelései pontosak és megbízhatóak. Az állandó önképzés igénye vitte európai tanulmányútjaira, ahol sok kiváló gazdasági bázist tekintett meg. A külföldi szakirodalmat folyamatosan figyelemmel kísérte, kapcsolatot tartott a külföld sok nagy tekintélyű tudósával.

Itthon és külföldön is elismert tekintélyt vívott ki magának szakterületén. Többször vett részt külföldi előadói körúton, Halléban mint a burgonyatermesztés kiváló ismerője tartott előadásokat a gazdasági főiskolán.

Élete utolsó éveit visszavonultan, szülőföldjén töltötte, 1917. október 26-án bekövetkezett haláláig. Kívánsága szerint Trencsénteplicben (ma: Trenčianske Teplice — Csehszlovákia) temették el.

Főbb munkái:

A burgonyatermesztés a mai okszerű alapon Magyaróvár, 1891. 204. lap.

A cukorrépa és a tengeri és a tengeri termelési egyenlege Arad, 1910. 24. lap.

Irodalom:

FABRICIUS Endre: A magyar gazdatiszt. Bp., 1930.

JÁVORKA SÁNDOR (1883—1961)

A magyar flórakutatás nemzetközileg elismert tudósa 1883. március 12-én született Hegybányán, (ma: Pjarg — Csehszlovákia) Hont megyében. Falusi kovácmester édesapja korán elhunyt, édesanyja nevelte az árván maradt családot. A tudományok iránt rendkívül fogékony Jávorka Selmezbányán (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) járt középiskolába. Közben tanított, munkát vállalt, hogy segítse testvéreit, előtérmentse iskoláztatásának költségeit.

Egyetemi tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen hasonló körülmények között folytatta. 1904—1905 között gyakornokként az egyetem Botanikus kertjében dolgozott. 1905-ben került át a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytani Osztályára, ahol öt évtizeden keresztül a Kárpát-medence növényvilágának megismerésére, ismertetésére, a botanikai tudományok továbbfejlesztésére, fiatal munkatársai tanítására szentelte életét. 1940-ben nyugdíjazták, de még két évtizeden keresztül, élete utolsó napjáig változatlan energiával dolgozva, díjazás nélküli munkatársa volt a Növénytárnak.

1906-ban a „Hazai Onosma fajaink” című dolgozatával szerzett doktorátust, s egyben a szakmai körökben nagy elismerést. Szorgalmáról, szakmai tudásáról közismert tudóst 1919-ben a Tanácsköztársaság Közoktatásügyi Népbiztossága igazgatóőrnek nevezte ki. A Tanácsköztársaság leverése után e tisztségétől megfosztották, majd a tehetséges botanikust 1934-ben nevezték ki ismét a Növénytár igazgatójává, amelynek irányítását nyugdíjaztatásáig látta el. Élete fő feladatának a magyar flóra részletes és kritikai feltárását és azok összefoglalását tekintette.

Amikor 1905-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytani Osztályára került, megbízták az ottani „Flóra Hungarica” anyagának rendezésével. A későbbi „Her-

barium Carpato-Pannonicum”-ban Kitaibel Pál és más neves gyűjtők hagyatékából származó növényi anyag várt feldolgozásra. Jávorka 1907-től közel két évtizeden keresztül aprólékos gondnal, nagy szakértelemmel foglalkozott ezek rendezésével. Szabad idejében ugyanakkor gyűjtőutakra járt, a terepen botanizált, számos növényfajjal gyarapította a herbárium anyagát.

1924—25-ben jelent meg a „Magyar Flóra / Flóra Hungarica” című kétkötetes növényhatározója, amelyben 1307 oldalon dolgozta fel a Kárpátok, a Kárpát-medencei flóra fajait. A hazai viszonylatban elsőként napvilágot látott mű mérőföldkő a magyar flórakutatás történetében. Ugyanakkor nélkülözhetetlen kézikönyve lett a Közép-Európa délkeleti részének flórakutatói számára is. Megjelenésekor szakmai körökben osztatlan elismerést váltott ki. A Magyar Tudományos Akadémia 1926-ban alkotásáért — „amely nemcsak a magyarság dísze, de a Föld tudományos érdeklődését is teljes mértékben kielégíti” —, Marcibányi mellékjuttalomban részesítette.

Jávorka az elismeréseken felbátorodva, egy évvel később „A magyar flóra kishatározója” címmel elkészítette „A magyar flóra” rövidített változatát, mintegy 1000 növényfaj ábrájával (Magyar közép hegység, a Nagy- és Kis-alföld és a Dunántúl egész területéről). A rendkívül népszerű növényhatározót később követte az újabb, amelyet „Erdő-mező virágai” címmel hazánkban hat alkalommal, Csehszlovákiában háromszor adtak ki ismét, azzal a céllal „hogy a természetben nyitott szemmel járókat, a dolgozó parasztot, az erdészt, a túristát, azután a tanuló ifjúság, az úttörők kultúrszomjas, lelkes tömegeit megismertesse az erdő, mező, szikla és homokbucka, vízpartok és szikes mezők . . . leggyakoribb növényeivel . . . A gyakorlati célok, mint pl. a célszerű erdő-rét és legelőgazdálkodás, gyógynövénygyűjtés pedig egyenesen megkövetelik, hogy az ország természetes növényállományának legalább fontosabb tagjait, növényfajtaikat, növénytársulásait megismerjük, hogy a természet életjelenségeit népgazdaságunk céljaira hasznosíthassuk” írta tudománynépszerűsítő munkája bevezetőjében a szerző. A nagy növényhatározó kiegészítéséül ugyancsak ebben az időszakban jelent meg füzetenként 1926—1934 között másik jelentős műve, a „Magyar Flóra képekben” címmel, amelyhez mintegy négyezer növény rajzát Csapody Vera munkatársa készítette el. E művészi rajzokkal kiegészített tudományos munkát ma is az európai botanikai irodalom egyik legértékesebb termékeként tartják számon. 1975-ben a Magyar Tudományos Akadémia ismét kiadta, — majd németül is 1979-ben — amelyben a botanikai tudomány további haladásának megfelelően szükséges kiegészítéseket a szerző egykori munkatársai-tanítványai készítettek el. Az 576 oldalas mű 40 színes táblán, 576 oldalon 4090 rajzával a hazai és külföldi botanikusok, ökológusok, erdő- és mezőgazdasági szakemberek, a növénykedvelők hasznos könyve.

Jávorka nevéhez fűződik Kitaibel Pál (1757—1817) polihisztor, a kor legnagyobb hazai természettudósa hagyatékából származó herbárium anyagának rendezése is. E páratlan értékű gyűjtemény növényeinek feldolgozását 1926—1936 év

között 477 lapon folyamatosan közölte az Annales Musei Nationalis Hungarici tudományos folyóiratban. Két évtizeddel később monográfiát írt a nagy botanikus életéről, munkásságáról.

Tudományos tevékenysége 1945 után, az új társadalmi rend kialakulásával egyidejűleg újabb lendületet kapott. 1948-ban társszerzőkkel együtt elkészítette a „Magyar gyógynövények” kétkötetes, majd három évvel később ugyancsak társszerzőkkel „A magyar növényvilág kézikönyve” című munkát. Mindezek mellett több tanulmánya jelent meg a florisztika és a növényföldrajz kérdéseiről.

Utolsó, nagyobb lélegzetű munkájának, „A magyar kerti dísnövények kézikönyve és színes atlaszá”-nak kéziratát még sikerült befejeznie, de a mű kiadását már nem érthette meg. A mű „Kerti virágaink. Középeurópai dísnövények színes atlasza” címen 1962-ben jelent meg.

Munkáinak száma több, mint 220, köztük 18 könyv. Jávorka Sándor tudományos irodalmi munkásságán túlmenően élete utolsó napjáig kutatta a magyar és az európai országok flóráját. Feljegyzései szerint közel kétezernégyszáz napot töltött terepen. Ebből mintegy négyszáz napot a szomszédos, de főleg a Balkán hegyvidék flórájának megismerésére fordított. Szakmai körökben Délkelet-Európa flórájának egyik legjobb ismerőjeként tartották számon. Albánia, Bulgária növényeinek vizsgálatain túlmenően gyűjtötte és tanulmányozta Ausztria, Csehszlovákia, Franciaország, Lengyelország, Románia, Svájc, a Szovjetunió gazdag növényvilágát, s közben szoros kapcsolatot tartott azok neves botanikusaival. Több mint száz növényalaknak ő adott nevet, s tisztelői 40 növényt róla neveztek el. Hat évtizedes kutatóútja során 220 000 lap herbáriumi növényt gyűjtött.

Ugyancsak rendkívül jelentős volt közéleti tevékenysége. A Magyar Biológiai Társaság első elnökeként hathatósan támogatta a megalakult szakosztályok tudományos működését. Közel hatvan éven át segítette a botanikai szakosztály munkáját, számos tanulmányával gazdagította a „Botanikai Közlemények”-et. Mindezek mellett a TIT Biológiai Szakosztálya Országos Választmányának elnökségi tagjaként, a budapesti biológiai szakosztály társelnökeként népszerűsítő tudományos tevékenységével sokezer természetet kedvelő tudását gyarapította.

1959—1961 között főszerkesztője volt az „Acta Botanica Hungarica” című tudományos botanikai szaklapnak. Ugyancsak főszerkesztőként irányította a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztálya keretében elindított „Magyarország Kultúrflórája” című sorozat előkészítő munkáit, amelyet „a magyar mezőgazdaság alapján alkotó természetű növények egységes és egyúttal részletekbe menő korszerű ismertetésére szolgáló” nélkülözhetetlen műnek tekintett.

A kultúr-flóra sorozat „A gesztenye” című kötetében ő írta meg a növény botanikai fejezetét, de a megjelent művet már nem vehette kézbe.

Tudományos munkája elismeréséül a Magyar Tudományos Akadémia 1936-ban levelező, 1943-ban rendes tagjává választotta. 1939-ben a Szegedi Tudományegye-

tem pedig egyetemi tanári címet adományozott részére. A Magyar Népköztársaság érdemei elismeréséül 1952-ben Kossuth díjjal, 1953-ban 70. születésnapján a Magyar Népköztársaság Érdemrenddel, 1958-ban a Munka Vörös Zászló Érdemrenddel tüntette ki.

1961. szeptember 28-án hunyt el Budapesten. Az egykori kovácsmester fia tehetségével, szorgalmával, vele párosult szerény, mindenkit segíteni akaró egyéniségével példaképévé vált a munkáját folytató, hivatását szerető ifjabb nemzedéknek. A Természettudományi Múzeum Növénytára a „Jávorka Sándor emlékszó-bában” féltő gondossággal őrzi a kitűnő botanikus felbecsülhetetlen értékű szelle-mi örökségét nélkülözhetetlen munkatársa, Csapody Vera hagyatékával együtt.

Főbb munkái:

Magyar flóra (Flora Hungarica). I—II. köt. Magyarország virágos és edényes virágtalan növényeinek meghatározó kézikönyve. Bp., 1925. 1307. lap.

Kitaibel herbárium. Herbarium Kitaibelianum. Annales Musei Nationalis Hungarici. I—VI. 1926—1945.

A magyar flóra kis határozója. (A rajzokat készítette Csapody Vera.) Bp., 1937. 346 lap.

Kitaibel Pál. Bp., 1957. 215 lap.

Jávorka Sándor—Csapody Vera: A magyar flóra képekben. Iconographia Florae Hungaricae. Bp., 1929—1934. 23 lap + 40 színes, 576 fekete és 25 fényképtábla.

Augustin Béla—Jávorka Sándor—Giovannini Rudolf—Rom Pál: Magyar gyógynövények. I—II. köt. Bp., 1948. 494, 190 lap.

Jávorka Sándor—Csapody Vera: Erdő-mező virágai. A magyar flóra színes kis atlasza. Bp., 1950. 159 lap + 100 tábla.

Soó Rezső—Jávorka Sándor: A magyar növényvilág kézikönyve. I—II. köt. Bp., 1951. 1120 lap.

Jávorka Sándor—Csapody Vera: Kerti virágaink. Közép-európai dísznövények színes atlasza. Bp., 1962. 156 lap + 100 tábla.

Jávorka Sándor—Maliga Pál: A gesztenye. *Castanea sativa* Mill. Bp., 1969. 123 lap.

Jávorka Sándor—Csapody Vera: Iconographia florum partis Austro—Orientalis Europae Centralis. Közép-Európa délkeleti részének flórája képekben. Bp., 1975. 576 lap.

Irodalom:

ZÓLYOMI Bálint—MÁTHÉ Imre—SOÓ Rezső—PÓCS Tamás: Búcsú Jávorka Sándor akadémikustól. MTABCsK. 1962.

SZUJKÓNÉ LACZA Júlia: Megemlékezés Jávorka Sándorról, halálának ötödik évfordulóján. BK. 1967.

SZELEI László: Jávorka Sándor (1883—1961). TM. 1971.

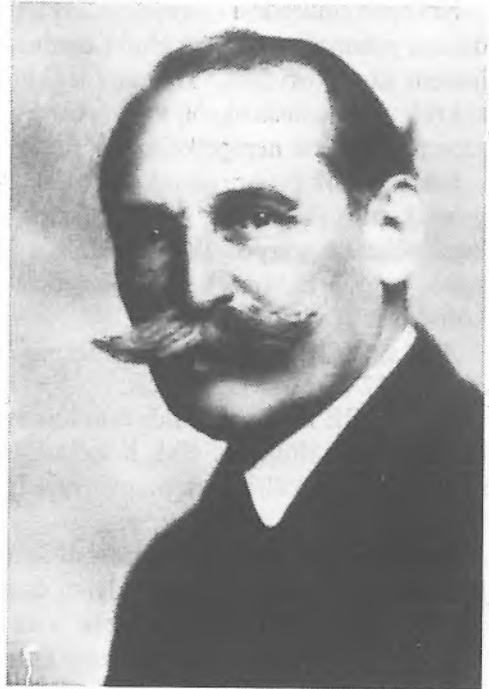
SZUJKÓNÉ LACZA Júlia: Jávorka Sándor hatása a botanikában. (Halálának 15. évfordulóján.) BK. 1977.

J. SZUJKÓ—LACZA: Centenarian anniversary of the birth of Sándor Jávorka. Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici. Bp., 1984.

JESZENSZKY PÁL (1864—1951)

1864. december 1-jén Gömörpanyiton, Gömör vármegyében (ma: Poniata — Csehszlovákia) született, ahol édesapja id. Jeszenszky Pál evangélikus lelkész volt, később Iglóra (ma: Spišská Nová Ves — Csehszlovákia) helyezték. Itt azután a gimnázium tanára lett.

Két nővér mellett az egyetlen fiú a magyaróvári Gazdasági Akadémiát végezte el, kitűnő eredménnyel. Néhány évet a gyakorlatban töltött, majd 1894-ben „Köztelek” társszerkesztője lett. 1896-ban az Országos Magyar Gazdasági Egyesület titkárává választották, további 10 év múlva pedig ügyvezető titkár lett. A Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének 1913-ban lett a vezérigazgatója. Ez a szövetkezet biztosítani törekedett a kötött gazdálkodás éveit a mezőgazdasági üzemek helyes anyagellátásával a minőségi termelést. Az első

világháború kitörése után kénytelen volt azonnal átszervezni a szövetkezetet a hadsereg ellátása érdekében; a háború után újra át kellett szerveznie, most már békés gazdálkodásának megfelelően. 1921-ben felajánlották Jeszenszkynek a földművelésügyi tárcát, amit azonban nem fogadott el. 20 esztendőn keresztül vezette a Gazdatisztek Országos Egyesületének ügyeit is.

Munkásságának legjelentősebb része, hogy négy évtizedeken keresztül szervezője és elnöke volt az évenként megrendezett mezőgazdasági vásároknak. 1894-től 1930-ig, nyugdíjbavonulásáig a „Köztelek”-ben több mint 250 rövid terjedelmű közleménye jelent meg. Rendkívül széles érdeklődési területe úgyszólván a mezőgazdaság valamennyi ágára kiterjedt. Az állattenyésztés területén a sertéshizlalótelepek, a tyúktenyésztés, a borjútelepek épp úgy foglalkoztatják, mint az állategészségügyi kérdések közül a sertésvész, a tbc, az általános állategészségügy. A növénytermesztési ágazatban cikket írt a dohány-, cukorrépa-, komló-, cirok-, kukorica-

termesztésről, de találunk cikkeket a havasi legelőkről, a trágyázásról, a közös legelők problémájáról is. Az állatforgalom, a mezőgazdasági export-import kérdése, az Ausztriával kapcsolatos kivitelünk épp úgy szerepelt írásai között, mint a víziútjaink, vagy akár a budapesti körcsatorna kérdése. A közbiztonság a mesterséges jég vagy éppenséggel a jéghiány problémái is helyet kaptak a „Köztelek” hasábjain. De olvashatunk a tejkérdés témakörében, — többek között — a tejszállításról vagy a mesterséges tejről is.

Szűkebb működési és érdeklődési területe a vásártartások ügye volt. Tartózkodására jellemzően nem az általa rendezett országos mezőgazdasági vásárokról írt, hanem az akkori Magyarország legkülönbözőbb területein megtartott állatvásárokról, gyapjúvásárokról, vagy akár a sörárpavásárokról. De témái közt épp úgy szerepelt a bécsi nemzetközi, mint a kolozsvári mezőgazdasági gépkiállítás.

Írásai másik csoportjának témái társadalmi jellegűek. Ide sorolható a somogyi gazdák mozgalma, vagy a gazdatisztek különböző problémái, beleértve a nyugdíj-kérdésüket. Agrárpolitikai jellegűek a kereskedelmi és vámszerződésekkel foglalkozó, vagy a határszéli vámcsempészetet ismertető, valamint a földművelésügyi költségvetést tárgyaló írásai.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum elődjéről, a Gazdasági Múzeum megnyitására 1887-ben írt vezércikket.

Az OMGE közös külföldi tanulmányútját megszervezte és a különböző beszámolókat egy általa írt cikk hozzáadásával jelentős köteté szerkesztette. Másik munkájában a külföldiek magyarországi tapasztalatait adta közre német nyelven Berlinben.

Nyugdíjazása után is megmaradt tevékeny kapcsolata a gazdasági élettel, mert jónéhány szövetkezet, kereskedelmi és iparvállalat igazgatósági tagjaként szaktudásával, tapasztalatával továbbra is az ország mezőgazdaságát szolgálta.

Jeszenszky Pál nagyobb lélegzetű munkája kevés. Őt nem a tudományos kutatásaiért és gyakorlati újításaiért tartja számon az utókor. De vitathatatlan érdeme, hogy négy évtizeden át szervezte és irányította az évenként megrendezett országos mezőgazdasági vásárokat. Magvas cikkeivel, híradásaival, javaslataival pedig rendszeresen és sokoldalúan tájékoztatta a mezőgazdaság gyakorlati szakembereit.

Ezért illette őt kora megfelelő elismeréssel. 1916-ban udvari tanácsosi címet kapott, 1929-ben nyugdíjba vonulása előtt a II. osztályú magyar érdemkereszttel tüntették ki. Ám ami akkor elismerés volt, azt az ötvenes években bűnül rótták fel. Kényszerlakhelyén már csak két hetet élt. Meghalt Újfehértón, Szabolcs-Szatmár megyében 1951. július 22-én, 87 éves korában.

Főbb munkái:

Elhanyagolt növénytermesztési ágazat Bp., 1899. 79 lap

A húsertékesítés szervezése Bp., 1900. 52 lap

Tejgazdasági zsebnaptár Bp., 1905.

Magyarországi uradalmak és gazdatisztek címtára Bp., 1905.

Állattenyésztésünk fejlesztésének eszközei Bp., 1910.

Landwirtschaftliche Gesellschaftsreise durch Ungarn Berlin, 1911. 148 lap.

Román állatcsempészet Bp., 1911. 57 lap.

Magyarok északon (szerk.) Bp., 1910. 274 lap

Irodalom

PÉTERFY Tamás: Jeszenszky Pál Irodalmi munkássága a „Köztelek”-ben 1917.
(kézirat) MMgMA Személyi Emlékanyag Gyűjtemény

JUHÁSZ ÁRPÁD (1876—1964)

1876. március 26-án a Nyitra megyei Tardoskedden (ma: Tarošked — Csehszlovákia) született. Középiskoláit a megyeszékhelyen, Nyitrán (ma: Nitra — Csehszlovákia) végezte és 1894-ben érettségizett. Gimnáziumi tanulmányainak befejezése után a gróf Hunyadiak országos hírvéradalmában volt magángyakornok, s ezt követően a magyaróvári Gazdasági Akadémia hallgatója lett, ahol 1896-ban kapta kézhez oklevelét.

A következő évben Óvárrott az Akadémián a növénytermelési tanszéken lett gazdasági segéd. 1898-ban már a debreceni Gazdasági Tanintézetben oktatott a növénytermelési tanszéken, majd a tanintézettel szerves kapcsolatban álló Vetőmagvizsgáló Állomás vezetői teendőit látta el 1900 és 1905 között. Oktatói pályájának következő

színhelye Kassa volt, itt is a Gazdasági Tanintézetben a növénytermelési tanszék vezetését látta el. 1907-ben a kolozsvári Gazdasági Akadémián ugyanezt a feladatkört látta el a háború végéig. 1920-ban egy évig Debrecenbe került és ugyanazokat a teendőket bízták rá, mint előző két munkahelyén. 1921-ben Szegeden, az Alföldi Mezőgazdasági Intézet megszervezésére kapott megbízást, itt még ellátta többek között a Gyógynövényforgalmi Iroda kirendeltségének vezetését, irányította az iroda gyógynövény és paprikakísérleti telepét is.

1924-ben rábízták az egykor jóhírvű debreceni Dohánytermelési Kísérleti Állomás újjászervezését és vezetését és egyúttal betöltötte a Dohánykertész Képző iskola irányítói posztját is. 1934-ben történő nyugdíjazása után még munkával eltöltött aktív évtizedek következtek, ugyanis a budapesti Dohányjövédéki Központi Igazgatóság szerkesztőjeként egészen 1946-ig alkalmazásban állott. Ezután még két évig a hazai dohánytermelést irányító apparátusban foglalkoztatták mint

tanácsadót és szakelőadót. Munkaviszonya 1948 végén végérvényesen megszűnt, de még ezután is bejárt az akkor még Budapesten működő Agrártudományi Egyetem Növénytermesztéstani Tanszékére. Szívesen foglalkozott fiatalokkal, gazdag szakmai tapasztalatainak átadásával segítette fejlődésüket. 88 éves korában, 1964-ben Tápiószelén távozott az élők sorából.

A csaknem 9 évtizedet megért Juhász Árpád életpályája során tulajdonképpen három gazdasági korszakot élt át. A dualizmus időszakában különböző mezőgazdasági felsőfokú tanintézetek növénytermesztési tanszékein oktatott. A szakkérdésekkel való beható foglalkozás nem ért véget a katedrán, hanem kiterjedt a gyakorlatra is. Az oktatási intézményekhez tartozó kísérleti állomásokon, illetve az intézmények kísérleti terein folyó munkák biztosították számára a szoros kapcsolatot a termelés aktuális problémáival. A különböző növénytermelési kísérletek kapcsán tartott utazásai, előadásai során megismerte a kis és nagygazdaságok gondjait. Erdélyben eltöltött éveit „falujárásokban és udvarbejárásokban” vett részt, versenyeket és kiállításokat szervezett, előadásokat tartott, ezek célja, a gazdaságilag elmaradott országrészben a kistermelők megismertetése a korszerűbb gazdálkodással. A fentiek szellemében széles körű publikációs tevékenységet fejtett ki és közérthetően megírt cikkei a vidéki, nem szakmai jellegű folyóiratokban is megjelentek. Kassán a „Gyakorlati Mezőgazda” című gazdasági lapnak volt a szerkesztője.

Tudományos pályájának eredményekben gazdagabb részét a dohánytermeléssel kapcsolatos működése jelentette. Az első világháború után lényegében befejezte tanári tevékenységét és e fontos ipari növényvel foglalkozó intézményekben töltött be vezető állásokat. Ismerkedése a dohányval azonban még a dualizmus időkorszakára nyúlt vissza, amikor is a debreceni Gazdasági Tanintézet tanáráként az intézet keretében működő és éppen akkor alakuló Dohánytermelési Kísérleti Állomás munkájába bevonta Kerpely Kálmán. Az állomást azért hozták létre, mert a XIX. század közepétől megfigyelhető a hazai dohánytermelés válsága, a termelés mennyiségi és minőségi csökkenése. Ezért a kormányzat a korábban fontos kiviteli cikk termelésének új alapokra történő helyezését tűzte ki célul. A debreceni, a kassai, majd a kolozsvári gazdasági tanintézetek (1906-tól akadémiák) tanáráként a növénytermesztésen belül dohánytermelési kísérletek vezetése, illetve külső kísérletek ellenőrzése tartozott a feladatai közé. Így tehát, amikor 1924-ben a debreceni Dohánytermelési Kísérleti Állomás élére kinevezték, akkor a feladatot minden részletében jól ismerő szaktekintélyre esett a választás. Kerpely Kálmán szakmai örökségét folytatta, amikor a dualizmus időszakában az intézmény európai hírnévre tett szert, és Kerpely megteremtette a korszerű gyakorlati dohánytermesztés alapjait. Az első világháború után válságba került mezőgazdaságban a dohánytermelés újjászervezésére volt szükség. A korábbi hagyományos piacokon értékesített termékeink eladhatatlanná váltak, olyan export cikkekre volt szükség, amelyet a környező országok korlátozó intézkedései nem érintettek, egyik ilyen növény a

dohány volt. Juhász Árpád elképzelései szerint jobb minőségű dohányfajták termesztésére volt szükség, ezért a külföldi és magyar fajták keresztezését szorgalmazta, valamint a régi magyar fajták feljavítását, tehát a fajtarekonstrukciót tartotta szükségesnek. Neki köszönhetjük a Debreceni, Szuloki, Tiszai, Kerti stb. dohányfajták elterjedését. E növény termesztésének szinte minden területén újító tevékenységét fejtett ki.

Az ipari dohánymagtermesztés, az ipari mag összegyűjtését és annak olajütésre való felhasználását, valamint a dohánymagpogácsa és dohánymagdara takarmányozási célokra való alkalmazását is kikísérletezte. Ennek általános elterjesztéséhez a Dohányjövédéki Központi Igazgatóság részére olyan tervet dolgozott ki, amely nagy mértékben támaszkodott a kisgazdaságok termesztésére is.

Ki kell emelni azt a tevékenységet, amelyet a magyar dohány nemesítése és a vetőmagtermelés területén elért. Ugyanígy számon kell tartanunk azokat az eredményeket, amelyeket a melegági palántanevelés, dohány-trágyázás és ápolás, osztályozás, valamint a különböző betegségek elleni védekezés körében elért, de az ő nevéhez fűződik a hazai mesterséges szárítás megindítása is. Újításairól a felsőbb hatóságok, gazdasági egyesületek és körök felkérésére megszámlálhatatlan dohánytermelési előadást, gyakorlati bemutatót tartott. Ezentúl tanfolyamokon képezte a dohányjövédéki alkalmazottakat és dohánytisztviselőket.

Irodalmi működése elsősorban a gyakorlati termelést szolgálta és közérthető stílusban megírt cikkeivel főként a termelőknek akart közvetlen segítséget nyújtani.

Juhász Árpád a két világháború közötti magyar dohánytermesztés legkiemelkedőbb képviselője, akinek személyében ugyanakkor a hazai tájkatatók egyik elődjét is megismerhettük.

Főbb munkái:

A dohány termesztése. Bp., 1946. 69 lap.

Juhász Árpád—Kadocsa Gyula: A dohány állati kártevői. Bp., 1943. 29 lap.

Irodalom:

VAJKAI Zsófia: Régi magyar dohányfajták és termesztésük. (Juhász Árpád emléktanulmány a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattárában.) MMgMK. 1975—77. 117-134. lap

JUHOS LAJOS (1879—1940)

1879. augusztus 8-án Kolozsvárott született. Középiskoláit szülővárosában végezte, majd Magyaróvárott kapott gazdasági oklevelet, később a budapesti Műegyetem mezőgazdasági fakultásán elnyerte a mezőgazdasági tudományok doktora címet. Egész életében a hazai agrár-felsőoktatásban tevékenykedett. Tanári működése 1902-ben a kassai Gazdasági Tanintézetben kezdődött, néhány év után Kolozsvárra került, szintén a Gazdasági Tanintézetbe, ahol a gyakorlati tanszéken adjunktusként állt alkalmazásban. 1911-ben a debreceni, egy év elteltével már a magyaróvári Gazdasági Akadémián oktatott mint rendkívüli tanár. Az első világháború után hosszú időt töltött Keszthelyen, a helyi Gazdasági Akadémián, ahol az üzemtani tanszék vezetője volt. Ezt a megbízatást 1935-ig látta el, és ez volt talán életének legtermékenyebb korszaka.

1935 és 1938 között Debrecenbe a Gazdasági Akadémia igazgatójaként került vissza, de betegsége mind jobban akadályozta munkáját, ezért nyugdíjazását kérte. Nyugállományba történő vonulása után még mindig dolgozott, a keszthelyi kisüzemi számtartási központ vezetését látta el. A halál kedves városában, Keszthelyen 1940. január 18-án érte utol.

Juhos Lajos oktatói munkásságának közel négy évtizede alatt gazdag generációk egész sorát nevelte fel. Tanári és főként irodalmi működésének döntő része a két világháború közötti időszakra tevődött. Az általa művelt számtartás- és üzemtan nálunk még viszonylag fiatal tudományágnak számított. Magyarországon a tudományág megalapítója és első művelője Hensch Árpád volt, aki a von der Goltz-féle iskolát követte és annak tételeit alkalmazta a speciális magyar viszonyokra.

Az első világháborút követő események nemcsak a politikai életben hoztak

döntő fordulatot, hanem a közgazdasági viszonyokban is. Gazdaságilag is rendkívüli értékes területek, valamint a Monarchia 50 milliós védett piacának elvesztése mellett további nehézséget jelentett, hogy a kisanthoz tartozó államok diszkriminatív kereskedelmi politikájukkal rendkívüli módon megnehezítették a hagyományos magyar mezőgazdasági exportcikk értékesítését. A válságból való kiutat és felemelkedést csak a termelés szerkezetének gyökeres változása, a termelés technikai színvonalának emelése jelenthette volna. Igazságosabb és racionálisabb birtok- és adópolitikára lett volna szükség. A változások azonban elmaradtak és a helyettük foganasított intézkedések nem, vagy csak részben oldották meg mezőgazdaságunk problémáit.

A szerkezetében elavult mezőgazdaság nagy nehézségek árán a 20-as évek második felében mégis kezdett talpra állni, de a nagy gazdasági válság következményei újabb jövátelhetetlen károkat okoztak az egész nemzetgazdaságnak. Hiába élénkültek meg a 30-as évek közepétől külpiaci kapcsolataink (főként Németországgal), e kapcsolatok jellegüknél fogva mind a politikai, mind a gazdasági életben csak rövid távon jelentettek előnyöket. A két világháború közötti agrárfejlődés lelassult, sőt néhány területen visszaesett. Különösen nehéz körülmények között folyt a termelés a kis- és középzemekben. Juhos Lajos munkáiban e problémák üzemtani vonatkozású kérdéseire kereste a megoldást.

Juhos pályája kezdetén a számtartás- és üzemtan a szaktudományok hierarchiájában kedvezőtlen helyen szerepelt, mert annak lényege úgyszólván csak a szabályok és utasítások közléséből állott. Ám az első világháború utáni változások jótékonyan hatottak e diszciplína fejlődésére és a gyakorlati életben is egyre szívesebben alkalmazták annak eredményeit.

Juhos Lajos szakmai hírnevét az 1923-ban megjelent „Általános mezőgazdasági üzemtan” című művével alapozta meg, amelyet a szerző tankönyvnek szánt, de közérthetősége, a benne közölt gyakorlati jellegű számítások, példák miatt a gazdálkodók is nagy haszonnal forgathatták. A korabeli kritikák kiemelték a munka hézagpótló voltát. Juhos e munkájában, de a későbbiek során is a tudomány két német klasszikusa, Aeroboe és Lauer tanításaira támaszkodott, ezeket próbálta ötvözni és a korabeli magyar viszonyokra adaptálni.

Tevékenységének legfontosabb állomása a Lauer-rendszerű kiscgazda számtartások hazai viszonyokra történő átvitele, ennek eredménye a kiscgazdaságok belső gazdasági törvényszerűségeinek feltárása. 1926-ban a Köztelken tartott nagy figyelmet felkeltő előadásában kifejtette, hogy a kiscgazdaságokra is kiterjedő számtartás-statisztikára van szükség. Így kapott megbízást a keszthelyi kisüzem számtartási központ megszervezésére, ami az első ilyen jellegű intézmény volt hazánkban. Ennek sikerét látva az országban a későbbiek folyamán több ilyen központot hoztak létre. A számtartási központoknak köszönhető, hogy 1932-ben, a hazai agrárválság mélypontján, 150 kiscgazdaság részletes adatai voltak ismertek, ame-

lyek alapján nyomon lehetett követni, hogy a kisüzemek hogyan „reagáltak” a válságra, miként próbálták túlélni a kritikus éveket.

1929-től kezdve évről évre feldolgozta a kisüzemek jövedelmi és üzemi eredményeit és a konkrét szakmai felismerésen, valamint az orvoslás módjának megjelölésén túl felismerte, hogy a paraszti gazdaságok termelési színvonalának emelése nélkül a magyar mezőgazdaság „betegsége” nem gyógyítható. A kór azonban sokkal súlyosabb volt annál, hogy az üzemtan és annak kiváló és nemzetközileg is elismert szaktekinélye egymagában sikerrel felvehetne volna ellene a harcot. Kutatásai középpontjába a dunántúli kisgazdaságok termelését, a gazdaságok költségvetésének vizsgálatát állította. Juhos egyik legfigyelemreméltóbb megállapítása, hogy ezekben a gazdaságokban a befektetett tőke rendkívül alacsony százalékosan kamatozott. Ezért a tulajdonosok a gazdaságaik fejlesztésére és életkörülményeik javítására csak nagyon csekély összeget fordíthattak.

Juhos Lajos nemcsak nagy tekintélyű tudós, oktató, de a gyakorlati kérdésekben kitűnően kiigazodó szakember volt. A hazai mezőgazdasági üzemtani tudomány hagyományainak folytatása is személyéhez fűződött, és ő teremtette meg a magyar mezőgazdasági számtartás-statisztikát.

Főbb munkái:

Általános mezőgazdasági üzemtan. I-II. köt. Keszthely, 1923. 191 és 178 lap.
Magyar kisgazdaságok jövedelmi eredményeihez 1929. évben. Keszthely, 1930. 80 lap.

Üzem-tervkészítés és más mezőgazdasági előszámítások. Keszthely, 1933. 86 lap.
Juhos Lajos—Kulin Sándor: Jelentés a 100 kat. holdon aluli dunántúli kisgazdaságok 1937. évi jövedelemhelyzetéről. Kecskemét, 1939. 12 lap.

Irodalom:

- —: Juhos Lajos. Kt. 1940. 5.sz.
- —: Juhos Lajos. KV. 1940. január 20.

KAÁN KÁROLY (1867—1940)

Nagykanizsán született 1867. július 12-én. Édesapja ügyvéd volt, és korán meghalt, édesanyja, Then Anna, négy gyermeket nevelt fel egyedül.

Kaán Károly, miután elvégezte szülővárosában a gimnáziumot, a selmecbányai (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) Erdészeti Akadémiára iratkozott be, ahol 1885—1889 között tanult. Végzés után egy félévet magánuradalomban, majd 1889-ben a besztercebányai (ma: Banská Bystrica — Csehszlovákia) erdőigazgatóságnál kezdett dolgozni. 1889-ben díjnok, 1892-ben erdészjelölt, 1895-ben pedig erdészszé léptették elő. Állami ösztöndíjjal a karsruhei műegyetemen hallgatott egy félévet /1897/, majd külföldi tanulmányutak következtek.

Első tanulmánya az "Erdészeti Lapok"-ban 1899-ben jelent meg: "Átalakulások az erdei termékek szállító eszközeiben." Eszménye a szállítóberendezésekkel jól feltárt erdőgazdaság, amelyben fokozatos felújítógáccsal ún. házikezelés folyik. /A házikezelés azt jelentette, hogy a fakitermelést és ezzel kapcsolatos egyéb munkákat nem vállalkozókkal csináltatták, hanem az erdőhivatal maga végezte, szem előtt tartva az erdőfelújítás kérdését is./

Az 1907-ben erdőmesterré kinevezett Kaán Károlyt, 1908-ban minisztériumi szolgálattételre rendelték be, és egy természetvédelmi mű megírásával bízták meg. A következő évben erdőtanácsos, majd pedig 1912-ben főerdőtanácsossá nevezték ki. Nagy szakmai tudását a minisztériumi szolgálat idején az ország gazdasági életében, gazdaságpolitikájában való tájékozódással egészítette ki. Az erdészeti közigazgatás kérdéseivel is elkezdett foglalkozni, ami azután meghatározó lett további pályájában.

Hivatali beosztásának a csúcán akkor állt, amikor a magyar erdészet a legna-

gyobb nehézségekkel volt kénytelen szembenézni. 1916-ban Kaán Károlyt miniszteri tanácsossá és a kincstári erdők főosztályának a főnökévé nevezték ki. 1918-ban a Károlyi-kormány és az erdészeti ügyek országos vezetőjévé tette, és a tanácskormány is megerősítette ezen a posztján. Kaán Károly 1919 végén már helyettes államtitkár — államtitkári hatáskörrel —, és egyben az erdő- és faügyek kormánybiztosa. Az ország első erdészeként óriási feladatok hárultak rá, hiszen az általános határzár miatt az ország megmaradt részén nagy volt a fainség.

A világháborút lezáró trianoni békeszerződés talán valamennyi szakma közül legjobban a magyar erdész-tasadalmat sújtotta; az erdőterületnek több mint 84%-a került az új határokon kívül. Az állami /kincstári/ erdőknek pedig — ahol a század első két évtizedében megvalósulóban volt már a korszerű erdőgazdálkodás — csak 5%-a maradt meg. Az ország ily módon előállt erdőnélkülisége egyre jobban az Alföld felé terelte a közérdeklődést. Kaán Károly már 1919-ben, a "Köztelek" karácsonyi számában kiadta a jelszót: "Erdőt az Alföldre!" Ő maga hívta fel a figyelmet később: "Kívánatos pedig reá világítanunk arra, hogy nem egyedül az ország megcsonkítása folytán kell szőnyegre kerülnie az alföldi erdőtelepítések kérdésének." Már a fenti, programadó írásában több oldalról közelítette meg az alföldfásítás kérdését. Mezőgazdasági, népegészségügyi, sőt esztétikai érveket hozott fel a tényleges erdészeti érdek mellett. Maga az alföldi erdőültetés, fásítás nem csupán faellátási célt szolgálhat — fejtegette.

Kaán Károly vezetésével 1921-ben a minisztériumban létrehozták az "Alföldi Erdőtelepítési Szaktanács"-ot, Kecskeméten pedig "A m. kir. Földművelésügyi Minisztérium Alföldi Erdőtelepítési Kirendeltségé"-t. Az alföldfásítás legelső és legfontosabb mérföldköve azonban az 1923. évi XIX. tc. volt amely "az alföldi erdők telepítéséről és a fásításokról" intézkedett. 15 éves munkaterv készült az Alföld erdősítésére. A "magyar rónát" fiatal erdőmérnökök és az utódállamokból repatriált erdészeti dolgozók járták be. Kaán Károly 1924-ben megszervezte Püspökladányban a máig is működő Szikkisérleti Intézetet. Ennek feladata a fafajok kiválasztása a szikfásításhoz, és megfelelő technológia kikísérletezése volt. Bizonyítani kellett a szikesek és tágabban, az Alföld fásíthatóságát. Sokáig tartotta magát ugyanis az a nézet, hogy az Alföld sztyepp, és mint ilyen, alkalmatlan — éghajlati és növény-társulási okokból — a fás vegetáció megtelepítésére. Kaán Károly írásai-ban kimutatta, hogy a Kárpát-medence viharos történelme az oka az elterméketle-nedésnek, a talaj- és növényzetromlásnak, de az ember képes újra birtokba venni, megművelni azt.

A különböző elméleti vélekedések ellenére a Kaán Károly-féle alföldfásítási gondolat nem előzmények nélküli. A XVIII., főleg pedig a XIX. században különösen a homokvidékeket próbálták erdőtelepítésekkel, fásításokkal művelésbe venni, a futóhomok terjedését megállítani. Az 1923. XIX. törvénycikk azonban gyökeresen újat hozott. A törvény rangjára emelte az eddigi magán-, városi, illetve állami /kincstári/ kezdeményezéseket. Alapot teremtett a nemzeti összefogással

végzett, végezhető természetátalakító munkához. A törvény megalkotói azt akarták, hogy a végrehajtásban az állam mutasson példát. A munka "politikai és pénzügyi okok" miatt mégsem a Kaán Károly-i nagyralátó terveknek megfelelően folyt. Összesen 41 ezer kh erdőt és 26 ezer km fasort telepítettek 1937 végéig, ami a tervezett munkának csak töredékét jelentette, de nem elhanyagolható munkát végeztek az Alföld képének átformálásában! A köztudatban pedig egyre ismertebb lett Kaán Károly megállapítása: "boldogulásunk alapja a magyar róna".

A gyakorlati szakember, a szervező, az irányító munkájának, elgondolásainak megvalósításáért jelentős irodalmi tevékenységet fejtett ki. 1925-ben nyugalomba vonult, így minden idejét a tudományos munkának szentelte.

1924-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező taggá választotta. Székfoglaló előadásának címe: "Változások a Nagy Magyar Alföld képén". Ugyanott egy évvel később előadást tartott "Gróf Széchenyi István és a Nagy Magyar Alföld" címmel. Ezzel köszöntötte nagy példaképét, Széchenyi Istvánt, akit csaknem minden írásában idéz, tanunak hív. Sőt módszerét megpróbálta századunkban alkalmazni. Egyre komplexebben vizsgálta az erdőgazdasági, ezen belül az alföldi kérdéseket. "A nemzetháztartás" szüntelenül változó viszonyaihoz illesztve tanulmányozta az erdők és vizek problémáját, mint a természet legállandóbb, de az előbbiektől nagyon is függő kérdéseit. 1927-ben jelent meg "A Magyar Alföld" című könyve, majd két év múlva "Az Alföld problémája". Egészségügyi kérdésekre is kitért. Az alföldi erdők, fásított települések ügyét összekapcsolta a tuberkulózis elleni harccal. Munkáiban a közlekedési, szállítási viszonyok taglalásán kívül az oktatás problémáival is behatóan foglalkozott. Hirdette, hogy a "földet zsaroló népszokások" /szalma- és trágyaégetés/ megszüntetését már az elemi iskolákban folyó tanítás során el kell kezdeni.

Anélkül, hogy az Alföld vizsgálatát elhagyná, figyelme ismét a természetvédelem felé fordult. Minisztériumi szolgálatának kezdetén már foglalkozott vele, sőt 1914-ben ő volt a természetvédelmi ügyek kiszemelt miniszteri biztosa, azután pedig kétszer képviselte Magyarországot természetvédelmi kongresszuson. A "Természetvédelem és a természeti emlékek" című, a nem szakmai közönség számára is élményt jelentő műve, 1931-ben jelent meg. Kaán Károlynak ezen könyve is hozzájárult ahhoz, hogy 1935-ben új erdőtörvényt, egyszersmind természetvédelmi törvényt alkottak. A törvény természetvédelmi rendelkezései lehetőséget adtak állami kisajátításra is. Ez nagyon nagy dolog volt akkor! Kaán Károlyt 1938 decemberében az Országos Természetvédelmi Tanács elnökévé nevezték ki, tehát újra visszatért a közéletbe. 1939-ben jelentette meg legátfogóbb művét: "Alföldi kérdések. Erdők és vizek az Alföld kérdéseiben." Benne valóban a Széchenyi-elvek magaslatán állva pásztázta végig azokat a természeti /vízrendezés, erdőtelepítés stb./ és közgazdasági /pl. állami hitel- és adópolitika/ kérdéseket, amik az "Alföld problémájá"-nak megoldását befolyásolják, illetve lehetőséget adnak megoldásukra.

1940. január 28-án Budapesten halt meg Kaán Károly. Leányai szerint így végrendelkezett: "Úgy szeressétek egymást, mint én szerettem a magyar erdőt!" /Ezt a figyelmeztetést rótták fel a Farkasréti temetőben levő sírkövére is./ Munkatársai általában úgy emlékeznek rá, mint aki túl gyors tempót diktált, túlságosan türelmetlen volt, erélyes eszközökkel élt, ha szükség volt rá. A legfőbb államerdész, az alföldfásító, a gazdaságpolitikus és természetvédő valóban nagy ideáljának, a "legnagyobb magyar"-nak az útmutatásait akarta teljesíteni: "Sokat tenni, s keveset látszani; előállni és mégis másnak engedni az elsőséget; legtöbbet áldozni, s legkisebb köszönetet se várni; szívben hordani mélyen a hazáért buzgó vért, s ne csak ajkon pengetni a hiú szót."

Mi volt egy ekkora szívű pályának jutalma? Hivatali beosztásnak a csúcsát érte el az államtitkári ranggal, akadémiai tag lett /1934-ben a finn természettudományi társaság is tagjává választotta/, tiszteletbeli műszaki doktor /1938/, halála után pedig az Országos Erdészeti Egyesület tiszteletbeli tagja. Írásai közül többet díjaztak, gondolataiból sok az időszerű ma is. Közülük az alföldfásítás ügye a legelőbb, a leghatóbb. A szorosabban vett erdészeten kívül a természetvédelemben és a vízügyi kérdésekben is alapvető volt a munkássága. Ő ismerte fel elsőként, hogy az erdészet ügyét más, rokon ágazatokkal kell összekapcsolni, a felmerülő feladatokat együtt kell megoldani.

A Szentgyörgyhegyen 1940-ben emléktáblát helyeztek el tiszteletére. Püspökladányban, ahol az alföldfásítás tudományos alapjait megvetette, 1958-ban az OEE állította fel szobrát, 1959-ben emléktáblát helyeztek el nagykanizsai szülőházán, 1987-ben pedig Budapesten a Költő utcában az akkori Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal budapesti felügyelőségének székházában.

Főbb munkái:

A természeti emlékek fenntartása. Bp., 1909. 56 lap

A természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának kérdéséhez. Bp., 1914. 33 lap.

Erdőt az Alföldre. Bp., 1920. 12 lap.

Erdőgazdaság-politikai kérdések. Bp., 1920. 100 lap.

Erdőgazdasági problémák és azok megoldása. Bp., 1923. 42 lap.

A Magyar Alföld. Gazdaságpolitikai tanulmány. Bp., 1927. 351 lap.

Az Alföld problémája. Pécs, 1929. 116 lap.

Természetvédelem és a természeti emlékek. Bp., 1931. 312 lap.

Alföldi kérdések. Erdők és vizek az Alföld kérdéseiben. Bp., 1939. 420 lap.

Irodalom:

- MOLCSÁNY Gábor: Kaán Károly emlékezete. EL. 1941. 1. sz.
LÁDY Géza: Kaán Károly 1867—1940. Eg. 1954. 8. sz.
MADAS András: Kaán Károly emlékezete. Er. 1958. 7. sz.
LESENYI Ferenc: Kaán Károly szobrának felavatásához. 1958. 7. sz.
HILLER István: Kaán Károly és a magyar felsőoktatás reformja. EFE TK. 1965. 1-2. sz.
OROSZI Sándor: Kaán Károly időszerűsége. Er. 1987. 7. sz.
KERESZTESI Béla: Kaán Károly emléktáblájának felavatásához. Er. 1987. 11. sz.
KESZTHELYI István: Kaán Károly természetvédelmi munkássága. Er. 1987. 11. sz.
VÁRADI Géza: Emlékezés Kaán Károly erdészeti munkásságára. Er. 1987. 11. sz.
OROSZI Sándor: Kaán Károly, a gazdaságpolitikus. Er. 1987. 11. sz.

KABAY JÁNOS (1896—1936)

1896. december 27-én született Bűdszentmihályon (ma Tiszavasvári része). Édesapja Kabay József községi főjegyző volt. Anyai dédapja, Sztarek Rudolf orvos, a levert 1831-es lengyel felkelés után Magyarországra menekült, és Szentmihályon telepedett le. Két leányunokája közül az egyik — Piroská — Kabay János édesanyja, a másik — Ilona — Lukács Ferenc gyógyszerész felesége lett. Az utóbbiak nem kis szerepet játszottak abban, hogy az ifjú Kabay gyógyszerészpályára került.

Elemi iskoláit szülőfalujában végezte. Gimnáziumi tanulmányait Hajdúnánáson kezdte meg, a második osztályt a nyíregyházi evangélikus főgimnáziumban, a harmadikat és a negyediket a nagykállói állami gimnáziumban végezte. Ezt követően újra visszakerült Hajdúnánásra, ahol gimnáziumi éveinek

második felét töltötte, és ott is érettségizett. A sok vándorlás oka gyenge fizikuma volt. Egészségi állapota miatt bejáró növendék nem lehetett, így szülei kénytelenek voltak olyan helységek gimnáziumába járatni, ahol a rokoni kapcsolatok révén a gyermek ellátása biztosítva volt. Ezeknek tudható be, hogy gimnáziumi eredményei nem éppen kimagaslóak. Ezekben az években inkább a humán tárgyak érdekelték, szívesen olvasott és szavalt verseket, önképzőköri munkában vett részt.

1915-ben — valószínűleg rokoni indíttatásra — beiratkozott a Budapesti Műegyetem Vegyész-mérnöki Karára. Az első világháború miatt tanulmányait rövidesen megszakította és önkéntes katonai szolgálatra jelentkezett. A háborút követően visszatért szüleihez, akik időközben anyagilag szinte teljesen tönkrementek. Tanulmányai folytatására így nem volt lehetőség. Édesapja közbenjárására a Dessewffy grófok Tiszalök-hajnalosi birtokára ment dolgozni. A gazdaság a főbb

szántóföldi növények termesztése mellett máktermesztéssel is foglalkozott. Ez az a növény, melynek Kabay későbbi világhírnevét köszönheti.

A gyógyászatban nélkülözhetetlen fájdalomcsillapító, a morfin, a máknövényből kivont ópium legfontosabb hatóanyaga. Az ópiumot a már kifejtett, de még éretlen, zöld mákfejekből vonták ki oly módon, hogy harántirányú metszést ejtettek rajta. A mákfejből a metszések helyén tejszerű nedv folyik, amely hamar szárad és barnul. A megszáradt tejnedvet lekaparták, összegyűjtötték és "kalácsokká" gyúrták. Az ópiumkalácsból üzemi eljárással vonták ki a morfint, kodeint, papaverint, s a többi értékes alkotórészt. A sok kézimunkát igénylő eljárás változtatása, az egyszerűbb úton történő morfinnyerés érdekében a századforduló után már történt néhány próbálkozás, így H. Thoms, majd W. Heinrici és mások kísérleteztek vele. Munkájukat nem koronázta siker, bár Heinrici zöld máknövényből való vizes kivonásos fermentációs eljárása 1911-ben szabadalmat is kapott, módszere a gyakorlatban mégsem terjedt el. Diáktársa, később munkatársa, Hajdú Sándor feljegyzéseiből tudjuk, hogy tulajdonképpen már ekkor felvetődött Kabayban a morfin előállításának általa később kifejlesztett módja, mely szerint a teljesen zöld növényből — nem csak a gubóból — ki lehet vonni a morfint. Igazi nagy felfedezése azonban a száraz mákszalmából előállítható morfingyártás lehetőségének felismerése volt, melynek technológiáját is kidolgozta.

A gyógyszerész keresztapa javaslatára döntött úgy, hogy — a háború, majd az azt követő anyagi nehézségek miatt — megszakadt tanulmányait gyógyszerészhallgatóként folytatja. Ez irányú tanulmányait 1920. október 11-én kezdte meg a budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Többek között Mágócsi-Dietz Sándor, Tuzson János, Buchböck Gusztáv, Winkler Lajos, Jakabházy Zsigmond voltak tanárai. Tanulmányi eredményei — főképpen leendő szakterületéhez közelálló tárgyakkal — kimagaslóak voltak. Egyetemi éveinek befejeztével Hajdúnánásra ment dolgozni, bátyjának "Remény" nevű gyógyszer-tárába. Itt kezdte meg a morfin előállításával kapcsolatos kísérletsorozatát. A "zöld eljárás" üzemi megvalósítása során jelentkező nehézségek hatására kezdte foglalkoztatni a mákszalmából való morfingyártás, a "száraz eljárás". Kísérletező kedvének, töretlen lendületének támogatója, segítője volt Augusztin Béla professzor. 1924-től a vezetése alatt álló Gyógynövénykísérleti Állomásra került Kabay János. Munkájában ösztönzője volt felesége, Kelp Ilona vegyészdoktor, akinek két gyermekük nevelése mellett mindig volt ereje férje munkájában részt venni, írásait rendszerezni. Ő foglalta össze és adta közre Kabay módszerét a mákszalmában történő morfin-meghatározásra vonatkozóan.

Nem is a morfin előállításának laboratóriumi eljárása, hanem annak gyakorlati megvalósítása okozta a nagyobb gondot. A speciális gyártógépeket is maga tervezte meg. Végre sok nehézség után az előállítás módszerét 1925-ben szabadalmaztatta. A szabadalomkérés után még a szakemberek és kartellek sem ismerték fel Kabay eljárásának jelentőségét: olcsóbban, 300-400%-kal több morfint termelt a

káros ópium kikerülésével. Minden lehetséges módon akadályozták Kabay lépéseit. A szabadalmaztatás után azonban a család és a barátok összeadták a szükséges alaptőkét, és 1927-ben Kabay János vezérigazgatósága alatt megkezdhette működését a Büdszentmihályon (ma Tiszavasvári) létrehozott Alkaloida Vegyészeti Gyár Rt. Feldolgozáshoz a fehér (kumanovi, ún. ópiummák) és a kék (francia) mákot használták, de a virágzási időszak meghosszabítása végett kísérletezett Kabay a két fajta keresztezésével létrehozott rózsaszínű mákfajtával is. Sokévi fáradozásának eredménye volt, amikor 1930 március 14-én a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság előadóülésén a nyilvánosság előtt ismertette a morfin magyar rendszerű gyártását, illetve szabadalmi eljárását. Ennek anyagát a társaság Értesítőjében is megjelentette. Módszerének több előnye van a korábbi morfin-gyártással szemben: jelentős a kézierő-megtakarítás; a sértetlen mákfejben teljesen beérnek a mákszemek, így azok fogyasztásra, mákolajgyártásra felhasználhatók; a nyersanyag egységesebb, mint az ópium, sokáig, akár éveken keresztül is raktározható, így feldolgozása nem igényel kampánymunkát; a morfin-gyártási melléktermékekből értékes mellékalkaloidák állíthatók elő; a nagyüzemi feldolgozás során kizárható az ópiumnak — mint kábítószernak — az élvezete.

1932-ben sikerült véglegesen kidolgoznia előbb a száraz mákszalmából, majd a kicsépeelt mákgubóból történő morfinalkaloida előállításának módszerét, melyet több országban is szabadalmaztattak. Neve világhírű lett. Az 1932—33-as termelési évtől kezdve rohamosan nőtt az előállított morfin mennyisége. 1934-ben a Népszövetség Kábítószereellenőrző Bizottságának elnöke és titkára — a büdszentmihályi Alkaloida Gyár megtekintése után meghívták Kabay Jánost, hogy legközelebbi ülésükön — Genfben — ismertesse eljárását, és megbízták, hogy dolgozzon ki hivatalos eljárást a mákszalmából történő morfinmeghatározásra. A módszer 1935-ben el is készült, ám Kabay legyöngült szervezete és hirtelen fellépő betegsége miatt a meghívásnak már nem tudott eleget tenni. 1936. január 29-én halt meg, Budapesten. A Farkasréti temetőben temették el. Halálának ötödik évfordulóján a Budapesti Egyetem Gyógyszerészeti Intézetében ünnepélyes körülmények között helyezték el arcképét. 1956-ban Tiszavasváriban leplezték le szobrát.

Kabay János felfedezésének igazi jelentősége csak halála után bontakozott ki. Az általa alapított Alkaloida Gyár egyik vezető kémiai üzemünk lett. A morfint a világ számos helyén azóta is Kabay módszerével állítják elő.

Főbb munkája:

A morfin magyar módszerű gyártása. MGYTÉ. 1930. 3. sz. 6 lap

Irodalom:

KABAY Jánosné: Morphin — meghatározása mákszalmában Kabay János módszerével. MGYTÉ. 1936. 6. sz.

BOGNÁR Rezső: Megemlékezés Kabay Jánosról MKL. 1956. 11. sz.

ZALAI Károly: Kabay János (1896-1936) munkásságának tudomány-, technika- és ipartörténeti értéke. Gy. 1976. 11. sz.

FAZEKAS Árpád: Szabolcs megye világhírű gyógyszerészfia, Kabay János. OH. 1976.

HALMAI János: Kabay János és a magyar morfingyártás. APhH. 1956.

MENNER Ödön, ifj.—HAJDÚ Sándor: Kabay János ifjúkora, származása, pályafutása és a morfingyártás ötletének megszületése. Gy. 1980. október.

KADOCSA GYULA (1880-1962)

1880. február 20-án született Magyar-
kímlén (Moson megye). Édesapja jegy-
ző, eredeti neve Kaufmann volt. Kado-
csa Gyula még gyermekkorában elke-
rült a szülői háztól, ugyanis édesapját
korán elvesztette. Nagyanyjánál Ma-
gyaróvárott nevelkedett. Középiskoláit
a helybeli, majd a győri főreálgimnázium-
ban végezte. 1899-ben érettségizett.
Egy évi gazdasági gyakorlat után foly-
tatta tanulmányait, a magyaróvári Gaz-
dasági Akadémián. Tanárai közül Cser-
háti Sándor, Újhelyi Imre, Kosutány
Tamás, Linhart György európai híru
szakemberek voltak. Diplomáját 1902-
ben szerezte, s pályáját a mezőgazdasá-
gi tanügy szolgálatában kezdte. Hód-
mezővásárhelyen a Földművesiskolá-
ban tanított másfél évet. Ekkor Linhart
professzor meghívására visszatért a
magyaróvári Gazdasági Akadémiára,

ahol mint tanársegéd 1904—1908-ig dolgozott a természetrajzi tanszéken. Különö-
sen a rovartan iránt érdeklődött. Közben rövid ideig az Állami Vetőmagvizsgáló
Állomáson is dolgozott. 1909-től azonban végleg elkötelezte magát a rovartan
tudományával. Az Állami Rovartani Állomáson folytatta munkáját egészen annak
megszűntetéséig. Nagy hatással volt rá vezetője, az akkor már világszerte elismert
magyar entomológus, Jablonowski József. 1932-ben a növényvédelem átszervezése
és a Rovartani Állomás megszűnése után Kadocsa Gyula részt vett a Földművelés-
ügyi Minisztériumban a Növényvédelmi Szolgálat megszervezésében. 1933-tól a
Növényvédelmi Kutató Intézet vezetője lett. Az intézetnél 1941-től 1945-ig folya-
matosan igazgatóként dolgozott.

Közben tanári hivatását sem adta fel. Fáradhatatlanul dolgozott a mezőgazda-
sági tanügy szolgálatában is. A Kertészeti Tanintézetnél a kertészeti állattan tanára
volt 1927—1942-ig. A zuglói Kertészeti Szakiskolában pedig már 1919-től tanított,

folyamatosan egészen 1941-ig. Ezen kívül, mint meghívott előadó 1934-től a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának mezőgazdasági osztályán a „Növénykórtan II., Állati kártevők” c. tárgyat is előadta. A növénykórtanból 1928-ban — elsőként Magyarországon — megszerezte az egyetemi doktori fokozatot. A Műegyetemen Kadocsa Gyula 1936-ban a „Termesztett növények állati ellenségei” c. tárgykörben magántanári, 1947-ben egyetemi címzetes rendkívüli tanári címet kapott. 1949-ig oktatta hallgatóit.

Tanári pályáján a szakma szeretete, hivatástudata s a rendkívüli előadói készsége tették teljesebbé emberi értékeit.

Kutatási eredményeit főként ismeretterjesztő cikkekben, tudományos dolgozatokban és kézikönyvekben tette közzé. Több mint 1200 publikációja jelent meg. Könyvei közül a „Konyhakerti növényeink állati ellenségei” című munkája 1923-ban jelent meg. A könyv az első olyan magyar munka, amely a kertészeti kártevőket és az ellenük való védekezést összefoglalóan ismerteti. Megjelentetését és szerzőjét Angyal Dezső, a Kertészeti Tanintézet nyugalmazott igazgatója és Jablonowski József, az Állami Rovartani Állomás főigazgatója támogatták. Célja a kertészkedő közönség számára közzé tenni azokat a hasznos ismereteket és módszereket, amelyekkel a kártevők ellen védekezhetnek. Így foglalkozott a rovarirtás, a trágyázás, a gyomirtás módszereivel. Tárgyalta a kertekben leggyakoribb kártevők (így a földibolha, a levéltetvek, a meztelen csiga) elleni védekezést. Ezen kívül ismerteti a földben élő, gyakran előforduló kártevőket. Külön csoportosította a legfontosabb konyhakerti növények — káposztafélék, hagymafélék, gyökérnövények, hüvelyesek, egyéb konyhakerti növények — fontosabb kártevőit. Foglalkozott a spárga, a szamóca kártevőivel és összefoglalja néhány — a konyhakertben jellemző — emlős állat és madár kártételét. Gyakorlati útmutatót adott a kertészkedőknek a védekező anyagok és eszközök ismertetésével. Felhívta a figyelmet a védekezést elősegítő legfontosabb tényezőkre. A könyvet Benczúr Elek 32 rajza teszi szemléletesebbé.

Kadocsa Gyula másik jelentős könyve a „Mezőgazdasági növényeink fontosabb állati ellenségei” címmel jelent meg ugyancsak 1923-ban. Ebben 186 oldalon ismerteti a gazdasági növények fontosabb ellenségeit, külön figyelemmel az életmódjukra is. Ennek ismerete ugyanis a védekezés alapfeltétele, ami nélkül a gazda a védekezés alapszabályait nem tudja megérteni, s a helyes védekezési módszert sem tudja alkalmazni. Kadocsa könyvében foglalkozott a legtöbb mezőgazdasági növényünket pusztító állatok ismertetésével, majd összefoglalta a gabonafélék, a hüvelyes növények, a takarmánynövények, a gyökér- és gumós növények, a kereskedelmi növények fontosabb kártevőit, de leírta a magtárban kárt tevő rovarokat is. Végül közölte a kártevő állatok irtását szabályozó törvényeket és rendeleteket is. A kötetet 43 szöveggözi kép teszi szemléletessé, amelyek közül a kártevőkről készült rajzokat Kadocsa maga készítette.

Kadocsa Gyula és Kern Hermann közös munkája a „Növényvédelmi Naptár”,

amely 1924-ben került kiadásra. A kártevők elleni védekezésben igen fontos, hogy mikor és milyen eljárással védekezzünk. Ezeket a fontos tudnivalókat tartalmazta Kadocsa Gyula és Kern Hermann könyve januártól decemberig. A növényvédelmi naptár mindazokat a tennivalókat részletezte, amelyeket a szántóföldön, a réten és a legelőn, a magtárban, a gyümölcsöskertben, a szőlőben, a veteményeskertben, a virágoskertben és üvegházban az év során havonta el kell végezni a vetemények, illetve a kártevők elleni védekezés érdekében.

Kadocsa talán legfontosabb munkája a „Gazdasági állattan” című könyve, amelynek alcíme „A hasznos és kártevő állatok ismertetése tanuló és gyakorló gazdák és kertészek számára”. A mű második kiadását az indokolta, hogy a gazdasági akadémiák hallgatói és a középfokú gazdasági és kertészeti iskolák tanulói tankönyvként használták. Kadocsa ebben a könyvében nemcsak a mezőgazdaság és a kertészet, de az erdészet állattani kapcsolataira is kitért. A fő súlyt természetesen a kártevő állatok és az ellenük való védekezés módozatainak ismeretetésére fektette, hogy ezzel is szolgálja a gyakorlati gazdák érdekeit. Az általános állattan fontosabb fejezeteinek megírásával pedig a tantervi követelményeknek kívánt eleget tenni. Munkájához szinte maradéktalanul felhasználta a vonatkozó külföldi szakirodalom legújabb és legjobb, a szakma legértékesebb eredményeit.

Kadocsa irodalmi működésében egyik fő céljának tartotta az ismeretterjesztést. Ismeretterjesztő tevékenységére jellemző, hogy 65 lapnak dolgozott, s több egyesületnek volt a tagja.

Kadocsa Gyula 1903-tól a Természettudományi Társulatnak tagja, éveken át választmányi tagja, 1948-ban pedig dísztagja lett. A Magyar Rovartani Társaság alapító tagja (1910), majd 14 évig titkára és 11 éven át elnöke, 1949-től pedig tiszteletbeli tagja volt. Ezen kívül kinevezett tagja volt a Növényegészségügyi Tanácsnak és a Természetvédelmi Tanácsnak.

Kadocsa Gyula munkásságát külföldön is elismerték. A nemzetközi kongresszusokon tartott előadásait megjelentették. Kiemelendő az 1937-ben Hollandiában — Scheveningenben — megrendezett kongresszusra beküldött előadása, amelyben a gabonapoloskák magyarországi kártevéséről és malomipari vonatkozásairól ad áttekintést. Erre a munkára a külföldi szakirodalomban számos hivatkozás van.

1942-ben Kadocsa Gyula aktív részese volt a kaliforniai pajzstetű elleni osztrák és magyar közös védekezés megszervezésének.

A növényvédelmi állattan szolgálatában végzett több évtizedes munkásságának elismerését kitüntetései is fémjelzik. Így a Munka Érdemrend (1954), a Kossuth-díj (1955), a Frivaldszky emléklakett (1961), arany fokozata.

Feltétlenül meg kell említeni, hogy az új rendszerű tudományos fokozatok bevezetésekor Kadocsa Gyula az elsők között kapta meg 1952-ben a kandidátusi fokozatot, majd 1957-ben a mezőgazdasági tudományok doktora fokozatot.

Kadocsa Gyula mintegy 60 évig szolgálta a tudományt mint kutató, oktató és szervező. Nyugdíjba vonulása — 1945 — után rövid ideig a Növényvédelmi

Szolgálatnál működött. 1948-tól néhány éven át a kolorádó bogár elleni védekezés miniszteri biztosa, majd 1952-től újra a Növényvédelmi Kutató Intézet munkatársa, ahol mint tudományos kutató dolgozott haláláig. Munkásságának java a kártevők életmódjának felderítésére s az ellenük való védekezésre irányult, a biológiai egyensúly s a környezetvédelem mindenkori szem előtt tartásával. Kadocsa tudós figyelve kutatásai során az elsők között irányult korunk egyik nagy alapkérdésére, a környezetvédelem problémáira. 1962. február 6-án halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Konyhakerti növényeink állati ellenségei. Bp., 1923. 122 lap.

Mezőgazdasági növényeink fontosabb állati ellenségei. Életmódjuk, kártevésük és az ellenük való védekezés. Bp., 1923. 186 lap.

Gazdasági állattan. A hasznos és kártevő állatok ismertetése. Tanuló és gyakorló gazdák és kertészek számára. Bp., 1942. 242 lap.

Kadocsa Gyula—Kern Hermann: Növényvédelmi Naptár. Bp., 1924. 78 lap.

Irodalom:

UBRIZSY Gábor: A Növényvédelmi Kutató Intézet 75 éve. At. 1955. 12. sz.

SZELÉNYI Gusztáv: Megemlékezés dr. Kadocsa Gyuláról. FEH. 1964. 1. sz.

BOGNÁR Sándor: 100 éve született Kadocsa Gyula. Kg. 1980. 2. sz.

BOGNÁR Sándor: 100 éve született Kadocsa Gyula. Nt. 1980. 3. sz.

KÁDÁR Zoltán: 100 éve született Kadocsa Gyula. TV. 1980. 11. sz.

BALÁS Géza—SÁRINGER Gyula: Kertészeti kártevők. Bp., 1984.

KÁLDY JÓZSEF (1920—1983)

1920. augusztus 28-án született a Somogy megyei Iharosberényben. Édesapja evangélikus lelkész volt. Középiskoláit Sopronban az evangélikus líceumban végezte, 1930—38 között. Az érettségi után a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán szerzett erdőmérnöki oklevelet 1942-ben.

A visszacsatolt Erdélyben a besztercei (ma: Bistrița—Románia) állami erdőgazdaság erdőrendezőségén kezdte el mérnöki munkáját. 1942 végén Marosvásárhelyre, (ma: Tirgu Mureș—Románia) az erdőigazgatósághoz került. Dolgozott útépitéseknél, részt vett a Görgényi-havasok feltárási munkálataiban. A további munkáját a háború akadályozta — az erdélyi területek elvesztése után, 1944-ben a Budapesti Erdőfelügyelőségre került.

Szakmai kibontakozása 1945 után folytatódott. Az erdők államosítása után a MÁLLERD (Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek) központi igazgatósága a pécsi erdőigazgatósághoz osztotta be, ahol a műszaki osztályon kapott munkát. Részt vett Baranya és Tolna megyei fatelepek, vasutak, telefonhálózat tervezésében, újjáépítésében.

1948. májusában erdőigazgató-helyettesi, majd néhány hónappal később erdőigazgatói kinevezést kapott. 1949-től a Pécsi Erdőgazdasági Vállalat vezérigazgató-helyettese volt. 1950-től már Budapestre, a Földművelésügyi Minisztérium felügyelete alatt működő Állami Erdőgazdasági Üzemi Központ (Erdőközpont) került. Hamarosan az erdőgazdasági osztály vezetője és egyben a főigazgatóság vezetőjének állandó helyettese megbízást kapta. Az erdőgazdaságok intenzív gépesítése, az

erdészeti gépállomások szervezése, valamint az Erdőgazdasági Tervezőirodák létrehozása Káldy József javaslatára indultak meg az országban.

1952-től az Állami Gazdaságok és Erdők Minisztériumánál (ÁGEM) végzett felelősségteljes munkája mellett részt vett az erdészeti technikai tankönyvek írásában és szerkesztésében. Szerkesztőbizottsági tagja volt „Az Erdő” és az „Erdőgazdaság” című szaklapoknak. 1950-től 1953-ig tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia erdészeti főbizottságának és faipari főbizottságának.

1954-ben az ország egyik legnagyobb erdőgazdaságához — a Sátoraljaújhelyi Erdőgazdasághoz — az Országos Erdészeti Főigazgatóságtól (OEF) főmérnöki kinevezést kapott.

Csaknem két évtizedes eredményes műszaki munkának a következménye, hogy széles szakmai körben közismertek voltak azok a gépesítési eredmények, amelyek műszaki alkotóképessége nyomán az erdőgazdaság területén megvalósultak.

1957-ben visszakérült Sopronba és bekapcsolódott a felsőoktatás munkájába. Örömmel tért vissza diákéveink színhelyére. A kialakult új oktatói gárda nagy lendülettel fogott hozzá a korszerű felsőszintű erdészeti szakemberképzés megteremtéséhez. Az 1957/58. tanévtől a képzési idő 5 évre emelkedett és ekkor kezdődött meg az önálló faipari mérnökképzés nappali és levelező oktatása.

1962-től 1966-ig az Erdészeti és Faipari Egyetem Erdőmérnöki Karának dékányhelyettese, majd 1969-ig a Kar dékánya volt. Az egyetem vezetésének előterjesztésére a mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter 1971 áprilisában hozott rendeletével bevezették a faipari üzemmérnökképzést hároméves képzési idővel. 1972-től tudományos rektorhelyettes és az egyetem továbbképzési osztályának vezetője lett, még ugyanebben az évben megszerezte a mezőgazdasági (erdészeti) tudományok kandidátusa címet.

Káldy József egyetemi munkásságát a magas szintű igényesség mellett a gyakorlati jellemezte. Nagy ambícióval dolgozott a szakmai közéletben is. Az Országos Erdészeti Egyesületben az erdészeti gépesítési szakosztály alapító tagjaként és vezetőjeként a legszakmaszeretőbb tagjait fogta össze. Kiemelkedő teljesítménye volt a szakosztálynak az első és második erdészeti gépesítési konferencia megrendezése. Úttörő munkát végzett a hosszúfában történő termelés és szállítás technológiájának kidolgozásában és elterjesztésében. Ez alapvető változást jelentett az addigi általános — választékokban történő — termelés és szállítás technológiájával szemben. Erre mindig büszke volt és egyik legfontosabb eredményének tekintette.

Igen kiterjedt volt szakírói munkássága, elsősorban az erdészeti gépesítés és műszaki fejlesztés valamint a témakörhöz szorosan kapcsolódó munkavédelem és biztonságtechnikai kérdése foglalkoztatta. Írásai, szakcikkei leggyakrabban az „Erdészeti lapok”-ban, „Az Erdészet”-ben, melynek harminc éven keresztül a szerkesztőbizottság tagja — és az „Erdőgazdaság és Faipar”-ban jelentek meg. Káldy József nagy figyelemmel kísérte az erdészeti munka gépesítésének külföldi és hazai fejlődését. Legjelentősebb munkája „A fahasználat gépei” című könyve

— mint átfogó szakirodalmi forrás — több évtizedes hiányt pótol a fahasználat gépesítésének áttekintésében. Részletesen ismerteti az erdőgazdálkodásban használatos vagy üzemeltetésben ajánlott külföldi és hazai gépeket és eszközöket. Az egyes géptípusokról az üzemeltetési módok leírása és értékelése mellett részletes műszaki adatokat is közöl. Fáradhatatlan szorgalommal készített kéziratának végleges rendezését — váratlan halála miatt — fia, ifj. Káldy József fejezte be. Az 1986-ban megjelent posztumusz munkája elsősorban az erdőgazdaságokban dolgozó mérnököknek, technikusoknak és szakmunkásoknak nyújt segítséget.

Közel negyedszázados egyetemi oktatói tevékenység után, alkotóereje teljében Káldy József rövid szenvedés után, szívroham következtében 1983. február 24-én halt meg Sopronban.

Szakmai munkája, professzori tevékenysége, eredményekben gazdag életpályát mutatott, számos publikáció, szakkönyv maradt az utókorra.

Főbb munkái:

Gépesítjük az erdőgazdálkodást. Bp., 1951. 62 lap.

A kérgezés gépi eszközei. (Erdei munkák mesterfogása.) Bp., 1971. 85 lap.

Munkavédelem az erdőgazdaságban. Bp., 1978. 217 lap.

A fahasználat gépei. Bp., 1986. 288 lap.

Irodalom:

KIRÁLY Pál: Dr. Káldy József. EF. 1983. 5. sz.

GÁL János: a 175 éves Erdészeti és Faipari Egyetem. Fi. 1983. 7. sz.

GÁL János: Káldy József. Er. 1983. 8. sz.

KÁLLAY KORNÉL (1907-1973)

1907. október 30-án született Békéscsábán. Édesapja a helyi földműves iskola igazgatója volt. Középiskolai tanulmányait szülővárosában, Pécsen és Pápán végezte. 1925-ben a Pápai Református Kollégiumban érettségizett. 1928-ban a Magyaróvári Gazdasági Akadémián szerzett diplomát.

A diploma megszerzése után, 1933-ban fizetés nélküli gyakornok volt a nagykállói Mezőgazdasági Szakiskolában, a csermajori Mezőgazdasági Tejipari Szakiskolában. Ezt követően tiszteletdíjas gazdasági gyakornok, majd segédtanár a szombathelyi Téli Gazdasági Iskolában. 1936-ban innen került át a Tessedik Sámuelről elnevezett Középfokú Gazdasági Tanintézetbe Szarvasra, ahol a gyakorlati tanszék vezető tanárának nevezték ki.

1938-ban megvált a tanári pályától és az Országos Öntözési Hivatal vízhasznosítási osztályának vezetője lett. Ugyanebben az évben nevezték ki az ekkor alapított Öntözési Mezőgazdasági Rt. (ÖMIRT) szaktanácsadójának is, majd 1940-ben az Állandó Központi Talajjavító Bizottság tagjának.

A Minisztertanács Gazdasági irányítószerveként 1945-ben létrehozott Gazdasági Főtanácsnak az 1946—47 években — a tervszerű szocialista gazdálkodásra áttérés időszakában — mezőgazdasági előadója volt. Egy évvel később az Állami Gazdaságok Igazgatósága főagronómusává nevezték ki. Ettől kezdődően több, mint két évtizeden keresztül dolgozott az állami gazdaságok különböző területén. Az 1950-es évtized első felében a Rizstermelő Állami Gazdaságok főagronómusa, 1959-től az Állami Gazdaságok Üzemszervezési Kutató Intézetének tudományos munkatársa, majd 1961-től — 1970-ben történő nyugdíjba vonulásáig az intézet tudományos főmunkatársa.

Kállay Kornél a diploma megszerzése után a gazdasági válság időszakában kezdte el munkáját. Pályatársaihoz hasonlóan az új módszerek iránti fogékonysággal, a fiatal végzős diplomások alkotni vágyó lendületével kísérte meg oktatónevelő munkáján keresztül a hazai mezőgazdaság, ezen belül a növénytermesztés fejlődését meggyorsítani, a mezőgazdasági termelést jövedelmezővé tenni. Az 1930-as években oktató munkája mellett bekapcsolódott a Gazdasági Egyesület tevékenységébe, részt vett a Földművelésügyi Minisztérium által irányított növénytermesztési kísérletekben. Tanárkodása alatt jelent meg első nagyobb összefoglaló írása, amely a Gazdasági Egyesület kiadványsorozatában „Szőlőműveléstan és borkeszéléstan” címmel (1938) látott napvilágot. Könyve akkor és a következő években is kitűnő útmutatóul szolgált a bor- és csemegeeszőlő termesztéséhez, a borkészítés munkálataihoz, a szőlőkártevők elleni védekezéshez és borhibák megszüntetéséhez. Ugyanakkor szorgalmazta a szőlőexport idejének növelésére alkalmas újabb csemegeeszőlő-fajták termesztésbe vonását. A termelés gazdaságosságát szem előtt tartva hívta fel erre a figyelmet, mivel a bolgár és olasz termelők nagyobb fajtaválasztékukkal kezdték veszélyeztetni a hazai csemegeeszőlők addig biztos külföldi piacait. Könyvének megjelenésekor azonban már erősen foglalkoztatták az öntözéses növénytermesztés kiépítésének, de elsősorban a hazai rizstermesztés megvalósításának gyakorlati kérdései.

Miután a mezőgazdasági termelés az 1930-as évek közepétől lassú fejlődésnek indult, a mezőgazdasági kutatás is a korábbiaknál nagyobb lehetőséget kapott az öntözés termelésnövelő hatásának és egyéb kérdéseinek tanulmányozására. Mivel a szarvasi középfokú gazdasági tanintézethez tartozó bikazugi tangazdaságban az öntözés kérdéseinek tanulmányozására a természeti adottságok kiválóak voltak, a Földművelésügyi Minisztérium itt 1935—1936-ban közel 60 hektáron öntözőtelepet létesített, majd utasította az intézetet, hogy tanulmányozza, és népszerűsítse az öntözést.

1936-ban Kállay vette át a tangazdaság vezetését és ezzel egyidőben élete végéig eljegyezte magát az öntözéses növénytermesztés hazai kifejlesztésének, művelésének ügyével. Tudta, számtalan kérdést kell tisztázni, mivel addig a bolgár kertészetten kívül szántóföldi öntözési tapasztalatok nem álltak rendelkezésre. De vallotta, hogy a szélsőséges időjárás miatt az aszályal küzdő Alföldön csak az öntözés lesz képes a gazdálkodást jövedelmezővé tenni. A feladatok megvalósításához részletes kutatási tervet készítettek, amelynek végrehajtásában a tanintézet tanárai és a Növénytermelési Hivatal több munkatársa is bekapcsolódott. Vizsgálták az egyes szántóföldi növények vízigényét, az öntözésnek a különféle talajokra gyakorolt hatását, a talajerőutánpótlás kérdését, az öntözés módjait, a hozzá szükséges berendezések költségkihatását és nem utolsósorban az öntözés várható jövedelemnövelő hatását. A következő évben Péter Károly vegyészrel, az iskola kémia tanárával „Az öntözéses gazdálkodás problémái” címmel számoltak be tapasztalataikról a szakiskola értesítőjében. 1938-ban a Földművelésügyi Minisztérium

újabb négy hektárral bővítette az öntözőtelepet, hogy az öntözéses rizstermesztés kérdéseit, a szikes talajok viselkedését, a fajtakérdést a korábbiaknál nagyobb körben tanulmányozzák. Kállay ettől kezdődően elsősorban a rizstermesztés hazai elterjesztésével foglalkozott. Még ez évben áthelyezték az Öntözésügyi Hivatalhoz és további nagyobb teret kapott eddigi kutatásai kiszélesítéséhez. Az öntözött területeken elért kedvező terméseredmények felpezsdítették a telepek létesítése körül korábban kialakult szakmai vitákat. Számos gazdaság ebben az időben tért át birtokának egy részén az öntözéses növénytermesztésre, elsősorban a rizs termesztésére. Megalakult az Öntözési Mezőgazdasági Rt. amelynek szaktanácsadója lett. A társaság kedvező haszon reményében vízitársulatok szervezésével közép- és kisbirtokosokat is bekapcsolt a termelésbe, elsősorban a Körösök vidékén.

Kállay az Öntözési Mezőgazdasági Rt. (ÖMIRT) munkatársaként szoros kapcsolatot tartott a szegedi Talajtani, a Növénytermesztési és Növénynemesítési Intézet munkatársaival. Herke Sándorral a szikes talajok öntözéssel történő hasznosítása, míg Obermayer Ernővel és Somorjai Ferencsel a hazai termesztésre alkalmas fajtakérdés eldöntésében dolgozott együtt. 1940-ben „A magyar rizstermelés” című dolgozatában ismertette a növény termesztésével összefüggő feladatokat, az eddigi elért eredményeket. Ugyanebben az időben a Mezőgazdasági Kamara, a Gazdasági Egyesület és a Földművelésügyi Minisztérium szervezésében számos népszerűsítő előadást tartott az öntözéses növénytermesztésről.

Kállayt a termesztési kérdések mellett sokat foglalkoztatták a jövedelmezőség kérdései is. 1943-ban „Az Alföld öntözése” című munkájában az eredmények ismertetésén túlmenően arra is felhívta a figyelmet, hogy „nem lehet jövedelmező a szántóföldi öntözés, ha csak arra használják, hogy a száraz éghajlat elviselésére évszázadok alatt önmagától kiválasztódott szántóföldi növényeket akarják különösen száraz időjárás alkalmával öntözéssel megmenteni.” Helyettük nagy termést adó, vízigényes növények termesztését látta célszerűnek, amelyek nagy haszonnal termeszthetők öntözéssel.

Vizsgálataival számos növényfaj öntözésének lehetőségeit segítette tisztázni. Foglalkozott az öntözésre berendezett erősen lúgos szikes területen a sziki mézspázsit, a hernyópázsit, a tarackos tippan, a keskenylevelű kerep, a szarvaskerep öntözhetőségének megállapításával, a különböző kukoricafajták és egyéb kapásnövények öntözésének kérdéseivel. Kísérleteihez gyakran kapott segítséget a kutatóintézetektől, oktatási intézményektől. Így Kolbai Károly — aki azokban az években a keszthelyi Mezőgazdasági Főiskola tanára volt — az általa kinemesített hernyópázsitot és lódi herét, — mindkettő gyepnövény — adta át kísérleti célra.

Számos termesztési tapasztalat után 1947-ben jelent meg Gyulay Istvánnal közösen írt „A rizstermesztés gyakorlati kézi könyve” című munkája, amely a termelők részére szolgál hasznos útmutatóul.

A kezdeti eredmények után a nagyüzemi öntöző telepek kialakítására valójában az 1950-es években nyílt lehetőség. Szakmai irányításával ebben az időszakban

létesült több rizstermesztésre alkalmas öntözőtelep az Alföld délkeleti részén, elsősorban az állami gazdaságok és a termelészövetkezetek földjein. 1954-ben ugyancsak az ő kezdeményezésére alakított ki rizs nemesítő telepet Szarvas-Kákán az Állami Gazdaságok Főigazgatósága, hogy a korábban termesztett és jó minőségű „Dunghan Shali” az „Árpa Shali” és az ezekből nemesített „ÖMIRT”-rizsek helyett, — amelyek törzsanyaga a háború alatt jórészt megsemmisült, — a betegségekkel szemben jobban ellenállóbb fajták kerüljenek köztermesztésbe. Az előkészületi munkák befejezése után a telepen az ő vezetésével kezdődött meg a nemesítő munka. Ugyanakkor szakmailag irányította a korábban létesített öntözőtelepek felújítását, az öntözőberendezések korszerűsítését is.

1959-től, az Állami Gazdaságok Üzemszervezési Kutató Intézete munkatársaként elsősorban az öntözéses nagyüzemi növénytermesztés üzemgazdasági problémáival foglalkozott. Számos közleménye jelent meg ebben a témakörben, amelynek hazai vonatkozásban a legjobb szakértője volt. Bekapcsolódott a Tisza II. vízlépcső komplex agrárgazdasági tervének készítésébe. Foglalkozott a mezőgazdaság és a vegyipar fejlesztésével kapcsolatos összefüggésekről és kölcsönhatásokról készített elméleti munkák, a többlettermelés, víznorma, tápanyagellátás számszerű összefüggéséről készült tanulmányok értékelésével. Bár az 1930-as években elszakadt a középiskolai oktatástól, a középiskolások részére folyamatosan, több kiadásban jelent meg tankönyve, még az 1950-es években is. Megbízták a 3 éves termelészövetkezeti tanfolyamok hallgatóinak és a továbbképző intézmények hallgatói részére készítendő tankönyvek írásával. Mint rovatvezető és szerkesztő részt vett a „Mezőgazdasági Lexikon” munkájában. Meghívták a Szovjetunióba és Romániába, hogy termesztési tapasztalataival segítse az ottani rizstermesztést.

1970-ben vonult nyugdíjba. Ezt követően 1970—1972 között a Pénzügyminisztérium megbízásából bekapcsolódott a földértékelés, az aranykorona-hold értékek és a korszerű hektár értékelés módszereinek kidolgozásába.

A növénytermesztés, elsősorban a nagyüzemi öntözéses rizstermesztés hazai megalapítója 1973. augusztus 21-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Szőlőműveléstan és borkezeléstan. Bp., 1938. 132 lap.

A magyar rizstermesztés. Bp., 1940. 26 lap. Klny. az ÖüK.

Öntözéses üzemszervezés és munkaszervezés Bp., 1951. 33 lap.

Öntözéses növénytermeléstan. A 3 éves termelészövetkezeti tanfolyamok 2. évfolyama számára. Bp., 1952. 187 lap.

Az öntözés gazdaságosságának vizsgálata. Állami Gazdaságok Üzemszervezési Kutató Intézete Közleményei. 23 sz. Bp., 1961. 35 lap.

A rizs termesztése. Szerk. Kállay Kornél. Bp., 1962. 278 lap.

Víznorma, tápanyagellátás és az öntözéses többlettermelés összefüggései. A 2. Tiszai Vízlépcső Komplex agrárgazdasági terve. Bp. Agrárgazdasági Kutató Intézet, 1965. 35 lap.

Páter Károly-Kállay Kornél: Az öntözéses gazdálkodás problémái. Szarvasi M. kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szaknácásadó Állomás Értesítője az 1936—37-ik Tanévről. Szarvas, 1937. 20 lap.

Irodalom:

JÁNOSSY Andor: Kállay Kornél. (1907—1973.) Nt. 1974.
Magyar növénynevelés. (Szerk. Kapás Sándor.) Bp. 1969.

KALLIVODA ANDOR (1866—1936)

1866. augusztus 11-én Újszászon (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) született. Ősei több nemzedéken át erdészek voltak, így az ifjú Kallivoda elhivatottságát a szülői házból hozta.

Erdőmérnöki oklevelét 1890-ben szerezte Selmecebányán (ma: Banská Štiavnica - Csehszlovákia), és ugyanekkor kezdte erdőmérnöki pályáját is a beszercebányai erdőigazgatóságnál. Előbb erdőrendezőként dolgozott, majd Aranyosmaróton (ma: Zlaté Moravce — Csehszlovákia) erdőgondnok volt. Bars megyéből Somogyba, Nagyatádra került, ahol néhány évig szintén erdőgondnoki teendőket látott el. 1896-ban Szabadkán (ma: Subotica — Jugoszlávia) lett erdőgondnok. Kallivoda neve ezután elválaszthatatlan Szabadkától és a homokfásítás gyakorlati megvalósításától.

Szabadka város erdőit 1896-ban adták állami kezelésbe, a megszervezett állami erdőgondnokságot a szegedi erdőhivatalnak rendelték alá. Kallivoda Andor hivatali főnöke így az a Kiss Ferenc lett, aki a Szeged-környéki homokfásítás révén már a millennium évében is ismert, elismert személyiség volt. Kallivoda szabadkai munkájában kezdettől fogva építhetett a Kiss Ferenc által már a gyakorlatban is kipróbált, bevált eljárásokra. Így tevékenysége szinte az első évtől kezdődően kitérőktől, buktatóktól mentes volt.

Kallivoda Szabadka határában a csemeteellátás biztosítására egy 15 kh-as csemetekertet létesített, amiből az évenkénti, 400 kh körüli erdőtelepítés szaporítóanyag-szükségletét fedezte. Főleg akácokat telepített. A korábbi, száradó nyárasok, tölgyesek helyére is akácot, jó termőhelyen álló akácokat ültetett. 16 évi szabadkai működése alatt 3—5000 kh-dal gyarapodott az erdők területe, ottani munkájával megalapozta szakmai hírnevét.

Szakmai tapasztalatairól olykor az „Erdészeti Lapok”-ban is beszámolt. Itt jelent meg 1906-ban az első tanulmánya „Az ákác néhány rendellenes fejlődési alakja” címmel. A vármegyei monográfiák sorozatban Bács-Bodrog vármegye erdőgazdaságát szintén ő ismertette. Már ebben a művében megállapította — amit később egész pályafutása alatt hirdetett —, hogy az ármentesítésekkel, lecsapolásokkal a Duna—Tisza közén a termőhely jelentősen megváltozott. Ezt a változást az erdészeknek nem szabad figyelmen kívül hagyniuk. Az egykori nyárasok, tölgyesek kiszáradnak, akácokat lehet és kell a helyükre ültetni, de csak megfelelő termőhelyfeltárás után. (Azaz csak a meglévő, természetes növénytakaró által jellemzett talajviszonyok, talajvízszint függvényében, erdőtelepítésre alkalmas helyeken szabad akácot ültetni.)

A megye erdőgazdasági viszonyait tárgyaló művében fájdalommal állapította meg, hogy a századforduló évtizedében Bács-Bodrogban az erdők területe 15%-kal csökkent. Az alföldi erdők területcsökkenését különösen Bácskában látta feltartóztathatatlannak, mivel a mezőgazdasági termelés újabb és újabb területeket hódított el az egykori — jórészt tölgyerdők — területéből. 1914-ben, amikor az Erdészeti Kísérleti Intézetek Nemzetközi Szövetsége magyarországi nagygyűlését tervezte, Kallivoda Andor is részt vett a Szeged, Szabadka erdészeti viszonyait és a királyhalmi (ásotthalmi) szakiskolát bemutató könyv megírásában. (A kongresszus a háború kitörése miatt elmaradt, de az elkészített kiadványok ma is értékes forrásai a korabeli erdészeti viszonyoknak.)

1915—1919-ben Besztercén (ma: Bistrița—Románia) volt erdőigazgató. A volt Beszterce—Naszód-vidéki, egykori határőrközségek közös erdőit 1890-ben az 1890: XIX. tc. alapján állami kezelésbe vették. A létesített állami erdőigazgatóság által megvalósított birtokrendezések, majd az erdők üzemterv szerinti kezelése, a havasgazdálkodási program megindítása stb. a vidék általános viszonyainak fejlesztését is jelentette. Kallivoda besztercei erdőigazgatóságának idejét azonban már a háborús helyzet, a csökkentett erdőtisztítási létszám, a hadifogoly erdőmunkásokkal végzett szükségkitermelések, a hadiszállítások érdekében tett építkezések jellemezték. 1919-ben pedig hivatalával, munkatársainak jelentős részével a román megszállás elől a főváros felé menekült.

Kallivoda Andort azonban lelkesedése, tettekéssége a legnehezebb időkben sem hagyta el. Amikor 1919 karácsonyán Kaán Károly kiadta a jelszót: „Erdőt az Alföldre!”, elsőik között vállalta az alföldi feladatok ellátását. Korábbi tapasztalataira, homokfásítási gyakorlatára nagy szükség volt, hiszen az alföldfásítási munkák nagyarányú megindítása megfelelően képzett, a gyakorlatban járatos szakembereket kívánt.

A fásítási felhívásokra Kecskemét és Szabadka már 1919 végén, 1920 elején 600-800 kh-as területeket ajánlott fel. Kallivoda ugyan nem térhetett vissza Szabadkára, de a Kecskeméten 1920-ban létesített „A m. kir. Földművelésügyi Minisztérium Alföldi Erdőtelepítési Kirendeltségé”-t kezdettől fogva ő vezette. Hal-

latlan nehézségek közepette kezdte el a homokfásítási, erdőtelepítési kísérleteket, amit Kaán Károly a kecskeméti telep legfontosabb feladatául jelölt meg.

Az 1921-ben erdőigazgatósággá szervezett kecskeméti kirendeltség vezetőjeként már ekkor javasolta, hogy valamennyi alföldi erdőtelepítéssel foglalkozó erdész (az „alföldfásítási helyi megbízottak”) számára Szegedre szervezzenek tanulmányutat. Ott a gyakorlatban láthatják, tanulmányozhatják a Kiss Ferenc által alkalmazott homokfásítási eljárásokat. Ugyancsak Kallivoda javasolta, hogy az alföldi erdészeknek — mivel azok korábban általában hegyvidékeken szolgáltak — az alföldi talajjelző növényekből gyűjteményt állítsanak össze.

Tagja volt az Alföldi Erdőtelepítési Szaktanácsnak. Számtalan javaslatát vitatták meg, fogadták el és lett belőlük később — miniszteri rendelettel — kötelezően alkalmazott technológiai előírás. (Az Alföldi Erdőtelepítési Szaktanácsot a minisztériumban 1921-ben hozták létre. Alföldfásítási kérdésekben javaslattevő, koordináló szervezet volt.) Kallivoda tagja volt annak a bizottságnak is, amelyik az 1924-ben alapított püspökladányi szikfásítási kísérleti telep célját, kutatási programját kidolgozta.

Az alföldi erdőtelepítések, fásítások szükségességéről a szakmai körökön kívül is sok, nagyhatású előadást tartott. A korra, de Kallivoda szónoki képességére is jellemző az a részlet, amelyet a tanyafásításról 1922-ben Kiskunfélegyházán tartott előadásán mondott: „A magyarok istenének bőséges áldását kérem ezen szerény munkára, mely talán még csak a csírája annak a hatalmas fellendülésnek, a melyből az én lelkem őszinte kívánságára a lombsátorba rejtett, madárdaltól hangos, megelégedett boldogságban ragyogó tanyák megkapó szép képe fog kibontakozni.”

Az 1923. évi alföldfásítási törvényt, illetve annak 1925-ben megjelent végrehajtási utasítását követően az összeírási, kijelölési munkák gyorsítását, a tényleges erdőtelepítések minél előbbi kivitelezését szorgalmazta. Beszédeire, felszólalásaira jellemző, hogy a teendőket pontokba szedve, azonnal leírható határozati javaslat formájában adta elő. Közben — nyugdíjasként is — az alföldfásítás gyakorlati megvalósításának módjáról, az alkalmazandó technológiákról az „Erdészeti Lapok”-ban több tanulmánya jelent meg. 1934-ben például az Országos Erdészeti Egyesületnek a következőket javasolta (1935-ben utolsó, mintegy szakmai végrendeleteként jelent meg): az alföldfásítást a minisztériumban egyetlen, felelős erdőmérnök intézze; az alföldfásítási kísérletek eredményeit az alföldi erdészekkel rendszeresen ismertessék; az erdőmérnök-hallgatók oktatásában jelentős teret szenteljenek az alföldfásításnak, neveljék őket az alföldi erdőtelepítések igazi, elhivatott szakembereivé.

Ha minden erdőmérnökjelölt nem is lett az alföldfásítás elhivatott szakembere, fiát, Koltay Györgyöt olyan szellemben nevelte, hogy az Alföld egyik legfontosabb fafájának, a nyárnak nemzetközi híré kutatójává vált. Kallivoda munkája, eszméi tehát a családban folytatásra találtak.

Kallivoda Andor életével kapcsolatban kortársai az antik férfierényeket emlegették: becsületesen élni, senkit nem sérteni, s mindenkinek megadni a magáét. Az ő egész élete ezeknek a jelszavaknak a fényében telt el. Az Országos Erdészeti Egyesületben (ahol évtizedekig volt választmányi tag), de a hivatali életben is soha senkit meg nem bántott, mindenki szerette, tisztelte. Különösen a fiatalok emberi, szakmai nevelését vállalta szívesen, látta el jóságos derűvel.

1936. január 11-én Kecskeméten halt meg Kallivoda Andor.

Szabadkai homokfásításai, az ott végzett munka nagysága és szakszerűsége tanúja azoknak a gyakorlati sikereknek, amelyet alföldfásítási tevékenységének első időszakában elért. Erdőigazgatói működése, különösen pedig kecskeméti munkája szakmai kiteljesedésének bizonyossága. A Kecskeméten megszervezett, még az alföldfásítási törvényt megelőző időben létrehozott alföldfásítási kirendeltséggel az alföldfásítás legjelentősebb homoki bázisát teremtette meg. Számos gyakorlati kezdeményezés fűződik a nevéhez. Többek között annak a szorgalmazása is, hogy az alföldi erdőtelepítési kísérletek, a tudomány a gyakorlatban minél előbb felhasználásra kerüljön.

Főbb munkái:

Bács-Bodrog vármegye erdőgazdasága. In: Bács-Bodrog vármegye II. kötet. Szerk.: Borovszky Samu Bp., é.n. (1909).

Az alföldfásítás kérdéséhez. EL. 1927. 5. sz.

Az Alföld erdőségeinek fafajtáiról, vágásfordulójáról és berendezéséről, különös tekintettel a homoki talajviszonyokra. EL. 1934. 4. és 5. sz.

Modrovits Ferenc—Kiss Ferenc—Kallivoda Andor: A királyhalmi m. kir. erdőőri szakiskola és külső kísérleti állomás tanulmányi erdejének, valamint Szabadka és Szeged sz. kir. városok erdőbirtokának leírása. Selmecebánya, 1914. 44. lap.

Irodalom:

— —: Kallivoda Andor. EL. 1936. 2. sz.

KANITZ ÁGOST (ÁGOSTON) (1843-1896)

1843. április 25-én született Lugoson (ma: Lugoj, Románia) orvosi családból. Középiskoláit Temesváron (ma: Timișoara—Románia) és Nagykőrösön végezte. Már ez időszakban nagy hatással volt rá, későbbi munkásságát ugyancsak erősen befolyásolta a szülővárosában élő Heuffel János (1800—1857), a Bánság korán elhunyt flórakutatója, akivel a család orvosi-baráti kapcsolatban volt és akitől még középiskolás korában herbáriumának duplumpéldányaihoz és számos értékes könyvhöz sikerült jutnia.

1861-ben iratkozott be a bécsi egyetem orvosi karára, ahol ebben az időszakban kiváló botanikusok is oktattak. Kapcsolatba került Fenzl Eduárdal, a Természetrajzi Múzeum és Könyvtár botanikusával, a nála jóval idősebb Neilreich Ágosttal (1803—1871), a bécsi és a hazai flóra kutatójával, aki későbbi botanikai munkásságára ugyancsak nagy hatással volt.

1869-ben a magyaróvári Gazdasági Akadémia természetrajtánárává nevezték ki. Bár csupán egy évig oktattott az akadémián, munkásságát különösen jelentőssé tette, hogy elsőként oktatta ott magyar nyelven a természetrajtot.

1871-től állami ösztöndíjjal hosszabb tanulmányútra indult. Beutazta Európát, közel egy évet töltött Bonnban, ahol növényanatómiával és -élettannal foglalkozott.

Amikor Kolozsváron 1872-ben a tudományegyetemet létrehozták, az ekkor szakmai körökben már rendkívül elismert fiatal tudós került a növénytani tanszék élére. Kanitz itt működött közel negyed évszázadon keresztül — 1896-ban bekövetkezett haláláig —, ahol a növénytani oktatást, az egyetem botanikai intézetének

és kertjének tevékenységét, az Erdélyi Múzeum Egylet munkáját nemzetközi hírűre emelte.

Kanitz Ágost harmincadik évéhez közeledett, amikor 1872-ben megkezdte oktatótevékenységét. Kedvét az sem szegte meg, hogy tanszékének felszerelése „egy darab spongyából és két darab krétából állott”. Szívós munkával fokozatosan építette ki kapcsolatait az egyetemi tudományos munka és az oktatás érdekében. Neves botanikusokkal tartott kapcsolatot, herbáriumi duplumjait cserére ajánlotta fel az egyetemi gyűjtemény gyarapítása érdekében, de azért is, hogy a kolozsvári egyetem ismertté váljon a nagy európai botanikai intézeteknél. Saját növénygyűjteményét is az egyetemnek ajándékozta és mindent megtett annak érdekében, hogy az egyetem botanikus kertjében a „Flora Dacica”-t teljes egészében be tudja mutatni. Közben magyar nyelven megírta mintegy 400 oldal terjedelmű „Általános növénytan” című könyvét. Az egyetemi hallgatók részére elkészítette a „Növényrendszertan” című tankönyvet, amely több kiadásban is megjelent.

A növénytan és a botanika hazai történetével egyetemi hallgatóként kezdett foglalkozni. Ez irányú tevékenységét nem kis mértékben befolyásolta, hogy ebben az időszakban a botanikai kutatások központjának Bécszet tekintették. Kanitz szívós, aprólékos munkával feldolgozta elődei munkásságát. Bebizonyította a hazai botanikusok magas szintű tudását, az egyetemes botanikai tudományban betöltött szerepük fontosságát. 20 éves korában jelent meg németül a „Növénytan története Magyarországon” című munkája, (*Geschichte der Botanik in Ungarn. Hannover és Pest 1863.*), majd két évvel később „A magyar botanika történetének a kísérlete” (*Versuch einer Geschichte der Ungarischen Botanik. Linnaea XXXIII. Halle, 1865.*) Utóbbi munkájával nagy segítséget nyújtott Neilreich Ágost következő évben megjelenő botanikatörténeti feldolgozásához. Összefoglaló munkáján kívül számos résztanulmánya is megjelent. Közülük különösen értékes Kitaibel Pál (1757—1817) útinaplórészletének ismertetése (1864), amely a neves botanikus halála után több évtizeddel később látott napvilágot. Ezzel a fiatal Kanitz a magyar botanika régóta esedékes adósságából törlesztett — hangoztatta Gombóc Endre (1936). Ám utalt arra is, hogy „nem vet legelőnyösebb fényt az egykori hazai botanikusokra, hogy ezeket az akkoriban még feltétlenül nagyon értékes naplójegyzeteket egy húszéves egyetemi hallgató, Kanitz Ágost, a későbbi egyetemi tanár közölte a nyilvánossággal.”

Pályatársai munkásságát tevékenységének későbbi időszakában is figyelemmel kísérte, azokról a szaklapokban folyamatosan beszámolt — de már egyetemi tanulmánya befejezése előtt a flórakutatás kötötte le igazán figyelmét. Első publikációja „Sertum Florae territorii Nagy Kőrösiensis. (1862) — amelyben Kitaibel adatait is felhasználta — jelentőségét növeli, hogy saját megfigyeléseivel bővítette a flóralistát. A Duna—Tisza közéről ez volt az első botanikai feldolgozás. Számos hazai gyűjtőúton vett részt, s ugyanolyan érdeklődéssel tanulmányozta a szomszédos országokból és a távoliabbakból származó növényeket.

1864-ben beutazta Slavóniát és 1866-ban Muggenburgi Schulzer Istvánnal és Knapp Józseffel kiadta a szlavóniai növények felsorolását. (Die bisher bekannten Pflanzen Slavoniens. Wien.) 1877-ben Ascherson Pállal együtt Montenegro, Hercegovina, Bosznia, Albánia és Szerbia növénytakarójáról adott áttekintést. 1879—1881-között három részben jelent meg Románia növényflorájáról összeállítása „Plantae Romaniae huiusque cognitae.” címmel Kolozsváron, amelynek elismerésül a bukaresti akadémia külső levelező tagnak választotta, a román király pedig a román Koronarend lovagkeresztjével tüntette ki.

Kanitz jelentős érdemeket szerzett a távol-keleti flóra meghatározásával is. Állami ösztöndíjasként Leydában megvizsgálta a kelet-ázsiai expedíció alatt gyűjtött növényeket. A japánból és kínából származó anyagot az 1870-es évek kezdetén „meghatározta, oly lelkiismeretesen, hogy pár faj pontosabb meghatározása céljából Londonba is átrándult.” (Szinyei J. 1897.) Ugyancsak ő dolgozta fel gróf Széchenyi Béla kínai expedíciójában Lóczy Lajos által Közép-Ázsiában gyűjtött növényi anyagot, amelyet a szentpétervári herbáriummal sikerült összehasonlítani. E munka során 20 új faj leírásával gazdagította a botanika tudományát. Az értékes flóragyűjteményről „gróf Széchenyi Béla közép-ázsiai expedíciójának növénytani eredményéről” címmel Kanitz a Magyar Tudományos Akadémián 1885-ben tartotta meg székfoglaló értekezését.

Szakirodalmi tevékenységének egyik legfontosabb állomása a „Magyar Növénytani Lapok” kiadása volt. A folyóiratot saját költségén az alábbi szavakkal 1877. január elején indította útjára: „majdnem 300 évvel az első magyar fűvészkönyv megjelenése után vagyok én azon szerencsés helyzetben, hogy itt Kolozsvárott adhatom ki az első magyar növénytani lapokat”... Kanitz nem számolt azzal, hogy a botanikai szaklap kiadása megoldhatatlan anyagi terhet okoz számára, és ami miatt 1892-ben kénytelen lesz a szaklap további kiadását megszüntetni. Mindez azonban nem kisebbítette tevékenységének jelentőségét. A lap a benne megjelent tanulmányokkal, neves botanikusok munkásságának ismertetésével a hazai botanikai tudomány első folyóirata volt.

Kanitz Ágost tevékenyen részt vett a tudományos közéletben is. Amikor az Országos Magyar Gazdasági Egyesület útjára bocsátotta hivatalos közlönyét a „Köztelek”-et 1891-ben, azzal a célkitűzéssel vállalta a „Gazdasági növénytan” rovat vezetését, hogy a gyakorló növénytermesztők munkájához a legkorszerűbb növénytani ismeretek közreadásával nyújtson segítséget. Neve közismert volt a nemzetközi tudományos életben is. 1867-ben már a párizsi nemzetközi növénytani kongresszus titkáráként működött. 1874-ben a firenzei nemzetközi kertészeti kiállítás bírálóbizottságának titkári teendőivel bízták meg. Ugyanezt a tisztséget látta el az 1884. évi szentpétervári nemzetközi kertészeti kiállításon is, amelyért az orosz cár a III. osztályú Szent Anna-renddel tüntette ki.

Tagja volt 25 hazai és külföldi tudományos társaságnak. 1872-ben a római Accademia dei Lincei 40 külföldi levelező tagja közé fogadta és később rendes

tagjává választotta. 1880-ban a harminchét esztendőös botanikust, a kolozsvári tudományegyetem professzorát a Magyar Tudományos Akadémia ugyancsak levelező tagjává választotta. Szűkebb hazája, az egyetem falai között közel negyed évszázadig volt annak tanító professzora, tudósa a felnövekvő nemzedéknek. Több esetben választották a kolozsvári egyetem Matematikai és Természettudományi Karának dékánjává, 1887-ben pedig az egyetem rektorává. 4000 kötetes botanikai könyvtárát a botanikai tanszéknek ajándékozta. 53 éves korában, 1896. július 13-án hunyt el Kolozsváron. Korai halálával pótolhatatlan veszteség érte a hazai tudományos életet.

Főbb munkái:

Sertum florae territorii Nagy-Kőrösiensis. Verhandlungen Zool. Botan. Gesellschaft. Wien, 1862. 14 lap.

Reliquiae Kitaibelianaepartim nunc primum publicatae ex manuscriptis Musei Nationalis Hungarici. I. Kitaibeli: Iter baranyense anno 1799. susceptum. Verhandlungen Zool. Botan. Gesellschaft. Wien, XII. 1862. 9 lap.

II. Relatio de itinere bereghyensi 1803. peracto. u. o. 8 lap.

III., IV. Iter arvense anno 1804. susceptum. u. o. 21 lap.

VII. Notae ex itineribus primis banaticis. u. o. 2 lap.

VIII. Iter magno-varadiense anno 1798. susceptum u. o. 23 lap.

IX. X. Iter croaticum anno 1802 peractum. Descriptiones plantarum rariorum itineris croatici 1802. peracti. u. o. 14 lap.

XI., XIV. Iter fürediense anno 1816, ercsiense I., II. 1814. 1815. ad Puszta Szt. Lőrinc 1814, bartphense 1813. susceptum. u. o. 10 lap.

XVII.—XIX. Iter ad Parád, Gyöngyös et Szalatnya a. 1810., 1812., 1817., u. o. 11 lap.

XVIII. Kitaibel és hátrahagyott munkái. Buda Pesti Szemle. 1863. 8 lap.

Geschichte der Botanik in Ungarn. Hannover, 1863. 30 lap.

Első függelék Diószegi magyar fűvészkönyvéhez. Pest, 1863. 32 lap.

A magyar tartományok növényzeti viszonyai. Pest. 1866. 112 lap.

(In: Hunfalvy János: A Magyar birodalom természeti viszonyainak leírása. 1-3 kötet. Pest, 1863-1865.)

A természetes növényrendszer áttekintése. Kolozsvár, 1874. 20 lap.

Noch einmal über Joseph von Lerchenfeld und dessen botanischen Nachlass. (Aus den Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt.) Hermannstadt, 1884. 43 lap.

Gróf Széchenyi Béla Közép—Ázsiai expedíciójának növényteni eredményéről. TtK. 1885.

A tudománynak és különösen a növénytannak magyar nyelven való műveléséről.
Kolozsvár. 1887. 31 lap.

Irodalom:

GOMBÓCZ Endre: A magyar botanika története. Bp., 1936.

HUSZTY Sándor: Kanitz Ágost és az első magyar botanikai folyóirat. SBH. 1973.

KARAP SÁNDOR (1796—1863)

Hajdúböszörményben született 1796. március 18-án. A szabad hajdúk egyik tekintélyes nemzetségéből származott. Édesapja, Karap Péter (1753—1826) Hajdúhadháza szülötte, a nagyhírű debreceni alma mater diákja volt. Hajdúhadházán, Hajdúszoboszlón, majd Hajdúböszörményben jegyző, később a Hajdú kerület főügyésze lett. Karap Sándor is atyja nyomdokába lépett.

Édesanyja, Nánási Oláh Mária gondos nevelése közben szülővárosában járta alsóbb iskoláit, majd ő is Debrecenbe ment, hogy a református főiskolán sajátítsa el a felsőbb gimnáziumi osztályok, végül pedig a jogi studiumok tudásanyagát. A jogi tanfolyam befejeztével egy ideig Budán, a Helytartótanácsnál fogalmazógyakornok. Úgy látszik ez a főhivatal nem kötötte le, mert hamarosan visszatért Hajdúböszörménybe, a főjegyzői tiszttel betöltését vállalta. 1821-ben nősült. Felesége, Diószegi Zsuzsanna, Debrecen híres református lelkészének és egyben a magyar botanika megalapítójának, Diószegi Sámuelnek árván maradt lánya. A 41 évig tartó házasságból négy leány, valamint két fiú született.

Karap Sándor foglalkozását tekintve bíró volt: előbb a Hajdú kerület törvényszéki táblabírája, majd kerületi kapitánynak választották, ami rangban apja egykori magas hivatalát is meghaladta. 1841-ben, a polgári átalakulás szempontjából igen nagy jelentőségű váltótörvény rendelkezései alapján és kerületi váltótörvényéseket szerveztek. A debreceni váltóbírák egyike egészen 1850 végéig Karap volt, ezt követően kinevezték a városban működő megyei törvényszék bírójává, majd 1854. november 1-jétől annak elnöke lett. 1861. május 1-jén az alkotmányos alapon visszaállított királyi váltótörvényszék elnökévé nevezték ki — e tiszttel haláláig viselte. A református egyház igazgatási szervezetében is bírói tisztségeket viselt, az 1850-es években pedig az alsó Szabolcs-hajdúkerületi egyházmegye gondnoka lett.

Ám a kiváló bíró a magyar agrártörténet terén jelentős munkát végzett! Először is a kertészet, szőlészet és gyümölcsstermesztés színvonalának emelése terén mutatott példát. Debrecen szabad királyi város tanácsa 1842-ben kiosztotta telkeknek a Nagy Péterfia utcától a Nagyerdőig vezető út két oldalát, ahol addig csupán kopár legelők és homokbuckák terpeszkedtek. Karap nagy területeket vásárolt itt és azokat veteményes, gyümölcsös- és szőlőskertekké varázsolta. A vetemények ápolását, csemetéi oltogatását és szőlői művelését jórészt saját maga végezte. Kertjeit gyakran keresték fel barátai, tisztelői szakmai tapasztalatszerzés végett. Karap Sándor szorgalmazta a kopár hajdúvárosok és Debrecen fásítását. Újra és

újra szavá tette az utcák, temetők árnyat nyújtó és hasznos fákkal való beültetését — Hajdúböszörményben el is érte a sírkert kialakítását.

Karap Sándor főműve kétségtelenül a „Zeleméri Parasztagzdákat Képző Gyámintézet” megvalósítása volt. Zelemér Debrecen egyik tágas pusztája volt Szabolcs vármegyében. Sógorával, az ifjabb Diószegi Sámuel bécsi nagykereskedővel közösen jutottak arra az elhatározásra, hogy „ésszel, tehetséggel, példával odahatni” törekednek, hogy „természettől megáldott honunk hátramaradását” úgy segítenek leküzdeni, hogy „az emberek testi és lelki tehetségeik kifejtése útján munkásokká, a munka által ügyesekké ’s jókká, ezek által pedig boldogokká tétessenek”. Mint-hogy az „alapkinsz” a termőföld, a széles értelemben vett földművelés és azon „néposztály” iránt való gondoskodást tartották a leghasznosabbnak, „mely a sors mostohaságánál fogva, ha magára hagyatik, a legnagyobb nyomornak van kitéve”. Ez a „néposztály” pedig nyilvánvalóan a parasztság, annak is árvaságra jutott része volt. Mint az árvaintézet tervét az olvasóközönség előtt ismertető cikkében Karap leszögezte, az alapítók azt tűzték célul, hogy az intézet mielőbb váljék képessé saját fenntartására, sőt némi hasznot is hozzon. Az intézet igazgatójának a gazdálkodáshoz és a neveléshez egyaránt értő Gönczy Pált (1817—1892) választották. Gönczy későbbi életpályájával — mint a pesti református gimnázium alapító igazgatója és az 1868-as népiskolai törvény végrehajtásának minisztériumi irányítója és mint szakíró is — bizonyította kiváló pedagógusi képességeit. A szervezés előtt, 1845 nyarán és őszén Karap, Diószegivel és Gönczyvel együtt Németországban és Svájcban tett utazást, a tervezetthez hasonló intézetek tanulmányozása végett. A XIX. század első felében az európai gondolkodók a konzervatív Johann Friedrich Herbarttól (1776—1841) az utópista szocialista Robert Owenig (1771—1858) mind nagy jelentőséget tulajdonítottak a helyes nevelés társadalomformáló erejének. A svájci Johann Heinrich Pestalozzi (1746—1827), a népnevelés elméleti és gyakorlati megvalósításában ért el európai visszhangot keltő eredményeket. A három magyar Svájcban elsősorban a Fellenberg-féle hofwyli nevelőintézet munkáját tanulmányozta. Philipp Emanuel Fellenberg (1771—1844) 1799-ben Bern közelében vett birtokot és ezen hozta létre a gazdálkodást és a népnevelést szorosan összekapcsoló intézetét, ahol a legkorszerűbb gazdálkodást tanították és művelték, külön iskolákat, műhelyeket létesítve leendő gazdatisztek, önálló gazdák, gazdasági munkások részére. Később felsőbb tudományos intézetet, reáliskolát ipariskolát és háztartási iskolát is alapított. A „Hofwyli mezőgazdasági levelek” (*Landwirtschaftliche Blätter von Hofwyl—1808*) és más folyóiratai, amelyek Pestalozzi nézeteihez hasonló, de annál gyakorlatibb pedagógiai elveket hirdettek, Európa-hírűvé tették nevét. A svájci mester Karap és két társa látogatása idején már nem élt, de az intézetek ekkor még működtek.

Zelemérben 300 magyar holdnyi (1200 négyszögöles) terület állt a gazdaság rendelkezésére. Az alapítók haszonbérbe adták a rendezett, csinos épületekkel és műhellyel, valamint felszereléssel is ellátott birtokot. A bérleti szerződés öt

esztendőre szólt. A „nevendékek” sorába az első évben 12 Debrecenből, a hajdú városokból, Bihar és Szabolcs vármegyék szomszédos körzeteiből származó 10-12 éves fiút vettek fel. Ezek az árvák koruknál fogva már képesek voltak egyszerűbb és könnyebb mezőgazdasági munkák elvégzésére. Tiszta és egészséges házakban laktak, egyszerű, de elegendő ételmezést, ellátást kaptak. A nevelés módszere a szelidséggel párosuló szigor volt. Oktatásuk elméleti és gyakorlati részből állt. A rendes iskolai tárgyak között szerepelt a protestáns vallástan, erkölcsstan, az olvasás, írás, számolás elsajátítása, „honi történet- és törvényismeret”, magyar nyelvtan, fogalmazás és jelentős súlyt kapott a gazdasági és természettudományok, növénytan, földrajz, földmérés, csillagászat, könyvvitel alapjainak megismertetése is, sőt a rajz és ének tanításáról sem feledkeztek meg.

A földművelés ismereteit a gyakorlati munka során sajátították el a növendékek. A kisebb fiúk eleinte kertészkedtek, gondozták a veteményeket, de hamarosan megismerkedtek a facsemeték ápolásának fortélyaival is. A zeleméri intézet faiskolája rövid fennállása alatt is több mint 100 000 db nemesített gyümölcsfacsemetét értékesített, miáltal — a kortársak véleménye szerint is — jelentősen hozzájárult a környékbeli gyümölcskertészet felvirágoztatásához. Az intézet vezetői nagy súlyt fektettek a nagybani eperfatermesztésre, s a gyermekek által gyűjtött eperlevelekkel selyemhernyótenyésztésbe és gombolyításba is kezdtek. Sikereket értek el a dohánytermesztés terén is. Próbálkoztak a dinnye és a német földről hozott komló termesztésével is — utóbbival eredményesen. Tervbe vették még kender, len és olajos növények termesztését, továbbá istállózó tehéntartás és tejgazdaság létesítését is.

A növendékek Karapék elképzelése szerint 22 éves korukig maradtak az intézetben. 18 és 22 éves koruk között már „illendő évi bért” is fizetni szándékoztak nekik, úgy, hogy az összeresztüket 5% kamattal együtt kilépésük alkalmával kapják kézhez. A tervzet szerint a teljesen kiépülő intézetnek 50—60 növendéke lett volna. Nevelésüket Gönczy Pál igazgató mellett Zöld Ferenc „nevelősegéd” végezte, de eleinte, amíg a növendékek nem voltak képesek az önellátásra, néhány cselédet, munkást és mesterembert is fogadtak.

A zeleméri intézet a maga nemében első volt Magyarországon. Biztatóak voltak az első gazdálkodási eredmények is. 1848-ig sikeresen működött minden.

A szabadságharc végén azonban tragikus körülmények között megsemmisült a „gyámintézet”. A debreceni csata színtere részben éppen Zelemér területére esett. A cári csapatok feldúlták a szép gazdaságot, romba döntötték az épületeket, megsemmisítették a gazdasági felszerelést is. A nemzet hősi küzdelmének bukása miatt elkedvetlenedett vállalkozóknak már nem állt szándékukban újabb költségek vállalásával újjáépíteni az elpusztult intézetet. Karap Sándor — minthogy bírói hivatalával járó kötelességei amúgy is sok időt vontak el tőle — haszonbérbe adta zeleméri birtokát. Az új gazdák részben rendbehozták a gazdaságot, így Zelemér még az 1880-as években is okszerű gazdaság volt, főként nagy kiterjedésű, gondo-

san nemesített gyümölcsöse és faültetvényei hirdették sokáig Karap és Diószegi nevét.

Karap Sándor 1863. október 6-án hunyt el. Debrecenben, a Ceglédi utcai sírkertben temették el.

Főbb munkái:

Zeleméri gazdasági 's egyszersmind árvaintézet terve, melyet alapítanak Karap Sándor és Diószeghy Sámuel. MG. 1845. 92—93. és 95. sz. Toldalék adatok a zeleméri gazdasági árvaintézetről.

Irodalom:

GALGÓCZY Károly: Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Emlékkönyve. Bp., 1885. V. köt.

KARDOS ÁRPÁD (1862—1939)

A kiváló kertészeti író 1862-ben született Pesten, eredeti családi neve Kaiser volt. Gyermekkoráról, iskolaéveiről igen keveset tudunk. A hazai szakirodalomban azonban már az 1880-as években sűrűn találkozunk a Viador, —s—d; K.Á.; Kados Árpád aláírási cikkeivel.

Páratlanul termékeny és gazdag életművet hagyott maga után. Bár szakcikkeiről, az újságokban megjelent írásairól nincs bibliográfia, több százra tehető az általa írt szak- és ismeretterjesztő kertészeti tárgyú cikkek száma.

Elsősorban a „Kertészeti Lapok”-ba írt, melynek 1900 márciusától 1910 végéig felelős szerkesztője volt. Munkatársa volt azonban még „A kert” a „Gyümölcskertész”, a „Köztelek”, a „Kertészet”, a „Természettudományi Közlöny”, a „Gazdasági Lapok” című

szaklapoknak, továbbá dolgozott a „Háztartás”, a „Vasárnapi Ujság”, a „Budapesti Hírlap”, az „Uj idők”, a „Cinkota és Vidéke”, a „Rákos és Vidéke”, című újságoknak. Több mint másfél évtizeden keresztül volt a „Pesti Hírlap” kertészeti rovat rovatvezetője.

Cikkei a kertészet valamennyi területét felölelték. A gyümölcsfáktól a szobai dísznövényekig, zöldségfélékig, a kaktuszoktól az aqvarium növényeiig, az új virágfajták, változatok bemutatásáig mindennel foglalkozott.

Hatvan-nyolcvan távlatából is tiszteletet ébreszt munkabírása és alkotó ereje. Ő ugyanis tapasztalatainak nagy részét saját sashalmi kertjében űzött kertészkedéséből szűrte le. Amellett a magyar kertészársadalom nagy szervezője, a kertészettörténet úttörője volt. 1900-ban választották meg az Országos Magyar Kertészeti Egyesület titkárának, mindenesének. Kados Árpád — aki részben a korábbi titkár

(Zsegrai Sigray Ferenc) kevésbé eredményes munkáját követően került ebbe a tisztségbe, nagy energiával látott munkához.

A rendszeres elnökségi és választmányi ülések mellett állandó szakosztályi üléseket és szakmai napokat szervezett. Ezekben a szakmai napokon értékes előadásokat tartottak a magyar kertészet kiválóságai. Ebben a tisztségben feldolgozta az Országos Magyar Kertészeti Egyesület második évtizedes (1895—1905) történetét és amikor 1904-ben előbb említett megbízatása mellé a Pesti Kertész Társulat is titkárává választotta, néhány évvel később megírta e társulat történetét is.

Állandó szervezője, irányítója és krónikása volt a kertészeti — köztük több nemzetközi — kiállításnak. Legjobb példája ennek az 1902-ben kiadott Nemzetközi Kertészeti Kiállítás általa szerkesztett katalógusa.

Az ismertető jól bemutatja az Országos Magyar Kertészeti Egyesület megerősödött tevékenységét, hiszen a 47 hazai kiállító mellett 38 külföldi kertész cég vett részt ezen a rendezvényen.

Kardos Árpád az állandó elfoglaltságot jelentő titkári és szerkesztői munka közben értékes szakirodalmi tevékenységet folytatott. Kiemelkedő munkája a századfordulói Budapest kertjeinek, parkjainak bemutatása. A „Budapesti kertek” a nevezetesebb nyilvános és magánparkok ismertetését, leírását tartalmazza háromszáz eredeti képpel és tervrajzzal. Forrásértékű anyag a főváros kertészetéről. Ezenkívül könyvet írt a zöldségtermesztésről, a szobakertészetéről, a gombatermesztésről, a konyhakertészetéről, a kertek berendezéséről.

A „Zöldségtermesztés” című könyve gyakorlati útmutatások a zöldségeskertek munkákhöz, gyakorlatilag Bouché művének átdolgozása a hazai viszonyokra. Részletesen foglalkozik a zöldségtermesztésre alkalmas területekkel, talajokkal, a nagybani termeléssel, ill. a házkörüli kisebb területek, zöldségeskertek művelésével.

A „Gombatermesztés” című munkájában az általános tudnivalók után a csiperkegomba (Champignon) természetrajzát ismerteti, majd részletezi a gombatermesztés kellékeit és a mesterséges gombacsíra-készítést. Külön szól a betegségekről, kártevőkről, ill. az ellenük való védekezésről.

„Szobakertészet” című munkája bevezetőjében a növények igényeit összegzi, majd a növények ápolását és az ápoláshoz szükséges eszközöket ismerteti. Az ismertebb dísznövényeket hat csoportban mutatja be. A „Konyhakertészet” című műve rövid gyakorlati kézikönyv, amelyben az elvégzendő munkákat ábrákon mutatja be. Érdekes megközelítés, hogy a főbb zöldségnövényeket tápanyagigényüknek megfelelően mutatja be és 4 táblába csoportosítja őket.

Könyvei közül az első a házi és udvari kertek berendezésével foglalkozott. Kardos Árpád munkássága elsősorban elméleti természetű volt, írásait mégis a gyakorlati használhatóságra, célszerűségre való törekvés jellemezte.

Az állandó közéleti szereplés, tevékenység, a folyamatos gyakorlati és elméleti szakmai tevékenység mellett Kardos Árpád törekedett a magyar kertészet múltjára vonatkozóan minél több adatot gyűjteni. A már említett két történeti munkáján

kívül erre utal a „Kertészeti Szemlé”-ben 1931-ben közölt „A magyar kertészet 100 év előtt” című írása és megkezdte a magyar kertészeti bibliográfia összeállítását is. Előadásokat is tartott. Többször szerepelt előadóként az általa indított O.M.K.E. szakértekezletein. A témák, amelyekkel előadásaiban foglalkozott, igen szerteágazóak voltak. Munkássága egy nagy tudású, széles látókörű, tevékeny kertész portréját állítja elének. Kiemelkedő tevékenységét 1911-ben a koronás magyar érdemkereszttel ismerték el és ezenkívül számos kertészeti kiállításon kapott kitüntetést. A kertészettel kapcsolatos elméleti és gyakorlati munkássága mellett szívesen foglalkozott ornitológiával és miután többször járt Törökországban, „mellékesen” összeállított egy török—magyar szótárt. Ez kéziratban maradt ránk. Törökországi kutatásainak érdekes eredménye, hogy az előbb említett, O.M.K.E. szakértekezlet egyikén Kardos Árpád a török, ill. a magyar népművészet virágkultúrája közötti párhuzamosokról is tartott előadást.

Egész élete állandó munkával telt el. 1935-ig Sashalmon lévő kertjében kertészkedett. Ezt követően magas kora és megrokkant egészségi állapota következtében Hatvanban lakó Károly fiához költözött. Itt érte a halál 1939. október 24-én.

Főbb munkái:

Házi és udvari kertek berendezése. Bp., 1902. 98 lap.

Budapesti kertek. Bp., 1906.

Zöldségtermesztés. Bp., 1907. 120 lap.

Szobakertészet. Bp., 1926.

Gombatermesztés otthon. Bp., 1926.

Konyhakertészet. Bp., 1928. 78 lap.

Nemzetközi kertészeti kiállítás katalógusa. (Szerkesztette Kardos Árpád—Szelvár Adolf.) Bp., 1902. 89 lap.

Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület második évtizedének története. Bp., 1906. 49 lap.

Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület nemzetközi tavaszi kertészeti kiállításának katalógusa. Bp., 1910. 125 lap.

A Pesti Kertész Társulat 150 éves története. Bp., 1917.

Irodalom:

NÉMETH József: Kardos Árpád 1862—1939. KSz. 1939. 11. sz.

KARKOVÁNY ÁKOS (1875—1939)

1875-ben született a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Tiszaroffon. A középiskolás évek Aradhoz kötődtek, itt érettségizett 1892-ben. Budapesten a Műegyetemen folytatta tovább tanulmányait, ahol 1897-ben gépészmérnöki oklevelet szerzett. Jó tanulmányi előmenetelére felfigyeltek az egyetem előjárói és negyedéves korában ideiglenes tanárségi megbízást kapott a mezőgéptani tanszéken. 1907-ben véglegesített tanárségéd, 1900-tól II. osztályú, 1907-től I. osztályú adjunktusi minősítésben a Műegyetemen az első világháború kitöréséig, amikor is a katonai behívás több évre befagyasztotta a tudományos pályáját. A tanszéki személyzet, Karkovány Ákossal az élen intenzíven tevékenykedett az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) műszaki bizottságában. 1901-ben Lázár L. Pál professzor javaslatára a budapesti József Nádor Műegyetem kétéves külföldi tanulmányútra küldte ki. Az anyagi támogatást a Közoktatásügyi és a Földművelésügyi Minisztérium biztosította.

Karkovány bejárta szinte egész Nyugat-Európát. A társintézmények géplaboratóriumán kívül gépkísérleti intézeteket, ipartelepeket és gyárakat tanulmányozott. A tapasztalatszerzésnek a Mezőgazdasági Géptani Tanszéken meglett az eredménye. A tanszéki munkatársak közreműködésével olyan épület-megoldást és felszerelést valósított meg, amely a maga nemében — mezőgazdasági gépek és eszközök vizsgálatára kialakított laboratórium — páratlan létesítménynek számított a hasonló célú intézmények között.

Az 1892-ben létesített Mezőgazdasági Géptani Tanszékkal kapcsolatos Gépkísérleti Állomásnak 1903-tól a helyettes vezetője lett, ahol teljes felhatalmazással

végezte a beküldött mezőgazdasági gépek kipróbálását, laboratóriumi vizsgálatát az első világháború kitöréséig.

A Kereskedelmi Minisztérium megbízása alapján 1903-tól az Országos Acetilén Vizsgáló Bizottság műszaki előadójává nevezték ki. A megbízásával kapcsolatban többször utazott külföldre. Tárgyalt többek között Berlinben, Münchenben, Saarbrückenben kapcsolatban állt a Mannesmann Művekkel.

Az OMGE munkájában fáradhatatlanul vett részt. Különösen szívügyének tekintette a gépversenyeket, gépbemutatókat és gépkiállításokat. Döntő szerepe volt Karkováynak abban, hogy a gépversenyekről a súlypontot a rendezőség áthelyezte a gépbemutatókra. Tapasztalt mérnökemberként tisztán látta, hogy a gépek munkavégzésének elbírálásában az addig követett pontozásos értékelés mennyire függ az esetlegességektől. Az OMGE 1909-ben Mezőhegyesen rendezte az első olyan szántóversenyt, ahol motoros gépek is részt vettek. A műszaki elbírálásban vezető szerepet vállalt Korkovány Ákos, aki a műegyetemi Gépkísérleti Állomást képviselte. A versenyfeladatok közé tartozott többek között 10 kh terület szántása 25 cm mélyen. Mérték a megműveléshez szükséges időt, a felhasznált tüzelő- és kenőanyagot, továbbá a vízszükségletet.

Az OMGE 1913. augusztus 9—10-én Galántán (ma: Galanta—Csehszlovákia) tartotta második nemzetközi nagyszabású szántó gépbemutatóját, ahol a közönség a motorekék munkájával is megismerkedhetett. A rendezésben és mérésben ifj. Sporzon Pál főrendező mellett Karkovány Ákosnak jutott a legnagyobb szerep. A gépek adatfelvételei már a bemutató előtt napokkal megkezdődtek és a mérések eredményeinek kiértékelése is több napig foglalkoztatta a bizottságot.

A Földművelésügyi Minisztérium megbízásából utazott ki 1913-ban Strassburgba a Deutsche Landwirtschaftliche Gesellschaft ottani vándorkiállításának tanulmányozására, és közreműködött az országba importált Big-Four traktor átvételénél. Itthon több esetben közreműködött gazdasági ipartelepek létesítésénél. Többek között Karkovány tervei szerint készült el 1910-ban az irsai gazdasági szeszgyár, 1911-ben a szászhalombattai gazdasági malom és villanytelep, melyekhez nagyobb mezőgazdasági üzem is kapcsolódott. Mind a két helyen a gazdaság kisvasúthálózatát, a major vízszolgáltató berendezését a szükséges gépekkel berendezésekkel azzal a céllal tervezte és építette meg, hogy ezek a létesítmények a műegyetem oktatási programjához kiegészítésül szolgáljanak. Az oktatási tervhez tartozott még a Hatvani Cukorgyár a hozzátartozó gazdasággal, ahol szintén állandó szakértőként dolgozott.

A műegyetemhez kapcsolódó Gépkísérleti Állomás, valamint az OMGE megbízottjaként számos versenyen és gépbemutatón szerepelt — a versenyrendezés, illetve bírálóbizottság tagjaként — melyekről beszámolókat jelentéseket készített, s ezeket a szakajtóban publikálta. Résztvett a Pallas és Révai lexikon szerkesztésében is.

1932-ben Magyaróvárra került, ahol a Gazdasági Akadémia Műszaki Tanszéke

és vele kapcsolatos Gépkísérleti Állomás vezetőjévé nevezték ki. A harmincas években megoszlottak a vélemények a különböző gyártmányú és rendszerű magtisztító gépek munkájával kapcsolatban Karkovány érdeklődését is felkeltették a magtisztítás gépi megoldásai. Először a terménymagvak fizikai tulajdonságát tanulmányozta. Ehhez olyan berendezést szerkesztett, amellyel meg lehetett állapítani a különféle magvaknál a csúszási lejtőt. Később a magféleségek rugalmassági tulajdonságait, súrlódási jellemzőit vizsgálta, majd elkészítette magtisztító gépét, amelyet forgórészes osztályozógépnek nevezett el.

Karkovány Ákos — külföldet megelőzve — vizsgálatai során foglalkozott a biogáztermelés kérdésével is. A korát meghaladó műszaki elgondolást azonban pénzügyi nehézségek miatt megvalósítani nem tudta.

1936-ban az Országos Energetikai Kongresszuson nagy érdeklődést váltottak ki a Karkovány-féle, benzint helyettesítő, fagázás generátorral üzemeltetett traktorok vizsgálati eredményei.

Mint a Gépkísérleti Állomás vezetője, különös jelentőséget tulajdonított a gépvizsgálatoknak. A hosszabb ideig végzett kísérletekről mindig részletes tudományos igényű irodalmi munkákat bocsátott a szakmai közönség rendelkezésére. A mindenre kiterjedő műszeres gépvizsgálati módszerével — a minden szakmai igényt kielégítő jegyzőkönyvek elkészítésével megteremtette a korszerű mezőgazdasági üzemi gép-, és eszközvizsgálatok alapjait.

A fáradhatatlanul végzett munka azonban 64. évében váratlanul véget ért, 1939. január 26-án szívszélhűdés következtében Budapesten halt meg.

Főbb munkái:

Az iglói hegyi vetőgép-bemutató munkaeredményei. Kt. 1900. 24. sz. 408. lap.

Gépbemutató Bicskén. Kt. 1905. 18. sz.

Az Ivanich-féle gőzekével végzett kísérletek. Kt. 1906. 34. sz.

A gépkísérleti állomások szervezése. Kt. 1906. 15. sz.

Az eperjesi aratógép-bemutató Kt. 1908. 32. sz.

Nemzetközi Talajművelőverseny Mezőhegyesen. Bp., 1909. 41. lap.

A galántai gépbemutatóval kapcsolatos szántási próbák eredményei. Kt. 1914. 8. sz.

Karkovány Ákos—ifj. Sporzon Pál: Jelentés a galántai nemzetközi szántógép-bemutatóról. Bp. 1915. 42. lap.

Fagázásra átalakított traktorokkal végzett vizsgálatok. Bp., 1937. 84. lap.

Irodalom:

ifj. SPORZON Pál: A mezőhegyesi nemzetközi automobilos talajművelőverseny. Kt. 1909. 66. sz. 1875—1876. lap.

—: A galántai nemzetközi motoros talajművelőgép sikere. Kt. 1913. 62. sz. 2175—2176. lap.

ERDEI János—FLESCH György: A 100 éves Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet története. Bp., 1969.

RÉZ Gyula: A motorekék magyarországi megjelenése és elterjedésének jelentősége. MMgMK. Bp., 1985. 414—418. lap.

MÉM Műszaki Intézet—Gödöllő Archívum

KÁROLY (KARL) REZSŐ (1868—1945)

1868. március 4-én született Prágában. A Karl családi nevet az 1890-es évek második felében Károlyra magyarosította. Gimnáziumi tanulmányait Pápán végezte, majd a magyaróvári Gazdasági Akadémián szerzett oklevelet. Tüzérönkéntesként eleget tett katonai kötelezettségének, és tartalékos hadnagyi ranggal szerelt le. Pályája kezdetén a magyaróvári Gazdasági Akadémia növénytermelési tanszékén mint ösztöndíjas gazdasági segéd működött. Az akadémiának 1893-ban tanársegéde, 1895-ben segédtanára lett. Még ebben az évben a magyaróvári Növénytermelési Kísérleti Állomás vezetőhelyettesévé nevezték ki. Ebben a minőségében az akadémián a legelő- és rétművelést adta elő. E tárgykörben jelent meg „Rét- és legelőművelés gyakorló és tanuló gazdák részére” című könyve. A mű két

fejezetre oszlik. Bemutatja azokat a növényeket, amelyek a rétet alkotják. Segítségnyújt a gyepterület létesítéséhez alkalmas növények kiválasztásához, valamint a megfelelő termés eléréséhez szükséges munkaműveletek, eszközök és eljárások, az öntözés, trágyázás és gondozás módjának megválasztásához. A rétek és legelők hasznosítására vonatkozó ismeretek rövid összefoglalóját adja a növekvő takarmányigény biztosításának elősegítése céljából. A kísérleti állomáson adminisztratív és tudományos munkákban, így a „Mezőgazdasági Szemle” szerkesztésében is tevékenykedett. Titkára volt a Moson vármegyei Gazdasági Egyesületnek. Részt vett Cserháti Sándor vezetőtanár gyakorlati növénynevelési kísérleteiben, és külföldi tanulmányutat tett a növénynevelés meghonosítása érdekében. Magyaróvárról 1896-ban a Keszthelyi Gazdasági Tanintézethez a növénytermelési tanszék rendes tanárává nevezték ki, s ott egy évig a növénytermesztést adta elő. 1897-ben a Földművelésügyi Minisztériumba került a kísérleti és mezőgazdasági

ügyszályra, ahol rendkívül sokirányú tevékenységet fejtett ki. Emellett időt szakított a tanárképzésre is. 1905-ben megszerezte a bölcsészdoktori fokozatot. 1914-ben a József Műegyetemen magántanárrá habilitálták, és meghívták a mezőgazdaságtan előadására. Földművelésügyi minisztériumi működése alatt hosszú ideig a mezőgazdasági osztályon működött, ahol több intézményt tervezett és szervezett. Tervezte a Magyaróvári Növénytermelési Kísérleti Állomás újjászervezését és továbbfejlesztését, a Debreceni Dohánytermelési Kísérleti Állomás megalapítását, a Növénynemesítő Intézet létesítését. A Szegedre tervezett Alföldi Mezőgazdasági Intézet keretében a Kender- és Lentermelési Szakintézet számára nemcsak a területet választotta ki, hanem azt ellenszolgáltatás nélkül megszerezte, sőt a tervezésben és építkezésben saját elgondolását juttatta érvényre. Ennek az intézménynek nemcsak szervezője, hanem ideiglenes székhelyén, Budapesten első igazgatója volt. Ugyancsak vezetője volt az általa 1920-ban szervezett Országos Mezőgazdasági Üzemi Intézetnek, 1931. évi nyugalomba vonulásáig.

Sokoldalú tevékenységét jellemezte, hogy előadója volt a szikes talajok megjavításának, a vetőmagtermelési és növénynemesítési ügyeknek, a burgonya-, a komlótermelési és gyógynövényügyeknek, a kender- és lentermelési és kikészítési ipari, valamint több más növénytermelési ügynök. Szervezte a burgonya-, kender- és lentermelési és legelőügyi szolgálatot, szaktanácsadást és vándoroktatást. Népies mintagazdaságok létesültek kezdeményezésére, amelyek számára működése alatt az ország területén 100-ra szaporodott a nélkülözhetetlen külföldi kender-, len- és cukorrépa mag-behozatalának és belföldi termelésének megszervezése az első világháború alatt. Munkásságának nem csekély része volt abban, hogy kenderkikészítő gyáraink száma 18-ra, lenfeldolgozó gyáraink száma pedig 8-ra szaporodott. Feladat körébe tartozott az olajos magvak termesztésének ügye is. Szakmai munkássága mellett irodalmi és gazdatársadalmi téren is jelentős tevékenységet fejtett ki; mint a hazai és külföldi szakoktatás alapos ismerője, sokat foglalkozott a felsőfokú gazdasági oktatás kérdésével, amelynek a IX. Országos Gazdakongresszuson előadója volt. A mezőgazdasági szakoktatást elemző könyve jelent meg 1909-ben „A gazdasági szakoktatás Magyarországon és külföldön” címmel, melyben elemzi a magyarországi szakoktatás helyzetét összehasonlítva a külföldivel. Egyaránt foglalkozik az alsó-, közép- és felsőfokú szakoktatás kérdéseivel, rámutatva azokra a hiányosságokra, melyek miatt a Földművelésügyi Minisztérium az oktatás átszervezését szükségesnek tartotta.

Különböző mezőgazdasági kérdések tanulmányozására tanulmányutakat tett a történelmi Magyarországon, Ausztriában, Csehországban, Olaszországban, Franciaországban, Belgiumban, Németországban és Oroszországban. Tanulmányai eredményét több munkájában ismertette. Kisebb-nagyobb tanulmányok és dolgozatok egész sora jelent meg tollából a „Köztelek”, a „Kísérletügyi Közlemények”, a „Természettudományi Közlöny”, a „Mezőgazdasági Üzemtani Közlemények” és más folyóiratok és napilapok hasábjain. A Kísérletügyi Közleményeket alapítá-

sától kezdve 33 éven át szerkesztette, és szerkesztője volt a Mezőgazdasági Üzemtani Közleményeknek is 1923. évi alapításától 1931-ig.

Sokoldalú munkásságának elismeréséül 1918-ban udvari tanácsosi címet nyert, majd miniszteri tanácsosi címmel előléptetést az V. fizetési osztályba. Az első világháború után a polgári II. osztályú érdemkereszttel tüntették ki. Kimagasló mezőgazdasági munkásságáért anyaintézete, a Magyaróvári Gazdasági Akadémia aranyoklevéllel tüntette ki.

1945. március 6-án Budapesten hunyt el.

Főbb munkái:

Tanulmány a hazai cukorrépa-mag-termelés és tenyésztés fontosságáról. Magyaróvár, 1894. 128. lap.

Rét és legelőművelés. Gyakorló és tanuló gazdák részére. Bp., 1899. 201. lap.

Mezőgazdasági üzemviszonyok és eredmények. Üzemstatisztikai tanulmány. Bp., 1909. 360. lap.

A gazdasági szakoktatás Magyarországon és külföldön. Bp., 1909. 91. lap.

A mezőgazdasági főiskola kérdései. Bp., 1911. 34. lap.

A magyar mezőgazdasági kísérleti intézetek ismertetése. Bp., 1922. 176. lap.

Károly Rezső—Havas Géza: Útmutatás tavasszal vethető olajos magvú növények termeléséhez. Bp., 1916. 24. lap.

Irodalom:

— —: Károly Rezső műegyetemi magántanár. Kt. 1914. 37. sz.

— —: Károly Rezső dr. kitüntetése. Kt. 1918. 23. sz.

KÁROLYI SÁNDOR (1831—1906)

1831. november 10-én született Pesten. A korábban aulikus főúri család az ő születése idején már kibontakozó reformmozgalom híve lett. Apja, István éppúgy, mint nagybátyja a liberális reformokat támogatták. Anyja Esterházy Franciska volt. A reform-szellemű családi légkör formálta a fiatal gróf gondolkodását. Iskolai tanulmányainak végzése közben tört ki a polgári forradalom és szabadságharc. Alig volt 18 éves, amikor bátyjával, Edével beállt a szabadságharc honvédseregébe, mégpedig az apa által felállított Károlyi huszárezredbe. A harcok során Sándor a komáromi várba került, ahol főhadnagyi rangban Klapka mellett bátran harcolt, a vár feladása után Franciaországba emigrált. Az ötéves emigráció alatt ismerkedett meg a haladó szellemű francia gondolkodók, különösképpen is

Le Play szociológus nézeteivel. Le Play, a modern szociálpolitika elméleti megalapozója a munkásjólét megteremtésének, a társadalmi feszültségek feloldásának és kiegyenlítésének egyik korai hangoztatója volt.

Még az általános amnesztia-rendelet megjelenése előtt, 1854-ben hazatért és Főtra, a családi birtok központjába ment. A nagy kiterjedésű uradalom zilált gazdasági és pénzügyeit törekedett rendbehozni, hogy a tőkés jellegű gazdálkodás feltételei megteremtődjenek. Példaképének Széchenyi István tekintette. Egyrészt ezért, másrészt saját tiszántúli birtokai termőterületének bővítése érdekében kapcsolódott be a Széchenyi által kezdeményezett, s valójában csak a XIX. század második felében realizálódó Tisza-szabályozási munkálatokba. Hosszabb időn át egyik fő szorgalmazója lett a nagy lendülettel kibontakozó szabályozásoknak. Megalapítója volt a Tiszavölgyi Társulatnak, amelynek elnöki tisztségét is idősebb korában, éveken át betöltötte.

A kiegyezést követő években előbb a politikai közélet, majd az 1870-es évek végétől mindinkább a gazdasági haladás, ezen belül is a mezőgazdaság termelési és az agrárnépesség társadalmi problémái foglalkoztatták egyre erőteljesebben. Tisza Kálmán kormányzása idején a Szabadelvű Párt listáján jelöltette és választotta magát képviselőnek, 1884-ben azonban kilépett a kormányzó pártból és az Apponyi Albert vezette mérsékelt ellenzékhez csatlakozott. Ennek a tábornak hosszú éveken át egyik prominens egyénisége volt. Amikor a Széll-kormány idején megtörtént az ellenzéki Nemzeti Párt és a kormányzó Szabadelvű Párt fúziója, az egyesülésben ő is követte pártját. 1905-től haláláig független képviselőként lett tagja a parlamentnek.

Kimagasló közéleti szereplése azonban nem annyira a pártpolitikai küzdelmek terén, sokkal inkább az ún. agrárius mozgalom és a vele összekapcsolódó szövetkezeti mozgalom kibontakozásában mutatkozott meg. A magyarországi agrárius mozgalom 1879-ben a székesfehérvári gazdakongresszuson bontott zászlót, az egyik indítványozó Károlyi Sándor volt. Igazi mozgalommá azonban az 1880-as évek elejétől szerveződött, amikor Károlyi Sándor kezdeményezésére megkezdte működését a Gazdakör. A szervezkedés kiinduló bázisa az Országos Magyar Gazdasági Egyesület lett. Az OMGE éppen Károlyi Sándor és körének működése nyomán vált szűkkörű szakmai testületből az agrárérdekek képviselőjére is vállalkozó, valójában az agrártermelők érdekében föllépő fontos közéleti fórummá, szervezetté.

Az agrárius mozgalmat Magyarországon éppen úgy, mint Európa számos más országában, az ipari haladással megerősödő ipari és pénzburzsoázia gazdasági-közéleti hatalmának kiszélesedése hívta életre. A konkurenciaharc állította szembe egymással a nemzetgazdaság két nagy ágazatának érdekeit s a két ágazat vezető társadalmi csoportjait. Az agrárius mozgalom közvetlen életrehívója az 1870-es évek végére mind jobban elmélyülő általános európai agrárválság volt. A válságot nálunk, hangoztatták, az idézte elő, hogy az ipari és kereskedelmi tőke a mezőgazdaság rovására gyarapodik (többek között a kormányzati támogatás révén is), s ezáltal a gazdasági élet eltorzult. Ez a torzulás az okozója a közép- és parasztbirtok pusztulásának. Minthogy az izmosodó ipari és kereskedelmi tőkében egyre nagyobb szerephez jutott az idegen eredetű zsidóság, ennek révén — vallották — ez a torzulás kihat a nemzeti lét állapotára is. Ezért az agrárius mozgalom a mezőgazdasági érdekek hathatós felkarolását, a közép- és parasztbirtok megmentését, védelmét tűzte zászlójára.

Károlyi Sándor közéleti tevékenységének legfőbb területe az agráriusok politikai törekvéseivel szorosan összekapcsolódó magyarországi szövetkezeti mozgalom kibontakoztatása volt. A szövetkezeti mozgalom Magyarországon még az önkényuralom idején, az 1850-es évek végén és a 60-as években próbált volna gyökereket eresztetni, főként a német Schulze-Delitzsch-féle mozgalom mintájára. Ezek a kezdeményezések azonban az 1870-es évekre sorra elakadtak. A szövetkezeti

eszmében rejlő lehetőségeket az 1880-as években megerősödő agrárius mozgalom s a vezérkarába tartozó Károlyi Sándor ismerte fel. Károlyi Sándor szövetkezeti koncepciójában a mezőgazdaság általános érdekeit ügyesen kapcsolta össze a földbirtokosság osztályszempontú érdekeivel. E politikával ugyanakkor a kisbirtokos parasztság kétségkívül növekvő szociális gondjainak megoldását is elérhetőnek vélte.

A szövetkezés gondolatáról először az 1885-ben Budapesten rendezett nemzetközi gazdakongresszuson beszélt Károlyi Sándor. A szükséges és elfogadható kamatlábú mezőgazdasági hitel biztosítása és az arra hivatott szövetkezetek megteremtése elválaszthatatlan egymástól — hangoztatta Károlyi. György Endre országgyűlési képviselőn kívül sikerült az ügynek megnyerni a pénzügyekben járatosabb kiváló szakembert, Hajós Józsefet, majd később a konzervatív nézetekkel bőven megterhelt agrárius mozgalomban jelentős szerepet játszó Bernát Istvánt. Az 1890-es években csatlakozott hozzájuk gróf Mailáth József, a termékeny közíró, aki elsősorban szakirodalmi munkásságával nyújtott segítséget a mozgalomnak.

A mozgalom fontos állomása volt a Magyar Gazdaszövetség létrehozása. A szövetséget 1896. január 16-án a megelőző évi országos gazdakongresszus határozata alapján és a többek által szorgalmazott politikai agrárpárt helyett hozták létre. A gazdaszövetség elnöke Károlyi Sándor lett. A gazdatársadalom tömörítésén túlmenően gazdaság- és szociálpolitikai intézkedéseket követelt a kormánytól. Ennek szellemében fogalmazta meg programját: 1. követelték a közteherviselés igazságosabb, a termelési-kereseti arányokhoz igazodó elosztását; 2. a mezőgazdasági hitelügy hatékonyabb megszervezését, a hitelszükségletek méltányos kielégítését; 3. a mezőgazdaságból származó jövedelmek és jövedelmi források fejlesztését, biztosítását; 4. éppen ennek érdekében a mezőgazdasági kereseti lehetőségek kiszélesítését, újak létesítését; 5. a mezőgazdasági napszámosok, cselédek és alkalmazottak helyzetének törvényes rendezését; 6. a mezőgazdasági termékeket és árakat védő vámpolitikai rendszabályok bevezetését; 7. a mezőgazdaságot és agrártársadalmat sújtó különböző visszaélések felszámolását; 8. végül a mezőgazdasági szakoktatás, szaksajtó és ismeretterjesztés kiszélesítését és a mezőgazdasági érdekvéviselési rendszer bevezetését. „Elsősorban a gazdálkodó- és kisiparos osztály sorsán akarunk segíteni” — hangoztatták ezúttal is az agrárius mozgalom egyik fő jelszavát. Programjukból főként a mezőgazdasági hitelforrások kiszélesítése, az alkalmazottak helyzete egyik-másik vonatkozásának törvény útján való rendezése, az agrárismereteket terjesztő szakoktatás és szaksajtó bővítése terén, legfőképpen azonban az agrárérdekeket hathatósabban védeni hivatott 1907. évi agrárvámok bevezetése révén sikerült a kormányzattal fokozatosan valóra váltani több mindent.

A szövetség életében fontos fejleménynek kell tekintenünk, hogy az 1904-i nagygyűlésen Károlyi Sándor, György Endre és Kodolányi Antal javaslatára

határozatot hoztak, miszerint a jövőben fontosnak tartják a falusi gazdaszövetségek, illetve gazdakörök megszervezését. Így indult meg országszerte a paraszti művelődés és politizálás egyik fontos helyi fórumává lett gazdakörök szerveződése. Számuk négy év alatt félezerre, tagjaik száma félmillióra emelkedett, később az egész országot behálózták már.

Jóllehet mind az agrárius, mind a szövetkezeti mozgalom kibontakozását igen ellentétes, egymásnak egyenesen ellentmondó szempontok, végsősoron a földbirtokosság érdekeinek előtérbe helyezése mozgatták, a szövetkezeti eszme felkarolása, a mozgalom kibontakoztatása mégis pozitív szerepet játszott a magyarországi tőkés agrárfejlődés felgyorsításában, a szövetkezeti eszme térnyerésében.

Két évvel Károlyinak a kormányzó Szabadelvű Pártból történt kilépése után, 1886 decemberében alakult meg az általa vezetett Pestmegyei Hitelszövetkezet. A rákövetkező évben már megkezdték a községi fiókok szervezését. Számuk évről évre szaporodott : 1894-ben már 80 hitelszövetkezet működött az ország legnagyobb megyéjében. Működési szabályzataikat a Schulze—Delitzsch-féle és a Raiffeisen elvei alapján működő külföldi és hazai szövetkezetekre építkezve dolgozták ki. 1891. végén indult meg a hitelszövetkezeti mozgalom Pest megyén túli tájakra való kiterjesztése s a mozgalom ettől kezdve egyre inkább országossá terebélyesedett. Két évvel később, 1894-ben a Pestmegyei Hitelszövetkezet a „Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézete” nevet vette fel.

Később kezdték meg működésüket a fogyasztási szövetkezetek, a szintén Károlyi Sándor által alapított Hangya-szövetkezetek. Ez a szövetkezeti forma kezdetben súlyos nehézségekkel küzdött, lassan mégis megerősödve messze túlélte alapítóját, s a két világháború közötti Magyarországon már az egész országot behálózó szövetkezeti mozgalommá szélesedett. A Hangyaszövetkezet előzménye és „szülője” a Magyar Gazdaszövetség volt, ennek keretében hozták létre 1898 január 23-án a Hangyát, mint a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezeti Központját. Ez a központ fogott hozzá, kezdetben Károlyi Sándor hathatós anyagi támogatásával, az első vidéki szövetkezetek és boltjaik megszervezéséhez. Amíg a hitelszövetkezetek a falusi lakosságot sújtó uzsora-kamatokat, a fogyasztási szövetkezetek a falusi uzsora-árakat lettek volna hivatva letörni. Az 1900-as évektől e fogyasztási szövetkezetek szervezését, elsősorban a növekvő szociális feszültségek mérséklése céljából támogatta a földművelésügyi kormányzat is. Az első világháború kitörésekor a Hangyának már 1276 fiókszövetkezete volt 200 000 taggal.

Károlyi Sándor mind a hitel-, mind a fogyasztási szövetkezetek szervezése terén külön gondot fordított az ország két leginkább elmaradott tájára és népcsoportjára; az Északkeleti Kárpátok vidékén élő ruszin, és a Délkeleti Kárpátok kanyarulatában elhelyezkedő székely népcsoportokra. A szövetkezetek itteni szervezésére tetemes anyagi áldozatokat hoztak a központok.

Elgondolását, mondhatni egész életének programját és tevékenységének vezető

gondolatát a gönci választópolgárokhoz írott utolsó levelében így összegezte: „A szövetkezeteket karoljuk föl s alakítsunk belőlük ezreket, mert ezek útján olcsóbb lesz a hitel . . . Korlátozzuk az áruuzsorát a fogyasztási szövetkezetek révén. Terjesszük a termény-, a bor- és húsértékesítő szövetkezeteket . . . Terjesszük az együttműködés szellemét.”

A szövetkezeti eszmét és mozgalmat a nemzeti felemelkedés szolgálatába kell állítani „Meggyőződésem ma is — írta tovább gönci választóihoz az 1905-ös levélben —, hogy nemzeti haladás egészséges gazdasági és kulturális haladás nélkül nincsen. A nemzet erősödését és felvirágoztatását különösen a millióinak erősítésében és boldogításában kell keresnünk.”

Unokaöccse, Károlyi Mihály eszményképének tekintette nagybátyját, nagybátyja viszont őt tekintette szellemi öröksége méltó utódának, továbbfejlesztőjének.

Meghalt 1906. április 24-én az olaszországi Mentoneban. A fóti családi sírboltban temették el. Impozáns ülőszobrát a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, a városligeti Vajdahunyadvár udvarán állították fel. A szobrot Stróbl Alajos készítette.

Főbb munkái:

Terménykivitelünk és a vízi utak. NgSz. 1881.

Néhány szó a magyar munkáskérdésről. Bp., 1895. 24 lap.

Szervezkedés és szövetkezés. Bp., 1899. 36 lap.

Irodalom:

KOLOSVÁRY Lajosné: Károlyi Sándor gróf élete és munkája. Bp., 1906.

SCHANDL Károly: Károlyi Sándor gróf és a magyar föld. Bp., 1908.

HORVÁTH János, CSEPREGI: Gróf Károlyi Sándor és vezérkara, Bp., 1916.

KOVALOVSKY Miklós—SOLT Andor: Gróf Károlyi Sándor élete és alkotásai. Bp., 1942.

HORVÁTH János, CSEPREGI: A magyar szövetkezeti intézmény története. I—II. köt. 1926—1935.

HÁRSFALVI Péter: Törekvések a parasztbirtok védelmére. (In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában I—II. köt. szerk. Szabó István) Bp., 1965. II. köt. 146—184 lap.

GYIMESI Sándor: A parasztság és a szövetkezeti mozgalmak. (In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. I—II. köt. Szerk. Szabó István.) Bp., 1965. II. köt. 616—655 lap.

KÁRPÁTI ZOLTÁN (1909—1972)

Sopronban született 1909. október 1-jén. Apja, Kárpáti Sándor tanárképző intézeti tanár és jó muzikus volt, aki zeneszerzéssel is foglalkozott, anyja Tiefbrunner Irma. A család eredetileg Kőszegről származott.

Középiskolai tanulmányait Sopronban, a soproni Állami Széchenyi István Reáliskolában végezte 1920 és 1928 között. Érettségi vizsgáját jeles eredménnyel tette le. Érdeklődése már középiskolás korában a növények világa felé fordult. Egyetemi tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karán végezte az 1928—1932-es években. Az 1928/29-es tanévben lakója lett a párizsi Ecole Normale Superieur mintájára szervezett Eötvös József Kollegiumnak. 1932. június 25-én a növényrendszertan fő-, és a kémia-ásványtan melléktárgyakból „summa cum laude” eredménnyel bölcsészettudományi doktori szigorlatot tett. A Börzsöny hegység növényföldrajzi jellemzése” című doktori értekezésében a terület vegetációját jellemezte, növényformáció szinten.

Tudományos törekvései mellett nagy volt a pedagógiai munka iránti érdeklődése, és 1933-ban megszerezte a kémia és a természettudomány tárgyakból a középiskolai tanári oklevelet.

Először 1933. szeptember 1-jén a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészkarához tartozó Tuzson János vezette Növényrendszertani és Növényföldrajzi Intézetben díjtalan gyakornokként kezdett dolgozni, egy hónappal később díjas gyakornoknak nevezték ki. Ebben az időben írta meg Sopron környékére és Sopron megyére vonatkozó első adatközléseit. Gyakornoki éve alatt részben ösztöndíjas-ként, részben pedig Andreánszky Gábor támogatásával és társaságában 1933—35

között a Kárpátokban, az Al-Dunán, Dalmáciában és Erdélyben, az olasz Alpokban és Ausztriában járt, és gyűjtött növényeket.

1936. július 1-jétől a Budapest Főváros Vegyészeti és Élelmezésvizsgáló Intézetének mikroszkópi osztályán dolgozott, először mint havi jegyzékes hivatalnok, vegyészgyakornok, segédvegyész, majd vegyész minőségben 1949 októberéig. A rutinvizsgálatok nem elégítették ki tudományos ambícióit, így ezért időközben egyetemi magántanári képesítést szerzett. 1940. december 5-én tartotta magántanári próbaelőadását „Magyarország és a környező területek növényzete” címen, és 1941. január 21-én kapta meg magántanári megerősítését.

A világháború és a hadifogság után először a Tudományegyetemre hívták meg előadónak, majd 1949-ben az akkori Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Karára, illetve Kertészeti és Szőlészeti Főiskolára, a mai Kertészeti Egyetemen a Növénytan Tanszékre kapott előadói megbízást. Az egyetemi előadói megbízása csak fél évig tartott, mert 1950. február 28-án véglegesítették mint tanszékvezető docenst, 1954. április 4-én pedig tanszékvezető egyetemi tanárnak nevezték ki, s ebben a munkakörében dolgozott 1971. november 30-ig, nyugdíjba meneteléig. A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottsága az új tudományos fokozatok bevezetése idején 1952-ben „A biológiai tudományok kandidátusa” fokozattal honorálta tudományos munkásságát. A biológiai tudományok doktora fokozatot „Magyarország és a környező területek Sorbusai” című monográfiájával 1955. január 10-én szerezte meg.

Tudományos munkásságának legtermékenyebb korszaka az 1949-től 1969-ig terjedő időszak volt. Ebben az időben szervezte önálló tanszékké a Kertészeti Egyetem első növénytan katedráját. Munkatársaival együtt szervezte meg az új Kertészeti Botanikus Kertet Soroksáron. Egymás után készültek el új jegyzetei, tankönyvei: Általános növénytan és rendszertan, Növényföldrajz, a részletes Kertészeti Növénytan, Alkalmazott növényföldrajz.

Kárpáti Zoltán, lelkiismeretes tanár volt, amit bizonyít az is, hogy ő írta meg „A kultúrnövények rendszerezésének problémái” c. munkát (pp. 47), amelyet stencilezett formában a Magyarország Kultúrflórája szerkesztőbizottsága jelentetett meg. Ebben magyar nyelven ismerteti a fajta (cultivar), a különböző generikus és intergenerikus hibridek elnevezési szabályait. Ezzel a nemzetközileg elfogadott elnevezéstant adta a növénynevelők, illetve a leendő nemesítők kezébe.

Legalább ennyire fontos Kárpáti Zoltán Prunus (szilva) fajtarendszertan feldolgozása, amely ma is alapvető munka a termesztett szilvák származását és megnevezését illetően.

Ebben az időszakban kapcsolódott be aktívan a botanikai szakosztály munkájába, melynek 1962—1965 között elnöke volt. 1954—1962 között szerkesztője volt a „Botanikai Közlemények”-nek. Több mint húsz hazai egyesületben, bizottságban és társaságban vállalt jelentős szerepet. Így elnöke volt a Magyar Biológiai Társaság Botanikai Szakosztályának, tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia

Biológiai Tudományok Osztálya Botanikai Bizottságának, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Országos Biológiai Választmányának, a „Flora Europaea” Area-térképező bizottságának, a „Magyarország Kultúrfloájá” szerkesztőbizottságának, a Kárpátok és a környező területek növénytakarójának felkutatására alakult nemzetközi bizottságnak, a „Búvár” szerkesztőbizottságának (1968. április 1-jéig), az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Gyógynövény Szakosztálya vezetőségének, a Dunakanyar Intéző Bizottságának. Elnöke volt az Országos Középiskolai Biológiai Tanulmányi Versenybizottságnak és a Kertészeti Egyetem Diákjóléti Bizottságának. Magyarországi területi referense és szerkesztőbizottsági tagja volt a „Flora Europaea”-nak. Magyar képviselője volt a csehszlovák és lengyel dendrológiai szövetségnek.

Tagja volt a Magyar Biológiai Társaságnak, az Agrártudományi Társulatnak, a soproni Kitaibel Társaságnak, valamint számos külföldi egyesületnek (Darmstadt, München, Saalfeld, Prága, Krakkó, Lvov dendrológiai, természetvédelmi és florisztikai társaságai, a Londoni International Dendrological Society).

1960-tól több jelentős külföldi kongresszuson képviselte hazánkat. A Flora Europaea területi referenseként vett részt 1965. VIII. 1—10. között Koppenhágában a Flora Europaea IV., majd 1967. V. 20—30. között Sevillában az V. Symposiumon. Az 1969. évi marseille-i összejövetelről betegsége miatt le kellett mondania, bár a Flora Europaea area-térképező bizottságán belül a hazai fajok ponttérképén élete utolsó napjáig dolgozott. Egész Európát behálózó levelezése, publikációs-, és növény-cseréje gazdag szakkönyvtárat és egy kb. 30 000 lapból álló herbáriumot eredményezett. Kárpáti Zoltán idegenföldi fajokban gazdag herbáriumát a tulajdonos halála után a Természettudományi Múzeum vásárolta meg 1973-ban.

Kutatói munkássága elsősorban a növényrendszertan, ezen belül a fás növények rendszertana (*Orateegus*, *Sorbus*) és a növényföldrajz, főleg a florisztikai határvonalak kutatása (Ny. Dunántúl), valamint a természetés lehetőségeinek növényföldrajzi vonatkozása felé irányult. Különös szeretettel foglalkozott a köztes alakok, a transitusok tisztázatlan problematikájával. Közel 150 eredeti publikációban 200-nál több intraspecifikus taxon, illetve hibrid auktora lett. A szülőföld szeretetét mutatja, hogy négy taxonja visel soproni nevet: egy búzavirág hibrid: a *Centaurea soproniensis* (mint a *C. vochinensis* és *stenolepis* kereszteződése), egy aszat féle *Cirsium soproniense*, mint a *C. erisithales* és a *C. canum* kereszteződése), egy disznóparéj kereszteződés (*Amaranthus soproniensis*, mint az *A. Chlorostachys* var. *Pseudo-retroflexus* (retroflexus hibridje), valamint egy hölgyalm változat, a *Hieracium lachenalii* ssp. *pseudopallescens* var. *Nagyfüzesianum*, melynek nevében a soproni Ferenc-forrás feletti Nagyfüzes neve rejlik. A fás növények közt foglalkozott a bükk (*Fagus*) a gyertyán (*Carpinus*), a kőris (*Fraxinus*), a cseresznyék (*Cerasus*), a szilvák (*Prunus*), a benge-félék (*Rhamnus*) és a som (*Cornus* alakkörével. Legtöbb figyelmet azonban a berkenyékre fordított (*Sorbus*), melyekkel számos publikációban foglalkozott. Különösen figyelemre méltó ezek között

a Feddes Repertoriumban megjelent Sorbus monográfiája, melyben 43 új berkenyetaxont írt le. Rendszertani tevékenységének elismerését a róla elnevezett Sorbus Kárpátii (berkenye), Pyrus Kárpátiana (vadkörte), Prunus actiana var. Kárpátii (szilva), Danunculus auricomus ssp. Kárpátianus (boglárka), Arum maculatum L. var. Kárpátii még három növényformával együtt jelzik.

Kárpáti Zoltán az évtizedekig tartó terepkutató munka eredményeképpen a nyugat-dunántúli flóra legjobb ismerőjévé vált. Ő rögzítette véglegesen a növényföldrajzi határvonalak futását. A Praenorikumnak nevezett átmeneti flórávidék sajátos, a Keleti mészapok és Kis-Kárpátok között hidat képező, a Dunántúli-Középhegységgel sokszor rokon Szárhalmi erdőt és Dudleszt mint önálló flórájáról ő különítette el és nevezte Laitaicumnak. Alkalmazott növényföldrajzi tanulmányában is ennek a tájnak és a soproni Noricumnak gyümölcsstermesztési vonatkozásait tárta fel.

Közismert volt gombaszakértői tevékenysége is. Előadója volt a gombaszakértői tanfolyamnak és rendszeresen vezetett gombaismerői kirándulásokat. Gombaszakértői minősítését 1961-ben kapta, tízéves gombaszakértői és előadói tevékenységéért.

Lelkes harcosa volt a természetvédelemnek is. A Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium a Kertészeti Egyetemen kifejtett eredményes oktató és kutató munkájáért hatvanadik születésnapjára a Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntette ki. 1972. június 18-án hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Kertészeti növénytan. (Kézirat.) Bp., 1950. 159 lap.

Kertészeti növénytan. 1—2. köt. Bp., 1953. 271 és 539 lap.

Die Sorbus-Arten Ungarns und der angrenzenden Gebiete Feddes Repertorium 1960. 62: 71—334 lap.

Taxonomische Betrachtungen am Genus Prunus, Feddes Repertorium, 1967. 75: 47—53 lap.

Kárpáti Zoltán—Terpo András: Kertészeti növénytan. 1—2. köt. Bp., 1968. 381 és 470 lap.

A Növények világa. 1—2. köt. (Szerk.) Bp., 1969. 612 és 629 lap.

Irodalom:

KOVÁCSNÉ HORÁK Lujza: Dr. Kárpáti Zoltán emlékezetére. (1909—1972). ÉvK. 1972. 4. sz.

TERPO András: Kárpáti Zoltán emlékezete (1909—1972) BK. 1973.

CSAPODY István: Kárpáti Zoltán (1909—1972) SSz. 1973. 2. sz.

ALLODIATORISZ Irma: Kárpáti Zoltán (1909—1972). (Kézirat)

KATONA MIHÁLY DÉNES (1782—1874)

Dercsika (Pozsony m., ma: Derčika — Csehszlovákia) kis, magyarlakta falu a Csallóköz alsó részén, Bős (Gabčíkovo) szomszédságában, a Csilizköznek nevezett vidéken. Itt született 1782. szeptember 24-én nemes Katona Gábor és nemes Fekete Julianna egyetlen életben maradt fia, akinek a korabeli szokás szerint a legközelebbi szent ünnepnapjára tekintettel adták a Mihály nevet. Atyja tanult ember volt, bölcsészetet végzett, majd az Arad megyei Borosjenőn (ma: Ineu — Románia) ispáni tisztet viselt. Visszatérve szülőfalujába, saját kis örökségéből és felesége dús hozományából „derék gazdaságot alapított”. Fia már 12 éves, amikor Pozsonyba küldték, hogy jobb iskolába járjon és németül is megtanuljon. Az ország akkori fővárosában végezte el 1794 és 1799 között a „nemzeti”, vagyis elemi osztályt, majd a három „latin” osztályt is. Ezután apja átíratta az újonnan létesített magyaróvári kisgimnázium „szintaxis” osztályába, amit kétszer is elvégzett azért, mert az utolsó osztályt még nem tudták megszervezni.

Magyaróvárrott a kiváló tanítórend, a piaristák oktattak. Tanárai hamar kiemeltek a tehetséges diákokat. Gerschlager Calastantius József 1801-ben magával vitte a rend tatabányai gimnáziumába. Miközben a „retorika” osztályt eminensként végezte, instruktori, vagyis magánoktatói megbízatást is kapott. Bizonyára nem érte váratlanul piarista tanára, Ferenczy Calastantius József felszólítása, hogy legyen tagja a „kegyes szerzetesrendnek”, de ehhez apja beleegyezését is megkapta. A 20 esztendőes Mihály 1802. október 11-én Trencsénben szerzetesi fogadalmat tett és — az előírásoknak megfelelően — második keresztnévet is kapott.

A magyarországi jezsuita rend feloszlatása (1773) után a piaristák vették át a vezető szerepet a középiskolai oktatásban: nagy oktatói szervezetük és hagyományaik révén 26 nagy- és kisgimnázium magas szintű oktatómunkáját is el tudták látni. Mindehhez sok jó tanárra volt szükségük. A fiatal „kegyes szerzet” — ahogy magát nevezte — e nagy szervezet engedelmes szolgálatára tett fogadalmat. Élete következő évtizedeit az határozza meg, mikor hol tartottak igényt oktató munkájára.

A trencsényi (ma: Trenčín — Csehszlovákia) nagygimnáziumban csak egyetlen évet töltött, majd egy tanéven át Kalocsán, ezt követően pedig egy újabb esztendőn keresztül Tatán II. osztályosokat tanított. 1805-ben Bezerédy Ignác konviktor — vagyis nemes diák — társaságában Stájerországban és Horvátországban tett utazást. Ez volt az egyetlen külföldi útja, bár a Habsburg tartományokon túl ekkor sem jutott. Miután még abban az évben szerzetesi fogadalmat tett és egy évig Tatán

oktatott, az 1806—1807-es évben előljárói a pesti egyetemre küldték, hogy bölcsészetet hallgasson. A tudományok pesti egyetemén elsősorban rendtársa, Dugonics András (1740—1818) professzor gyakorolt rá erős hatást. Dugonics a magyar nyelvű népies és nemzeti költészet, regény és drámairodalom népszerű képviselője többek között matematikus is volt. Hallgatta Mitterpacher Lajos gazdasági és technológiai előadásait is. 1808 szeptemberében koszorúzták bölcsészdoktorrá. Ezt követően Nyitrán (ma: Nitra — Csehszlovákia) és Szentgyörgyön teológiát tanult és 1809. március 9-én áldozópappá szentelték. Tanulmányait 27 éves korában befejezte.

A fiatal tanárra a következő években mind jelentősebb feladatokat bízta. Előbb négy évig Tatán, majd 1814-ben — jutalomképpen — Szegeden tanított. A tanuló ifjúság ezekben az években a magyar nyelv és a magyar történelem megismerése iránt mind nagyobb érdeklődést tanúsított. Katona Mihály Dénes példaadóan kielégítette tanítványai eme igényét, történelmi dolgozatok mellett magyar és latin nyelvű ódákat is írt. Lefordította Mitterpacher latin munkáját, a „*Historia Naturae*”-t is „*A természet históriája*” címen. Tudományos utazást tett a Kárpátokba és Mehádiára (Herkulesfürdő), amiről nem mulasztott el útibeszámolót írni.

Tanári pályafutásának következő állomása „a másik magyar hazában” Kolozsvár lett, ahol magyar történelmet tanított. Oktató munkáját világtörténeti, kronológiai és segédtudományi tankönyvek összeállításával is eredményesebbé tette. Közben arra is talált időt, hogy beutazza a Székelyföldet, megismerje népét és élővilágát. Négy év után a rend előljárói az 1826—1827-es tanévre Tatára helyezték másodfőnökné, a következő évben pedig a lévai igazgató, Ugróczy Ferenc utóda lett. Lelkiismeretességét és munkabírását jellemzi, hogy két éves működése során renováltatta a lévai piarista templomot is. Közben egészsége megrendült: már Kolozsvárott is betegeskedett, de fájdalmai miatt a következő állásban, a váci líceumban sem maradhatott sokáig. Ekkor a rend ideiglenesen nyugalmasabb helyre, a kalocsai nagygymnázium másodfőnöki tisztségébe helyezte. Három évi pihentetőbb állásáról maga kért nagyobb feladatot: Nagyváradba (Szatmár m., ma: Carei — Románia) küldték igazgatónak. De már jött is az újabb áthelyezés: visszakérült Szegedre. Itt végre már teljesen a tudománynak szentelhette napjait — mindaddig, amíg az 1838—1839-es évre rendfőnöke Grosser János Kecskemétre nem küldte, a gimnázium igazgatójának. Négy esztendő múltán újból visszakérült Szegedre és itt végezte a sok papírmunkával járó igazgatói feladatai mellett kutatásait is. Kutatta az indigó hazai növényből történő előállítását.

Már túljutott 60. életévén, egészsége és szemei is meggyengültek, amikor 1844-ben az előljárók nyugdíjazták és a kellemes éghajlatú Sátoraljaújhelyre helyezték. Itt végre meglelte az évtizedek óta sóvárgott nyugalmat. Harminc évet élt Zemplén vármegye székhelyén és e hosszú időszak alatt teljesedett ki munkássága. Magyaróvártól Sátoraljaújhelyig 13 városban dolgozott, 18 áthelyezést kellett elfogadnia. Ám Katona Mihály Dénes mindenütt fáradhatatlanul járta a környéket, vizsgálta

a természet titkait és írta feljegyzéseit. Minden rendház mellett volt egy kis kert, ahol hosszú évek türelmes munkájával figyelhette a növények alkalmazkodását a körülményekhez.

Az 1840-es években, újhelyi magányában értekezést írt a szelíd gesztenyefáról, a tokaji borok termesztéséről, a gyümölcsfák nemesítéséről és a dinnyeszetről. Utóbbi művét háromszor is kiadták. Látván, hogy a vásárokon zömmel „alantas minőségű mezei dinnyéket” árusítanak, foglalkozott a külföld sárga és görög dinnyéinek meghonosításával. Beszerzett tucatszámú külföldi fajta magjával — az amerikai vajdinnyétől az olasz, türkmén és örmény különlegességekig — kísérletezett a kecskeméti kolostorkertben. Az eper illatú sárgadinnye hímporát a méhek átvitték a brazil dinnye anyavirágjára és a termés aranysárga színű lett, s ezzel kitermesztette a máig kedvelt magyar ananász dinnyét. Később, már sátoraljaújhe-lyi éveitől társra talált egy nemes Vörös János nevű nyugalmazott huszártisztben és együtt propagálták a jóízű, nagy alakú és jól értékesíthető görög- és sárgadinnyéket, termesztésük helyes módszerét. Minden kérelmezőnek ingyen adtak a legnemesebb magvakból.

Katona a legtöbb fáradságot a növényhonosításra fordította. A XVIII. és XIX. század gazdasági szakemberei nagy jelentőséget tulajdonítottak a távoli földrészek növényeinek meghonosítására. Európa talán az indigóból kényszerült a legnagyobb mennyiséget behozni. Még Mitterpacher professzor serkentette Katonát, hogy keresse a megoldást és felhívta a figyelmét a hazai festőcsülleng (*Isatis tinctoria*) indigópótlóként történő alkalmazása lehetőségére, illetve a módszer kidolgozásának fontosságára. Először kolozsvári éveitől, a tordai hasadékban járva, majd 1830-ban Vác mellett, a „Nagyszál” (Naszály) hegyen talált a festő csüllengnél nagyobb növésű, sárga virágú fajtát, amelyet nagy csüllengnek nevezett el. Már Nagykarolyban dolgozott 1834-ben, amikor az indigógyártás meglehetősen vázlatos külföldi leírásai alapján „fél indigó” port készített és azt — névtelenül — megküldte a „Magyar Tudós Társaságnak”. Különösebb választ nem kapott. Egy év múltán Szegeden — próbaképpen — 800 bokrot növesztett, majd a „Tudományos Gyűjtemény”-ben és a „Mezei gazdaság”-ban is olvasói levelet jelentetett meg felfedezéséről. A csüllengből főzéssel és kémiai kezeléssel gyártott festéket több képfestő mesterrel is kipróbáltatta. Ezt követően — saját költségén — kiadta a „Honi indigó” című értekezését, felhívta a figyelmet a nagy csülleng felhasználásában rejlő lehetőségekre. Jellemző, hogy a teljes visszhangtalanság sem vette el a kedvét. A matuzsálem korú tudós végre több érdeklődést keltett, ám soha nem épült hazánkban olyan gyár, amely a nagy csüllengből, ebből a közönséges gyomnövényből tömeges mennyiségű festéket készített volna.

Katona Mihály Dénes másik szenvedélye a délszaki növények meghonosításával való kísérletezés volt. Ő maga soha nem jutott el távoli tájakra, de levelezésben állt Xantus Jánossal, a híres világotutatóval, néprajzi, növénytani és állattani kutatóval. Xantus küldött is gyapotmagvakat, amerikai szőlőt és más hasznos növényeket,

amelyekkel Katona termesztési kísérleteket folytatott. Olvasva a külföldi utazók leírásait, arra a megállapításra jutott, hogy azon délszaki növényeket, amelyek tenyészideje nem több 6 hónapnál, kellő gondosságu kezeléssel a kertészek hazánkban is meghonosíthatják. Sátoraljaújhelyen sikerrel termesztett ezüst indigót, bambusznádat, fűgét, gyapotot. Tapasztalatait igyekezett minél szélesebb körben ismertté tenni, ezért a még külföldön élő Xantussal megalapította az Amerikai Növényhonosító Társaságot, amelynek az ország különböző részein elmélyülten kertészkedő tucatnyi tagja volt. Utolsó tudományos munkája 1868-ban, 86 éves korában készült el és jelent meg „A kávéfának tökélyes megismertetése” címmel.

1874. június 9-én a sátoraljaújhelyi rendházban hunyta le szemét. Személyében az utolsó piarista polihisztor szüntette be a munkálkodást. Tanár volt, történész, klasszikus irodalom-barát, latin és magyar költeményeket írt, geometriai felfedezésre éppúgy elvezette mérhetetlen szorgalma, mint sikeres növényteni kísérletekre. Amit tett, önzetlenül tette, tanító rendje, hazája és magyar anyanyelve előrehaladása érdekében. Sírjára saját versét vésték, amely négy sorban foglalta össze 92 életév summáját:

Dercsika szült engem, Pozsony, Óvár és Tata képzett

Pest iparom díját juttatta babér koszorúval.

Hőseit énekelém kettősen erős Magyaroknak.

Bölcsességet, érényt, tudományt írtam, tanogattam.

Főbb munkái:

Honi indigó. Föl találta, gyártása szereit és az indiaival egyenlőségét festett remekkel és festő mesterek pecsétes bizonyítványaival megerősítve közli K. D. Pest, 1849. 46 lap.

Értekezések a szelíd gesztenyefáról, borok királyáról, magyat theáról és indigóról. Sárospatak, 1850. 46 lap.

A dinnyészet. Megjelent a Kerti Gazdaság Könyvtára III. köteteként. Pest, 1860. 23 lap.

Növény honosítás. Számos északamerikai növényekkel és technológiai közlésekkel megbővített 3. kiadás. Pest, 1864. 68 lap.

A kávéfának tökélyes megismertetése. Sátoraljaújhely, 1868. 23 lap.

Irodalom:

PERÉNYI József: Katona Dénes élete és munkássága. Sátoraljaújhelyi Értesítő 1895—1896.

DIÓSI Géza: Katona Mihály Dienes (1782—1874). Klny. Magyar piaristák a XIX. és XX. században. Bp., 1943.

KATONA ZSIGMOND (1828—1902)

A Szatmár megyei Vámfaluban (ma: Vama — Románia) született 1828. május 1-jén. Apja református lelkész volt. Szülei elszegényedett, köznemesi családból származtak. Korán elvesztette őket, a 4 éves korában árván maradt fiúról nagyapja gondoskodott. Gimnáziumi tanulmányait előbb Nagybányán kezdte, majd Máramarosszigeten folytatta. Már 15 éves korában Máramarosszigeten gyógyszerészeti pályára lépett, négy év múlva Debrecenben vállalt gyógyszerészeti állást. A szabadságharc kitörésekor a debreceni segédgyógyszerész önkéntesnek állt, s az aradbánati táborba került.

A szabadságharc leverése után befejezte korábban elkezdett gyógyszerészeti tanulmányait. Önállósította magát: az Arad megyei Borosjenőn gyógyszerterárat vett és Debrecenből 1854 januárjában odaköltözött. Gyermekei iskoláztatása érdekében a kiegyezés évében Kecskemétre költözött. Megvásárolta a kecskeméti Handtel-féle gyógyszerterárat s haláláig, 1902-ig itt maradt. Egyidejűleg a városban házat vett, a Borbás és Talfája pusztákon pedig 40 hold földet.

A jól felkészült gyógyszerész számos cikket írt a „Gyógyszerészeti Hetilap”-ba, védte a gyógyszerészet érdekeit. Bizonyára ezért választották meg az Országos Gyógyszerész Egyesületben előbb igazgatósági tagnak, majd alelnöknek. A tisztségeket hosszú éveken át viselte. Eredményesen foglalkozott gyógyvegyészeti kérdésekkel is. Vegyészkedő hajlamának gyümölcse — a többi között — a „hideg oltóviasz” nevű fatapasz. Feltalálásával neve nemzetközileg is ismertté vált. Találmányát az ezredévi kiállításon nagyéremmel tüntették ki.

Figyelme eleinte a gyógynövények termesztésére terjedt ki. A gyógynövények termesztésével összefüggő kérdésekkel közel két évtizeddel korábban foglalkozott

már, mint ahogy a kormányzat ez irányban ösztönözni kezdte volna a termelőket és a szakembereket. Borosjenőn botanikuskeretet létesített gyógynövényekből, 1862-től pedig már a termesztett növények értékesítésével is foglalkozott. A hazai megrendeléseken kívül számos külföldi nagyvárosból (Bécs, Drezda, Berlin, Hamburg stb.) kerültek ki vásárlói. De kísérletezett fűszernövényekkel is, a debreceni kiállításon bemutatott kollekciója nagy elismerést aratott. Katona Zsigmond a hazai gyógynövénykutatás és -termesztés úttörőjének is tekinthető. A „Vegyészet és Gyógyszerészet” című szaklapban, amelynek munkatársa lett, „Tánai” név alatt rendszeresen ismertette a Magyarországon található gyógynövényeket.

Kecskemétre költözése után nyomban bekapcsolódott a város közéletébe. A helybeli iparegylet másfél év múlva Katonát választotta elnökévé. Rövid idő alatt székházat szerzett az ipartestületnek, tagjainak számát megháromszorozta. Tevékenységéről — több alkalommal is — nagy elismeréssel írt a kecskeméti sajtó. Eredményes működését jelzi az is: sikerült mind a testületet, mind a városi vezetést meggyőzni, hogy 1872-ben országos ipari kiállítást rendezzenek Kecskeméten. A kiállítás 9 napon át tartott nyitva, a nagyszámú hazai vendégsereg mellett sok külföldi is meglátogatta. Az 1872-es országos kiállítás sikerén felbuzdúlva, 1875-ben és később több alkalommal (1876, 1881, 1883, 1889) szőlő- és gyümölcskiállítást rendeztek Katona irányításával Kecskeméten.

Az Országos Iparműtárlat kiállításában betöltött szerepe révén neve országsszerre ismertté vált. A következő két országos kiállítás szervezése során valamennyi kiállító rábízta a kiállítással kapcsolatos ügyek intézését. Hasonló megbízatást kapott a magyarországi kiállítóktól a Bécsben megrendezett világkiállítás alkalmával, amelyen a saját szőlőivel és gyümölcseivel is részt vett.

Katona Zsigmond más területeken is jelentős közéleti tevékenységet fejtett ki. Szerepet vállalt a gazdasági egyesület helyi és országos szervezetében, éveken át az egyesület választmányi tagjaként tevékenykedett.

A gyógynövények termesztésével és vizsgálatával párhuzamosan terjedt ki figyelmé a kertészeti növények világára; előbb a gyümölcsfák és az epreskertek, majd a szőlészet kötötte le a figyelmét. Érdeklődési körének újabb szenvedélye Kecskemétre költözése után erősödött fel igazán. A Duna-Tisza köze „fővárosának” szőlő- és gyümölcsstermelése ugyanis a XIX. század elejétől mindig nagyobb fejlődésnek indult. Előbb a homokmegkötési törekvések, a XIX. század közepétől a kapitalista gazdasági élet kibontakozása nyomán a piacok növekvő felvevőképesége s a vele párhuzamosan kiépülő vasútvonalak kaptak fokozatos szerepet a Duna-Tisza közi szőlő- és gyümölcsstermelés fellendülésében. Majd a század végén a filoxéra-vész által a hagyományos dombvidéki szőlőink jelentős hányada elpusztulván, ennek ellensúlyozására nagyarányú szőlőtelepítés bontakozott ki a filoxérának ellenálló homokon.

Ezek a körülmények nem csupán a parasztok figyelmét fordították a homoki szőlő- és gyümölcsstermesztésben rejlő előnyökre, hanem az alföldi agrárvárosok

polgári-értelmiségi rétegét is nagyszabású kísérletezésekre ösztönözték. Kecskemét e vállalkozásoknak valósággal a központja lett. A svájci származású Weber Ede, a Sáros megyei Mathiász János, a kecskeméti jobbágyok „tudós” parasztivadéka, idős Csókás József és Beretvás Pál, a „homokhódító” Muraközy-testvérek, az idegenből jött s a 200 holdas Miklóstelepi állami szőlészet igazgatója, Koritsánszky János és a neves gyümölcsnemesítő, Hankovszky Zsigmond mellett itt szerzett igazán hírnevet magának Katona Zsigmond is. „Hála és elismerés illeti azokat a férfiakat — írták róluk 1907-ben —, akik a filoxéra-vész után Kecskemét homoksvatagjait szemelték ki a hegyi borok pótlására”.

Katona Zsigmond nem sokkal Kecskemétre kerülése után, az 1870-es években beutazta Európa jelentősebb szőlőtermelő országait. A Dél-Német-, Francia- és Olaszországba tett tanulmányutak mellett nagy gondot fordított a hazai viszonyok megismerésére. Az évek során felkereste valamennyi jelentősebb hazai szőlő- és gyümölcsstermelő tájegységünket. A külföldi és hazai tapasztalatok összehasonlítása révén alkotott Katona reális képet kertészeti termelésünk adottságairól és a tennivalókról. Különösen nagy figyelmet fordított az 1880-as években működni kezdő helybeli állami Miklóstelep tevékenységére, a kísérletezési munkálatokba ő maga is bekapcsolódott, több nyáron keresztül végzett megfigyeléseket.

Katona Zsigmond azonban tudta, hogy a korszerű ismeretekhez életbevágóan szükséges a szakirodalom, az elméleti kérdések tanulmányozása is. Rendszeresen olvasta a hazai szakirodalmat, a szakfolyóiratok tudományos publikációit is. Alapos elméleti és gyakorlati felkészültsége tette lehetővé, hogy egy-másfél évtized múltán maga is a számontartott tekintélyes szakírók sorába léphetett.

Tudományos tevékenységét a Kecskemét környéki gyümölcsfajták tanulmányozásával kezdte. Négy éven át tartó megfigyelések, aprólékos adatgyűjtés és a rendszeresen végzett összehasonlítások után szánta el magát, hogy a gazdag ismeretanyagot publikálja. 1885-ben Kecskeméten jelent meg első nagyobb szabású pomológiai munkája. Az 500 példányban megjelenő munka igen rövid idő alatt: két hét leforgása alatt elfogyott, ezért újra való megjelentetéséről kellett gondoskodni. Könyvében 274 alma-, 187 körte- és 66 szilvafajtáról adott szakszerű leírást. Miközben leírta és rendszerezte a jellegzetes gyümölcsfajtákat, a legjobbakkal korábban vásárolt földjén ő maga termesztési kísérleteket folytatott. Ennek eredményeit könyvének megjelenési évében, 1885-ben az országos kertészeti kiállítás nemzetközi tárlatán bemutatta. A kiállításon valamennyi gyümölcsfajtájával kiüntetését nyert.

Pomológiai szakcikkei ettől kezdve sorra jelentek meg a Villási Pál szerkesztette „Gyümölcészeti és Konyhakertészeti Lapok”-ban, a „Gyümölcskertészeti és Konyhakertészeti Füzetek”-ben és a „Gyümölcskertész”-ben. Érdeklődési körét fokozatosan kiterjesztette a szőlőtermelés elméleti-gyakorlati problémakörére, s „A Kert” című lapban sorozatban ismertette a legjobb szőlő- és gyümölcsfajtákat. A helybeli gazdálkodás egyik fontos ismeretterjesztő szakorgánuma volt a „Kecs-

keméti Nagy Képes Naptár”, amelynek évfolyamaiban ugyancsak írt cikkeket Katona Zsigmond is. Tudományos eredményei és gyakorlati sikerei szerezték meg számára a kor legnagyobb hazai pomológusának, Bereczki Máténak a barátságát is. Katona segítségével jutott hozzá Bereczki több alföldi gyümölcsfajtaához.

Életének 60. évéhez közeledve, 1887-ben korának ismert nevű pomológusa újabb jelentős lépésre szánta el magát. A kecskeméti Talfái dűlőben 13 holdas homokterületet vásárolt az egyik helybeli ügyvédől, s két évvel később megkezdte a futóhomoknak szőlővel és gyümölcsfákkal való betelepítését. A telepen tisztes nyári lakot is építtetett magának és családjának, ahol tavasztól őszig igen sokat tartózkodott. Olyan gyenge minőségű földet vásárolt egyébként — írta a „Borászati Lapok” 1902-ben —, amelyet „50 évvel ezelőtt holdanként egy kövér birkáért vagy egy jó disznótoros vacsoráért bárki megvehetett”. Katona Zsigmond azonban, mint számos társa az időben, virágzó szőlő- és gyümölcskultúrát „varázsolt” a sívó homokra. Újabb két év múlva a rohamosan tanyásodó s szőlőtelepekkel tarkított határrész vasúti megállót kapott, s a telepet róla Katonatelepnek nevezték el. Telepén mintegy 161 „csemege- és borszőlőfajtát mivel — írta az egyik korabeli szaklap —, minden egyes fajtának gondosan jelző díszes tábláján a nevének kívül jelezve van a metszési módja is”. Nemcsak a szőlőkből, de a természetesre érdemes almafajtákból is igen értékes fajtagyűjteményt hozott össze.

Nagy odaadással, korát meghazudtoló frissességgel fogott hozzá a szőlőtermesztés és fajtakiválasztás tanulmányozásához. A csemegezőlők termesztése során arra törekedett, hogy a saszlán kívül egyéb fajok is szóhoz jussanak, fontosnak tartotta a minőségi tényezőket. Telepén a homokon már jól bevált fajtaikat termesztett elsősorban. Így a Kalábriai fehéret, Chasselas-féléket, Piros bakatort, Izabellát, Járdoványt, Kadarkát, Kövidinkát, Zöldszilvánit, Traminit, Cirfandlit, Veltelinit, Ezerjót, Furmintot, Hárslevelűt és Muscat-féléket.

Fontos feladatnak tekintette a bevált fajta országos elterjesztését. Ennek érdekében a sajátja mellett tanulmányozta a Miklóstelepen összegyűjtött több mint 400 szőlőfajtát. Tapasztalatait, megfigyeléseit a „Kecskeméti Nagy Képes Naptár” 1893. évfolyamában tette közzé. A következő évben pedig vaskos szőlővessző név- és árjegyzéket adott közre a saját telepén termesztett fajtaiból. A forgalom évről évre növekedett, éppen ezért 1900-ban újabb, bővített árjegyzéket bocsátott ki, s ebben már 228, főként csemegezőlő-fajtát ismertetett.

Még országjáró körútjainak egyikén kereste fel az Andrassy-féle szőlőskei szőlőgazdaságot, s ott ismerkedett meg annak vezetőjével: Mathiász Jánossal. Kapcsolatuk idővel barátsággá mélyült. Ennek köszönhető, hogy a filoxérával küszködő Mathiászt végül is rá tudta beszélni: hagyja ott Szőlőskét, s költözzön a filoxéra-mentes kecskeméti homokra. Miután Mathiász engedett a hívásnak, Katona a Talfái dűlőben, saját birtokának szomszédságában vásárolt Mathiász részére szőlőnek való homokföldet. Vállalta, hogy amíg Mathiász nem tud kecskeméti telepére költözni, a munkálatok irányításával kapcsolatos teendőket is ellátja.

Így vált a századfordulón a kecskeméti Katonatelep a szőlőtermesztés iránt érdeklődő szakemberek és termelők zarándokhelyévé.

Joggal írta a kiváló korabeli művésznő, Jászai Mari Katona Zsigmond emlékkönyvébe: „Sok ilyen fiat adjon a sors a Hazánkknak”. Kecskeméten halt meg 1902. március 18-án. Sírja és síremléke a kecskeméti temetőben található. Szobrát a kecskeméti múzeum szoborparkjában állították fel. Szobra áll a Kecskemét-Miklóstelepi Mathiász János Homoki Borgazdasági Múzeumban, ahol tevékenységével külön kiállításrész foglalkozik.

Főbb munkái:

Az 1872-ik évben Kecskeméten rendezett országos iparműtárlat emlékkönyve. Kecskemét, 1874.

Kecskemét és vidékén termelt gyümölcsök osztályozott leírása. Kecskemét, 1885. Néhány szőlőfaj rövid ismertetése. KNKN. 1893.

Kecskemét szőlészete. (Kézirat.) Kecskemét, 1894.

Irodalom:

GELLÉRI Mór: A magyar ipar úttörői. Bp., 1887.

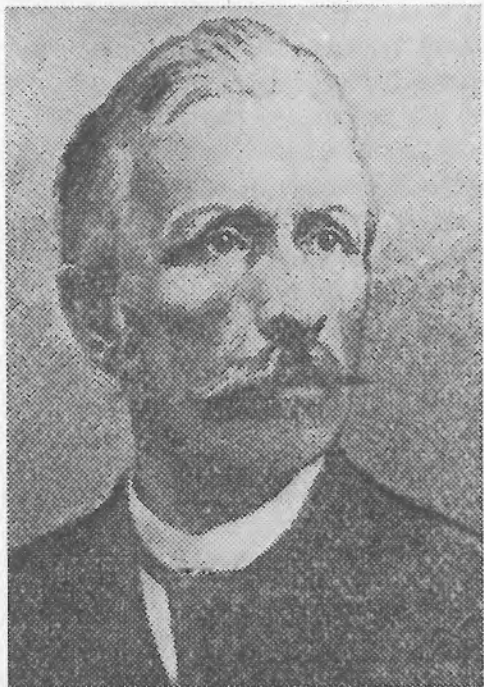
GYÖRY István: Katona Zsigmond emlékezete. K. 1902.

RUTTKAY Sándor: Adatok id. Katona Zsigmond életéből. BL. 1902.

VÁRY István: Katona Zsigmond élete és munkássága. Kecskemét, 1960.

FÜRI József: 150 éve született a homok megszelídítője. KSZ. 1978.

KELETI KÁROLY (1833—1892)

Pozsonyban 1833. július 18-án született német polgári családban. Eredeti neve Klette. Apja, a drezdai származású Klette Nándor, József nádor gyermekeinek rajztanítója volt. Az 1838. évi árvívről készített szép színes rajzai dokumentum értékűek. A gyermek Károly sokszor megfordult a nádori udvarban mint a gyerekek játszótársa. Nevét 1862-ben változtatta Keletire. Öccse, Keleti Gusztáv (1834—1902) korának jeles grafikusja, festője, az Országos Mintarajz Iskola megalapítója volt; több mezőgazdasági jellegű munkát is illusztrált (pl. Tokaj-Hegyaljai Album; Pest, 1967.). A család még az 1830-as évek végén Budára költözött és Károly tanulmányait a piaristák gimnáziumában kezdte meg. 1848-ban gyermekfejjel honvéd tüzér lett és 1849-ben, a fegyverletétel után a fogságból megszökve visszatért a szülői házhoz.

Mivel az osztrák hadseregbe való besorozás veszélye fenyegette, ezért József nádor örököseinek engedélyével az alcsúti (Fejér m.) uradalomban gyakornokként alkalmazták. Itt nemcsak szoros kapcsolatba került a mezőgazdasággal, hanem alaposan megismerhette a korszak egyik legfejlettebb nagyüzemét. Gyakorlati ismereteit rendszeres olvasással egészítette ki. Pontosabban nem tudjuk miért, de néhány év múlva itt sem érezte magát biztonságban, ezért pénzügyi állást vállalt előbb Budán, majd Szolnokon. Eközben befejezte félbeszakadt tanulmányait és jogot hallgatott Pozsonyban. Az 1850-es évek végén, elsősorban politikai okok miatt, állását feladta és Pestre költözött.

Pesten elsősorban újságírással tartotta fenn magát. Ekkortól életében fordulatot jelentett két kapcsolata. Feleségül vette Greguss Ágost jeles író, irodalomtörténész nővérét Lillát, és ezzel a kor irodalmi életének központjába került. A másik

kapcsolatot öccsének, Gusztávnak köszönhette, aki Eötvös Józsefnél nevelő lévén, a családdal megismertette. Ennek eredményeként Eötvös rábízta a „Politikai Hetilap” című újságjának szerkesztését. Amikor 1862-ben a Magyar Földhitel Intézet megalakult, ennek lett tisztviselője, majd rövid időn belül tanácsjegyzője. Ez intézmény működésén át alaposan betekinthezett a kapitalizálódó magyar nagybirtokok szervezetébe, megismerhette azok nehézségeit. Ebben az időben számos e kérdéssel foglalkozó cikket írt, és egy politikai-gazdaságtani kézikönyvet is kiadott.

1867-ben megalakult a magyar kormány és abban Gorove István töltötte be a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium vezetését. Hozzá Keleti már korábban eljuttatta a statisztikai osztály felállításának tervét, melynek középpontjában a mezőgazdaság állott. A minisztérium megalakulása után Gorove azonnal megbízta mint osztálytanácsost a Statisztikai Osztály megszervezésével. Nagy lendülettel fogott munkához és kidolgozta a statisztika elvi és módszertani kérdéseit. Két tanfolyamot is szervezett, melyen az ország különböző részeiből összesen ötszázan vettek részt. Ezzel megteremtette a széles körű adatfeltárás lehetőségét, melynek középpontjában a mezőgazdaság állott. Az alapelvek és gyakorlati kérdések pontos meghatározása érdekében a mezőgazdasági termelés kérdéseit maga mutatta be és előadásait könyv alakban is megjelentette.

1871-ben megalakult az önálló Statisztikai Hivatal, mely csak személyi ügyekben kapcsolódott korábbi minisztériumához. Kinevezése során szembe került Fényes Elekkel, akit mint a magyar statisztika úttörőjét nagyrabecsült. A Magyar Statisztikai Hivatal igazgatói székét csak akkor volt hajlandó elfogadni, amikor közölték vele, hogy azt Fényes Elek semmiképpen sem kaphatja meg. Ennek oka többek közt abban keresendő, hogy a provizórium (1861—1865) részt vett a kormány lapjának szerkesztésében. Már korábban megszervezte az 1869. évi népszámlálást, majd lerakta az alapjait a Hivatal kiváló könyvtárának, 1880-ban egyéni számláló lapok segítségével végeztette el az adatfelvételt, mely számos új eredményt hozott.

Kiváló tudósként is számon tartották. Ezért a Magyar Tudományos Akadémia 1868-ban levelező, 1875-ben rendes, 1890-ben igazgató tagjává választotta. A Természettudományi Társulat elnökségével tisztelte meg. 1869-ben Hunfalvy Jánossal együtt részt vett a hágai Nemzetközi Statisztikai Kongresszuson. Az 1872-ben Szentpéterváron rendezett kongresszus úgy határozott, hogy a következőt 1876-ban Budapesten tartásuk meg és ugyanakkor Keletit az egyik alelnöknek választották meg. A budapesti kongresszus nagy sikere sem biztosította a továbbiak rendszeres megtartását. Ezért egy Statisztikai Állandó Bizottságot hoztak létre, melynek elnöke Keleti lett. Az 1873. évi bécsi és az 1878. évi párizsi világiállításon képviselte Magyarországot.

A Magyar Statisztikai Hivatal igazgatója maradt egészen haláláig. Nem értett azonban egyet azzal, hogy az Ipar- és Kereskedelmi, illetve a Földművelésügyi Minisztérium szétválásakor 1890-ben az előbbihez csatolták hivatalát. Ez azonban

többszöri tiltakozása ellenére is így maradt. Életének utolsó két évében már sokat betegeskedett és a munka irányításában nem tudott megfelelő lendülettel részt venni.

Már életrajzából is kitetszik, hogy több szálon is kötődött a magyar mezőgazdasághoz és világosan látta, hogy a kapitalista földművelést megfelelő statisztikai áttekintés nélkül nem lehet fejleszteni. A mezőgazdaság iránti különös érdeklődése azonban elsősorban az általa kiadott, szerkesztett, vagy inspirált munkákból derül ki világosan. Ez a vonzódás azonban tisztánlátását nem befolyásolta, az ipar elsőrendű jelentőségét sohasem szűnt meg hangoztatni.

„A kultúrállam szerepe nem vállalható el földművelő ország által. Amannak viseljük költségeit, amannak drága módjára termelünk, hogyan érhetnek be emennek szerény jövedelmével, mely a gabona nyers exportjából kerül? Meg kell barátkoznunk a gondolattal, hogy kétes dicsőségű szerepünk, mint gabonaexportáló ország Európa egyik élelmezője lenni, a közeljövőben megszűnik, s hogy olyan keresetek meghonosításáról kell gondoskodnunk, melyek jobban fizetett munka által a kultúrállam igényeinek költségeit fedeznünk engedik.” E sorok megfogalmazása után alig telt el néhány év, amikor a gabonaválság megmutatta, hogy mennyire igaza volt Keletinek, amikor itt és más munkáiban a mezőgazdaság felemelése mellett az ipar létesítését szorgalmazta. A statisztika lehetővé tette számára, hogy nem csak a magyar, hanem az egész európai gazdasági életet átlássa. Több nyelven, főleg franciául és németül megjelent munkái a magyar viszonyok megismerését tették lehetővé a külföld számára.

Keleti széleskörű statisztikai munkásságának, érdemeinek részletező értékelését mellőzve ezúttal csak néhány mezőgazdasági munkáját kell kiemelni. A statisztika új módszereivel először tekintette át a magyar mezőgazdaságot már az 1860-as évek végén és abból le is vonta az adódó tanulságokat. Két, bennünket közelebbről érintő munkáját annál is inkább meg kell említeni, mert azok idegen nyelven is megjelenve hasonló művek számára mintául szolgáltak.

Az egyik a szőlészeti statisztikája, mely az egész ország ilyen jellegű anyagát feldolgozta az 1860—1873 közötti időszakra vonatkozóan, tehát közvetlenül az előtt méri fel a helyzetet, mielőtt a filoxéra csaknem teljesen elpusztította szőlőállományunkat. Ez a statisztika egy nagy nemzetközi vállalkozás része, melynek során 1869-ben a hágai Nemzetközi Statisztikai Kongresszuson Magyarország kapta azt a feladatot, hogy a szőlészet és borászat statisztikai módszereit kidolgozza. Keleti munkatársai segítségével kitűnő kérdőívet állított össze, melyet később más országok is haszonnal tudtak alkalmazni. A 17 fejezet nemcsak a birtokviszonyokat, hanem a szőlőművelés és borkezelés tájanként változó kérdéseit is bemutatta, részben megyei bontásban, de sok esetben egészen az egyes községekig lemenően. Ez olyan alpmű, melyet nemcsak az agrártörténészek, gyakorlati szőlészek és borászok, hanem más tudományágak képviselői is rendszeresen forgatnak.

Az előbbinél is úttörőbb vállalkozása az a munka, melyben Magyarország

élelmezési statisztikáját alkotta meg. Az eddigi statisztikák csak azt vizsgálták, hogy egy-egy növényből mennyit termelnek, hány jószágot és milyen eredménnyel tartanak. Ezeket egy főre összesítve vetítették, de sohasem vizsgálták azt, hogy egyes vidékeken „... miként kiválólag mely terményekkel táplálkozik a népesség (pl. búza-, rozs-, vagy árpakenyeret, kukoricza-málét, vagy kiválóan burgonyát fogyaszt-e, inkább bor- vagy pálinka ivó-e)” — írta indoklásában a miniszternek, amikor a nagy munka megjelentetését kérte. Az adatfelvétel 1880—1884 között történt és az eredmények feldolgozása után 1887-ben a mű meg is jelent. Ez napjainkig is a táplálkozás-kutatás alapvető kézikönyve, melyet a kutatók még mindig nem aknáztak ki eléggé. A legfontosabb adatokat az ország térképén megyénként kivetítette, mely a tudományos eredmények ábrázolásában egészen új módszer és csak később elfogadott bemutatási módként vonult be és maradt meg napjainkig a társadalomtudományokban. Ez a felvétel olyan kérdésekhez is nyújt adatokat, mint a fehérje-fogyasztás, melyben abban az időben Pest—Pilis—Solt—Kis-Kun vármegye járt az élen. Mindkét munka idegen nyelvű változatát ma is idézik a külföldi irodalomban.

Meghalt Budapesten 1892. május 30-án.

Főbb munkái:

A politikai gazdaság kézikönyve. (Baudrillart Henrik francia műve nyomán kidolgozta.) Pest, 1863. 419 lap.

A magyar mezőgazdaság. Pest, 1867. 19 lap.

Telekadó és kataszter, közigazdasági és statisztikai szempontból. Pest, 1868. 221 lap.

A mezőgazdasági termelés. Pest, 1869. 70 lap.

Hazánk népe a közigazdaság és társadalmi statisztika szempontjából. Pest, 1871. 471 lap.

Mezőgazdasági statisztika a nemzetközi statisztikai kongresszusokon. Bp., 1874. 32 lap.

Aktenstücke zur Organisation der Landesstatistik in Ungarn. Bp., 1874. 29 lap.

Magyarország szőlészeti statisztikája 1860—1873. Bp., 1875. 402 lap.

Visszapillantás közigazdaságunk egy negyed századára. Bp., 1876. 29 lap.

Rapport sur l'état de l'agriculture en Hongrie. Bp., 1878. 240 lap.

Magyarország közigazdasági és művelődési állapotai. Bp., 1879. 299 lap.

Magyarország népességének élelmezési statisztikája physiologiai alapon. Bp., 1887. VIII + 165 + 363 lap + 17 térkép.

Irodalom:

JEKELFALUSSY József: Emlékbeszéd Keleti Károly fölött. Bp., 1893.

BENE László—LÁNG Imre: Keleti Károly: StSz. 1954. 10. sz.

GADÓ György: Keleti Károly politikai nézetei. StSz. 1965. 3. sz.

KELLE ARTÚR (1882—1945)

1882. július 18-án Perjámoson (ma: Periam—Románia) született. Szüleiről, családi körülményeiről nem tudunk. Elemi iskoláit részben szülőfalujában, részben Szegeden végezte, ahol középiskolába is járt. Az érettségi után 1900-ban Selmecebányára (ma: Banská Štiavnica—Csehszlovákia) ment, és beiratkozott a Bányászati és Erdészeti Akadémia erdészeti tagozatára.

Kelle Artúr az akadémia elvégzése után erdész gyakornokként került a lip-tóújvári főerdőhivatalhoz. 1908-ban tett államvizsgát, de továbbra is Liptóújvárott (ma: Liptovsky Hradok—Csehszlovákia) maradt, most már mint a külső erdészeti kísérleti állomás aszisztense. A kísérleti állomás a Liptóújvári Erdőőri Szakiskola szervezetében működött. (Az 1898-ban felállított kísérleti állomás központja a selmeci akadémián volt, külső telepeit pedig az erdőőri szakiskolák jelentették.) Így Kellének a kísérleti munkákon kívül részben oktatási feladatokat is el kellett látnia. A szakiskola 1908-ban tért át a tantárgyi oktatásra. Az oktatás korszerűsítéséhez azonban megfelelően képzett, a korábnál nagyobb számú tanerőre volt szükség.

Kelle Artúrt 1912-ben a selmeci főiskola erdőműveléstani tanszékére irányították. Mint tanársegéd kezdte el az erdővédelemtan (az erdőt fenyegető élő- és élettelen károsítók megismerésével, a károsítás megelőzésével, illetve helyrehozásával foglalkozó tudomány) tárgyainak tanítását. 1915-ben nevezték ki adjunktusnak. A Selmecről való kényszerű elköltözés során, 1918—19-ben Kelle Artúr igyekezett legalább a tanszéki berendezéseket Sopronba vinni, azonban az értékes gyűjteményeket újra össze kellett állítani, a gyűjtést szinte előlről kezdeni.

1922-ben az erdőműveléstani tanszékéből kiválva új, erdővédelemtani tanszékot alapítottak, amelyet — Vadas Jenő halála után — Kelle vezetett. Az egykori

hadapródiskola kórházépületében kezdett hozzá a tanszék felszerelésének összegyűjtéséhez. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum tárgyakkal, a Rockefeller Alap pénzzel segítette munkáját. A tanszék szemléltető eszközökkel történő (ma is) mintaszerű berendezése Kelle Artúr nevéhez fűződik.

A tanszékvezető 1925-ben foglalta össze az erdővédelemtan és az erdészeti állattan oktatásának programját. Rámutatott, hogy a XX. században minden korábbinál fontosabb az erdőt fenyegető veszélyek megismerése, és azok lehetőség szerinti megelőzése. Ehhez azonban megfelelő biológiai és gazdasági intézkedésekre van szükség. A lehetséges védelmi eljárásokhoz és a szükséges állattani, növénykórtani ismeretekhez a tanszéken oktatott tárgyak, gyakorlatok adnak megfelelő szakmai jártasságot. (1933-ban a Növényélet és -kórtani Tanszék beolvadt a Kelle által vezetett tanszékbe, így a növénykórtani oktatás is a védelemmel egy szervezeti keretbe került.)

Az erdővédelem korszerű megfogalmazása, a megelőzés hangsúlyozása végigvonnult Kelle Artúr egész tanári pályáján. Amikor 1939-ben dékánnak választották, székfoglaló beszédében újra részletesen kitért az erdővédelem, az erdővédelemtani oktatás céljaira. Többek között leszögezte: „az erdőgazdának a legfontosabb feladata az erdő életközösségi egyensúlyának biztosításával minden erdei kárt és veszélyt megelőzni, kötelessége az előrelátás, a messze jövőbe való pillantás, olyan intézkedések megtétele, olyan föltételeknek a megteremtése, amelyek a hosszú termelési idő alatt életközösségi egyensúly fenntartása, vagyis a károk és veszélyek elhárítása tekintetében hatásosak.”

Kelle Artúr az 1936. évi Nemzetközi Erdőgazdasági Kongresszus alkalmából Magyarországon rendezett tudományos tanácskozáson a tölgygolyva okozójáról tartott érdekes előadást. Rámutatott, hogy a betegséget közvetlenül kiváltó tölgygolyva-tetű másodlagos károsító. Csak a valamilyen oknál fogva már betegeskedő fán él, okozza a golyvaképződést és így a fa pusztulását segíti elő. Ebből kiindulva ajánlotta a fafajokat megfelelő termőhelyre telepíteni, mindig figyelembe véve azok természetes elterjedését is.

Az erdővédelem alapelveit néhány világosan és szabatosan megfogalmazott pontba foglalta össze, amelyek ismeretét minden hallgatótól megkövetelte. Ezek az alábbiak:

— Az erdővédelem három elemén — a környezeten, gazdanövényen és károsítón — belül a gazdanövény és a környezet kapcsolatának vizsgálata alapvető fontosságú.

— Az erdőben jelentkező károsítás esetén mindenképp az elsődleges okokat kell keresni, mert legtöbb esetben csak ezek megismerése adhat megfelelő magyarázatot a másodlagos károsító megjelenésére.

— Az erdőket fenyegető számos veszély ellen a leghatásosabban egyes erdők létesítésével, természetes felújítással lehet védekezni. Kerülni kell a nagy tarvágáso-

kat és az ezek nyomán keletkező egykorú, elegyetlen állományok létesítését, különösen lucfenyő esetén.

Ezen elvek vezették akkor is, amikor 1940-ben összefoglalta a szilfabetegség „elsőleges” okait. Az eredetileg 1938-ban, az I. Soproni nyári Egyetem Erdőmérnök Továbbképző Tanfolyamán elhangzott előadásában részletesen áttekintette a szilfavésznek (korábban „hollandbetegségnek”) az irodalmát. Míg a külföldi és hazai kutatók a kórokozókat, illetve a vélt kórokozókat vizsgálták, ő a gazdanövénynek, magának a szilnek a megfigyeléséhez látott. A fák gyökérfejlődéséből jutott arra a következtetésre, hogy a szilfabetegséget (ezt a kifejezést ő javasolta a „vészt” helyett) a környezeti (termőhelyi) tényezőkben bekövetkezett változások okozzák. Elsődleges okként az átmeneti szárazságot és a talajvízszint ingadozását jelölte meg. Ebből vonta le a következtetést: „nem egy járványszerű fertőző, hanem a szilfajainknak csak egy átmeneti, tartósabb szárazság folytán bekövetkezett megbetegedéséről van szó.”

Ma, ötven évvel Kelle megállapításai után tudjuk, hogy a Kárpát-medence síksági sziljei jórészt kipusztultak. Az elsődleges ok a lecsapolások, folyószabályozások során megváltozott termőhely, azaz a Kelle által is felismert vízhiány. Míg a betegség kezdetén, a harmincas években lehetett remélni, hogy a talajvízszint-ingadozásban megfigyelt periodicitás és egyéb változások a szileknek újra kedvező feltételeket teremtenek, addig ma már tudjuk, hogy ezek a változások nem következtek be. Kelle Artúr nemzetközileg is jelentős tudományos megfigyelésének értékéből azonban ez nem von le semmit sem.

Kellének kevés tanulmánya jelent meg, de azokban kiérlelt, saját maga által többször is ellenőrzött eredményekkel lépett a nyilvánosság elé. A hallgatói úgy emlékeznek rá, mint aki elsősorban kötelességtudásból oktatott. Szigorúan megkövetelte minden hallgatójától, hogy az általa leadott, oktatott anyagot ismerje, a vizsgára megfelelően felkészüljön. Kötelességtudása még nagybetegen is a katedrára szólította, 1943-tól az egyre inkább elhatalmasodó betegsége azonban végleg ágyhoz kötötte.

1945. január 8-án halt meg. Családja nem lévén — agglégény volt —, tanártársainak szűk köre kísérte utolsó útjára az ágfalvi temetőbe. Nem zajos városi temetőbe vágyott, hanem az alpokalji falu csendes zugába, ahol „sírja felett a környező erdők zúgása énekli a nagy természet altatódalát, és rügyfakadaskor a messze torontáli végekről idefutó déli szél hozza el neki szülőföldjének meleg köszöntését.”

A Kelle Artúr által meghatározott oktatási célok ma is érvényesek. Ugyancsak ma is használják az általa kialakított, fejlesztett gyűjteményt. Tudományos műveinek jelentőségét pedig a hazai ökológiai (az élőlények és környezetük közötti kölcsönhatás-rendszer) vizsgálatok támasztják alá.

Főbb munkái:

A tölgygolyva okozója. EL. 1937. 1. sz.

Székfoglaló beszéd. In: A m. kir. József Nádor Műegyetem 1939. évi Évkönyve, Bp., 1939.

A „szilfabetegség” elsősleges okai. Sopron, 1940. 40 lap.

Irodalom:

FEHÉR Dániel: Kelle Artúr 1882—1945. EK. 1945—46. 1—4. sz.

HILLER István: Az Erdővédelem-tani Tanszék félévszázados története. EFETK. 1973. 3. sz.

KELLER OSZKÁR (1882—1955)

1882. december 16-án született Péterváráson (Heves megye), ahol apja mint gazdasági ispán működött. Elemi iskoláit magánúton kezdte, majd Egerben folytatta, itt végezte a főgimnáziumot is. 1901-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára íratkozott be, de természettudományi érdeklődése folytán számos előadást hallgatott, elsősorban az orvosi karon. Így mélyebb ismereteket szerzett a leíró- és táj-bonctanból, szövettanból, élettan- és fejlődéstanból, hallgatott kémiát és fizikát. Elmélyült érdeklődésének eredményeként már tanuló éveiben, — önállóan előállított készítmények alapján — különböző állatok központi idegrendszerének vizsgálatáról írt dolgozatai két ízben nyerték el az egyetemi „Margó” féle pályadíjat: 1903-ban és 1904-ben.

1904. október 1-jétől egy évig a budapesti Tudományegyetem állattani és összehasonlító bonctani intézetében mint tanársegéd dolgozott. Ezen idő alatt antropológiai vizsgálatokat folytatott az egyetem antropológiai intézetében. 1906-ban állattanból bölcsészettudományi doktorátust szerzett. Ugyanezen évben jelent meg az „Állattani Közlemények” V. kötetében önálló vizsgálatok alapján készített nagyobb dolgozata: „A csontos halak elő- és közbülső agyának alakтана” címen számos új agyszövet-tani vizsgálati eredménnyel a kárász, a csuka, a compó vonatkozásában, gazdag metszet és irodalmi anyaggal alátámasztva. E munkáját is 1908-ban a Természettudományi Társulat „Margó” díjával tüntették ki.

1905 októberétől 1906. októberéig gazdasági gyakornokként megszerezte a szükséges gyakorlati ismereteket, hogy a magyaróvári Gazdasági Akadémiára jelentkezhesen, ahova az év leteltével a Földművelésügyi Minisztérium ösztöndíjjal és külön segélyével felvételt is nyert. 1908. november 30-ától gyakornoknak

nevezték ki a keszhelyi Gazdasági Akadémia természetrajzi tanszékére, majd tanársegéddé léptették elő.

1912. április 1-jétől szeptember 1-jéig a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából Németországban és Ausztriában tett tanulmányutat, a biológiai és mezőgazdasági intézmények, egyetemi laboratóriumok, gyűjtemények, állat- és növénykertek tanulmányozása céljából. Látogatást tett Jéna, Hamburg, Stelling, Helgoland, Kiel, Lipcse, Dresda, Bécs és Prága nevezetesebb intézeteiben, Halleban és Berlinben előadásokat is hallgatott.

1912-ben segédtanári kinevezést kapott majd hamarosan rendes tanár lett. A keszhelyi Gazdasági Akadémia tanáráként éveken át a gazdasági állat- és növénytant adta elő. E tárgyaknak gyakorlati óráit is vezette. Az előadásaiból készült jegyzeteket sokszorosított kéziratként terjesztették.

Vezetője volt a gazdasági növénytan tanszékének is, a botanikus kertnek, a meteorológiai obszervatóriumnak, s egyidejűleg őre a Balaton Múzeum természetrajzi osztályának, vezetője a Keszthelyi Növényvédelmi Körzetnek s egyúttal a Madártani Intézetnek is rendszeres megfigyelője volt. A Természettudományi Társulat választmányi tagja, az Országos Magyar Meteorológiai Társaság és a Magyar Madártani Intézet levelező tagja, a Balatoni Múzeum Egyesület igazgatóválasztmányi-, a Magyar Adria Egyesületnek választmányi tagja, valamint rendes tagja a Magyar Földrajzi Társaság Balatoni Tudományos Bizottságának.

A két világháború közötti időszakban oktató-nevelő munkája mellett — több esetben azzal szoros kapcsolatban — nemcsak természettudományi, de mezőgazdasági szempontból is jelentős műveket, illetve tanulmányokat írt.

1935-ben jelent meg kisebb tanulmánya „Képek a Balaton madárvilágából” címen amely a Balaton jellegzetesebb és érdekesebb madaraival foglalkozik. A tudós alaposágával ismerteti külsejüket és életmódbeli szokásait.

1936-ban „A gyakoribb mezőgazdasági állati kártevőknek vegyi szerekkel való irtása” címen jelentetett meg könyvet Keszthelyen. E gyakorlati jellegű munkájában a különböző hatásos vegyszereket és mérgeket írja le, amelyeket a kártevők ellen azidőben használtak, majd a kártevő állatok élettani tulajdonságainak ismeretével folytatja, minden egyes állatnál kitérve az ellene leghatásosabban alkalmazható védekezési eljárásra. „Hiszem, hogy kis könyvem hasznos útmutatást ad a gyakorlatban és segítséget nyújt a gazdának az állati kártevők elleni sikeres küzdelemben” — írta előszavában.

1938-ban a könyv bővített átdolgozása jelent meg „Fontosabb gerinces állati kártevők és irtásuk” címmel, amelyet elsődlegesen hallgatóinak szánt, de mint maga írta: „sikerrel használható az, a gyakorlati gazdasági életben is.”

A növényvédelem célját és fontosságát ebben a művében széleskörű ismereteinek birtokában így fogalmazza meg: „A növényvédelem ma már oly komoly s nehéz tudomány, amely az összes természettudományok zoológia, botanika, kémia, fizika segítségével küzd a növényi kártevők ellen. S mivel tanácsait, útmutatásait

a gazda erdész és a kertész részére dolgozza ki, a mezőgazdasági, erdészeti és kertészeti ismereteket sem mellőzheti. A növényvédelemnek állandóan számolni kell azzal, hogy védekezési módjai sikerrel felhasználhatók-e a mezőgazdaság, erdészet és kertészet termelési keretei között és azok alkalmazását megengedik-e a megvédendő növény termelési viszonyai.”

A Keszthelyi Akadémia megszűnése után, 1949. április 4-ével a földművelésügyi miniszter Budapestre helyezte s megbízta a Mezőgazdasági Állattani Intézet vezetésével, s az akkor Budapesten működő Agrártudományi Egyetem Állattani Tanszékén a gazdasági állattan előadásával. Előadásai mellett 1950-től egyetemi jegyzetekben foglalta össze hallgatói számára a tananyagot.

„Álltalanos állattan” című műve, amelyben tájékoztatást kapott a hallgató az állattan történetéről épp úgy, mint az élő szervezet felépítéséről, életjelenségeiről, fejlődéséről, az egyes szervek működéséről, a szaporodásról stb. jegyzetként és tankönyvként is több kiadásban jelent meg. A „Rendszeres állattan” 1951—1954 között hat kiadásban jelent meg, szintén tankönyvként szolgálva a felnövekvő agrár-értelmiséget.

Sok éven át a mezőgazdasági állattan, halászat- és madártan területén végzett kutató és megfigyelő tevékenységéről több mint 250 cikke és tanulmánya jelent meg a legkülönbözőbb hazai szaklapokban. („Állattenyésztési Szemle”, Mezőgazdasági Szemle”, Mezőgazdaság”, „Halászat”, „Aquila”, „Gazdasági Lapok”, „Természettudományi Közlöny”, „Uránia”, „A Tenger”, „A Természet”, „Az időjárás”, „A Hangya”, „A Föld”, „Növényvédelem”, „Keszthelyi Hírlap”, „Balatoni Kurir”, „Keszthelyi Gazda”, „Zalamegyei Újság”, „Tapolcai Lapok”, „Kertészeti Szemle” stb.)

1955. május 24-éig, halála napjáig működött mint egyetemi tanár az Agrártudományi Egyetemen.

Tanártársai, hallgatói a nagy tudású oktatót, a természettudományos kutatás a pontos megfigyelőt, a széles látókörű szakembert veszítette el halálával.

Főbb munkái:

Képek a Balaton madárvilágából. Keszthely, 1935. 53 lap.

A gyakoribb mezőgazdasági állati kártevők vegyi szerekekkel való írtása. Keszthely, 1936. 126 lap.

Fontosabb gerinces állati kártevők és írtásuk. Keszthely, 1938. 107 lap.

Álltalanos állattan. Bp., 1952. 132 lap.

Rendszeres állattan. Bp., 1952. 212 lap.

Irodalom:

Keller Oszkár gazdasági akadémiai rendes tanár szenélyi emlékényaga (Kézirat a GATE iratanyagból.)

Georgikon 175. (Jubileumi emlékkönyv) (Szerk. Sági Károly) Bp. 1972.

BOGNÁR Sándor: A magyar növényvédelem története. (Kézirat)

KEMENESY (KEMPTNER) ERNŐ (1891—1985)

1891. április 2-án született Belatinc községben (ma: Beltinci—Jugoszlávia). Édesapja akkor gróf Zichy Ágoston gazdatisztje volt. Két évvel később szüleivel átkerült Simontornyára, miután édesapja átvette a közel 13 ezer hektáros uradalom irányítását. Itt zajlott le gyermekora, itt kedvelte meg a természetet, s bár szülei orvosi pályára szánták, a mezőgazdaság szolgálatát választotta hivatásul.

Középiskolai tanulmányait Szekszárdon kezdte el, majd 1910-ben Budapesten, az I. kerületi Állami Gimnáziumban érettségizett. Tanulmányait a debreceni Gazdasági Akadémián folytatta, ahol Kerpely Kálmán professzor munkássága volt a példaképe. Harmadéves korában „A talajművelés szerepe a szárazság elleni küzdelemben” c. tudományos dolgozatával elnyerte az akadémia

„Kodolányi Alapítvány”-ának szakirodalmi pályázatát. „Boronával öntözz” — ezt választotta pályázata jellegjének, s később gyakorló gazdaként, szakíróként számos dolgozatában, ismeretterjesztő előadásában tudatosította e nélkülözhetetlen talajművelő eszköz használatának fontosságát.

Az akadémián 1913-ban kitüntetéssel végzett, s a tehetséges fiatal Kerpely professzor munkatársul hívta a növénytermesztési tanszékre. Az első világháború sok pályatársához hasonlóan hosszabb időre őt is kiszakította munkájából. A harctéren súlyosan megsebesült és felépülése után katonai szolgálatra alkalmatlannak nyilvánították. Így került a Tolna megyei ozorai katonai kincstári gazdaságba intézőnek, ahol a hadsereg részére csikóneveléssel foglalkoztak.

Egészségi állapota javulásával érlelődött elhatározása, hogy megválk a számára szakmai előrehaladást nem nyújtó csikóteleptől. Erre 1921-ben került sor, miután

megkapta a telep közelében levő felsőiregi uradalomban megüresedett intézői állást.

A mostoha talajviszonyok között gazdálkodó munkahelyen a korábbinál jóval nagyobb lehetősége nyílt szakmai tudásának kibontakoztatására. Növénytermesztési kísérleti telepet létesített, s ott szerzett tapasztalatairól, kutatási eredményeiről egyre gyakrabban jelentek meg tudósítások a különféle szaklapokban. Hét évi működése után 1927-ben elvállalta az egi főkáptalan közel 16 ezer hektáros birtokának irányítását, a szentmargitai uradalom gazdálkodásának korszerű átalakítását. Kemenesy nem kis büszkeséggel emlékezett vissza itteni ténykedésére, miután a korábban szerzett vezetői tapasztalatával, szervező készségével három év alatt sikerült e nagykiterjedésű birtok gazdálkodását jövedelmezővé tenni.

Neve a szakmai körökben ekkor már ismertté vált, s több helyről kapott meghívást gyengén üzemelő birtokok gazdálkodásának korszerűsítésére. 1930-ban így került Éber Antal közel 3 ezer hektáros veszteséggel küszködő sőregi birtokára (Tápiószentmárton), ahol az 1945 évi földosztásig volt a gazdaság jószágfelügyelője.

Kemenesy valójában itt tudta kifejteni és gyümölcsöztetni szervező készségét, szakmai tudását, amelynek eredményeként a birtok az ország egyik mintagazdaságává fejlődött. Visszaemlékezése szerint e munka elvállalására nemcsak a korábbinál nagyobb bérezés ígérete készítette. Elhatározását döntően befolyásolta, hogy a birtok bankár tulajdonosa engedélyezte részére; saját munkája mellett felkérésre más gazdaságok átszervezésében, jövedelmezővé tételében is közreműködhet. Ugyanakkor biztosítékot kapott arra is, hogy a gazdaság jövedelmének meghatározott hányadát szociális célokra fordíthassa. Az 1938—1939 években így készített javaslatot a kisbéri, a mezőhegyesi, a bábolnai állami birtokok gazdálkodásának korszerűbbé tételére. A birtokon sikerült olyan munkaelszámolási rendszert bevezetnie, amely a jobb munka elvégzésére ösztönzőleg hatott. A gazdálkodás átszervezésével elért nyereségből pedig az ott lakó dolgozók lakáskörülményeinek javítására és más szociális juttatásra az országosan kialakult szokásoktól eltérően magasabb összeget fordított.

A felszabadulás után egy évig az Újjáépítési Minisztérium Mezőgazdasági Osztályának volt a vezetője. 1946-ban áthelyezték az ekkor szervezett Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karának budapesti osztályára. A nagy termelési gyakorlattal rendelkező, közel hatvan éves gazdatiszt elsőként az új társadalmi rendben az alkalmazott üzemtani tanszék professzora lett, s mintegy négy évtizeden át rendkívüli munkaintenzitással tevékenykedett a mezőgazdaság, elsősorban a korszerű talajerőgazdálkodás tudományos alapjainak fejlesztésében, az okszerű talajerőgazdálkodás széles körű elterjesztésében.

Bár 1948-ban felmentették állásából, rövid idővel később már az Agrártudományi Egyetem keszthelyi osztálya gyakorlati tanszékének vezetésével bízták meg. Ezzel egyidőben feladatul kapta a Délnyugat-Dunántúli Kísérleti Intézet szervezé-

sét és egyben kinevezték annak igazgatójává. Innen került át 1954 kezdetén a Martonvásári Kutató Intézetbe, ahol közel két évig volt annak igazgatója. Saját kérésére, 1955 év végén tért vissza Keszthelyre, ahol közel két évtizeden át az MTA tudományos munkatársaként, a talajművelés, a talajerőgazdálkodás kutatásának országos vezetőjeként dolgozott.

Több mint hat évtizedes alkotó munkássága első időszakában megjelent írásai — amelyek 1940-ig Kemptner Ernő név alatt láttak napvilágot — a nagybirtokon folyó gazdálkodás mindennapos gondjairól, módszeréről adtak számot. Ezekből kitűnik, hogy mindig kész volt befogadni és kipróbálni a több és jövedelmezőbb termelés eléréséhez vezető módszereket. De pályakezdő korától rendszeresen részt vett külföldi mezőgazdasági kiállításokon is és az ott látottakat munkájában hasznosította.

Munkássága a földműveléstan, a talajerő-gazdálkodás rendszerének kutatása terén volt elsősorban jelentős. Ugyanakkor sokoldalúságát bizonyítja, hogy az 1920-as évek második felében, a felsőiregi uradalomban (Tolna m.) több éves kísérletsorozatban 22 kukoricafajta termelési tulajdonságait vizsgálta. Tanulmányozta az iregi fehér gyöngyszemű, az iregi sárga simaszemű kukoricafajták felhasználását szemes takarmányként, siló- és csalamádétermesztés szempontjából. Vetési kísérleteket állított be a zabtermesztés fokozása érdekében, amely szerinte a hazai kutatásban addig fontosságához képest nem kapott megfelelő rangot. A sőregi uradalom vezetőjeként részt vett 1934—1935 évben a búzafajta-kísérletekben és értékelte az uradalom kísérleti eredményeit. Ez időben hívta fel a figyelmet a mezőgazdasági kutatás és a termelés szorosabb együttműködésére. Megvalósítását az „államilag elismert mintagazdaságok” kijelölésében látta, ahová a pénzügyi nehézségekkel küszködő kísérletügy kiosztaná a megvizsgálandó anyagokat, majd a mintagazdaság a kísérletügyi intézetek útmutatása szerint azok minősítését is elvégezné. Elképzelése nem valósult meg.

Pályakezdő korától foglalkoztatta a hazai juhtenyésztés átszervezésének kérdése. Az 1920-as években a húshasznosítású merinói tájfajta céltudatos alakítására törekedett. Maga is részt vett külföldi aukciókon és ott vásárolt tenyészállatokat. E feladat megvalósítását — külföldi példára — tenyészegyesületek, szövetkezetek létrehozásával látta megoldhatónak.

A talajerő-gazdálkodás javítása érdekében mint gazdaságvezető az 1930-as években szót emelt az akkor válságban lévő intenzív szarvasmarha-tenyésztés és -hizlalás felkarolásáért. Több dolgozatában foglalkozott a belterjes állattenyésztés fejlesztéséhez nélkülözhetetlen olcsó takarmánybázis kialakításának lehetőségeivel. Vallotta és számításokkal bizonyította, hogy a gyengén termelő gazdaságok belső megerősítése az ottani növénytermesztés átszervezésével valósítható meg. Szorgalmazta a pillangós takarmánynövények termesztését. Ennek ösztönzésére a széles körű felvilágosító munka mellett javasolta a kedvezményes állami vetőmagellátás bevezetését, és a takarmánytermő területek földadójának elengedését.

Bár fiatal korától foglalkozott a talajművelés és a talajtermékenység fokozásának sokrétű kérdéseivel, tudományos munkássága mégis csak a felszabadulás utáni évektől bontakozott ki igazán ezen a területen. Hatvanöt éves korában jelent meg összefoglaló életműve „Talajerő-gazdálkodás” címmel. „A terméshozam évtizedek óta alig emelkedik — írta bevezetőjében — mert hiába korszerű az agrotechnika, a növénynemesítők hiába hoznak létre nemesített fajtákat: ezek nem érvényesülnek kellőképpen, ha a megfelelő alap hiányzik a talajerő kialakítására és fokozására”.

Öt évvel később újabb műve látott napvilágot „A földművelés irányelvei” címmel, majd 1964-ben a „Talajművelés” című munkája azzal a céllal, hogy megismertesse a biológiai alapon álló és egyben takarékos talajművelés irányelveit. A korszerű talajművelés nem ismerhet merev szabályokat — vallotta —, annak alkalmazkodni kell a legkülönbözőbb adottságokhoz és a sokszor változó viszonyokhoz. Ezek vezérelték a nyugat-balatoni lápterületek kutatásában is. Érdeme, hogy a tőzeges területek vízrendezését sikeresen megoldotta. 1964-ben hivatalosan nyugdíjba vonult, de továbbra is tevékenyen kutatott, írt, és a Földműveléstani és Növénytermesztési Intézet tudományos tanácsadójaként tanította az ifjabb kutatókat. Hetvenöt éves korában jelent meg „A lucerna termesztése és védelme” című színvonalas munkája, amelyet Manninger G. Adolffal, neves pályatársával együtt írt. A művet később német nyelven is kiadták. Már betöltötte nyolcvanadik életévét, amikor addigi gyakorlati tapasztalatait összefoglalva megjelent újabb műve „Földművelés—talajerő-gazdálkodás” címmel.

A kivételes adottságokkal rendelkező tudós mestere volt annak, hogyan lehet a tudományt termelő erővé változtatni, a gyakorlat által felvetett problémákat tudományosan megoldani. A hosszú emberöltőn át a mezőgazdaság jobbtáráért munkálkodó kutatót—tanárt munkatársai, az ország különböző részein munkálkodó tanítványai példaként tekintették önzetlen, segítőkész emberi tulajdonságaiért.

1957-ben a Halle-Wittenbergi Luther Márton Egyetem „honoris causa”, majd a keszthelyi Agrártudományi Egyetem „doktor honoris causa” címet adományozott részére. Tudományos munkásságáért 1952-ben Kossuth-díjjal tüntették ki. 1953-ban megkapta a Munka Érdemérem arany fokozatát. 1954-ben és 1980-ban pedig a földművelés tudományban elért eredményeiért a Népköztársaság Elnöki Tanácsa a Munka Vörös Zászló Érdemrenddel jutalmazta. 1985. július 8-án, 94 éves korában Keszthelyen hunyt el a magyar mezőgazdaság, a földművelés és talajerő-gazdálkodás neves tudósa.

Főbb munkái:

Talajerő-gazdálkodás. Bp., 1956. 370 lap.

A földművelés irányelvei. Bp., 1961. 518 lap.

Talajművelés. Bp., 1964. 163 lap.

Földművelés, talajerő-gazdálkodás. Bp., 1972. 427 lap.

Kemenesy Ernő—Manninger Gusztáv Adolf: A lucerna termesztése és védelme. Bp., 1966. 264 lap.

Kemenesy Ernő—Manninger Gusztáv Adolf: Die Luzerne Anbau und Pflanzenschutz. Bp., 1968. 239 lap.

Irodalom:

KOVÁTSITS László: Kemenesy Ernő a talajművelés és talajerő-gazdálkodás kiváló professzora 90 éves. Nt. 1981.

FÜLEKY György: Beszélgetés a 93 éves Kemenesy Ernővel. TM. 1984.

KOVÁTS András: Kemenesy Ernő 1891—1985. Nt. 1985.

KERÉKES JÓZSEF (1924—1973)

1924 szeptember 4-én született Tápén, parasztcsaládban. Elemi iskoláit a helybeli tanyai iskolában végezte. Tanítója javaslatára tanult tovább Szegeden, a polgári fiúiskolában. 1938-ban tanulmányait megszakította. Tizennégy éves korától kezdve öt éven át dolgozott a szegedi egyetem botanikus kertjében, kezdetben napszámosként, majd kertészinasként. A munkával töltött évek gyakorlati tapasztalata is hozzájárult ahhoz, hogy sikeres képesítő vizsgát tegyen a bajai Kertészeti Középfokú Tanintézetben, majd 1947-ben az Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Karára felvételt nyerhessen.

Már hallgató korában részt vett a zöldségtermesztési tanszék oktatókutató munkájában mint tanszéki demonstrátor. 1951-ben szerezte meg ok-

levelét — kitűnő minősítéssel. Ezután gyakornoki kinevezést kapott a Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kar zöldségtermesztési tanszékére.

1952-től egyetemi tanársegédként, majd 1957-től egyetemi adjunktusi beosztásban végezte munkáját. Szívégye volt a gyógynövényekkel való foglalkozás. Már 1952-ben bekapcsolódott a gyógy-, fűszer- és illóolajos növények oktatásába. 1954-től önállóan látta el a tárgy oktatását. A gyógynövénytermesztésnek nemcsak kiváló ismerője volt, de a tárgy egyetemi szintű oktatásához és kutatásához szükséges szervezeti keretek kiépítése is nevéhez fűződik.

1954—56-ban a Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási Főigazgatóságán főelőadóként tevékenykedett. Ezt követően ismét a Kertészeti Főiskola zöldségtermesztési tanszékén dolgozott, előbb aspiránsként, majd 1961-től egyetemi docensi beosztásban. Egyetemi éve alatt aktív irányítója volt nemcsak az egyetemen folyó gyógy- és fűszernövény-kutatásnak, de a hazai nagyüzemi gyógynövénytermesztés

kibontakoztatásának is. 1961-ben nagy sikerrel védte meg kandidátusi disszertációját, a kamilla gazdaságos üzemi termesztésének technológiája tárgyában. Szakaszos vetési kísérleteinek eredményeképpen kidolgozott módszerét ma is széles körűen alkalmazzák mezőgazdasági üzemeink. Ezen túlmenően a borsosmenta vízforgalmával, az orvosi csucsor tápanyagellátásával kapcsolatosan végzett figyelemre méltó kísérleteket. Kidolgozta a kakukkfű, citromfű, ruta, kikerics, ökörfarkkóró, stb. üzemi termesztési módszereit.

Bár 1967 nyarán megbízást kapott a MÉM Szakoktatási Főosztályának főosztályvezető-helyettesi teendőinek ellátására, továbbra sem szakadt el a Kertészeti Egyetemen folyó gyógynövény-termesztési oktató- és kutatómunkától. Nemesítő tevékenységét fémjelzi a nagy hozamú, magas hatóanyag-tartalmú üzemi termesztésre alkalmas 'Soroksári 40' orvosi székfű fajta 1970. évi állami elismerése, valamint az egyéves élettartamú Verbascum (ökörfarkkóró) szelektálása.

Kutatási eredményeinek, gyakorlati tapasztalatainak magas szintű összefoglalása az 1969-ben megjelent „Gyógynövénytermesztés” című könyve. A Kertészeti Egyetem hallgatói tankönyvként, a termesztésben dolgozó szakemberek kézikönyvként vették nagy hasznát. Könyvének előszavában kifejti, hogy a „gyógynövény” fogalma alatt a gyógy-, fűszer- és illóolaj-tartalmú növények egyaránt értendők, s ennek megfelelően ezeknek termesztésével, gyűjtésével, feldolgozásával kapcsolatos ismereteket foglalja össze. Azon túlmenően, hogy csaknem hetven termesztett gyógynövényt mutat be részletesen, igen nagy jelentőségű az új nagyüzemi eljárásokat, a gépesítést, a vegyszeres gyomirtást, a szárítást és a különböző lepárlási módszereket taglaló fejezet is. Jelentősebb tájaink felsorolásánál találóan állapítja meg, hogy nem elegendő egy-egy növény termesztési feltételeit vizsgálva csupán az éghajlati és talajadottságokat figyelembe venni. Igen fontos a számba jöhető gazdasági tényezők, így a rendelkezésre álló munkaerő, a termesztés jövedelmezősége, jó közlekedési, feldolgozási, értékesítési lehetőségek, stb. feltételei is. Többnyire ezek együttes jelenléte mellett, s a megfelelő szakismeretek birtokában alakul ki egy-egy termesztési táj, körzet. Példaként említette a szabolcsi borsosmenta-termesztési körzet kialakulását, ahol a megye népsűrűsége, gyér ipara — kedvező talaj- és éghajlati adottságokkal társulva — elősegítette a szabolcsi menta-termesztő táj létrejöttét.

A Hornok László által szerkesztett, 1978-ban megjelent „Gyógynövények termesztése és feldolgozása” című szakkönyv megjelenéséig, amely — Somos András szerint — „a Kerekes József által teremtett alapokon a gyógynövénytermesztés és -feldolgozás témakörének a legújabb ismereteket összefoglaló szintézise”, Kerekes könyve volt az egyetlen termesztési szakkönyv.

Rendszeresen tartott szakmai előadásokat is. Elnöke volt a MAE Gyógynövény-termesztési Szakosztályának, tagja volt a Magyar Gyógyszerészeti Társaság Gyógynövény Szakosztályának. Tevékenyen részt vett a Magyar Gyógynövény-

és Illóolaj Szabványügyi Szakbizottságok munkájában. Külső tagja volt a Gyógynövénykutató Intézet Tudományos Tanácsának.

Hogy szakmájában kezdettől fogva kimagasló eredményeket ért el, bizonyítja számos kitüntetése is: 1961-ben a „Munka Érdemérem”, 1972-ben a „Munka Érdemrend ezüst fokozata” és az „Entz Ferenc Emlékérem” birtokosa lett.

Fiatalon, 49 éves korában súlyos betegség következtében hunyt el Budapesten, 1973. április 11-én. A külföldön is jó hírű magyarországi nagyüzemi gyógynövény-termesztés megteremtője volt. Az ő tevékenysége során jöttek létre azok az alapok, melyeken kialakultak a gyógynövény-termesztési rendszerek az anyarozs, a mák és a komló esetében. Munkatársai, tanítványai valósítják meg elképzeléseit és alkalmazzák a már kidolgozott és bevált módszereit.

Főbb munkái:

Összehasonlító szakaszosvetési vizsgálatok kamillával (*Matricaria chamomilla* L.) Bp. 1959. 431—432. lap (Klny. MTAAtOK.) 1959.

A borsosmenta (*Mentha piperita* L.) vízforgalma. Bp. 1960. 105—116. lap. (Klny. MTAAtOK.) 1969

Kamilla (*Matricaria chamomilla* L.) termesztési vizsgálatok eredményei. Kandidátusi disszertáció. Kézirat. Bp. 1960.

Gyógynövénytermesztés. Bp. 1969. 344. lap.

Irodalom:

HORNOK László: Dr. Kerekes József. Kg. 1973. 3. sz.

— —: Dr. Kerekes József. Km. 1973. 5. sz.

KERN HERMANN (1876—1957)

1876. május 28-án született Budapesten. Még ez év végén édesapja, akadémiai festőművész tanári meghívása folytán előbb Németországba, majd Ausztriába került. 1893-ban érettségizett Bécsben, majd egy évig mint önkéntes szolgált. 1895—1898-ban a bécsi Hochschule für Bodenkulturban három államvizsgát és 1898/99-ben két tételből álló szóbeli és írásbeli diplomavizsgát — mellyel tanári képesítést is nyert — tett le.

Külföldön tartózkodó édesapja mint Liptó megyei születésű magyar állampolgár állampolgárságát minden 10. évben megújította. Kern Hermann is, mint magyar származású, nagyon szeretett volna tulajdonképpen hazájában elhelyezkedni. Már a bécsi főiskolán főleg L. Hecke-nek és H. Zukol-nak (ismert osztrák mikológusoknak) növényvédelmi, növénykórtani előadásait hallgatva,

és azok szemináriumaiában dolgozva, 1899-ben szerzett tudomást arról, hogy a magyaróvári Gazdasági Akadémián és a többi mezőgazdasági felső- és középiskolákban is a növényvédelem tanítását tervbe vették. Megpályázott egy állást, és így került 1900. április 1-jén Debrecenbe, a Gazdasági Tanintézetbe a neves gombász, botanikus Müller Ottó tanzékére. Először a magyar nyelvet kellett volna elsajátítania, ami nem kis nehézséget okozott, s így be kellett látnia, hogy a magyar nyelvű tanári pálya számára elérhetetlen. Így került 1902-ben Magyaróvárra a Linhart György által alapított Növényélet- és Kórtani Állomásra. Kern Hermann feladata az volt, hogy a répagomolyon fellépő kórokozók közül a három legfontosabbat, a *Phoma Béthae* Franz-ot, a *Pythium de Barrianum*-ot és a *Bacillus mycoides* Flüge-t kitenyéssze, és azokkal mesterséges fertőzést végezzen. E kórokozók a fiatal répanövény pusztulását idézik elő. Linhart György elgondolása az volt, hogy a répagomoly hámozásával a kórokozók pusztítását

csökkenteni lehet. Erre a célra szerkesztett Kern Hermann egy pléhdobozt, melynek belsejében késecskék voltak elhelyezve, és a pléhdoboz forgatása által a benne lévő répagomolyokat meg lehetett hámozni. A hámozott és hámozatlan répagomolyokon található kórokozók százaléka 2—7 : 90—98 számban aránylott egymáshoz. Ezzel a Linhart-féle elmélet igazolást nyert, és javaslatát, hogy a répagomolyvizsgálatoknál a beteg gomolyok és csírák száma fel legyen tüntetve a bizonylatokon, sok európai vetőmagvizsgáló intézet elfogadta.

Kern Hermann nemcsak a répagombetegségekkel foglalkozott, felfedezte a répa állisztharmatját, és kikísérletezte az ellene való védekezést. Feladatkörébe tartozott még a herefélék (irifolium) betegségei, a gabonaüszögök és a gabonarozsda elleni védekezés nemzetközi kísérleteinek ellenőrzése és a beküldött beteg növények, növényi részek vizsgálata. 1904-ben az állomás Kern Hermannnt Bosznia-Hercegovinába küldte, hogy a Hum és Trebinje közötti dohányföldéken az erősen fellépett dohánymozaik betegség terjedését megakadályozza. Bár akkor még nem ismerték a betegség kórokozóját, megbízatásának mégis sikerült eleget tennie. Kísérleteit két éven keresztül folytatta. E munka összefoglalása egy monográfiában „erfolgreiche Bekämpfung der Mosaik-Krankheit des Tabakes in einem südlichen Anbauggebiet Herzegovinas” címmel 1906-ban Sarajevóban megjelent. Visszatérve Magyaróvárra, kutatómunkáját tovább folytatta a legkülönbélebb növényi betegségek elleni védekezés területén. Részt vett azokban a kísérletekben, melynek során Magyarországon első ízben alkalmazták a mézkenlevet gyümölcsösökben. E kísérletek képezték az alapját az általános gyümölcsfa-permetezéseknek, melyeket Európában elsőként vezettek be. A köszméte lisztharmat elleni védekezési kísérletek is sikerrel jártak. Erről a munkájáról „Védekezés az amerikai köszméte lisztharmat ellen” címmel monográfia jelent meg több kiadásban. 1908-ban részt vett a Vereinigung der Angewandte Botanik Strassburgban tartott ülésén, ahol a Linhart-féle répagomoly hámozási eljárást ismertette. Ekkor kapott meghívást a svájci Ölikonban levő intézetek tanulmányozására. A meghívásnak 1909 tavaszán eleget tett.

Ebben az időben a gabonát termesztő államok figyelme a híres svéd tudós, Eriksson mykoplazma elmélete, a gabonarozsda leküzdhetősége felé fordult. A gabonarozsda elleni kísérletek helyszíni tanulmányozására Kern Hermann 1909-ben Stockholmba utazott. A svéd kísérletügyi intézmények telepén Mitig Eriksson asszisztensével, majd később utódjával, Wulff tanárral különféle kísérleti anyagokon a magfertőzést kutatták, de eredménytelenül. Később ez az Eriksson-féle mykoplazma-elmélet megbukott.

Hazaérkezése után a gabonaköszög elleni különféle szerekkel történt csávázási kísérletek eredményeit állította össze, és ezeket a „Hogyan és mivel csávázunk?” című füzetben adta ki. A későbbiekben részt vett a burgonya levélfodrosodás-kórokozóját kutató nemzetközi kísérletsorozat beállításában, a kórokozó meghatározásában, kimutatásában. A kísérlet eredményét a kórtani állomáshoz 1910-ben, egy közös munkában benyújtották, melynek biokémiai részét Doby Géza,

növénytermelési részét Beke László és növénykórtani-biológiai részét kern Hermann írta. Ezt a munkát a növénykórtani állomás könyv alakban kinyomtatta.

Az 1910-es években több, kisebb-nagyobb ismertetőt adott ki, többek között a szilvatáskásodásról és annak boszorkányseprőjéről, az őszibaracklevél sodrosodásáról, a szerbtövis és a vajfű irtásáról, valamint a gyümölcsfa és burgonya betegségeiről, a lóhere antraknózisáról és rákjáról. A Növényélet- és Kórtani Állomás 1913-ban Magyaróvárról Budapestre költözött. 1914-től a világháború négy éve alatt Kern Hermann főleg a réz pótlására készített behelyettesítő szerek spóraölő hatásának vizsgálatában és azok gyakorlati hatásának kipróbálásában vett részt.

1917-ben a budapesti Növényélet- és Kórtani Állomás vezetője lett, és 1932-ig töltötte be ezt a tisztelet. Erre az időszakra esik a magyar növénykórtani kutatás és a gyakorlati növényvédelem alapjainak lerakása.

Kern Hermann 1919-ben kidolgozta a magyar növényegészségügyi szolgálat tervezetét, amelyet 1922-ben fogadtak el. E javaslat 1922-ben megjelent a Kísérletügyi Közlemények 25. kötetében. Ezt követően fő feladata a növényvédelem és növényvédelmi szolgálat kiépítése volt. A külföldi növényvédelmi berendezések tanulmányozására és a növényvédelem érdekében alapított „Vereinigung für Angewandte Botanik” üléseire mint alapító tag évente utazott. Még a háború utolsó éveiben Dánia növényegészségügyi intézménye által az USA-ban használt új porcsávázó szer összetételét és mintáját megszerezte, és azt a magyar kontinentális klímának megfelelően átdolgoztatta. Így Dánia után Magyarország volt a második állam Európában, aki e szert — Porsol néven — a mezőgazdaságban eredményesen alkalmazta, amiről Kern Hermann a „Köztelek”-ben értékezést írt, majd Berlinben e szerrel kapcsolatban Európában az első előadást tartotta.

1923-ban a hollandiai Wagenengenben rendezték az első növényvédelmi világkongresszust, melyen Kern Hermann mint növénykórtani referens vett részt. Ebben az időszakban foglalkozott nem csírázó holland virághagymák vizsgálatával. Sikerült kitenyésztenie belőlük egy baktériumot mint kórokozót.

Később a burgonyarák külföldi (Németország, Csehszlovákia) erős fellépése miatt kidolgozta a védekezési rendszabályokat és a behurcolás meggátolására az első magyar növényegészségügyi ellenőrzésről szóló 1925. évi 44. törvénycikkelyt. Bevezette a burgonya-vetőgumó és a növényfajták állami elismerését, a faiskolák növényvédelmi célból való ellenőrzését is.

1932-ben a növénykórtani és a rovar-tani állomások megszűnésekor az önállósult magyar növényvédelmi szolgálat vezetőjévé nevezték ki. Ezt a tisztséget 1940-ben történt nyugalomba vonulásáig töltötte be. A növényvédelmi szolgálat vezetőjeként megszervezte a növényvédelmi körzeteket, ellenőriztette a növényvédelmi törvényeket és rendeleteket. Nyugalomba vonulása után 1945-ig a minisztérium megbízásából a növénytermelési hivatalban mint növényvédelmi szaktanácsadó dolgozott. Ez idő alatt főként a nagyon leromlott burgonyaállományunk felfrissí-

tésével foglalkozott. Munkássága elismeréseként 1952 decemberében megkapta a kandidátusi fokozatot. 1957. április 20-án Budapesten hunyt el.

Főbb munkái:

Védekezés az amerikai köszmételisztharmat ellen. Bp. 1916. 15. lap.

Javaslat a mezőgazdasági és erdészeti növényvédelem szervezésére Magyarországon. Bp. 1922. 32. lap.

Útmutatás a legfontosabb gyümölcsbetegségek elleni védekezésre. Bp. 1924. 12. lap.

Hogyan és mivel csávázzunk. Bp. 1928. 8. lap.

Kern Hermann—Doby Géza—Beke László: A burgonya levélfodrosodása. M.óvár 1913. 98. lap.

Bakó Gábor—Kern Hermann—Mohácsy Mátyás: Gyümölcsös ápolásának és védelmének kistékája. Bp. 1933. 31. lap.

Irodalom:

JÁNOSSY Andor: Kern Hermann 1876—1957. Nt. 1957.

KERPELY KÁLMÁN (1864—1940)

Kerpely Kálmán Krassó-Szörény vármegyében, Oravicabányán (ma: Oravita — Románia) 1864. október 11-én született. Bányamérnök édesapja az MTA levelező tagja volt. Az ifjú Kerpely tanulmányait Selmecebányán végezte, 1881-től a keszthelyi Gazdasági Tanintézet hallgatója volt. Társai közül hamarosan kiemelkedett szorgalmával, a növénytermesztési kísérletek iránti fogékonyságával. Amikor 1884-ben befejezte tanulmányait, hivatásul a növénytermesztési szaktanári pályát választotta.

Gyakornoki munkáját Mezőhegyesen végezte. 1886-ben katonai szolgálatra vonult. Leszerelése után 1887-ben a korszerű kisbéri állami ménesbirtokra kérte magát, hogy mezőgazdasági gyakorlati ismereteit tovább fejleszthesse. Az 1889—90-es tanévben a minisztérium anyagi támogatásával a híres Halle—Wittenberg-i egyetemen tanult, és a szaktárgyakon kívül az akkor nálunk még nem oktatott mezőgazdasági kereskedelemtanból is eredményes vizsgát tett. Hazatérése után kinevezték a keszthelyi Gazdasági Tanintézetbe, ahol a gazdasági növénytant, a növénybonc- és élettant, valamint a növénykórtant oktatta. 1892-ben a debreceni Gazdasági Tanintézet növénytermesztési tanszékének tanára lett.

1897-ben megbízták az igazgatói teendők ellátásával, majd 1899-ben kinevezték a tanintézet igazgatójává. Pedagógiai és kutató tevékenysége ekkor bontakozott ki igazán és a mezőgazdasági szakoktatás, valamint a dohánytermesztési kutatás együttes művelésében itt szerzett elévülhetetlen érdemeket. Túlterheltsége miatt 1904-ben felmentését kérte az igazgatói teendők alól.

Kerpelyt 1906-ban a Földművelésügyi Minisztériumban bevonták a gazdasági tanintézetek akadémiákká szervezési munkálataiba. Ezt követően a Földművelés-

ügyi Minisztérium szakoktatási ügyeinek intézésével szerették volna megbízni, de ezt nem fogadta el. „Testestül-lelkestül tanár voltam és az is akarok maradni” — háritotta el magától a mezőgazdasági szakoktatás legfelsőbb irányítási tisztségét. A szakoktatás területén azonban minden más feladatot készséggel vállalt. Így került 1907-ben rövid időre Magyaróvárra a Gazdasági Akadémia igazgatói posztjára, ahol szervezőképességével, tapasztalataival az ott kialakult kedvezőtlen helyzetet rendezte.

Kerpely egy évvel később tért vissza Debrecenbe és tovább irányította a Növénytermesztési Tanszék és a Dohánykísérleti Állomás munkáját. 1913-ban egészsége megromlott, lemondott az akadémia igazgatói tisztségéről és a következő években fokozottabb intenzitással vett részt a növénytermesztési kutatásokban.

1892-től 1920-ig volt a debreceni Gazdasági Akadémia tanára. 1920-ban innen hívták egyetemi tanárnak a Budapesti Tudományegyetemre, ahol az újonnan szervezett Közgazdaságtudományi Kar Mezőgazdasági Szakcsoportja Növénytermesztési Tanszékének ő lett az első professzora. 1925-ben az egyetem elsőként ugyancsak őt jutalmazta a „mezőgazdasági tudományok tiszteletbeli doktora” címmel.

Kerpely 16 évig irányította a növénytermesztési tanszéket. 1934-ig a Közgazdaságtudományi Karon, majd annak átszervezése után a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának Mezőgazdasági Osztályán. 71 éves korában, 1935-ben vonult hivatalosan nyugdíjba, de még ezt követően is részt vett a tanszéki munkában.

A nagy műveltségű természettudós saját kutatásaival teremtette meg az oktatás, az újabb ismeretek továbbadásának alapjait. Kutatni és tanítani! Ez volt éltető eleme. Alig volt 21 éves, amikor a „Cukoripar—szeszgyártás” címmel a mezőhegyesi birtok szeszgyárában szerzett tapasztalatairól tanulmányt készített, „hogyan az a gyárban dolgozó fiatalok számára vezérfonalul szolgáljon.” Hallei és német gazdaságokban szerzett ismeretei alapján 1890-ben írta meg első nagyobb munkáját „A cukorrépa, mint ipari növény” címmel. Közel negyven éven keresztül foglalkozott a búza sokoldalú vizsgálatával. Az általa elindított búzaélettani vizsgálatokkal kezdődött el az 1890-es években a növény tudományos kutatása és a gazdasági irányú alkalmazás együttes művelése. Ökológiai tényezők megismerésére az 1920-as évek végén nagyszabású tervet állított össze. Megfigyelő-állomások létesítéséért fáradozott, ahol meteorológiai észlelésekkel, talajtani elemzésekkel, műtrágyázási kísérletekkel összehasonlító növénytermesztési kutatások végezhetőek.

Az állomások megalakulásával egyidejűleg 1927-ben irányításával nagyszabású műtrágyázási kísérlet kezdődött, amelynek eredményeit „Adatok a magyar búza minőségi termeléséhez” című munkájában foglalta össze. Tanulmányát a Magyar Tudományos Akadémia „Darányi Ignác”-jutalomdíjjal, míg az OMGE „Elek Henrik”-díjjal jutalmazta.

A talajerő-utánpótlás és a műtrágyázási kísérletek mellett évtizedeken át foglalkozott a különböző talajművelési módoknak a talajra és a növények fejlődésére gyakorolt hatásával. Kiprobálta az amerikai Cambell-féle talajművelési eljárást, a Zehetmayer-féle vetés és sortrágyázás termésjavító hatását. Több ezer vizsgálatot végzett a talajnedvesség megőrzésének, a talaj fizikai és kémiai állapotának, a talaj életének tanulmányozása céljából.

Kísérleteivel az amerikai „Dry Farming” művelési mód kidolgozása előtt felismerte a talajművelés szerepének jelentőségét a szárazság elleni küzdelemben.

Eredményeit 1910-ben megjelent „Okszerű talajművelés szerepe a szárazság elleni küzdelemben” c. munkájában tette közzé. Még ugyanabban az évben megjelent „A műtrágyák helyes alkalmazása” című könyvében a megfelelő talajművelés és tápanyag-utánpótlás kiválasztásához szorgalmazta a helyi talajok pontos ismeretét.

Talajismereti kutatásait élete alkonyán is folytatta. 1936-ban „Rétkezelési tanulmányok” c. munkájában a takarmánybázist biztosító réti talajok összetételének vizsgálati eredményeit összesítette. Tudományos munkássága a hazai korszerű dohánytermesztés és feldolgozás megszervezésében a növényre vonatkozó botanikai-élettani kutatások irányításában és gyakorlati megvalósításában csúcspontot ért el.

1897-ben a Debreceni Gazdasági Tanintézet tanáraként megszervezte Debrecen — Pallagpusztán a Magyar Dohánykísérleti Állomást, melynek közel negyed évszázadon keresztül 1920-ig vezetője volt.

Elsősorban a szamosháti, a szegedi rózsa, a szuloki, a tiszavidéki nagylevelű, a rétháti, a faddi kislevelű tájfajták nemesítésével foglalkozott. A hazai tájfajtákat keresztezte egymással és a hazai tájfajtákat a külföldi finomabb levelű dohányfajtákkal is.

Említésre méltó eredményt ért el a növény műtrágyázási kísérleteivel. Ez irányú kutatási eredményeit „Dohánytermesztési kísérletek” címmel adta közre. A növény termesztésével kapcsolatos tudnivalókat pedig „A jó dohánykertész” c. népszerűsítő munkájában foglalta össze, amely hosszú ideig a gyakorlati természetők nélkülözhetetlen kézikönyve volt.

Érdeme, hogy „A párizsi világkiállítás dohányjai és dohánygyártmányai” című könyvében magyar nyelven elsőként adott áttekintést a világ dohánytermesztéséről.

Kerpely egész életét betöltötte a kutatás, a kísérletezés és azok eredményeinek továbbadása. Öt évtizeden keresztül volt a Köztelek munkatársa, ezen belül három évtizedig a lap növénytermesztési rovat vezetője. A szaklapban 1892—1938 között több mint 600 cikke jelent meg. Ugyanakkor társszerkesztője volt az OMGE által kiadott „Haladó Gazda” című kisgazdalapnak is.

1911-től a Mezőgazdasági Múzeumi Tanácsnak is tagja volt. E tisztségében rendszeresen részt vett a múzeum növénytermesztési kiállításainak korszerűsítésé-

ben. Tudását külföldi társintézeteknél is elismerték, gyakran kapott meghívást előadások tartására.

Alkotó munkásságáért számos kitüntetéssel jutalmazták. A Magyar Tudományos Akadémia 1922-ben levelező taggá, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület 1916-ban örökös tiszteletbeli taggá választotta és 1924-ben kitüntette a Cserhát-aranyéremmel. Az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállítás alkalmából részére a francia közoktatás- és népművészeti miniszter az „Officier de l'Instruction publique” rend kitüntetését adományozta.

Kerpely Kálmán több mint ötven éven át fáradhatatlan energiával tanította a felnövekvő gazdasági szakemberek százait.

1940. június 24-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Czukkorrépa mint ipari növény. Bp., 1890. 186 lap.

Tanulmány az őszi búza csírázásáról és első időszaki fejlődéséről. A keszthelyi m. kir. Gazdasági Tanintézet Évkönyve. 1890. 56 lap.

A búza anatómiája és physiológiája. (Klly. Keszthelyi m. kir. Gazdasági Tanintézet 1891-iki Évkönyvéből.) Nagy-kanizsa, 1892. 50 lap.

Jelentés az 1893. évben végrehajtott növénytermelési kísérletekről. Debrecen, 1894. 60 lap.

A gabona megdülése. Keszthely, 1895. 37 lap.

Művelti növényeink gyökérélete. (Klly. MgSz.) Magyaróvár, 1897. 38 lap.

A párizsi világkiállítás dohányjai és dohánygyártmányai. Bp., 1901. 156 lap.

Jelentés a dohánytermelési kísérleti állomáson végzett kísérletekről az 1899—1902. évek folyamán. Bp., 1904. 67 lap.

Dohánymag termesztés. Bp., 1907. 13 lap.

Az okszerű talajművelés szerepe a szárazság elleni küzdelemben. Bp., 1910. 22 lap.

A jó dohánykertész. Bp., 1914. 200 lap.

Adatok a foszfortrágyázás kérdéséhez. Bp., 1930. 10 lap.

Adatok az őszi repce műtrágyázásához. Bp., 1931. 12 lap.

Adatok a magyar búza minőségi termeléséhez. I. rész. Bp., 1931. 69 lap.

Rétkezelési tanulmányok. Bp., 1933. 22 lap.

Irodalom:

BUDAI Barna: Kerpely Kálmán. (Huszonöt éves pályafutás.) Kt. 1910. 20. sz.

DUBRAVSZKY Róbert: A magyar mezőgazdasági kísérletügyi intézmények. Bp., 1910.

- FABRICIUS Endre: A magyar növénynevelés. Bp., 1921.
TAKÁCS Zsigmond: M. kir. dohánytermelési kísérleti állomás, Debrecen—Pallagpuszta. KK. 1922. 25. sz.
SZABÓ Zoltán: Kerpely Kálmán — a kutató és tanítómester. Kt. 1936. 47—48. sz.
FABRICIUS Endre: Kerpely Kálmán dr. Kt. 1940. 27. sz.
SURÁNYI János: Kerpely Kálmán emlékezete. Kt. 1940. 44. sz.
OBERMAYER Ernő: Kerpely Kálmán dr. 1864—1940. KK. 1941. 43. sz.
PENYIGEI Dénes: Megemlékezés dr. Kerpely Kálmán egyetemi tanárról, a mezőgazdasági tudományok egyik megalapozójáról és kiemelkedő jelentőségű művéről születése százéves évfordulója alkalmából, (1864—1964). (In: Georgikoni napok tanácskozásai. Szerk.: Hajós Vilmos.) Keszthely, 1964.
BAJAI Jenő: Emlékezés Kerpely Kálmánra, születésének 100 éves évfordulóján. MTAAAtOK. 1965. 24. sz.

KERTÉSZ FERENC (1901—1972)

1901. szeptember 19-én született Budapesten. Édesapja Kertész Kálmán zoológus volt, a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárának igazgatója, édesanyja Lindmayer Emma. Kertész Ferenc iskoláit Budapesten végezte és az érettségi bizonyítványt a II. kerületi Egyetemi Katolikus Főgimnáziumban szerezte meg. Ezután, 1920-ban a keszthelyi Gazdasági Akadémiára iratkozott be. Tanulmányainak folytatása közben 1923. július 1-jétől 1924. október 18-áig katonai szolgálatra hívták be a III. huszárezred keszthelyi századához. Leszerelése után folytatta, illetve befejezte félbemaradt akadémiai tanulmányait. Diplomája elnyerése után azonban nem sikerült állást szereznie, ezért ismereteinek gyarapítására 1926-ban Németországba ment, ahol Meitzendorfban H. Cehlman birtokán mintegy fél esztende-

ig gyakornokoskodott. Hazaérkezése után 1927. január 5-étől szeptember 15-éig a Földbérő RT. kisacsádi gazdaságában, majd 1927. október 1-jétől fél évig a csákvári uradalom bérbe adott fornapusztai gazdaságában dolgozott magángyakornokként. Ezekben a gazdaságokban a növénytermesztés és az állattenyésztés gyakorlati kérdéseiben sikerült ismereteket gyűjtenie, alkalma nyílt arra, hogy a fehér hússertés tenyésztésének, hizlalásának hazai üzemi problémáival megismerkedjék.

Az Országos Törzskönyvelő Bizottságnál (OTB) 1928. október 1-jétől teljesített szolgálatot. Elsősorban a sertések, a de főleg a hússertések törzskönyvezésével foglalkozott, s módjában állott megismernie az ország valamennyi jelentősebb hússertésenyésztését. Elsősorban a fehér hússertések érdekelték, s hamarosan kitűnt az e téren szerzett tájékozottságával. A magyarországi hússertésenyésztés megalapozása Dorner Bélával együtt Kertész Ferenc nevéhez fűződik. Mint elis-

mert szakembert 1933. június 1-jétől a Húsertéstenyésztők Országos Egyesületének vezetésére kérték fel. Személyében az egyesület nem is választhatott volna jobb vezetőt, hiszen Kertész Ferenc Magyarországon az elsők között ismerte fel a fehér húsertés tenyésztésének jelentőségét a korszerű állattenyésztésben és hústermelésben. Az egyesületben betöltött tisztségéből adódó lehetőségeket kihasználva széles körű tevékenységet folytatott a korszerű sertésfajták mind nagyobb fokú hazai elterjesztésével, okszerű tartásával és hizlalásával kapcsolatban. Az egyesület ügyvezető igazgatói beosztását látta el 1941. december 31-étől, amikor az állattenyésztési egyesületek vezetőit a Földművelésügyi Minisztérium állományában gazdasági felügyelői kinevezéssel állami szolgálatba vették. Az igazgatói tisztséget a felszabadulásig látta el, majd ezután is folyamatosan tovább vezette a Húsertéstenyésztők Egyesületét, kiegészítve a Mangalicatenyésztők Országos Egyesülete ügyvitelének vezetésével.

E két nagy egyesület a magyar állattenyésztő egyesületek szervezeteinek átszervezésekor, 1947. január 1-jén a Magyar Állattenyésztő és Törzskönyvelő Szervezetek Országos Szövetségébe olvadt, ahol Kertész Ferencet a Szövetség Sertéstenyésztési Osztályának vezetésével bízták meg.

Kertész Ferenc a Húsertéstenyésztők Egyesületének megbízásából két alkalommal, 1935-ben és 1948-ban járt Angliában, valamint kétszer, 1939-ben és 1942-ben Németországban, ahol angol, illetve német fehér húsertéseket vásárolt a hazai állomány vérfrissítésére és további nemesítésére.

Az Állattenyésztők Szövetségében betöltött tisztségéből 1949. október 10-én az Állattenyésztési Kutató Intézetbe helyezték át, ahol a Sertéstenyésztési Osztály vezetésével bízták meg. Itt dolgozott 1968-ig, nyugdíjba vonulásáig. Közben a kutatóintézetben levő beosztásának változatlan hagyásával — 1953 augusztusától 1956 áprilisáig a Földművelésügyi Minisztérium Sertés- és Juhtenyésztési Osztályának irányítása is feladata lett.

Kertész Ferenc tudományos munkássága az Állattenyésztési Kutató Intézetben (ÁKI) bontakozott ki. Kezdetben a malacneveléssel, a kocák után elérhető nagyobb szaporulat és az ezzel összefüggő kérdéscsoporttal (fiasztatóistállók építése, mikroklíma stb.) foglalkozott munkatársaival.

Az ötvenes évek elején kezdtek el Magyarországon először a központosított sertéshízékonysági vizsgálatokat és a vágóáru-minősítés módszereinek kidolgozását. Külön témaként szerepelt a hazánkban tenyésztett sertésfajták hústermelés szempontjából figyelembe vehető legjobb haszonállatelőállító keresztezésének vizsgálata. A mezőgazdasági nagyüzemek kedvezőbb tartási és tenyésztési feltételeinek kialakulásakor a különböző fajtájú és korú sertések fehérjeszükségletét, a fehérjének a sertéshizlalásban való szerepét és hasznosulását vizsgálta, amellyel nemzetközileg is ismertté tette nevét. A későbbiekben a különböző külföldi (svéd, holland, angol) fehér húsertéseknek a magyar fehér húsertésekre gyakorolt javító hatásával foglalkozott. Minden vizsgálatban központi helyen állott a fehérjetakarmá-

nyok gazdaságos hasznosulása és a korszerű piaci igényeknek megfelelő vágóáru elérése.

Témáinak feldolgozásában a legjobb szakemberekkel dolgozott együtt teljes értékű kutatóként, azonban hivatali beosztásából adódóan rá hárult a kísérletek szervezési, irányítási és adminisztratív feladata is, valamint mindemellett az osztály munkatársainak más jellegű témáit is segítő figyelemmel tudta kísérni. Kertész Ferenc tudományos munkásságának útjelzői, hogy a Tudományos Minősítő Bizottság 1955-ben a mezőgazdasági tudományok kandidátusává, 1966-ban pedig doktorává avatta, munkásságáért pedig két alkalommal (1954., 1966.) kapta meg a Munka Érdemrendet.

Kertész Ferenc az ÁKI keretében végzett tudományos munkáját a mezőgazdasági nagyüzemek technikai és szakmai fejlődésének és fejlettségének, valamint a fogyasztói szükségletek alakulásának megfelelően a gyakorlati igényekkel összehangoltan végezte. Az eredményeket széles körben tudták hasznosítani, s tenyésztési, tartási és hizlalási alapját nyújtotta a 70-es években kialakult ipari sertéstartásnak.

Személye ugyanakkor nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a sertéstenyésztés országos fejlesztési programjainak kidolgozásában, koordinálásában és következetes végrehajtásában az Állattenyésztési Kutató Intézet meghatározó szerepet játszott, s ennek köszönhetően sertéstenyésztésünk egyik leghomogénebb állattenyésztési ágazatunk lett. Kertész Ferencet több mint négy évtizedes töretlen vonalú munkássága azok közé a szakemberek közé emelte, akik döntően hatottak a korszerű magyar állattenyésztés megeremtésében, új korszakának kialakításában.

Irodalmi munkásságára a szigorú szakmai tárgyilagosság jellemző. A harmincas években az OTB-ban, valamint a Húsertéstenyésztők Egyesületében folytatott tevékenysége során néhány cikke jelent meg a „Köztelek”-ben és a „Magyar Állattenyésztés”-ben. Ezekben az írásokban főleg a gazdaságos sertéstenyésztéssel és a tenyészállatok kiválasztásával foglalkozott.

Az ÁKI-ban kifejtett tevékenysége során munkatársaival együtt több mint ötven tudományos publikációt tett közzé kísérleteinek értékelésével és eredményeivel kapcsolatban. Ezek az ÁKI évkönyveiben, az „Állattenyésztés”-ben, az „Agrártudomány”-ban, a „Kísérleti Közlemények”-ben és az MTA kiadványaiban jelentek meg. Részt vett a sertéstörzskönyvelés évkönyveinek közreadásában. Publikációinak és könyveinek (egyetemi tankönyvek) zömét a kutatásban részt vevő munkatársaival közösen írták.

A Magyar Tudományos Akadémián, valamint a felsőfokú agrártudományi oktatási intézményekben rendszeresen tartott előadásokat.

Kertész Ferenc aktív szakmai-társadalmi tevékenységet fejtett ki. A korábbi egyesületi tevékenységén kívül évtizedeken keresztül tagja, majd vezetője volt az országos és helyi állatkiállítások bírálóbizottságának. Tagja volt Magyar Tudomá-

nyos Akadémia Állattenyésztési Bizottságának, az Agrártudományi Egyetem Államvizsgáztató Bizottságának stb.

Kertész Ferenc rendkívüli és egészen kivételes egyéniség volt. Csendes, inkább visszahúzódozó, önzetlen, szerény, kedves és közvetlen modorú embernek ismerte mindenki. Munkáját a hivatástudat, az ebből adódó szakmai igényesség, tárgyilagosság és precizitás jellemezte és szeretetre méltó egyéniségének hatására észrevétlenül tudta ezt az igényességét munkatársaiba is átültetni. Egyéniségét mély humanum hatotta át, mindig nyíltan, megalkuvás nélkül tudott hű maradni önmagához, munkatársaihoz, barátaihoz, környezetéhez és rokonaihoz még a legnehezebb években is. A vele szemben állók megbántása, megsértése nélkül tudott úrrá lenni a nehézségeken.

1968-ban vonult nyugállományba, azonban az ÁKI Tudományos Tanácsának tagjaként változatlanul részt vett a munkában és élete végéig segítette volt munkatársai munkáját. Hosszú és sok szenvedést okozó betegségben 1972. augusztus 7-én halt meg Budapesten és a Farkasréti családi sírba temették el.

Főbb munkái:

Sertésenyésztés. Bp. 1940. 125 lap.

Állattenyésztési enciklopédia. Sertésenyésztés (Egyetemi tankönyv) 1959. 167 lap.

Schandl József—Horn Artur—Kertész Ferenc: Sertésenyésztés (Egyetemi tankönyv). Bp., 1953. 239 lap.

Csire Lajos—Kertész Ferenc: Sertéshizlalás. Bp., 1961. 200 lap.

Kappéter Iván—Kertész Ferenc—Váradai Géza: A sertéstartás épületei. Bp., 1966. 272 lap.

Irodalom

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény

KESZTYŰS LAJOS (1890—1957)

1890. július 1-jén született Sarkadon. Alsó- és középfokú iskolái elvégzése után 1910 és 1912 között a debreceni Gazdasági Akadémián végezte tanulmányait. Első munkahelye a keszthelyi Gazdasági Akadémia volt, ahol 1913-tól a gyakorlati tanszéken mint tanársegéd, 1924-től rendkívüli és 1926-tól rendes tanárként dolgozott. 1927-ben visszatért a debreceni akadémia falai közé, itt előbb számtartástani, majd az egyesített üzemtani tanszéken tanárként, később pedig tanszékvezetőként oktatott. 1931-ben a tudományegyetem közgazdaságtudományi karán doktori oklevelet szerzett. 1949-ben betegsége miatt nyugdíjazását kérte. Hosszas szenvedés után 1957. április 28-án hunyt el Debrecenben.

Kesztyűs Lajos az agrártudományokon belül elsősorban üzemstatisztikai és számtartási kérdésekkel foglalkozott. Ez a tudományág a 19. század második felétől nyert polgárjogot, és a századforduló idején már Magyarországon is több szaklap széles körben publikált ilyen tartalmú cikkeket. Nálunk Sporzon Pál és főleg Hensch Árpád voltak első kiemelkedő képviselői. A tudományág hazai művelői már kezdettől fogva sokban támaszkodtak a német agrárgazdaságtan eredményeire, és korszakunkban főleg Lauer munkássága volt rájuk igen nagy hatással. Lauer műveiben arra törekedett, hogy az egyes üzemek termelését üzemstatisztikai adatgyűjtésre alapozott elemzéssel tegye még pontosabbá. Az ő módszerét alkalmazva épült fel Magyarországon a két világháború között az ún. kisgazdaszámtartási rendszer, ami alapját képezte az üzemi tanácsadásnak. Magyarország a trianoni béke következményeként igen kritikus helyzetbe került. A többi között azért is, mert agrártermelésünk kapacitása jóval felülmúlta a belső fogyasztási igényeket. A kedvezőtlen tényezők rendkívül nehéz helyzetbe hozták a termelőket, s a bajok csak tovább fokozódtak az 1929—33-as gazdasági válság éveiben. Az ágazat gondjai elsősorban az értékesítés területén voltak a legsúlyosabbak, és ennek következménye az agrártermelők lassú elszegényedése és fokozatos eladósodása

A fenti gondok a közép-, de főleg a kisüzemekben jelentették a legnagyobb problémát, és ezek orvoslása már nemcsak gazdasági, hanem politikai kérdés is volt. Századunk 20-as éveiben, a már említett Lauer módszereit felhasználva, Magyarországon ezért is kezdődött szélesebb körben az üzemstatisztikai adatgyűjtés. Ebben a munkában részt vettek az OMGE Üzemstatisztikai Bizottsága, az FM irányítása alatt álló Országos Mezőgazdasági Üzemi Intézet, a gazdasági egyesületek, a kamarák (pl. a Duna—Tisza közti Mezőgazdasági Kamara Reichenbach Béla

irányításával), valamint a felsőoktatási intézetek üzemtani tanszékei mellett létrehozott kiszgazda-számtartási központ. A keszthelyi központ 1929-ben Juhos Lajos, a debreceni egy évvel később Kesztyűs Lajos, a magyaróvári 1936-ban Bakoss László vezetésével kezdett dolgozni, és vizsgálta a körzetébe tartozó kis- és közép-gazdaságok jövedelmezőségi viszonyait és vagyoni helyzetét. Kesztyűs Lajos oktató, szervező tevékenysége, publikációi is e témakört ölelték fel.

Doktori értekezését „A nyírségi szeszgyári gazdaságok üzemrendszere” címen nyújtotta be és védte meg sikerrel. Disszertációjában annak a véleménynek adott hangot — amelyet példákkal is alátámasztott —, hogy a mezőgazdasági szeszgyártás előnyösen hat a gazdálkodás minőségére, elősegíti a gazdaságok belterjesség irányába történő fejlődését. Országos visszhangot kiváltó vizsgálatai elsősorban a tiszántúli és északi dombosvidék gazdaságainak jövedelmezőségével kapcsolatosak. Az itt tapasztalt tények, felismert törvényszerűségek, tendenciák hasznosítása nélkülözhetetlen volt a termelés és értékesítés tervezésénél, a gazdaadósságok rendezésénél, egyes agrárpolitikai feladatok megvalósításánál. A közölt statisztikai adatok ezentúl még a történetírás számára is hasznos forrásként szolgálnak. Hiszen ezekből a gazdálkodáson túl, a gazdaságokban élők életmódjára (pl. fogyasztás) vonatkozó ismereteket is nyerhetünk.

Kesztyűs Lajos könyveit, tanulmányait gazdagon illusztrálta gyakorlati példakal, így az egyszerűbb számításokat maguk a gazdák is el tudták végezni. Írásaiból sokat meríthettek még a mezőgazdasági szakigazgatás különböző szintjén álló szakemberek is. Szilárd meggyőződése volt, hogy a szakszerű és évente végzett számtartások nélkülözhetetlenek a gazdaságokban, azontúl pedig ezek felbecsülhetetlen információkat hordoznak, amelyek a helyes döntéshozatalnál elengedhetetlenül szükségesek. „... a részletes számtartás-statisztikai adatokból feldolgozott kalkulációkra szükség van ugyanis a telepítés, a hitbizományi reform, gazdaadósság-rendezés, mezőgazdasági hitelszervezés, adóreform, termelő- és értékesítő szövetkezetek, külkereskedelmi szerződések, ipari vámvédelem, mezőgazdasági szakoktatás és a kartelek kérdéseinek eredményes feldolgozásához. Egyedül csak ezek a rendszeres, egyéves számtartások alapján készített pontos adatok tárhatják fel híven a magyar mezőgazdasági népesség és a nagy többséget kitevő kiszgazda-társadalom helyzetét és ezek képesíthetik az államhatalmat a megoldásra váró összes agrárpolitikai intézkedések helyes keresztülvitelére”. — írta egyik tanulmányában.

Kesztyűs Lajos a két világháború közötti időszak kiemelkedő üzemstatisztikusa volt, aki ezt a tudományágat Juhos Lászlóval, Reichenbach Bélával és Kulin Sándorral együtt a kor nélkülözhetetlen, a gyakorlati életben is alkalmazott diszciplína rangjára emelte.

Főbb munkái:

A keszthelyi m. kir. gazdasági akadémia Merino Precoce juhászatának ismertetése és az 1921—1922. gazdasági évi jövedelmi mérlege. Keszthely, 1923. 47 lap.

A nyírségi szeszgyári gazdaságok üzemrendszere. . . Debrecen, 1930. 101 lap.

Tiszántúli kis- és középgazdaságok jövedelmezőségi és vagyoni viszonyai az 1931—1933-ig terjedő években, valamint az észak dombosvidéki kisgazdaságok 1933. évi üzemi eredményei. Debrecen, 1935. 67 lap.

Tiszántúli és északi dombosvidéki kisgazdaságok jövedelmi és vagyoni helyzete az 1931—1934-ig terjedő években. Debrecen, 1936. 98 lap.

KISFALUDY MIHÁLY (1900—1982)

Kilencgyermekes tanító családban született Környén, 1900. augusztus 25-én. Az elemi iskola hat osztályát szülőfalujában, gimnáziumi tanulmányait a komáromi bencés főgimnáziumban végezte, a város Csehszlovákiához való csatolása miatt azonban a tatai kegyesrendi főgimnáziumban érettségizett. 1920-ban beiratkozott a budapesti Tudományegyetem orvosi karára, de anyagi okok miatt két év után kénytelen volt tanulmányait félbeszakítani. A család ilyen természetű gondjain enyhítendő, hivatásos katonának állt. Egy év után mint katona hallgató beiratkozott a debreceni Gazdasági Akadémiára. Tanulmányai befejezése után 1928-ban kapta meg diplomáját. Diplomával a zsebében segédtiszti állást pályázott meg és nyert el a királyteleki — ma Nyírtelek — uradalomban, amely a Debrecen—Pallagpuszta-i Dohánykísérleti Állomáshoz tartozott. Néhány hónappal később már a Dohánykísérleti Állomáson nyert végleges alkalmazást, először mint napidíjas, később havidíjas szakmunkás, végül pedig mint kísérletügyi igazgató.

A felszabadulás után az intézet jogutódjánál, az Országos Dohánytermesztési Kísérleti Intézetben dolgozott, majd 1946-tól a Dohányjövődéki Központi Igazgatóságnál tevékenykedett, ahol az általános dohánytermesztés, és a mesterséges dohányszárítás problémáinak kutatása tartozott feladatai közé. Később Érden — a jobb vetőmagtermesztés elősegítése érdekében — életrehívott kísérleti telep vezetését látta el, ez az intézet 1948-ban átvette a megszűnő debreceni-pallagi Országos Dohánytermelési Kísérleti Intézet (Állomás) feladatkörét. Még ebben az esztendőben a pénzügyminisztérium állományába helyezték át, majd röviddel ezután a Budapesti Dohánybeváltó é Fermentáló Vállalathoz került. Ekkor már ennek az intézménynek felügyelete alá tartozott az érdi Minőségellenőrző Főtelep, 1948 és 1951 között itt találjuk ismét az igazgatói székben. 1952-ben újabb átszervezés eredményeként az érdi főtelep egyesült a Lágymányosi Dohánygyár vegyészeti laboratóriumával és életrehívták a Dohánykutató Intézetet. Itt dolgozott Kisfaludy Mihály 1960-ban történő nyugdíjazásáig, először mint tudományos munkatárs, később pedig osztályvezetői beosztásban. Nyugdíjasként is aktívan tevékenykedett: 1961-től 1970-ig az MTA Genetikai Intézetben, 1974—1976 között pedig ismét a Dohánykutató Intézetben dolgozott. Magas kort megérve 1982-ben Budapesten hunyt el.

Kisfaludy Mihály pályájának első része a két háború közötti időszakra esett, amikor az ország számára kedvezőtlen irányban változó gazdasági körülmények nem kedveztek a dohányfajta termesztésének sem. A statisztikai adatok tanúsága

szerint 1918 után a dohányossal bevetett terület nagysága alaposan csökkent, a termesztés színvonala erősen leromlott, a termelési technika jelentős része megsemmisült. A dohány termelésében és feldolgozásában tapasztalt visszaesés a 20-as évek közepén megállt, és az állami dohányjövődék nagyvonalú termelési politikájának is köszönhetően a évtized második felétől általános fellendülésről beszélhetünk, amely a gazdasági válság éveiben sem torpant meg. Ez csak a 30-as évek közepétől figyelhető meg, amikor az állam a beváltási ár leszállításával drasztikusan csökkentette a termelés mértékét. Az említett korszak egyik jellemzője még, hogy a termelés elsősorban a kisparaszti tulajdonban lévő földeken történt, az állam ugyanakkor nagy erőfeszítéseket tett a minőség növelésének érdekében. Ezért megszervezte az Állandó Dohánytermelési Szaktanácsot, és fokozott mértékben támogatta a Juhász Árpád irányítása alatt álló Dohánytermelési Kísérleti Állomás elméleti és gyakorlati tevékenységét. Az itt folyó fajtakísérleti és nemesítési munkálatok eredményeként hazánkban új dohányfajták honosodtak meg, ma is létező termelési körzetek (tiszai, nyírségi, somogyi stb.) alakultak ki. A felszabadulás után növekedett e fontos ipari növény vetésterülete, ez azonban nem járt együtt a termés mennyiségi és minőségi mutatóinak emelkedésével, sőt e tekintetben az 50-es évek végéig erőteljes visszaesésről is beszélhetünk. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy olyan új betegségek terjedtek el, amelyek a védekezés ellenére is nagy pusztítást okoztak.

Kisfaludy Mihály egész életében azon munkálkodott, hogy gyakorlati irányú kutatásai és azok eredményei tudományos és népszerűsítő cikkekben, továbbá előadások és tanfolyamok során az elméleti és a gyakorlati szakemberek számára hozzáférhetőek legyenek. Működése a dohánytermesztés- és feldolgozás minden területét érintette. Nevéhez fűződik több olyan, a gyakorlati életben is megvalósított és széles körben elterjedt műszaki eljárás, találmány, amelyik a dohány mesterseges szárításával függött össze. Cikkei, tanulmányai többek között a „Magyar Dohányújság”-ban, a „Dohányipar”-ban, az „Agrártudományi Közlemények”-ben jelentek meg. Társszerzőként több könyvben is ő írta a dohányossal kapcsolatos fejezeteket. Mándy Györggyel írott munkájukban („A dohánypalánta nevelése és ültetése”) szakszerű gyakorlati tanácsokkal látták el a termelőket. A „Gyakorlati dohánytermesztés” címet viselő könyvben a 2. (termesztési) rész született Kisfaludy tollából. Közel 150 oldalon átfogóan írt a növény termesztéséhez szükséges feltételekről, a termesztés egyes munkafázisairól. Részletesen foglalkozott a kultúrát leginkább károsító növényi és állati kórokozókról, s az ellenük való védekezés módjáról. Előadások és tanfolyamok tucatjain adta át a dohánytermesztéssel összefüggő aktuális ismereteket, így járult hozzá a termeszők napi gondjainak enyhítéséhez.

Kisfaludy Mihály élete és munkássága szorosan összefonódott a magyar dohánytermesztéssel. Tudományos kérdésekben nem az elvont, hanem a gyakorlati

élettel szorosan összefüggő problémák izgatták, ezek megoldását tekintette fő céljának.

Főbb munkái:

Kapadohány termesztése nikotingyártás céljára. H. n. 1947. 16 lap.

A dohánytermesztés. Bp., 1951. 92 lap.

Kisfaludy Mihály—Szakátsy Sándor: Gyakorlati dohánytermesztés. Bp., 1948. 239 lap.

Kisfaludy Mihály—Mándy György: A dohánypalánta nevelése és ültetése. Bp., 1952. 79 lap.

KISS FERENC (1860—1952)

1860. április 24-én született Sopron megyében, Szilsárkányon. Szülei szegény-parasztok voltak, nyolc gyermekük közül Ferenc volt a legidősebb.

Az elemi iskola után a soproni evangélikus liceumban, majd 1879-től 1882-ig a selmeci Erdészeti Akadémián tanult. Gyakorlati munkáját Nagyváradon (ma: Oradea — Románia), a püspöki uradalomban kezdte. Rövid, másfél éves minisztériumi szolgálat után, 1885 decemberében Szeged állami kezelésbe vette erdőinek gondozásával bízta meg.

Szegednek a mintegy 34,5 ezer ha birtokán ebben az időben 6,5 ezer ha erdő volt, amelynek csaknem felét a tisztások tették ki. A többi is agyonlegettetett, kiritkult, erdőjellegűt alig mutató területet jelentett. A város az állami kezelésről azt remélte, hogy az erdőinek értéke

— megfelelő fafajokkal, kezeléssel — növekszik, az erdőtelepítések révén pedig a területük is jelentősen nő. Kiss Ferenc ehhez a munkához látott hozzá 1886 januárjában.

A Szeged-környéki homokterületek fásítását a XIX. század elején Vedres István városi mérnök kezdte meg. A XIX. század közepén a futóhomok terjedése, a nagy kiterjedésű homokterületek gazdasági hasznosítása országos feladatként jelentkezett. A kínálkozó erdészeti megoldásokhoz azonban nem volt megfelelő, a gyakorlatban is bevált módszer. A városi feladatok megoldása tehát egyben országosan is fontos munkát jelentett. Kiss Ferenc hallatlan elszántsággal, energiával vetette magát a munkára. Már 1886 februárjában a városi erdőkre ideiglenes üzemtervet készített. Meghatározta a mesterséges erdőtelepítéssel beültetendő területeket, a meglévő állományokat is (fokozatos fafajcserével) igyekezett értékesebbé átalakítani. A fafajokat a talajjelző ősnövényzet alapján választotta meg. A növényzet és

a termőhelyi viszonyok, illetve az annak alapján telepíthető fajok közötti összefüggés felismerése lehetőséget adott a szélsőséges, rossz termőhelyeken végzett erdőtelepítések sikeres kivitelezésére is.

1895-ben az erdősítések csemete ellátásának biztosítására csemetekertet létesített, amelyet Bedő Albert országos főerdőmester is meglátogatott. Lelkes híve volt a homoki gyümölcsstermesztésnek is. Szeged-Alsótanyán 12 kh-as gyümölcsfaiskólát létesített.

Kiss Ferenc első közleménye az „Erdészeti Lapok”-ban 1890-ben jelent meg „Az akácza paizstetűről” címmel. Ő ismertette a hazai nyarak jelentőségét a homoki erdősítésekben. Többször bemutatta Szeged erdészetét, 1900-ban „a Szeged város vidékén lévő erdők leírása”-ban tulajdonképpen addigi szegedi munkájának eredményeit is összefoglalta. Ebből tudjuk, hogy 1898-ig több mint 1,4 ezer ha-on ültetett erdőt.

1897-ben vette feleségül Ströbl Margitot, Vedres István dédunokáját. Házasságukból egy leánygyermek született.

A mintegy harminc év alatt végzett, megfigyelt homoki erdőtelepítésének összefoglaló tanulságait 1913-ban írta le. „Az alföldi homokterületek erdősítésénél követendő újabb eljárások” cím alatt, több helyen is megjelent tanulmányában mintegy 50 talajjelző növényt sorolt fel. Valamennyi növény által jellemzett termőhely meghatározta az — általa már sikerrel kipróbált — ültetendő fajokot. Megemlítette azt is — a talajjelző növényközvetkezők első megfogalmazásaként —, hogy a legjellemzőbb növények mellett a (növény)állománynak „kisebb mennyiségben előforduló altagjai is vannak. Ezek a tagok az állomány által nyújtott útbaigazítást mintegy támogatják.” Ezzel kijelölte a talajjelző növénytakaró további kutatásának irányát. Az erdőtelepítésekhez — szintén gyakorlatban kipróbált — technológiai leírást is adott. Nagy jelentőségű munkáját német nyelven is kiadták, így a homokfásítások tudományos és gyakorlati eredményei nemzetközi szinten is ismertté váltak. Kiss Ferenc hívta fel a botanikusok figyelmét a szürkenyárra mint önálló nyárfajra.

1913-ban a Nyírség homoki erdőinek tanulmányozására miniszteri megbízást kapott. A Nyírségben, de az általa jobban ismert Szeged-környéki homokon is a lecsapolások, vízrendezések vízjárás-változtató, talajszint-süllyesztő hatásával is foglalkozott. Erről a kérdésről 1930-ban jelentette meg összefoglaló tanulmányát. Történelmi okmányok és saját 45 évi megfigyelése alapján bebizonyította, hogy a Brückner-féle 35 éves szabályszerű talajvízszint-ingadozásban egy 7 éves apály és egy 7 éves dagály periódus van. Ezt előre meg lehet állapítani, tehát az erdősítések kivitelezését ennek megfelelően kell tervezni. Ugyanakkor az árvizes esztendőök a dagály ciklusban, az aszályosak pedig az apályosban jelentkeznek.

Az első világháború után az alföldi erdőtelepítések szükségessége nemcsak egyszerűen homokhasznosítási, hanem országos létkérdésként merült fel. Kaán Károly helyettes államtitkár alföldfásítási elképzelései, a fásítás kivitelezhetőségé-

nek tudata nagyban alapultak Kiss Ferenc gyakorlati eredményeire. Kaán Károlyt és Kiss Ferencet személyes barátság is összefűzte, ami mindkettőjük munkájára termékenyítőleg hatott.

Kiss Ferencnek Móra Ferenc író is jó barátja volt. Móra többször írt róla, munkáját bemutatta Szeged népének, felhívta figyelmüket: „Ferkó bátyjuk”-ra, a „szegedi erdők atyjá”-ra. Kiss Ferenc pedig a város zöldövezeti tervét emlegette, ennek előkészítéseként, részeként felújította a Makkoserdőt. Ugyancsak hosszú távú elgondolásai között szerepelt a jellegzetes alföldi (homoki) erdők egy részének természetvédelmi területként való megőrzése is. Az ő kezdeményezésére 1924-ben a város „örök időkre fenntartandónak” jelölte ki az ásonthalmi erdő egy részét (a mai „Kiss Ferenc Emlékerdő”-t).

Kiss Ferenc 1925-ben ment nyugdíjba. Hivatalába azonban nap mint nap bejárt, munkáját tovább folytatta. Gyakorlati bemutatókat, előadásokat tartott, számos szakember megfordult alsótanyai szállásán is. A tapasztalataira különösen nagy szükség volt, hiszen 1925-ben megjelent az 1923. évi alföldfásítási törvény végrehajtási utasítása, és Alföld-szerte elkezdődtek a fásítási munkák. Kiss Ferenc munkáját, homoki erdőtelepítéseit mindig a példaként, az elérendő célként jelölték meg. A végrehajtásban azonban számos javaslat, ellenjavaslat is ütközött, többen a Kiss Ferenc által alkalmazott módszereket fejlesztették, tökéletesítették. Például az általa homokra legjobbnak tartott feketefenyő helyett erdeifenyőt javasolt. A gyakorlati munkában megöszült Kiss Ferenc fejét hajtott debreceni kollégái erdőtelepítési eredményei előtt, elfogadta érvüket. Sőt igazukat ő maga hirdette, mivel haláláig vallotta: „az életben megállni nem lehet, mert aki egy helyben marad, eltapossák.”

A szüntelen megújulás, a vélemények, gyakorlati tapasztalatok kicserélése, ütköztetése volt Kiss Ferenc élete akkor is, amikor 1931-ben „Az Alföldfásítás gyakorlati kérdéséhez” címmel az „Erdészeti Lapok”-ban vitaindító tanulmánya megjelent. Az Országos Erdészeti Egyesület (amelynek alapító tagja volt) az ő írásával és a beérkező javaslatokkal kívánta a világgazdasági válság miatt megállított alföldfásítási munkák folytatását elérni. Kiss Ferenc neve egyet jelentett a sikeres alföldfásítással, hiszen működése mintegy 8 ezer ha új erdőt eredményezett.

Szegedi munkájának félévszázados jubileumán, 1935-ben a Szegedi Mezőgazdasági Egyesület örökös díszelnökévé választotta. 1939-ben pedig a szegedi tudományegyetem díszdoktorává avatta. Az ekkor 79 éves Kiss Ferenc továbbra is szüntelenül dolgozott. 1939-ben jelent meg erdészettörténeti szempontból is jelentős műve, a „Szeged erdészete.”

1944-ben „Harc az elemi csapásokkal a Duna—Tisza közti homokterületeken” címmel írt összefoglaló tanulmányt. Benne vázolta az „elemi csapások”, a szél, a szárazság és a víz elleni, az erdőkért vívott „harc” legfontosabb történeti adatait, és az eredményeket, tanulságokat részletesen kifejtette: Ez az írása a homokfásítási kérdésekben ma is forrásműként használható.

„A búcsúzás mindig nehéz, de a végleges már fájdalmat okoz — írta 1944-ben utolsó megjelent, a serevényfűzről szóló írásában. Reszkető kezű, látásában erősen megromlott, 86 éves öregemberként is az átokházi tanyája mellett még a tölgymakkot gyűjtötte, jegyezte — hátha egyszer valaki hasznát veszi, folytatja az ő munkáját.

92 éves korában, 1952. június 13-án halt meg Szegeden. Sírja — agrártörténeti emlék — a Szeged-Belvárosi temetőben van. Emlékét őrzi a szilsárkányi házon elhelyezett emléktábla és a szegedi „Kiss Ferenc” Erdészeti Elsődleges Faipari Szakközépiskola előtt levő mellszobra.

Kiss Ferenc évtizedek során tökéletesedő, egyre nagyobb biztonsággal alkalmazott, a talajjelző ősnövényzet alapján végzett erdőtelepítései mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban jelentősek. A Szeged környékén telepített több ezer hektár erdő bizonyosság volt az alföldfásítási szakmai megvalósíthatóságára. Az egyes lágyszárú növényfajok talajjelző értékére vonatkozó megfigyeléseivel, a növényfajok, a ökológiai viszonyok és az alkalmazható fafajok kölcsönhatásainak vizsgálatában világviszonylatban is az elsők között volt. Ezen kívül fontos talajvíz-megfigyeléseket erdővédelmi tapasztalatokat, sőt erdészettörténeti vizsgálódásokat végzett, tett közzé. Így nevét méltán emlegetjük a magyar erdészet legnagyobbjai között.

Főbb munkái:

A Szeged-vidéki homokterületek erdősítéséről EL. 1982. 5. és 6. sz.

A Szeged város vidékén lévő erdők leírása. Bp., 1900. 10 lap.

Az alföldi homokterületek erdősítésénél követendő újabb eljárások. EL. 1913. 7. sz.

Az Alföld fásításának kérdéséhez. Bp., 1920. 22 lap.

Duna-Tisza közti vadvizek és gazdasági jelentőségük. (KL. FE. 1930. évf.) Szeged, 1930. 12 lap.

Az Alföldfásítás gyakorlati kérdéséhez. EL. 1931. 3. sz.

Szeged erdészete. EL. 1939. 3., 5., 6., 7. és 8. sz.

Harc az elemi csapásokkal a Duna—Tisza közti homokterületeken. EL. 1944. 2. és 3. sz.

Irodalom:

KERKÁPOLY Géza: Emlékezés Kiss Ferencre. Eg. 1954. 12. sz.

FIRBÁS Oszkár: Száz éve született Kiss Ferenc, a „szegedi erdők atyja”. Er. 1960. 4. sz.

FIRBÁS Oszkár: Kiss Ferenc, a „szegedi erdők atyja”, megyénk szülötte (1860—1952) SSz. 1960. 4. sz.

KISS JÓZSEF (1748—1813)

1748. március 19-én született Budán. Apja: Kiss János alezredes 1758. október 14-én a hochkircheni ütközetben esett el. Kiss József és testvérei, István és Gábor a bécsi (gumpelsdorfi) hadmérnöki akadémián végezték tanulmányaikat.

Az akadémiai tanulmányok befejezése után Kiss József előbb mint hidász teljesített szolgálatot, majd kilépett a hadsereg kötelékéből, s polgári pályán kamarai mérnökként tevékenykedett. Pályája kezdetén a pozsonyi Dunaszakaszon, később a bácsi kamarai kerületben működött. A Duna, Dévény és Komárom közötti, valamint mohácsi szakaszáról, végül a bácskai mocsarak lecsapolásáról számos értékes felmérési lapja és szabályozási terve maradt fenn. A bácsi kerületben végzett eredményes munkájának elismerésül 1788-ban ka-

marai mérnöknek nevezték ki, és Zomborban építési igazgatói feladatokat látott el.

Délmagyarországot a törökök csaknem teljesen elpusztították. Kiűzésük után a XVIII. században Bács és Torontál vármegyéket szinte újra kellett telepíteni. Kiss József a német bevándorlók letelepítésével, a telepítendő községek földjeinek, rétjeinek kijelölésével és kiosztásával foglalkozott. Munkája során alkalma nyílt a vidék helyi viszonyait megismerni. A telepítés akadályai a nagy kiterjedésű mocsarak voltak, a vidéknek alig voltak közlekedő útjai, s ami volt, az is az év jelentékeny részében járhatatlan volt. Kiss József látva a bajokat, 1785-ben Kulától Verbászig egy 1 m széles lecsapoló csatornát ásatott, amely a környező határokból vezette le a vizet. A csatorna hosszát nem ismerjük.

A következő évben a szivaci mocsaraktól Verbászig megépíthető 2 m széles lecsapoló csatorna tervét dolgozta ki és nyújtotta be jóváhagyásra az udvari

kamarához. A tervrajz ugyan nem maradt fenn, azonban hossza — a térképek alapján — 30 km lehetett. A kamara a tervet elfogadta, és 14 000,— Ft-ot utalványozott ki a munkák elvégzésére. A csatorna 1787-re elkészült, a mellette levő mocsarak vizét elvezette, a mocsarak helyén pedig gazdasági művelésre alkalmas területek keletkeztek.

Kiss József látta, hogy a betelepített németek igen jól gazdálkodnak, de a közlekedési utak hiánya miatt nem tudnak kereskedni, ezért az ország leggazdagabb gabonatermő vidéke teljesen elszigetelt. Észrevette azt is, hogy a Kincstár csak nagy kerülővel tudja a sószállítmányait Máramaros és Erdély sóbányáiból továbbítani. Ezeknek a körülményeknek az ismerete és a már eredményesen üzemelő lecsapolócsatornák adták azt a merész és nagyszabású gondolatot, hogy a Dunát a Tiszával összekötő hajózácsatornát kellene építeni. A hajózácsatornán történő szállítással megoldódna Bácska terményeinek kereskedelme, másrészt a hosszú hajóút lerövidülne.

Kiss József beavatta öccsét, Gábort — mérnökkari kapitányt —, akivel 1790-ben Angliában tettek tanulmányutat. Kiss Gábor közgazdasági beállítottságával megértette és azonnal magáévá tette bátyja elgondolásait és készséggel vett részt a nagyszabású terv kidolgozásában. Első lépésként a Duna és Tisza közötti szintkülönbséget határozták meg, majd tervet készítettek egy feltételezett Duna-ösmederben Monostorszeg és Újverbász között építhető hajózácsatornára. A terv szerint a csatorna Monostorszegnél indult ki a Dunából és Tiszaföldvárnál torkollott a Tiszába. A csatornát öt tartályra osztották, s a hajózácsatort hat szekrényzilip közvetítésével gondolták megoldani, amelyeket holland és angol módra terveztek.

Tervüket benyújtották az udvari kamarához és egyúttal azt is kérték, hogy amennyiben tervüket jóváhagyják, számukra előjogot biztosítsanak a kivitelezésre. Kiss József 1791. decemberében Bécsbe utazott. Ez alkalommal nemcsak a trónörökös, a későbbi I. Ferenc királyt sikerült tervüknek megnyerni, hanem az uralkodó, II. Lipót király is fogadta őt kihallgatáson.

Az udvari kamara által létrehozott bizottság felülvizsgálta a tervet, s kivitelezhetőnek találta. Így a csatorna ügye igen biztatóan alakult. Már megkezdődtek a tárgyalások a pénzügyi körökkel, a szerződés megkötésére is tettek lépéseket, amikor közbeszólt a történelem. A francia forradalom fejleményei és II. Lipót váratlan halála a csatorna építésének ügyét átmenetileg háttérbe szorították. A trónra lépő Ferencet eleinte a francia forradalom eseményei s az ellene viselendő háború ügye kötötték le leginkább.

Kiss József mindezek ellenére megszállottan dolgozott terve megvalósításán. Nem hiába, hiszen 1792-ben mégis kaptak engedélyt az uralkodótól a csatorna megépítésére, Kempelen Farkas kamarai kerületi főmérnök támogatásával és pártoló véleménye alapján.

Kiss József 1793. március 1-jén felhívást intézett az ország népéhez, amelyben

ismertette az angol példa szerint megépítendő hajózácsatorna tervét, elemezte annak közgazdasági előnyeit. Tájékoztatót adott arról, hogy a csatorna létesítésére 50 tagú részvénytársaság megszervezéséhez nyert engedélyt. Felhívásában részletesen ismertette a részvényvásárlási feltételeket, illetve a visszafizetés módját, valamint a részvényesek kedvezményeit.

Az udvari kamara közvetítésével sikerült a hazai és külföldi főúri családok részvételével megalapítani a „Magyar Hajózási Társaságot”. A Kiss testvérek bizonyos feltételek betartása mellett a csatornaépítésre nyert előjogukat átruházták a „Magyar Hajózási Társaságra”. A társaság elfogadta a feltételeiket, 1792. június 11-én és néhány évvel később, 1796. április 17-én megújította azokat.

Ilyen előzmények után 1793. március 27-én a Kiss testvérek megkötötték a szerződést az udvari kamarával. A csatorna részére szükséges kincstári földeket a Kincstár ellenérték nélkül bocsátotta rendelkezésre, az építésre pedig 200 000 forint előleget adott.

A csatornaépítés irányítása 1793-tól teljes egészében Kiss Józsefre hárult, mert testvére — aki mint katona teljesített szolgálatot a francia háborúban — csak levelezés útján kapcsolódhatott be a munkába. Kiss József a műszakilag kiváló megoldású hajózó-lecsapoló csatornát három év alatt tervezte megépíteni.

Az 1793-ban megkezdődött építkezéshez az egész ország területéről, sőt még külföldről is hoztak munkásokat. Az egész vonalat több szakaszra osztották fel és gondoskodtak minden szakaszon egy-egy pihenőhelyről, sátorról, kocsmáról stb. Az egészségügyi követelményeknek megfelelően kórházat állítottak fel. Biztosították a megfelelő ellátást is. 1794. június 19-én már az újverbászi zsilip alapkővét tették le. Három év alatt el is készülhetett volna a csatorna, ha előre nem látható akadályok nem gátolták volna a munkát (így árvizek, nagy víznyomás, futóhomok stb.).

Kiss József és a „Magyar Hajózó Társaság” tagjai között súrlódások, ellentétek merültek fel. Hibáztatták Kiss Józsefet a megnövelt költségek miatt, és azért, mert nem tudta három év alatt befejezni a munkát. A csatorna ebben az időben már Monostorszegről Sztapárig hajózható volt. Elkészült az újverbászi és szenttamási zsilip, s a tiszaföldvári zsilipet éppen akkor építették. 1797-ben a csatorna tervezőjét és építőjét, Kiss Józsefet a távollevő, katonai szolgálatot teljesítő testvérével együtt a társulat tagjai — osztrák tőkésék — kibuktatták a társulattól.

A már majdnem kész munka befejezését Heppe Szaniszló építési főigazgató vette át (1797—1801). Irányítása alatt az építkezés még öt évig tartott, s a hajózó- és lecsapoló csatornát csak 1802. május 2-án adták át a forgalomnak. A csatorna fejedelmi pártfogója tiszteletére a Ferenc-csatorna nevet kapta.

Az elkészült csatorna a kelet-nyugati hajózási utat 227 km-rel rövidítette meg, több százezer kh földet tett művelésre alkalmassá, ezen területek terményeinek olcsó szállítását tette lehetővé, s mindemellett vízierőt és öntözővizet is adott. (Ez utóbbit azonban csak a XIX. század második felében kezdték felhasználni.)

Kiss Gábor a háború befejezése után, amikor hazatért, észrevételeit, jogos követeléseiket írásba foglalta, s Bécsben akarta benyújtani a társulatnak. Halála (1800. április 7.) ebben megakadályozta. Kiss József egyedül folytatta egyenlőtlen küzdelmét, igyekezett mindkettőjük jó hírnevét, becsületét megmenteni. Hosszú pereskedés után 1805-ben 25 000 Ft-ot kapott a társulattól, holott sokkal több jogos követelése volt. Élete főműve eredményeinek élvezetétől akarták megfosztani. Emlékiratában megkeseredett, csalódott, kiábrándult hangon így írt: „Ne tégy hasznosat életedben, mert jutalmad irigység léssen, bántás és üldöztetés — okulj saját példámon!”

Hazánk első, sokáig egyetlen hajózó-csatornájának és legsikeresebb vízrendezési munkálatainak tervezője és végrehajtója háttérbe szorítva, anyagilag és erkölcsileg is tönkretéve halt meg Zomborban 1813. március 13-án.

Végrendeletében kérte, hogy Újverbáson a csatorna közelében, a szőlőjében temessék el. Sírfeliratát maga fogalmazta:

„Kiss József, magyar nemes, kinek halhatatlanságát a Ferenc-csatorna tanúsítja, de akit mégis holtak mond e márvány.

Szül. 1748 márc. 19. — megh. 1813 márc. 13.”

Főbb munkái:

Azon kir. társaságról, mely egy hajókázható csatornát ásattat Magyarországon. MH. 1792. 421., 533. lap.

Kiss József emlékkönyve (1769—1813). (Kézirat) OSZK. Kézirattára.

Irodalom:

PESCHKE Károly: A Ferenc-csatorna jelenlegi állapota. VüKl. 1886. 23. sz.

SÁRKÖZI Imre: Kiss József és Kiss Gábor a Ferenc-csatorna megalkotói. MMÉEHÉ. 1900.

SAJÓ Elemér: Adatok a Ferenc-csatornáról. VüK. 1912. 2. füz.

KÁROLYI Zsigmond: A vízhasznosítás, vízépítés és vízgazdálkodás története Magyarországon. Bp., 1960.

PETROVIC, Nikola: Hajózás és gazdálkodás a Közép-Duna medencében a merkantilizmus korában. A Duna—Tisza csatorna építése és fáradozások a Közép-Duna medence és az Adriai-tenger összekötésére a XVIII. század végén. 1982.

Magyarok a természettudomány és technika történetében. (Szerk. Hetényi Pálné.) Bp., 1986.

KITAIBEL PÁL (1757—1817)

1757. február 3-án született a Sopron megyei Nagymartonban (ma: Mattersburg—Ausztria), egy német lakosságú mezővárosban. Szülei egyszerű, de jó módú földművesek voltak. Apja egy ideig kocsmárendés volt a közeli kis faluban, Borbolyán (ma: Walhersdorf—Ausztria) és anyagi helyzete lehetővé tette, hogy mindkét fiát taníttassa. (Fivére katolikus pap lett.)

Szülővároskája elemi iskolájának elvégzése után a soproni bencés gimnáziumot látogatta, majd a győri királyi jogakadémia kétéves filozófiai tanfolyamát hallgatta. 1780-ban beiratkozott a Budára költözött egyetemre, ahol előbb jogot, majd orvostudományokat tanult. A kémia és botanika tanszék első professzora az ausztriai származású, Linnét követő Winterl József Jakab (1739—1809) volt. Winterl áldozatos munkával

teremtette meg az egyetem botanikus kertjét, lelkiismeretesen tanított, emellett ő kezdte meg a hazai növényfajok kutatását: a Bakonytól a Mátráig 15 új fajt is talált, de nem adott új tudományos nevet. Kitaibel IV. éves orvostanhallgató volt, amikor Winterl professzor maga mellé vette adjunktusnak. Az egyetem ebben az esztendőben költözött át Budáról Pestre. Emiatt újra be kellett rendezni a botanikai kertet is. Ez a nagy feladat a fiatal tanítványra várt, aki hamarosan munkához is látott. Kitaibel 1785-ben szerezte meg orvosi doktorátusát.

A botanikus kert ritka növényei között töltötte minden idejét. Beköltözött a kertészházba, így állandóan ellenőrizhette a Linné rendszere szerint parcellákra osztott kertben elvégzendő folyamatos munkákat. A növénygyűjtemény állapotáról havonta jelentést kellett küldeni a Helytartótanácsra át az Udvari Kancelláriához. Ezek összeállítását Winterl professzor 1788-tól adjunktusára bízta, aki ügyis maga gyűjtötte az új növényeket a kert számára. 1789-ben elhunyt Franz Mygand,

udvari tanácsos, Linné egykori barátja, aki 5461 fajt tartalmazó értékes herbáriumát nagylelkűen a pesti egyetemnek ajándékozta. Kitaibel 1790-ben kezdett hozzá a Linné rendszerét követő gyűjtemény 3 katalógusban elkészített feldolgozásához. (Ez a herbárium máig fennmaradt és a Természettudományi Múzeum féltett kincse.) A tanszék kémiát is oktatott. Maga Kitaibel eleinte inkább kémiai és ásványtani vizsgálatokat folytatott. Itt említjük meg, hogy jelentős kémiai felfedezést is tett: ő mutatta ki elsőként a tellurt, ezt a fémes és nem fémes állapot közötti átmenetet képező kemény, rideg, szürke színű anyagot, a mai elektrotechnika nélkülözhetetlen nyersanyagát önálló kémiai elemként. A hírneves M. H. Klaproth (1743—1817) — mellesleg az urán felfedezőjeként maga is korszakalkotó tudós — azonban a magáénak tulajdonítva az eredményt, nevet adott az új elemnek, így sokáig őt hitték a tényleges felfedezőnek.

Kitaibel élete fő céljának azonban Magyarország természetrajzi felkutatását tekintette. Feltett szándéka volt, hogy évről évre bejárja az ország egy-egy nagyobb tájegységét és közben összegyűjt minden szeme elé kerülő ritka növényt, ásványt, ezeket Linné és a korabeli leghaladóbb természettudósok rendszere szerint tudományosan feldolgozza és elemzi az ásványvizek összetételét is. Kitaibel a legkiválóbb polihisztor volt: sokoldalú és éles megfigyelőkészsége, rendszerező hajlama, élénk fantáziája — alkalmassá tette a pontos és tüzetes természetleírásra. Mindez a tehetség azonban kevés volt, hiszen a tervezett felfedező utakhoz pénz is kellett, ez pedig a szegény fiatal tudósnak — aki évente 400, majd 500 rénes forint adjunktusi fizetést kapott csupán — nem állt rendelkezésére.

A korszak egyetemi oktatóinak az előadások, korrepetálások komoly megterhelést jelentettek, amihez a növénykert ezer teendője is járult. Kitaibel inkább csak a botanikus kerttel, annak gyarapításával, a növények tudományos feldolgozásával foglalkozott, ezért igyekezett mentesítést szerezni az előadások tartása alól. 1794-ben lemondott gyógyszerész korrepetitori állásáról is. Ismereteink szerint ettől kezdve nyugdíjba menetelégig oktatói kötelezettsége alól felmentést kapott.

Az utazásokhoz szükséges pénz előteremtése már keményebb diónak bizonyult. Az 1780-as évek végén csak arra volt lehetősége, hogy Buda és Pest környékén végezzen gyűjtőmunkát. 1792-ben Horvátországban utazgatva felkereste Fiumét, Triesztet és Észak-Itáliát is, de erről — és egyéb útjairól — még nem készített feljegyzéseket, csak növényeket gyűjtött. 1795 júliusában már hivatalos állami megbízásból utazott Bártfa (Sáros m., ma: Bardejov—Csehszlovákia) és a közeli hosszúréti (Sáros m., ma: Dluha-Luka—Csehszlovákia) savanyúvíz-források vegyelemzését elvégezni. Itt történt meg élete legfontosabb találkozása gróf Waldstein Ferenc Ádám (1759—1823) dúsgazdag csehországi és magyarországi mágnással. Waldstein három szempontból is döntő hatással volt a fiatal tudósra. Egyrészt hajlandónak bizonyult saját pénzét is a Kitaibel tervezte felfedező utak költségeinek fedezésére fordítani. Ezen túlmenően biztosította a magyarországi ritka növényfajokról kiadott háromkötetes mű megjelentetésének összes költségét. Más-

részt a tekintélyes mágnás ettől fogva minden fontos ügyben sikerrel használta fel összeköttetéseit Kitaibel érdekében. Harmadsorban Waldstein jótékony befolyást gyakorolt Kitaibelre a módszeresebb kutatómunkára való rászoktatással is. Korábban a pesti botanikus nem vezetett útinaplókat — Waldstein példájára viszont ettől kezdve már egyre alaposabb feljegyzésekben örökölte meg észrevételeit.

Első közös útjukat 1796. július 1. és szeptember 7. között Máramaros vármegyébe tették. A fő tudományos eredmény 19 új, addig ismeretlen növényfaj leírása lett.

A következő esztendőben — Waldstein közbenjárására — az ország újabb és újabb vidékeinek feltárását tette lehetővé az állami támogatás elnyerése. Maguk a kormányzati szervek is erősen igényelték, hogy végre pontos ismeretekkel rendelkezzenek az ország természeti kincseiről. Elsősorban a gyógyvizek és gyógyfürdők, az értékes ásványok, ritka növények feltárását támogatták. Jellemző, hogy érdeklődésük mindenekelőtt gyakorlatias jellegű maradt: olyan hasznos növényeket kerestek, amelyek pótolhatnák a tengeren túlról drágán importált indigót, nádcukrot, fűszereket vagy amelyek élelelként, alapanyagként szolgálhatnak. Kitaibelnek tehát fokozott gondot kellett arra fordítania, hogy útjainak ne csupán tudományos, hanem gyakorlatias eredményeit is bizonyítani tudja. 1797-ben állami pénzből a Mátrába utazott és sok új növényt gyűjtött az egyetemi botanikus kert számára. 1798-ban lehetősége nyílt arra, hogy látogatást tegyen Berlinbe az európai botanika első számú tekintélyénél, Carl Ludwig Willdenow professzornál és bemutassa neki újonnan felfedezett növényeit. Willdenow az egyik nemzetséget Kitaibeliának nevezte el. Ugyanebben az évben a Helytartótanács megbízásából Nagyvárad (Bihar m., ma: Oradea — Románia) környéki ásványvizeket kutatót Püspökfürdön és Félixfürdön, közben 6 új növényfajt is talált, amiről részletes jelentésben számolt be.

Az 1798-as esztendő jelentős változásokat hozott magánéletében is. 1794 óta a botanikai kert felügyelője volt, még mindig 500 rénes forint évi tiszteletdíjjal. Kérelmezte, nevezzék ki egyetemi tanárnak és a botanikus kert igazgatójának, továbbá kapjon segílyt tudományos kutatásaihoz. Mindebből csak a fizetésemelést kapta meg. Októberben feleségül vette Sarlay Erzsébetet, egy pesti szenátor leányát. A harmonikus házasságból gyermek nem született.

Kitaibel és Waldstein 1799. március 17-én bocsátották ki előfizetési felhívásukat egy háromkötetes, színes táblákkal illusztrált botanikai munkára. A „Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae” című, 240 virágos növény gyönyörű rajzát és részletes leírását közlétező mű Waldstein gróf költségén jelent meg 1799 és 1812 között. Sikere, visszhangja Kitaibelt Európa legelső botanikusai közé emelte és a szerzők nevét halhatatlanná tette. E nagy mű kiadását azonban még számos eredményes tudományos utazás előzte meg.

1799. június 5. és szeptember 7. között, Schütz János festő és egyetemi kertész társaságában, nagy dunántúli utat tett, mintegy 14 addig ismeretlen növényfajt azonosítva. A következő, 1800-as évben — ismét csak a Helytartótanács költségén

— a Bánságot járta be. A hivatalos program szerint elsődlegesen a mehádiai (vagyis herkulesfürdői) gyógyvizek vizsgálata volt a feladata. Botanikai szempontból 26 növényfaj képezte az út eredményét. Két évvel később — ismét Waldsteinnel együtt — négy hónapos horvátországi utat tett a Karszt, Kapella és Velebit hegységek vadregényes tájaira, hogy a sok fáradság gyümölcseként 55 új fajjal gazdagítsa a tudományos ismereteket. Az út eredményei közé tartozott még, hogy megírta Horvátország „fiziográfiáját”, amely a „Descriptiones et icones . . .” II. kötetének előszavaként jelent meg.

1803. május 11. és szeptember 5. között tett „bereg-i útja” általános természetudományi megfigyelések mellett a Nyíregyháza melletti szóda és a Munkács (Bereg m., ma: Mukacsevo—Szovjetunió) környéki timsó kutatását tűzte célul. Egy évvel később Árva megye lett a legtávolabbi úticél, négy hónap alatt 4 új növényfajt fedezett fel.

A Helytartótanács által jóváhagyott és anyagilag támogatott utazások évről évre több hónapos kemény megpróbáltatást okoztak Kitaibelnek. Érdemeit a kormányzat és maga József nádor is sokra értékelték. Ennek tudható be, hogy 1802. szeptember 1-jével végre egyetemi rendes tanári címet és 1200 rft fizetést adományozott neki az uralkodó. A következő évben Schuster János (1777—1838) pécsi születésű orvos személyében új adjunktus került a botanikus kert élére. A fiatal kolléga hálás tanítványnak bizonyult, Kitaibel halála után ő adta ki mestere kéziratosa, hazai gyógyvizekről írt művét (*Hydrographica Hungariae*) és közölte első életrajzát is.

Kitaibel 26 évi egyetemi működés után, Winterl professzor halálát követően, 1810-ben kapta meg az ekkor önállósított botanikai tanszék vezetését és a botanikus kert igazgatói címét. Bár sikerült felmentést kapnia az előadások tartása alól, feladatait mégis óriásira növelte az a körülmény, hogy 1809-től ismét költöznie kellett a botanikus kertnek.

Ekkor már Európa-szerte hazája legnagyobb tudósának tekintették: 1800 és 1815 között Berlin, Göttingen, Jéna, München, Ratisbona, Moszkva, Szentpétervár és Lund városainak 11 akadémiaja, illetve természettudományos társasága adományozott díszes oklevelet a számára. Az egyetemre felügyelő Helytartótanács kötelezte, hogy írjon meg két nagy monográfiát, a „*Physiographia Hungariae*”-t (Magyarország természetleírását) és a „*Flora Hungariae*”-t. Ehhez utazásai során rengeteg anyagot gyűjtött. 1806-ban Fejér megyében, valamint a Fertő és a Hanság vidékén, 1808-ban Szlavóniában, 1810-ben Rainer főherceg kíséretjeként a Mátrában, továbbá újból Fejér megyében és a Bánátban, 1815-ben pedig újból Máramarosban kutatott. Az anyaggyűjtés feldolgozásához azonban már nem maradt ideje, ereje.

Egyre többet betegeskedett, emiatt 1815-ben nyugdíjazását kérte. A kormányzati szervek — elismerve érdemeit — megadták a kért 2000 Ft-os nyugdíjat, de továbbra is kötelezték a két monográfia megírására.

Nem sokáig élvezhette a nyugdíjat. Vesebaja, vízkórsága súlyosbodott, így, miközben 1816 nyarán Balatonfüreden, 1817-ben Parádon kúráltatta magát, már csak az új helyre költözött botanikus kert első katalógusának kiadására futotta erejéből.

1817. december 13-án halt meg Pesten. Két nappal később, országos részvét és nemzetközi visszhang mellett temették el a régi Váci úti sírkertben.

Kitaibel Pál, az első Európa-szerte ismert magyar természettudós életében viszonylag keveset publikált. Hagyatékában viszont 63 kötegni, 13 243 íves herbárium, 2890 db ásvány és 43 csomónyi kiadatlan kézirat maradt. Az életmű tudományos feldolgozása és közzététele az utókorra maradt, és gyakorlatilag máig sem fejeződött be. Elsőként Schuster János készült el az említett „Hydrographica Hungariae” (1829) kiadásával. Egy nemzedékkel később Kanitz Ágoston botanikus útinaplóiból kigyűjtötte és Linné rendszerébe foglalta az utazások során észlelt ritkább növényeket, majd néhány kisebb közleményben ismertette az addig lapangó ismeretanyagot.

Mindmáig azonban két XX. századi botanikus, Gombocz Endre és Jávorka Sándor tett a legtöbbet Kitaibel életművének feldolgozása és közkinccsé tétele érdekében. Kitaibel németül írt útinaplói, összességében 20 000 km-nyi utazásai alatt végzett megfigyeléseiről igen alaposan vezetett, ma páratlanul értékes források a korabeli mezőgazdasági viszonyokra nézve. Nem csupán a talaj minőségét és a természetes növénytakarót határozta meg mindenütt, hanem helységenként megörökítette a természet szántóföldi növényeket, behatóan érdeklődött a szőlő és a bor minősége iránt, feljegyezte az eperfatermesztés helyeit is. Figyelme kiterjedt a parasztnépre is, leírta az ország korabeli nemzetiségi és vallási helyzetét, szólt a jellegzetes háziipari tevékenységekről. A Kitaibel-hagyaték feltárása ma is folyik, így remélhetően újabb kéziratok (korai és késői útjairól írt naplói) jelennek meg nyomtatásban.

Főbb munkái:

Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae. Vol. I—III. Viennae, 1802—1812. XXXII. 310 lap, 280 t.

Plantae horti botanici Pesthiensis 1809.

Plantae horti botanici regiae universitatis Hungaricae 1812.

Catalogus plantarum horti botanici reg. scientiarum universitatis Hungaricae 1816.

Hydrographia Hungariae praemissa auctoris vita edidit Joannes Schuster. 1—2. vol. Pestini, 1829. LXVII. 316 és 407 lap.

Reliquiae Kitaibelianae e manuscriptis Musei Nationalis Hungarici publicatae Augusto Kanitz. Vindobonae, 1862—1863. 139 lap.

Addimenta ad floram Hungaricam. (Ugyancsak Kanitz Ágost kiadásában.) Hales—Saxonum, 1864.

Diaria itinerum Pauli Kitaibelii. Auf Grund originaler Tagebücher zusammengestellt von Endre Gombocz. 1—2. Bp., 1945. 1083 lap.

Kéziratait a Természettudományi Múzeum tudománytörténeti gyűjteménye őrzi. A Herbarium Kitaibelianum 14 702 lapja a Természettudományi Múzeum őrizetében van.

Irodalom:

GOMBOCZ Endre: A tellur történetéhez. TtK. 1913. 440—442. lap.

GOMBOCZ Endre: A budapesti egyetemi botanikus kert és tanszék története. Bp., 1914.

TUZSON János: Kitaibel Pál emlékezete. Bp., 1918.

GOMBOCZ Endre: A magyar botanika története. A magyar flóra kutatói. Bp., 1936.

JÁVORKA Sándor: Herbarium Kitaibelianum. Annales Musei Nat. Hungarici. I. 1926. XXIV. 428—584, II. 1919. XXVI. 97—210, III. 1934. XXVIII. 147—196, IV. 1935. XXIX. 55—102, V. 1926. XXX, 7—118, VI. 1945. XXXVIII. 85—97. lap.

RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp., 1953.

JÁVORKA Sándor: Kitaibel Pál. Bp., 1957.

KITTENBERGER KÁLMÁN (1881—1958)

Léván (ma: Levice—Csehszlovákia) született 1881. október 10-én iparos családban. Kittenberger Imre és Hangyási Antónia nyolcadik gyermekeként. A 90-es évek elején a lévai piarista gimnáziumba járt, majd a helyi tanítóképzőbe, s itt szerzett oklevelet 1901-ben.

Természetrájk tanára, Kriek Jenő figyelt fel érdeklődésére, aki nemcsak preparálni tanította, hanem különböző természetrajzi tárgyak gyűjtésével, konzerválásával is megismertette. Ő írt levelet 1901-ben a Magyar Nemzeti Múzeum főpreparátorának, Báránys Józsefnek, gondjaiba ajánlva a középiskolát végzett fiút. Segéd preparátorként alkalmazta Madarász Gyula, a Múzeum igazgató-őre, 12 forintos havi „fizetést” és szállást tudott adni Kittenbergernek, aki a budapesti Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola mennyiségtan-termé-

szetrájk szakára íratkozott be. Egy évet töltött a főiskolán, de 1902 őszén „anyagi gondok miatt” — ahogy később szerényen írta — meg kellett szakítani tanulmányait. Tanítói állást vállalt a Brassó melletti hétfalusi csángó községek egyikében: Tatrangban. (ma: Târlungeni—Románia)

Még ugyanazon év decemberében Báránys József levélben értesítette, hogy a Múzeum ajánlására csatlakozhat Damaszkín Arzén bácskai földbirtokos afrikai vadászkirándulásához preparátorként. A Múzeum a szükséges eszközöket biztosította a gyűjtési szerződés keretében, de az útiköltséget saját magának kellett előteremtenie. Hosszas huza-vona után, egy év miniszteri fizeteses szabadságot kapott, ennek összege úgy-ahogy fedezte a hajójegy árát. 1903. januárjában érkezett Mombassába Damaszkín Arzénnal. Német-Kelet Afrika (ma Tanzánia) első nagyobb állomásán, Moshiban súlyos maláriába esett, elvált a szafaritól és ettől kezdve önállóan, igen sivár körülmények között végezte a gyűjtőmunkát. Ennek

ellenére rendkívül gyorsan tanulta a benszülött nyelveket. Még évekig Moshi maradt a támaszpont, innen kiindulva szervezte gyűjtőútjait a Kilimandzsáró környékére. Ladászám küldte rovar-, hüllő- és főképp madárgyűjtésének eredményeit Budapestre, a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

1906 nyarán tért vissza először — rövid időre — Magyarországra, maláriáját és egyéb trópusi betegségeit gyógyíttatni, de decemberben már Abesszíniába, a Danakil-földre indult. Ezúttal Hermann Ottó, a Magyar Ornitológiai Központ vezetőjének kérésére madárvonulási megfigyeléseket is végzett a Vörös-tenger partvidékén. Beszámolója az „Aquilá”-ban jelent meg.

Az első világháborúig — kisebb megszakításokkal — 12 évet töltött négy alkalommal Afrikában. Harmadik, 1908-ban kezdődő útján a Viktória tó környékét kereste fel, ahol új, jövedelmezőbb vállalkozásba is bekapcsolódott: élővad befogást és szállítást vállalt elsősorban a budapesti, de más európai állatkertek részére is. Az évekig tartó előkészítő munka eredményeképpen, 1912-ben 120 élő állatot hozott haza, s ezzel megvetette az újjászervezett és épített állatkertünk egzotikus állományának alapjait.

Negyedik útján, 1913—1914-ben már anyagilag is elfogadhatóbb helyzetben folytatta a gyűjtőmunkát Kelet-Afrikában. Ugandában vadászott, mikor kitört az első világháború. Az angol gyarmati hatóságok hadifogolynak tekintették és internálták. Odaveszett évek szorgalmas munkájának az eredménye. Minden ingóságát, gyűjteményét, trófeáit, fegyvereit, feljegyzéseit, köztük naplóját, elkobozták. Indiába került, Ahmednagarba, ahol a szabadsághoz szokott ember öt szenvedésekkel teli évet töltött internáló táborban.

1917. novemberében adott hírt róla a „Nimród” vadászlap, szinte az egész számát neki szentelte, méltatta gyűjtőmunkáját, közölte indiai címét, de segítséget nem tudott nyújtani. 1919 szilveszterén érkezett haza, a Nílus forrásvidékén tragikusan elhunyt barátja, Kovács Ödön ornitológus családjánál talált otthonra Nagymaroson.

Ezután sorra jelentek meg írásai a szaklapokban, elsősorban a „Nimród”-ban. Neve egyre szélesebb körben vált ismertté, különösen a vadászok táborában volt népszerű, magasszintű zoológiai tudásról tanúskodó cikkeivel.

1920 szeptemberében a nyugdíjba vonult Kerpely Béla helyett ő lett a „Nimród” felelős szerkesztője 1948-ig.

Kittenberger nehéz körülmények között vette át a lapot. Infláció, papírhiány, konkurens jobboldali irányzatú vadászújság, fenntartási nehézségek jártak együtt a szerkesztés gondjaival. Mindezek ellenére szigorú szakmai következetességgel emelte a lap színvonalát azóta is példamutató magasságra. Rangot adott, ha valakinek írása jelent meg a „Nimród”-ban. Nagytudású szakembergárdát gyűjtött maga köré. Bársony István, Nadler Herbert, Éhik Gyula, Nemeskéri Kiss Géza, Maderspach Viktor, Zsindely Endre nevei fémjelezték a lapot. Elmaradtak az öntömjénező tudósítások egy-egy birtokos, főúri család vagy társaság szokványos

vadászatáról, a sablonos beszámolók a sokszázadik bak elejtéséről. Helyettük a biológiai ismeretek, a fegyvertechnika, a vadgazdálkodás nemzetgazdasági kérdései kaptak helyet. Az olvasmányosságot jó íróktól közölt novellák, valóban érdekes, hiteles történetek szolgálták.

1927-ben jelent meg első könyve, a „Vadász gyűjtőúton Kelet-Afrikában” című tudományos alapossággal megírt beszámolója az 1902—1914 közötti gyűjtőutakról. Nem kalandos vadászkönyv, hanem számtalan megfigyelés, zoológiai ismertetés, néprajzi pillanatkép mesteri ötvözete a vadászat szívszorító izgalmaival.

1925—26-ban a lapszerkesztés gondjait Nadler Herbertre bízta és folytatta afrikai gyűjtését: ezúttal is — mint hadifogsága előtt — Ugandába ment. 1928-ban indult utolsó gyűjtőútjára és megvalósult az évtizedes álma: eljutott Belga-Kongóba, az „óriási erdők örök homályába”. Nemcsak Kongóban, de az angol gyarmatokon át odavezető úton is más kép fogadta ekkor, mint a század elején. A világháború után elterjedt motorizáció nem kímélte Afrika természeti képét sem. Utóbbi útjairól 1930-ban megjelent könyvében a „Meváltozott Afrika”-ban adott számot.

Hazatérése után megpályázta az Állatkert igazgatói állását, páratlan zoológiai ismeretei tudatában, de összeköttetések hiányában ez nem sikerült. Barátja Nadler Herbert nyerte el azt; ez rövid ideig jelentős törést jelentett kettejük között. A lapszerkesztés közös gondjai hamarosan feledtették ezt a kellemetlen epizódot.

A „Nimród” szerkesztőgárdáját új, tehetséges fiatalabb nemzedékkel bővítette. Többek között Csathó Kálmán, Láng Rezső csatlakozott a laphoz, s az ő védőszárnyai alatt kezd írni Fekete István is.

A második világháború során, 1944 decemberében az Egyetem utcai szerkesztőség és a nyomda is bombatalálatot kapott, s a „Nimród” nem jelenhetett meg csak 1946 szeptemberében. A felszabadulás után a lap újraindítása teljes egészében Kittenberger nevéhez fűződik, saját kiadásában jelentette meg — felemelt példányszámban — „az új magyar vadászat megteremtése érdekében”.

Szakmai kiskönyvtár sorozatot is indított 1947-ben neves szakemberek (Széchenyi Zsigmond, Félix Endre) közreműködésével.

1948 szeptemberében papírhányra való hivatkozással bevonták a lapengedélyt, s a nagymarosi ház körüli nyest- és nyuszt-farm maradt az egyetlen kapcsolat a vadászattal. A személyi kultusz éveiben fegyvereit is le kellett adnia, miután „osztályidegennek” minősült, és a helyi vadásztársaságból is kizárták.

Puskáit később visszakapta, némi kegydíjat is folyósítottak számára, de gyorsan romló egészsége miatt nem tudott már igazán talpraállni.

Még egy sorscsapást kellett elszenvednie; 1956-ban az októberi események során a Nemzeti Múzeumban tűz ütött ki és gyűjteménye, egy élet munkájának eredménye, nagyrészt a lángok martaléka lett. 1958. január 4-én halt meg Nagymaroson.

Munkásságának gerincét gyűjtőmunkája jelentette. A Magyar Nemzeti Múze-

um Természettudományi Múzeuma részére 3713 db gerinces és 57 000 gerinctelen állatot küldött az évek folyamán. A fajokban is rendkívül gazdag gyűjtemény igazi tudományos értékét az a mintegy 300 új, az adott időben ismeretlen állatfaj jelentette, melyet a gyűjtött anyag tartalmazott. 45 állatfajt neveztek el róla. A Magyar Nemzeti Múzeumon kívül a világ számos múzeuma, Chicagótól Moszkváig őrzi gyűjteményeit. A legtöbbet és talán a legértékesebbet a British Múzeum, ahol elsősorban madár- és emlős (nagyvad) gyűjteménye jelentős.

A vadászatot is a gyűjtés céljainak rendelte alá, eredményei ezen a téren is kiemelkedőek. Néhány közelítő számadat: az öt veszélyes afrikai nagyvadból (oroszlán, elefánt, kafferbivaly, párdúc, orrszarvú) körülbelül 200-at ejtett el, ebből 60 oroszlánt és 20 elefántot lőtt. Pontos feljegyzései, első vadásznaplója elveszett internálása alatt.

Írásairól álljon itt a leghivatottabb értékelő, Fekete István véleménye, aki barátja, vadásztársa, életének kiváló ismerője volt. „Tudományos megállapításait végtelen pontosság jellemzi, és a legkisebb ingadozás vagy kétely esetében is a legkomolyabb vadászok és természetvizsgálók véleményét állítja szembe a magáéval, — írja az egyik Kittenberger könyv angol kiadása alkalmából.

Két nagy útbeszámoló-jellegű könyvén kívül (Vadász- és gyűjtőúton Kelet-Afrikában”, „Megváltozott Afrika”) visszaemlékezéseiből ifjúsági könyveket is írt halála előtt. Ezekben egy-egy vadfaj köré csoportosított szórakoztató-ismeretterjesztő élményanyagot ad az egzotikum iránt mindig érdeklődő fiatal olvasóknak.

Jelentős a fényképezési tevékenysége is. Már 1910-ben behatóan foglalkozott a vadfényképezés kérdésével, és sok, ma is használható felvételt készített 1913—14-ben. Fotói a nehézkes technika, valamint a gyakorlat hiánya ellenére jók, és feltétlenül dokumentumértékűek. Egy száz darabból álló eredeti üveglemez diasorozata (8,5 × 8,5 cm képenkénti feljegyzésekkel) a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tulajdonában van.

Születésének 100. évfordulóján a Nemzeti Múzeumban, gyűjtésének töredékeiből állandó kiállítás nyílt. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Szécsényben, a Kubinyi Ferenc Múzeumban emlékszobát rendezett be tiszteletére. Mellszobrát 1971-ben avatták fel Nagymaros főtéri parkjában.

Kitüntetést soha nem kapott, hivatalos elismerést is csak ritkán. Boros István, a Nemzeti Múzeum főigazgatója így írt nekrológiájában:

„Ma sokkal jelentősebb eredmények ismeretében bizonyos történeti távlatból is, még inkább abban a helyzetben vagyunk, hogy megállapíthassuk működésének mértékét, s ennek alapján kijelenthessük: nemcsak hazája, de a nemzetközi tudományos élet számára is értékes szolgálatokat tett . . . Nemes egyszerűséget sugárzó rokonszenves alakja végképp eltűnhetett körünkől, de természetszeretetének s példamutatásának főként azonban munkásságának emlékét sem a Múzeum, se a tudomány nem feledheti soha.”

Főbb munkái:

Vadász- és gyűjtőúton Kelet-Afrikában. Bp., 1927. 388 lap

Megváltozott Afrika. Bp., 1930. 352 lap

Kelet-Afrika vadonjaiban. Bp., 1955. 265 lap.

A Kilimandzsárótól Nagymarosig. Bp., 1956. 304 lap

Vadászkalandok Afrikában. Bp., 1959. 254 lap

Irodalom:

BOROS István: Kittenberger Kálmán emlékezete. Bp., 1959.

FEKETE István: Kittenberger Kálmán élete. Bp., 1962.

KLAUZÁL IMRE (1799—1847)

Klauzál Imre, Klauzál Gábornak, a Batthyány-kormány földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterének bátyja, 1799. január 11-én született Szegeden. Apjuk, a cseh származású, de magyar gyalogezredben szolgáló Klauzál János kapitány, 1793-ban kapott magyar nemességet. Anyjuk a jómódú birtokos családból származó Babarczy Ágnes volt.

Klauzál Imrét szülei hivatali pályára szánták, ezért a nagyváradi nemesi konviktusban töltött évek után Bécsben, a magyar udvari kancelláriánál kezdte pályafutását fogalmazó-gyakornokként. Itt ismerte meg gróf Károlyi Lajost, aki a testvéreivel 1828—1829-ben tett birtokmegosztás után Klauzált kérte fel uradalmi irányítására. Klauzál Imre — kiváló gazdasz-adottságait a korabeli szakirodalom tanulmányozásával továbbfejlesztve — csakhamar mintagazdasággá alakította a Károlyi-dominiumot.

A birtokok közül a Csongrádban fekvő mágócsi uradalom nagyobb részét a gulyájáról híres derekegyházi puszta alkotta, a terület többi része majdnem kizárólag legelő és kaszáló volt. Klauzál a jószágot birtoktestekre osztotta, mindegyiken felszerelve egy-egy központi gazdaságot, s az ezektől távolabb eső területeken birkaistállókat létesített. A robotos munkaerőt nem a cselédek számának növelésével egészítette ki, hanem majorságilag épített házakkal haszonbérlettelepeket hozott létre, melyeknek lakói a haszonbért munkával rótták le. A gazdasági- és lakóépületeket a Felföldről hozatta le az Alföldre. Ez a megoldás szállítással együtt is olcsóbb volt a helybeli készítettéknél, hiszen az Alföld építőanyagokban és szakképzett iparosokban egyaránt szűkölködött.

Ami a növénytermesztést illeti, egyrészt a talajhoz és az egyéb természeti adottsá-

gokhoz leginkább illő egyedi vetésforgókat dolgozott ki, másrészt gondosan ügyelt a termesztett növények magjára (kukoricából például a súlyosabb, nagy tápértékű úgynevezett aranyárga szerémi fajtát vettette). Klauzál Imre is, mint a kor több más gazdasági szakírója, a „takarmánytermesztésben látta azon tengelt, melly körül forog rendes esetekben a’ mezei gazdaság üdve. . . ‘s ez általi márhaszaporítás ‘s nemesítésben.” (Czilchert Róbert, 1847.) Az extenzív gazdálkodás kereteiből a váltógazdaság, takarmánytermesztés és az állattartásban lejátszódó fajtaváltás révén az intenzív gazdálkodás irányába történő kibontakozásra azonban csak majd a század végétől került sor Magyarországon.

Klauzál elsőként honosította meg az Alföldön az ekkoriban még nem annyira takarmányként, hanem inkább világításra használt olajáért termelt repcét. Kiterjesztette a birtok burgonya- és lóhere-termesztését, s fontos szerepet szánt a fásításnak is.

Híve volt a mezőgazdasági gépek alkalmazásának: először mindig kísérleti, később, ha bevált, szélesebb körű használattal alkalmazott egy-egy új eszközt.

1838-ra a birtokon 12 jól felszerelt gazdaságot hozott lére, mindegyikhez kétezer hold (1100 öles holddal számolt) szántóföld, rét, legelő tartozott, s egy-egy parasztközség csatlakozott. A gazdaságokban nagyjából saját, s nem robotos igásállatokat (lovakat, ökröket) használtak. Az egyes birtoktesteken (districtusokban) lévő négy-négyezer darab juhból legalább a fele tenyésztésre alkalmas anyaállat volt. A nagy üzemegységeken kívül — melyeknek két főágazata a földművelés és juhászat volt — voltak még az elkülönített kisebb gazdasági területeken mintegy ezer-ezerkétszáz darabból álló juhászatok is. Itt csak a kevesebb törődést kívánó ürük voltak, s ezek az „ürütanyák” kapcsolódtak valamely nagyobb birtoktesthez, onnan pótolták állományukat.

A két fő gazdasági ágazatnak megfelelően Klauzál az uradalmi igazgatásban elkülönítette a földművelés és juhászat gazdatiszti vezetését, vélvén, hogy az „egyénilag kiművelt szakemberek”, azaz az egyes területekhez jobban értő alkalmazottak nagyobb hasznot hajtanak, s így megtérül az is, hogy több gazdatisztet kell alkalmazni.

Maga Klauzál Imre a Károlyi-dominium tótmegyeri részén, a surány-megyeri uradalomban lakott (Nyitra vármegye). Ezt a birtokrészt a kortársak Alcsúthoz, József főherceg Fejér vármegyei mintagazdaságához hasonlították. Klauzál nemcsak a gazdaság ügyeivel, de mezőgazdasági szakismeretei szélesebb körben való elterjesztésével is törődött: előadásokat tartott, amelyeken bárki résztvehetett.

Tótmegyerén mezőgazdasági szeszgyárat alapított, melyet marhahizlalással kapcsolott egybe. Surányban angol-amerikai rendszerű műmalmokat építtetett a jobb minőségű liszt előállítására érdekében. (Sajnos, ezeket egy tűzvész megsemmisítette.) A leghíresebb azonban itteni juhászata volt, ami a juhok számához viszonyított aránylagos gyapjú mennyiségével tűnt ki. 1832—1837 közt — noha ekkor még csak a tervezett állatszám elérése felé haladt és eladásai nem voltak nagymérvűek

— a saját törzs- és egyéb nyájak nemesítéséhez szükséges állatok mellett 1499 darab juhot adott el, 78 000 forintért. Az állomány nemesítésére Szászországból hozatott be juhokat. A juhajták közül kitarzott a finomgyapjas merino mellett, habár ekkoriban a posztógyárak inkább a durvább gyapjút keresték és sokan áttértek a dús gyapjú, nehéz zsrú Negretti-fajta tenyésztésére.

Mivel a birtok legelője kevésbé volt megfelelő a nyájnak, bérbe vette gróf Batthyány Gusztáv rohongi (Vas vármegye) uradalmát, s ide helyezte át a törzsnnyáját. Így került Klauzál kapcsolatba a Batthyány-fivérekkel, Kázmérral és Gusztávval, s elvállalta az ő birtokaik igazgatását is. Kérése azonban az volt, hogy a testvérek — Károlyi Lajossal közösen — hozzanak létre egy gazdaképző intézetet, ahol az uradalmak tisztii utánpótlását nevelnék, illetve más uradalmak számára is képeznének gazdatisztekét. Így jött létre 1838-ban Rohoncon a gazdasági tanintézet, amelyben magyar nyelven tanították az agrárismereteket. Az előadói kar jórészt a szóban forgó birtokok gazdatisztjeiből került ki: így például Kaluzál az állattenyésztést, Czilchert Róbert — aki a Károlyi-uradalom orvosa volt, majd Klauzál hatására tért át a mezőgazdaság területére — az állatgyógyászatot, Török János — a Gazdasági Tudósítások egyik szerkesztője — a növénytermesztést adták elő. A tantervben emellett természettan, mértan, matematika, könyvvitel, gazdasági ügyvitel, gazdasági műipar, erdőszet és erdőszeti növénytan, valamint rétművelési ismeretek és telkesítés szerepeltek. A tanítás csak a téli hónapokban folyt, nyáron a hallgatók — akiktől tanulmányaik megkezdése előtt egy év gyakorlatot követeltek meg — valamely nagybirtokon a gyakorlati tudnivalókkal ismerkedtek. (E gyakorlatok vezetői közül említsük meg Petőfi Sándor majdani apósa, Szendrey Ignác erdődi (Szatmár vármegye) tisztartó, s a Georgikon volt juhászati intézője, Egan Ede nevét.) A tanintézetben a „mezei gazdák” és a „technikusok” két, az erdészek egy éves képzést kaptak.

Az iskola mintegy másfél éves működése után további támogatás hiányában megszűnt. Klauzál Imre visszavonult a birtokkormányzástól, majd rövidesen — Czilchert Róbert és Egan Ede társaságában — bérbe vette Batthyány Gusztáv két Vas megyei, borostyánkői és német-szentmihályi birtokát. Célja volt bebizonyítani, hogy a nagybirtoknak bérleti rendszerben történő használata gazdaságosabb, mint házi kezelésben tartása. Tekintve, hogy e rendszer megvalósítása „sokkal nagyobb míveltséget, több hitelt és mindenek felett rövidebb törvénykezést kívánt” volna, fokozatos eléréséhez két úton próbált közeledni. Egyrészt mezőgazdasági szakképzéssel, másrészt a tisztii százalékos jutalmazás („a gazdatisztek okszerű száztóli részesítése”) keresztülvitelében. A szakképzés célja a gazdatiszti állomány utánpótlása, illetve a bérlőként majd szóba jöhető gazdák képzése volt.

1840-ben Tarcsán (a borostyánkői uradalom tartozékán) növénytermesztési és növénynemesítési intézetet hozott létre Klauzál. Feladatául azt jelölte meg, hogy minden, „erre érdemes” növényt nagyban termesszenek, nemesítsenek és eladás útján hozzanak forgalomba. Vállalkozása valójában növénytermesztési kísérleti

intézet volt, messze megelőzve ezzel a század második felében induló kísérleti intézetek alapítását. Különösen kedvelte a virágokat: amint az egyik árjegyzékükben olvasható, főként dáliaát, petúniát, floxot, verbénát, fuksziát kínáltak eladásra. Az állattenyésztésben tarcsai jószágán is a juhászaté volt a vezető szerep, törzsnője messze földön híressé vált.

Klauzál Imrét a Magyar Tudományos Akadémia 1833-ban levelező taggá választotta. Klauzál szakmai tapasztalatait a „Gazdasági Lapok”, a „Magyar Gazda” és a „Gazdasági Tudósítások” hasábjain tette közzé. Jelentős szerepet vállalt Széchenyi István és Andrássy György mellett a Magyar Gazdasági Egyesület létrehozásában. A korabeli megyei közéletben mint Csongrád és Vas megyék táblabírája vett részt. Lelkes híve volt a jobbágyrendszer felszámolásának, az önkéntes örökváltság, az általános közteherviselés bevezetésének és a polgári szabadságjogok biztosításának. A jobbágyok önkéntes örökváltságának 1840. évi lehetővé tétele után a „Gazdasági Tudósítások” hasábjain gyakorlati útmutatót tett közzé a földesúri és jobbágyi földek elkülönítése, a „tagosztály” ügyében.

Gyenge egészsége azonban hamarosan összeroppant a magára vállalt nagy terhek alatt. 1847-ben Bécsben kezelte magát, s ahogy saját maga által papírra vetett sírfeliratában elmondja, „több évig tartó fájdalmas betegség után” itt halt meg, március 5-én.

Főbb munkái:

Néhány tekintet Magyarország földművelésére. GTu. 1837. 1. füzet. 24 lap.

Juhászati tisztek 's némelly juhászati viszonyok Méltós. Károlyi Lajos' Uradalmában. GTu. 1838. 2. füzet. 39 lap.

tagosztály. GTu. 1841. 2. füzet. 36 lap.

Klauzál Imre és Társai juh- és növénytenyésztése Tarcsán Kőszeg mellett. H. n. 1845. 22 lap.

Irodalom:

CZILCHERT Róbert: Emlékbeszéd Klauzál Imre felett. MG. 1847. II. 47. sz.

TÖRÖK János: Klauzál Imre. Gyászbeszéd. MAÉ. 1847. 10. sz.

ÉRKÖVY Adolf: Klauzál Imre MG. 1860. 10. sz.

Klauzál Imre. (In: Az OMGE Emlékkönyve. I. Szerk. Galgóczy Károly) Bp., 1879.

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825—1973. (Összeáll.: Fekete Gézáné.) Bp., 1975.

KNOLL ISTVÁN (1917—1970)

A Krassó-Szörény vármegyei Oravitányán (Oravita—Románia) 1917. április 20-án született. Apja történelem—magyar szakos gimnáziumi tanár volt, aki a városka idegen megszállása után családjával együtt Budapestre költözött, ahol a budai Szent Margit Leánygimnáziumban, majd a pesti Szent Imre Kollégiumban helyezkedett el. István nevű fia az elemi iskolát Martonvásáron és Budapesten, a Márvány utcában végezte, és középiskolai tanulmányait a budapesti Szent Benedek rendi Gimnáziumban folytatta. Az érettségi vizsga letétele után a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gépész- és Vegyészmérnöki Kara gépészmérnöki osztályára iratkozott be. Négygyermekes család fiaként erkölcsi kötelességének tartotta, hogy ifjabb testvérei neveltetési költségeihez minél előbb hozzájáruljon, ezért már oklevelének megszerzése előtt munkát vállalt. 1939-ben a pestszenterzsébeti gróf Zelenski Róbert-féle Mezőgazdasági és Ipari Gépgyár Kft. üzemében műszaki rajzolóként, majd az 1941—1943 években a Székesfővárosi Vízműveknél gyakornokként dolgozott. 1943. március 29-én kapta meg gépészmérnöki oklevelét.

Az 1943—1944. években a Műegyetemi Sportrepülő Egyesületben tervezőként, 1944—1945-ben a Vas- és Fémáru Részvénytársaságnál mérnöként, 1945-ben a katonai tábori húsfeldolgozó üzemnél. 1945-től 1948-ig pedig a Benedek József és Fia baromfifeldolgozó cégnél ugyancsak mérnöként, 1948-tól 1950-ig a Baromfiértékesítő Nemzeti Vállalatnál, majd 1950-től 1952-ig a Baromfiipari Egyesülések Műszaki Csoportjánál vezető gépészmérnöként, 1952-től 1961-ig az Élelmiszeripari Minisztérium Hús- és Baromfiipari Igazgatóságánál műszaki főelőadóként, 1961-től 1963-ig a Baromfiipari Gépészeti Laboratórium egyik vezetőjeként, 1963-

ban a Baromfiipari Tröszt, 1964-től 1970-ben bekövetkezett elhunytáig a Baromfiipari Országos Vállalat műszaki fejlesztési osztálya vezetőjeként mindvégig nagy szakmai elhivatottsággal működött. A hazai baromfiipar gépesítésében betöltött kiemelkedő szerepét mind a tudományos, mind a gyakorlati szakkörök messzemenően méltányolták. Ennek köszönhető, hogy 1963-tól 1970-ig a gödöllői Agrártudományi Egyetemen előadhatta a baromfiipari géptant.

Szakcikkeinek sorát a „Hús-, Baromfi- és Hűtőipar” című folyóiratban 1953-ban társszerzővel közösen publikált „Gyorshűtés a baromfiiparban” című tanulmánya nyitotta meg. Írásai közül 20-nál több a „Baromfiipar” című folyóiratban jelent meg. Ez a szaklap a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Tudományos Egyesület Baromfiipari Szakosztályának és az Élelmiszeripari Minisztérium Baromfiipari Igazgatóságának, utóbb a Baromfiipari Országos Vállalatnak, majd a Baromfifeldolgozó Vállalatok Trösztjének volt a közlönye. Ennél a folyóiratnál Knoll szerkesztőbizottsági tagként is működött. Tanulmányai javarészt a korszerű baromfifeldolgozás gépesítési és hűtési kérdéseit tárgyalták. Itt említjük, hogy többek között ő írta Tóth-Baranyi István „Baromfiipari ismeretek” című, Budapesten 1956-ban megjelent könyvének XIII. (a baromfiipar gépészete) és XIV. (hűtés a baromfiiparban) terjedelmes fejezetét.

Az államosított baromfiipar gépesítési programjában a nagykapacitású kopasztó és tisztítóberendezések üzembeállításán kívül a részműveletek automatizálása is szerepelt. Ennek a feladatnak kivitelezése nem bizonyult könnyűnek, hiszen a gépesített baromfifeldolgozásnak nálunk nem voltak hagyományai. Csupán néhány külföldi irodalmi adatok alapján lehetett a prototípusokat megszerkeszteni és kipróbálni. Elsősorban úgy kellett a baromfifeldolgozás szakaszait csoportosítani, hogy folyamatos gyártás legyen kialakítható. Meg kellett határozni azokat a munkafolyamatokat, amelyek gépesíthetők, továbbá meg kellett vizsgálni a gépesítés költségkihatásait. Először azokat a terveket igyekezett Knoll István megvalósítani, amelyek nehéz testi munka kifejtése nélkül a fokozott termelékenységet, gazdaságosságot, a legkedvezőbb műszaki-gazdasági mutatókat biztosítják. A magyar baromfiipari gépesítési program megvalósításában Knoll vezető szerepet töltött be. Jó tervező és kivitelezési munkája jelentős mértékben járult hozzá az akkoriban világviszonylatban számottevővé lett hazai baromfifeldolgozás eredményeihez, úgyszintén a Magyarországon konstruált és gyártott baromfiipari gépek tekintélyes exportjához. A sokoldalú kísérletező és kutatómunka révén 1945 és 1960 között Magyarországon teljesen új, modern baromfifeldolgozó ipar fejlődött ki, de ő a baromfiipari gépexportnál is fontosabb célnak tekintette a hazai ipar műszaki továbbfejlesztését. A magyar baromfiipari gépesítési program újszerűségét és hasznosságát akkor a külföldi szakirodalom is méltányolta.

Knoll István kiváló újtó, feltaláló, az élelmiszeripar kiváló dolgozója volt, akinek szakmaszeretete, munkakedve, kitartása példás volt, és akinek a hazai baromfiipar műszaki színvonalának jelentős emeléséért, az ő több évtizedes alkotó

kísérletező, tervező és kivitelező munkájáért 1960-ban Kossuth-díjat adományoztak. Találékonyásával, sokoldalú műszaki ismereteivel, a célszerű gépészeti megoldások gyors felismerésével a maga idejében a hazai műszaki értelmiség legjobbjai közé emelkedett.

Főbb munkái:

A levegő állapotváltozásainak befolyása a hűtőházi tartósításra. Bi. 1955. máj.—okt. sz.

Gépesített utókopasztás. Bi. 1956. ápr. sz.

Kopasztógépek hőmérsékleti viszonyai. Bi. 1961. jan.—febr. sz.

A vonólánc nyúlása kopasztóberendezések szállítópályáin. Bi. 1963. aug. sz.

A debreceni gyáregység 3000/1000 típusú kombinált feldolgozóberendezésének értékelése. Bi. 1967. 2. sz.

Irodalom:

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

KOCSIS PÁL (1884—1967)

1884. december 1-jén született Kecskeméten iparos családból. Apja az alföldi mezőváros jónevű bognármestere volt. A gyermek Kocsis Pál az alsófokú iskolák után két évig gimnáziumba járt, majd átiratkozott a helyi kétéves „földmíves iskolá”-ba. Itt a tanulók olyan képzést kaptak, hogy a kisebb birtokokon folyó gazdasági munkákat szakértelemmel irányítani tudják.

A nyári iskolai szünetekben az ifjú Kocsis a neves kecskeméti gyümölcsnemesítő, Hankovszky Zsigmond telepén dolgozott. Hankovszky felfigyelt a diágyerek érdeklődésére és szívesen tanítgatta a gyümölcsstelepités, -kezelés, sőt a nemesítés titkaira is. Az iskola tanulóit gyakran vitték egy-egy nagyobb, vagy gazdálkodása miatt elismert kecskeméti gazdaságba. Így jutott el a fiatal Kocsis a világhírű szőlőnemesítő,

Mathiász János katonatelepi szőlőbirtokára. Az iskola befejezésekor a tanulóknak záródolgozatot kellett készíteniük. Kocsis Pál egy korszerű, többek között szőlővel és gyümölcsfákkal beültetett, gépekkel jól felszerelt kisbirtok gazdálkodásáról írt „Hogyan rendezzünk be egy negyvenholdas gazdaságot?” címmel. A dolgozat jól sikerült és megjelent a „Homok” című helyi gazdasági lapban.

Tanulmányai befejezése után apja kisebb birtokot vásárolt számára, hogy ott gazdálkodjon. Bár érdekelte a gazdálkodás, és szerette a mezőgazdasági munkát, még jobban vonzódott gyermekkori álma, a festészet iránt. Kecskeméten Iványi Grünwald Bélánál, a nagybányai festőiskola egyik alapítójánál tanult, majd Budapesten folytatott festőtanulmányokat nagy nélkülözések közepette, mert apja erősen ellenezte a „művészkedést”. Kocsis Pál tehetségére felfigyeltek és ösztöndíjas meghívást kapott Párizsba Henri Matisse, a hírneves festő- és szobrászművész képzőművészeti iskolájába. Már az utazásra készülődött, mikor arról kapott hírt,

hogy apja súlyosan megbetegedett. Kocsis Pál habozás nélkül döntött: Párizs helyett — véglegesen — hazament Kecskemétre.

Apja Katonatelepen, Mathiász János szőlőtelepe mellett vett részére 14 hold szőlőt. Hamarosan összebarátkozott az idős nemesítővel, aki látva a fiatal Kocsis érdeklődését, tanácsaival és szőlőfajtaival segítette a kezdő szőlősgazdát. 1913-ban megnősült, násznagya Hankovszky Zsigmond volt. Néhány év múlva nemcsak saját, hanem már apja és apósa szőlőjét is kezelte. Egyre több időt töltött Mathiásznál, aki fokozott mértékben bevonta a nemesítési munkába, s ennek első eredménye a közösen készített Balaton kincse volt. Kocsis ezután már önállóan is végzett keresztezéseket, és így született meg a Lord Rothermere csemegezőlő (a későbbi Attila) és a Bernáth János nevét viselő fajta. Ez utóbbit tulajdonképpen Mathiászról akarta elnevezni, de mivel a „keresztelőre” az idős nemesítő nem jött el, ezért az ott levő katonatelepi állomásfőnök, Bernáth János lett a névadó. A szőlővel való foglalatosság akkor már minden idejét lekötötte.

1921-ben meghalt Mathiászt János, de a tanítvány akkor már gazdag ismeretek birtokában volt. Önálló tevékenységének hamar megmutatkozott első eredménye. 1922 őszén a budapesti országos szőlészeti és borászati kiállításon, szőlőfajtaiért aranyérmert kapott. Ez az elismerés biztatón hatott rá, és további munkára ösztönözte.

Az első világháború után a trianoni békeszerződés következtében Magyarország területe harmadára csökkent, a szőlőknek viszont mintegy kétharmada az új országhatárok között maradt. A világháború előtt a hazai borokat elsősorban Ausztriába és Csehországba, vagyis a Monarchián belüli területekre szállították. Trianon után ezek a piacok megszűntek a magyar borok számára. Az értékesítési nehézségek, a magas önköltség, a növekvő adók és a tárolási nehézségek miatt korlátozták a borszőlő-telepítést, ezért a szőlőtermelők egyre nagyobb területeket telepítettek be étkezési, illetve csemegezőlőkkel. Jól mutatják ezt a korabeli statisztikák is. 1932-ben 11,5 ezer, 1942-ben már 18 ezer hektáron termesztettek csemegezőlőt, ami az összes szőlőterületnek előbb 5,5, azután csaknem 8%-át jelentette. Amíg az 1920-as évek első felében mintegy 80 000 mázsa étkezési szőlő került értékesítésre, addig 1931-ben 350 000, 1942-ben pedig már több mint 460 000 mázsát adtak el. A két világháború között Heves után az akkori Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye volt a legnagyobb csemegezőlő-termelő terület. Ez utóbbiban helyezkedett el az összes csemegezőlő-terület 15%-a. Abban a megyében, ahol a „hírös város”, Kecskemét határában élt és dolgozott Mathiász tanítványa Kocsis Pál, akinek munkássága a homoki csemegezőlő-termelés előbb vázolt felfutásához jelentős mértékben hozzájárult. Az ő érdeme is volt, hogy a Mathiász halálát követő visszaesés után a magyar csemegezőlők — a különböző Chasselas fajták mellett — a Kocsis-féle hibridek révén felzárkóztak a bolgár és olasz fajták mellé. Kocsis Pál, a „Borászati Lapok” egyik cikke szerint „csendben dolgozó, szinte elvonult szőlősgazda”, aki „... az évek hosszú során, kitartó munkával, éles

megfigyelések alapján, szinte elvonatkoztatva a zajló élettől, számos olyan hibridet hozott létre, amelynek ma már országos, sőt külföldi viszonylatban is elismert neve van. Minden támogatás, külső segítség nélkül az illetékes köröknek nemtörődömsége mellett dolgozik . . .”.

Kocsis Pál nemesítései során több fajta közül kiválasztotta az előnyös tulajdonságokkal rendelkezőket és azokat keresztezte. Fajtán belül az egyes egyedek értékes jellemzőit egyesítette ivaros és ivartalan keresztezés útján. Nemesítései során legfontosabbnak a szülőpárok megfelelő kiválasztását tartotta. Ehhez alaposan ismernie kellett származásukat, törzsfajlásukat és a fajra jellemző legfontosabb tulajdonságokat. Ezután az egyedek kiválasztása következett. A keresztezéshez fontos volt az apa-, illetve anyanővények virágzási időpontjának pontos ismerete. Ha ez eltérő volt, Kocsis Pál különböző módszerekkel közelítette virágzási idejüket egymáshoz. Saját maga végezte el nagy körültekintéssel a beporzást.

Kocsis az 1910-es évek derekától vezette vessző- és törzskönyveit. Ezekben részletesen feljegyezte nemesítői tevékenységének szinte minden mozzanatát. A kiválasztott és törzskönyvezett tőkéről a szüret alkalmával a teljesen megérett fürtöket leszedte, és télire a padlásra felfüggesztve helyezte el, február végéig március elejéig. Ekkor a bogycsokból kiszedte a magvakat és kis ládikákba ültette 10-15 cm sortávolságra, 2-3 cm mélyen. A kikelt növénykéket még szikleveles állapotban átvitte az üvegházba és átültette a megfelelően előkészített talajba 10 cm tő- és 25 cm sortávolságra. Hogy a magoncok felfelé növekedését elősegítse, a növényeket dróthuzalokra futtatta fel, s őszre elérték a két és fél, három métert. Közben természetesen elvégezte a szükséges talaj- és öntözési munkákat. Miután a magoncok beértek, a következő év tavaszán, az előzőleg alaposan megforgatott, szerves trágyával ellátott talajba ültette ki a vesszőket 30-40 cm mélységű gödörbe 1 méter sor-, illetve tőtávolságra. Kocsis ezután különböző eljárásokkal vénítette a vesszőket, hiszen különben 10-15 évet kellett volna várni a termőre fordulásra.

1929-ben alkotta legismertebb fajtáit: a Gloria Hungariae-t és a Kocsis Irmát, majd a következő esztendőben az Irsay Olivért. Ekkor már nagy mennyiségben foglalkozott szőlőnemesítéssel, de nem győzte a sok megrendelést. Hozzálatott az oltványkészítéshez is, egy vesszőből öt-hat oltványt is elő tudott állítani, s ezáltal jóval több megrendelést tudott kielégíteni. Hat gyermeke megélhetését egyedül kellett biztosítani, ugyanis felesége meghalt. Ez visszavetette munkájában, s csak újbóli házassága révén, második felesége segítségével állt ismét talpra, és folytatta a nemesítést. A harmincas évek vége felé fajtáit már jól ismerték itthon és külföldön is. Ekkor már szőlőkereskedéssel is foglalkozott, külön szőlőcsomagoló helyiségben készítették a gyümölcsöt útra. A két háború között 40 kiállításon vett részt, s azokon 22 arany- és 13 ezüstérmét, valamint 21 díszoklevelet szerzett.

A második világháborút a fővárosban vészelte át. Vesszőkönyvei, feljegyzései, magoncái és hibridjei nagyjából megsemmisültek, elpusztultak. De Kocsis Pál 1945 után újult erővel látott munkához. 1947-ben a Szovjetunióknak nyújtott

jóvátételi vesszőszállítások során 400 000 darab oltóvesszőnek alkalmas sima vesszőt telepítettek a Volga menti szőlőtelepekre kiváló eredménnyel.

1951-ben Kocsis Pált kuláknak nyilvánították. Elkeseredésében telepét átadta a Szőlészeti Kutatóintézetnek, ő pedig ott maradt a telepen és folytatta nemesítését. Megítélését később korrigálták: 1954-ben, 70. születésnapja alkalmából megkapta a Munka Érdemrend arany fokozatát.

1959-ben az Országos Fajtaminősítő Tanács a Gloria Hungariae-t, az Irsay Olivért és a Kocsis Irmát előzetesen elismert nemesített fajtának nyivánította. Még ez év végén megkapta a Kossuth-díjat a „szőlőnemesítés terén elért, nemzetközileg elismert eredményeiért, új csemegeszőlő-fajták előállításáért”.

1962-ben agyvérzés érte, ez visszavetette ugyan munkájában, de kísérletező kedvét nem csökkentette, miként a két év múlva bekövetkező újabb agyvérzés sem. 1966-ban kiemelkedő munkássága elismeréseként megkapta az Entz Ferenc-emlékérmet. Nem akart tudomást venni betegségéről, dolgozott, de szervezete felmondta a szolgálatot, s 1967. február 24-én Budapesten meghalt. Kecskeméten temették el nagy részvét mellett.

Több mint fél évszázados szőlőnemesítői tevékenysége során több ezer magoncot állított elő és mintegy 180 fajtát nemesített. Mindezt egyedül végezte, napjainkban pedig egy-egy új fajta létrehozásánál kutatócsoportok, kollektívák bábáskodnak összehasonlíthatatlanul jobb, korszerűbb körülmények és feltételek között. Legjobb keresztezéseit családtagjairól, barátairól, történelmi személyiségekről nevezte el, illetve különböző fantázianeveket használt megjelölésükre.

Fajtái házikertekben ma is megtalálhatók. A teljesség igénye nélkül; a borszőlők közül a Faddy Zsiga dinka, a Hegedűs Sándor emléke, az Ida szőlője, a Kecskeméti rizling, a csemegeszőlők közül az Angyal Dezső, a Benkő Julianna emléke, az Iván, a Julius Caesar és az Új Itália ma is ismert. Számos vörösbor termő hazai szőlőtelepen megtalálható idősebb kadarka-ültetvényekben a Bernát János fajta, melyet még 1917-ben hozott létre Kadarka és a Mathiász Jánosné keresztezésével. Az Aranyat ér fajtát 1964-ben az Országos Fajtaminősítő Intézet szaporítható fajtának minősítette. A Balaton kincse — melyet még 1917-ben Mathiász Jánossal együtt állítottak elő Furmint és a Mathiász Jánosné muskotály keresztezésével — 1969-ben államilag előzetes elismerésben részesült.

Mint ember egyszerű és közvetlen volt. Szerette a természetet, a Kecskemét környéki homokot és az ott élő embereket. Kevés szabadidejében festegetett, az ifjúkori vágyakat nem tagadta meg. Egyik interjújában mondta: „Párizsba indultam nagy reményekkel mint festő, azután szőlész lettem, itt ragadtam! Megfogott ez a homok, s nem ereszt... Azt hiszem, hogy én még holtam után is hazajövök és végigjáróm a határt...”

Szobra a Kecskemét-Miklóstelepi Mathiász János Homoki Borgazdasági Múzeumban áll, ahol állandó kiállítás ismerteti életét és munkásságát.

Főbb munkái:

Újabb szőlőfajták. SzKIÉ. 1958.

Újabb szőlőfajták és szőlőfajtajelöltek. SzKIÉ. 1963.

Irodalom:

B(ajor) J(ózsef): Kocsis Pál. BL. 1935.

GONDA Irén: A 75 éves Kocsis Pál. At. 1958.

KOZMA Pál: Csemegeszőlő. Bp., 1961.

CSIZMAZIA József: Megemlékezés Kocsis Pál Kossuth-díjas szőlőnemesítőről. Bg. 1967.

ILLÉS Sándor: A homok óriása. Bp., 1977.

FÜRI József: Kocsis Pál szőlőfajtáinak és hibridjeinek rövid leírása. (In: Illés Sándor: A homok óriása.) Bp., 1977.

KODOLÁNYI ANTAL (1835—1910)

Bátorban (Heves m.) született 1835. február 16-án. Itt apja az egri főképtalan kasznárja volt, majd Tiszavárkonyba gazdatisztté nevezték ki. Gyermekkorát e két faluban töltötte, a gimnáziumot Rozsnyón (ma: Rožňava—Csehszlovákia), Selmecbányán (ma: Banská Stiavnica—Csehszlovákia) és Egerben végezte és az akkor bevezetett érettségét Kassán tette le 1851-ben. Ezt követően a pesti egyetemen orvostanhallgató, a következő évben joghallgató volt, majd Veszprémben a katolikussemináriumba lépett. Végül is apja mellett, aki közben Kismartonban (Sopron m., ma: Eisenstadt—Ausztria) költözött, a mezőgazdaság kérdéseit kezdte tanulmányozni. Nemsokára herceg Esterházy birtokán kapott állást és lehetővé tették, hogy Szászországban (Lutschenau) mezőgazdasági tanulmányokat folytasson. Innen visszatérve az Esterházyak lévai birtokán lett írnok.

Sennyey Pál báró kedvező ajánlatára 1858-ban gazdasági titkárságot vállalt, annak bélyi (Zemplén m., ma: Bél — Csehszlovákia) birtokán, ahol tulajdonképpen alapképzetségét megszerezte. Négyévi munka után Töketeremesen (Zemplén m., ma: Trebišov — Csehszlovákia) gróf Andrássy Gyula birtokán dolgozott, de egy év után Pestre költözött, ahol először kertészeti lapok („Kertész Gazda”, „Magyar Kertész”) szerkesztésében mint segédszerkesztő vett részt. 1861-ben indította meg a „Gazdasági Zsebnaptárt”, mely több évtizeden keresztül megjelenve a gazdaközönség kedvelt tájékoztatói forrásává vált. 1863 őszén az Országos Mezőgazdasági Egyesület segédtitkárának választotta és egyben bekapcsolódott a „Gazdasági Lapok” szerkesztésébe, amit hat éven keresztül végzett. 1868-ban, jórészt Sporzon Pál társaságában Németországban, Svájcban, Franciaországban

és Belgiumban hosszabb tanulmányutat tett, melynek során elsősorban az illető országok szakoktatási helyzetét tanulmányozta.

1869-ben megbízást kapott, hogy szervezze meg a kolozsmonostori Gazdasági Tanintézetet. Ebben külföldi tapasztalatait, főleg a Weihestefani Gazdasági Főiskola mintáját is felhasználta, úgyhogy az már ugyanez év őszén meg is nyílt. Eltérően a debreceni, keszthelyi intézetektől, ennek nevéből kimaradt a „felsőbb” megjelölés, viszont a tanulmányi időt nem két, hanem három évben állapították meg. Felvételét kérhette, aki a gimnáziumban vagy reáliskolában hat osztályt elvégzett. Az első évben a hallgatók csak gyakorlati munkát végeztek. Ebben és az elméleti munkában is különös figyelmet fordítottak az erdélyi körülményekre. A tanintézet életképesnek bizonyult és utóda a mai napig is működik. 1873-ban a teljesen kiépített iskolát otthagya és a Budapesti Műegyetemen a gazdaságtani tanszéket kapta meg. Ugyanebben az évben Máday Izidorral megalapította a „Földművelési Érdekeink” című lapot, melyben a gazdakörök érdekében nagy hírverést végzett. Kidolgozta a gazdakörök minta-alapszabályzatát és a későbbi évtizedekben láthatta ilyen szervezési munkálatainak eredményeit.

A Műegyetemen torokbetegsége miatt csak rövid ideig taníthatott és 1874-től a Magyar Földhitelintézet jószágbecslőjeként dolgozott 1895-ben történt nyugatalomba vonulásáig. E munka lehetővé tette számára szinte az egész ország birtokállományának megismerését. Tapasztalatait és az abból adódó következtetéseit egy kisebb könyvecskében is összefoglalta. Nyugdíjazása nem jelentette a mezőgazdasági közügyektől való elszakadást. Az OMGE Irodalmi és Tanügyi Szakosztályának húsz éven át volt társelnöke, majd 1905-től haláláig elnöke.

Irodalmi működésének 25. évfordulóján barátai és tisztelői Kodolányi-jutalomdíjat alapítottak és őt aranytollal ajándékozták meg, melyet ma a Magyar Mezőgazdasági Múzeum őriz.

Kodolányi a kolozsmonostori Gazdasági Tanintézet számára írt tankönyvében, 1870-ben állapította meg azokat az elveket, melyek irodalmi és szervezői munkáját egész életében jellemezték: „Hogy a gazdának a természettudományokra egész életében szüksége van, azt ma már alig van ki kétségbe vonná, hogy ellenben a nemzetgazdasági ismeretekre is épen oly szüksége volna a mezei gazdának, még máig is igen kis része ismeri be; holott a természettudományok és nemzetgazdaság együttvéve képezik csak azon egészséges alapot, melyre biztos siker reményében egy korszerű mezeigazdasági üzletet fektetni, építeni lehet.”

A természettudományok eredményei a mezőgazdaságban történő hasznosításának egyik legjelentősebb magyar korai úttörője. Növényélettani munkájában nemcsak saját megállapításait és kísérleteit mutatja be, hanem a legfontosabb külföldi — főleg német — szakirodalmat is áttekinti. Az ilyen munkássága nemcsak megalapozott szakismeretet nyújtott, hanem azt mindjárt a mezőgazdasági gyakorlat-hoz is kötötte. Így többek között a gyümölcsstermeléssel is foglalkozott Jelinek

nyomán, sőt a törpe és faedényben történő gyümölcsfatenyésztést ismertette „növényéletteni alapokon nyugvó metszés” bemutatása segítségével.

A nagybirtok üzemszervezetének megjavítása érdekében számos cikket, könyvet írt; ilyen jellegű előadásokat nagy számban tartott itthon és külföldön. Az üzemszervezést mint tantárgyat a kolozsmonostori tanintézetben is bevezette. „Gazdasági könyvviteli naptár”-at, a „Gazdasági számvitel”-ről szóló könyvet adott ki.

A gazdakörök széles körű elterjesztésével egy időben arra is gondolt, hogy a közép- és kisbirtokot is megfelelő irodalommal lássa el. Szorgalmazta, hogy ezek is megfelelő számvitelt végezzenek, mert csak így tudják átlátni munkálkodásuk eredményességét. Egy olyan könyvet is közrebocsátott élete végén, melyben a mezőgazdasági teendőket hónapok szerint csoportosította. Ez a középkortól szokásos műfaj, mely különösen a kezdő és a kisebb gyakorlattal rendelkező gazdak számára nyújtott sok segítséget. Egyik közreműködője, szerzője a „Falusi Könyvtár”-nak, melyben többek között a lótenyésztésről írt népszerű módon.

Budapesten 1910. december 7-én halt meg.

Főbb munkái:

Növényboncz-, vegy- és élettan. Különös tekintettel a növénytermelésre. Pest, 1867. 363 lap.

A test-alak és haszonvételi képesség közötti viszony a szarvasmarhánál. Kolozsvár, 1870. 46 lap.

Mezei gazdasági üzlettan. Pest, 1871. 462 lap.

Kultur und Zubereitung des Flachses. Wien, 1871.

Útmutató a „Gazdasági napló” vezetéséhez. Kolozsvár, 1871. 75 lap.

A „Jelinek”-féle gyümölcsfa nemesítési és tenyésztési eljárás leírása. Kolozsvár, 1873. 22 lap.

Gazdasági haszonbér szerződés. Bp., 1874. 344 lap.

A lótenyésztés, mint a mezei gazdaság, állattenyésztés egyik ága. Bp., 1876. 112 lap.

A gyümölcsfatenyésztés cserép- és faedényekben . . . Bp., 1877. 103 + 27 lap.

Gazdasági számvitel kisebb birtokosok számára. Bp., 1878. 107 lap.

A rózsatenyésztés. Eger, 1886. 32 lap.

Községi gazdakörök szabálytervezete. Bp., 1887.

Untersuchung der wirtschaftlichen Verhältnisse in 24 Gemeinden des Königreichs Bayern. Bp., 1895.

Gyakorlati földbecslés. Bp., 1899. 95 lap.

A mezőgazdasági munkák és teendők hónapról hónapra a mezőgazdaság minden ágában. Bp., 1909. 184 lap.

Kodolányi Antal—Sporzon Pál: Jelentés a gazdasági szakképzés állásáról Francia- és Németországban, Schweiz- és Belgiumban . . . Pest, 1868.

Irodalom:

— —: Kodolányi Antal. GL. 1910.

KOLBAI KÁROLY (1901—1972)

1901. augusztus 16-án született Pozsonyban. Édesapja, Kolbai Károly matematika- és ábrázológeometria-szakos állami főgimnáziumi tanár volt. Édesanyja szegény sorú családból származó tanítóképző intézeti tanár volt. Anyját nyolc, apját tizenhárom éves korában elveszítve, teljes árvaságra jutott, nagykorúságának eléréseig egyházi árvaházban nevelkedett.

1919-ben tett érettségét, a pozsonyi Állami Főreáliskolában. A tanulmányaihoz szükséges anyagi fedezetet gyengébb tanulók oktatásával, szünidei mezőgazdasági munkavállalással teremtette elő. Első munkahelye a csiffári bérgazdaság (Bars megye; ma: Čifáry, Csehszlovákia) volt, ahol magtári és cséplőellenőr, később gazdasági gyakornok lett. Már abban az időben elhatározta, hogy mezőgazdasági pályára

lép. A gyakorlati munka mellett tanulmányozta a mezőgazdasági szakkönyveket is. Figyelme főleg a növénytermesztési és takarmányozási szakkönyvekre irányult.

A magyaróvári Gazdasági Akadémián 1922-ben kitüntetéses oklevelet szerzett. Már gazdaszhallgatóként megkezdte tudományos igényű kísérletezéseit. A szakkérdéseken kívül a mezőgazdasági szakismeretek eredményes terjesztésének módszerei, a bemutató, oktató kísérletek beállításának módjai érdekelték.

Oklevelének megszerzése után továbbra is az akadémián maradt, a növénytermesztési tanszéken. Először gyakornok, majd tanársegéd, később segédtanár volt 1931 októberéig.

1924-ben gazdasági akadémiai tanári vizsgát tett. Tanárként átdolgozta a növénytermesztéstan teljes tananyagát. Bittera Miklós „Növénytermeléstan” című tankönyve második kiadásának átdolgozását is javarészt ő végezte.

Kísérletei közül jelentősek az őszi zab, a takarmányrépa-nemesítések. Baross

László kezdeményezésére az őszi búza keresztezett sorú vetésének, a kurkoricá négyzetes vetési módjának kidolgozásával is foglalkozott. Bebizonyította a gyepek fogasolósos ápolásának káros voltát, melyre a szikjavítás különféle lehetőségeit tanulmányozva figyelt föl a szarasi közép fokú gazdasági tanintézet gazdaságában, ahol a korszerű növénytermesztés megalapozására irányuló kísérletek megtervezésére, beállítására, teljes lebonyolítására szóló megbízatása volt.

1931 októberétől a Keszthelyi Gazdasági Akadémia növénytermesztési tanszékének vezetésére kapott megbízatást. 1934-ben gazdasági akadémiai rendes tanárrá nevezték ki. Keszthelyi működése alatt — saját elgondolásai alapján — újjászervezte az intézet kísérleti telepén folyó munkát. A főbb gazdasági növényekből fajtagyűjteményt hozott létre, ami a háború folyamán javarészt elpusztult. Mivel az ország mezőgazdasági területei közül különösen a gyepek kultúrája kívánt korszerűsítést, főleg ezzel foglalkozott sokat. Az Alsódunántúli Zöldmező Egyesület (később Dunántúli Zöldmező Szövetség, majd Alsódunántúli Zöldmező Szövetség) ügyvezetőjeként a gyepnövény-nemesítő munkát tekintette elsőrendűnek. Megszervezte a „Zöldmezőgazdasági mesterképzést”. A mesterképzés újszerűsége főleg abban volt, hogy elsősorban a mezőgazdasági felsőfokú oktatás professzorai — tehát a mezőgazdasági tudományok legmagasabb fokát képviselő szakemberek — oktatták a mesterjelölteket. Azaz ily módon azok a lehető legmagasabb képzés előnyeihez juthattak hozzá. Ilyen képzésben korábban csak az érettségizett fiatal emberek részesülhettek” — írta később a tanfolyamról Kolbai. A tehetséges, rátermett, elsősorban szegénysorsú paraszt- és munkásszármazású fiatal emberek számára tartott előadások anyagát 1934-ben nyomtatásban is megjelentette. Hosszú időn át rádiós gazdasági előadásokat tartott, témájuk főként a takarmánynövények, a különböző típusú gyepek kérdései köré csoportosult. A korszerű gyepteljesítés valóban szívügye volt. „... megdönthetetlenül bizonyos, hogy legdrágább kincsünknek, a termőtalajnak a mezőgazdaságban legbiztosabb megvédője a gyep” — írta a több kiadást megért „Útmutató új gyepek magvetéses telepítéséhez” című könyvének előszavában. A gyepek telepítése során két fő szempontot tartott elhanyagolhatatlannak: a vidék természetes gyepeinek összetételét, valamint a gyeptelenítési kísérletek eredményeit. Nézete szerint „telepítésre csak a viszonyaink között jól bevált, alaposan ismert fajtaértékű, a célnak megfelelően eléggé vegetatív jellegű gyepnövények magját szabad használnunk.” 1949 áprilisában Keszthelyről Budapestre került, az Agrártudományi Egyetem növénytermesztési tanszékének vezetőjeként, s ezt a funkcióját a Gödöllőre való áthelyezés után is betöltötte. Tizennyolc évi szolgálat után nem szívesen vált meg Keszthelytől, hiszen munkásságának eredménye éppen addigra kezdett kibontakozni. Ennek ellenére nagy lendülettel látott munkához, hogy azután néhány év alatt Gödöllőn is kialakítsa, újjászervezte a növénytermesztési tanszék munkáját és a kísérleti telepet.

1953 szeptemberétől a Földművelésügyi Minisztérium főagronómusi teendőinek

ellátásával bízták meg. E munkáját a tanszék vezetésével párhuzamosan látta el. 1954 decemberétől — kérésére — ez utóbbi funkció alól felmentették. A továbbiakban a minisztérium mezőgazdasági tudományos tanácsának tagja volt, annak egész működési ideje alatt.

Figyelemreméltó kísérleteket folytatott a kukorica magasabb terméshozamának elérése érdekében. Kidolgozta a hazai vonatkozásában „gödöllői ikersoros”, külföldi vonatkozásában „ikersoros”-nak nevezett kukoricatermesztési technológiát. Ezt megelőzően a vetésnek egy ősbibb módja, a fészkes vetés volt általános. A vetőgépek megjelenésével alakult ki a négyzetes-fészkes vetés, mely mindaddig megfelelőnek bizonyult, amíg a gyomirtást mechanikus módon, kapálással végezték. Az ikersoros kukoricatermesztés lényege, hogy az ikersorok 40—50 cm-re vannak egymástól, a tág sorközök 2—2,6 m-re. A kellően nagy sorköz lehetővé tette, hogy a traktorral vontatott kultivátor, tárcsa a tenyésződő folyamán közlekedhessen. E módszer alkalmazása jelentős termésátlag-emelkedést eredményezett.

Kolbai Károly kísérleti munkásságának eredményei — jóllehet azokat a fejlődés ma már túlhaladta — a maguk idejében eredetiek és a termesztést előrelendítők voltak. Több gépkonstrukciót alkotott, közülük az úgynevezett Kolbai-féle gyűrűshenger vált legismertebbé. Kidolgozta a fedőlapos istállótrágya-kezelési módszert, mely az idő tájt igen elterjedté vált.

A fanatikus emberekre jellemző céltudatossággal látta el egyetemi oktatói, majd 1957—1960-ig rektori tiszttét is. Tanártársa szavaival szólva „... rendkívül széles körű tudásanyagot halmozott fel és fejlesztett tovább, melyet szóban, írásban, a gyakorlati életre való közvetlen hatás formájában igen nagy hatóerővel sugárzott ki tanítványai, munkatársai és a széles szakmai közvélemény felé.”

Eredményes, hosszú élete során számos elismerésben volt része: 1951-ben a Magyar Népköztársaság Érdemérem arany fokozatát, 1954-ben a Munka Vörös Zászló Érdemérmét, 1957-ben a Kossuth-díj II. fokozatát, 1960-ban Munka Érdemrendet, 1968-ban a Munka Érdemrend arany fokozatát, 1970-ben a „Fleischmann Rudolf” emlékérmét kapta. 1969-ben a Gödöllői Agrártudományi Egyetem tiszteletbeli doktorává avatta. 1972-ben a magyaróvári Agrártudományi Egyetem „Arany diplomával” jutalmazta.

Kolbai Károly 1963-tól a tanszék vezetéséről — betegség miatt — lemondva egyetemi tanárként működött tovább. 1969-ben nyugdíjba vonult. Súlyosbodó betegsége következtében 1972. november 24-én, hetvenkét esztendőskorában hunyt el Budapesten. Az Agrártudományi Egyetem saját halottjaként temette el Magyaróvárott. 1974-ben ugyanott utcát is neveztek el róla.

Főbb munkái:

- A „Keszthelyi zöldmezőnapok” előadásai. Keszthely, 1934. 124 lap.
Új gyepék telepítése magvetéssel. Keszthely, 1940. 95 lap.
A helyes talajművelés Bp. 1941. 86 lap.
Útmutató új gépek magvetéses telepítéséhez Bp. 1943. 68 lap.
Gödöllői ikersoros kukoricatermesztés Bp. 1957. 11 lap.
A kukorica szerepe növénytermesztésünk belterjességének növelésében. Bp. 1959.
(Klny. MTAAatok 1959. évi számából) 34—49 lap.
A füves-vetésforgós földművelési rendszer elvi tanulságai hazánkban. Bp. 1962.
(Klny. MTAAatok. 1962. évi számából) 140—147 lap.

Irodalom:

- : Dr. Kolbai Károly In: A Gödöllői Agrártudományi Egyetem Évkönyve
1969—1974. (Felelős szerk. Stefanovics Pál) Gödöllő, é. n.
MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény

KOLOSSVÁRY ÖDÖN (1857—1921)

1857. augusztus 4-én született Átok (Csongrád m.) községben. Szüleiről, családi körülményeiről nem tudunk. A Műegyetemet Budapesten és Grazban végezte, 1885-ben szerezte meg a diplomáját. 1881-től állami szolgálatba lépett, előbb a folyamterméknél helyezkedett el, majd 1886-tól segédmérnöként, 1889-től kultúrmérnöként, 1890-től hivatalvezetőként dolgozott az ország különböző kultúrmérnöki hivatalainál.

Kolossváry Ödön a kultúrmérnökség, különösen pedig az öntözés ügyével foglalkozott nagy hozzáértéssel és maradandó eredménnyel.

A kultúrmérnökség megszervezése Kvassay Jenő nevéhez fűződik. „A magyar gazdaközönség adózőképességének emelésére” felállított és fenntartott intézmény — mint tanácsadó szerv —

ingyen bocsáthatta szakértőinek támogatását a gazdaközönség rendelkezésére a tervezésben és a kivitelezés irányításában, illetve ellenőrzésében.

Kvassay Jenő munkatársait a mezőgazdaságilag is képzett, s külföldi tanulmányutakon is iskolázott vízimérnökökből válogatta össze. A kultúrmérnökség kötelékébe csak olyan okleveles mérnökök kerülhettek, akik gazdasági ismereteiket a magyaróvári Gazdasági Akadémián szerezték.

Kolossváry Ödön 1889-ben Hollandiában és Németországban tanulmányúton vett részt, s tapasztalatairól nagyon alapos és részletes jelentésben számolt be: „... számos öntözési, lecsapolási, partszabályozási és tőzégmívelési munkálatokat volt alkalmam megsejmelni, figyelmemet főleg azok a berendezések kötötték le, melyek a városi csatornavizeknek az élő vízfolyásokba való bevezetés előtti megtisztítására vonatkoztak.

... a megtisztítás eszközlésére három rendszer fejlődött ki, mely rendszerek

szerint az 50-es évektől 1873-ig már 128 városban történt a csatornavizeknek megtisztítása.” Dolgozatában a rendszerek előnyeit és hátrányait ismertette és levonta következtetéseit.

„Nézetem szerint tehát az öntözési berendezések alkalmazása lesz hivatva az élő vízfolyások víztömegének tisztaságát megóvandó ezen nagyfontosságú kérdés megoldására, kívánatos volna azonban, hogy erre vonatkozólag akkor, midőn a berendezés létesítése egyik vagy másik városban akuttá fog válni, oly tapasztalatok álljanak rendelkezésünkre, melyek a berendezés létesítése, a telepen természetű növények válfajai és a termésnek értékesítése körül hazánkban szerzetek.”

Kolossváry Ödön tanulmányával minden valószínűség szerint hozzájárult ahhoz az eredményhez, amelyet az ország kultúrmérnöki hivatala 1890-ben elért. Erről az eredményről Kvassay Jenő számolt be:

„... sikerült . . . Budapest főváros csatornázását közegészségi és mezőgazdasági szempontból leghelyesebb megoldás felé irányítani, mely abban áll, hogy a városi csatornák szennyvize ne bocsáttassék be a Dunába, hanem a talajon való természetes megszűrés, kiterjedt öntözések által — egyrészt ártalmas anyagaiktól megtisztulva, másrészt gazdaságilag kihasználva — juthasson csak a folyó vízbe, mint ezt Párizs, Berlin, Milánó és más városokban már teljes sikerrel megoldották.”

A kultúrmérnökség tevékenységét, amelyet a mezőgazdasági vízgazdálkodás érdekében 1900-ig kifejtett, két szakaszra lehet bontani. Az első szakaszba a talajjavító munkák egy része — lecsapolás, belvízrendezés, alagsövezés — tartozott. A második szakaszt az öntözés elterjesztése, az öntözőberendezések létesítésének fokozódó üteme jellemezte. Ennek a szakasznak legkiemelkedőbb egyénisége Kolossváry Ödön. Öntözésfejlesztési programját — „Alföldünk öntözése” címen jelent meg —, a Magyar Mérnök- és Építész Egylet aranyérmével jutalmazott pályamunkájában adta közre.

„Kolossváry korát megelőzve széles körű tudományos alapon vette vizsgálat alá Alföldünk vízhasznosításának kérdését, aminek helyes megoldását nagy öntözőcsatornák építésével és ezzel kapcsolatosan víziúthálózatunk kifejlesztésével tartotta elérhetőnek. Tárgykörébe bevonta a szikesek megjavítását, a halastógazdaságot, a rizstermelést, továbbá a községek vízellátását és a kenderáztatókat is. Az öntözés szempontjából számításba vette az éghajlati adottságot, a népességi viszonyokat, az akkori általánosan vallott nézetekkel szemben és a mai felfogásunkkal egyezően, alacsony értékben állapította meg az öntözővíz szükséges mennyiségét, hangoztatta az öntözőtársulatok alakításának fontosságát és állami öntözési alap létesítését javasolta.” — írta egyik méltatója, Szilágyi Gyula.

Már a múlt század végén rámutatott arra, hogy az alföldi mészhiányos talajokon az öntözésnél a talaj mésztartalmának növelésére lesz szükség. Ugyancsak ő volt, aki a gipsztrágyázást nyílt árkokkal történő lecsapolással összekapcsolva ajánlotta.

A fejlődésnek indult öntözések terén a 90-es évek végén hanyatlás állt be. Ennek

okát az akkori pénzügyi és közgazdasági állapotok mellett főleg annak lehet tulajdonítani, hogy a gazdák az öntözés agrotechnikájával nem voltak tisztában, az öntözött réteket nem megfelelően kezelték, trágyázták. Az öntözőberendezéseket nem tudták megfelelően üzemeltetni. Az öntözés visszafejlődésének okairól Kolossváry Ödön az „Öntözőberendezéseink eredménytelenségének okai” címmel 1899-ben megjelent munkájában írt.

A századfordulóra az öntözés ügyével a kormány is foglalkozott. Megalkotta a közérdekű csatornákról szóló 1900. évi XXX. törvénycikket, amely öntözőcsatornáknak állami támogatásáról és öntözőtársulatoknak juttatható segélyekről és kölcsönökről intézkedett, s erre a célra évi 300 000 koronát irányzott elő.

A kornak egyik legjelentősebb öntözési létesítménye az Alsó-Fehér-Körösí Ártérmentesítő társulat által a Gyulán, Békéscsabán és Békésen átvonuló Holt-Körös medrében létesített Élővízcsatorna. Ebből vette vizét a kb. 200 kat. holdnyi szikes területen 1902-ben berendezett békéscsabai rétöntözés. Tanulmányában erről a minta-öntözőtelepről és az 1902. üzemév tapasztalatairól számolt be Kolossváry Ödön.

„Alföldünk oly nagy kiterjedésű szikes, csak legelőnek használható területei fekszenek parlagon, hogy elsősorban közgazdasági szempontból is arra kell törekednünk, hogy ezeket a területeket az öntözővíz segítségével intenzívebb gazdasági kihasználásra alkalmassá tegyük.” A minta-öntözőtelep megfelelő vezetés alatt, a berendezések képzett szakemberek kezelése mellett eredményesen üzemeltek.

Kolossváry Ödönnek az 1900. évi párizsi kiállításra francia nyelven megjelentette munkáját 1905-ben magyarul is kiadták, „Magyarország mederrendező és árvédelmi munkálatainak fejlődése 1899-ig” címmel. Kötetében azokról az eredményekről számolt be, amelyeket a kultúrmérnökségek tevékenységük során elértek.

„Közel 6 000 000 kat. holdra tehető azon terület, mely nagy részben töltésekkel az árvíz elöntése ellen megvédetvén, ma az országnak nagyrészt elsőrendű talaját képezi, a vízfolyások rendezése előtt azonban részben teljesen hasznavehetetlen volt, részben pedig akkor, midőn a vízjárási viszonyok megengedték, csak legelőnek vagy kaszálónak volt használható. Sok idő, nehéz, kitartó munka és óriási pénzáldozat kellett ahhoz, hogy ezen területek az okszerű gazdálkodás céljaira meghódíthatók legyenek.”

A szikjavításokkal kapcsolatosan többféle elképzelés is felmerült. A tógazdasággal való szikjavítás gondolatával Kolossváry is foglalkozott. „Öntözés és halászat” című cikkében a szikesek tógazdaság számára való alkalmasságáról, s az ily módon létesített tógazdaságok jövedelmezőségéről írt.

A Balaton rendezésének kérdése is foglalkoztatta: „... ha azt akarjuk, hogy a természet által adományozott kincsünket, a Balatont, teljes mértékben kihasználhassuk — márpedig az államnak, az érdekelt vármegyék- és környékének, de az egész országnak érdeke ezt megkívánja —, úgy a Balaton-kultúra fejlődésének

érdekében csakugyan haladéktalanul meg kell tenni mindent” — írta 1916-ban. Cikkében a parti sétaút és homokfürdő kiépítésével, az ivóvízellátással, a szennyvízelvezetéssel, a csatornázással, a Balaton vízállásának szabályozásával foglakozott.

Kolossváry Ödön 1919-ben vonult nyugalomba. 1921. július 9-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

A városi csatornavizeknek az élő vízfolyásokba való bevezetés előtti megtisztítása. VüK. 1894. IX. füz. 1—21. lap.

Alföldünk öntözése. Bp., 1899. 181 lap.

A békés-csabai minta-öntözőtelep berendezésének és az 1902. évi üzemév eredményének ismertetése. Bp., 1903. 21 lap.

Javaslat a pestmegyei szikek öntözésére vonatkozólag. Bp., 1905. 17 lap.

Magyarország mederrendező és árvédelmi munkálatainak fejlődése 1899-ig. Bp., 1905. 201 lap.

A Balaton rendezéséről. VüK. 1916. 1—3. füz. 173—189. lap.

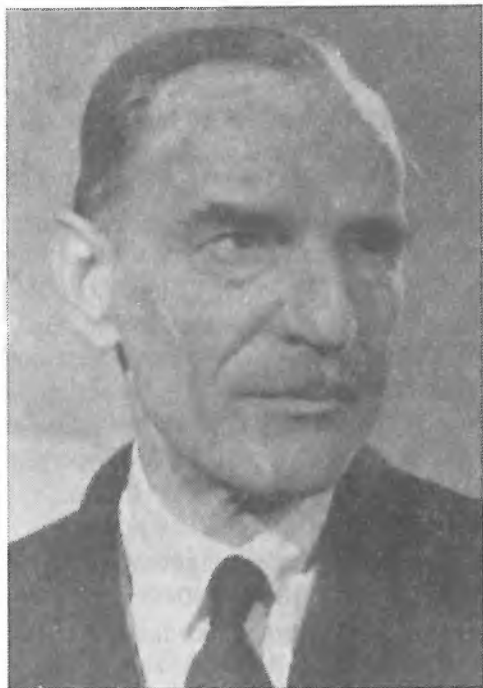
Irodalom:

SZILÁGYI Gyula: Öntözések. (In: A Kultúrmérnöki intézmény hat évtizede (1879—1939). Szerk. Trummer Árpád és Lászlóffy Voldemár.) Bp., 1940.

KÁROLYI Zsigmond: A vízhasznosítás, vízépítés és vízgazdálkodás története Magyarországon. Bp., 1960.

Magyar műszaki alkotók. (Szerk. Révész Arnold István.) Bp., 1964.

KOLTAY GYÖRGY (1899—1961)

1899. április 7-én Szabadkán (ma: Subotica — Jugoszlávia) született. Édesapja Kallivoda Andor, aki az alföldfásítás egyik legkiválóbb szakembere volt. Így az ifjú Koltay a szülői házból hozta magával az erdő, a fák szeretetét, ismerete meg az erdészek feladatát. Önéletrajza szerint már középiskolás korában (amelyet Szabadkán és Besztercén — ma: Bistrița, Románia — végzett) ismerte az erdei fákat, azok erdőgazdasági jelentőségét, termőhelyi igényeit.

1917 márciusában érettségizett. Tizennyolc évesen nem a tanulmányait folytathatta, hanem a Piave mellett harctéri szolgálatot teljesített egészen 1918 októberéig, a fegyverszünetig. Gyermekkori álma, nevezetesen az erdőmérnöki főiskola látogatása csak 1919 tavaszán valósult meg, amikor beiratkozott az időközben Sopronba költözött intézménybe.

1923 áprilisában szerzett jeles erdőmérnöki oklevelet.

Első munkahelye az Esterházy hercegi hitbizomány gyulai erdőgondnoksága, ahol segéderdőmérnöként egy évet dolgozott. Majd két évet töltött ugyanezen uradalom kismartoni (ma: Eisenstadt — Ausztria) és kapuvári erdőrendezőségén. Munkája során a zalai fenyvesekkel, a dombvidéki (Baranya), lápi (Hanság) és ártéri (Dráva-mente) erdőkkel ismerkedett meg, s jártasságot szerzett az üzemrendezési gyakorlatban is.

A hercegi hitbizományi uradalomnál jóval szabadabb, szakmai szempontból nagyobb lehetőségeket remélt, amikor 1926 októberében átment a bátaszéki közalapítványi erdőhivatalhoz. Előbb beosztott mérnöként, majd 1933-tól az erdőgondnokság vezetőjeként dolgozott. Kezelte a Duna-ártéri-, a tolnai löszdombokon álló keménylombú — és néhány évig a tinójárasi homoki erdőket. Különösen

az ártéri erdőgazdálkodásban ért el már erdőgondnokként is jelentős eredményeket.

Koltay György felismerte, hogy a nyárok és fűzek gyors növekedése, nagy fatömege különösen alkalmassá teszi őket a fában szegény ország faellátásának javítására. Bátaszéki erdőgondnokként bátran kezdett nagyarányú nyártelepítésekbe, aminek eredményeit a korabeli szakemberek bizony kétkedéssel fogadták. Így volt ez 1938-ban is, amikor a kérdésről az I. Soproni Nyári Egyetem keretében első nyilvános előadását („Az ártéri erdőgazdálkodás és a nyárfakérdés” címmel) tartotta. Sokan egyszerűen kétségbe vonták a nyárfák növekedésére, produktivitására vonatkozó, Bátaszéken gyűjtött adatait. A második világháborút követő újabb fáínséges időben a figyelem — most már valódi érdeklődéssel — ismét a gyorsan növvő fafajok, így a nyárok és fűzek felé fordult. A nyárfáknak növekvő felhasználási lehetősége mind több és több szakember érdeklődését keltette fel, és mind többen győződtek meg arról, hogy a fahiányon lényegesen csak a nyárfák széles körű telepítésével és korszerű, belterjes kezelésével lehet segíteni.

1947 tavaszán bízták meg a bajai, szekszárdi, bátaszéki és szentgyörgypusztai erdőgondnokságok felügyeletével. Az 1949-ben alapított Erdészeti Tudományos Intézet (ERTI) elsőként vette munkatársai közé, ahol előbb tudományos kutató, majd 1953-tól az erdőművelési osztály vezetőjeként dolgozott. Koltay György az ERTI-ben minden erejét a nyárok termesztésével, nemesítésével, szaporításával kapcsolatos kérdések megoldásának szentelhette.

A nyárfakérdés lényegét négy alapvető szempontra vezette vissza. Elsőként azt említette meg, hogy hazai viszonyaink között a nyárfa a leggyorsabban növvő fafaj, így a fahiányon rövid idő alatt csak ezzel a fafajjal lehet segíteni. A magyar erdők fafajösszetételéből következik, hogy a legnagyobb hiány a fenyőfélék fájából van, amit viszont nyárral jól lehet helyettesíteni. A nyár egyéb ipari felhasználásra (papíripar, agglomerált lap- és lemezgyártás stb.) is igen alkalmas. Negyedik tétele pedig az volt, hogy a nyárok ott telepíthetők — az ártereken —, ahol a mezőgazdasági termelés az árvizek miatt bizonytalan.

Amikor az első ötéves terv kezdetén, 1949—1950-ben meghirdették az országfásítás programját, a nyárkérdés már nem a bátaszéki közalapítvány, vagy az ERTI ügye volt, hanem tényleg az egész szakmáé. Koltay György tapasztalatainak, tudományos eredményeinek megismertetését előadássorozatok, ismertető füzetek, sőt miniszteri utasítások biztosították. 1953-ban az ő szerkesztésében jelent meg „A nyárfa” című mű, melyben a gyakorlat számára foglalta össze a legfontosabb és technológiai ismereteket.

A könyvben Koltay összegezte a hazai nyárnemesítés legfontosabb feladatait is. Felismerte, hogy az egyetlen szülőtől származó, vegetatív úton szaporított nemesnyárok ellenállóképessége nagyonis törékeny. Féltette a hazai ültetvényeket attól, hogy egy-egy betegség fellépése sokévi, szinte helyrehozhatatlan károkat okozhat. Ezt megelőzendő „olyan erdősírtési anyagra van szükségünk — írta —, mely

genetikai értelemben, tehát ellenállóképesség dolgában is sokoldalú, de használhatóságban, termőhelyi igényeiben és növekedési módjában azonos tulajdonságú egyedektől származik.” Hitt abban, hogy a hazai nemesítők az általa megkezdett úton haladva a legkülönbélebb termőhelyekre képesek lesznek megfelelő nyárklónokat előállítani. Ennek érdekében 1949-től a magról származó, természetes populációkat vizsgálta felül és szelektálta, illetve elitfákat jelölt ki a továbbszaporításra. Ő kezdte meg 1952-ben a fa alakú füzetek egyedi szelektálását is.

„Az erdő és fasorok fáinak nyesése” című, 1958-ban kiadott könyvében is a legnagyobb teret a nyárféléknek szentelte. A nemesnyárok — vallotta — nem vad, hanem kultúrnövények, amelyek ennek megfelelő művelési eljárásokat igényelnek. Hiszen fennmaradásuk és a tőlük várt eredmény az emberi munkától függ. Ennek pedig egyik legfontosabb művelete a nyesés, amit kellő figyelemmel és szakértelemmel kell végezni.

Koltay nyárfáról szóló könyvei, cikkei nemzetközi szempontból is jelentősek. Amikor a népi demokratikus országokban meghirdették az országfásítást, szükségszerűen jutottak el a gyorsan növő fajokhoz, köztük is a nyárhoz. Megfelelő szakmai ismeretekkel, tapasztalatokkal azonban csak — főleg Koltay révén — a magyar kutatók rendelkeztek. Ezért fordították le például román nyelvre. „A nyárfá”-t, és ezért rendezték 1956-ban Magyarországon a nemzetközi nyárfakonferenciát. Ez lett volna Koltay munkájának a betetőzése, elismerésének a csúcsa, de gyenge egészségi állapota miatt a rendezvényeken csak igen korlátozott mértékben tudott részt venni. Előadását is legjobb munkatársa, Kopecky Ferenc olvasta fel.

1957. március 31-én vonult nyugalomba Koltay György, aki addig számos elismerésben részesült. 1952-ben a mezőgazdasági tudományok kandidátusi címet kapta meg, ugyanebben az évben a „Magyar Népköztársaság Érdemérem” ezüst fokozatával tüntették ki. „A nyárfa” megjelenése után, 1954-ben a Kossuth-díj bronz fokozatával ismerték el újszerű, nagyhatású munkásságát.

A magyar erdészársadalom első Kossuth-díjasa új gondolatait, — eljárásait nagy szelidséggel, türelemmel hirdette. Örökölte édesapja pedagógiai érzékét, munkatársait tanította, nevelte. A tények és mások véleményének tisztelete a szelid meggyőzés volt a fegyvere.

1961. október 29-én halt meg Budapesten. Sírja a Farkasréti temetőben található.

Koltay György volt a legelső, aki az ország évi fatermelésének növelését az erdőgazdálkodás belterjessé tételében látta, azaz az addig szokásos vadnövények termesztése helyett a nemesített kultúrnövények intenzív szaporítását, nevelését szorgalmazta. Megalapozta ezzel az erdészeti növénynemesítést és rámutatott az öröklési viszonyok nagy szerepére az erdőművelésben. Így méltán kapott helyet a XX. század legjelentősebb magyar erdészei között.

Főbb munkái:

Nyárfagazdálkodásunk erdőművelési vonatkozásai. In: Nyárfakonferencia. Bp., 1957.

Az erdő és fasorok fáinak nyesése. Bp., 1958. 59 lap.

A nyárok nyesése. (In: A magyar nyárfatermesztés. Szerk.: Keresztesi Béla.) Bp., 1962.

A nyárfa. (szerk.): Bp., 1953. 159 lap.

Koltay György—Kopecky Ferenc: Óshonos nyáraink leromlott öröklöttségének megjavítása. EKu. 1954. 2. sz.

Irodalom:

— —: Koltay György az erdőszet első Kossuth-díjasa. Er. 1954. 3. sz.

— —: Koltay György 1899—1961. E. 1961. 11. sz.

KOPECKY Ferenc: Dr. Koltay György 1899-1961. Er. 1962. 2. sz.

MARJAI Zoltán: Dr. Koltay György. EKu. 1962. 1—3. sz.

Koltay György önéletrajza. MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

KÓMÁR GYULA (1904—1968)

Iparos család sarjaként 1904. március 5-én született Aszódon. Középiskolai tanulmányai befejeztével a budapesti Állatorvosi Főiskolára iratkozott be, ahol 1928-ban „summa cum laude” végzett. Ezután a Berrár Mihály vezette Sebészeti és Szemészeti Klinikának tanársegéde, később első tanársegéd lett. 1929-ben védte meg doktori értekezését, melyet a Manninger Rezső akadémikus által vezetett Járványtani Intézetben készített el. Disszertációjának kivonata „vizsgálatok aviseptikus levestenyészekben mutatkozó üledék minőségének okairól” címmel 1929-ben jelent meg. 1931-ben közel egy éven keresztül Bécsben az állatorvosi sebészeti klinikán röntgenológiai ismereteit bővítette. 1933-ban jeles eredménnyel tiszti vizsgát tett, s 1934-ben megpályázta és elnyerte a gyomai állatorvosi állást. Há-

rom év múlva kinevezték főállatorvosnak Orosházára. Ebben az időben bízták meg az akkor indult gümőkórirtási akció vezetésével. Feladatának sikeresen tett eleget, amit a miniszteri elismerés is tükröz. A háborús viszontagságok között 1944-ben Aszódon a katonai kórházban sebészeti teendőket látott el. 1945-ben nevezték ki Csongrád megye törvényhatósági főállatorvosának. Ugyanekkor választották a megyei állatorvos szakszervezet elnökévé.

1948 októberében az Agrártudományi Egyetem Állatorvostudományi Kar Sebészeti és Szemészeti Klinikájának vezetésével bízták meg. Új munkakörében nagy hasznát vette az addigi sokrétű gyakorlati munkának, s az oktatásban is a gyakorlati képzés híve volt. Sajnos 1957-ben meg kellett válnia a klinikától. Nyársapát tanyaközpont körzeti állatorvosa lett. 1958-ban nevezték ki a ceglédi állatkórház igazgatójává. 1968-ig vezette a kezdetben szerény körülmények között működő, de igazgatósága alatt sebészeti klinikai méretűvé fejlődött intézményt.

Kómár Gyula tudományos tevékenysége mindig szoros kapcsolatban állt a gyakorlattal, ezt tükrözik új műtéti eljárásai is. Elméleti és gyakorlati tevékenységének legkedveltebb területei az állatorvosi szemészet és a végtagok sebészete volt. „Állatorvosi sebészet” című munkája a fej, a törzs és végtagok sebészetét a legkorszerűbb eljárásokkal mutatta be. Szutter Lászlóval együtt külön könyvet írtak az állatorvosi szemészetéről, mely művet német nyelven is kiadták.

Ezután a könyv az egész világon elterjedt, még japán nyelvre is lefordították. Tudományos munkája során azonban más témakörökkel is foglalkozott. Így például az 1952-ben megjelent, a háziállatoknak a vegyi és sugárartalmakkal szembeni védelmével. A témakörben írt könyvét 1958-ban kiadták az állategészségügyi szolgálat alkalmazottai részére.

Elméleti és gyakorlati tevékenységét mindenkor az oktatás szolgálatába állította. Azon fáradozott, hogy a kitűnő jegyzetei mellett a gyakorlat minden részleteivel megismertesse diákjait. Nemcsak a hazai, hanem a külföldi tudományos körökkel is rendszeres kapcsolatban állt. Súlyos betegsége miatt nem tudta elfogadni a British Equine Veterinary Association azon felkérését, hogy legyen tiszteletbeli tagja.

1962-től daganatos betegsége egyre jobban eluralkodott szervezetén, többször műtötték, ennek ellenére 1968. október 24-én, 64 évesen elhunyt. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Főbb munkái:

Állatorvosi sebészet (a fej és a törzs sebészete). Bp., 1955. 35 lap.

Állatorvosi sebészet (a végtagok sebészete) Bp., 1960. 391 lap.

Kómár Gyula—Szutter László: Tierärztliche Augenheilkunde. Bp., 1968. 344 lap.

Irodalom

Biographia. Állatorvostudományi Egyetem. Budapest, 1968.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza. 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

KOVÁCS Gyula: Kómár Gyula. MÁL. 1969. 1. sz.

KONKOLY THEGE SÁNDOR (1888—1969)

1888-ban született a Hont vármegyei Szántón. Apja ügyvéd volt. A lévai gimnázium elvégzése után a magyaróvári Gazdasági Akadémián szerzett oklevelet. Párhuzamosan a budapesti tudományegyetemen jogot is hallgatott, 1910-ben az államtudományok doktorává avatták.

Katonai szolgálatának az 1908—1909. években a soproni 13. közös tüzérezredben tett eleget. Az 1914. évi mozgósítástól 1917 márciusáig különböző harctereken teljesített katonai szolgálatot, majd 1918 februárjától 1919 végéig a háborús Közélelmezési Minisztérium sertésosztályán előadóként dolgozott.

Konkoly Thege Sándort 1910-ben a debreceni Gazdasági Akadémián tanszéki gyakornokká nevezték ki, de már egy félév múlva megválasztották az Or-

szágos Magyar Gazdasági Egyesület segédtitkárává, 1914-ben titkárrá és 1929-ben főtitkárrá léptették elő. 1942-ig mindvégig az egyesület állattenyésztési szakosztályán dolgozott, 1920-tól mint annak vezetője. Munkakörébe az állattenyésztési, a tejjgazdasági és az állategészségügyi kérdések tartoztak. Főként az állattenyésztés minőségi fejlesztésének, a népies állattenyésztés emelésének, a takarmánytermelés okszerűbbé tételének és az értékesítés javításának megoldási módjai érdekelték. Kidolgozta a törzskönyvezés reformját, megalapította a szarvasmarha elit-törzskönyvet, átszervezte és két évtizeden át kiváló szakértelemmel vezette az Országos Törzskönyvelő Bizottságot. Életre hívta a Mangalicatenyésztők Országos Egyesületét és a Marhatenyésztők Országos Egyesületét. 1921-től kezdődően az új kőbányai telepen rendezte a tavaszi tenyészállatvásárokat, s ezeket külföldiektől is látogatott, nagyszabású országos mezőgazdasági kiállításokká fejlesztette. Több mint két évtizeden át az Országos Állategészségügyi Tanácsnak tekintélyes tagja

volt. 1936-ban megszervezte, majd mint igazgató vezette a Tejtermelők Országos Szövetségét. E minőségében behatóan foglalkozott a magyar tejjgazdaság és tejértékesítés ügyeivel. Az OMGE-ban betöltött működésének ideje alatt bejárta és megismerte az országnak újszólván minden vidékét.

A mezőgazdaságfejlesztési törvény és munkaterv (1942: XVI. tc.) végrehajtása egyik fő irányítójául 1942 júliusában adminisztratív államtitkárrá nevezték ki a Földművelésügyi Minisztériumba, ahol 1944. október 15. napjáig működött. Felülvizsgálati hatáskörébe tartozott az állattenyésztési, az állategészségügyi, a termelési és egy ideig a szakoktatási főosztály munkája.

1945-ben a Földművelésügyi Minisztériumban működő igazolóbizottság elismerte munkásságának eredményeit és az ő antifasiszta voltát, de a második világháború idejében betöltött államtitkársága miatt nyugdíjazásra ítélték.

Konkoly Thege Sándor 1920-tól kezdve évtizedeken át felsőfokú szinten tanította az állattenyésztési ismereteket. 1920 óta az Állatorvosi Főiskolán, majd 1923-tól a Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara mezőgazdasági osztályán is mint meghívott előadó működött. 1925-ben az Állatorvosi Főiskolán és 1926-ban a Közgazdaságtudományi Karon az „állattenyésztési politika” tárgykörből magántanárrá habilitáltak. Ezt a tudományos fokozatot 1935-ben a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem is megerősítette. Önálló tárgyként a hazai viszonyokra figyelemmel ő dolgozta ki az állattenyésztési politikai ismeretanyagát és módszerét. Ez a tantárgy nemcsak nálunk, hanem külföldi egyetemeken sem szerepelt korábban. A sok tekintetben újszerű tananyag utóbb a hazai mezőgazdasági főiskolák előadásainak is alapul szolgált. Felsőoktatási és szakirodalmi működésének elismeréséül a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem tanácsának javaslatára Konkoly Thege Sándort 1937-ben az egyetemi rendkívüli, és majd 1944-ben rendes tanári címmel tüntették ki. Vonzó egyetemi előadása-in kívül gazdaggyűléseken, továbbképző tanfolyamokon is tartott előadásokat.

Az Agrártudományi Egyetem 1945. évi megszervezésekor létesített második állattenyésztéstani tanszék élére pályázat mellőzésével őt hívták meg. Az 1946/1947. tanévben tanárhelyettesként működött, 1947 júniusában pedig egyetemi nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. Ez időben tanári működése során a gyakorlati irányú oktatást igyekezett kiépíteni; hallgatóival személyes kapcsolatot tartott fenn.

Érdekképviselési és oktatói működésén kívül — főként a takarmányozás területén — tudományos kutatásokat is folytatott. Az 1920-as években az ország minden vidékéről 144 kisüzemből adatokat gyűjtött a népi állattenyésztés takarmányozási hibáinak megállapítása végett, és az egybegyűlt adatokat a kívánatos tennivalók elhatározásához feldolgozta. Az ország számos vidékéről származó takarmány-mintákat az Állatélettani és Takarmányozási Kísérleti Állomáson vegyi és az állati szervezet által való kihasználás szempontjából vétele vizsgálat alá. Kísérleteket kezdett a silózás egyszerűbb végrehajtására vonatkozóan is.

1945 után is igyekezett tudását, tapasztalatait hasznosítani. Amikor 1948 őszén az Agrártudományi Egyetem első átszervezésekor összevonták az általános és a különleges állattenyésztési tanszéket, az újra egyesített tanszék vezetésével nem a régi professzort, hanem őt bízták meg, de már 1949-ben az egyetem budapesti osztályának még működő többi tanárával együtt Konkoly Thege Sándort is rendelkezési állományba helyezték, majd őt szolgálattételre a szervezés alatt álló Állattenyésztési Kutatóintézethez önálló kutatóként osztották be, ahol a szarvasmarha-tenyésztési osztályon kapott munkafeladatot. Az osztály kutatási tervének kidolgozásakor több téma kutatására javaslatot tett, ezek közül nem egyet elfogadtak, és témavezetőnek őt bízták meg.

1945 előtt külföldi tanulmányutakon járt Angliában, Franciaországban, Németországban, Svájcban, Hollandiában, Dániában, Svédországban, Olaszországban és Jugoszláviában, és részt vett néhány nemzetközi kongresszuson, hogy a helyszínen megismerje a külföldi állattenyésztést, és kapcsolatba lépjen a külföldi állattenyésztési szaktekin-télyekkel.

Könyv alakjában megjelent főbb művein kívül közreműködött Schandl József: Általános állattenyésztés című könyve III. kiadásának (1948) átdolgozásában. Szerkesztette a Magyarország állattenyésztése 4 kötetes, 1926-ban három nyelven megjelent adattárt; változó társszerkesztőkkel tíz évig a „Köztelek” című szaklapot és három évtizeden át a Köztelek Zsebnaptárt. Főként a „Köztelek”-ben megjelent több száz írása felöleli az állattenyésztésnek úgyszólván egész területét, elsősorban a tenyésztés, az állatértékesítés, valamint az agrárpolitika időszerű kérdéseit.

Az első világháború után kialakult új európai helyzetben a magyar mezőgazdaság szinte teljesen megváltozott körülmények közé került. A változás a harmadára-negyedére csökkent országterületnek művelési ágak szerinti új megoszlására, a megmaradt országrésznek nagyobb népsűrűségére és arra volt visszavezethető, hogy mezőgazdasági exportunk az osztrák—magyar közös vámterület megszűnése következtében nehezebb lett, különösen az 1929—1933. évi súlyos nemzetközi gazdasági válság idején kialakult alacsony termény- és állatárak ellenére is biztosítani kellett a hazai agrártermelés töretlen folytonosságát. A Konkoly Thege Sándor működésének fő történeti háttéréül tekinthető 1920—1944. évi negyedszázadban eleinte a többtermelés és az ezzel összefüggő hasznos beruházások kérdése, utóbb a gazdasági válság romboló hatásainak enyhítése, majd hazánkban a második világháborút közvetlenül megelőzően és a háború ideje alatti években a hitleri Németország által való gazdasági kizsákmányolás elleni — eléggé sikertelen — védekezés volt a magyar agrárpolitika súlypontos törekvése, amelyből ő tudásával és ernyedetlen szorgalmával bőven kivette részét. Különösen a két világháború közötti időszakban Konkoly Thege Sándor a magyar agrárközélet megbecsült személyisége és a hazai állattenyésztési politika mindenki által elismert képviselője volt, 1969. február 3-án Budapesten hunyt el.

Főbb munkái:

Állattenyésztésünk fejlődésének fő feltétele. Javaslatok takarmánytermelésünk javítására. Bp., 1920. 148 lap.

A mezőgazdasági kiállítások és állatdíjazások jelentősége és oktató hatása. Bp., 1929. 8 lap.

Állattenyésztésünk versenyképességének fokozása. Bp., 1933. 22 lap.

Állattenyésztésünk fejlesztésének irányai, eszközei és eredményei. Állattenyésztési politika. Bp., 1948. 287 lap.

Irodalom:

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

KOPECZKY FERENC (1911—1978)

A horvátországi Dolnji-Miholjac (Alsó-miholjac, Verőce vármegye) községben született 1911. december 15-én. Apja uradalmi főerdész volt. Orahovicán, majd a háború után a Zala megyei Pakodon járt elemi iskolába. Zalaegerszezen végzett középiskolát 1924—31. években és reálgimnáziumi érettségit tett. Sopronba ment, ahol előbb műszaki rajzoló az Állami Építészeti Hivatalban, majd a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar erdőmérnök hallgatója lett. A második világháború alatt többször behívták katonának, négy éven át hadifogságban is volt. 1947-ben került haza és folytatta tanulmányait. 1949-ben szerzett erdőmérnöki oklevelet. Az Erdészeti Tudományos Intézethez került kutatónak. Koltay György — az első Kossuth-díjas erdész — mellett

kezdt foglalkozni a nyárfanemesítés kérdésével Budakeszin.

Az 1955-től Sárváron működő ERTI Kísérleti Állomáshoz került — tudományos főmunkatársként — vezetőnek. 1963-ban kandidátusi disszertációt készített és védett meg sikerrel „Nyár fajtahibridek és erdőgazdasági jelentőségük” címmel. Ugyanebben az évben az újonnan szervezett Észak-Dunántúli ERTI Kísérleti Állomás igazgatója lett, változatlanul sárvári székhellyel.

1966-ban „Bedő Albert”-díjat kapott, majd 1971-ben „Fleischmann Rudolf”-emlékplakettel tüntették ki, ami a növénynemesítők legnagyobb elismerése. 1975-ben megkapta az „Egymillió hektár erdőért” emlékérmét. 1975-ben ment nyugdíjba, s életművéért „Munka Érdemrend” kitüntetést kapott.

Balatonalmádiba vonult vissza maga tervezte kertjébe, házába, s ott is halt meg 1978. június 3-án.

Kopeczky Ferenc a magyar növénynemesítés kiemelkedő egyénisége volt. Első-

sorban a gyorsan növvő fafajok területén dolgozott, azok közül a nyárok nemesítésével ért el kimagasló eredményeket. Az olasz nyárfa — mely évtizedeken át nagy szerepet játszott nyártelepítéseinkben — honosítása és elterjesztése nevéhez fűződik. Számos, nagyhozamú nyárfafajtát is nemesített, melyek kiváló gyakorlati értékűeknek bizonyultak. (Például az OP—229 és a H—381 fajták.)

Nagy jelentőségű az a munka, amit az új fajták gyakorlatba történő bevezetése terén végzett. Az Országos Erdészeti Főigazgatóság kiadásában 1958-ban megjelent kiadványa a „Korszerű nyárfagazdálkodás” tartalmazza mindazt, amit a telepítőknek a nyárfatermesztés elméletéről és gyakorlatáról tudni kell.

Útmutatásai alapján létesültek a nyártermesztési irányelvek kidolgozásánál alapul szolgáló nyár fajtagyűjtemények, a populatumok. Foglalkozott a szaporítóanyag biztosítását célzó nyár anyatelepek kérdésével. A sárvári törzsanyatelep látta el szelektált nyáranyaggal az ország valamennyi erdőgazdaságát.

Kiemelkedően jó vezető volt. Nevéhez fűződik az ERTI Sárvári Kutató Állomásának az erdészeti növénynevelés bázisává való fejlesztése. Ízlése, esztétikai érzéke az Állomás külső megjelenésében, emberismerete a tehetséges fiatal kutatógárda összetöborzásában mutatkozott meg. Magas szintre emelte a tudományos jellegű nemzetközi kapcsolatokat. Ebben nagy segítségére volt nyelvtudása: négy idegen nyelven beszélt.

Közel 40 kisebb-nagyobb cikket, dolgozatot, tanulmányt, beszámolót jelentetett meg, ezek az „Erdő”, az „Erdészeti Kísérletek” és az MTA Agrártudományok Osztálya Közleményeiben jelentek meg.

Elnöke volt az MTA Erdészeti Nemesítési Albizottságának. Jelentős társadalmi munkát végzett a Sárvári Városszépítő Egyesület keretében is, melynek szintén elnöke volt. 1977-ben „Nádasdy Tamás” emlékéremmel ismerték el tevékenységét.

Főbb munkái:

Korszerű nyárfagazdálkodás. Bp., 1958. 76 lap.

A nyárok nemesítése. (In.: A magyar nyárfatermesztés. Szerk.: Keresztesi Béla.) Bp., 1962. 30 lap.

Irodalom:

KERESZTESI Béla: Dr. Kopeczky Ferenc. Er. 1978. 7. sz.

KORBONITS ANDRÁS (1901—1984)

1901. június 4-én született Szekszárdon, háromgyermekes család elsőszülöttjeként. Apja, Korbonits Dezső, árvaszéki ülnök volt. Anyja, Kolozsváry Margit fiatalon — 1905-ben — özvegyorsra jutott, s egyedül nevelte a gyermekeket. Korbonits András tizennyolc éves koráig élt Szekszárdon, a Kálvária hegyen lévő családi házban.

Elemi iskoláit részben Dunaszentgyörgyön (ahol anyai nagyapja református lelkész volt), részben Szekszárdon végezte. Ezt követően a szekszárdi Garay János Gimnázium tanulója volt, iskolai eredményei kimagaslóak voltak. Már gyermekkorában megfigyelte a különféle természeti jelenségeket, korán elkezdte a növényvilág, állatvilág titkainak kutatását. Élete során mindvégig jellemző maradt rá egyfajta „nyitottság”, a minden iránt való érdeklődés,

szakmai területén pedig az újíásra való törekvés.

Felsőfokú tanulmányai befejeztével 1923-ban a Budapesti József Műegyetemen kapta kézhez vegyészmérnöki oklevelét. A szerveskémiában elért tanulmányi előmenetele alapján a pécsi egyetemre hívták meg asszisztensnek, de mivel készpénzfizetést nem, csak ellátást tudtak volna számára biztosítani, a felajánlott helyet anyagi okokból nem tudta elfoglalni. Így került a Hatvani Cukorgyár laboratóriumába. Itt először üzemmérnökként, később a gyár fővegységként dolgozott. 1928-ban elvégezte a 'Sigmond Elek által vezetett talajtani szaktanfolyamot az Országos Kémiai Intézetben. 1928—1938-ig vezette a nagyteleki uradalom talajlaboratóriumát is.

Hatvani működése alatt a cukorgyártás és konzervgyártás során felmerülő — kémiai és fizikai természetű — problémák tudományos módszerekkel történő

kutatására és megoldására törekedett. Kutatásainak eredményeit a későbbi gyakorlati alkalmazás számos esetben igazolta.

Nevéhez fűződik a „Hatvani készítmény”-ként ismeretes, a cukorrépa cercospora ellen használt növényvédő szer előállítására. Ez a — bázikus rézkarbonát és mézsziszap felhasználásával készült — porozószer az addig (1927) használt bordóileves permetezésénél hatékonyabbnak bizonyult. A hatvani és sarkadi cukorgyáron kívül eredményesen alkalmazta ezt a csehszlovákiai nagysurányi cukorgyár is.

1928-ban felderítette a cukorgyári utótermékpépek „habos erjedés”-nek nevezett igen káros bomlási mechanizmusát. A „habos erjedés” a melasz arányát növeli az előállítható fehér cukor kárára, ezáltal számottevő gyártási veszteséget okoz. A kérdés minden vonatkozását felölelő igen nagyszámú vizsgálat és modellkísérlettel bebizonyította, hogy ez a káros erjedési folyamat nem biológiai, hanem kémiai invertcukor továbbomlási folyamat. Tisztázta a hőmérséklet, pH-érték és oxigén szerepét, megállapította a tökéletes védekezések módozatait. Kutatási eredményeinek elérését az tette lehetővé, hogy már 1928-ban, több évvel a többi magyar cukorgyár előtt pH-meghatározásokat alkalmazott; a pontos pH-érték meghatározásához szükséges elektrometrikus módszer bevezetésével megelőzte az összes európai cukorgyárat.

Ezen kívül a cukorlé helyes besűrítésére, a répalé tisztítására vonatkozóan is számos kísérletet végzett, melyek eredményeképpen a cukorgyártás egyre tökéletesebb lett.

Mint az 1925—27-es Grábner Emil-féle cukorrépa fajtakísérletek külső munkatársa, igen korán felfigyelt az éghajlat és a talaj erős befolyásoló hatására a répa cukortartalmát illetően. Javaslatára — melyet 1938-ban a Hatvani Cukorgyárnak, 1945-ben a Tudományos Tanácsnak terjesztett elő — indult meg végül is — Sedlmayer Kurt támogatásával — 1951-ben az alföldi cukorrépa-nemesítés.

Első közleménye is e témával kapcsolatban jelent meg 1938-ban, a „Mezőgazdasági Kutatások”-ban „Az időjárás és a cukorlevek lúgossága” címmel. A tizenegy év megfigyeléseit és az ebből levonható tapasztalatokat összegző munkájában a szélsőséges éghajlatú Alföld cukorrépa-termelését vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy „a helyes fajta kiválasztása a jövő útja, amelyet minden körülmények között követnünk kell.” Korbonits olyan répafajta kiválasztással történő nemesítését szorgalmazta, mely a magyarországi éghajlati és talajviszonyok mellett elérhető minimális mennyiségű amidnitrogént és maximális mennyiségű alkalitásképző sókat tartalmaz. Úgy tartotta, hogy „csakis ezen az úton érhetjük el, hogy a cukorgyárak a mi körülményeink között gyártási szempontból kifogástalannak nevezhető nyersanyagot kapjanak.” (A csapadékhiánnyal gyakran küzdő Alföldön ennek nagy jelentősége volt, tudniillik a csapadékmennyiség a lúgosság változására döntő befolyással van, a stabil lúgtartalmú lében pedig — a gyártás során — kisebb a cukorbomlás, mint eltűnő lúgosság mellett.) Az éghajlati viszonyokhoz való minél jobb alkalmazkodóképesség elérése ma is egyik fő célja a nemesítésnek, ezen

kívül fontos szerepe van a termőképesség, a technológiai érték, a vetőmagérték, a betegségekkel szembeni ellenállóképesség, a gépesített technológia számára való alkalmasság fokozásának is. A cukorrépa esetében kifejezett fajtakísérleteket Korbonits nem végzett. Azonban huszonnégy éven át 1924-től 1948-ig tartó hatvani működésének több mint fele (1934-től 1948-ig) a paradicsommal való foglalkozással telt el. Ez idő tájt a gyár többet foglalkozott a paradicsomsűrítéssel, mint a cukorgyártással. Korbonits András nevéhez fűződik a Marglobe és Scarlet Down amerikai fajták meghonosítása. (A Marglobe fajtából nemesítette ki később Mészöly Gyula az ország melegebb részein jól termő elsőrendű paradicsomfajtáját, a kecskeméti 363-ast, az erősebb törzsű, későbbben érő Santa Clara fajtával történő keresztezéssel, megalapozva ezzel a felszabadulás utáni kiváló minőségű konzervparadicsom-fajtákat.) Kezdetől fogva végezte a paradicsomkonzerv gyártásának technológiai irányítását. Tevékenysége nyomán a világpiacon a legjobbak között elismert „Aranyfácán” paradicsomsűrítmény-márka a legigényesebb külföldi vevők körében is keresetté vált.

A magyar kísérletügy helyzetének javítása komoly mértékben foglalkoztatta Korbonits Andrást. A kísérletezés útján előállítható új, bőtermő növényfajták termesztését a mezőgazdaság fellendítése szempontjából sarkalatos pontnak tekintette. Ennek érdekében, 1945-ben, a földosztás után „Javaslat a magyar mezőgazdasági kísérletügy tökéletesítésére és a több termelés előmozdítására” címmel beadványt küldött a földművelésügyi miniszternek, benne két sürgős feladatra hívta fel a figyelmet. Egyik a kisbirtokosok megfelelő szaktudásának elérése, másik pedig a kísérletezés fontos szerepe, tekintettel arra, hogy Magyarország speciális éghajlati viszonyainál fogva alapos felülvizsgálat nélkül még a szomszédos országok tapasztalatait sem veheti át az egyes növények termesztésével kapcsolatban. Ekkor a földművelésügyi miniszter a magyar mezőgazdasági tudományos és kísérletügyi intézmények kísérletügyi igazgatójává akarta kinevezni, de ő továbbra is a Hatvani Cukorgyár cégvezető főmérnökeként és konzervgyári ügyvezetőjeként dolgozott. Aktívan részt vett a gyár felszabadulás utáni újjáépítésében.

A nagyüzemek 1948. évi államosításakor a Cukoripari Igazgatósághoz nevezték ki műszaki igazgatónak. Nevéhez fűződik — többek között — az igen rossz műszaki állapotú Mezőhegyesi Cukorgyár gyors rekonstrukciója.

1950—1953-ig az Országos Tervhivatal Élelmiszeripari Osztályának vezetője volt. Itteni működésének eredményeképpen kifejlesztette a hazai hűtőhálózatot. 1953-tól a Konzerv-, Hús- és Hűtőipari Kutató Intézetben dolgozott, ahol megalapította a mezőgazdasági osztályt. Kidolgozta a tiszántúli konzervipar kialakításának koncepcióját, amely később meg is valósult. 1959-ben szervezték át az intézetet Központi Élelmiszeripari Kutató Intézetté. Az újjászervezett intézetben kialakította a könyvtári és dokumentációs osztályt, melyet 1963-ban történt nyugdíjazásáig vezetett. A szakmától nyugdíjba vonulása után sem szakadt el, a Cukoripari Kutató Intézet időlegesen, az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Köz-

pont külső munkatársa volt. A Cukoripari Kutató Intézetben részt vett az ökológiai tényezőknek a répa minőségére való hatása kutatásában, tisztázta a folyékony cukor gyártásának és felhasználásának feltételeit és a cukor higroszkóposságának, valamint tárolási körülményeinek összefüggéseit. Dokumentációs és fordító munkássága (15 nyelvből fordított!) kiterjedt többek között az Európai Gazdasági Közösség Enciklopédiája egy részének magyarra való fordítására. Orosz—magyar cukoripari szakszótárt szerkesztett.

Szakkcikkei cukoripari, konzervipari és általános élelmiszer-ipari folyóiratokban jelentek meg.

Egyetemi jegyzetet írt „Cukoripar” címmel. Az Állami Műszaki Főiskolán 1950—51-ben a „Cukorgyártás” tárgy előadója volt.

Haladó szellemű újságcikkeket is írt, melyek a Bajcsy-Zsilinszky Endre által szerkesztett „Szabadságban”, a „Magyar Nemzetben” és a „Hatvani Újságban” jelentek meg a 30-as években.

Számos kitüntetést kapott: 1952-ben a Magyar Népköztársasági Érdemérem ezüst fokozatát; 1957-ben Sigmond Elek-émlékérmét. 1973-ban aranydiplomával, 1983-ban gyémántdiplomával ismerte el a Budapesti Műszaki Egyetem ötven, illetve hatvan évig tartó magas színvonalú műszaki-tudományos tevékenységét.

Élete végéig, 1984. június 18-áig aktívan dolgozott. Budapesten hunyt el, itt is temették el.

Főbb munkái:

Az időjárás és a cukorlevek lúgossága. Bp. 1938. MgiK. 55—70 lap

Néhány adat mátraaljai talajaink mézviszonyainak változásáról. Bp. 1939. MgiK. 120—131 lap.

Cukoripar. A Budapesti Műszaki Egyetem negyedéves vegyészmérnök-hallgatók és az Állami Műszaki Főiskola élelmiszervegyész tagozat számára. Bp. 1951. 198 lap.

Orosz—magyar cukoripari szakszótár (Русско-венгерский словарь по сахарной промышленности) Összeállította: Konstantin Vukov, Korbonits András stb. Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesület, Cukoripari Szakosztály Bp. 1974. 131 lap.

Irodalom:

VUKOV Konstantin: Korbonits András 1901—1984. KPi 1984. 3. sz.

VUKOV Konstantin: Korbonits András 1901—1984. Ci. 1984. 4. sz.

KORBULY MIHÁLY (1868—1939)

1868. július 9-én született Tótbánhegyesen. Az előkelő földbirtokos család sarja a kor szokásainak megfelelően a katonai pályát választotta hivatásul. Huszártiszt lett, főhadnagyi rangfokozatot szerzett. Érdeklődése és tehetsége azonban a vegyészeti felé fordította figyelmét. Rangját megtartva kilépett a katonaság kötelékéből.

A zürichi Műegyetemen szerezte meg mérnöki oklevelét. 1901-ben tanára, F. P. Treadwell felfigyelt tehetségére s megbízta a benzolgáz fizikai-kémiai tulajdonságainak vizsgálatával. Kutatási eredményeit összefoglalva e témakörben szerezte meg bölcsészdoktori oklevelét.

Hazatérve, 1902-től mint segédvegyész az Állatélettani és Takarmányozási Kísérleti Állomáson dolgozott. Ebben az időszakban a hazai kutatások is jelentős eredményeket mutattak fel. Többen rámutattak, hogy megérett a helyzet egy hazai halélettani és szennyvíztisztító állomás létrehozására. Ennek megszervezésére Tangl Ferenc egyetemi tanárt kértek fel, aki Korbuly Mihályt ajánlotta maga helyett a feladat elvégzésére. Ajánlatát a minisztérium elfogadta. Korbuly 1904-ben a szennyvíztisztítás és halászati igazgatás kérdéseinek tanulmányozására Németországba utazott. Sorra látogatta az ilyen jellegű jelentős intézményeket Berlinben, Hamburgban, Plönlben és Münchenben.

Tanulmányútja eredményeit összefoglalva, ott szerzett tapasztalatai alapján szervezték meg és állították föl az 1906. február 16-án működésbe lépő Halélettani és Szennyvíztisztító Kísérleti Állomást Szarvason. 1907-től az állomás igazgatója lett. Ebben az évben került az állomásra Maucha Rezső is, aki majd 1933-tól az igazgatói poszton Korbuly utóda lett.

Korbuly Mihály szervezőkészsége, nagy tudása világszínvonalra emelte a vezeté-

se alatt álló intézményt. Különös figyelmet szentelt az ipari szennyvizek halakra gyakorolt hatására, de jelentős eredményeket ért el a szulfid cellulózzgyári, a kenderáztatói és a cukorgyári szennyvizek vizsgálatával is.

Az első világháború a híressé vált intézet munkáját is jelentősen hátráltatta. Nemcsak a dolgozók harminc százaléka vonult be, hanem az igazgató Korbuly Mihály is aktív állományba került, s a Honvédelmi Minisztériumban teljesített katonai szolgálatot. A háború után azonban — a közismerten nehéz gazdasági helyzet ellenére is — sikerült visszaszereznie a vezetése alatt álló intézmény rangját. 1933-ban vonult nyugdíjba.

Élete munkásságát tükrözik a hazai és külföldi szakfolyóiratokban megjelent értekezései is.

Korbuly Mihály 1939. január 18-án hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Az ipari szennyvizek és azok hatása a halakra. Szulfidcellulózzgyári szennyvizek. Bp. 1912. 28 lap.

A vízszennyezésekről különös tekintettel a halakra. Hal. 3 lap.

Irodalom:

UNGER Emil: Korbuly Mihály. Hal. 1939. 3—4. sz.

KORITSÁNSZKY JÁNOS (1854—1923)

1854. december 6-án született a Zólyom megyei Zólyomban (ma: Zvolen — Csehszlovákia). Apja a város főkapitánya volt. Iskoláit szülővárosában és Selmecbányán (Hont vm., ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) végezte, majd beiratkozott a magyaróvári Gazdasági Akadémiára. Itt 1875-ben végzett, s mivel tanulmányai alatt kitűnt kiváló képességeivel, diplomájának megszerzése után az akadémia vegytani és technológiai tanszékére került tanársegédnek. Magyaróvári évei alatt a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium megbízásából Franciaországban és Németországban tett tanulmányutakat, melyek során az ottani nagyobb szőlőtelepek munkájával ismerkedett meg, s személyesen tapasztalhatta a szőlőn élősködő gyökértetű, a filoxéra pusztítását is. 1880-ban a minisztérium borá-

szati osztályának állományába került, s mint borászati vándortanító kamatoztatta külföldön szerzett tapasztalatait.

Ekkorra már hazánkban is jelentős károkat okozott a filoxéra. Különösen a hegyvidéki szőlőket tarolta le, és történelmi borvidékeink legértékesebb, legnemesebb szőlői pusztultak el. A filoxéra elleni védekezési módok közül a legeredményesebbnek az ún. immunis homoktalajba való telepítés bizonyult, mert egyértelművé vált, hogy a könnyen omló homokban a filoxéra nem tud vándorolni, szaporodni. A homoki szőlőtelepítés mellett szólt az is, hogy ezáltal mód nyílt a futóhomok megkötésére. A homoki szőlőművelés azonban kezdetleges és elmaradott volt, ezért vált szükségessé mintatelepek létrehozása, ahol mód nyílt a korszerű termesztés bemutatására és annak vizsgálatára, hogyan viselkednek a más területekről származó szőlőfajták a homokon. A minisztérium 1883-ban — Miklós Gyula borászati kormánybiztos javaslatára — az elsősorban hatalmas futóhomok-terüle-

tekből álló Duna-Tisza közén, Kecskemét határában alapított egy 200 holdas mintatelepet. A kecskeméti Szarkás és Urihegy nevű részeken elterülő szőlőgazdaságot a létrehozásában kiemelkedő szerepet játszott kormánybiztosról Miklóstelepenek nevezték el. Első igazgatója Koritsánszky János lett.

A fiatal igazgató óriási lendülettel látott munkához. Kora hajnaltól napnyugtáig a telepet járta és a munkákat irányította. Legelső feladat a homokbuckák egyengetése volt. Több százan láttak neki kubikostalicskával és lapáttal a munkának, de lassan haladtak. Csak akkor gyorsult fel az egyengetés, amikor használni kezdték Koritsánszky saját tervszerű-szerkesztésű homokgyaluját. Később (1889-ben) Koritsánszky a „Borászati Lapok” hasábjain ismertette a homokgyalut, illetve működését.

Koritsánszky a trágyázás és a talajforgatás, a „rigolozás” terén is újat adott. Bár mindkét művelet helyességét számosan megkérdőjelezték, az idő és a gyakorlat a telepigazgatót igazolta. Bebizonyosodott az is, hogy a trágyázás nem csökkenti a homoktalaj immunitását, sőt növeli termőképességét. Arról is meggyőzte a kételkedőket, hogy a felszín alatt korántsem laza a homoktalaj, és hogy a forgatást a szántás nem pótolja.

Koritsánszkyknak úttörő szerepe volt a lófogatú ekével való szőlőművelés meghonosításában. Ez kiterjedt nemcsak a nyitásra és takarásra, hanem a kapálásra is.

Koritsánszky kísérleteket végeztetett különböző típusú szőlőkapáló ekékkel, nem is eredménytelenül. Ennek ellenére elismerte, hogy forgatot homoktalajon a kézi kapálás kifizetődőbb. A műtrágyázásnak is egyik szószólója volt, s ezt a gyakorlatban úgy segítette, hogy egy adagoló készüléket szerkesztett, mellyel könnyebben lehetett a műtrágyát a talajba juttatni.

Tapasztalatait számos cikkben tárta a nyilvánosság elé, az ország közvéleménye előtt is ismertette a Miklóstelepen végzett munkák eredményeit. A „Borászati Lapok”-ban cikksorozatot közölt „Az új homoki szőlők telepítése” címmel, s ezzel utat mutatott a korszerű homoki szőlőművelésre. Részletesen írt a talajmunkákról, az ültetésről, a trágyázásról, a műtrágyák használatáról, a szőlő különböző ápolási munkáiról, a növényi és állati kártevőkről, sőt még a szőlőmunkákkal kapcsolatos napszámos munkákról és bérekről is.

Foglalkozott a szőlő tavaszi fagykáraival és az ellene való védekezéssel, a maga idejében korszerűnek számító gondolatokat vetett fel a szőlőgazdák egyesítését szolgáló szövetkezetek eszméjének propagálásával.

Koritsánszky munkájának eredményeként 1890-ben már 111 kh-on volt szőlő Miklóstelepen. Ebből 20 kh európai és amerikai szőlőiskola, 17 kh amerikai anyatelep, 4 kh-an európai fajtagyűjtemény, 23 kh-an európai csemegeaszőlő -nyatalep (10 fajta) és 47 kh-on európai borszőlő anyatelep (35 fajta) volt. Az 1890-es években Miklóstelep már milliós tételekben állított elő és szállított az ország különböző részeire gyökeres és sima szőlővesszőket, az igényeket mégsem tudta

kielégíteni. A szőlőtelep jó híre és példája ösztönzően hatott a homoki szőlőtelepítésekre, s ebben Koritsánszkynek számottevő szerepe volt. A századfordulóra már nagyszámú homoki szőlőgazdaság virágzott hazánkban, a példát elsősorban Miklósteleptől kapták, mely ekkor már nem volt az érdeklődés középpontjában, feladatát teljesítette, s lassan elfeledkeztek róla. Koritsánszky 30 évi telepízigazgatói munka után 1913-ban vonult nyugalomba.

Koritsánszky szakcikkei a „Borászati Lapok”-on kívül a „Földművelési Érdekeink”, a „Gazdasági Mérnök”, a „Szőlészeti Borászati Lap”, a „Magyar Föld”, a „Rovartani Lapok”, a „Kecskeméti Lapok” és a „Kecskeméti Nagy Képes Naptár” hasábjain jelentek meg. Az ezekben leírtakat saját — az 1900-as évek elején a Kecskemét határában levő Szarkáson telepített — 14 kh nagyságú szőlőbirtokon meg is valósította.

Munkásságának egyik elismerése volt, hogy 1902-ben a Kecskeméti Gazdasági Egyesület elnökévé választották. Húszévi tevékenysége alatt a 400 tagú egyesületből 5000 főt számláló tevékeny társaság jött létre. Ezenkívül ellátta az 1901-ben Miklóstelepen létrehozott vincellériskola igazgatói teendőit is.

1923. augusztus 28-án halt meg Kecskeméten.

Főbb munkái:

Az új homoki szőlők telepítése. BL. 1890.

A szövetkezetekről. Kecskemét, 1899. 14 lap

Irodalom:

— —: Koritsánszky János. BL. 1923. szeptember.

— —: Koritsánszky János. KeL. 1923. augusztus 30.

PINTÉR János: A kecskeméti „Miklós” szőlőtelep létrejötte és első évtizede. MMgMK. 1975—77. (Szerk. Takács Imre.) Bp., 1978.

PINTÉR János: 125 éve született Koritsánszky János. TM. 1980. 1. sz.

KORIZMICS LÁSZLÓ (1816—1886)

Aggszentpéteren, Ercsi közelében (Fejér m.) lévő pusztán 1816. március 29-én született tizenegyedik gyerekként, ahol apja, Mátyás, a híres Lilien-birtok kasznárjaként működött. A család szűkös anyagi körülmények között élt és ezért egyik bátyja neveltette, aki kanonok, majd bécsi püspök volt. Ráckeresztúron kezdte iskoláit, majd bátyja Budán a piaristákhoz íratta be, ahol a hat osztályt jó eredménnyel végezte. Némi bizonytalankodás után a mérnöki iskolába jelentkezett, de közben rendszeresen hallgatott mezőgazdasági előadásokat is. 1836-ban mérnöki gyakorlatra a Zichy-család adonyi birtokán alkalmazták, s a szükséges vizsgákat letéve 1837-ben megszerezte a mérnöki oklevelet.

Bátyja hg. Esterházy Pál ozorai birtokára ajánlotta be, itt és a kaposvári uradalomban 1841-ig működött, amikor főmérnöki ranggal a lévai (Bars m., ma: Levice — Csehszlovákia) Esterházy birtokra kapott kinevezést. Itt ismerkedett meg Benkő Dániellel, akivel élete végéig emberi és szakmai barátságot kötött, mely közös munkák kiadásához vezetett. Itt vette el feleségül Reguly Antal, a nagy tudós és felfedező nővérét, Júliát. A lévai birtokon eltöltött évek szakmai fejlődését is nagymértékben elősegítették. Ugyanitt valósította meg először az országban a rétöntözést Kelecsényben 1845—46-ban. Létrehozta továbbá a Kapos-völgyi rétöntözést, amit az OMGE kiküldöttei meg szemlélttek és arról a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak. A „Magyar Gazdá”-ban, majd önállóan is megjelent tanulmányát 1844-ben az „országgyűlés elébe terjesztett rétöntözési törvényjavaslat”-ként kezelték. 1848-ban Esterházy szadvári uradalmának főtisztjévé nevezte ki, de új posztját már nem foglalta el.

1848-ban Klauzál Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter a földművelési osztály titkárának tette meg. Itt elsősorban a kiadványokat szervezte

és a legnehezebb időben, 1849. januárjában megindította a „Gazdasági Lapok”-at, mellyel a megszűnt „Magyar Gazda” című folyóiratot kívánta pótolni. Egy fél év alatt 26 számot jelentetett meg. A szabadságharc leverése után nem indítottak ellene eljárást, így 1850-ben tovább is kiadhatta a nagy fontosságú lapot, melynek szerkesztését később Morócz Istvánnak adta át s ő csak a felügyeletet látta el. Rövidesen 370-ről 1000-re emelkedett az előfizetők száma és az 1850-es évek elején az egyetlen magyar nyelvű mezőgazdasági folyóirat volt az országban. 1860-ban a folyóiratot átadta az OMGE-nak, melynek ettől kezdve hivatalos lapjaként jelent meg.

Az 1850-es években többféle hivatalt vállalt a pénzügyigazgatóságon, a királyi kamaránál és mint ilyen, sok rendelkezés előkészítésében részt vett. Az úrbérváltás tervezetéről írt előterjesztése alapját képezte az úrbérváltási pátensnek, mely 1852-ben a volt földesurak kárpótlásának ügyét rendezte. Ezenkívül adózási, állambirtok-rendezési ügyekben adott tanácsokat, különösen emlékezetes munkája, az Arad megyei kincstári dohánytelepések és a jászok túladóztatásának kivizsgálása és kiigazítása.

A Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban tiszteleti tagjává választotta, de legfőbb társadalmi működését az Országos Mezőgazdasági Egyesületben fejtette ki. Ennek hatáskörét is 1849-ben erősen korlátozták; Korizmiccs éveken keresztül mindent elkövetett működésének teljes visszaállítása érdekében. Az egyesület új alapszabályait a király csak 1857-ben volt hajlandó megerősíteni, a következő évben volt az első teljes tisztújítás, mely alelnöknek választotta meg. Eszményképének Széchenyi Istvánt tekintette, akivel állandóan kapcsolatot tartott. 1858. január 8-án írta neki Széchenyi: „munkálkodjék Ön azon ügynek, melynek eddig szolgált, ezentúl is és tegyen mennél több hasznos szolgálatokat szegény hazánknak”. Valóban az OMGE ebben az időszakban sok vonatkozásban a magyar országgyűlést is pótolni igyekezett. Az 1858. évi tisztújítás utáni évekről írták később: „Az ezt követő tíz évben az egyesület igen szépen működik. Lelke e működésnek Korizmiccs László.” Nagy érdemei vannak a Magyar Földhitelintézet 1862-ben történt megalakulásában, ahol a hitelosztályt vezette. Az OMGE olyan mértékben lekötötte minden idejét, hogy annak székházában lakott, mert a munkát legjobban így tudta ellátni.

A rendeletek előkészítésébe továbbra is bevonták és érdemes ezek közül néhányat megemlíteni. Így a pásztor- és mezei-rendőrségügy (1858), a dohány- és répacukorügy (1859), a takarékmagtárak kérdése. Foglalkozott a víz- és halászati joggal, emlékiratot készített az 1863. évi nagy aszályval kapcsolatban, tárgyalta az ugar-legeltetés kérdését, a majorsági földekre települt községek, a szarvasmarhatörzskönyvezés, továbbá a régi és új vincellérképzés ügyét. Rengeteg kiállítást rendezett és szervezett itthon és külföldön egyaránt.

1868-tól kezdve a vízaknai választókerület (Alsó-Fehér m.) országgyűlési képviselője volt. Munkássága elismeréséül számos kitüntetést kapott, kevéssel halála

előtt magyar nemességet aggszentpéteri előnévvel adományozott neki a király. 1886. október 5-én halt meg Kistétényben (Pest m.), mely azóta már a főváros egy része.

Korizmic László elsősorban szervező egyéniség volt, aki nehéz korszakokban sokat tett a magyar mezőgazdaság érdekében. Az abszolutista rendszerrel történt együttműködése miatt támadták is, de szakmai szempontból működését határozottan pozitívan lehet értékelni. Ez vonatkozik számtalan cikkére és néhány jeles könyvére is.

Különleges közlési formát alakított ki tanulmányai, de nyugodtan mondhatom, esszéi számára. Ez a levél. Így írt már első munkájában a rétöntözésről, Tiszaháti álnév alatt 12 levelet bocsátott ki, melyben a magyar gazdasági élet csaknem minden kérdését érintette és megoldást javasolt azokra. Karlsbadból O. jelzéssel 1855-ben írta leveleit a juhtenyésztésről. Konstantinápolyból (1858) a magyar borkivitel lehetőségeit mutatta be. 1870-ben „Levelek a szőlőből”, a szőlőgazdaság kérdéseit boncolgatta. Utolsó megjelent könyvében Lónyai Gáborhoz intézte mondanivalóját, melyben egy gazdag élet tapasztalatait foglalta össze. Ez a közlési forma a legtöbb esetben a súlyos gazdaságtani kérdések tárgyalását könnyen érthetővé tette.

Korizmic László vezéregyénisége volt annak a szerző-fordító hármasnak (Korizmic László, Benkő Dániel, Morócz István), amelyik arra vállalkozott, hogy Stephens Henry: „The Book of the Farm” című nagyhirű könyvét a „hazai körülményekre alkalmazva” lefordítsa. Ez a vezető szerep nemcsak abban mutatkozik meg, hogy neve első helyen szerepel a munka köteteinek a címlapján, hanem ő határozta meg azokat az alapelveket, melyek szerint a munkatársak az átdolgozást végezték. Az angol természeti, gazdasági, társadalmi feltételek annyira mások voltak, hogy egy szó szerinti fordítást a magyar gazdák aligha tudtak volna használni. Ezért mindazt, ami nálunk alkalmazható volt, megtartották, ami a hazai körülményeknek nem felelt meg, azt a szükségnek megfelelően átdolgozták, kiegészítették, újraírták. De ennél még tovább is mentek: „Az angol munkának mindazon részeit, melyek a mi gazdasági körülményeink közt alkalmazás- és jelentőséggel nem bírnak, végképp kihagytuk: könyvünk e szerint gazdasági körülményeinkre való tekintettel teljesen szabad átdolgozás; sőt nagy részben eredeti mű; s az egyáltalában nem olly pusztá fordítás, mint minővel Schmidlin által a német irodalom bir” (1:VII).

Az angol eredeti első kiadása 1845-ben Londonban jelent meg, de Korizmicsek a második kiadást használták, mely 1852-ben látott napvilágot. Az angliai sikert az is mutatja, hogy bár kb. 40 pengőforintnak megfelelő összegért árusították, mégis 170 000 példány fogyott el belőle. A magyar kiadás kitűnő szervezését, fesztített munkáját mutatja, hogy az első két kötet már 1855-ben meg is jelent, az ötödik kötetet 1858-ban adták ki, igaz, az utolsóira egy évtizedet kellett várni. Sikerét jelzi, hogy több mint ötezer példányban adták ki, mert a kiadás támogató-

sára 5000 pengőforinton felüli összeget sikerült összegyűjteni. Mindez lehetővé tette, hogy az angliai ár alig egy tizedéért tudták előfizetés útján ezt az alapvető művet árusítani.

A könyvnek vannak teljesen új fejezetei, ezek közül kettőt különösen érdemes megemlíteni. „Gazdasági intézetek és egyesületek” (1:321—323), mely e téren fontos alapforrásnak számít. „Gazdasági irodalom” címen szakonként tekinti át a magyar mezőgazdasági könyvészetet és értékeli eredményeit is. A munka hat kötete, megfelelő kritikával, a magyar agrártörténet az eddigénél jobban használt forrása lehet.

Főbb munkái:

Levelek a' rétöntözés érdekében. Buda, 1845. 78 lap.

Jószágrendezés. Jutalmazott pályamunka. Pest, 1848.

A M. gazd. egyesület választmányának felterjesztése a gazd. egyesület jövődő állása a gazdasági intézetek és alsóbb földműves iskolák felállítása iránt Magyarországon. Pesten, 1851. 50 lap.

Jelentés a dunai hajózásról s a magyar borok érdekében Konstantinápolyba útjának eredményeiről. Pest, 1858.

Gazdasági levelek. Pest, 1867. 283 lap.

Levelek Lónyai Gáborhoz. Bp., 1881. 86 lap.

Korizmic László—Benkő Dániel—Morócz István: Mezei gazdaság könyve. I—VI. köt. Pest, 1855—1868.

Korizmic László—Bossányi László—Morócz István: A mágócsi uradalom Csongrád vármegyében. Jószágismertetés. I. füzet. 1860.

Czilchert Róbert—Gyiókó Szilárd—Korizmic László: Fekete Ferencz kossuthi gazdasága Pozsony vármegyében. Jószágismertetés. II. füzet. Pest, 1862. 54 lap.

Korizmic László—Molnár István: Szőlőművelés és borászat. Bp., 1881. 171 lap.

Irodalom:

GALGÓCZY Károly: Emlékbeszéd Korizmic László a M. Tud. Akadémia tiszteleti tagja felett. Bp., 1887.

— —: Korizmic László emlékezete. GL. 1887. 39. sz.

KOSINSKY VIKTOR ID. (1863—1935)

Kosinsky Viktor lengyelországi családból származott. Gyomán (Békés m.) született 1863. október 26-án.) A pontos adatokat a születési anyakönyvi kivonat alapján a család bocsátotta rendelkezésre. A különböző kiadványok eddig közölt adatai tévesek). A család Lengyelországban Grabowkán élt, eredeti nevük Kosciánsky. Nagyapja gazdasági intéző volt. Édesapja 22 éves korában politikai okok miatt menekülésre kényszerült. Magyarországon, Gyomán telepedett le, ahol családot alapított és nevét Kosinskyra változtatta.

Kosinsky Viktor Gyomán végezte alsófokú iskoláit, Mezőtúron kezdte középiskolai tanulmányait. Tengerész, később mérnök szeretett volna lenni, de egészségi okok miatt, orvosi tanácsra gazdasági pályára lépett és ezért beiratkozott a Debreceni Gazdasági Tanintézetbe.

Újjonnan választott hivatása iránt kezdetben kevés hajlamot érzett, de tanulóévei alatt már élethivatásának tekintette. Az egyesületi élet gazdászhallgató korában is erősen vonzotta. A hallgatók Gazdasági Egyesületében — Békéssy László tanárelnök mellett — alelnöki tisztséget töltött be. Az ifjúság vezéralakja volt.

Tanintézeti tanulmányainak befejezése után végbizonyítvánnyal a kezében mindjárt beiratkozott a bihariószegi vincellérképezde keretében működő, Felsőbb Szőlő- Gyümölcs és Borgazdasági tanfolyamra. (Ez elődje volt az 1892—1943 között Budapesten működő, felsőfokú képzést nyújtó Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági tanfolyamnak.) Itt a gazdasági iskolát végzett hallgatók egyéves oktatásban, szaktanítói képesítést szerezhettek. Ezekből a tanítókból kerültek ki a későbbi vincellériskolák igazgatói, tanárai, a borászati vándortanítók, illetve felügyelők.

1883-ban a felsőfokú tanfolyam elvégzése után szaktanári oklevelet kapott.

Ezután néhány hónapig az Országos Központi Mintapincében, Budapesten gyakornokoskodott. 1884 januárjában az akkor megnyílt pozsonyi szőlészeti és kertészeti szakiskola segédtanári állását pályázat útján elnyerte és még ebben a hónapban el is kezdte tanári működését. Pályáján alig idült el, máris új megbízást kapott. 1884. szeptemberétől Budapestre rendelték Miklós Gyula miniszteri borászati kormánybiztos mellé, szőlészeti és borászati vándortanítói kinevezéssel. Ekkor bekapcsolódott a filoxera elleni védekezéssel kapcsolatos szervezési munkákba.

Részt vett a szőlő és bortermeles korszerűsítését elősegítő teendők ellátásában is.

1886-ban a pozsonyi szakiskola kérésére elvállalta annak vezetését. Újra Pozsonyba költözött és 1891-ig igazgatta a tanintézetet. Közben 1888-ban részt vett egy franciaországi tanulmányúton. A filoxera elleni védekezési eljárásokat, az amerikai szőlőkkel és az oltványtermeléssel kapcsolatos tapasztalatokat tanulmányozták. Ebben az időben Kosinsky az oltványszőlőtermelést még nem látta biztatónak, jelentésében óvatosságra intett. Néhány év tapasztalata után viszont a felújítás legfőbb lehetőségének tartotta.

Öt év után végleg búcsút mondott az iskolának, mert a földművelésügyi miniszter, Bethlen András 1891-ben megbízta a Tokaj-hegyaljai szőlők rekonstrukciós munkáinak vezetésével. Ezzel egyidejűleg kinevezte a tarcali vincellériskola igazgatójává, és a tokajhegyaljai állami szőlészeti intézmények főfelügyelőjévé. Nagyfelelősségű, sokirányú munkássága mellett feladata volt még a tervei szerint létesített tokajhegyaljai kísérleti, és mintaszőlők szakszerű kezeltetése, működtetése és egy országos faiskola létesítése. A faiskolát 1892-ben rendezte be a vincellériskola mellett fekvő 21 holdnyi kincstári telken. A filoxera pusztította szőlőterületek egy részét gyümölcsösök telepítésével kívánták hasznosítani. A tarcali faiskolában előállított oltványokkal ültették be e területeket. Főleg cseresznyét, meggyet, mandulát, diót, kajszit, őszibarackot szaporítottak, másodsorban almát és körtét. A Tarcalon működő amerikai szőlőnyatelepen a borvidék felújításához szükséges oltványszőlők alanyvesszőit termelték. Rövidesen jelentősé vált oltványtermelésük is. Ezen kívül szőlőfajta-gyűjteménnyel rendelkeztek és különféle oltási módokkal próbálkoztak. Kosinszky a rábizott feladatokat nagy szakértelemmel, páratlan szervezőkészséggel végezte. Működéséhez szabadkezet kapott. Munkáját a tokajhegyaljaiak, a megyei főnökségek és a miniszteri kormánybiztos nagyraértékelték és messzemenőig támogatták.

1898-ban Darányi Ignác földművelésügyi miniszter Aradra helyezte át és ott a Paulis-barackai és csálai állami szőlőoltvány-termelő telep vezetésével bízta meg. Ez a telep 1892-ben kezdte meg működését. 1893-ban a 120 holdas telepet az újonnan alakult Országos Szőlőoltványtelep Részvénytársaság vette át. A Földművelésügyi Minisztérium erről a telepről kívánta a felújításához szükséges oltványok nagy részét biztosítani, ezért 1200 holdra növelték területét. Az állam minden vonatkozásban támogatta működésüket, de csakhamar kiderült, hogy nem váltot-

ták be a hozzáfűzött reményeket és ezért 1898-ban újra állami kezelésbe került, igazgatója akkor Kosinsky lett. Ebben a hatáskörében 1908-ig működött. Irányítása alatt a telep felfejlődött és jól üzemelő gazdaság lett. Több millió oltványt termeltek és ezzel nagymértékben hozzájárultak az országos felújítási program megvalósításához. A telep vezetése mellett változatlanul ellátta — megbízatása szerint — a tokaj-hegyaljai szőlőtelepek és telepítések főfelügyeleti teendőit.

1908-ban, amikor a Paulis-barackai telep továbbfejlesztése befejeződött, Budapestre, a Földművelésügyi Minisztériumba kérte áthelyezését. Ekkortól a borászati kormánybiztos mellett, borászati főfelügyelői minőségben dolgozott. 1918-tól őt nevezte ki a miniszter országos borászati kormánybiztosnak. Felelősségteljes besosztása mellett sokoldalú munkásságot fejtett ki. 1919-től a Felsőbb Szőlő és Borgazdasági Tanfolyam igazgatója és részben előadója lett. Éveken át az Országos Központi Mintapincét is vezette. 1904—1914 között a Párizsban székelő Nemzetközi Borbizottság alelnöke volt.

Széles körű szakirodalmi tevékenységet is folytatott. Gazdag szakmai ismeretét az egykori szaklapokban tette közzé. Nagyhatású szakírónak tartották. Önálló kiadványban foglalkozott a filoxéra pusztításának időszakában a filoxéra kártételével és az ellene való védekezéssel. A mű megírására az a szomorú tapasztalat készítette, amit akkor szerzett, amikor a minisztérium rendelkezése folytán Comy francia szőlésszel 1884-ben bejárta az országot. Meggyőződött arról, hogy mennyire tájékozatlanok a gazdák a védekezés lehetőségeiben. Útmutatójában ismertette a filoxéra keresésének módját, a szénkénegezés, az árasztás gyakorlati eljárásait, a homoki szőlőtelepítések fontosságát, a különböző oltásokat és a szőlőtelepek berendezéseivel és kezelésével kapcsolatos tudnivalókat.

A szőlők felújítása a sok kedvezményt biztosító 1896. V.tc. és végrehajtási utasítása után vált országos méretűvé. Az általános végrehajtási rendelethez tartozott az ország kiváló szakemberei által szerkesztett útmutató is. Az 1898-ban megjelent „Útmutatás a szőlőművelésre, különös tekintettel a filoxéra által elpusztított szőlők felújításának előmozdításáról szóló 1896. V.tc. végrehajtására” című kiadvány megírásában Kosinsky is jelentős részt vállalt. Ez a munka képezte alapját az elkövetkezendő évtizedek szőlőművelésének.

Gyakorlati, szervező és szakírói munkásságával egyaránt sokat tett és nagy érdemeket szerzett az alanyfajták szaporítása, az oltványkészítés és az oltvány előhajtás terén. A két kiadást megért (1902 és 1913) „A szőlőoltványok előhajtással való előállítására” című rendkívül hasznos, úttörőmunkájában rámutatott az előhajtás előnyére és gazdaságosságára. Leírta — pontos útmutatást adva — az előhajtás menetét, a szükséges kellékeket, a készítés módját. Az ő buzdításával és szorgalmazásával indult el nagyobb méretekben az a szaporítási mód, amire a mai oltványtermelés is épül.

Több alkalommal tanulmányozta különböző országok szőlészetét, borászatát. Járt Francia-, Olasz- és Németországban, Belgiumban és Ausztriában. Nagyszerű

kapcsolatokat épített ki a hazai szőlő és bortermelés érdekében. Több nyelven beszélt. Nemzetközileg elismert szakteknitely volt. Külföldön szerzett tapasztalatait kiválóan értékesítette a magyar szőlészet-borászat számára.

Igen élénk, széles körű társadalmi tevékenységet is folytatott. Számos gazdasági egyesületnek választmányi tagja, alelnöke, elnöke volt. Évek során át vezető társelnökként működött az Állami Tisztviselők Országos Egyesületében és a Közszolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetségében. Igazgató választmányi tagja volt az Országos Mezőgazdasági Kamarának és az Országos Szőlő- és Borgazdasági Tanácsnak. 1920-tól 1934-ig az országos érdekképviseleti szervként működő, az irányító munkában tevékeny szerepet játszó Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének elnöke volt. E tisztségében sokat küzdött a magyar bortermelés legválságosabb idején a hazai borgazdaság talpraállítása és megújítása érdekében.

Mind e mellett mint a Magyar—Lengyel Egyesület alelnöke és a Magyar—Lengyel Kereskedelmi Kamara tanács tagja mindig nagy ügyszeretettel ápolta a lengyel—magyar kapcsolatokat.

Eredményekben gazdag munkásságáért sok elismerésben volt része. 1898-ban a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntették ki. 1911-ben királyi tanácsosi címet és 1927-ben a magyar királyi kereskedelmi főtanácsosi címet kapta.

Ezenkívül számos más elismerésben, köszönetnyilvánításban részesült.

Idős korában is fáradhatatlanul dolgozott, szervezett, írt, szaktanácsaival segítette a hazai szőlőtermesztés és borászat fejlesztését. Halála előtt egy hónappal a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesülete ünnepélyes választmányi gyűlésén leplezték le arcképét, méltatták érdemeit. 1935. március 29-én Budapesten hunyt el. A gyászszertartáson a szőlész-borász társadalom minden rétege képviselte magát.

A filoxéra pusztítását követő szőlőfelújítás irányító szakteknitelye és a szőlősgazdák társadalmi mozgalmainak vezetője példát mutat minden szakembernek.

Főbb munkái:

A phylloxera és phylloxera elleni védekezés. Pozsony. 1886. 82 lap.

A szőlőoltványok előhajtatással való előállítás. Bp. 1902. 21 lap.

Irodalom

— —: Kosinsky Viktor kitüntetése BL. 1934. 15. sz. 121 lap.

— —: Kosinsky Viktor BL. 1935. 15. sz. 111 lap.

KOSINSKY VIKTOR IFJ. (1909—1954)

Aradon született 1909. június 15-én. Édesapja id. Kosinsky Viktor nemzetközi szaktekintélyű szőlész, országos borászati kormánybiztos. Az ifjú Kosinsky iskoláit Budapesten végezte. Az érseki gimnáziumban (ma II. Rákóczi Ferenc gimnázium) érettségizett. Felsőfokú tanulmányait a budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának Mezőgazdasági Szakcsoportjában folytatta. Oklevelét 1931-ben szerezte meg. Édesapja nyomdokait követve, ő is a szőlészet-borászat iránt érdeklődött, ezért választotta ezt a hivatást. 1932-ben beiratkozott az ebben a tudományágban legmagasabb képzést nyújtó Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági tanfolyamra. Itt is kitűnő eredménnyel végzett.

1932-ben a budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karához benyújtott doktori értekezésével egyetemi doktorátusi címet szerzett. Disszertációjának címe: „A magyar mezőgazdasági szakoktatás történeti fejlődése és jelenlegi állapota, összevetve a német, francia és olasz gazdasági szakoktatás szervezetével”. Dolgozatában rávilágított a mezőgazdasági szakoktatás elmaradottságára és kifejtette, hogy a belterjes mezőgazdasági termelés és értékesítés sikere érdekében mennyire fontos az alapos és sokoldalú ismeret megszerzése. Ez viszont csakis megfelelő képzéssel érhető el.

1933-ban mint kiegészítő munkaező helyezkedett el az Országos Szőlő- és Borgazdasági Kísérleti Állomásnál. Kétévenkénti előléptetések eredményeként 1942-ben már kísérletügyi főadjunktus. Az intézetben szőlőművelési, fajtaismereti, élettani, kórtani, üzemtani és gépesítési kérdésekkel foglalkozott. Különös igyekezettel és nagy hozzáértéssel irányította az intézet fajtagyűjteményével kapcsolatos teendőket. Ezek mellett oktató munkát is folytatott. A Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági

Tanfolyamon 1935-től gyakorlatvezető, majd 1939-től a szőlőfajtaismeret és a szőlő termesztést tanította. A József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karán 1941-től a szőlőművelést és 1943-tól a borgazdaságtant oktatta. A Kertészeti Akadémián 1943-tól szakelőadó.

1943-ban, amikor a Kertészeti Akadémia és a Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyam egyesítésével megalakult a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola új tanszékek szervezése vált szükségessé. Ebben az időszakban kapott megbízást Kosinsky, — mint főiskolai rendkívüli tanár — hogy a szőlőművelési tanszéket megszervezze és vezesse. A 34 éves fiatalember szinte a semmiből hozta létre a tanszéket. Nagy szakértelemmel alakította ki a tanszék munkáját és az oktatás menetét, amely a felsőfokú képzést messzemenőleg biztosította. Elindította a tanszék keretében működő tudományos kutató munkát is. Főleg szőlőművelési és szőlőnemesítési kérdésekkel foglalkoztak. 1944 áprilisától nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezést nyert. A második világháború egy időre megbénította a Főiskola életét. A tanítás 1944 őszétől szünetelt, Buda ostroma alatt az épületek, kertek, berendezések súlyosan megsérültek. A romeltakarítás mellett 1945 tavaszán elkezdődött az oktatás. Ettől kezdve 1953-ig a főiskola az újonnan létesült Agrártudományi Egyetem önálló Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Karaként működött. Kosinsky itt is mint nyilvános rendes tanár továbbra is vezette a szőlőtermesztési tanszéket. Ekkor számos, az oktatáshoz nélkülözhetetlenül szükséges jegyzetet írt, mint például a „Szőlőművelés”, „Szőlőfajtaismeret” stb. A szőlőművelés, szőlőnemesítés és szőlőfajta-ismeret tárgyköreit oktatta. Nagy tudásával, emberi magatartásával hallgatóira nagy hatással volt. A szakismereteket széles körben is terjesztette. Különböző tanfolyamokon, de különösen a rádióban tartott több mint 500 előadásával népszerűsítette szakmáját.

1948-ban a Földművelésügyi Minisztériumban a termelési főosztályon csoportvezetőként működött. Részt vett a hazai szőlő- és bortermeles átszervezésének kezdeti munkáiban, a nagyüzemi termelés kialakításának előkészületeiben, a hároméves terv megvalósításában, a szőlő- és gyümölcsstermelő vállalatok szervezésében és sok más szakigazgatási feladat megoldásában. Elsősorban azonban a szőlőtermesztés fellendítésén fáradozott, munkája során meggyőződött arról, hogy csak egy országos méretű szőlőfelújítással oldható meg ennek az ágazatnak a korszerűsítése. Ez pedig csak a helyzet pontos, részletes felmérésével indítható el. 1948-ban megjelent „Szőlőgazdaságunk sorskérdései” című, a hazai szőlőtermesztés viszonyait feltáró igen jelentős munkája. Művével felrázta a közvéleményt és indítékot adott ahhoz, hogy az állami vezetés megtegye a szükséges lépéseket. Művének alcíme összegezi mondanivalójának lényegét: a „magyar szőlő nemcsak bor, hanem kenyér”. A szőlők felújítása a nemzetgazdasági érdek, több százezer ember megélhetési forrása. A valóság feltárásán túl rámutatott az újjáépítéshez szükséges tennivalókra. Elsődleges feladatnak tartotta a borvidék helyzetének részletes felvételét, elemzését. Kezdeményezésére a földművelésügyi miniszter 1949-ben kiadott

rendeletével elindította a szőlőkataszteri (monográfiai) felvételeket és az ezzel kapcsolatos teendők ellátásával a Szőlészeti Kutató Intézetet bízta meg. Az 1949-ben megkezdett munkát 10 év alatt fejezték be. Az adatfelvételt parcellánként vagy nagyobb egységenként végezték. A talajtérképek elkészülése és az adatok feldolgozása után fektették le a borvidékek felújításának elvi alapjait, amelyek gyakorlati útmutatóul szolgáltak a termesztőknek és a közigazgatási szakembereknek. Ennek a nagy munkának a megszervezésével és irányításával Kosinskyt bízták meg, aki haláláig vezette ezt az európai viszonylatban is úttörő munkáját. Tevékenységeiben ez tekinthető a legnagyobb jelentőségűnek.

1950-ben visszatért az időközben átszervezett Szőlészeti Kutató Intézetbe, ahol osztályvezetőként dolgozott tovább. Eredményes kísérleteivel, tudományos kutató-munkájával a szőlőtermelés korszerű fejlesztését mozdította elő. A kutatóintézet vidéki, telepein fajtagyűjteményt létesített, és ezzel a későbbi évek szőlőnemesítésének alapját rakta le. Megszervezte a szőlőszelekciós kísérleteket. Vizsgálta az új művelési módokat, a kordonművelésre való áttérés és a szőlőmunkák gépesítésének lehetőségeit. Szorgalmazta a permetező állomások létrehozását. Irányította a vessző- és oltványtermelő kísérleti telepek munkáit. Foglalkozott a direkttermő szőlők kérdéseivel. Üzemi, becslési tanulmányokat folytatott. Kutatta a kedvező munkateljesítmény és munkaegységek feltételeit. A szőlőmonográfias felvételek során több mint 500 darab térképet készített.

Sokirányú elfoglaltsága mellett jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki. Több szakkönyvet és könyvrészletet írt, főleg a szőlőtermesztés és fajtaismeret körében. Több száz cikke, tanulmánya jelent meg a szaklapokban. A gyakorlati szőlőtermesztésre vonatkozó legfontosabb tudnivalókat az 1947-ben és 1948-ban megjelent könyvében tette közzé. A szőlőfajtákkal kapcsolatos problémák megoldására irányuló törekvéseknek lelkes támogatója volt. Pályája kezdetétől foglalkozott e témakörrel. A termesztők érdekében a fajtaismeret fontosságát hangsúlyozta. Erre vonatkozó munkájában közel negyven, a termesztésben leginkább elterjedt fajták jellemzőit, termesztési értékeit írta le. Az üzemtan kérdéskörébe vágó problémákat is boncolta. Hangoztatta, hogy a gazdálkodás korszerű megtervezése, beosztása, a megfelelő hasznossági, jövedelmezőségi számítások fontos felmérése és elvégzése nélkül eredményes termelést nem lehet elérni. Az üzem- és becsléstani ismeretek nélkülözhetetlenek az átalakuló gazdálkodásban. Hiánypótló munkájában, „A szőlőművelés üzemi kérdései” című írásában részletesen taglalta a termelés és értékesítés költségeit, a munkáltatói módokat, a munkateljesítményt, a szőlőgazdaság számvitelét és általában a döntő fontosságú üzemviteli kérdéseket.

Kosinsky mindezek mellett igen kiterjedt, egyéb szakirányú tevékenységet is folytatott. Szakelőadóként működött a Földművelésügyi Minisztérium újjászervezési csoportjában. Tagja volt a Borvizsgáló Szakértő Bizottságnak, a Nemzetközi Borhivatalnak (OIV), az Országos Kertgazdasági Tanácsnak, az ENSZ Élelmezési

és Mezőgazdasági Szervezetének (FAO), a Magyar Tudományos Akadémia Kertészeti Szakbizottságának.

Gyakran járt Francia-, Olasz-, Spanyol- Németországban, Svájcban és Ausztriában. Több nyelven beszélt. Gazdag szakismeretével a hazai szőlőtermesztést, borászatot segítette. Óriási energiával végezte munkáját, betegségével nem törődött. Mindez egészségi állapota romlásához vezetett. 1954. szeptember 29-én Budapesten hirtelen elhunyt, október 4-én temették el a Farkasréti temetőben. Korai halálával nagy veszteség érte a magyar szőlő- és borgazdaságot.

Ifj. Kosinsky az a szakember volt, aki széles körű elméleti és gyakorlati tevékenységével a magyar szőlő- és bortermelés újjáépítéséért, átszervezéséért, korszerűsítéséért fáradozott és maradandót alkotott.

Főbb munkái:

A gyakorlati szőlőtermesztés, Bp. 1937. 95 lap.

Szőlőfajtaismeret. Bp. 1941. 78 lap.

A szőlőtermesztés kiskönyve. Bp. 1948. 65 lap.

Szőlőgazdaságunk sorskérdései. 1948. 20 lap.

A szőlőművelés üzemi kérdései. Bp. 1949. 47 lap.

Irodalom:

LÓNYAY Ferenc: Megemlékezés dr. Kosinsky Viktorról. Bg. 1955. 1. sz.

KOSUTÁNY TAMÁS (1848—1915)

1848. március 7-én született a Szabolcs megyei Nyírlugoson. Apja előbb uradalmi gazdatiszt, majd a család Szatmárnémetire (Szatmár vm., ma: Satu Mare — Románia) költözése után földhivatali tisztviselő volt. Kosutány Tamás Szatmárnémetiben végezte el a gimnáziumot. Nagybátyja a keszthelyi Festetics kastély könyvtárosa volt, az ő biztatására iratkozott be 1867-ben a keszthelyi — akkori nevén — Országos Gazdászati és Erdészeti Tanintézetbe, ahol kitűnő eredménnyel szerzett diplomát két év múlva. Keszthelyi kémia professzora, Schenek István jó szemmel vette észre a fiatal Kosutány tehetségét a kémiai tudományok iránt, és elmélyültebb kutatásokra ösztönözte. A tanintézet elvégzése után Pestre került, ahol egyéves önkéntes katonai szolgálatát töltötte. Közben arra is jutott ideje,

hogy a Tudományegyetem kémiai intézetében gyarapítsa tudását. A laboratóriumi munkák során hamar kitűnt tehetségével és szorgalmával, s így figyelt fel rá Than Károly, az intézet kémia professzora, a későbbi világhírű vegyész. Than javaslatára 1870-ben állami ösztöndíjjal a hallei egyetemre küldték a mezőgazdasági kémia tanulmányozására. Itt írta meg első munkáját „A borászati vegytan alapvonalai” címmel a hazai bortermelők számára. Halleből útban hazafelé több külföldi vegykísérleti állomást is meglátogatott.

1871-ben a magyaróvári Gazdasági Tanintézet kémiai tanszékére került tanársegédi beosztásban. Magyaróváron kezdett behatóan foglalkozni a dohány kémiai vizsgálatával. Kísérleteit szakmai körökben is elismeréssel fogadták, s hamarosan a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium megbízta 150 dohányszorta vizsgálatával és elemzésével. Bár a kutatások során az elemzésekhez felhasznált dohány után adót kellett fizetnie, ez nem szegte kedvét, csak hátráltatta munkáját.

ban. A kísérletek eredményeit „A magyarországi dohányok jelene és jövője” című tanulmányában összegezte, mellyel 1875-ben elnyerte a Természettudományi Társulat pályadíját.

1874-ben átszervezték a hazai agrároktatást. Felsőfokú végzettséget az akadémiai rangra emelt magyaróvári intézetben, középfokút a debreceni, kassai, keszthelyi és kolozsvári gazdasági tanintézetekben lehetett szerezni. A magyaróvári Gazdasági Akadémiára — ahol az oktatás kétnyelvű: magyar és német lett, a korábbi kizárólagos német mellett — igyekeztek összpontosítani a legképzettebb tanárokat. Mindenképpen elismerést jelentett, hogy Kosutányt nem helyezték át valamelyik tanintézethez, hanem akadémiai tanárrá nevezték ki. Magyaróvár a múlt század utolsó évtizedeiben a hazai agrártudományok egyik legfontosabb műhelyévé vált.

1883-ban tanártársával, Cserhádi Sándorral megalapították a „Mezőgazdasági Szemlé”-t. A Magyaróváron havonta megjelenő gazdasági folyóirattal tanácsot és segítséget kívántak nyújtani mindenkinek, aki mezőgazdasággal foglalkozik úgy, hogy az egyéni boldoguláson túl az ország gazdasági előrelépését is szolgálják. A folyóiratban megjelent cikkek, tanulmányok a magyar mezőgazdaság legégetőbb kérdéseivel foglalkoztak, ösztönözték, segítették a termelőket. A múlt század végén a magyar mezőgazdaság kapitalizálódása révén egyre fontosabb kérdés lett a talajerő visszapótlása. Bár már korábban is fejtegették tudósaink a trágyázás jelentőségét, a gyakorlatban a termelők csak ebben az időben kezdtek komolyan érdeklődni. A „Mezőgazdasági Szemle” szerkesztői felhívásaikban arra biztatták a gazdákat, hogy egységes terv szerint végezzenek trágyázási kísérleteket, mert a gazdasági tanintézetekben lefolytatott vizsgálatok csak azt világították meg, hogy az adott területen mit jelent a trágyázás, de általánosításra, jelentősebb következtetések levonására nem volt elegendő. A trágyázással kapcsolatos kérdések tisztázásának kívánt újabb ösztönzést adni Kosutány, amikor 1887-ben megjelentette Cserhádi Sándorral közösen írt „A trágyázás alapelvei” című munkát, melyben Kosutány írta a növénytaplálkozástani, a mezőgazdasági kémiai és a trágyázástörténeti fejezeteket.

Kosutány fontosnak tartotta a takarmányozás korszerűsítését is, bár ezzel a kérdéssel csak kisebb mértékben foglalkozott. Azt vallotta, hogy hiába beszélünk belterjes állattenyésztésről mint a mezőgazdaság fejlődésének egyik legfontosabb eleméről, ha nem tudunk ehhez elegendő és jó takarmányt biztosítani. Cselkó Istvánnal, magyaróvári tanártársával együtt írt „Takarmányozástan” című munkában Kosutány a takarmányozás agrokémiai problémáit dolgozta fel, kísérleti eredményeivel egészítve ki a gyakorlati részeket.

A magyaróvári Gazdasági Akadémián 1884-ben megszűnt a német nyelvű tagozat, több átszervezést hajtottak végre. Ezek során Kosutány került a kémiai tanszék élére, s ő lett egyúttal a 1873 óta működő Vegykísérleti Állomás vezetője is. Előadásai során az általános és gazdasági vegytant, valamint a gazdasági

technológiát tanította. A Vegykísérleti Állomás munkáját korszerűsíteni akarta, új felszerelésekre, berendezésekre volt szükség. Erre azonban pénzt a minisztérium nem biztosított. A túlterhelt Kosutány — hiszen a technológiai műhelyt és a meteorológiai állomást is ő irányította — csak több évi kérvényezés után kapott 1890-ben egy tanársegédet a kémiai tanszékre. A Vegykísérleti Állomáson Kosutányék nem egyszerű vegyelemzést végeztek, hanem kísérleteztek és kutattak.

Kosutány behatóan foglalkozott a mezőgazdasági szeszgyártás helyzetével is. Több külföldi és hazai tanulmányutat tett, rámutatva a magyarországi mezőgazdasági szeszgyártás elmaradottságára a nyugat-európaival szemben. Rövid idő alatt cikkek sorozatát írta erről a kérdéstről, s hamarosan első számú szaktekintélynek számított. Arra is felhívta a figyelmet, hogy az ipari szeszgyártás túlsúlyba jutott a mezőgazdasági szeszgyártással szemben, a szeszadó törvénynek az utóbbira kedvezőtlen hatása, és a mezőgazdasági szeszgyártásban használt korszerűtlen, gazdaságtalan berendezések miatt. Tapasztalatait az első magyar nyelvű szeszgyártási könyvben, az 1891-ben megjelentetett „A gazdasági szeszgyártás kézikönyve” című, Lázár Pállal együtt írt munkában összegezte. De Kosutányt nemcsak a szeszgyártás technológiája érdekelte, hanem behatóan tanulmányozta az élesztők szerepét, különösen a borélesztőkkel foglalkozott sokat.

A magyarországi szőlőkultúrát a múlt század utolsó évtizedeiben a filoxéra jelentős mértékben tönkretette. Az évtizedeken keresztül tartó pusztítás utáni szőlőfelújítás a filoxérának ellenálló homoki fajták terjedésével és az oltványként használható amerikai vesszők telepítésével haladt előre. Kosutány felhívta a figyelmet, hogy az egyes borvidékek jellemző borait csak akkor lehet másutt is előállítani, ha ott annak megfelelő nemes borélesztőket is használnak. Hangsúlyozta azonban, hogy ez nem azt jelenti, miszerint borélesztőkkel a legsilányabb bort is nemes itallá lehet „varázsolni”, hanem azt, hogy „kedvezőtlenebb fekvésben termelt kevesebb értékű borainkat értékesebbé tegyük”.

A múlt század végén egyre élesebben vetődött fel a magyar búza minőségének kérdése. A Földművelésügyi Minisztérium a három neves magyaróvári tanárt, Cserháti Sándort, Kosutány Tamást és Linhart Györgyöt bízta meg azzal, hogy a búzával kapcsolatos vizsgálatokat végezzék el. Kosutány feladata a búza és a búzaliszt minőségének tanulmányozása volt. Tapasztalatait „A magyar búza és a magyar liszt a gazda, molnár és sütő szempontjából” című 1907-ben megjelent könyvében összegezte. A vizsgálat alapjául Magyarország szinte minden vidékéről származó csaknem 600 búza fajta-változat 6 éven keresztül folyamatos vizsgálata szolgált, amit Kosutány még kiegészített más magyar kutatók különböző esztendőkből származó anyagával. A vizsgálatok során a talajviszonyoktól, a trágyázástól, a vetés időpontjától és módjától, a vetőmag minőségétől kezdve a búza átteleléséig és éréséig vizsgálta nagy alaposággal az egyes fajtákat. Kimutatta, hogy a magyar búzának, illetve a belőle készült lisztnek értékmérője a protein, illetve a benne levő siker, egy vízben nem oldható fehérje. Az alapos kémiai

analízisek és fizikai vizsgálatok során Kosutány megállapította, hogy a magyar búza sikértartalma általában meghaladja a legtöbb külföldi búzáét és ebből eredően lisztminősége is jobb a nemzetközi átlagnál. Hogy ezt a hírnevet a magyar búza és a liszt megőrizhesse, a gazdálkodás korszerűsítésére van szükség: gondosabb talajművelésre, bővebb szerves és műtrágya használatra, és az őrlési téren is számos tennivaló akad. Sürgette a magyar búzáknemesítését, hogy ezáltal bővebben termő fajtákat lehessen elterjeszteni az országban, de felhívta arra is a figyelmet, hogy ez a tevékenység ne járjon együtt minőségromlással. A magyar búzával kapcsolatos vizsgálódások során még három kedvezőtlen körülményre hívta fel a figyelmet. Az ún. magasörlés révén a külföldi malmok jobb minőségű lisztet állítanak elő; a közlekedés fejlődésével a tengerentúli búza is versenyképes lett, s végül: a magyar lisztet hamisítják! Kosutány hivatalos megbízásból a búzán kívül vizsgálta a Magyarországról kivitt bab, sörárpa és különféle borok minőségét is. Megállapította, hogy a hazánkból származó mezőgazdasági termények és termékek minősége elleni támadások alaptalanok, mert a kifogásolt áruk mind külföldi termékek, csak éppen magyar néven szerepelnek, egyszóval — hamisítványok. Kosutány keserűen jegyezte meg: „Míg ilyen ellenőrzés alatt állunk, . . . addig mi akadálytalanul bocsájtjuk be a külföldről a hamisított fűszert, a mérges pipereszereket, s esetleg megbüntetjük . . . az elárúsító magyar kereskedőt”.

Kosutányt 1903. október 1-jén az Országos Chemiai Intézet igazgatójává nevezték ki. Ugyanebben az évben a Műegyetem felkérte, hogy vegye át a mezőgazdasági kémiai technológiai tanszék vezetését. Úgy érezte, hogy a kettős feladatnak nem tud eleget tenni és az állást nem fogadta el, csak mint megbízott előadó tartott előadásokat három évig, amíg megfelelő tanszékvezetőt nem találtak.

Az 1881-ben Budapesten Állami Vegykísérleti Állomás néven létrejött, majd 1892-ben Országos Chemiai Intézet és Központi Vegykísérleti Állomás néven átszervezett intézmény széleskörű tevékenységet fejtett ki. Feladata volt minden vegyészeti szakkérdésben a kormány részére szakvéleményt adni, a termelők és kereskedők terményeit, illetve áruit — amennyiben azok igényelték — kémiaileg megvizsgálni. Az intézet 1901-ben új, önálló épületbe költözött, lehetőségei és feladatai tovább nőttek. Ezért — s mivel Liebermann Leó az addigi tudós igazgató megvált az intézettől — olyan szakemberre volt szükség, aki a növekvő követelményeknek eleget tud tenni. Így esett a választás Kosutányra. Igazgatása alatt az intézet tovább fejlődött, az itt végzett élelmiszer-vegyészeti vizsgálatok és kutatások jelentős mértékben hozzájárultak a magyar élelmiszeripar fejlődéséhez. Itt dolgozott 1915. január 19-én Budapesten bekövetkezett haláláig.

Egyike volt azon kevés agrártudósoknak, akik a múlt században a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé kerültek. 1894-ben lett az MTA levelező tagja, székfoglalóját „Adatok a növényi fehérje képződéséhez” címmel tartotta meg.

A „Mezőgazdasági Szemle” 1883-1904 közötti szerkesztésén kívül a „Köztelek” című gazdasági szaklap mezőgazdasági vegytani rovatát vezette az alapítástól

haláláig. Rendkívül termékeny szakíró volt, könyvei mellett több száz cikket, tanulmányt közölt, az előbbi két folyóiraton kívül a „Matematikai és Természettudományi Értesítő”-ben, a „Kísérletügyi Közlemények”-ben, a „Gazdasági Lapok”-ban, a „Borászati Lapok”-ban és még számos más hazai és külföldi szakfolyóiratban.

Gazdasági akadémiai és műegyetemi tanársága során számtalan jól képzett szakembert adott a hazai agrártermelésnek és kutatásnak. De vezetett molnárképző tanfolyamot, és a legújabb szeszipari technikai és tudományos eredményekkel ismertette meg a gyakorlati szakembereket a szeszgyárvezetői tanfolyamokon. Az egyik legnépszerűbb ismeretterjesztő előadó volt.

1907-ben III. osztályú vaskoronarendet, a „mezőgazdasági kísérletügyi és tanügyi terén kifejtett eredményes tevékenységéért” pedig 1912-ben udvari tanácsosi címet kapott. 1979-ben szülőhelyén, Nyírlugoson emlékkiállítást rendeztek Kosutány Tamásnak.

Főbb munkái:

Borászati vegytan alapvonalai. Magyaróvár, 1873. 104 lap.

A magyarországi dohányok jövője. TtK. 1875.

Magyarország jellemzőbb dohányainak kémiai és növényélettani vizsgálata. I—III. kötet. Bp., 1877—1881.

A magyar búza és a magyar liszt a gazda, molnár és sütő szempontjából. Bp., 1907. 323 lap.

Kosutány Tamás—Cserháti Sándor: Trágyázás alapelvei. Bp., 1887. 438 lap.

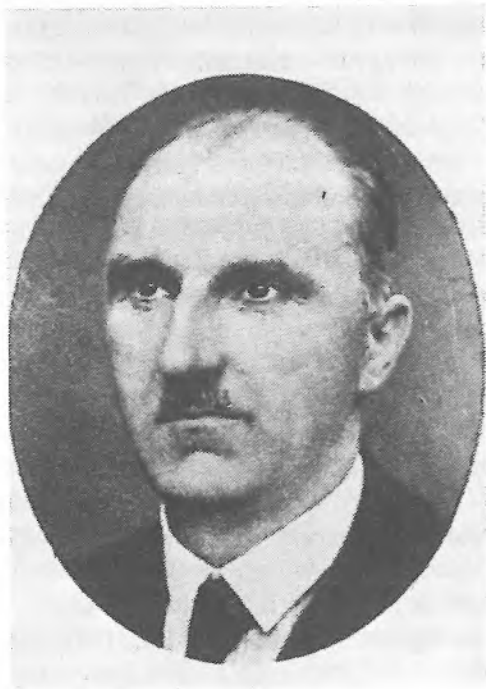
Kosutány Tamás—Lázár Pál: Gazdasági szeszgyártás kézikönyve. Bp., 1892. 376 lap.

Kosutány Tamás—Cselkó István: Takarmányozástan. Bp., 1894. 325 lap.

Irodalom:

*SIGMOND Elek: Dr. Kosutány Tamás levelező tag emlékezete. Az MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. Bp., 1926.

KOTLÁN SÁNDOR (1887—1967)

1887. július 14-én született Szomolányban (Nyitra vármegye, ma: Csehszlovákia, Smolencia). Apja Kotlán Ferenc állatorvos volt, akinek hivatása már korán felkeltette érdeklődését, s döntő hatással volt pályaválasztására.

Középiskoláit 1904-ben befejezve, 1906-ban beiratkozott a Budapesti Állatorvosi Főiskolára. Ott — többek között — tanítványa volt Hutýra Ferencnek és Marek Józsefnek is.

Az alapos felkészültségű, nagy szorgalmú fiatal kutató 1911-ben kapta meg állatorvosdoktori oklevelét, s ösztöndíjas gyakornokként a kórbonctani intézetbe került. Itt, Rátz István professzor mellett kezdte meg pályafutását. 1912-ben tanársegéddé nevezték ki. Egy éves, kötelező katonai szolgálatának letelte után visszatért az intézetbe, de nem sokáig foglalkozhatott kutatásaival — ki-

tört az első világháború, s ismét be kellett vonulnia.

Mint csapatállatorvos szolgált, ám a háborúban töltött éveket is ismeretei gyarapítására igyekezett felhasználni: kórbonctani és parazitológiai megfigyeléseket végzett, a rühatkák specifitása (sajátossága), a lovak rühösségének járványtana tárgykörében. Összegyűjtött anyagát a kórbonctani intézetben kívánta elhelyezni, de ebben a háború megakadályozta. (Az intézet parazitológiai múzeuma Rátz István kezdeményezésére jött létre; élősködőgyűjteménnyel, különböző demonstrációs táblarajzokkal.) Kotlán Sándor leszerelése után, 1918 márciusától Bécsbe kapott meghívást: a Bécsi Állatorvosi Főiskolán az év októberéig Zwick professzor mellett dolgozott asszisztensként, majd Budapesten doktori vizsgát tett. Értekezése: „A hazai lovakban előforduló Sclerostomidák, különös tekintettel a Cyclostomum-genusra” a lovak belső, állati élősködőinek egy csoportjával, s ezeknek a lovak vastagbélgyulladását előidéző hatásával foglalkozott. Őt új fajt sikerült

elkülönítenie, leírva fejlődésmenetüket is. Doktori értekezését a parazitológia különböző területeivel foglalkozó publikációk követték.

Következetességére, alaposságára jellemző, hogy szakismeretei elmélyítésére beiratkozott a Tudományegyetem Természettudományi Karára, s ott zoológiát, botanikát és ásványtant hallgatott. 1921-ben megkapta segédtanári (adjunktusi) kinevezését, egyben megbízták a parazitológia rendszeres előadásával az Állatorvosi Főiskolán. E tárgyat nyugdíjba vonulásáig, 1966-ig adta elő, állatorvos-generációkat nevelve és tanítva korszerű tudományossággal, tárgyszeretettel. 1941-ig a főiskola könyvtárát is Kotlán Sándor vezette. A magyar állatorvosképzés 150. évfordulóján, 1937-ben ő írta meg „A magyar állatorvosképzés története, 1787—1937.” címmel a tudományág hazai történetének összefoglalását, széles érdeklődési köréről téve újabb bizonyosságot e történeti jellegű munka elkészítésével.

A parazitológiai oktatás történetére visszapillantva, megemlíthető, hogy az állatorvosi oktatásban az állattan önálló stúdiumként 1875-ben szerepelt először, s magába foglalta a parazitológiai ismeretek tanítását is; ám ez gyakorlatilag néhány élsőködő ismertetésére korlátozódott csupán. A parazitológia önálló tantárgy az 1890—1899 közt fennállt Állatorvosi Akadémián lett. Első előadója — és művelője — Rátz István professzor volt. Az általa megkezdett munkát teljesítette be azután az oktatás és a tudományos kutatás terén Kotlán Sándor.

1923-tól a parazitológia mellett az általános állattant is Kotlán adta elő, s így lehetősége nyílt a két tantárgy összekapcsolására. Addig az állatorvosjelöltek az első év második felében hallgatták a parazitológiát, az általános állattan folytatásaként. Most Kotlán Sándor már az első félévben megalapozta a szükséges parazitológiai ismereteket, s így a második félévben mód nyílt a tárgyban való mélyebb jártasság megszerzésére.

1924-ben Kotlán Sándor meghívást kapott az Egyesült Államokba, ahol a Michigan State College állatorvosi karán töltött egy évet, Chandler professzor mellett. Kotlán vezette az International Corn Borer Investigation magyarországi laboratóriumát is, és ennek megfelelően, 1930-ig ellátta a kukoricamolylevel vizsgálatával kapcsolatos teendőket. Mint e vizsgálatok magyarországi képviselője, nemzetközi kongresszusokon is részt vett (1928-ban Párizsban, a következő évben Varsóban). Erősödő nemzetközi megbecsülését mutatta, hogy 1927-ben a Helminthological Society (Washington) tiszteleti tagjává választotta.

1929-ben Kotlán Sándor vezetésével önálló parazitológiai laboratórium létesült az Állatorvosi Főiskola rendkívüli tanszékeként, s Kotlán Sándor a parazitológia és állattan nyilvános rendes tanára lett.

Munkásságának különösen az ad nagy súlyt, hogy kutatásai a paraziták okozta gazdasági károk felismerésére, illetve lehetséges kiküszöbölésére irányultak. Tanítványai, munkatársai tudatos kiválasztását is ekkor kezdte el, megvetve a magyar parazitológiai iskola alapjait. Az 1931-es tanulmányi reform során a parazitológiát már önálló, az általános állattantól független stúdiumként jelölték meg.

1933-ban a parazitológiai laboratórium átkerült a József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Kara, illetve Állatorvosi Osztálya tanszékei közé. (A járványtani tanszéknek a Bakteriológiai Intézetbe történt átköltözésével volt teremtés és felszerelését az általános állattani és parazitológiai tanszék kapta meg.)

Kotlán Sándor, immár mint kinevezett egyetemi nyilvános rendes tanár és tanszékvezető, 1935-ig e „rendkívüli” tanszéket vezette, amely ebben az évben lett egyenrangú az Állatorvosi Osztály többi tanszékével. Az elméleti képzés mellett sikerült a gyakorlati oktatást is megszerveznie: az egyik munkatársa által „Parazitológiai diagnosztika és terápia” címmel meghirdetett speciális kollégiumon belül. A parazitológiai oktatás ezzel teljessé vált az állatorvosi képzésben, a tárgy önálló, gyakorlatokkal egybekötött tantárgyként kapott helyet az oktatásban.

A kórtani vonatkozások tanításával és szemléltetésével lehetővé vált a hallgatók felkészítése arra, hogy jövőben gyakorlati munkájuk során az élősködők okozta kártételek megelőzésével és gyógyításával hozzájáruljanak az állattenyésztést sújtó kártételek csökkentéséhez. A tanszék kutatásai ennek megfelelően az élősködő állatok fejlődésmentének, kórtani hatásuknak és a lehetséges védekezési módoknak vizsgálatán alapultak.

Kotlán Sándor 1947—1950 között az Állatorvosi Kar dékánja, majd prodeánja volt. A Magyar Parazitológusok Társaságának első, alapító elnöke, később díszelnöke lett (a Társaság alapítása előtt a Magyar Állatorvosok Társasága Parazitológiai Szakosztályának volt elnöke). Huszonkét éven át volt főszerkesztője a „Magyar Állatorvosok Lapja”-nak, s e lap elődjének, az „Állatorvosi Lapok”-nak. A nemzetközi szakfolyóiratok közül a „Folia Parasitologica” és a „Helminthologia” szerkesztésében vett részt. Az „Acta Veterinaria” szerkesztését pedig a folyóirat megalakulásától vezette haláláig. Nagy szerepe volt az 1958. évi, hazánkban megrendezett nemzetközi parazitológiai kongresszus összehívásában: hangoztatta, hogy a szocialista országok szakembereinek össze kell fogni a népgazdasági szempontból legjelentősebb élősködők által okozott károk leküzdésére. Így például a féregbetegségek, a hólyagférgesség felszámolására. Kotlán Sándor részt vett a Magyar Tudományos Akadémia Állategészségügyi Kutató intézete Parazitológiai Osztálya megszervezésében, szellemi irányításában, önálló parazitológiai intézet létrejöttét azonban már nem érte meg.

A tudós és oktató munkásságát hazánk és a világ tudományos társadalmá egyaránt nagyra értékelte. 1946-ban az MTA levelező, 1951 decemberében rendes tagjává választották. 1952-ben Kossuth- és Állami-díjat kapott, majd kitüntették a Munka Érdemrenddel, s a Munka Vörös Zászló Érdemrenddel. 1957-ben a Lengyel Parazitológusok Társasága, 1958-ban a Moszkvai Össz-szövetségi Helminthológiai Társaság választotta tagjai közé. 1962-ben a müncheni Állatorvos Társaságtól Theodor Kitt-émlékplakettet kapott. Ez évben, a magyar állatorvosképzés 175. évfordulóján, a Magyar Állatorvosok Egyesülete Kotlán Sándort

tiszteleti doktorrá avatta, a Magyar Agrártudományi Egyesület pedig az Állatorvosok Társaságának javaslatára lapszerkesztői, valamint a parazitológiai szakosztályban végzett munkájáért neki ítélte a Hutýra Ferenc emlékére alapított érmet.

Kotlán Sándor munkássága a tudományos kutatást és az állatorvosi szakoktatást tekintve egyaránt kiemelkedő. Kutatásai kezdetben faunisztikai, rendszertani problémák felé irányultak, az általa leírt fajok többségét a tudomány ma is önálló fajként tartja számon. Jelentős munkát végzett szakterülete tudományos szakkifejezéseinek egységesítésében is: „Helminthologie” című, 1960-ban megjelent művében külön fejezetet szentelt e kérdésnek. Fontos a gyakorlati oldalon végzett tevékenysége is: a belgyógyászat területén kiemelkedő a májmétely-kór legkorszerűbb gyógykezelési módjának kidolgozásában való részvétele.

1966-ban, 79 éves korában, teljes szellemi frissességben vonult nyugdíjba. 1967. december 22-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

A magyar állatorvosképzés története, 1787—1937. Bp., 1941. 210 lap.

Parazitológia. Bp., 1953. 396 lap.

Helminthologie. Die Helminthosen der Haus- und Nitztiere unter Berücksichtigung der Helminthosen des Menschen. Bp., 1960. 631 lap.

A magyar állatorvosképzés 175 éves múltja. (In: Az Állatorvostudományi Főiskola Jubileumi Évkönyve) Bp., 1962.

Kotlán Sándor—Manninger Rezső: A szárnyas baromfi fertőző és parazitás betegségei. Bp., 1931. 372 lap.

Irodalom:

KOBULEJ Tibor: Kotlán professzor 80 éves. MÁL. 1967. 7. sz.

KOBULEJ Tibor: Kotlán Sándor, a modern parazitológia hazai megalapítója. MÁL. 1968. 2. sz.

LŐRINCZ Ferenc: A Magyar Parazitológusok Társaságának üdvözlése. MÁL. 1967. 7. sz.

KOTSIS ENDRE (1897—1954)

1897. május 7-én született Aradon. Apja Kotsis Lajos építészmérnök volt. Iskoláit az Aradi Főreáliskolában kezdte, majd a negyedik osztálytól a Budapesti VI. kerületi Állami Főreáliskolában folytatta, ahol 1915. június 10-én jeles eredménnyel tett érettségi vizsgát. Ez évben a József Műegyetem Építési Osztályára iratkozott be, ahol 1919. november 25-én kitűnő minősítéssel építési oklevelet szerzett.

Diplomájának megszerzése után a Műegyetem épület-szerkeztetani tanszékén Sándy Gyula professzor mellett volt tanársegéd. 1921-ben jelent meg: „Gazdasági épületek” címmel tervezetgyűjteménye a magyar mezőgazdasági építészet köréből. A műnek 1929-ben újabb kiadása jelent meg.

1923. augusztus 18-ától az Állami Felső Építőipariskola tanárává nevez-

ték ki. Ez év novemberében nyerte el a műszaki doktori címet. Doktori szigorlatának fő tárgya az épületszerkeztetán volt, disszertációja a „Szarvasmarha-istállók építése” címet viselte.

Bár gazdaságosság, ésszerűség érdekében műveiben számos külföldi példát ismertet, a mezőgazdasági épületek valamennyi csoportjával kapcsolatban azt az elvet vallotta, hogy „éghajlatunk, mezőgazdaságunk iránya, népünk szokásai annyira egyedülállóak, hogy ezeknek megfelelő építési módokat külföldön hiába keressünk . . . a kiindulás alapját csak egy dolog: ma meglévő gazdasági építészetünk képezheti.”

Az 1923/24-es tanév második felétől a tudományegyetem mezőgazdasági karán megbízott előadóként gazdasági építészetet adott elő. E témakörből rendszeresen jelentek meg cikkei a hazai szaklapokban: a „Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönyé”-ben; a „Technika”, az „Építészet”, a „Mezőgazdasági Technika”, az

„Építőipar és Építőművészet”, a „Köztelek” hasábjain, sőt a „Pester Lloyd”-ban is. A folyóiratokban közölt írásainak legnagyobb százaléka a mezőgazdasági épületekkel, kisebb százaléka épületszerkezeti problémákkal foglalkozik.

1926-ban tanulmányt írt a „Gazdasági cseléd-lakóházak építéséről” a „Technika” című lapban. 1927-ben „Gazdasági épületek becslése és amoritizációja” című tanulmányában a gazdák és műszaki szakemberek számára a „mezőgazdálkodáshoz” szükséges „okszerű épületgazdálkodásról” nyújt sokszempontú, gyakorlati tájékoztatást.

1930-ban a „Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönyé”-ben megjelent „Csonka-Magyarország építőfa behozataláról” című tanulmányáért az egylet „Kossuth-közgazdasági pályadíjjal” jutalmazta. 1931. március 12-én a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen magántanári képesítést szerzett. Ebben az évben jelent meg „A mezőgazdaság és a falu építészet” című munkája. Munkájának második kiadása 1942-ben, a harmadik pedig 1948-ban látott napvilágot. 1934-ben jelent meg az „Épületek becslése” című munkája, amelyet a Magyar Mérnök- és Építész Egylet az 1932. évi Fittler érmével jutalmazott.

1938. augusztus 31-én a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem magasépítéstani tanszékére nyilvános rendkívüli, majd 1940. október 19-étől nyilvános rendes tanárrá nevezték ki, majd az 1948-as átszervezés után a II. sz. épületszerkezettani tanszéken volt tanszékvezető tanár 1949-ig.

1940-ben a „Köztelek”-ben újra írt a cselédlakások építéséről. Cikkében növekvő aggodalommal beszélt a mezőgazdasági épületek állagának romlásáról, s a cselédlakások változatlanul nyomasztó állapotáról.

A korábban sokat hangoztatott „népies” stílusirányzat kérdéséhez 1943-ban „Magyar építészet — népi építészet” címen az „Építészet” című folyóiratban megjelentetett tanulmányával szolt hozzá.

Az egyetemi előadások mellett a Mérnök Továbbképző Intézetben is tanított, s számos más helyen is tartott előadást. Az 1944/45-ös tanévben a mérnöki és építészmérnöki kar dékánja lett.

1945. augusztus 4-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány az Országos Építésügyi Tanács tagjává nevezte ki, egyidejűleg a mérnöki osztályon tagja lett az Igazoló Bizottságnak is. 1946-tól részt vesz az Országos Köznevelési Tanács munkájában.

1946-ban terjedelmes munkája jelent meg a kőművesmesterségről. Könyve inkább gyakorlati, mint tudományos kívánt lenni, elődje szinte alig akad a hazai szakirodalomban. 1947-ben „Gazdasági épületek” címen négy nyelvű (magyar, német, angol és francia) tervgyűjteménye jelent meg.

Ez évben egyetemi előadásairól — Farkasdi Zoltán munkájaként — összeállítás jelenik meg „Építészet” címen.

A háború után megjelent munkái közül legátfogóbb az „Épületszerkezettan”. Ebben a szakmai ismeretek átfogó rendszere mellett talán legegységesebben fogalmazza meg nézeteit az építészet lényegéről.

1949-ben váratlanul nyugdíjazták. Az 1950—52-es évben a Mezőgazdasági Tervező Intézetben dolgozott, majd 1952-től az Építéstudományi Intézet osztályvezetőjeként alkalmazták. Munkakörében építési szervező-, irányítómunkát végzett és tovább folytatta tudományos tevékenységét is. 1954-ben jelent meg „Mezőgazdasági építészet” címmel a témakört összefoglaló, nagy terjedelmű munkája.

1954. május 22-én Budapesten bekövetkezett váratlan elhunytáig a mű második bővített, átdolgozott kiadásának előmunkálatait nagyobb részben elvégezte. Az új kiadás 1955-ben jelent meg, használatát a Földművelésügyi Minisztérium az Agrártudományi Egyetem számára tankönyvként engedélyezte. Sajnálatos módon halálával kéziratban maradt félig elkészült munkája: „A tetők szerkezete és esztétikája”.

Élete folyamán tizenhat könyve jelent meg, s az építészet aktuális kérdéseiről rendszeresen publikált szaklapokban és a napi sajtóban egyaránt. „Könyveit és közleményeit a magas színvonalú mondanivaló, a keresetlen kifejezési mód, érthetőség és fordulatos stílus, az egyöntetű fegyelmezett korszerű ábrák, a grafikai és tipográfiai igényesség jellemzi” — állapította meg róla az Építőipari és Műszaki Egyetem 1955—56-os Évkönyve.

Tankönyvén a szocialista mezőgazdaság építész szakmérnökeinek több nemzedéke nevelődött. Szakírói és oktatói tevékenysége mellett számos terve megvalósult: lakóépületek, bérházak, villák és nyaralók, középületek: szülőotthon, egészségház, kórház, iskola és kultúrház; mezőgazdasági és ipari épületek emelkedtek az ő tervei alapján.

Kotsis Endrét tevékeny munkássága — a két világháború közötti időszakban a szegényparasztság érdekeinek képviselőjeként, később a szocialista mezőgazdaság gazdasági épületeinek tervezése és korszerűsítése révén — elismeréseként méltán sorolhatjuk az átalakuló magyar mezőgazdaság kiemelkedő szakemberei közé.

Főbb munkái:

Szarvasmarha-istállók építése. Tanulmány a gazdasági építészeti köréből. Bp., 1921. 76 lap

Gazdasági épületek. Tervezetgyűjtemény a magyar mezőgazdasági építészeti köréből. Bp., 1921. 77 lap

Gazdasági épületek becslése és amortizációja. Tanulmány a magyar mezőgazdasági építészeti köréből. Bp., 1927. 46 lap.

A mezőgazdaság és a falu építészete. Bp., 1931. 216 lap.

Épületszerkezettan. Bp., 1946. VIII., 376 lap.

A kőműves mesterség. Bp., 1946. 326 lap.

Gazdasági épületek (Tervgyűjtemény) — Landwirtschaftliche Gebaude, Farm

Buildings, Architecture rurale. Bp., 1947. 3., 300 lap.
Mezőgazdasági építészet. Bp., 1954. 274 lap.

Irodalom:

Farkasdi Zoltán összeállítása: Kotsis Endre építésztani előadásai alapján.
(Soksz.) Bp., 1947.

Kotsis Endre: Önéletrajz. (Kézirat 1952-ből, jelenleg a család tulajdonában.)

SZÉLL László: dr. Kotsis Endre (1897—1954). ÉKMEÉ. 1955—56. Bp., 1957.

B. KOVÁCS ANDRÁS (1925—1981)

1925. november 24-én született Nagykamaráson (Békés megye). Édesanyja Hudák Veronika volt. Szülei nagykamarási szegényparasztok voltak, akik napszámosmunkából tartották el családjukat.

Az iskolában jó tanulással kitűnt B. Kovács Andrást családja nagy anyagi áldozatvállalással taníttatta tovább és a gyulai Katholikus Karácsonyi János Gimnáziumba írták be. Kosztos diákként gyulai családnál lakott, a szállásadója fiával járt együtt a gimnáziumba, ahol a tehetséges, jó tanulók között tartották nyilván. Közvetlenül az érettségi után nem folytathatta tanulmányait, azt csak a felszabadulás tette lehetővé, hogy fiatal kora sok nehézséggel terhelt életkörülményei ellenére, tehetségére, akaraterejére támaszkodva beiratkozzék az Agrártudományi Egyetem Állatorvosi Karára.

Egyetemi évei alatt előbb a József Attila, majd a Monostori Károly Népi Kollégiumban lakott, s ez utóbbinak vezetője is volt. B. Kovács András a „fényes szelek” nemzedékéhez tartozott, őszinte szívvel és hittel vett részt a népi kollégiumok társadalmi életében és mozgalmaiban. Népikollégista évei jövőjére is kihatottak, s az aktív társadalmi tevékenységet mindig egyik fontos feladatának tekintette.

Az egyetemet 1949-ben fejezte be és 1950 januárjában diplomázott, azonban már korábban mint gyakornok részt vett a sebészeti és szemészeti tanszék munkájában, ahová 1951-ben tanársegédnek nevezték ki. Munkája mellett politikai és szakmai tanulmányait is folytatta. Elvégezte a központi pártiskolát, 1952—1953 között pedig függetlenített aspiráns lett. Közben az állattenyésztő továbbképző iskola vezetője volt, ahol az állatorvosszaksegéd-képző tanfolyamot szervezte és vezette.

„A helyileg alkalmazott gyógyszerek hatása a műtéti sebek gyógyulásában” című kandidátusi disszertációját 1956-ban védte meg.

1957-ben docensnek nevezték ki, és egyben megbízták a sebészeti és szemészeti tanszék vezetésével, amelyet 1963-tól egyetemi tanári kinevezéssel vezetett haláláig.

Az oktatás mellett aktív tudományos tevékenységet folytatott. Egyik témája volt, amelyet még mint aspiráns kezdett meg, a sebgyógyulás folyamatának összefüggései és ennek vizsgálata. A vizsgálatsorozatnak különös gyakorlati jelentőséget adott, hogy a gyógyszeripar egyre újabb, eltérő használati technológiát igénylő készítményt hoz forgalomba. Egy másik nagy témacsoportja a gazdasági állatok lábvég-megbetegedéseinek gyógyítása volt. A mezőgazdaság állatállományában bekövetkezett szerkezeti, tartástechnológiai változások lényegesen hatottak az állatorvosi sebészeti oktatásra és gyakorlatra. A lóállomány rohamos apadása csökkentette a sebészet jelentőségét, ugyanakkor azonban (a sertés- és szarvasmarha-tenyésztésben) az új tartási technológiák következtében a lábvégek megbetegedései gyorsabban léptek fel. Ezeknek megelőzése és gyógyítása a sebészet iránt gazdasági igényként jelentkezett.

B. Kovács András nagyon jó gyakorlati érzékkel az új tartási technológiák bevezetésével szinte egyidejűleg kezdett ezzel a témával foglalkozni, sőt a kérdést oly mértékben feltárni, hogy „A sertés gyakoribb végtagbetegségei és a betegségek megelőzésére vonatkozó vizsgálatok” címen disszertációt írt, amely alapján a tudományos minősítő bizottság 1972-ben az állatorvostudományok doktorának minősítette. Tudományos munkásságára jellemző volt, hogy gyakorlati jelentőséggel bíró témáit sosem fejezte be az eredmények publikálásával, hanem az új gyógy módok bevezetésével egyidejűleg továbbra is vizsgálati témája maradt.

B. Kovács András rendkívül jó technikai és gyakorlati érzékkel számos sebészeti berendezést, műszert és eszközt készített: így a szarvasmarhák csülkének ápolására mozgatható kalodát, a nagyállatok műtétjeihez pedig hidraulikusan működő műtőasztalt szerkesztett. Sebvarráshoz többféle fonálorsós műszert konstruált, amelyek közül a fonálorsós Dechamps tűt a humán gyógyászat is átvette.

Tudományos eredményeiről és az általa készített eszközökről több mint száz publikációja jelent meg a „Magyar Állatorvosok Lapja”-ban, az „Acta Veterinaria”-ban, az „Állattenyésztés”-ben, a „Magyar Mezőgazdaság”-ban. Működése során írt „Általános állatorvosi sebészet” című egyetemi tankönyve két kiadásban jelent meg.

A tanszéki oktató, nevelő és tudományos munkája mellett 16 éven át részt vett az Állatorvostudományi Egyetem vezetésében. Eleinte mint igazgatóhelyettes, majd rektorhelyettes, s 1966-tól 1972-ig, mint rektor végezte sokoldalú feladatát, ugyanis erre az időszakra esett az oktatási reform, valamint ebben az időszakban folytak azok az építkezések, amelyek az egyetem új arculatát megadták.

B. Kovács András életpályáját az egyetemen kívüli szakmai és társadalmi közéleti tevékenység egészíti ki és teszi teljessé. A Magyar Agrártudományi Egyesület Állatorvosok Társaságának, a tudományos minősítő bizottság állattenyésztési és állatorvostudományi szakbizottságának, az Európai Állatorvos Sebészek Társasá-

gának elnöki tisztségeit töltötte be. Mindezen tisztségei mellett éveken keresztül a Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kerületi bizottságának aktív tagja volt.

Munkájáért méltó kitüntetésekert kapott: Munka Érdemrend arany fokozata (1975), Felszabadulási Jubileumi Emlékérem (1970), Marek József-émlékérem (1976), B. Kovács András komoly és megfontolt ember volt. Rendkívüli akaraterővel, önmaga állandó továbbképzésével és hihetetlen munkabírással végezte el a ráháruló nehéz feladatokat, amellyel hallgatói és munkatársai őszinte tiszteletét vívta ki.

Váratlanul tört rá súlyos, rövid ideig tartó betegsége, amely élete teljében, munkássága teljes kibontakozása előtt elvitte. 1981. május 26-án halt meg. Hamvait a Farkasréti temetőben helyezték el.

Főbb munkái:

Állatorvosi általános sebészet. Bp. 1963. 411 lap.

A csülök ápolása és betegségei. Bp. 1968. 187 lap.

B. Kovács András—Tamás László: A háziállatok sebészeti betegségei. Bp. 1977. 476 lap.

Irodalom

— — B. Kovács András dr. 1925—1981. (Nekrológ) MÁL. 1981. 9. sz.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadónk életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp. 1986.

KOVÁCS ANTAL (1854—1923)

1856. június 6-án Szegeden született egyszerű szülők gyermekeként. Elemi iskoláit szülővárosában végezte. Középiskolai tanulmányait (reáliskola) Szegeden kezdte meg, de a felsőbb osztályokat Temesváron folytatta. A méhekkel már tanuló korában megismerkedett. Később a budai tanítóképző intézetben folytatta, majd jeles eredménnyel fejezte be tanulmányait. A tanítói oklevél megszerzése után 1873-ban Molnár Aladárnak, a balatonfüredi szeretetház alapítójának meghívására a balatonfüredi szeretetházba ment, ahol a kerti és mezei gazdaságban, valamint a házi ipari foglalkozásokban kiváló, gyakorlati jártasságot szerzett. Rábízták a szeretetház méhesét is. 1875-ig szegénynevelői és családtanítói minőségben is működött.

21 éves korában került Temes megyébe, ahol néptanítói állást vállalt. A szomszédos Buziásfürdőn (ma: Buziaș — Románia) dolgozott Grand Miklós neves méhész. Kovács Antal gyakran átjárt Buziásfürdőre, tanfolyamokat hallgatott, részt vett a Dél-magyarországi Méhészegyesület ülésein, dolgozott Grand Miklós méhészetében, bővítette, tökéletesítette méhészeti tudását. 1877-ben Buziásra helyezték át tanítónak, majd 1881-ben a buziasfürdői elemi iskola igazgatója lett. Ekkor írta méhészkönyvecskéjét az elemi iskolák számára. 1885-ben megvált igazgatói állásától, és méhészeti vándortanító lett. Nyolc megyében községről községre, iskoláról iskolára járva oktatta a néptanítókat az okszerű méhészetre. Kerületében egymás után létesültek új iskolai és magánméhesek. Megindította „Magyar méh” címen a német „Ungarische Biene” testvér lapját. A magyar folyóirat szerkesztésében teljesen önálló lap volt. Eleinte szinte egyedüli írója Kovács Antal volt. Később lelkes írógárdát sikerült szerveznie a lap köré. Kovács Antal írta az év gyakorlati méhészmunkáit közlő cikkeket, írt

a dél-magyarországi méhfajtáról, a méhek ellenségeiről, a betegségekről, a kaptárról. Munkái mind gyakorlati jelentőségűek. Céljuk az ismertetés, a tanítás, a méhészet terjesztése, a káros kezelés helyett a mozgó szerkezetű kaptárak népszerűsítése. Grand Miklós halála után, 1893-ban ő lett a méhészeti felügyelő. Ekkor újból sajtó alá rendezte és kibővítette a közkedvelt Grand-füzeteket, majd újabb munkákkal — a „Méhtenyésztés” és a „Rövid méhtenyésztés” — segített fellendíteni a fejlődő méhészetet, azzal, hogy ezen műveiben bemutatja — a méhcsaládok életmódját, szokásait. S így megismerteti az okszerű méhészet elméleti alapjait. Valamint részletesen foglalkozik a méhtenyésztés eszközeivel és módszereivel. Végül kitér a méz értékesítésének kérdésére és a méhészeti ismeretek megszervezésének és gyarapításának lehetőségeire. A szegényebb embereket kaptárak és eszközök ingyenes szétosztásával ösztönözte méhészkedésre. Életének legnagyobb műve a gödöllői állami méhészeti gazdaság megszervezése volt. A gazdaságot Gödöllőn a koronauradalom területén, átellenben a baromfitenyésztési teleppel, az „Ilka-majori gazdasági területen” helyezték el. Kovács Antal feladata volt a telep tervezése, létesítése, az összes munkálatok felügyelete. Hogy munkája minél tökéletesebb legyen, bejárta Európa minden hasonló intézményét, hogy tapasztalatait itthon hasznosítsa. A méhészeti gazdaságot 1902 júniusában adták át a nyilvánosságnak. Olyan méhészeti központ létesült így, ahol a méhészet elméleti és gyakorlati kérdéseit bárki rövid idő alatt elsajátíthatta. Tanfolyamokat szerveztek méhészmunkásoknak és a legkülönbözőbb foglalkozású emberek számára. Foglalkozott a gazdaság a legjobban mézelő fák, cserjék és más növények magvainak termesztésével is. Vizsgálták azt is, hogyan lehet a méhek részére jó méhlegelőket létesíteni és fenntartani. A gazdaság bemutatta az ésszerű és jövedelmező méhészkedést, valamint a méh helyes kezelését.

A méhtenyésztés irodalmának buzgó kutatója volt. A Dél-magyarországi Méhészegyesület gyűlésein híresek voltak irodalmi nagyságainkról szóló fejtegetései. Könyvtárában a magyar irodalomnak minden számottevő munkája megvolt. A párizsi világkiállításon, 1900-ban szakkönyvtára feltűnést keltett, s aranyéremmel jutalmazták. A honfoglalás ezeréves ünnepére a magyar méhtenyésztés és irodalom fejlődését ő írta meg „Méhtenyésztés” címmel a „Magyarország földművelése” című, 1896-ban megjelent kötetben. Jelentős szerepet játszott az egyesületi életben is: előbb a dél-magyarországi, majd az Országos Méhészeti Egyesület titkára volt. 1902-ben munkásságáért koronás arany érdemkeresztet, 1911-ben királyi tanácsosi kinevezést kapott. 25 éves méhészeti felügyelői működése után, 1917-ben vonult nyugalomba. 1923. január 1-jén Budapesten bekövetkezett haláláig csendes visszavonultságban élt. 1926. augusztus 7-én a gödöllői méhésznapon leplezték le a gödöllői Állami Méhgazdaságban Kovács Antal országos méhészeti felügyelő emléksobrát.

Főbb munkái:

Méhtenyésztés. (In: Magyarország földművelése.) Bp., 1896. 365—387. lap.

Irodalom:

Egy méhésztanító: Az új méhészeti felügyelő. MaM. 1894.

KUBINYI Endre: Kovács Antal emlékezete. MaM. 1926.

KOVÁCS JÓZSEF (1807—1888)

1807-ben született a Komárom megyei Lakszakállason (ma: Lak — Csehszlovákia). Édesapja Kovács Péter református lelkész, tekintélyes egyházi író, és egyházmegyei tanácsbíró. Kovács József is — édesapját követve — a lelkészi hivatást választotta. Középiskolai tanulmányainak befejezése után hittudományi tanulmányokat folytatott a pápai evangélikus-református főiskolán. A főiskola elvégzése után néhány évig káplánként működött, majd 1834-ben az Esztergom megyei Bátorkeszin (ma: Bátorove Kesy — Csehszlovákia) lelkésszé választották. Lelkészi teendőinek ellátása mellett sok időt fordított tudományos ismeretkörenek tagítására. A klasszikus nyelveken kívül németül, olaszul, franciául is tökéletesen írt, olvasott, társalgott.

Szabadidejében behatóan foglalkozott gyümölcs- és faiskolai termesztéssel is. 1840-ben nagyarányú gyümölcssteleplítésbe kezdett. Ettől kezdve a gyümölcsstermesztés második hivatásává vált. Ő is azok közé tartozott, akik felismerték a kertészeti termesztés fontosságát, és a termesztéshez szükséges kedvező hazai viszonyokat. Azon fáradozott, hogy a hazai gyümölcsstermesztést a fejlettebb külföldi színvonalra emelje. Az 1850-es évek végén tapasztalatszerzésre indult saját költségén Nyugat-Európa gyümölcsstermő államaiba. Huzamosabb ideig tartózkodott Württembergben, a Rajna menti híres gyümölcsstermő vidéken. Felkereste Hollandia, Belgium, Poroszország neves gyümölcsstelepeit. Ezek során széles körű ismeretségre tett szert. Tanulmányútljának tapasztalatait a hazai szaklapokban közölte. Neve a gyümölcsstermelők körében rövidesen ismertté vált.

Európában a 19. század elején, közepén a magasabb fokú gyümölcsstermesztést a metszési eljárások alkalmazása és a rendszeres trágyázás jelentette. A minőséget

számos új fajtával is igyekeztek emelni. Ennek következtében igen magasra nőtt a fajták száma. A külföldet utánozva hazánkban is a sok fajta begyűjtésére törekedtek a kerttulajdonosok. A régi jó magyar gyümölcsfajtákat kiszorították a nyugati fajták, melyeknek termesztési értékeit nem ismerték és ezért sok értéktelen fajta került a gyümölcsösökbe. A hazai faiskolákban is sok fajtát szaporítottak és ráadásul ezek többségében nem egyeztek a katalógusokban leírt fajtával. Ezért igen nagy fajtakeveredés következett be. Ennek ellensúlyozására néhány faiskolatulajdonos külföldi megbízható faiskolákból hozatott be szaporítóanyagot. Így próbálták a fajtaazonos gyümölcsfajták szaporítását biztosítani. A faiskolai szakemberek közül kiemelkedett Urbanek Ferenc pozsonyi kanonok, Bazalicza Mátyás pereszlenyi (Nyitra m.) plébános, Wölfel József kőszegi polgár és Glocker Károly, aki Enyingen Batthyány Fülöp herceg kertésze volt. Országos híró volt Entz Ferenc és társai pesti fanöveldéje és a rövid életű pesti „Középponti országos gyümölcsfa-iskola”.

A gyümölcs- és faiskolai termesztés minden kérdése foglalkoztatta. Külföldi útján számos új művelési eljárást és főleg igen sok fajtát ismert meg. Korának szokásait követve, saját telepén ő is sok fajtát termesztett. Faiskolájában a fajtaazonosságra törekedett. Ezért megbízható külföldi és hazai faiskolai tulajdonosoktól szerezte be oltóvesszőit. Ezek nagy részét a német Oberdick európai híró faiskolájából hozatta, de számos fajta került a schönbrunni császári kertből, a potsdami királyi fanöveldéből, Hollandiából és Belgiumból is. Ezekkel az intézményekkel, szakemberekkel állandóan kapcsolatban állt. Ugyanígy a magyar szakemberekkel is, akiktől ugyancsak számos fajtát kapott szaporításra, elsősorban Urbanek Ferenctől, Entz Ferenctől és az egykori pesti „Középponti” faiskolától.

Gyakorlati és elméleti tudását, tapasztalatát különböző szakkikkekben tette közzé. (Borászati Füzetek, Falusi Gazda, Gazdasági Lapok, Gazdászati Közlöny, Kertész Gazda, Kerti Gazdaság, Magyar Gazda, Wochenblatt für Land-und Forstwirtschaft stb.). 1861-ben jelent meg híressé vált munkája, a „Kalauz a gyümölcsfaültetés, nyésés, és a bátorkeszi faiskolában található . . . gyümölcsfajok körül” című munkája. A könyv első részében a gyümölcsstermesztéssel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat foglalta össze. Ismertette a különböző talajtípusok hatását az egyes gyümölcsfajokra. A faültetésre nagy súlyt helyezett, ezért részletesen leírta az ültetés előkészületi munkáit és az ültetés menetét. A metszést mint a gyümölcsstermesztés legfontosabb munkafolyamatát részletesen elemezte. Ismertette a fa részeit, a fiatal fák alakító metszésének módjait, a termőfák metszését, a különböző koronaformák kialakítását és éves metszési eljárásait. A metszés tudományát de Bavay híres belga kertésztől sajátította el és ezt mindenki számára közzismertté kívánta tenni. Könyvének második része a címben jelzett katalógus, melyben az alma- és körtefajtákat saját megfigyelései alapján részletes leírással közölte. Az őszibarack-, kajszi-, szilva-, ringló-, cseresznye-, megyfajtáknál csak

a magyar és külföldi elnevezéseiket, minőségüket (I. vagy II. rendű), érésidejüket és faiskolai származásukat ismertette.

A fajtaleírás tudománya ebben az időben hazánkban még nem alakult ki. Ezért is nagyon jelentős Kovács József fajtaleíró munkássága. Ekkor még hiányzott a hazai szaknyelv, a fajták botanikai rendszerbe sorolása, az idegen fajtanevek egységesítése, fajtakörbe vonása. Úttörő vállalkozásba kezdett, amikor faiskolájának alma- és körtefajtáinak leírására törekedett. Leíró munkájánál a fajták elnevezése nagy gondot jelentett. Ezért a közismert külföldi neveket megtartotta, a kevésbé ismerteknek egy részét magyarosította, de csak azokat, amelyek „... a szó szerinti fordítást jó hangzás mellett megbírták, a többieket azon a nyelven vezetem be, melyen a legismertebbek.” Összesen 317 körtefajtát és 180 almafajtát írt le. Ezek mind külföldi fajták voltak, csak 4 körtefajtát gyűjtött Bátorkeszi környékéről. Azoknál a fajtáknál, amelyeket nem régen telepített és ezért megfigyeléseit hiányosnak tartotta, a belga, francia, holland és német faiskolások katalógusainak leírásait használta fel. Valamennyi alma- és körtefajtánál a fa alakját, növekedésének idejét, a gyümölcs alakját, a héj színét, a gyümölcshús minőségét, ízét és az egész gyümölcs értékét ismertette. Fajtaleírásai ha nem is teljeseek, de fontos tudnivalókat tartalmaznak az illető fajtaról és ennek segítségével a termelők azonosíthatták fajtaikat. Katalógusával mérsékelte a fajtakeveredésből adódó gondokat. Bereczki Máté (1824—1895), az egyik legnevesebb magyar pomológus, Kovács József „Kalauzát” tekintette Magyarországon a gyümölcstermesztés első „szerény fecskéjének”. Munkáját nagyra értékelte „de lett légyen bár e művecske az első kapavágás azon az úton, melyet hazai gyümölcészettünk jobb jövője felé kell készítenünk — hálával tartoznak érte mégis veterán gyümölcészünknek mindnyájan, kik a gyümölcészettért lelkesedünk.” Bereczki számos fajtát küldött hozzá meghatározásra és gyümölcsösének jó néhány fajtája származott Bátorkeszi-ből.

Ebben az időben indult meg Girókuti Ferenc szerkesztésében az első magyar képes pomológia „Magyarország gyümölcészete” címmel. EZ 48 gyümölcsfajtát ismertetett. Az egyik fajta leírására a szerkesztő Kovács Józsefet kérte fel, aki a kérésnek örömmel tett eleget.

Faiskolájának anyagát állandóan bővítette. Az ismert fajták mellett a legújabb külföldi fajtákat is igyekezett meghonosítani. Faiskolájának, gyümölcstelepének híre csakhamar túlterjedt az ország határán. A külföldi megrendelők száma is egyre nőtt. Facseteit messze külföldre is elvitték. Az 1870-es évek végén egész hajórakományt szállított Afrikába.

A későbbi (1868, 1869 és 1875) árjegyzékeiben már csak a fajták nevét ismertette, érési idő megjelölésével. Ekkor már a gyümölcs mellett szőlőszaporítással is foglalkozott. A rengeteg külföldi szőlőfajta mellett hazai, főleg erdélyi fajtákat is szaporított és árusított. E katalógusokban ismeretterjesztő közleményeket is közzé tett. Az 1869/70 idényre szóló árjegyzékében bőséges leírással közölte Jules Guyot, a

neves francia szőlőtermesztő szőlőművelési rendszerét, a jó borkészítés fortélyait ugyancsak Guyot nyomán. Itt propagálta a Franciaországban használt szőlőekét is.

Szakírói munkássága mellett jelentős közérdekű tevékenységet is folytatott. Lelkes, tevékeny tagja az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, a Magyar Kertészeti Egyesületnek és a Hevesvármegyei Gazdasági Egyesületnek.

Termékeivel számtalan belföldi és külföldi kiállításon vett részt, ahol neve mindig a legelső jutalmazottak között szerepelt. Számos arany-, ezüstérmét nyert kiállított gyümölcsgyűjteményeivel és facsemetéivel. 1873-ban az első bécsi világkiállításon érdeméremmel és díszoklevéllel tüntették ki. Munkásságáért, hivatásának sikeres teljesítéséért megkapta a Ferenc József rend polgári arany érdemkeresztjét.

Kovács József 53 éven át volt a bátorkeszi református egyház lelkésze és 30 évig tanácsbírája a komáromi egyháznak és csaknem 50 éven keresztül lelkes támogatója a hazai gyümölcsstermelésnek. 81 éves korában, 1888. március 7-én Bátorkeszin hunyt el, ott is temették el.

Főbb munkái:

Kalauz a gyümölcsfaültetés, nyesés és a Bátorkeszi faiskolában található csemetékben vagy oltóvesszőkben megrendelhető gyümölcsfajok közül. Pest, 1861. 232 lap. A Bátorkeszi gyümölcs és szőlőfa-telepek név és árjegyzéke az 1869—70 idényre. Ismeretterjesztő közleményekkel közzé teszi Kovács József tulajdonos. Pest, 1869. 28 lap.

Irodalom:

— —: I. Egy híres magyar pomológus. Kovács József bátorkeszi lelkész 1807—1888. VnÚ. 1888. 19. sz. 315 old.

KOVÁCS LÁSZLÓ (1919—1981)

1919. június 10-én született Gödön. Édesanyja Hollósy Julianna, édesapja Kovács László konzermester volt. 1927-től 1933-ig szakértőtárs volt egy savanyítóüzemben. Ez a társulás 1933-ban, a gazdasági válság következtében tönkrement, ettől kezdve haláláig ismét konzermesterként dolgozott különböző üzemekben.

Testvére, Kovács Sándor (1928—1980) a Nagykőrösi Konzervgyár igazgatója, később miniszterhelyettes volt.

Kovács László az elemi iskolát Angyalföldön, a középiskolát a Lónyay (ma: Szamuely) utcai református gimnáziumban végezte. 1937-ben érettségizett. Közben nyári szünidőben mint kereskedőtanuló dolgozott, így szerezte meg a fűszer- és csemegekereskedő segédlevelet. Érettségi után kocsikísérőként helyezkedett el a HANGYA Ipar

albertfalvai telepén. Munka mellett végzett el két konzervipari szaktanfolyamot; 1938-tól mint konzervsegéd, majd mint konzermester működött ennél a vállalatnál.

1940 decemberében vonult be tényleges katonai szolgálatra, 1943-ban tartalékos zászlósként szerelt le, majd 1944 októberében ismét behívták. Amikor megtudta, hogy egy Németországba irányuló alakulathoz osztották be, megszökött és Budapesten bujkált. Budapest felszabadításakor szovjet fogságba esett, majd katonának jelentkezett, és átadták a magyar honvédseregnek. Híradósként szolgált 1945 augusztusáig. Ekkor leszerelt és visszakerült eredeti munkahelyére, ahol konzermesterként dolgozott 1948-ig.

Kovács László baráti kapcsolatai folytán 1945-ben belépett a Nemzeti Parasztpártba, ennek megszűnte után az MDP tagjelöltje lett, majd 1950-ben tagja. Még pártonkívüliként szakszervezeti funkcionárius volt. 1949 óta többféle politikai

iskola hallgatójaként és vezetőjeként végzett pártmunkát. Később a budapesti IX. kerületi pártbizottság tagja volt.

Tudására, szakmaszeretetére, vezetőkészségére korán felfigyeltek, s 1948-ban az állami konzervipar első önálló szervében, a Konzervipari Központban vezérigazgató-helyettessé nevezték ki. „A Központ feladata a fejlesztésre alkalmas üzemek kiválasztása és a száznál több leállított üzem használható berendezéseinek a kijelölt üzemekbe való átcsoportosítása volt. A kisüzemek összevonásával 12 konzervgyár és a Fűszerpaprika Nemzeti Vállalat alakult. Élükre a rendszerhez hű munkásigazgatók kerültek, akiknek többsége a sütőipari munkások szakszervezetéből jött.”

A központot később átszervezték. 1950 és 1957 között Kovács László a Könyvnyűipari Minisztérium és a Földművelésügyi Minisztérium közös irányítása alatt működő Tartósító és Húsipari Főosztály, később a Konzervipari Igazgatóság osztályvezető főmérnöke volt. Jelentős fordulat volt életében, amikor az Élelmiszeripari Minisztérium keretében megalakították a Konzerv- és Paprikaipari Igazgatóságot, ahol kezdettől főmérnök, majd iparigazgató volt 1963-ig.

1964. január 1-jétől megalakult a Konzervipari Tröszt, amelynek tíz éven át, 1974. június elsejével történő nyugállományba vonulásáig volt vezérigazgatója. A tröszt feladata a termeléssel és értékesítéssel kapcsolatos feladatok egységes, központi koordinálása volt. Szervezetébe tartozott a Konzerv- és Paprikaipari Kutatóintézet, tizenhárom konzervgyár, és az ipar szállítási vállalata (KOHUSZ).

Tevékenysége idején a kezdetleges gyártási módszerek helyébe nagyipari technológia lépett. A II. és III. ötéves terv idején épült fel a Békéscsabai és Nyíregyházi Konzervgyár. A III. ötéves terv idején az ő irányításával hajtották végre az ipar fennállása óta legnagyobb rekonstrukciót a nagykőrösi, nagyatádi, szigetvári és paksi konzervgyárakban. Tevékeny része volt a debreceni konzervgyár létrehozásában is.

Munkatársai igazságszerető, puritán, optimista vezetőnek ismerték. Magatartásbeli erénye óriási tekintélyt biztosított számára. Nem beosztása, hanem példája tette tisztelt emberré. Az üzemek dolgozóit szinte kivétel nélkül személyesen ismerte, akárcsak az üzemeket, azok technikai felszereltségét.

Kiváló munkája elismeréséül 1950-ben a Népköztársaság Érdemérem ezüst fokozatát, 1956-ban a Szocialista Munkáért Érdemérmét, 1958-ban és 1970-ben a Munka Érdemrend arany fokozatát kapta. Kovács László európai hírű postagalamb-tenyésztő volt.

1981. április 2-án hunyt el Budapesten.

Irodalom:

GRESSAY Zoltán: Búcsúunk Kovács László elvtárstól 1919—1981. KPi. 1981. 2. sz.

A magyar élelmiszeripar története. (Szerk. Kirsch János—Szabó Loránd—Tóth-Zsiga István.) Bp. 1986.

KOVÁCS SÁNDOR (1928—1980)

1928. április 28-án született Budapesten. Édesapja Kovács László konzervmester szegény parasztszülők gyermeke volt. Bátyja Kovács László ismert konzervipari szakember, a konzervipari tröszt vezérigazgatójaként tevékenykedett.

Kovács Sándor tanulmányait befejezve, szintén a konzervszakmában kezdett el dolgozni. Első munkahelye az Esztergomi Konzervüzem volt, ahol 1946-ban szakmunkásként indult. Ez az időszak mélyreható változásokat hozott Magyarországi gazdasági, politikai, társadalmi életében. A kellő szakmai ismeretek mellett a politikai megbízhatóság, az emberekkel való bánni tudás, a törekvés a minél jobb eredmények elérésére egyaránt feltétele volt annak, hogy valaki jó vezetővé válhasson. Kovács Sándor birtokában volt e képességeknek.

1947-ben a Paksi Konzervgyárban már munkavezetőként dolgozott. Munkája mellett tanult. 1947-ben beiratkozott a Műszaki Főiskola esti tagozatára, élelmszervegyész szakra. 1949-ben tanulmányait meg kellett szakítania, a Nagykőrösi Konzervgyárba helyezték át, gyártásvezetői munkakörbe. A konzervgyártás a háború okozta pusztulások miatt ekkor még igen kis mértékű volt. Az 1941-ben hadiüzemmé nyilvánított gyárban 1945-ben indult újra a konzervgyártás, szeszfinomítással. 1947-ben, az államosítás évében 2000 tonna konzervet gyártott az üzem (ez a felszabadulás előtti mennyiségnek fele sem volt). Elavult, korszerűtlen berendezései voltak. A műszaki gárda mindössze egy konzervmesterből és négy konzervsegédből állott. Amikor Kovács Sándor odakerült, nem kis feladatot jelentett számára a zöldség-, gyümölcs-, hús- és készételek tartósítására specializálódott gyár termelésének irányítása, majd 1950-től az igazgatói állás betöltése

huszonöt éven keresztül. A gyár 1950-ben 624 dolgozóval már 7000 tonna konzervet gyártott.

1953 szeptemberében Kovács Sándor kezdeményezésére Toldi Miklós Élelmiszeripari Szakiskola néven 2 éves oktatási idővel konzervipari szakmunkás-képző nyílt Nagykőrösön. 1956-tól az oktatási idő 3 évre, később 4 évre emelkedett, s ekkor már szakközépiskolaként funkcionált. Munkája mellett újból tanulni kezdett. 1955-től a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem levelező hallgatója lett, s itt szerzett diplomát. 1967-től kezdve folyamatosan tanított a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem nagykőrösi kihelyezett tagozatán.

Kiváló szervező, vezető tevékenységének eredményeképpen 1959—1965 között a termelés egyre hatékonyabbá vált, kialakultak a feldolgozó vonalak, megindult a gépesítés. Megoldották a zöldségfélék téli tárolását. 1963-ban elsőként kezdeményezték az országban a zöldborsó szakaszos vetését.

A gyárban 1966—1970 között nagyarányú rekonstrukció zajlott le. Előfeldolgozó telepek jöttek létre Abonyban, Cegléden, Farmoson, Tápiószelén, Törtelen. A gyár területe 300 000 m²-re bővült. A rekonstrukció során szervezett, valóban nagyüzemi termelést folytató, korszerű üzem lett a gyár.

Kovács Sándor indítványára 1969-től az ipar szakembereinek bevonásával évről évre megrendezték a „Nagykőrösi Higiéniai Napok”-at. Az évek során bebizonyosodott, hogy az összejövetelek igen eredményesek a szakmai előrehaladás szempontjából is. A hatodik évi megnyitó alkalmával Kovács Sándor megállapította: „már az első évek során szükségessé vált, hogy a szoroson vett tartósítóiipari problémákon túl más élelmiszeripari ágak is helyet kapjanak a programban, különösen azok, amelyek konzervipari tevékenységhez kapcsolódnak, pl. a hús- és hűtőipar, a konzervipart nyersanyaggal ellátó mezőgazdaság, forgalmazó szervek.

Igazgatása alatt a konzervgyár 18-szor nyerte el az Élüzem, illetve a Kiváló vállalat címet. Nyolc alkalommal a Minisztertanács és a SZOT Vörös Zászlaját. Az egyetemi gyakorlati továbbképzés érdekében kifejtett munkássága alapján a gyár a Nagyváthy-émlékérem birtokosa lett.

Kovács Sándor 1952-ben a Magyar Népköztársasági Érdemérem arany fokozata; 1961-ben a Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetésben részesült.

1971-ben országgyűlési képviselővé, az országgyűlés ipari bizottságának titkárává választották. Ezen kívül tagja volt az ÉDOSZ Központi Vezetőségének, a MTESZ elnökségének és MÉTE társelnöke volt.

Kimagasló képességeinek, gazdaságirányító munkájának, közéleti-társadalmi tevékenységének elismeréseképpen 1975-ben mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszterhelyettség neveztek ki. E magas funkciót már csak öt éven keresztül tölthette be. 1980. február 26-án, Budapesten hunyt el. A magyar konzervipar kiemelkedő szakemberét veszítette el vele.

1983-ban — három évvel halála után — a XV. „Nagykőrösi Napok” alkalmával „Kovács Sándor-emlékülés” keretében emlékeztek meg munkásságáról a rendezvény résztvevői.

Irodalom:

BOGÁR Gyula: 25 éves a nagykőrösi „Toldi Miklós” Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet. KPi. 1979. 1. sz.

TÓTH-ZSIGA István: Kovács Sándor 1928—1980. Éi. 1980. 3. sz. 114 lap.

SZENES Endréné: Búcsúunk Kovács Sándor elvtárstól. KPi. 1980. 1. sz.

SZENES Endréné—TÓTH Attiláné: XV. Nagykőrösi Konzervipari Higiéniai Napok. Kovács Sándor-emlékülés. KPi. 1983. 3. sz.

KOVÁCSY BÉLA (1861—1931)

1861. november 20-án született (születési dátumával kapcsolatban megjegyzendő, hogy néhány forrásban 1861. november 22. szerepel. A MMgMA személyi emléanyag-gyűjteményében őrzött anyakönyvi kivonat másolata szerint azonban születésnapja november 20.) Tasnádszántón (Szilágy vármegye), ma Tasnád, Románia. Édesapja, Kovácsy Sándor a helyi Mikó-uradalomnak volt jószágigazgatója, édesanyja leánykori neve J. Orbók Anna. Kovácsy Béla korán került fel Budapestre, és középiskolai tanulmányait is itt folytatta. Családja jó ismeretségben volt Tormay Bélaival, az Állatorvosi Tanintézet tanárával, akinek tanácsára Kovácsy Béla az Állatorvosi Tanintézetbe iratkozott be 1877-ben. Az 1880-ban megszerzett kitűnő minősítésű diploma után rövid külföldi tanulmányútra ment, majd

1880-ban a Tanintézet Élettani tanszékének asszisztense lett. Itt egy évig dolgozott, mivel a következő esztendőben, 1881-ben állami állatorvosnak nevezték ki és szolgálattételre a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium állategészségügyi osztályára osztották be. Tanulmányainak folytatására egy év szabadságot kapott, s ezalatt, az 1882—1883-as tanévben a magyaróvári akadémia diplomáját szerezte meg, ugyancsak kitűnő eredménnyel. Ezután újra régi szolgálati helyét foglalta el a minisztériumban, de néhány hónap múlva Sopronba helyezték állami állatorvosnak. Munkakörében nem maradt sokáig, mivel 1885-ben a Kassai Gazdasági Tanintézet állattenyésztési tanszékének megüresedett helyét pályázta meg, amelyet kettős diplomájával, írásai révén már ismertté vált nevével meg is kapott és a tanszék vezetőjének nevezték ki, majd 1893-tól kezdve az igazgatói feladatok ellátásával is megbízták, míg 1895-ben a tanintézet igazgatói állásában véglegesítették és ezt a munkakört 1907-ig látta el. A több mint két évtizedes

tanintézeti tanári működése alatt a szakma iránti elkötelezettség szellemében nevelte az ifjúságot. Ragyogó pedagógiai munkájának elismerése volt 1926-ban a tiszteletére rendezett ünnepség, amelyen volt tanítványai szeretettel vették körül. Tevékenysége nem csak az oktatásra terjedt ki, hanem ugyanezen időszak alatt számos tudományos, főleg takarmányozási kísérletről számolt be. Éber Ernő, a „Magyar állattenyésztés története” című könyvében sokoldalú munkássága alapján emelte ki e korszak legkiválóbb állattenyésztéstani tanárai, Cselkó István és Újhelyi Imre mellett harmadiknak Kovácsy Bélát.

Igazgatósága alatt nagy utat tett meg a Kassai Gazdasági Tanintézet, majd Gazdasági Akadémia. Ugyanakkor az állattenyésztés terén kifejtett tudományos tevékenységével, írásaival Kovácsy Béla országos hírű és tekintélyű szakember lett. 1907-ben Budapestre, a Magyar Mezőgazdasági Múzeumba, az állattenyésztési és szakoktatási osztályokra helyezték át, s feladata az újjáépített Vajdahunyadvár állattenyésztési és szakoktatási kiállításainak elkészítése volt. E munkálatok elkészültével az 1898-ban létrehozott Országos Gyapjúminősítő Intézet igazgatójává nevezték ki. Az intézet több feladat ellátásával volt megbízva: minősíteni kellett juhtartók és kereskedők által beküldött gyapjúmintákat minőség, finomság, használhatóság szempontjából, ugyanakkor szakmai segítséget kellett adni a tenyésztőknek, tudományos vizsgálatokkal fejleszteni a gyapjúra vonatkozó ismereteket, továbbá a juhok törzskönyvezéséhez szolgáltatott, a gyapjúra vonatkozó adatokat.

E munkakörében — 1914-ben — az állami szolgálatból való nyugdíjaztatása után a Műtrágyát Értékesítő Szövetkezet propagandaosztályának lett az igazgatója, azonban főleg a juhtenyésztés terén tevékenykedett tovább. Különböző gazdaságok juhtenyésztését irányította és munkásságával számos gazdaságnak, így többek között az Egri Főkáptalan folyási uradalmának 30 ezres juhászatát emelte magas színvonalra. Érdemeinek tudható be a Törökországba történt nagyobb arányú tenyészállat-kivitelünk is, amelynek gyakorlati bonyolításában is részt vett.

Kovácsy Béla irodalmi tevékenységének tematikai és műfaji megoszlása igen széles körű volt. Írásaival a gazdatársadalom minden rétegéhez szólt. A növénytermesztés, de főleg az állattenyésztés köréből számos ismeretterjesztő cikket, füzetet írt, részben egy-egy újabb korszerű módszer elterjesztése és népszerűsítése vagy pedig a kisgazdák ismereteinek gyarapítása érdekében. Ezek az írásai főleg a „Gazdasági Lapok”-ban, majd a „Köztelek”-ben jelentek meg. Ez utóbbiaknak 1900-tól 1914-ig volt állattenyésztési rovatvezetője, ezt megelőzően pedig a Kassán megjelent „Gyakorlati Mezőgazda” című lapnak volt szerkesztője.

Ismeretterjesztő írásai mellett igen nagy népszerűségnek örvendtek szakkönyvei, amelyek részben akadémiai tankönyvek voltak, másik részük pedig egy-egy témának monografikus összefoglalása. Könyvei megírásában nagy segítséget jelentett kitűnő pedagógiai érzéke, amely a művek didaktikai felépítésében, világos és szakszerű magyarázataiban érvényesült. Műveiben felhasználta intézménye gazda-

ságának szakmai irányításában szerzett gyakorlati tapasztalatait, az újabb módszerek kipróbálásának eredményeit, kiegészítve ezeket a legfrissebb tudományos eredményekkel, amelyeket az állandóan figyelemmel kísért német és francia irodalomból merített.

Első nagyobb szabású, a három kiadásban megjelent „A ló és annak tenyésztése”, valamint „A sertés, annak tenyésztése és hizlalása” című munkáit Monostory Károllyal közösen írta. Ezután elsősorban felsőfokú gazdasági tanintézetek részére írt állattenyésztéstani tankönyvek megírása kötötte le idejét. Ezek a munkák azonban a gyakorlati gazdák érdeklődésére is számot tarthattak, különösen a „Takarmányozástan” című könyve, amelyben hazai irodalmunkban elsők között — igaz, hogy külföldi adatok alapján — ismertette a takarmányok kémiai vizsgálatokon alapuló összetételét és tápértékét, valamint a különböző korú és súlyú állatok tápanyagigényét.

Az Országos Gyapjúminősítő Intézetben, valamint a juhtenyésztés terén végzett szakmai munkájával korának egyik legkiválóbb juhtenyésztési szakembere volt, aki Magyarország minden jelentősebb juhászatát ismerte. Ennek alapján írta meg a Magyarország állattenyésztését bemutató „Juhtenyésztés” című kötetet, amely ma is forrásmunkának számít, valamint a „Juhtenyésztés és gyapjúisme” című könyvét.

Kovácsy Béla hosszabb betegség után, 69 éves korában, 1931. június 6-án halt meg Budapesten. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Főbb munkái:

Tanulmány a kefirről. Kassa, 1887. 19 lap.

Takarmányozástan. Kassa, 1893. 357 lap.

Újabb tapasztalatok az állattenyésztés és tejgazdaság terén. Kassa, 1900. 32 lap.

Sertésenyésztéstan. Kassa, 1903. 218 lap.

A szarvasmarha tenyésztése. Bp. 1909. 103 lap.

A magyar ló tenyésztése és használata. Bp., 1912. 30 lap.

Konkoly Thege Sándor szerk.: Magyarország állattenyésztése. Juhtenyésztés. Bp., 1926. 200 lap.

Juhtenyésztés és gyapjúisme. Bp., 1928. 159 lap.

Kovácsy Béla—Monostory Károly: A ló és annak tenyésztése. Kassa, 1889. 742 lap.

Kovácsy Béla—Monostory Károly: A sertés, annak tenyésztése és hizlalása. Kassa, 1897. 487 lap.

Irodalom:

— —: KOVÁCSY Béla + (Nekrológ) Kt. 1931. 47-48. sz.
ÉBER Ernő: A magyar állattenyésztés fejlődése. Bp., 1961.

KOZMA DÉNES (1875—1922)

1875. november 10-én született Dálnokon (Háromszék vm., ma: Dalnic — Románia). Családi körülményeit nem ismerjük. Középiskoláit a csíksomlyói székely főgimnáziumban végezte. Majd a magyaróvári Gazdasági Akadémián folytatta tanulmányait, ahol 1898-ban szerzett oklevelet. Közben egy évig a hallei és a berlini egyetemen természettudományi és mezőgazdasági előadásokat is hallgatott. 1898—1903 között ösztöndíjas gazdasági tanársegéd volt először, a magyaróvári Gazdasági Akadémián, majd a keszthelyi Gazdasági Tanintézetben. Java férfikorában (28 éves volt) még elvégezte a budapesti Tudományegyetemet, s „bölcészettudori oklevelet” szerzett. 1903-ban került a budapesti Állami Vetőmagvizsgáló Intézethez. Itteni munkássága és tudományos kísérletei során neve szakkörök-

ben egyre ismertebbé vált, ez együtt járt a hivatali előrehaladással is. A korábbi asszisztens 1911-ben lett a budapesti Vetőmagvizsgáló Állomás adjunktusa, majd 1918-ban állomásvezető. Közel két évtizedet töltött el az állomás szolgálatában és szorgalmas tudományos tevékenységben. Hosszas szenvedés után, fiatalon, 48 éves korában 1922. december 19-én hunyt el Budapesten.

Kozma Dénes mintaképe volt a képzett haladó gazdának. Mindennapi munkája mellett jelentős szakirodalmi tevékenységet folytatott. Erről tanúskodnak az önállóan és szaklapokban megjelent tanulmányai. Tudományos érdeklődése mindenekelőtt a gyomnövények és az élősök ellen való védekezés felé irányult. Foglalkozott a növénytermelés egyéb problémáival is. Rövid életének munkával töltött része, néhány esztendő kivételével teljes egészében a Vetőmagvizsgáló Állomáson telt el. Munkássága és az intézet tevékenysége szükségszerűen fonódott össze.

A növénytermesztés kiinduló és befejező pontja egyaránt a vetőmag. A vetőmagvizsgálat így szükségképpen végigkíséri a vetőmagot az aratástól egészen a vetésig. A vetőmagvizsgálat tudománya a vetőmaghamisítás elleni küzdelemben jött létre. A Deininger Imre által elsőként létrehozott magyaróvári állomás (1878) után gyors iramban fejlődött az 1881-ben alapított budapesti intézmény is. A vetőmagvizsgáló és vegykísérleti állomások hamarosan az egész országra kiterjedő hálózattal rendelkeztek. Közvetítették a tudományos eredményeket a gyakorlat felé. A legmagasabb színvonalú munkát a budapesti állomáson végezték, mely a század első évtizedeire európai rangra emelkedett.

A budapesti Vetőmagvizsgáló Állomás kezdetben az Állatorvosi Tanintézet növénytani tanszékének keretén belül működött, majd 1891-ben önállósult. Az első igazgatója Czákó Kálmán volt, utána 1896-tól Dégen Imre vezette az intézetet 40 éven át. Az ő jelentős közreműködésével született meg a vetőmagvak hamisításának tiltásáról szóló 1895-ös törvény, ami az intézet hatáskörét törvényesen megalapozta.

Az intézet az összegyűjtött tapasztalatokat szaklapokban közzétette a gazdaközönség számára. Az állomásnak gazdag és egyre szaporodó maggyűjteménye, herbárium a és egyéb színvonalas technikai műszerei, valamint tekintélyes könyvtára volt.

Kezdetről fogva fontos feladata volt a hereféle magvaknak arankatartalomra való vizsgálata és az állami ólomzárolások teljesítése. A zsákok ólomzárral való ellátása azt jelentette, hogy a vetőmagvizsgáló állomás a kibocsátott vetőmagvak megvizsgált tulajdonságát, kártevő- és gyommagnélküliségét ezzel az aktussal hivatalosan igazolta. E szolgáltatás hamar népszerűvé vált a gazdák körében, főként a herefélék arankamentességének igazolását igényelték az állomástól. Alkalmazták az ólomzárolást később paprikára, gyógynövényekre, erdei fagyvakra és a lucernára is.

Fontos újítás volt az 1915-ben életbe léptetett piros bárcás, azaz az engedélyes ólomzárolás. Az ilyen vetőmag csekélyebb mértékű arankatartalommal rendelkezett, takarmánytermelésre alkalmas volt, s az esetlegesen jelentkező arankafoltok kiirtása után vetőmagtermesztésre is felhasználható volt.

Az állomás munkatársai magvizsgáló tanfolyamokat tartottak, ahol az érdeklődőket kiképezték a legfontosabb magvizsgáló kérdésekben. Így az állomás az ilyen vizsgálatok egy részétől mentesült. A nyári hónapokban az intézet dolgozói bejárták a körzethez tartozó, leginkább veszélyeztetett területeket. A gazdákat kioktatták s a súlyosabb esetekben a hanyag gazdák feljelentésével is igyekeztek érvényt szerezni a mezőrendőri törvény káros gyomokra vonatkozó intézkedéseinek. Ismeretterjesztő füzetek, útmutató röplapok kibocsátásával igyekeztek mindenhová eljuttatni a szükséges tudnivalókat.

Az első világháború után gyakorlatiasabbá vált az intézet tevékenysége. Egyre nagyobb helyet kaptak a vetőmag minőségének emelését szolgáló akciók, s a

botanikai kérdések és kísérletek háttérbe szorultak. Ekkor vált híressé a magyar lucernamag.

Kozma Dénes munkássága szorosan kapcsolódott a Budapesti Vetőmagvizsgáló Állomás fent vázolt sokrétű tevékenységéhez. Tudományos, kísérleti vizsgálódásai a gyommagvakra, főként ezeknek a talajban való viselkedésére és az arankairtásra koncentráltak. Kutatási eredményeit részben önálló tanulmányokban, részben szakfolyóiratokban („Kísérletügyi Közlemények”, „Köztelek”, „Gazdasági Lapok”, „Mezőgazdák” stb.) publikálta. Közülük külön említésre méltó a „Kísérletügyi Közlemények” 1922-es évfolyamában megjelent csaknem százoldalas tanulmánya a gyommagvak talajban való viselkedéséről. Komoly és hosszas kísérletsozrotatban vizsgálta 16 elterjedt gyomnövény viselkedését. Sok új ismerettel és eredeti megállapítással bővítette a témával kapcsolatos addigi ismereteket. (Ennek megjelenését sajnos már nem érthette meg.)

Az intézet által kibocsátott ismeretterjesztő füzetek közül kiemelkedett a Kozma Dénes által írt „Védekezés az aranka ellen” című. Ennek széles körben való terjesztése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a gazdák a legjobban bevált védekezési módokat megismerhették.

Rövid, de tudományos munkákban és eredményekben mégis gazdag életével nem kismértékben járult hozzá egy újonnan alapított mezőgazdasági szakintézet fejlődéséhez, kibontakozásához.

Főbb munkái:

Védekezés az aranka ellen. Bp., 1912. 41 lap.

A beléndekmag nyugalmi időszakának megrövidítése. Bp., 1915. 43 lap.

Gyommagvak a talajban. KK. 1922. 244—322. lap.

Augusztin Béla—Kozma Dénes: A gyógynövénymagvak megítélése magvizsgálati módszerek alapján. Bp., 1920. 11 lap.

Irodalom:

A Budapesti M. kir. Állami Vetőmagvizsgáló Állomás jelentése az 1910/11. és 1911/12. években kifejtett működéséről . . . Közli: Dégen Árpád. Bp., 1914.

DÉGEN ÁRPÁD: A M. kir. Állami Vetőmagvizsgáló Állomás — Budapest. KK. 1922.

A magyar mezőgazdasági kísérleti intézetek ismertetése. (Összeáll.: Károly Rezső.) Bp., 1922.

A Budapesti M. kir. Vetőmagvizsgáló Állomás 1912—1922. évi működése. (Összeáll.: Lengyel Géza.) Bp., 1924.

Hetvenöt esztendő a jobb vetőmag szolgálatában. (Összeáll.: Schermann Szilárd.)
Bp., 1956.

FEHÉR György: A mezőgazdasági kísérletügy kialakulása Magyarországon (1869—1914). (Agrártörténeti Tanulmányok 11.) Bp., 1982.

KOZMA FERENC (1825—1892)

1825-ben született a Somogy megyei Sörnyepusztán. Haladó szellemű, feltörekvő nemesi családból származott; rokonai közül többen tűntek ki gazdasági, művészeti, közéleti tevékenységükkel. Alsófokú iskoláit Pápán végezte, s a katonai pályára készült. Kora gyermekségétől fogva vonzódott „a legnemesebb állat”, a ló iránt.

Katonai szolgálatát 1844-ben szintén a lovasságnál kezdte, majd a lovastestőrésznél folytatta, ahol hamarosan tisztirangot kapott. Hazafias érzelmei azonban a döntő pillanatban mindennél erősebbnek bizonyultak: a császári testőrtiszt a forradalom, a fellángoló szabadságharc oldalára állt. Vitézül küzdött a csatamezőn, egészen a nemzeti ügy szomorú bukásáig.

A fenyegető megtorlás elől — mint annyian mások — bujdosni kényszerült. Csak később, a helyzet enyhültével telepedett meg Baracskán, felesége Fejér megyei birtokán. Az abszolutizmus ekkor már kereste a kapcsolatokat a magyarság tehetséges tagjaival; megpróbált rést törni a „passzív rezisztencia” falán. A kormányzati szervek többször ajánlottak Kozma Ferencnek is megfelelő beosztást. Mégis csak a kiegyezés után — Deák Ferenc személyes ösztönzésére — lépett állami szolgálatba. Így került 1867-ben titkárként a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumba. 1868-ban a méneseket a hadseregtől a minisztérium, azon belül az újonnan megszervezett lótenyésztési osztály vette át, melynek vezetésével Kozma Ferencet bízták meg. 1872-ben hatáskörének kibővítésével, miniszteri tanácsossá nevezték ki. A lótenyésztés előtt nagy feladatok álltak. Első helyen a hadsereg igényei jelentkeztek, de az agrártermelésben — fuvarozásnál és igaerőként —, továbbá a közlekedésben nélkülözhetetlenek voltak a lovak. A mennyiségi növekedésen túl nagymértékű minőségi javulásra volt szükség.

Hallatlan lendülettel kezdett munkához, ahhoz a munkához, amelyet a mindenkori rosszindulatúak és kárörvendők eleve kudarcra ítélték. A bécsi udvar és hűséges hívei ugyanis a balszerencsés háborúk és a fenyegető külpolitikai helyzet kikényszerítette belső enyhülést csupán átmeneti állapotnak tekintették. Arra számítottak, hogy ha a kívülről szorongatott császárság fellélegezhet, akkor a nemzeti jogok ismételt elnyomásával hamarosan újra teljesen osztrák fennhatóság alá helyezhetik a magyar méneskar intézményeit, gazdasági-szakmai szervezetét és lóállományát. Ennek egyik megnyilvánulási formája volt, hogy Kozma rendelkezése ellenére Mezőhegyesen az átvétel után évekig a német volt az uralkodó nyelv, a ménesbirtok akkori vezetői hivatalos jelentéseikben nem használták az ország nyelvét. Joggal tiltakozott a Csanád megyei Gazdasági Egylet, hogy „... magyar földön és magyar pénzen, nagyrészt idegen származású egyénnel kezeltek az országnak ezen egyik legjelentékenyebb lótenyésztési telepe” s itt megtűrik „a német nyelvnek kizárólagos használatát”.

Kozma Ferenc nem vitatkozott sem ellenlábasaival, sem a kétkedőkkel, hanem cselekedett. Mindenekelőtt felfrissítette a hazai lótenyésztés egész parancsnoki karát. A jóakarató és tehetséges szakembereket megtartotta, de egyszersmind új erőkkel, ügyes, rátermett tenyésztőkkel egészítette ki a személyi állományt. Következésként küzdött a minden fejlődést fékező bürokrácia ellen; a fölösleges iratküldözgetést megszüntette, az egész ügyintézkedést a lehetőséghez képest leegyszerűsítette. Ugyanakkor felgyorsította az érdemi tevékenységet. Mindenekelőtt a már elbizonytalanodott sorsú állami méntelepeket fejlesztette fel. Bábolnán, Kisbéren, Mezőhegyesen magas színvonalú törzstenyészeteket létesített. 1874-ben kezdeményezésére helyezték az Olt völgyében fekvő Fogarasra a lipicai tenyésztörzset. Módot talált rá, hogy a törzstenyészetekbe külföldről is szerezzen be kitűnő vonalakat. Egyúttal kialakította az országos tenyészkörzeteket. A méntelepek mellett működtek a nagyobb körzeteket átfogó teleposztályok, ezeknek egyik legfontosabb feladata a fedezettállomások létrehozása és megfelelő ménekkel való ellátása volt. Kozma folyamatosan növelte a méntelepek osztályait és fedezettállomásait, s az 1880-as évekre elérte, hogy a négy nagy állami ménesbirtoknak 18 osztálya volt Magyarország különböző vidékein, és egy-egy osztály 100—200 mént tudott a körzetébe tartozó fedezettállomásnak rendelkezésére bocsátani. Gondoskodott róla, hogy ezeket a törzstenyészetek értékes „cseppvér-szolgáltatással” lássák el. Megalakította a megyei lótenyésztő bizottságokat, melyeknek tagjai a helyi lótenyésztő földbirtokosok, a megyei lovaregyletek, illetve gazdasági egyesületek tagjai s a minisztérium képviselői voltak. Ezzel mintegy társadalmi, tehát jóval szélesebb síkra helyezte át a hivatalos ténykedést, ugyanis e bizottságok jelentették az összekötő kapcsot az állami ménesek és a köztenyésztés között. Figyelme kiterjedt a lóállomány párosítására, felnevelésére, hasznosítására. Buzgóságának sikerült számos — eleinte bizony idegenkedő — gazdasági vezetőt, jeles gyakorlati lótenyésztőt megnyernie. Erőfeszítései nem voltak hiábavalók: a

magyar lótenyésztés hamarosan újból fellendült. Rövid idő alatt híressé vált a kisbéri angol telivér és az angol félvér, a bábolnai arab, a mezőhegyesi Gidrán, Nonius és angol félvér (Furioso-North Star), valamint Fogarason a lipicai. Mind ezt úgy érték el, hogy Kozma Ferenc utasítására az egyes fajták tenyésztéséhez és jellegéhez illő nemesvérű apaállatokat szereztek be.

Tenyészpolitikájában Kozmát sohasem ragadta túlzásokba az őszinte lelkesedés. Kellőképpen értékelte és pártolta ugyan a telivértenyésztést, de sohasem a többi fajta rovására. Ezt a mértéktartó szemléletet igyekezett a körzetekben, a bizottságok, a tenyésztők, a lótartó gazdák körében is érvényesíteni. Kiforratlan fajtákat azonban nem engedett be a köztenyésztésbe. Mint mondotta: „a telivérben elkövetett hibát egy-két nemzedéken belül a szakember selejtezéssel korigálja, de a dolgozó paraszt, a kisgazda tenyésztését generációkra tönkreteszi, mivel annak nincs rávaló pénze a korcsot vágóba küldeni”.

Az a tény, hogy az állami ménesekből kiválogatott magyar lovak az 1878. évi párizsi világiállításon a francia köztársasági elnök nagy aranyérmét nyerték el, szintén Kozma Ferencnek köszönhető. Méltán kapta meg a francia Becsületrend tisztii keresztjét, majd később a Szent István Rend lovagkeresztjét. Kozma tevékenységének talán legnagyobb nyilvános elismerése az 1885. évi általa szervezett országos lótenyésztési kiállítás hatalmas sikere volt. Itt kerültek ország-világ elé közel két évtizedes irányítómunkájának eredményei.

Sokréttű, nemes törekvései sajnos gyakran ütköztek ellenállásba, vagy egyszerűen anyagi érdekekbe. Többek között a szemére vetették, hogy Széchenyi emlékét mintegy megtagadva, valóságos ellensége az ügetőlónak. Holott éppen Kozma Ferenc működése alatt kezdődött a magyar jukker keresztjezése az orosz ügetővel, az Orlovval és az amerikai trapperrel; Kozma pártolta és bátorította a sportlótenyésztés kezdeményezőit.

Munkásságának eredményét a statisztikai adatok talán minden méltatásnál hitelesebben jelzik. 1867-ben Magyarországról 7907 lovat adtak el külföldre, 1897-ben pedig 41 177-et. A számszerű növekedés tehát ötszörös, de ennél többet mond az anyagi mutató, az exportált lovakért kapott összeg, amely az 1867. évi kb. 600 000 Ft-hoz képest több mint 14 millióra, közel huszonháromszorosára emelkedett. A hirtelen minőségi ugrás találóan tükrözi Kozma Ferenc munkájának horderejét.

Hiba lenne Kozma Ferenc méltatásánál csak a lótenyésztéssel kapcsolatos érdemeiről beszélni, hiszen a négy állami ménesbirtokon jelentékeny agrártermelés folyt, messze meghaladva az országos színvonalat. A szántóföldi növénytermesztésben a gabonafélék mellett jelentős területet biztosítottak a takarmány- és ipari növények termesztésének. Korszerű vetésforgó, hatékony szerves- és műtrágyahasználat, gépesítés, nyugati fajta szarvasmarhák tenyésztése, Mezőhegyesen cukor- és szeszgyár működése jelezte, hogy méltán nevezik ezeket a gazdaságokat később mintabirtokoknak. Mindehhez az alapot Kozma Ferenc teremtette meg.

Szakmai tevékenysége semmi esetre sem választható el emberi kapcsolataitól. Számos kortársának véleménye szerint nem csupán szakértelmének, kitűnő tenyésztői érzékének és hallatlan gyakorlatának köszönhette sikereit. Nagymértékben segítette az a kellemes közvetlen viszony, amely munkatársaihoz fűzte. Kozma Ferenc rangra, származásra, beosztásra való tekintet nélkül becsülte meg azokat, akik segítették tervei valóra váltásában, a magyar lótenyésztés fellendítésében.

Kozma minden év nyarának elején végiglátogatta a ménesbirtokokat, személyesen ellenőrizve az ott folyó munkákat, s a lóállomány szokásos osztályozását és selejtezését. 1892. június 7—12. között Kisbéren tartózkodott, ahol megfázott, de folytatta körútját. Június 24-én érkezett Mezőhegyesre, ahol a tüdőgyulladás ágyba kényszerítette, s már nem gyógyult fel, július 6-án meghalt. Baracsán temették el. Amikor Mezőhegyesen emlékünnepség keretében avatták fel szobrát (Zala György remek alkotását), nemcsak a hivatalból hivatalos közönség, hanem az egyszerű emberek hívatlan százai álltak körül, könnyezték meg egykori „főnöküket”. A Magyar Lovaregylet is 60 000 koronás emlékdíjat alapított Kozma Ferenc, a nagy hazafi, a nagyszerű tenyésztő és a kiváló szervező tiszteletére. Szobrot kapott Kisbéren is, utcát neveztek el róla Mezőhegyesen és a fővárosban a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium épülete mellett. A Magyar Lóverseny Vállalat Galopp-pályáján minden év őszen megrendezik a nevét viselő emlékversenyt.

Irodalom:

Mezőhegyesen az ezernyolczsáz hetvenhatodik évnek kezdetén. (Véleményes jelentése a Csanád megyei Gazdasági Egylet által, a mezőhegyesi álladalmi ménesbirtok viszonyainak tanulmányozására kiküldött szemle-bizottságnak.) Egybeállította . . . Papi Balog Péter. Arad, 1877.

— —: Kozma Ferenc. GL. 1892.

KŐSZEGI KÁROLY (1858—1919)

1858. szeptember 24-én született Baján. Iparoscsaládból származott. Elemi iskolai tanulmányait és szakmai alapismereteket szülővárosában szerezte meg. Érdeklődése már fiatal kora óta agrárműszaki területre irányult. Figyelemmel kísérte az első magyarországi szántógép-kísérleteket, amelyeket 1893 és 1898 között a budapesti Ganz és Társa Vasöntöde és Gépgyár Rt. vezérigazgatója, Mechwart András gépészmérnök — többek között a rotációs (forgórendszerű) szántógép feltalálója — szervezett. A mai talajmaró ősének első változatát Mechwart gőzlokomotívhoz szerkesztette, melyet a belsőégésű motoros, ún. petróleumeke változat követett. A gépek nagy önsúlya és üzembiztonsága sok kívánnivalót hagyott maga után, ezért sorozatgyártásukra nem került sor.

A talajmaró gép fejlesztése majdnem tíz évig váratott magára. 1907-ben azonban Kőszegi Károly elkészítette a rotációs kapaszerkezettel párosított benzinmotoros talajművelő gép prototípusát, amely Mechwart forgórendszerű szántógépeinek elvéből indult ki. A bemutatóra szeptember 7-én a Baja melletti Koppány pusztán került sor. A kísérleti géppel 25—35 cm-es mélységben 1 óra alatt 1250 négyszögöl területet szántottak fel. A talajművelőgép úgy volt kialakítva, hogy szántáson kívül alkalmas volt csépgéphajtásra, darálásra, takarmányelőkészítésre és vontatásra is. A kísérleti gépet 15 soros vetőmagszekrényvel is felszerelték. Kőszegi talajművelő gépét 32 országban — többek között még Japánban is — szabadalmaztatta. Kőszegi a gépet a következő években tovább tökéletesítette és kilenc darabbal az ország különböző helyein végeztek kísérleteket.

Ifj. Sporzon Pál gépészmérnök, a „Köztelek” című hetilap szerkesztője „A Kőszegi-féle talajművelő gép és annak jelentősége” című tanulmányának bevezetőjében azt írta: „Kőszegi Károly Baján egy oly talajművelő gépet talált föl, mely úgy munkaköltség, mint munkaminőségben messze felülmúl minden eddig ismert talajművelő eszközt s gépet, az általános érdeklődés nálunk szokatlanul fordult a gép felé. Őszintén megvallva, nem fogadtam valami szívesen a feltalálót addig, míg ideáját maga meg nem magyarázta előttem. Ettől a percztől fogva kezdtem hinni találmánya értékében. A három éven át végzett kísérletei hitemet meggyőződéssé erősítették s ma még nagyobb biztonsággal s még nagyobb megnyugvással hirdetem és vallom, hogy a Kőszegi-féle talajművelő gép egy oly korszakot alkotó találmány, mely a talajművelés terén eddig fennállott s elfogadott tanok és szokások jó részét halomra dönti.”

Kiemelkedett Kőszegi gépe az 1909-ben az Országos Magyar Gazdasági Egyesü-

let (OMGE), a Műegyetem és a Magyaróvári Gépkísérleti Állomás által Mezőhegyesen rendezett szántóversenyen, ahol — első ízben — motoros gépek is részt vettek.

A sok kísérletezés és próba eredményeként a Kőszegi-féle talajművelő gépet 60 LE-s német gyártmányú Kämper-féle négyütemű benzinmotorokkal látták el. A munkagép kerete idomacélból készült, három vas — elől egy, hátul két — kerekes alátámasztással. Az ún. kapamű (össze- és széteső csavarvonalban elhelyezett művelőfogak) a motorról jobb oldali járókerék közvetítésével lánchajtást kapott. A talajművelő 20—30 cm mélységben és 180 cm-es munkaszélességben dolgozott. A gép kiszolgálását két személy végezte.

A „Kőszegi Károly-féle Szabadalmazott Talajművelőgép Gépgyár Részvénytársaság”, melyet Baján létesítettek, összesen 50 db gépet készített Kämper-motorokkal.

Rázsó Imre gépészmérnök, a magyaróvári Gazdasági Akadémia tanára írta a gépről 1910-ben: „A Kőszegi Károly-féle motoros talajművelő gép iránt, mely azóta teljes mértékben magára vonta a német és amerikai gazdák érdeklődését is, mert a külföldi kísérletek és bemutatók alkalmával bebizonyosodott, hogy a Kőszegi-gép javított 1910-iki alakjában a magajáró robbanó motoros talajművelő gépek között az első helyen áll, számottevő versenytársa ez idő szerint sem hazánkban, sem külföldön egyáltalán nincs s hihetőleg egyelőre nem is lesz.”

Később, 1912-ben a gyártásjogot a nagy hírű mannheini Lanz gyár vette meg, és a gépet átszerkesztette. Német megrendelésre a legnagyobb magyar mezőgazdasági gépgyár, a kispesti Hofherr—Schrantz—Clayton—Shuttleworth RT. (HSCS) ebből a típusból több darabot készített ugyan, de a további műszaki fejlesztés hiányában gyártása abbamaradt. Általánosan a Kőszegi-féle szántógép egyik kiviteli alakjában azért sem tudott elterjedni, mert a világháborús évekkel járó gazdasági nehézségek a további próbákhoz, kísérletekhez Kőszegi Károlynak nem biztosították az alapvető feltételeket.

A Lanz gyár által készített gépeket a tízes évek végéig Németországban sok helyen a hagyományos ekés földművelés helyett használták. Annak ellenére, hogy a „gépezet az összes agrikultur államokban” szabadalmazva volt, fokozatosan háttérbe szorult, majd az elv nagyon hosszú ideig feledésbe merült, míg a hatvanas években a mezőgazdasági gépipar — a Kőszegi-gépek alapötletét felhasználva — elkészítette a traktoros talajmarókat.

Kőszegi Károly küzdelmes élete 61 éves korában, 1919-ben Baján ért véget.

Irodalom:

— —: Kőszeghy Károly motorekéje GL. 39. 83. 702—703.

LATINOVITS Pál: A Kőszeghy-féle motoreke GL. 48. sz. 844—845.

RAZGHA Ernő: A Kőszegi gép üzemköltségei. Kt. 1909. 58. sz. 1639 lap.

F. FORNEMANN: Die Arbeit des Landbaumotors, Patent Kőszegi, im Jahr: 1911 und ihr Einfluss auf den physikalischen Zustand des Bodens. (Mitteilungen der Deutschen Landwirtschaftsgesellschaft 1912).

— —: Die Motorkultur in Deutschland, Berlin 1913. 188 lap.

VAJDA Pál: Nagy magyar feltalálók. Bp., 1958. 290. lap.

KÖVES JÁNOS (1882—1977)

1882. január 8-án született Zircen (Veszprém m.), nyolcgyeremeses kovács családban. A szülőhelyén befejezett elemi iskola után Veszprémben hat gimnáziumi osztályt végzett, és mivel az Állatorvosi Akadémiára ezzel is lehetett jelentkezni, 1898-tól itt folytatta tanulmányait. Édesapja halálakor úgy tűnt, hogy a család nehéz anyagi helyzete az akadémiai tanulmányok abbahagyására kényszeríti, ám az anatómiai és élettani intézetekben végzett különmunka végül is lehetővé tette, hogy állatorvosi oklevelet szerezzen.

A frissen végzett fiatal állatorvos 1902-ben a kórbonctani tanszéken lett gyakornok, később tanársegéd, s ezzel kezdetét vette az a mintegy tíz éves időszak, amelyet Köves János az Állatorvosi Főiskola különböző tanszékein töltött tanársegédként. Az állatorvostudomány kiemelkedő hazai alakjai mellett dolgozhatott, s ez a tény, valamint az, hogy a tudományág egyes területeit behatóan megismerhette, nagyban hozzájárultak pályája kibontakozásához.

1903-ban egyéves katonai szolgálatra vonult be, majd Marek József mellett, a belgyógyászati tanszéken folytatta munkáját. Közben befejezte a gimnázium 7—8. osztályát is, hogy érettségét téve, a tudományegyetemen doktori címet szerezhesen. Az időközben főiskolává szervezett Állatorvosi Akadémia megkapta a doktorrá avatás jogát is, így Köves János — Wellmann Oszkár és Berzkó József mellett — a három első állatorvosdoktor egyike lett. 1907-ben elkészült disszertációjában a klinikai vérvizsgálattal foglalkozott.

Az 1905 ősztől kezdődően a Földművelésügyi Minisztériumban töltött két és fél év után, 1908 januárjában visszatért az Állatorvosi Főiskolára, ahol addigi munkája alapján Hutýra Ferenc választotta munkatársává a sertéspestisre vonat-

kozó kutatásaiban. A főiskolán Köves János e munka mellett az ambulatóriumot és a hallgatók vásártéri gyakorlatait vezette.

A sertéspestis alaktanának tanulmányozása terén végzett kutatásai során sikeresen oldotta meg a kór elleni védőoltásokhoz szükséges oltóanyagok termelésének problémáját, s Hutýra Ferencel együtt kidolgozott módszerével Európában először tudták a szérumot nagy mennyiségben előállítani.

E kutatások megindulására Köves János 1928-ban írt „A sertéspestis megelőzése és leküzdése ojtásokkal” című dolgozatában emlékezett vissza. A sertéspestis elleni védőoltás-kísérleteket 1907-ben kezdték el Darányi Ignác földművelésügyi miniszter támogatásával. Hutýra Ferenc már 1906-ban kimutatta, hogy az Európában uralkodó vérszt filtrálható (szűrhető) vírus okozta: a mesterségesen megbetegített és felépült állatok ismételt fertőzésekre nem reagáltak. Ez a megfigyelés és felismerés adott alapot az aktív immunizálás kidolgozásához. 1909-ben Hutýra Ferenc és munkatársa az „Állatorvosi Lapok”-ban közzétették a sertéspestis elleni első szérumos oltások eredményeit, amelyek a veszteségek 30—50 százalékos csökkenését mutatták. 1914-ben ugyancsak e lap hasábjain az első szimultán (kettős) oltásokról írtak: szérummal együtt vírust is fecskendeztek be. A szérum ugyanis egészséges állatok testébe oltva, hét-három hetes védelmet adott. A tartós immunitás megszerzéséhez viszont az szükséges, hogy a szérumhatás ideje alatt vagy természetes, vagy mesterséges fertőzés érje az állatokat, „hogy így a fertőzés okozta megbetegedés tartós immunitást váltson ki”. Ez az oltásforma azonban a háború éveitől kezdve, s az azt követő rossz gazdasági viszonyok miatt évekig szünetelt.

Köves János 1908 ősztől megbízást kapott az Állatorvosi Főiskola keretében a sertéspestis elleni oltások termelésére létesült Járványtani Laboratórium vezetésére, majd az 1912 februárjától ennek helyébe lépett, a háziállatok fertőző betegségei elleni oltóanyagok termelésére alakult Phylaxia Szérumtermelő Rt. vezetőjévé választották. Ekkor nevezték ki állami állatorvossá is. E megbízásai mellett folytatta több állatbetegség tanulmányozását és a passzív és aktív védőoltások lehetőségének kutatását.

Az I. világháborúban Köves János két évet katonai állatorvosként töltött. Még a háború alatt, 1917-ben kapta meg főiskolai tanári kinevezését. 1921-től állategészségügyi főfelügyelő volt. A Phylaxiát a közegészségügy szolgálatának szellemében 1923-ban embergyógyászati osztállyal bővítette. (Ez az osztály 1953-ban Humán Oltóanyagtermelő és Kutató Intézet néven az Egészségügyi Minisztérium önálló vállalatává vált.) Tevékenységét 1925-ben gazdasági főtanácsosi címmel ismerték el.

1934-ben Köves János és Hirt Géza, a Phylaxia kórbonctani-kórszövettani osztályának vezetője a sertéspestis elleni védőoltásokkal kapcsolatosan kidolgozott aktív immunizáció Aujeszky-féle betegség elleni alkalmazásának lehetőségéről számoltak be az „Állatorvosi Lapok”-ban publikált tanulmányukban. 1931 decemberében a kőbányai sertéshizlaló-telepen sertéspestis ellen biztosan immunis

állatok közt megbetegedések voltak. A Phylaxia vizsgálata azt Aujeszky-féle betegséget mutatta ki a sertések között. E kórt Aujeszky Aladár mikrobiológus, bakteriológus írta le először 1902-ben a szarvasmarhán tett megfigyelései alapján. Szűrhető vírus okozta heveny fertőzés, amely nemcsak nyúltvelőbénulásban nyilvánul meg, hanem az esetek nagyobb részében agyi tünetek nélküli heveny lázas betegként lép fel. E fertőző megbetegedés elsősorban sertéseknél, szarvasmarháknál, lovaknál és juhoknál fordul elő. A betegség kiállása immunizál, ezért volt lehetséges az aktív immunizálás gyakorlati alkalmazásának kidolgozása vele szemben.

Köves János kutatásai a fertőző betegségek elleni aktív és passzív védőoltásokra irányultak elsősorban. Széles körű szakirodalmi munkássága a sertéspestis mellett több más állatbetegségre is kiterjedt: így kutatásai körébe tartozott a malacok heveny paratífusza, a veszettség, a száj- és körömfájás, a sertésorbánc, az említett Aujeszky-féle betegség, de védőoltásokat dolgozott ki a lépfene és tetanusz ellen is. A sertések rosszindulatú vizenyőjének bradsot-szerű alakját ő írta le, ezért nevezi e betegséget a szakirodalom Köves-féle betegségnek. A Köves-féle betegség jelentkezésekor a sertéspestissel hasonló tüneteket mutat. Okozója, egy gyomorba került baktérium (*Clostridium septicum*), akkor fejt ki működését, ha a gyomor nyálkahártyája más ok miatt, rendszerint a sertéspestis vírusa hatására gyulladt állapotban van.

Köves János munkája során mindig nagy figyelmet fordított az állatok egészségét védő tartási, takarmányozási, egészségügyi követelményekre, s későbbi kutatásai közvetlenül is az állathigiénia területére irányultak.

Eredményei elismeréseképp 1935-ben egyetemi magántanárrá, 1937-ben egyetemi nyilvános rendkívüli tanárrá habilitálták. Kutatói és oktatói tevékenysége mellett több éven át a Magyar Országos Állatorvos-Egyesület különböző tisztségét, 1924-től 1943-ig elnöki posztját töltötte be.

A II. világháború után, 1945 februárjában Köves János részt vett a főváros vezetői által összehívott bizottság munkájában, melynek az volt a feladata, hogy néhány gyógyszerterat gyógyszerekkel ellásson és biztosítsa azok újbóli megnyitását. Köves a Phylaxia embergyógyászati osztályán és a Szállás utcai központban már márciusban megindította a főváros lakossága tífusz elleni védőoltásához szükséges oltóanyagok termelését.

Köves Jánost 1948-ban az MTA kebelében létesített „kiemelt tudós” státuszába iktatták, majd a Tudományos Minősítő Bizottság 1952-ben az állatorvostudományok doktora fokozatot ítélte oda részére. Amikor a magyarországi oltóanyagtermelő intézeteket Phylaxia Állami Oltóanyagtermelő Intézet néven egyesítették, az államosított vállalat műszaki vezetésével Köves Jánost bízták meg.

1952-től kezdve mint a két évvel korábban alakult Állategészségügyi Kutató Intézet higiéniai osztályának vezetője dolgozott tovább. Az állatok egészséges tartási és elhelyezési viszonyainak, valamint az istállók építésének és szellőzésének kérdéseit tanulmányozta, s azok javításának lehetőségeivel foglalkozott. 1958-ban,

76 éves korában nyugdíjba vonult, de továbbra is folytatta működését az intézet keretein belül.

96. életévében, szellemi képességei teljes birtokában hunyt el 1977. október 31-én. Tahiban (Pest megye) helyezték örök nyugalomra.

Főbb munkái:

A sertéspestis lappangási ideje. Bp., 1912. 27 lap.

A sertéspestis megelőzése és leküzdése ojtásokkal. Bp., 1928. 22 lap.

Hutýra Ferenc—Köves János: Aktív immunizálás a sertéspestis ellen. ÁOL. 1914. 15., 16. sz.

Köves János—Hirt Géza: Az Aujeszky-féle betegség mint kiterjedt járvány sertések között. ÁOL. 1934. 6., 7. sz.

Irodalom:

Köves János önéletrajza. MMgMA Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

SZENT-IVÁNYI Miklós: Köves János dr. 1882—1977. MÁL. 1978 2. sz.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza. 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

KÖVES JÁNOS (1921—1970)

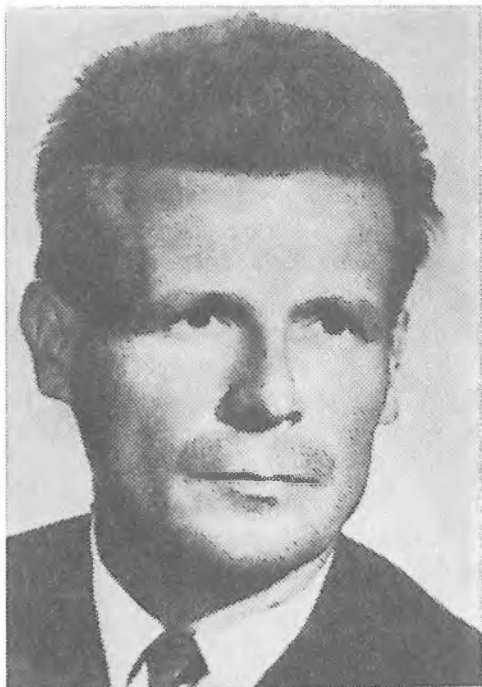
1921. október 10-én született Budapesten. Munkás családból származott, apja a Ganz Vagon- és Gépgyárban, később a Fővárosi Gázműveknél lakatos művezetőként dolgozott. Köves János gimnáziumi tanulmányait 1939-ben fejezte be a Kőbányai Állami Reálgimnáziumban. Közvetlenül ezután tisztviselő gyakornok a Hangya Szövetkezeti Központnál, később a húsertékesítési osztály kitermelési és elszámolási csoport vezetője lett.

A Szövetkezeti Központhoz tartozó Kispesti Húsüzem helyettes vezetőjének 1943-ban nevezték ki, s ez idő alatt tanulmányokat is folytatott a Budapesti Tudományegyetem Jogi Karán. Tanulmányait 1944-ben fejezte be. Ezután katonai szolgálatot teljesített, majd alakulatát Németországba vezényelték, 1945 áprilisában Jénában amerikai fogságba

esett, ahonnan 1945 szeptemberében térhetett haza. Ezután megint a Kispesti Húsüzemben dolgozott régi beosztásában. 1948-ban az üzem államosításakor műszaki vezetőnek nevezték ki. Kevéssel később, 1950-ben lett az akkori Könnyűipari Minisztérium Hús- és Tartósítóipari Főosztályának előadója, később főelőadója. 1952-ben az Élelmezési Minisztérium húsipari igazgatóságának termelési osztályvezetője, 1953-tól főmérnöke lett. 1955-ben szerezte meg a Műszaki Egyetemen a gépészmérnöki oklevelet.

1962-ben nevezték ki élelmezésügyi miniszterhelyettesé. 1967-től 1970-ig pedig mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszterhelyettes és az élelmiszeripari hivatal vezetője volt.

Köves János mind termelési, mind a műszaki vonalon kimagasló szakembernek bizonyult, de kitűnően értett a terv, munkaügy és számviteli kérdésekhez is. Említésre méltó, hogy elsőként tanulmányozta 1954-ben a Szovjetunió húskombinátja-

it. Tapasztalatai alapján javasolta a hazai húskombinátok rendszerének megtervezését. Így lett jelentős érdemei egyike a húsipar műszaki fejlesztése, gépesítése, korszerű technológiák kifejlesztése. Nevéhez fűződik a korszerű gyöngyösi kombinált vágóvonal, szalámigyáraink klimatizált feldolgozó és érlelő vonalainak kialakítása. Jelentős érdemei vannak a nagyüzemi doboz-sonka és húskonzerv-gyártás, a hazai húsipari és gépgyártás megszervezése és fellendítése, ezenkívül számos új konzervgyár építése és a régebbiek bővítése terén.

Nemcsak a gyakorlati, hanem a szakkutatási munkákból is jelentős részt vállalt. Egyik kezdeményezője volt az Országos Húsipari Kutatóintézet létrehozásának (1959), megalapozója volt az önálló magyar húsipari kutatásoknak, gazdagította a szakirodalmat. Hivatali teendőin kívül számos területen vállalt társadalmi munkát. Alelnöke volt a Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesületnek, tagja volt az Élelmiszeripari Dolgozók szakszervezete Központi Vezetőségének. Szívvügye volt a hazai, korszerűen gondolkodó, magasan képzett mérnökök képzése is. Aktívan bekapcsolódott az oktatásba is, s mint adjunktus a Műszaki Egyetem vegyipari gépek és mezőgazdasági iparok tanszékén vett részt a szakember-utánpótlás nevelésében.

Munkája eredményességét számos kitüntetése is igazolja. Megkapta — többek között — a Magyar Népköztársaság Érdemérem ezüst fokozatát (1958), a Szocialista Munkáért Érdemérmét (1955) és a Munka Érdemrend Arany fokozatát (1968). Az élelmiszeripar fejlesztése érdekében végzett munkájáért a MÉTE „Török Gábor” emlékéremmel tüntette ki 1969-ben.

Köves János fiatalon — 49 évesen — 1970. január 15-én munka közben hunyt el Budapesten.

Főbb munkája:

Élelmiszeripari technológiák. (Jegyzet a minőségellenőrzéssel és minőségvizsgálattal foglalkozó dolgozók mérnöktovábbképző tanfolyamához. (Bp., 1968. 442. lap.

Irodalom:

— —: Köves János (1921—1970) ÉI. 1970/I.

— —: Elhunyt Köves János miniszterhelyettes. Bg. 1970. 1. sz.

KÖVESSI FERENC (1875—1945)

1875-ben született a Bihar megyei Éro-lasziban. (ma: Olosig—Románia). Fel-sőbb tanulmányait Debrecenben a Gaz-dasági Tanintézetben, később Budapes-ten a Felsőbb Szőlő és Borászati Tanfo-lyamon folytatta. Ezután mint szőlésze-ti és borászati felügyelő szolgált. 1896-ban a millenniumi kiállítás szőlészeti részének rendezésére kérték fel. Ezután állami ösztöndíjjal Franciaországban Montpellierben, később Párisban a Sorbonne-on fejezte be szőlészeti tanul-mányait. Itt jegyezte el magát a növény-fiziológia tudományával s ugyanitt 1901-ben kitüntetéssel doktorált. Haza-térte után Budapesten fizika, kémia és felsőbb matematika kollégiumok kere-tén belül bővítette ismereteit. Közben mint szőlészeti felügyelő, a filoxera kér-désével foglalkozott behatóan.

1904-ben Selmecbányán az Erdészeti és Bányászati Főiskola növényteni tanszékének tanárává nevezték ki. Munkássága nyomán a tanszék kitűnően felszerelt tudományos intézetté vált. Az első világhá-ború után a főiskolát Sopronba helyezték, tevékenységét itt az Erdészeti Főiskolán folytatta, bár tanszékét ketté választották. 1933-ban nyugdíjazták. Rövid idő elteltével a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvo-si Karára 1934-ben új kinevezést kapott, a megalakult Mezőgazdasági Osztályának növényélet- és kórtani tanszékének nyilvános rendes tanára lett. 1939 és 1940 között a Mezőgazdasági és Állatorvosi Kar dékánja, majd prodékánja volt.

Kövessi Ferenc tudományos munkásságát a nagyfokú precizitás, kitűnő szerve-zés jellemezte. Laboratóriumi kísérleteit, megfigyeléseit mindig aprólékos gonddal végezte. Kiváló szervezőképességét bizonyítják a selmecbányai laboratórium és botanikuskert kialakítása, alapvető műszerek kifejlesztése, a tanszéki munkák jobb megszervezése, gyűjtemények kialakítása.

Kutatása eredményeit tudományos publikációiban — számuk mintegy hatvan — adta közre, melyek közül sok idegen nyelven is megjelent. Dolgozatai között kevés az ismeretterjesztő jellegű, mert a népszerűsítő munkát nem tartotta fő feladatának.

Legelső kutatásai a szőlővel foglalkoznak. Biológiai tanulmányt írt a szőlővessző éréséről, a szőlő elfagyásáról, betegségeiről, vizsgálta az amerikai szőlőfajták hazai klímába való beilleszkedését, de ugyanakkor foglalkozott a fás növények vesszejének érésével, a fák térfogati növekedésének törvényével is. Miután biológiai tudását egzakt tudományokkal egészítette ki, a növényi életjelenségek magyarázatának fizikai, matematikai összefüggései felé fordította figyelmét. Az út nem volt zökkenőmentes, mint minden újnak, sok ellenzője akadt. Jelentős vizsgálatait „Az élőlények fejlődése szabályosságának a magyarázata” című tanulmány-sorozatban adta közre. Ez élete fő munkája is, melyben a zöldnövényekre és egysejtűekre vonatkoztatva általános érvényű törvényszerűségeket állapított meg. Előbb elméleti, később kísérleti úton elsőként ábrázolta a jelenségeket koordináta rendszerben, s a kapott görbéket elemezve kimutatta, hogy köztük az összefüggés igen szoros. Az első a periódus nélküli csillapított harmonikus rezgőmozgás görbéjével azonos, a második az előbbi összegezése, míg a harmadik részben a periódus nélkülin, a részben a periódusos csillapított rezgés függvényéből tevődik össze. Biofizikai kutatásai kiterjedtek többek közt az az elektromos egyenáram hatására a növények fejlődésében, a biomotoros erő aperiodusos rezgőmozgását mutató változására a sejtek osztódásánál. Több tanulmánya csak kéziratban maradt meg.

Tudományos munkássága mellett nagy súlyt fektetett az oktatásra is. Franciaországi tapasztalatait az ottani mezőgazdasági és erdészeti felsőbb szakoktatásról 1906-ban jelentette meg. Selmecbányán tankönyvet írt hallgatói számára a növény-tani anatómiai gyakorlatokhoz. A soproni nyári egyetem előadói sorában is részt vett.

Kövessi Ferenc munkája nem lehetett teljes, mert Budapest ostromának napjaiban, 1945 január 13-án betegsége következtében elhunyt.

Főbb munkái:

Az amerikai szőlőfajták és klímánk. Bp., 1899. 10. lap.

A fás növények vesszejének érése. Bp., 1902. 20. lap.

Biológiai tanulmány a szőlővessző éréséről. Bp., 1904. 78. lap.

A fák térfogati növekedésének törvénye. Bp., 1906. lap 12.

Vezérfonal az erdészeti főiskolán a növény-anatómiai gyakorlatok végzéséhez. Selmecbánya. 1907. 1—2 kötet.

Az elektromos egyenáram hatása a növények fejlődésére. Bp., 1928. 14. lap.

Az aperiodusosan csillapított harmonikus rezgőmozgás szerepe az életjelenségek-nél. Sopron, 1929. 31. lap.

Az élőlények fejlődése szabályosságának magyarázata. Bp., 1935. 76. lap.

Irodalom:

HUSZ Béla: Kövessi Ferenc emlékezete. AtSzI. 1947.

RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp., 1953.

KRÁMSZKY LAJOS (1862—1915)

Győrött született 1862. augusztus 1-jén. Édesapja városszerte ismert jónevű iparos volt, aki puritán életmódja következtében köztiszteletben állott. Krámszky Lajos elemi és középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte. Szorgalmas, jóeszű gyerek volt, aki mindenképpen tovább akart tanulni. Jelesen érettségizett és a jó bizonyítvánnyal a kezében a bécsi Műegyetem vegyész-szakára iratkozott be, az 1880-as évek elején. Az egyetemen 1884-ben kapott diplomát. Hazatérve katonai szolgálatra hívták be, így csak a katonaidő letöltése után, 1885-ben tudott állás után nézni.

A kor „szokása” — pontosabban gazdasági helyzete — következtében fizetés nélküli próbaszolgálatra lépett be az Állami Vegykísérleti Állomásra. Az Intézet akkori igazgatója — Lieber-

mann Leó — a próbaidő alatt felismerte Krámszky értékeit, szaktudását, akaraterjét, a szülői házból hozott munkaszeretetét. A fentiek végett Liebermann igazgató igyekezett Krámszkyt mindenképp megtartani az Intézet kötelékében. A következő — az 1886-os évben — 400 Ft-nyi fizetéssel ösztöndíjassá léptették elő. Kiváló munkája ellenére is csak öt év múlva, 1891-ben nevezték ki segédvegyésszé, jól tükrözve ezzel a magyar vegyészet múlt század végi lehetőségeit. Az Intézetben akkor még szokásos esküt is csak ekkor tehette le s így állami szolgálata is csak ettől az időponttól számított.

Krámszky Lajost ezek a dolgok kevésbé zavarták. Említettük, hogy puritán nevelést kapott és csaknem minden örömét és szórakozását a munkájában lelte. Kiváló szakértelmének, áldozatos munkájának köszönhető, hogy amikor 1894-ben az új bortörvény értelmében létrejött az Állandó Borvizsgáló Szakértő Bizottság, a borvizsgálatok végzésével Krámszky Lajost bízták meg. A vizsgálatokat az

Országos Kémiai Intézetben végezte a Szakértői Bizottság teljes megelégedésére. Az egyszerű életvitelű Krámszky ugyanis nemcsak kiváló tudós, hanem megvesztegethetetlen, erős igazságérzetű ember volt. Így amikor a borhamisítások elleni küzdelem felerősödött és a borvizsgálatok iránti igény megnövekedett, az Országos Kémiai Intézetben Borászati Osztály létesült, az osztály szervezője és vezető fővegyésze — haláláig — Krámszky Lajos lett.

Mint a nagy tudású szakemberek általában, Krámszky Lajos is több helyen vállalt szakmai feladatot, tekintettel arra, hogy nemcsak a borok összetételének vizsgálatában jeleskedett, hanem elméletben, gyakorlatban egyaránt szakértője volt a szőlő és bortermelesnek.

Már ösztöndíjas vegyész korától, 1887-től a budafoki mintapince szaktanácsadója volt. Hasonló tisztséget látott el a Földművelésügyi Minisztériumban is, ahol a borellenőrzéssel és a borkémiával összefüggő mindennemű kérdésben szakértőként működött. Ismerte az egykori Magyarország valamennyi bortermező vidékét és azok jellegzetes borait, sőt a velük kereskedelmi kapcsolatban álló országok szőlő és bortermelesét is igyekezett megismerni. Gyakran járt külföldön, többnyire Ausztriában, de tanulmányozta a görög bortermelesét is. A külföldiekkel folytatott borkereskedelem egyik szakértője, minisztériumi tanácsadó volt.

A gyakorlati kutató-, elemzőmunka, a szaktanácsadói szerepkör ellátása mellett tanított is. 1896-ban nevezték ki a Felsőbb Szőlő és Borgazdasági tanfolyam, majd 1902-ben Pincemesteri Tanfolyam előadó tanárává. A róla emlékezők szerint egyike volt a legkedveltebb tanároknak, aki tanítványainak nem csak a tudását gyarapította, hanem megtanította őket önállóan gondolkodni és ítélni is.

Hajós György „A borvizsgálat magyar úttörői” című kiadványában szakmai, szakirodalmi munkássága közül elsősorban a hivatalos szakvéleményeit emeli ki, amelyek valóságos remekei a vegyészeti szakvéleménynek.”

Cikkeit, tanulmányait elsősorban a „Borászati Lapok”, a „Magyar Bor” és a „Kísérletügyi Közlemények” című szaklapokban közölte. Tanulmányai közül több megjelent — különnyomatként — önálló füzetben is. „A legszükségesebb pinceműveletek” című munkáját a hazai borkezelés előmozdítása érdekében a széles bortermező rétegnek szánta. Könyvében arról írt, miszerint ahhoz, hogy a bor palackérett legyen, feltétlenül szükséges a fejtés, mert ezáltal tarthatók a borok épségben, a szűrés által a tisztulási idő rövidül, mivel szűrés által a bort a kiváltott anyagoktól elválasztjuk. Hasonlóképp szükségesnek ítéli a derítést, amikor a borban lévő anyagokat más adalékok hozzáadásával választják ki és a kénezést, mely elsődlegesen a hordók épségben tartása végett szükséges. Többi műve: pl.: „A tokaji bor, annak termőhelye, készítési módja és gyógyászati jelentősége”; „A kén a pincegazdaságban”; „A tokaji aszúszőlő”; „A borfogyasztás és a seprőbor” egyaránt szólt a szakembereknek és a szőlősgazdáknak is.

Tanulmányai közül kiemelkedik — 1900-tól 1912-ig — az évente végzett borvizsgálatainak megjelentetése. Ezek a kötetek részletesen elemzik az adott év

különböző borvidékről, termőhelyről származó borait. Különösen ma képviselhet ez az összetétel elemzés nagy értéket, amikor a szőlőtermesztés a századelőhöz képest gyökeresen megváltozott és sem mennyiségben, sem minőségben nem felel meg az igényeknek. Krámszky Lajos borelemzéseit kitűnő összehasonlítási alapot adhatnak egy mai — hozzá hasonló erkölcsi tartású — borkémikusnak.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum adattára több Krámszky kéziratot őriz. Ezek többsége a borkészítéssel vagy a borkezeléssel kapcsolatban olvasott szakcikkek kivonata, illetőleg saját írásai, vázlatai. A dossziékban több önálló tanulmány is lapul. Ezek közül a pezsgőgyártás történetét és a pezsgőkészítést, annak különböző munkafázisokat leíró „A pezsgőről” című dolgozata, valamint a „Borkóstolás és borbírálás” érdemel megkülönböztetett figyelmet.

Krámszky Lajos királyi fővegyszer, a magyar boranalitika továbbfejlesztője viszonylag fiatalon, övenhároméves korában, 1915. július 2-án hunyt el Budapesten. Földi maradványait a Farkasréti temetőben helyezték nyugalomba.

Főbb munkái:

Adatok a magyar borok összetételének megismeréséhez. Bp. 1892. 33 lap.

Az új bortörvény — javaslat BL. 1892. 24. sz. 11 lap.

A kén a pincegazdaságokban. Bp. 1895.

Külföldi borokról. MB. 1904.

Az 1900—1904. évi magyar borok összetétele. Bp. 1906. 29 lap.

Borkészítés a déli országokban. MG. 1906.

Az 1905. évi magyar borok összetétele. KK. Bp. 1908.

A legszükségesebb pinceműveletek. Bp. 1908. 9 lap

Az 1906. évi magyar borok összetétele és néhány tipikus verseci mustra és borra vonatkozó adatok. KK. Bp. 1908.

Az 1907. évi magyar borok összetétele. KK. Bp. 1909.

Az 1908. évi magyar borok összetétele. KK. Bp. 1910.

Az 1909. évi magyar borok összetétele. KK. Bp. 1911.

Az 1910. évi magyar borok összetétele. KK. Bp. 1912.

Az 1911. évi magyar borok összetétele. KK. Bp. 1913.

A cognac és a borecetzgyártás és az e téren tapasztalható visszaesések. Bp. 1913. 13 lap

Az 1912. évi magyar borok összetétele. KK. Bp. 1915.

Drucker Jenő—Krámszky Lajos—Drucker Vilmos: A tokaji bor, annak termőhelye, készítési módja és gyógyászati jelentősége. Bp. 1909. 33 lap

Irodalom:

HAJÓS György: A borvizsgálat magyar úttörői. OBIÉ Bp. 1963.

KRAUSZ JÓZSEF (1901—1956)

1901. augusztus 10-én született Csetényben (Veszprém megye). Családi körülményeit nem ismerjük. Fiatal korának éveit a Tanácsköztársaság idején vállalt politikai szereplése határozta meg, amikor is a Kommunista Ifjúságok Magyarországi Szövetségének és a győri direktóriumnak volt aktív tagja. 1920-ban Bécsbe emigrált, majd Würzburgban dolgozott, később a páduai egyetemen vegyészmérnöki oklevelet szerzett.

Páduában írt disszertációja később a „Természettudományi Intézetek Értekezései” című sorozatban Győrben jelent meg: „Néhány krómsó (káliumbikarbonát és kromát, krómsavhidrid, krómtimsó és krómszulfát) abszorpciós színe a látható és ultraviolet sugár területén” címen. 1926-ban tért haza s az ország legnagyobb kapacitású szeszgyára, a Győri Szeszgyár és Finomító Rt. munkatársa lett s az évek folyamán itt működött mint üzemvezető mérnök.

A 30-as években végzett munkásmozgalmi tevékenység miatt többször volt letartóztatásban. 1944-ben előbb Auschwitzba, majd Buchenwaldba deportálták. Ez idő alatt is tagja volt a nemzetközi kommunista szervezetnek, majd résztvett a tábor felszabadításában is.

1945 júniusában tért vissza Magyarországra. Budapesten a hajdani „Leipziger” féle Szeszgyár utódeként működő Óbudai Szeszgyár mérnöke lett. 1948-ban az akkor alakult Szesztermelő Ipari Központ vezérigazgatójának nevezték ki. A minisztériumi átszervezés után vezetője lett a Szeszipari Igazgatóságnak.

1949-ben minisztertanácsi döntés született Szeszipari Kutató Intézet megalapítására. Az új intézet megszervezését, feladatainak meghatározását Krausz József,

mint a Szesztermelő Ipari Központ vezérigazgatója irányította. 1951-től pedig a Szeszipari Kutató Intézet igazgatójaként működött.

A Szeszipari Kutató Intézet 1949. augusztus 1-jén kezdte meg munkáját. 1950-ig a Könnyűipari Minisztériumhoz, majd 1951-től az Élelmiszeripari Minisztériumhoz tartozott. Feladatköre volt az iparág technológiáinak felülvizsgálata, s új, korszerű technológiák, új termékek gyártásának bevezetése, a különböző gyári üzemzavarok elhárítása, a termékek minőségellenőrzése stb.

Nem kis feladatot jelentett az intézet létrehozása a háború utáni nehéz viszonyok között. A legszükségesebb felszerelések: mikroszkóp, termosztát, fajsúlymérő, polariméter a különböző szeszgyárak felesleges laboratóriumi tárgyaiból került az intézetbe, ugyanúgy mint ahogyan üzemekből kiselejtezett könyvekből állt össze az intézeti könyvtár induló állománya is. 1952-től a kutatóintézet Erjedésipari Kutató Intézet néven működött tovább, mivel feladatkörébe tartozott a söripar is, ezzel együtt összesen négy feladatcsoportra tagolódott a munkája: szesz-, keményítő-, sör- és kávéseripari csoportokra.

1953-ban, június 1-jei számmal indult meg a „Szeszipar” című folyóirat, amelynek egyik alapító szerkesztője Krausz József volt. A lap feladatát így határozta meg az első számban: „Eszköz kíván lenni az ipar vezetésének, irányításának, az ipar fejlesztésének eszköze . . . Célkitűzése az iparág szakemberi tudásának összegyűjtése, az országhatárokon kívüli szakmai fejlődésről való tájékoztatás, a kutatóintézet eredményeinek közlése, amelyeknek a lap révén származó kritikája újabb forrása a szakmai fejlődésnek . . . A nyersanyag és késztermék ügyei, a termelés és iparfejlesztés — üzemszervezés és irányítás, a munkaverseny és újító mozgalom, az ipari tapasztalatcsere, mind-mind helyet követel a lapban . . .” — írta.

Mint a termelésben hosszú ideig dolgozó gyakorló mérnök, kutatási területe közvetlenül az iparág fejlesztésére irányult. Jelentős eredményei voltak a szesz-erjesztés és finomítás, az erjedés során az erjedési párákkal távozó szesz visszanyerése, a kozmaolajkinyerés, a hamuzsírgyártás, a sütő- és a takarmányélesztő-gyártás vonalán, valamint a sör-, a maláta-, a keményítő- és kávéseripar területén.

Tudományos kutatómunkájának eredményei az általa szerkesztett lapon kívül az „Élelmezési Ipar” és a „Matematikai és Fizikai Lapok”-ban jelentek meg az ötvenes évek első felében.

A kutatóintézet feladatához tartozott a szakoktatásban való részvétel is. Az induló években rendezett szakmunkásképzésben, mint oktatók működtek az intézet dolgozói s az új szakembergárda kiképzéséhez tankönyveket írtak.

Az élelmiszeripari technikum közép- és felsőtagozatán rendszeresen intézeti dolgozók adták elő a gyártástechnológiát. Ezen feladatkör keretében készült Krausz Józsefnek — mint a szerzői munkaközösség vezetője irányításával — az „Erjedésipari anyag- és gyártásismeret” című kétkötetes tankönyv is. A nagy terjedelmű és alapos mű részletesen tárgyalja a szakterület ismeretanyagát a fogalmak alapvető tisztázásától az ipari összefüggésekig, értelemszerűen ismertetve a

szakterület nélkülözhetetlen kapcsolatát a mezőgazdasággal. „Az erjedésiparok kivétel nélkül közvetlenül vagy közvetve a legszorosabb kapcsolatban állnak a mezőgazdasággal, mivel nyersanyagaik mezőgazdasági termékek. Ez a kapcsolat még akkor is legszorosabbnak mondható, ha az erjedési ipar valamely más iparág termékét dolgozza fel, mert rendszerint ez is mezőgazdasági termék” — írták a mű bevezetésében. A szeszgyártás; lepárlástechnika; élesztőgyártás; gliceringyártás; keményítőgyártás; sör és malátagyártás; pótkávégyártás; ásványvizek, gyógyvizek, üdítőitalok; hamuzsírgyártás; pálinka és likőrgyártás; söripari gyártásismeret; ecetgyártás; butanol — acetongyártás; oldószergyártás; tejsavgyártás; citromsavgyártás; borkősavgyártás alapvető ismereteit tartalmazza a terjedelmes szakkönyv.

Ugyancsak fontos tankönyve volt az ötvenes éveknek a szintén Krausz József irányításával készült „Erjedésipari kémia”. „A tankönyv célja, hogy bemutassa és megismertesse az erjedéssel kapcsolatos kémiai fizikai folyamatokat, továbbá azokat a vegyületeket, amelyek a tápközegben vagy a mikroorganizmusok belsejében az erjedés nélkülözhetetlen feltételei . . .” — olvassuk a könyv bevezetésében.

Krausz József mindezekén kívül feladatokat vállalt a szakmai közélet területén is: alapító tagja volt a Magyar Élelmezésipari Tudományos Egyesületnek, valamint ezen belül több éven át elnöke volt a Szeszipari Szakosztálynak.

1956. október 8-án halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Néhány krómsó (káliumbikarbonát és kromát, krómsavhidrid, krómtimsó, és krómszulfát) abszorpciós színe a látható és ultraviolett sugarak területén. (Természettudományi Intézetek Értekezései 14.) Győr, 1938. 35 lap.

Erjedésipari anyag- és gyártásismeret I.—II. köt. Bp., 1952, 1953. 732 lap és 447 lap.

Erjedési kémia. Bp., 1953. 196 lap.

Irodalom:

GULYÁS Béla: Meghalt Krausz József dr. Szi. 1956. 10. sz.

PELC Antal: Szeszipari Kutató Intézet 1949—1974. Szi. 1974. 3. sz.

KREYBIG LAJOS (1879—1956)

1879. december 23-án született Nagyszébenben (ma: Sibiu — Románia). Édesapja hivatását követve, katonai pályára készült. 1901-ben fejezte be tanulmányait, azonban egy váratlan baleset 1906-ban a katonatiszti pályáját kettétörte. Kényszerűségből új foglalkozást keresett, s huszonhat éves korában kereskedelmi akadémiai, egy évvel később reáliskolai érettségit tett. A kémia iránti fokozott érdeklődése készítette arra, hogy 1909-ben beiratkozzon a budapesti Műegyetem Vegyész-mérnöki Karára, ahol 1912-ben kitüntetéssel szerzett mérnöki oklevelet. Nem sokkal ezt követően sikeresen védte meg a „Katalitikus olajfehérités és oxidáció” című doktori disszertációját. A laboratóriumi munkában alkalmazott kémiai eljárása szabadalmat nyert, és azt 1913-tól Hollandiában, 1914-től Németországban is felhasználták.

Az első világháborúban katonai repülőgépes felderítésekben vett részt. Itt szerzett tapasztalatait évekkel később a talajterképek szerkesztésénél jól tudta hasznosítani. 1917-ben vegyész-mérnökként a Chinoin gázgránát gyár építésében vett részt, majd a gyár üzembe helyezése után rövid ideig annak irányítását is átvette.

A háború befejezése után anyagi fedezet hiánya miatt ipari kutatásait felszámolta és a család Abaúj megyei birtokának irányításával foglalkozott. Kreybig itt próbálta meg először a mezőgazdaságban hasznosítani kémiai tudását. A németországi talajkísérleti laboratóriumokban folyó kutatások mintájára — agrokémiai, biológiai, különféle növénytermelési kísérleteket állított be.

A trianoni békeszerződés után Abaúj megyéből családjával a Nógrád megyei Cserhátsurányba telepedett át. Saját költségére talajélettani és bakteriológiai kísérleti laboratóriumot létesített, és tovább folytatta kutatásait. Ez volt hazánkban az

első talajbiológiai kutató állomás, működését 1925-ben a Földművelésügyi Minisztérium hivatalosan is elismerte. Kreybig számos laboratóriumi és szabadföldi kísérletben vizsgálta az egyes növényfajok termesztése utáni talajerőutánpótlás szükségességét. Tanulmányozta a szerves- és a különböző műtrágyák termésfokozó és talajjavító hatását. Eredményeiről a szaklapokban, nemzetközi konferenciákon számolt be. 1925-ben a Mezőgazdasági Kamarák aktív tanácsadójává, majd két évvel később a Washingtonban rendezett Nemzetközi Talajtani Kongresszuson a Talajbiológiai Szakosztály elnökévé választották.

1930-ban megbízták a Földtani Intézet talajbiológiai laboratóriumának vezetésével, majd 1931-ben elfogadták javaslatát a hazai talajok tulajdonságainak országos felmérésére.

Kreybig alkotó munkásságának egyik maradandó eredményét itt érte el. Megszervezte az Intézet Talajtani Osztályát majd munkatársaival külföldi kortársait is megelőzve megvalósította Magyarország átnézetes talajismereti feltérképezését.

Az 1932—1934 közötti előkészítő munkák után mintegy 200 km² területen, Tiszacsege környékén indította el a felvételezést. Vizsgálta a talajminták fizikai, kémiai és tápanyagtartalmi tulajdonságait. A talajminták laboratóriumi vegyelemzése után pedig valamennyi adatról jegyzőkönyvet vetetett fel. A munkák elvégzéséhez 1933—34. évben a talajtérképezésben jártas szakemberek részére átképző tanfolyamokat szervezett. A felvételi adatok gyűjtésébe bevonta a kémiai és földrajzszakos tanárokat is. Közreműködésükkel mitegy tíz év alatt befejezte az országos méretű adatfelvételezést. Az 1950-es évek elején a többszázezer adatot tartalmazó jegyzőkönyvekkel, szöveges magyarázókkal együtt elkészültek az ország területét reprezentáló talajismereti térképek.

Kreybig érdeme, hogy a térképek megszerkesztésénél nagy gondot fordított azok többirányú hasznosítására. Annak ismeretében, hogy a termelés eredményességét elsősorban a talajok eltérő vízgazdálkodása befolyásolja, a térképeken vonalzasos jelkulccsal szemléltette az adott terület vízgazdálkodási tulajdonságait. A talajok kémiai összetételét ugyanakkor alkalmazott színskálával ismertette.

Kreybig a Tiszántúli talajfelvételezések után még az 1930-as években hozzákezdett azok kiértékeléséhez. 1944-ben elsőként erről készített 1 : 200 000 léptékű tájegységtérképet „Magyar tájak talajismereti és termelési leírása” címmel. Ezt követően 1950-ben látott napvilágot „A magyar mezőgazdasági tájak természeti talaj- és éghajlati adottságai, a növénytermelési szaktanács tényezői és irányelvei” című társszerzőkkel írt munka első két kötete. Töretlen munkaintenzitására vall, hogy ugyancsak ebben az évben megjelent a mű a harmadik és a negyedik kötete is.

Kreybig a talajismereti térkép felvételezési munkáinak irányításán kívül vezette a Földtani Intézet Talajtani Osztályát, szervezte és részt vett annak másirányú kutatásaiban. 1935-ben az oxfordi III. Nemzetközi Talajtani Kongresszuson „A szikes talajok földrajzi elterjedésének törvényszerűségei” címmel tartott előadásá-

val öregbítette a hazai talajtani tudomány elismerését. 1940-ben a Központi Talajjavító Bizottság tagjai sorába választották. Számtal volt közéleti tevékenysége. Mintegy négy évtizeden át töretlen energiával vett részt a mezőgazdasági tudomány fejlesztésében és széles körű elterjesztésében. Számos előadásorozaton, szakmai tanfolyamon tartott ismeretterjesztő előadást. Továbbképző sorozatot indított az öntözőmérnökök, talajvegyészek részére. Népszerű előadója volt az 1942-ben alapított tatai Paraszt Népfőiskolának is. Az ekkor alakult „Növénytermesztők Szövetsége” az általa javasolt tervek szerint dolgozta ki öt megye nagytáblás gazdálkodásának elveit. Szaktanácsadásai nyomán szerveztek talajjavító és növénytermesztési körzeteket Komárom megyében.

Élete második szakaszában elsősorban a talajerőutánpótlás szerteágazó kérdéseivel foglalkozott. Óva figyelmeztette a termőföld művelőit, hogy a helytelen trágyázás talajainkat kirabolja.

Jóval a nyugdíjkorhatáron túl kidolgozta a foszforsav és a nyersfoszfátos istállótrágya-erjesztés módszerét, amelyért még abban az évben „kiváló újító” oklevelet kapott. Az 1950-es években megalakult gépállomásokon és állami gazdaságokban ő kezdeményezte a talajvizsgálattal foglalkozó laboratóriumok felállítását. Előre haladott kora ellenére is figyelemmel kísérte a szabadföldi talajerő-utánpótlási kísérleteket, állandó résztvevője volt a talajerőgazdálkodási szemléknek.

Jóval hetedik évtizedét betöltve, 1953-ban látott napvilágot „Az agrotechnika tényezői és irányelvei” című összefoglaló műve.

Kreybig Lajos több mint száz önálló és társszerzőkkel írt tanulmányt és számos magyarázófüzetekkel kiegészített talajterképeket készített. Közel négy évtizeden keresztül a „Gyakorlati trágyázástan” c. 1951-ben megjelent művének mottója szerint nevelt — oktatott; „A termőtalaj él, szeretete nem szavakban és birtoklásában, hanem szakszerű ápolásában, művelésében és trágyázásában nyilvánuljon meg”.

Nevét szakmai körökben világszerte ismerték.

Életútját számos eredmény, erkölcsi elismerés kísérte. 1946-ban az Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Kara magántanárrá képesítette. Meghívták a Könnyűipari Minisztérium Szervestrágyázási Laboratóriuma tanácsadójának. 1951-ben a Magyar Tudományos Akadémia Agrokémiai Szakosztályának elnökévé választották, amely tisztségét élete végéig ellátta. Ugyanebben az évben a Magyar Tudományos Akadémia a mezőgazdasági tudományok doktorává nyilvánította. Egy évvel később pedig beválasztotta levelező, majd 1954-ben rendes tagjai közé. 1954-ben az idős tudóst meghívták a Földművelésügyi Minisztérium Termelési Bizottságába, ahol a háború előtt működő Központi Talajjavító Bizottságban megkezdett munkáját folytathatta.

1950-ben a talajterképezési munkáiért a Kossuth-díj ezüst fokozatával, 1954-ben „Az agrotechnika tényezői és irányelvei” címmel az előző évben megjelent művéért a Kossuth-díj arany fokozatával tüntették ki. 1953-ban a Magyar Népköztársaság

Elnöki Tanácsa szakmai tevékenységéért a Munka Vörös Zászló érdemrendje kitüntetését adományozta részére.

1956. június 21-én 77 éves korában Budapesten hunyt el. Gazdag életműve tanítványainak munkájában él tovább, akik 1979-ben születésének 100-ik évfordulóján rendezett emlékülésen tisztelettel emlékeztek meg a magát haláláig szerényen „gyakorlati gazdának” tekintő tanítójukról, a magyar talajtani tudományok neves művelőjéről, a nemzetközi hírű tudósról.

Főbb munkái:

Gyakorlati mezőgazdaság és növényélettan. Bp., 1923. 170 lap.

A talaj élete, javítása, trágyázása, biológiai szempontból. Bp., 1928. 260 lap.

A trágyaszerek jövedelmező érvényesülésének feltételei, különös tekintettel a talajtulajdonságokra. Bp., 1931. 178 lap.

Az aszály és a víz, különös tekintettel az öntözővíz hasznosítására. Bp., 1938. 26 lap.

Gyakorlati trágyázástan. Bp., 1951. 303 lap.

Az agrotechnika tényezői és irányelvei. Bp., 1953. 519 lap.

Trágyázástan. A talajlélőlények és növények okszerű táplálásának irányelvei. Bp., 1955. 471 lap.

Kreybig Lajos—Berényi Dénes—Hank Olivér: A növénytermesztési szaktanácsadás tényezői és irányelvei. 1. A Nyírség tája. 115. lap + 8 lap rajz. 2. A debreceni löszhát tája. 77 lap + 4 lap rajz. 3. A Hortobágy tája. 93 lap + 8 lap rajz. 4. A Berettyó és a Körösök tája (2. r.) Az öntözéssel növénytermesztés . . . a szolnoki löszhát és Berettyó-Körösök tájai. 96 + 95 lap + 12 lap rajz. 5. A Tiszavölgyének tája. Tiszafüredtől északra. 92 lap + 7 lap rajz. 6. A szolnoki löszhát és a Tisza bal parti üledékeseinek tájai. 83 + 95 lap + 12 lap rajz. 7. A Békés-Csanádi löszhát a Tisza és Maros völgyek tájai. 97 lap + 8 lap rajz. Bp. 1950.

Irodalom:

SEDLMAYER Kurt: Kreybig Lajos. MT. 1956.

STEFANOVITS Pál: Száz éve született Kreybig Lajos a talajtani és trágyázási tudományok kimagasló egyénisége. Nt. 1979. 28. sz.

Kreybig Lajos születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett előadások: *Soós Gábor*: Kreybig Lajos munkájának érvényesülése a mezőgazdaság-fejlesztésében.

Stefanovits Pál: Kreybig Lajos életműve. *Fekete Zoltán*: Kreybig Lajos emberi magatartása, oktatási és társadalmi tevékenysége. *Várallyai György*: Kreybig Lajos talajtani munkássága. *Lőrincz József*: Kreybig Lajos érdemei a növénytermesztés terén. *Fórizs Józsefné*: Kreybig Lajos életműve a trágyázástan területén. *Szegei József*. Biológiai szemlélet Kreybig Lajos munkásságában. Atk. 1980. 39. sz.

KRIESCH JÁNOS (1834—1888)

1834. március 29-én született Alsó-Ausztria Reinthal nevű községében. Apja állatorvos volt és a természettudományok kedvelője, ő ébresztette fel fiában e tudományok iránti szeretetet. A gimnáziumot Lengyel- és Csehországban végezte, az egyetemet Bécsben. 1859-ben tanári oklevelet szerzett, majd Giessenbe ment, és az akkor már híres tudós Leuckart vezetése mellett foglalkozott egyes speciális állattani kérdésekkel. Giessenből visszatért Ungvárra, és ott az akkor szervezett állami főgimnázium természetrajz tanárává nevezték ki. Ebben az időszakban, 1864-ben írta meg az első rendszeres „Állattant”, melyet egy évvel később a „Növénytan”, majd egy újabb évvel később az „Ásványtan” követett. Így három év alatt „A természetrajz vezérfonala” című tankönyvének mindhárom része megje-

lent. E munka később többször átdolgozva, bővítve számos kiadást ért meg, s a legtöbb hazai középiskolában tankönyvként használták. Nem sokkal később megírta „A természetrajz elemei” című könyvet, mely tankönyv szintén számos kiadást ért meg.

Munkásságának elismerésül 1864-ben a József Műegyetemre nevezték ki a természetrajz és az áruismeret tanárává. Rövidesen a Műegyetemen a természetrajz tanszéket három tanszékre bontották, s Kriesch lett az állattan tanára. Ebben az időszakban volt lehetősége önálló kutatómunka folytatására. Több tudományos munkája nyert jutalmat. A Magyar Tudományos Akadémia 1871-ben a Magas-Tátra zoológiai viszonyainak tanulmányozásával bízta meg. Erre vonatkozó tanulmányait „állattani utazási jelentés” címen írta meg. 1871-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Akadémiai székét „A modern zoológia szempontjai és céljai” című értekezésével foglalta el. A „Nadályokról” írt

anatómiai és élettani vizsgálataival a Természettudományi Társulat Bugát-féle pályadíját nyerte el. A Természettudományi Társulatnak 1863 óta rendes, 1875 óta örökös tagja volt. 1868-tól mint választmányi tag vett részt a társulat ügyeiben, az elsők között volt, akik a „Természettudományi Közlöny”-t munkáikkal támogatták az állattani rovatnak sok éven át vezetője volt.

A Földművelési Minisztérium megbízásából megírta az „Okszerű méhészet” kézikönyvét, melyet a minisztérium pályadíjjal jutalmazott. Hazánkban ez volt az első méhészkönyv, amely az okszerű gazdálkodásra buzdította a méhészeket. A méhek okszerű kezeléséhez elengedhetetlennek tartotta azoknak rendszertani — élettani leírását. Külföldi szakirodalom felhasználásával a leghatékonyabb eszközöket és módszereket ismertette, kitűnő szakkönyvet adva így a méhészek kezébe. Felvirágoztatta a Méhészeti Egyesületet, melynek több éven át igazgató alelnöke volt. Szerkesztette a „Méhészeti Lapok”-at. Később elfogadta az Országos Halászati Egyesület vezetését és a Halászati Lapok szerkesztését, mivel már több éven át foglalkozott hazánk halfaunájával, és „Halaink és haltenyésztésünk” című munkájával elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia Vitéz-féle jutalmát. Számos külföldi méhészeti kongresszuson képviselte hazánkat és az illető egyesületeket. Így részt vett az erfurti méhészeti és a berlini nemzetközi halászati kongresszuson is. Az a megtiszteltetés érte, hogy a német—orsztrák—magyar méhészeti szövetség vándorgyűléseinek állandó elnökévé választották meg.

1884—86-ban a Műegyetem rektorává választották korábban kilenc évig mint az egyetem egyetemes osztályának dékánja működött. Hazánk különböző folyóirataiban számos értekezése jelent meg. Munkaereje teljességében, 1888. október 21-én ragadta el a halál Budapestén.

Főbb munkái:

Boncz- és élettani tanulmányok a nadályokról. Bp., 1866. 84. lap.

A természetrajz vezérfonala. 1.r. Állattan. Buda, 1869—1870 148. lap.

A természetrajz vezérfonala. 2.r. Növénytan. Buda, 1869. 208. lap.

A természetrajz vezérfonala. 3.r. Ásványtan és földismeret. Buda, 1869. 59. lap.

Az okszerű méhészet elemei. Vác, 1871. 84. lap.

Kriesch János—Kenessey Albert—Tanner Dénes: Halaink és haltenyésztésünk. Pest, 1868. 235. lap.

Irodalom:

LENGYEL István: Kriesch János. TK. 1889. 21. sz.

— —: Kriesch János. MTA. 1889.

DADAY Jenő: A magyar állattani irodalom ismertetése. Bp., 1891.

RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp., 1953.

KRIPPEL MÓRIC (1867—1945)

1867. szeptember 5-én született a Pozsony vármegyei Kátlócon (ma: Kátlovce—Csehszlovákia). Szülei foglalkozásáról nem tudunk. Középiskolai tanulmányait Pozsonyban végezte, és 1887-ben iratkozott be a selmeci Erdészeti Akadémiára. 1890-ben akadémiai tanulmányait kitűnő eredménnyel fejezte be, és a katonai szolgálat letöltése után kezdte el gyakorlati munkáját.

Előbb Besztercebányán (ma: Banská Bystrica — Csehszlovákia), majd 1893-tól Gyergyószentmiklóson (ma: Gheorgheni — Románia) és Csikszeredán (ma: Miercurea Ciuc — Románia) dolgozott. Erdélyi munkája jórészt a székel közbirtokossági erdők ügyeinek rendezésével függött össze. Az erdők felosztása, az erdő és a mezőgazdasági területek elkülönítése, a különféle szolgalmak és egyéb birtokjogi kérdések

tisztázása nemcsak széles jogi, hanem gyakorlati, földmérői ismereteket és munkát is megkívánt. Krippel Mór székelyföldi tevékenysége során kezdett a földmérés elméleti kérdéseivel is foglalkozni. Első közleményei ebben a témában jelentek meg az „Erdészeti Lapok” hasábjain. Ugyanakkor több hasznos műszertechnikai újítással is gazdagította a geodéziát. Az általa szerkesztett szögrakó készüléket például kiterjedten használták a századforduló geodéziai és erdőgazdasági gyakorlatában.

Amikor 1907-ben a selmeci főiskolán az Erdőhasználati Tanszék tanári állása megüresedett, a tanári kar Krippel Mórictól hívta meg előadónak. 1908-ban mint „a fiatalabb erdőszegeneráció egyik legtehetségesebb tagja” kezdte el oktatói pályafutását. Előadásai nyomán sorra jelentek meg erdőhasználati, fakereskedelméleti, sőt mezőgazdaságtani és vadászattani jegyzetei.

Az oktatásban az újat, a gyakorlati életre nevelést tartotta a legfontosabbnak.

Ezt szolgálta az általa oly nagy gonddal gyűjtött, összeállított erdőhasználati gyűjtemény is. 1914—16-ban a főiskola rektori tisztét töltötte be. Hogy a főiskola vezetőjeként milyen nehéz feladatokat kellett megoldania, arra elég egyetlen tény megemlítenünk. A világháború kitörésekor a főiskola hatszáz fős hallgatósága (bányászok, kohászok és erdészek) a katonai behívások következtében két év alatt — tehát Krippel rektorsága idején — hetvenre apadt.

A főiskola Selmecbányáról (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) való 1918—19. évi elköltözködésekor az erdőhasználati gyűjtemény is jelentősen megrongálódott. Az új otthonban, Sopronban való berendezkedés, az oktatás megindítása ismét nagy feladatokat adott. Ekkor írta az „Erdőhasználat I—II.” című művét, amivel főleg a háborúból, hadifogságból hazatért hallgatók vizsgára készülését kívánta segíteni. A mű azonban ennél többet, a korabeli erdőhasználati és faipari tudományok legteljesebb összefoglalását jelentette. Az első kötetben az erdészeti anyagismeretet és a kereskedelemtant, a másodikban az erdészeti kitermelést és a technológiai ismereteket írta le. Ez utóbbi — melyet Krippel szívesebben nevezett erdészeti iparműtannak — az erdei választékok ipari választékokká, kereskedelmi áruvá, félkész vagy kész gyártmányokká történő alakításával foglalkozik. A tárgy oktatásának, de még inkább a faipari kutatások lehetőségének a megteremtéséért 1920-ban Krippel vetette meg az alapjait egy favizsgálati laboratóriumnak. A faanyag vizsgálatában jelentős eredménye volt, hogy a korábban alkalmazott Janka-féle fakeménységi vizsgálatok helyett egy új, pontosabb eljárást dolgozott ki. (Krippel-féle eljárás.)

A főiskola soproni elhelyezésének, az újrakezdés nehéz időszakában is vállalta az intézmény vezetésével járó munkát. 1922—23-ban protektor volt, több éven át pedig az Erdőmérnök Osztály dékánja. Az Erdőhasználati Tanszéket 1926-ig vezette, ekkor nyugalomba vonult, de a munkáját folytatta tovább, hiszen a tanszékre nem tudtak új tanárt állítani. Az 1923-ban létesített Faipari Technológiai Tanszéken is előadott, ebben a korban azonban legjelentősebb az erdészeti kereskedelemteni munkája.

Az 1930-ban megjelent „Erdészeti kereskedelemtan” című könyvében — amely a maga nemében a legelső ilyen magyar nyelvű mű volt — összefoglalta az összes erdei termékeknek, azaz az erdei és ipari választékoknak minden adatát. A mű összeállításához a majdani felhasználók, a Magyar Fatermelők és Faiparosok Országos Szövetsége is jelentős segítséget adott. Így Krippel munkája teljes mértékben tartalmazhatta a korabeli faipari tudományokat és a kereskedelmi árukra vonatkozó ismereteket olyan színvonalon, amilyen színvonalon a fával foglalkozó mérnököknek arra szükségük volt. Még 1924-ben kérte a bel- és külföldi faipari üzemeket, hogy gyártmányaikról, az általuk alkalmazott technológiákról, gépekről a főiskolának küldjenek ismertetőket, modelleket, maketteket. A beérkező anyaggal a főiskola erdőhasználati, illetve most már fatechnológiai gyűjteményét kívánta teljessé tenni, az oktatás szolgálatába állítani.

Krippel Móric mint a főiskola egyik vezetője, tanára, de mint magánember is a hallgatóság körében jóakarató pártfogóként is nagy tiszteletnek örvendett. Selmezbányán a Széchenyi Szövetségnek volt tanárelnöke, Sopronban különösen az erdélyi menekültek segélyakciójának irányításával szerzett nagy érdemeket. Hallgatóit, az oktatásba csak éppen belekóstoló fiatal tanártársait tapasztalatával, tudományos ismereteivel segítette, irányította.

1938-ban a tanítástól végleg visszavonult, főiskolai dolgozószobájába azonban rendszeresen bejárt. 1939-ben jelent meg az „Adatok a helyes magyar erdészeti szaknyelvhez” című könyve. Már székelyföldi munkája során több cikkében is az ottani izes, magyaros kifejezések átvételét, használatát javasolta. Az erdészeti műszavak alkotása, illetve a tájnyelvi szavak szakszavakká nyilvánítása végigvonult munkásságán. Összefoglalója ez az 1939-ben az Országos Erdészeti Egyesület pártfogásában és ösztönzésére megjelent könyve. „Magyar öntudatunk parancsa, hogy aki mestere szakának, legyen mestere szavának, szakmája nyelvének is!” — írták a szerzők a könyv előszavában. Talán Krippel Móric volt az utolsó, aki a magyar erdészeti szaknyelv tudatos alakításán, műszavak alkotásán felelősségteljesen dolgozott. Mint ilyen, igazi mestere kívánt lenni szakának, de nyelvének is.

A második világháború végén még látnia kellett, hogy az általa oly nagyon szeretett tanszéki gyűjtemény súlyosan megsérült, részben elpusztult. Az újrakezdéshez már nem volt ereje, ideje. 1945. november 23-án Sopronban halt meg.

Munkássága az erdészeti földmérés terén új műszereket, eljárásokat adott a magyar erdésznek. Negyven évi tanári tevékenysége során erdészek százait tanította az egyik legfontosabb szaktárgyra, az erdőhasználatra. Értékes munkát végzett a faipar és a fakereskedelem területén is. Az erdészeti szaknyelv csiszolása pedig végigvonult egész életén, örökül hagyva a szaknyelvben is megkövetelendő igényességet.

Főbb munkái:

Felhordókészülék különös használatra a busszola-mérések felhordására. Wien, 1894. 10. lap.

Szögrakó készülék. Bp., 1900. 14. lap.

Az erdőhasználat vázlata. Selmezbánya, 1908. 32. lap.

Mező- és legelőgazdaságtan. Selmezbánya, 1910. 283. lap.

Vadászat- és fegyvertan (Vadászgazdaságtan). Selmezbánya, 1912. 427. lap.

Erdőhasználat és erdészeti iparműtan I. rész Selmezbánya, 1914. 431. lap.

Erdőhasználat I—II. Sopron, 1920—21. 277 + 311 lap.

Erdészeti kereskedelemtan. Sopron, 1930. XX + 395 lap.

Adatok a helyes magyar erdészeti szaknyelvhez. Sopron, 1939. 76. lap.

Bund Károly—Krippel Móric: Hengertábla szálfák és rönkök köbözéséhez. Besztercebánya, 1892.

Irodalom:

MODROVICH Ferenc: Krippel Móric 1867—1945. EK. 1945—46. 1—4. sz.

KROLOPP ALFRÉD (1872—1939)

Nagyszombaton született (ma: Trnava — Csehszlovákia) — Pozsony megye valamikori egyetemi városában, 1872. január 25-én. A család régóta a városban élt. Az apa, Krolopp János, aki állami hivatalnokként kereste kenyerét, úgy gondolta, hogy fiának mindenképpen valamilyen magasabb tanintézetben kell képesítést nyernie.

Az elemi iskolát és középiskolai tanulmányait szülővárosában fejezte be, majd apja akaratának engedve, 1894-ben beiratkozott a magyaróvári Gazdasági Akadémiára. Nem sokkal utóbb, öccse, Hugó is követte bátyját, s ez a választás mindegyikük számára szerencsésnek bizonyult. A fiatalabb testvér itt, a Növénytermelési Kísérleti Állomáson alapozta meg későbbi tudományos pályafutását, míg Alfréd több évtizedes tanári tevékenységének Óvár adott kereteket.

1896-ban Krolopp Alfrédet a Növénytani és Növénykórtani tanszék tanársegédjévé nevezték ki, majd két évvel később a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából külföldi tanulmányutat tett. Az 1900. évben Óvárról Budapestre rendelték, ahol a párizsi nemzetközi kiállítás magyar mezőgazdasági csoportjának rendezőjeként dolgozott. Egy évvel később kapta meg rendes tanári kinevezését, de ekkor még három évig a minisztérium szakoktatási osztályán kapott beosztást. 1904-től került vissza Óvárra, ahol az állattannal és az apró háziállatok tartásával kapcsolatos ismeretek oktatását látta el. 1907-től a „Baromfityenyészési Lapok” és a „Gazdasági Lapok” szerkesztési munkálataiban is részt vett.

Akadémiai igazgatóvá 1917. október 27-én nevezték ki, s ebben a pozíciójában a szakoktatás átszervezésének egyik igen aktív hívének bizonyult. 1918 végén a frissen megalakult Mezőgazdasági Oktatási Szakegyesület elnökévé választották.

A Tanácsköztársaság idején a szakoktatás ügyeivel foglalkozott, de minden egyéb politikai szerepvállalástól tartózkodott. A Tanácsköztársaság bukása után a szakoktatás megújítása érdekében tett erőfeszítéseit azonban éppen úgy Krolopp fejére olvasták, mintha direktóriumi tag lett volna. Végül is olyan váddal távolították el, miszerint a személyzeti osztály akkori vezetőjének elmondta, hogy két kollégája milyen ellenforradalmi nézeteket vallott. Mellőzése ellenére haláláig levelező tagja maradt az Association de la Presse Agricole-nak, illetve a British Highland szakoktatási bizottságának. 1939. június 25-én Óváron halt meg.

Krolopp szakírói munkásságának sorát a *Botrytis cinerea pers-ről* (szürke rothadás), a konidiumos gombák moniliales rendjébe sorolt növénypatogén fajtájáról írt tanulmányával nyitotta meg 1900-ban. A századfordulót megelőző hatalmas filoxéra vész nyomán ugyanis egyre nagyobb figyelmet fordítottak a hazai agrártermelés hagyományos részét képező szőlőkultúra védelmére. A segédtanár tanulmánya ehhez az általános programhoz igazodott, amelyet nemzetközi kitekintéssel, főleg francia és német példák ismertetésével igyekezett hatékonyan elősegíteni. Vizsgálódási rendszerének különleges értékét az adta, hogy külföldi szakirodalmi tájékozottságát az egyes szőlőápolási módszerek komparatív analízisével ötvözte.

Teljesen más jellegű volt 1904-ben közzétett munkája, amelyben Bosznia-Hercegovina mezőgazdaságát mutatta be. Egyrészt az okkupáció előtti állapotok felvázolására vállalkozott, másrészt az azt követő időszak általános fejlődési tendenciáit ismertette. Elemzése mai igényeket is kielégítene, hiszen a klimatikus-ökológiai adottságok felmérése mellett igen részletesen foglalkozott a rendelkezésre álló munkaerő, valamint az egyes művelési rendszerek közötti összefüggésekkel. Ugyanakkor igen figyelemre méltóak a sajátos földviszonyokat tárgyaló fejezetek, s így Krolopp műve a mai kutató számára különösen értékes forrásnak számít. Három évvel később egy baromfitenyésztői kézikönyve jelent meg.

Krolopp munkásságát mindamellettt a szakoktatás megreformálása érdekében kifejtett tevékenysége jellemzi leginkább. A Mezőgazdasági Oktatási Szakegyesület megalakítása után, főleg az ő elgondolásai alapján terjesztették elő Búza Barna földművelésügyi miniszternek az akadémiák főiskolává történő átszervezését, illetve az egyes intézmények autonóm rendszerének létrehozását tartalmazó követeléseket. Elengedhetetlennek tartotta, hogy a minisztériumban az osztályokon ne csupán jogi diplomával rendelkező bürokraták üljenek, hanem megfelelő képzettségű szakemberek. 1919-ben azután főiskolai rangra emelték a gazdasági akadémiákat, s az igazgatói állásokat megszüntetve, helyüket a tanárok által választott dékánokkal töltötték be. Megengedték továbbá, hogy a felső kereskedelmi iskolában nem jeles bizonyítványt szerzett, illetve tanítóképzőt végzett hallgatók is beiratkozhatnak a mezőgazdasági főiskolákra. Ez utóbbi azért volt lényeges intézkedés, mivel ebbe az iskolatípusba általában szegényebb sorsú diákok jártak. A reform ügyének végérvényes rendezésére azonban csak hét évvel később került sor.

Krolopp Alfrédban egyikét tisztelhetjük azoknak a tanároknak, akik századunk hazai mezőgazdasági szakoktatását máig érvényes elvek alapján próbálták megújítani.

Főbb munkái:

A Botrytis cinerea pers. TK. 1900. 54. sz.

Bosznia-Hercegovina mezőgazdasági viszonyai. Bp., 1904. 188 lap.

Az aprójszág tartása és nevelése. Bp., 1907. 135 lap.

Irodalom:

VÖRÖS Antal: Óvár, Óvár . . . Bp., 1968.

KROLOPP HUGÓ (1873—1928)

1873. március 26-án született Pozsony megye híres történelmi városában, Nagyszombatban (ma: Trnava — Csehszlovákia). Apja, Krolopp János, állami hivatalnok volt, aki fiát az elemi iskola elvégzése után a váci piarista főgimnáziumban taníttatta.

Krolopp 1899-ben bátyját, Alfrédet követve, az óvári Gazdasági Akadémiára iratkozott be, ahol rövid két év leforgása után a Növénytermelési Kísérleti Állomás asszisztenseként gyarapította ismereteit. Szorgalmára, tehetségére igen hamar felfigyeltek, mert már 1900-ban kiküldték a párizsi világkiállításra, ahol a magyar mezőgazdaságot bemutató anyag összeállításában segédkezett. Két évvel később hosszabb tanulmányútra indult, hogy Franciaország, Svájc, Hollandia, Németország, Finnország és Oroszország mezőgazdasági szakoktatásáról gyűjtsön itthon is hasznosítható tapasztalatokat.

Rövid ideig gróf Csekonics Endre zombolyai birtokának segédtisztjeként is dolgozott, de 1906 márciusától kezdve már a Debreceni Gazdasági Akadémián tanított. Harmincöt éves volt, amikor az OMGE titkárává választotta, s egyúttal az egyesület kereskedelmi és ipari szakosztályának előadói teendőit elvállalta.

1908 végén a kereskedelmi miniszter megbízásából a németországi élelmiszerfeldolgozás tanulmányozását kapta feladatul. 1909-ben és 1910-ben a berlini Erjedés-tani Intézet éves nemzetközi kiállításán a magyar komló és árpakiállítás szakcsoportok munkáját irányította. Magyarországon ugyanis a múlt század második felétől kezdve alapítottak sörgyárakat, s a növekvő hazai igények kielégítése elengedhetetlenné tette a minél korszerűbb külföldi módszerek megismerését, illetve alkalmazását. 1911-ben az OMGE alpesi tanulmányútját szervezte, amely az eredményesebb hazai legelő- és rétgazdálkodás elősegítése szempontjából igen

figyelemre méltó vállalkozásnak bizonyult. Egy évvel később a torinói nemzetközi kiállítás magyar mezőgazdasági bemutatójának rendezésében vett részt. Munkájának elismeréseként az olasz király, III. Viktor Emmánuel, kitüntetést adományozott Kroloppnak.

Tagja volt a Tisza István alapította Nemzeti Munkapártnak, s a szempci választókerület képviselőjeként 1910-től kezdve csaknem nyolc éven át a parlamentnek. Ezalatt a képviselőház földművelésügyi, közgazdasági, majd 1912 és 1918 között választójogi bizottságának munkájából is kivette részét. A polgári radikálisok szociológiai kutatásai, elsősorban Ágoston Péter, Rácz Gyula és Dániel Arnold munkássága nyomán a hazai közéletben ugyanis egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a nagybirtokrendszer kivételezett helyzetéből fakadó égető agrárkérdés tanulmányozását egyetlen számottevő politikai párt sem mulaszthatja el. Krolopp felismerte, hogy elméleti, illetve gyakorlati tevékenysége csak a politikai életben való aktív szerepvállalás árán szolgálhatja igazán a hazai mezőgazdaság ügyét.

1920-tól a frissen alapított közgazdasági egyetemen a „Mezőgazdasági iparok és mezőgazdasági kereskedelemtan” tárgyköréből nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. Az 1925—26. tanévben a dékáni tisztelet is betöltötte. 1928. február 13-án, Budapesten munka közben érte a halál.

Krolopp OMGE titkárságával egyidejűleg igen élénk tevékenységet fejtett ki a Mezőgazdasági Szesztermelők Országos Egyesületében. Az egyesület ügyvezető titkárává választották, s a hazai szeszipar korszerűsítése, illetve fellendítése érdekében számos írást jelentetett meg a „Magyar Szesztermelő” című szaklapban, amelynek egy ideig felelős szerkesztője volt. Ugyanakkor nemcsak a hazai feldolgozó iparágak érdekében szállt síkra, hanem nevéhez fűződött a budapesti gyapjúaukciók életre hívása is. Rendkívül figyelemre méltó, hogy a nagybirtok érdekvédelmi egyeduralmát megtörve, Krolopp keresztülvitte a kis- és középbirtokosok tőzsdebírósa, illetve szakbizottsági képviselőletének elismertetését.

Szakirodalmi munkássága jóllehet elsősorban a feldolgozó iparágak gyakorlati kérdéseit ölelte fel, mégis a birtokszerkezettel összefüggő termelési struktúrára vonatkozó megállapításai, vagy akár az agrártermékek forgalmazásának általános kérdéseit tárgyaló munkái egyaránt figyelmet érdemelnek.

Első írásai, amelyek a „Köztelek” hasábjain jelentek meg, 1902-es hosszabb tanulmányútjának megfigyeléseit összegezték. Egyrészt röviden, de ugyanakkor adatokkal illusztrálva áttekintette mind a francia, mind pedig a belga birtokszerkezet alakulását a század elején. Ezt követően igen alapos elemző cikket közölt a franciaországi cukor- és szeszgyárak nemzetgazdasági szerepéről, illetve általános helyzetéről. Már ezekben az írásokban is felismerhető Kroloppnak az a később is jellemző törekvése, hogy bármilyen mezőgazdasági ágazatról írt, mindig az egész, azaz a nemzetgazdaság általános érdekeit vette alapul.

1902-ben Magyaróváron került kiadásra „A mezőgazdaság a párisi nemzetközi kiállításon” című rövidebb összefoglaló munkája, amelynek révén a nagy esemény-

nyel kapcsolatos tapasztalatait igyekezett, megosztani a szakértő olvasókkal. Négy év elteltével viszont olyan művet adott közre, amely az általános hazai mezőgazdasági áruforgalom szinte valamennyi problémáját tárgyalta. Krolopp „Mezőgazdasági kereskedelemtan”-a mindamellet nemcsak a korszak növénytermesztési és állattenyésztési struktúráját vette alapul a forgalmazás gyakorlati eljárásainak vizsgálatakor, hanem figyelme a termelés folyamatának egészére is kiterjedt. Külön fejezetben foglalkozott például a műtrágyafélék hasznosításának lehetőségeivel, illetve az egyes termelvények feldolgozás útján történő belpiaci, esetleg külföldi értékesítésével. A szerző célkitűzése szerint kézikönyvet kívánt olvasói kézbe adni, s ezért elsősorban a kis- és középbirtokosokra gondolva részletesen foglalkozott a hitel, értékpapírok stb. alkalmazásának módszereivel is.

Egy másik rendkívüli felkészültségről tanúskodó munkája a szeszadótörvények, illetve az agrártermékek feldolgozását követő értékesítés állami monopóliumának alakulását tárgyalta. Az 1925-ben megjelent könyv, amely Krolopp utolsó nagyobb szakírói vállalkozásának bizonyult, egyrészt a magyar törvényhozás korszakunként változó álláspontját tekintette át, másrészt európai kitekintésre is törekedve, külön fejezetben foglalkozott más országok szeszgyártási, illetve értékesítési rendszerével. A mű elismerését mi sem bizonyítja jobban, hogy a kortársak tudományos és gyakorlati szempontból egyaránt a magyar szeszipar monográfiájának tartották.

Krolopp Hugó korának egyik legfelkészültebb szakemberei közé tartozott, s mint szakíró vagy akár politikai és egyesületi funkciói betöltésében egyaránt a nemzetgazdaság egészének érdekeit igyekezett szolgálni. Írásainak különleges értékét az adja, hogy az agrártermékek értékesítésének gyakorlati kérdésében ma is számos helytálló gondolatot tartalmaznak.

Főbb munkái:

A mezőgazdaság a párisi nemzetközi kiállításon. Magyaróvár, 1902. 64 lap.

Mezőgazdasági kereskedelemtan. Magyaróvár, 1906. 524 lap.

Mezőgazdasági gépek és eszközök vámtételei. Bp., 1914. 24 lap.

A szeszadótörvények befolyása a szeszipar fejlődésére. Bp., 1925. 196 lap.

Irodalom:

ELEK István: Krolopp Hugó. Kt. 1928. 14. sz.

KUKULJEVIČ JÓZSEF (1874—1944)

Életről meglehetősen hiányosak és részben tévesek az eddig megjelent információk.

1874-ban született Budapesten. Vend eredetű és valószínűleg elszegényedett nemesi családból származott. Leánya esküvői értesítésénél (1933) a sacci és a bassay előnevet használta. Tanulmányait Budapesten végezte; az Állatorvosi Akadémia befejezése után az Állategészségügyi Laboratórium vezetője. Tanárai közül Monostori Károly volt rá a legnagyobb hatással, amennyiben igen korán bekapcsolódott az Országos Állatvédő Egyesület munkájába, annak hosszú ideig tiszteletbeli titkára, később tiszteletbeli alelnöke is volt.

Első megjelent munkái részben kutatási eredményeit tették közzé: így a Vezérfonal a húsvizsgálatokhoz (1899), Adatok a házisertés bonctanához és szövettanához (1906), Az állatok bőrbetegségeinek új kezelésmódjáról (1914). Doktori disszertációja is kutatásait foglalja össze: Adatok a házisertés és a vadsertés orrkorongjának bonctanához és szövettanához (1906). De már az állatvédelem, állategészségügy és higiénia is kedvelt témája több cikkének, könyvének és népszerűsítő előadásainak. A Balaton környékén főként a madárvédelem terén tett sokat. Pl. célszerű fészekodúkat készíttetett és fogadtatott el; vidéken többfelé állatvédő egyesületeket szervezett. Az állatvédelemről számos cikket, könyvet is írt. 1904—1907 november között az Állatvédelem című lap szerkesztője, cikkírója. E témában előadói körutakat is tett az országban. A természettudományos műveltség és a népművelés témája is nagyon érdekelte. Németből fordított és kiadott ilyen című tanulmányt. 1907 után egészen 1914-ig járási körállatorvos Balatonszemesen. 1914 októberében be kellett vonulnia.

1914. december 12-étől 30 hónapon át szerb hadifogoly. Leghosszabb időt Olaszországban, Cittadualeban töltött, ahol egy sebészfőorvos mellett asszisztensként dolgozott. 1917-ben visszamenőleg katonai állatorvossá léptették elő és megkapta a Ferenc József-rend hadiékítményes lovagkeresztjét. Hazatérve 1917 októberében Székesfehérvárott teljesített szolgálatot a 10. huszárezredben.

Leszerelése után Keszthelyen a Gazdasági Akadémia állattenyésztési tanszékének tanára lett. Előadási témái állattenyésztés, állategészségtan, állatvédelem, járványtan. Az 1920-as évektől nagy lelkesedéssel kapcsolódott be a paraszti gazdálkodás színvonalának emelését célzó gazdasági tanfolyamok, gazdasági iskolák munkájába. Könyveket, cikkeket is írt e témából diákjainak, de a falusi gazdáknak is. Szívesen tartott népszerűsítő előadásokat is a korszerű gazdálkodás,

állategészségügy témájából. 1928-tól ismét munkatársa az „Állatvédelem” című lapnak. Az állatvédelemről iskolás gyerekeknek, szülőknek, egyházi körök által szervezett alkalmakon is tartott előadásokat. Kedvelt előadás címei voltak: Az állatvilág és a gyermek, A katolikus egyház és az állatvédelem, Az állatvilág szerepe a szentek és a mártírok életében.

1936-ban ment nyugdíjba. Az Akadémián ezután is vállalta a kisebb háziállatok tenyésztése című tárgy oktatását. A korszerű paraszti gazdálkodás mikéntjéről továbbra is cikkezett és tartott előadásokat.

1944. november 25-én halt meg Cserszegtomajon.

Kukuljevič Józsefet elsősorban, mint az állatvédelem, természetvédelem, járványtan, állategészségtan, higiénia megszállott harcosát és gazdasági szakírót, oktatót értékeljük. Pályája elején írt kisebb tanulmányokat az Állategészségügyi Laboratóriumban — elsősorban sertésekkel kapcsolatosan, és húsvizsgálatok terén — végzett vizsgálatainak eredményeiről. Később inkább szakoktatói, szakírói, népszerűsítő előadói téren tevékenykedett.

Növendékei, szakemberek és gazdák számára írt szak-, tan- és népszerűsítő könyveiben sokoldalú elméleti és gyakorlati ismereteit érthető, olvasmányos stílusban, élvezhetően tárta az olvasó elé. Műveihez részletes irodalomjegyzéket mellékel, köztük idézett a németnyelvű szakirodalomból is. Pedagógiai eredményeinek méltatásával még adós a Keszthelyi Agrártudományi Egyetem, ahol csaknem negyed évszázadon át tanított.

Főbb munkái:

Vezérfonal a húsvizsgálathoz. Bp. 1899. 53 lap.

Adatok a házisertés és a vadsertés orrkorongjának bonctanához és szövettanához. Bp. 1906. 35 lap.

Magyarország madárvédelmének története, fejlődése és jelenlegi állapota. Bp. 1906. 114 lap.

Tanulmány a berni szarvasmarháról. Bp. 1907. 83 lap.

Általános állattenyésztéstan. Keszthely 1922. 272 lap.

Állategészségtan és járványtan. Bp. 1929. 168 lap.

A falusi gazdasági udvar egészségtana. Bp. 1932. 266 lap.

Gyakorlati útmutató és tanácsadó az állatvásárláshoz. Bp. 1939. 103 lap.

A falusi gazda állattartása, istálló és legelőrend védelem a ragadós és nem ragadós állatbetegségek ellen. Bp. 1943. 184 lap.

KUND EDE (1884—1970)

1884. július 5-én született Budapesten. Polgári családból származott. Apja a budapesti Műegyetemen szerzett mérnöki és építészeti oklevéllel a vasútnál teljesített szolgálatot, majd nyugalomba vonulása után építészti gyakorlatot folytatott.

Kund Ede a budapesti József Műegyetemen 1906-ban szerzett gépészmérnöki oklevelet. Ezután Svájcban, Ausztriában, Olasz- és Németországban két évig a mezőgazdaság gépesítésére irányuló kutatásokkal foglalkozott.

1909-től a debreceni Gazdasági Akadémián, először mint gazdasági gyakorlonok, később tanársegédként dolgozott. Az 1914—15-ös tanévben a keszthelyi Gazdasági Akadémia műszaki tanszékét vezette, majd visszakerült Debrecenbe, ahol 1920-ig az akadémián telje-

sített szolgálatot. Ezután a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemhez került, hol a mezőgazdasági géptan tanszéken adjunktusi kinevezést kapott. 1929-től a mezőgazdasági enciklopédia című tárgy meghívott szakelőadója.

1934-ben Kápolnásnyéken létesített 31 k. holdas kísérleti telepet, ahol elkészítette az első ároksilókat, amelyek nagymértékben hozzájárultak a harmincas évek takarmányhiányának leküzdéséhez. Ezen a kísérleti telepen dolgozta ki az általa sorgyűjtőgépeknek nevezett rendszert és küllőskapa helyes használatát. Az utóbbi első példányát javaslatára a Műegyetem Mezőgazdasági Gép-kísérleti Intézete Amerikából hozta be.

Kund Ede az egyik legfontosabb kérdésnek a talajerózió jelensége elleni védekezési módokat és azok széleskörű alkalmazását tekintette. A talajvédelem és gépei című könyvében kiemeli, hogy a talajpusztulás elleni védekezésnél egyrészt a

termelendő növényeket — a termelési eljárások alkalmazásával —, másrészt erre a célra kidolgozott agrotechnikai eljárásokat kell alkalmazni.

Magyarországon az első szántási kísérleteket Kund Ede a Széchenyi Tudományos Társaság támogatásával 1934-ben és 1935-ben — aratás után — Kápolnásnyéken és a Műgyetem pátyi tangazdaságában végezte. Az első évben 90 kat. hold, míg a második évben csaknem 300 kat. hold, mintegy 15%-os lejtésű földterület lett sáncolva. Mindkét évben meglehetősen mostoha időjárási viszonyok uralkodtak. Kund Ede vizsgálatai szerint egy 50 nm körüli eső sáncolt területen kétszer olyan mélyen áztatta át a talajt, mint a mellette lévő ugyanolyan lejtésű és szintén kukoricával beültetett táblán. A jelentések szerint a kukorica termést a sáncolás megkétszerezte. Kund a sáncolás legelső és legkényesebb munkájának a sáncok helyének kitűzését jelölte meg. A termőföld pusztulása és megvédése című tudományos munkájában. Sáncoláshoz először közönséges fogatos ekét használtak, majd Kund Ede elképzelése szerint fából, Kornfeld Mária báró iregi uradalmának a műhelyében házilag készült ekét. Ez volt az első speciális munkaeszköz, mely Magyarországon és Közép-Európában Kund-féle sáncológép néven terjedt el. A gép lényegében V alakú szerszám, melynek egy hosszabb és rövidebb szára volt. A rövidebb szár hátsó végén alul-felül szimmetrikusan elhelyezett ún. vezetőtarajok voltak beépítve, valamint a gép átfordításakor áthelyezhető ülés és irányítóléc. A gép hosszabbik szára két részből állt: a rövidebb szárhoz csatlakozó részén nagy szilárdságú, alsó és felső szélén élezett lemez, a tulajdonképpeni munkaszerszám, amelyhez egy hosszabb terelőrész csatlakozott. A sáncológép vontatása a mellő részén elhelyezett állítható szerkezet segítségével történt. Az ülés alatt elhelyezett vezetőtaraj — a földbe mélyedve, csoroszlyaként — a gép vezetését és irányítását szolgálta. A sáncológép először fogatos, majd később 20 LE-s traktoros vontatásra készült. A sáncolásnál gyakori hiba volt, ha nem megfelelő magasságban készültek el, ilyenkor a víz könnyen elmosta a sáncot. Kund Ede mondta a sáncolásról: „Megfelelő tudással és gondossággal végezve, az eredmény hihetetlenül nagy, de anélkül a semminél is kevesebb lehet.” A kimutatások szerint, a sáncolás olyan kislejtésű területeken, ahol nagyobb vizmosta árkok, vagy egyéb akadályok nincsenek, nem került többbe, mint egy közép mélyszántás.

Kund Ede a Műgyetem Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet képviselőjében rendszeresen résztvett országos szántóversenyek, gépbemutatók, gépkiállítások előkészítésében, szervezésében, rendezésében. Figyelemmel kísérte a mezőgazdasági technika minden területét, 1926-tól 1941-ig a „Köztelek” című lap gazdasági gépészet rovatvezetőjeként mindig a legaktuálisabb műszaki kérdésekkel foglalkozott. A gépi művelés — amely a gazdák szemében sok esetben ellenszenvvel találkozott, ennek következtében nehezen haladt előre. Behatóan foglalkozott a traktormotorok üzemének gazdaságosabbá tételével, a motorok tartósságának növelésével. A Hofherr-Schranz és MÁVAG izzófejes motorok tartóssá tételének a kidolgozásához is nagyban hozzájárult. Teljesen elméleti alapon, olyan kétféle

tüzelőanyaggal működő karburátoros motort szekesztett, amelynek határfoka megközelítette a Diesel motorét. A fenti témáról tartott előadásáért a Magyar Mérnök és Építész Egylet a Cserháti plakettel tüntette ki. A Csepel 413 jelű Diesel-motor traktormotorrá való alkalmassá tételének a Tudományos Akadémia egyik bizottsági ülésén tartott előadásán vetette meg az alapját.

Kund Ede évtizedekig foglalkozott a lucernatermesztés agrotechnikájának tökéletesítésével, különösen a lucerna és más pillangós virágú takarmánynövények széna- és magtermésének betakarításával.

1939-től 1944-ig a Műegyetemen a gazdasági géptan és elektronika szakelőadója, 1944-től nyugdíjazásáig, 1949-ig az egyetem gépszerkezeti tanszékének tanára.

Nyugdíjazását követően hét éven át meghívott előadó a Budapesti Műszaki Egyetemen és a Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet (a MÉM Műszaki Intézet jogelődje) tudományos főelőadója. Az Országos Találmányi Hivatal és az MGI munkája elismeréseként 1950-ben kiváló újtói oklevéllel jutalmazta. A talajvédelem valamint a szálas takarmányok betakarításának gépesítésében kifejtett fáradhatatlan munkásságának legnagyobb elismerését jelentette az 1954-ben kapott Kossuth-díj. A műszaki tudományok doktora címet 1962-ben szerezte meg.

Gazdag, eredményes életpályát futott be Kund Ede Új módszereket dolgozott ki a talajjavítás, a talajvédelem, az agrotechnika gépesítésére, a silózásra, a mezőgazdasági gépek gazdaságos üzemanyag felhasználására, és számos publikációval írta be magát örökre mezőgazdaságunk nagyjai közé.

1970. december 15-én Budapesten halt meg.

Főbb munkái:

A termőföld pusztulása és megvédése. Budapest, 1941. 46 lap.

A talajvédelem és gépei. Budapest, 1951. 64 lap.

A füves vetőforgó gépesítése. Bp. 1952. 86 lap.

A szálas takarmányok betakarításának gépesítése. Bp. 1952. 68 lap.

Gumós és gyöknövények termesztésének gépesítése. Bp. 1954. 58 lap.

Mezőgazdasági traktorok üzemi gyakorlati tapasztalatai. Bp. 1954. 152 lap.

A mezőgazdaság gépesítésének újabb irányelvei és a szállítás kérdései. Bp. 1954. 102 lap.

A szálatakarmányok betakarításának gépesítése. Bp. 1955. 48 lap.

A szántó- az egyetemes- és céltraktorok üzemi sajátosságai. Bp. 1955. 152 lap.

Mezőgazdasági alapismeretek gépészmérnök hallgatók részére. Bp. 1956. 407 lap.

Irodalom:

ROHRINGER Sándor: Racionális öntözés Kt. Bp. 1934. 235—236.

BME Archívum.

MMgMA Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

Keszthelyi Agrártudományi Egyetem Mosonmagyaróvári Kara Könyvtári Archívum.

KÚTHY SÁNDOR (1904—1971)

1904. szeptember 5-én született Budapesten. Édesapja a Földművelésügyi Minisztérium kertészeti felügyelőjeként faiskolák, kertészeti és gyümölcsstermesztő állami telepek létesítésével foglalkozott.

A budapesti Műegyetemen 1927-ben vegyészmérnöki oklevelet, a debreceni Tudományegyetemen 1930-ban bölcsészettudományi kémiai doktorátust szerzett. Az egyetemi diploma megszerzése után a debreceni Tudományegyetem Orvosi Karának Élettani Intézetébe került, ahol rövid ideig gyakornoki beosztásban, 1928-tól 1935-ig pedig tanársegédként a neves Verzár, Huzella és Vent professzorok mellett orvos-biokémiai kutatásokban vett részt. 1931/32. tanévben állami ösztöndíjjal a berlini Műegyetemen Volmer professzor mellett a kolloid anyagok kristályosodást gátló

hatásával kapcsolatos kísérletekkel foglalkozott. 1934-ben rövidebb ideig a párisi tudományegyetemen Wurmser professzornál — ugyancsak ösztöndíjasként — közreműködött az ottani biokémiai kutatásokban.

Ma már nehéz nyomon követni, hogy az orvosi biokémiában fiatalon kimagasló kutatási eredményeket elért vegyészmérnök, miért hagyta abba a számára nagy jövőt ígérő orvosbiokémiai kutatásait. Valószínűleg anyagi okok késztették erre, mivel édesapja korán elhunyt, s rajta kívül három testvérének nevelése hosszú éveken keresztül édesanyja vállára nehezült.

1935-ben, — alig töltötte be harmincadik életévét, — kinevezték a keszthelyi Gazdasági Akadémia kémiai tanszékére tanszékvezető akadémiai tanárrá. Öt évvel később, 1940-ben pedig a kolozsvári Gazdasági Akadémia tanszékvezető tanára lett. Itt szerezte meg 1941-ben magántanári képesítését a „mezőgazdasági kémia” és az „élelmiszerkémia” tárgykörében. 1942-ben a Műszaki és Gazdaságtudományi

Egyetem Mezőgazdasági Karán „trágyázástan” tárgykörben egyetemi magántanári képesítést nyert.

Egy évvel később, 1943-ban a kolozsvári Mezőgazdasági Főiskola tanára lett. A háborús események alatt a főiskola ingó felszereléseinek egy részével a Földművelésügyi Minisztérium utasítására Keszthelyre került. Amikor azonban a főiskola németországi kitelepítését is elrendelték 1945 februárjában, mint prodékán határsával megtagadta a kitelepülést. A háború befejezése után rövid időre ugyan visszatért még Kolozsvárra, de az őszi tanévnyitásra már újból Keszthelyen volt, ahol ismét kinevezték a főiskola mezőgazdasági kémiai tanszékére, tanszékvezető tanárrá, majd 1946-ban a mezőgazdasági felsőoktatás átszervezésekor átminősítették az Agrártudományi Egyetem Keszthelyi Osztályának egyetemi nyilvános rendes tanárává. Az egyetem vidéki osztályainak megszüntetésekor 1949-ben több társával együtt a gödöllői Agrártudományi Egyetemen folytatta tevékenységét, amely az első években Budapesten működött.

Mintegy tíz évig volt az egyetem szerves és biokémiai tanszékének vezetője, egyben a magas színvonalú egyetemi kémiai oktatás, az elméleti és gyakorlati kutatás megalapítója. 1957-től az Országos Minőségvizsgáló Intézet központi laboratóriumában tudományos munkatárs, később főmunkatársként dolgozott — 1968-ig — nyugdíjba vonulásáig.

Kúthy professzor 1935-ben mezőgazdasági kémiai kutatásait a keszthelyi akadémián az addig jelentéktelennek tartott „trágyázás” témakörben kezdte meg. A nagyobb birtokokon és a kisparaszti gazdaságokban alkalmazott kezelési eljárásokat megismerve, azoknál korszerűbb, valamennyi gazdaságban alkalmas eljárást dolgozott ki a talajerőutánpótlásra használt szerves trágya előállítására. Felhívta a figyelmet az almózási arány jelentőségére a trágyaerjedés szempontjából. Kísérleteivel bebizonyította, hogy az istállótrágyának és általában a szerves trágyáknak a növény táplálásán és a talaj szerkezetének javításán kívül — huminsav tartalmuk révén — hormon hatásuk is van. Ez irányú kísérleti eredményeivel szerezte meg első nemzetközi elismeréseit a mezőgazdasági kémiában. A hazai kutatásoknál pedig ezek képezték Kreibig Lajos akadémikus sokoldalú szerves trágya vizsgálatának kiinduló pontját.

Kúthy professzor ugyancsak az 1930-as évek második felétől kezdett foglalkozni mezőgazdasági biokémiai vizsgálatokkal. Kísérleteivel feltárta a trágyázásnak a növények beltartalmára, a táplálkozási és takarmányértékük növelésére gyakorolt hatását.

Széles körben foglalkozott az állati takarmányozásnál nélkülözhetetlen növényi fehérjehozam hazai előállításának lehetőségeivel. Az 1940-es évek végétől Ferencz Vilmos, Bártfay Tiborné, Szende Kálmánné, Márkus László munkatársaival több éven keresztül munkálkodott a nitrogén fejtrágyázás termésfokozó hatásának vizsgálatával. A korabeli külföldi szakirodalmi adatok figyelembevételével az árpánál és a búzánál a kalászolás kezdete és a virágzás befejezése között a nitrogén

műtrágyát kezdetben por alakban juttatta a kalászosokra. Az 1950-es évektől tért át az oldat alakjában adagolt permetező trágyázás széleskörű kutatására, amellyel hazánkban elsőként az 1930-as években Kerpely Kálmán próbálkozott, de további munkájához neki még hiányoztak a feltételek. Ebben az időszakban vizsgálta azt is, hogy a növényvédelmi célokat szolgáló permetező gépekkel hogyan lehet a permetező trágyázást nagyüzemi méretekben eredményesen megvalósítani. Ezt követően — kísérleti eredményeit hasznosítva — terjedt el a hazai nagyüzemi növénytermesztésben a repülőgépes permetező levéltrágyázás.

Az 1950-es évek kezdetén az általa irányított egyetemi kutatásokba az Agrokémiai Intézet biokémiai osztálya, majd az MTA Martonvásári Kísérleti Intézete is bekapcsolódott. Az ország különböző területein beállított kísérleteikben közösen vizsgálták a kálium, a foszfor és a nitrogén tartalmú permetező levéltrágyázás hatását a cukorrépa terméshozamára és a répa cukortartalmának növelésére. Munkatársaival hasonló célú kutatásokat végzett egyéb növényekkel is. Így a borsóval, uborkával, céklával, karalábéval, burgonyával. 1957 óta ugyancsak sokoldalúan foglalkozott a karbamidos trágyázás különféle módjaival.

Érdeme, hogy felismerve az agrotechnikának ez irányban kiaknázatlan lehetőségét, kísérleteivel iskolát nyitott a biokémiai tudomány mezőgazdasági termelésben való sokoldalú felhasználására.

Széleskörű szakmai tudásával, igényességével a keszthelyi, a kolozsvári felsőfokú mezőgazdasági oktatási intézményekben, majd az Agrártudományi Egyetemen kialakította a magas színvonalú kémiai oktatást. A tudományos elméleti kutatásait szorosan összekapcsolta a gyakorlati termelésben való hasznosításukkal. Hallgatóival elsajátította a szerves és a biokémiai tudomány felhasználásának igényességét a későbbi szakmai munkájuknál. Sajnálatos, hogy harminc évi egyetemi tevékenysége 1957 őszén megszakadt. Ekkor áthelyezték az Országos Mezőgazdasági Minőségvizsgáló Intézetbe, ahol nyugdíjba vonulásáig a szervestrágya vizsgálatok, minősítések és üzemellenőrzések rendjét irányította, végezte a szervestrágyák végső minősítését. Egyidejűleg ugyanakkor tovább folytatta kutatásait a permetező trágyázás témakörében.

Nagyüzemi kísérletekben növényvédő repülőgépes permetező levéltrágyázási kísérleteket végzett több hazai búzafajtával, őszi és tavaszi árpával, rozssal és zabbal. Vizsgálatai kiterjedtek az optimális műtrágya összetétel és mennyiség megállapítására, a permetező levéltrágyázás időpontjának meghatározására, a terméshozam és a gabonaszem fehérjetartalom növekedésének alakulására. Ezen túlmenően foglalkozott a növények mikroelem szükségleteinek meghatározásával, az egyes mikroelemek adagolásának a növényekre gyakorolt hatásával is. Bórsavas permetező trágyázással kedvező eredményeket ért el a maglucerna termesztésénél. Mikroelemes csávázással sikerült növelnie a borsó, a baltacim, a bükköny, az olajlen, a vöröshere magtermésének hozamát.

Kutató munkásságának eredményeit közel 150 szakdolgozatban, ismeretterjesz-

tő közleményben jelentette meg. Szakdolgozatai egyharmadát német és francia nyelvű külföldi szaklapok közölték. Juhász Balázs társszerzővel 1953-ban megjelent „Biokémia” egyetemi tankönyve, az 1954-ben kiadott „Szerves kémia” egyetemi tankönyve, 5 egyetemi jegyzete, ezen túlmenően a szaklapokban közzétett cikkei a mezőgazdasági kémia egyik letehetségesebb művelői közé sorolták.

Négy évtizedes alkotó munkássága alatt, oktató és kutató munkáján kívül számos egyéb feladatban is részt vett. Közreműködött az Agrokémiai Intézet megszervezésében. Részt vett az egyetem izotóp kutatási tervének kidolgozásában, az izotóp kutatások országos megszervezésében, a foszfátos trágyaerjesztési kísérletek irányításában. Tagja volt az MTA Talaj és Trágyázási Főbizottságának, a Biokémiai Főbizottságnak, az Agrokémiai és Talajtani Kutató Intézet, a soproni Talajbiológiai Intézet tudományos tanácsának és más szakbizottságoknak. Szerkesztőbizottsági tagként részt vett az „Agrártudományi Szemle”, az „Agrokémia és Talajtan”, az „Atom” és a „Természettudományi Közlöny” című lapok az „Agrochimica” című nemzetközi tudományos folyóirat munkájában. Több külföldi tudományos egyesületben való részvételével öregbítette a hazai szerves és biokémiai kutatás hírnevét. Közülük a „Société de Chimie Biologique” (Páris) társaságnak, a „Société Philomatique de Paris” társaságnak 1935 év óta volt tagja, illetve levelező tagja. 1956-ban megválasztották a Nemzetközi Műtrágyázási Központ (Zürich) tagjának is. Mindezekon kívül magyarországi tagja volt az „International Biochemical Union”-nak. (Nemzetközi Biokémiai Szövetség)

Tudományos munkássága elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia 1946-ban levelező taggá választotta, majd az Akadémia átszervezésekor tagságát megszüntették. Később megkapta a „mezőgazdasági tudományok kandidátusa” fokozatot. 1956-ban „Munka Érdemrend” kitüntetésben részesült. 1971. június 24-én hunyt el Budapesten. Halálával nagy veszteség érte a mezőgazdasági szerves és biokémiai kutatást.

Főbb munkái:

A hydrotropia biochemiai és biophysikai jelentősége. (Bölcsészeti doktori értekezés.) Debrecen, 1930. 30 lap.

Mikor érdemes istállótrágyatelepet építeni? MgiK. 1942. 15. sz.

Európa élelmezési helyzete. I. MgSz. 1943. 1. sz. II. MgSz. 1943. 2. sz.

Paradicsomminősítési kísérleteink néhány tanulsága. At. 1949. 6—7. sz.

Szerves kémia. Bp., 1954. 356 lap.

A permetező trágyázás problémái és magyarországi tapasztalatai. MTAAtOK. 1956. 1—3. sz.

A magyarországi mikroelem növényi-kutatásról. AT. 1956. 2. sz.

A szerves trágyázás elvi kérdései a korszerű istállótrágyakezelés szempontjából. MgVi. 1959. 1. sz.

Levélen keresztüli trágyázás. MgVi. 1960. 3. sz.

Az őszi búza és az őszi árpa permetező trágyázásának problémái és eddigi eredményei OMMI Évkönyv 5. 1961. 23. lap.

A szerves trágyázás néhány hazai problémája. OMMI Évkönyv 1961—1963. Bp., 1964. 29. lap.

Kúthy Sándor—Juhász Balázs: Biokémia. Bp., 1953. 380 lap.

Kúthy Sándor—Ferencz Vilmos—Vándor Ervin—Bánó Tamás: Permetező trágyázás hatása az őszi árpa termés- és fehérje hozamára. KK. Növénytermesztés. 1959. 52. köt.

KÜHNE EDE (1839—1903)

Hamburgban született 1839 május 16-án. Apja jómódú acélgyáros volt, fiát Kölnben neveltette. Ám vagyont különböző kísérletekre pazarolva csakhamar tönkre ment, s fia taníttatását nem tudta finanszírozni, aki 18 éves korában kénytelen volt egy berlini gyárban rajzolóként elhelyezkedni. Néhány évvel később, 1862-ben Ogyesszában dolgozott. A gazdasági gépészetben megszerzendő szakismeretek céljából rövidesen Mosonba került, a Pabst-Krauss által az 1850-es évek elején alapított mosoni gépműhelybe. Innen már Németországba készült hazamenni, amikor elindulása előtt váratlanul megbetegedett Krauss Frigyes, és a művezetői állást Kühne Edének kínálták fel. Kühne Ede elvállalta a felkínált beosztást, és Mosonban maradt.

Némi tőkét gyűjtve, a Pabst-Krauss gépműhelyt 1863 decemberében egy tehetős württembergi gazdával közösen megvásárolta, közel hétezer forintért. A műhely irányítása és szakmai vezetése természetesen Kühne Edére hárult, a württembergi üzlettárs csupán a tőkét kockáztatta.

A mosoni üzem egy átlagos gépműhely kereteit ekkor még nem haladta meg, mindössze 10—20 munkást foglalkoztatott, zömmel mezőgazdasági kisgépeket gyártott (eke, borona, henger, lókapa, gereblye). Az 1864—65-ös években a társtulajdonosokban mind jobban érlelődött a gondolat: raktárkészletüket csupán néhány kisebb gyártmányra redukálják, az üzem termelését pedig a kanalas sorvetőgépek gyártására „profilirozzák”. A kiegyezést közvetlenül megelőző és követő években 3—4 szeresére nőtt az üzem termelési kapacitása, ennek megfelelő árnyokban emelkedett a pénzforgalma, s a tulajdonosok bevétele is (a korábbi 600

—800 frt helyett 4000—6000 frt). Közben a társtulajdonos 1869 végén kilépett a vállalkozásból, s az üzem ettől kezdve kizárólag Kühne Ede tulajdonába ment át.

Az önállósodott Kühne-gyár rövidesen megvásárolta a magyaróvári főhercegi uradalom üzemén kívül helyezett cukorgyárát, s továbbfejlesztve az új üzemegységet, gőzerőre állították át a termelést. A nagyméretű befektetésekhez jelentős támogatást kapott apósától, Winter Károly helybeli gabonakereskedőtől, akinek lányát a 60-as évek végén vette feleségül. A terebélyesedő mezőgazdasági gépgyár termelése gyors ütemben emelkedett. A sorvetőgépek egyre nagyobb számú gyártása mellett szélesedett a termék-skála is. A gyárban alkalmazott Havas Mihály — aki később igazgató és konstruktőr lett — megszerkesztette a gyár Közép-Európa szerte híressé vált termékét: a Hungaria-Drill sorvetőgépet. A gyár technikai berendezésének (vas- és fémöntöde felállítása, több mint 50 szerszám gép beállítása, gőzkazánok üzembe helyezése) korszerűsítésével párhuzamosan a legkülönbözőbb mezőgazdasági eszközök és gépek gyártására került sor (ekék, exstirpátorok, morzsoló-, daráló- és répvágógépek, arató- és fűkaszalógépek, gereblyék, járgányok, cséplők, rosták stb.). Fő gyártmánya azonban továbbra is a sorvetőgép maradt. Amíg 1870-ben valamivel több mint 100, 1880-ban már 220, 1890-ben pedig 531 darabot adott el a Kühne-féle gyár. Ennek megfelelően a gyár pénzforgalma a korábbinak közel tízszeresére nőtt. A szélesedő kereskedelmi forgalom lebonyolítását elősegítendő, Kühne Ede 1881-ben Budapesten gyártmányai részére önálló raktár-telepet létesített, majd 1894-ben saját üzletházát is felépítette a Váci körúton (ma Bajcsy-Zsilinszky út).

A gyár gyors felfutásában a vállalkozó leleménye és szakértelme, az előállított termékek kifogástalan minősége és az elfogadható árak mellett jelentős szerepe volt a mezőgazdasági termelés rohamos átalakulásának, az egyes technológiai folyamatok nagyléptékű korszerűsödésének is. A termelési eljárások kisebb-nagyobb mérvű gépesítése szinte évről-évre növelte a bel- és külföldi piacok felvevőképességét. A talajművelés és a takarmányfeldolgozás mellett különösen a vetés és a betakarítás, cséplés gépesítése terén mutatkozott igen gyors előrehaladás. Magyarországon a XIX. század végére a vetésnek már mintegy 50%-át sorba- és szóróvető-gépek, a cséplésnek pedig a századfordulót követő években közel 3/4-ét gőz- és gázerejű cséplőgépek végezték. Hasonlóan gyors eszközváltás zajlott le a talajművelő eszközök családjában: az évszázadokon át használt faekéket előbb a vastestű, majd a vaskék, a tuskés- és faboronát pedig a fakeretes, majd a vaskeretes vasfogú boronák szorították háttérbe. Közben egyre jobban terjedtek a talajlazító exstirpátorok, lókapák s a talajtömörítő (sima-, gyűrűs- és tuskés) hengerek.

Az egyéni feltételek: Kühne Ede személyes képességei és általános adottságok szerencsés találkozásának köszönhetően az 1880-as évek közepére az üzem a hazai mezőgazdasági gépgyártás élvonalába került. A gyár termékei számos — hazai és külföldi — kiállításon és versenyen vettek részt, megannyi díjat és kitüntetést, elismerő oklevelet szerezve Kühne Ede üzemének. Szinte osztatlan, a korabeli

hazai mezőgazdasági gépgyártásban egyedülálló sikereket aratott a gyár legfontosabb terméke: a Hungaria-Drill, s a belőle továbbfejlesztett Hungaria-Balance-Drill sorvetőgép. Az 1890-es bécsi nagykiállításon már a 10 000-dik legyártott példányt tudta bemutatni a gyár. Öt évvel korábban, az 1885-ös nagy országos budapesti kiállításon 90 különböző mezőgazdasági gépfajtaival vettek részt, s ezért a gyár legmagasabb kitüntetésben részesült. A kiállításon egyedül a sorvetőgépekre 300-nál több megrendelést kapott.

A századforduló éveiben (1890—1905 között) gyárát újabb nagyarányú beruházásokkal bővítette tovább a tulajdonos. A gyártelepen új üzemet építtetett a kovácsoknak és a vasöntőknek, bővítették és átépítették az öntödét, vadonatúj famunka- és mázolóműhely létesült, a gyárat átállították a legkorszerűbb villamosenergiára, a legújabb rendszerű külföldi (pl. amerikai) és hazai munkagépekkel látták el az egyes üzemeket. A gyártelep kiterjedése meghaladta a 40 ezer m²-t, s ebből 12 ezer m²-t tett ki a szilárd, jórészt emeletes műhelyekből és raktárakból álló épületek területe.

A gyártelep nagyarányú bővítése a tulajdonos halála előtt egy évvel, 1902-ben fejeződött be. A gyártó- és szerelőműhelyek egy éves termelési értéke akkor már kb. másfél millió forint, azaz hárommillió korona körül mozgott, szemben a kiegyezés körüli 30—40 ezer forinttal. Hasonló arányokban nőtt az alkalmazott munkások létszáma is: három évtized alatt 15—20 főről 400 fölé emelkedett. A gyár legfőbb készítményei a következők voltak: talajművelő eszközök (ekéből évente 4—5000, boronából 900 darabot gyártanak), vetőgépek és trágyaszórók (vetőgépből mintegy 1200 db volt az évi termelés), cséplőgépek és járgányok (évente kb 4—500 db), rosták és takarmánykészítő (markoló-, daráló-, vágó-) gépek. A sor- és szóróvetőgépeknek számos változatát, különféle típusait gyártották Kühne Ede üzemében. Gyára az ország hét legnagyobb mezőgazdasági gépgyára közt foglalt helyet. A gyár felemelkedését, roppant gyorsiramú fejlődését a tőkés termelésre jellemző értékesítési válságok, átmeneti pangások, az éleződő konkurenciaharc meg-megtorpantották ugyan, de megállítani nem tudták. A munkásokkal, s valamennyi beosztottjával patriarchális kapcsolatot tartó tulajdonos igyekezete arra irányult, hogy a gyár termékeit állandóan jobbítsa, tökéletesítse. Műszaki tudását folytonosan gyarapította, vezetői módszereit csiszolta, a többszörösen igazolt külföldi gépeket megvásárolta, a gyártási eljárásokat meghonosította, a kész termékek szabadalmát átvette, s hazai követelményekhez igazítva ő maga is gyártotta.

Kühne Edét kortársai egybehangzóan puritán embernek ismerték. A tőkés iparosodás felfelé ívelő szakaszában a jobb módú polgárok közé küzdötte fel magát, rangra azonban nem vágyott, rangot nem fogadott el soha. A tisztességet a termelésben éppúgy, mint az üzleti életben egyik legfőbb követelménynek tekintette. „Azok a túlkapások — írta egyik jelentésében —, csalárd és piszkos fogások, amelyekkel egyes cégeknek a legmegbízhatóbb elemekből toborzott ügynök-

sége erőszakosan üzleteit megköti, kisebb gazdáinkban a legszolidabb cégek iránt is megingatják a bizalmat, s ezért égető szükségnek tartunk oly törvényes intézkedéseket, amelyek elsősorban a gazdát, de másodsorban a szolid gyárost is megvédelmezni képesek az említett egyének machinációitól”.

Meghalt Mosonban, 1903 december 13-án. Gyára tovább működött. Az államosítások után is megőrizte profilját, s a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár néven szolgálja a magyar mezőgazdaság felemelkedését.

Származása és anyanyelve német volt ugyan, ám a hazai mezőgazdasági gépgyártás terén szerzett maradandó érdemei Kühne Edét a magyar agrárfejlődés egyik jelentős alakjává tették.

Irodalom:

MAJOR Pál: Mosonmegye monographiája. Magyaróvár, 1878.

LENCZ Ödön: Mezőgazdasági gépek és eszközök. (In: Matlekovits Sándor: Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye.) VI. köt. Bp., 1898.

SÁNDOR Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon (1867—1900 Bp., 1954.

BARBARITS Lajos: Mezőgazdaságunk gépesítésének kezdetei. Bp., 1958.

SÁRKÖZI Zoltán—SZIGETVÁRI István—SZILÁGYI Gábor: A százéves Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár története (1856—1956). Bp., 1959.

VARGA Gyula: A parasztgazdaság munkaeszközei. (In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. (Szerk. Szabó István) I. köt. Bp., 1965.

SÁRKÖZI Zoltán—SZIGETVÁRI István—SZILÁGYI Gábor: A Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár története (1856—1968), Bp., 1968.

BARBARITS Lajos: A vetés gépesítésének kezdetei és elterjedése Magyarországon. (Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 2.) Bp., 1968.

KÜZDÉNYI SZILÁRD (1867—1945)

A kiegyezés évében, 1867. október 22-én született a Békés megyei Gerendáson, ahol apja haszonbérelő volt. Tanulmányait a budapesti Műegyetemen fejezte be, ahol mérnöki oklevelet szerzett. Kezdő mérnökként a Szolnok-csongrádi Tiszabalparti ármentesítő társulatnál kezdett, majd rövid idő után kinevezték a társulat igazgató mérnökévé.

Eredményes kísérleteket végzett a szikes talajok vízgazdálkodással és fizikai úton való javítása terén. Szakmai tudása súlypontját a magyarországi szikes talajok megjavítására helyezte.

Közel tízévi kísérletező munka után Küzdényi a szikes és rendkívül kötött talajok megjavítására készített talajművelő eszközt 1917 őszén és 1918 tavaszán mutatta be az Almásy-féle pusztaszenttamási és a Kohner-féle szászberekai uradalomokban. Kísérleti gépe Gaál Imre és társa szolnoki műhelyében és a helyi MÁV gépjavitó csarnokában készült el. A „Köztelek” című lapban találmányát így jellemezte: „Talajművelőm az eketestek helyett alsó végükkel előrehajló, éles, széles és vastag csoroszlyákkal munkálja a talajt, melyek rézsutos sorban egymásután elrendezve a talajtól keskeny földszalagokat szelnek le, azokat féloldalas rézsüvel kiképzett élükkel kissé oldalt eltolják és ezzel apró morzsákra eltördelik.”

Herdliczka Ernő magyaróvári gazdasági akadémiai tanár Küzdényi Szilárd talajművelőjével kapcsolatban a „Köztelek”-ben rámutatott arra, hogy Nyugat-Európában már használtak olyan talajművelőgépeket, amelyek szikes talajok mélyművelését végezték, a felső réteg fordítása nélkül. Mint írta: „Küzdényi talajművelőgépe emezekkel szemben csak részletekben mutat eltérést úgy, hogy kérdés, vajjon sikerülni fog-e arra a szabadalmat megnyernie német, angol vagy más olyan államban, ahol újdonságbírálati rendszer van. Amidőn ezt megjegyzem, nem kívánom kisebbiteni Küzdényi érdemes munkásságát, mert annak nem az a lényege, hogy egy új talajművelő eszközt talált fel.”

1920-ban nemcsak a szaklapok, de a napilapok is sokat foglalkoztak Küzdényi Szilárd mérnöknek szikestalajokat javító eljárásával és talajjavító géptalálmányával. Küzdényi gépét a végzendő munka természetéhez mérten alkalmazták a talaj legfelső részének felaprózására, kézierőre, mélyebb művelésre fogatos erőre és nagyobb gazdaságoknál traktorvontatásra és két gözlokomotívus vontatásra.

A megoszoló szakmai vélemények ellenére gépét a húszas évektől a jelentős agrárműszaki találmányok közé sorolta a szakirodalom. Küzdényi azt remélte, hogy gépe nem csupán a szikeseket fogja jó termőfölddé átalakítani, hanem

kiszorítja az ekét az Alföld minden kötött talajáról is. A talajjavító gép széles körben nem terjedt el, aminek okát elsősorban az állami támogatás és a belvízlecsapoló hálózat kiépítésének hiányával lehet magyarázni.

A szikes talaj forgatás nélküli meglazítása, morzsalékos szerkezetűvé való átalakítása és a termésfokozó hatás kérdésével haláláig foglalkozott.

1945. január 15-én halt meg Budakeszin.

Főbb munkái:

Gazdaságos eljárás a sziknek termőföldre átalakítására. Cibakháza, 1914. 64 lap.

A földbirtokpolitika és a talajjavítás I. Kt. 1919. 6. sz.

A talajművelésről, különös tekintettel a szikes talajok javítására. Mezőtúr, 1921. 86 lap.

Irodalom:

— —: A szikesföldek javítása. Kt. 1920. 49. sz.

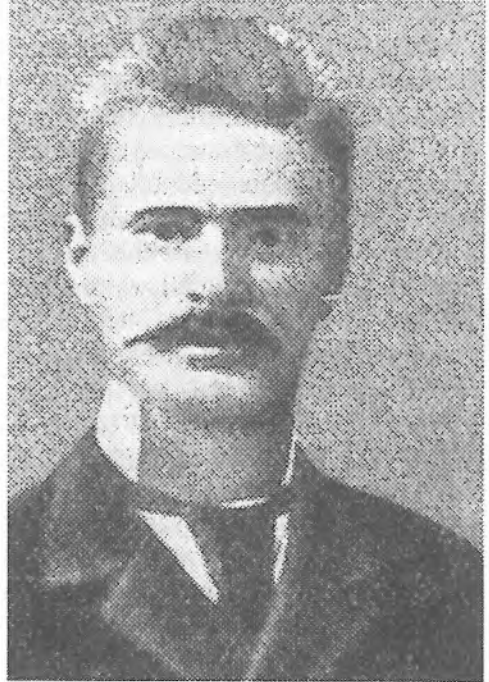
BALLENEGGER Róbert: Küzdényi Szilárd talajművelője. Kt. 1926.

NYÉKES István: Egy elfelejtett magyar találmány. Küzdényi Szilárd szikjavítási módszere. MÉ. 1955. 14. sz.

VAJDA Pál: Nagy magyar feltalálók. Bp., 1958.

KVASSAY JENŐ (1850—1919)

Lengyel eredetű, a Felvidéken letelepedett, s magyar nemességet is kapott családból származik. 1850. július 5-én született Budán. Győrött folytatott középiskolai tanulmányainak befejezése után beiratkozott a budapesti József Műegyetemre, ahol 1874-ben szerzett mérnöki oklevelet. Ezután egy évig a Földmívelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium támogatásával a magyaróvári Gazdasági Akadémia hallgatója volt, majd 1876-ban — szintén minisztériumi költségen — egyéves külföldi tanulmányutat tett Németországban, Svájcban, Franciaországban és Olaszországban. Hazatérése után megbízást kapott a talajjavítással foglalkozó mérnöki szolgálat megszervezésére. Két esztendőn keresztül végzett Kvassay az ország különböző részein — de főleg Szepes megyében — talajjavítási kísér-

leteket, előadásokat és gyakorlati bemutatókat tartott az alagsövezésről és az öntözésről, s egyúttal felmérte a teendőket is. Ezek után jött létre 1879-ben az Országos Kultúrmérnöki Hivatal, vezetője Kvassay lett. Ha a kultúrmérnöki munkát nagyon egyszerűen akarjuk meghatározni, akkor azt mondhatjuk, hogy ez a vízkárok elleni küzdelmet és a víznek a termelés szolgálatába való állítását biztosító tevékenységet jelenti. Tehát jóval többet, mint amit Kvassay korában és később is értettek alatta, hogy a kultúrmérnökség csak talajjavítási eljárásokkal foglalkozott. Természetesen munkájuk legfontosabb része a lecsapolás, belvízrendezés, alagsövezés volt, de a múlt század végén már megkezdődött a vízrendezést és vízhasznosítást egyaránt szolgáló tározók építése is. Ez elsősorban halastavak létesítésében nyilvánult meg. Ezeken kívül a Kultúrmérnöki Hivatal munkatársainak kellett foglalkozniuk az ún. „nem állami kezelésben levő” folyók, patakok rendezésével és a vízmosások megkötésével is. Kvassayék működésének elején a

kultúrmérnökség feladata volt a méreteiben kisebb, de jelentőségében igen fontos közegészségügyi mérnöki szolgálat ellátása is, mely a ivóvízellátást, a szennyvízelvezetést és az artézi kutak kezelését foglalta magába. Később (1911-ben) ez kikerült a kultúrmérnökség hatásköréből.

1879-ben négy kultúrmérnökkel indult az országos munka, de 1885-ben már 28 mérnök vett részt benne. A kultúrmérnökök a Műegyetem mérnöki szakosztályán végzett okleveles mérnökök közül kerültek ki, akik agrár ismereteiket ezután szerezték meg a magyaróvári Gazdasági Akadémián. A megfelelő segédszemélyzetet a kassai Gazdasági tanintézetben belül létrehozott, majd 1884-ben önállóvá vált Rétmesteriskolán (1890-től Vízmesteriskola) képezték. Ide a katonaságnál műszaki szolgálatot letöltött altiszteket — tehát felnőtteket — vettek fel.

1881-ben a Kultúrmérnöki Hivatalnak már nyolc kerületi szervezete intézte az egész országra kiterjedő talajjavító munkákat. Ezek 1886-tól önálló hivatalok lettek: Székesfehérvár, Komárom, Miskolc, Kassa, Sátoraljaújhely, Debrecen, Kolozsvár és Budapest székhellyel az Országos Kultúrmérnöki Hivatal felügyelete alatt. A hivatalok száma tovább növekedett — főleg Erdélyben létesült több — s 1901-ben már 19 helyen intézték a körzetükbe tartozó ügyeket. Az önálló Földművelésügyi Minisztérium létrejöttével 1891-ben felállították az Országos Vízépítészeti és Talajjavító Hivaltal, vezetője Kvassay lett. Ennek keretében a kultúrmérnöki osztály vette át az addigi Országos Kultúrmérnöki Hivatal feladatát. Ezt az intézményt ugyancsak Kvassay irányításával szervezték át 1899-ben Országos Vízépítési Igazgatósággá, mely 1910-től az FM vízügyi műszaki főosztálya lett, vezetője változatlanul Kvassay maradt. Ezen belül a kultúrmérnöki osztály irányította szerte az országban a kultúrmérnöki hivatalokat.

Hogy a Kultúrmérnöki Hivatal eredményesen tudjon dolgozni, fontos volt a vízjogi kérdések rendezése is. Erről az 1885-ben létrehozott vízjogi törvény intézkedett. Ennek előkészítésében döntő szerepe volt Kvassaynak, csakúgy mint az 1889-től biztosított talajjavítási hitel megteremtésében, melyet az újonnan létrehozott Talajjavító Bank biztosított.

Kvassay és munkatársai irányításával 1879 és 1918 között, tehát 40 esztendő alatt másfél millió kh terület belvízrendezését és lecsapolását végezték el, ami óriási eredménynek számított, hiszen gyakorlatilag gépek nélkül dolgoztak. Kvassay felelőssége tovább növekedett, amikor 1884-től a halászati ügyek is a Kultúrmérnöki Hivatal hatáskörébe kerültek. Így ellenőriznie kellett az 1888-ban létrehozott Országos Halászati Felügyelőséget is, melynek feladata volt — többek között — a mesterséges tógazdaságok tervezése és létesítése.

Kvassay szorgalmazta az öntözés elterjesztését is. Az, hogy 1879—1918 között csak mintegy 27 000 kh-n létesítettek öntözést, nem Kvassay múlt. Ennek okai az újtól való idegenkedésben, a konzervatívizmusban, a hazai mezőgazdaság monokultúrás szerkezetében, a pénzhiányban és az öntözőberendezések helytelen használatában keresendők.

Kvassay széleskörű irodalmi munkásságot fejtett ki. Több önálló kisebb-nagyobb terjedelmű könyve jelent meg. Ezek közül először a „Rétmivelés, különös tekintettel az alagsövezésre és öntözésre” című 1877-ben megjelent munkája keltett feltűnést. A könyv három fő részre tagolódik. Az elsőben a természetes és mesterséges rétekek foglalkozik. Hangsúlyozza a takarmánytermesztés fontosságát, s egyúttal síkraszáll a korszerű, a magyar mezőgazdaságban akkor terjedni kezdő belterjes állattenyésztés mellett. Élesen bírálja a monokultúras hazai mezőgazdaságot: „... az egyoldalú gabonatermelés legnagyobb hátráltatója minden okszerű haladásnak” — írta többek között. A munka második fő fejezetében a rétek lecsapolásával foglalkozik, s itt fejt ki az alagsövezés lényegét, különböző módoszatait. Végül a harmadik részben az öntözést tárgyalja, ismerteti a különböző fekvésű területek öntözési lehetőségeit és részletesen bemutatja a különböző öntözőrendszereket.

Kvassay legnagyobb elismerést kiváltott és máig sok tekintetben érvényes megállapításokat tartalmazó munkája a „Mezőgazdasági vízműtan”. Ezt a művet a Magyar Tudományos Akadémia pályázatára készítette 1879-ben, amivel első díjat nyert. Már a pályamunka jeligeje — „Sine aqua omnis est agricultura miserabilis” azaz „Víz nélkül az egész mezőgazdaság szerencsétlen” — is kifejezi Kvassay hitvallását. A vaskos könyv első két fejezete a nagyobb mocsarak és a kisebb területek lecsapolásáról, a következő kettő pedig az öntözés általános jelentőségéről illetve előkészületeiről szól. Az ötödik és hatodik rész a szántóföldek, majd a rétek öntözésével foglalkozik, végül az utolsó fejezet az öntözőrendszerek felépítését és azok létesítését ismerteti. E kitűnő munka részletes tárgyalását mellőzve talán egyetlen gondolatot emelhetünk ki, ez pedig a magyarországi talajok kedvezőtlen vízháztartásának kérdése. Ebben látta Kvassay az aszálykárok legfőbb okát, és a korszerű talajművelést, trágyázást, véderdősávok létesítését javasolta mindezek megváltoztatására.

Könyvein kívül számos cikke jelent meg a „Fővárosi Lapok”, a „Természettudományi Közlöny”, a „Földmivelési Érdekeink” és a „Gyakorlati Mezőgazda” hasábjain.

Kvassay céltudatos, óriási munkabírású ember volt. Beosztottjai visszaemlékezéseit olvasva úgy tűnik, szinte fanatizálni tudta munkatársait, akik valódi hivatástudatból végezték munkájukat csekély díjazásért, nehéz körülmények között, kezdetleges műszaki eszközökkel és felszerelésekkel. Kvassay érdeme, hogy a magyar kultúrmérnöki szolgálat jó híre, kiváló munkája nemcsak országszerte váltott ki megbecsülést, hanem külföldön is elismerést aratott.

Kvassay Jenő élete végéig irányította a hazai kultúrmérnöki szolgálatot, 1919. június 6-án halt meg Budapesten. Kezdeményezésére indult meg a balatoni kikötők és a budapesti kereskedelmi kikötő kiépítése. Nevét viseli a Csepel sziget északi csúcán épült hajózárszilip.

Főbb munkái:

Vizeinkről. Bp., 1875. 118 lap.

Rétmívelés, különös tekintettel az alagcsövezésre és öntözésre. Bp., 1877. 213 lap.

Mezőgazdasági vízműtan. Bp., 1880. 406 lap.

Emlékirat vízszabályozásaink ügyében. Bp., 1888. 26 lap.

A hazai öntözések mai állásáról. Bp., 1895. 20 lap.

A Duna-Tiszavölgy ármentesítő társulatokra vonatkozó statisztikai adatok. Bp., 1900. 138 lap.

Árvízvédelem. Az árvédelemre vonatkozó törvények és ministeri rendeletek. Bp., 1907. 154 lap.

Irodalom:

A kultúrmérnöki intézmény hat évtizede (1879—1939). (Szerk. Trummer Árpád és Lászlóffy Woldemár.) Bp., 1940.

KÁROLYI Zsigmond: A vízhasznosítás, vízépítés és vízgazdálkodás története Magyarországon. Bp., 1960.

LÁCZAY SZABÓ LÁSZLÓ (1845—1906)

Sárospatakon született 1845. április 28-án. A Lácza Szabó család a késő középkortól ismert a zempléni tájakon. Tagjait nemcsak mint jeles szőlőtermelőket, hanem mint tudós papokat, sárospataki bírakat is feljegyezték. Lácza Szabó László iskoláit Sárospatakon kezdte, majd jogvégzettséget szerzett és megyei hivatalokat is elvállalt. Igazában azonban mindig a szőlő érdekelte és az apjától nemcsak sárospataki birtokát örökölte, hanem ismereteit is. Szőlei nemcsak a legnagyobbak közé tartoztak, hanem azokat a legszebben karban is tartotta.

Gyakorlati és elméleti munkássága néhány termesztési csomópont körül alakult ki. Az egyik ilyen a metszés, melynek során a kopaszfejre metszést szorgalmazta még a múlt század végén is, mert azt tartotta, hogy a több évszázados tapasztalat hozta azt létre és a tokaj-hegyaljai körülményeknek ez felel meg legjobban. Amikor az 1860-as években a Tokaj-Hegyalján is feltűntek a metszőollók, azt nem használták gazdaságában, mert azzal nem lehetett a vesszőt úgy tőben eltávolítani, hogy csak a rejtett rügy maradjon meg. Hiába próbálta azonban a régi módszert megtartani és azt újra elterjeszteni, az a filoxéra-vész után már nem sikerült. Ezért a kopaszfejre metszés átváltozott egyrügyes fej- vagy csapmetszéssé, és ezzel még mindig meg tudta őrizni a tőkefej kerekességét. Élete utolsó éveiben már maga is kénytelen volt feladni ezt az eljárás módját, annál is inkább, mert a tarcali Vincellér Iskola hatásaként a váltakozó csapos metszés egyre jobban elterjedt az egész Tokaj-Hegyalján.

Sokkal nagyobb sikere volt az oltásnál bevezetett újításával. A zöldoltást, vagyis a szőlő nemesítésének azt a módját, amikor a nemes zöld vesszőt nyáron a szőlő zöld hajtásába oltjuk be, a Hegyalján széles körben elterjesztette. Ezt a XIX. század első felében ismert oltásfajtát igyekezett tovább fejleszteni. Nevéhez kapcsolódik a „fordított nyergezés”. Ezt még a fásodott állapotba került zöld hajtásoknál is sikerrel lehetett alkalmazni. Eljárása csakhamar elterjedt a szőlősgazdák között, s azt messzeföldön „Lácza-félé”-nek mondták. Még az 1950-es években is így írtak róla: „Lácza-oltásnak is nevezik. Tulajdonképpen az egyszerűbb hasítékolás és párosítás kombinációja. Több kezűességet igényel, mint a hasítékba oltás, tekintettel arra, hogy az alanyt és az oltóhajtást pontosan össze kell válogatni, s a metszlap vágása körülményesebb. Ennek ellenére a megfelelő szövetelemek találkozási miatt jobb, tökéletesebb forradást eredményezhet, mint az egyszerű hasítékba oltás. Előnye még az is, hogy nemcsak a fásodó, hanem már kissé fásodott hajtásokon is végezhető, tehát akkor, amikor már a hasítékba oltás a

hasíték tovább hasadása miatt nem alkalmazható” (Kozma Pál: Szőlőműveléstan. Bp., 1953. 1:169.) Már kevesebb sikert aratott a „hézagos fásoltás”-sal, melyet nemcsak itthon, hanem több európai országban is szabadalmaztatott. A Párizsi Világkiállításon sokan felfigyeltek rá, de életében nem terjedt el nagyobb mértékben.

A filoxéra az 1800-as években szőlőit éppen úgy kipusztította, mint az egész Tokaj-Hegyalját. Az elsők között volt, aki elkezdte az újratelepítést és arra buzdította szőlésztársait is. Az újratelepítésben azonban sok veszélyt is látott, elsősorban azt, hogy a mennyiség döntő lesz az elkövetkező időszakban. Sokszor elmondta a legkülönbözőbb fórumokon: „De féltém a Hegyalját, hogy kizökken szerepéből s a tömeg produkció csalogató kelepczéjébe kerül — régi hírnevének eljátszásával s borai tönkretételével”. Ezért akart mindenképpen visszatérni a régi eljárás módokhoz, hogy azzal a régi, jobb minőséget fenn tudja tartani.

Azt azonban látta, hogy az újratelepítés után másféleképpen kell a szőlővel gazdálkodni. Éppen ezért nagy híve volt a tömörülésnek, hogy a gazdák az új eljárásokat könnyebben megtanulják és jobban meg tudják érdekeiket védeni. Egyik alapítója és helyi képviselője volt a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének, melynek munkásságát igyekezett összeegyeztetni a Zemplén-vármegyei Gazdasági Egyesület tevékenységével, melynek borászati szakosztályát Sátoralja-újhelyen vezette. Nagy feltűnést keltett, amikor egy országos megbeszélésen kerekén kijelentette, hogy nem új végrehajtási utasításra van szükség, hanem új bortörvényre, mely a megváltozott viszonyokat figyelembe veszi. Mivel ez egyelőre nem volt lehetséges, ezért elkészített és nyomtatásban kiadott egy olyan rendszabálytervezetet, mely a tokaj-hegyaljai boroknak teljes védelmet biztosított. Ez a 28 településből álló zárt szőlőterület számára készült, és az első ilyen tervezet a filoxéra után.

A Zemplén vármegyei Gazdasági Egyesület tokaj-hegyaljai bortermelők összefogásánál Láczy látta el az elnöki tiszteket és ott kérték fel a szabályzat előkészítésére. Ebben az összeállításban megállapította a védjegyet: Tokaj-Hegyalja; a gönci hordó általános használatát; az idegen borok kitiltását a zárt területről, mert az idegen borral való házasítást csak így lehetett elkerülni. Ha ez mégis megtörténnék, akkor arra az eddiginél szigorúbb büntetés kiszabását javasolta. Külön intézkedést irányzott elő az aszúkészítéssel kapcsolatban: „Tiltva van az oly asszuszőlőt, mely nem tokaj-hegyaljai borvidék szőlőiben termett, ide behozni s azt tokaji bor készítésére vagy javítására felhasználni” (24). Az elkészített és kinyomtatott szabályzat életbelépését már nem érte meg, mert Erdőbényén (Zemplén m.) 1906. augusztus 22-én meghalt.

Láczy Szabó László olyan kísérletező szőlősgazda volt, aki ragaszkodott a régi eljárás módokhoz, mert abban látta a tokaj-hegyaljai bor minősége megőrzésének biztosítását. Ugyanakkor minden olyan újítást elfogadott, sőt maga vezette be, ami azt nem veszélyeztette vagy éppen elősegítette a bor minőségének javítását.

Főbb munkái:

A metszés kérdése Tokaj-Hegyalja szempontjából. Sátoraljaújhely, 1898. 16 lap.

Útmutató hézagos oltványok készítésére. Sárospatak, 1901. 20 lap.

A tokaji borvidék részére alkotandó kivételes rendszabályok tervezete. Sátoraljaújhely, 1904.

Lácza Szabó László—Hammersberg Jenő: Tokaj-hegyalján létesítendő pinceszövetkezetek tervezete. Sátoraljaújhely, 1904.

Irodalom:

L. L.: Lácza Szabó László. BL. 1906. 34. sz.

KOSSUTH János: Szőlőművelés és gyümölcsstermelés. (In. Borovszky Samu: Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely.) Bp., 1906.

LACSNY MIKLÓS (1776—1857)

Folkusfalvai Lacsny Miklós bizonyára két okból, nemesi származása és magyarsága hangsúlyozása végett írta mindig az előnevét is — szlovák tájnyelven melleleg „Éhes” jelentésű — családnéve elé. A Folkusfalváról (Folkušova) eredő Lacsnyak régi Túróc megyei köznemesi familia tagjai voltak, a XVIII. század közepére egyes leszármazottak már az ország más vidékeire is elköltöztek.

Életrajzát csak igen vázlatosan lehet rekonstruálni a szakirodalomból. Annyit pontosan tudunk, hogy a Pozsony vármegyében fekvő Visztuk (Vistuk) nevű kis szlovák faluban született 1776. december 7-én. A község teljes egészében a Pálffyak birtokában volt, a Lacsny család tehát nem volt földesura. Iskoláztatásáról sincsenek pontos ismereteink, csak feltételezzük, hogy későbbi uradalmi kormányzói tisztségét nemigen nyerhette volna el jogi képzettség nélkül. Bizonyára a pozsonyi jogakadémián tanult, ahol még tanítványa lehetett Pankl Máténak, a kiváló természettan és gazdaságtan professzornak. Azért tételezzük ezt fel, mert Lacsny főművén Pankl korszakos jelentőségű munkája, a „Compendium oeconomiae ruralis” (A mezei gazdaság rövid összefoglalása) jótékony hatását érezzük a legerősebbnek.

A XIX. század első felében Magyarországon is válságba jutott a hagyományos mezőgazdaság. A feudális nagybirtokok a napóleoni háborúktól kezdve egymást követő nagy konjunktúrák, illetve értékesítési válságok során szembesültek a felismeréssel, hogy túl kell lépniük a majorsági gazdálkodás korábbi módszerein; a jobbágyi termelési technikán és robotmunkán. A modern agrikultúra meghonosításához, az ipari és takarmánynövények termesztését is lehetővé tevő „váltógazdaság” és az istállózó állattenyésztés bevezetéséhez szükséges szellemi és anyagi tőke elsősorban a főnemesség uradalmaiban állt rendelkezésre. A mezőgazdaság forradalmaként ismert átalakulás kulcsemberei azok a gazdatisztek voltak, akik a külföldi példákat tanulmányozva elsajátították az új tudományt, majd egy-egy nagy uradalomban maguk irányították a „birtokrendezést”.

Folkusfalvai Lacsny Miklós az 1820-as években a herceg erdődi Pálffyak hitbizományi uradalmainak volt „teljes hatalmú kormányzója”. Hatásköre kiterjedt minden, a földesurat illető jogra, mintegy helyettesítette a tulajdonosokat a gazdaság irányításában. Elnökölt az alacsonyabb rangú gazdatiszteket beszámoltató kéthetenkénti gazdasági üléseken, felügyelt a gazdasági és pénzügyi rend fenntartása végett vezetett jegyzőkönyvek, számadások helyességére, számon tartotta a földesúri jogokat és elszámoltatott a bevételekről, irányította a majorsági termelést és a jobbágysággal szemben érvényesíttette az úrbéri és szerződéses szolgáltatások

kötelezettségeinek teljesítését, illetve az úriszéki törvénykezés ellátását. A Pálffy hitbizományhoz hatalmas birtokok tartoztak: a pozsony-váraljai, a detrekő-váraljai és a dévényi uradalmak Pozsony vármegyében, valamint a bátorkeszi és a marcalházai dominiumok Esztergom és Komárom vármegyékben. A fennhatóságuk alatt álló népesség lélekszámát Fényes Elek 1837-ben — összesítésünk szerint — 49 985 főben adta meg.

Folkusfalusi Lacsny Miklós a munkája során szerzett tapasztalatait összegezte és tette közkinccsé „Egy tagban lévő nagyobb jószágok kormányzása könnyébbítésére szolgáló oktatás . . .” című könyvében. A mű valódi kézikönyv: négy részben foglalja össze az uradalmak igazgatásának tudományát. Az első „A mezei gazdaságról” szól: a legaprólékosabban ír a vezetendő nyilvántartásokról, a szántóföldek művelése kapcsán kiemeli, hogy „a gazdaság főtisztje legalább 6 szem termést hozzon létre a vetésből, így a marha száma s egyszersmind a trágya is szaporodni fog.” A gondos gazda lelkiismeretességével oktatja olvasóit, hány-szor, mikor és hogyan kell szántani az egyes növények alá, hogy csak válogatott magot szabad vetni és azt se zsellérekkel, hanem házhelyes gazdákkal kell elvégeztetni. Már ekkor is azon az állásponton volt, hogy kár földet ugaron hagyni, hanem „a’ hol a’ lehetőség megengedi, kiváltt a’ majorság földekben, az hétszer változó földművelést (Siebenfelder-Wirtschaft) több okokra nézve, a’ szokott három rendű gazdaságnál mindenkor fellyebb kell becsülni, mert ez által az egész határ felszántatik, bé vettetik és mind a’ jövő legelőre, mind a’ füves abrak termesztésére nagy haszonnal alkalmatossá tétetik ’s így a’ marha tartás is szaporíttathatik.” A váltógazdaság mellett tett hitvallás után tanítását a boronálásról és megkímelésről, majd az aratásról és cséplésről, valamint a szalma gondviseléséről és az „ugar használásáról” szóló tanácsokkal egészíti ki. Megismerteti olvasóit — leendő vagy kezdő gazdatiszteket — a rétek művelésével is, hangsúlyozva, hogy ez az ágazat „a legszorosabban össze van kötve a földműveléssel” és a kaszálókat tisztáson, őszi trágyázáson túl igen hasznos dolog felszántani és takarmánymagvakkal — pl. réti és spanyol lóherével — bevetni. A marhatartást tárgyalva kiemelte: előre kell számolni, milyen fajta marhákat és hány darabot lehet istállóban tartani. Az 1810 — 1820-as évek uradalmi gazdálkodásának kulcságazatáról, a juhtartásról szólva kiemelte, hogy nem elég szaporítani a birkák számát, gondoskodni kell a nemesítésről is, hogy minél jobb minőségű gyapjút állíthassanak elő. A szarvasmarhatenyésztés kapcsán hitet tett a „svajczer vagyis sajtos majorok” létesítésének többirányú hasznossága mellett is, számadás szerűen mutatva ki az istállózó tartás költségeit és a tej-, sajt-, hizlalt mustra jószág eladásából és a trágyatermelésből eredő jövedelmeket. A további fejezetek a szőlőművelésről, a gyümölcsfák termesztéséről, a halastavakról, a méhészetéről és a legelőkről, valamint utakról szólnak. Kiemelkedő jelentőséget tulajdonított Lacsny a pálinkaégetésnek, hangsúlyozva, hogy ha ezt összekapcsolják a göbölymarhák hizlalásával, a haszón megsokszorozható, mert ezáltal nem csupán a trágya szaporodik, hanem „a természetnyek

helyben fognak elkelni”. A rozs vagy „kolompér” alapanyagból egy valóságos kis gyár állított elő — napi 17 órás műszakokban, gőzkazánok alkalmazásával erős szeszt.

A könyv második része a jobbágyi szolgáltatásokról, haszonbérleti jövedelmekről, ipari jellegű üzemekről, a harmadik az úriszékekről, a negyedik az uradalmi tisztek kötelességeiről, végül az ötödik az erdőművelésről szólt. A Pálffy hercegek uradalmi a maguk korában mintaszerűen gazdálkodtak, merinói és electoral kosokkal nemesített hatalmas birkanyájukat, jeles tehenészeteket és ménest is tartottak, általános elismerést aratott a majorsági szántóföldek okszerű művelése és különösen az a gondosság, ahogyan mocsaras területek lacsapolására, csatornázására, kopár hegyoldalak erdei fenyővel, tölgyvel körissel, nyárral vagy akáccal való beültetésére is jelentős összegeket költöttek. Mindezek kialakításában minden bizonnyal döntő szerepe volt Lacsny Miklósnak is.

A könyv első kiadása után 18 esztendővel, 1844-ben újból megjelent, magyar és német nyelven, úgy, hogy jelentős átdolgozáson, bővítésen ment keresztül. Így 1826-ban még csak ajánlotta a „hétszerváلتozó” földművelést, ezúttal már részletesen ismertetett is egy — feltehetőleg általa bevezetett — 12 nyomású váltógazdasági rendszert. A juhtenyésztés főbb tudnivalóit 1844-ben megtoldotta a „különbféle juh nyavalyák” gyógyításának ismertetésével. Még nyomatékosabban szólt a szeszyártáshoz kapcsolódó marhahizlalás hasznosságáról. Legfontosabb kiegészítése a szesz- és cukorgyártás módszereit és a jövedelmezőségükre vonatkozó számításait tartalmazta.

Életrajza a későbbi évtizedekben is hézagos. Gyászjelentéséből megtudtuk, hogy ismeretlen nevű feleségétől három lánya érte meg a felnőtt kort. 1827 áprilisában elhunyt a hercegi hitbizomány feje, Pálffy József, utána fia, Antal lett a majorátus ura. Lacsny egy ideig „régense” volt a fiatal herceg jószágainak is, 1828-ban azonban már „kiérdemült igazgató”, aki Nagyfödemesen (Nyitra m., ma: Ulany n. V. — Csehszlovákia) és Bátorkesziben (Komárom m., ma: Bátorkesi — Csehszlovákia) „szép inscriptionalis birtokon” vagyis nyugdíj jellegű jövedelmet biztosító jószágon gazdálkodott.

Saját birtokán nagy vállalkozásba kezdett. Látván, hogy „Magyarország, az én kedves hazám évenként legalább 10 milliónyi forintot használ el körülbelül 300 000 mázsa cukorért, és ezáltal a külföldet gazdagítja”, 1829-ben „hazafias buzgalomtól lelkesítve” saját költségén Franciaországba küldte a belgiumi eredetű Dubois de Basecles urat, hogy elsajátítsa a szükséges ismereteket és magával hozzon egy gyárigazgatásra alkalmas szakembert. Hazánkban Leibitzer János és mások munkáikban korábban már ismertették a burgundi répa előnyeit és a cukorfinomítás lehetőségét, azonban gyárszerű előállításra sokáig senki sem vállalkozott, legfeljebb a cukornád melaszt finomította étkezési célra egy fiumei (1754), majd soproni (1794) üzem, végül 1830-ban Pesten létesített Lichtl Károly egy import anyagot feldolgozó gyárat. A cukorrépából történő cukor előállításához egyrészt fel kellett

szerezni egy költséges berendezésekkel ellátott gyárat, másrészt pedig biztosítani kellett, hogy a gyár a közvetlen környékről tudja beszerezni az alapanyagot. A cukorrépa termesztése elképzelhetetlen volt a hagyományos háromnyomásos gazdálkodás keretei között, kizárólag a váltógazdaság bevezetése útján vált lehetségessé. Ezt a nehéz feladatot oldotta meg Lacsny Miklós, amikor 1830-ban Nagyfödemesen berendezte az ország első, hazai alapanyagból cukrot előállító gyárat. Az első évben csak 20 bécsi mázsa (1 bécsi mázsa: 56 kg) cukorliszt próbagyártására került sor, a tényleges nagyüzem az 1831. esztendőben indult be Dubois és a francia Henri Imhoff vezetésével. Még 1830 második felében Bátorke-sziben is felépült egy második gyártelep, melynek vezetését a pozsonyi születésű Linberger Gottlieb Gyulára bízta. Az 1831-es kolerajárvány miatt csak kevés répát lehetett beszerezni, de a következő évben már maga Lacsny saját birtokán termesztett összesen 12 000 bécsi mázsányit. A két gyár napi 400 bécsi mázsa répa feldolgozására volt képes, a földemesiben összesen 3500, a bátorkesziben pedig 8500 bécsi mázsából állítottak elő összesen 522,5 mázsányi cukorlisztet. Lacsny technológiai kísérleteket is folytató. Állítása szerint az ő találmánya volt a cukornedvnek a préselése helyett hideg áztatással történő kivonása, sőt 1839-ben Nagyfödemesen újmódi cukorfehérítést is alkalmazott. Mindezek révén a nyers répából 6—7% cukrot nyert, az előállított termék igen finom ízű és hófehér színű lett. A termelési kapacitás növelésével a két gyár évente 3000—4000 bécsi mázsa cukorlisztet is elő tudott állítani. 1836-ban a pozsonyi „Arany Korona” házban saját árudát is nyitott. A „burgonyaszörp” és a répamelasz felhasználása céljából szeszgyárat létesített. A répalevél és -háj hulladékból, valamint a cukorfőzésnél nyert moslékból 100 ökröt, továbbá egy egész ürünyáját hizlalt, miáltal tovább növelte jövedelmeit. Mindazonáltal számos nehézséggel is meg kellett küzdenie. Ezek között a leg súlyosabbnak az bizonyult, hogy 1939-ben a cukor ára zuhanásszerűen csökkent. Ez bizonyára azzal is összefüggésben állt, hogy az országban — éppen Lacsny Miklós és Linberger Gottlieb Gyula útmutatásával — 1830 és 1847 között összesen 63 üzemet alapítottak. A konkurencia végül is arra kényszerítette Lacsnyt, hogy 1839-ben a nagyobbik gyárat, majd — feltehetőleg 1842-ben — a nagyfödemesi üzemét is bezárja.

Lacsny Miklós ekkor már több, mint 65 éves volt. Részt vett az Országos Magyar Gazdasági Egyesület munkájában, magyar és német lapokban, folyóiratokban írt a cukorrépa-termesztés és a cukorgyártás hasznosságáról.

1857. február 19-én „munkás életének 82. évében szélütés következtében” hunyt el. A pozsonyi Szentandrás temetőben temették el.

Főbb munkái:

Egy tagban levő nagyobb jószágok kormányzása könnyebbítésére szolgáló oktatás, magában foglalván a törvényes, urbáriális, gazdaságbéli és erdei, úgy szinte a számadásbéli dolgok elrendelése módját és a tisztségeknek és hivataloknak egy más közt való felosztását. Pozsony, 1826. 272 lap.

Utasítás mely nagyobb testületű jószágok igazgatása könnyebbítésére szolgál, magában foglalván: a gyakorlati mezői gazdaságot általában, szesz- és cukorgyártást marhahizlalással, selyemtenyésztést és hasznos méhtartást, erdei és vadászati szabályzást, a hivatalok fölosztását, tisztek egyenkinti kötelességeit, nem különben a számadás vezetése módját és végre mind politikai, mind úrbéri és egyéb, új törvényes foglalatosság rendes teljesítését . . . Pozsony, 1844. 214 lap.

(Ugyanez németül: Instruktion zur Erleichterung der Verwaltung grösserer Güterkörper. Pressburg, 1844.)

Runkelrüben—Zuckermahl—Erzeugung in Ungarn. Ökonomische Neuigkeiten und Verhandlungen 1832. I.

Újabb tudósítás a czéklarépa czukorliszt készítéséről. H. n. 1834. 2 lap.

Czukorrépa. MG. 1847. 21. sz.

Irodalom:

PONORI THEWREWK József: Magyarok születésnapjai. Pozsony, 1846.

FÉNYES Elek: Magyarország geographiai szótára. II. köt. Pest, 1851.

WIENER Moszkó: A magyar czukoripar fejlődése. I. köt. Bp., 1902.

LAKATOS KÁROLY (1853—1914)

1853. július 23-án született Győrben. Előnevei (Csíkszentsimonyi és Ernyesi) nemesi származásra utalnak. Iskoláiról, nevelkedéséről, polgári életéről nem sokat tudunk. Mérnök volt, de ornitológusként és vadászati szakíróként vált ismertté. Szegeden élt, majd Budapestre került a Herman Ottó által 1891-ben létrehozott Magyar Ornitológiai Központba, és munkatársa lett az Erdészeti Lapoknak is. 1897-től Lendl Adolf-fal együtt az akkor indult „A Természet” című, havonta kétszer megjelenő folyóiratnak lett a szerkesztője. Ettől kezdve elsősorban itt közölte rendszeresen cikkeit. Témaköre is bővült, az ornitológia mellett mind több vadászati, vadtenyésztési, vadgazdálkodási témával foglalkozott. 1906-tól az Ungváron, Jurecs Béla szerkesztésében megjelenő „Magyar Erdész” című folyóiratban jelentkezett munkáival. Érdeklődése kiterjedt a halászat és a néprajz területére is.

Budapesten halt meg 1914. április 15-én.

Munkásságának fő területe az ornitológia volt. Elsősorban a ragadozó- és vízimadarak biológiájával foglalkozott. Hazánk minden ornitológiailag érdekes pontján megfordult. Fáradtságot nem ismerő szorgalommal, lelkesedéssel végezte megfigyeléseit, s színesen, ízes nyelven írta meg kutatási eredményét. Szegeden jelent meg 1882-ben az első könyve, a „Magyarország nappali orvmadarai”, Burger Gusztáv kiadásában. A mű igen sikeresnek bizonyult, a „Vadász-Lap” 1883-ban részleteket közölt belőle. Ezt követően sorra jelentek meg a madárfajokat, azok vadászatát ismertető cikkei a lap hasábjain. Napjainkban is érdekes a ragadozómadarakra vonatkozó észleléseinek összefoglalása, a „Magyarország orvmadár faunája” című kötete 1910-ben. A szegedi Fehértó őszállapotáról, nemzetközi hírű madárvilágáról először a „Vadászati és madarászati emlékeimből” című könyvében adott hírt 1891-ben, majd 1911-ben a „Magyar Erdész” közölte úttörő jelentőségű cikksorozatát erről a témáról. Az erdei szalonkáról 1904-ben írt monográfiája ma is alapvető könyve szakirodalmunknak.

A vadászat témájának sokoldalú ismerője volt. Mintegy harminc cikkében, tanulmányában foglalkozott a vadászat legkülönbözőbb kérdéseivel. Írt a söréttel jól terítő fegyverekről, a vadászutak szükségességéről, az apróvad befogásáról, a vad sebjelzéseiről, a zsigereletről, a csalsíp használatáról, a vadász-szakiskola hiányáról, mindenről, ami akkoriban aktuális kérdés volt a vadászember számára. Számtalan írása kortörténeti jelentőségű, hogy csak az uhuzásról 1903-ban az „Erdészeti Újság”-ban megjelent 13 részes cikksorozatát említsük. Főműve, a „Vadászmesterség könyve” a hivatásos vadászok kézikönyve volt évtizedeken át.

A hagyományos vadásznaptár-keretet követi a szerkezete; augusztustól júliusig 12 fejezeten át kíséri figyelemmel a vadászható állatvilág változását, a vadász, a vadgazda kívánatos és szükséges tennivalóit. Minden fejezet egy bevezetőben szól a vadászati lehetőségekről, hogy mire vadászhatunk az adott hónapban, majd a vad tartózkodási helyét elemzi ugyanabban az időben. Az ornitológusról tanúskodik a fejezetek következő témacsoportja, a hónapra jellemző madárvilág leírása, a „madárélet” bemutatása.

Végül a „Prakszis” (sic) címszó alatt következik a hasznos vad védelmével, tenyésztésével, a ragadozók visszaszorításával kapcsolatos havi teendők fejtegetése, a könyv 1903-ban jelent meg Budapesten.

„Mai szemmel bizony sok mindent másképpen látunk már az állatokról, mint ahogy azt Lakatos leírta, de munkái így is érdekes korszakot adnak az egykori természeti és vadászati viszonyokról” — írta róla a „Nimród” 1982-ben, amikor közölte a szélkiáltó (póling) vadászatról szóló részletet a „Vadászati és madarászati emlékeiből” című 1891-es könyvéből.

A néprajz területére is elkalandozott, mégpedig sikerrel. A „Vadászhit” című, 1897-ben megjelent könyvében a magyar vadászbabonák és hiedelmek terén folytatott kutatásainak eredményeit összegezte. Ez a könyve két kiadást ért meg. halfogó eszközökről és a halászati módokról, valamint a szegedi nép tollkultuszáról írt cikksorozatai is („Magyar Erdész” 1908 és 1910) néprajzi dokumentumértékűek. Az említett folyóiratokban, valamint a „Szegedi Híradó”-ban összesen mintegy 150 tanulmánya látott napvilágot. Utolsó cikke 1913 decemberében jelent meg „Halászatunk érdekében” címmel.

Művelte a vadászati szépirodalmat is (Természeti és vadászképek 1897). Vadász-kutya-idomító intézetet is rendezett be Szegeden.

„... ő a vadászat nagyon sok ágának volt egyaránt hivatott művelője. Mit mondunk még róla, hisz eleget beszélnek magukban kézikönyvtárt kitevő művei. Mélyen szántó kutató elme, szinte páratlanul éles, igen éber és fürge megfigyelő volt”, írta nekrológiájában Thóbiás Gyula, a „Vadász-Lap”-ban.

Írásait nemzedékek olvasták, tanulmányozták, életének, teljes életművének feltárásával, értékelésével még tartozunk.

Főbb munkái:

Magyarország nappali orvmadarai. Szeged, 1882. 136 lap.

Vadászati és madarászati emlékeimből. Szeged, 1891. 315 lap.

Természeti és vadászképek. Budapest, 1897.

Vadászhit, Szeged, 1897. 145 lap.

Vadászmesterség könyve. Bp., 1903. 544 lap.

Az erdei szalonka és vadászata. Szeged, 1904. 156 lap.
Magyarország orvmadár faunája. Bp., 1910. 315 lap.

Irodalom:

THÓBIÁS Gyula: Lakatos Károly 1853—1914. VVI. 1914. 166 lap.

LANDGRAF JÁNOS (1857—1931)

1857. január 1-jén született Sárvárott. Édesapja id. Landgraf János Bajorországból bevándorolt kocsmáros volt. Landgraf, apja határozott akarata ellenére — egyetlen fia volt — érettségizet a soproni reálgimnáziumban. Kultúr-mérnöki diplomáját 1882-ben a budapesti József Műegyetemen szerezte meg, ahol egy évig tanársegédként is működött. 1883-ban a Földművelés- Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium kultúr-mérnöki osztályára került.

A halászat újkeletű problémáival, mellyel a Közép-Tisza szabályozása folytán nagyon megcsappant halállomány miatt már a kiegyezés utáni első magyar kormány is foglalkozott, a fenti minisztérium kultúr-mérnöki osztályának hatáskörébe került. A miniszter külföldi szakember meghívását látta szükségesnek a problémák megoldására.

A kultúr-mérnöki ügyosztály akkori főnöke, Kvassay Jenő azonban fiatal hazai kultúr-mérnök külföldi tanulmányútra való küldését javasolta. A választás Landgraf Jánosra esett. Két hónapig tartó útja során járt Bajorországban, a Rajna felső folyásánál, Svájcban, Poroszországban, Szászországban, a két Sziléziában, Berlinben végül pedig a csehországi Wittingauban (Trebón).

Tanulmányútja arról győzte meg, hogy a tömeges pisztrángtenyésztés helyett Magyarországon a ponty szaporítása előnyösebb. A Wittingauban tapasztaltak azonban ennél sokkal többet is eredményeztek. Itt látta meg, hogy a vizek életében mutatkozó „anyagforgalom törvényszerűségeinek ismeretében és ésszerű felhasználással” mire lehet jutni. Nevezetesen: olcsón és célszerűen lehet tavakat építeni, a termelést pedig gazdaságosan lehet fokozni. Hazatérte után országos halászati felügyelővé nevezték ki. Később a halászati osztály vezetője lett és több mint 30 évig szolgálta a magyar halászat ügyét a Földművelésügyi Minisztériumban.

Első feladata a balatoni halászat körüli káros gyakorlat megszüntetésére irányult. A sok parti birtokos, bérlő, a helyi lakosság vélt érdekei és a megrögzött szokások ellen kellett felvennie a harcot a halállomány csökkenő tendenciájának megszüntetése érdekében. Az 1885-ös balatonfüredi értekezleten, melyen halászati jogtulajdonosok, képviselők, írók, közgazdászok vettek részt Landgraf „tömörülést” ajánlott, hogy a „közérdek győzzön a tavat zsaroló magánérdek helyett”. Egy év múlva a Halászati Szövetség, később pedig 25 évre szólóan megalakult a Balatoni Halászati R.T., amely Landgraf véleménye szerint szakszerűség szempontjából nem működött ugyan kifogástalanul, de a sok jogtulajdonos egyetlen bérlője lévén, egységes gazdálkodást folytathatott.

Csupán felvilágosító munkával nem lehetett az akkori meggyőződés („a hal azé, aki a vízből kifogja”) ellen harcolni és a kárt sem lehetett elhárítani, amit az ívás idején való halászás jelentett. A közvizeken való halászat fejlesztésére az addig alkalmazott kímélet és óvás nem volt elegendő, hanem céltudatos munkára volt szükség, amely a halak szaporodását, fejlődését és nemesítését szolgálta. Ennek érdekében törvénnyel kellett biztosítani a halászat célszerű művelését.

A halászati ügyek intézését a vízügyi osztályra helyezték át, amelynek az előzőleg kidolgozott vízjogi törvény mellett a halászati törvény kidolgozása is feladata lett. Ezt a törvényt 1888 XIX. t.c. Matlekovits Sándor államtitkárral együtt, akinek a jogi és közigazgatási szövegezés az érdeme, Landgraf szerkesztette. Fő kérdés volt, hogy melyek a kímélendő halak, mikor ívnak és milyen minimális fejlettség mellett halászhatók. A piacokat ellenőrző hatóságok, a halászok, de legfőképpen Hermann Ottó szolgáltatták a szükséges adatokat. A parti birtokosok kényszerátarsulása tette lehetővé a magyar halasvizek egységes kezelését. Ezzel az alapelvvel megelőztük a legtöbb külföldi állam halászati törvényét, beleértve Ausztriát is. A törvény Landgraf kiemelkedő alkotása, az 1925 XLII t. c. megjelenéséig nem volt szükség újabbra, sőt ebben is hangsúlyozták a régi alapelveinek helyességét.

A törvény életbelépése után sorra alakultak közvizeinken a halászati társulatok. A balatoni után a Velence-tavi társulat, de a Dunán, Tiszán és kisebb folyóink mentén is. Ezek megszervezésénél Landgraf személyesen vett részt, mert az akadémikusok, ellenállók, egyéni érdekeket hangsúlyozók ellen csak okszerű meggyőződéssel lehetett harcolni. Landgraf a minisztérium részéről fontos feladatnak tekintette, hogy a társulatokat megtermékenyített fogassüllő ikrákkal, illetve pontyvadékokkal lássák el. Munkája eredményeképpen az I. világháború kitörésekor több mint 100 társulat működött, 300 000 kh vízterületet gondoztak.

Landgraf alapelve az volt, hogy csak a mezőgazdaságilag alkalmatlan területeket kell haltenyésztésre felhasználni, azokat is csak akkor, ha van alkalmas terület a kialakítására. A költségeket álláspontja szerint a tulajdonosoknak kell viselniük, az állam csak építési és költségvetési tervekkel, valamint a kivitelezés ellenőrzésével támogatja a vállalkozásokat. A fejlődés így talán nem volt olyan gyors, de életképes és gazdaságos lett. Hivatalba lépésekor nem volt az országban modern

értelemben vett tógazdaság, nyugdíjba vonulásakor pedig 12.000 kh volt a tógazdaságok területe.

Az Esterházyak tatai hitbizományi uradalma tógazdaságának regenerálását is az ő tanácsai alapján végezték az elavult ciklikus lehalászási módszerek félretételével és a külön fialó és nevelő tavak létesítésével. Tanácsára tenyészanyagot Wittin-gauból hozattak, ahol egyébként a halastó eredete (XIV. sz.) története, felújítása sok hasonlóságot mutat fel a tatai tórendszerrel. Tervei alapján építették ki az Esterházyak másik, csákvári uradalmának tógazdaságait is a századfordulón.

Foglalkoztatta a hazai vizaállomány csökkenése, melyet részben a Dunának a Vaskapunál történt szabályozásának tulajdonítottak. Landgraf tudomást szerezvén az egyre növekvő bolgár és román tokhal exportról, sürgette a dunai államok között kötendő halászati egyezményt, amit csak Romániával sikerült létrehozni, a továbbiakat a I. világháború megakadályozta. Szorgalmazta a hegyvidéki piszt-ráng tenyésztést. Hivatali működése alatt 200 kis költőhely létesült az országban. Nagy része volt Darányi Ignác földművelési miniszter mellett a halélettani és szennyvíztisztító kísérleti állomás létrehozásában is.

Hosszú évek fáradozásába került a „Halászat” című lap megindítása. Az anyagi-akon, a közérdeklődésen kívül a szakírói gárda sem látszott eleinte biztosítottnak. Végül több mint 12 évig szerkesztette a folyóiratot.

Szerteágazó és nagy szervezési képességet igénylő gyakorlati tevékenysége mellett széleskörű szakirodalmi munkássága van, amely mindig a magyarországi halászat ügyét szolgálta, akár a haltenyésztés biológiai, a halastavak műszaki, az értékesítés piaci, a holtágak és szikések mezőgazdasági, vagy pedig a szakember-utánpótlás problémáiról volt szó.

A haltenyésztés területén — többek között — foglalkozott a szaporítás, nemesítés, táplálkozás, a lehalászás, a kártevők kérdéseivel. Írt a hizlalásra alkalmas sekély vizű, illetve a tenyésztésre előnyösebb mélyvizű tavakról, a tórendszerek tagjainak egymást kiegészítő voltáról.

Műszaki témái között szerepelt a szikes vizek tavai, a hullámtéri halgazdaságok rendezése, a duzzasztott tavak előnye az ásottakkal szemben, a gátak, zsilipek, halrácsok problémája, a halastavak építése és felszerelése, a vízfogás, duzzasztás és a tófenék kezelése.

A szállítás, kereskedelem körébe tartozó kérdések közül taglalta a gőzhajók szerepét a halászatban, a jegelt halak szállítását, a halarak és a hatóság viszonyát, a halászat és a kereskedelmi kamarák kapcsolatát és egy hosszú cikk sorozatot írt a német halkereskedelemről.

Társadalmi oktatási szempontokat érintő cikkei vannak a rablóhalászatról, a halászok iparának helyzetéről. Írt útmutatót halászoknak, haltenyésztőknek, tógazdászoknak és sokat foglalkozott a különböző halászati társulatok ügyeivel.

Közel száz cikke jelent meg, főképpen a „Halászat”-ban és a „Köztelek”-ben,

az utóbbi halászati rovatának vezetője is volt. A Pallas és Révai lexikonok halászati szövegei is tőle származnak.

Pályafutását elindító külföldi útján kívül hosszú cikksorozatban számolt be a III. nemzetközi halászati kongresszusról és a vele kapcsolatos kiállításról, amit Oroszországban tartottak, majd egy újabb német útról és a milánói halászati kongresszusról is. Érdemei elismerésül 1914-ben választhatott a Ferenc József rend királyi kitüntetés, vagy a magyar nemesség között. Az akkori idők szellemében, két fiára való tekintettel, az utóbbit kérte, szülővárosa iránti tiszteletből a sárvári előnévvel.

1918-ban helyettes államtitkár lett, de néhány hónap múlva — feltehetően a világháború utáni megváltozott körülmények folytán — nyugdíjazását kérte. Ezt követően már csak kétszer lépett a szakmai nyilvánosság elé 1924-ben, Hankó Bélával közösen írt könyvével és 1925-ben, amikor jónak látta saját hivatali működésének idejét (1883—1919) a „Halászat” hasábjain összefoglalni. Akkoriban a sajtóban is nyilvánosságra került tárgyi és személyi kérdések beállítása nem fedte teljesen a tényeket, ezt akarta tisztázni, mert azok — amint írta — „később alig helyesbíthető tévedések forrásává válhatnak.” Ettől kezdve aktivitását kizárólag mint gondnok, később mint másodfelügyelő az evangélikus egyháznak szentelte.

Felesége Gayer Hermin, aki viszonylag korán elhunyt, biztosította az óraműpontosságú élet háttérét. Ügyvéd és orvos fiai nem követték a pályán. Haláláig lányával és vejével Nagypataki (Reichenbach) Béla professzorral élt együtt. Meghalt 1931. október 24-én Budapesten.

Életművét utolsó cikkében egy kicsit keserűen így foglalta össze: „véletlenül . . . kerültem középpontjába a halászat újjáépítését célzó állami tevékenységnek . . . A cserét nem bántam meg . . . Az a tudat, hogy az általam lerakott alapok ma is helytállók . . ., kárpótol mindenért.”

Főbb munkái:

Halászat. (Im: Magyarország földművelése) Bp., 1896. 389—408 lap.

A német halkereskedelem és annak tanulságai a hazai halértékesítésünkre. Bp., 1905. 40 lap.

A haltermelés, mint csekélyértékű területek gazdasági értékesítésének eszközei. (In: Többtermelés a mezőgazdaságban. Szerk. Kovácsy B.) Bp., 1916. 242—260 lap.

Landgraf János—Hankó Béla: Tógazdasági tanácsadó Bp., 1924. 96 lap.

Irodalom:

— —: Sárvári Landgraf János. Hal. 1931. 32.sz.

— —: Landgraf János halála ECsL. 1931. 34.sz.

Leánya, Tirainé (előbb özv. Nagypataki Béláné) Landgraf Rózsa szóbeli közlései. 1987.

MMgMA. Személyi Emlékanyaggyűjtemény.

LÁNG GÉZA (1916—1980)

1916. március 8-án született Békéscsabán. Apja Láng Frigyes ügyvéd, anyja Réthy Erzsébet. Békéscsabán a reálgimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. 1934-ben kitűnő eredménnyel érettségizett, majd a keszthelyi Gazdasági Akadémia hallgatója lett. 1937-ben végezte el az Akadémiát szintén kitűnő eredménnyel.

Ekkor beiratkozott a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karára. Egy félév után, elsősorban anyagi okok miatt, tanulmányait abbahagyta és a keszthelyi Gazdasági Akadémián lett ún. ÁDOB-gyakornok. Később, 1943-ban, sikeres vizsgák után az egyetemet is befejezte.

Keszthelyen először a növénytermesztési tanszéken dolgozott, majd a tangazdaságba került, a gazdasági tanárok számára előírt gazdasági gyakorlatra. Még 1938 nyarán a pallagi Gazdasági Akadémiára helyezték át, ahol a tangazdaságban dolgozott és megbízást kapott az adjunktusi teendők ellátására. Ez a megbízás egyben vezetőhelyettesi beosztást is jelentett. Itt gazdasági gyakorlatokat vezetett és a „Termeléstechika” önálló előadását végezte. Tanári munkáját katonai szolgálata szakította meg, amikor 1940-ben bevonult. Egy év múlva ismét a keszthelyi Gazdasági Akadémia tangazdaságához osztották be.

1941 szeptemberétől a növénytermesztési tanszéken dolgozott és akadémiai segédtanárrá nevezték ki. Innen az Országos Öntözési Hivatalhoz került és az öntözéses gazdálkodást tanulmányozta. 1942-ben ismét bevonult, a keleti frontot megjárva egy év múlva tartalékba helyezték. Keszthelyen folytatta munkáját, amit a felszabadulásig tartó katonai szolgálata ismételtelen félbeszakított.

1947-ben I. osztályú egyetemi adjunktussá léptették elő. Amikor az Agrártudományi Egyetem keszthelyi osztálya megszűnt, Budapestre helyezték át, itt továbbra

is a növénytermesztési tanszéken dolgozott. 1950 -től a Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási Főosztályának Tanulmányi Osztályára rendelték be, itt miniszteriumi főelőadó lett. Főelőadóként az alsó- és középfokú iskolák növénytermelési oktatását szervezte meg. Kidolgozta a mezőgazdasági technikai növénytermelési tankönyvek megírásának szempontjait, irányította ezt a munkát és maga is írt. 1956-ban a keszthelyi Mezőgazdasági Akadémia docense lett, majd az Agrártudományi Főiskola, ill. Egyetem tanszékvezető tanára, rektorhelyettese, 1965—68 között rektora volt.

A kísérletező, kutató- és oktatómunkát már 1935-ben elkezdte. Ekkor óradíjasként kapcsolódott be a Gazdasági Akadémia és az Alsódunántúli Zöldmező Szövetség kísérletező és növénynevelő munkájába. A Szövetség keretében szervezett zöldmezőgazdasági ellenőrképzés kidolgozásában, megszervezésében és vezetésében vett részt. A Zalaapáti község határában megindított legeltetési kísérleteket is irányította, ezek eredményeit a „Legelők becslése” című tanulmányában részletesen dolgozta fel. Itt alkalma nyílt a szabadföldi kísérletezés elméletének és gyakorlatának megismerésére. Tanulmányozta a rétek és legelők növényzetét, a gyeptelepítést és a magtermelés technikáját. 1938-tól tangazdasági beosztásában elsajátította a gazdálkodás gyakorlatát, tanulmányozta a hortobágyi kísérleti öntözéses gazdaságot, továbbá a debreceni Dohánykísérleti Állomás munkáját.

Fő kutatási területével, a humuszgazdálkodás, a rét- és legelőgazdálkodás, ill. a burgonyatermesztés témakörével már Keszthelyen kezdett el foglalkozni. Itt fogott hozzá az istállótrágya kezelésével kapcsolatos kísérletek lebonyolításához. Ugyancsak itt foglalkozott a humuszgazdálkodás problémáival. Majd 1949-ben Kreybig Lajos akadémikussal kísérleteket folytattak a foszforsavas műtrágyáknak az istállótrágya erjedésére gyakorolt hatásának felderítésére. A burgonyatermesztés problémái közül elsősorban a hypervegetatív burgonyaerjedés problémáinak tisztázására és a burgonya leromlásának megakadályozására végzett kísérleteket.

1951-ben a MTA felkérésére készítette el a füvesvetésforgó problémáival foglalkozó „A füvesvetésforgó elmélete és gyakorlata Liszenko bírálata alapján és a füvesvetésforgó helyes bevezetése mezőgazdaságunkban” című munkáját a továbbképző konferencia anyagaként. Ebben a tanulmányában a korszerű szakirodalom mellett saját tapasztalatait, kísérleteinek eredményeit is felhasználta. 1954-ben hasonló felkérésre írta meg „A talajtermékenység fenntartásának irányító elvei mezőgazdaságunk jelenlegi helyzetében” címmel, szintén egy továbbképző konferencia anyagaként. Ezt nyilvános vitán ismertette, majd az Akadémia részletes vita után elfogadta a tanulmányban foglaltakat.

A Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási Főosztályától 1952 elején kapott megbízatást egy főiskolai, növénytermelési tankönyv megírására. A „Növénytermesztés” című könyve több kiadást megérve, generációk tankönyvévé vált. Bevezetőjében hangsúlyozza a növénytermesztés fontosságát, hiszen ez a termelési ág adja a kenyeret, a cukorgyártás, textilipar nyersanyagát és az állattenyésztés takar-

mányszükségletét. A növénytermesztésben a kísérletekre, gyakorlati ismeretekre támaszkodva az általános érvényű törvényszerűségeket kell hogy feltárja, értékelje a legjobb módszereket, ugyanakkor törekednie kell a talajtermékenység növelésére is. Ennek megfelelően ismerteti könyvében a legkorszerűbb hazai és külföldi tapasztalatokat. A termesztés biológiai alapjait és fontosabb módszereit tárgyalja, és ezzel párhuzamosan kitér a növényeknek a talajra gyakorolt hatására. A könyv felöleli valamennyi szántóföldi növényt (gabonafélék, hüvelyesek, gyökér- és gumónövények, dohány, rostonövények, szálaskormányok) és helyet kapnak benne a legújabb tapasztalatok, módszerek. Foglalkozik a vetőmag megválasztásával, a vetés módjaival, a függelékben közli a szántóföldi növények holdankénti vetőmagszükségletét.

1966-ban főszerkesztője volt „A növénytermesztés kézikönyve” című munkának. Ez a könyv a növénytermesztési szakirodalom korszerű, legteljesebb szintézise. 1976-ban „Szántóföldi növénytermesztés” címmel jelent meg korábbi könyvének korszerűsített változata.

Tudományos tevékenységének elismeréseként a MTA 1964-ben levelező, 1970-ben rendes tagjává választotta. Titkára, majd 1970—76 között elnöke volt a MTA Agrártudományok Osztályának. Elnöke volt a MTA Növénytermesztési Bizottságának és a MAE Növénytermesztési Társaságának.

Számos kitüntetésben, elismerésben részesült. 1963-ban Munka Érdemrend, 1975-ben a Munka Érdemrend arany fokozata, 1978-ban Eötvös Loránd díj kitüntetését kapott. 1978-ban a gödöllői Agrártudományi Egyetem tiszteletbeli doktorrá avatta. A nemzetközileg is elismert tudós a Deutsche Akademie der Landwirtschaftswissenschaften zu Berlin levelező tagja, az Össz-szövetségi Szovjet Mezőgazdasági Akadémiának külső tagja volt. 1977-ben a CIGR (Mezőgazdasági Mérnökök Nemzetközi Szervezete) választotta meg választmányi tagjának.

Láng Géza professzor, akadémikus, a növénytermesztés felsőoktatásának és kutatásának kiemelkedő alakja 1980. február 18-án hunyt el, Budapesten.

Főbb munkái:

Adatok a keszthelyi betonlapos istállótrágya-kezelés megbírálásához. Keszthely, 1944. 40 lap.

A termőtalaj és javítása. Bp., 1951. 51 lap.

Növénytermelés. Bp., 1952. 200 lap.

Mezőgazdasági alapismeretek — Növénytermesztés. Bp., 1957. 204 lap.

Szántóföldi növénytermesztés. Bp., 1976. 408 lap.

Irodalom:

KOVÁTS András: Megemlékezés. Nő. 1980. 1. sz.

CSIZMADIA Ernő: Megemlékezés. MT. 1980. 11. sz.

CSIKI László: Portrék a múltból. Ge. 1980. 2. sz.

GYŐRFFY Barna: Géza Láng. AA 1981.

LÁNGHY ISTVÁN (1796—1832)

1796. május 20-án született a Somogy megyei Csokonyán. A rendelkezésünkre álló igen csekély életrajzi adatokból és munkáiból megállapíthatjuk, hogy sokoldalú egyéniség volt, a reformkornak jellegzetes alakja.

Mezőgazdasági ismereteit a keszthelyi Georgikonban szerezte. A Georgikonba felvett gazdatiszti gyakornokoknak az akkor lehetséges természettudományos alpműveltségen túl a „bölcsekedés tudományával” (a leendő georgikoni gyakornokoknak az akkor hatéves gimnázium befejezése után el kellett végeznie az erre épülő kétéves bölcsészeti szakot, mely az egyetem bölcsészkarával azonos képesítést adott) is rendelkezniök kellett, a latin nyelv ismeretét pedig feltétlenül megkövetelték. E tényt azért kell megemlíteni, mert Lánghy István néhány évi gazdatiszti tevékenykedés után Pestre került és itt mint író, nyelvmester és nevelő dolgozott.

1829-ben Pesten Lencsés Antallal együtt „Természeti, gazdasági és mesterségi Esméreték Tára” címmel lapot szerkesztett. Lencsés is Keszthelyen tanult, majd elvégezte a jogi egyetemet, egy ideig Pesten munkálkodott, azután visszakerült Keszthelyre a gazdasági tárgyak professzorának. Pályájuk sok közös vonást mutatott, a folyóirat szerkesztése idején munkájuk szorosan összefonódott.

Még egy pontos adatot ismerünk életéből, de ez már a halálának híre. 1832 március 27-én halt meg Pesten. Haláláról a korabeli magyar és német nyelvű újságok egyaránt megemlékeztek. Ha röviden is, de elismerő szavakkal említették a „szorgalmas, érdemes, hazafias író”-t, aki „sok közhasznú munka kiadásával iparkodott honfi tisztét teljesíteni”.

Tudományos, szakírói munkássága szinte két egyenrangú részre osztható. Gazdatiszti tapasztalatait hasznos, gyakorlati célokat szolgáló könyvekben gyűjtötte össze és adta ki. De komoly érdeklődést mutatott a társadalomtudományok, a természettudomány filozófiai vonatkozásai iránt is. Lefordította és kibővítette például Josephus Gatti „Delectus poetarum” című könyvét, mely az antik és újabb kori latin költők jeles mondásait tartalmazza az élet legkülönfélébb dolgairól. E munkát retorikai és poétikai tankönyvként használták az ország gimnáziumaiban.

Fordította, kiegészítette és magyarázta külföldi szerzőknek a tudományok ismeretéről, a világ alkotmányáról stb. írt műveit. Leopold Trautmann-nak „Az összehasonlító élő természettudománynak alapvonatja” című, sok eredeti és előremutató megállapítást tartalmazó könyvének kiadása is az ő nevét dicséri.

Mezőgazdasági szakíróként is igen sokoldalúnak bizonyult. A gyakorlati mun-

kában, a szarvasmarha-, sertés- és baromfitenyésztés területéről szerzett értelmes és praktikus tapasztalatait kisebb-nagyobb terjedelmű könyvekben publikálta. Ezekben, a szinte kézikönyv értékű írásaiban azonos szerkezeti felépítésben tárgyalta először magát a szóban forgó állatot, leírta külsejét, ismertette származását, fajtáit. Majd tanácsokat adott tenyésztésükhöz, minél gyorsabb és gazdaságosabb hizlalásukhoz. Szólt hasznukról és felhasználásukról. Körültekintően tárgyalta betegségeiket és a gyógyítás módját is ismertette.

A gyümölcsstermesztésről szóló négykötetes munkája tulajdonképpen fordítás. Franz Geiger német nyelvű művét magyarította úgy, hogy kibővítette a magyar viszonyok között szerzett saját észleléseivel. Szól benne a gyümölcsfatelepítés legegyszerűbb módjáról, az oltás által való nemesítésről, a gyümölcsszüretéről, feldolgozásról, s végül a kártevők elleni védekezésről. Buzdítja a magyar parasztot arra, hogy a kopár tereket, utakat ültesse be gyümölcsfával, méghozzá itt nemesített fajtákkal, mert az idegen földről drága pénzért behozott gyümölcsfák termése inkább ecetkészítésre alkalmas, semmint evésre. Pedig a magyar föld és éghajlat igen kedvező a gyümölcsstermesztésre, csupán szorgalom, akarat és szakismeret szükséges hozzá. Ez utóbbit szándékozta nyújtani a Geiger-féle mű lefordításával.

A legérdekesebb, legváltozatosabb s ömagára (valamint szerkesztőtársára) legjellemzőbb a már említett, de sajnos rövid életű folyóirat.

A magyar jakobinus mozgalom bukása szomorú határkö volt a magyar sajtó történetében. A korábban fellendült, pezsgő folyóirat-irodalom szinte megsemmisült az igen szigorú cenzúra következtében. A korszak jellegzetes sajtóterméke, az igen nagy számú politikai röpirat mellett 1780—90 között 23 hírlap és folyóirat indult. De ezek egymás után szűntek meg, s egyetlen magyar nyelvű folyóirat maradt a század végére, a mezőgazdasági témájú, Pethe Ferenc által szerkesztett „Gazdaságot Tzélzó Újság” (később: „Vis’gálódó Magyar Gazda”). A századforduló előtt azonban ez is megszűnt. A XIX. század első harmadában, a reformkorban ismét szabadabb mozgásterülete volt a folyóiratok megjelenésének, főként a nyelvi, irodalmi, kulturális és gazdasági témájúaknak a politikai lapok és a hírlap-irodalom ellenében.

A „Természeti, gazdasági és mesterségi Esméreték Tára” című folyóirat 1829-ben indult Lencsés Antal és Lánghy István szerkesztésében. Hetenként kétszer jelent meg, egy fél évet élt, az év második felében előfizetői érdektelenség miatt megszűnt. Bevezetőben a szerkesztők pontosan és világosan megmagyarázták szándékukat a folyóirat indítását illetően. A természet azért adta a többi élőlény közül az embernek a legkitűnőbb testi és lelki tulajdonságokat, érzéseket, valamint értelmét, hogy ezekkel — a természettel együttműködve tökéletesítse önmagát. A természetbeni vizsgálódások nem álltak meg a tudásszerzés szintjén, hanem a tapasztalatokat az ember a saját hasznára felhasználta a mezei gazdaságban és más hasznos mesterségekben. Ezekkel az ismeretekkel minden pallérozottabb birtokosnak rendelkeznie kell.

Az elméleti és gyakorlati tudás megszerzéséhez lehetőséget nyújt a keszthelyi Georgikon iskola és a mellette működő tangazdaság. Figyelemre méltónak tartják a magyaróvári Gazdasági Intézetet is. Sajnálattal jegyzik meg azonban, hogy egyikben sem magyarul oktatnak, hanem latinul és németül.

Akiknek nincs módjuk iskolákat végezni, azoknak szakkönyvek állnak rendelkezésre. De mezőgazdasági tárgyú folyóirat, holott régen szükség volna rá, nincs. Ezen óhajtottak segíteni lapjukkal.

A folyóirat külföldi és magyar szerzők írásaiból, megállapításaiból, tapasztalataiból közöl cikkeket, tudósításokat. Nyelvezete speciális szaknyelv, minek használatát nélkülözni nem tudják, de az előforduló ismeretlen kifejezéseket magyarázattal érthetővé teszik. Egy mai értékelés szerint a folyóirat nyelve kettős arculatot mutat. Egyrészt még túlnyomóan régies, múlt századi, következően abból, hogy mindkét szerkesztő bölcsészdiplomával is rendelkezett. Másfelől, híven a reformkor szelleméhez, igyekeztek sok újonnan alkotott gazdasági szakkifejezéssel élni.

Szerkesztési, oktatási módszertanukban felhasználták Lánghy könyvírói tapasztalatait. Egy-egy gyakorlati kérdésnél a jelenség (növény vagy állat) természetét vizsgálják, ebből kiindulva tárgyalják a velük való bánás módozatait. „Az értelem azt parancsolja, hogy mindent okos célból, helyes aránnyal és alkalmas eszközökkel cselekedjünk; ez pedig csak úgy történhetik meg, ha előbb annak . . . természetét esmérjük.”

Céljuk volt továbbá az is, hogy a legfontosabb és leghasznosabb mesterségekről is írjanak, főként azokról, melyeknél hazai anyagok is rendelkezésre állnak, hogy ne kelljen ezért idegen nemzeteknek tetemes pénzt fizetni.

Helyet szántak folyóiratukban a természettudományok mellett a történelemnek és az irodalomnak, valamint statisztikai és kereskedelmi információkat is közöltek. Ez utóbbiak irányt mutatnak, miből és mennyit érdemes termesztetni, készíteni.

Cikkeikben tájékozottan hivatkoztak a korabeli külföldi és hazai szakirodalomra. Nem érdektelen a folyóirat munkatársai közül néhány nevet felsorolni, akik között igen érdemes személyiségeket találhatunk: Angyalffy Mátyás András, Battyány Fülöp herceg Kováts Tamás, a „Hazai Tudósítások” szerkesztője, Landerer Lajos, Márton József, a „Magyar Kurir” szerkesztője, Pethe Ferenc, Vedres István, Vörösmarty Mihály ügyész, a „Tudományos Gyűjtemény” szerkesztője stb.

A folyóirat második részének (mely áprilissal kezdődött) előszava már sejtette az elkerülhetetlen véget. Köszönték ugyan az előfizetők támogatását, mely azonban kevesebb volt, mint amire számítottak. Csalódnuk kellett a magyar gazdák és tudósok tudományos cikkírói ambíciójában, sőt kutatói, újat kereső szándékában is. „. . . még a’ legszelidebb vizsgálódások iránt . . . is el vagyunk fásulva” — írták. Végül is a folyóirat a június 27-i számmal megszűnt.

Lánghy István 36 évesen halt meg. Élete rövid volt, szellemi hagyatéka annál gazdagabb. Munkásságát egy könyvből vett idézettel jellemezhetjük leginkább: „Használni akartam, ha ezen. . . célomat el értem; meg vagyok jutalmazva. ”

Főbb munkái:

Az értelmes, gyakorlott és gondos disznótenyésztő gazda és orvos . . . Pest, 1830. 86 lap.

Az értelmes, gyakorlott és gondos szarvas-marha-tenyésztő gazda és orvos . . . - Pest, 1831. 396 lap.

Az értelmes, gyakorlott és gondos baromfitenyésztő jó gazda-asszony. Pest, 1831. 165 lap.

Tapasztaláson épült disznó-tenyésztés és orvoslás . . . Kassa, 1835. 86 lap.

A' természeti, gazdasági, és mesterségi esméretek' tára, mellyet . . . szerkesztettek és kiadtak Lánghy István hajdani gazda tiszt és Lencsés Antal hajdan a' gazd. tud. és mest. professora. 1829. I.félév. 1—2. köt. Pest, 1829. 406 és 384 lap.

Irodalom:

HEGEDŰS István: „A szelek versenye” Janus Pannoniustól. ItK. 1899.

SŰLE Sándor: Kisszántói Pethe Ferenc (1763—1832).Bp., 1964.

SŰLE Sándor: A keszthelyi Georgikon 1797—1848. Bp., 1967.

A magyar sajtó története 1705—1848. (Főszerk. Szabolcsi Miklós., Szerk. Kókay György.) Bp., 1979.

LÁZÁR JAKAB (1824—1895)

1824. január 19-én Alvincen (ma: Vințu-de-Jos — Románia) született. Származásáról, szülei társadalmi helyzetéről semmit sem tudunk. Tanulmányait Erdély városaiban, Gyulafehérvárott (ma: Alba Julia — Románia) és Kolozsvárott (ma: Cluj-Napoca — Románia) végezte. A középiskolát befejezve az ifjú Lázár Jakab útja „kincses” Kolozsvárról az ezüst városába, Selmecebányára (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) vezetett. Az ottani erdészeti akadémián 1844—46 között tanult, majd ennek befejeztével 1848-ig Budán, a magyar udvari kamaránál teljesített szolgálatot.

Pesten az 1848. márciusi eseményekben, illetve a forradalom további menetében tevékenyen részt vett, mígnem 1848 novemberében újra Selmecebányára került. A selmeci akadémiát ebben az időben tették magyar tannyelvű intézménnyé, „bányász és erdősztanodává”. Az osztrák és cseh hallgatók zöme elhagyta az iskolát, a magyaroknak, magyar érzelműeknek magyar nyelven kezdődtek el az előadások. Lázár Jakab volt az első, aki Selmecen magyarul oktatott erdészeti ismereteket. A szabadságharc eseményei miatt megszakításokkal folyt a tanítás, 1849. március 16-án pedig be kellett zárni az intézményt, mert a hadihelyzet nem tette lehetővé az oktatás folytatását. Annál is inkább, mivel a hallgatók zöme a szabadságharc csataterére sietett.

Lázár Jakab segédtanár bélabányai erdészként folytatta pályafutását. 1851 tavaszán azt a megbízást kapta, hogy Erdélyben az erdőkataszter ügyeit vezesse. Hamarosan Fogarasra (ma: Făgăraș — Románia) került, ahol „császári és királyi főerdész”-ként a volt határőrezred erdeinek ügyét intézte. Itt mutatkozott meg legelőször Lázár kiváló mérnöki képessége. Faúsztatásra alkalmas berendezésekkel látta el az egyik havasi patak medrét, amellyel nemcsak a kitermelt faanyag

értékesítési lehetőségét teremtette meg, hanem a Fogarason jelentékeny szeszfőzés hűtő- és fűtőanyagát hosszú távon is biztosította.

1861-ben erdőmesterként került a zlatnai (ma: Zlatna — Románia) uradalomba. Tudjuk, az Erdélyi Érchegeység nevezett uradalma a Varga Katalin-féle felkelés, illetve az 1848. októberi véres események óta különösen nehéz szolgálati viszonyokat jelentett. Az irtásföldek használatán kívül állandóan visszatérő gond volt a kohók nyersanyaggal és fűtőanyaggal való ellátása is. Lázár Jakab az utóbbi nehézségen nagymértékben tudott segíteni, mert az elavult faúsztatási rendszert újjászervezte, a berendezéseket tervezett, épített. Ezzel a szénégetést a kohók közelébe helyezte, amellyel a kohóüzemnek új lendületet adott. A gyakorlati mérnöki munkában oly sikeres Lázárt 1867-ben újra a selmeci akadémiára hívták. Tanártársaival a tanintézet magyarrá tételét kapta feladatul, amit az erdész szakon egyszerre, egyetlen félév folyamán végre is hajtottak. Ebben az időben volt lehetősége szakirodalommal is foglalkozni. Selmecen többször írt az erdélyi megfigyeléseiről. Erdészpolitikai írásaiból érdemes egy 1869. évi figyelmeztetését idézni: „Védjük erdeinket, kíméljük a nemzet e nélkülözhetetlen vagyonát rendezett gazdálkodás által, s tanuljunk ha kell jó előre nélkülözni, hogy a jövő nyomora, a fa szűke, elkerülendi honunkat és megkímél a végpusztulástól.”

Az Országos Erdészeti Egyesület 1867-ben pályázatot írt ki „egy, az alsóbbrendű műszaki-segédyszemélyzet tanítására szánt és az erdészet alapvonalait népszerű nyelven, röviden fejtegető kézikönyvre.” A pályázatot Lázár Jakab nyerte meg. Díjnyertes műve az „Erdészeti kézikönyv műszaki segédyszemélyzet, nem különben erdőbirtokosok, gazdatisztek, községek és gazdasági intézetek számára” nyomtatásban 1871-ben jelent meg. A mű a legelső magyar nyelvű erdészeti tankönyv, tartalmát érdemes röviden áttekinteni.

Vázlatos termőhelyismereti fejezet után részletesen foglalkozott az erdei fákkal, cserjékkel. A legnagyobb fejezetet „az erdőművelés alapvonalai”-nak szentelte. Élesen elkülönítette a természetes erdőtenyésztést a mesterséges erdőültetés eljárásaitól. Az erdőhasználatot tárgyaló részben főleg az erdei anyagmozgatást mutatta be. A faszenítésről és egyéb erdei mellékhasználatokról azok jelentőségéhez mért áttekintést adott. Sokat foglalkozott viszont az erdőrendészeti kérdésekkel, ahol az érvényben lévő (1840. évi) mezőrendőrségről szóló törvényt is ismertette. A könyv külön értékelte, hogy a „famértani” (dendrometriai) kérdéseken kívül a földmérés alapvonalairól is jó áttekintést tartalmaz. Mutatja azt az igényt, amit a címben jelzett „segédyszemélyzettől” elvártak. Lázár e munkája jó összefoglalója a kor erdészeti, erdőkre vonatkozó jogi és az erdőkben szükséges műszaki ismereteknek.

Lázár Jakab 1871-ben selmecebányai helyettes erdőmesterként szolgált. A gyakorlatban ismét az erdei szállításon, nevezetesen a kisgarami tűzifaúsztatás kidolgozásán munkálkodott. Amikor 1872-ben Erdélyben az államerdészetet újjászerve-

vezték, újra visszatért szülőföldjére. Előbb Tordán (ma: Turda — Románia) erdőmester, majd a fogarasi Gazdasági és Erdészeti Hivatal vezetője lett.

A fogarasi uradalmat ebben az időben egészítették ki a szászoktól visszaváltott birtokokkal. Lázár a különböző tagosításokat, birtokcseréket úgy igyekezett irányítani, hogy az állam birtokai egy tagba kerüljenek. 1873-ban az uradalmat állami ménes telepítésére szemelték ki. Lázár Jakab jószágigazgatói minőségben irányította a lipicai lovak elhelyezését, az uradalom gazdálkodását. Képzítették Alsószombatfalván (ma: Símbata-de-Jos — Románia) az uradalom központját is. A ménesen kívül korszerű tehenészetet és pisztrángtenyésztő telepet is létesítettek. A fogarasi uradalom így az ország egyik legösszetettebb feladatokat ellátó kincstári birtoka lett.

Lázár Jakab a megye és Fogaras nagyközség megbecsült, köztiszteletben álló polgára volt. A legkülönbébb egyesületek, bizottságok munkájában is részt vett. Hivatali és közéleti tevékenységében a „volt szerény erdészeti professzor” mindig a fejlődést, az újat szorgalmazta. Elképzeléseivel, munkáival ő akarta legelőször megcáfolni az 1868. évi keserű, még a kiegyezés utáni gazdasági fellendülést megelőző jóslatát: „Még egy félszázad a mostani viszonyok mellett, s Erdély megszűnt a kies hon, a gazdag ország lenni, melynek zsírjába egykor úr, paraszt, csaknem belefűlt.”

40 évi állami szolgálat után 1886-ban vonult nyugalomba. Nyáron sokszor Selmecebányán, télen inkább Bécsben élt, ahol 1896. február 1-jén halt meg.

Lázár Jakab neve örökké az első magyar nyelvű selmeczi előadásai révén, illetve az első magyar erdészeti tankönyv szerzőjeként fog élni. Személyében érdemes azonban a gyakorlati mérnökre, a szállítás hivatott szakértőjére és a fogarasi uradalom megszervezőjére is emlékeznünk.

Főbb munkája:

Erdészeti kézikönyv műszaki segédanyag, nemkülönben erdőbirtokosok, gazdasiztek, községek és gazdasági intézetek számára. Pest, 1871. 271 lap.

Irodalom:

VADAS Jenő: A selmecebányai m. kir. Erdőakadémia története és ismertetője. Bp., 1896.

LÁZÁR L. PÁL (1856—1917)

1856-ban Nagybajomban született. Apja az 1848—49-es szabadságharc honvédtisztje volt. Egyetemi és középiskolai tanulmányait Budapesten végezte, 1880-ban a Műegyetemen gépészmérnök-diplomát szerzett.

Az egyetem elvégzése után a nagyhírű Vidacs István gazdasági gépgyárnál kezdett dolgozni szerkesztő és gyárvezető mérnök munkakörben. 1883-ban a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium a mezőgazdasági gépipar és a gépkísérleti állomások berendezésének és munkakörének tanulmányozására három évre Nyugat-Európába küldte. Behatóan foglalkozott Ausztria, Németország, Svájc, Franciaország és Anglia legjelentősebb gyáraival. Külföldi útja során rendkívül sok hasznos tapasztalatot gyűjtött. Szakmai kérdésekkel legbehatóbban Németországban, Halléban — az ottani gépkísérleti állomáson — Wüst egyetemi tanárral végzett kísérletei során foglalkozott.

1886—87-ben Magyarországon az állami ménesbirtok munkájával ismerkedett, majd 1888-ban a szeszgyártás eszközeit és berendezéseit tanulmányozta Németország jelentősebb üzemében.

Hazatérve bekapcsolódott az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) munkájába, nemzetközi gépversenyeken, gépbemutatókon mezőgazdasági munkagépeket, -eszközöket vizsgált, minősített és a versenyszabályok kidolgozásában a műszaki eredmények reformálásával, publikálásával jelentékeny szerepet vállalt.

Kivette részét a különböző mezőgazdasági szakmai ismeretek terjesztéséből is. A nyolcvanas évek második felében a gőzlokomobil- és cséplőgépkemelők tanfolyamain eredményes tanári munkát végzett. 1889-ben a Budapesti Műegyetemen — Lázár L. Pált a műszaki és elméleti géptan tanársegédjét — rendkívüli, majd 1890-ben rendes tanárrá nevezték ki. 1890-től az egyetemi tanszék mellett létrehozott Mezőgazdasági Gépkísérleti Állomás vezetője lett. Lázár a magyarországi műszaki élet szinte minden területét nagy figyelemmel kísérte. Részt vett több vállalat alapításában.

Termékeny szakíró és kiemelkedő gyakorlati mérnök volt. Kiváló tehetsége érvényesült írói és újságírói működésében. A „Köztelek” című lapnál az alapításától, 1891-től kezdve négy éven keresztül a „mezőgazdasági gépészet és technológia” rovat vezetőjeként tudományos cikkeivel hétről hétre tájékoztatta a mezőgazdasági szakembereket az időszerű agrárműszaki kérdésekről. A gyakorlati gazdák részére írta 1893-ban „Az aratás és betakarítás” című legnagyobb sikerű könyvét, melyet 146 ábrával tett szemléletessé. A könyv kiemelten és teljes részletességgel

foglalkozik a kaszálás és betakarítás segédeszközeivel, a gabonafélék aratásával és betakarításával, a „gumófélék és gyöknövények” aratásával és betakarításával és ezek eszközeivel és gépeivel. Végül külön fejezetet szentelt a szállítási segédeszközöknek. Könyve előszavában Lázár többek között hangsúlyozza: „Célom volt tehát oly útmutatást adni a gazda kezébe, amelynek fonalán könnyen megbíráhatja, hogy viszonyai között való-e gép és ha igen, milyen jogos követelményeket támaszthat úgy a gép szerkezetére, mint munkabírására nézve. Ha sikerült célomat elérnem, ez volna fáradságomnak legszebb jutalma.”

Eredményes munkát végzett a mezőgazdasági gépgyártás fejlesztésében, a gépgyárak konstrukcióinak műszaki ellenőrzésének kidolgozásával, a hibátlan termékek előállításával. A „Magyarország” című napilap közgazdasági rovatának szerkesztője volt. 1905—1910-ig függetlenségi programmal bekapcsolódott a parlament munkájába mint országgyűlési képviselő. Szakcikkei, írásai legtöbbször a „Magyar Mérnök és Építészegylet Közlönyé”-ben, a „Gazdasági Lapok”-ban, a „Mezőgazdasági Szemlé”-ben, a „Szesztermelők Lapja”-ban és a „Köztelek”-ben jelentek meg. Részt vett a Pallas Nagy Lexikon szerkesztésében. A gazdasági gépészet és kémia (szesz, cukor, sör, ecet, liszt stb gyártása) témakörét dolgozta fel.

Lázár L. Pál eredményes életútjának 1917. február 21-én Budapesten bekövetkezett halála vetett véget.

Főbb munkái:

Geräthe und Maschienen zur Boden und Pflanzenkultur. Leipzig, 1885. 54 lap.
Talajművelés gőzgépekkel. (A különféle rendszerek ismertetése, a gőztalajművelés költségei és gazdasági értéke.) Bp., 1885. 16 lap.

Talaj- és növényművelő gépek és eszközök elmélete, szerkesztése és kezelésének tárgyalása. Bp., 1886. 20 lap

A locomobilok kezelése. (A lokomobil- és cséplőgépkészítők tanfolyamán tartott előadásai nyomán.) Bp., 1887.

A fogatos ekék bírálati szervezete. Bp., 1887. 45 lap.

A mezei vasút az ipar-, mező- és erdőgazdaság szolgálatában. Magyar-Óvár, 1888.

A gazdasági szeszgyártás kézikönyve. Bp., 1891. 376 lap.

Az aratógépek. Bp., 1891. 48 lap.

Az aratás, betakarítás segédeszközei. Bp., 1893. 196 lap.

Néhány szó a leggazdaságosabb motorokról. Bp., 1900. 58 lap.

Irodalom:

Lázár L. Pál. Kt. 1917. 281. lap.

KATE Mosonmagyaróvári Kar Könyvtári Archívum.

BME Archívum.

LÁZÁR VILMOS (1895—1972)

Kaposváron született 1895. szeptember 4-én. Édesapja többször száz holddal rendelkező földbirtokos volt. Az 1945-ös földreform után a részére meghagyott 70 kh földet fia, Vilmos 1949 januárjában átadta az államnak.

Lázár Vilmos érdeklődése már középiskolás korában a baloldali eszmék felé fordult, apja ezt ellenezte ugyan, de nem tiltotta meg. Így tagja lett a haladó diákok szervezetének, a Galilei Körnek. A legnagyobb szerepet ebben Faber Oszkár — később a Tanácsköztársaság egyik vezető kultúrpolitikus — játszotta, akinél Lázár Vilmos az érettségi előtt két évig lakott.

Az érettségi megszerzése után került ki Berlinbe, ahol beiratkozott a Mezőgazdasági Főiskolára, amelynek elvégzése után mezőgazdasági oklevelet szerzett. Majd külföldi tanulmányútra ment, hogy ismereteit elmélyítse.

Az első világháború kitörésének híre Dániában érte. Hazahívták és bevonultatták az 5. huszárezredhez. Galíciában és az olasz fronton harcolt mint huszártiszt. Tartalékos főhadnagyként szerelt le.

1919. elején bekapcsolódott a kommunista mozgalomba és 1919. február 2-án belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába.

A Tanácsköztársaság idején a Földművelésügyi Népbiztosságra került, ahol titkári minőségben dolgozott. A Vörös Hadsereg északi hadjárataiban zászlóaljparancsnokként vett részt.

A Tanácsköztársaság bukása után menekülni kényszerült, s mivel vádiratot adtak ki ellene, külföldre emigrált. Az emigrációt Csehszlovákiában és Dániában töltötte. Csehszlovákiában újságíróskodott, Dániában viszont mezőgazdasági gyakorlattal dolgozott és részben továbbképezte magát. Elvégezte a tejjgazdasági

felső tanfolyamot, ismereteit a tejgazdasági kérdésekben való jártassággal bővítette.

1923-ban tért haza, és részben családja gazdaságában mezőgazdászként dolgozott, részben különböző újságokba írogatott. Ez az állapot 1926-ig tartott, amikor is különböző baloldali lapok, folyóiratok munkatársa lett. Közgazdasági, mezőgazdasági, szociológiai vonatkozású cikkei jelentek meg úgyszólván valamennyi haladó szellemű lapban.

A hétéves itthon tartózkodás után újra külföld következett. 1930—32-ben Németországban volt alkalmazásban, mint az egyik gazdaság növénytermesztési osztályának vezetője, majd Dániában folytatta munkáját, mint a torborgi tejszövetkezet intézője.

1932-től újra Magyarországon élt és állandó cikkírója volt haladó lapoknak, folyóiratoknak. Így pl. a Kolozsváron megjelenő „Korunk”-nak, a „Gondolat”-nak és az általa szerkesztett „Világkép”-nek. Tagja volt a „Társadalmi Szemle” köré csoportosult kommunisták körének. Kiadásában jelent meg a Szovjetunióba emigrált Madzsar Józsefnek a spanyol forradalomról írott könyve „Spanyolország múltja és jelene” címen. Botos Vince név alatt jelentette meg 1942-ben a Szovjetunió Kommunista (Bolshevik) Pártja történetének, Sztálin munkájának egy részét: a dialektikus és történelmi materializmusról szóló fejezetet.

Részt vett a Békepárt munkájában. A német megszállás után illegálisba ment és a Magyar Front keretében bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba. 1944 novemberében elfogták a Margit körúti fogházba vitték, onnan Sopronkőhidára szállították. De az iratok elkeveredése miatt december végén szabadlábra helyezték.

A felszabadulás után rövid időre az MDP Központi Vezetőségének Oktatási Osztályára osztották be, de hamarosan a Földművelésügyi Minisztériumba került, ahol a termelési főosztály vezetője lett. Legfontosabb feladata volt a termelés beindítása, de a háborús károktól szenvedő mezőgazdaságban ez nem volt könnyű feladat, mert hiányzott az igaerő és a vetőmag. A szükséges szervezethez létrehozása érdekében a koalíciós pártokból termelési bizottságok alakultak, a megyékhez pedig miniszteri biztosokat küldtek. Az igaerőhiány pótlására a Vörös Hadsereg lovakat adott, a vetőmag- és az üzemanyaghiány is részben a Szovjetunió segítségével oldódott meg. Termelési propagandával, meggyőzéssel, anyagi ösztönzéssel igyekeztek a terveket valóra váltani, amelyek azért is jártak sikerrel, mert az úgazdák hősie munkát végeztek.

Posztja több volt egy mai értelemben vett főosztály vezetésénél. A miniszter mellett ő volt az egyedüli vezető pozícióban lévő kommunista. 1945 elején a pártszervezet titkárává választották, majd 1946 májusától annak elnöke lett. Ennek a szerepkörnek a jelentősége csak fokozódott, amikor más pártok adták a minisztert. Nyugodtan tekinthetjük tehát a Földművelésügyi Minisztérium egyik vezetőjének, akire a földosztás után rendkívül nagy feladatok hárultak.

1950. augusztus 2-án egyetemi tanárrá nevezték ki és áthelyezték az Agrártudományi Egyetemre a Növénytermesztési Tanszék II. vezetőjének. Itt készítette munkatársaival együtt a „Részletes növénytermesztés” című 650 oldalas egyetemi jegyzetet. Egyéb növénytermesztéssel kapcsolatos írásai is napvilágot láttak, mindegyik a többtermelés érdekeit szolgálta.

Mintegy négy évig tartó egyetemi oktatómunka után, 1954. február 1-jén kinevezték az Agrártudományi Egyetem Továbbképző Intézetének igazgatójává. Ezt a tisztséget 1967. december 31-ig látta el, tehát akkor is, amikor az intézet már Mezőgazdasági Mérnöktovábbképző Intézetté alakult át. A Magyarországon folyó mezőgazdasági mérnöktovábbképzésről több cikket írt a „Magyar Mezőgazdaság”-ba, a „Magyar Nemzet”-be, a „Nemzetközi Mezőgazdasági Szemlé”-be.

Az ellenforradalom után tagja volt az MSZMP Agrárpolitikai Bizottságának. Közreműködött az új agrárpolitikai irányelvek kidolgozásában, amelynek következtében eltörölték a beszolgáltatást, a központi készletek biztosítását a felvásárlás alapjára helyezték, a termelészövetkezetek szervezését az önkéntesség elve alapján végezték, a kötelező vezetésterveket eltörölték stb.

Tudományos munkája elismeréseként a Tudományos Minősítő Bizottság megítélte részére a mezőgazdasági tudományok doktora fokozatot.

A Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztálya 1959-ben létrehozta az Agrártörténeti Bizottságot, amelynek elnöke lett. Egyben főszerkesztője volt a bizottság folyóiratának, az „Agrártörténeti Szemlé”-nek. Azt vallotta, hogy az emberiség gazdaságtörténete hosszú időn át tulajdonképpen a mezőgazdaság története volt. Így minden őstörténeti vizsgálódás szükségszerűen elvezet az agrártörténethez.

Fáradozott az agrártörténeti kutatómunka intézményes kereteinek létrehozásán. Támogatta a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot abban, hogy agrártörténeti osztályt hozzon létre.

Mindig azon volt, hogy az agrártörténeti munkába a mezőgazdasági szakemberek népes taborának is be kell kapcsolódnia. Ebből a célból 1965 decemberében megalakította a Magyar Agrártudományi Egyesület keretében az Agrártörténeti Szakosztályt, amelynek elnökéül őt választották meg.

Hosszú éveken át melengette a tervet, hogy egy akadémiai agrártörténeti kutatócsoport jöjjön létre és számos lépést tett ennek érdekében. Az volt az elképzelése, hogy a majdani akadémiai kutatócsoport tevékenységében egyesíteni kell mindazokat a formákat, amellyekkel eddig is a kutatás rendelkezésére álltak, s egyidejűleg alkalmazni kell olyan új formákat, amelyekre korábban, alacsonyabb szervezeti fokokon nem volt lehetőség. Ezt a tervet azonban már nem tudta megvalósítani.

Munkáját államunk is nagyra értékelte. Már 1946-ban megkapta a Szabadság Érdemrend ezüst fokozata kitüntetését, 1956-ban pedig a Munka Érdemrendet. Az ellenforradalom után „Fegyverrel a hazáért” Magyar Partizán Emlékérem kitüntetés

tésben részesült (1957). Majd a Szocialista Hazáért Érdemérem (1967) és a Munka Érdemrend arany fokozata (1968.) zárta be a magas kitüntetések sorát.

1972. július 26-án, életének 77. évében halt meg Budapesten. A Kerepesi úti temető munkásmozgalmi panteonjában tenették el.

Főbb munkái:

Mit adott a szovjethatalom a parasztoknak? Bp., 1951. 308 lap.

Nagyváthy János emlékezete. MTAAtOK. 1955. 3—4. sz.

Egy emlékirat lapjaiból. Bp., 1976. 283 lap.

Irodalom:

HOFFMANN Tamás: Dr. Lázár Vilmos (1895—1972). AtSz. 1972. 3—4. sz.

VITÁNYI Iván: Lázár Vilmos. (In: Mezőgazdaság, agrártudomány, agrártörténet. Szerk. Gunst Péter.) Bp., 1979.

LEGÁNY ÖDÖN (1876—1944)

1876. március 18-án Kassán született egy ősi nemesi családban. A gazdasági akadémiát Magyaróváron végezte 1899-ban. Tanulmányai befejezése után 2 évig Károlyi Sándor gróf főti uradalmában bővítette gazdasági ismereteit. 1900-ban a magyaróvári Gazdasági Akadémiára, a növénytermesztési tanszékre került Cserháti Sándor mellé. A tanszéken elsősorban növénytermesztési kísérletek folytak, de Legány Ödön egyre nagyobb figyelmet fordított a növénynevelési kísérletekre. 1903-ban már több növénnyel, többek között cukorrépával és rozssal végzett keresztezéseket. Számos szántóföldi kultúránál próbált egyedkiválasztás útján javítani. Ő foglalkozott először az őszi zab nevelésével. A magyaróvári Gazdasági Akadémián az 1907-1908-as tanévben a növénynevelés külön tan-

tárggyá lett. 1908-tól Grabner Emil után 10 éven át a növénynevelés előadója volt.

1908-ban meghívást kapott a Hatvani Cukorgyár Részvénytársaság nagyteleki uradalmába a Minarik János által létesített növénynevelő telep vezetésére. A telep átszervezése után részt vett a Hatvani Növénynevelő Részvénytársaság megalapításában, melynek 1918. október elsején vezérigazgatója lett. E munkakörben dolgozott 1942-ig, amikor a nagyteleki részvénytársaságot állami kezelésbe vették. Az ekkor létesült Állami Növénynevelő Telep igazgatójaként dolgozott 1944. augusztus 14-én Hatvanban bekövetkezett haláláig.

Az Állami Növénynevelő Telepen tovább fejlesztette a már megkezdett növénynevelő munkát. Ő volt az első a magyar növénynevelők között, aki keresztezésekkel nemcsak új növényfajtákat állított elő, hanem kiválóan értékes elméleti kutatómunkát is végzett, amellyel a nagyobb arányú és a gyakorlati

termelés megjavítására hatékonyabb, közvetlen növénynemesítő munkateret segítette elő. Több növénnyel foglalkozott. Nemesítette a Magyaróvárról áthozott burgonyát és babot, valamint foglalkozott lóbab, szója, konyhakerti és takarmánynövények nemesítésével is. A hatvani nemesített búzát, amelyet 1912 óta egyed kiválasztással nemesített, keresztezéssel javította. A hatvani nemesített búzák közül az 5612-es a legjobb „A” minőségű lisztet adta. Az ő nevéhez fűződik árpa, sörárpa, rozs, zab, borsó, mák és pannonbükköny kinemesítése is. A hatvani őszi árpa még sörárpának is jó és üszögellenálló. A lencsebükkönyt mesterséges termékenyítéssel tenyésztette ki, mellyel a külföldi érdeklődést is felkeltette. A lencsebükkönyt róla, *Varia-lens* Legányanak-nevezték el. A pannonbükkönyből kultúrnövényt fejlesztett ki. Ő foglalkozott először a búza jarovizálásának (virágzást késleltető eljárás) kérdésével. 1917-ben már kísérleteket végzett a tavaszi búzaként vethető fagyasztott őszi búzával. A 20-as években váltak ismerté takarmánykeverékei. A róla elnevezett takarmánykeverék több takarmánynövényből állítódott össze. Támasztónövénye lehet rozs, őszi árpa vagy őszi búza. Általában egy őszi kalászos, pannon- vagy szösösbükköny és bíborhere szerepel a keverékben.

Negyvenhat éves pályafutása alatt számos szakcikket írt. Hosszú éveken át munkatársa volt a „Köztelek”-nek. Ifjú korától kezdve tagja volt az OMGE növénytermesztési szakosztályának, majd a növénynemesítő bizottságának. 1924-ben az OMGE igazgatóválasztmányi tagjává választotta. Kezdeményezésére létesült a hazai növénynemesítők anyagi érdekeit felkaroló Magyar Növénynemesítők Országos Egyesülete, amelynek ügyvezető igazgatója, majd alelnöke volt. Amikor az egyesület Magyar Nemesítők Országos Szövetsége néven az OMGE keretében működő növénynemesítő bizottsággal egyesült, annak társelnökévé választották. Az OMGE szakülésein és növénynemesítő vándorgyűlésein számos előadást tartott. 1938-ban a hazai mezőgazdaság fejlesztése terén kifejtett 40 éves munkássága elismerésül a magyar királyi gazdasági főtanácsosi címmel tüntették ki.

A növénynemesítő ismereteket szakelőadásaival terjesztette. Szakcikkei főként a „Köztelek”-ben jelentek meg. Felkarolta a gazdatiszti kar érdekvédelmi szervezetének fejlesztését, megalapította a Hatvanvidéki Gazdasági Kart, melynek elnöki tisztét töltötte be. A Magyar Gazdatisztek Országos Egyesülete alelnökévé választotta, elismerésül a gazdatiszti kar érdekében kifejtett munkásságáért.

Működésének elismerésül az akadémiai egyletek örökös tiszteletbeli tagnak választották és tanári működésével kapcsolatban mint a Mosonvármegyei Gazdasági Egyesület igazgatóválasztmányi tagja, a vármegye gazdasági termelésének megjavításán fáradozott eredményesen. Ezt kiegészítette a társadalmi tevékenysége a magyaróvári Széchenyi Körben és a Férfi Dalárdában, ahol különösen az egyletek magyarosító törekvését mozdította elő.

Főbb munkái:

A hatvani nemesített búzafajták minőségvizsgálatának eredményei. Egyúttal hozzászólás Manningér Adolf: Milyen búzát termeljünk? című közleményéhez. Klny. MgiK. 1929. 7-8. füz.

Termesszünk több őszi árpát. (Rádiós Gazdasági Előadások.) Bp., 1938. 73-80. lap.

Gabonafélék aratása előtt. (Rádiós Gazdasági Előadások.) Bp. 1939. 117-124. lap.

A vetésnél gyakran elkövetett hibák. (Rádiós Gazdasági Előadások.) Bp. 1940. 193—200. lap.

Irodalom:

GRABNER Emil: Legány Ödön (1900-1925). Kt. 1925.

HALÁCS Ágoston: Legány Ödön. MK. 1925.

REGE Károly: Legány Ödön negyvenéves növénynemesítő jubileuma. Kt. 1938.

— —: Legány Ödön jubileuma. Kt. 1938.

— —: Legány Ödön. GtL. 1944. 9. sz.

— —: Legány Ödön. Kt. 1944.

MÓRÁSZ Sándor: Legány Ödön 100 éve született. Nt. 1976.

LEIBITZER JÁNOS (1763—1817)

Életének eseményei alig ismertek. Csak annyit tudunk, hogy Lőcsén (ma: Levoča—Csehszlovákia) született 1763. június 1-jén. Családja régi szepesi szász família, amely az ősi cipszer városról, Leibicről, vagyis Lubicáról nyerte a nevét. Mindazonáltal mindmáig nem tisztázódott, kik voltak a szülei, házas ember volt-e, sőt, azt sem tudjuk, rokona, netán a fia volt-e az a „szepességi származású”, Georgikont végzett és később is keszthelyi gazdatiszt Leibitzer János, aki 1814-től 1835-ig tucatnyi vaskos gyakorlati mezőgazdasági monográfiát, szakkönyvet, enciklopédiát jelentetett meg német és magyar nyelven.

Az idősebb Leibitzer János iskoláit szülővárosában, Lőcsén végezte, ahol patinás német evangélikus gimnázium is működött. Ezután a pedagógusok nehéz hivatását vállalta. Előbb Munkácson (Bereg m., ma: Mukacsevo - Szovjetunió) dolgozott a német közösség tanítójaként, majd néhány évvel később visszatért szülőföldjére és a szepesváraljai (ma: Spišské Podhradie - Csehszlovákia) „evangélikus nemzeti iskola nyilvános tanára” lett. Még 1798-ban felhagyott a tanítóskodással és visszaköltözött Lőcsére. Ekkor már több könyv szerzője, a gyümölcskertészet példás művelője és terjesztőjeként tekintélyt szerzett magának a szepesi városok polgárai előtt, sőt külföldön is, minthogy a regensburgi botanikai társaság is a tagjai közé választotta.

Leibitzer János szenvedélyes kertész és pomológus volt. Mint művei előszavában többször is megírta, a hazai konyhakerti zöldség- és gyümölcsstermesztés szomorú állapotán akart változtatni, hogy az „eladdig csekély hasznot hajtó és célellenesen megművelt kertjeiket rendbe szedjék, megjavítsák és hasznossá tegyék a háztartásuk számára a polgárok és parasztok”. De hogyan érhette el ezt a nemes célt egy magyarországi gazdálkodó, amikor a honi gazdasági szakirodalom egyszerűen nem létezett? Természetesen úgy, hogy időt, pénzt, fáradságot nem kímélve igyekezett képezni magát, megszerezte a külföldi — német nyelvű — új könyveket és megpróbálkozott az ott leírtak gyakorlatba ültetésével.

Carolus Linné (1707—1778) kidolgozta a növény- és állatvilág számtalan egyedének a hasonlóságát, illetve különbözőségét pontos fogalmakkal meghatározó módszerét, a kétértékű nomenklaturát, a nemzetséget (genus) és a fajt (species), mint alapvető rendszertani kategóriákat. Tanítása általános elfogadásával a természetvizsgáló biológusok új fajokat akartak felfedezni. Így tett a „magyar Linné”, Kitaibel Pál is. Az agrártermelés tudományos alapjainak megteremtéséhez viszont nem a fajok, hanem az ennél kisebb rendszertani egységek, a fajták (cultivar)

pontos ismeretére volt szükség, hiszen a háziasított növények és állatok faji besorolása nem képezte vizsgálat tárgyát. A fajkutatás terén hazánkban a XVIII. és XIX. század fordulóján léptek fel az első tudósok, akik gyümölcsök fajtáinak leírásával, rendszerezésével és meghatározásával — szakmai kifejezéssel: pomológiával — kezdtek elmélyülten foglalkozni. Közéjük tartozott a szőlész Fábíán József és Görög Demeter; kortársuk, de sok szempontból előfutáruk, Leibitzer János, valamint a később fellépő Entz Ferenc, Tamássy Károly és Bereczki Máté is. Különösen fontos feladatuk volt a hazai gyümölcsfajták leírása, meghatározása.

Leibitzer János első művei Bécsben jelentek meg. Két kiadást (1791 és 1808) megért „kertkalendáriuma” a hazai klíma és a növények természete szerint naptárszerűen írta elő a kertészek teendőit. A korabeli német szakirodalom legjobb szerzőinek, Reichartnak, Grotiannak és J. L. Lüdernek a kertészeti művei alapján állította össze olvasói számára két, példamutatóan alapos, részletes és szakszerű monográfiáját, „A konyhakertészet teljes kézikönyve”-t, valamint „A gyümölcsfa-termesztés teljes kézikönyve”-t. Utóbbi, a hazai gyümölcsfajták leírása szempontjából úttörő jelentőségű, munkájában 26 alma-, 49 körte-, 11 szilva-, 12 cseresznye- és meggy-, 7 kajszli-, valamint 13 őszibarackfajtát ismertetett. Ezek között szép számmal voltak a kor divatja szerint legjobbnak tartott, általa beszerzett és hazai földben is kipróbált külföldi fajták, de különös gondot fordított az ősi magyar gyümölcsfajták alapos vizsgálatára is. Leibitzertől származik — egyebek mellett — a nyári borízú alma, a nemes magyar szilva, vagyis a már Melius Péter által is említett besztercei szilva, a boszmánalma, a nagy cukorszilva és a sötétbarna szívcsesznye első szakszerű leírása.

A gyümölcsészeti kézikönyv a legjobb fajták ismertetése mellett közérthető fogalmazásban — nem egyszer tanmese formájában, de a tudományos pontosság alapkövetelményéből nem engedve — tárgyalta a felmerülő kérdéseket. Összesen 52 „tanításban” magyarázta el, hogyan lehet jó minőségű gyümölcsmaghoz vagy fiatal fákhöz jutni, miként lehet faiskolát létesíteni, egyenként szólt a gyümölcsfa-termesztés munkafajtaíróiról, a vetéstől a vadoncok ápolásán, oltásán, átültetésén keresztül a fabetegségek és kártevők elleni védekezés módjait és a termés tartósításáig.

1804-ben Lübeck János Károly „Patriotisches Wochenblatt für Ungern” („Hazafias Hetilap Magyaroknak”) címmel gazdasági folyóiratot alapított. Évente négy kötete jelent meg, számos kiváló színvonalú értekezést közölt. Ebben a folyóiratban Leibitzer is számos írást jelentetett meg. A magyar pomológia történetében különös jelentőségű „Néhány gyümölcsfajta és leírásuk” című közleménye, amelyben 13 honi fajtát írt le elsőként a magyarországi szakirodalomban. Általános — és lesújtó — képet közölt „A kertészet Magyarországon” című értekezése. További tanulmányai a kertlétesítés legcélszerűbb és legjövvelmezőbb módjaira oktatták az olvasókat. Ugyaneben az évben, immár Lőcsén adta ki „Kézikönyv a törpefák és narancsfák neveléséhez” című újabb monográfiáját, valamint „A

takarmányrépa teljes tárgyalása, művelése, hasznosítása és előnyös felhasználása az állattenyésztésben, mezei és házi gazdaságban” című munkáját.

Ez utóbbi mű hazánkban addig nem termesztett gazdasági növényről, a takarmányozásra alkalmas réparól (németül: Runkelrübe) írt első alkalommal. A fajták megkülönböztetése terén terminológiai nehézségekkel nézett szembe, hiszen ismeretlen fajtákról volt szó. A fehér „cékláról” és a vörös „cékláról” (utóbbit a szepességi német nyelv a magyarból átvett „Zwickel” névvel illette), valamint ezek „középfajáról” beszélt, mely utóbbi cukortartalmát különösen fontosnak tartotta kiemelni. Voltaképpen ez a cukorrépa első hazai leírása, amelynek a termesztését — Gertinger János Sámuel eperjesi gyógyszerész és természetbarát kísérleteit ismerve — maga is megpróbálta, szép sikerrel. A Napóleon ellen elrendelt kontinentális zárlattal az angolok lehetetlenné tették a kubai és más latin-amerikai államokban termesztett nádcukor behozatalát. Pótlására Burgundiában és más francia tartományokban alkalmazni kezdték a cukorrépát (beta vulgaris var. altissima), mint alapanyagot termesztetni. A Habsburgok tartományaiban is kísérletek történtek a cukorrépa meghonosítására. Magyarországon e téren az úttörő tudományos munkásságot Leibitzer, az említett Gertinger, továbbá Pethe Ferenc e tárgyú írásai, valamint gyakorlati téren Lacsny Miklós (1776—1857) cukorgyár alapításai jelentették.

Élete utolsó évtizedében — legfontosabb munkái második kiadásainak bővítése, javítása mellett — a gyakorlati kertészkedés felé fordult a figyelme. Az általa szerencsésen kiválasztott és faiskolájában ezerszámra nevelt, majd szepesi polgártársainak adott nemes gyümölcsfák elszaporodtak, munkássága által mind a konyha-, mind a gyümölcskertészet színvonala és haszna emelkedett.

Írásai gyűjteményes kiadásán dolgozott éppen, amikor megbetegedett, egy macacs hurut teljesen legyengítette, így már nem tudott felépülni. Mindössze 54 éves korában, 1817. július 5-én szülővárosában, Lőcsén meghalt.

Főbb munkái:

Vollständiger Gartenkalender, nach dem vaterländischen Klima und der Natur der Gewächse entworfen. Wien, 1791.

Vollständiges Handbuch der Küchengartnerei... 1-2. Teile. Wien, 1797. 351. lap.

Vollständiges Handbuch der Obstbaumzucht... Wien, 1789. XII + 538 lap.

Einige Obstsorten und deren Beschreibung. Patriotisches Wochenblatt für Ungern. 1804. II.Bd. 289-300 lap, IV.Bd. 163-173 lap, 221-224. lap, 230-238. lap.

Praktisches Handbuch der Zwergbaumzucht und Obstorangerie für alle,... Leutschau, 1804. XVI + 343 + 6 lap.

Ueber den Zustand des Gartenbaues in Ungern. Patriotisches Wochenblatt für Ungern. 1804. III.Bd. 16-28 lap.

Vollständige Abhandlung von der Runkelrübe, nebst Ihren Anbau, Nützung und vorzüglichen Gebrauch bei der Viehzucht, Land- und Hauswirtschaft... Leutschau, 1804. 55+1 lap.

Von der vorteilhaften Lage eines Platzes, der zu einem Garten von bestmöglicher Fruchtbarkeit angelegt werden soll. Patriotisches Wochenblatt für Ungern. 1804. III.Bd. 218-232, 256-264. lap.

Irodalom:

L.: Kihalt Tudósok és Írók. TGy. 1817. 133-134. lap.

MELZER, Jakob: Biographien berühmter Zipser. Kaschau und Leipzig, 1833.

WIENER Moszkó: A magyar czukoripar fejlődése. I. köt. A magyar czukoripar története 1888-ig. Bp., 1902.

RAPAICS Raymund: Magyar gyümölcsfajták első szakszerű leírója. TK. 1937.

RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp., 1953.

LENCSÉS ANTAL (1797-184 ?)

A Vas megyében fekvő Rum mezővárosában született 1797-ben. Családjáról, neveltetéséről nincsenek pontos ismereteink. Több munkáját József Antal vagy J. Antal kettős személynévvel írta alá. Egyik levele szerint „elvégezte dicséretesen a philosophiát, botanikát, mezőgazdaságot, kormánytudományt, baromorvoslást, számvitelt, természeti-, magyar polgári és nyilvános úrbéri váltó-, fenyítő és Austriai polgári törvényeket”, ami arra utal, hogy 2-2 éves filozófiai és jogi tanfolyamot is végzett, feltehetőleg a győri jogakadémián. Azt már biztosan tudjuk, hogy 1819-ben saját költségén tanuló „külső főpraktikánsa” lett a keszthelyi Georgikonnak. Az 1819—1820-as tanévet olyan kiválóan végezte el, hogy a következő két évben másodtanítóként maga oktathatta erkölcsstanra, földművelési, „baromorvoslási” ismeretekre és természettudományokra a négy esztendőn át tanuló „paraszt nevendék gazdákat”. Az 1822—1823-as tanévben előlépett és a felsőfokú hallgatóknak adott elő gazdaságtani tárgyakat. Elméleti és gyakorlati órái igen népszerűek voltak, amiben bizonyára az is szerepet játszott, hogy Lencsés volt a Georgikon első tanára, aki - a latin szolgálati nyelvet megtörve - magyarul adott elő és írta jelentéseit is A Georgikon egész életére kiható élményt jelentett a fiatal tudósnek.

1823-ban, a tanév végén eltávozott Keszthelyről. Mindeddig csak annyit tudunk, hogy Pestre ment - minthogy azonban 1823. november 4-én mint „nevendék orvos” írta alá egyik kéziratát, világossá vált, hogy orvosi tanulmányokat kezdett a pesti egyetemen. Szinte bizonyos azonban, hogy — hacsak nem állatorvosi stúdiumokról volt szó — nem lett végzett medikussá. Hamarosan, 1822-ben írni kezdett a „Tudományos Gyűjtemény”-ben, egy logikai problémáról értekezett, majd 1823 novemberében a lapnak benyújtotta „Értekezés a keszthelyi Georgikonról” című kéziratát. Előljáróban személyes hangot ütött meg: jól ismeri az intézetet, „minthogy abban négy esztendeig tanulni és tanítani szerencsém volt”, majd kiemeli a Georgikon fő célját, miszerint „értelmes mezei gazdákat formálni törekedik” úgy, hogy törvényeket tanít. Ez a műve nem jelent meg a „Tudományos Gyűjtemény” hasábjain, jóllehet a szerkesztő ráírta a jóváhagyó „admittitur” záradékot. Így, kéziratosan is a legfontosabb forrás a keszthelyi Georgikon korai időszaka történetének a megismeréséhez.

1824 és 1828 között Lencsés J. Antal életútja ismeretlen. Minthogy azonban később nem is egy alkalommal - első ízben 1830 februárjában - azt írta magáról, hogy hajdan „uradalmi kormányzó” volt, jogos a feltételezés, hogy e címet és

hivatalt ebben az időben viselte. Csupán azt nem tudni, hol és kinek a birtokán irányította a gazdálkodást. 1828-ban bukkant ismét elő: Pesten élt és Lánghy Istvánnal (1796—1832), egykori gazdatiszttel, majd pesti nyelvtanárral és nevelővel, több természettudományi és mezőgazdasági szakkönyv szerzőjével, illetve fordítójával szerkeszteni kezdték „A természeti, gazdasági és mesterségi esméretek tára” című, hetenként kétszer megjelenő folyóiratot, amelyet — alcíme szerint — „a két nemes testvér haza számára a legjelesebb külföldi folyóírásokból és remekmunkákból s a hazai természetvizsgálók, értelmes gazdák és mesterségkedvelők tudósításaiból és értekezéseiből” állították össze és adták ki. Első száma 1829. április 4-én jelent meg, majd az 51. szám után, még abban az esztendőben meg is szűnt. Ebben a folyóiratban jelent meg több részletben Lencsés műve a gyapjú hasznos és káros tulajdonságairól. Nem önálló munka volt, hanem elsősorban Karl Christoph Sturm, valamint Johann Burger, Paul Traugott Meissner és Leopold Trautmann német nyelvű műveiből állította össze Lencsés. E tudományos igényű, erősen elméleti jellegű tanulmány 1830 tavaszán önálló kötetben is megjelent. Kultsár Istvánhoz (1760—1828), a „Hazai és Külföldi Tudósítások”, valamint a „Hasznos Multságok” magyar érzésű szerkesztőjéhez és kiadójához, a pesti nemzeti irodalmárok és színészek bőkezű támogatójához és feleségéhez Lencsés bejáratos volt. Amikor Wigand Ottó a „közhasznú esméretek gyűjteményé”-t magyarul is ki akarta adni, Lencsést kérte meg, hogy az „ítélete szerint teendő rövidítéssel és hazai környüállásainkhoz alkalmaztatva” fordítsa le. Lencsés „foglalatossága tengerében” is örömmel vállalta a feladatot. „Az Aranybánya, vagy a tapasztalt tanácsadó a városi és magányos falusi csendben élő gazdák és gazdasszonyok számára” kiadott két füzet összesen 131 „közhasznú oktatást” tartalmazott, amelyeket „a konyhában, pinczében, kertben, élelmtárban, istállóban, úgy nem különben a mezőn, a mosásnál, téglázásnál, fejíritésnél, festésnél és több más hasonló foglalatoskodásnál” hasznosíthattak. Lencsés különösen ügyelt arra, hogy „az esméretek előterjesztésében a nyelv csinoságát és tisztaságát folyvást szem előtt tartsa”. A könyv sikerét jelzi, hogy 1835-ben második kiadása is készült. Lencsés Antal töretlen munkakedvvel folytatta a legújabb külföldi szakmunkák magyarra fordítását: előbb 1831-ben Josef Brandt férgék és kártékony állatok irtásának szereiről és eszközeiről, szóló művét jelentette meg egy harmadik pesti könyvkiadó, Hartleben Konrád Adolf. Ugyanennél a cégnél adta ki „Tapasztalt téli tanácsadó” című könyvét, amely 160 házi és mezei gazdasági problémák helyes megoldásáról, mint pl. a termények, gyümölcsök téli eltartásának módja, olcsó takarmány és fűtőanyag készítése, hazai növényekből jóízű és egészséges tea főzése stb.

Lencsés 1832 szeptemberében — Wigand Ottó támogatásával — új sorozatot kezdett „Az okos csudafi, vagy: tapasztalt köztanácsadó mindennemű állapot számára” címmel. Az előszóban élete vezérfonalát fogalmazza meg: „A köz hasznú esméretek és tapasztalatokat egymással szóval és írással közölni oly természeti,

erkölcsi és polgári kötelessége az embernek, melynek teljesítése legtisztább gyönyörézzel jutalmazza őtet.” „Szándékom Édes Magyar Nemzetem hasznára vagyom erányozva, nem pedig talán önhaszonlatra”. 1833 végéig hat füzetet jelentetett meg, összesen 765 rövidre fogott „gazdaság — mesterségi tapasztalattal”.

1834. január 3-tól ismét a Georgikon professzora lett, három éven át gazdaságtant, számvitelt, természettant és földművelési vegytant adott elő. 1837. január 2-án azonban az igazgatóság határozata értelmében elbocsátották. A tanintézet monográfiaírója szerint „csúnyán eltávolították” és helyét Bertl Károly, egy soproni származású, több nyelven beszélő gazdatiszt foglalta el.

1836 karácsonyán már Pestről írt levelet Horvát Istvánnak, az egyetem nagyon népszerű magyar nyelv, irodalom és történelem professzorának. A Magyar utca 456. számú házában lakott, szegénységben. Munkakedve azonban töretlen. 1838-ban több könyve is megjelent: tanulmányt írt latinul a „marhadögről” (Dissertatio de lue Bovilla), útmutatást adott ki a kanári tenyésztéséről (A kis selyemdalnok), „Gazdasági kincs” címmel Heckenast Gusztáv bővítve másodszor is kiadta „Az okos csudafi”-t, valamint „Ezermester” címmel egy másik kötetet is, amely 500 „közhasznú utasítást” tett másodszor is megjelent négy rövid közleménye. Leveleiből azonban más képet kapunk helyzetéről. Bennük esdekelve kért „gazdahivatalt”, vagy „valamelyes segítséget”.

„Egy szegény nemzeti literátor” — ahogy maga írta — „Lencsés J. Antal hajdan Georgikoni oktató s 58 munka szerzője” az 1840-es évek rohamosan magyarosodó, napról napra épülő, szépülő Pestjén egyre mélyebbre süllyedt a nyomorban és a betegségben. Utolsó életjele, egy 1844. március 2-án kelt levele az általa igen tisztelt Horvát Istvánhoz, reklamáló jellegű: „nekem senki nem hozott egy fillért is... és igen fáj beteg lelkemnek, hogy 3 huszas mondatik számomra valamely férfi által küldve lenni”. Minthogy segélykérelmeiben korábban is „pecsét alatt” kérte az adományokat, betegsége jellege sem lehet vitás, paranoiás tünetek ezek... Halálának pontos ideje nem ismert, azt sem tudni, ki és hol temette el.

Főbb munkái:

Értekezés a keszthelyi Georgikonról. (OSZK Kézirattára. Quart. Hung. 757.) Pest, 1823. 757 lap.

A természeti, gazdasági és mesterségi esméretek tára... (Szerk. Lánghy István és Lencsés Antal.) Pest, 1829. 1-51. sz.

Értekezés a gyapjúnak hasznos és káros tulajdonságairól s azoknak külső és belső szerző okairól, úgy nem különben a gyapjú mosásáról, nyíréséről, mennyiségéről és eladásáról Dr. Sturm és más jeles természetvizsgáló gazdák szerint. Pest, 1830. Az Aranybánya, vagy a tapasztalt tanácsadó a városi és magányos falusi csendben élő gazdák és gazdasszonyok számára... (Összegyűjtötte Wigand Ottó, fordította

és magyarázta Lencsés Antal.) Pest, 1829. I. füz. VI, 108 lap., II. füz. 96 lap

Brandt József: Jó foganatú szerek és eszközök, mellyek ...falun a házi, kerti ...ártalmas férgeknek és más egyéb kártékony állatoknak ...kiirtására szolgálnak. Hazai kerületeinkhez alkalmazta L. J. A. Pest, 1831. 84 lap.

Schams Ferenc: Magyar ország szőlőműveléséről való vizsgálódások. (Magyarázta.) Pest, 1831. 76 lap

A természet és a művészet remekei földvilágunk körében. Pest, 1832. 202 lap.

Tapasztalt téli tanácsadó, vagy is: tapasztaláson épült oktatás, miként kell a téli házi s mezei gazdasági szükségét, hasznót és ártatlan gyönyörűséget legkönnyebben s legolcsóbb módon kielégíteni s némelly téli foglalatosságokat űzni. (Szerk.) Pest, 1832. 142 lap.

Az okos csudafi, vagy: tapasztalt köztanácsadó mindennemű állapot számára. Gazdaság - mesterségi tapasztalatok tára...(Szerk.) Pest, 1832-1833. I-VI. füz.

Mezei jószág, avagy útmutatás azon gazdasági közönséges alaptételnek, mellyekre valamely gazdának jószág átvételénél figyelni kell...(Leibitzer János német munkájából ford.) Pest, 1832.

Dissertatio de Lue Bovilla, quae nunc in Hungaria late patente horriduum suum virus cum ingenti damno dominorum ac colonorum ferre pari in et extensione in pecus cornutum exerit. Pestini, 1838. 24 lap.

A kis selyemdalnok. Útmutatás a kanári veréb tenyésztésére, ápolására és tanítására. Pest, 1838. 24. lap.

Gazdasági kincs. Közhasznú tapasztalatok tára... Pest, 1838. XVI, 388 lap.

Ezermester. Tapasztaláson épült 500 közhasznú utasítás a gazdaság minden ágából. Pest, 1838. 424 lap.

Trautmann Lipót (Leopold): A mezőgazdaság. (OSZK Kézirattára Quart. Hung. 3698) A német szerző Versuch einer wissenschaftlichen Anleitung zum Studium der Landwirtschaftslehre. I-II. Wien, 1822. című művének magyar fordítása és átdolgozása L. J. A. által, 1841 körül.

Irodalom:

DEININGER Imre: A keszthelyi m. kir. Gazdasági Tanintézet Évkönyve. Keszthely, 1885.

SÜLE Sándor: A keszthelyi Georgikon 1798-1848. Bp., 1967.

LENGYEL GÉZA (1884—1965)

1884. december 2-án Salgótarjában született. Az általános iskolától kezdve mindvégig Budapesten tanult, és szerzett bölcsészdiplomát. Tanulmányait 1907 júniusában a botanika, a zoológia és a fizikai földrajz doktoraként — „summa cum laude” minősítéssel — fejezte be. „A európai *Corispermum* és *Camphorosma* fajok anatómiája” című disszertációját Mágocsy-Dietz Sándor irányítása mellett az egyetem Növény-tani Intézetében készítette el, aki — felismerve a fiatal Lengyel Géza talentumát — tanársegéddé nevezte ki. Négy évig dolgozott együtt Mágocsy-Dietz Sándorral, miközben elsősorban anatómiát, rendszertant és növényföldrajzot tanult.

Ezt a közel négy évet követően egy olyan fontos eseményre került sor Lengyel Géza életében, amely későbbi tudományos tevékenységét alapvetően meghatározta. 1908 decemberében Degen Árpád az általa 1896 óta vezetett Vetőmagvizsgáló Állomáson kínált fel számára állást. Az intézmény vezetése és fejlesztése során Degen Árpádot az az egyetlen elv vezérelte, hogy egy olyan intézmény, amely a kor tudományos elvárásainak naprakészen meg akar felelni, csakis úgy állítható fel és úgy fejleszthető, ha a megfelelő felszerelések és a gazdag könyvtári források mellett alapos elméleti ismeretekkel rendelkező, jól képzett szakembereket alkalmaznak. Ezért esett Lengyel Gézára a választás, akit Degen már az egyetemi tanulmányai során megismert. A döntés kiválóan bizonyult, mivel Lengyel Géza a legmegbízhatóbb segítőtárrsá és legközelebb álló munkatárrsá vált. Munkavégzés közben alapos jártasságra tett szert tanítójának két legfontosabb kutatási területén.

Degen kutatási területe volt a Velebit hegység flórájának feldolgozása. Lengyel Géza, aki minden egyes újtárra elkísérte, alaposan kivette részét ebből a munkából.

Gyakran utazta be az egész Dinári hegységet abból a célból, hogy tanulmányozza Quarnero, Horvátország, Dalmácia, Bosznia és Montenegro flóráját. A szakirodalomban számos, ezzel kapcsolatos beszámolója található meg. Második legfontosabb érdeklődési területe az Alacsony-Tátra flórája volt. A Magyar Tudományos Akadémiától kapott megbízás alapján sikerrel végezte el az anyaggyűjtést, azt azonban már nem tehetette meg, hogy publikálásra is előkészítse.

Gyakran látogatta végig a jelenlegi Magyarország egész területét, de megtordult Svájcban, Ausztria minden részén, Lengyelországban, Ukrajnában.

Az útjai során szerzett botanikai leletek írásbeli közlésekor fontos adatokkal szolgált Magyarországról, Budapest környékéről, a Pilisről, valamint Heves és Abaúj-Tolna megyéről, illetve Bátorligetről, Pótharaszti Pusztáról. Az Erdészeti Kísérleti Állomások Nemzetközi Szövetségének VII. Nagygyűlésére (1914) beszámolót készített a kísérleti erdőgazdálkodás növényföldrajzáról. Ennek keretében érintette a magyar Alföld királyhalmait, a Bisztra és Hidasliget közelében levő, valamint a Maros folyónál a Vadászerdő melletti kísérleti területeket, miközben befejezett egy tanulmányt a Kárpátokban található Nagy-Tátra és az Alacsony-Tátra között elhelyezkedő Sturec-hágó növényföldrajzáról, egy másikat pedig a kísérleti erdőgazdálkodás tárgykörében. (A kongresszus az I. világháború miatt elmaradt.)

Flórákutatója elsősorban néhány kritikus nemzetségre összpontosult. Ennek megfelelően a rózsafélék és a Hieracium tanulmányozásába kezdett. Írásban adta közre kritikai taxonómiai megfigyelését, kisebb tanulmányait, illetve több nemzetség (Centaurea, Knautia, Dianthus, Veronica stb.) új fajait és morfológiai leírásokat.

Az elméleti botanika terén végzett munkássága mellett Lengyel Géza kitűnő tudósa volt a mezőgazdasághoz és más területekhez kapcsolódó alkalmazott botanika különböző ágainak. Amikor a Vetőmagvizsgáló Intézetbe került (ma: Országos Vetőmag Felügyelőség), anatómiai ismeretei igen hasznosnak bizonyultak a vetőmagokkal végzett tanulmányok során.

1908-ban, amikor a Vetőmagvizsgáló Intézetbe kinevezték, még 24 éves sem volt, de itt töltötte el életének nagyobb részét, és itt végezte munkássága javát. 1940 végéig maradt az intézetben, ekkor nyugdíjazását kérte. Igen rövid időn belül csatlakozott a mezők és legelők javítására megindított mozgalomhoz, valamint aktívan részt vett a „Magyar Fűvek Gyűjteményé”-nek, illetve a „Magyar Sásfélék, Szittyófélék, Gyékényfélék és Békabuzogányfélék Gyűjteményé”-nek előkészítő munkálataiban és megjelentetésében. Degen halálát követően ez utóbbi sorozatot egy 9. kötettel egészítette ki.

Munkássága során mindenekelőtt a vetőmagtermelésre és a takarmánygyártásra irányította figyelmét. Sokat foglalkozott a lucernamag-termesztés kérdésével. Komoly gazdasági érdek fűződött a magyar lucernamag származásának kétséget kizáró megállapításához, és ezt a kérdést egy 1929-ben megjelent munkájában

egyértelműen tisztázta, közzétéve az általa kidolgozott vizsgálati módszert. Ezt a művét Svájcban német nyelvre fordították, és ezzel nemzetközileg is ismertté vált az eljárás. Hasonló témájú munkája 1935-ben német, lengyel és svéd nyelven is megjelent, és ezzel komoly mértékben járult hozzá a magyar mezőgazdasági export sikereihez. Egyidejűleg mind nagyobb nemzetközi hírnévre tett szert, nem egy nemzetközi szervezet választotta tagjainak sorába (Stockholm, 1934; Zürich, 1937). A Nemzetközi Vetőmagvizsgáló Szövetség (ISTA) is széles körű, lelkes nemzetközi tevékenységének elismeréseként 1934-ben a nomenklatura és az aranka kérdésével foglalkozó szakbizottságok elnökévé választotta. Elmélyülten tanulmányozta az alkalmazott növénytan méhészeti vonatkozású szempontjait is, és az általa levont következtetések alapján gyakorlatilag a magyar méhészeti növénytan megalapítójának tekinthetjük. Számos cikkét követően 1943-ban megjelent a „Méhék és virágok” című könyve, amely a témakör elméleti és gyakorlati kérdéseit kimerítően tárgyalja. Első részében növénytani kérdésekkel foglalkozik. Részletesen tárgyalja a virág szerkezetét, életviszonyait, melyek a méhjárással szoros kapcsolatban vannak. A mű második, terjedelmesebb része a méhlegelő növényeinek összeállításával foglalkozik. A különböző termesztett gazdasági növények, a meghonosított fák és cserjék ismertetése után a természetes méhlegelőket mutatja be. A kötetet számos növényrajz, magyar és latin növénynévmutató, valamint a legfontosabb hazai mézelő növények pollenszemeinek képei egészítik ki. A könyv alapot ad a hazai mézelő növények ismeretének teljes kiépítéséhez. Egyebek mellett számos előadást tartott méhészeti tanfolyamok részére, 1931-ben pedig az Országos Méhészeti Egyesület tiszteletbeli tagjainak sorába választották.

Lengyel Géza legnagyobb érdeme hatalmas növényismerete s növénygyűjtő szorgalma. Saját maga óriási gyűjteményt hozott létre, a Nagyalföldtől a Sherei hágóig mindenütt gyűjtött, növényei tökéletesen préseltek és határozottak. Ezt a 72 kötegből álló gyűjteményt még életében részletekben megvásárolta tőle a Természettudományi Múzeum Növénytára. Kitűnő vetőmagtermesztő és kereskedelmi szakember volt, s a botanika számára a legjelentősebbet herbáriumával létrehozásával alkotta.

Mélyreható elméleti és gyakorlati munkássága mellett Lengyel Géza a tudományos élet szervezéséből is kivette a részét mint vezető és botanikai szaklap („Magyar Botanikai Lapok”, „Botanikai Közlemények”) szerzője. E folyóiratokban igen gyakran jelentek meg könyvismertetései és beszámolóí. Intézőbizottsági tagja, jegyzője, majd alelnöke volt a Botanikai Szakosztálynak.

Budapesten 1965. június 4-én, 81 éves korában váratlanul érte a halál. Eltávozásra egy olyan kimagaslóan sokoldalú és kitűnő tudós elvesztését jelentette, aki nemcsak az elméleti botanika számos területén, hanem a mezőgazdasági kutatás, elsősorban a vetőmagvak tanulmányozása terén is aktívan tevékenykedett.

Főbb munkái:

A királyhalmi m. kir. külső erdészeti kísérleti állomás területe EK. 1915. 19. 50-73. lap.

A magyar lucernamag származási vizsgálata. Bp. 1929. 68 lap.

Magyarország keleti piacai. Bp. 1929. 63 lap.

Külföldi lóherevetőmag. Bp. 1931. 71 lap.

Méhek és virágok. Bp. 1943. 239 lap.

Dégen Árpád: Útmutató a Budapesti m.k. Állami Vetőmagvizsgáló Állomás igénybevételéhez. (Közreműködött Lengyel Géza, Bacskay Otto.) Bp., 1932. 68 lap.

Irodalom:

KÁRPÁTI Zoltán: Géza Lengyel 1884-1965. AA. 1966.

BARTHODEISZKY András: Emlékezés Lengyel Gézára születésének 100. évfordulóján. Nt. 1984.

LESENYI FERENC (1887—1962)

1887. április 28-án született a Bars megyei Geletneken (ma: Hlinik nad Hronom — Csehszlovákia). Az érettségét Kolozsváron (ma: Cluj Napoca — Románia) tette le, majd 1905 és 1909 között a selmecbányai (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) Erdészeti Akadémia erdőmérnöki szakán volt hallgató. Tanulmányainak befejezése után előbb Selmecbánya környékén, majd 1911-től Kolozsváron gyakornok. 1912 áprilisában a görgényszentimrei (ma: Gurghiu — Románia) Állami Erdészethez helyezték át, s miután még ebben az évben sikeres államvizsgát tett, itt kapott segéderdőmérnöki kinevezést 1913 januárjában.

Tehetségét, képességeit az akkori felső vezetés már ebben az időben felismerte, s Kaán Károly többek között őt bízta meg az 1914-re tervezett II. Nemzetközi Erdőgazdasági Kongresszus előkészítésével. Sajnos a kitört világháború lehetetlenné tette a Kongresszus összehívását.

1914-ben áthelyezték a besztercei (ma: Bistrița — Románia) Erdőigazgatóság központjába, nagyjelentőségű műszaki feladatot kapott, az Aranyos-völgyi vasútvonal építési munkálataiba kapcsolódott be. Besztercén 1917 szeptemberében erdőmérnökké nevezték ki, majd a Földművelésügyi Minisztériumban kapott beosztást még abban az évben. Előbb a Faértékesítő Hivatalban tevékenykedett, majd Kaán Károly titkára lett. Figyelme — nyilván napi munkája hatása alatt — az erdészeti kérdések közgazdasági megvilágítása felé fordult és elvégezte a Műgyetem közgazdász-mérnöki szakát.

1923-ban főerdőmérnök, majd rendkívüli tanári címmel kinevezést nyert az akkor már Sopronban működő főiskolára. Erdőgazdasági politikát, majd 1926-tól erdészeti adminisztrációt, nemzetgazdaságtant, 1927-től erdészeti jogot oktatott.

1934-ben nyilvános rendes tanár lett, s előadta az előbbiek mellett 1939-től a közgazdaságtant, majd 1940-től az erdészeti igazgatás című tárgyakat is. 1949-től a felsőoktatás tanmeneti reformja keretében „Általános üzemtani ismeretek” címmel újonnan összeállított tárgy oktatását kezdte el, s továbbra is előadta az erdészeti jogot.

1951. augusztus 15-én ment nyugdíjba, de az erdészeti jog előadását 1959-ig folytatta meghívott tanárként. Ezután is kapcsolatot tartott az Üzemtani Tanszékkel, elsősorban a kutatómunka területén.

1962. szeptember 6-án halt meg Sopronban.

Lesenyi Ferenc kiemelkedő pedagógiai érzékkel rendelkező tanáregyénisége volt a főiskolának. Előadásait a logikus felépítés, szabatos mondat szerkesztés, lendületes, érzékletes, az előadói művészet szintjén álló előadásmód jellemezte; ez különösen az általa oktatott elvont tárgyak esetén volt rendkívül fontos. Korábban ő volt a főiskola, majd egyetem kimagaslóan legjobb, leghatásosabb előadója. Vizsgáztatásain az összefüggések felismerésének fontosságát hangsúlyozó, segítőkész tanár volt.

Irodalmi munkásságát elsősorban a történeti szemlélet hatotta át. Kutatta és több tanulmányban dolgozta fel a magyar erdőgazdaság történetét. Foglalkozott az erdészeti felsőoktatás kezdeteivel, a selmecbányi Erdészeti Tanintézet történetével, majd az akadémia és az erdőmérnöki kar múltjával. Számos dolgozata ma is alapvető fontosságú a szakma- és a szakoktatástörténeti kutatások területén. Történeti feldolgozásai mellett elkötelezett kutatója volt a célszerű erdészeti gazdaságpolitika témakörének. Fejtegetései az „Erdészeti Lapok”-ban és a Főiskola évkönyveiben jelentek meg.

Az elsők között üdvözölte az erdők államosítását, mint a szakszerű erdőkezelés alapfeltételét. „... most már az erdőtulajdonosnak, a magyar népnek az erdőgazdasághoz fűződő érdekei megegyeznek a közérdekkel, vagyis azzal az érdekekkel, mely fölött a szocialista állam, mint az erdőgazdasági politika és az erdészeti közigazgatás letéteményese őrködik” — írta 1948-ban az újonnan megjelenő „Erdészeti Lapok” első számában. Szabatos, áttekinthető jegyzetei (Általános üzemtani ismeretek, Erdészeti jog, Erdészeti enciklopédia) kitűnő összefoglalások voltak a hallgatóknak és az érdeklődő szakembereknek egyaránt.

Főbb munkái:

A magyar felsőbb erdészeti szakoktatás története és a mai rendszere. EK. 1927. 13 lap.

A magyar erdőgazdaság története és mai helyzete. Bp., 1936. 70 lap.

A selmecbányai Erdészeti Tanintézet története (1808—1846). EtK. 1958—59. 119 lap.

Irodalom:

SOMKUTI Elemér: Lesenyi Ferenc 1887—1962. Er. 1962. 11.sz.

MASTALIRNÉ Zádor Márta: Lesenyi Ferenc 1887—1962. (In: Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián.) Sopron, 1983.

L'HUILLIER ISTVÁN (1865—1931)

1865. január 25-én született a Komárom vármegyei Csehiben. Gyermekkoráról, iskolaéveiről kevés adat maradt fenn. Rákospalotán tanult majd Budapesten a Dengler, Selnar és Seyderhelm kertészetekben dolgozott segédként. A gyümölcsfák kezelését a nádasdladányi uradalomban sajátította el, majd dolgozott a bécsi Schönbrunn kastélykertjében is. Már fiatalon országszerte számontartott kertész szakember volt.

Először a Rákospalota-istvántelki kertészeti iskola alkertészeként dolgozott, majd 1891-ben kinevezték a tordai Magyar királyi állami faiskola és magtermelő telep főkertészévé. Itt, Erdélyben nagy érdemeket szerzett a faiskola fejlesztésében és a gyümölcsfák nagy számban való elterjesztésében. A faiskolai munkák mellett külön foglalkozott a magtermesztés kérdéseivel.

Első műve a „Konyhakerti magvak termelése” címmel az Erdélyi Gazdasági Egylet kiadásában 1894-ben jelent meg Kolozsvárott. (Később többször is kiadták, így 1901-ben, 1905-ben is.) Ebben a könyvben gyakorlati útmutatást ad a legfontosabb zöldségfélék magvainak termeléséről. Negyvenhárom — köztük több ma már nem termesztett — zöldség- és fűszernövény megtermesztésének teendőit írta le.

1896-ban a szaklapokban már több tanulmányt közölt L'Huillier Istvánt felkérték az ezeréves emlékünnepek keretében rendezendő kertészeti kiállításban való részvételre. Vállalva a részvételt, a nagyszabású kertészeti kiállítás egyik főrendezője volt. A kiállítást követően a debreceni, majd a kassai Gazdasági Tanintézethez szegődött a kertészet előadójának.

Második könyve 1904-ben szintén Kolozsvárott, az Erdélyi Gazdasági Egylet segítségével jelent meg. „A káposztafélék termesztése” című műve részletes — a népi termesztési hagyományokat is figyelembe vevő — gyakorlati szakkönyv.

1905-ben a Magyaróvári Gazdasági Akadémiára hívták akadémiai tanárnak. L'Huillier István elfogadta a meghívást és nyolc éven keresztül oktatta a kertészeti ismereteket Óvárott. Az általános és a konyhakertészetről szóló előadásairól fennmaradt kéziratos füzetek hűen bizonyítják széles körű tudását. Az általános kertészeti előadásában foglalkozott az alanyok előállításával, szaporítással, a nemesítés, oltás, szemzés ismereteivel. Részletesen meghatározta az iskolázás, a különféle faalakok nevelésének teendőit. A konyhakertészet tárgyköréről szóló előadásai Pravgyik Flóris II. éves gazdasági akadémiai hallgató feljegyzéseiből ismeretesek.

Később mint már a „magyaróvári magyar királyi gazdasági akadémia főkertésze, a kertészeti és szőlőművelési tárgyak előadója” a konyhakertészetről önálló könyvet is megjelentetett. E műben a korszerű elméleti és gyakorlati ismereteket összegezve ismertette a konyhakerti tennivalókat. Gyakran publikált különböző témákban „A kert”, a „Köztelek”, a „Mezőgazdák”, ill. a „Kertészeti Lapok” című szaklapokban.

1914-ben visszatért Kassára és az időközben gazdasági akadémiai rangot kapott egykori tanintézet főkertésze, a kert és szőlőtelep kezelője, s a kertészeti, szőlőművelési szakok előadója lett. 1920-tól visszavonult az oktatástól és Kassán kereskedelmi kertészetet létesített.

Életének ezt követő szakaszáról ismét hiányosak az ismeretek. A „Kertészeti Lapok” 1931. évi harmadik száma szűkszavú közleményben tudatta, hogy L'Huillier István nyugalmazott gazdasági akadémiai kertészeti főfelügyelő, akit mint kiváló kertészt országszerte nagyra becsültek, s aki az 1890-es évek elején a debreceni Gazdasági Tanintézetben, majd az óvári Gazdasági Akadémiánál, valamint a kassai Gazdasági Tanintézetnél oktatott a kertészeti tanszéken — folyó év február hó 4-én Kassán elhunyt.

Főbb munkái:

Konyhakeri magvak termelése. Kolozsvár, 1894. 64 lap.

A káposztafélék termesztése. Kolozsvár, 1904. 28 lap.

A konyhakert. Bp., 1910. 36 lap.

Irodalom:

POHL Ferenc: L'Huillier István (1865—1931). KSzl. 1931. 4. sz.

LIEBBALD GYULA (?-1846)

Születéséről és neveltetéséről már a múlt századi életrajzírók sem tudtak adatokat gyűjteni. Szinnyi József híres életrajzi munkájában jóval bővebben emlékezett meg fiairól, akik hamar árvaságra jutottak, s így apjuk fiatalabb éveiről maguk sem tudhattak sokat. A levéltári források is természetesen csak munkásságára vonatkozóan nyújtanak eligazítást.

A legrégebbi utalások szerint Liebbald Morvaországból került Magyarországra, s egyetemi tanulmányait feltehetően Bécsben végezte. Igen valószínű, hogy Johann Ferdinand von Schönfeld prágai származású bécsi lapszerkesztő ajánlása nyomán lépett gróf Festetics György szolgálatába. 1806. október 1-től ugyanis a Festetics által alapított mezőgazdasági tanintézetben, a Georgikonban oktatott állatgyógyászati ismereteket. Sokoldalúságára jellemző, hogy természethistóriát, technológiát és kémiát éppenúgy előadott, mint ahogy jó ideig a keszthelyi gimnázium tanári teendőit is ellátta.

Tizenkét évig volt Keszthelyen, majd 1818 áprilisától Magyaróvárra ment, s a frissen megszerveződött Gazdasági Tanintézet professzora lett. Alig hat hónap elmúltával azonban visszatért Keszthelyre, ahol korábbi munkáját folytatva 1825-ig működött. Több évig volt archon, azaz a Georgikon igazgatója. 1825-től az Esterházy család ozorai uradalmának főállatorvosaként dolgozott. 1846. augusztus 3-án Dombóváron halt meg.

Szakírói munkásságát elsősorban két műve alapján értékelhetjük. Mindkettő szoros kapcsolatot mutat egyrészt tanári pályájával, másrészt a kor hazai gazdasági életének alakulásával. A francia háborúk gabonakönyvjekét követően ugyanis a gyapjú vált igen keresett árucikké Európában, s ennek következtében nálunk is rohamosan növekedett a juhállomány. A különböző fajták alkalmazása mellett egyre fokozottabb igény támadt a korszerű állatgyógyászati ismereteket közvetítő irodalom iránt, s itthon vagy külföldi munkákat fordítottak magyar nyelvre, vagy a hazai állatorvosok jelentették meg önálló műveiket.

Liebbaldnak a juhhimlő leírását, gyógyítását tárgyaló könyvét 1817-ben adták ki Bécsben német nyelven. A négy részre tagolt mű bevezetőjében maga is utal a korszerű szakkönyvek iránt megnyilvánuló érdeklődésre, de ugyanakkor óvott az egyes eljárások kritikátlan alkalmazásától. A szigorúan tudományos megfigyelésekre épülő gyógymódok mellett szált sikra, jöllehet tisztában volt azzal, hogy ez nálunk igen sok akadályba ütközött.

Módszerének igen jellemző vonása, hogy nem pusztán tünetek regisztrálására

szorítkozott, hanem az egész országból vett adatokkal is igyekezett összevetni saját megfigyeléseit. Viszonylag kevés külföldi szerzőre hivatkozott, közülük is kizárólag németekre, franciákra. A korban legismertebbet viszont az olvasó figyelmébe ajánlotta, mint pl Ryszt, a neves nürnbergi professzort, vagy Albrecht Thaert, illetve Christian Aubert.

Másik műve, a „Ratio studiorum” latin nyelven jelent meg, s a Georgikonban folyó tudományos nevelő munka országos jelentőségével foglalkozott. A felvilágosodás egyik alapgondolata, a közjó szolgálatának szükségességéről, szinte mindvégig nyomon követhető Liebbald írásában. Mindamellett a „Ratio studiorum” a modern természettudományos gondolkodás olyan hazai dokumentuma egyben, amely a tudománynak a mindennapi élet minőségi átalakításában betöltött szerepét hangsúlyozta.

Képzett gazdatisztek generációi kerültek ki Liebbald keze alól, s a Georgikon jelentősége mindenképpen e lelkiismeretes tanár több mint másfél évtizedes szolgálatának is tulajdonítható.

Főbb munkái:

Über die Zweckgemässeste Methode die Schafe von den Blattern zu sichern. Bécs. 1817. 240 lap.

Ratio studiorum in theoretico-practico scientiarum et artium ruralium conservatorio Georgicon. Bécs, 1824. 14 lap.

Irodalom:

DEININGER Imre: A keszthelyi m. kir. gazdasági tanintézet évkönyve (1865-1885). Keszthely, 1885.

SÜLE Sándor. A keszthelyi Georgikon 1797-1848. Bp., 1967.

LIEBERMANN LEÓ (1852—1926)

1852. november 28-án született Debrecenben. Édesapja jó hírű, tekintélyes orvos volt. Alsó és középiskoláit Debrecenben végezte. Ezután a bécsi tudományegyetemen és a katonai akadémián orvosi és természettudományi, főleg kémiai tanulmányokkal foglalkozott. Egyetemi éveit 1872-ben megjelent már első tudományos dolgozata a „Wiener Allgemeine Medizinische Zeitung”-ban. 1875. január 8-án a bécsi egyetemen orvosdoktorrá avatták. Ezt megelőzően 1874-től az innsbrucki tudományegyetem orvosi-vegytani tanszékén tanársegédként dolgozott, majd ugyanitt 1875. augusztus 6-ától magántanárrá képesítették. 1878-ban eltávozott Innsbruckból és mint tartalékos főorvos a 15. huszárezredben tett eleget katonai kötelezettségeinek.

Az orvostudományok mellett érdeklődése egyre inkább a kémia felé terelődött és ezért tanulmányainak folytatása érdekében Budapestre költözött. Rövidesen Than Károly híres vegyészprofesszor intézetében dolgozott és képezte magát a kémiai tudományok területén. Ezután 1879. január 24-én a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karán általános vegyész-magántanári képesítést nyert. Than Károly becsülte fiatal munkatársa szaktudását, tudományos eredményeit. Ajánlására és támogatásával 1879. július 29-én a budapesti Állatorvosi Intézetben a vegytan nyilvános, rendkívüli tanárává nevezték ki. E munkaköre mellett rövidesen új feladat ellátásával bízta meg a földművelésügyi miniszter.

Az 1870-es évek végén Svájcban nem fogadták a magyar borokat, mert azok állítólag hamisított, festett borok voltak. Ekkor báró Kemény Gábor földművelésügyi miniszter Than professzorhoz fordult azzal a kéréssel, hogy a borok vizsgálatára jól képzett vegyészt ajánljon. Than javaslatára Liebermant bízták meg,

akinek szervezésével és vezetésével megalakult 1881-ben a magyar borvizsgáló állomás, amely az Állatorvosi Tanintézetben belül működött. Egy év alatt az állomás hatás- és feladatköre jelentősen megnövekedett és ezért 1882-ben a minisztérium a borvizsgáló állomást átszervezte és mint Állami Vegyvizsgáló Állomás működött tovább. Ezt az intézményt is Liebermann vezette, amely továbbra is az állatorvosi intézet szervezeti keretében működött. Feladatköréhez tartozott a Földművelésügyi Minisztérium számára a legkülönbözőbb kémiai vizsgálatok elvégzése, a különböző kémiai kérdésekben szakvélemény-nyilvánítás, és az adott problémán belül tudományos kísérletek elvégzése. Valamennyi kémiai szakkérdésben a minisztérium véleményező testületként működött. Az állomás forgalma évről évre növekedett. Az elemzésekre beküldött minták közül a legnagyobb mennyiségben a bor, a burgonya, a cukorrépa, a tej, az ásványolaj és a különböző talajok vizsgálatát végezték. A szűkös körülmények között az egyre bővülő feladatokat az intézet munkatársai egyre nehezebben tudták ellátni. Ezért 1886—1888 között az állomást átszervezték és most már teljesen a Földművelésügyi Minisztériumhoz csatolták. Az átszervezés eredményeként létrejött Magyarország első önálló mezőgazdasági kísérleti állomása, amely 1892-ben végleges otthonába, a minisztérium Nádor utcai épületébe költözött. Ettől kezdve Országos Kémiai Intézet és Központi Vegykísérleti Állomás néven működött. (A korábbi mezőgazdasági kísérleti intézmények a Magyaróvári Gazdasági Akadémia keretében működtek.) Az intézet munkaköre tovább bővült, a földművelés technikai és egészségügyi vegyészeti vizsgálatok is feladatát képezték. Kereskedelmi, pénzügyi és vámpolitikát érintő kémiai szakkérdésekben a kormány felé szakközegként szerepelt. Az állomás, illetve intézet híre, tekintélye a hazai és a nemzetközi viszonylatban egyre növekedett. Az egyre növekvő feladatok ellátására szükségessé vált egy új, különálló épület létesítése, amely Liebermann tervei szerint fel is épült az Oszlop utcában (most Keleti Károly utca). 1901 novemberében vette birtokába az intézmény az új épületeket. Liebermann az állomás szakszerű vezetésével, az intézmény eredményeivel segítette a mezőgazdaság fejlődését és a magyar élelmiszerügy előbbrevitelét.

Igazgatói tisztségét példamutatóan töltötte be. Vezette és végezte az intézet óriási napi anyagot feldolgozó vizsgálatait. Pontos, rendes munkát nyújtott az intézethez beküldött minták vegyelemzésénél, de ugyanezt kívánta munkatársaitól is. Atyai barátja volt asszisztenseinek, gyakornokainak, kik tőle tanulták meg a kísérleti munka fáradságos, de nagy örömet nyújtó módszereit. Mindezek mellett az állatorvosi intézet vegytani tanszékén orvosi kémiával is foglalkozott. 1887. október 25-én a budapesti Tudományegyetem orvosi kara a törvényszéki és rendőri vegytanból és a tápszervizsgálatból magántanárrá képesítette, majd 1900. november 1-jén nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki.

Szerteágazó tevékenysége és az intézet vezetése mellett jelentős tudományos munkát is folytatott. Számos magyar és német nyelven írt tudományos dolgozatban, szakkikkekben számolt be kísérleteinek, megfigyeléseinek eredményeiről. A ké-

miai tudomány különböző területeivel, de elsősorban az élelmiszer-kémiával foglalkozott, melyre hivatalos munkaköre is készítette. Foglalkozott a bor festőanyagának vizsgálatával. Közzétette a magyar borok és mustok, valamint a Magyarországon termelt amerikai szőlőfajok mustjának vegyelemzési eredményeit. Vizsgálta a pálinkaféléket. Egy egyszerű módszert dolgozott ki a szőlőtalajok filoxéramentességének vizsgálatára. Megvizsgálta az erdők befolyását az aszályra. Új módszert adott a zsiros olajok, a vaj idegen zsírtartalmának, a tej zsírtartalmának, a búza sikértartalmának megállapítására. Figyelte a sütés közben beállt növényi tápszerek szárazanyag-tartalmának változásait, a konyhasó élettani hatását. Kísérleteket végzett a tej, a hús és a tojás konzerválására. Általános kémiával is foglalkozott. Tanítványával, a később híressé vált professzorral Bugarszky Istvánnal 1900-ban megírta a „Chémia” című tankönyvet.

Mint agrárkémikus és kiváló élelmészügyi szakember nagy jelentőséget tulajdonított a táplálkozás és élelmiszer-higiénia gyakorlati alkalmazásának. Már 1888-ban útmutatót írt a fontosabb élelmiszerek gyakorlatban alkalmazható „népszerű” vizsgálatához. Tanácsokat adott és tárgyalt a különböző magyar és osztrák szakbizottságokban. Sokat fáradozott a mezőgazdasági kísérletügyi bizottság létrehozásán, amelynek megalakulásától, 1897-től aktív tagjaként munkálkodott. Az 1897-ben megalakult felülbíró tanács szorgalmas és szakavatott tagjaként is működött, amely a mezőgazdasági termények védelmére megalkotott 1895. évi 46. törvénycikk végrehajtási rendeletének volt a felülbíró, ellenőrző testülete. Az 1892-ben megalakult Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyam tanáráként a borkémiát és a borászatot tanította. Az orvostanhallgatóknak előadta a törvényszéki és orvosrendőri vegytant, az állatorvosoknak az általános és részletes kémiát tanította.

1902-ben, ötvenéves korában megvált a Kémiai Intézettől és elvállalta az orvosi kar felkérésére — a Fodor József halálával megüresedett — közegészségtani tanszék vezetését. A magyar agrokémiai kutatás sokat vesztett ezzel a lépésével, de annál többet nyert a hazai közegészségügy. Mint tanszékvezető tanár, kezdetben Fodor nyomdokait követve az iskola-egészségügy szerepével foglalkozott. Később a gyakorlatot szolgáló kutatási témái mellett az életfolyamatok biokémiai vizsgálatára is nagy súlyt helyezett.

Liebermann a lakosság, elsősorban a falusi lakosság társadalmi helyzetéből adódó egészségügyi problémáival foglalkozott. A kedvezőtlen szociális körülményekből adódó betegségek közül kiemelt kérdésnek tekintette a tuberkolózist. Számtalan javaslatot tett ennek enyhítésére, illetve megakadályozására. A gyógyítható, nem fertőző tbc-s betegek elhelyezésére mezőgazdasági telepek létesítését tartotta fontosnak, ahol e betegek családtagjaikkal élhetnének és egyben alkalmazást is nyernének.

Az orvostudomány fontos feladatának tartotta, hogy a közegészségügyi intézkedések minél szélesebb körben megvalósuljanak. Minden alkalmat megragadott

arra, hogy kísérleti eredményeit, elgondolásait a gyakorlat számára hasznosítsa. Az egészségügyi viszonyok, a „népegészség” javítását elsősorban állami feladatnak tekintette. Elsők között hangoztatta egy önálló népjóléti és közegészségügyi minisztérium létesítésének szükségességét. igen nagy jelentőséget tulajdonított az egészségügyi nevelő és felvilágosító munkának, ennek érdekében számos népszerűsítő előadást tartott.

Oktatói, nevelői munkáját is nagy hivatástudattal látta el. Nagyszerű előadó volt, szerette az ifjúságot, de tanítványai is nagy szeretettel, tisztelettel csodálták emberségét, szakmaszeretetét.

Széles körű nemzetközi kapcsolatot tartott. Német és amerikai tudósokkal szorosabb barátságban állt. Leveleiben a tudományos témákon kívül, Magyarországról írt színes ismertetőket.

Igen jelentős az a széles körű társadalmi tevékenysége, mellyel a különböző területek munkáját segítette. Az ezredéves országos kiállításon a kémiai csoport elnökévé választották. 1904-ben a nürnbergi nemzetközi iskola egészségügyi kongresszusán a díszelnöki tisztséget töltötte be. Tagja, majd másodelnöke lett a Közegészségügyi Tanácsnak. Ezenkívül számos hazai és nemzetközi tudományos egyesület rendes vagy tiszteletbeli tagjává választották.

Hosszú szolgálati ideje alatt tudományos munkásságáért, hivatásának sikeres teljesítéséért sok elismerésben és kitüntetésben részesült. 1895-ben királyi tanácsosi címmel tüntették ki. 1905-ben szentlőrinci előnévvel magyar nemességet nyert. 1908—1910-ig — két éven át — az orvosi kar dékánja volt. 1910-ben udvari tanácsosi címet kapott, majd a vaskorona rend, a Lipót-rend érdemjelével tüntették ki. A háborús évek alatti munkálkodásáért a Vöröskereszt-egyesület díszjelvényét és végül A Ferencz József-rend csillagos középkeresztjét nyerte el.

1926. július 20-án halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Egyszerű módszer a szőlőtalajok phylloxeramentességének vizsgálatára. Bp., 1887. 14 lap.

Az erdők befolyása az aszályra. Bp., 1894. 16 lap.

Magyar királyi vegykísérleti állomások. Bp., 1910. 7 lap.

A tuberkulózis mint lakásbetegség. Bp., 1913. 14 lap.

Közegészségtani jegyzetek. Bp., 1922. 406 lap.

Néhány fontosabb tápszer higiénijéről. Bp., é. n. 16 lap.

Bugarszky István—Liebermann Leó: *Chemia*. Tankönyv egyetemi és főiskolai hallgatók számára. Bp., 1900. 657 lap.

Irodalom:

MÁGOCSY-DIETZ Sándor; Liebermann Leó dr. emléke. KK. 1926. 19. sz.

KOVACSICS Sándor: Emlékezés Liebermann Leó professzorra. Ne. 1959. 2. sz.

LIMBACHER KÁROLY (1868—1937)

1868-ban (születésének pontos dátumát nem ismerjük) született Pozsonyban. A kertészettel, mezőgazdasággal kapcsolatos gyakorlati ismereteket itthon sajátította el. Külföldi tanulmányútjain, amelyek Mödlingbe, a mezőgazdasági tanintézetbe, illetve Köstritzbe, a kertészeti iskolába vezettek, elméleti ismereteit gyarapította.

30 éves korától, 1898-tól, a megszerzett tapasztalatait a különböző gazdasági tanintézetek, földművesiskolák hallgatóinak adta tovább. Így tanított a kolozsmonostori Gazdasági Tanintézetben, majd a békéscsabai, karcagi földművesiskolában. 1901-ben Lőcsére (ma: Levoča — Csehszlovákia) került, ahol a kertmunkásiskola irányításával bízták meg, és a kertészeti ismeret tanára lett. Lőcsén 1903-ban jelent meg a „Der Gemüsebau auf dem Lande” című munkája. Ebben a könyvben a zöldségtermesztés lehetőségeiről és annak rentábilis voltáról írt, elsősorban ennek lőcsei lehetőségeiről. A századfordulón egyre növekvő kivándorlás elsősorban a kisbirtokosokat sújtotta, hiszen ezzel számukra vált jelentőssé a munkáskéz hiánya. Ezért olyan növények termesztésével kell foglalkozni, amelyek műveléséhez elegendő az öregek, illetve gyerekek munkája is. Ez pedig a zöldségtermesztés, ami igen kifizetődő lehet még az északi területeken is. A magyarországi zöldségtermelő körzetek (Szeged, Makó, Nagykőrös, Kecskemét) jó példáját hozta fel. Természetesen az ezekben a körzetekben termelt zöldségfélék nem mindegyike volt természetesen Lőcsén és környékén, de tapasztalatai alapján állította, hogy a borsó, bab, saláta termesztése igen jövedelmező lehet.

Limbacher Károly azt a tendenciát népszerűsítette könyvében, amely a század végén jelentkezett Magyarországon, amikor is a zöldségtermelés kiemelkedett a

kerti méretekből. A főváros és a nagyobb városok környékén kialakuló zöldség- és gyümölcsstermelő körzetek egyre inkább bővültek, a fogyasztás növekedett. Mint ahogy ő is kitért rá könyvében, a zöldség- és gyümölcsstermesztés a Duna—Tisza közén vált a legjelentősebbé, egy-egy mezőváros termelésének jellegét a különböző zöldség- és gyümölcsfélék határozták meg. A konyhakerti növények termesztése már nemcsak kiskertekben folyt, hanem áttevődött a szántóföldekre is. 1895-ben csupán 32 000, az 1910-es évek elején már 140 000 kat. hold szántón termelték a fontosabb konyhakerti növényeket. Ezt megvalósíthatónak érezte Limbacher Károly az északi részeken is, mégpedig az idősebb korosztály és a gyerekek munkájával. Ahogy tapasztalatait könyvében összegezte: a zöldségtermelés még az északi, hidegebb vidékeken is 10—20-szoros bevételhez juttathatja a termelőt, a helyesen megválasztott konyhakerti növény esetében.

1917-ben, szintén Lőcsén jelent meg „A bolgár-rendszerű zöldségtermelés és a korai főzelék és zöldségfélék termelése” című könyve. Ebben a művében a 15 éve folytatott munkájának tapasztalatait összegezte. Hangoztatta, hogy 600 méter magasan és 7 °C átlagos évi hőmérséklet mellett is kifizetődő a zöldségtermelés, ha a fekvésnek, éghajlatnak megfelelő növényekkel dolgoznak.

1921-ben Budaörsre került, ahol az állami törzsgyümölcsös vezetését vette át. Az Országos Pomológiai Bizottság tagjaként foglalkozott a különböző gyümölcsfajták hazai elterjesztésével.

1930-ban jelent meg az „Útmutató közutak, legelők és rétek, valamint szántóföldek gyümölcs és egyéb haszonfákkal való befásításához” című könyve. Az akkori helyzetet elemezve, örömmel állapította meg, hogy eltűnt az a régi szemlélet, ami szerint a gyümölcsstermesztést a mezőgazdaság egyik mellékágának tekintették. A gyümölcsstermesztés jelentékeny jövedelmi forrássá lépett elő és már nemcsak annyi fát telepítettek, ami a saját szükségletet elégítette ki. A gyümölcsfák ültetése — szerinte — ne csak házikertekben történjen, hanem a határban, dűlőutakon, legelőkön, szántóföldeken, réteken is. Ezzel kihasználhatók a parlagon fekvő területek is, ugyanakkor a rétek, legelők fásításával kettős haszon érhető el, a termést hozó gyümölcsfák mellett a fásítás következtében a fűtermés is gazdagabb, dúsabb lesz. Legfontosabb a talajnak és éghajlatnak megfelelő fa kiválasztása, majd az ezt követő igen alapos talajmunka, trágyázás, öntözés. A kártevők elleni védekezést sem szabad elhanyagolni, ehhez segítséget nyújtott egy általa összeállított táblázattal, amelyben a leggyakrabban előforduló kártevőket és az ellenük alkalmazott védekezési módokat sorolta fel. Könyve második részében a gazdasági és egyéb haszonfák ültetésével foglalkozott.

Limbacher Károly nyolc éven keresztül volt a budaörsi állami törzsgyümölcsös vezetője, 1929-ben a Kertészeti Tanintézethez került oktatónak. 1932-ben nyugdíjba vonult, mint kertészeti igazgató. A dél-dünántúli körzet gyümölcsstermesztési szaktanácsadójaként sokat tett a vidék gyümölcscsészeti fejlesztéséért.

1937. szeptember 6-án halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Der Gemüsebau auf dem Lande. Lőcse, 1904. 21 lap.

A korai főzelék és zöldségfélék termelése. Lőcse, 1904. 51 lap.

A bolgárrendszerű zöldségtermelés és a korai főzelék és zöldségfélék termelése. Lőcse, 1917. 90 lap.

A konyhakerti növények korai termesztése melegágyak és üvegházakban és a bolgárrendszerű zöldségtermelés. Bp., 1928. 126 lap.

Útmutató közutak, legelők és rétek, valamint szántóföldek gyümölcs és egyéb haszonnákkal való befásításhoz. Bp., 1930. 55 lap.

Irodalom:

— —: Limbacher Károly. KSzl. 1937. 9. sz.

LINHART GYÖRGY (1844—1925)

1844. január 16-án született Pesten. Al-
só és középfokú tanulmányait Budapes-
ten végezte. Mezőgazdasági pályára ké-
szült, ezért — egyévi gazdasági gyakor-
lat után — beiratkozott a magyaróvári
Felsőbb Gazdasági Tanintézetbe. Itt ta-
nárjai nagy hatással voltak rá, akiknek
eredményei és az intézet szelleme a te-
hetséges fiatalembert is a tudományos
kutatómunka irányába terelték. Érdek-
lődése az új tudományágként jelentkező
növénykórtan, azon belül is a mikoló-
gia felé irányult.

Oklevelének megszerzése után másfél
évig gazdasági gyakornokként dolgo-
zott. Tudományos törekvései azonban
arrá ösztönözték, hogy tovább képezze
magát, ezért a hallei tudományegyetem
gazdasági fakultásán — a hallei gazda-
sági főiskolán — folytatta tovább ta-
nulmányait. Itt J. Kühn neves botani-

kus, növénykórtanos munkássága gyakorolt nagy hatást további tevékenységére.
Ekkor jelentek meg első szakdolgozatai.

1870—1874-ig Helena Pavlovna oroszországi uradalmában lépett ismét a mező-
gazdasági gyakorlat szolgálatába. Kezdetben a karlovai szeszgyár irányításával
bízták meg, később mint gazdatiszt vezette a karlovai gazdaságot.

1874-ben nagy megtiszteltetés érte, eddigi munkásságának elismeréseként kine-
vezték a magyaróvári Gazdasági Akadémia tanárává. (Az intézetet ebben az évben
emelték akadémiai rangra.) Linhart György kinevezése után, egy évre még a
strassburgi egyetemre ment, hogy a kor nagy mikológusa H. A. De Bary mellett
gazdagítsa ismereteit.

Linhart, miután a strassburgi egyetemen befejezte továbbképző tanulmányait,
átvette a növénytani tanszék vezetését a magyaróvári Gazdasági Akadémián, ahol
több mint három évtizeden át működött. Tanári pályafutása alatt gazdasági

növénytant, növénybonctant, élettant, növénykörtant és ásványtant tanított. Kimagasló érdeme, hogy a gazdasági növénytan tanítását elsőként emelte olyan színvonalra, mely a tudományos és gyakorlati követelményeket egyaránt kielégítette. A szövettan és élettan oktatására különösen nagy súlyt fektetett, ami úttörő lépést jelentett. Ő vezette be tanszékén a szemléltető oktatást is. A növényfajtáknak nemcsak a felismerését, rendszertani ismeretét, hanem azok szövettani és élettani sajátosságainak a tudását is megkívánta a hallgatóktól. Módszere mintául szolgált más mezőgazdasági szakoktatási intézményeknek. Kiváló elméleti és gyakorlati pedagógusként tartották számon.

Oktató- és kutatómunkája mellett állandóan foglalkoztatta a mezőgazdasági szakoktatás egyre szükségesebbé váló átszervezésének kérdése. Darányi Ignác földművelődésügyi miniszter az 1890-es évek végén ismét felvetette az új budapesti mezőgazdasági főiskola felállításának tervét. Ezzel kapcsolatban megbízta Linhart Györgyöt, hogy tanulmányozza a különböző külföldi felsőfokú szakoktatási intézmények szervezetét és oktatási munkáját. Útja során felkereste a müncheni, a zürichi, a párizsi, a bonni, a hohenheimi, a berlini, a hallei és a bécsi szakoktatási intézeteket. Tanulmányútjának befejezése után megbízatása szerint tapszatalatairól jelentést és a hazai mezőgazdasági szakoktatás újjászervezéséhez javaslatot készített. Szükségesnek tartotta, hogy a gazdasági főiskola 3 éves legyen, ahol az alap- és szaktudományok oktatása megfelelő arányban történjen, és ahol jól felszerelt laboratóriumok, segédeszközök, gyakorló-, illetve bemutatókertek álljanak az oktatás és kutatás rendelkezésére. A hallgatók a szakmai gyakorlat egy részét a tanítási idő alatt az intézet tangazdaságában, másik részét a hosszú nyári (július 15.—október 15.) szünidőben szerezzék meg. A nagy költségek miatt viszont meggondolandónak tartotta egy új fővárosi főiskola felépítését. E helyett a magyaróvári akadémia korszerűsítését és bővítését ajánlotta. (Mint ismeretes, a tervezett pesti főiskola nem készült el.) A szakoktatásnak többször napirendre tűzött átszervezése csak 1906-ban valósult meg. Ekkor a négy, eddig középfokú gazdasági tanintézetet (keszthelyi, debreceni, kassai, kolozsvári) is akadémiai rangra emelték és működésüket a magyaróvárival együtt egységesen szabályozták. Az oktatás 3 éves lett. Linhart a szabályzat kimunkálásában, az akadémiákra vonatkozó magasabb követelményt támasztó tanmenet összeállításában igen nagy szerepet vállalt.

Deininger Imrétől, akit 1884-ben kineveztek a keszthelyi tanintézet igazgatójává, Linhart átvette a magyaróvári Vetőmagvizsgáló Állomás vezetését. Az intézet működését — amely eredetileg azzal a céllal alakult, hogy segítse a gazdálkodókat a minőségivetőmag-ellátásban — kiterjesztette a növényélettani és növénykörtani vizsgálatokra is. A század végén a természetett növényeken egyre több betegség jelentkezett. Szükséggé vált egy olyan állomás létesítése, ahol a növényi betegségekre és a védekezésre vonatkozó tudnivalók megállapíthatók és ahonnan ezek eredményei a gyakorlatnak átadhatók. A minisztérium 1897-ben megalapította Magyaróváron az ország első „Növényélettani és Körtani Állomás”-át, vezetőjévé

Linhartot nevezték ki. Az intézet feladatai közé tartozott többek között a növényvédelemre vonatkozó óvintézkedések, rendelkezések végrehajtásának elősegítése, a külföldön jelentkező betegségek figyelemmel kísérése. Linhart mindkét állomás vezetését a legnagyobb alapossággal végezte. Ezt tükrözik azok a minisztériumba küldött évi jelentések is, amelyek az állomások működéséről, kutatómunkájuk eredményeiről számolnak be.

Oktató-, szervező-, gyakorlati és tudományos munkássága egyaránt kiemelkedő. Ám külön is kiemelkedő az az úttörő tevékenysége, amellyel úgyszólván a semmiből megalapozta a hazai növénykórtani és növényvédelmi kutatását. Legkiemelkedőbb munkája a „Fungi Hungarici” (Magyarország gombái 1882—1886.) című ötkötetes, a növényi betegségeket okozó, hazai gombákat ismertető műve. E kiadványában 498 „magyarhoni” gomba és baktérium leírását közölte. Ezeknek többségét maga gyűjtötte és határozta meg. Minden gombafajnál — leírásuk és ábrázolásuk mellett — mellékelte az eredeti beteg növényi részt is szárított vagy preparált formában. E tudományos igénnyel megírt, és a maga nemében egyedülálló művével vált ismertté a hazai gombaflóra, amely alapot nyújtott a hazai és külföldi növénykórtani kutatásoknak. Munkáját a párizsi világkiállításon aranyéremmel jutalmazták.

Sokféle növényi betegséggel foglalkozott. Nemcsak a hazai termesztők, hanem igen sok esetben külföldiek is — pl. az USA-ból — hozzá fordultak szaktanácsért. Vizsgálta a gabonafélék, a répa, a dohány, a szőlő, a gyümölcs- és zöldségfélék betegségeinek kórokozóit. Ezeknek leírását és a javasolt növényvédelmi eljárásokat cikkeiben, önálló tanulmányaiban közölte. Jelentős eredménynek számít a vetőmagvak új csávázási módszerének az ún. „Linhart-féle kosaras csávázás” kidolgozása.

Magyarországon a répatermesztés egyre jelentősebbé vált a XIX. század végén, de gondot jelentett a hazai vetőmag hiánya, és főleg a répát károsító betegségek fellépése. Linhart ezért különösen nagy súlyt fektetett a répatbetegségek vizsgálatára. Kutatásai során arra a meggyőződésre jutott, hogy a betegségek a fertőzött, beteg magvakból származnak. E felfedezéstől kezdve a hazai és külföldi vetőmagvizsgáló állomásokon — Linhart útmutatásai alapján — a szokásos vizsgálatok mellett a magvak egészségi állapotának értékelését is elvégezték. E vizsgálatokkal a vetőmagtermesztőket arra kényszerítették, hogy egészséges, jó minőségű magvakat hozzanak forgalomba.

A szőlőt az 1890-es években nemcsak a filoxéra (Deiningerral együtt elsőként állapította meg hazánkban a pancsovai szőlővesszőkön), hanem a peronoszpóra is nagymértékben károsította. A szőlő betegségének és a védekezés módjainak tanulmányozására tanártársával, Mezey Gyulával együtt Franciaországba küldte ki a minisztérium. Tapasztalataikról több tanulmányban számoltak be. Növényvédelmi útmutatásaikkal a szőlőtermesztőknek hosszú évtizedekre nyújtottak segítséget.

Linhart egész életét választott hivatásának szentelte, a mezőgazdaságot, a termesztőket szolgálta eredményesen. Az egyre szaporodó növényi betegségek arra készítették, hogy mindig az időszerű problémákkal foglalkozzon, azok megoldását segítse. A sok részletmunka ugyan akadályozta abban, hogy nagy tervét, a növénykórtant összefoglaló könyvét megírja, de annál több ismeretterjesztő cikket és tanulmányt írt a hazai és külföldi szaklapokba. Több külföldi tudományos intézet tagjává választották. Számos kitüntetés bizonyítja elismerését. Birtokosa volt a svéd Észak Csillaga rend lovagkeresztjének (a rend első lovagja Linné volt) és a francia Officier de L'Instruction publique tiszti keresztjének. A magyar kormány is elismerte, értékelte munkásságát, 1898-ban „a mezőgazdasági tudomány kifejlesztésén szerzett érdemeiért” a Ferenc József-rend lovagkeresztjét kapta, a királyi tanácsosi, majd 1922-ben a gazdasági főtanácsosi címet is elnyerte.

1906-ban nyugdíjba vonult, de a Növényélet- és Kórtani Állomást még 1910-ig vezette. Ezután már többnyire csak társadalmi, szaktanácsadói tevékenységgel segítette a szakoktatást és a mezőgazdaság gyakorlati problémáinak megoldását.

80 éves korában, 1925. január 27-én halt meg Magyaróváron. Ott is temették el.

Főbb munkái:

Magyarország gombái. I—IV. köt. Magyaróvár, 1882—1886.

A gabonafélék üszög és rozsdabetegségei különös tekintettel a védekezésre. Bp., 1896. 17 lap.

A répamag betegségei és a répabetegségek. Bp., 1900. 28 lap.

Gyümölcsfáink élősdie gombák által okozott legfontosabb betegségei és az ellenük való védekezés. Magyaróvár, 1903. 29 lap.

Linhart György—Mezey Gyula: Szőlőbetegségek. Magyaróvár, 1895. 190 lap.

Irodalom:

RAPAICS Raymund: Linhart György emlékezete. TtK. 1925.

PAÁL Árpád: Linhart György. FC. 1925.

LIPPAI JÁNOS (1606—1666)

Pozsonyban született 1606 november 1-jén. Családja a XVII. század első felében vált ismertté. Apja Lippai János magas hivatalnoki tisztséget töltött be, a legfőbb bíróság elnöke volt. A család négy fiú gyermeke közül Gáspár a királyi kamara elnöke volt hosszú éveken át. János és a legfiatalabb testvér, Ferenc szerzetesként élték le életüket. A legidősebb bátyjuk György 24 évig esztergomi érsek, aki korának kiemelkedő személyisége. Ő alapította a nagyszombati egyetem jogi fakultását is. Nevéhez fűződik a XVI. század második felében létesített pozsonyi érseki kert továbbfejlesztése, átalakítása, amely szépségével, növényeinek gazdagságával európai hírnévre tett szert. E kerthez kapcsolódik Lippai János életének utolsó, de igen alkotó korszaka.

Lippai János a pozsonyi, majd a bécsi iskolákban tanult. 1624-ben belépett a jezsuita rendbe. Jeles filológiai ismeretei lehetővé tették, hogy a grázi és a bécsi egyetemen keleti nyelveket adjon elő. 1643-ban tért vissza Magyarországra. Először a győri kollégiumot igazgatta, majd a trencsényi rendházat vezette. Közben a bécsi magyar növendékpapságnak és a nagyszombati nemes ifjakkal is vezetője volt több éven át. Ezután a rendház előjárójaként Ungváron töltött három évet. Innen bátyja, György közbenjárására Pozsonyba került, az érseki udvarba, ahol a híres kert vezetője lett. Itt a kert és a kertészet életcéljává vált. A gyakorlati kertészkedés mellett a szakma tudományos, elméleti kérdéseivel is foglalkozott korának megfelelő, sőt sok esetben azokat messze túlhaladó szinten. Ismerte a keleti, görög és a római gazdasági írók műveit, de korának szakmai irodalmát is. Az utóbbiak Nyugat-európai — többnyire latin nyelvű szakmunkák voltak, melyek elsősorban botanikai, illetve kertészeti és gyógyászati leírásokat tartalmaztak.

A XVI. és a XVII. században a gazdasági növények fajtái az egyes nagybirtokokon az általános érdeklődés körébe kerültek. Nyugat-Európában ekkor kezdődött a mezőgazdaság és ezzel párhuzamosan a kertészet lassú korszerűsödése. Ha ettől elmaradva is, de ennek bizonyos jelei már nálunk is mutatkoztak. A kertészeti növények fajtái egyre jelentősebb szerepet kaptak a hazai, főleg a főúri kertekben is. Ez az érdeklődés, valamint a Nyugat európai tudományos megfigyelések eredményei és a terjedő külföldi szakirodalom hatására Magyarországon is megjelent néhány olyan munka, melyeket mezőgazdaság történetünk korai emlékeként tarthatunk számon. Ezek közül jelentős Szikszai Fabricius Balázs Nomencloturája, Méliusz Juhász Péter Herbariuma és Apáczai Csere János „Magyar Encyclopéia”

című munkája. Ugyanakkor a humanizmus és a reformáció térhódítása Magyarországon is hozzájárult a nemzeti irodalom, az anyanyelvi műveltség megalapozásához. Lippai János művei is szervesen kapcsolódnak ehhez a szellemi újjászületéshez. Másrészt a kor feudális szelleméhez is igazodva bátyja, az egyházi nagyúr érseki kertjét akarta dicsőíteni és megörökíteni az utókor számára. Ebben a korban teljesedett ki kertészeti gyakorlati ismerete, amit páratlan szakirodalmi munkássága örökített meg az utókor számára. Széles látókörű, nagy műveltségű kitűnő tollú író volt.

A nagy tudású szerzetes jól látta a korszerűtlen gazdálkodás hátrányait. Ezért tartotta szükségesnek olyan gazdasági leíró munkák megírását, amelyek a korszerűbb gazdálkodást segíthették és egyben a célszerűbb, belterjesebb gazdálkodásra buzdíthatták korának gazdálkodóit. Erre az úttörő munkára vállalkozott Lippai. Műveinek megírásakor feltehetően igen sok nehézséggel kellett megküzdenie. Az elmaradt gazdálkodói szemlélettel szembe kellett szállnia, vállalnia kellett a különböző támadásokat, le kellett raknia a hazai szaknyelv alapjait. Munkásságát az utókor csak a legmagasabb fokon értékelheti.

Lippai János kertészeti irodalmából öt mű címét tudjuk. Ezekből csak két könyv az, amelyet ismerünk a „Calendarium oeconomicum perpetuum” és a „Posoni kert.” Mindkét művét magyar nyelven írta.

Ismereteink szerint első munkája a „Calendarium oeconomicum perpetuum”, amelyet abban a korszakban írt, amikor az ország lakossága három részre szakadtan, csaknem állandó harcokban élt. E művével is hazáját akarta szolgálni „. . . az Magyar Nemzetnek eleiben járulni”. Művének fontosságát bizonyítja az a tény, hogy a Calendarium 6 kiadást ért meg, amelyekből 3 a 18. században jelent meg. Hatása még a későbbi időszakokban is érződött. Jól ismerte Magyarország gazdasági adottságait, a növény és környezet viszonyának fontosságát. Könyvébe foglalt tanácsai azonban — amelyre különösen felhívta az olvasók figyelmét — elsősorban Nyugat — Északnyugat Magyarországra alkalmazhatók.

A Calendariumot a római korban írt naptárakhoz hasonlóan készítette, az egyes mezőgazdasági munkákat a hónapok rendjében sorolta fel. A reneszánsz korszak ezt felelevenítette és ennek egy kiváló, kései magyar példája Lippai Calendáriuma is. Művében havi részletezéssel, időrendi sorrendben írta le az egyes időszakokra esedékes gazdasági munkákat 62 oldalon 278 pontba foglalva. Részletesen ismertette a növénytermesztés-, gyümölcs-, zöldség-, szőlőtermesztéssel kapcsolatos munkák sorrendiségét, a borkezelés időszerű teendőit. Ugyanezt tette az állattenyésztéssel kapcsolatos munkákra vonatkozóan is. Gondos útmutatást adott a szarvasmarhatartás, sertés-, ló-, juh- és baromfitenyésztésre, a méhek és halastavak gondozására, az állatok gyógyításához szükséges gyógyszerek készítésére. A várható időjárás viszonyokra is igyekezett tanácsot adni a különböző megfigyelések, szokások jelek alapján. Nagy jelentőséget tulajdonított a holdfogyatkozásnak és a holdtöltének. A hold járását könyvének utolsó fejezetében részletesen ismertette.

Lippai jól ismerte a nagy majorságok szerteágazó teendőit, bár művének megírásánál nemcsak a maga tapasztalataira hanem mások tudására is támaszkodott. Könyvét ugyan valamennyi gazdálkodó számára írta, de tudta, hogy elsősorban az írástudóknak nyújthat csak segítséget.

Fő műve a „Posoni kert” címmel három kötetben jelent meg. Az első kötet a „Virágos kert” (Nagyszombat 1664), a második kötet a „Veteményes kert (Bécs 1664), a harmadik kötet a „Gyümölcsös kert” (Bécs 1667). E munkájában a pozsonyi érseki kert növényeit és az azokhoz kapcsolódó gyakorlati, természetési munkálatokat írta le saját tapasztalatai alapján, fűszerezve azokat megjegyzéseivel, elemzéseivel. Írásában a német orvos Peter Laurenberg: Apparatus plantarius et horticultura, valamint az olasz szerzetes Giovanni Ferrari: Flora, seu de florum cultura című híres kertészeti művekre támaszkodott. Megállapításainak legnagyobb része önálló, a külföldi szakirodalomból csak olyan megállapításokat tett magáévá, amelyeknek helytállóságáról az esetek többségében maga is meggyőződött a pozsonyi érseki kertben, vagy Magyarországon tett utazásai során.

A „Virágos kert”-című kötetben korhű képet kapunk a XVII. század dísz-kertjeinek beosztásáról és azok fenntartásáról, amelyet ábrákkal is jól szemléltetett. A kertben csaknem 150 dísznövény fajt ápoltak, gondoztak. Ezeket természetési hasonlóságuk alapján csoportosítva mutatta be. Az egyes munkafolyamatokat nagy gonddal írta le.

A „Veteményes kert” című kötetben a zöldségtermesztés tudnivalóit taglalta. A konyhakerti növényeket szintén a termesztés módszereinek hasonlósága alapján csoportosította. Külön fejezetben foglalkozott a kertészeti magvetés és a hold változásainak összefüggéseivel. A magvetésen túl ismertette valamennyi zöldségfélének a gyakorlati munkáit. Hazánkban elsőként sorolta fel „Az vetemények ellenségei ellen való orvosságok” módját és ezzel megvetette a kertészeti növényvédelem alapjait. Ezen kívül foglalkozott a tartósítás kérdéseivel is. A gyógynövényekre vonatkozó fontos tudnivalókat is ebben kötetben ismertette.

Művének utolsó része a „Gyümölcsös kert” már csak halála után jelent meg unokaöccsének ifj. Lippai Györgynek a segítségével 1667-ben Bécsben. E kötetben a gyümölcsös és faiskolák munkáit írta le. Ismertette a fák vegetatív szaporítási lehetőségeit, a különböző oltási módokat. Művében részletes felsorolást adott az egyes gyümölcsfajok fajtáiról, közöttük a hazai fajtákról is. Így megkülönböztetett 4 köszméte, 3 ribizli, 4 kajszli, 6 barack, 10 szilva, 23 alma, 26 körte, 4 meggy és 6 cseresznyefajtát. Ezzel szinte megteremtette az első magyar fajtaismerettant. Fajta leírásai saját megfigyelésének eredményei. Ezen túlmenően minden gyümölcsfaj termesztésének és felhasználásának módját és lehetőségét is ismertette. Kitért a növényvédelemre, az érett gyümölcsök tárolására és feldolgozásukra.

A „Posoni kert” a hazai kultúrtörténet és kertészettörténet igen értékes, egyedülálló emléke. Szakszempontból is, irodalmilag is kiváló alkotás. Csaknem két évszázadon át a magyar kertészet alapvető munkájának bizonyult.

A Pasoni kert megírása után a kertészkedést, a kertet amely szerinte „a földön táplált csillagos ég” ami „új életet ad, erőt nyújt, bűt, bánatot kerget” sajnos már nem sokáig élvezhette. Bátyja 1666-ban elhunyt, ekkor visszatért Trencsénbe szerzetes társaihoz, ahol rövidesen ő is meghalt.

Lippai János szakirodalmi munkái, ha korának művelődési viszonyait tekintjük valóságos mesterművek voltak. Azzal, hogy műveit magyar nyelven írta, nyelvünk ápolását, fejlesztését segítette, létrehozta a magyar kertészeti szaknyelvet. Sokoldalú tájékozottságának, nagyfokú műveltségének köszönhető, hogy munkáinak megírásában a külföldi tapasztalatokat és szakirodalmat is felhasználhatta, de ugyanakkor mások megállapításait csak kellő átértékeléssel vette át. Így teremtette meg az önálló hazai viszonyokra vonatkozó kertészettudományt. Nyomatásban megjelent könyveivel nagyban hozzájárult a kertészeti ismeretek szélesebb körű hazai elterjesztéséhez. A magyar kertészet múltjának tanulmányozásához, a szakma fejlődéstörténetéhez nélkülözhetetlen alapot nyújtott.

Emlékét ápolja az utókor. Az Akadémiai Kiadó 1977-ben a „Pasoni Kert”-et facsimile kiadásban megjelentette. A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem két évenként Lippai János tudományos ülésszakot szervez. Lippai János művelődéstörténetünk feledhetetlen nagy alakja.

Főbb munkái:

Calendarium oeconomicum perpetuum, Pozsony, 1661. 72 lap.

De insitione et seminatione. Pozsony, 1663.

Hortenses praeceptiones et deliciae. Viennae. 1664.

Pasoni kert. Az első könyv „Virágoskert” 148 lap Nagyszombatban, a második „Veteményeskert, 244 lap. Bécsben jelent meg 1664-ben. A harmadik könyvet

„Gyümölcs kert” címmel halála után adták ki Bécsben 1667-ben. 302 lap.

De fructibus diversissimis producendis. Pozsony, 1666 vagy 1667.

Irodalom:

VLADÁR Ferenc: Lippay János kertgazdáink első nevelőmestere. ÉT. Bp., 1960.

SOMOS András: Lippai János a magyar kertészeti irodalom megteremtője. KSZFÉ. Bp. 1961.

GEDAY Gusztáv: Lippai János a magyar nyelvű kertészeti szakirodalom megteremtője. Hon. 1981. 6. sz.

LISZKA JENŐ (1898—1944)

Liszka Jenő 1898. október 12-én született Kecskeméten, jómódú családból. Elemi iskoláit és gimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezte. Már a középiskolában kitűnt matematika iránti tehetségével és érdeklődésével.

Az iskolapadból azonban nem egyetemre, hanem a háborúba vezetett az útja. 1916 tavaszán, fiatalon, — alig múlt 17 éves — vonult be katonának. A katonaság és a történelmi események miatt csak később, huszonhárom éves korában kezdhetette meg felsőfokú tanulmányait. 1921-ben iratkozott be a Kertészeti Tanintézetbe. Itt szorgalmával és tehetségével a legjobbak közé tartozott, és 1924-ben kitűnő eredménnyel fejezte be tanulmányait.

Liszka Jenő azonban elégedetlen volt tudásával, és a diploma kézhezvétele után ismeretei bővítése céljából Nyugat-Európába utazott. Először Németországba ment, ahol Berlinben mint rendkívüli kertészhallgató tanult és közben L. Späth kerttervező irodájában dolgozott. A következő évben tanulmányutakat tett Hollandiában, Angliában, Franciaországban, Ausztriában és Olaszországban. Hazatérve, mint a neves kertészek közül többen, az Unghváry faiskola R.T.-ben helyezkedett el. Itt elsősorban a kertészeti munkák szervezésével foglalkozott. 1925—27-ig dolgozott az Unghváry cégnél.

Közben folyamatosan képezte magát. Munkájával párhuzamosan a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán folytatta tanulmányait és matematika—fizika—kémia szakon 1927-ben abszolutóriumot nyert.

Ebben az évben rövid ideig — két hónapig — Törökországban dolgozott kertépítőként, majd addigi üzemtani munkásságát értékelve 1928-ban előadó tanárnak hívták meg a Kertészeti Tanintézetbe. Az üzemtani és kereskedelemtani kollégiu-

mok előadására kapott megbízást. Két év múlva 1930-ban Liszka Jenő már kinevezett tanár és az üzemtani tanszék vezetője.

Első munkája, a Mohácsy (Mahács) Mátyással közösen írt „Kertészeti Üzemtan, érték és jövedelem számításán”, 1927-ben jelent meg. Ez a könyv már jelezte, hogy Liszka Jenő új utakat fedezett fel. Kétségtelen, hogy több külföldi forrásból merítettek, azonban a megjelent mű úttörő jellegű volt, mert sem itthon, sem külföldön nem került még kiadásra olyan egységes üzemtan, amely részletesen tárgyalta volna a becslést és a jövedelemszámítást is.

Ezeket a fejezeteket a szerzők saját tapasztalataik alapján állították össze. A könyv első része egyébként az üzemtani alapismeretek összefoglalása, a kertészeti termesztés és forgalom szempontjából, erősen kiemelve a tőke szerepét. A második rész gyakorlati jellegű, amelyben a gyümölcsstermesztésnek, faiskolai termesztésnek, zöldségtermesztésnek, ill. a kertépítészetnek — a kertészet főbb ágainak — az üzemtannal kapcsolatos kérdéseivel foglalkozik. Ez a könyv, tekintve egyedülálló voltát, egyrészt tankönyvül szolgált a kertészeti és mezőgazdasági iskolák számára, másrészt kertészek, mezőgazdászok, ügyvédek, bírók nélkülözhetetlen munkaeszköze volt.

A második nagyobb terjedelmű munkája a kéziratban már 1934-ben megjelent „Kertészeti üzemgazdaságtan” átdolgozása volt. Könyvalakban 1937-ben látott napvilágot. Liszka Jenő ezzel az összefoglaló művével valóban megvetette a kertészeti üzemgazdaságtan alapjait. Elsőként hangsúlyozta a kertészet kettős, agrár és iparszerű voltát, és az egész mű a kertészet sajátos — a mezőgazdaság egyéb ágaitól eltérő — tulajdonságaira épült. Ezzel a megközelítéssel eltért a korábbi szakmunkáktól. Megfogalmazta a kertészeti üzemgazdaság célját is, mint a sajátos kertészeti gazdasági problémák vizsgálatát. Ez az első összefoglaló kertészeti gazdaságtan az alapfogalmaktól a szükséges gyűjtőívek bemutatásáig mindenre kiterjedt. Gyakorlati példákkal, mint a üzemtervekkel segítette a korszerű kertészeti gazdálkodás és áruterelés fejlődését.

Kutatásainak az eredményét foglalta össze vállalatgazdaságtani doktori értekezésében, melynek „Az értékelés kérdése a kertészetben” címet adta. A kertészeti értékelés elméletét alkotta meg ebben a munkájában, amely az előzőkhöz hasonlóan úttörő jelentőségű a magyar kertészeti irodalomban. Közgazdaságtudományi doktori címét a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem közgazdasági karán „summa cum laude” minősítéssel szerezte meg.

Liszka Jenő is azok közé a tudósok közé tartozott akik állandóan képezték magukat. A kertészeti tanintézeti diplomája mellé nemcsak a bölcsészdiplomát és a doktori címet szerezte meg, hanem 1939-ben a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Osztályán a kertésztanári oklevelet is.

Amellett hogy a kertészeti üzemtan megalapítója és fejlesztője volt, a kertészet csaknem minden ágát művelte. Több mint 60 eredeti értekezést közölt a szaklapokban. Szerkesztett, írt, szervezett, fényképezett, kísérletezett. Írásainak témája kitű-

nően mutatja páratlan felkészültségét. 1933-tól kezdve főleg a „Kertészeti Szemlé”-ben, a „Magyar Gyümölcs”-ben, illetve a „Kertészeti Tanintézet Közleményei”-ben, a „Kertészet”-ben és a „Növényvédelem”-ben jelentek meg írásai. Állandó témái közé a kertészeti termények kiviteli lehetősége, elsősorban a gyümölcs-kereskedelem, gyümölcsértékesítés kérdései tartoztak. Ehhez szorosan kapcsolódva foglalkozott a gyümölcsstermesztés és a kertészeti kultúrák jövedelmezőségével.

Több tanulmányban saját, illetve közös kutatások eredményeiről írt. A kertészet fejlesztéséért átfogóan munkálkodott. Ezt kitűnően példázza, hogy a hatékonyabb munkát elősegítő kertészeti kis gépekkel is behatóan foglalkozott. Számos kísérletet végzett a permetezőgépek minél jobb alkalmazhatósága érdekében. A permetező gépekről több ismertetést is közölt.

Liszka Jenő céltudatosan küzdött a magyar kertészet tudományos színvonalának emeléséért, a kertészet önálló tudományának kifejlesztéséért.

Az 1944. december 26-án a főváros ostromakor az eltévedt gránát egy nagytudású, nagyformátumú tudós életpályáját szakította félbe. 46 évet élt.

Főbb munkái:

Kertészeti Üzemgazdaságtan. Bp. 1937. 294 lap.

Az értékelés kérdése a kertészetben. (Közgazdaságtudományi doktori értekezés) Bp. 1943. 77 lap.

Mahács Mátyás—Liszka Jenő: Kertészeti Üzemtan, érték és jövedelem számítás-tan. I—II. Bp. 1927. 212 lap.

LÓNYAY FERENC (1861—1945)

1861. január 8-án született Pazonyban (Szabolcs m.), édesapja Lónyay László, édesanyja Elek Teréz. Családja a Felső-Tisza vidék egyik legősibb nemesi családja, a Csák-nemzetségből származtatják eredetüket. A történelem folyamán több jelentős személy került ki a Lónyayak közül; követ, Rákóczi Ferenc főhadbiztosa, történész, pénzügyminiszter, miniszterelnök. A gimnázium első négy osztályát magántanulónként szülei házában, a felső gimnáziumi osztályokat a miskolci és budapesti ev. református gimnáziumokban, a jogot pedig a budapesti egyetemen végezte, ahol 1882-ben az államtudományok doktorává avatták. Állami szolgálatba 1883-ban lépett, amikor gróf Széchenyi Pál miniszter az akkori Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumba fizetéstelen segédfogalmazóvá nevezte ki, és szolgálatra Miklós Gyula országos borászati kormánybiztoshoz osztotta be. 1886-ban segédfogalmazóvá, 1888-ban miniszteri fogalmazóvá, 1893-ban miniszteri segédtitkárrá, 1895-ben miniszteri titkárrá nevezte ki. 1898-ban miniszteri osztálytanácsosi címet kapott, 1907-ben címzetes, 1908-ban valóságos miniszteri tanácsos lett.

Lónyay Ferenc állami szolgálatát a Miklós Gyula vezette Országos Borászati Kormánybiztosságnál kezdte, amelynek ebben az időben egyik legfontosabb feladata a filoxéra és peronoszpóra által jelentős károkat szenvedett hagyományos szőlővidékek szőlőinek pótlása, felújítása, a szőlőrekonstrukció volt. Lónyay Ferenc jelentős munkát fejtett ki a szőlőrekonstrukció terén. Később az önállóvá vált Földművelésügyi Minisztériumon belül dolgozott a földművelési osztályon, a szakoktatásban, a borászati osztályon, amelyet 1900-tól vezetett. 1910-ben a szőlészeti-borászati főosztály vezetője lett, s megbízták borászati kormánybiztossági teendőkkel is.

1892-ben az Országos Gazdatanács jegyzője lett, 1892—1905 között a budapesti Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamon a közigazgatás és a statisztika előadója volt. 1894-től 1909-ig a budapesti borvizsgáló szakértő bizottság titkárává választották. Az 1896-ban alakult szőlőfelújítási kölcsönügyi bizottság póttagjává, 1903-ban rendes tagjává, 1910-től nyugdíjazásáig elnökévé nevezték ki. Tanulmányútjain Franciaország, Németország, Ausztria szőlészeti-borászati viszonyait tanulmányozta.

Fiatalon, 57 évesen fejezte be tisztviselői karrierjét, 35 éves állami szolgálat után. Nyugdíjba vonulását követően a Borvizsgáló Szakértő Bizottság elnökeként tevékenykedett. Maga is szőlőbirtokos lévén — Bereg megyében — közvetlen tapasztal-

latból ismerte a szőlősgazdák helyzetét, küzdelmét a szőlők felújítása körül. A borhamisítás elleni intézkedések, nevezetesen az 1893. évi XXIII. tc. végrehajtása, a múlt század végén nagy port felvert borhamisítási ügy kiderítése után léptették elő soronkívül miniszteri osztálytanácsossá. Az új bortörvényre (1908. XLVII. tc.) vonatkozó törvényjavaslatot, valamint ennek végrehajtási rendeletét is ő készítette el. E törvények hatására kimutathatóan emelkedett borkereskedelmünk. A magyar bornak Ausztriában való jobb értékesítését, borkivitelünk emelkedését segítették elő Lónyay Ferenc tárgyalásai az osztrák kormánnyal, melynek következtében a silányabb dalmát borok Ausztriába való bevitelét megszigorították, s a magyar kívánságok a must cukrozásának, a törkölybor készítésének korlátozása terén is teljesültek. Lónyay Ferenc nevéhez fűződik az olasz borvámkedvezmény elleni javaslat is, amely szintén a magyar bor védelmét szolgálta. A budafoki pincemesteri tanfolyam és az állami közpincék létesítése — Rác Sándor elgondolása alapján — is az ő tevékenységének eredménye. A filoxéra által bekövetkezett nagyarányú szőlőpusztulást kihevervén az ország, következő fontos feladatként a borértékesítés fellendülésére az állami közpincék létrehozása vált sürgetővé. Lónyay Ferenc terve az I. világháború miatt csak részleteiben sikerülhetett: Sátoraljaújhelyen, Beregszászon, Miskolcon, Badacsonyan, Pécsen és Dicsőszentmártonban hoztak létre közpincéket. A háború alatt a szőlősgazdák egyik legfontosabb problémája a rézgálic-hiány volt — ennek enyhítésére alapított 7 új rézgálicgyárat.

Lónyay Ferenc írásaiban nagy súlyt fektetett arra, hogy a filoxéra és a peronoszpóra pusztítása elleni védelemre felhívja a figyelmet. A szőlészeti és borászati közigazgatásról, az 1893. évi bortörvényről, majd a millenniumra kiadott átfogó munka szőlőművelésről és borászatról szóló fejezetében egyaránt a filoxéra és peronoszpóra elleni védekezést tartotta legfontosabbnak. Részletesen írt a filoxéra elleni védekezés különféle módozatairól (szénkénegezés, amerikai szőlőfajták, állami szőlőtelepek, oltványok, homoki szőlőművelés, nemzetközi filoxéra egyezmény, szőlőoltványforgalom szabályozása, stb.). Fontosnak tartotta a szőlőfelújítás segítését állami kölcsönök útján, s a szőlődézsma megváltása körüli rendeletek sokaságának rendezését. Részletesen ismertette, magyarázta az 1908. évi bortörvényt, írt a borértékesítés, a szőlészeti-borászati szakoktatás intézményeiről, a hegyközségekről, statisztikai táblázatokat közölt Magyarország szőlőterületéről, szőlő- és borterméséről, borforgalmáról.

Lónyay Ferenc nemcsak a hivatalos feladatait látta el lelkiismeretesen, de a magyar agrártörekvéseknek is hasznos munkása volt. A „Köztelek”-ben és számos más hazai gazdasági lapban („Borászati Lapok”, „Földművelési Értesítő”, „Szőlő és Borgazdasági Lapok”) jelentek meg közleményei, a köztelki gazdatanácsokon tevékenyen részt vett, tagja volt az OMGE Szőlészeti és Borászati Bizottságának is. A szőlőrekonstrukció, borkereskedelem fellendítése és a közpincék létrehozása érdekében kifejtett tevékenysége a magyar szőlészeti-borászat fellendítését eredmé-

nyezte. Az általa alkotott 1893. és 1908. évi magyar bortörvények Európa legszigorúbb bortörvényei voltak abban az időben.

A közszolgálatban szerzett érdemei elismeréséül 1912-ben a Lipót-rend lovagkeresztjét kapta, 1916-ban a király legfelsőbb elismerésben részesítette.

1945. április 11-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

A mesterséges borok készítésének és forgalombahozatalának tilalmazásáról szóló törvény (1893. évi XXIII. tc.). (Magyarázó jegyzetekkel ellátta.) Bp., 1893. 84 lap.
Szőlőművelés és borászat (In: Magyarország földművelése.) Bp., 1896. 611-684. lap.

La viticulture en Hongrie. Bp., 1900. 18 lap.

Szőlészeti és borászati közigazgatás. Bp., 1913. 182 lap.

Mire ügyeljünk a szőlővesszők és a szőlőoltványok beszerzésénél. (Rádiós gazdasági előadások.) Bp., 1937. 8 lap.

Irodalom:

DRUCKER Jenő: Dr. Lónyay Ferenc nyugalomban. BL. 1918. 263—265. lap.

LOVASSY SÁNDOR (1855—1946)

1855. október 28-án született Abonyban, apja gimnáziumi tanár volt, akit gyakran helyeztek át Magyarország különböző gimnáziumaiba. Így az ifjú Lovassy több helyen végezte alsó- és középfokú tanulmányait. 1872-ben beiratkozott a debreceni Országos Gazdasági Felsőbb Tanintézetbe, ahol 1874-ben szerzett oklevelet, majd a budapesti Tudományegyetemen természetrajz-földrajz-vegytan szakon tanult tovább. Újabb oklevelének átvétele előtt egy évvel (1876-ban) a Gömör megyei nagyrőcei (ma: Velká Revuca — Csehszlovákia) polgári iskola tanára lett. Ezt átmeneti időszaknak tekintette, mert gazdasági tanintézeti tanár szeretett volna lenni. Debrecenben Deininger Imre, a neves archeoagrobotikus felfigyelt a tehetséges fiatalemberre, aki különösen az ornitológia és a gazdasági állattan

iránt érdeklődött. Deininger — aki közben a magyaróvári akadémiára került — biztatta a további kutatásokra, sőt a keszthelyi Gazdasági Tanintézet igazgatói székébe kerülve szívesen látta volna az intézményben Lovassyt, aki addigra már számos érdekes zoológiai cikket közölt, sőt önálló munkája is megjelent Gömör megye madárfaunájáról. Az „átmeneti időszak” 13 esztendeig tartott, mert csak 1889-ben sikerült Keszthelyre kerülnie.

A tanintézetben gazdasági állattant, ásványtant és földtant tanított, de bekapcsolódott a növénytan, a növénykórtan és a baktériológia oktatásába is. 1891—92-ben a tanintézet rovargyűjteményét dolgozta fel az intézmény évkönyvében. Közeli kapcsolatba került Herman Ottóval, s megbízása alapján a hazai madártörzsjelölés-kutatásokkal (oológia) kezdett foglalkozni. Jelentős részt vállalt azt 1891-ben Budapesten megrendezett II. Nemzetközi Ornitológiai Kongresszus alkalmából bemutatott madártani kiállítás munkájából.

1897-ben a keszthelyi Gazdasági Tanintézet új helyre költözött, az akkor még csak egyemeletes tanépületbe. (Ma is ez a keszthelyi Agrártudományi Egyetem otthona — azóta alaposan kibővítve.) Itt Lovassy sokkal kedvezőbb tárgyi feltételek mellett folytathatta tanári munkáját, kibővített gyűjteménytár és laboratórium, korszerű felszerelések álltak rendelkezésére.

Sorra jelentek meg cikkei, tanulmányai, melyek többsége ornitológiai kutatásainak eredményeit tükrözte, elsősorban oológiai témájúak voltak, de egyre behatóbban foglalkozott a Balaton madárvilágával is. Az 1910-es évektől a háziállatok származása is foglalkoztatta, több írása jelent meg a ló, a szarvasmarha, a kecske, a juh, a sertés, a pásztorkutyák háziasítás előtti állapotáról.

Lovassyt 1916-ban kinevezték az akkor akadémiai fejlesztett keszthelyi szakoktatási intézmény élére. Nehéz időszakban, az első világháború derekán vette át az irányítást. A háborús évek nehézségei az akadémiát sem kímélték: a tanítás szünetelt, a tanárok és hallgatók jelentős része a harctéren volt, az intézményben kórházakat rendeztek be. 1919 januárjában csak nagy erőfeszítések árán tudták Lovassy irányításával újból megindítani az oktatást. 1920-ban Lovassy és tanártársai is csatlakoztak ahhoz az általános javaslatához, mely kérte az akadémiai oktatás 4 évre való felemelését. Ez azonban akkor nem valósult meg. Lovassyt 1921-ben nyugdíjazták.

Ezután jóval több ideje jutott élete fő műve, a hosszú évek óta készülõ nagyszabású állattani kézikönyv megírására, mely 1927-ben jelent meg „Magyarország gerinces állatai és gazdasági vonatkozásai” címmel. Ezt a munkát méltán tekinthetjük az első korszerű magyar gazdasági állattannak. A könyv általános állattani bevezetővel kezdődik, s ebben áttekinti az állatok rendszertani osztályozásának addigi irányzatait. Ennek során elismeréssel szól a darwinizmus elméletéről, s Darwinról az a véleménye, hogy ő volt az, „... aki a származástan elméletének először adott igazi tudományos alapot...” Könyvében ezután tér rá a gerinces állatok öt rendszertani osztályának (emlősök, madarak, hüllők, kétélttűek és halak) mindenre kiterjedő ismertetésére.

Érdekelte a dísznövénykutatás is. Az 1900-as évek első évtizedében a Hévíz-tóba tündérrózsákat telepített, ezekről többször is beszámolt, de foglalkozott a begóniával és az oszlopkaktuszokkal is.

Az 1920—30-as években is folytatta ornitológiai megfigyeléseit, melyet a szaklapokban ismertetett. Az 1930-as évek elején több írása is megjelent a pusztuló Ecsedi-láp madárvilágáról. Utolsó írása a balkáni (általa töröknek nevezett) gerléről 1938-ban, 83 éves korában jelent meg. Rendkívül termékeny szakíró volt, a „Keszthelyi Hírlap”-ban közölteken kívül több száz kisebb-nagyobb cikke jelent meg önálló könyvei mellett. Ezek elsősorban a „Természettudományi Közlöny”, az „MTA Matematikai és Természettudományi Közleményei”, a „Természet”, az „Aquila” hasábjain, a keszthelyi Gazdasági Tanintézet évkönyveiben, a Balatoni Múzeum Egyesület évkönyveiben jelentek meg.

Széles körű társadalmi tevékenységet fejtett ki. A Természettudományi Társulat, valamint a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók központi választmányainak tagja volt, s nagy megtiszteltetésnek tartotta, amikor 1929-ben a földművelésügyi miniszter a Madártani Intézet tiszteletbeli tagjává nevezte ki. 1892-től 12 éven át a „Keszthelyi Hírlap” felelős szerkesztője volt. Keszthely legnagyobb egyéniségei között tartják számon, s ezt az eddigieken túl a helyi múzeumügy megszervezésével és ápolásával érdemelte ki. 1898-ban alakult meg a Balatoni Múzeum Egyesület, első elnöke 1941-ig Lovassy volt. Nagyon sokat vállalt magára ez ügyben: gyűjtötte a muzeális anyagot, 1903-ban évkönyvet jelentetett meg, intézte az adminisztrációt, s a múzeumnak megfelelő helyet igyekezett szerezni. Önálló múzeumépület építése végül 1925-ben kezdődött meg, de az állandó pénzhiány miatt csak 1935-ben készült el. A mai keszthelyi Balatoni Múzeum létrehozása elsődlegesen Lovassy érdeme volt. Élete utolsó éveit visszavonultan töltötte, a második világháború eseményei, a Balatoni Múzeum anyagának elhurcolása, pusztulása nagyon megviselte. 1946. július 8-án hunyt el Keszthelyen.

Főbb munkái:

Adatok Gömör megye madárfaunájához. Bp., 1882.

Magyarország gerinces állatai és gazdasági vonatkozásai. Zoológusok, mezőgazdák, erdészek . . . használatára. Bp., 1927. 895. lap.

Az Ecsedi-láp és madárvilága fennállása utolsó évtizedeiben. Bp., 1931. 86 lap.

Irodalom:

NÁRAY Andor: Lovassy Sándor dr. Kt. 1921. november.

FÜZES Miklós: Dr. Lovassy Sándor élete és munkássága. (In: Georgikon 175. Szerk. Sági Károly.) Bp., 1972.

LUKÁCS KÁROLY (1882—1954)

1882. május 13-án született Balatonbogláron. Kilenc testvére volt. Elemi iskoláit szülőfalujában, a gimnázium nyolc osztályát a kaposvári Állami Főgimnáziumban végezte, itt nyerte el 17 évesen az önképzőkör pályadíját, Flammarion francia csillagász műveinek fordításával.

Tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen és a párizsi Sorbonne-on folytatta, majd 1905-ben földrajzból és történelemből középiskolai tanári oklevelet, 1907-ben bölcsészdoktori diplomát szerzett. Első tudományos eredményei azonban még a csillagászathoz kötődnek. Az egyetem asztrofizikai pályázatának nyerteseként 1902. nyarat az ógyallai csillagvizsgálóban töltötte bolygómegfigyelésekkel.

1908-ban francia nyelv és irodalomból is tanári képesítést kapott, ettől kezdve tíz éven át a győri főreáliskola tanára volt. 1914-ben a kaposvári ezred kötelékében indult a keleti hadszíntérre, majd itt szerzett sebesüléseiből felgyógyulva az olasz fronton, Doberdónál érte a háború vége.

Visszatérése után 1919 elején a győri főreáliskola igazgatójává nevezték ki. A Tanácsköztársaság idején a győri közalkalmazottak és fizikai munkások közös demonstrációjának ünnepi szónoka volt, április 11-én a Győri Munkás- és Katonatanács tagjai közé választották.

A Tanácsköztársaság bukása után a proletárdiktatúra támogatása miatt áthelyezték. Új állását Cegléden nem fogadta el, nyugdíjazását kérte. Ettől kezdve életét a balatoni halászat felvirágoztatásának szentelte. 1920-ban a Balatoni Halászati Vállalat titkára, majd ügyvezető igazgatója lett. Később szorgalmazta a Siófoki Halkonzervgyár létrehozását. A 20-as években európai tanulmányútjai során szerzett tapasztalatai alapján kezdeményezte a fonyódi Hallisztgyár megalapítását, majd megindította a halpikkelyfény exportját Európába. „A hallisztgyártása és minősége” című cikkében 1931-ben bebizonyította, hogy a magyar halliszt áruvá vált az európai piacon. Európában elsőként dolgozta ki és valósította meg a félmesterséges süllőkeltetést, az ikrák áttelepítésével.

A Balaton halfajainak több tanulmányt is szentelt. „A Balaton halairól és halászatáról” szóló leírása fontossági sorrendben sorolja fel őket, kiemelve a fogasnak, a süllő Balatonra jellegzetes válfajának jelentőségét, melynek Lukács Károly szerzett európai hírt. „Amerikai halak a Balatonban” című ötoldalas cikkében remek összefoglalást ad az idetelepített halfajtákról, a „Természettudományi Közlöny”

hasábjain; 1921. és 1944. között csak a „Halászat” című szaklapban 86 cikke jelent meg, melyek témájukban a Balatonhoz kötődnek.

Külön figyelmet szentelt a lengyel, német, osztrák, svájci, olasz, francia és szovjet tavak halászatának. „A halászat és a halismeret fejlődése a Szovjetunióban” című cikkében („Hidrológiai Közlöny”, 1950. 30. sz.) az orosz tavak halászatának történeti fejlődését vázolja fel, párhuzamba állítva a hazai halászattal.

Francia nyelven írott „Le Balaton, sa peche et pisciculture” című könyve Neuchatelben látott napvilágot 1932-ben. Rendszeresen publikált a „Bulletin francais de pisciculture”, az „Allgemeine Fischerei-Zeitung” és a „Sportfischer” hasábjain.

A keszthelyi nyári egyetemen 1937-ben és 1938-ban francia nyelven, a BIB által rendezett előadásokon 1931-től 1937-ig francia és magyar nyelven, a rádióban 1936 és 1947 között hangzottak el előadásai.

1931-ben jelent meg a Magyar Szemle Társaság Kincsestára kiadásában „Balaton” című munkája, a Balaton természeti, társadalmi, gazdasági viszonyainak történeti fejlődéséről, tudományos igényű ismertetőt adva a tóparti községekről az utazóknak. A második kiadás 1941-ben kitér a műemlékekre, új statisztikai adatokat szolgáltat, foglalkozik a Balaton és a környező vizek gyógyító hatásával. „Siófok fürdő fejlődése 1863—1945” címmel írott kis füzete a mai olvasó számára szinte hihetetlen tényeket tár fel az üdülőfaluk történetének hőskorából. Más cikkeiben nem jósol nagy jövőt a tó idegenforgalmának, véleménye szerint a Balaton inkább a magyar értelmiségé lesz.

1939-ben az első zsidótörvény miatt nyugdíjba kellett mennie. Ettől kezdve Budapesten a Széchenyi Könyvtárban és az Országos Levéltárban kutatott a magyar, de főleg a balatoni halászat múltja és a vízi birtokviszonyok története után. E témában írt dolgozatai, a „Halászat”, „Balaton”, „Balatoni Szemle”, „Ethnographia”, „Magyar Nyelv”, „Magyar Statisztikai Szemle”, „Hidrológiai Közlöny” folyóiratokban és a „Siófoki Füzetek” sorozatában jelentek meg.

Nagy figyelmet érdemelnek néprajzi tárgyú munkái, melyek közül néhány még a halászati vállalatnál töltött években született. Ilyen a balatoni jégi halászat leírása, Herman Ottó és Jankó János művei mellett a népi halászat mai kutatóinak egyik fő forrása. „Tiszai hatás a balatoni halászatban” című, 1951-ben az „Ethnographia” hasábjain megjelent tanulmánya, szándéka szerint Jankó János és Herman Ottó nyomdokain halad, de „Társadalom-gazdaságtörténeti, s műszaki-vízgazdaságtörténeti összefüggések” megvilágítására törekszik. Több néprajzi műve, így ez is nagyban épít Bél Mátyás „Tractatus”-ára.

Lukács Károly gyermekkori példaképe Herman Ottó volt. Kettejük életművében sok közös vonás van. „Mindketten a természettudomány felől jutottak el életük utóján a néprajztudományhoz. Halászati vizsgálódásuk egyformán kétirányú, történeti és gyakorlati jellegű. Történelmi szemléletük, nyelvészeti érdeklődésük mind közös vonásokat mutat”.

Lukács Károlynak a hagyományos balatoni halászélet tárgyú anyagának gyűjté-

sében is nagy szerepe volt. 1934-ben vetette fel először egy halászati múzeum gondolatát, melyet 1945-ig a Halászati Rt. szakgyűjteményeként szervezett meg. Nagyobb szabású gyűjtés csak 1946-ban kezdődött, s 1954-ben meg is alapította a siófoki múzeumot, melyet szándéka szerint a keszthelyi Balaton Múzeum mintájára fejlesztett volna tovább. Ebben azonban halála megakadályozta. Élete utolsó munkái, Bél Mátyás „Tractatus”-ának szövegkritikai vizsgálata, a Balaton vízjogának és birtokviszonyainak története, valamint a balatoni halászat újkori története, befejezetlenül maradtak.

1954. május 23-án Budapesten hunyt el.

Főbb munkái:

Jégi halászat a Balatonon. Tk. 1929. 5. sz.

A halliszt gyártása és minősége. TK. 1931. február 15.

Amerikai halak a Balatonban. TK. 1937. aug. 8.

A Balatonvidék földrajza kétszáz év előtt, Bél Mátyás Notitia Comitatum Veszpremiensis, Simighiensis ez Szaladiensis című kéziratának ismertetése. Tihany, 1942. 15 lap

A Balaton. Bp., 1941. 112 lap.

Tiszai hatás a balatoni halászatban. Ethn. 1951. 83—112. lap.

Siófok fürdő fejlődése (1863—1945). Siófoki füzetek 8. Siófok, 1982. 30 lap.

Irodalom:

CSERMÁK Géza: Lukács Károly (1882—1945) Ethn. 1954.

REŐTHY Ferenc: Lukács Károly — életrajz és bibliográfia (Somogyi Bibliográfiák 4.) Kaposvár 1973.

LUKÁCSY SÁNDOR (1815—1880)

Lukácsy Sándor (hutirai) 1815. január 20-án Tápiósápon született. Családi körülményeit nem ismerjük. Eredetileg ügyvédnek készült, később kertészetre, gyümölcsészetre adta magát. 1848 előtt Újpest mellett, Káposztásmegyeren csemeteeladással is foglalkozó faiskolája volt. Az 1848-as szabadságharcban honvédhadbiztosként vett részt. A szabadságharc bukása után több kísérletet tett egy kertészeti egyesület kialakítására. Közben Rákospalotán gyümölcsöskertet és faiskolát alapított. 1858-ban megalakította a „Magyar Kertészeti Társulatot” báró Prónay Gábor elnöksége alatt. E társulatnak kezdetben több mint 2000 tagja volt, s számos képviselője az ország különböző részein. Kapcsolatban volt vele egy kertészeti és gyümölcsészeti központi csarnok, Komáromban egy fiókcsarnok, s ügynökségek szerte az országban. Rákospalotai gyümölcstelepén „faápolókat képező intézetet” szervezett. Nyilvános szakközlőnye a „Kerti Gazdaság” volt. A Nemzeti Múzeumban több kiállítást is szervezett. A kertészeti társulat 5 év múlva megszűnt. A hatvanas évek végétől kezdődően a községi faiskolák alapításával és felügyeletével megbízott miniszteri kormánybiztosként tevékenykedett. Erdélyben Désen egy gyümölcsészeti-kertészeti társulat megalakításán fáradozott.

Írt szakcikkek a „Falusi Gazdá”-ba, a „Gazdasági Lapok”-ba, a „Néptanítók Lapja”-ba. Szerkesztette a „Humoristikai gazdasági házinaptár”-t 1854-ben, a „Belgazdasági Kis Közlöny”-t 1857-ben, a „Kerti Gazdaság” című szaklapot 1857—1862 között, majd ennek folytatását, „A Nép Kertésze”-t 1864—1879 között. Ugyancsak szerkesztője volt a „Kertészetünk” című kiadványnak 1863-ban, a „Magyar Kertészeti Társulat Évkönyvének” 1858-ban, a „Kerti Gazdaság Könyvtára” (1858) és a „Gazdasági Utasítások” (1868) elnevezésű kiadványoknak.

Hasznos útmutatást írt a népiskolák számára a fatenyésztésről. Bevezetesként a fatenyésztés hasznáról ír, majd a faiskolákról, azokban való munkákról (faiskola földmegmunkálása, magvetés ideje, dugványozás, öntözés stb.). Külön szól a nemesítésről, az oltásról, annak különféle módjairól (hasítékban oltás, héj- vagy kéreg-, oldaloltás, párosítás, nyergezés), a szemzésről, majd a díszfák, bokrok nemesítéséről. Szól röviden a szőlőkről is, majd végül egy hasznos kisanptárat állít össze a faiskola kezelő munkáiból. A múlt század közepén fellendülő selyemhernyótenyésztésről könyvet írt. Ebben elemzi a selyemtenyésztési rendszereket, a selyemhernyó fajtáit, a tenyésztéssel kapcsolatos munkákat, az eperfatenyésztés gondjait, munkálatait. Szakírói tevékenysége igen sokrétű: írt a szőlők kerti műve-

léséről, az 1863. évi tenyészeti és termés után leírta Bogyai Lajos badacsonyi szőlőgyűjteményének lajstromát.

A múlt század második felére a szőlőhegyen nagyban termesztett borszőlőktől a kerti művelésű csemegeszőlő termesztése elvált, s Lukácsy szükségét érezte a kerti szőlő (csemegeszőlő) művelésének ismereteit összefoglalni. „A szőlő kerti művelése rajzokkal” című könyvében a szőlővel kapcsolatos évi munka menetét írja le a szaporítástól a szőlőföld megmunkálásán, ültetésen, metszésen keresztül a szőlőlugasok körüli munkáig. Ismerteti korának divatos — elterjedt szőlőművelési rendszereit, a magastörzsű szőlő kialakítását (palmette), Thomery rendszerét. Kitér a lugasok felújítására, a hagyományos, karó melletti magasművelésre, majd végül felsorolja — Bogyai Lajos badacsonyi szőlőgyűjteménye alapján — a kerti művelésre, lugasokra ajánlható szőlőfajokat (517 faj!). A különféle művelési módokat, tőke kialakítási formákat rajzokkal illusztrálta.

Az aszályos Alföld terméketlenségének okát az erdők kipusztításában s a csapadékvíz gyors lefolyásában látta. „A magyar Alföld befásítása” című könyvében a fásítás célját az alábbiakban látja:

1. A futóhomok megkötése
2. A talaj vízháztartásának javítása
3. A szelek megfékezése
4. Állattenyésztés számára kisebb pagonyok, enyhelyek befásítása
5. Települések határának fásítása, kertek gyümölcsstelepitése.

Könyvének érdemi részében ismertette a Magyarországon szabadon tenyésző fákat, bokrokat, amelyek az Alföld befásítására sikeresen használhatók, 103 fát-bokrot, cserjét sorolt fel, megjelölve származási helyét, talajigényét, szaporításmódját, a mag vetésidejét, s a fa fejhasználásmódját, tüzelőértékét. Felsorolta a nagyobb, tenyésztésre alkalmas fákat, majd a befásítás gyakorlatát ismertette a helynek megfelelő fafajok kiválasztásától a faiskolák létesítésén keresztül a fasorok, erdősávok, erdők telepítéséig.

„Gazdasági kis káté”-ját a népiskolai tanulók és a „gazdasági ipar”-ban kevésbé jártas néptanítók számára írta, hogy bevezesse őket a gazdálkodás körüli tudnivalókba. Kérdve-tanító módszerrel, általános kérdésektől kiindulva a mezőgazdaság egyes területeinek tudnivalóit kérdezi végig, s ad rájuk tömör választ: növénytermesztés általában, földismeret, földművelés (trágyázás, vetésforgó, földmegmunkálás, ásás-kapálás, szántás, rétművelés), növények osztályozása, gyümölcsstermesztés, takarmánynövények, gabonafélék, konyhai növények, gyógy- és ipari növények, állattenyésztés (nem ilyen részletesen), méhészet témakörökben.

Lukácsy mint a Földművelés, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium által a községi faiskolák létesítésére kiküldött miniszteri biztos, nyilvános jelentésben ismertette a törvényhozói intézkedéseket, rendeleteket a faiskolák létesítésére, felmutatván az addigi eredményeket, s válaszolva a további teendőket. Ismertette az 1874-ben kiadott miniszteri biztosi utasítást a községi faiskolák telepítésére, me-

lyekben a községek határának telepítéséhez csemetéket nevelnek, nemes gyömlöcs-fajokat szaporítanak, ezzel a „kertipart” fejlesztik, s mindezekbe a munkálatokba bevonják a tanuló ifjúságot is. Jelentős szerepet szánt Lukácsy Sándor a homok megkötésében is a faiskoláknak.

Lukácsy Sándor személye elsősorban azért fontos a magyar kertészet történetében, mert ő az, aki a vállalkozó szellem ösztönzése céljából megindította a rendszeres magyar kertészeti szakajtót, létrehozta az első kertészeti társulatot. Egyéb kertészeti tevékenység mellett mindig fontos szaklapot szerkesztett egészen haláláig.

1880. december 14-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Selyem és eperfatenyésztes. Pest, 1857. 64 lap.

A szőlő kerti művelése rajzokkal. (Hazai viszonyokra átdolgozta.) Pest, 1863. 53 lap.

Méltóságos várbogyai Bogyai Lajos cs. kir. kamarás úr badacsonyi szőlőgyűjteményének lajstroma. Pest, 1863. 47 lap.

A magyar Alföld befásítása. Pest, 1864. 83 lap.

Gazdasági kiskaté. Pest, 1869. 70 lap.

A fatenyésztes, olvasó könyv a népiskolák használatára . . . Vác, 1871. 117 lap.

Irodalom:

— —: Lukácsy Sándor. VnÚ. 1880. 51. sz.

GALGÓCZY Károly: Lukácsy Sándor. Az OMGE emlékkönyve. Bp., 1885.

MACZELKA LÁSZLÓ (1921—1983)

1921-ben született Hódmezővásárhelyen. A középiskolai tanulmányok elvégzése után a Műszaki Egyetemen szerzett vegyész-mérnöki diplomát 1944-ben. A Rugyanta gyárban dolgozott 1946-ig, innen a selypi Cukorgyárhoz került már mint vegyész. Pályája a korra jellemzően hamar ívelt felfelé, hamarosan fővegyész, majd vállalatvezető-gyártásvezető lett. Később a sárvári és ácsi cukorgyárakban fővegyészként dolgozott. Pedagógiai munkássága 1951-ben kezdődött a Gazdasági és Műszaki Akadémián. 1953—56-ig a budapesti Műszaki Egyetem élelmiszerkémiai tanszékén docensként működött. Ezután rövid ideig a Kereskedelmi Minőségellenőrző Intézetnél volt alkalmazásban, 1956—62 között az Édesipari Központi Laboratóriumban dolgozott. 1962. után életútja elkanyarodott eredeti szakmájától, 10 éven át a gumi-, majd az építőipar területén tevékenykedett. 1972-ben tért vissza az édesipari kutatáshoz. 1978-ban megrendült egészségi állapotára való tekintettel nyugdíjaztatását kérte. 1983. júniusában hunyt el.

Vázlatos és ellentmondásos életrajza nem tükrözi azt a szerteágazó munkásságot, melyet élete során az élelmiszeripar több szakágazatában folytatott. A magyar élelmiszertudomány egyik figyelemreméltó egyénisége volt. Fáradhatatlan munkabírárs, lényeglátás, koncepciózus gondolkodás, több nyelv ismerete és nem utolsósorban szilárd alpműveltség volt rá jellemző. Szeretett tanítani, lelkesen szervezett laboratóriumokat s kutatott új dolgok után. Behatóan tanulmányozta az édesiparra vonatkozó korabeli szakirodalmat, fontos dolognak tartotta az új ismeretek továbbadását.

Irodalmi munkássága igen gazdag volt. Sok szakkönyvet, egyetemi tankönyvet írt és fordított, számos cikket publikált. Ez volt az az időszak — az 1950-es évek és a hatvanas évek eleje — amikor meg kellett teremteni az élelmiszeripar magyar nyelvű szakirodalmát. Maczelka oktatói tevékenységével és szakírói munkásságával egyaránt kivette részét az akkori szükségleteket kielégíteni kívánó szakemberképzésben.

Legismertebb s még ma is használatos az „Élelmezési iparok” (1952) című kétkötetes, kézikönyv értékű munka, melyet Telegdy Kováts László és Holló János szerkesztett. Ebben Maczelka László a „Technológia” és a „Cukoripar” fejezeteket írta. Nagy hiányt pótolta a maga idejében egyetemi tankönyvként is használt munka, mert ezt megelőzően ugyanis 1934-ben látott napvilágot egy élelmiszerkémiai foglalkozó kiadvány. Az egyetemi oktatás korszerűsítését és a hazai élelmiszeripar előtt álló feladatok megoldását akarta a társszerzős könyv segíteni. Hogy

mennyire szükség volt rá mind a tényleges gyakorlati munkában, a termelésben, mind pedig az egyetemen, bizonyítja, hogy először — 1952-ben — a második kötet, a technológiai rész jelent meg, s csak öt évvel később a kémiával és anyagismerettel foglalkozó első kötet. Mindkét kötetben „... de különösen a nyersanyagismeretben szem előtt tartottuk azt a elvet, hogy az élelmezési iparok fejlődése a mezőgazdasági termelés korszerű fejlődése nélkül elképzelhetetlen, ezért a jól képzett ipari szakemberek számára a modern agrotechnika legalábbis vázlatos ismertetése nélkülözhetetlen.” A könyv érdekessége s egyben érdeme, hogy minden egyes rész kitér az adott iparág történeti fejlődésére, a kimagasló magyar szakemberek működésének bemutatására is.

A maga korában szintén alapvető jelentőségű volt a Holló Jánossal közösen írt „Automatizálás az élelmiszeriparban” című munkája. A felszabadulás óta nagy fejlődésen ment ugyan keresztül az élelmiszeripar, de a megoldandó feladatokhoz ez még nem volt elegendő. Különösen ezen iparág műszaki színvonala s a műszaki emberek felkészültsége szorult fejlesztésre. Maczelka és szerzőtársa alaposan áttanulmányozva a vonatkozó a külföldi szakirodalmat, arra a következtetésre jutottak — amit a hasonló helyzetben lévő környező országok is célul tűztek ki maguk elé —, hogy a továbbfejlődés következő legfontosabb lépése az automatizálás. A minőségi többtermelés döntő kérdése az élelmiszeripar minden ágában ekkor az automata gépsorok bevezetése volt. A könyv számos hasznos elméleti és gyakorlati útmutatást tartalmaz. Az alapfogalmak, a cél és feltételek, valamint az automatizálás jelentőségének megfogalmazása után a téma műszaki vonatkozásait tárgyalják. A mű második fele foglalkozik részletesen az élelmiszeripar egyes ágaival, vizsgálja a gépesítés feltételeit és az alkalmazható eljárásokat.

Maczelka munkái között számos tankönyvet találhatunk. Megírta a „Cukoripari technológiá”-t az élelmiszeripari technikumok számára. E kétkötetes munka alaposan kidolgozott technológiai ismertető, melyben a cukorrépa termeléstől kiindulva elmagyarázza a feldolgozásának folyamatát, elemzi a gyártási eljárásokat a gazdaságosság szempontjából is. A bevezetőben foglalkozik a cukor és a cukorgyártás történetével, sőt az üzemegészségtanra és a tűzvédelemre is kiterjedt figyelme.

Egyetemi tankönyvként használták az ötvenes évek közepén a Telegdy Kovács Lászlóval közösen írt „Répacukorgyártás” című kétkötetes, több mint 900 oldalas munkáját. Szintén szerzőtársakkal írt egyetemi tankönyv volt az „Élelmiszer áruismeret” című munka. E munka — a szerzők bevallása szerint is — úttörő kezdeményezés volt Magyarországon. Megírásáig nem volt kellőképpen tisztázva az áruismeretnek, mint tudománynak a tárgya. A szerzők igyekeztek úgy tárgyalni a szóban forgó témát, hogy az közvetlen kapcsolatban álljon az áruismeret akkori helyzetével. Vázták múltját és akkori lehetőségeit. Olyan könyvet akartak az egyetemi hallgatók kezébe adni, „... melyben az árucikkkel kapcsolatos s egyébként csak nagy munkával összegyűjthető, legfontosabb jellemző adatok egy helyen

megtalálhatók.” Távolabbi céljuk az volt, hogy „... a később bizonyára megvalósításra kerülő áruismereti gyakorlati oktatás lehetőségeit” megteremtsek.

1951—1958 között, nyolc éven át szerkesztette az „Élelmezési Ipar” című MÉTE szakfolyóiratot.

Műszaki továbbképző tanfolyamok előadójaként is szerepelt. A szénhidrátok élelmiszeripari jelentőségéről tartott előadás-sorozata könyv alakban is megjelent. Folyóiratokban napvilágot látott cikkei közül kiemelésre méltó a Szabó Sándorral közösen írt és az „Édesipar”-ban 15 folytatásban megjelent cikksorozat, melyben részletes történeti visszapillantást is adva feldolgozták az édesipar korszerű technológiájának elméletét.

A fentiekből is látható, hogy az élelmiszeripar területéről legközelebb a cukor-és édesipar állt hozzá. Az édesipar területén ő kezdte el az első igényes kutatást a matematikai statisztika alkalmazásával.

Főbb munkái:

Cukoripari laboratóriumi gyakorlatok. 1—2. köt. Bp., 1952. 96 és 96 lap.

Cukoripari technológia. (Tankönyv az élelmiszeripari technikumok számára.) 1—2. köt. Bp., 1952. 227 és 227 lap.

Technológia. (In: Élelmezési iparok. 2. köt. Szerk. Telegdy Kováts László-Holló János.) Bp., 1952. 836 lap.

Szénhidrátok. (A MÉTE 1956. évi műszaki továbbképző tanfolyam elhangzott előadások.) Bp., 1956. 80 lap.

Édesipari anyagismeret. Bp., 1962. 200 lap.

Telegdy Kováts László-Maczelka László: Cukoripar. (In: Élelmezési iparok. 2. köt. Szerk. Telegdy Kováts László-Holló János.) Bp., 1952. 836 lap.

Holló János-Maczelka László: Automatizálás az élelmezési iparban. Bp., 1954. 484 lap.

Telegdy Kováts László-Maczelka László: Répacukorgyártás. 1—2. köt. (Egyetemi tankönyv.) Bp., 1955. 910 lap.

Halász Tibor-Maczelka László: Élelmiszer áruismeret. (Egyetemi tankönyv.) Bp., 1956. 526 lap.

Holló János-Maczelka László: Ismeretek az élelmiszerek fizikai kémiájának köréből. (In: Élelmezési iparok. 1. köt. Szerk. Telegdy Kováts László-Holló János.) Bp., 1957. 767 lap.

Szántó Sándor-Maczelka László: Az édesipar korszerű technológiájának elméleti alapjai. 1-15. rész. Éi. 1972. 2. füz.—1975. 4. füz.

Irodalom:

MOHOS Ferenc: Maczelka László (1921—1983). Éi. 1984. 3. sz.

MADARÁSZ GYULA (1858—1931)

1858. május 3-án született Pesten. Apja Madarász Zsigmond Ede jómódú dzsenteri, anyja Szabadffy Szerafin volt. A pesti piarista gimnáziumban érettségizett és az orvosi karra íratkozott be, de csak az első szigorlatot tette le. Döntő hatással volt rá az orvoskaron dr. Margó Tivadar, az állattan és szövettan professzora. Doktori fokozatot már a bölcsészkaron szerzett 1881-ben, az egyetemes állattanból. Már harmadévesként gyakornokoskodott a Nemzeti Múzeumban, 1880-ban lett segédőr 1883-tól 1915-ig, nyugdíjba vonulásáig mint az állattár igazgatójára dolgozott.

Még csak 23 éves volt, amikor közreadta a hazai madarak rendszeres névsorát, amely a maga szerény 36 lapjával évtizedek múlva a több mint 600 oldalas főművének alapja. 246 faj latin elnevezésekkel való felsorolása után megemlé-

kezik valamennyi hazai szakmai elődjéről. Elsőnek a csehországi születésű Schönbauer J. Antalt említi, akinek latin nyelvű munkája Hungaria madarairól még 1795-ben jelent meg. Petényi J. Salamon nevének kívül ott olvashatjuk számos XIX. századi kutatóét is, munkáik feltüntetésével. Ez is bizonyíték arra, hogy fiatal kora a tudatos szakmai felkészülés időszaka volt.

A II. Nemzetközi Ornitológiai Kongresszus, melyet Herman Ottó szervezett 1891-ben Budapesten igen jelentős esemény volt. A triumvirátus: Herman, Chernel és Madarász, a kongresszus idejére egy kiállítást tervezett. A meglévő anyagot új, nagyszabásúan szervezett madárvonulási megfigyelésekkel, gyűjtéssel kívánták kiegészíteni. A Drávafoktól a Velencei tavon (ahol Chernel) és a Balatonon át (itt Herman O.) egész a Fertő-tóig (Madarász területe) a helyszínre utazva, három tavaszi hónapban át végezték megfigyeléseiket, naplóztak és gyűjtötték az új anyagot. De nemcsak ők, hanem az egész ország területéről tizenhatan vettek részt a

munkában, előre meghatározott szabályok szerint vizsgálva közvetlen környezetüket. Közöttük olyan egyéniségek voltak, mint Faszl István tanár Sopronból, aki Chernel Istvánt és Csörgey Tituszt elindította pályájukon, vagy Csató János Nagyenyedről (ma: Aiud-Románia), akinek a Nemzeti Múzeum után az országban a legjelentősebb madártani gyűjteménye volt.

Az eredmény a Nemzeti Múzeum előcsarnokában megrendezett reprezentatív kiállítás lett, melynek több mint száz oldalas „Magyarázó”-ja (ma úgy mondanók: kiállítási ismertetője), nem csupán egy a tudománytörténeti, vagy muzeológiai dokumentumok közül, hanem annál lényegesen több. A kiadvány értékét növelik Vastagh Géza kitűnő rajzai. A rövid bevezető, az akkor modernnek számító biológiai kiállítási részt helyezi a középpontba, „mert a biológiai csoport adhatja meg az állatélet helyes fogalmát”. Madarász hangsúlyozta, hogy miután a múzeum ismeretterjesztő feladatokat is szolgál, ilyen kiállítási mód célszerűbb. Ezért gyűjtöttek a bagolyodutól kezdve a nádszálon, vagy fűzfaágon ringó kettős fészken át, a tojásokig és odvasfaig mindent, ami a kiállítást szemléletessé tette. A kiállítás hagyományos, rendszertani része is értékes volt, de kevésbé látványos. Egészen újszerűnek számított a 155 darabot számláló mellcsont gyűjtemény, amellyel a madár-csontvázat legjellegzetesebb részét kívánták bemutatni. Bár a kiállítás maga az akkori Magyarországot, beleértve Horvátországot, Szlavóniát, továbbá Boszniát, Hercegovinát és Montenegrót is felölelte, Madarász hangsúlyozta, hogy ismertetője csupán a szorosán vett Magyarországra vonatkozik, ezért a zágrábi és szarajevói múzeumok igazgatói írták meg a maguk területére vonatkozó ismertetőket.

Madarász főműve a maga nemében páratlan, klasszikus rendszertan Magyarországi madarairól. Megjelenési időpontja: 1899—1903. A munka mintegy harmadát a német összefoglalás teszi ki. Évtizedekkel később írta egyik külföldi méltatója: magyar szempontból alapmű, a külföldnek pedig forrásanyag.

Madarász 364 madarat írt le, de csak az addigra már bizonyítottan nálunk is előforduló fajokat. A latin elnevezést a magyar követi, majd az egyes szinonimák és a leírás alapját szolgáló külföldi munka megnevezése. Ezután rövidre fogott morfológiai leírás következik, mindenkor kiemelve a hímek és tojók közötti különbséget. Az általános földrajzi elterjedtség zárja leírását. Az előszóban kiemelte a morfológiai leírások precizitásának fontosságát, de ugyanakkor hangsúlyozta, hogy rövidegre törekedett az áttekinthetőség érdekében. Tollakat, karmokat, csőröket ábrázoló 170 sajátkezű tollrajz könnyíti meg és teszi élvezetessé a munka használatát. A könyv első lapján verébnagyságú rajzon utal a madarak testi felépítésére, a testrészek latin és magyar elnevezéseket egyaránt feltüntetve. A fajok latin és magyar meghatározásáról részletes index tájékoztat. A megbízható adatokon kívül három nagy gyűjtemény anyagára támaszkodott: a Nemzeti Múzeum, a Zágrábi Múzeum és Csató János nagyenyedi gyűjteményére. Tárgyilagosan emlékezik meg arról, hogy a folyók szabályozása a madárállomány csökkenéséhez

vezetett. Tíz évvel könyve megjelenése előtt még maga is látott a Duna—Tisza közén kócsagot, amely addigra már a Kisbalatonra szorult. Máig érvényes lehangoló konklúziója: „madaraink legfőbb ellensége a kultúra”.

Állami megbízásból a múlt század végén számos külföldi kutató-gyűjtőutat tett. Járt Ceylonban, Hátsó-Indiában, Nubiában, Egyiptomban. Részt vett franciaországi, angliai és amerikai kongresszusokon. Utazásait cikkeiben ismerteti. A külföldi elismerését mutatja, hogy tagja volt a Nemzetközi Ornitológiai Bizottságnak, a Britisch Ornithological Unionnak, az American Ornithologist's Unionnak és természetesen a Herman Ottó által alapított Ornitológiai Központnak is. 1907-ben zoológiai laboratóriumot hozott létre, melyet éveken át vezetett.

Néhány hónappal halála előtt jelent meg a „Kócsag”-ban műveinek jegyzéke. A több mint 130 tétel zöme cikk, melyek a hazai természettudományos és az osztrák, német, valamint angol ornitológiai folyóiratokban jelentek meg és ismertetik a hazai és a beutazott tengerentúli területek egyes madarai mellett az általa felfedezett fajokat is. Ír többek között Abesszinia, Mongólia, Venezuela és a sarkvidék madarairól is. Átfogó témájú cikke a „Madarak színének fogságában való elváltozásáról” vagy a „Biológiai jelek a madárellet főbb mozzanatairól”, de foglalkozik a nádi fülemüle énekével is. Hazai és külföldi szerzőkkel közösen is írt munkákat. (Herman O., Chernel I., E. Hellmayer, O. Neuman stb.) Cikkeinek nagyobb része külföldi folyóiratokban jelent meg. Alkotó korszaka nyugdíjba vonulásával lezárult.

Anyagi függetlensége sokmindenre biztosított lehetőséget számára. Négy éven át szerkesztette és megszűnéséig ő adta ki a „Zeitschrift für die gesamte Ornithologie” című folyóiratot, amelyben német, francia és angol cikkeket is közölt. Főművét is saját kiadásban indította el, csak amikor a nagyszabású vállalkozáshoz mégsem volt elegendő saját anyagi ereje, akkor kapta meg a Nemzeti Múzeum segítségét. Az előzetes előfizetői névsorban a hazai ismert személyiségeken (és özvegy édesanyján kívül) számos jelentős külföldi szakember is szerepel Itáliától Németországon át Angliáig.

Méltatói szerint tudós, művész is derűs világfi volt, aki még vadászatra is kifogástalan öltözetben jelent meg. Az ecsetet és a karcoló tűt egyaránt kiválóan kezelte, (Ligeti Antalnál tanult egy ideig festeni) A madárfejek, lábak, szárnyak részletrajza volt erőssége. Későbbi éveiben a színárnyalatokra fektetett nagyobb hangsúlyt. Széles körű felkészültsége mellett kiváló volt a terepen is, mint „field ornithologist”, méltatói ismételten ezt a kifejezést használják.

Ha a „triumvirátust” együtt méltatják, akkor kiemelik, hogy Herman Ottó volt a szervező, akit ebben a politikai kapcsolatai és az előtérbe kerülő mezőgazdasági szempontok is segítettek, Chernel István a gyűjtő, az állománygyarapító, Madarász Gyula pedig a tudós, a rendszeralkotó, akinek szava nemzetközi kongresszusokon nem egyszer vitákat döntött el.

Meghalt 1931. december 29-én Budapesten.

Főbb munkái:

Rendszeres névsora a magyarországi madaraknak és az ezekre vonatkozó irodalom. Bp., 1881. 46 lap.

Magyarázó a második nemzetközi ornithológia kongresszus alkalmából Budapesten rendezett Magyarországi Madarak Kiállításához. Bp., 1891. 112 lap.

Fenichel Sándor ornithológiai gyűjtése az új-guineai Finisterre hegységben. A. 1894.

Ceyloni gyűjtésem madártani eredményei. TtF. 1897.

Magyarország madarai. Bp., 1899—1903. 666 lap.

Irodalom:

OTTOMÁR Reiser: dr. Julius Madarász von Nemeskisfalud. Kócsag, 1931.

VARGA Kálmán: Dr. Madarász Gyula. A. 1931—34.

MÁDAY IZIDOR (1839-1925)

1839. július 26-án született Pesten zsidó kereskedő családban. A gyermekkorára vonatkozó adatok hiányában csak későbbi tanulmányainak elvégzésétől lehet nyomon követni pályáját.

A gimnázium elvégzése és pesti jogi tanulmányai után gróf Károlyi György orosházi uradalmában gyakornokoskodott, majd 1857-ben a magyaróvári Felsőbb Gazdasági Tanintézetbe íratkozott be. 1860-tól mint gazdatiszti írnok ismét Károlyi Györgynél kapott állást. A nagybirtok igazgatási rendszerének szinte valamennyi elemét megismerte, s az itt eltöltött hat év során a gyakorlati gazdálkodás szinte valamennyi területén alapos ismeretekre tett szert.

1867-ben Arad megyében bérelt birtokot, de ettől kezdve találkozhatunk nevével a közéletben is. 1868-ban Kende Béla főispán a megye tiszteletbeli

aljegyzőjévé nevezte ki, majd az Eötvös József kezdeményezésére meginduló „népnevelési körök” szervezésében vállalt tevékeny szerepet. 1869 júniusában Gorove István, földművelés, ipar- és kereskedelemügyi miniszter Mádayt a minisztérium fogalmazójává nevezte ki. Tíz év múltán osztálytanácsossá, 1891-ben pedig minisztériumi osztályfőnökké lépett elő. 1895 januárjától mint miniszteri tanácsos dolgozott tovább egészen nyugalomba vonulásáig. 1925. április 3-án halt meg Budapesten.

Máday igen gazdag és sokirányú tevékenysége a múlt század közepétől, a feudalizmus teljes felszámolásának időszakától bontakozott ki. A kiegyezést követő hazai gazdasági és politikai élet megelégnülése nyomán hozta létre azokat a folyóiratokat, amelyek a magyarországi mezőgazdaság általános fejlődését igyekeztek szolgálni. 1870-ben indította meg a „Közgazdasági Közlöny”-t, 1873-tól pedig a „Földművelési Érdekeink”, illetve a „Falusi Gazda” című lapokat. Ez

utóbbi elsősorban a kisbirtokosok gyakorlati tanácsadójának szánta. 1879-től Széchenyi Pállal és másokkal együtt a „Magyar Föld” című gazdasági napilapot szerkesztette.

Az Országos Állatvédő Egyesületnek 1899-től 1917-ig volt az elnöke, s ez idő alatt az „Állatvédelem” és a „Gyermeknaptár” című lapokat is ő szerkesztette. Máday nevéhez fűződik egyébként a madarak és fák napjának, valamint az Országos Ifjúsági Madárvédő Ligának, illetve a Magyarországi Állatvédő Egyesületek Szövetségének a létrehozása is, miután Herman Ottó indítványát Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszternél 1906-ban keresztül vitte.

Hivatali működésének kimagasló pontját képezte az 1890-es évek hatalmas filoxéra járványa nyomán elpusztult mintegy 300 000 katasztrális holdnyi szőlőterület újratelepítése érdekében kifejtett fáradozása. Egyrészt az ellenállóbb fajták elterjesztése, másrészt a homokos területek beültetése révén kívánta megújítani a haza szőlőkultúráját. Az ő nevéhez is fűződik a telepítésről szóló 1894. évi V.t.c., valamint a bortermelés általános érdekeit védelmező 1896. évi V.t.c. megalkotása.

A gyakorlati szakember sokoldalúsága azonban Máday esetében a múlt értékeinek megőrzési szándékával is párosult. Fiatal minisztériumi titkár volt, amikor 1871-ben jelentést, illetve javaslatot nyújtott be az Országos Gazdasági Egyesülethez egy gazdasági múzeum felállításának tárgyában. A tizenhat oldalas tervezet tulajdonképpen a több mint két évtized múltával létrehozott Mezőgazdasági Múzeum megszervezésének legkorábbi dokumentuma. Máday tervezetében a Berlinben működő hasonló jellegű intézmény kilenc főosztályához képest tizenegy főosztály kialakítására tett javaslatot. Végül is nem rajta múlt, hogy a tervezett intézmény csak a század utolsó évtizedében nyitotta meg kapuit.

Mindemellett volt még egy terület, amelyen Máday szintén fáradhatatlanul dolgozott; az alkoholizmus elleni mozgalomban. Rendkívül mély humanizmusa s a nemzete iránt érzett felelősségtudat készítette arra, hogy a túlzott alkoholfogyasztás veszélyeire felhívja a századelő közvéleményének figyelmét.

Szakírói munkássága szintén kiemelkedő jelentőségű. Számptalan cikket tett közzé a múlt század hatvanas éveinek végétől nemcsak az általa irányított lapokban, hanem a „Köztelek”-ben, a „Gazdasági Mérnök”-ben, vagy éppen osztrák, illetve német folyóiratokban. A magyarországi mezőgazdaság lendületes kapitalizálódásával egyidejűleg ugyanis egyre inkább szükségessé vált a specializálódó termelési ismeretek korszerű, s minél sokrétűbb szakirodalmi terjesztése. Első jelentős könyve ehhez az igényhez igazodott, amelyet 1871-ben a len belgiumi termesztési, illetve feldolgozási módszereiről írt. Igen jellemző, hogy a művelési gyakorlattól egyáltalán nem választotta külön a feldolgozási módszereket.

Egy évvel később a hazai mezőgazdasági szakemberek oktatásának korszerűsítésére, illetve szervezési feladatairól tett közzé egy átfogó értékelést. Munkájának meghatározó gondolata, hogy agrártermelésünk versenyképessége a képzett gazdaságtervezők, illetve az alsóbb fokú mezőgazdasági oktatás minőségének függvénye.

Máday figyelme ugyanakkor a hazai agrártermelés helyes arányainak kialakítására is kiterjedt. 1874-ben a magyar szarvasmarha-tenyésztés fellendítése érdekében emelt szót, s nemcsak az új fajtákkal való kísérletezésre hívta fel a figyelmet, hanem az értékesítési lehetőségek és a ráfordítások ösztönző rendszerének megteremtéséért is sikra szállt.

Mindamellettt akár agrárgazdasági kérdésekről, akár növényvédelemről írt, mint például a filoxéra karakterológiája esetében, a természetes környezet és az ember viszonyának tárgya kitüntetett helyet foglal el Máday munkásságában. 1891-ben német nyelven publikált egy átfogó tanulmányt a madárvédelem nemzetközi összefogással történő megvalósítása érdekében. A magyarországi madárvédelmi törekvések sokoldalú bemutatását pedig Chernel Istvánnal közösen írt munkájában jelentette meg 1911-ben.

Máday Izidor munkásságát a természet és a korszerű mezőgazdasági termelés harmóniájának megteremtéséért folytatott küzdelem jellemezte, s így öröksége különösképpen szól a jelenhez. Ahhoz a generációhoz tartozott, amelynek tagjai közt találjuk Herman Ottót, Bezerédi Pált, Bernáth Istvánt vagy Beöthy Zsoltot.

Főbb munkái:

Jelentés és javaslat az országos gazdasági múzeum célszerű szervezése tárgyában. Pest, 1871.

Útmutatás a lennek belga mód szerinti művelése és kikészítésére. Pest, 1871.

Adatok a gazdasági oktatás szervezésének kérdéséhez Magyarországon. Pest, 1872. 62 lap.

Szarvasmarha-tenyésztésünk emelésének eszközeiről. Bp., 1874. 8 lap.

A szőlők veszedelme. A phylloxera természete és irtása. Bp., 1876. 85 lap.

Adatok az alkoholizmus kérdésének ismertetéséhez. Bp., 1905. 188 lap.

Máday Izidor—Chernel István: Madárvédelmi törekvések Magyarországon. Bp., 1911. 194 lap.

Irodalom:

FABRICIUS Endre: Máday Izidor. Kt. 1925. 28-29. sz.

FODOR Árpád: Marosi Máday Izidor emlékezete. Nj. 1935. 3-4. sz.

MADOS (KOTZMANN) LÁSZLÓ (1901—1945)

Beregszászon (ma: Beregovo — Szovjetunió) született 1901. február 26-án. 1926-ban vegyészmérnöki, 1929-ben műszaki doktori oklevelet szerzett. 'Sigmond Elek mellett lett tanársegéd 1926-ban, majd adjunktus. Az egyiptomi kormány megbízásából 1935—36-ban megszervezte a kairói Mezőgazdasági Múzeum ipari, talajtani és trágyázástani osztályát, s tanulmányozta Egyiptom talajviszonyait és az öntözési eljárásokat. 1939-ben műegyetemi magántanár, majd 'Sigmond Elek halála után a talajtan meghívott előadója. 1942-ben egyetemi rendkívüli tanár, 1943-ban rendes tanár az újonnan szervezett talajtani tanszéken. Munkássága a talajtan minden területére kiterjedt. Tehetsége 'Sigmond Elek oldalán fejlődött ki, a világhírű tanár mellett ismerte meg a talajtan problémáit, s látott hozzá az egyes kérdések megoldásához.

Tudományos munkásságának kezdetén a humusszal foglalkozott. Ez a témája első dolgozatának, később a talaj szerves anyagainak meghatározásáról szóló értekezésének, s a doktori értekezésének is, melyben a humusz szerepét világítja meg az adszorpciós komplexumban. A humusról szóló ismereteink gyakorlati értékesítéséről szól „Mesterséges istállótrágya készítése tőzegtől” című 1930-ban megjelent cikke. Mint a humuszkérdés alapos ismerőjét kérte fel 'Sigmond Elek arra, hogy „Általános talajtan” című munkájának egyik, a humusszal foglalkozó fejezetét írja meg. A fekete mezőségi lösztalajokról és a rendzina talajokról 'Sigmond Elekkel együtt írt tanulmányt. Ugyancsak a rendzina talajokról írt a III. nemzetközi talajtani kongresszus (Oxford) kiadványában. A talajok mechanikai vizsgálatával módszertani szempontból is foglalkozott. Több dolgozata szól a báziskicserélődés fizikai-kémiai és kémiai folyamatairól.

A humuszkérdés vezette át a báziselnyelés jelenségének vizsgálatára. Di Gléria Jánossal együtt vizsgálta az ammonabszorpció (gázelnelés) módszert, amelyet kiterjedten használtak a báziselnyelés tanulmányozására. Di Gléria János és Mados kimutatta, hogy az ammonadszorpció alapján számított telítetlenségi fok jobban jellemzi a talajokat, mint az általuk megvizsgált három más elterjedt módszer. Az ammonadszorpció eljárás később is foglalkoztatta Madost, az elemzési eljárást egyszerűsítette és kísérleteiből azt a következtetést vonta le, hogy egyszerű és tömegvizsgálatokra is alkalmas módszere lehetőséget nyújt a savanyú talajok mészigényeinek gyakorlati célú megállapítására. A harmincas évek elején Mados beható vizsgálatokat végzett annak a kérdésnek eldöntésére, hogy a nátrium-ionok kedvezőtlen hatásukat milyen telítettségi fok mellett kezdik kifejteni. Vizsgálataival kimutatta azt, hogy az elnyelt kationok megváltoztatása a talajkoloidok és ezzel együtt magának a talajnak fizikai sajátosságait erősen módosítja.

Az ismertetett vizsgálatok alapját képezik egy nagyobb tanulmánynak, amelyet mint 'Sigmund Elek munkatársa kezdett meg és amelynek célja a magyarországi főbb talajtípusok dinamikai jellemzése. A fekete (sötétbarna) mezősi lösztalajokra és a rendzina talajokra vonatkozó vizsgálatairól a két szerző a Magyar Tudományos Akadémián számolt be 1934-ben egy a talajok dinamikáját részleteiben megvilágító tanulmányban. A két szerző kimutatta, hogy a magyarországi rendzina talajokat nagy aktív humusztartalom jellemzi. Tápanyag-állapotuk nem kedvező és kár őket mezőgazdasági művelés alá vonni. Előbbi tanulmányai Mados Lászlót átvezették a magyarországi lösztalajok degradációjának kérdéséhez. Egy alapos tanulmányban kimutatta, hogy mezősi és degradált mezősi talajaink között a különbség tekintetében nincs éles határ.

Kísérleti adatokat közölt meszes tőzegtalajaink tápanyagszükségletéről, vizsgálta a talaj kálium- és foszfortartalmának oldhatóságát híg salétromsavban, adatokat közölt a vizes talajkivonat kémiai összetételének talajtani jelentőségéről. A Magyar Mérnök és Építész Egylet 1938. évi előadássorozatán, melynek tárgya a mezőgazdasági termelés határfokának és minőségének megjavítása, a vegyész-mérnököknek e munkába való bevonása volt, átfogó javaslatot terjesztett elő. Ebben a nagyarányú öntözési tervek segítésére egy országos szervezet kiépítését sürgeti a talajtani kutatómunka fejlesztésére, gyakorlati eredményeinek hasznosítására. Javasolta egy Központi Talajtani Intézet létesítését, térképezési, talajművelési- trágyázási, talajjavítási, vízgazdálkodási és talajkataszteri osztályokkal. A kutató és szaktanácsadó tevékenységet vidéki talajtani állomáshálózat látta volna el. Ezen kívül a gyakorlati mezőgazdasággal kapcsolatban szaktanácsadói szervezet létesítését javasolta.

1938-ban a tiszafüredi öntözőrendszer területén öntözési és vízgazdálkodási tanulmányokat végzett a különböző talajtípusok vízgazdálkodási sajátosságainak megismerésére. A kísérleti öntözéseket gyommentes tarlón végezte. Tizenöt talajszelvényben a talaj és a víz egymáshoz való viszonyát vizsgálta. Pontos megállapí-

tásokat tett a homokos és agyagos talajok különböző típusainak vízháztartására. Felismerte, hogy „a szikesek öntözésére általánosan érvényes szabály nem állapítható meg. . . . A szikest eredményesen csak akkor lehet öntözni, ha a vízforgalmat illetőleg minden vonatkozásban biztosítva vagyunk, és az esetleges képződő felületi vizek gyors elvezetésének lehetősége éppen úgy adva van, mint az egyenletes felületi vízelosztásé”. Az 1944-ben megjelent Talajvizsgálati Módszerkönyv számára elkészítette a talajok fizikai és vízgazdálkodási sajátosságairól szóló fejezetet, értekezett továbbá a szikesedés és a víz közötti összefüggésről is. 1934—44 között folytatott talajismereti térképezési munkákból is kivette részét. 1939-től munkái Mados László néven jelentek meg. 1941-ben a felvételek ütemének gyorsítása céljából a talajfelvevők nyolctagú törzsgárdáját külső munkatársakkal egészítették ki. A 35 új külső munkatárs nagy része előzetesen külön kiképzésben részesült és Bellenegger Róbert egyetemi tanár, illetve Mados László vezetése alatt álló csoportokban végezte a felvételi munkát. 1942-ben az egész felvételi munkát Kreybig Lajos (illetve helyettese Endrédi Endre) irányította. A külső munkatársak Mados, Bellenegger Róbert és Di Gléria János csoportvezetők felügyelete mellett három csoportban végezték a talajfelvételezést.

Azzal a kérdéssel kapcsolatosan, vajon helyes-e a dinamikai talajtípusoknak szabatos meghatározása és a gyakorlati célokat szolgáló talajismereti térképlapon történő alkalmazása, Sigmund és Mados a tiszaföldvári térképlap felvételével kapcsolatos vizsgálatainak alapján megállapították, hogy „jelentős gyakorlati jelentősége van a típusok feltüntetésének oly térképeken, amelyeken már feltüntették a fizikai talajtulajdonságokat és egyes kémiai vagy fiziológiai talajsajátságokat.” A felvételezésből vett példákkal igazolják, hogy „sok esetben a mészállapot alapján azonos jelzésekkel kellene feltüntetni a térképen olyan eltérő jellegű talajfeleségeket, amelyek a mezőgazdasági gyakorlat szempontjából nem azonosíthatók egymással.”

A meszezés hatásmechanizmusának ismertetés után a sárgafölddel való terítést írja le, s hangsúlyozza, hogy ezzel az eljárással olyan sekélyebb rétegű mészmertes szikesek is javíthatók, amelyek meszkőpor vagy mészszipa hatására nem javulnának meg lényegesen. „A sárgaföld ugyanis nem egyedül a mésztartalmával hat, hanem a feltöltéssel a termőréteget is megvastagítjuk és növeljük a gyökérzet és a víz számára hozzáférhető talajréteg mélységét. Ezen kívül a jó sárgaföld sokszor jelentős mennyiségű gipszet is tartalmaz és ennek hatásán kívül még más, eddig nem tisztázott folyamatok is lejátszódnak a sárgafölddel való terítés után, amelyek együttesen azt eredményezik, hogy a terítéssel való javítás csaknem mindig eredményesebb, mint az egyszerű meszezés.”

A meszes-szódás szikesek kémiai javítására hazai gipsz és alunit alapanyagú készítményeknek jósol nagy szerepet, megemlíti továbbá a Szeged környékén és a Nyírségben alkalmazott homokterítést. Az öntözéssel kapcsolatos szikjavítás Ma-

dos szerint is feltétlenül eredményesebbnek ígérkezik, mint a „száraz” eljárások, amelyek egyedül a természetes csapadéokra támaszkodnak.

A békéscsabai öntözött rét példája alapján és a hortobágyi öntözési kísérletek esetében eredményes lehet a talajjavítás esetleg javítószerrel is, pusztán öntözéssel. „Szántóföldi gazdálkodás esetében azonban a szikes megjavításától előreláthatólag az öntözés lehetőségének biztosítása után sem lehet eltekinteni, mert a felületi talajszerkezet az ilyen állandóan öntözött és művelt szikes talajban előbb-utóbb igen nagy mértékben leromlana” — írja Mados.

Mados László munkái értékes gyarapodását jelentik talajtani irodalmunknak, eredményeit a külföldi kutatók is elismerték, s munkáikban hivatkoznak rájuk.

Budapest ostroma alatt vesztette életét 1945. január 2-án.

Főbb munkái:

A humusz szerepe az adszorpciós komplexumban. Bp. 1929. 22. lap.

Adatok a vizes talajkivonat kémiai összetételének talajtani jelentőségéhez. MgiK Bp. 1933. 41—51. lap.

Adatok a magyarországi, főbb talajtípusok dinamikai jellemzéséhez. Bp. 1935. 70—112. lap.

Alföldi talajaink fajsúlya, térfogata, és hézagterfogata. MgiK. 1939. 206—209. lap.

Öntözési és vízgazdálkodási tanulmányok a tiszafüredi öntözőrendszer területén. Bp., 1939. 64 lap.

Szikes talajaink és azok hasznosítása. Bp. 1942. 32 lap.

Általános talajtani alapismeretek. Bp. 1941. 124 lap.

Irodalom:

BALLENEGGER Róbert—FINÁLY István: A magyar talajkutatás története 1944-ig. Bp. 1963. 318. lap.

MAGDA PÁL (1770—1841)

Rozsnyón (ma: Rožňava — Csehszlovákia) született 1770. január 29-én. Apja tímár mester és bórkereskedő, a város tekintélyes polgára volt. Anyja Cházár Mária, köznemesi családból származott (testvére volt a magyar gyógypedagógia úttörőjének, Cházár Andrásnak). Az evangélikus Magda Pál alsófokú iskoláit Rozsnyón és Dobsinán (ma: Dobšiná — Csehszlovákia), a középiskolát Késmárkon (Kežmarok — Csehszlovákia) végezte. Itteni tanárai közül ki kell emelni a fiatal Schwartner Mártont, a módszeres statisztika első hazai művelőjét, aki a statisztika iránti vonzalmat elsőként ébresztette fel benne. Középiskolái elvégzése után egy éven át Iglón nevelősködött, majd a továbbtanuló evangélikusok egyik hagyományos útját járva, a jenai egyetemre ment. Az egyetemen két éven át folytatta tanulmányait. Professzora volt a filozófus Fichte és Fr. Schiller is. Egyetemi társa és barátja pedig Kis János, akiből később a neves soproni evangélikus püspök lett.

Visszatérve Magyarországra, nem a papi, hanem a tanári pályát választotta élete hivatásául. Előbb magánnevelőként helyezkedett el a Felvidék egyik nevezetes evangélikus földbirtokosánál, a Szirmay családnál. Ezt követően megkézdődött több mint negyven esztendőös köztanári pályafutása. Ide-odavándorlások, szüntelen költözködés jelzik, hogy élete meglehetősen zaklatott körülmények között telt el. A Szirmay családtól megválva, Csetneken (ma: Štitník — Csehszlovákia) volt nevelőtanár két éven át, innen a sajógömöri (ma: Gemer — Csehszlovákia) iskolába került, ahol 9 éven át rektor és tanár, majd a lőcsei (ma: Levoča — Csehszlovákia) evangélikus gimnáziumba ment filozófiát és irodalmat tanítani. 1810-ben Besztercebányán (ma: Banská Bystrica — Csehszlovákia) az evangélikus gimnázium igazgatója lett, négy év múlva, 1814-ben a soproni evangélikus líceumba került, ahol a „Philosophiát, Statisztikát és Historiát” tanította. A tanítással kapcsolatos programadó írásai még Besztercebányán jelentek meg. Főművét a soproni évek alatt alkotta meg: itt fejezte be 1818-ban az ország statisztikai leírásával foglalkozó magyar nyelvű könyvét (Magyar Országnak . . . legújabb statisztikai . . . leírása), amit a következő évben Pesten adtak ki.

Ám Sopronban sem tudott véglegesen gyökeret ereszteni. Egyfelől fia halála, másfelől különféle társadalmi sérelmek miatt 1821-ben — Rummy Károly György hívására és helyére — Karlócára került, ahol a görögkeleti szerb érsekség gimnáziumához csatlakozó liceum igazgatója lett. Felvilágosult gondolkodása miatt azonban most a Határőrvidék katonai vezetője követelte távozását. A nyomásnak

engedve, végül is 1823 nyarán az érsek kénytelen volt Magda Pált állásától megfosztani. Közel egy éven át tartó álláskeresés után meghívták a sárospataki református kollégiumba.

A főiskolán 1824 őszétől a német és latin irodalom mellett a gazdaságot tanította. Patakon szorosabb kapcsolatba került a már öregedő s a közeli Széphalmon élő Kazinczyval. Bizonyosan ennek is köszönhető, hogy két fontos nyelvészeti tanulmányt tett közzé. A pataki professzorkodás azonban más eredménnyel is járt. A „gazdaszat” Magda számára olyan tantárgy volt, amit a tanítással párhuzamosan szinte neki is tanulnia kellett. Ám frissen szerzett ismereteit, tapasztalatait és elgondolásait jónak látta önálló könyvalakban megjelentetni. Így készült el és jelent meg 1833-ban a mezőgazdasággal kapcsolatos nézeteit összefoglaló munka.

Ez az év más szempontból is fordulópontja lett pályafutásának. A Magyar Tudós Társaság az akadémiai levelező tagjai sorába ajánlotta, amit a következő évben az elnökség egyhangúlag elfogadott. A nyughatatlan Magda Sárospatakon sem érezte jól magát s tanári pályafutásának újabb, egyben utolsó állomására készülődött. Szarvason, ahol 1806-ban megszűnt Tessedik iskolája, az evangélikus egyház 1833-ban középiskolát tervezett felállítani. Az 1834-ben felállított és tanítani kezdő gimnázium igazgatójának Magda Pált kérték fel, aki — jóllehet 63 éves volt már — készséggel eleget tett a szarvasiak meghívásának. 1840-ben súlyos betegen innen vonult nyugalomba és családjával — nem tudni milyen megfontolásokból — Nyíregyházára költözött. Itt halt meg 1841. július 23-án.

Igazán kiemelkedő értékűnek statisztikai és mezőgazdaságtani munkáját kell tekintenünk. A kor, amelyben Magda Pál is tevékenykedett, a modern kori tudományok lassú kibontakozásának kezdeti korszaka volt. Az irodalmi-nyelvi és jogi-politikai művek mellett ekkor születtek meg a közgazdasági-statisztikai (ahogy akkor nevezték: az ún. államismereti) és az agrárvonatkozású szakismereteket először szintetizáló és meglapozó szakmunkák. Magda Pál munkássága abba a szellemi-tudományos vonulatba sorolható, amelyet Tessedik Sámuel, Berzeviczy Gergely, Schwartner Márton, Mitterpacher Lajos, Nagyváthy János és Pethe Ferenc neve fémjelez.

A Magyarország statisztikai leírását tartalmazó könyvét részint a már korábban kiadott hasonló jellegű munkákból (könyve végén 42 felhasznált publikációt sorol fel), részint az 1800-as évek elején lebonyolított országos összeírásokból, legvégül a saját utazásai és gyakori helyváltoztatásai során szerzett személyes tapasztalataiból alkotta meg. Forrásai között fontos szerepe volt Schwartner Márton „Statistik des Königreichs Ungarn” című, 1798-ban kiadott könyvének és a nem-nemesekre kiterjeszkedő 1804-es országos összeírás adatainak. Az 1819-ben megjelent könyvét négy fő fejezetre tagolta. Az első részben „Magyar Országnek természeti állapotjá”-t írta le (a többi között hegy- és vízrajzát, éghajlatát, legfontosabb termékeit, állatállományát). A következő fő fejezet az ország népességének nemzetiségi, foglalkozási, társadalmi és településbeli megoszlását taglalta, majd az egyes

ágazatokat vette sorra. Témánk szempontjából rendkívül értékesek azok a fejezetek, amelyekben a földművelésről és az állattenyésztésről beszél. Mind a vonatkozó leírások, mind pedig a statisztikai adatok jó alapokat nyújtanak a kor agrárviszonyainak tanulmányozásához. A harmadik fő fejezet az állam fölépítésével, közigazgatásával foglalkozik, a negyedik pedig a megyéket vette sorra s adott az országozshoz hasonló tagolásban értékes leírást az egyes közigazgatási egységekről. Agrártörténeti szempontból a megye főbb termékeit, földjének jellegét, a művelési ágak megoszlását és az úrbéres parasztság viszonyait bemutató adatok mondhatók igen értékesnek.

A tudományos igényű megismertetésén túl, mint ezt a szerző írta, célja a „nemzet ébresztése” volt, mivel „tsak a magát, erejét s Hazáját esmérő Nemzet jobbíthatja meg állapotját”. Ám tudományos értékeit kétségkívül csorbítja, hogy munkája a leíró statisztika kezdetlegesebb módszerével készült, s nem alkalmazta a fejlettebb politikai aritmetikát. Ebből következően könyve „a statisztika elmélete vagy módszerei szempontjából — írta Pápai Béla — lényegében nem jelent előrehaladást”. Nem foglalkozott például az annyira fontos népmozgalmi adatokkal sem. Statisztikatörténeti szempontból nemigen haladta ugyan meg elődeit, ám adatai ma már a történeti statisztika forrás értékű bázisát alkotják. Művét német nyelven is kiadták.

Közel másfél évtized múlva, a reformkor felpezsdítő szellemi-politikai légkörében jelent meg a hazai és európai mezőgazdaság adottságait és lehetőségeit felmérő nagy munkája „A mezei gazdaság philosophiájának szabásai szerént okoskodó és munkálkodó gazda” címmel. Újabb művéhez, mint írta „számos mezei gazdasági könyveket” tanulmányozott át. Túl ezen, „8 esztendeig a mezőgazdaság tudományát” tanította a főiskolán. Végül, de nem utolsósorban ő maga is több helyen gazdálkodott és gyakorló gazdaként is értékes tapasztalatokat szerezhetett. „Így ésszel is, kézzel is gyűjtvé magamnak gazdasági tapasztalásokat és esméreteket — írta a munka előszavában —, bátorkodtam azon írók sorába lépni, akik Hazánk javának előmozdítására hasznos gazdasági esméreteket elterjeszteni igyekeztek”.

Könyvét három fő részre osztotta. Az első részben a mezőgazdaság és az állam kapcsolatát, kölcsönhatását vizsgálva megállapította, „hogy minden, ami a földművelői erőt gyarapítja, a Status erejét is nagyobbítja”. Éppen ezért az államnak arra kell törekedni, hogy a mezőgazdaság zavarmentesen és lendületesen fejlődjék. Ennek érdekében az államvezetés feladata a következő: 1. el kell hárítani a mezőgazdaság előrehaladásának útjában álló akadályokat, mégpediglen: 2. könnyíteni kell a terheken; 3. segíteni kell a termelést és feldolgozást; 4. terjeszteni a szükséges ismereteket; 5. a piacokon elsőbbséget kell adni a hazai termékeknek; 6. segíteni kell az agrárexportot; 7. a műveletlen földek művelésbe vételét; 8. csatornák, hidak, utak építését; 9. az agrár egyesületek szervezését. Az akadályok között külön is hangsúlyozza, hogy a földművelő paraszt személyét (jus personale) éppúgy szabaddá kell tenni, mint a paraszt földjét, vagyis biztosítani kell a szabad földbirtoklást

(jus proprietatis), el kell tehát törölni a jobbágyág feudális terheit. Kilenc pontos programja valójában a tőkés agrártermelés kibontakoztatását elősegítő átfogó reformprogramnak is tekinthető.

Könyve második részében a mezőgazdasági termelés alapvető feltételeivel, így az emberi erő, az állati és más (természeti, pénzbeli és éghajlati) tényezők szerepével foglalkozik. Az emberi erő szerepe kapcsán részletesen taglalta a mezőgazdaság korszerű kibontakozását nagymértékben bénító robot, dézsma és más jobbágyi szolgáltatások szerepét. Végül a könyv nagyobbik felét kitevő harmadik fő részben, „A gazdasági erők tzielirányos munkássága” címszó alatt a gazdálkodás formáit és módozatait vette sorra. Az agrártermelés két fő ága közül előbb a földművelés különféle rendszereit tekintette át. Így beszélt a kertművelésről, a „kétszakaszos” és a „háromszakaszos”, azaz: a két- és háromnyomásos gazdálkodásról, majd a termelés korszerűbb formáiról: a „termésváltoztatás”, a „négy s több szakaszos”, végül a „forgós” határhasználati rendszerekről. Ezt követően az egyes növényfélésegek termesztését vette sorra. Majd az állattenyésztésre tért át, a szokásos bontásban mutatta be az állattartás és az állattenyésztés egyes ágazatait. Külön érdeme a munkának, hogy műve végén, a „Toldalék”-ban felhívja a figyelmet a gazdasági számvetésre is.

Magda Pál új szempontokban gazdag könyvének két fontos pozitívumát külön is ki kell emelnünk. A hagyományos termelési eljárások bemutatása mellett — akár a növénytermesztésről, akár az állattenyésztésről beszél is — mindig felhívja a figyelmet a legkorszerűbb eljárásokra. Nem kevésbé fontos az a módszer sem, hogy az egyes kérdések tárgyalása során példáit Európa számos országának mezőgazdaságából meríti, ösztönző kitekintést nyújtva ezáltal a kontinens fejlettebb viszonyaira.

Áldozatos tanári tevékenysége, statisztikai és mezőgazdaságtani munkái egyaránt méltóak arra, hogy agrármúltunk nagyjainak sorában Magda Pál életműve kellő méltánylásban részesüljön.

Főbb munkái:

Magyar Országának és a Határőrző katonaság vidékinek legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest, 1819.

Neueste statistisch-geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn, Croati-en, Slavonien und der ungarischen Militägränze. Leipzig, 1832.

A mezei gazdaság philosophiájának szabásai szerint okoskodó és munkálkodó gazda. Sárospatak, 1833. 252 lap

Irodalom:

PÁPAI Béla: Magda Pál életműve. TStK. 1958. 3-4. sz. 95—107. lap.

PÁPAI Béla: Magda Pál. StSz. 1965. 2. sz. 177—195. lap

MÁGOCSY-DIETZ SÁNDOR (1855—1945)

1855. december 7-én született Ungváron (Ung vm., ma: Uzsgorod—Szovjetunió). Édesapja Dietz Gusztáv kereskedő volt, fia a Mágocsy előnevet 1887-ben, örökbefogadás révén vette fel.

Mágocsy-Dietz Sándor nagybátyjánál, Hazslinszky Frigyesnél, az eperjesi (ma: Prešov — Csehszlovákia) evangélikus főiskola tanáránál nevelkedett. Botanikus nagybátyja ébresztette fel benne a növénytan iránti érdeklődést. 1866—1874 között az eperjesi gimnázium tanulója volt, majd 1876—1879 közt a budapesti egyetem természetrajz-kémia szakos hallgatója. Egyetemi évei közben gr. Andrássy Manó családjánál nevelősködött. Diplomáját 1883-ban földrajz szakkal egészítette ki.

A fiatal kutató az 1879/80. tanévben a selmecebányai (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) Erdészeti Akadémián kapott tanársegédi állást. Miután 1880-ban megszerezte a középiskolai tanári oklevelet is, Jurányi professzor asszisztense lett Budapesten, az egyetem Növénytan Tanszékén. Jurányi Lajos a darwini szelekciós elmélet nyomán az akkor előtérben álló fejlődéstani problémákkal foglalkozott, s ebbe a munkába kapcsolódott bele Mágocsy-Dietz Sándor is. 1882-ben rügy- és levélkulcsot tett közzé az „Erdészeti Lapok”-ban. A rügykulcs 155, a levélkulcs 258 fajt foglal magába, s a cikket számos kitűnő magyarító rajz gazdagítja. 1883-ban növénytanból doktorált. 1886-ban a gyékényfélék családjába sorolt Sparganium és Typha nemzetségek egyes fajainak virág-és termésfejlődéséről szóló dolgozatát a Természettudományi Társulat Bugát-díjjal jutalmazta.

A fejlődéstani és morfológiai vizsgálatok jelentőségét a szerző így fogalmazta meg: „A növényeknek természetes rokonságaik alapján való csoportosítása, illetve a természetes rendszer megalkotása teszi mindinkább szükségessé az egyes csalá-

dok, nemek sőt fajoknak is úgy boncztani, mint fejlődéstani megismerését.” Az értekezés, miután a „Bibliotheca Botanica”-ban német nyelven is megjelent, a külföldi szakmai körök elismerését is meghozta írójának.

Az 1886—1887. években Mágocsy-Dietz állami ösztöndíjjal Németországban és Svájcban járt tanulmányúton. A tübingeni egyetem növényteni intézetében Wilhelm Pfeffer professzor, a növényélettan tanára, a Magyar Tudományos Akadémia kültagja laboratóriumában vizsgálatokat végzett a növények talajálló irányáról. Feltételezte, hogy ennek kialakulása két-három tényező egyidejű hatásának eredménye (érintés, nedvesség és a fény a leginkább meghatározóak). Hozzátette azonban, hogy mindehhez más, általa nem ismert vagy nem kutatott tényezők is hozzájárulhatnak.

A Jurányi professzor mellett töltött nyolc év után Mágocsy-Dietz Sándor 1892-ig a budapesti Lónyay (ma: Szamuely) utcai Állami Felsőbb Leányiskola tanáraként dolgozott tovább, ezután pedig 1893—1897 közt a VI. kerületi Állami Főreáliskolában természetrajzot, a Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamon növénytant és növénykörtant adott elő. Ez utóbbi megbízatásához kapcsolódóan 1895-ben a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából Franciaországban és Felső-Olaszországban a szőlőbetegségeket tanulmányozta.

Tudományos munkássága is folytatódott: 1891-ben jelent meg „Erdészeti növénytan” című könyve, melyet Fekete Lajossal, a selmeci akadémia tanárával, és Rejtő Adolfal, a budapesti és selmecebányai növényteni tanszékek volt tanársegédjével közösen alkotott. Az első kötet megjelenését a második 1896-ban követte. Az 1888-ban az Országos Erdészeti Egyesület pályadíját elnyert munka első kötete vezette be a magyar irodalomba a korszerű növényi sejt-, szövet- és élettant. A második rész az erdészetileg fontos fák első részletes magyar nyelvű leírása. Mágocsy-Dietz Sándor — amint azt e művében is kifejtette — az első között szállt szembe azzal a nézettel, hogy az Alföld természetes növénytakarója a sztyepp, tehát alkalmatlan fák telepítésére.

Eredményei elismeréseképp 1889-ben a növénybiológia és gombászat (mikológia) egyetemi magántanárává, 1897-ben a pesti egyetem növényteni tanszékének nyilvános rendkívüli tanárává nevezték ki. Nyilvános rendes tanári kinevezését 1901-ben kapta meg, a növényalak és -élettan tárgykörökből, s megbízott előadója volt a növényrendszertannak is. (Tanított a középiskolai tanárképzőben és néhány évig a bölcsészeti kar dékánja volt.) 1914-től, a növényteni tanszék kettéválása után a Növényteni Intézet igazgatója lett. Sokrétű pedagógia munkássága tehát szervezői, irányítási feladatokra is kiterjedt. Neki köszönhető, hogy a növényrendszertan és -földrajz önálló tanszéket kapott. A mikroszkópiai gyakorlatok átszervezőjeként lehetővé tette, hogy a tanárjelölteket és a gyógyszerészhallgatókat külön, jövődöbeli szakterületük kívánalmaihoz jobban alkalmazkodva oktassák. Egy 1925-ben, a „Kertészeti Lapok”-ban megjelent cikkében felvetette, hogy a

mezőgazdasági oktatásban részt vevő tanároknak szakmai képzettségük mellé tanítási ismereteket is el kellene sajátítaniuk az eredményes szakoktatás érdekében.

Megbízatai közül egynek azonban nem sikerült maradéktalanul eleget tennie: az Egyetemi Botanikus Kert igazgatójaként nem tudta megmenteni a kert területét az orvosegyetem klinikai épületeinek terjeszkedésétől. Ám minden újabb, klinika számára kiszakított kertrészletből eljuttatta a Növénytárba a kivágott fás fajok egy-egy mintadarabját.

Mágócsy-Dietz Sándor 1897-ben lett az MTA levelező, 1908-ban rendes tagja. Székfoglalói a „Kétszikű fás növények béldiaphragmája”, illetve „A lomblevelek alkalmazkodása” címmel hangzottak el.

Mágócsy-Dietz gazdag, a növényfejlődés és növényélettan, s az erdészeti növénytan területét felölelő szakirodalmi munkássága mellett a tudományos ismeretterjesztés terén is jelentős munkát végzett, növénytant népszerűsítő cikkei egyben a hiányzó biológiai kézikönyvet pótolták. Az 1911—1935 között megjelent Révai Lexikon munkatársaként a növényélettani részt gondozta. Meg kell említenünk 1909-ben elkészült „A növények táplálkozása” című könyvét, az első részletes magyar népszerűsítő növényélettani munkát. A kötetet professzorának, Jurányi Lajosnak, „a növényanatómia és élettan első magyar nyelvű hirdetőjének” ajánlotta. A könyv, amely Mágócsy-Dietz e tárgykörben tartott előadásainak alapján készült, a növények nitrogénfelvételéről tudottakat is jelentősen kibővítette a legújabb kutatási eredmények közlése által. Kora szokásának megfelelően ő is gyűjtött növényeket, melyek ma a Növénytárban találhatóak.

Mágócsy-Dietz Sándor 1928-ban vonult nyugdíjba. A következő évben, 1929-ben újabb jelentős kötete látott napvilágot: a Fehér Dániellel, a Soproni Bányás és Erdőmérnöki Főiskola tanárával, a főiskola botanikuskertjének és Növényteni Intézetének vezetőjével közösen írott „Erdészeti növénytan”. A munka újbóli kiadását szükségessé tette az első megjelenése óta eltelt 37 esztendő, hiszen a kutatások előrehaladása miatt — különösen a sejttan és élettan vonatkozásában — az első kiadás szövettani és sejttani részét teljesen át kellett dolgozni. Az első kötet: „Morphologia. (Sejttan, Szövettan, Organographia)” címmel a növényi alaktannal és felépítésükkel, a második kötet: „Élettan. (Fiziológia)” első része a növények táplálkozásával foglalkozott. Ez utóbbi részt szerzője nemzetgazdasági szempontból is fontosnak tartotta: „Magyarország agrikultur állam és miután a növénytenyésztésnek a növények táplálkozása képezi legfontosabb alapismereteit, úgy világos, hogy nemcsak tudományos, de általános gazdasági szempontból is okadatolt volt, a legújabb kutatások eredményeit megfelelően összefoglalni.” A munka megírásakor a múlt század utolsó évtizedeiben lendületes fejlődésnek indult talajtan, s ezen belül is az agrogeológia eredményeit is felhasználta, hiszen „A növény életjelenségeit, főleg a növények táplálkozásának megértését a talajtan alapszciplináinak ismerete nélkül ma már elképzelni sem lehet . . .”.

Mágoecy-Dietz Sándor botanikai elméleti és szakoktatási munkássága mellett egyéb társadalmi tevékenysége is igen széles körű volt. Szervezőkészsége jól érvényesült az egyes kísérletügyi intézetek létrehozása körüli tevékenységben. 1885-ben ő volt az Országos Kertészeti Kongresszus egyik titkára.

Mintegy 70 éven át volt a Természettudományi Társulat tagja, alelnöke, majd tiszteletbeli tagja, s 1891-ben részt vett a Növénytan Szakosztály megalapításában (ennek 1905-től haláláig töltötte be másodelnöki, majd tiszteletbeli elnöki posztját). Mint a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság vezetője, elnöke, a „Lengyel Béla Emlékérem” kitüntetője volt.

Mágoecy-Dietz Sándor 1945-ben hunyt el Budapesten, néhány nappal a főváros teljes felszabadulása után, február 27-én.

Főbb munkái:

Rügy- és levélkulcs a magyar birodalomban honos és honosított fás növények meghatározására. EL. 1882. 21. k.

Fekete Lajos—Mágoecy-Dietz Sándor—Rejtő Adolf: Erdészeti növénytan. I—II. Bp., 1891., 1896. 530, 1336 lap.

A növények táplálkozása, tekintettel a gazdasági növényekre. Bp., 1909. 716 lap.
Fehér Dániel—Mágoecy-Dietz Sándor: Erdészeti növénytan. I—II. Sopron, 1929., 1931. 580, 586 lap.

Irodalom:

JÁVORKA Sándor: Mágoecy-Dietz Sándor emlékezete. 1855—1945. BK. 1954. 3-4. sz.

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825—1973. (összeáll.: Fekete Gézané.) Bp., 1975.

MAGYAR GYULA (1884—1945)

1884. április 24-én született Budapesten. Édesapja, Magyar György a Margitsziget híres főkertésze volt. Fiát is kertésznek képeztette. Középiskoláit Budapesten végezte el. Ezután 1898 nyarán József főherceg híres alcsúti kertészetében gyakornokoskodott. Két gyakorlati év után beiratkozott a Kertészeti Tanintézetbe, ahol a székesfőváros ösztöndíjával folytatta tanulmányait, kiváló eredménnyel. 1903-ban kapta meg végbizonítványát.

Tanulmányainak befejezése után külföldi tapasztalatszerzésre indult. Állami ösztöndíjjal bejárta egész Nyugat-Európát. Anglia, Belgium, Hollandia, Franciaország, Németország, Olaszország, Svájc és Ausztria híres kertészeit, parkjait tanulmányozta. Hosszabb időt töltött Potsdamban, Schönbrunnban és a Berlin melletti Dahlenben, ahol a botanikus kertben dolgozott. Jól beszélt angolul, franciául, németül. Gazdag tapasztalattal, nagy ismeretanyaggal tért haza.

1910-ben, a budapesti Egyetemi Növénykertben kezdte el pályáját, majd az első világháború után édesapja híres csobánkai élő kertészetében dolgozott. Itt indult el növénynemesítő munkássága, ahol a Paeoniák (bazarózsa, pünkösdirózsa) fajainak, fajtáinak begyűjtésével és nemesítésével foglalkozott. Új fajtái az 1930-as években váltak elismertekké. Közben elvállalta gróf Károlyi Imre újonnan létesített érdi virágkertészetének vezetését. 1924-ben a Kertészeti Tanintézetbe hívták, ahol haláláig dolgozott. Itt több éven át tanította a növénynemesítést és a dendrológiát. Az elméleti és gyakorlati oktató munkája mellett széles körű nemesítési tevékenységbe is kezdett. Mindez azonban nagy terhet rótt betegeskedő szervezetére, és ezért az oktató tevékenységét abba hagyta. Az 1930-as évektől a Tanintézet alkalmazottjaként kizárólag csak a kertészeti növénynemesítéssel foglalkozott.

Magyar Gyula a gazdaságos kertészeti termelés érdekében fejtette ki nemesítői tevékenységét. Arra törekedett, hogy a kiváló külföldi fajtákat meghonosítsa és azokat a hazai, edzett fajtákkal, táj- és vadfajtákkal keresztezve a magyar klímának megfelelő új kertészeti fajtákat hozzon létre. E tevékenységével számos új dísznövény-, gyümölcs- és zöldség-fajtát hozott létre.

A fás növényekkel, a díszcserjékkel és azok alkalmazási lehetőségeivel foglalkozott a legszívesebben. Elmélyedten tanulmányozta a Lonicerék (lonc) kertészeti jelentőségét. Legnagyobb sikerét e növényfaj nemesítésében érte el. Egyik fajtája (Lonicera Dombrowskiana) bokor alakú, hazánkban terjedt el, míg a kúszó lonca, a Lonicera tellmaniana (1928) az egész világon ismertté vált. E gyönyörű aransárga, illatos virágú hibrid azóta is világszerte szerepel a faiskolai árjegyzékekben.

A rózsza termesztésével és nemesítésével behatóan foglalkozott. Több önálló műben ismertette jelentőségüket, a termesztésükkel kapcsolatos gyakorlati eljárásokat és a fajtákat. Legnagyobb számmal rózsahibrideket állított elő, elsősorban abból a célból, hogy a magyar körülményeknek megfelelő télálló parkrózsák álljanak a kertészetek rendelkezésére.

Más fás növényeknél is sikerült új fajtákat kinemesítenie. Így pl. egy sziklakertbe alkalmas veresgyűrű somot (Cornus sanguinea var. compressa), két díszalmafajtát, orgonafajtákat stb. Foglalkozott az akác nemesítésével is, felismerve annak jelentőségét. Jobban mézelő, korábban és későbbben nyíló fajtákat szelektált az akácváltozatok közül.

Sokat tett a terek, parkok, utcák fásításának érdekében is. A szép zöldfelületek elérésére a környezetnek megfelelő és azt jól tűrő fafajták, cserjék ültetését ajánlotta, mint például az ezüst hársat, virágzó kőrist, japán akácot, tamarixot stb.

Az üvegházi dísznövények nemesítésével a téli virághiányon próbált segíteni, különböző virágfajoknál számos új fajtákat nemesített ki. (Ciklamen, Billbergia, Bromelia fajták). Legjelentősebbek orchidea hibridjei, melyek külföldön is elterjedtek. Nevezetes a Meteor muskátli változata is.

A hazai gyümölcsstermesztés fejlesztése érdekében tett nemesítési tevékenysége igen jelentős. Kortársaival együtt foglalkozott ökonómiai, agrotechnikai és növényvédelmi kérdésekkel, de elsősorban a fajták és azok nemesítésének lehetőségei érdekelték. Hangoztatta a gyümölcsfajták nemesítésének fontosságát azokkal a nézetekkel szemben, melyek új fajták hazai előállítását feleslegesnek tartották. A gyümölcsstermesztés gazdaságossága érdekében olyan hibridekre törekedett, melyek a hazai talaj és éghajlati adottság mellett jól teremnek és a kívánalmaknak minden tekintetben megfelelnek. Valamennyi gyümölcsfajjal foglalkozott, de elsősorban a csonthéjas és a héjas gyümölcsök érdekelték. Tudományos felkészültsége, alaposága, a növények nagyszerű ismerete alapján módszeres szelektáló munkával jól választotta ki a keresztezéshez szükséges partnereket. Így jöttek létre azok a fajták, melyek a termesztésben még ma is megtalálhatók. Két őszibarackfajtája vált közkedvelté, „a Késői bronzos Elberta” és a „Magyar aranyduráncija”.

A mandulánál arra törekedett, hogy az új fajtái fagyűrők és betegséggel szemben ellenállóak legyenek. Ezek közül legjelentősebbek a Diósi félpapírhéjú és a Diósi rózsavirágú. Mindkettő különösen elterjedt.

1937-ben a „Kertészeti növénynevelés munkaterve” című összefoglalásában megjelölte a hazai nevelési munka legfontosabb feladatait. Az egyes gyümölcsfajknál szükséges nevelési célkitűzések megtalálhatók nevelőink mai tudományos programjában is. Az almanevelésnél a Jonathán fajta javítása mellett a külterjes, hazai fajták javítását szorgalmazta. A szilváknál a Besztercei szelektálását, javítását tartotta fontosnak. Meggyénél az öntermékenyülő üveggmeggy előállítását javasolta. Kajszinál a fagyűrő fajták nevelésére hívta fel a figyelmet. Őszibaracknál korai megvaváló és későn érő fajták létrehozását tartotta fontosnak. Konzerv célokra fehér húsú, jól szállítható, faggyal és betegséggel ellenállókat javasolt kitenyészteni. A cseresznyéknél is az érési idő széthúzását tartotta célszerűnek, ehhez korai és késői érésű, fekete, ropogós fajták kellettek. Részletesen kidolgozta — hazánkban először — a bogyógyümölcsűek nevelési szempontjait is.

A termesztési kérdések és nevelés mellett fajtaismerettel, fajtaleírással is foglalkozott. Ez nevelői tevékenységéhez elengedhetetlenül szükséges volt. Mohácsy Mátyás az „Őszibaracktermesztés” című könyvében leírt fajtákat magyarral együtt vizsgálta és rögzítette megfigyeléseit. Ugyanez vonatkozik közösen írt munkájukra is, amelyben a dió, mandula, mogyoró és gesztenye fajtákat ismertették.

Életének későbbi szakaszában a zöldségtermesztéssel is foglalkozott. A zöldségfélék fogyasztása az 1930-as években világviszonylatban fellendült. A hazai konzervgyárak és a megnövekedett kereslet igénye szerint fokozták paradicsomkészítményeiket. Erre a célra új fajtákra volt szükség, mert sem a hazai tájfajták, sem az akkori külföldi fajták erre már nem voltak alkalmasak. Magyar a helyzetet felismerve elkezdte a Kertészeti Tanintézetben a módszeres paradicsomfajta-összehasonlító kísérleteit. A világ minden tájáról begyűjtötte a fajtákat. Ezekből válogatta ki a szülőpárokat és hozta létre a magyar viszonyokra alkalmas fajtáit. Egyre-másra jelentek meg új fajtái. Közülük különösen jónak bizonyult a köztermesztésben igen elterjedt Turul, a Debreceni fürtös és a nagykőrösi Győztes, mely Kecskemét és Nagykőrös környékén vált népszerűvé.

A paradicsom mellett más zöldségnövények fajtáit is összegyűjtötte, velük rendszeres fajta-összehasonlító vizsgálatokat és fajtafenntartó nevelést végzett. A zöldségfajták ebben az időben annyira összekeveredtek, hogy legfontosabb feladatának tartotta a fajták pontosítását, a leromlott fajták feljavítását. Csaknem valamennyi zöldségfélével végzett nevelési kísérleteket. Szép eredményeket ért el a sárga- és görögdiinnye nevelése terén. A „Jászkincs” sárgadinnye fajtát nemcsak a hazai termesztők keresték, de Európában is nagyra értékelték. Az ország több vidékén szervezett zöldségnevelő törzstelepeket, ahol fajtafenntartó

nemesítést és tenyészkiválasztást végeztek. Szorgalmazta a tájtermesztő körzetek kialakítását.

Szakirodalmi munkássága és társadalmi tevékenysége is kiemelkedő. Önálló füzetek jelentek meg a rózsza ápolásáról, a pázsitpótló, árnyéktűrő növényekről. Több mint 600 cikke jelent meg a különböző szaklapokban. Ezekben ismertette a növényújdontságokat, és a legkülönbözőbb nemesítési, termesztési kérdésekkel foglalkozott. A „Kertészeti Lapok” főmunkatársa volt. Részt vett kora minden szakmai megmozdulásában. Az Országos Pomológiai Bizottságban sokat ügködött a fajtakörzetek beosztásán, a törzsfák kijelölésében. A Kertészeti Növényújdontságokat elbíráló Bizottság titkáráként sokat fáradozott az új fajták megismeretésén. Kiállításokon tanácsaival, bírálataival segítette a zsűri munkáját.

A nemesítési munka területén gondoskodott az utánpótlás kineveléséről is. Az irányítása alatt dolgozó fiatal szakemberek Porpáczy Aladár, Mészöly Gyula, Somos András, Maliga Pál kiváló nemesítőkké, országos hírű tudósokká váltak.

Tudását, eredményeit elismerték. 1931-ben gazdasági tanácsossá nevezték ki. Egykori méltatója jól összegezi munkásságát. „Alig van a kertésznek olyan gyakorlati vagy tudományos problémája, melynek tanulmányozásával eredményesen ne foglalkozott volna. Tanulmányainak újtát a kertészeti irodalom, az új fajták és a gyakorlati oktatás gazdag eredményei jelzik . . .”

A felszabadulás után még örömmel jelentkezett munkára a FM Kertészeti Osztályán, de utána szívbajával rövidesen kórházba került, ahol pár nap múlva, 1945. április 29-én tüdőgyulladásban meghalt.

Tehetséges, szorgalmas, nagytudású, szerény tudósként élt. Életműve a tudományos kertészeti növénynevelés, melynek elindítója és oktatója volt, tanítványai munkásságában és az őket követő nemzedékekben él tovább.

Halálának 20. évfordulóján a Kertészeti Társaság emlékestet és kiállítást rendezett. Születésének 100. évfordulója alkalmából a Kertészeti Egyetemen emlékülést tartottak. Munkásságának méltatása után az egyetem arborétumában felavatták mellszobrát, melyet Pál István alkotott.

Főbb munkái:

A rózsza termesztése. Bp., 1927 120 lap.

A rózsza ápolása. Bp., 1930. 72 lap.

Magyar Gyula—Mohácsy Mátyás: Dió-, mandula-, mogyoró- és gesztenyetermesztés. Bp., 1936. 239 lap.

Irodalom

NYÉKES István: Magyar Gyula (1884—1945). KSz. 1965. 19. sz.

GEDAY Gusztáv: Nagy elődök: Magyar Gyula. Kg. 1970. 4. sz.

MAGYAR PÁL (1895—1969)

1895. március 27-én született Cegléden. Apja Magyar Pál, anyja Szeleczy Jolán sokgyermekes vagyontalan parasztemberek voltak. Elemi és középiskoláit Cegléden végezte, itt is érettségizett 1913-ban. A selmecbányai (ma: Banská Štiavnica—Csehszlovákia) Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolára iratkozott be erdész-hallgatónak. 1915 májusában bevonult katonának, az orosz frontra, Volhíniába került, ahol 1916 júniusában fogságba esett. 1918-ban jött haza. Tanulmányait folytatva, 1920 májusában államvizsgázott és szerzett mérnöki oklevelet Sopronban.

1920 májusától átmenetileg az Országos Faértékesítő Hivatalhoz kapott beosztást, de ősztől már a Földtani Intézetben Treitz Péter mellett folytatott agrogeológiai és talajtani tanulmányokat. 1921 ősztől pedig a Pázmány Péter Tudományegyetem Növényrendszertani és Növényföldrajzi Intézetében Tuzson János mellett találjuk. 1922 júniusában megkapta segéderdőmérnöki kinevezését a budapesti Erdőfelügyelőséghez, egyidejűleg egyetemi előadásokat hallgatott, növényrendszertani, növényföldrajzi és ökológiai tanulmányokat folytatott a Tudományegyetem bölcsészkarán.

A tudományos pálya alapozó tanulmányai után 1924-ben — az alföldfásítási törvény alapján létrehozott önálló püspökladányi szikfásítási kísérleti telep — első vezetője lett, erdőmérnöki kinevezésével egyidejűleg. Három évig dolgozott itt a szikfásítás tudományos alapjainak lerakásán. 1926-tól részt vett az alföldi szikések akkor induló országos felvételezésében is. Arany Sándorral közösen feldolgozta a Hortobágy talajviszonyait, majd a témából doktori disszertációt készített „Adatok a Hortobágy növényzociológiai és geobotanikai viszonyaihoz” címmel, mellyel

1930-ban a debreceni Tudományegyetemen bölcsészdoktori szigorlatot tett Soó Rezsőnél.

Időközben 1927 februárjától Sopronba helyezték át az Erdészeti Kutató Intézethez, ennek tudományos kutatója lett. 1933-ban Jugoszláviában járt tanulmányúton, a deliblái homokpuszta növényvilágát tanulmányozta. 1935-ben az akkor már Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán magántanári képesítést szerzett a „Szikes talajok növényiszövetkezetei, különös tekintettel fásításukra” című tárgykörben.

1936—37-ben két félévet hallgatott — ösztöndíjjal — a Freiburg in Breisgau-i egyetemen. Különösen jelentős hatást gyakoroltak rá E. Aichinger erdőcönológus előadásai. Az ugyancsak 1937-ben megrendezett francia erdészeti szimpóziumon ő vett részt hazánk erdészeti képviselőjeként Besançonban.

1938-ban kinevezték főerdőmérnöknek. 1938 és 40 között tanulmányúton Németországban járt, előadásokat tartott és kapcsolatokat teremtett számos növénytani és erdészeti intézménnyel. Beutazta Csehszlovákiát és Ausztriát is.

Hazatérése után, 1941-ben erdőtanácsos lett és kinevezték az Erdészeti Kutató Intézet vezetőjévé. Ezt a beosztást a legnehezebb háborús évek alatt töltötte be, súlyos betegséggel is küszködve. 1943-ban súlyos, de sikeres agyműtéten esett át Berlinben.

A felszabadulás után, 1946-ban a Műegyetem Erdőmérnöki Osztályának (Sopron) erdőműveléstani tanszékére került helyettes tanári megbízással, majd 1947-től egyetemi nyilvános rendes tanár lett ugyanott. 1951 októberétől az időközben megalakult Erdészeti Tudományos Intézethez helyezték át, az erdőtelepítési osztály vezetőjének. Az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága 1952-ben a „biológiai tudományok doktora” cím viselésére jogosította fel. 1954-ben az intézetben belül a soproni kísérleti állomásra került át, itt dolgozott élete főművéen, az „Alföldfásítás”-on, mely 1960—61-ben jelent meg.

1964-ben kormánykitüntetésben részesült: a Munka Érdemrend ezüst fokozatát kapta az előbb említett főművéért. 1965. április 1-jén ment nyugdíjba. 1967-ben még átvehette az életművéért neki ítelt Bedő Albert díjat, hosszabb gyengélkedés és rövid betegség után 1969. április 18-án meghalt Sopronban. Szülővárosa már csak utólag iktathatta be díszpolgárai sorába.

Magyar Pál munkássága az erdészeti növényföldrajz, az általános növénycönológia elméleti alapjairól indult. Számos szabályszerűséget és törvényszerűséget megállapító felfedezést tett e téren, különösen a sziki és homoki növénytársulások vonatkozásában. Neki köszönhetjük első színes hazai növénycönológiai térképünket. Nevéhez fűződik a magyar homokpuszták buckatípusainak megkülönböztetése, a homoki termőhelyi viszonyokat jellemző növénytársulások elkülönítése. Elsőként végzett erdőtípus-elemzéseket, írt le bükkös és cseres társulásokat.

Az elméleti tanulmányok kezdettől meghatározott gyakorlati irányba mutatnak: a termőhelyfeltáráson keresztül meghatározni a fásítás, az erdősítés alkalmas

fafajait. Munkái, tanulmányai kitűnően használható gyakorlati kulcsok a fásító erdész kezében.

Életének főműve az „Alföldfásítás”. Soó Rezső értékelése szerint „Erdészeti, de egyben botanikai könyvkiadásunknak is egyik legjelentősebb, igen széleskörű, átfogó, mind az alap, mind az alkalmazott tudomány számára sokat nyújtó teljesítménye.” Az Alföldre vonatkozó erdészeti ismeretek szintézise, és természetes vezérfonal, valamint részletes útmutatás a gyakorlati munkához.

Kezdeményezése nyomán fejlődött az erdészeti termőhelyfeltárás és az erdőtipológia napjainkig ható tudományággá. Eredményeit, megállapításait az erdészeten kívül számos botanikai szakember (Soó Rezső, Zólyomi Bálint és munkatársaik) használta fel tudományos munkáiban.

Részletkutatásairól több, mint 60 dolgozat, tanulmány, cikk látott napvilágot, elsősorban az „Erdészeti Lapok”, az „Erdő”, az Erdészeti Kísérletek”, valamint számos külföldi szakfolyóirat hasábjain.

„A tudós Magyar Pál életútjának fordulóin élénk tűnő emberi vonásai egy igaz ember maradandó képmását sugározzák. Itthon és külföldön sokan ismerték, sokan szerették s még többen tisztelték. Harcolt meggyőződéséért, és az őt ért személyes bántalmakat fölényes kezlegyintéssel intézte el. A pusztái ősök nyíltsága lakott benne, s nemcsak az élet napsütötte oldalán, de élete hullámvölgyeiben is becsülettel állt helyt. Alapossága és tudása példaképpé nőtt, széles körű műveltsége és tréfálkozó, derűs egyéniségének varázsa mindenkit meghódított” — írja megemlékezésében Csapody István.

Magyar Pál az alföldi róna szülötte volt, szűkebb pátriájának szeretetét magával vitte tudományos munkája területére, s egész életét a magyar pusztaságok gazdagabbá, termőbbé tételének szentelte, a fásítási problémák megoldásain keresztül.

Főbb munkái:

Alföldfásítás. I. Bp. 1960. 576 lap.

Alföldfásítás II. Bp. 1961. 622 lap.

Irodalom:

CSAPODY István: Magyar Pál 1895—1969. SSz. 1969. 4. sz.

KERESZTESI Béla: Magyar Pál 1895—1969. Er. 1969. 6. sz.

SOÓ Rezső: Magyar Pál emlékezete. BK. 1970 szept.

MAGYARY-KOSSA GYULA (1865—1944)

1865. január 8-án született Debrecenben. Apja, Károly, a debreceni Gazdasági Felsőbb Tanintézetnek és a hozzá tartozó Földmíves Iskolának volt a tanára. A családban nem mindig használták a teljes nevet; a régebbi időkben Kossa, Kósa, Kóssa, Magyary és együtt Magyary-Kossa, olykor Nagysarlói Magyary névvel szerepeltek. A „nagysarlói” előnevet Magyary-Kossa Gyula közleményeinél nem használta. Körülbelül 1909-ig Kóssa néven, majd ezután a család régi igazolt teljes nevéen, tehát Magyary-Kossa-ként szerepelt.

Már gimnazista korában több nyelven beszélt, vonzódott a történelem és a természettudományokhoz. E hajlam indította arra, hogy a budapesti Tudományegyetem Orvosi Karára iratkozzék be. Doktori oklevelének megszerzése után 1889-től gyakornok, majd egye-

temi tanársegéd volt Bókai Árpádnál az egyetem gyógyszerantagonizmus intézetében, ahol főleg a gyógyszerantagonizmus kérdéseivel foglalkozott. 1893-tól Felletár Emil adjunktusa lett az Országos Bírósági Művegyészeti Intézetében, ahol a vérnyomok kimutatására irányuló vizsgálatok mellett toxikológiai feladatokat látott el. A témában való alapos jártasságát bizonyítja, hogy 1984-ben — 29 éves korában — a méregtan magántanára lett.

Liebermann professzor rábeszélésére 1896-ban elvállalta az Állatorvosi Akadémia akkor önállósult gyógyszerantagonizmus tanszékének vezetését. Az egyetem tanárai között akkoriban olyan jeles személyiségek voltak, mint Hutyra Ferenc, Liebermann Leó, Nádaskay Béla, Tangl Ferenc, Monostori Károly, Rátz István.

Elsőként a kórbonctantól különvált „új” tanszék megszervezését kellett elvégeznie, mely — egyelőre még a botanikát is magába foglalva — az Állami Bakteriológiai Intézet számára a Rottenbiller utcai telepen 1891-ben felépített pavilon föld-

szinti helyiségeit foglalta el. Terjeszkedésre a Bakteriológiai Intézet kiköltözésekor nyílt lehetőség, 1899-ben. A gyógyszerismereti, növényteni gyűjtemény rendezése, katalogizálása és folyamatos gyarapítása mellett a kutatáshoz szükséges műszerek beszerzése volt a legfontosabb feladat. Nagy szakértelmének, fáradhatatlan utánajárásainak köszönhető, hogy néhány év elteltével a tanszék minden szükséges felszereléssel rendelkezett.

A gyógyszerzeti kutatást Magyary-Kossa Gyula kísérleti alapokra fektette. A tárgykörrel kapcsolatosan számos — különösen méregtani kérdéseket felderítő — dolgozata jelent meg. Ezek közül „A mész kimutatása ezüstimpregnációval” című, a nemzetközi szakirodalomban ma is Kossa-reakcióként számontartott módszer), valamint a phlorizin-diabetesről, a baromfin mesterségesen előidézett köszvényről, az arzénmérgezésről, a szénsavmérgezés mechanizmusáról, a morfinmérgezésről, a mérgek okozta elmeszesedésről és a doppingkimutatásokról szóló dolgozatai különösen figyelemreméltóak.

A hallgatóknak 1935-ig fő tárgyként gyógyszerzetant és méregtant tanított. Emellett az állatorvoslás történetét és a botanikai ismereteket is oktatta, az előbbi 1905-ig, az utóbbit 1913-ig. A hazai állatorvoslás történetének nemcsak előadója, hanem lelkes kutatója volt. 1900—1909-ig látta el az Állatorvosi Akadémia 1874-ben alapított könyvtárának vezetését. Nagy hozzáértéssel végezte a könyvtár állatorvosi szakkönyvtárrá való fejlesztését. Katalogizálta az akkor már több, mint ötezer kötetnyi könyv- és folyóiratanyagot. Nagy utánjárással szinte hiánytalanul összegyűjtötte a magyar állatorvosi irodalom legrégebb kiadványait. Az állatorvoslással foglalkozó, 1472 óta megjelent magyar vonatkozású vagy szerzőjű munkákat szerzőik rövid életrajzával „Magyar Állatorvosi Könyvészet” című könyvében sorolta fel.

1901-ben „Gyógyszerrendelés” címen 379 oldal terjedelmű, 115 ábrával és 357 vénymintával ellátott tankönyvet adott ki, amely Németországban is megjelent és az állatorvostan-hallgatókon kívül az orvostanhallgatók is haszonnal forgathatták. Részletes állatorvosi gyógyszerzetan könyvet is írt, de ez kéziratban maradt. „Gyógyszerzetan” címmel hallgatója, Erdős Dezső adta ki később, 1265 oldal terjedelemben. Ugyancsak kiadó hiányában kéziratban maradt „Handbuch der Toxikologie” című megkezdett munkájának I. kötete is.

Magyary-Kossa Gyula szívesen foglalkozott a növénytannal is. A botanikai oktatás 1858 óta kezdett szerepet játszani az intézmény tanulmányi rendjében. Czako Kálmán volt az, aki kórbonctani és gyógyszerzeti elfoglaltsága mellett különös vonzalmat érzett a növénytan iránt, szívesen és eredményesen foglalkozott vele, sőt az Országos Magvizsgáló Állomást is ő fejlesztette ki. Halála után vette át tőle Magyary-Kossa Gyula a tárgy oktatását 1896-tól. Kiváló botanikai ismeretéről tanúskodnak szakkikerei, könyvei. Egyetemi előadásainak anyagát „Növényteni jegyzet” címen 207 oldal terjedelemben adta ki egyik hallgatója, Enyedy Dezső 1899-ben. Kedvenc kutatási témáját, a méregtant harmonikusan illesztette a növé-

nyek ismeretéhez, pl. az 1921-ben megjelent „A hazai gyógynövények hatása és orvosi használata” című könyvében, melyet haszonnal forgathat ugyanúgy az orvos, mint a gyógyszerész, vagy a botanikus, de orvostörténeti kutatásainak számottevő eredménye is tükröződik benne. 1926-ban Darvas Ferencsel, a hazai gyógynövényszakma jelentős alakjával közösen jelentették meg a „Hazai gyógynövények” című művet.

Nemzetközi híret orvostörténeti munkásságának köszönheti. Alapos, széles területet átfogó kutatásokat végzett, melyben klasszikus, valamint modern nyelvismerete is segítette. Az ógörögön és latinon kívül angolul, franciául, németül és olaszul is beszélt. A hazai orvostörténeti irodalom legkiemelkedőbb alkotása az ő munkája. A négykötetes „Magyar Orvosi Emlékek” című mű első két kötete 1929-ben látott napvilágot, a harmadik 1931-ben és a negyedik 1940-ben.

Negyedéves orvostanhallgató korától kezdve gyűjtötte nagyszabású munkájához az adatokat, főleg levéltárakban. Mint könyvének előszavában írja: „Kutatás volt a célom, nem pedig másolás.” A meglévő szakirodalom meglehetősen hézagos volt addig. Weszprémi, Linzbauer, Demkó biográfiái korántsem voltak teljesek. Magyary-Kossa célja az volt, hogy minél több olyan új adatot hozzon felszínre, amely az elődök munkájából kimaradt. Az első kötetben összefoglalt kisebb önálló munkák korábban már javarészt megjelentek 1899 és 1928 között különböző orvosi, természettudományi, nyelvészeti és irodalomtörténeti folyóiratokban. A második kötetben főleg új, addig még nem publikált cikkeit fűzte egybe. A két utolsó kötet adattár jellegű. Egy-egy tárgykörhöz csoportosította a hozzá felkutatott levéltári anyagot. Mivel a jelzeteket mindenütt feltüntette, e munkája jelentős segítség a további kutatásokhoz napjainkban is. A könyvet a Magyar Tudományos Akadémia díjával jutalmazták. Orvostörténeti kutatásainak szemelvényeit a Pázmány Péter Tudományegyetem 300 éves jubileumakor „Ungarische Medizinische Erinnerungen” címmel jelentették meg.

Magyary-Kossa professzor kiemelkedő munkáját bizonyítja számos egyesületi tagsága, magas egyetemi funkciója, kitüntetése. Tagja volt az Országos Közegészségügyi Tanácsnak, az Országos Állategészségügyi Tanácsnak, a Felső Oktatásügyi Egyesület vezetőségének, a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat igazgató tanácsának, a Gyógy- és Ipari Növény forgalmi Iroda ill. a későbbi Növényvédelmi és Növényforgalmi Iroda szaktanácsának. 1918-ban udvari tanácsosi címmel tüntették ki. 1920-ban levelező tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia. Több tanévben rektorhelyettes volt. Az orvosképzés, a tudományos kutatás területén végzett tevékenységének elismeréséül 1922-ben a budapesti Tudományegyetem Orvosi Karán egyetemi címzetes nyilvános rendkívüli tanári címet kapott. A Budapesti Királyi Orvosegyesület 1941-ben aranydiplomával tüntette ki.

1934-ben megszűnt az Állatorvosi Főiskola önállósága, a Főiskola, mint a Mezőgazdasági és Állatorvosi Kar tagja a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem egyik fakultása lett. Magyary-Kossa az 1934—35-ös tanévben, mint rendes,

az 1935—36-osban már, mint nyugalmazott tanár (ekkor helyettes minőségben) vezette intézetét. 1936-ban vált meg az egyetemről (utódja Hasskó Sándor lett), hogy idejét teljesen az orvostörténeti kutatómunkának szentelhesse. Haláláig részben Budapesten, részben a Balaton mellett tartózkodott és dolgozott. Keszthelyen, 1944. június 21-én hunyt el. Budapesten temették el.

Az Állatorvostudományi Egyetem kétszáz éves jubileuma kapcsán — 1987-ben — késői méltatója lényeglátóan jellemezte: „Magyary-Kossa professzor előadásai és bemutatói élményszámba mentek, műveltsége, tudása Európa-hírűvé tették, puritánsága, közvetlensége és etikus magatartása által pedig az ifjúság példaképévé emelkedett.”

Főbb munkái:

A mérgezések diagnosztikája. Bp. 1894. 28 lap.

Mesterséges köszvény előidézése mérgek által. Bp. 1898. 12 lap.

Növénytani jegyzet. (Kiadta: Enyedy Dezső állatorvostan-hallgató.) Bp. 1899. 207 lap.

Gyógyszerrendelés. (Állatorvosi kézikönyvtár 4.) Bp. 1901. 379 lap.

Magyar állatorvosi könyvészet 1472—1904. (Állatorvosi kézikönyvtár 8.) Bp. 1904. 346 lap.

Beiträge zum Mechanismus der Zuckerausscheidung. Leipzig, 1905 után. 8 lap.

Régi magyar betegségszavak. Bp. 1907. 21 lap.

Régi magyar gyógyszernevek. (Nyelvtörténeti tanulmány.) Bp. 1909. 53 lap.

A régi magyar orvosnövendék. Bp. 1909. 36 lap.

A hazai gyógynövények hatása és orvosi használata. Bp. 1921. 215 lap.

Régi magyar bábákról. Debrecen, 1938. 34 lap.

Magyar orvosi emlékek. (Értekezések a magyar orvostörténelem köréből.) Bp. 1929—1940. 1-4 köt. 368, 337, 522, 254 lap.

Irodalom:

KOTLÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története 1787—1937. Bp. 1941.

VÁMOSSY Zoltán: Magyary-Kossa Gy. OH. 1944.

HERCZEG Árpád: Le vie et l'oeuvre de Jules Magyary-Kossa (1865—1944) pharmacologue et historien hongrois de la médecine. (A XV. Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszuson tartott előadás). H.n.É.n.

200 éves a magyar állatorvosi felsőoktatás 1987. (Szerk.: Holló Ferenc) Bp. 1987.

MÁNDY GYÖRGY (1913—1976)

1913. augusztus 19-én született Budapesten műszaki értelmiségi családból. Középiskolai tanulmányait a fővárosban végezte, majd a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karán 1935-ben természetrajz—földrajz szakos tanári diplomát és bölcsészettudományi doktorátust szerzett. Még abban az évben díjtalan gyakornokként Szabó Zoltán professzor munkatársa lett a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Intézetében. Közel tíz évig dolgozott a nemzetközi hírű professzor mellett. Tanársegédi, később adjunktusi beosztásban részt vett az egyetemi oktatásban-kutatásban. 1938—1940 között a Közgazdaságtudományi Karon is oktatott.

Kiemelkedő szakmai tudását, előkésztségét elismerve 1944-ben a budapesti kertészeti és Szőlészeti Fő-

iskola nyilvános rendkívüli tanárának nevezték ki.

A főiskola 1945-ben beolvadt az újonnan létesített Agrártudományi Egyetembe és Mándy 1947-ben, 34 éves korában egyetemi tanár lett, megbízták a Kertészeti és Szőlészeti Karon lévő Mezőgazdasági Növénytani Tanszék vezetésével.

Az egyetemi személycserék 1949-ben több társával együtt őt is kedvezőtlenül érintették. El kellett hagynia az oktatói pályát. Rövidesen Érdre került a Dohánybevéltő Vállalathoz. Itt dolgozott 1952-ig kutató biológusi beosztásban, majd a közben megalakult Dohánykutató Intézet kutató osztályvezetőjeként.

1952—1957 között a Magyar Tudományos Akadémia vácrátóti Botanikai Intézetében az Élettani és Kísérleti Ökológiai Osztályának vezetője volt.

Amikor a központilag irányított egységes fajtakísérletezés és bírálat megvalósítása érdekében — az Országos Növényfajta-minősítő Tanács meghagyásával —

létrehozták az Országos Növényfajtakísérleti Intézetet 1954-ben, Mándy annak szaktanácsadója is lett és tevékenyen bekapcsolódott a fajtakísérleti kutatásokba.

1958-ban a Délkelet-Dunántúli Mezőgazdasági Kísérleti Intézethez került tudományos munkatársi beosztásba. Innen 1961-ben Jánossy Andor közreműködésével áthelyezték Tápiószelére, a Növényfajtakísérleti Intézet fajtagyűjteményes osztályából 1958-ban megalakított Országos Agrobotanikai Intézethez. Új munkahelyén ugyancsak tudományos munkatársként, később osztályvezetőként dolgozott.

Már jóval túlhaladta az ötvenedik életévét, amikor sikerült visszakerülnie az egyetemi katedrára. 1970-ben elnyerte a debreceni Agrártudományi Egyetem Növénytan és Növényélettani Tanszék vezetőprofesszori állását, ahol — sajnálatosan rövid idő után bekövetkezett haláláig — csak részben tudta számtalan maga elé tűzött tervét megvalósítani.

Mándy professzor nagytudású, széles látókörű, a szakterületére vonatkozó hazai és külföldi szakirodalmat naprakészen áttekinteni és azokat kutató-oktató munkájában hasznosítani tudó agrobotanikus volt.

Pályakezdeként Szabó Zoltán akadémikus professzor mellett bekapcsolódott az oktatásba, de ezzel egyidejűleg rendkívüli szorgalommal mélyedt a botanikai és nemesítési témakörbe tartozó kutatások nemzetközi szakirodalmának összegyűjtésébe, feldolgozásába, a nemesítési kutatások gyakorlati munkájába. Fiatalként készített a hallgatók részére jegyzeteket, tankönyveket. Közülük több ma is értékes segédforrása a tananyag előkészítésének. 1939-ben készült el „Növényrendszertani jegyzete” és még ugyanabban az évben „Növénynemesítéstan” címmel megjelent másik tankönyve is.

A következő évben megírta a „Gazdasági növénytan gyakorlatok vezérfonala” című jegyzetét, amely a hallgatók mikroszkópai vizsgálataihoz adott gyakorlati útmutatásokat, majd 1941-ben annak második részét „Gazdasági növények alakta, termésének és magjának vizsgálata” címmel. Később a növénytan tárgyköréből további tankönyvei jelentek meg.

1947-ben az Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karán a „Gazdasági növények rendszeres alaktana és fajtatana” című tárgykörből magántanári képesítést nyert. Még ugyanabban az évben jelent meg kitűnő, egyetemi tankönyvként is használt kétkötetes kézikönyve „Alkalmazott növénytan alapjai” címmel. 1971-ben pedig a Debreceni Agrártudományi Egyetem hallgatói részére adták ki „Mezőgazdasági növénytan” című jegyzetét.

Mándy a Kertészeti és Szőlészeti Karon 1945—1949-ig örökléstant és növénynemesítést is oktatott. Részben ez készítette, hogy Rajháthy Tiborral közösen elkészítse az „Örökléstán” című kézikönyvet, megírja a „Növénynemesítéstan” című tankönyvet. Ez időszakban ugyanakkor egyre intenzívebben foglalkozott a gazdasági növények fajtaalakítási és fajtarendszertani kutatásaival, amellyel előtte hazánkban ilyen szervezeten és eredménnyel nem foglalkoztak. A gazdasági növények elismert szakértőjeként közreműködött Soó—Jávorka (1951) „Magyar Nö-

vényvilág Kézikönyve” I—II. kötetében a haszonnövények leírásában. Bár a munkahelyváltozások lelkiileg megviselték, munkakedvét, energiáját szerencsére nem tudták lecsökkenteni. Bármilyen rövid ideig dolgozott is egy helyen, hamarosan bekapcsolódott az intézet profilját képező kutatásba és serkentője volt az ottani tudományos munka elmélyítésének.

Az 1950-es évek kezdetén a Dohánybevéltő Vállalatnál létesített Dohánykutató Intézetben így indította el a dohánynövényt kapcsolatos élettani és ökológiai kísérleteit. Ezek eredményeit a „Dohánybiológia” című munkájában közölte.

Mintegy öt évig dolgozott a vácrátóti Botanikai Kutató Intézetben. Ez az időszak tudományos tevékenységének rendkívül termékeny ideje volt. Itt kezdett foglalkozni intenzíven újabb kutatásával, a kultúrnövények biológiai és ökológiai sajátosságainak vizsgálatával. Tanulmányozta a növények csírázásélettant, vízforgalmát, a levelek vízmegtartó képességét. Munkájának ezzel kapcsolatos eredménye az ún. „kis maximum jelenség” felfedezése. Ez irányú kutatásait később Iregszemcsén és Tápiószelén is tovább folytatta. Kidolgozta a termesztett növények fenológiai kísérletének módszerét, majd számos termesztett növényfaj és környezete kapcsolatának kérdéseit tisztázva segítette a táji gazdálkodás számára a legmegfelelőbb fajták kiválasztását (búza, rozs, árpa, kukorica, kender, paradicsom, olajlen).

1969-ben „A kultúrnövények fenológiai vizsgálata” címmel e témában sikeresen védte meg akadémiai doktori értekezését.

Vácrátóti munkássága idején készítette el Surányi János társszerzővel a „Magyarország kultúrflórája” című sorozat első mintakötetét (Surányi J.—Mándy Gy.: A kukorica. Magyarország kultúrflórája. Bp., 1955).

A mintegy 170 kultúrnövény részletes ismertetését tartalmazandó sorozat megjelenítését a MTA Agrártudományi Osztálya indította útjára és a munka megszervezésével Jávorka Sándort és Sedlmayer Kurtot bízta meg. A szerkesztőbizottság tagjai Jánossy Andor, Jávorka Sándor, Mándy György és Zólyomi Bálint voltak. A kötet szerkesztését Mándyra ruházták. Az Akadémia Agrártudományi Osztálya a nagyszabású sorozat megjelenítése előtt 6 mintanövény; a kukorica, a paprika, a len, a baltacim, a dió és a csomós ebir részletes ismertetését határozta el, hogy alkalmas biztossáson a sorozattal kapcsolatos bírálatok, tanácsok meghallgatására.

A „Magyarország Kultúrflórája” című sorozat első kötete végleges formájában 1959-ben jelent meg. A sorozat szervezésére Jávorka Sándor és Erdei Ferenc akadémikusok kaptak megbízást. A szerkesztőbizottság kibővült, ebbe azonban Mándy már nem került be. A szerkesztési feladatokat pedig Máthé Imre akadémikus, levelező tag látta el.

Mándy az ezt követő évektől ugyanakkor a sorozatban megjelenő több, népgazdaságilag fontos növény feldolgozásában működött közre (baltacim, paprika, kender, búza, répa, burgonya, komló, lencse, szarvaskerep, borsó, pohánka és tatárka).

Iregszemcsén tevékenysége az intézet kutatási feladatahoz szorosan kapcsolódva az olajos- és takarmánynövények élettani, ökológiai és nemesítési kérdéseinek tisztázására irányult.

Hosszabb ideig munkálkodott Tápíószelén, ahol tovább folytatva korábbi fenőkológiai kutatásait, jelentős szerepe volt abban, hogy új munkahelye rövid idő után nemzetközileg is elismertté váljon.

Az Agróbotanikai Intézet vezető munkatársaként részt vett a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban ez időszakban létesített agróbotanikai gyűjteménytárának kialakításában is.

Pályája kezdetétől a tudományos munkában, az egyetemi katedrán rendkívül magas mércét állított önmagával szemben. Közismert volt nagy munkabírásról, szakirodalmi tájékozottságáról, saját szakirodalmi tevékenységéről, kiváló előadói készségéről. Nyíltsága mellett közismert volt arról is, hogy társaitól, az egyetemi hallgatóktól hasonló munkaintenzitást, szorgalmat, igényességet követelt. Olykor ezt nem is a legszerencsésebb formában juttatta kifejezésre, így nem mindenki előtt volt népszerű. Szakmai tevékenységét nemzetközileg is elismerték. Közreműködött a Biológiai Társaság, a Növénytan Szakosztály, a Botanikai Szakosztály munkájában.

Kutatói és oktatói pályafutása alatt számos munkatársát, tanítványát nevelte, képezte a tudomány művelésére. 24 könyve, egyetemi jegyzete, a szaklapokban közel 600 közleménye jelent meg.

Súlyos betegsége 63 éves korában szakította félbe alkotó tevékenységét. 1976. május 30-án hunyt el Debrecenben az agróbotanikai kutatás nemzetközileg elismert tudósa, a mezőgazdasági növénytan oktatás kiváló professzora.

Főbb munkái:

Növénynemesítéstan. Bp., 1939. 64 lap.

Növényrendszertani jegyzet. Bp., 1939. 59 lap.

A magyar mezőgazdaság szakoktatásának és közigazgatási rendjének tervszerű tervezete. Bp., 1940. 42 lap.

Gazdasági növénytan gyakorlatok vezérfonala. 1. r. Mikroszkópiai vizsgálatok. Bp., 1941. 24 lap.

Gazdasági növénytan gyakorlatok vezérfonala. 2. r. Gazdasági növények alakta-na, termésének és magjának vizsgálata. Bp., 1941. 96 lap.

Gazdasági növénytan. Sejttan, szövettan és alaktan ismereti mezőgazdasági hallgatók részére. Bp., 1943. 102 lap.

Rendszeres gazdasági növényalaktan. Bp., 1944. 176 lap.

Az alkalmazott növénytan alapjai. I. Magvatlan (virágtalan) növények. Bp., 1947. 325 lap.

- II. Magvas (virágos) növények. Bp., 1947. 417 lap.
Dohánybiológia. H.n. 1953. 105 lap.
Szántóföldi növények nemesítése táblázatokban. Bp., 1963. 283 lap.
Kertészeti növények nemesítése táblázatokban. Bp., 1964. 339 lap.
Hogyan jöttek létre kultúrnövényeink. Bp., 1971. 241 lap.
A bő termés biológiai alapjai. Bp., 1974. 315 lap.
Surányi János—Mándy György: A kukorica. Magyarország Kultúrflórája. Bp., 1955. 183 lap.
Mándy György—Karkovszky Géza: Csemegekukorica-fajták összehasonlító alak-
tani és fejlődésélettani vizsgálata. Agrobotanika. 1959. 56 lap.
Mándy György—Bócsa Iván: A kender. Magyarország Kultúrflórája. Bp., 1962.
114 lap.
Lelley János—Mándy György: A búza. Magyarország Kultúrflórája. Bp., 1963.
340 lap.
Mándy György—Csák Zoltán: A burgonya. Magyarország Kultúrflórája. Bp.,
1964. 320 lap.
Mándy György—Horváth Alajos: A répa. Magyarország Kultúrflórája. Bp., 1964.
272 lap.
Simon Tibor—Mándy György: A komló. Magyarország Kultúrflórája. Bp., 1967.
110 lap.
Mándy György—Kiss Béla: A lencse. Magyarország Kultúrflórája. Bp., 1971. 99
lap.
Mándy György—Szabó László—Ács Antal: A borsó. Magyarország Kultúrflórá-
ja. Bp., 1980. 170 lap.

Irodalom:

- BÓCSA Iván: Mándy György (1913—1976) Nt. 1976.
SZABÓ László: Gondolatok Mándy György agrobotanikai munkásságáról. BK.
1978.
PAÁL Huba: Emlékezés Mándy Györgyre. BK. 1978.

MANNINGER G. ADOLF ID. (1880—1954)

1880. január 11-én született Sopronban. Édesapja a város köztisztviselőként álló orvosa volt. Középiskoláit szülővárosában végezte. Érdeklődése már ebben az időszakban a természettudomány felé irányult. Szívesen botanizált, megismer-
te a környezetében vadon előforduló növények számtalan faját, elsajátította meghatározásuk módszerét. 1901-ben a magyaróvári Gazdasági Akadémián szerzett oklevelet. Pályakezdként alföldi és dunántúli birtokokon volt gazdasági gyakornok, segédtsízt. 1909-ben került a Baranya megyei dárdai uradalomba, ahol Lippe herceg közel 23 000 ha kiterjedésű birtokának rácbólyi (ma: Beremend része) üzemegeységében intéző, később főintéző volt. Az első világháború alatt behívták katonának. A gazdaság irányításában ekkor már nagy jártasságot és hírt szerzett főintézőt megbízták az Isztria félszigeten (ma: Jugoszlávia) lévő mintegy 17 ezer ha szántó-, szőlő- és olajültetvény mezőgazdasági munkáinak irányításával, amely ebben az időszakban a katonaság kezelésében volt. A korábbi munkahelyeitől eltérő éghajlati és talajviszonyok között töltött több mint két esztendő alatt szerzett termelési tapasztalatai tovább gyarapították az amúgy is rendkívül elismert termelésvezető szakmai hírnevét. Amikor a katonaságtól 1917 végén leszerelt, a dárdai uradalomban folytatta munkáját. Innen rövid idő után elhívták Montenuovo Nándor herceg birtokára. Bólyba költözött és 1918-tól átvette a Baranya—Tolna—Somogy megyében szétszórt, részben bérlőknek kiadott gazdaság irányítását. Itt dolgozott a nagykiterjedésű birtok jószágkormányzójaként a második világháború befejezéséig, s irányításával a birtok az ország egyik legjobb mintagazdaságává fejlődött.

A felszabadulás után hamarosan a Földművelésügyi Minisztérium Növényter-

mesztési Főosztályán lett szakértő. 1947-ben meghívták az újonnan szervezett Agrártudományi Egyetem Debreceni Osztályának növénytermesztési tanszékére. Mint egykori, nagy termelési tapasztalattal, kiváló szakmai tudással rendelkező gazdatiszt, az új társadalmi rendben egyike volt, aki előzetes oktatói tevékenység nélkül (Kemenesy Ernő után másodikként) professzori kinevezést kapott. Majd a Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottságától elnyerte a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot. Rövidesen megbízták a Debreceni Talajkísérleti Intézet irányításával is, ahol 1954-ben bekövetkezett haláláig dolgozott.

Manninger pályakezdő korától küzdött az általa irányított gazdaságok üzemeltetésének jövedelmezővé tételéért. Ez jellemezte tevékenységét a dárdai uradalomban, az isztriai félszigeten lévő katonai kezelésű birtokon. Kísérletező tehetsége azonban az 1920-as évek kezdetétől a Montenuovó birtokon bontakozott ki igazán, amikor hozzákezdett a több megyében lévő elhanyagolt birtok gazdálkodásának rendbehozásához. Gyakorló gazdaként figyelemmel kísérte a búzanemesítők eredményeit és ugyancsak az 1920-as évek kezdetétől fajtakísérletben vizsgálta a nemesített fajták termelési tulajdonságait. Amikor pedig az évtized második felében a kereskedők, a malomipar, a Gabona- és Liszt-kísérleti Állomás részéről egyre többen kifogásolták a nemesített búzafajták minőségét, több éves kísérletsozrotat állított be a termesztésbe vont búzafajtákból a Tolna megyei Külfürged, Belfürged és a Baranya megyei Németbóly egymástól eltérő talajain. A kísérleti táblákról nyert termésből 14 nemesített búzafajta beltartalmi és sütőipari vizsgálatára felkérte a József Nádor Műegyetem Élelmiszerkémiai Intézetét is.

Közismert volt nyíltságáról, őszinteségéről. Amikor Székács Elemér, a neves búzanemesítő 1929-ben úgy vélte, hogy Manninger szubjektív elfogultságtól indítva javasolja a Baross-féle bánkúti búzák elterjesztését, a szaksajtóban határozottan utasította vissza a félreértést. „Olyan búzát kell termelni — mondotta —, amely a gazda igényein kívül a malom- és a sütőipar igényeit is kielégíti”. „Én a bánkúti vagy hozzá hasonló nemesítményeket tartom arra hivatottnak, hogy a magyar búza hírnevét nemcsak az Alföldön, hanem a Dunántúlon is ismét visszaszerezzék.” Vizsgálatait később sem hagyta abba, az általa kipróbált búzafajták száma jóval meghaladta az ötvenet. Amikor azonban 1931-ben a fekete és a sárgarozsda országos károkat okozott a búzatermésben, és a kísérleti tábláján a 34 nemesített búzafajták közül a korai érésű bánkúti fajták „kinőttek a rozsdá foga alól”, minden fórumot megragadott, hogy a kitűnő bánkúti búzafajták termesztését népszerűsítse.

A termelők védelme érdekében több alkalommal sürgette a búza felvásárlási rendszerének megváltoztatását, a termés sütőipari érték szerinti átvételének bevezetését. Erre szerinte azért is szükség lenne, mivel esős nyáron az asztagban megázott búza hektolitersúlya kisebb, attól függetlenül, hogy a nedvesség a gabonaszem minőségét nem rontja. „Ilyen esetekben a malmok és a kereskedelem

jelentős illetéktelen haszonra tesz szert.” Manninger javaslatát ekkor nem fogadták el. Közel négy évtizeddel később, a közelmúltban sikerült megvalósítani a búza minőségi átvételét.

A minőségi búza érdekében Hankóczyhoz hasonlóan javasolta a külföldi eladásra szánt gabona tárházakba gyűjtését, ahol a szükséges tisztításuk, osztályozásuk szakszerűen elvégezhető.

Bár az 1920-as és 1930-as években rendkívül jelentős szerepe volt a minőségi búzatermesztés hazai kialakításában, neve ebben és a későbbi időszakban mégis a róla elnevezett „Manninger-féle talajművelési rendszer” kidolgozásával kapcsolódott össze.

Az új talajművelési eljárásokról, a szántás nélküli, tárcsával történő talajművelésről 1934-ben jelent meg az első tanulmánya. Jól tudta — írta később —, „hogy ezzel nagy fába vágta a fejszét. Hiszen évtizedes, sőt évszázados dogmákkal és elméletekkel került ellentétbe. És ellentétbe került a gazdák közismert konzervatívizmusával is.” A szántás nélküli talajművelési rendszerről a hazai és külföldi lapokban már 1918 óta ellentétes érvek láttak napvilágot. Manninger korábbi saját megfigyelései, beállított kísérleteinek eredményei alapján vallotta e talajművelési módszer használatának előnyét. Meggyőződéssel tanította, hogy a talajt élőnek kell tekinteni, továbbá, hogy a talajművelés mindenkor feladata a talaj tökéletes érettségének elérése és megtartása.

Ugyanakkor azt is kihangsúlyozta, hogy a szántás nélküli talajművelés és az ezzel járó vízgazdálkodás, valamint a talajélet fenntartása azokon a talajokon alkalmazható eredményesen, amelyeknek jó a vízgazdálkodása, befogadják a csapadékot, de a felesleget hamarosan átadják az altalajnak. A túltömődött levegőtlen talajokon továbbra is az eke használatát javasolta.

Manninger következetes munkával, szakszerű talajműveléssel —amelynek alapja mindig a talaj nyári sekély művelése volt, jó vetésforgókkal, mű- és szervestrágyázással fokozatosan elérte, hogy a fürgei gazdaságban 1934—1944 közötti években több ezer hektáron termesztett búza termésátlaga 27—28 q volt az országos nem egészen 14 q termésátlaggal szemben. Mint gyakorló gazda, a talajművelés fejlesztése érdekében szorgalmazta a talajkémikusok, talajfizikusok és a termeléssel közvetlenül foglalkozó gazdák együttműködését. „Amióta a nyári szántás nélküli talajművelésre áttértem — írta erről — magam is foglalkoztam e kérdés tudományos részével, mert a természet sokszor megoldhatatlan és megmagyarázhatatlan jelenségek elé állított ezzel kapcsolatban.” Az uradalomban 1934-ben indította el talajbiológiai kutatásait és a laboratóriumi vizsgálatokra Fehér Dánielt, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Növényteni Intézete soproni talajbiológiai laboratóriumának tudományos munkatársát kérte fel. A későbbi években a talajbiológiai kutatás kiszélesedett. 1938-ban a Földművelésügyi Minisztérium a fürgei uradalomban önálló talajlaboratóriumot létesített, amely szervezetileg a soproni laboratórium kihelyezett állomásaként működött. Az ura-

dalomban közös kísérleteket kezdett Kerpely Kálmánnal, Kreybig Lajossal, később Kemenesy Ernővel, Frank Melániával. A kutatások eredményeiről közleményben, szakmai előadásokon számolt be és minden fórumot megragadott, hogy az új talajművelési eljárás előnyeit a termelők elismerjék. Többen csatlakoztak ehhez az új művelési rendszerhez, de számosan a kiugróan jó termelési eredményeket a birtok különösen jó termelési adottságaiban látták.

Művelési elméletét 1952-ben a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztálya által rendezett ülésen is — amely a mély- és sekély talajművelés elméleti kérdéseivel foglalkozott — többen bírálták. A téma akkori megvitatása összefüggésben volt az 1950. évi minisztertanácsi és az ezt követő 1951—52. évi határozatokkal. Az előbbi a növénytermesztés két éves fejlesztésével kapcsolatban programul adta az új szocialista gazdasági rendszerben működő állami gazdaságok, termelészövetkezetek és gépállomások részére — a magasabb terméshozamok elérése érdekében — a mély talajművelésre való áttérést. A későbbi határozat pedig kimondta, hogy az őszi gabonafélék talajelőkészítésénél is át kell térni a mélyművelésre.

A mély talajművelési rendszer egységes bevezetésének merevségéről Manninger, korábbi termelési tapasztalataira, tudományos vizsgálatokra hivatkozva nyíltan kifejtette véleményét. Sajnálatos, hogy az MTA által szervezett ülésen talajművelési elméletét élesen elítélték, és a vitában elhangzottak egészségi állapotát erősen megviselték. Azonban egy évvel később, amikor 1953 novemberében a földművelésügyi miniszter újabb szakvita után bejelentette, hogy a sekély talajművelési rendszer az ésszerűség határán belül országosan be kell vezetni, visszatért munkakedve, s hozzákezdett „A talaj sekély művelése” című könyvének írásához. A kézirat elkészült, de nyomdai kiadását már nem sikerült kézbe vennie. A gyakorló gazdának szánt könyvét — amelyet 1986-ban másodszor is kiadtak — fia, Manninger István — személyes észrevételeivel kiegészítve — rendezte sajtó alá. Könyvéből kitűnik, hogy több mint öt évtizedes munkássága alatt a talajéleten alapuló talajművelést akarta megvalósítani és elterjeszteni. Ezt bizonyítják a termelésben elért eredményei, a szakemberek részére tartott előadásai, megjelent írásai is.

Manninger G. Adolf ötvenhárom éven keresztül széleskörű elméleti és gyakorlati tudásával, példamutató szakmaszeretettel dolgozott és tanított. Hetvennégy éves korában, 1954. szeptember 15-én hunyt el Debrecenben.

Főbb munkái:

Milyen búzát temeljünk? Bp., 1929. 35 lap.

A talaj életének és táplálóanyag-készletének részbeni biztosítása megfelelő talajműveléssel. (In: Fehér Dániel—Kogutovitz Károly—Kreybig Lajos—Manninger

G. Adolf: A szántó föld okszerű művelése, kapcsolatban a talaj életével, vízgazdálkodásával és a magyar klímával.) Bp., 1938.

A talaj sekély művelése. Bp., 1957. 169 lap.

A borsó sikeres termesztése. Bp., 1942. 8 lap.

Manninger G. Adolf, id.—Manninger G. Adolf ifj.: A gabonapoloskák élete, kártétele és javaslat az ellenük való védekezésre. Bp., 1933. 35 lap.

Manninger G. Adolf—Fehér Dániel—Frank Melánia: Talajbiológiai vizsgálatok a hengernek, különösen mint nyári talajművelő eszköznek a jelentőségéről. Debrecen, 1940. 28 lap.

Hajas József—Manninger G. Adolf: Szántóföldi vetésforgó. Bp., 1947. 12 lap.

Irodalom:

LÁZÁR Vilmos: id. Manninger G. Adolf emléke. TM. 1970.

KOVÁCS Gábor: Manninger G. Adolf születésének 100. évfordulójára. Nt. 1980.

— —: 100 éve született. Emlékezés Manninger Gusztáv Adolfra. MM. 1980.

MANNINGER GUSZTÁV ADOLF IFJ. (1910—1982)

1910. május 6-án a Baranya megyei Rácbólyon (ma: Beremend része) született. Édesapja — id. Manninger Gusztáv Adolf (1880—1954) — a magyar növénytermesztés és talajművelés kiemelkedő szakembere volt. Anyja révén a család rokonságban állt Cserhádi Sándorral. Így a szakmai igényesség és a tudományos érdeklődés közvetlenül hatott az ifjú Manninger pályaválasztására. Középiskoláit a pécsi és a soproni gimnáziumban végezte, 1928-ban Sopronban érettségizett.

Egyetemi tanulmányait 1929-ben kezdte a budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán, mezőgazdaságtudományi szakot végzett. Egyetemi tanulmányai alatt már foglalkozott a gazdasági növények állati kártevőivel. 1933-ban okleveles mezőgazda diplomát szerzett. 1934-ben doktorált.

Doktori értekezését „A gabonapoloskák fajai, élete, kártétele és parazitája” címmel írta és Schilberszky Károly professzornál védte meg.

1934-ben preparátumaival részt vett a mezőgazdasági kiállításon. Bemutatta a lucernamagtermesztés fontosabb kártevőit és azok kártételét. 1934 szeptemberétől 1935 májusáig magángyakornokként dolgozott a Földtani Intézetben.

1935 májusától 1935 októberéig és 1936 tavaszától őszeig tanulmányozta a lucerna, lóhere kártevőit, valamint az ellenük való védekezést. Ekkor készítették id. Manninger G. Adolf, Mang Béla (főgépész) és Manninger Gusztáv Adolf közösen rovarfogó készüléküket.

Apja talajbiológusnak szánta, így 1935 októberében a világhírű Fehér Dániel soproni tanszékére került, ahol megbízott tanársegédként dolgozott és vezette a labort 1937 őszeig. Ezalatt Kreybig Lajossal is szakmai kapcsolatba került. 1937—38-ban ismereteinek bővítésére növénytermesztési előadásokat hallgatott a göt-

tingeni egyetemen. Talajbiológiával kapcsolatban cikkeit német nyelvű szaklapokban tette közzé. Göttingenből hazatérve azonban a talajbiológiával végleg szakított s kizárólag a szántóföldi növényi kártevők kutatásával foglalkozott. 1938. június 30-án gyakornoki kinevezést kapott a debreceni Gazdasági Akadémiára, ahol a gyakorlati tanszéken lett tanársegéd. 1938. októberében saját kérésére a Székesfehérvári Középfokú Gazdasági Iskolába nyert áthelyezést, ahol állattant, növénykórtant, növénytant tanított. 1939-től pedig a keszthelyi Gazdasági Akadémián a növénytermesztéstani tanszéken működött 1949-ig. Közben 1940-től a Pázmány Péter Tudományegyetemen zoológiai tárgyakat hallgatott és végbizonysítványt is szerzett. 1941. június 30-án megkapta a nyilvános rendkívüli tanári címet. Az Agrártudományi Egyetem vidéki osztályainak megszűnésekor — 1949-ben — a budapesti osztályra került, mint nyilvános rendkívüli tanár, majd 1950-ben a gödöllői egyetemen a Növényvédelmi állattani tanszék vezetője lett, mint egyetemi tanár. Tanszékvezetői feladatai mellett ellátta a FM. Növényvédelmi Szolgálatának igazgatóhelyettesi tisztségét is 1954—56. között, 1957-ben a Növényvédelmi Kutatóintézet Állattani osztályára került, ahol 1961-től a védekezés-technikai osztály vezetője volt. 1969-től ismét Keszthelyen az Agrártudományi Főiskolán dolgozott, eleinte osztályvezető, majd egyetemi tanárként, egészen 1976 végéig, nyugdíjba vonulásáig. Ám ez nem jelentett teljes elszakadást munkájától, szakmai tevékenységét csak halála előtt pár hónappal hagyta abba.

Szakírói tevékenysége igen széles körű volt. Folyóiratok szerkesztőbizottságának volt tagja, s főszerkesztője volt a Gödöllői Agrártudományi Egyetem 50-es években kiadott „Annales” című kiadványainak.

Munkássága során 279 cikket, könyvet, könyvrészletet írt. Kiemelkedő közülük „A lucerna termesztése és védelme” című könyve, amelyet Kemenes Ernővel közösen írt és német nyelven is megjelent. Legtöbbet és legszívesebben a cukorrépa és a lucerna kártevőinek vizsgálatával, fellépésük előrejelzésével — rovarprognózissal — foglalkozott. Sok figyelmet szentelt más, népgazdaságilag fontos ipari növénynek is, valamint a kukorica és a búza kártevőinek. Szinte alig van szántóföldi kártevő, amellyel ne foglalkozott volna. Ezt bizonyítja a „Szántóföldi növények állati kártevői (különös tekintettel a nagyüzemi védekezésre)” című összefoglaló műve. A könyv elsősorban a növénytermesztő szakemberek, a növényvédelmet irányító agronómusok és gyakornokok számára készült, a szántóföldi növények állati kártevőit ismerteti, nem tárgyalja tehát a kertészeti, szőlészeti, erdészeti és raktári kártevőket. Az általános rész átfogó képet ad a mezőgazdaságban előforduló állatok nagyobb rendszertani egységbe sorolásához és tájékoztat az előrejelzésről is. A könyv ezután növénycsoportok szerint ismerteti a kártevőket, szem előtt tartva, hogy a növényvédelmet irányító szakemberek minél jobban megismerjék a szántóföldi növénytermesztést veszélyeztető főbb kártevőket. Az ismeretek elsajátítását még könnyítik a táblázatok, a fényképek és képek, valamint a gazdag ábraanyag. A színes táblák pedig a gazdanövényhez való kapcsolódást szemléltet-

tik. A növényvédelem számára igen fontosak még a kártevők rangsorolása. „A gazda aranykönyvei” című sorozatban jelent meg 1943-ban Bittera Miklóssal közösen írt könyve, a „Gazdasági növények termesztése” címmel.

A kötet második része Manninger Gusztáv Adolf munkája, amelyben ismerteti a tavasztól ősziig pusztító legfontosabb kártevőket és a betegségeket, s az ellenük való védekezés leghatékonyabb módszereit. A gyakorlati útmutató közvetlen tanácsot ad minden érdeklődőnek.

Manninger szerkesztésében jelent meg 1955-ben „A cukorrépa-kártevők előrejelzése Magyarországon” című könyv több társszerzővel. A könyv ismerteti az előrejelzés történetét, ezen belül kiemelten az Agrártudományi Egyetem rovar-tani tanszékének tevékenységét. Részletesen közzéteszi a mintavételezés módszereit, az adatgyűjtés szervezetét. A meteorológiai tényezők alapján készíthető prognózis témakörét külön fejezet tárgyalja, amely egyúttal azt is bemutatja, hogy az adatok rendszeres gyűjtésével milyen kapcsolatokat lehet keresni más tudományág adataival. A kötet cönológiai része az ember-, a növény- és állatvilág társulását is vázolja. Befejezésül az eddigi előrejelzéseket is ismerteti s felhívja a figyelmet — a kárbejelentések alapján — ezek gyakorlati jelentőségére. A könyv bevezetőjét és a cönológiai részt Manninger G. Adolf írta.

Manninger professzor életének fő művét a rovarok megjelenésének előrejelzése témakörben elért eredményei alkotják, amelyeket az akadémiai doktori értekezésében foglalt össze „Prognózis alapján megtakarítható vagy elvégezhető preventív védekezés a növényvédelemben” címmel.

Manninger professzor 50 éves tudományos tevékenységét elismerések sora fémjelzi. 1952-ben a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot kapta addigi szakmai tudományos munkássága elismeréseként. 1972-ben védte meg akadémiai doktori értekezését. Állami kitüntetései: Népköztársasági Érdemérem (1951); a Munka Érdemrend (1954); a Kossuth-díj ezüst fokozata (1954), majd a Munka Érdemrend arany fokozatát kapta (1980).

Munkásságára nemcsak a hazai, de a külföldi szakmai körökben is felfigyeltek. Számos kongresszusra kapott és fogadott el meghívást. Manninger professzor — pályatársai emlékezete szerint is — „a hazai növényvédelmi állattan rendkívüli egyénisége volt.” 1982. december 10-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Szántóföldi növények állati kártevői (különös tekintettel a nagyüzemi védekezésre). Bp., 1960. 375 lap.

Bittera Miklós (Hideghéti)—Manninger G. Adolf: Gazdasági növények termesztése. Bp., 1943. 150 lap.

Huzián László—Manninger G. Adolf—Tóth Zoltán—Zana János—Zsembery

Sándor—Zsoár Kálmán: A cukorrépakártevők előrejelzése Magyarországon. (Szerk.) Bp., 1955. 112 lap.

Kemenesy Ernő—Manninger G. Adolf: A lucerna termesztése és védelme. Bp., 1968. 239 lap.

Irodalom:

SÁRINGER Gyula: Manninger Gusztáv Adolf (1910—1982). Nt. 1983. 3. sz.

— —: Agrármúltunk nagyjai. MM. 1985. 18. sz.

SÁRINGER Gyula: 75 éve született Manninger G. Adolf (1910—1982). Nt. 1985. 5. sz.

MANNINGER REZSŐ (1890—1970)

1890. július 7-én született Sopronban. Édesapja Manninger Ágost, soproni kereskedő. Iskoláit szülővárosában végezte, érettségi vizsgáját jeles eredménnyel tette le a soproni Evangélikus Liceumban, 1908-ban. Kémikusnak készült, de Hutýra Ferencsel, az Állatorvosi Főiskola rektorával való személyes megismerkedése folytán még ez évben az Állatorvosi Főiskolára iratkozott be, amelynek Élettani Intézetében a kötelező tárgyak mellett biokémiai tanulmányokat is folytatott. Harmadéves hallgatóként egy pályamunkával 100 koronás Liebermann-díjat nyert, majd a következő évben a legjobb belgyógyászati kórtörténetért 20 korona jutalomban részesült. 1912-ben kitűnő minősítésű állatorvosi oklevelet szerzett, s még ez évben Hutýra Ferenc a Főiskola Járványtani Intézetébe hívta meg gyakor-

noknak, két év múlva pedig állatorvos-doktori oklevelet nyert.

1916-ban főiskolai tanársegéddé, 1917-ben adjunktussá nevezték ki. Ez idő alatt a fertőző betegségekkel, a bakteriológiával, az immunitással foglalkozott, s egyidejűleg Theodor Müller grazi egyetemi tanár munkáját „Fertőzés és immunitás” címmel magyarrá fordította.

1918-ban — huszonnyolc éves korában — immunitásstanból magántanári címet szerzett. Ebben az évben neve alatt került forgalomba az általa előállított baromfikolera elleni oltóanyag.

1922-ben a Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara állategészségtan és állatjárványtan előadására kérte fel. 1923-ban az immunitásstan nyilvános rendkívüli tanára lett az Állatorvosi Főiskolán. Az 1925/26-os tanévben az Élettani Intézetet vezette. 1927-ben — harminchét éves korában — Hutýra Ferenc utódaként, a járványtani tanszék nyilvános rendes tanára lett. Még ez évben a Magyar

Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Székfoglaló előadása 1928. április 23-án hangzott el „A paratyphusbacillusok systematikája, különös tekintettel a suipestifer-csoportra” címmel.

Ugyancsak 1928-tól kapott megbízást az Országos Állategészségügyi Intézet megszervezésére és igazgatói teendőinek ellátására. Ettől fogva egészen 1943-ig vezetője volt az intézménynek. Az intézet hármas feladatkört látott el: diagnosztikai tevékenység, oltóanyag-ellenőrzés s a járványvédelem tökéletesítésére irányuló tudományos kutatómunka. Ez utóbbit jelentősen befolyásolta az a jó kapcsolat, amely — elsősorban Manninger személye révén — az Állatorvosi Főiskola és az új létesítmény között kialakult.

1929-ben a baromfitelepeket állami ellenőrzés alá vonták, s ennek a munkának irányításával Manninger Rezsőt bízták meg. Sokirányú tevékenysége révén, az állategészségügy rövid idő alatt elérte a humán közegészségügy szervezetségének színvonalát.

1933-tól a Nemzetközi Állategészségügyi (Állatjárványügyi) Hivatalnál hazánk állandó delegátusa lett s ezt a tisztséget kitűnő diplomáciai érzékkel egészen 1963-ig látta el. Az idők folyamán a Párizsban működő intézmény intézőbizottsága tagjává, majd egy ízben alelnökévé választotta.

Pályáján való rendkívül gyors haladásában jelentős szerepe volt magas szintű német, angol, francia nyelvtudásának, spanyol és olasz passzív nyelvismeretének, valamint elismerten rendkívüli előadói képességének. 1933-ban az Aujeszky Aladár után megüresedett bakteriológiai tanszéket összevonták a járványtani tanszékkel Járványtani és Bakteriológiai Intézet címen, ily módon a bakteriológiai tanszék feladatai Manningerre hárultak, valamint az ez évtől véglegesen nyugdíjba vonuló Hutýra után a törvényszéki állatorvostan oktatása is.

Több tanszék összevont feladatának ellátása, kutatási eredményei, nemzetközi szereplése erre az időre már a magyar állatorvosok és az egész magyar állategészségügy tudományos irányításának vezetőjévé avatták.

1938-ban jelent meg Manninger átdolgozásában a Hutýra—Marek-féle kétkötetes, német nyelvű állatorvosi kézikönyv 7. kiadása a „Spezielle Pathologie und Therapie der Haustiere” Jénában, amelynek első kötete „Infektionskrankheiten” címen önálló munkája.

A Magyar Tudományos Akadémia 1939-ben választotta rendes tagjává. Székfoglaló előadását 1940. április 15-én tartotta „A paratyphus C fertőzésének járványtana” címmel. Egyetemi oktatói és tudományos tevékenysége mellett, számos cikke jelent meg a hazai és a külföldi szaklapokban. Az „Állatorvosi Lapok”-ban rendszeresen írt tanítványai számára oktatási anyagát kiegészítő szakmai tanulmányokat, s egyúttal részt vett a folyóirat szerkesztésében is. Több írása jelent meg a „Közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből” című kiadványban, a „Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Természettudományi Értesítő”-jében, rovatvezető volt a „Köztelek” című lapnál, valamint cikkei jelentek meg

külföldi, elsősorban német folyóiratokban, leggyakrabban a „Zentralblatt für Bakteriologie” számában és a „Jahresbericht für Weterinärmedizin” című szemlében, s számos más külföldi időszaki kiadványban.

Szerkesztette az Állatorvosi Főiskola Évkönyvét, szerkesztőségi tagja volt a „Mezőgazdasági Kutatások” című kiadványnak, s részt vett rangos külföldi állatorvosi enciklopédiák, kézikönyvek írásában is.

1943-ban jelent meg Mócsy Jánossal közösen írt műve a „Belgyógyászat állatorvosok és állatorvoshallgatók számára” című kétkötetes kézikönyve, amelynek első kötete, a „Fertőző betegségek” Manninger önálló munkája. 1943-ban az Országos Állategészségügyi Intézet vezetését átadva „Bakteriológia, immunitástan és általános járványtan” címmel könyvírásba kezdett. Ennek a műnek elkészült kéziratát pusztította el a háború. A felszabadulás után azonban újra megírta.

Az 1947/48-as tanévben az Agrártudományi Egyetem rektora volt. A tudományos közéletben számos tisztséget viselt: elnöke volt az Országos Állategészségügyi Tanácsnak; az Országos Természettudományi Tanácsnak, az Állatorvosi Tisztvizsga Bizottságnak, a Magyar Országos Állatorvosi Egyesület igazgatóválasztmányának, a Közegészségügyi Egyesület választmányának, az Országos Közegészségügyi Intézet Tudományos Tanácsának, a Természettudományi Társulatnak, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései igazgató-választmányának, alelnöke a Magyar Hygiénikusok Társaságának, tagja a Magyar Tudományos Akadémiának és az MTA Elnöki Tanácsának. 1933-tól hazánk állandó delegátusa a Nemzetközi Állategészségügyi Hivatalnál egészen 1963-ig, nyugdíjba vonulásáig.

A felszabadulás után 1950-ben a Földművelésügyi Minisztérium Tudományos Tanácsának, 1952-től az MTA Tudományos Minősítő Bizottságának lett tagja, amely utóbbi tisztséget 1963-ig viselte. 1953—56 között az MTA Agrártudományos Osztály elnöke, később vezetőségi tagja haláláig. 1955-ben a Magyar Mikrobiológiai Társaság elnökévé, majd ezen tisztségre több ízben újra, végül örökös tiszteletbeli elnökké választották. 1960 és 1967 közötti időszakban a Magyar Tudományos Akadémia egyik alelnöke volt. 1961-től 1967-ig elnökként tevékenykedett a Magyar Agrártudományi Egyesületen belül működő Állatorvosok Társaságában, amelynek létrejöttében jelentős szerepe volt.

Égész sor külföldi tudományos testület iktatta tagjai közé. Így a berlini Német Mezőgazdasági Akadémia (1955), a moszkvai Össz-szövetségi Mezőgazdasági Akadémia (1957), a Francia Állatorvosi Akadémia (1958), az Állatorvosok Világszövetsége (1959), a Csehszlovák Mezőgazdasági Akadémia (1959), az angol Királyi Állatorvosi Akadémia (1960), a Bolgár Tudományos Akadémia (1961), a Görög Állatorvosok Egyesülete (1961), a Lengyel Állatorvosok Tudományos Társasága (1962), a Csehszlovák Tudományos Akadémia (1962), a francia Nemzeti Orvosi Akadémia (1964) és a Lengyel Tudományos Akadémia. A „honoris causa” doktori címet adományozta Manningernek 1955-ben a lipcei Karl Marx

Egyetem Állatorvostudományi Kara, 1959-ben a madridi egyetem Állatorvostudományi Kara, 1962-ben a budapesti Állatorvostudományi Egyetem, 1964-ben a thessaloniki Aristoteles Egyetem Állatorvostudományi Kara és 1968-ban a bécsi Állatorvosi Főiskola.

1963. február 1-jén az Állatorvostudományi Egyetem Járványtani Tanszékének éléről vonult nyugalomba, de továbbra is aktívan tevékenykedett a korábban említett hazai és külföldi tudományos szervezetekben.

Rendszeresen írt a „Magyar Állatorvosok Lapja”, az „Acta Veterinaria” és az „Acta Microbiologia” hasábjain.

Pályafutása során számos magas hazai és külföldi kitüntetésben részesült. Kétszer kapta meg a Kossuth-díjat (1950, 1961), és a Munka Vörös Zászló Érdemrendet (1954, 1960). 1952-ben pedig a Magyar Népköztársaság Érdemrendjét. 1961-ben adományozták részére a Hutýra Ferenc emlékérmét, 1965-ben az Akadémia Aranyérmét.

Élete munkájával egyesítette, s nemzetközileg magas szintre emelte az állatorvosi mikrobiológia és járványtan tudományát. Kiemelkedő tudományos eredményeket ért el a mikrobiológia területén a ragadós száj- és körömfájás vírusának pluralitására, a baktériumok mutációjára, egyes baktériumok rendszertani helyére, biológiai tulajdonságára és meghatározására, a vérsavók antikomplementes hatására, szerológiai próbák alkalmazására, a vírusok tulajdonságaira, a tuberkulinok hatásmechanizmusára vonatkozó kutatásai során. Jelentősek az immunitástan területén elért eredményei. Összefoglalva: állati megbetegedéseket okozó vírusok felfedezése, a járványszerű megbetegedések kóroktanának meghatározása, immunanyagok felfedezése, a védekezés megszervezése és közegészségügyi vonalon való hatékony foganatosítása az alkalmazott kutatások világhírű tudósává tették.

Kutatásainak eredményeit mintegy 300 dolgozatban tette közzé, amelyeknek egyharmada idegen nyelven jelent meg. Könyvei hazai és külföldi viszonylatban számos kiadást értek meg.

1970. február 4-én hunyt el Budapesten. Éppen halála napján ítélte neki a Bolgár Nemzetgyűlés egyik legmagasabb kitüntetését, a „Cirill és Method Érdemrend” első fokozatát.

1973-ban a Magyar Mikrobiológiai Társaság emlékérmét alapított Manninger Rezső — mint a társaság első örökös elnökének — tiszteletére. 1978-ban az Állategészségügyi Intézet 50 éves fennállásának jubileumi évében Manninger Rezső emlékére emléklakettet adtak ki.

Főbb munkái:

A házi emlősök fertőző betegségei. Bp., 1939. 444 lap.

Állatorvosi bakteriológiai, immunitástan és általános járványtan. Bp., 1950. 348 lap.

Geflügelkolera. (In: W. Kolle—A. Wassermann: Handbuch der Pathologen Mikroorganismen.) VI. kötet. Jena—Berlin—Wien, 1929—1931. 529—562. lap.

F Hutýra—J. Marek—R. Manninger: Spezielle pathologie und Therapie der Haustiere. I. Bd. Infektionskrankheiten — (Írta és átdolgozta Manninger R.) Jena, 1938. 776 lap.

Manninger Rezső—Mócsy János: Belgyógyászat állatorvosok és állatorvostanhallgatók számára. I. kötet. Fertőző betegségek. Bp., 1943. 415 lap.

Irodalom:

Manninger professzor nyugalomba vonult. MÁL. 1963. 3. sz.

MÉSZÁROS János: Manninger Rezső dr. (1890—1970) ÁtÉÉ. 1969—70.

MÉSZÁROS János: Manninger Rezső dr. (1890—1970). MÁL. 1970. 4. sz.

MÓCSY János: Manninger Rezső (1890—1970.) MT. 1970. 7—8. sz.

KARASSZON Dénes—HOLLÓ Ferenc: Manninger Rezső és az Állatorvosi Lapok jelentősége a járványtan történetében. MÁL. 1978. 8—9. sz.

BUZA László: Megemlékezések az Országos Állategészségügyi Intézet néhai igazgatóiról. Manninger Rezső dr. Kossuth-díjas akadémikus, egyetemi tanár, az intézet első igazgatója. (1928—1943). MÁL. 1978. október

SZENT-IVÁNYI Tamás: Emlékezés Manninger Rezső professzorra 1890—1970. MÁL. 1980. 8. sz.

MAREK JÓZSEF (1868—1952)

Marek József 1868. március 19-én az akkori Nyitra megyében levő Vágszerdahelyen (ma: Csehszlovákia) született, önéletrajza szerint „szegénysorsú családból”. Iskoláit szülőhelyén, azután Eperjesen (ma: Prešov—Csehszlovákia), majd Nagyszombaton (ma: Trnava—Csehszlovákia) végezte. A kitűnő eredménnyel letett érettségi vizsga után a budapesti Állatorvosi Tanintézetbe iratkozott be, és 1892-ben állatorvosi oklevelet szerzett. Ezután visszatért szülőpátriájába és Vágújhelyen (Nyitra vm. ma: Nové Mesto nad Váhom — Csehszlovákia) kezdett dolgozni állatorvosként. Tudományos ambícióit azonban itt sem adta fel, s 1894-ben megjelent első tanulmánya „Basedow-kór esete lovon” címmel. A jóképességű és szorgalmas fiatal állatorvosra már hallgató korában felfigyeltek a Tanintézet tanárai, s vidékre kerülése után sem tévesztették szem elől. Mivel szakértelmének és tehetségének újabb jeleit adta, 1895-ben a fővárosba helyezték, s a Kőbányai Állategészségügyi Hivatal laboratóriumvezetője lett. Itt tovább folytatta tudományos kutatómunkáját, újabb cikkei láttak napvilágot. Ezekben a dolgozatokban Marek a laboratóriumban végzett szövettani vizsgálatok eredményeit tette közzé. A legnagyobb figyelmet a sertéspestis kórszövettanának vizsgálatával foglalkozó tanulmánya keltette. Ennek köszönhető, hogy 1897-ben kinevezték segédtanárnak az Állatorvosi Főiskolára. Munkáját azonban nem kezdte meg, mert a tanári testület javaslatára külföldi tanulmányútra küldték, sorra látogatta Európa legrangosabb állatorvosi intézményeit. Külföldi tanulmányútján arra is szakított időt, hogy elkészítse disszertációját és megszerezze a bölcsészdoktori címet. Tapasztalatszerző körútját befejezve az 1898—99. tanév kezdetekor a belorvostani klinikára

került, a már fiatalon is nagy tudású és nagy tekintélyű professzor, az Akadémia igazgatója, Hutýra Ferenc mellé.

Egy esztendő múlva az Állatorvosi Akadémiát főiskolai rangra emelték, s Hutýrát rektorrá nevezték ki. A századfordulóra az Állatorvosi Főiskola nemzetközi viszonylatban is rangos oktatási-kutatási intézménnyé nőtte ki magát. Fokozatosan javultak az ott folyó munka tárgyi körülményei az új épületrészekkel és korszerű felszerelésekkel, a személyi feltételeket pedig a pályakezdő Marek olyan neves tanártársai biztosították, mint — Hutýrán kívül — Aujeszky Aladár, Bugarzsky István, Dubravszky Róbert, Liebermann Leó, Magyar-Kossa Gyula, Monostori Károly, Nádaskay Béla, Plósz Béla, Preisz Hugó, Rátz István, Tangl Ferenc. A Főiskolán folyó tudományos kutatások nem öncélúak voltak, hanem szoros összefüggésben álltak a magyar állattenyésztés igényeivel és követelményeivel. A múlt század végén kezdődött nagyarányú fajtaváltás következtében az igénytelen szürkemagyar marhát kiszorították a nagyobb tejhozamú nyugati fajták, a sertéseknél pedig a főleg Angliából származó hússertések tenyésztése vált uralkodóvá. Mindkét állatfajnál — és ide véve a lovat is — a nemesebb, de ugyanakkor „kényelmesebb”, a betegségeknek kevésbé ellenálló fajták kerültek előtérbe. Fokozottabban szükség lett az állatorvostudomány segítségére a betegségek megelőzése, illetve gyógyítása érdekében. Ezért kutattak-kísérleteztek a Főiskola tanárai és ez a cél vezette Marek Józsefet is.

Hutýrának rektorrá való kinevezése után annyira megsaporodtak feladatai, hogy a belgyógyászati és „belkórodai” előadások tartása és a belklinikai vezetése alól való felmentését kérte. Helyére Marek József került, s 1901-ig az ambulatórium és a poliklinika vezetését is el kellett látnia. Ettől kezdve az állatorvosi rendelőintézet fő feladata az oda beszállított állatok gyógykezelése lett, ugyanis korábban az állattulajdonosok házánál folytak a vizsgálatok.

Marek tanári pályájának kezdetén először a házi, majd a főiskolai laboratóriumban újszerű fizikális vizsgálati módszerek alkalmazásával jelentős mértékben fejlesztette az állatorvosi diagnosztikát. Ő honosította meg az állatorvosi tudományban is az elektrodiagnosztikát. 1902-ben jelent meg egyik fő műve, a „Klinikai diagnosztika”.

Hutýra Ferenc „Állatorvosi belgyógyászat” című három kötetes — 1894—1898 között megjelent — munkájának újabb kiadása 1904-ben látott napvilágot, de ekkor már Mareknek, mint társszerzőnek átdolgozásában. A könyvbe Marek beleszötte addigi önálló kutatásainak és kísérleteinek eredményeit is. A következő esztendőben megjelent e munka német nyelvű változata is „Spezielle Pathologie und Therapie der Haustiere” címen két kötetben. A hamarosan „Hutýra—Marek”-ként emlegetett munka a magyarországi állatorvosi irodalom egyik alapvető művévé vált. A későbbiek folyamán Manninger Rezső és Mócsy János átdolgozásában, illetve kibővítésében az „Állatorvosi belgyógyászat” magyar nyelven 2 kiadásban, Németországban 9, Oroszországban 2, majd a Szovjetunióban újabb

3, Angliában és az USA-ban 3—3, Olaszországban és Spanyolországban 2—2, Argentínában, Finnországban, Jugoszláviában, Kínában és Törökországban 1—1 kiadásban jelent meg, jelezve ezzel is nemzetközi elismerését és jelentőségét.

E biográfiában csak a szakmai közvélemény által jelentősebbnek ítélt kutatásairól adhatunk vázlatos képet. Jelentős vizsgálatokat folytatott az állatok légzési rendellenességeivel, légzőszervi megbetegedéseivel kapcsolatban. Mivel a kopogtatás a hallgatózással együtt a legfontosabb vizsgálati módszer a mellkasi szervek elváltozásainak felismerésére, már 1901-ben világos és egyértelmű magyarázatot adott ezek fizikai okaira. Meghatározta és pontosan leírta a mellkasi szervek kopogtatással való vizsgálatakor szerzett megállapításait, s egyúttal megállapította a tüdőhatárokat is. A nagyállatok — mindenekelőtt a lovak —, felső légútjainak, légzacskóinak vizsgálatára elsőnek Marek készített egy jól alkalmazható egyszerű műszert, a rhinolaringoskopot, melynek segítségével könnyebbé és gyorsabbá vált a diagnosztizálás.

Nevéhez fűződik a lovak takonykórjának vizsgálatakor a betegség felismerését elősegítő diagnosztikai eljárások biológiai alapjainak és körülményeinek egyértelmű megvilágítása.

Azt már Marek kutatásai előtt tisztázta az állatorvos-tudomány, hogy a lovak kólikás tünetei mögött különböző emésztőszervi betegségek rejlenek. De az egyes kóreseteket ő választotta szét, pontosan elhatárolva egymástól a különféle betegségeket. Ezzel megnyílt az út a megfelelő vizsgálati és gyógyítási módok kidolgozására, majd alkalmazására. Talán a legjelentősebb vizsgálati eszköz a lovak gyomrának kiürítésére szolgáló szonda volt. A készülék — mely később a „Marek-szonda” nevet kapta — végleges formájában 1906-ban készült el, s nélkülözhetlenné vált a lovak emésztőszervi betegségeinek vizsgálatánál.

Nagyjelentőségű állatkísérleteket végzett a bélfodri verőerek elzáródásával kapcsolatban, és e jelenség kihatásaival a lovak thromboemboliás bélbetegségére.

Több éven keresztül folytatta kutatásait a lovak tenyészbénaságával kapcsolatban. Megállapította, hogy e betegség során jelentkező idegrendszeri zavarok oka polyneuritises eredetű, vagyis az egyszerre több idegre kiterjedő gyulladásban keresendő. Kutatási eredményeit a lovak tenyészbénaságáról az 1900-as évek első évtizedében több cikkében tárta a szakmai nyilvánosság elé.

Foglalkozott a fertőző tyúkbénasággal, s 1907-ben megjelent dolgozatában elsőként ismertette a legényegesebb anatómiai és kórszövetetani elváltozásokat. A betegséget később róla „Marek-betegség”-nek nevezték el.

A kérdéses állatok egyik veszedelmes betegsége a májmételykór volt, mely az állatállományt rendszeresen megtizedelte. Marek hosszú évek szívós kutatómunkájával vette fel ellene a harcot. Másokhoz hasonlóan ő is páfránykivonatokkal és más gyógyszerekkel kezdte 1916-ban kísérleteit — évekig eredménytelenül. Majd a páfránygyökér hatóanyagát, a filicint kezdte vizsgálni, és bőr alá vagy vénába fecskendezve némi javulást ért el, de ez ugyanakkor káros mellékhatások-

kal járt együtt. Megtalálta a filicin megfelelő oldószerét, s a por alakjában kapszulába helyezett gyógyszert szájon át alkalmazták. E gyógyszer, a Distol az 1920-as évek végére világhírnevet szerzett a már akkor is nagytekintélyű Marek professzornak, s remek reklámot biztosított az előállító Chinoin gyárnak. A Distol egészen az 1950-es évekig a legjobb hatású gyógyszer volt a májmételykór ellen. Ezután az újabb gyógyító eljárások alkalmazásával jelentősége fokozatosan csökkent, majd gyártását megszüntették, de abban, hogy a két világháború között a magyarországi juhállomány elhullási százaléka 0,5%-ra, a szarvasmarháé pedig 0,3%-ra csökkent, a Distol felfedezőjének, Marek Józsefnek és munkatársainak elévülhetetlen érdemei voltak.

Az állati rachitis (angolkór), az osteomalacia (csontlágyulás) és a velük rokon anyagcserezavarok okát, kórtanát Marek évtizedeken keresztül vizsgálta. Behatóan foglalkozott a betegségek megelőzésének lehetőségeivel és a gyógyítás módozataival. Kutatásai kezdetén számos emberorvos és állatorvos-patológus még azt sem látta bizonyítottnak, hogy az angolkór az állatoknál egyáltalán előfordulhat. Mások pedig úgy vélték, hogy az állati rachitis és emberi angolkór egymástól teljesen eltérő betegség. Ebben azonban csak részben volt igazuk. Marek — munkatársaival: Wellmann Oszkárral és Urbányi Lászlóval — rámutatott arra, hogy e nézet hívei figyelmen kívül hagyták azt, hogy az ember és a háziállatok csontrendszere a megbetegedés stádiumában a csontfejlődési folyamatnak más-más szakaszában van. Ugyanis az állatok csontrendszere sokkal gyorsabban fejlődik ki, mint az emberé: például a lóé négyszer, a sertésé tízszer olyan gyorsan, illetve annyival rövidebb idő alatt. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy azt a csontfejlődési szakaszt, melynek során a gyermekben az angolkór jelentkezik, a háziállatok már a magzati életben elérik. Marek és tudóstársai nem a D-vitamin hiányból eredő mézsószavarban, illetve foszforhiányban keresték az állati rachitis okát, mint azt több patológus vélte. Marek először egyedül, majd munkatársaival nagyarányú, alapos és hosszan tartó kísérlet sorozatba kezdett. A nagymennyiségű anyagforgalmi vizsgálatok, a csontos váz, sőt az egész állati test beható tanulmányozása, a csontok szövettani tanulmányozása és más vizsgálatok alapján megállapították, hogy az állati rachitis jelentkezését csak igen kis részben kell a D-vitamin hiányában keresni, a megbetegedésnek fő oka a nem megfelelő mézsó- és foszforsav-ellátásban rejlik, mely jelentős részben takarmányozási probléma (túlságosan bőséges fehérjeellátás, nagy zsírtartalom), de a mozgás hiánya is hozzájárul kifejlődéséhez. Ebben a témakörben alkotta Marek talán a legnagyobbat — bár nehéz rangsort felállítani — hiszen akadémiai levelező taggá választásakor (1918) „A rachitis (angolbetegség) összehasonlító kórtana” címmel, rendes tagként pedig (1938) „Ásványi anyagforgalmi zavarok kiváltotta csontbántalmak” címmel tartotta meg székfoglaló előadását. Az állati rachitisről írt tanulmányát a budapesti Orvosegyesület az akkori legmagasabb elméleti tudományos elismeréssel, a Balassa díjjal jutalmazta.

1934-ben átszervezték a hazai felsőfokú agrároktatást. Ennek részeként az Állatorvosi Főiskolát beolvasztották — s ezzel önállóságától is megfosztották — az akkor létrehozott József nádorról elnevezett Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetembe. Az új intézmény egyik karának — a Mezőgazdasági és Állatorvosi Karnak — csak egyik egysége lett az Állatorvosi Osztály. Abban, hogy Marek 1935-ben nyugdíjazását kérte, az állatorvosi felsőoktatás lefokozásának meghatározó szerepe volt.

Tudományos munkáját ezután is aktívan folytatta, kísérleteit továbbra is végezte a tanszéki laboratóriumban és a Phylaxia telepein. Már betöltötte nyolcvanadik életévét, amikor még aktív szerepet vállalt a felszabadulás után újjászervezett Magyar Tudományos Akadémia munkájában. 1952. szeptember 7-én halt meg Budapesten.

Rendkívül termékeny szakíró volt, százon felül van tudományos közlményeinek, dolgozatainak száma, melyeknek kisebb része németül és franciául külföldi folyóiratokban, többsége pedig magyarul jelent meg, mindenekelőtt az „Állatorvosi Lapok”-ban és más szakfolyóiratokban.

Számos hazai és külföldi tudományos egyesület, társaság és szervezet választotta tagjai közé. Ezek közül néhány — a teljesség igénye nélkül: az MTA levelező, majd rendes tagja, 1940-től osztályelnöke, a felszabadulás utáni átszervezéskor a Biológiai és Agrártudományok, majd az Agrártudományok Osztályának elnöke volt. Az amerikai, az angol és a francia állatorvosi tudományos akadémiák levelező tagja, a lipcsei, a szófiai és az utrechti egyetem, a hannoveri állatorvosi főiskola tiszteletbeli doktora, az Országos Állategészségügyi Tanács elnöke, a Magyar Dermatológusok Egyesületének, az Országos Felsőoktatási Tanácsnak, az Országos Természettudományi Tanácsnak tagja, a Magyar Országos Állatorvos Egyesület és a Magyar Pathológusok Társaságának tiszteletbeli tagja.

Hosszú sora van kitüntetéseinek, elismeréseinek is. Ezek közül csak a jelentősebbeket említjük: a II. o. Magyar Érdemkeresztet, a Ferenc József-rend tisztikeresztjét, s pályája betetőzéseként az 1949-ben kapott Kossuth-díjat. Marek József emlékét a mai Állatorvostudományi Egyetem közelében utca őrzi.

Főbb munkái:

Klinikai diagnosztika. Bp., 1902.

A takonykór megállapítása biológiai eljárásokkal, különösen a malleines szempróbával. Bp., 1915.

Franz Hutýra—Joseph Marek: Spezielle Pathologie und Therapie der Haustiere. I—II. köt. Jena, 1913. 1144 lap.

Marek József—Wellmann Oszkár: A rhachitis oktani, anyagforgalmi, kórfejlődés-

tani, kórbonctani és klinikai vonatkozásaiban. Kísérletes és összehasonlító tanulmány. I—II. köt. Bp., 1931, 1932.

Marek József—Wellmann Oszkár—Urbányi László: Tanulmányok az állati szervezet ásványi anyagforgalmáról. I—IX. Bp., 1941.

Irodalom

KOTLÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története 1787—1937. Bp., 1941.

MÓCSY János: Marek József. AÉ. 1952.

Az Állatorvostudományi Főiskola Jubileumi Évkönyve. (Szerk. Holló Ferenc—Pethes György) Bp., 1962.

SZELEI László: Marek József 1868—1952. TM. 1973.

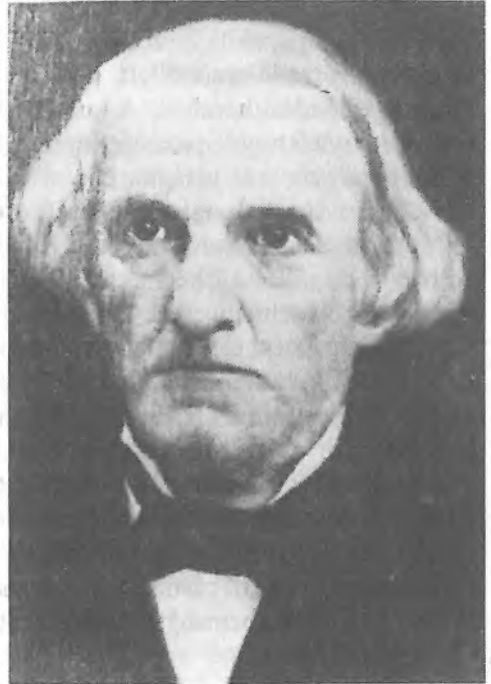
MASCH ANTAL (1809—1884)

A csehországi Kутtenplanban született 1809. március 19-én, származását, családját nem ismerjük. Középfokú iskoláinak befejezése után a prágai orvostudományi egyetemre iratkozott be, majd a bécsi orvosi egyetemen szerzett diplomát 1835-ben. Ezután négy esztendőn keresztül dolgozott a bécsi közkórházban, majd állami ösztöndíjjal egy évig a bécsi állatorvosi tanintézet hallgatója lett. 1840-ben kinevezték a magyaróvári Felsőbb Gazdasági Tanintézet tanárának.

A „Magyar-Óvári Gazdasági Magán-tanintézetet” a magyaróvári uradalom gazdája, Albert Kázmér herceg (Mária Terézia egyik veje) alapította 1818-ban Wittmann Antalnak, a latifundium jószágkormányzójának javaslatára és tervszabvány alapján. Az alapítás célja az volt, hogy elsősorban a hercegi uradalmakat lássa el szakképzett gazdatisztekkel, de bárki előtt nyitva állt az intézet kapuja a birodalom egész területéről.

Az addig is megfelelő szintű oktatás színvonala akkor emelkedett jelentősen, amikor az 1830-as évek végén, az 1840-es esztendőök elején fiatal, tehetséges tanárok kerültek az intézetbe. Közöttük volt Masch is, aki anatómiát, állattant, ásványtant és éghajlattant tanított.

Néhány évvel odakerülése után megírta többszáz oldalas állatgyógyászati kézikönyvét. „Die landwirtschaftliche Thierheilkunde . . .” címmel. Ez a munka két fő részből áll: az elsőben a „hasznos háziállatok” egészségi állapotával, azon belül anatómiai és fiziológiai alapismeretekkel foglalkozik. A második rész a háziállatok betegségeit ismerteti. Először az általános megbetegedéseket és azok gyógyítását vázolja. Ezt követően részletesen kitért a „hasznos házi emlősök sajátos betegségeire”, így a gerincvelő és agyvelő, az érzék-, a légsző- és az emésztőszervek megbetegedéseire, ismerteti a legfontosabb fertőző betegségeket (májmetely, száj- és kö-

römfájás, lépfene, marhavész), a húgy- és ivarszervek, a mozgásszervek és a bőr betegségeit. A jellemző betegségi tünetek részletes leírásán túl a különböző gyógy-módokat is részletesen tárgyalja. Munkája sikerét jelzi, hogy négy kiadást ért meg, az utolsó 1880-ban került ki a nyomdából. 1846-ban Mascht az intézet igazgatójává nevezték ki. Masch ebben az időben tanártársaival együtt — mivel zömmel ausztriai vagy csehországi származásúak voltak — a magyar szellemi életben nem kapcsolódott be. Így nem csatlakozott a Magyar Gazdasági Egyesület mezőgazdaságfejlesztő elképzeléseihez sem.

1848-ban a népek tavaszán az óvári diákok kiáltványukban támogatólag léptek fel a bécsi forradalom mellett, majd a tanév befejeztével számosan csatlakoztak a magyar szabadságharchoz. A tanulók szétszéledése és a hadi események miatt az intézet kénytelen volt bezárni kapuit.

Bár a magyar szabadságharcot leverték, a jobbágyfelszabadítást és a közteherviselést érvényben hagyták Bécs urai, a roboton alapuló gazdálkodás örökre véget ért. A zömében aulikus nagybirtokosoknak viszont szakképzett személyzetre lett volna szükségük, ha lépést akartak tartani a kapitalizálódni kezdő magyar mezőgazdaság követelményeivel. Ugyanakkor az is szempont volt, hogy a mezőgazdasági szakképesítést elérni akarók ne külföldön szerezzék meg a diplomát, mert ott kapcsolatba kerülhetnek az emigrációval és a „rebellekkel”. Ezek késztették arra a császárváros mindenható hivatalnokait, hogy az óvári agrár-oktatást újból megindítsák.

A két évfolyamú tanintézet állami kezelésbe került, de az uradalom birtokosa, Albrecht főherceg, részt vállalt az intézmény fenntartásából. A megnyitóra 1850 novemberében került sor, ahol a tanárok nevében Masch — akit egyedül vettek át a korábbi tanári gárdából — mondott beszédet. Az igazgató Pabst Henrik Wilhelm, a hohenheimi gazdasági akadémia volt nagyhírű igazgatója, helyettese pedig Masch lett.

1853-ban a főhercegi uradalom jószágkormányzósága vizsgálat alá vette az intézet működését. Sok kifogásolni valót találtak a tananyag összetételében és a gyakorlati oktatásban. Ugyanakkor néhány tanár működéséről — így Maschéről is — a legnagyobb elismeréssel szóltak. Ezekkel az észrevételekkel a bécsi minisztérium is egyetértett. Ne feledjük: az uradalom gazdája, Albrecht főherceg akkor már Magyarország kormányzója volt!

Masch 1861 tavaszától — Pabst távozása után — megbízott igazgatóként irányította az intézet munkáját, majd 1863 októberében véglegesítették vezetői pozíciójában. Ebben az időben Maschnak heti 14 órája (elméleti és gyakorlati) volt a két évfolyamon az igazgatói teendők mellett. Ez jelentős megterhelést okozott számára, hiszen a képzettségének megfelelő tárgyak (általános állattenyésztés, háziállatboncolás és -élettan, lótenyésztés, állatgyógyászat) mellett olyanokkal is kellett foglalkoznia, melyek távol álltak érdeklődési körétől (természetrajz, ásványtan, időjárásstan). Ennek ellenére e tantárgyak elsajátításának megkönnyítése érdeké-

ben természetrajzi, ásványtani és időjárástani kézikönyveket is írt. Mindezek után érthető, hogy kevésbé tudott elmélyedni saját szakterületében.

A kiegyezés után a magyar Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium hatáskörébe kerültek a hazai agrárszakoktatási ügyek. Magyaróvár átvételére 1869 januárjában került sor, az intézetben ettől kezdve magyar és német nyelvű oktatás folyt. Sorra távoztak az idegen anyanyelvű tanárok, csak Masch maradt, akit megrősítettek igazgatói megbízatásában. Tudása, ügyszeretete, nagy gyakorlata az intézet előrelépésének biztosítéka volt. Megkezdődött az új tanári kar szervezése. Ezekben az években kerültek ide a későbbi nagyhirű gárda első tagjai: Rodiczky Jenő, Cselkó István, Kosutány Tamás, Thallmayer Viktor. Masch jó emberismerete, kritikus, de emberséges magatartása és óriási bölcsessége révén egyre nagyobb tudású és eredményesen dolgozó oktató közösség jött létre. Közben egy lótenyésztéssel foglalkozó kézikönyvet írt („Leitfaden der Pferdekunde”). Ebben a „vezérfonal”-nak nevezett munkában részletesen írt a lovak küllemi bemutatása után a patkolásról, a lovak takarmányozásáról és ápolásáról, valamint a tenyésztésről. Szintén a hetvenes évek elején jelent meg időjárástani kézikönyve, melyet néhány év múlva magyarul is kiadtak.

Jelentős érdemei voltak Maschnak a tanintézethez kapcsolt kísérleti állomások létrehozásában. 1869-ben az „Eszköz- és Gépkísérleti Állomás”, 1873-ban a „Vegyikísérleti Állomás”, 1878-ban pedig a „Vetőmagvizsgáló Állomás” alakult meg egy-egy szaktanár irányításával és Masch felügyelete mellett.

1874-ben átszervezték a hazai agrároktatást. A legfelsőbb szintű képzést a „Gazdasági Akadémia” elnevezésű, magasabb rangra emelt magyaróvári intézményben lehetett szerezni. A színvonalemelkedéshez további jó képességű tanárookra volt szükség. Masch ismét bizonyította hozzáértését: javaslatára került Óvárra id. Sporzon Pál és három volt óvári diák: Deininger Imre, Linhart György és Cserháti Sándor. Ugyanakkor Masch erőfeszítései ellenére sem javultak az oktatás feltételei, kénytelenek voltak az elavult felszereléssel, eszközökkel dolgozni. Ezért 1879-ben az akadémiai tanárok emlékiratban követelték az oktatási körülmények javítását. A minisztérium Masch véleményét kérte, aki kifejtette, hogy a javaslatok egy részét indokoltnak, másokat viszont túlzottnak tartott. A minisztérium ennek alapján „ad acta” tette a memorandumot. Mindezek ellenére Masch és a tanárok viszonya jó volt. Tisztelték tudását, tapasztalatát, bátorságát, amellyel esetenként szembeszállt az értelmetlen felsőbb utasításokkal. Egy elsietett minisztériumi leiratra például így válaszolt: „ich bin nicht da, um die überstürzten Verordnungen des Ministeriums zu vollziehen” (nem azért vagyok itt, hogy a minisztérium meggondolatlan rendelkezéseit végrehajtsam).

Azzal is vádolták, hogy ő miatta tartják fenn a német nyelvű oktatást, holott megszüntetésének kérdését Masch már 1872-ben felvetette a minisztériumnak. Jól látta, hogy eljárt az idő a német fakultás felett, a hallgatók száma rohamosan csökkent, s az oktatás 1884 júliusában meg is szűnt. Magyaróváron már csak

magyarul oktattak. Egy hónap múlva, 1884. augusztus 27-én Masch meghalt Magyaróváron.

Több kitüntetést kapott, így 1870-ben III. osztályú vaskoronarendet és lovagi címet.

Masch Antal, aki 44 évig tanított Óváron, és évtizedekig irányította az itt folyó munkát — bár magyarul soha nem tanult meg — óriási érdemeket szerzett a magyar mezőgazdasági oktatás fejlesztése terén.

Főbb munkái:

Die landwirtschaftliche Thierheilkunde oder systematische Anleitung zur Erkenntniss und Heilung der Krankheiten der nutzbarsten Haussäugethiere . . .

Ungarisch-Altenburg, 1845. 451 lap.

Die landwirtschaftliche Gesteinkunde . . . Pressburg, 1859.

Grundzüge der Witterungskunde . . . Pressburg, 1871. 128 lap.

Az időjárásstan alapvonalai. Bp., 1877. 146 lap.

Leitfaden der Pferdekunde . . . Pressburg, 1872. 146 lap.

Irodalom:

VÖRÖS Antal: Óvár, Óvár . . . Bp., 1968.

MATHIÁSZ JÁNOS (1838—1921)

Ádámföldén (Sáros megye, ma: Mošov—Csehszlovákia) született 1838. február 22-én. Édesapja uradalmi tiszt volt. Középiskoláit Eperjesen (ma: Prešov—Csehszlovákia) és Kassán végezte. A középiskola befejezése után egy évet a kassai papneveldeben töltött, majd átiratkozott az ottani jogakadémiára. Befejeznie azonban ezt nem sikerült; 22 éves korában Abaúj vármegyénél irnok, majd röviddel ezután főispáni titkár lett. Ám érdeklődését a hivatali munka sem tudta véglegesen lekötöni.

Már hivatalnokoskodása éveiben 2 holdas szőlőt vásárolt a kassai Rozália-hegyen. Az újratelepített szőlőben néhány év leforgása alatt mintegy 1600 szőlőfajtát, köztük számos francia és olasz eredetűt gyűjtött össze. Fajtagyűjteménye cserepes példányaival először az 1873. évi bécsi világkiállításon vett részt, s velük mindjárt első díjat nyert. A váratlan siker Mathiászt a szőlészeti szakterület élvonalába emelte, s többfelől is igen rangos meghívást kapott (az orosz cár pl. felkínálta neki krími szőlőbirtokának vezetői állását). Mathiász azonban az ajánlatokat nem fogadta el.

Negyvenkétéves korában, 1880-ban végleg megvált Kassától és a hivatali pályától, s életét egészében a szőlészkedésnek akarta szentelni. A sokkal kedvezőbb adottságú tokajhegyaljai Mádon, a magyarországi borkereskedelem egyik hajdanában híres mezővárosában 5 holdas szőlőt vásárolt, s odaköltözött. Egy évvel később többek rábeszélésére, s Andrassy Gyula, a Monarchia volt külügyminiszterének közvetlen felkérésére elvállalta a gróf 100 holdas szöllöskei szőlészetének vezetését is. Ám új munkakörében minden idejét a filoxéra elleni küzdelemre kellett fordítania. A filoxéravész ugyanis az 1880-as évektől a legnagyobb méretű pusztítást épp a hagyományos dombvidéki bortermelő körzetekben okozta.

Mathiász János egy évtizeden át vívta küzdelmét a filoxérával, egyre reménytelenebbül. A korabeli védekezési módok csak átmeneti sikereket hoztak, a tartósabb eredmények eléréséhez más utakat kellett választani. Ezt kínálta fel a közben megismert Katona Zsigmond, akinek a buzdítására 1890-ben 17 hold, majd nem sokkal ezután újabb 33 hold immunis homokot vásárolt a kecskeméti Talfája dűlőben. A Mathiász által vásárolt sivó homok betelepítéséhez Katona hathatós segítségével részint a helybeli Miklós-telepről származó, részint francia eredetű vesszőket használták, majd a maga által nemesített fajták foglaltak el mind nagyobb területet Mathiász szőlőgazdaságában. A múlt század utolsó évében végre elkészült a tisztos, kúriaszerű lakóház is, s az eddig csak időnként itt-tartózkodó Mathiász, megválva a szőlőseki gazdaságtól, 60 éves korában családjával együtt Kecskemétre költözött. A hátralevő 23 év, amit a szomszédjáról elnevezett Katona-telepen tölthetett, életének ugyan az utolsó, de munkásságának a legterméke-nyebb korszaka volt.

Mathiász Kecskemétre való áttelepülésével párhuzamosan zajlott az a bizvást történelminek nevezhető fordulat, amelyik a hazai szőlőtermelés területi eloszlásában döntő változást idézett elő. A homoki szőlők részesedése az 1892. évi 25,8 %-ról 39,2, majd az első világháború előtt már 43 %-ra emelkedett. A századforduló negyed századában a homoki szőlők részaránya és területe megkétszereződött. Ezt is meghaladó mértékben emelkedett azonban Pest megye Duna—Tisza közí részén és Kecskeméten: itt a századforduló évtizedeiben közel háromszorosára nőtt a szőlők területe. "Ma élők közül is — írta a „Kecskeméti Szőlősgazda” című újság cikkírója 1930-ban — még igen sokan emlékeznek arra, hogy a város körül napi járóföldre eső terület kopáron állott, s csak mint úgynevezett nyomás szolgáltatott birkalegelőül". E „nomád időkre emlékeztető” legelőkön azután a múlt század végén rohamosan hódító szőlőkultúra meghonosodásával ezek találtak maguknak megélhetést, egyben „tekintélyes adóalannyá vált ez az értéktelen terület”. A történelmi jelentőségű homokhódítást egyfelől a zsellérek és kisparasztok ezrei, másfelől a Katona Zsigmondhoz és Mathiász Jánoshoz hasonló szenvedélyes és találékony szőlészek, a „homok hősei” végezték el.

A mindmáig legnagyobb eredményeket elért szőlőnemesítőnk szenvedélyes fajtagyűjtőként kezdte pályafutását. Az összegyűjtött fajták megfigyelése során szerzett tapasztalatok azonban kitűnő előiskoláját képezték a szőlészkedéshez szükséges mélyebb és szakszerűbb ismeretek elsajátításának, ezek formáltak kiváló szakemberré Mathiászt. Ekkor gyűlt össze az a gazdag ismeretanyag, amelyre későbbi nemesítő-tevékenysége során támaszkodhatott. „Ez tette lehetővé számára — írta Kozma Pál — a szülőpárok keresztezésre való megválasztását, s így nyúlhatott avatott kézzel a magoncpopulációkba, hogy a legjobbat kiválassza.”

A múlt század utolsó harmadában felgyorsuló kapitalizálódással, a modern közlekedési hálózat kiépülésével s a városiasodással párhuzamosan mind nagyobb kereslet mutatkozott a csemegezőlők iránt. Kezdetben ezt a növekvő igényt

nálunk is az étkezésre alkalmas borszőlőfajtákkal és a Chasselas-félékkel próbálták kielégíteni. Éghajlati viszonyaink ugyanis a nagy fürtű és nagy bogyójú, de későn érő csemegezőlő-fajták termesztését nem tették lehetővé. Mathiász a szőlőskei évek alatt jelentős mennyiségű csemegezőlőt szállíttatott el az Andrássy-féle gazdaságból csakúgy, mint a magáéból. Ekkor nyílt lehetősége arra is, hogy Franciaországba utazzon, ahol megismerkedett a termékenyebb csemegezőlő-fajták előállítását célzó nemesítési törekvésekkel. Felismerte: nem elég a Nyugat- és Dél-Európában terjedőfélben levő fajták egyszerű átvétele. Sokkal inkább arra kell törekedni, hogy azoknak előnyös tulajdonságaiból keresztezéssel a hazai körülményeknek mindenben megfelelő új fajtákat hozzunk létre. Éppen ezért a keresztezés egyik fő célja a fajtabeli változatosság és ezáltal a versenyképesség biztosítása, mind a hazai, mind a külföldi piacokon.

Így fogott hozzá keresztezési kísérleteihez. Öccse Mathiász József szintén szenvedélyes fajtagyűjtőgető volt, aki távoli országokból szerzett be csemegezőlő-fajtákat, s végzett velük különféle kísérleteket. Ilyen módon a szőlőtermelésben jelentős ismeretekkel rendelkezett, s ösztönző hatást gyakorolt bátyjára is. Mathiász János hibridizációs tevékenysége során elsősorban olyan új fajták előállítására törekedett, amelyeknek érési ideje széthúzott, a friss gyümölcskínálat nyárközéptől késő ősziig elnyújtható. Azt vallotta: a folyamatos kínálat mellett nagy gondot kell fordítani arra is, hogy a szőlő fürtje és bogyója különleges, feltűnő és tartós, kellemes íz és zamat mellett zúzóadásmentesen szállítható legyen. Nem feledkezett meg a bőtermőségről, és arról sem, hogy a létrehozott új fajták minél nagyobb ellenállóképességet tanúsítsanak a betegségekkel és a rothadással szemben.

Nemesítői tevékenységének első jelentős eredménye az Ezeréves Magyarország emléke volt. Új csemegezőlő fajtájával mindjárt nemzetközi hírnevet szerzett magának. Kecskemétre költözése után pedig évente kerültek ki keze alól a jobbnál jobb és később világszerte elterjedt új fajták. Munkás élete során mintegy 3500 hibridet állított elő. Közülük maga 180 fajtának készítette el a leírását. Jelentősebb új fajtái: Erzsébet királyné emléke, Kecskemét gyöngye, Kecskemét kincse, Kecskemét virága, Cegléd szépe, Thallóczy Lajos, Mathiász Jánosné muskotály, Mathiász János diadala, Munkátsy József, Szauter Gusztávné, Vörösmarty Mihály, Zrínyi Ilona, Tompas Mihály, Bem tábornok, Darányi Ignác, s végül az 1916-ban utoljára nemesített, egyben legsikeresebb fajtája: a Szőlőskertek királynője.

A kinemesített világhírű fajtáinak, így a Szőlőskertek királynőjének és az Ezeréves Magyarország emlékének is, a koránérés volt az egyik legkedvezőbb tulajdonsága. Jellemzőjük volt még a fürtök külső szépsége, a kellemes és igen intenzív muskotály zamat (pl. a Szőlőskertek királynője, Thallóczy Lajos, Szauter Gusztávné, Mathiász Jánosné muskotály). Az új fajták közül persze nem bizonyult valamennyi időtállóknak. Egy részük a nem kedvező termőhelyi adottságok miatt hullt ki az idő rostáján. Az új hibridek közül viszonylag kevés lett az olyan, amelyek közép- vagy nem túl későn érő, azaz eltartásra alkalmas. Az előállított fajták

jórésze fagyérzékeny, a magasművelésben ennél fogva igen sokszor jelentős károsodást szenvednek. Másoknak a bogyói esős időben könnyen megrepednek, rothadnak (ez jellemzi pl. a közkedvelt Szőlőskertek királynőjét is). A Mathiász Jánosné muskotály pedig virágzáskor érzékeny, bogyói a kívánatosnál kisebb méretűek. Kedvezőbb évjáratokban azonban a Mathiász fajták közül néhánynak a fogyatékosága a minimálisra redukálódik és sokkal inkább előnyös tulajdonságaik érvényesülnek.

Aligha vitatható: munkássága mégis igen sikeres volt, hiszen ma is 67 névvel ellátott fajtáját tartják számon, s közülük 12 csakugyan világszerte elterjedt, Kaliforniától a Krím-félszigetig. Nemesített fajtái közül 6 (Cegléd szépe, Ezeréves Magyarország emléke, Kecskemét virága, Mathiász Jánosné muskotály, Szauter Gusztávné, Erzsébet királyné emléke és a Szőlőskertek királynője) ma is telepítésekre engedélyezett. Magyarországon a Mathiász-fajták mintegy 2000—2200 kh-t foglalnak el. A Szőlőskertek királynője, akárcsak nálunk, a legelterjedtebb Olaszországban (mintegy 5000 hektáron), Romániában, Jugoszláviában, Bulgáriában, Franciaországban, az USA-ban és a Szovjetunióban is. A Mathiász fajták együttes területe kb 10 000—12 000 hektárra becsülhető. A világ mintegy másfél millió hektáros csemegezőlő területéhez viszonyítva ez ugyan nem sok, de más nemesítők fajtáihoz mérten változatlanul az elsők között áll.

A Mathiász életmű jelentőségét növeli, hogy az általa előállított új fajtákat keresztezési partnerként használták és használják még ma is — itthon és külföldön egyaránt. Például a Pannónia kincse, Gloria Hungariae, Kocsis Irma, Attila, Rekord, Olympia, az USA-ban a Perlette és a Delight szülei, vagy egyik szülője Mathiász-fajta. De hasonlóan felhasználják fajtáit az említett többi országban, sőt Izraelben és Japánban is. Nemcsoda, ha Mathiász János neve megtalálható a világ valamennyi számottevő ampelográfiai munkájában.

Érdemeit mégis a hazai szőlőtermelés történetében betöltött jelentősége miatt kell nagyra értékelnünk. Nem kis részben neki köszönhető, hogy a magyar csemegezőlő-termelés, különösképpen a homokon, egyre magasabb színvonalra tudott emelkedni. Nagymértékben kibővítette a hazai csemegezőlő-termelés fajtaválasztékát. A külföldi és hazai fajták keresztezésével, a legjobb tulajdonságok kiválasztásával és továbbörökítésével sajátos jellegű magyar csemegezőlő-fajtákat állított elő.

Katona Zsigmond „úri” tanyájára csak nyaranta költözött ki családjával, de Mathiász — szinte jelképesnek vehető — télen-nyáron kint lakott Katona-telepi házában. Vállalta megannyi parasztgazda sorsát az életformában is. Műve nemcsak nemesített fajtáiban élt-hatott, hat és él ma is. Közvetlenebbül is részt vállalt a homoki szőlőtermelés fellendítésében: telepéről, „tanyájáról” évente mintegy 800 000—1 000 000 db fajtatiszta szőlővessző vitte szét a mind nemesebb, többet és jobban termő szőlőkultúrát a Duna—Tisza köz sokszáz szőlősgazdaságába. Árjegyzékeiben évről évre 600—700 fajta vesszőt ajánlott vevőinek.

1921. december 3-án halt meg Kecskeméten 83 éves korában. Vagyont nem gyűjtött, két házasságából származó 9 gyermekére csak hírnevét hagyhatta. A szintén Katona-telepen szőlészkedő és nemesítő Kocsis Pál írta róla halála után 5 évvel: „Ő meghalt, de fajtáival . . . meghódítja a jövő szőlészeit, akik majd csak ezután fogják munkásságát méltányolni.” Utat mutatott nekünk, „melyen haladni, amilyen a homoki szőlőkultúrát előbbre vinni, fejleszteni kell.”

Irodalom:

GESZTELYI NAGY László: A homok hősei. Kecskemét, 1930.

GESZTELYI NAGY László: Mathiász János. Kecskemét, 1938.

VÁRY István: Mathiász János. A kecskeméti homok művesei. II. Kecskemét, 1940.

NYÉKES István: Nagy szőlőnemesítőnk Mathiász János. Bp., 1958. MMF.

BOGNÁR Károly: Mathiász. At. 1958.

ERDEI Sándor: Mathiász János. Kő. 1963. 2. sz.

GEDAY Gusztáv: Nagy elődök: Mathiász János. Kg. 1971.

KOZMA Pál: Mathiász János nemesítő tevékenységének értékelése. AtSz. 1972.

GEDAY Gusztáv: Mathiász hatása a korabeli hazai szőlőtermesztésre. AtSz. 1972.

FÜRI József: 140 éve született Mathiász János. KSz. 1978. 8. sz.

GERENCSÉR Miklós: Mezei Műhelyek. Bp., 1981.

Mathiász János nyomdokain. (Szerk. Új Imre.) Debrecen, 1972.

MATOLCSI JÁNOS (1923—1983)

1923. november 20-án született Berettyóújfaluban nincstelen parasztszülők gyermekeként. Életútja mozgalmas, fordulatokban gazdag volt.

Családi körülményei miatt csak négy polgárit végezhetett Berettyóújfaluban, majd Budapesten lett nyomdász tanuló és 1942-ben segédlevelet is szerzett. Ettől kezdve itt dolgozott nyomdászként, s ez volt az az időszak, amikor kapcsolatba került a munkásmozgalommal.

1944 decemberében már az MKP megbízatásával tért vissza szülőhelyére. Ott — 1945-től 1948-ig a Bihar megyei pártbizottság tagjaként, illetve a berettyóújfalui pártszervezet titkáráként — az új élet megindításában, a pártszervezésben és a földosztásban vett részt. Az agilis és eredményes pártmunkás hamarosan Budapestre, a pártközpontba került és alig múlt 30 éves, amikor az

MDP KV titkárává választották. 1955 novemberében a kormányba is bekerült, ahol földművelésügyi miniszterként 1956 októberéig tevékenykedett.

Múzeumi és tudományos, illetve tudományos szervezői pályafutása 1957 októberében kezdődött, amikor kinevezték a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatójának. Itt, ha nem is az előbbiekhöz hasonló, országos jelentőségű feladatok várták, munka bőven volt a számára. Mindenekelőtt a második világháború során súlyos károkat szenvedett múzeum helyreállítása és a megsemmisült gyűjteménytárak újjászervezése és anyaggal való feltöltése várt rá. Ő azonban nem elégedett meg ennyivel, hanem tovább kívánt lépni és a múzeumnak tudományos profilt adni, azt a magyar agrártörténeti kutatás és gyűjtés központjává téve. Egyúttal közelebb is vitte a Mezőgazdasági Múzeumot a magyar múzeumok nagy családjához, egyrészt azzal, hogy múzeuma gyűjtési és kutatási területét szorosan összekapcsolta azokéval, másrészt az arhaeozoológiai, illetve agrobotanikai gyűjteménytárak kialakí-

tásával a magyar múzeumi gyűjtőterületet teljesebbé tette. A múzeumban megindította az agrártörténeti jellegű régészeti kutatást (s egyúttal a múzeumnak ásatási jogot szerzett), végül pedig a Mezőgazdasági Munkaeszköztörténeti Archivum, a „Nemzetközi Agrártörténeti Bibliográfia” a „Mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok” és a „Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei” című periodika létesítése illetve megindítása révén a múzeumnak önálló feladatokat szabott.

Eközben a múzeum kiállítási tevékenységét is fellendítette, a múzeumnak szinte minden kiállítását újjáalakítva és számos időszaki kiállítást is bemutatva. „A háziállatok kialakulása” és a „Honfoglaló magyarok és a kora Árpád-kor háziállatai” című kiállításokat — nem sokkal halála előtt — maga rendezte.

Már érett fejjel, közel 40 évesen fogott hozzá egyetemi tanulmányaihoz; részint, hogy múzeumi vezetői feladatainak jobban tudjon eleget tenni, részint hogy a tudományos kutatáshoz szilárd, rendszeres alapokat nyerjen. Levelező hallgatóként szerzett kitüntetéses agrármérnöki diplomát, majd doktorátust a gödöllői Agrártudományi Egyetemen 1968-ban.

A kutató Matolcsi Jánosnak — a fentiek miatt a szokottnál jóval rövidebb idő jutott tudományos életművének megalkotására, mint azoknak, akik kutatómunkájukat fiatal korukban elvégzett egyetemi tanulmányaik után közvetlenül kezdik.

Kutatómunkáját tulajdonképpen már utolsó egyetemi éve alatt, diplomamunkájának, illetve doktori értekezésének elkészítésére irányuló vizsgálataival elkezdte.

Mikor 1969-ben megvált főigazgatói tisztségétől és tudományos főmunkatársként tevékenykedett tovább a múzeumban, minden energiáját ennek tudta szentelni. Kutatásterülete a háziállat és a háziállat-történet volt és szorosan kapcsolódott az általa alapított archeozoológiai gyűjteménytár felépítéséhez és fejlesztéséhez.

Kutatómunkájában három fejlődési szakasz mutatható ki. Ezek az egymástól nem mindig élesen elválasztható fejlődési szakaszok világosan szemléltetik, hogyan dolgozta bele magát Matolcsi János az állattenyésztésből — ami egyetemi szakja volt — az archeozoológiába és hogyan haladt az utóbbiban az általánostól a speciális felé.

Munkásságának első időszakában tulajdonképpen az állattenyésztés és az archeozoológia közös kérdéseivel foglalkozott. Ennek az időszaknak főműve „A szarvasmarha testnagyságának változásai a történelmi korszakokban Magyarországon területén” című monografikus feldolgozás, mely magyarul a múzeum évkönyvében, németül pedig a világ egyik legtekintélyesebb állattenyésztésügyi folyóiratában, a „Zeitschrift für Tierzüchtung und Züchtungsbiologie”-ban jelent meg. E dolgozat külön érdeme, hogy a vizsgálatok alapját a magyar szürke marha, általa szivós munkával begyűjtött koponyái és csontvázai alkotják. Ugyanebből az időszakból ki kell emelnünk még a társszerzőkkel végzett — röntgen-vizsgálatait is, melyek a házi- és vadmarha-csontok elkülönítése alapvetően új utat jelöltek ki.

Tudományos munkásságának következő időszakában Matolcsi János általános háziállat-történeti kérdésekkel foglalkozott. Ennek az időszakának központi műve „A háziállatok eredete” című, 1975-ben megjelent könyve. Ebben addigi tapasztalatait összegezve és igen gazdag szakirodalmi anyagot felhasználva, közérthető stílusban foglalta össze a háziállatok több mint tízezer éves történetét.

Végül tudományos munkássága harmadik szakaszában az időbeli specializáció felé haladt. Őt tulajdonképpen mindig is azok a háziállatok érdekelték igazán, melyek a több évszázados múltra visszatekinthető, ma már kihalóban levő parlagi háziállatfajtáink ősei lehettek. Így tudományos munkálkodásának utolsó szakaszában a magyar háziállatok és állattartás eredete és története foglalkoztatta. Ennek az időszaknak főműve az „Állattartás őseink korában” című, 1982-ben megjelent könyve, mely magyar őseink legkorábbi állattartásának és háziállatainak eredetét tárgyalja, végighaladva annak teljes fejlődésén, egészen a honfoglaló magyarok állatállománya kialakulásáig. A munka nem könnyű olvasmány, mert hatalmas ismeretanyagot dolgoz fel és értékel. Különösen érdekes a könyvben a honfoglaláskor és a korai Árpád-kor háziállataival foglalkozó fejezet, mely Matolcsi János kandidátusi disszertációjának alapját is képezte (melyet azonban halála miatt már nem védhetett meg). Ebben végképpen eloszlatta a honfoglaló magyarok háziállataira vonatkozó romantikus képet és azokat a kor állattartásának keretei közé helyezte.

Két említett könyve mellett egy tanulmánykötet szerkesztését is elvégezte és mintegy 100 tudományos dolgozata jelent meg.

Matolcsi János nemcsak elkötelezett tudós és tudományos szervező volt, de tudományos közéletünkben is fontos szerepet játszott. Így pl. a MAE Agrártörténeti Szakosztályának, a Biológiai Társaság Állattani Szakosztályának és a Körösi Csoma Társaságnak volt aktív tagja, s több mint két évtizeden át volt tagja az MTA Agrártörténeti Bizottságának és Biológiai Történeti Bizottságának.

Pályafutása során magas kitüntetésekert kapott, így a Magyar Népköztársaság Érdemérem arany fokozatát, a Munka Vörös Zászló Érdemrendet, a Szocialista Hazáért Érdemrendet és a Felszabadulási Jubileumi Emlékérmert.

Meghalt Budapesten 1983. január 3-án.

Főbb munkái:

A szarvasmarha testnagyságának változásai a történelmi korszakokban Magyarországon területén. AtSz. 1968. 1—38. lap.

Domestikationsforschung und Geschichte der Haustiere. (Szerk.) Bp., 1973. 402 lap.

A háziállatok eredete. Bp., 1975. 258 lap.

Állattartás őseink korában. Bp., 1982. 332 lap.

Irodalom:

SZABÓ Loránd: Matolcsi János életútja. MMgMK. 1984—1985.

P. HARTYÁNYI Borbála: Matolcsi János agrármuzeológiai munkássága. MMgMK. 1984—1985.

BÖKÖNYI Sándor: Matolcsi János az archaeozoológus. MMgMK. 1984—1985.

MAUCHA REZSŐ (1884—1962)

1884. szeptember 19-én született Budapesten. A budapesti Tudományegyetemen természetrajz—kémia szakot végzett. Kiemelt érdeklődési köre később a kémia területe lett. Nagy hatással voltak rá tanárai: Than Károly, Lengyel Béla és Winkler Lajos.

1907-ben a tanári oklevél megszerzése után az alig egy évvel korábban Szarvason létesített Halélettani és Szennyvíztisztító Kísérleti Állomás (később: Haltenyésztési Kutató Intézet) kémikusa lett. 1909-ben doktorált, disszertációját „Tanulmány az oldáshőről” címmel a szerves és szervetlen vegyületek oldáshőjének vizsgálatai alapján írta. 1910-ben Németország halászati és szennyvizekkel foglalkozó kutató helyeit kereste fel, 1913—14-ben pedig, mint kémikus részt vett a II. Magyar Adriakutató Expedícióban. Számos tanulmányútja so-

rán neves külföldi szakemberekkel került kapcsolatba és több nemzetközi konferencián tartott előadást. 1927-ben a Nemzetközi Hidrokémiai Szabványosító Bizottság titkárává választották. Tevékeny munkatársa volt a Nemzetközi Limnológiai Társaságnak (SIL). 1932-ben lett a budapesti Tudományegyetem magántanára. 1933-ban a Halélettani és Szennyvíztisztító Kísérleti Állomáson az alapító igazgató, a kiváló kémikus Korbuly Mihály utóda lett. 1937-ben választották a SIL kémiai szekciójának állandó elnökévé. 1943-ban elnyerte a címzetes nyilvános rendes egyetemi tanári címet, ugyanekkor választották az MTA levelező tagjainak sorába. Székfoglalójában a vizek termelőképességével újabb módszereit, szempontjait mutatta be.

1945-ben nyugdíjba vonult, de tovább dolgozott az intézetben. 1950-ben a Magyar Hidrológiai Társaság a Schafarzik-émmel tüntette ki. 1953-ban az MTA Biológiai és Orvostudományi Osztályának elnökévé, 1954-ben pedig az

MTA rendes tagjainak sorába választották. Székfoglalója a fotoszintézis jelentősége a vizek produkciós termelésének meghatározásában témakört ölelte fel. A Kosuth díjat szintén ekkor kapta meg. 1957-ben a Magyar Dunakutató Állomás tudományos tanácsadója lett, 1966-ban a SIL egyik alelnökévé választották.

Maucha Rezső tudományos munkássága a hazai hidrológiai kutatások terén úttörő jellegű volt. Életéből 50 évet mint a Halélettani és Szennyvíztisztító Állomás munkatársa, igazgatója, később pedig, mint annak szaktanácsadója töltött el. Tudományos eredményeit közel kilencven dolgozatban és két könyvben adta közre. Kutatási területe kezdettől fogva az analitikai kémia volt. Egyetemi professzora, Winkler Lajos indította el ezen az akkor még alig kutatott területen, s később, mint munkatársak együtt is dolgoztak. Maucha Rezső Winkler Lajos követője, módszereinek fejlesztője, egyedülálló eredményeket ért el a vízelemzés területén. Mint vízkémikus, Winkler módszerét fejlesztette tovább, kidolgozta azokat az eljárásokat, amelyekkel a szakemberek a helyszínen a laboratóriumi vizsgálatokkal egyenértékű elemzéseket tudtak végezni. A vízelemzés módszereivel foglalkozó könyve 1932-ben jelent meg és az egész világon kézikönyvként terjedt el.

Eredményeit már kezdettől fogva szoros kapcsolatba hozta a biológiai jelenségekkel. Átfogóan szintetizálta az abiotikus (élettelen) és biotikus (élő) jelenségeket s azokat fizikai, kémiai, fiziokémiai alapokra helyezte. A tógazdaságtan tudományát nemcsak elméleti téren fejlesztette, hanem azok alkalmazását gyakorlati síkon is nagy mértékben elősegítette. Hangoztatta a biológiai ismeretek fontosságát a termelésben, különös tekintettel a produkciósbiológia, a nagyobb mennyiségű halhús-előállítás szempontjából. Fontosak azok a munkái, melyek a halastavak szerves, illetve szervetlen anyagának arányát biztosító tó-trágyázásra, így a hal táplálék-fitoplankton növelésére adtak instrukciókat a gyakorlat számára. Ezzel egyik előharcosa lett az ún. „négydimenziós” termelésnek.

Munkásságában a Duna hidrológiai, immunológiai kutatása kiemelt helyet foglalt el. Csak a történelem mostoha szakaszai, a gazdasági romlások tudták meggátolni, hogy nagyszabású Duna-kutatási tervét véghezvigye. Élete utolsó éveiben mégis megadatott neki, hogy a Nemzetközi Dunakutató Bizottság tudományos tanácsadójaként tervei egy részét sikerült megvalósítania. 1960-ban a Nemzetközi Limnológiai Társaság Dunakutató Munkaközössége érdemzászlajával tüntették ki.

Maucha Rezső 1962. január 19-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Az ipari szennyvizek és azok hatása a halakra. Bp., 1916. 27 lap.

Winkler Lajos vízvizsgáló módszereinek alkalmazása a limnológiában. Bp., 1929. 247 lap.

Hydrochemische Methoden in der Limnologie. Stuttgart, 1932. 173 lap.

A vizek produkciós biológiája és a halászat. Bp., 1933. 62 lap.

A vízi élettér egyensúlya. Tihany, 1942. 37 lap.

A szennyvíz és a vízfolyások. Bp., 1943. 34 lap.

A helyszíni kémiai vizsgáló módszerek alapjai. Bp., 1953. 107 lap.

A fotoszintézis jelentősége a vizek potenciális termelésének meghatározásakor. Bp., 1955. 37 lap.

Irodalom:

DUDICH Endre: Maucha Rezső. Mt. 1962. 7. köt.

SEBESTYÉN Olga: Maucha Rezső 1884—1962. HK. 1963. 3. sz.

MAUTHNER ÖDÖN (1848—1934)

1848-ban született Pesten (a közelebbi időpont ismeretlen), apja kereskedő volt. Alsó- és középfokú iskoláinak elvégzése után a magyaróvári Gazdasági Felsőbb Tanintézetben szerzett diplomát. Ezután különböző magyarországi uradalmakban dolgozott. 1873-ban nagybátyja, Máday Izidor, a neves gazdasági szakíró, vezető minisztériumi tisztviselő tanácsára kezdett érdeklődni a vetőmagtermesztés és a vetőmagkereskedelem iránt. Németországba utazott, ahol Nobbe professzor mellett, a tharandti (Szászország) magvizsgáló állomáson dolgozott. A professzor, aki az állomás igazgatója is volt, segítséget nyújtott az érdeklődő és ambíciózus Mauthnernek, hogy megismerje az ott folyó munkákat és a kutatásokat.

Mauthnernek szüksége volt külföldi kapcsolatokra, hiszen Magyarországon a hivatalos vetőmagvizsgálat 1878-ban kezdődött, amikor a magyaróvári Gazdasági Akadémiához kapcsolva létrehozták Deininger Imre irányításával a Vetőmagvizsgáló Állomást, mely jelentős forgalmat bonyolított le egészen 1891-ig, a budapesti hasonló intézet önállósulásáig. Bár a magyar mezőgazdaságban ekkorra már megjelentek különböző magtisztító eszközök és berendezések, a különböző magvak minősége sok kívánnivalót hagyott maga után, különösen a kevert fajták okoztak gondot.

Mauthner Ödön 1874-ben nyitotta meg szerény magkereskedő üzletét a fővárosban az Úri utcában (később Koronaherceg utca, ma: Petőfi Sándor utca). Ekkor mindössze egyetlen alkalmazottja volt. Az 1880-as évekre a Mauthner cég alaposan kibővítette üzleti hálózatát, a Szervita téren (ma: Martinelli tér) raktárát létesített, majd a vállalat központját a Rottenbiller utca 33. sz. alá helyezte át (itt van napjainkban is a Vetőmagtermeltető és Értékesítő Vállalat). Az Andrassy úton

(ma: Népköztársaság útja) az Operaházzal szemben fióküzletet hozott létre, amelyet később áthelyezett a Kossuth Lajos utca 4. sz. alá. Külföldön Kijevben, Bécsben, Szarajevóban, Münchenben és Varsóban hozott létre lerakatokat. Ebben az időben kezdett a magtermesztéssel is foglalkozni. Erre rákényszerült, mert a különböző helyekről beszerzett vetőmagvak minősége különböző volt, s az időnkénti rossz minőség ártott a cég növekvő hírnevének. A rendkívül energikus Mauthner itthon és külföldön széles körű szerződéses magtermesztői hálózatot épített ki. Szigorúan őrködött a megkövetelt kiváló minőség felett, s ha — főleg az első években — kifogásolható vetőmagvat kapott, azonnal felbontotta a szerződést a termesztővel. Mauthner szívós és következetes ellenőrző munkával, a jobb hozamokat ígérő fajták magvainak beszerzésével fokozatosan elérte, hogy nemcsak a dualizmuskori Magyarország, hanem az Osztrák-Magyar Monarchia legtekintélyesebb magkereskedője lett.

Mauthner sokat tett a vetőmagvak propagálásáért. Nemcsak magkatalógusai révén, hanem népszerűsítő kiadványokkal is. Magkatalógusait 1875-től adta ki évente, amelyek „gazdasági magvak”, „konyhakerti magvak”, „virágmagvak”, „famagvak”, „rózsák”, „egyéb növények”, „gumók”, „hagymák”, „palánták”, „gyökerek” stb. óriási választékát kínálták. Kiegészítették mindezt a termesztéshez szükséges gépek, eszközök, felszerelések és műtrágyák gazdag kínálatával. A katalógusokat rengeteg képpel illusztrálták, feltüntették a különböző megvásárolható tételeket, de természetesen a vevő kívánságára mindenféle igényt ki tudtak elégíteni. Mauthnernél mindig minden kapható volt, igazi kereskedőként állandóan a vevők érdekeit tartotta szem előtt.

Első nagy sikerű kiadványa az 1885-ben megjelent „Képes kertészkönyve” volt. Ebben a könyvben a kertészeti gyakorlati munkákat ismertette. A „Mauthner képes kertészkönyve” hamar népszerű lett, mert abban az időben kevés kertészeti kézikönyv készült azok számára, akik csak kedvtelésből kertészkedtek. Maga Mauthner is annak tartotta: „... meglegedtem azzal, hogy a konyhai célokra termesztett főzelékfélék, s a kisebb házikertek díszül szolgáló növények művelésére vezető eljárásokat ismertessem úgy, hogy tanácsaimnak bármely dilettáns kertész és virágkedvelő jó hasznát vehesse.” Természetesen a kiadvány nagyobb része megismerhető, csakúgy, mint „Kertészeti Káté”-ja, amelyben megfogalmazta a „kertészet tízparancsolatá”-t. Ezek általános és gyakorlati tanácsok az eredményes kertészkedéshez, de jó kereskedői fogásnak hangzik az utolsó parancsolat: „Mindig csak Mauthner-féle vetőmagot végy!” Saját kiadásában jelentette meg „A növények magról való tenyésztése” című könyvet. Ez tulajdonképpen egy német nyelvű munka „magyarítása”, hazai viszonyokra való alkalmazása. Hasznos kiadványnak bizonyult, mert hasonló témájú kevés jelent meg abban az időben, viszont tanácsra sok embernek volt szüksége. Az első részben általában szól a veteményekről (talajviszonyok, trágyázás, vetés), a második szakasz a magról vetett zöldség- és főzelékfélék, a harmadik rész a dísznövények szabadban, illetve üvegházban való

termesztésével foglalkozik. A befejező részben a különböző fafélések, mindeneke előtt a gyümölcsfák magról való vetését, gondozását ismerteti.

Az első világháború előtt külföldön is jól ismerték. Magvainak jó híre, megbízhatósága révén lett „császári és királyi udvari szállító” a Monarchiában, de a szerb és román király, a bolgár fejedelem is udvari szállítójának bízta meg Mauthnert. Már ekkor 16 országgal állt kapcsolatban, katalógusait 7 nyelven adta ki. 1875—1899 között 27 nagy aranyérmét, illetve aranyoklevelet nyert a Mauthner cég budapesti, bécsi, brüsszeli, amszterdami, szentpétervári és kairói kiállításokon.

Az első világháború, illetve a trianoni békeszerződés után a külföldi piacok jelentős része Mauthner számára is elveszett. Az 1920-as évek derekától azonban újabb lehetőségek, új kapcsolatok teremtésével a cég (1925-től részvénytársaság) ismét jelentős tényező lett a nemzetközi magkereskedelemben, hiszen a hazait továbbra is uralta. Budapesti telepén kívül Ferencalmán és Derekegyházán kísérleti és magtermelő telepeket hozott létre, illetve bővítette ezeket. A részvénytársasággá való alakulással egyidőben Mauthner Ödön átadta a cég vezetését Alfréd fiának, aki Weiss Manfréd veje volt. A központ maradt a Rottenbiller utcában, de az üzemrész a WM Acél- és Fémművek csepeli gyártelepére került, ahol magtisztító telepet, olajütőt és rizshántoló malmot hoztak létre. Ezeken a telepeken sokszor csíráztatási próbát és ellenőrző vetést végeztek. A forgalomba kerülő vetőmagvak osztályozására és tisztítására, az aranka- és zsiszikmentesítésre igyekeztek mindig a legkorszerűbb gépeket, eszközöket és készülékeket beállítani. Túlzás nélkül állítható, hogy a Mauthner cég számottevő kivitelével hozzájárult az ország gazdasági mérlegének kedvezőbbé tételéhez. A szomszédos országon kívül a két világháború között szállítottak magvakat Németországba, Dániába, Hollandiába, Franciaországba, Belgiumba, Svájcba, Spanyolországba, Finnországba, Észtországba, Svédországba, Norvégiába, Angliába, Kanadába, az Egyesült Államokba, sőt Észak-Afrikába is. Számptalan hazai és külföldi kiállításon díjak sokaságát nyerte el a cég magvaiért. Mauthner nemcsak a magyar magkereskedelmet vezette el a világ élvonalába, hanem magkereskedő iskolát is teremtett, hiszen a magyar magkereskedők szinte kivétel nélkül a Mauthner cégnél szerezték meg elméleti és gyakorlati ismereteiket.

Mauthner Ödön magas kort ért meg, túlélte fiait is, s élete utolsó éveiben familiája — elsősorban neki köszönhetően — a legnagyobb hazai monopolitkés családok közé emelkedett. Összeházasodások révén a Chorin—Kornfeld—Mauthner—Weiss család uralta a magyar gazdasági élet jelentős részét az 1920—30-as években.

Jelentős lapszerkesztő tevékenysége: 1878—80 között szerkesztette a havonta megjelenő „Kertészeti Füzetek”-et, majd 1894-től több mint két évtizeden át „A Kert” című folyóiratot. Több cikket írt a „Földmívelési Érdekeink”-be, a „Gazdasági Lapok”-ba, a „Kertészeti Lapok”-ba és a „Köztelek”-be.

1914-ben „jánoshegyi” előnévvel magyar nemességet kapott, s kiérdemelte a Ferenc József rend lovagkeresztjét, az orosz Szent Anna rend lovagkeresztjét, és a bolgár Nemzeti Rend tiszti keresztjét.

1934. november 25-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Mauthner képes kertészkönyve, Bp., 1885. 319 lap.

Jäger Henrik: A növények magról való tenyésztése. Kézikönyv kertkedvelők, kertészek és magkereskedők számára. (Ford. és a hazai viszonyokra alk.: Herics Márton és Mauthner Ödön.) Bp., 1889. 460 lap.

Mauthner Ödön Kertészeti Kátéja. Bp., 1909. 160 lap.

Irodalom:

K. A.: Ausztria—Magyarország legnagyobb magkereskedése: VnÚ. 1901. 8. sz.

F. (*Füredi Jenő*): Jubileum 1874—1924. Ke. 1924. február.

— —: Jánoshegyi Mauthner Ödön. Kt. 1934. december.

MECHWART ANDRÁS (1834—1907)

1834. december 6-án született a svájci Schweinfurtban. Szülei anyagi helyzete nem tette lehetővé az elemi iskola után a magasabb iskolai költségek vállalását, ezért lakatosinasnak adták. Kiváló előmenetelére azonban a kisváros előljárósága fölfigyelt és továbbtanulásához ösztöndíjat biztosítottak. Az augsburgi politechnikumba írták be, ahol nagyszerűen megállta a helyét és 1855-ben mérnöki oklevelet szerzett.

Kezdő mérnökként először Nürnbergben egy gépgyárban (Cramer und Klett Maschienenfabrik) kapott munkát. Ez a gyár hidakat, vasúti kocsikat és malomberendezéseket gyártott. Négy év után, 1859-ben búcsút mondott első munkahelyének és kapcsolatba lépett régi barátjával, Ganz Ábráhámmal. Meglátogatta Ganzot budai gyárában, aki kedvező munkalehetőséget adott neki gépműhelyében. Hamarosan kitűnt nagyszerű emberi tulajdonságaival, szorgalmával, szaktudásával, szervezőképességével és vezetői rátermettségével.

1867-ben Ganz Ábrahám tragikus halála után a Svájcban élő örökösök Eicheletert, Kellert és Mechwartot bízták meg az üzem- és üzletvezetéssel. A gyár ekkor vette fel a „Ganz és Társa” nevet. A törzsgyárhoz tartozó vagongyár — az „Első Magyar Részvénytársaság Kocsik és Vasúti Kellékek Gyártására” — is ebben az évben alakult. A gyártás 1868 szeptemberében kezdődött, de az 500 000 forint alaptőke kevésnek bizonyult, így a vagongyárat a „Magyar—Francia Bank” vette át. 1870—76-ig az üzem neve: „Első Magyar Vagongyár-Társulat”. 1876-ban az előző tulajdonosoktól Neuschlos Károly és fiai, majd tőlük 1880-ban Ganz és Társa vásárolta meg a vagongyárat. 1869-ben — miután az örökösök a gyárat eladták — az átszervezés szükségszerűvé vált, létrejött a „Ganz és Társa Vasöntő és Gépgyár RT”, melynek műszaki igazgatója, majd 1874-ben vezérigazgatója

Mechwart lett. Ez év augusztus 31-én Mechwart megvásárolta az egész gyárat a Friedrich Wegmann hengersizék szabadalommal együtt.

Az 1844-ben alapított nagyhírű Ganz-gyárat Mechwart András időről időre fejlesztette és bővítette. Újabb gyáregységeket létesített vagy vásároltatott meg. A sort 1869-ben a sziléziai Ratiborban létesített fiókgyárral nyitotta meg. 1878-ban alapították a gyár villamos gyárrészlegét, melynek vezetője Zipernowsky Károly lett. 1884—87 között Mechwart a tönkrement osztrák leobeisdorfi gépgyárat vásárolta meg. Az 1880-as évek második felében Bánki Donát és Csonka János vezetésével megbízást kaptak a motorosztály megszervezésére, mellyel a Ganz-gyár a nemzetközi piacra is betört.

Minden gyárrészleg méltó módon képviselte a múlt századi magyar ipart, a legnagyobb vívmánynak azonban a Ganz Villamossági Gyár megteremtését lehetett tekinteni. Mechwart zseniális módon ismerte fel a villamosság fontosságát és beláthatatlan jövőjét. A budai villamossági gyárrészleg Közép-Európa első ilyen létesítménye volt.

1884-ben Déri, Bláthy, Zipernowsky itt szabadalmaztatták korszakalkotó találmányukat, a transzformátort. Mechwart András idejében a gyár a következő nagy előrelépést a turbina gyártásának elkezdésével 1879-ben érte el. A turbina és a transzformátor gyártása tette lehetővé, hogy a Ganz cég már a XIX. század utolsó évtizedeiben elektromos erőtelepek építésére, szállítására vállalkozzék. A munkavállalás nagyságát mindennél jobban bizonyítja az a tény, hogy 1884 és 1895 között a gyár közel 1500 villamos erőtelepet helyezett üzembe a világ minden táján.

Mechwart András alkotó gépészmérnökként is örökre beírta nevét a technikatörténetbe. Nagyszámú gépkonstrukciót és szabadalmat vallhatott magáénak. A legjelentősebbek között említhető a napjainkban is világszerte használt ún. kéregöntésű hengerekkel ellátott malmi hengersizékek feltalálása. A találmány Ganz Ábrahámmal nyúlik vissza, aki a kéregöntés angol feltalálóját, John Burnt-t követve, 1853-ban feltalálta és szabadalmaztatta a vasúti kocsikerekek kéregöntési eljárását.

Mechwart 1878. augusztus 12-én szabadalmaztatta hengersizékét, amely a Wegmann cégtől megvásárolt szabadalom átdolgozott változataként jelent meg. A hengersizékszerkesztő Mechwart a Wegmann-féle porcelán-hengeres gépeket zseniálisan átalakította. A porcelán hengereket kéregöntésű acélhengerekkel helyettesítette, amelyeket speciális géppel rovátkolt. A hengersizéket burkolattal látta el és megszerkesztette a rovátkolt hengerpár rugós összeszorítását. A hengersizékek lényege Mechwart óta máig sem változott. A magyar malomipar hírnevét a Ganz-gyár hengersizékei alapozták meg, amelyeket mind az öt világrészre exportáltak. Az eddig hagyományos köves öntést az új gép mindenben felülmúlta. Jobb lett a liszt, olcsóbb lett az őrlés és élettartama messze felülmúlta az őrlőkövet. 1875 és 1907 között a gyár 30 000 db Mechwart-féle hengersizéket gyártott. A hengersizék ipartörténeti jelentőségét még kiemeli az a tény, hogy egyik olyan gyártmány volt

Magyarországon, melynél a nagysorozatú gépgyártást megvalósították. A Ganz-gyár fejlődését nagymértékben lendítette elő a nagyarányú hengerszék-gyártás, és ugyanakkor többször átsegítette a gazdasági válságok hullámvölgyén.

A „Ganz és Társa vasöntöde és gépgyári részvénytársaság” 1893-ban Pomázon mutatta be Mechwart Andrásnak nagy mezőgazdasági találmányát, a forgódobos rendszerű „ásó gőzekéjét”, amit a mai talajmaró ősenek lehetett tekinteni. A forgódobos rendszerű munkagépet gőzlokomotívhoz függesztették. A maximális szántási mélysége 34 cm, munkaszélessége 1 m volt, és a gépcsoport óránként 1,5 km-t tett meg. A gép szerkesztésében Bánki Donát — a gyár főmérnöke — segített Mechwartnak. A gőzhajtású rotációs talajművelő gépet a Mechwart-féle, 1896-ban készített „petróleumeke” követte. A munkagép az előzővel megegyezett, de meghajtására erőforrásként a feltaláló Bánki—Csonka féle álló petróleumüzemű motort alkalmazott, melynek percenkénti fordulatszámja mindössze 420 volt. A petróleum-eke súlya 3300 kg, a gőzeke súlyának az ötödrésze, ára pedig negyedébe került. A gőzhajtású talajművelőgépet a cég Budapesten az ezredéves kiállításon is bemutatta.

1893 és 1899 között Európában nagy figyelemmel kísérték a Mechwart-féle forgódobos talajművelő-gépekkel végzett kísérleteket. Nagy kár, hogy a további fejlesztésre a gyár nem hozott anyagi áldozatot, ezért a prototípusokat sorozatgyártás nem követte. Mechwart élete egybeforrt a Ganz gyárral. Eltökélt céljának tekintette a munkalehetőségek megteremtését és a termékek piacszerzését, melynek megvalósításával a gyár is szüntelenül növekedett.

1899-ben vonult nyugállományba, de idejét forgóekéjének tökéletesítésével töltötte és mint szakértő, továbbra is a Ganz-gyár szolgálatában maradt. 1907 nyarán meghült és tüdőgyulladást kapott. Rövid ideig tartó betegség után, 73 éves korában, 1907. június 14-én Budapesten elhunyt.

Mechwart indíttatása kihatott egész életbölcességére, melynek lényege nemcsak kitűnő mérlegelő képességében és szilárd céltudatos tevékenységében nyilvánult meg. Embertársait, legfőképpen munkatársait megbecsülte és segítette a tehetségek kibontakozását. Számos műszaki alkotót fedezett fel és indított el pályáján. A teljesség igénye nélkül néhány nagy név: Zipernowsky Károly, Bláthy Ottó Titusz, Déri Miksa, Kandó Kálmán, Bánki Donát.

A Ganz-gyár ma is a legkiválóbb magyar gyárak egyike, Mechwart zseniális iparszervező és -fejlesztő, alkotó szelleme a hagyomány erejével jelen vannak a ma technikájában is.

Irodalom:

— —: A hengermalmokról. GM. 1882. 40. sz.

GELLÉRI Mór: A magyar ipar úttörői. Bp., 1887.

— —: Petróleum-motoros eke. TL. 1897. 10. sz.

GELLÉRI Mór: Ipartörténeti vázlatok. Bp., 1906.

BÁNKI Donát: Emlékbeszéd Belecskai Mechwart András, a Magyar Mérnök- és Építészegylet tiszteletbeli tagja felett. MMÉHÉ. 1908. 4. sz..

— —: Az első magyar hengermalom és hengerszék. MML. 1941. 51. sz.

VAJDA Pál: Nagy magyar feltalálók. Bp., 1958.

PÉNZES István: Mechwart András. Műszaki nagyjaink II. Bp., 1983.

MELEGH BÉLA (1855—1935)

1855. április 16-án született Temesváron (ma: Timișoara—Románia). Apja Melegh Ferenc a Királyi Ítéelő Tábla Segédhivatalának vezetője volt. 1848-ban Damjanich zászlóaljában szolgált, amiért a szabadságharc leverése után évekig bujdosnia kellett.

Még gyermekkorában Temesvárról Pestre került, ahol 12 éves korában árvaságra jutott. Anyjával, Raitsek Máriával és testvéröccsével, Ferencsel és Gyulával árván maradt családot nagybátyjuk, Wesselovszky János és apja jóbarátja, Pesthy Tihamér támogatta.

Reáliskolai tanulmányait 1871-ben fejezte be, és rögtön a Magyar Királyi Államvasutak Gépgyáránál nyert alkalmazást. A szerkesztési osztályra került, ahol a nagy műszaki tudással és tapasztalattal rendelkező munkatársai segítségét felhasználva példás szorgalommal

fiatalon elsajátította a géptervezés és szerkesztés alapfogásait. 1873-ban a gyár képviselőjében ő is részt vett a bécsi kiállításon, ahonnan sok hasznos tapasztalattal tért haza. Jelentése alapján határozták el a mezőgazdasági gépgyártás nagyüzemi bevezetését, ennek az osztálynak a megteremtője és kezdettől fogva vezetője volt. Ő tervezte Magyarországon az első gőzlokomotívval hajtott favázás gabonacséplőgépet. Az első magyar gőzcséplőgarnitúrát 1879-ben Székesfehérváron állították ki. Későbbi tanulmányútjain beutazta egész Nyugat-Európát, de főleg Anglia gépiparára fordított különös figyelmet. A magas fokon álló angol mezőgazdasági gépgyárakban főként a lokomobilok és cséplőgépek szerkezetét tanulmányozta. A külföldi utak szakmai tapasztalatait a MÁV Gépgyárban elsősorban a gazdasági gépgyártási osztály létrehozásánál kamatoztatta.

Az irányításával gyártott gazdasági gépek nemcsak Magyarországon voltak kedvelt géptípusok, hanem kiállítások, gépbemutatók és szántóversenyek eredmé-

nyeként jelentős külföldi megrendeléseket kapott a gyár. A MÁV Gépgyár termékeiből a legtöbb Ausztriába, Szerbiába, Romániába és Bulgáriába került.

1890. október 1-jén főmérnöki kinevezést kapott a gyárvezetőségtől, és még ebben az évben oroszországi üzleti és tanulmányúton vett részt. Az útja olyan kedvező eredménnyel végződött — a nagy konkurenciaharc ellenére —, hogy 60 garnitúra kazalozóra, morzsolóra és egyéb gazdasági gépre talált vevőt.

A Magyar Királyi Államvasutak Gépgyára a hetvenes évek végétől kezdte gyártani a gőzcséplőgépeket. A nyolcvanas évek első felében évenként átlag 175-öt, az 1890-es évek első felében már átlag 180 darabot gyártott, és 1913-ban évi kapacitása elérte az 1000 darabot. A gyár jó munkáját bizonyította, hogy termékeinek nagyobb részét exportálta.

A vezetőség előterjesztésére, az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium egy gépkezelői és fűtői tanfolyam felállítását indokoltnak találta és szervezésének kidolgozásával a MÁV gépgyárat bízta meg. A miniszter leiratban közölte, hogy a tanfolyamot a budapesti állami középipar-iskolákban megindította és különböző mezőgazdasági gépek szerkezetének és kezelésének oktatásával Melegh Béla mérnököt bízta meg, a gépgyártásban viselt tisztségének változatlan fenntartása mellett. A hallgatók részére a jegyzeteket is ő készítette el. Tanári megbízatása 1901-ig tartott, amikor a munkát átadta Balassa Frigyes főmérnöknek.

1894-ben a gyárban felügyelővé nevezték ki, majd mezőgazdasági gépek és gyárberendezések tanulmányozása céljából az Egyesült Államokba utazott, ahol a legnevezetesebb gazdasági gépgyárakat kereste fel. Az amerikai út hasznos tapasztalatait a magyarországi aratógépgyártásnál kamatoztatta.

1895-ben a kereskedelmi miniszter kinevezte a „gőzgépkezelők és kazánfűtők megvizsgálására szervezett vizsgálóbizottság” rendes tagjává, mely megbízatásának 1928-ban történt megbetegedése vetett véget.

1896-ban a millenniumi bemutatót megelőzően a berlini ipari kiállításon vett részt. A budapesti városligeti millenniumi kiállításon, mint exportbiztos működött, ahol munkássága elismerésül a Ferenc József Rend lovagkeresztjével tüntette ki a király.

Az 1900-ban rendezett párizsi világkiállításon gyára képviselőjeként a mezőgazdasági gépek kiállítását irányította és vezetője volt a gazdasági gépkirendeltségnek és bemutatójának.

1904-ben a MÁV Gépgyárban főfelügyelőnek nevezték ki. Még ugyanebben az évben megbízatást kapott a milánói kiállítás mezőgazdasági pavilonjának rendezésére, ahol díszoklevéllel tüntették ki.

1909-ben, 38 évi munka után a gépgyárnál viselt tisztsége alól felmentését és nyugállományba történő helyezését kérte. Lelkiismeretes munkájának lehetett köszönni, hogy a gyárban úgyszólván a legteljesebb mértékben gondoskodott a szakember-utánpótlásról.

A nyugdíjaztatása azonban nem vetett véget szakmai munkálkodásának. Szaktanácsadóként 1928-ig tovább dolgozott — a MÁVAG gyár hivatalos vezérképviselőjénél — a budapesti Fehér Miklós Gazdasági Gépgyár RT-nál, amely a MÁVAG gyártmányait terjesztette.

Eredményes életútjának 1935. július 16-án vetett véget Budapesten bekövetkezett halála.

Főbb munkái:

Jelentés az amerikai útról. Bp., 1895. 113 lap.

Cséplőgépek és járgányok. Bp., 1899. 99 lap.

Az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállítás gazdasági gépei. Bp., 1900. 204 lap.

Irodalom:

— —: Melegh Béla. MGí. 1894. 24. sz.

— —: Megérdemelt jutalom. A mi zászlónk. Bp., 1896. 29. sz.

GAÁL László: A magyar növénytermesztés múltja. Bp., 1918.

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

MELIUS PÉTER (153?—1572)

Neve elsősorban a magyar reformáció nagy alakjaként, Debrecen kálvinista hitre térítő püspökeként szerepel históriánkban. Jóllehet tucatnyi életrajzírója kísérelte meg feltárni fiatalkora eseményeit, a forráshiány sok kérdést megválaszolatlanul hagy. Bizonytalanság uralkodik a neve körül is. A korabeli családnevek még nem állandósultak, gyakran változtak. Kitűnő példa erre Melius, akinek nem kevesebb, mint 11 alakban maradt fenn a neve, pl. Melius Péter, Somogyi Péter mester, Melios Péter Horfi fiú Somogyban, Ihász Péter Somogyi fiú, de Horhi, Juhász Péter de Horhi. A Juhász tehát nem állandó összetevője nevének, sőt az Ihász gyakrabban fordult elő.

Egyes életrajzírók szerint 1531-ben született Horhiban és 24 évesen tanítóként került Wittenbergbe, a legtöbben viszont 1535—1536-ra teszik születése esztendejét. Vitán felül áll, hogy Somogy megyéből és nemesi családból származott, mint előneve: „de Horhi” is jelzi. Feltehető, hogy szüleit korán elvesztette és rokonai, a tengődi Bornemisszák nevelték. Talán Tolna mezőváros híres Szegedi Kis István vezette iskolájában tanult, vagy inkább Pápán és Sárváron? A vélemények megoszlanak. Sárvár valószínűnek tűnik, minthogy itt, Nádasdy Tamás udvarában a korszak nagy reformátorai mind megfordultak, így Sylvester János, későbbi pártfogója, Fraxinus, más néven Szegedi Kőrös Gáspár, a tudós orvos, vagy Beythe István, a botanikus prédikátor. A sárvári várkastély mellett híres kertet is gondoztak, ahol számos gyógynövényt termesztettek. Mindez azonban csak feltételezés lehet.

Az első, biztos adatok Melius életéről Vágsellyére (ma: Csehszlovákia) vezetnek. Ezeket Botta István tárta fel, fellelvén egy Somogyi Péter nevű sellyei tanító fogsági naplóját és a szerzőt Melius Péterrel azonosította. Szerinte a Révay család hívta Vágsellyére „amolyan hittérítő tanítóként” Somogyi Melius Pétert, 1553-ban. Az esztergomi érsek, Oláh Miklós a mezőváros birtokjoga ügyében viszálykodott a Révayakkal, így kétszeresen is érthető, hogy emberüket, Meliust 1554-ben eretnekesség vádjával lefogatta. Rabsága — bár testileg igen megviselte — szerencsére csak rövid ideig tartott, mert pártfogói hamar kiszabadították. Az érsek egyházmegyéjéből távoznia kellett és 1556 tavaszán érkezett Erdődre (Szatmár megye, ma: Arded — Románia), ahol Báthori Györgyné vette gondozásba a feltehetően epilepsziában szenvedő beteget. E család támogatásával indulhatott Wittenbergbe.

„Petrus Melius Ungarus” életének első pontosan ismert adata a reformáció szellemi gyökereit tápláló wittenbergi egyetem, a magyar lutheránus tanulóifjúság

évszázadokon át legfőbb alma matere. Itt 1556. október 25-én jegyezték be az universitas anyakönyvébe. Hamarosan a magyar „coetus” seniora lett, amit kitűnő tanulmányi eredményei vitakészsége és német nyelvismerete révén érdemelt ki. A kiváló professzorok élén maga Philippe Melancthon állt, de a polihisztor Paul Eber — aki botanikus is volt — is nagy hatással lehetett Meliusra. Feltehetőleg csupán egyetlen szemesztert tanult Wittenbergben, mert a Révayak visszahívták. 1557 elején ismét Vágsellyén tanította a gyermekeket, közben kertet művelt az iskola mellett. Itt is fogták el 1557 júniusában Oláh érsek parancsára. Pozsonyban, Znió várában és Nagyszombatban raboskodott sanyarú körülmények között. Közel egy esztendő múltán, 1558. június 7-én szabadult. Feltehetőleg egyenesen Erdődre ment, ahol pappá szentelték.

Már mint papi személy került 1558-ban Debrecenbe. E város a három országrész határán virágzó kereskedelmi központtá vált. Polgárai — elsősorban a marhákkal kereskedő tőzsérek — árucserre kapcsolatai fél Európát behálózták, ami nem csupán az anyagi vagyonosodást segítette elő, hanem nagyfokú szellemi fogékonyságot is eredményezett. A mezőváros önkormányzati szabadságot biztosított magának, a névleges földesurak, 1535 óta az Enyingi Török család, kezdetektől támogatták a reformációt. A Luther tanításainál radikálisabb Kálvin és Zwingli nézeteit először Kálmáncsehi Sánta Márton kezdte hirdetni a városban, 1551-ben. Bár előbb elűzték, 1556-ban visszatért Debrecenbe, sőt 1557-ben bekövetkezett haláláig betöltötte a tiszántúli helvét egyházkerület püspöki tisztségét is. Utóda a szintén helvét irányzatot követő Szegedi Gergely lett, a másodpap állására pedig a lutheránusnak hitt Meliust hívta meg Enyingi Török János. Melius azonban ekkor már az úrvacsora és az eleve elrendelés kérdésében is Kálvin híve volt.

Melius a latinul, görögül, héberül, németül, sőt törökül is jól tudó, a Bibliát és a protestáns hitelveket prófétai hévvel hirdető prédikátor élete végérvényesen Debrecenhez kötődött. 1561-ben már a debreceni szuperintendencia püspökének nevezték. Megnősült, felesége a város egyik gazdag és tekintélyes polgárának a lánya, Kiss Erzsébet. Két lánya maradt árván halála után. A gazdag városban élve a lehetőséggel, maga is tisztos vagyont, birtokokat szerzett. Nem prédikált mást, mint amit maga is tett: a polgárokat is arra biztatta, hogy „az igazi, Isten szerint való kereskedés és kalmárság jó és kedves Isten előtt”. Ezáltal öntudatra ébresztette a város szép számú tőzsér társaságát, akiket a katolikus egyház korábban kufároknak bélyegzett.

Életének legjobban ismert eseményei azok a korszakos jelentőségű hitviták, amelyeket az 1560-as években egymás után folytatott teológiai ellenfeleivel, elsősorban az unitárius irányzat kiváló képviselőjével, Dávid Ferencsel. Itt azonban nincsen hely arra, hogy e disputákról, az általa szervezett zsinatokról, magyar nyelvű bibliamagyarázatairól, valamint egyéb teológiai írásairól részletesen beszéljünk. Mindezt avatottan tárgyalja a magyar református egyház születésével foglalkozó gazdag irodalom.

Melius Péter fiatalon — legfeljebb 40 évesen — 1572. december 15-én halt meg Debrecenben. A város megadta a tiszteletet nagy fiának: dombtetőn kialakított sírjára hatalmas kőoszlopot állított. Özvegye és két árvája pedig adómentességet nyertek.

A magyar agrártörténethez Méliust mindössze egyetlen, jóval a halála után, 1578-ban Kolozsvárott, özvegy Heltai Gáspárné nyomdájában megjelent könyve kapcsolja, mely a „Herbárium. Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól” címet viselte. Ez az első magyar nyelven írt természettudományi mű. 376 lapján 233 „szakaszban” mintegy 450 növényfaj gyógyászati alkalmazását tárgyalta úgy, hogy közben 1236 magyar növénynevet örökített meg. A herbárium szó korabeli jelentése a gyógynövényekre vonatkozó, tudományosnak vélt ismeretek kézikönyve volt. Az ókori természettudomány eredményeinek másfél-kétezer év elteltével is élő volta és az iránta megnyilvánuló széleskörű érdeklődés szükségessé, a könyvnyomtatás felfedezése pedig lehetővé tette a klasszikus görög és római tudósok műveinek újra kiadását. Így jelentek meg a botanika és gyógynövénytan két óriásának, Theofrasztoznak (I. e. 372—287) és Dioszkoridésznek (I.sz. 30—80) a munkái is, főleg német földön. Az orvosbotanika XVI. századi forradalmasítása is német tudósok nevéhez fűződött, elsősorban, így az atyáknak (patres) nevezett Otto Brunfels (1488—1543) 1530-ban kiadott 3 kötetes *Herbarium vivae icones*, Tragus, vagyis Hieronymus Bock (1498—1554) 1539-ben és 1546-ban, 465 fametszetes növényképpel illusztrált *New Kreuterbuch*, valamint Leonhard Fuchs (1501—1566) görög szerzőkre támaszkodó „*De historia stirpium commentarii*” című 1542-ben megjelent remekművei egész Európára serkentőleg hatottak és herbáriumok egész sora látott napvilágot az egyes országokban. E művek közös jellemzője, hogy nincs bennük mai értelemben tudományos alapokon álló rendszertan, hanem Theofrasztoz formai szempontjai szerint fákra, cserjékre, lágyszárúakra és füvekre osztotta a növényeket, megkülönböztetésüket pedig egy-két soros leírásokkal (phrases) törekedtek elérni. Tragus pl. leírta a növények nevét, nemét, alakját, termőhelyét, idejét, természetét és „hasznait”. Melius is ezt a mintát követte, mert valamennyi „szakaszban” először megadta a növényfajta latin, magyar, német, sokszor görög elnevezését (ami az esetek többségében mindmáig azonos értelemben szerepel), ezután röviden leírta a növény és alfajai, változatai alakját, színét, ízét, illatát utalt termőhelyére. A következő szakasz a gyógyító természetét határozta meg a klasszikus humorális (testnedv) elmélet alapján, vagyis hogy az „egyensúly” helyreállítását szárazító, nedvesítő, hidegítő, vagy melegítő hatásával segíti-e elő az illető növény. Végül a belső és külső haszon ismertetésekor a gyógyszerkészítés módját és a belsőleg, illetve külsőleg történő alkalmazás javallatait adja meg. Melius Péter szinte kizárólag akkoriban gyógyításra is használt növényeket ismertetett — nagyobb részük (59%) ma is elismert gyógynövény —, de receptjei, javallatai mégis középkori gyógymódok. 1600 receptet adott a legkü-

lönbözőbb betegségekre. Különösen érdekesek a nőgyógyászati és idegbetegségekre vonatkozó javallatai, bár zömük belgyógyászati jellegű.

De miért érdeklődött ilyen szenvedélyesen a gyógynövények iránt egy teológus? Maga a Herbárium „Elöl járó beszéde” adja meg a választ: „Az bölcs Isten megjelentette magát az ő teremtésében minden módon, hogy az emberek őtet megismerjék, őtet tiszteljék segítségére való hívással.” Evégett ékesítette az eget az embereknek világosságot adó csillagokkal, nappal és holddal, „az földet nem csak sziligy és vad oktan állatokkal, hanem fáknak, füeknek megmondhatatlan sok féle gyönyörűség voltával, melyekkel az embereknek nem csak testek tápláltatnék, hanem . . . ha betegségek történnek, orvossággal testeket gyógyítanak”.

A válasz tehát az ősi kreacionista természetfilozófiai elmélet, vagyis a teremtésmítosz protestánt újraértelmezése, az emberek hasznára fordítása iránt való elkötelezettségben rejlik. Emiatt „ezen dologban törte fejét . . . az bölcs férfiú, Melius Péter döbröceni keresztyén egyház pásztora. Közönséges betegségekről való orvosságoknak öszve szedegetésében és magyar nyelvre való fordításában munkálkodott.”

A forrásként hasznosított szerzők közül Galenus (I. sz. 129—199) az ókori Hippokrátész után legtekintélyesebb orvosa, az idősebb Plinius (I. sz. 23—79) „*Historia naturalis*” című 37 kötetes műve pedig — amely a maga korában görög szerzők „kompilációjaként” született! — a XVI. században új kiadások révén közkézen forgott. Melius rajtuk kívül Dioszkorideszre, Columellára, a kortársak közül Tragusra, Fuchusra, Matthiolusra, Joannes Ruelliusra (1474—1535 és Lonicerusra is többször hivatkozik szakaszaiban. Talán csak az utolsó, Lonicerus nem nevezhető a maga korában legkitűnőbb, legkorszerűbb szerzőnek. Ilyenektől pedig nem szégyen a „kompiláció” sem — annál kevésbé, mivel akkoriban a tekintélyekre hivatkozás kötelező volt. Csak egészen kevesen próbálkoztak ekkor egy vidék sajátos flórájának a felkutatására. Ilyen kivételes tudós volt a Beythe István segítségével Pannónia növényzetét kutató Clusius, vagyis Charles de L’Ecluse (1526—1609), de ő tényleg messze megelőzte korát. Nem igaz az sem, hogy Melius nem ismerte volna a hazai flórát! Leírásaiban többször is említi a növényfaj Debrecen környéki vagy más megyebeli előfordulását. Különösen a főúri kertekben termesztett zöldségek, fűszer és gyógynövények ismertetése terén nevezhető forrásértékűnek. Ami a növények, állatok rendszerezését illeti, ezt majd csak Linné (1707—1778) zsenialitása volt képes a helyes irányba elindítani. De kétszáz évvel korábban erre még senki nem lehetett képes, mint ahogy a gyógyítás tudománya is csak a múlt század második felétől tudott szakítani a babonákkal.

A Herbárium jelentőségét magának a műnek az utóélete bizonyítja a legmeggyőzőbben. Fennmaradt példányait rongyosra olvasták, oldalaira bejegyzéseket írtak, a lapokhoz kézzel írt kiegészítéseket fűztek, ismeretesek teljes egészében vagy kivonatosan másolt füzetek is, továbbá bizonyított a házipatikák összeállítására gyakorolt hosszú évszázados hatása is.

A nyomtatásban megjelent botanikai művek közül Beythe András (1564—1599?), Beythe István fia 1595-ben kiadott „Fives Könüv” című herbáriumára gyakorolt hatást. Bár maga a szerző nem utalt rá, 278 növényneve közül 185 anyagát — némi rövidítéssel — voltaképpen szó szerint lemásolta. Mindazonáltal Beythe más csoportosítást alkalmazott és gyakorlatiasabbá is tette könyvét, így közvetve maga is hozzájárult Melius népszerűsítéséhez.

Melius és Beythe András műveit majd Apáczai Csere János 1653-ban megjelent Magyar Encyclopaediaja és — újabb másfél ávszázaddal később — Kitaibel Pál Linnét követő munkássága haladta meg alapvetően. A Herbárium mindenképpen elérte az „Elől járó beszédben” kitűzött fő célját, hogy „legyen hasznos az magyar nemzetségnek épületire és méltóságára”.

Főbb munkái:

Herbárium. Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól. Magyar nyelvre és ez rendre hozta az doctorok könyveiből az Horhi Melius Peter. Kolozsvárat, 1578.

Kritikai kiadását bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel sajtó alá rendezte Szabó Attila. Bukarest, 1979. 519 lap.

Irodalom:

RÉVÉSZ Imre: Emlékezés Melius Péterre. Protestáns Figyelmező. Debrecen, 1873.

CZAKÓ Gyula: Méliusz Juhász Péter élete és működése. Debrecen, 1904. 112 lap.

RÉVÉSZ Imre: Melius és Kálvin. Debrecen, 1936.

HEGYALJAI KISS Géza: Meliusz. Horhi Juhász Péter élete 1536—1572. Bp., 1940. 32 lap.

KATHONA Géza: Méliusz Péter és életműve. Stud. Acta Eccl. II. 1967. 105—192. lap.

NAGY Barna: Meliusz Péter művei. Könyvészeti és tartalmi áttekintés, különös figyelemmel most felfedezett műveire s a forráskutatási feladatokra. Stud. Acta Eccl. II. 1967. 195—300. lap.

SZABÓ Attila: Melius Juhász Péter (1535—1572). Műv. 1973. 1. sz.

BOTTA István: Melius Péter ifjúsága. A magyarországi reformáció lutheri és helvét irányai elkülönülésének kezdete. Bp., 1978.

MÉRI ISTVÁN (1911—1976)

Abonyban (Pest m.) született 1911. szeptember 1-jén. Szegényparaszt szülők hetedik gyermeke volt, nehéz körülmények között nőtt fel. Édesapja napszámoként dolgozott, többek között az abonyi gabonaraktárban. A középiskolát Szolnokon végezte el, a Felsőkereskedelmi iskolában érettségizett, közben tanítványokat vállalva tartotta el magát és segítette családját. Érettségi előtt egy ideig Budapesten az Iparművészeti Iskola szobrásznövendéke volt.

Márton Lajos, a Magyar Nemzeti Múzeum egyik igazgatója, abonyi földbirtokos felkarolta a tehetséges fiatalembert, 1931-ben restaurátornak alkalmazták a múzeum Régészeti Tárában, ahol szobrászati ismereteit is hasznosíthatta. A restaurátor mesterség kitanulása mellett alkalmat nyílt a régészettudomány alapismereteinek elsajátítására.

1934-től részt vett a múzeum ásatásain, jó gyakorlatot szerzett Tompa Ferenc európai híró ősrégész professzor mellett, aki ásatásai vezetését többször rábízta. Közben vendégként hallgatta Tompa Ferenc egyetemi előadásait is. Ezeknek az éveknek a munkája tükröződik első tudományos dolgozataiban, melyek témáját az őskori régészetből merítette, illetőleg restaurátori megfigyeléseit tette közzé bennük.

1942-ben kinevezték a kolozsvári Erdélyi Tudományos Intézethez, amely 1941 őszétől a Teleki Pál Tudományos Intézet tagintézeteként működött. Az itt töltött három esztendő meghatározó Méri István tudományos munkásságában, ekkor fordult figyelme a középkori magyar nép tárgyi és szellemi hagyatékának kutatása felé. Részt vett az intézet komplex falukutatásaiban, amelyek a magyar szellemi élet úttörő vállalkozásai közé tartoztak. A Kolozs megyei Borsa völgyében végzett nagyszabású történeti, településtörténeti, földrajzi, régészeti, néprajzi, népzenei,

szociológiai, nyelvészeti stb. vizsgálatok keretében Méri István a régészeti munkálatokat szervezte és irányította. 1942-ben végezte el a kidei református templom körüli XII—XIX. századi temető feltárását. Az ásatás új megvilágításba helyezte a vidék benépesedését és középkori történetét — a régészeti leletek mintegy három évszázaddal megelőzik a községre vonatkozó első írott emlékeket —, fontos viselettörténeti és embertani stb. adatokat szolgáltatott.

Méri István az itt tapasztaltak alapján dolgozta ki a középkori templom körüli temetők feltárásának módszertanát, amely ma is követendő. 1943-ban László Gyula kezdeményezésére a kolozsvári Fő téren végzett ásatást (rétegtani megfigyelései ma is egyedülállóak), Csomafája községben pedig Székely Zoltánnal tárt fel egy római villát. Kolozsvári tartózkodása alatt négy félévet hallgatott az egyetemen, tanulmányait azonban csak 1945 után a budapesti egyetemen fejezte be. 1948-ban szerzett bölcsészdoktori oklevelet a szegedi egyetemen Roska Mártonnál régészetből, ókori történetből és néprajzból.

1944 őszén került Budapestre, amikor a háborús események miatt az intézet működése lehetetlenné vált. Közreműködött a Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek mentésében. 1945 tavaszától a Teleki Pál Tudományos Intézet Táj- és Népkutató Osztályán, illetőleg az ebből önállósult Néptudományi Intézetben dolgozott, részt vett ez utóbbi megszervezésében. (A Teleki Intézet megszűnt, a Kelet-Európai Tudományos Intézet lépett örökébe; a Néptudományi Intézetet ehhez sorolták be.) Az intézetben szerkesztett, a magyar néprajztudományban alapvető tájékozódást nyújtó A Magyar Népkutatás Kézikönyve számára elkészítette az első összefoglaló tanulmányt a honfoglalás kor és a magyar középkor régészeti kutatásáról „A magyar nép régészeti emlékeinek kutatása (X—XVI. század)” címmel, amelyben ma is érvényes módon fogalmazta meg a jövő feladatait, igen nagy hangsúlyt helyezve az elpusztult falvak rendszeres feltárására, a középkori paraszti műveltség kutatására. Hogy ő maga ezt választotta életcéljának, abban bizonyára része volt származásának, gyermekkori élményeinek.

A középkori falvak módszeres régészeti kutatását 1948-ban a Nagykovácsiban kezdte meg, addig csaknem teljesen fehér foltnak számító területen. A kutatások előkészítése során Györfly György történész közreműködésével településtörténeti adattárat hoztak létre, rekonstruálták a folyószabályozás előtti vízrajzi állapotokat, terepbejárással átfésülték az egész Nagykovácsot, felkutatták és beazonosították az elpusztult középkori településeket. Ilyen előkészületek után választotta ki Méri István — a jeles túrkevei történész, Györfly Lajos segítségével — a Túrkeve határában fekvő késő középkori Móric falut a feltárásra. Az 1948—1949-ben folytatódott mintaszerű ásatás először adott részleteiben is hiteles képet egy késő középkori alföldi falu szerkezetéről, településrendjéről, a lakóházak építésmódjáról, a háztípusok fejlődéséről, a háztartások eszközkészletéről, a gazdálkodás szerkezetéről.

1949-ben, a Néptudományi Intézet feloszlásakor Méri István visszatért a

Magyar Nemzeti Múzeumba. Az 1953-ban létrehozott Középkori Osztálynak kezdettől helyettes vezetője, 1958 és 1963 között pedig vezetője volt. 1950-ben az ő kezdeményezésére indult meg az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a középkori régészképzés, amelyben 1952-ig maga is tevékenyen részt vett. Mind egyetemi előadásain, mind múzeumi gyakorlatain igyekezett teljes áttekintést adni a szaktudományról.

1950-ben azt a feladatot kapta, hogy a tiszalöki vízlépcső munkálatai során előkerült Árpád-kori települést, a Tiszalök határában levő Rázom falut tárja fel. Ásatása nyomán először bontakozott ki egy Árpád-kori falu képe földbeásott házaival, kemencéivel, árkaival. Két nagy faluásatásáról az Archaeológiai Értesítő hasábjain számolt be, azóta is forrásértékűnek számító alapvető tanulmányokban. Eredményeit a rokontudományok (történettudomány, néprajz, agrártörténet stb.) legkiválóbb művelői azóta is hasznosítják. E két ásatáson alakította ki a középkori faluásatások gyakorlati módszereit, amelyeket — a temetőfeltárás módszereivel együtt — az egyetemi tankönyvként 1954-ben megjelent Régészeti Kézikönyvben (I. Gyakorlati régészet) foglalt össze. A kézikönyvnek egyik szerkesztője is volt. Szakemberek nemzedékei nőttek fel e kézikönyv használatával, hiszen azóta sem készült újabb.

1951-ben nyílt meg a Nemzeti Múzeum történeti kiállítása, ennek XIII—XIV. századi termét Méri István rendezte a korszak elmélyült ismeretében, könnyen érthető, esztétikus módon. Rendezése más múzeumok kialakításainak tervezésekor is példaként szolgált.

1955—1957-ben akadémiai célhittel támogatással a Békés megyei Kardoskúton végzett ásatásokat. Ezek ismét lényeges megfigyelésekkel gazdagították ismereteinket az Árpád-kori lakóház változatairól, fejlődéséről, a falu gazdasági épületeiről. Eredményeinek közzététele fő munkájának tekinthető („Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Orosháza határában”, 1964), ebben komplex módon, a hazai régészeti, történeti, néprajzi és nyelvészeti irodalom teljes ismeretében szólaltatta meg a régészeti jelenségeket és Árpád-kori népi építészetünket nemzetközi összefüggésbe helyezte. Határozottan állást foglalt a kora Árpád-kori magyarság letelepült életmódja és összetett gazdálkodása mellett. Több kisebb tanulmányában, illetve részfeldolgozásában foglalkozott a középkori falu építményeivel, az anyagi és szellemi műveltség emlékeivel (házak, gazdasági épületek, árkok, kemencék, kiaggatott lókoponyák, pénzváltó mérleg, gabonaörlő és kenyérsütő berendezések, kályhacsempék).

Középkori építészeti emlékeink kutatásában is nagy részt vállalt. Az esztergomi és a nagykanizsai várban, a klastrompusztai gótikus kolostorban, a feldebrői templomban folytatott ásatásai nagy jelentőségűek, számos addig megoldatlan művelődés-, építészet-, településtörténeti kérdésre adtak választ.

1963-ban az új történeti kiállítás tervezése kapcsán, a múzeumi vezetés meg nem értése miatt lemondott a Középkori Osztály irányításáról. Ezután függetlenített

tudományos kutatóként dolgozott 1973-ig, nyugdíjba vonulásáig. Egyre több gondnal és betegséggel küszködött, a feldebrői templom ásatását is betegsége miatt nem tudta befejezni. Mégis, megrendült egészségi állapotában is tervezte munkáinak tudományos feldolgozását. Életének szinte utolsó percéig dolgozott. 1976. december 13-án halt meg Budapesten.

Méri István európai viszonylatban is az elsők között dolgozta ki az elpusztult középkori falvak régészeti kutatásának elméleti és gyakorlati módszereit, és ezzel a középkori régészetnek ezt a szakterületét külön diszciplinává fejlesztette. Ásatásai iskoláit teremtettek a magyar régészetben annak bizonyosságaként, hogy a föld elszíneződéseiben és rétegeiben tett megfigyelések az aggályosan pontos feltárási módszerek révén egyenértékűek lehetnek a történeti forrásokkal. László Gyula szerint ő volt a legkiválóbb magyar ásató. Tudományos munkásságából viszonylag kevés mű látott napvilágot, de ezek egytől-egyig jelentős új eredményeket közölnek. A magyar tudomány nagy alakja volt, akit életében — néhány munkatársán, barátján és tanítványán kívül — nem becsültek meg eléggé. Emléktábláját abonyi szülőházán 1981. október 4-én avatták fel. Kéziratban levő munkái sorra megjelennek.

Főbb munkái:

Középkori temetőink feltárásmódjáról. ETF. 1944. 21 lap.

A magyar nép régészeti emlékeinek kutatása (X—XVI. század). A Magyar Népkutatás Kézikönyve I. Bp., 1948. 24 lap.

Beszámoló a Tiszalök—rázompusztai és Túrkeve—mórici ásatások eredményeiről. I—II. ArÉ. 1952. 49—67. lap., 1954. 138—154. lap.

Régészeti Kézikönyv I. Gyakorlati régészet. (Szerk.: Banner János—László Gyula—Méri István—Radnóti Aladár.) Bp., 1954. 443 lap.

A nadabi kályhacsempék. ArÉ. 1957. 187—206. lap.

Figurenverzierte Ofenkacheln volkstümlichen Charakters aus dem mittelalterlichen Ungarn. AArH. 1960. 331—360. lap.

Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Orosháza határában. RF. 1964. 82 lap.

Árpád-kori falusi gabonaörlő és kenyérsütő berendezések. MMgMK. 1969—1970. 69—84. lap.

Irodalom:

PARÁDI Nándor: Dr. Méri István 1911—1976. FA. 1977. 28. sz.

A magyar falu régésze, Méri István, 1911—1976. (Összeáll.: Kovalovszki Júlia. Szerk. Kocsis Gyula.) CF. 1986.

MÉSZÖLY GYULA (1910—1974)

1910. január 6-án született a Verőce megyében, a mai jugoszláviai Suhopoljén. Korán árvaságra jutott. Az ikervári hadiárva intézetében nevelkedett. 1932-ben a Kertészeti Tanintézet hallgatója lett, ahol Magyar Gyula tanítványaként részt vett az intézetben folyó nemesítési munkákban.

A kertészeti oklevél megszerzése után 1935-ben Mauthner Ödön R. T. kerekgyházi gazdaságában dolgozott, mint gyakornok, 1936. március 10-étől Érden egy gyümölcsstermesztő gazdaságban helyezkedett el, ahonnan 1936. szeptember 15-én meghívást kapott a Bajai Kertészeti Középiskolához szaktanári munkakör betöltésére. 1940 február 1-jétől a kecskeméti Gazdasági Szaktanítóképző Intézethez nevezték ki gazdasági tanári minőségben. A tanítás mellett itt kezdte el önálló kutatói tevékenységét. Összehasonlító kísérleteket végzett különböző zöldségfajtákkal. Eredményeit szakcikkekben közölte. Kecskemét város vezetői felfigyeltek a fiatal tanár kísérleteire, és 1943 őszén megbízták a Kertészeti Kísérleti Telep megszervezésével és vezetésével. Az Állami Kertészeti Telep 1943-ban alakult meg azzal a céllal, hogy ellássa Kecskemétet és környékét megfelelő nemesített zöldségvetőmaggal.

A háború után nagyarányú kutatómunka kezdődött a telepen is. Mészöly 1947-ben már egy kis létszámú kollektívával országos paradicsomtermesztési kísérleteket szervezett, és a tájfajta begyűjtési akció keretében 900 zöldségfajtát és fajt gyűjtött be. 1948-ban Állami Kertészeti Kísérleti Teleppé alakult át a kutató állomás, ahol elsősorban konzervipari paradicsomfajták előállításával foglalkoztak. A hároméves terv keretében a telepet továbbfejlesztették, és 1950-ben a ceglédi teleppel egyesítve Kecskeméti Kísérleti Gazdasággá alakították át. Az eredetileg 30 kh-s kísérleti tér 538 kh-ra növekedett. Feladatköre burgonya, rozs, seprőcirok

és takarmánynövények nemesítésével, valamint gyümölcssteresztési, faiskolai és díszkertészeti kutatásokkal bővült.

Az egymás után jelentkező újabb és újabb feladatok új átszervezést tettek szükségessé, míg végül 1955-ben Duna—Tisza közti Mezőgazdasági Kísérleti Intézet néven tájintézeté alakult át. Az intézet feladatköre mellett búza- rozs és fűszerpaprika-nemesítéssel bővült.

Mészöly Gyulának kiváló szervezői és vezetői munkássága mellett jutott ideje arra, hogy elmélyült kutatómunkát is végezzen. A paradicsom nemesítésében ért el igen kiváló eredményeket. Olyan kutatócsoportot hozott létre, amely a legnehezebb feladatokat is megtudta oldani. Genetikus, agrotechnikus, növényvédő és vegyész szakemberekkel ezekben az években új paradicsomfajtákat hozott létre. A korai termesztésben fajtái még ma is jólismertek, keresettek. Ezek közül a K. törpe, szinte egész Európában ismertté vált. A friss, korai fogyasztásra kerülők mellett, a feldolgozásra kerülő fajták előállítását tartotta igen fontos feladatnak. Régi fajtája, a K. 363, hosszú éveken át hazánkban és Bulgáriában a legjobb és legelterjedtebb konzervfajta volt. Nemesítési tevékenysége során a beltartalom alakulását is tervszerűen irányította. Az általa előállított fajták szárazanyag-tartalma, sav- és cukoraránya, vitamintartalma igen magas fokot ért el. Az említett fajták mellett a K. export, a K. 42 korai fajták és a konzervfajtákból különösen a K. Jubileum vált elismertté. A fólia alatti hajtatásra és konzervcélra egyaránt alkalmas Kecskeméti 3, és a Kecskeméti export, igen értékesek.

A paradicsomot károsító betegségek szaporodása miatt egyre fontosabbá vált, hogy új, ellenálló fajtákat hozzanak létre. Mészöly Gyulának és munkatársainak sikerült a világon elsőnek a vad paradicsomnak kultúrfajtákkal végzett keresztezésével olyan fajhibridet előállítaniuk, amelyeknek a vírusrezisztenciája messze felülmúlta az eddig ismert fajtákét. Munkásságának eredménye, hogy a paradicsomnál a korábbi időszakhoz viszonyítva, úgyszólván nincsen vírusprobléma. További fajhibridjeivel, illetve ezeknek keresztezéses nemesítésével sikerült olyan fajtákat létrehozni, melyek más betegségekkel szemben is ellenállóak.

A korai export termesztési céljára ún. egyszínből érő (zöldtalp mentes) fajtákat nemesített ki. Ezek nyersfogyasztásra, exportszállításra alkalmasabbak a korábban előállított fajtáknál.

A hazai paradicsomtermesztést az alacsony terméshozam jellemezte. A termesztők számára ugyan már rendelkezésre álltak az új, jó, nagy termésátlagot adó fajták, de nem ismerték a megfelelő természeti eljárásokat. Ennek a problémának megoldására munkatársaival együtt olyan agrotechnikát dolgozott ki, melynek eredményeképpen hektáronként 400 q, illetve ezen felüli termésátlagot tudtak a termesztők elérni. Jelentős eredményeket ért el a gépi szedésre alkalmas fajták előállításában. A legjobbnak bizonyultak a Kecskeméti gépi és a Kecskeméti determinált.

Nemesítési munkája mellett igen sok energiát fordított az intézet kutatási mun-

kájának megszervezésére. A paradicsomon kívül számos más zöldség és mezőgazdasági növény kutatásával foglalkoztak. 1971. január 1-jétől Zöldségtermesztési Kutató Intézet néven működött az intézet tovább. Az új profilnak megfelelően a hazai zöldségtermesztési kutatások bázisa lett. Hozzájuk csatolták a szegedi Fűszerpaprika Nemesítési Csoportot, majd 1973-ban a szentesi Kutató Állomást is. Az intézetben 1963-ban felépült korszerű paradicsommag-üzemben biztosították az ország I. fokú vetőmagszükségletét. Az átszervezéssel kapcsolatban feladatuk elsősorban a paradicsom és a fűszerpaprika komplex kutatásának vezetése és koordinálása volt, de ezen kívül az uborka-, tojásgyümölcs-, csemegekukorica- és a gombakutatások összehangolása. Hosszú éveken át irányította Mészöly Gyula a homokhasznosítási kutatásokat is. Szép eredményeket értek el munkatársai a roznál, somkórónál és főleg a búzánál.

A kutatások eredményeit az évenként megjelenő Bulletinben közzé tették. Ezzel lehetőség nyílt a nemzetközi kapcsolatok kiszélesítésére és fontos csereanyagok biztosítására is. A Bulletinen kívül számos más, a gyakorlati munkákat segítő intézeti kiadványt is közreadtak. Tudományos igényességgel létrehozott eredményeik országszerte gyorsan elterjedtek és ezzel hozzájárultak a korszerű, nagyüzemi paradicsomtermesztés és más zöldségek nagyüzemi termesztésének megvalósításához.

Közös kutatásokat végeztek a szovjet, lengyel, cseh, bolgár, NDK-beli, indiai, amerikai, egyiptomi és mexikói kutatóintézetekkel és kutatókkal.

A hazai szakemberek továbbképzéséért is sokat tett Mészöly Gyula. A gyakorlati bemutatókon a termelők megismerhették kutatási eredményeiket. Az új fajtajelölteket üzemi próbatermesztésre adták ki termelőszövetkezeteknek, állami gazdaságoknak. A kutatók szoros kapcsolatokat tartottak a termelőüzemekkel. Tanácsaikkal, szakvéleményükkel segítették a termesztőket.

Az intézet megszervezése, munkájának megalapozása és nemzetközi híre emelése Mészöly Gyula jó szervező- és vezetőképeségének, nagy szaktudásának és kiváló emberi tulajdonságainak köszönhető. Nagy gondot fordított a tudományos kutatói utánpótlás nevelésére is. Tudományos iskola alakult ki mellette, sok fiatal indított sikeres tudományos és tanári pályára. Őnzetlen és segítőkész kutató és vezető volt.

Harmincéves működése során munkatársaival együtt 12 paradicsomfajtát és 12 fajtajelöltet állított elő. 50 tudományos dolgozatot, 40 népszerűsítő cikket és társszerzőkkel 7 könyvet írt. 1952-ben kandidátus, 1964-ben a biológiai tudományok doktora lett. 1967-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1973-ban rendes tagjává választották.

Közéleti tevékenysége is igen jelentős. 1953-tól haláláig Bács-Kiskun megye országgyűlési képviselőjeként működött. Választóival, a homokhátság 6 községének lakóival mintaszerű, szoros kapcsolatot tartott.

A parlament mezőgazdasági állandó bizottságának tagjaként a magyar mező-

gazdaságnak irányításában jelentős feladatot vállalt. Fontos tudománypolitikai tevékenységet fejtett ki a Magyar Tudományos Akadémián, annak Növénynevelési Bizottsága elnökeként és Kertészeti Bizottságának tagjaként. Hallatta szavát a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Tudományos Tanácsának, szaktanácsadói testületében, a Fajtaminősítő Tanács Kertészeti Bizottságában.

Egyik alapítója volt a Magyar Agrártudományi Egyesületnek. A szakmai élet fellendítésére létrehozott Kertészeti Társaságnak hosszú időn keresztül alelnöke és 10 éven át a Bács-Kiskun megyei Agrártudományi Egyesület Megyei Szervezetének elnöke, majd örökös, tiszteletbeli elnöke lett.

Tudományos eredményeit, hasznos társadalmi és tudománypolitikai tevékenységét a kormány magasrangú kitüntetésekkel ismerte el. 1954-ben, 1958-ban és 1973-ban a Munka Érdemrend bronz, ezüst és arany fokozatát, 1956-ban a Kosuth-díj II. fokozatát kapta. A Kertészeti Egyetem címzetes tanára, majd tiszteletbeli doktora lett. Társadalmi munkásságának megbecsülését jelzi, hogy Fleischmann Rudolf-, Entz Ferenc-, Tessedik Sámuel-emlékérmet adományoztak számára. Első tulajdonosa volt a Megyei Tanács által alapított Mathiász-díjnak is.

Mészöly Gyula 1972-ben, meggyengült egészségi állapota miatt nyugdíjba vonult. Hosszan tartó betegsége alatt is nagy figyelemmel kísérte az Intézet munkásságát. 1974. március 17-én halt meg. A kecskeméti temetőben temették el.

Főbb munkái:

A paradicsom szántóföldi termesztése. Hódmezővásárhely, 1948. 40 lap.

Paradicsomnevelés. Bp., 1961. 215 lap.

Paradicsomtermesztés, rezisztens fajták előállítására. (Diss.) Kecskemét, 1964. 291 lap.

Zöldségtermesztés a homokon. Bp., 1966. 292 lap.

Irodalom:

BALÁZS Sándor: Emlékezés dr. Mészöly Gyulára. Kg. 1974. 6. sz.

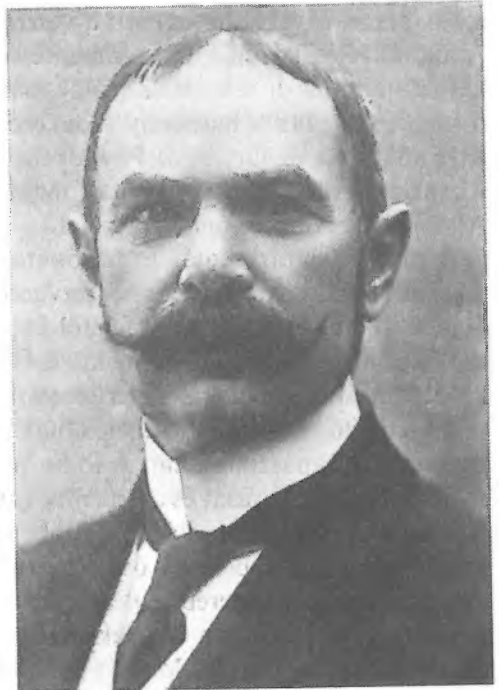
KISS Árpád: Mészöly Gyula 1910—1974. Nt. 1974.

LÁNG Géza: Mészöly Gyula. ZtKIB. Kecskemét, 1974. 9. sz.

Dr. Mészöly Gyula szakirodalmi munkássága. (Összeáll. Kerekes Magda, Mucsi Lászlóné, Miszony Franciska.) Kecskemét, 1976.

MEZEY GYULA (1861—1922)

1861. március 11-én Balassagyarmaton született. Középiskoláit Esztergomban, Kőrmöcbányán (ma: Kremnica—Csehszlovákia) és Budán végezte. Érettségi után egyidőben volt a József Műegyetem rendes és a budapesti egyetem rendkívüli hallgatója. 1883-ban középiskolai tanári oklevelet szerzett. A közvetkező esztendőben tanársegédnek nevezték ki a magyaróvári Gazdasági Akadémia természetrajzi tanszékére, s emellett végezte akadémiai tanulmányait is. 1893-tól rendkívüli, 1896-tól pedig rendes tanárként tevékenykedett. Sajnálatos módon azonban az igazi kutatási területétől, a növénykórtantól távol eső tantárgyak oktatására kényszerült, mivel e tudományág előadója Linhart György volt. Mezey óvári évei alatt tanított gazdasági állattant, éghajlatant, kertészetet és szőlészetet, méhészetet, baromfi- és selyemhernyótenyésztést.

Linhart nyugdíjazása után Mezey vette át a növénykórtan oktatását, de csupán egy évig tartott ez az állapot, mert Vörös Sándor igazgatóval történt szakmai vitája miatt a kassai Gazdasági Akadémiára kellett távoznia. Kassán tanári kinevezés várta, 1913-tól pedig akadémiai igazgatói széket kapott. 1921-ben — a tanintézet megszűnése — miatt átköltözött Magyarországra és a keszthelyi Gazdasági Akadémián kapott katedrát. Még ebben az esztendőben eddigi munkásságának elismeréseként gazdasági főtanácsi kinevezést kapott. Az új környezetbe már nem tudott beilleszkedni, mert 1922. június 26-án agyvérzés következtében Budapesten elhalálozott.

Mezey Gyulát a kortársak és az utókor a burgonya, a dohány, de főleg a szőlőkártevők elleni hatékony védekezés érdekében tett eredményei miatt tartja számon. A dualizmus korának hazai mezőgazdaságát a XIX. század 70-es, 80-as éveitől váratlanul érték a hagyományos borvidékek (szerémi, tokajhegyaljai, sop-

roni, Balaton-melléki stb.) szőlőtökeít sújtó betegségek hullámai. Ezek közül a két legfontosabb — a filoxéra és a peronoszpóra — pusztítása nemcsak a szőlőterület kiterjedésének drasztikus csökkentését eredményezte (1881—1885 között 365 ezer ha, 1891—1895 között 230 ezer ha), hanem a termesztési terület változását (a homoki szőlőtermesztés előretörése), valamint a művelési technika átalakítását, ahol a lakosság megélhetése nagyban függött ettől a kultúrnövényről. A szőlőbetegségek elterjedése és pusztítása társadalmi feszültséggel járt. Az állam, felismerve a következményeket, igyekezett a veszélyt elhárítani, illetve a károkat mérsékelni. A földművelési kormányzat adómentességgel, adóelengedéssel és egyéb kölcsönökkel segítette az új telepítésű szőlők birtokosait. Költségvetési forrásból jelentős összeget áldoztak a hatékony védekezési módok kidolgozására. E célból hozták létre 1880-ban az Országos Phylloxera Kísérleti Állomást (ez 1890-től az Állami Rovartani Állomás nevet kapta), majd 1898-ban a központi Szőlészeti Kísérleti Állomást és Ampelológiai Intézetet.

A magyar agrárkutatás és felsőoktatás fellegvárában, Magyaróvárott szintén nagy erőfeszítéseket tettek. A szervezett keretek között folyó kutatásba Mezey Gyula a 80-as évek második felétől kapcsolódott be. Vizsgálatainak fő területe a szőlőket megtámadó kórokozókra és az ellenük való hatékony védekezési mód kidolgozására irányult. Az elért eredményekre Linhart Györggyel közösen írott tanulmányaikban, könyvekben adtak gyakorlati élet számára is hasznosítható ismereteket, tapasztalatokat. A földművelési miniszter kettőjüket bízta meg egy, a szőlőbetegségek leírását és az ellenük való védekezés módszerét tárgyaló összefoglaló munka elkészítésével. A „Szőlőbetegségek” címet viselő fő művük 1895-ben került kiadásra, s bennne összegzésre kerültek a témával kapcsolatban eddig napvilágot látott ismeretek, de új kutatási eredményeket is közöltek. A könyvet haszonnal forgathatták a gyakorlati szakemberek, mert abban a termelésben alkalmazható módszerek leírását találták. Ugyancsak hasznos ismereteket találtak benne az elméleti kérdésekben alaposabb tudással rendelkezők is. A szerzők a filoxérán kívül felsorolták az összes, a szőlőt fenyegető betegséget: a peronoszpórát, a lisztharmatot, a gyökérgyökérpenészt, a fakórothadást (white rot), a feketerothadást (black rot). Rajzokkal illusztrálva részletesen közölték a betegségek leírását, az ellenük való védekezés módját, sőt — az elméleti kérdésekben elmélyültebb ismeretekkel rendelkezőknek — az egyes betegségek tudományos leírását, kiegészítve sejt- és szövettani magyarázatokkal.

Mezey Gyula széles látókörű, nyelveket jól ismerő szakember volt, aki külföldi tanulmányútjain szerzett tapasztalatait itthon is igyekezett kamatoztatni. Járt Németországban, Svájcban, Ausztriában, Franciaországban, ahol a szőlőbetegségek tanulmányozása mellett figyelme kiterjedt az illető országok gazdasági felsőoktatására is. Megfigyelésének eredményeiről írott könyvében kitért a meglátogatott országok mezőgazdasági tudományos kutatásának helyzetére. A szervezett kutatások műhelyeiben, az ún. kísérletügyi állomásokban tett látogatásai során több

olyan jelenségre lett figyelmes, amelyeket itthon — főleg a magyaróvári Vetőmagvizsgáló Állomáson — irányítása alatt meg is valósítottak.

Mezey Gyula oktatói és kutatói tevékenységét az eredmények minél gyorsabb közkinccsé tétele jellemezte. 1892—1907 között a „Köztelek” „Gazdasági növénytan”-i rovatát vezetve, tevékenységét ez a közhasznúságra való törekvés motiválta. Mezey Gyula — Linhart György mellett — korának kiemelkedő fitopatológiai (növénykórtani) szakembere volt. Munkásságával különösen a szőlővel kapcsolatos mikológiai kérdések tisztázásához járult hozzá. 1886-ban hazánkban elsőnek ismertette a gyökérfonálférget (*Heterodera Schachtii*). Annak ellenére, hogy bizonyos mértékben Linhart György árnyékában élt, energiáját nem fecsérelte egészségtelen rivalizálásra és így a főnök és beosztott között harmonikus munkakapcsolat alakult ki. Mezey Gyula egész életével és munkásságával a hazai gazdálkodás ügyét szolgálta.

Főbb munkái:

Jelentés a múlt év őszén tett külföldi tanulmányairól. Bp., 1890. 117 lap.

A szőlő peronoszpóra betegségei. Magyaróvár, 1895. 48 lap.

Linhart György—Mezey Gyula: A dohány mozaikbetegsége. Magyaróvár, 1890. 10 lap.

Linhart György—Mezey Gyula: Szőlőbetegségek. Magyaróvár, 1895. 190 lap.

Irodalom:

ROTMAYER Imre: Mezey Gyula. Kt. 1922. július 8.

MIKLÓS GYULA (1832—1894)

A Borsod megyei Finke községben született 1832. november 26-án. Apja Borsod megyei alispán volt. Iskoláit Eperjesen (ma: Prešov—Csehszlovákia), majd Miskolcon végezte. Még nem volt 16 éves, amikor beállt a szabadságharc honvédei közé. Kítűnő lovas hírében állt, igen rövid idő alatt hadnagyi rangot kapott. Világos után büntetésből őt is besorozták a császári hadseregbe, mint szekeres közlegényt. Később a huszárokhoz került és főhadnagyként szerelt le 1855-ben, ugyanis megnősült. Hazament Borsod megyei birtokára gazdálkodni, s aktívan bekapcsolódott a politikai életbe, a bécsi udvarral való kiegyezés gondolatát támogatva. Az 1860-as években — megszakításokkal — a szendrői járás főszolgabírája volt, majd 1875-től 1881-ig az edelényi választókerületet képviselte az országgyű-

lésen. Először a Szabadelvű Párt, majd 1876-ban az abból kivált Független Szabadelvű Párt, végül 1878-tól az utóbbiból és a jobboldali parlamenti ellenzékben létrejött Egyesült Ellenzék tagjaként.

Az 1879. évi székesfehérvári terménykiállítás keretében tartott gazdakongresszuson figyeltek fel a jónevű szőlőbirtokosra, aki gazdasági iskolai végzettség nélkül meglepő tájékozottságot árult el szőlészeti-borászati szakkérdésekben. Nemcsak a problémákat vetette fel, s a hibákat ostorozta, hanem ésszerűnek tűnő javaslatokat is tett azok megoldására. Így azután már kevesen csodálkoztak, amikor még abban az esztendőben a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter borászati kormánybiztosnak nevezte ki.

A múlt század utolsó évtizedei a magyarországi szőlőkultúra legtragikusabb időszakát jelentették. Okozója pedig a Nyugat-Európából behurcolt, szőlőn élősködő gyökértetű, a filoxéra volt, melyet hazánkban először a délvidéki Pancsován

fedeztek fel 1875-ben. Kezdetben nem tulajdonítottak neki komolyabb jelentőséget, de amikor kiderült, hogy pusztításának nem sikerült gátat vetni, s újabb ezer és ezer holdakról jelentették a filoxérával való fertőzöttséget, sorra születtek a különböző intézkedések. Ezek közé tartozott a borászati kormánybiztosság felállítása. Miklós Gyulának a kormánybiztosságon kívül a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium Borászati Osztályának vezetését is el kellett látni. Mint kormánybiztosnak ugyan a filoxéra elleni védekezés volt elsődleges feladata, de a szőlő- és bortermelés korszerűsítésével, gazdaságosabbá tételével kapcsolatos minden teendő az ő vállára nehezedett.

A filoxéra elleni védekezésnek egyik módja a filoxérának ellenálló homoktalajok beültetése volt. Miklós Gyula nagyobb összefüggő homokterületet keresett egy szőlőtelep kialakítására. Választása Kecskemétre esett. Nemcsak a filoxérának ellenálló homoktalajok nagy mennyisége szólt e város mellett, hanem az a tény is, hogy az ország közepén helyezkedett el és az itteni szőlő- és gyümölcsstermesztés jelentős hagyományokkal rendelkezett. Ugyanakkor a város szőlősgazdáiban is felvetődött egy szőlőtelep létrehozásának gondolata. 1881 augusztusában a Kecskemét-vidéki Gazdasági Egylet a város tanácsához intézett levelében a „hazai szőlőfajtáknak a végpusztulástól megmentése tekintetéből” egy országos minta szőlőiskola államköltségen való felállítását javasolta. A város vezetői Kecskemét határában, a „Szarkás” és az „Úri-hegy” nevű részek közötti területen 200 holdat ajánlottak fel „egy országos állami mintatelep” céljaira.

1883 tavaszán megkötötték a város és a minisztérium közötti megállapodást a telep használatáról és a megkezdődtek az előkészítő munkálatok is. A telepnek két fő feladata volt az induláskor. Egyrészt a filoxéra pusztítása miatt a hazai jó minőségű szőlőfajták fenntartása a homokon és ezek vesszőinek nagyban való szaporítása, másrészt a homoki szőlőművelés korszerűsítése és ismertetése, azaz egy mintatelep bemutatása. Ennek megfelelően alakult a telep beosztása is: a terület mintegy kétharmada a hazai illetve az európai fajták fenntartására, a többi rész pedig a homoki szőlőművelés bemutatására, illetve a homoki fajták termesztésére szolgált. Ezenkívül tervbe vették egy vincellériskola felállítását, ahol szakembereket kívántak képezni a homoki szőlőtermesztés számára. A vincellériskola a század végén kezdte meg működését. A telep igazgatójává Koritsánszky János szőlészeti és borászati vándortanítót, Miklós Gyula közvetlen munkatársát nevezték ki.

1884. szeptember 17-én avatták fel a telepet ünnepélyes keretek között a földművelésügyi miniszter jelenlétében, aki úgy intézkedett, hogy a létrehozásban döntő szerepet vállaló kormánybiztosról „Miklós-telep”-nek nevezték el. Kecskemét is kifejezte megbecsülését: Miklós Gyulát a város díszpolgárának választották.

1884-ben, tehát az alapítás utáni első években a különböző borszőlő, illetve csemegefajtából több mint egymillió gyökeres vesszőt kínáltak eladásra. 1890-ben Miklós-telepen — többek között — 20 holdas szőlőiskola, 17 holdnyi amerikai szőlő

anyatelep, 4 hold kiterjedésű, 440 fajból álló európai fajtagyűjtemény, 70 holdas európai szőlő anyatelep volt, ez utóbbin 10 fajta csemege- és 35 fajta borszőlőt termesztettek.

Miklós Gyula nevéhez fűződik az „Országos Központi Mintapince” felállítására is. Az 1881-ben Budapesten létrehozott intézménynek több célja is volt. Nemcsak mint kiállítási kollektív szerepelt, hanem — az árak és mennyiségek feltűntetésével — a borkereskedőknek is támpontul szolgált, a termelők és kereskedők közötti kapcsolatot is hivatalos útra terelte. Ezen kívül a Mintapincében végezték a pincemesterek továbbképzését is. Fő feladata azonban a korszerű borkezelés bemutatása volt. A Mintapincében az érdeklődők megtudhatták, hogy az ország különböző vidékein termelt különféle borokat milyen kezelésben kell részesíteni. Az Országos Központi Mintapince az ott kezelt borok értékesítésével is foglalkozott, olyan eredménnyel, hogy sorozatosan hozták el a különböző hazai és nemzetközi borversenyek díjait.

A magyarországi szőlészet és borászat fejlődésének egyik akadálya a borkereskedelem meglehetősen tisztázatlan helyzete volt. Ennek szervezettebbé tétele érdekében is sokat fáradozott Miklós Gyula. 1879-ben még Molnár Istvánnak, a budai vincellérképezde igazgatójának kezdeményezésére évente összeállítást készítettek az eladandó borokból. Az összeállítás — mely a „Borászati törzskönyv” nevet kapta — kibővített és korszerűsített formában 1881-től Miklós Gyula irányításával készült.

Korábbi méltatói mint a magyar konyakipar megteremtőjét mutatták be. Konyakgyártással már az 1840-es, 1850-es években kísérleteztek hazánkban néhány nagyobb uradalomban, de azután a borárak emelkedése miatt felhagytak ezzel. Csak az 1870-es években került előtérbe a konyakgyártás, mint gyengébb minőségű borok felhasználásának egyik formája. Gombamódra szaporodtak a konyakfőzési próbálkozások a különböző szőlőbirtokokon. Miklós Gyula — aki saját birtokán szintén foglalkozott konyakkészítéssel — jól látta, hogy a konyakgyártás haszna a feldolgozott szőlő minőségén kívül a főzésre használt készülékek viszonylag olcsó, hibátlan és gyors működésétől függött. Mint borászati kormánybiztos, számos konyakfőzési kísérletet végeztetett az Országos Központi Mintapincében és egyes szőlőbirtokosok — így a saját — pincéjében is. A különböző helyeken szerzett tapasztalatokat Miklós Gyula hivatalos jelentésekben összegezte és a szakfolyóiratokban — mindenek előtt a „Borászati Lapok”-ban publikálta. Részletesen ismertette az egyes kísérletek eredményeit, felsorolta mindegyik erényeit és hibáit. Miklós Gyulának a konyakkészítés ismertetésével az is célja volt, hogy a szőlészeti-borászati vándortanárok szakképzettségét kiegészítsék, és ezt a szőlőfelhasználási módot a termelők között népszerűsítsék. Abban, hogy az 1880-as években Magyarországon már meglehetősen elterjedt a konyakkészítés, Miklós Gyulának jelentős érdemei voltak.

A filoxérának ellenálló amerikai szőlőfajokat oltványok alanyaiként terjesztet-

ték el. Miklós Gyula a szőlők felújításának egyik legbiztosabb módját ebben látta. Sok ellenvéleménnyel kellett megküzdenie, mert nemcsak a szőlősgazdák idegenkedtek tőle, hanem olyan neves szakemberek is elleneztek, mint Horváth Géza, az Országos Filoxéra Kísérleti Állomás vezetője, Kosinszki Viktor, a már ekkor jónevű, később világhírűvé vált szőlészeti-borászati szakember. Hosszú éveknek kellett eltelnie ahhoz, hogy kialakuljanak a legeredményesebb oltási módok. Miklós Gyula ezen a téren is fáradhatatlannak bizonyult: rendszeresen szervezte az országban a különböző szőlőoltási kísérleteket és tanfolyamokat, melyeken gyakran személyesen is megjelent. Javaslatára hoztak létre az országban több amerikai szőlővesszőszaporító-telepet.

A minisztériumban Miklós Gyulához tartozott az alsófokú szőlészeti-borászati szakemberképzés is. Rendszeresen ellenőrizte és felülvizsgálta az ún. vincellérképezdek működését, figyelemmel kísérte a tananyagot, a tanítást és résztvett a záróvizsgákon. Mindezek révén lehetősége nyílt a szakemberképzés hiányosságait észrevenni, melyre azután a miniszter figyelmét is felhívta. A problémák megoldására Miklós Gyula több javaslatot tett. A kétéves oktatási időt három esztendőre javasolta felemelni. Az első két évben elméleti, a harmadikban gyakorlati képzést kapnának a tanulók. Reformokra van szükség az elméleti tárgyak terén is: az oktatás jobban kövesse nyomon a szőlészet-borászat megváltozott körülményeit — írta tervzetében.

Miklós Gyula volt a felelős a szőlészeti-borászati „vándortanár”-i hálózat működéséért is. 1883-ban egy központi és három kihelyezett vándortanár működött Magyarországon, s igyekezett segítséget nyújtani a szőlőtermelőknek. Miklós szorgalmazására számukat 1883-tól 6 fővel növelték, de még így is több megyéni terület tartozott egy-egy vándortanárhoz, akiknek tevékenységét a borászati kormánybiztos rendszeresen ellenőrizte.

1890-ben a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumból kivált a földművelésügyi ágazat és önálló minisztériumként tevékenykedett tovább. Az átszervezés során nyílt arra lehetőség, hogy Miklós Gyula válláról levegyenek egy terhet, mely egyre inkább akadályozta őt abban, hogy számos feladatát maradéktalanul ellássa: felmentették a borászati osztály vezetése alól. Ennek következtében a borászati kormánybiztossággal járó munkák elvégzésére több ideje jutott, még gyakrabban találkozhatott a termelőkkel, közvetlenül értesülhetett a szőlészet és borászat minden gondjáról-bajáról.

Nem tartozott közvetlen feladatai közé, de hosszú idő óta szívós harcot folytatott a felsőfokú szőlész-borász szakképzés megvalósítása érdekében. Különböző jelentéseiben, előadásai során visszatérően javasolta „egy felsőbb szőlészeti, borászati és kertészeti intézetnek” alapítását. Miklós Gyula észrevételei a vincellérképzésről, javaslatai a felsőszintű oktatásról hozzájárultak ahhoz, hogy a szőlészeti-borászati szakoktatást 1892-ben átszervezték. Alsó fokon gyakorlati oktatás folyt, szőlőmunkásokat és munkavezetőket képeztek. A középfokúnál már elméleti kép-

zést is kaptak a résztvevők, s közepes nagyságú szőlőbirtokok, szőlőtelepek kezelését tudták általában ellátni. A felsőfokú oktatásban résztvevőket a fővárosban létrehozott „Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyam” keretei között oktatták. A „Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyam”-ra szükség volt, mint az egyetlen valóban felsőfokú képzést biztosító intézményre. Az 1860-ban Budán megnyílt Vincellérképzőt ugyan Állami Kertészeti Tanintézeté szervezték át 1894-ben, de itt a szőlészet és borászat oktatása csökkentett formában szerepelt.

Miklós Gyula rengeteget utazott, hetente 3-4 alkalommal is. Felkereste az ország szinte minden olyan pontját, ahol szőlővel és borral foglalkoztak. Ellenőrzött, tanácsokat adott, tanfolyamokat, kísérleteket szervezett, gyakorlati bemutatókat tartott. Óriási energiával végezte munkáját, melyhez a hivatali adminisztráció, ügyintézés is hozzátartozott. A minisztériumban, a kormánybiztosságon is készséggel állt mindenki rendelkezésére. Hogy időt takarítson meg, a minél több dologgal tudjon foglalkozni, általában éjszaka utazott. Mindez természetesen egészségi állapota romlásához, és egy végzetes szívrohamhoz vezetett: 1894. május 2-ára virradó éjszaka Budapesten meghalt.

A gyászszertartáson a miniszterelnök és a földművelésügyi miniszter vezetésével a szőlész-borász társadalom minden rétege képviselte magát. Életében megkapta a Vaskorona-rendet, 1890-ben a francia „Mérite Agricole” Érdemrendet, királyi tanácsos volt, halála után pedig Miklóstelepen szobrot állítottak.

A szobrot — melyet Strobl Alajos szobrászművész készített — 1895-ben avatták fel. Kecskemétet a polgármesterrel az élen népes küldöttség képviselte, ők nem felejtették el Miklós Gyulát. A minisztériumból egy osztálytanácsos jelent meg — Miklósi Gyula emléke hamar elhalványodott. A róla ma is Miklóstelepnak nevezett szőlőtelepen, mely köré az évtizedek során több száz főnyi település épült, napjainkban a Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet egyik részlege működik. A miklóstelepi egykori vincellériskola egyik épületében láthatók a „Mathiász János Homoki Borgazdasági Múzeum” kiállításai. A Mezőgazdasági és Élelmézsügyi Minisztérium, valamint a Bács-Kiskun Megyei Tanács támogatásával, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum munkatársai által 1974—75-ben készített kiállítások Miklós Gyulának is emléket állítottak. 1983-ban Miklóstelep centenáriuma alkalmából a kecskeméti „Hírös Napok”-on emlékülésen méltatták Miklós Gyula érdemeit.

Főbb munkái:

Gróf Széchenyi Pál földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi . . . miniszterhez jelentése Miklós Gyula országos borászati kormánybiztosnak 1882—1884. évi hivatalos működéséről. Bp., 1885.

Hazai szőlészetünk és a phylloxera. Bp., 1888. 73 lap.

Néhány szó hazai szőlészetünk rekonstrukciójához. I—IV. köt. Bp., 1892—1894.

Irodalom:

ENGELBRECHT Károly: Miklósvári Miklós Gyula 1832—1894. BL. 1894.

PINTÉR János: A kecskeméti „Miklós” szőlőtelep létrejötte és első évtizede.

MMgMK. 1975—77. (Szerk. Takács Imre.) Bp., 1978.

GEDAY Gusztáv: Százötven éve született Miklós Gyula. SztB. 1982. 4. sz.

MILHOFFER SÁNDOR (1869—1945)

Kecskeméten született 1869. március 25-én. Apja, a jómódú kereskedő meggazdagodva Középadácson földbirtokot vásárolt és gazdálkodott. Anyja Fleischner Leontin, Fleischner Antal kolozsvári egyetemi tanár nővére volt. Gimnáziumi tanulmányait Kecskeméten végezte. Ezt követően előbb a debreceni, majd a keszthelyi gazdasági tanintézetekben folytatott felsőbb tanulmányokat. Tanulmányai befejezése után, elméleti tudását kiegészítendő, hosszabb időn át járta az országot, és tanulmányozta az egyes vidékek gazdasági helyzetét, az agrártermelés adottságait és lehetőségeit. A hazai tanulmányút befejezése után átvette apjától a középadácsi birtok vezetését, s ettől kezdve annak irányítását mindvégig kezében tartotta. 1904-ben a kecskeméti jogakadémia magántanára lett.

Pályafutásának további menetéről nincsenek elegendő adataink. Föltehetően, mint számos más birtokostársa, földbirtokán gazdálkodott, s annak biztos jövedelmére támaszkodva idejét, magas intellektusát és energiáit közírói és szaktudományos munkásságának szentelte. Bámulatatos termékenységgű köz- és szakíró volt. Sokszáz cikke mellett közel százra megy nagyobb tanulmányainak és önálló könyveinek, kiadványainak a száma. Felsorolni is sok lenne a helyi és országos napi, ismeretterjesztő és szaklapokat, amelyekben cikkei és tanulmányai napvilágot láttak.

Vizsgálódási köre három nagyobb szakágazat területére terjedt ki: az agrártudományok (ezen belül is az agrárgazdaságtan), a közgazdaság és az agrártörténet tárgykörében mozgott a publikációk legnagyobb hányada. Termékeny szakírói tevékenysége főként az első világháborút megelőző egy-két évtizedre esett, a két

világháború közti időszakban Milhoffer közírói lendülete alább hagyott. A jelzett időszakban látott napvilágot két legnagyobb műve is.

Előbb Magyarország közgazdaságáról írt három vaskos kötetet. A vállalkozás első kötete, jelezve Milhoffer erőteljes történeti érdeklődését, az ország közgazdaságának történeti fejlődését tekintette át az államalapítástól a kiegyezésig terjedő századokban. A történeti áttekintés, követve a köztörténet fontosabb korszakhatárait, kilenc fő fejezetre tagolódik. Az egyes fejezetekben (mint pl. „Magyarország közgazdasága az Árpád-házi királyok alatt”, „Magyarország közgazdasága az Anjou királyok uralkodásától 1514-ig” stb.) előbb az adott korszak főbb gazdasági ágazatainak (ipar, mezőgazdaság, kereskedelem, vám- és pénzügy) helyzetét vizsgálta meg, majd az állami gazdaságpolitika és a társadalmi körülmények bemutatását vette sorra, végül a fejlődés vagy éppen a hanyatlás eredményeit, következményeit összegezte. A magyar közgazdaság történeti útját vizsgáló kötete a történettudomány korabeli eredményeire építkezett, sajátos szemlélete folytán azonban a gazdasági élet történeti összefüggéseit esetenként új megvilágításba tudta helyezni. A pozitivistá történetiszemlélet jegyében íródott munka egyik fogyatékosága abban jelölhető meg, hogy felhasznált forrásai lelőhelyét elmulasztotta feltüntetni, ennél fogva bőséges adatai nehezen ellenőrizhetők.

Fontos adatokat és megállapításokat tartalmaz a kiadvány második és harmadik kötete is, amelyekben már az ország közgazdaságának viszonyait a kiegyezéstől a századfordulóig (1900-ig) eltelt időszakban tekintette át. A második kötet az államháztartás, továbbá a pénz- és hitelintézetek kérdéskörét elemezve, a korabeli agrártermelés szempontjából is jelentős termelés-történeti feltételeket érint (pl. adóügy, hitelügy, stb.). Különösen jelentős a harmadik kötet anyaga, amelyben az ipar, kereskedelem, közlekedés és bányászat mellett a vízsabályozás, a mezőgazdaság, az erdészet és vadászat kérdéseit boncoló fejezetek alkotják a mű nagyobbik felét. A korszak agrártörténeti áttekintéséhez nélkülözhetetlen támpontokat nyújt Milhoffer Sándor nagyívű és adatokban gazdag összefoglalása. Művét nem ok nélkül részesítette a Magyar Tudományos Akadémia az ún. Semsey-féle nemzetgazdasági díjban.

Művének megjelenése előtt, 1894-ben indult a hazai gazdaságtörténet-írás első fontos orgánuma, a „Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle”. A Tagányi Károly által szerkesztett folyóirat jelentős befolyást gyakorolhatott történeti irányú érdeklődésének kialakulására. A gazdaságtörténet-írás hazai és külföldi kibontakozása nagy szerepet játszott abban, hogy Milhoffer Sándor éveken át foglalkozott a világ egyes tájainak és népeinek ő-, ó- és kora-középkori mezőgazdaságával.

Az agrártörténeti tanulmányok publikálását 1899-ben kezdte el, s 1905-re fejezte be. Az őskori, ókori és kora-középkori mezőgazdaság történetét népenként bemutató írásai egy része a „Közgazdasági Híradó”-ban látott napvilágot, más részét önálló kiadványként jelentette meg. Amikor a nagyívű áttekintés végére ért, az egyes írásokat összegyűjtötte és három kötetben kiadta „A régi népek mezőgazda-

sága” címmel. Egyes országok (mint pl. a régi Svájc, Ausztria, Olaszország, Szerbia, Bulgária, Dánia, Magyarország, Németország, stb.) régi mezőgazdaságáról viszonylag rövid, néhány oldalas tudósításban számolt be csupán. Terjedelmét és alaposágát tekintve a régi Egyiptom, a zsidók és a régi Róma mezőgazdaságával foglalkozó írásokat kell kiemelnünk. Ezek a terjedelmes tanulmányok a társadalmi és birtokviszonyokat, az agrártermelés természeti feltételeit, s a termelés főbb fázisait és ágazatait (talajművelés, vetés, aratás, cséplés, kertészet, vadászat, halászat, erdészet) éppúgy részletesen tárgyalták, mint ahogy bemutatták a termesztett növényféléseket és a tenyésztett egyes állatfajtákat is. A kiadvány harmadik kötetében azokat az általános természetű adatokat bocsátotta közre, amelyek népektől és országoktól függetlenül a mezőgazdaság egyes ágazatainak (háziállatok, gabonafélék, zöldségfélék, ipari növények, stb.) legrégebb történetéhez nyújtanak értékes támpontokat. Végül rövid áttekintést adott a Krisztus születése előtti évezred, és a születése utáni másfél évezred mezőgazdasági irodalmáról. Okkal írta a munka bevezetőjében: „töretlen ösvényen haladtunk, küzdve az adatgyűjtés nehézségeivel, mely sok tekintetben legyőzhetlen nehézségekkel járt”. Így azután az egyes népek régi mezőgazdaságáról rajzolt kép erősen hézagos, s „nem egy esetben vajmi rövid marad elbeszélésünk fonala”. Joggal kifogásolható ez esetben is, hogy forrásai pontos lelőhelyét itt sem tüntette fel. Vitatható végül a feldolgozás módszere is. Fogyatékoságai ellenére azonban Milhoffer Sándor munkája az első olyan nagyszabású hazai kísérlet, amelyik a régi korok egyetemes mezőgazdaságáról mozaikszerűen bár, de átfogó képet törekedett adni.

Közírói munkásságában jelentős teret kapott az agrárökonómia számos fontos kérdésköre. Foglalkozott a talajkimerülést előidéző tényezőkkel, az elemi csapások és az agrártermelés egyes összefüggéseivel. Néprajzosok, agrometeorológusok és agrártörténészek számára egyaránt értékesek azok a fejtegetései, amelyeket a népi „időjóslással” foglalkozó könyvében adott elő. Több tanulmánya taglalta az állattenyésztés terén mutatkozó gondokat. Az állattenyésztés egészét érintő népszerűsítő művek mellett behatóbban elemezte egy-egy ágazat (pl. szarvasmarha- és baromfitenyésztésünk) helyzetét, s próbálta kijelölni a továbbhaladás útjait, módozatait.

Foglalkoztatták a századfordulón már súlyos társadalmi feszültséget okozó mezőgazdasági munkásviszonyok. Magyarországon az 1890-es évek közepétől bontakoztak ki az ún. agrárszocialista mozgalmak. Ezek terelték a közvélemény figyelmét az agrárproletárok helyzetének feltárására, s mind égetőbb gondolataik megoldására. Külön könyvet szentelt az ügynek Milhoffer Sándor is. Az 1898-ban megjelent s ugyancsak akadémiai pályadíjat nyert munka a munkásviszonyok ügyét nem elméleti, hanem gyakorlati síkon törekedett megközelíteni. Szerzője hangoztatta, hogy a mezőgazdasági munkások helyzetét „a munkabér-viszonyok alapos ismerete nélkül megítélni nem lehet”. Munkája valójában az 1848-at követő évek, illetve az 1890-es évek munkabér-viszonyainak valóságos kis enciklopédiája.

Előbb az országos, ezt követően az állandó és az időszaki munkások, majd az egyes vármegyék helyzetéről nyújtott adatokban roppant gazdag áttekintést.

A két világháború között főként a mezőgazdasági termelés, az agrárárak és az értékesítés, a piacviszonyok összefüggései kötötték le a figyelmét. Kiadványokat jelentetett meg a magyar búza ára és a világválság alatti értékesítése, majd a válságtól a második világháborúig terjedő évek búzatermelését és áralakulását érintő, másfelől a gazdasági világválság és a mezőgazdasági árpolitika kérdésköréből. Terjedelmes könyvet szentelt annak számbavételére, hogy a gazdasági világválság alatt milyen hatások érték a hazai és a világ mezőgazdaságát. Könyve, tükrözve szerzője erőteljes történeti érdeklődését, az 1929—33. évi gazdasági válság kérdését szélesebb távlatokba helyezi, s mintegy bevezetőként áttekinti a gazdasági életet a XVI. századtól ritmusos ciklusokban sújtó európai gazdasági válságok történetét. Ezt követően tárgyalja az 1929—33-as nagy gazdasági világválságnak a korábbiakkal egyező, illetve azoktól eltérő jellegzetes vonásait. Vizsgálataiban az akkor korszerű közgazdaságtani elveket és módszereket követte, a tények és jelenségek, a termelési és piaci viszonyok közötti összefüggések gondos feltárására törekedett.

Milhoffer Sándor kiterjedt szak- és közírói munkásságát és annak eredményeit az utókor meglehetősen mostohán kezelte. Írásai pedig fogyatékoságaik és meghaladott szemléletük ellenére is jelentős szerepet játszottak a hazai agrárgazdaságtan és a magyar agrártörténetírás fejlesztésében és népszerűsítésében. Több munkáját nagy haszonnal forgathatja, adatait pedig jól hasznosíthatja a mai agrártörténetírás is. Meghalt Budapesten 1945. március 28-án.

Főbb munkái:

Magyarország közgazdasága. I—III. köt. Bp., 1896.

A talajkimerülés, tekintettel a csökkenő termésekre s az azokat befolyásoló termelési tényezőkre. Bp., 1897.

A magyar búza minősége. Bp., 1897.

Beszélgetések állattenyésztési és kertészeti kérdésekről a magyar nép számára. Bp., 1897.

A mezei munkás-viszonyok hazánkban. Bp., 1898. 327 lap.

Elemi csapások a mezőgazdaságban. Bp., 1898. 17 lap.

Szarvasmarha tenyésztésünkről. Bp., 1899. 14 lap.

Népies időjóslás. Bp., 1899. 30 lap.

Növénytermelés, rét- és legelőkezelés. Bp., 1900.

A régi népek mezőgazdasága. Kassa, 1905. I—III. köt.

A magyar búza ára és értékesítése. Bp., 1931. 249 lap.

A mezőgazdaság a gazdasági válságban. Bp., 1936. 259 lap.

A világgazdasági válság mezőgazdasági árpolitikája. Bp., 1937. 226 lap.
A világ búzatermelése és áralakulása a világgazdasági válságtól a második világhá-
borúig. Bp., 1941. 139 lap.

MILLE GÉZA (1887—1959)

1887. május 14-én született Magyar-macskáson (Kolozs megye, ma: Macicașul ungurească—Románia). A magyaróvári Gazdasági Akadémián szerezte meg oklevelét, majd mint oklevelés gazdatiszt a mezőtelegdi (Bihar megye, ma: Tileagd—Románia) gazdaság vezetője lett.

A mezőgazdasági gyakorlat területéről azonban hamarosan áttért az agrárpolitika területére. Élete fő munkássága a mezőgazdasági érdekképviseleti szervezetekben végzett aktív tevékenysége. Ezeknek korszerű, szervezett formája ez időben jött létre. Rubinek Gyula — az OMGE konzervatív szemléletű igazgatója — alkotta meg a mezőgazdaság hivatalos (kényszertársuláson vagy képviseleti rendszeren alapuló) érdekképviseleti szerveit, a Mezőgazdasági Bizottságokat és Gazdakamarákat. Működésüket az 1920. XVIII. tc. kamarai alaptörvény szabályozta.

Mille Géza előbb a Győrvidéki Földművelők Egyesületének lett ügyvezető titkára, majd a Győrvidéki Gazdatisztek Egyesületének igazgatója. 1922-ben a Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara ügyvezető első titkára, később mint helyettes igazgatója működött, egészen nyugdíjba vonulásáig.

Egyidejűleg felelős szerkesztője és kiadója volt a Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara lapjának, a „Kamarai Értesítőnek”. Mint lapszerkesztőnek cikkei és hozzászólásai elsősorban ebben a lapban jelentek meg. Az 1922. június 22-én alakult Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara az öt Kamara között az első volt, közlönye 1923. január 1-jén indult. A lap egyesületi híreket, hivatalos közleményeket tett közzé a Kamara, a községi járási, vármegyei mezőgazdasági bizottságok munkájáról, beszámolt a gyűlésekről, a gazdálkodás széles területéről közölt szakcikkeket, közgazdasági közleményeket.

1923—26-ig havonta 2 szám, 1927-től 10 éven át havonta 3 szám jelent meg. 1937-től az egyedüli kamarai lap, amelynek évi 52 száma lát napvilágot. Utolsó száma 1940 júniusában jelent meg. 1939. március 1-jén a Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara székhelyét Győről Szombathelyre helyezték át. E rendelet a kamara régi működési területéből Győr-Moson-Pozsony, Esztergom-Komárom vármegyéket Komárom székhellyel a „Kisalföldi Mezőgazdasági Kamarához” csatolta. Székhelyének és területének megváltoztatásával új címen, új külsővel indítja a „Kamarai Értesítő” folytatását 1940. június 5-vel, amely 1940—44-ig „Felsődunántúli Gazdák” címen jelent meg, mint a kamara hivatalos közlönye. Eleinte két hetenként, majd később ugyancsak hetilapként. Szerkesztője változatlanul Mille Géza volt. 1943. június 25-én mint nyugalmazott mezőgazdasági kamarai helyettes igazgató, „a mezőgazdasági szakajtó fejlesztése terén kifejtett eredményes munkásságáért” államfői elismerésben részesült.

A mezőgazdasági érdekképviselet területén kifejtett munkásságához kapcsolódott az 1927-ben megjelentetett „Gyakorlati Gazdalexikon” szerkesztői feladatának ellátása is. Hiánypótló szükség volt egy összefoglaló, a mezőgazdaságnak lehetőleg minden aktuális részletkérdésére kiterjedő tájékoztató jellegű szakkönyvre, amelyet a termeléssel foglalkozók széles társadalmi rétegei — mind a kiskgazdák, mind a földbirtokosok — egyaránt haszonnal forgathatnak. „A szerkesztő igyekezett mindent elkövetni, hogy a Gyakorlati Gazdalexikont a legegyszerűbb tanulni vágyó kiskgazda is haszonnal forgathassa, még ha soha lexikon vagy más szakkönyv nem is volt a kezében. A Gyakorlati Gazdalexikon oda, azokba a gazdakörökbe törekszik, ahová eddig legfeljebb a népnaptárak, a kalendáriumok tudtak eljutni.” A lexikon létrehozása a Sylvester Nyomdai Műintézet vezetőjének, Tildy Zoltának kezdeményezésére indult. Szerkesztőjének Mille Gézát kérték fel.

Mille Géza 103 szakírórt vont be a felelősségteljes munkába, mindazokat, akik jeles szakírói, illetve közéleti szereplésükkel biztosítani tudták a munka színvonalát.

Nem kis feladat volt azonban a munka összefogása. Nehézséget okozott a különböző helyen élő és működő szakemberekkel való együttműködés, a Gyakorlati Gazdalexikon sokoldalú célkitűzése, az eltérő iskolázottságú olvasótábor kielégítése. A 60 ívre tervezett kiadvány végül is a szakírók és a szerkesztők munkája nyomán ennek másfélszeresére emelkedett, s 5400 példányban jelent meg. Anyagát három fő csoportban tárgyalta: állattenyésztés, növénytermesztés, és közzgazdasági ismertetés.

Az állattenyésztés fejezetei foglalkoznak az állatétlettan, -egészségügy, -tenyésztés kérdéseivel, az állattenyésztési politikával, az állategészségügyi rendszettel, az állatok és az állati termékek értékesítésével. A növénytermesztés az általános és részletes növénytermesztéssel, a hazai növények termesztésével kapcsolatos gyakorlati tudnivalókkal, a helyes talajműveléssel, növényvédelemmel, vízgazdálkodással, erdőgazdálkodással foglalkozik behatóan. A közzgazdasági vegyes tudniva-

lók között a birtokberendezkedéssel, gazdasági építéssel, gépészettel, munkásügyekkel, szövetkezetekkel, hitelpolitikával, mezőgazdasági szakoktatással, iparosítással, villamosítással kapcsolatos kérdések kaptak helyet.

Külön figyelmet szentelt a „falusi és tanyavilág különleges kérdései”-nek. Így foglalkozott kulturális, közigazgatási problémákkal, közegészségüggyel, községfejlesztéssel, más államok gazdasági kérdéseivel s a munkanélküliség gondjával. Önálló fejezetet szentelt a nők szerepének a mezőgazdaságban, teljesítményüket az egész mezőgazdasági termelés viszonylatában 50%-ra becsülte. Ezen belül helyet kapott a növevelés, az anyavédelem, a falusi háztartás vezetése, a zöldség és gyümölcs értékelése.

Az ország jelentős agrárterületével, a nagy magyar Alfölddel, fontosságának megfelelően külön fejezetben foglalkozott. Ezen belül a szikések javítása, a futóhomok megkötése és a fásítás játszanak kiemelt szerepet.

Az alfabetikus rendben sorolt témaköröket számokkal is ellátta, hogy a betűrendes kereséshez nem szokott kiegészítést ily módon is segítse. E szerint a kapcsolódó címvonalakat könnyebben tudták kikeresni, s egyúttal rákényszerült az olvasó, hogy a témakörökön belüli utalások alapján való kereséssel állandóan olvasva jusson el az őt érdeklő részlet-témához. Külön betűrendes tárgymutatót a kötetek nem tartalmaznak.

Az egyes témakörök után a szerzők neve olvasható, s egy-egy szerző, illetve szakíró életrajzi adatainak ismertetése. „E kétkötetes másfélvezér oldalas mű először is forrásmunka, segédkönyv mindazok részére, akik a falvakban mostanában oly nagy mérvben térhódító népies gazdasági előadásokban, mint előadók kívánnak közreműködni.” — írja a szerkesztő, mivel „mint a kerületi kamarájának tisztviselője 3-4 év óta” tapasztalta egy „összefoglaló gyűjteményszerű mezőgazdasági szakmunkának” ezirányú hiányát.

A Kamarai Értesítő 1927. október 25-i számában Kovácsy Béla mint „Egy nélkülözhetetlen könyv”-ről írt a Gyakorlati Gazdalexikonról tájékoztatót.

Kamarai működése, a több mint 20 éven át tartó szerkesztői munkája, és a sokoldalú igényt kielégítő szaklexikon szerkesztése mellett, Mille Géza tagja volt az Országos Magyar Gazdasági Egyesület üzemi osztályának, igazgatósági tagja a Magyar Gazdaszövetségnek, főtitkára a Felsődunántúli Méhész Szövetségnek, tiszteletbeli elnöke a Győr és Győrvidéki Kertészegyesületnek, főtitkára a Felsődunántúli Kertészti Szövetségnek.

1959. szeptember 20-án halt meg Győrben.

Főbb munkája:

Gyakorlati Gazdalexikon I—II. Bp., 1927. 1452 lap.

Irodalom:

A Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara Jelentése az 1941. évi tavaszi rendes XXXVI. Közgyűlés elé. Szombathely, 1941. 200 lap.

MISETA VENDEL (1919—1985)

1919. október 19-én született Pusztakovácsiban, egy hétgyermekes parasztcsaládban. A család többszöri költözködés után Mezőcsokonyán telepedett le. Itt fejezte be elemi iskolai tanulmányait. A család anyagi helyzete úgy kívánta, hogy a hat elemi iskola elvégzése után munkát vállaljon. 1940-ig, katonai bevonulásáig napszámosként dolgozott. 1945-ben Ercsi határában megsebesült, évekig kórházi ápolásra szorult. A sebesülteket hazaszállító vonattal érkezett vissza 1948-ban Mezőcsokonyára. Még ebben az évben belépett a Magyar Dolgozók Pártjába.

Rokkantsága miatt nem tudott munkát vállalni, ekkor jelentkezett ezüstkalászos, később aranykalászos tanfolyamra Kaposvárra. Ezek a tanfolyamok keltették fel érdeklődését a növénynevelés iránt. A tanfolyamok elvégzése után kutatási segéderőként került a lovaszpatonai nemesítőtelepre 1950. január elsejétől. Két hónappal később a Bánkúti Kísérleti Gazdaságnál vállalt munkát. 1951-ben egyetemi előkészítő tanfolyamon vett részt, hogy különbözeti vizsgát tehessen kémia, matematika, fizika és biológia tárgyakból. 1951—57-ben a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi karának agronómiai szakán végzett levelező tagozaton. 1956-ban egyetemi tanulmányainak befejezése előtt egy évvel az akkori Dél-alföldi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet kiszombori telepe — ahol 1953-tól dolgozott — (ma Gabonatermesztési Kutató Intézet) kinevezte tudományos munkatárssá.

1967-ben mezőgazdasági doktori címet nyert el a napraforgó-nemesítés egyes módszertani kérdései című disszertációjával. 1969-ben az ősziárpa- és napraforgó-termesztés tárgykörben szaktanácsadói tevékenység ellátásával bízta meg a Dél-alföldi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet. 1978-ban tudományos főmunkatárssá ne-

vezték ki. 1981-ben szakértői engedélyt kapott a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Minisztériumtól az ipari növénytermesztésen belül a napraforgó-termesztés és vetőmag-előállítás szakterületére. 1982-ben vonult nyugállományba, de félállásban 1985. szeptember 26-án Makón bekövetkezett haláláig dolgozott.

Jelentős tevékenységet fejtett ki a fajta-előállítás és a fajtafenntartás területén. Számos államilag elismert fajta előállításában vett részt. Így része volt az 1955-ben elismert mezőhegyesi sárgamagvú muhar és az 1959-ben elismert mezőkovácsházi seprűcirok kitenyésztesében, amit a háború utáni időszakban tájfajtákból pozitív szelekcióval állítottak elő. 1979-ben kapta meg az állami elismerést a GK-70-es napraforgó, amelyet a Szovjetunióból behozott VNIIMK 6540-es szovjet fajtából pozitív szelekcióval állítottak elő. A cél kiegyenlítettebb, betegséggellenállóbb, nagyobb olajtartalmú fajta előállítása volt. A nemesítési eljárás 1961-től 1975-ig tartott. A fajta 1976-ban előzetes, 1979-ben állami elismerést kapott. 1981-ben nyert állami elismerést a Szegedi 62-es olajlen, amit keresztezéssel előállított hibridpopulációkból egyedszelekcióval állítottak elő. 1986-ban lett elismert fajta a kiszombori földimogyoró, amit 1950-ben Bulgáriából áthozott törzsekből egyedkiválogatással állítottak elő. Részt vett a Gahib 7, a Citosol 3, a Napszirom és a Citosol 4 hibridnapraforgók előállításában is, melyeket a Szovjetunióból behozott különböző fajták, 5–10 éves beltenyészése után keresztezéssel állítottak elő.

Fajtafenntartó munkája során 1950–63-ban a Bánkúti 1201, 1205-ös őszi búzával, 1950–68-ban a Mezőhegyesi 68-as őszi árpával, 1950–64-ben a Mezőhegyesi simatokú ricinussal, 1950–60-ban a Mezőhegyesi sárgamagvú muharral, 1950–61-ben a mezőhegyesi cirmos napraforgóval, 1961–75-ben a szovjet VNIIMK 6540-es napraforgóval, 1979-től haláláig a GK 70-es napraforgóval dolgozott.

A GK-70-es napraforgó előállítása volt munkásságának legjelentősebb eredménye. 20 évvel a háború után ez volt az első nagy olajtartalmú napraforgófajta hazánkban. Ezt a fajtát 1978-ban a napraforgó-termőterület 80%-án termesztették. Napjainkban is szerepel még a köztermesztésben. A GK 70-es napraforgóval végzett kísérletei alapján javasolta, hogy az árutermesztés az elit vetőmagból és ne az I. fokú szaporulatból történjen. Hároméves termesztési kísérlet bizonyította a módszer kiválóságát, melynek alapján a MÉM elrendelte az elit fokozatú vetőmag közvetlen árutermesztésre való alkalmazását.

Tudományos cikkei főként a „Magyar Mezőgazdaság” hasábjain jelentek meg.

1979. november 16-án két Baross László emlékérmét kapott. Az egyiket a napraforgó-nemesítésben elért kiemelkedő eredményeiért, a másikat a Bánkúti 1201-es őszi búza fajtafenntartó nemesítéséért. 1982-ben megkapta a Munka Érdemrend ezüst fokozatát.

Főbb munkái:

A napraforgó-nemesítés egyes módszertani kérdései. Doktori értekezés. Kiszombor 1965. 94 lap.

További lehetőségek a napraforgó fajtafenntartása és vetőmag-szaporítása terén. AtK. 1969. 419—425. lap.

A napraforgó korszerű fajtafenntartása és vetőmag-előállítása. Veg. 1975. 2. 1. 12—23. lap.

Irodalom:

Ötvenéves a mezőgazdasági kutatás Szegeden. A Gabonatermesztési Kutató Intézet Jubileumi Évkönyve. (Szerk.: Somorjai Ferenc, Magassy Dániel.) Szeged, 1974.

A hatodik évtized. Összefoglaló kiadvány a Gabonatermesztési Kutató Intézet 1974—1983 közötti munkájáról. (Szerk.: Magassy Dániel.) Szeged, 1984.

MITTERPACHER LAJOS (1734—1814)

Bellyén (Baranya m., ma: Belje — Jugoszlávia) született 1734. augusztus 25-én, német eredetű nemesi családban. Testvérei közül az egyik közigazgatási területen dolgozott, a másik egyetemi tanár, s korának jeles matematikusa lett. Lajos a helybeli iskolákat — elemit és gimnáziumot — kijárva, 15 éves korában belépett a jezsuiták rendjébe. Hat évvel később már a soproni gimnáziumban latint tanított. Rövid tanárkodás után két évre Bécsbe küldték a matematika alaposabb elsajátítására. 1758-ban a győri gimnáziumhoz került, ahol retorikát tanított. Itt sem sokáig maradt, egy évvel később megint Bécsbe küldte a rend, ahol most négy éven át a Pázmány-intézetben teológiát kellett tanulnia: ugyanitt szerzett doktorátust is. Rövid ideig az intézet kormányzója lett, majd herczeg Batthyány Lajos mellett nevelősködött.

Egyidejűleg, 1762-ben kinevezték a Mária Terézia által felállított ún. Terézianumba hitoktatónak. A magyar nemes ifjak pallérozására alapított iskolában a hittan mellett oktatnia kellett a filozófiát, a latin nyelvet, majd később a mezőgazdaságtant is. Nem tudni: hajlamának, érdeklődési körének köszönhető-e, hogy rábízták a mezőgazdasági tantárgy oktatását, vagy a megbízás után alakult-e ki benne a fokozódó érdeklődés. Annyi azonban bizonyos, hogy az agrártudománnyal ettől kezdve életre szólóan eljegyezte magát. 1774-ben a nagyszombati (ma: Trnava—Csehszlovákia) egyetemen megszerezte a bölcsészeti doktorátust is. Amikor a „Ratio educationis” kiadásával egyidejűleg Nagyszombatról Budára, majd Pestre helyezték át az egyetemet, Mitterpacher Lajost bízták meg a most bevezetésre kerülő agrártudományok oktatásával. Emellett ő volt az előadója a természetrajznak és a technológiának is. Így lett az első hazai agrártudományi tanszék, az

„oeconomica ruralis” vezetője, a szervezett agrártudományi oktatás első profeszszora. Az egyetemi tanárságot haláláig viselte.

Több mint három és fél évtizedes oktatói munkássága alatt 1801-ben az egyetem rektora is volt. Beválasztott tagja lett az alsó-ausztriai gazdasági egyesületnek. Tudományos munkássága elismerésül tagjává választotta a bonni akadémia, a pesti egyetem bölcsészeti karától pedig a szenior rangot kapta.

Az agrárismeretek terjedését nemcsak alapos és lebilincselő előadásaival segítette, hanem tankönyvekkel is; középiskolásoknak éppen úgy írt tankönyveket, mint az egyetemi hallgatónak. Amikor tanítványa, Nagyváthy János művét, a „Szorgalmatos Mezei Gazdát”-t kiadta, a munka előszavában kellő tisztelettel adózott a neves professzornak. „Könyvemben — írta Nagyváthy János — kiváltképpen való haszonnal éltem tekintetes tisztelendő Mitterpacher Lajos Uramnak a Mezeigazdaság megbecsülhetetlen Királyi Tanítójának mind kinyomtatott könyveivel, mind a közönséges tanítások alkalmatosságával tett Jegyzéseivel.”

II. József uralkodásának idején azonban az „oeconomica ruralis” tanszékét megszüntették. A Helytartótanács 1785 őszen hozott határozata kimondta, hogy a megszüntetendő tanszék tananyagát a jövőben az általános természettudomány és a technológiai oktatás keretei közé kell beállítani. A tanszék nélkül maradt tantárgy, s az utóbbi studiumok oktatását is természetszerűleg Mitterpacher Lajos végezte. A mezőgazdaságtan ettől kezdve a központi papnevelde és a Mérnöki Intézet utolsó éves hallgatóinak kötelező, a bölcsészkar hallgatóinak pedig fakultatív tantárgya lett. (Az utóbbiaknak azért fakultatív, mivel a bölcsészet akkor „studium generale” volt, amit két éven át mindenkinek látogatnia kellett, mielőtt szakosodott volna.) Változást az 1790/91. évi országgyűlésen alkotott törvények is csupán a tekintetben hoztak, hogy a „Ratio educationis” érvényét megerősítették, a tanszékét azonban csak az 1806. évi, módosított második „Ratio educationis” állította vissza. A tanszék visszaállításával a bölcsészkaron is kötelezővé tették a mezőgazdaságtan hallgatását, s a professzor mellé tanársegédet neveztek ki. Az új oktatói állásra előbb Fabrici Lajost neveztek ki, ennek halála után (1810) pedig Faliczky Mihály került Mitterpacher mellé.

Oktatói, oktatásszervezői tevékenységéhez szervesen kapcsolódott szakírói munkássága. Nagyváthy Jánost és Pethe Ferencet megelőzve a magyarországi agrártudományok létrehozója volt. Önálló kiadványként megjelent munkáinak száma félszáz, fontosabb műveit, tankönyveit, amiket általában latinul írt, több nyelvre (német, olasz, magyar, cseh, horvát, szerb, szlovák, román) is lefordították, s közülük nem egy több kiadást is megért. Oktatói munkájában és szakírói tevékenységében egyaránt jól kamatoztatta ismereteit, amit nem utolsósorban nyelvtudásának (a magyaron kívül tudott latinul, görögül, németül, franciául, olaszul és angolul) köszönhetett. Irodalmi ismereteit jól egészítették ki a hazai viszonyokból táplálkozó tapasztalatai.

A mezőgazdaságtan egész rendszerét az „Elementa rei rusticae” című háromkö-

tetes nagy munkájában fejtette ki. A mű valójában egyetemi előadásainak részletes kidolgozása volt. A tankönyvszerű monográfiát eredetileg két kötetre tervezte, s azok a pesti egyetemre kerülése után mindjárt (1777- és 1779-ben) meg is jelentek. A termékek feldolgozásával s egyes speciális ágazatokkal kapcsolatos kérdések azonban idővel újabb kötet megjelentetését tették szükségessé, ezért készítette el az 1790-es évek elejére, s adatta ki 1794-ben az „Elementa” harmadik kötetét „Technologia Oeconomica” címmel.

Az „Elementa” első kötete a földműveléssel kapcsolatos növénytermesztés egyes kérdéseit taglalja. Elmélyült növénybonc- és állattani fejtegetésekkel alapozta meg a növénytermesztés legfontosabb tudnivalóit. A növénymorfológiai áttekintésben részletesen szól az egyes növények növekedéséről és táplálkozásáról, bemutatja a fontosabb növénybetegségeket, leírja az egyes növényfélék elterjedését és elterjedtségét. Külön fejezeteket szentel az ún. növényi egyedfejlődés és szerveződés, másfelől a termékenyítés és szaporítás kérdéseinek.

A mezőgazdasági növények bemutatása kapcsán hangoztatja a fajták megismerésének fontosságát, ezért is fordított megkülönböztetett figyelmet a fajták rendszerezésére. Ő volt az első, aki ezt a munkát Magyarországon elvégezte. A búzának pl. hat különböző fajtáját írta le. Közülük az egyiknek, a közönséges búzának (*Triticum commune*) négy fajtáját-változatát (varietas) ismertette, méghozzá magyar nevükön megemlítve őket (őszi kalásztalan, őszi kalászos, tavaszi kalásztalan, tavaszi kalászos).

Munkájában a termelés egymást váltó szakaszai szerint haladva rendszerezi a tudnivalókat. Előbb a talajművelés egyes fázisait, eszközeit és a különböző eljárási formákat mutatja be. Nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a talaj rendszeres javítása és jó megművelése egyik igen fontos feltétele a biztonságos termelésnek, s elősegítheti a hozamok növelését is. Behatóan foglalkozik a növényi és állati eredetű kártevőkkel, az ellenük való védekezés módozataival. Ismerteti az aratás, betakarítás és a cséplés körül adódó legfontosabb teendőket, kitér a gabonátárolás és eltarthatóság egyes kérdéseire. A szántóföldi gazdálkodás mellett fontos helyet biztosít munkájában az állattenyésztéssel szorosabb kapcsolatban álló rétművelésnek. Valójában először beszél a módszeres rétgazdálkodás jelentőségéről.

Mínthogy a kertészkedés, a kertészeti kultúrák termesztése a XVIII. századi Magyarországon viszonylag kezdetleges fokon állt, ezért is szentelt a szerző könyvében külön fejezetet a kertészetnek. A kertészet tárgykörét három nagyobb részre tagolja: külön beszél az ún. konyhakerti növények vagy zöldségfélék termesztéséről, külön a virágkertészetről, közöttük természetesen a dísnövényekről is, végül külön-külön és igen részletesen tárgyalja a gyümölcskertészet hasznos és fontos tudnivalóit. Bemutatja a különböző gyümölcsfafélék jellegzetességeit, ismerteti a korszerű oltási eljárásokat.

Művének második kötetében előbb a növényvilág tárgykörébe tartozó szőlőtermeléssel és erdőműveléssel kapcsolatos kérdéseket tárgyalja. Különösen sokat

foglalkozik a szőlészet egyes kérdéseivel. A szőlő eredetéről szólva, az erdei szőlőt tekinti az összes kerti-hegyi szőlők anyjának. Akárcsak a szántóföldi növényeknekélte, itt is számba veszi a szőlőfajtákat, leírja és rendszerezi azokat.

Sajátos azonban, hogy amíg a növénykultúrákat alapos biológiai és morfológiai elemzéssel vezette be, addig az állattenyésztéssel foglalkozó fejezetek elől hiányzik az élettani és az anatómiai áttekintés. Ezzel szemben jelentős helyet kapott könyvében az egyik legfontosabb állattörténeti folyamat: a domesztikáció kérdése. A háziásítás bemutatásánál elsősorban Buffon természetrajzi megállapításaira támaszkodva, elveti az egyházi kreáció-tan szemléletét. A háziállatok egyes fajait és fajtáit a hasznossági szempontok alapján rendszerezi, s részletesen leírja a különböző etnikumok egy-egy jellegzetes állatát. Külön fejezetben ismerteti a baromfikat, a hangsúlyt a tyúkra és a libára helyezve. Végül a halászat és a madarászat mellett nem feledkezik meg a méhészet és a selyemhernyó-tenyésztés bemutatásáról sem.

Harmadik kötete, mint a cím is mutatja, a mezőgazdasági termékek feldolgozásáról, az ipari növények termesztéséről, s a korban jellegzetes agráriparokról szól. Ennek keretében részletesen tárgyalja a termelés és felhasználás, a kenyérsütés, a dohánytermelés és -szárítás, a borászat (mustkészítés, bortárolás, fejtés), a pálinkafőzés, a szappanfőzés, a méznyerés és a viaszkészítés eljárásait, a technológiai tudnivalókat.

Fő művén kívül számos tanulmányban, kiadványban foglalkozott az agrártudományok egy-egy részterületével, egy-egy speciális növénykultúrával (pl. a szőlőműveléssel, bor-, pálinka- és ecetkészítéssel, a len- és kendertermeléssel, a selyemhernyó-tenyésztéssel stb.) s a technológia egyik-másik területével.

Az agrártudományok első módszeres összefoglalása, mintegy az agrárismeretek első enciklopédiája fűződik Mitterpacher Lajos nevéhez. Okkal nevezték őt a magyar Columellának. 1814-ben így búcsúzott tőle az egyik korabeli újság: „Halálát nemzeti gyászként sirathatjuk; kiterjedt tudása, ernyedetlen szorgalma és áldott tevékenysége pótolhatatlan.” Pesten halt meg 1814. május 24-én.

Főbb munkái:

Adumbratio notionum oeconomicarum. Vindobonae (Bécs), 1773.

Kurzgefasste Naturgeschichte der Erdkugel. Wien, 1774.

Sätze aus der Naturgeschichte der Pflanzen, des Acker- und Weinbaues. Wien, 1775.

Sätze aus dem Baue der Farbekräuter, des Wald-, Wein- und Gartenbaues. Wien, 1776.

Sätze aus der Naturgeschichte der Thiere, und aus der Sämmtlichen Viehzucht. Wien, 1778.

Elementa rei rusticae in usum academiarum regni Hungariae conscripta. Budae, 1779—94. I—III. köt.

Abhandlung vom Leinbau. Wien, 1788.

Unterricht vom Lein- und Hanfbau für Landleute. Wien, 1788.

A len és a kender műveléséről való oktatás a mezei embernek hasznára. Bécs, 1789.

Technologia oeconomica. Budae, 1794.

A szederjfa és a selyembogár neveléséről szóló oktatás. (Magyarra ford.: Spécz Antal.) Pest, 1805.

Unterricht über die Maulbeerbaum und Seidenraupenzucht zum Gebrauche der Landschulen. Oben, 1805. (Magyarul: Buda, 1823.)

Summarium tractatus de vitis cultura et arte parandi vinum. Budae, 1813. (Magyarul: Buda, 1815.)

Opera oeconomica. Lipsiae, 1815.

Irodalom:

PÁULER Tivadar: A budapesti m. kir. Tudományegyetem története. Bp., 1880

FINÁCZY Ernő: A magyarországi közoktatás története. I—II. köt. Bp., 1899.

SZENTPÉTERY Imre: A kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. IV. köt. 1635—1935. Bp., 1936.

RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp., 1953.

ÉBER Ernő: A mezőgazdaságtan első hazai tanszéke és első tanára Mitterpacher Lajos. MMgMK. 1962.

MÓCSY JÁNOS (1895—1976)

Kalocsán született 1895. november 30-án. Apja elemi iskolai tanítóként nevelte három gyermekét. 1913-ban az Állatorvosi Főiskolára iratkozott be. A főiskolai tanulmányévek nem voltak zavar-talanok, pedig példás szorgalmára és jeles tanulmányi eredményeire való tekintettel ösztöndíjban részesült. Közbe-szólt ugyanis a háború, és 1915 végén katonai szolgálatra hívták be. Legtöbb hallgatónál ez a körülmény a tanulmányok időleges vagy végleges abbaha-gyásával járt. Mócsy János esetében azonban ez nem következett be. Nem hagyta kihasználatlanul azt a viszony-lag kedvező lehetőséget, hogy a kárpáti német hadtest főállatorvosaként szolgálhatott. Kiváló egyéniségének tulajdonítható, hogy a hazuról küldött szakkönyvek tanulmányozása révén nemcsak lépést tudott tartani a főisko-lai tanmenettel, hanem 1918-ban — tehát évveszteség nélkül — állatorvosi oklevelet szerzett, miután minden szigorlatát kitűnő eredménnyel tette le.

Szakmai munkássága a háború utáni években bontakozott ki. Segítette a sikeres indulást, hogy 1918—1922 között az Állami Bakteriológiai Intézetben Aujeszky professzor mellett dolgozhatott. Ebben az időben készítette el — Zimmermann Ágoston professzor javaslatára — a bakteriológiától kissé távol eső témából „A házinyúl idegrendszere” című doktori értekezését, amellyel 1921-ben doktori oklevelet szerzett summa cum laude minősítéssel. A disszertáció érdeklődésének kiterjedését, de nem a bakteriológia iránti hűtlenséget mutatja. Amíg az Anatómiai Intézetben és a budapesti Tudományegyetem Agyszövetani Intézetében doktori értekezésén dolgozott, részt vállalt a laboratóriumi oltóanyagok termelésére alakult részvénytársaság számára szükséges kutatómunkában is.

Fordulat következett be életében 1922-ben, amikor Marek József belgyógyászati

intézetébe került asszisztensnek. Ez a változás nem járt anyagi előnyökkel, mert miként saját magáról írja: „Fizetésem ugyancsak negyede volt annak, mint amennyit az oltóanyagtermelőben kaptam, de legalább kedvemre dolgozhattam.” És dolgozott is rendkívüli igyekezettel éjjel-nappal. Mivel az asszisztensi szobában lakott, néha hetekig nem tette ki lábát az utcára. Marek József közismerten magas követelményeket állított munkatársai elé, de nem volt alacsonyabb Mócsy János mércéje sem. Nem a panaszkodás mondatja vele: „Marek mellett átvettem annak kérlelhetetlen munkatempóját.” Mondásából a mesteréhez méltó teljesítmény felletti elégedettség csendül ki.

A tudományos eredmények nem is maradtak el. Már az első klinikai diagnosztikai munkái magukra vonták a szakkörök figyelmét: a vérüledés sebességének fizikai-kémiai magyarázata, új összefüggések kimutatása. Amikor pedig Rockefeller ösztöndíjjal Koppenhágában és Hannoverben az Állatorvosi és Mezőgazdasági Főiskolán, illetve az Állategészségügyi Intézetben (1926) dolgozott, a lovak fertőző kevésvérűségének vizsgálatában nagy előrelépést jelentett a sejtes lélegzési zörej keletkezési helyére vonatkozó megállapítása, amelyre a nemzetközi szakirodalom is elismerően reagált.

A biztató kezdet megnyitotta előtte a tudományos előrehaladás útját, 1927-ben tudományos adjunktussá léptették elő, 1929-ben pedig magántanárrá habilitálták. Erre az időszakra eső munkássága nagyon széleskörű volt. Foglalkozott a paraziták betegségek klinikai tüneteivel és gyógykezelésével, leírt egy új coccidium-fajt, tanulmányozta a sertések gyomorférgességét. Kutatásai a klinikai mérgezés tanra is kiterjedtek. A lovak fertőző kevésvérűsége kórjelzéséről, kórfejlődéséről és járványtanáról szóló megállapításai alapvetőek voltak a későbbi kutatások számára. Ezekon kívül számos fertőző betegség tüneteit írta le és új gyógykezelési eljárásokat ismertetett.

A belgyógyászati tanszék és klinika vezetését 1935-ben vette át a nyugdíjba vonuló Marek Józseftől. 1936-ban egyetemi nyilvános rendkívüli tanárrá, 1940-ben pedig nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. A tanszék és a klinika vezetőjeként dolgozott 1935-től 1961-ig — nyugdíjba vonulásáig. Közben az 1949—1950. tanévben dékán volt az Agrártudományi Egyetem Állatorvostudományi Karán, 1954 és 1956 között pedig az önállóvá vált Állatorvostudományi Főiskola igazgatójának teendőit is ellátta.

Kiváló analízáló és következtető képessége tette olyan tanárrá, hogy előadásainak hallgatása élményszámba ment. Mindig kötetlenül, szabadon beszélt. Stílusa gyakran mesélgető volt, nem ritkán szakította meg mondanivalóját anekdotákkal, tréfákkal, s ez fokozta a hallgatóság érdeklődését. Hallgatása nem okozott fáradságot, mindenkinek tudott újat, tanulságosat mondani. Előadásai rendkívül érdekfeszítőek, mélyen elemzőek, az összefüggéseket kiválóan bemutatók voltak, amelyek élvezetes stílusban és modorban hangzottak el.

Kutatásait nagy lendülettel folytatta. Alig van az állatorvostudománynak olyan

területe, amelyet kutatásaival előbbre ne vitt volna. Dolgozott a veszettség elleni oltások után fellépő bénulások okainak kiderítésén, a fertőző kevésvérűség átoltásának módjain, a vírusok természetén, a szarvasmarhák tuberculin érzékenységének okain, a juhok rühességének orvoslásán, a különböző bőrbetegségek gyógyításán, a baromfi kolerás fertőzések leküzdésén. Szorgalmazta az állathigiéniai kutatásokat, és 1952-től tanszékén is megindította.

Kutató munkájának eredményeit közel 200 közleményben ismertette. De beépítette ezeket az eredményeket a megjelenő kézi- és tankönyveibe, amelyek 10 nyelven láttak napvilágot. A „Klinikai diagnosztika” című könyv Marek József művének új változata, mely német nyelven, kibővített tartalommal („Lehrbuch der klinischen Diagnostik der inneren Krankheiten der Haustiere”) Marek Józseffel közös munkaként több kiadásban megjelent. Állatorvosi belgyógyászati témájú könyvei — Manninger Rezső társszerzővel — szintén többször láttak napvilágot. Hutýra és Marek híres munkáját („Spezielle Pathologie und Therapie der Haustiere”) - melyet már Manninger is kiegészített — Mócsy tovább bővítette.

Nyugállományba vonulásával csak a munkaterület változott meg számára. Hat éven át a MTA Agrártudományok Osztályának titkára volt. Nevéhez fűződik, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1967-ben „A nagyüzemi állattartás állategészségügyi feltételei” című témát kiemelte és ahhoz anyagi támogatást nyújtott az Állatorvostudományi Egyetemenk. Jelentős volt „Az állatvilág helyzete a bioszférában és az emberi táplálkozásban” című előadás, amelyben ilyen gondolatokat fejtegetett: „Az állattenyésztés terén is mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy az egész világ végeredményben gazdasági egység, vagy legalábbis nagyobb gazdasági egységek, rendszerek láncolata.” Majd kifejtette, hogy a természet és az élet változott és tovább fog változni, s ezt a haladást megállítani nem lehet. Arra azonban a felelősöknek vigyázni kell, hogy ezekben a változásokban ne károsodjanak a természet termelő erői, közöttük az állatok, ne pusztuljon a természet, és ne menjen benne tönkre az ember!

A munkásságát követő társadalmi elismerés nem volt csekély. A hazai és a külföldi tudományos világ nagy elismeréssel szemlélte iskolateremtő működését. A MTA már 1941-ben levelező tagjává választotta. 1945-ben pedig a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja lett. Több éven át volt az elnökség választott tagja, amellet, hogy az Agrártudományok Osztályát hat éven át vezette. A budapesti Állatorvostudományi Egyetem 1962-ben tiszteletbeli doktorrá választotta. 1965-ben a berlini Humboldt Egyetem Állatorvosi Kara avatta tiszteletbeli doktorrá. A MAE elnöksége 1961-ben a Hutýra Ferenc Emlékéremmel tüntette ki. 1975-ben pedig elsőként kapta meg a Marek József Emlékérem kitüntetést, az állatorvostudományok művelése, oktatása és gyakorlati alkalmazása terén, valamint ezek fejlesztése érdekében végzett kimagasló munkássága elismeréseként.

1951-ben a Magyar Népköztársaság Érdemrend V. fokozatával tüntették ki, 1952-ben pedig megkapta a Kossuth-díjat. 1961-ben elnyerte a Munka Vörös

Zászló Érdemrendet, 1965-ben pedig a Munka Érdemrend arany fokzatát. Ezeket követte 1970-ben az Állami Díj I. fokozata, majd 80. születésnapján, 1975-ben a Magyar Népköztársaság Zászlórendje II. fokozata tetőzte be az elismerések sorát.

A siker nem szállt a fejébe. A kitüntetések után is szerény, meleg szívű ember maradt. Egyénisége rányomta a bélyegét családi életére is, amelynek kiegyensúlyozottsága és harmóniája egyik biztosítéka volt alkotó egyénisége kibontakozásának.

1976. augusztus 16-án, 81 éves korában hunyt el. Balatonszemesen — ahol nyarait töltötte — temették el.

Alkotása maradandó. A Hutýra—Marek—Manninger—Mócsy könyvekből tanulják és tanítják a világ nagy részén az állatorvosi belgyógyászat alapvető fejezeteit, az állatorvosi diagnosztikát, a részletes állatorvosi belgyógyászatot, s ezzel a világban sugározzák szét az általa teremtett iskola szemléletét.

Főbb munkái:

A József Nádor Műegyetem állatorvosi osztályának belorvostani klinikáján gyakran használt recipék gyűjteménye. (Diagnosztikai és terápiai utalásokkal.) Bp., 1938. 35 lap.

Klinikai diagnosztika. Bp., 1942. 333 lap.

Állatorvosi klinikai diagnosztika. Bp., 1960.

Manninger Rezső—Mócsy János: Belgyógyászat állatorvosok és állatorvostanhallgatók számára. I—II. köt. Bp., 1943. 415, 467 lap.

Manninger Rezső—Mócsy János: Állatorvosi belgyógyászat. I—II. köt. Bp., 1956. 603, 667 lap.

Mócsy János—Szép Iván: Állathigiéne. Bp., 1959.

Irodalom:

HORVÁTH Zoltán: Mócsy professzor 70 éves. MÁL. 1965. november.

KOVÁCS Ferenc: Mócsy János dr. (1895—1976). MÁL. 1976. szeptember.

MODROVICH FERENC (1887—1947)

1887. április 28-án született Magyaróváron, Moson megyei birtokos-nemesi értelmiségi családban. A selmecebányai (ma: Banská Štiavnica—Csehszlovákia) Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolára járt 1905 és 1909 között. Már hallgató korában kitűnt társai közül átlagon felüli matematikai és fizikai tudásával. Erdőmérnöki oklevelének megszerzése után a besztercebányai (ma: Banská Bystrica—Csehszlovákia) Állami Erdőhivatal újbányai járási erdőgondnokságánál kezdte meg az államerdészeti szolgálatot. A közigazgatási jellegű munkaterület nem elégítette ki a mérnöki-műszaki elhivatottságú fiatal szakembert, s 1911-ben a besztercei (ma: Bistrița—Románia) Erdőigazgatóságához (Erdély) helyeztette át magát. Itt készítette a Beszterce-völgyi erdei vasút terveit, majd a vasútépítési kirendeltség vezetője lett. Az első világháború kitörésekor behívták katonának, s négyévi vasútépítő ezredbeli szolgálat következett, majd leszerelés után a Bükk-hegységben végzett vasútépítő munkát. Nevéhez fűződik a környék erdősegeit feltáró, azóta is üzemelő színvölgyi erdei vasút építése, mely ma is az ország legszebb vezetőségű keskenynyomközű vasúti pályája.

1923-ban Kaán Károly kezdeményezésére a soproni felsőfokú erdészeti szakoktatást átszervezték. „Erdészeti szállítóberendezések” tanszék felállítását határozták el, s annak vezetésével az akkor már erdőmérnöki szaktudás és gyakorlat terén országos nevű Modrovich Ferencet bízták meg. A tanszék oktatta az erdei utak, vasutak, kötélpályák építését, a víz- és hídépítéstan elemeit.

1927. április 15-én főiskolai rendes tanárrá, 1938. július 14-én egyetemi nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. Időközben, 1932—34. években, majd 1941—42-ben

dékáni tisztséget is viselt. Hosszas betegség után 1947. július 15-én halt meg Sopronban.

Közel negyedszázadon át volt lelkiismeretes — az alapos tárgyi tudás átadásán kívül —, mérnöki precizításra, felelősségérzetre oktató és nevelő tanára a főiskolának. A műszaki tárgyak tudományos megalapozása érdekében vállalta a mechanika, illetve az alkalmazott szilárdságtan előadását is az erdőmérnök hallgatók részére. Hangsúlyozta a széleskörű általános műveltség fontosságát. Igyekezett — saját gyakorlati tapasztalatai alapján — a megbízhatóságot, a célszerűséget, a szigorú önkontrollt, mint a mérnöki munka vezérlő elveit hallgatósaiba tudatába is átvinni.

Tudományos munkássága is szaktárgyainak témáiban jelentkezik. Fő műve, az „Erdészeti szállítóberendezések” egyetemi jegyzetszerkepe maradéktalan betöltésén kívül évtizedekig keresett kézikönyve volt a műszaki beosztású erdőmérnököknek, még határainkon túl is.

Két kötetben tárgyalja a szárazföldi és a vízi erdészeti szállítóberendezéseket. Különösen nagy figyelmet fordít az út- vasútépítéstani fejezetekre, részletesen ismerteti az előmunkálatokat, a tervezéshez szükséges geodéziai munkákat, az elméleti számításokat, a nyomjelzési munkát. Együtt tárgyalja az utak-vasutak alépítményét, majd külön fejezetben a vasutak felépítményét, a vasúti járműveket és a vasútüzem működését. Különleges vasúti műszaki megoldásokat is ismertet: gördülő- és függőpályákat, fogaskerekű vasutakat. Részletesen foglalkozik a faanyagszállításban jelentős szerepet játszó sodronykötélpályák tervezési és üzemeltetési problémáival. A csúsztatók tárgyalásával fejezi be a szárazföldi berendezéseket.

A vízi szállítások ismertetése a hagyományos úsztatás-tutajozás előfeltételeinek megteremtésével, lebonyolításával foglalkozik.

Végül a hatósági eljárások és a kisajátítási kérdések terén adott eligazításai egészítik ki ezt az alapvető erdészeti műszaki művet.

Több dolgozata jelent meg az „Erdészeti Lapok”, az „Erdőgazdasági Szemle” és a „Magyar Erdőgazda” hasábjain a főiskola műszaki oktatásáról, a gépjárművek erdőgazdasági jelentőségéről, az építőipari törvényről, a modern osztrák faúsztató berendezésről.

Tanárelnöke volt az Ifjúsági Körnek több, mint egy évtizeden át, a legnehezebb — második világháborús — években. Választott elnöke volt a Magyar Mérnök- és Építészegylet soproni osztályának.

Példamutató vezető egyéniség volt hivatali és társadalmi téren egyaránt. Döntéseit mindig megelőzte a tényállás tisztázása, a jogszerűség, a célszerűség és a méltányosság figyelembevétele. Munkatársai, tanítványai valamennyien elismeréssel nyilatkoztak feltétlenül igazságszerető határozott emberi tartásáról, melyhez humánus segítőkészség járult.

Nagy gondot fordított a kiemelkedő tanulók továbbképzésére. Ő volt az egyetlen tanár, aki — vállalva az ezzel járó nehézségeket — a végző hallgatók közül választotta ki tanársegédeit; ez akkor a legnagyobb bizalomnak, elismerésnek számított. A kiválasztott tanársegédek általában egy évig dolgoztak a keze alatt, majd rendszerint államerdészeti szolgálatba léptek, ahol a műszaki szolgálatban kezdték meg pályafutásukat. Nem egy — későbbi vezető egyéniség — köszönheti neki, hogy egy életre szóló eligazítást kapott tőle ez alatt az idő alatt a naponkénti beszélgetések során a szakmai felkészültség és felelősség iránti igényességből, a határozott, szilárd erkölcsi magatartásból, a rászorulókat segítő, de háttérben maradó, humánus emberségből.

Modrovich Ferenc sokat tett a két háború közti erdőmérnök-nemzedék arculatának formálásában. Munkásságának elemzésével, értékelésével, életének méltatásával még adósak vagyunk.

Főbb munkái:

Erdészeti szállítóberendezések. Sopron, 1929—1931. 1—2. kötet. 682 lap.
Híd- és vízépítéstan. Sopron, 1942. 314 lap.

Irodalom:

LESENYI Ferenc: Emlékbeszéd Modrovich Ferenc felett. EK. 1947. 1—4. sz.

MOESZ GUSZTÁV (1873—1946)

1873. október 21-én Kőrmöcbányán (ma: Kremnica—Csehszlovákia), egy régi szepességi nemesi családban született. Apja kereskedő, majd Aranyosmaróton (akkor: Bars vm., ma: Zlaté Moravce — Csehszlovákia) a takarékpénztár könyvelőjeként dolgozott. Elemi iskoláit Aranyosmaróton végezte, majd tanulmányait a selmecbányai líceumban folytatta. Itt kezdett élénken érdeklődni az ásványok és általában a természettudományok iránt. 1891-ben sikeres érettségi vizsga után Budapesten a Műegyetemre iratkozott be, de már a második félévtől a bölcsészeti karra pártolt át, ahol természetrajzi tárgyakat hallgatott. Olyan kiváló tanárok oktatták, mint Szádeczky Gyula, Mágocsy-Dietz Sándor és mások. Ekkor azonban még nem kötelezte el magát véglegesen a növénytan mellett, mert Szabó József fel-

keltette érdeklődését az ásvány- és földtan iránt is. Az ő halála után utódja, Krenner József mellett 1895-től 1899-ig tanársegédként dolgozott, és ekkor szerezte a középiskolai tanári oklevelét természetrajzból és vegytanból. Az itt eltöltött évek alatt számos, kristályokkal foglalkozó tanulmányt írt, amelyek azonban csak később láttak napvilágot, amikor már e tudományággal nem is foglalkozott. Tanársegédi beosztása mellett a Műegyetemen is hallgatott előadásokat és elsősorban Borbás Vince hatására ismétlenül érdeklődni kezdett a növénytan iránt.

Az 1899-es esztendő jelentős állomás volt életében, végleges tanári állást kapott a brassói főreáliskolában, ahol 8 éven keresztül nagy kedvvel és kiváló eredménnyel oktatta a természetrajzot. Brassói tartózkodása alatt kötött házasságot, amelyből két gyermeke született. Moesz Gusztáv érdeklődése a virágtalan növények iránt ekkor jelentkezett publikációk formájában is. Itt jelentek meg a moszatokkal foglalkozó tanulmányai: „Brassó állóvizeinek mikroszkópikus növényzete”

és „Brassó vidékének levegőn és folyóvízben élő moszatjai”. Ezek a dolgozatok tudományos körökben is nagy feltűnést keltettek, mert bennük egy magasabb szervezetségű növény, az *Aldrovanda vesiculosa* felfedezése és leírása kiemelkedő tudományos eredménynek számított.

De ismeretei széles körűek voltak, s nem korlátozódtak csak az algákra. A Brassó közelében fekvő Réty növényvilágát kutatva a Rétyi Nyír páratlanul érdekes flóráját fedezte fel és tette közismertté. A Rétyi Nyír fajai ma is az ő gyűjtései révén reprezentáltak legszebben a Természettudományi Múzeum Növénytára gyűjteményeiben. Az *Elatine*-fajok vizsgálata kimeríthetetlen kutatási területet jelentett számára, és e témakörben „Magyarország *Elatine*-i” címen védte meg doktori értekezését a kolozsvári egyetemen.

Ő figyelte meg először az országban az egres amerikai lisztharmatját, amely a mezőgazdasági kultúrákban elterjedve nálunk és a környező országokban is nagy károkat okozott.

Életének és munkásságának következő eseményét az 1906-os esztendő hozta, ekkor a Kultuszminisztérium kezdeményezésére a Nemzeti Múzeum Növénytárában jutott álláshoz. Életében addig két jelentős pályamódosításra kényszerült; először, amikor Brassóba mineralógusként került és a botanika tudományát kellett művelnie. Másodszor 1906-ban, akkor a moszatok és virágos növények helyett a Növénytár gombagyűjteményének rendszerezése és nagyarányú fejlesztése lett feladata. Ő azonban fokozatosan megbarátkozott a számára teljesen új területtel, 1909-től már rendszeresen megjelentek mikológiai dolgozatai. Elismerésként 1911-ben már igazgató őr címet kapott. Nevéhez fűződik a „Mykológiai Közlemények” című kiadvány-sorozat megindítása. 1907 és 1911 között a gombászat mellett még korábbi kutatásai, megfigyelései eredményeit is publikálta. Megjelent „Adatok Bars megye flórájához” című dolgozata, ennek néhány megállapítását (pl. Moesz-féle vonal) a későbbi szakírók vizsgálatai is alátámasztották.

Múzeumi állása mellett a katedrán is megjelent, a polgári tanárképzőben oktatott 1917-ig. Számos, a tudományág később kiemelkedő alakja tartozott Moesz tanítványai sorába, többek között Greguss Pál a xylotómia (a fatest felépítését tanulmányozó mikroszkópikus vizsgálat tudománya) és Flóris Ferenc a lichenológia (zuzmótan) művelője. A számára új tudományágban gyorsan elért eredményeinek bizonyítéka, hogy 1915-ben a mikológia egyetemi magántanárává habilitálták.

1919-ben a Tanácsköztársaság alatt a budapesti egyetemen a növényrendszertani tanszék vezetését látta el. A proletárdiktatúra bukása után nem kerülhette el a felelősségrevonást; magántanári címétől megfosztották, a múzeumban azonban zavartalanul tovább dolgozhatott. Kollégái e nehéz időszakban is támogatták, ezért tudományos pályájában nem állt be törés. Később rehabilitálták és 1929-ben kinevezték a Növénytár igazgatójává, ezt a tisztséget 1934-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig töltötte be.

Nyugállományba vonulása után teljes erejével a tudományos munkára koncentrált, ezután születtek legnagyobb szabású mikológiai munkái: többek között a „Budapest és környékének gombái”, továbbá „A Kárpát-medence üszöggombái” címmel jelent meg posztumusz könyve. A felszabadulás után visszakapta az egyetemi magántanári címet és az MTA 1946-ban levelező tagjai sorába választotta. Az akadémiai székfoglalója után néhány hónappal, 1946. december 8-án Budapesten távozott el az élők sorából.

Moesz Gusztáv széles körű tudományos tevékenységet folytatott. Első sikereit az ásvány- és kőzettan területén érte el, majd brassói tartózkodásának idején a virágos növények, valamint a vidék hidrobiológiájának vizsgálatával foglalkozott. 1906 után kutatásának fő iránya a mikológia lett, ő pedig karának egyik legkiválóbb gombakutatójává vált.

A nagy elődök — Kalchbrenner, Hazslinszky — nyomdokain haladt, a gombaismeretek rendszeres összefoglalása terén pedig még az ő eredményeiket is túlszárnyalta. 158 új gombafajnak és két virágos növénynek adott nevet, róla neveztek el két gombanemzetséget, s több virágos növényfajt. A mezőgazdaságot károsító gombabetegségek kutatásánál nemzetközi hírnévre tett szert. „Fungi Hungaricae” címen Magyarország addig alig ismert nyálka- és rozsdagombáit írta le, az üszöggombákról is monográfiája jelent meg. Tudományos munkássága mellett csaknem hasonló értékű ismeretterjesztő, népszerűsítő irodalmi tevékenysége. Ebbe a műfajba tartozik a házigombákról írott munkája. Szívesen publikált a nagyközönségnek szóló folyóiratokba. 1894-ben belépett a Természettudományi Társulatba (1910 és 1945 között választmányi tagja volt) és ezen belül a Növénytani Szakosztályban játszott hosszú éveken át vezető szerepet, kétszer az elnöki tisztséget is betöltötte. 1913 és 1918 között a „Botanikai Közlemények”-et szerkesztette.

Moesz Gusztáv érdeme elsősorban, hogy a Kárpát-medence akkor Európának mikológiaiag egyik legjobban feltárt és ismert területe volt.

Főbb munkái:

Brassó állóvizeinek mikroszkópikus növényzete. (Brassói főrealisk. 17. ért.) 1901—1902. 3—40. lap.

Az egres amerikai lisztharmatja hazánkban. NK. 1908. 200—225. lap.

Magyarország Elatine-i. Die Elatinen Ungarns. MBL. 1908. 7. sz. 2—35. lap.

Magyarország Cordyceps-ei. BK. 1909. 83—92. lap.

Néhány bevándorolt és behurcolt növényünk. BK. 1909. 136—147. lap.

A Rétyi Nyír növényzete. MBL. 1910. 333—359. lap.

Adatok Bars vármegye flórájához. BK. 1911. 171—185. lap.

Hazslinszky némely rozsdagombájának megfejtése. MBL. 1920. 10—15. lap.

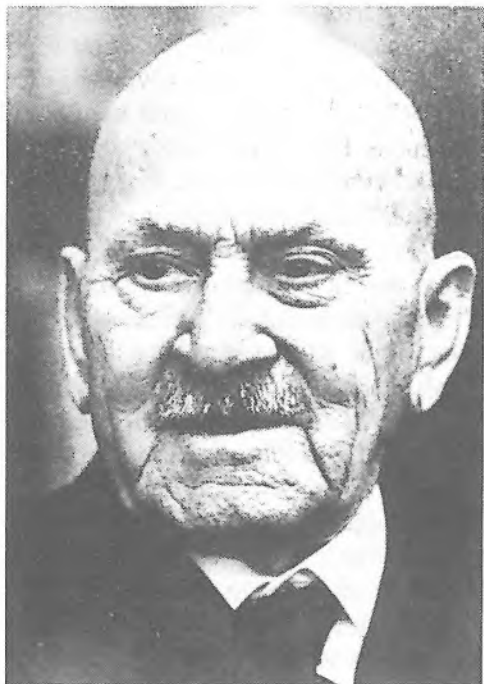
A házigomba és az épületek elgombásodása. Bp., 1934. 206 lap.

Magyarország gubacsai. BK. 1938. 97—206. lap.
Budapest és környékének gombái. BK. 1942. 281—600. lap.
A Kárpát-medence üszöggombái. (Poszthumusz. Sajtó alá rend. Ubrizsy Gábor.)
Bp., 1950. 255 lap.
Moesz Gusztáv irodalmi munkásságáról teljes részletességgel. BK. 1958. 3—4. füz.
232—238. lap.

Irodalom:

JÁVORKA Sándor: Moesz Gusztáv. MGL. 1947.
RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp., 1953.
BOROS Ádám: Moesz Gusztáv emlékezete. BK. 1958.

MOHÁCSY MÁTYÁS (1881—1970)

1881. március 12-én született Békéscsabán. Hét gyermekes, szegény családból származott. Édesapja, Machács János tímármesterséget folytatott, amikor tönkrement, községi végrehajtó esküdt lett. Jövedelemkiegészítésként a község gazdáinak fáit oltotta, rózsáit szemezte. E munkáknál fia, Mátyás is segédkezett, aki így ismerte meg a kertészkedés alapjait.

Elemi iskoláit és a gimnázium 4 osztályát Békéscsabán végezte, majd 1897-ben Arad város ösztöndíjával a Budapesten újonnan létesült Kertészeti Tanintézet hallgatója lett. 1900-ban az elsők között friss diplomával hagyta el a tanintézetet. Ezután 6 éven át a kor szokásai szerint vándorkertészként gyarapította kertészeti ismereteit. Kertészeti gyakorlatát elsőként Németországban, Stuttgartban, a világhírű Gaucher

faiskolájában kezdte el, ahol mint kertészsegéd dolgozott 1901. február 1-jétől 1902. február 25-éig. A német nyelv elsajátítása mellett komoly gyakorlati tapasztalatokra tett szert. Gyarapodott faiskolai, gyümölcskertészeti és fajtaismerete. Itt figyelt fel arra, hogy a kertészeti termékek értékesítésénél mennyire fontos az áru szakszerű előkészítése, csomagolása, szállítása. A Gauchernél szerzett bizonyítvány Európa-szerte kitűnő ajánlólevelet jelentett a fiatal szakembernek. Ezután útja 1902-ben Baselba vezetett, ahol egy kertépítő cégnél dolgozott. Közben bejárta Svájc nagy részét. A katonai szolgálat letöltése miatt 1902 őszén hazaérkezett és Temesváron egy évig katonáskodott.

1904 januárjában Angliába utazott, és Londonban egy jónevű hajtató kertészetben vállalt állást, ahol őszibarack, szőlő, paradicsom- és uborkahajtatóval foglalkozott. 1904 őszén Franciaországba ment, hogy a híres kertészetekben a dísznövénytermesztést tanulmányozza. Először Versaillesben „Duval et fils” kereskedel-

mi kertészetében dolgozott, majd 1905 januárjától október végéig Párizsban élt, és a botanikus kert egyik hatalmas pálmaházát kezelte. Közben a Sorbonne-on nyilvános előadásokat hallgatott. Ezek hatására Nancyba utazott, hogy V. Lemoine kertészeti növénynemesítőnél dolgozzon. Egy évig állt nála alkalmazásban. Tőle ismerte meg a nemesítés elvi kérdéseit és a keresztezési eljárásokat. 1906 őszén Berlinben kapott alkalmazást egy dísznövényhajtató üzemben, ahol szakmai továbbképzéséről is gondoskodtak. Alkalma nyílt meglátogatni Dahlemben a Kertészeti Akadémiát, ahol az oktató- és kutatómunka szerves kapcsolatának szükségessége tudatosodott benne. Berlinben kapta az értesítést, hogy a Földművelésügyi Minisztérium az USA-ba küldi tanulmányútra azzal a feltétellel, hogy egy évig Magyarországon dolgozzon. Külföldről hazatérve 1907—1908 között a tordai kertmunkás iskolában, mint gyakorlatvezető tanított, és közben előkészítette amerikai útját.

Mohácsy két és fél évig tartózkodott Amerikában. Bejárta Kansas, Kalifornia, Oregon és Washington államok nagyüzemi gyümölcsöseit és faiskoláit. Különböző farmokon dolgozott, és közben gyűjtötte a gazdag ismeretanyagot. Megismerkedett a faiskolai áru gépi kiszedésével, a gépesített, mintaszerűen rendben tartott gyümölcsösökkel, melyekben a talajápolás, növényvédelem gépesítéssel történt. Nagy hatást tett rá a kitűnően szervezett gyümölcsértékesítési módszer, melynek alapfeltétele a szakszerű osztályozás, csomagolás és tárolás volt. Alkalma nyílt az aszalóberendezések tanulmányozására, az olcsón előállított, jó minőségű aszalványok értékesítésében rejlő lehetőségek megismerésére. Útmutatást kapott a gyümölcskiállítások helyes szervezéséről és rendezéséről, e propaganda hatásáról és eredményeiről. Megtekintette Luther Burbank világhírű növénynemesítő telepét San Francisco mellett Santa Rosaban, akinek nagy tisztelője és eredményeinek csodálója volt. Közben feletteseinek rendszeres beszámolókat küldött, számos cikket írt a hazai szaklapoknak. További munkásságát meghatározó élményekkel, nagy szakmai tudással tért haza.

Mohácsy közel 10 évet töltött külföldön. Megtanult 3 világnyelvet és olyan nagy tapasztalatra, széleskörű ismeretanyagra tett szert, aminek az egész ország kertészete rendkívül nagy hasznát látta.

Itthon állami kertésznek nevezték ki. 1912. január 1-jétől a Kertészeti Tanintézetben gyakorlatvezető tanárként működött. Munkáját nagy tervekkel, merész célkitűzésekkel kezdte el, a korszerű új módszerek megismertetésére törekedett. 1914-ben a nagybocskoi kertmunkás iskola igazgatói teendőinek ellátásával bízták meg.

Az első világháború kitörése után, 1914 augusztusában katonai szolgálatra vonult be és rövidesen, november 17-én fogságba esett. Szibériában a krasznojarszki fogolytáborban töltött 6 évet. Itt megtanult oroszul, gyümölcsstermesztési gyakorlatokat tartott, és megírta a „Gyakorlati gyümölcsstermesztés” című könyvének kéziratát, 1920 áprilisában megszökött a fogolytáborból és júniusban sikeresen

hazaérkezett. Július elsejével ismét a Kertészeti Tanintézet szolgálatába lépett, mint gyümölcsstermesztési előadó. Ettől kezdve egész életét a kertészeti oktatásnak szentelte.

1928-ban a tanintézet tanárává, majd 1930-ban a Kertészeti Tanintézet igazgatójává nevezték ki. Emellett 1923-tól 1943-ig a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karán megbízott előadóként a kertészetet oktatta.

Mohácsy nagy szaktudással, a világot járt szakember biztonságával kezdte el a tanintézet vezetését, továbbfejlesztését, az üzemi kertészeti termesztéshez szükséges szakemberek képzését. Az intézet vezetésében lelkes, jól felkészült tanárok segítettek. Intézetvezetését a demokratikus szellemű kollektív munka jellemezte. Kiváló előadó volt. Tanítványaiban a szakmaszeretetet, az elméleti és gyakorlati tapasztalatok elsajátítását, a megfelelő szakmai hozzáállást kívánta elmélyíteni. Emellett munkatársaival, tanítványaival járta az országot, hogy hallgatóit árutermelésre, üzemi szemléletre nevelje, a korszerű agrotechnikát és növényvédelmet ismertesse.

Az iskola vezetése, az oktatás, a hazai üzemi gyümölcsösök szervezése mellett gazdag irodalmi tevékenységet is folytatott. Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte egykori igazgatójának, Angyal Dezsőnek kertészeti munkáit. 1927-ben tanártársával, Liszka Jenővel megjelentette a nagyjából Krasznajarszkban megírt „Kertészeti üzemtan, érték és jövedelemszámítás” című könyvét. Egyik legjelentősebb munkája a társszerzős, és több kiadást megért „A gyümölcsstermesztés kézikönyve” című munkája, amely a hallgatók és a termelésben dolgozó szakemberek továbbképzését szolgálta. 1933-ban a közmegebecsülés jeléül gazdasági tanácsosi címet kapott. (Ugyanebben az évben nevét Machácsról Mohácsyra magyarosította). Rendkívül fontosnak tartotta a tudományos kutatást is. Kezdeményezésére Domokos János szerkesztésében 1935-ben elindult az első hazai kertészeti tudományos kiadvány „A Kertészeti Tanintézet Közleményei” címmel. Az országban elszórtan végzett kutatások eredményeit gyűjtötték össze e kötetekben. Ez adott lehetőséget a tanintézet oktatói által végzett tudományos eredmények publikálására. Széles körű nemzetközi cserekapcsolatokat épített ki, növelte az intézet hírnevét.

Megszervezte a Magyar Faiskolai Szövetséget. Elősegítette a Gyümölcsstermesztők Országos Egyesületének létrejöttét. Munkatársaival kidolgozta az ország gyümölcsstermesztő körzeteit az ajánlott gyümölcsfajtákkal együtt. Létrehozták az Országos Pomológiai Bizottságot, melynek elnöke Mohácsy lett. Ezen kívül számos kertészeti érdekképviseleti szerv vezetőjévé választották. Fáradhatatlan munkásságának is volt szerepe abban, hogy a hazai gyümölcsfaállomány 5 év alatt megkétszereződött és 1938-ban már nem szorult az ország gyümölcsbehozatalra.

Mohácsy a felsőfokú kertészképzés színvonalát egyre magasabbra kívánta emelni. Jó szervezőképességének, a jól felkészült tanári kar oktatói és nevelői tevékenységének eredményeként a tanintézet 1939-ben Kertészeti Akadémiává alakult át. Az

akadémia igazgatója Mohácsy lett. Az intézet tíz tanszékkel kezdte el működését. A gyümölcsstermesztési tanszéket Mohácsy vezette.

1943-ban a minisztérium ismét átszervezte az akadémiát, Kertészeti és Szőlészeti Főiskolává. Mohácsyt rendes tanárrá léptették elő, s az 1943—44. tanévre egyhangúan dékánná választották. A 16 tanszék mellett intézetek alakultak, és elkezdődött a korszerű tangazdaság és kísérleti telep kiépítése. A második világháború a tanintézetet sem kímélte meg. 1945 januárjában a főiskola az ostrom alatt romba dőlt.

A felszabadulás után a megmaradt tanári kar Mohácsyval az élen részt vett az újjáépítésben, és rövidesen elkezdtek az oktatást is. 1945-ben az intézmény a többi agrárfelsőoktatási intézettel az Agrártudományi Egyetem keretében egyesült, s mint Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kar folytatta működését. A kar első dékánja Mohácsy volt. Az 1948—49-es tanévre az Agrártudományi Egyetem rektorává választották. Mint rektor, biztosította a kar új tanépületeinek költségeit, s 1949-ben megszervezte az építkezések beindítását. Kezdeményezésére 1949-ben Budatétényben megalakították a Kertészeti Kutató Intézetet. Mindezekkel megfelelő alapokat teremtett a szocialista kertészeti nagyüzemi termelést biztosító szakembergárda kineveléséhez. 1949. december 31-én 68 éves korában vonult nyugállományba.

Nyugdíjas éveit is az alkotó munka tette teljessé. 1959—1970 között 37 könyve jelent meg, melyeknek többségét társszerzőkkel írta. Tudományos szakcikkeinek száma meghaladta a százat. Ezek mellett a kertbarátok számára népszerűsítő könyveket is írt. Nyugdíjasként sem szakadt el a főiskolától, a kertészeti természetől. Otthonának ajtaja mindenki számára nyitva állt, a kertészek találkozóhelye lett. Élete utolsó éveiben még láthatta és közvetlenül is érezkelhette azt a nagyívű fejlődést, amelynek egyik megalapozója, és elősegítője volt. Megérte a Kertészeti Egyetem megalakulását is.

Hatalmas életművét társadalmunk, kormányzatunk, a Magyar Tudományos Akadémia, a Kertészeti Egyetem számos magas kitüntetéssel ismerte el. 1949-ben Kossuth-díjat, 1954-ben a Munka Vörös Zászló Érdemrend kitüntetését kapta. 1952-ben kandidátussá, majd 1957-ben a mezőgazdasági tudományok doktorává nyilvánították. 1961-ben a Főiskola doktorává, majd 1963-ban díszdoktorává avatták. 1961-ben gyémánt-, 1965-ben vasoklevelet kapott. 1970. április 6-án halt meg. A Farkasréti temetőben temették el.

Halála után a kertészek tovább ápolják és fejlesztik életművét. A MAE Kertészeti Társasága Mohácsy Mátyás emléklakettet alapított a kiemelkedő eredményeket elért szakemberek munkájának elismerésére. 1977-ben az egyetem arborétumában felállították Jovanovics György szobrászművész által készített mellszobrát. Születésének 100. évfordulója alkalmából ünnepségsorozatot rendeztek Budapesten és Békéscsabán. A centenáriumi rendezvények alkalmából Békéscsabán leplezték mellszobrát, melyet Varga Géza szobrászművész alkotott, a Magyar Posta

képes levelezőlapot bocsátott ki életéről, munkásságáról emlékkiállítást rendeztek a békéscsabai múzeumban.

Mohácsy Mátyás a magyar kertészeti fejlődésben meghatározó szerepet töltött be.

Főbb munkái:

Gyakorlati gyümölcsstermesztés. Bp. 1922. 288 lap.

Gyümölcsstermesztés és értékesítés. Bp., 1929. 416 lap.

A gyümölcsstermesztés kézikönyve. Bp., 1936. 528 lap.

A házikert gyümölcsöse. Bp. 1955. 224 lap.

A szilva termesztése és házi feldolgozása. Bp. 1956. 146 lap.

Gyümölcsstermesztés a házi és háztáji kertekben. Bp. 1959. 255 lap.

Mohácsy Mátyás—Maliga Pál: Cseresznye- és meggytermesztés. Bp., 1956.

Mohácsy Mátyás—Porpáczy Aladár—Maliga Pál: Gesztenye, mandula, mogyoró. Bp., 1957. 260 lap.

Mohácsy Mátyás—Porpáczy Aladár: A körte termesztése és nemesítése. Bp., 1958. 350 lap.

Mohácsy Mátyás—Tomcsányi Pál—Peregi Sándor: A gyümölcs útja a fától a fogyasztóig. Bp., 1963. 298 lap.

Mohácsy Mátyás, (id.)—Maliga Pál—Mohácsy Mátyás, (ifj.): Az őszibarack. 2. kiad. 1963. 487 lap.

Mohácsy Mátyás—Maliga Pál—Gyuró Ferenc: A gyümölcsfák metszésének kézikönyve. Bp., 1968. 261 lap.

Irodalom:

DOBRAJ Endre: Kert a parlagon. Mohácsy Mátyás életútja a kertgazdaság szolgálatában. Bp., 1970.

—: Emlékezés Mohácsy Mátyásra. Kertészeti Egyetem kiadványai. Kertészeti-történelmi Bizottság. Bp., 1981.

—: Mohácsy Mátyás-centenárium emlékkötet. Békéscsaba, 1982.

MOKRY SÁMUEL (1832—1909)

A Bács megyei Monostorszegen született 1832. május 8-án. Apja id. Mokry Sámuel állami tisztviselő volt a Ferencsatornánál, öccse Mokry Endre vízépítőmérnök. Mokry Sámuel az algimnázium 4 osztályát Újverbászon (Bács-Bodrog vm., Ma: Novi Vrbas—Jugoszlávia) végezte, majd a pozsonyi evangélikus lyceumban folytatta tanulmányait. Két évi nevelősködés után került a hallei egyetem teológiai karára, ahol 1854-ben fejezte be stúdiumait. A frissen végzett teológus Orosházán lett segédlelkész Mikolay István mellett. Mikolay Tessedik Sámuel egykori segédlelkésze, s a szarvasi reformer veje volt.

1857-ben Mokry az akkoriban létrehozott békéscsabai algimnáziumban kapott tanári, később igazgatói állást, s a csabai evangélikus gyülekezet magyar hitszónokává választották. 1858-ban feleségül véve Mikolay Juliannát, átvette az egyetlen békéscsabai magyar nyelvű középfokú magániskolát. A világlátott, több nyelven beszélő Mokry azonban nem sokáig állott az iskola élén: egyre súlyosbodó szembaj gyötörte. Így 1864-ben feladni kényszerült addigi pályáját, s a gerendási birtokot bérbevéve, gazdálkodni kezdett.

Nagy szorgalommal látott hozzá hiányos gazdasági ismeretei pótlásának. Már gazdálkodása első évében belépett a Békésmegyei Gazdasági Egyletbe. Békésmegyében először Tessedik Sámuel szervezett gazdasági egyletet „Szarvasi Gazdasági Egylet” néven, majd az itteni birtokára visszavonult Trefort Ágoston lépett fel szervezőként. Az 1860 áprilisában Szarvason megalakult egylet első elnöke Wenckheim Béla, a későbbi miniszterelnök lett. Mokryt a korabeli szakirodalomban szerzett jártassága csakhamar alkalmassá tette arra, hogy a gazdasági egylet szellemi irányítója legyen. Az egylet célját így határozta meg: „a gazdaság minden

ágának előmozdítása Békés megye területén”. 1867 májusától az egyesület titkára, s egyben pénztárnoka és könyvtárosa is lett, valamint az évente Gyulán megjelenő egyesületi értesítő szerkesztője.

Az 1863—64-es években mezőgazdaságunk pusztító aszálytól szenvedett. A nagy szárazság miatt nyomasztó hiány keletkezett kenyérgabonából, nem volt elegendő vetőmag és takarmány. A károk Békésben különösen nagymérvűek voltak: a megye kérvényben fordult a királyhoz, vetőmagot, takarmányt, adóelengedést kérve és felszólították a birtokosokat a cselédelbocsátások abbahagyására. Az aszály nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a szántóföldi növénytermesztés terén is megkezdődjön a növénynevelés.

Mokry — aki Erfurtban már tanulmányozta a kertészeti növénynevelést — maga is az aszály hatására kezdte el búzanevelési kísérleteit 1864-ben: igyekezett a szárazságnak jobban ellenálló, s emellett jól bokrosodó, nagyobb kalászt hozó búzát előállítani. Felismerte, hogy a kis termésátlagok egyik oka a fajták alacsony termőképessége, s így ennek javítására is törekedett. Munkássága megindulásához hozzájárult az angol F. Hallett kísérletéről szerzett értesülése is. Hallett 1857—1874 között búza, zab és árpa módszeres tenyészkiválasztásával foglalkozott. A természetes keresztezés szerepét teljesen elvetve, tervszerű kalász- és szemkiválasztással, helyi tájfajtákkal dolgozott.

Mokry módszere a rendszeres tenyészkiválasztás volt. Bizonyos primitív tenyészkiválasztás szinte a szántóföldi növénytermesztéssel egyidejű. A mai értelemben vett szántóföldi növénynevelés azonban csak a XIX. században indult meg, elsőként Angliában és Franciaországban.

Az 1800-as évek elején hazánkban minden művelésbe vett részen termesztettek már búzát. Az ország nyugati részeit kivéve mindenütt az ősi tájfajtákat termesztették. Az ország kontinentális éghajlati viszonyai közt kis kalászu, gyenge megtermékenyülő képességű, de jó állománysűrűségű búzafajták éltek. Az állománysűrűség fokozása egyébként az erős megdőlési hajlam miatt sem volt ésszerű, így a termőképesség növelését Mokry a kalász nagyságának, termelékenységének fokozásával kívánta elérni.

Az első évben a válogatott, céljához alkalmasnak látszó kalászok kiválogatott légszebb szemeit vetette el a jól előkészített, trágyázott anyaparcellába, amelyet ő „iskolának” nevezett. Ritka sorokba vetett búzáját kapálta, gyomtalanította. A második év nyarán a termésből ismét kiválasztva a legdúsabb kalászokat, ezek szemeit ismét az anyaparcellába, a többi termést a szaporításra szánt búza parcellájába vetette. Az „iskola” növényei az „elit” vetőmagot adták, a második rész magvait pedig a harmadik év nyarán sűrű sorokban, táblákba vetette el szántóföldi szaporításra. Eredményeiről törzskönyvszerűen feljegyzett adatokat vezetett, rendszeres tenyészkiválasztását utódbírálattal kötve egybe. Vetőmagja nagy keletnek örvendett a gazdák közt, s főként az ország délkeleti részén terjedt el. Néhol a századforduló táján is lehetett Mokry-féle búzát találni.

Mokry először szaklapokban közölte eredményeit. Hajnik János, Széchenyi István nagycenki jószágigazgatója felkérésére a „Gazdasági Lapok”-ban számolt be eredményeiről. Kezdetben árpa, rozs és kukorica nemesítésével is foglalkozott, de ezt hamarosan abbahagyta, hogy minden idejét a búzanemesítésnek szentelhesse.

1875-ben jelent meg Gyulán „Búzanemesítés” című munkája, amely az első magyar búzanemesítési szakkönyv is egyben. Mokry Sámuel e kétségkívül legismertebb és legjelentősebb művében korát meghaladó szakismeretekről, s a minden írására jellemző jó stíluskésztségéről tesz tanúbizonyságot. Ősi fajtánk nemesítésénél arra törekedett, hogy a szem megőrizze fokozott tenyészképességét, s „közönséges szántás és vetés” esetén is „hosszú és gazdag kalászokat teremjen”. Az a tény, hogy hazai búzafajtát választott kísérleti alanyul, a növény akklimatizációja miatt volt jelentős. Szelekciójánál több szempontot: a kalász hosszát, termékenyültségét, a kalászkák számát, a szemnagyságot vette figyelembe. Az általa bevezetett szakki-fejezések közül a nemesítési munkákban ma is használatos a „törzskísérlet”, az „összehasonlító kísérlet” és a „kiindulási anyag” fogalma.

Kísérleteinek újabb lendületet adott az 1873-as, búzát sújtó rozsdabetegség. E kártétel következtében határozta el az OMGE július 31-i értekezlete, hogy el kell kezdeni a magyar búza nemesítését. Zichy József földművelésügyi miniszter rendelete 1874-ben utasította a mezőgazdasági tanintézeteket és a ménesbirtokokat, hogy mintegy öt-tíz holdon folytassanak búzanemesítést.

A búza az 1850-es évektől jutott túlsúlyra hazánkban a többi gabonafélével szemben. A múlt század második felében ugyan a fejlettebb mezőgazdaságú országok növénytermesztésében is a gabonaféléké a döntő szerep, Magyarországon azonban a szántóföldi takarmánytermesztés elmaradottsága torzította tovább a termelési szerkezet aránytalanságát.

1870-ben a Békésmegyei Gazdasági Egylet pályázatot hirdetett a búzatúltermelés káros voltát feltáró, népszerűsítő jellegű művek írására. Mokry a Gyulán 1871-ben megjelent „Beszélgetések a búzatúltermelés káros volta felett” című füzetében foglalta össze javaslatait. Munkájában — melyben egy általa mintaszerűnek tartott gazdaságot mutat be — kiemeli a földek minőségének javítását, s a bőséges istállótrágya nyerése érdekében a marhatartás fontosságát hangsúlyozza: „a jövedelmek fő forrása a marhatenyésztés”. Mivel a „marhatenyésztés egyik fő kelléke a sok és jó takarmány”, a szántóföldi növénytermesztés átalakítására Mokry váltórendszert ajánl, szorgalmazva a takarmányok, a cukorrépa, a len, s a lágylő olajat adó ricinus termesztését.

1874 júniusában a Békésmegyei Gazdasági Egylet 23 tagú bizottsága a földművelésügyi miniszter engedélyével háromnapos látogatást tett a mezőhegyesi ménesbirtokon. A rozsdabetegségtől is károkat szenvedett koronauradalom ugyanis ráfizetéssel gazdálkodott, s a kormány nem volt hajlandó tovább támogatni. Az uradalom fenntartását különösen indokoltta tette, hogy a mezőhegyesi fedező

ménlovaknak nagy jelentőségük volt az alföldi lótenyésztésben. Mokry — akinek meggyőződése volt, hogy száz aranykoronás földön nem lehet veszteségesen gazdálkodni — a látogatás eredményeit „A mezőhegyesi szemle” című munkájában tárta a közvélemény elé. Kimutatta, hogy a birtok gazdálkodása nem váltógazdálkodáson, hanem a kétnyomásos szántóföldi növénytermesztésen alapszik. Nem megfelelő a szántóföld megmunkálása, alacsonyak a termésátlagok, csekély a lucerna- és kukoricatermesztés. A ménesbirtok mezőgazdasági ipara hiányos, a lótenyésztésben egyedbírálatot nem végeznek. Szükséges tehát a gazdálkodás korszerűsítése, hiszen a birtok fenntartása „nemzeti közérdek”. A szemléről készült jelentés óriási vihart kavart, ám a vita az igaza tudatában bátran helytálló Mokry Sámuel győzelmével végződött: a kormány elállt a ménesbirtok felosztásától, megkezdte annak átszervezését.

Mokry 1888-ban, 21 évi munkálkodás után lemondott a gazdasági együletben viselt tisztségéről, s csak a gazdálkodásnak és nemesítési munkájának élt. 1894-ben még cikket tett közzé a „Békés megyei Közlöny”-ben a búzát fenyegető kártevőről, a hesseni légyről. Figyelemfelhívása nyomán a kormány a keszthelyi Gazdasági Tanintézetől küldött ki szakembert a kártevő vizsgálatára és a lehetséges védekezési mód megállapítására, s így a súlyosabb kártétel megelőzhető volt.

Mokry törekvései azonban országos méretekben nem valósultak meg. 1874 decemberében emlékiratot intézett a Földművelésügyi Minisztériumhoz „A nemesítés haszna egyes gazdaságokban és annak nemzetgazdasági hasznossága” címmel. Kérte, hogy az országban két nemesítő telepet állítsanak fel a vetőmagellátás megszervezésére és bebizonyította a nemesített vetőmagvak nagyobb hozamából származó tetemesebb anyagi hasznot. Emlékirata elutasításra talált: a minisztérium válaszában a javaslat megvalósításának anyagi nehézségeire hivatkozott.

Mokry Sámuel az 1900-as év táján Budapestre költözött, ahol 1909. június 10-én, szívszélhűdés következtében hunyt el. Halála alig keltett figyelmet. Neve akkor szerepelt ismét, amikor kiderült, hogy teljes vagyonát egy Békéscsabán létesítendő egyetemre hagyta. Ez az elképzelése sem valósult meg. A magyar növénynemesítés a múlt század kilencvenes éveitől számos kimagasló sikert ért el, ám az úttörő Mokry Sámuel neve — talán éppen ezért — hosszabb időre teljesen feledésbe merült. Jelentőségét csak az utóbbi években ismerte fel a tudománytörténet és az agrártörténetírás.

Mokry Sámuel születésének 150. évfordulója tiszteletére 1982-ben emlékülést szervezett a Mokry Sámuel Emlékbizottság, amelynek munkájában a Magyar Mezőgazdasági Múzeum is tevékenyen részt vett. A Békés Megyei Tanács Mokry Sámuel Díjat alapított. Jelképes értelmű, hogy a díjat minden évben augusztus 20-án, az új kenyér ünnepén adják át a megye mezőgazdaságában legeredményesebben tevékenykedőknek.

Főbb munkái:

Beszélgetések a búzatúltermelés káros volta felett. Gyula, 1871. 62 lap.

Búzanemesítés, Gyula, 1875. 64 lap.

A mezőhegyesi szemle 1874-ben. (A Békésmegyei Gazdasági Egylet 1874. évi értesítője) Gyula, 1875.

Irodalom:

ZLINSZKY István: A Békés vármegyei Gazdasági Egylet története. 1860—1896. Békéscsaba, 1896.

FABRICIUS Endre: A magyar növénynezesítés. Bp., 1921.

LELLEY János—RAJHÁTHY Tibor: A búza nezesítés. Bp., 1955.

SZABÓ Miklós: Mokry Sámuel, a búzanemesítés egyik úttörője. MM. 1964. 19. sz. Magyar növénynezesítés. (Szerk. Kapás Sándor) Bp., 1969.

FÜLÖP Éva: Mokry Sámuel. (In: Mokry Sámuel centenáriumi emlékkötet.) Békéscsaba—Orosháza, 1982.

LELLEY János: Emlékezés Mokry Sámuel születésének 150. évfordulójára. BÉ. 1982. 2. sz.

(RUDINAI) MOLNÁR ISTVÁN (1851—1920)

1851. február 17-én született Esztergomban. Alap- és középfokú iskoláit szülővárosában végezte. A szőlészet és borászat érdekelte, ezért az érettségi után a keszthelyi Gazdasági Tanintézet hallgatója lett, ahol miniszteri kitüntetéssel zárta tanulmányait. Mint szaknár jelölt ezután a földművelésügyi miniszter külföldi tanulmányútra küldte. Később a karlsruhei műegyetemen kémiát, földtant, növénytant és borászatot hallgatott. Itt Blankenhorn professzor borászati, szőlészeti laboratóriumban dolgozott, ahol elsajátította a bor kémiai vizsgálatainak módszereit. Eközben megbízást kapott a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumtól 32 magyar bor vegyelemzésére. Ő készítette el először a magyar borok kémiai analízisét. A vizsgált borokat az 1873. évi párizsi világkiállításon

nagy sikerrel mutatták be. Tanulmányútja során beutazta a német, francia és svájci szőlő- és gyümölcsstermő tájakat, ahol alkalmat nyílt a természetés és a szakoktatás tanulmányozására, széleskörű szakmai kapcsolatok megteremtésére.

Hazatérve, 1872-ben először Keszthelyen, egykori iskolájában dolgozott, majd még ez év őszétől a tapolcai Gazdasági és Borászati Iskola igazgatójává nevezték ki. Ebben az időszakban kezdte el széleskörű irodalmi tevékenységét.

1876-ban elnyerte az OMGE budai Vincellér és Pincemester képezdében a nyugalomba vonuló Entz Ferenc igazgatói székét. Működése alatt az iskola a hazai szőlészeti és borászati oktatás és kutatás központjává vált. Az intézet fajgyűjteményében a fajták nyilvántartását és vizsgálatát rendszeresen végezték. A borokat jól kezelték. Molnár a kémiai borkezelés oktatására igen nagy súlyt fektetett. „Az okszerű borászat népszerű vezérfonala” című művét tankönyvként is használták, belőle a tanulók a pinceműveletek mellett a borelemzést is megtanulták.

A maga korában páratlan szakírói tevékenysége is ebben az időben bontakozott ki. 1876-ban átvette Entz Ferencről a „Borászati Lapok” szerkesztését, majd 1885-ben lapjának mellékleteként a „Magyar Kertész” című szaklapot is szerkesztette. Ezekben és más lapokban többszáz cikket közölt és 24 önálló tudományos és népszerűsítő könyvet írt.

Erre az időszakra esik a filoxéra elleni küzdelemben kifejtett munkássága is. 1877-ben részt vett a Lausanne-i első Nemzetközi Filoxéra Kongresszuson, majd 1878-ban a párizsi világiállításon — ahol a magyar borkiállítást rendezte — tagja lett az Állandó Filoxéra Bizottságnak. Monográfiákban, szakcikkekben tette közvé mindazokat a kutatási és gyakorlati eredményeket, melyeket az irodalomból és franciaországi tanulmányútjai során a filoxéráról és az ellene való védekezésről tapasztalt. A szőlők fennmaradása érdekében az oltványszőlők termesztését tartotta a legtökéletesebb megoldásnak. A hazai oltványkészítést és az alanyok megfelelő, amerikai szőlőfajok telepítését sürgette. Ennek érdekében megszervezte az első szőlőoltási tanfolyamokat. Foglalkozott a különböző szőlőszaporítási, de főleg az oltási eljárásokkal. Behatóan tanulmányozta az egyes szőlőfajták viselkedését a különböző termőhelyi viszonyok között. Külön figyelmet szentelt a csemegeszőlőfajták értékelésére és leírására. A bor- és csemegeszőlő, valamint az alany és direkttermő fajtákról szóló leírásai a mai napig becses forrásmunkák a régi fajták felkutatásával és azonosításával foglalkozók számára.

A szőlő termesztéstechnikájának csaknem valamennyi kérdésével foglalkozott. Elsőként ajánlotta és terjesztette a Guyot-művelésmódot, hangsúlyozva a nagyobb tőkeforma és a hosszúcsapos metszés előnyeit. A műtrágyázásnak, különösen a kálisónak a szőlő termőképességének fenntartását segítő hatását jól ismerte, és hirdette alkalmazásának fontosságát. Ebben az időszakban jelent meg egyik legnagyobb műve „A szőlőművelés és borászat kézikönyve”, amely három kiadást ért meg. Munkája a tanintézetek tankönyve, a szakemberek nélkülözhetetlen kézikönyve lett. A kistermesztők számára még külön, a termesztés gyakorlatát segítő, népszerűsítő szőlőművelési kátét is írt. A hazai bortermelés a borminőség javítását különböző fórumokban szorgalmazta. Ismertette szerzőtársaival együtt a külföldön bevált borászati technológiákat, foglalkozott borkémiai, borértékesítési, pincegépzési témákkal is. Szót emelt a borhamisítás ellen.

Az 1890-es években a filoxéra által kipusztult szőlők területeinek hasznosítása egyre sürgetőbbé vált. A szőlőrekonstrukción kívül a kertészet, főleg a gyümölcs-termesztés széleskörű elterjesztése bizonyult alkalmasnak arra, hogy az ország több vidékén „... a megélhetés és a jövedelmezőség biztos forrásául szolgálhasson.” Az állam nemcsak a nagybirtokosokat, hanem a kistermelőket is segíteni akarta. Ezért szorgalmazták a belterjes, hasznot hozó kertészeti termények termesztését. Ennek érdekében különböző intézkedések születtek és kedvezményeket nyújtottak. A kertészeti termesztés szervezése, központi irányítása fontos feladattá vált. A földművelési kormányzat Molnár István tapasztalatát, széles látóképességét,

szervező készségét felismerve mindjobban lebontva az ország kertészeti kérdéseinek megoldásába.

1886-ban Kállay Béni közös pénzügyminiszter felkérésére elvállalta Bosznia-Hercegovina szőlő-, bor és gyümölcsstermelési szaktanácsadói tisztségét, feladatát 1895-ig látta el. Ezalatt 4 vincellér- és egy gyümölcsészeti iskolát, valamint 15 járási faiskolát létesített Bosznia-Hercegovinában. 1889-ben Franciaországba küldték Bordeaux és Agen vidékére a gyümölcsstermesztés, a gyümölcsfeldolgozás, az aszalás módszereinek és az értékesítés lehetőségeinek tanulmányozására.

1891-ben Bethlen András földművelésügyi miniszter megbízta — minden korábbi állásának megtartása mellett a gyümölcsstermesztési és kertészeti miniszteri biztosi teendők ellátásával. Új feladatkörének a legnagyobb körültekintéssel igyekezett eleget tenni. Jól tudta, hogy a gyümölcsstermesztés fejlesztése érdekében a termesztoket elsősorban megfelelő minőségű és mennyiségű oltvánnyal kell ellátni. Kialakította az állami faiskolák rendszerét. Kezdeményezésére 1894-ben megalakították a községi faiskolákról szóló rendeletet. Az állami faiskolákból a kisgazdák ingyen, a tanítók, papok pedig csekély térítés ellenében szerezhették be a vidékükre legalkalmasabb fajtájú csemetéket. Munkájának eredményeként a faiskolák száma 1896-tól 1914-ig 9-ről 64-re növekedett, s ennek is köszönhetően a gyümölcsfaállomány 1890-től 1913-ig 5 millió darabról 20 millióra emelkedett. Az állami faiskolák létesítésével egyidőben a kormányzat utasítására az illetékes gazdasági egyesületek és neves szakemberek segítségével összeállította az ország egyes vidékeire alkalmas, nagy területeken természetű fajták jegyzékét, s az országot gyümölcsstermesztési körzetekre osztották . . . Szerkesztésében indult a „Gyümölcskertész” című szaklap, mely egyben a Földművelésügyi Minisztérium hivatalos közlönye is volt.

A kertészképzés fejlesztésének gondolata már régóta foglalkoztatta a szakembereket, de megvalósítása csak a XIX. század végére realizálódhatott. 1891-ben Molnár István kapta azt a feladatot, hogy tanulmányozza Európa több országának kertészeti szakintézeit és ennek alapján készítse el a Kertészeti Tanintézet tervét és szervezetét. Megbízásának eleget téve Angyal Dezső segítségével átszervezte a budai Vincellérképezdét, amelynek helyén 1894. november 24-én megnyitotta kapuit a Kertészeti Tanintézet. Az új oktatási intézmény igazgatója Molnár, helyettese Angyal Dezső lett. Az iskola azzal a céllal alakult, hogy elméletileg és gyakorlatilag képzett kertészeket, szőlészeket, faiskola-kezelőket, vándor- és szaktanárokat neveljen, kertmunkásokat képezzen, a szakmai továbbképzést tanfolyamok tartásával biztosítsa.

1896-ban Darányi Ignác megbízta a Földművelésügyi Minisztériumban felállításra kerülő Gyümölcsészeti és Kertészeti Ügyosztály megszervezésével. 1897-től ennek, 1907-től pedig a különvált Kertészeti Ügyosztály vezetőjeként működött. A tanintézet munkáját most már innen támogatta tovább. 1898-ban a különredszerezített országos gyümölcsészeti és fatenyésztési miniszteri biztossá is kinevezték. A minisztériumban igen sok munka hárul rá. E közigazgatási országos

szintű munka során mutatkozott meg hatalmas szervező és irányítóképessége. E téren nyújtot legtöbbet a magyar kertészetnek. Irányította az állami faiskolai termelést, az utak befásítását. A gyümölcsstermesztésnél a házikerti termesztés mellett a főhangsúlyt „az iparszerű vagy kereskedelmi tömeges gyümölcsstermesztésre” helyezte. Megszervezte a kertészeti és szőlészeti kutatás első intézeteit, az Ampelológiai Intézetet és a Tyej-i (Hunyad m.) gyümölcskísérleti telepet. Átszervezte a felső-, közép- és alsófokú szakoktatást. A nagymennyiségben növekvő növényi betegségek és károkozók ellen védekezési eljárások alkalmazásának széleskörű elterjesztésére törekedett. A termékek értékesítésére is nagy gondot fordított. Szervezte a korszerű gyümölcsosztályozást, csomagolást, a bel- és külföldi értékesítést. Ennek eredményeként is 1982-ben már több, mint 3 ezer vagon exportáltunk. Fialat szakembereket küldött külföldre, hogy tanulmányozzák a gyümölcsértékesítés módszereit, lehetőségeit. Új külföldi piacok kutatását és meghódítását, az áru minőségének javítását és a tartósítást szorgalmazta. Felismerte a gyümölcs és más kertészeti termények feldolgozásának és értékesítésének fontosságát. Javasolta, hogy az állam aszalókat, pálinkafőzőket, cidermalmokat, sajtókat kölcsönözzön a termeszőknek. Kecskeméten, Déván és Rimamurányban állami konzervgyárat hozott létre. Az 1895. évi mezőgazdasági statisztikai felméréshez megszervezte az országos gyümölcsfa-összeírást is. Ezek az adatok hű képet adnak a gyümölcsfajok arányáról és az egyes vidékeket jellemző gyümölcsökről.

A kertészeti ágazatok fejlesztését a lehetőségekhez mérten igyekezett állami támogatásokkal elősegíteni. A zöldségtermesztést különböző intézkedésekkel serkentette. Szorgalmazására nagy állami kezelésben lévő zöldséges telepek létesültek. A dísznövények nagyrészt az állam külföldről kényszerült behozni, drága pénzért. Ennek enyhítésére — Molnár István javaslatára — a virág- és díszkertészeti hajtató üzemeket építőknek magas segélyt nyújtott az állam.

A kiállítások, kongresszusok jelentős szerepet játszottak a korszerű termelési eljárások terjesztésében, az értékesítés kiszélesítésében. Ezek szervezésében is aktívan részt vett. 1895-ben a szentpétervári Nemzetközi Kertészeti Kiállításon a magyar kormányt képviselte. Párizsban a Nemzetközi Kiállításon rendszeresen szerepeltek a magyar kertészeti termékek, amelyek szép helyezést értek el. 1900-ban a párizsi világkiállításon a Kertészeti Tanintézet a világon elsőként Grand-Prix díjat kapott. Ugyanitt a szerkesztésében megjelent „Magyar Pomológia” című kiadványsorozat nagy sikert ért el.

Nehéz és sokrétű hivatali munkáját 1913-ban, nyugdíjba vonulásával zárta le, de irodalmi munkásságát csaknem haláláig folytatta. 1920. október 19-én halt meg Budapesten. Eredményes munkájáért sok elismerésben részesült. Így pl. 1893-ban királyi tanácsosi címet kapott, 1895-ben az orosz Szent Anna commandeur keresztjével tüntették ki, 1902-ben magyar nemességet nyert, az 1885-től írói álnévként használt Rudinai előnévvel, 1906-ban miniszteri tanácsosi címet kapott. Halála után emlékünnepelet rendeztek a Kertészeti Tanintézetben. Születésének 125.

évfordulóján, 1975-ben a Kertészeti Egyetemen Emlékülést tartottak, Esztergomban 1983-ban emléktáblát helyeztek el szülőházán.

Sokrétű, alkotó és irányító munkásságával hosszú időre irányvonalat adott a kertészeti oktatás, a korszerű termesztés és értékesítés területén. „Élete, tevékenysége, alkotó ereje abba a történelmi korszakba épült, amelynek nem szemlélője és leírója, hanem formálója volt. Csodáljuk és büszkék vagyunk rá mai utódai . . .”
— írta egyik méltatója.

Főbb munkái:

Az okszerű borászat alapvonalai. Keszthely, 1871. 31 lap.

A szőlőművelés és borászat kézikönyve. Bp., 1883. 394 lap.

Szőlőművelési káté. Bp., 1885. 76 lap.

Szőlőink újjáalakítása amerikai szőlőfajok segélyével. Bp. 1890. 127 lap.

Gyümölcsstermelés. Bp., 1897. 100 lap.

A fatenyésztés, különös tekintettel a községi faiskolákra és befásításokra. Bp., 1898. 303 lap.

A mezőgazdasági gyümölcsstermelés és -értékesítés. Bp. 1898. 223 lap.

Magyar pomológia I—V. füzet. Bp., 1900—1909.

Irodalom

GEDAY Gusztáv: Nagy elődök: Rudinai Molnár István. Kg. 1907. 3. sz.

—: Rudinai Molnár István emlékülés. Kertészeti Egyetem kiadványai. Bp., 1981.

MONOSTORI KÁROLY (1852—1917)

1852. november 7-én született Désen (Szolnok-Doboka vármegye, ma: Dej — Románia). Édesapja Krausz András, erdélyi szász családból származott szabómester volt, édesanyja Román Rózsa. Pályáját még Krausz Károly néven kezdte el és ezen a néven jelentek meg első szép-, valamint szakirodalmi munkái is. Családi nevét 1886-ban változtatta Monostorira.

Gyermekkorát Désen töltötte és itt végezte el az elemi iskola 4 osztályát is. Ezután középiskolai tanulmányait ugyancsak otthon, magánúton folytatta. Családja orvossebészé (felcserré) kívánta képeztetni, azonban Kolozsvárott akkor a sebészképzést beszüntették. Így 1872-ben a pesti Állatgyógyintézetbe iratkozott be, és itt szerezte meg 1874-ben oklevelét.

A tehetséges fiatalembert 1875 februárjában az Állatgyógyintézet élet-, vegy- és természettani intézetében Thanhoffer Lajos tanár mellé vették fel asszisztensnek. E minőségben — ugyancsak jeles eredménnyel — végezte el a keleti marhavéssel kapcsolatos tanfolyamot. Ennek befejeztével Tormay Béla tanár és igazgató mellé nevezték ki tanársegédnek. Az Állatgyógyintézet két kiemelkedő tudós és szervező személyisége mellett eltöltött évek meghatározóan formálták Monostori szemléletét, az országos állategészségügy és állattenyésztés, a szakemberképzés és ismeretterjesztés ügye iránti elkötelezettségét és aktivitását.

1878-ban Temes vármegyében kiütött a keleti marhavész, amelynek elfojtására Dubovác községbe küldték, majd a járvány megszűnte után Vulkánba. Itt ismerte fel, hogy felkészüléséhez megfelelő gyakorlatot is kell szereznie, s ennek érdekében megpályázta a megüresedett segesvári vármegyei központi állatorvosi állást. A pályázatot még ugyanebben az évben el is nyerte és ezt a tiszteletet töltötte be 1881-ig,

amikor állami állatorvosnak nevezték ki és szolgálattételre a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium állategészség-rendőri ügyosztályára rendelték be. Munkaköréből adódóan teljhatalmú miniszteri kiküldöttként vett részt a Duna jobb parti ország részében fellépő járványos állatbetegségek elfojtásában, így 1881-ben Bábólnán, ahol — mint utólag megállapították — a keleti marhavésznek utolsó magyarországi fellépését lokalizálta és szüntette meg. Tevékenységéért ismételt miniszteri dicséretben részesítették.

Tormay Bélának 1884-ben történt távozásával, akit is véglegesen a minisztériumba neveztek ki szak-, majd miniszteri tanácsosnak, az Állatorvosi Tanintézetben Monostori Károlyt bízták meg az állattenyésztési tantárgyak előadásával, amelyek mellett 1889-ig az állatorvosi szülészetnek is előadója volt. Ezt a munkakörét minisztériumi tisztjének megtartásával látta el 1888-ig, amikor júniusban az állattenyésztés nyilvános rendes tanárává nevezték ki és nyugdíjba vonulásáig, 1908-ig vezette az állattenyésztési tanszéket. Az állattenyésztéstan keretén belül általános állattenyésztést, küllemtant, életrendtant (ökológiát), takarmányozást, ló-, szarvasmarha-, juh-, sertés-, baromfi- és ebtenyésztést, gyapjúismerettant, tejgazdaságot, hizlalást stb. adott elő. Tenyésztési felfogásában a darwinista szemlélet jellemezte, azonban az oktatásban a gyakorlati szempontokat helyezte előtérbe. A későbbiekben némileg elmarasztalták, hogy nem követte kellőképpen a modern biológiai irányt. Valójában a tanintézet ebben az időszakban formálódott korszerű és európai hírű tudományos felsőoktatási intézménnyé, ugyanakkor azonban szükségszerű igény volt az is, hogy a végzett állatorvosok az állattenyésztés és -tartás terén gyakorlati ismeretekkel rendelkezzenek. Ezek az állatorvosok kerültek közvetlen kapcsolatba a közép- és kisbirtokosokkal, akiknek a XIX. század végén éleződő gazdasági versenyben megnövekedett a tenyésztési kedvük. Ámde a korszerű tenyésztési eljárásokhoz, a nagyobb termelést biztosító tartási módszerekhez nem volt meg a szükséges alapképzettségük, s részükre egyedül az állatorvos adhatott a körülményeknek megfelelő tanácsokat. (A mezőgazdasági akadémiákon végzett gazdászok ugyanis elsősorban a nagybirtok szolgálatában álltak.)

Monostori Károly az Állatorvosi Tanintézet fejlődésével (1890-től Állatorvosi Akadémiává szervezték át) egyidejűleg, nagy figyelmet fordított az Állattenyésztési tanszék gyűjteményének, szemléltető eszközeinek gyarapítására is. Tanári működésének időszakára esett a millenniumi (1896) és a párizsi világkiállítás (1900), amelyekre ifj. Vastagh György mintegy 50—50 állatszobrot készített Magyarországra legrepresentánsabb állategyedeiről és ezekből a szobrokból az intézet számára is beszerettek. A szobrok elkészítésében tanácsadó szakértőként Monostori is részt vett. A két monumentális kiállításon maga is részt vett szervezőként és munkáját legfelső elismeréssel, valamint Párizsban kapott ezüstéremmel méltányolták.

Az intézmény egyik legnépszerűbb előadója volt és a hallgatók gyakorlati ismereteinek bővítésére — Tormay Béla példáját követve — gyakran, évente mintegy

tíz alkalommal szervezett tanulmányi kirándulást. Fiatalemberként ifjúsági tanárelnök volt és tevékeny részt vállalt a hallgatók társadalmi megmozdulásaiban.

Hivatalos beosztásán kívül számos bizottságban, tanácsban, választmányban dolgozott. Aktív munkatársa volt az Országos Állategészségügyi Tanácsnak, igazgató-választmányi tagja a Magyar Országos Állatorvos Egyesületnek, az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek és a Baromfitenyésztők Országos Egyesületének. Alapító tagja, főtitkára, majd alelnöke volt az Állatvédő Egyesületnek, részt vett a Magyar Kölcsönös Állatbiztosító Társaság, a Fővárosi Állattartók Szövetkezetének tevékenységében. Mindezek mellett az írók és művészek társulatának is tagja volt. Közreműködött a budapesti és vidéki állatkiállítások megszervezésében, részt vett ezek bírálóbizottságaiban, továbbá az Országos Törzskönyvelő Bizottság teendőiben.

Monostori Károly rendkívül aktív és sokoldalú tevékenysége elsősorban szakirodalmi munkásságában nyilvánult meg. Tudományos és ismeretterjesztő cikkeivel nagymértékben hozzájárult a korszerű tenyésztési és hasznosítási ismeretek széles körű elterjesztéséhez. Egykori életrajzi adatközlője, Kossa Gyula szerint irodalmi munkássága 1903-ig mintegy 727 nyomtatott ívet tett ki. Irodalmi munkássága főleg arra az időre esett, amikor a magyar nyelvű szakirodalom megszületett. Részben Monostori Károly tevékenységének, cikkei és könyvei népszerűségének köszönhető, hogy az állattenyésztésben egységes és szakszerű terminus technikus kialakult.

Írásai először a „Gazdasági Lapok”-ban, a „Földművelési Érdekeink” és Nádasy Béla által 1878-ban alapított „Veterinarius”-ban, amelynek kezdetben főmunkatársa, majd később szerkesztője lett — jelentek meg Krausz Károly néven. A későbbiekben a „Köztelek” (1900), valamint az „Állattenyésztési és Tejgazdasági Lapok” szakrovatvezetője, továbbá az „Állatorvosi Lapok” szerkesztője volt. Több mint 3000 szakközlemény fűződik nevéhez, amelyek az említett lapokon kívül a „Gyakorlati Mezőgazda”, a „Mezőgazdasági Szemle”, a „Tejgazdaság”, az „Állatvédelem”, az „Erdélyi Gazda”, a „Mészárosok és Hentesek Lapja” c. újságokban és folyóiratokban, valamint egyéb alkalmi kiadványokban (pl. Állatorvosi Zsebnaptár, kalendáriumok) jelentek meg, sokszor álnéven (Argus, Dézsi, Stefanovics, Stayer stb.), vagy név jelzettel M.K., mk, M—, Mi, i—y, ly, r—r stb. Ismert volt a neve külföldi, elsősorban az osztrák és a német szaklapoknál, amelyek rendszeresen adták közre cikkeit.

Első önálló kötete „A keleti marhavész és lépfene” 1883-ban jelent meg, majd a következő évben a pályadíjat nyert „Gazdasági állataink erdőnyavalyája” című munkája még Krausz Károly néven. Ezt követően szinte minden esztendőben egy új könyv szerzőségét mondhatta magáénak. Legjelentősebb és maradandóbb munkái a korabeli magyar háziállatokról, az erdélyi szarvasmarháról, a muraközi lóról, a kutyafajtákról írt művei. Kiemelkedő munkája a Kovácsy Bélával közösen írt „Ló és annak tenyésztése” című terjedelmes könyv, amelynek első kiadása 1889-

ben, a második 1892-ben, a harmadik pedig 1905-ben látott napvilágot. Vitathatatlan, hogy a könyv alapforrása a kor egyik legismertebb hippológusának, C.G. Wrangelnek Stuttgartban megjelent „Das Buch vom Pferde” című kézikönyve, másrészt viszont nem tagadható, hogy Wrangel a legintenzívebben a magyar lótenyésztéssel foglalkozott, s az, hogy a két szerző a legmesszebbmenőkig a magyar viszonyoknak megfelelően dolgozta át, illetve egészítette ki a német nyelvű forrásmunkát. Vitathatatlan az is, hogy mind a mai napig — terjengős stílusa ellenére — lótenyésztési szakirodalmunk egyik legjobb, forrásértékű munkája ez a 742 oldalas mű. — Ezen kívül szinte mintegy harminc könyve jelent meg, amelyek témája az állategészségtan, állatgyógyászat, szarvasmarha-, juh-, sertés-, házinyúl-, eb- stb. tenyésztéssel, gyakorlati takarmányozással, tartással, vásárlással stb. foglalkoznak.

Monostori Károlyról alkotott képünk nem lenne teljes, ha nem említenénk meg — e rendkívül tevékeny tanár, közéleti személyiség, szerkesztő és szakíró — szépirodalmi munkásságát is. Első zsengéje, „Szép is, rút is” 1872-ben jelent meg az „Erdély” című szépirodalmi lapban. Versei, tárcái, novellái, sőt humoros rajzai fővárosi és vidéki lapokban jelentek meg. Több színművet is írt, amelyek ugyancsak önálló füzetekben láttak napvilágot, sőt budapesti és vidéki színházakban előadásra is kerültek. Így az 50 arannyal jutalmazott „Az utolsó kenet” című népszínműve Blaha Lujza és Pálmay Ilka főszereplésével került bemutatásra. Továbbá kiemelkedő munkái az „Alkonyatkor”, „Babos kötény”, „Civis lánya” stb.

Monostori Károly tanári állásától 1908-ban vonult vissza, 1909-ben pedig végleg nyugdíjazták. Érdemei méltányolására 1910-ben királyi tanácsosi címmel tüntették ki. Nyugdíjba vonulása azonban nem jelentett teljes visszavonulást, mivel továbbra is jelentek meg még írásai. A megerőltető munka azonban felőrölte szervezetét, s a hosszas betegség mindjobban kimerítette: 1917. június 1-jén, 65 éves korában halt meg, s a budapesti Kerepesi úti temetőben helyezték el földi maradványait.

Főbb munkái:

A keleti marhavész és lépfene. Bp. 1883. 64 lap.

Gazdasági állataink erdőnyavalyája. Bp. 1884. 15 lap.

Az állatok ragályos-járványos betegségei és a védőoltás. Bp. 1887. 50 lap.

Vezérfonal az állatorvosi tisztvi vizsgán. Bp.-Kassa, 1889. 96 lap.

Die Schweine Ungarns und ihre Züchtung, Mastung und Verwertung. Berlin, 1891. 99 lap.

Könyv az egészséges állatok gondozásáról és a betegek ápolásáról, az állattenyésztő és állattartó gazda érdekeire való tekintettel. Bp. 1893. 304 lap.

A muraközi ló. Bp. 1894. 24 lap.

A szarvasmarha-tenyésztés alapvonalai. Bp. 1895. 95 lap.
Állatgyógyászati kézikönyv az állatok külső és belső betegségeinek felismeréséről és gyógyításáról. Bp. 1896. 340 lap.
A sertés tenyésztés alapvonalai a kisgazdák szükségleteihez mérve. Bp. 1897. 126 lap.
Budapest székesfőváros közbiztonságának . . . végzett próbavágások eredménye. Bp. 1900. 48 lap.
Könyv az egészséges állatok gondozásáról és a betegek ápolásáról, az állattenyésztő és állattartó gazda érdekeire való tekintettel. Bp. 1900. 200 lap.
A szarvasmarha-tenyésztés alapvonalai. Bp. 1900. 121 lap.
A tejgazdaság alapvonalai. Bp. 1904. 192 lap.
Állategészségtan, állattenyésztő és állattartó gazdák és szakiskolai tanulók használatára. Bp. 1908. 391 lap.
Ebtenyésztés, Bp. 1909. 196 lap.
Állatgyógyászat, vagy . . . hasznos háziállataink betegségeinek megismerése és gyógyítása. 1910. 238 lap.
Kovácsy Béla—Monostori Károly: A ló és annak tenyésztése Bp. 1889. 742 lap.
Kovácsy Béla—Monostori Károly: A sertés, annak tenyésztése és hizlalása. Kassa, 1893. 357 lap.
Monostori Károly — Rekenye József: A lóismeret kézikönyve. Bp. 1896. 211 lap.

Irodalom:

WELLMANN Oszkár: Monostori Károly + (nekrológ) Kt. 1917.
KOTLÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története 1787—1937. Bp. 1941.
KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadónk életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp. 1986.
200 éves a magyar állatorvosi felsőoktatás. 1787—1987. (Szerk.: Holló Ferenc.) Bp. 1987.

MORÓCZ ISTVÁN (1816—1881)

Ludason (Heves m.) született 1816. december 25-én, ahol apja gazdatisztként működött. A gimnáziumot Gyöngyösön végezte, majd a pesti egyetemen a bölcsészeti karra iratkozott be. Nemskára azonban kiderült, hogy a természettudományok sokkal jobban érdeklik, különösen a kémia vonzotta. Ezért az orvosi egyetemen folytatta tanulmányait, ahol 1846-ban oklevelet kapott, de már korábban hosszabb időn keresztül egy magánkórházban végzett gyakorlatot.

1844-ben megismerkedett Török Jánossal, a „Magyar Gazda” szerkesztőjével, aki őt segédtitkárként alkalmazta. Így kapcsolatba került az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettel is, melynek ebben az időben fontos célja volt egy iskola felállítása. Ebben „vegy- és műtan”-ra Moróczot jelölték tanárnak és

egy tanulmányutat biztosítottak számára. 1847-ben először Berlinbe utazott, ahol az egyetemen a korszak jeles kémikusait hallgatta. Innen Poroszországba, majd Hollandiába és Belgiumba vezetett az útja, ahol elsősorban a mezőgazdaság szervezését és annak módszerét tanulmányozta. Utazásának eredményeiről a „Magyar Gazda” hasábjain számolt be. A szabadságharc hírére 1848-ban hazajött és szolgálatait felajánlotta a honvédségnek. Először a nógrádi nemzetőröknél honvédorvos, majd dandár-főorvos, végül a VII. hadtest hadtörzskari főorvosa egészen a fegyverletételig. Aradról 1849 szeptemberében szabadult és néhány hónapi bűjdosás után Pestre jött.

1850-ben az újra meginduló „Gazdasági Lapok” segédszerkesztője lett és ekkor alakult ki egész életén át tartó kapcsolata Korizmiccs Lászlóval. Ettől kezdve különböző formában élete végéig szerkesztette ezt a nagy fontosságú folyóiratot, mely az OMGE hivatalos közlönyévé vált 1860-tól. Korizmiccsal való kapcsolata

egyben azt is jelentette, hogy újra bekapcsolódott az OMGE munkájába, melynek 1851-ben pénztárnoka és előadója, 1854-től kezdve titkára lett. Az Egyesület működtetésében egészen haláláig állandóan részt vett. 1854—1859 között az Országos Szőlőiskola igazgatását is ellátta, ahol a gyakorlati képzés előmozdítója volt, és sokat tett a fajta-elkülönítés érdekében. Maga is kiváló szőlősgazda, akinek kistényi (Pest m.) szőlője és pincéje a legjobbak közé tartozott.

Korizmic László és Morócz István több mint három évtizeden keresztül együtt látták el az OMGE egyre nagyobb és sokrétűbbé váló munkáját. Ebben Moróczot elsősorban a mindennapi apró munka illette, de ezt rendkívül magas fokon és nemcsak lelkiismerettel, de nagy szakértelemmel is végezte. Több éven keresztül rendezett gépkiallításokat, ekeversenyeket. Az 1865. évi kiállítást a király is meglátogatta. 1857-től kezdve egy-egy fontos mezőgazdasági kérdés megoldására pályázatot írtak ki, melyek közül több meg is jelent. A jószágismertetések és leírások megszervezésében ugyancsak nagy része volt. Szerkesztette az OMGE Évkönyvét (1862—1867); 1873-tól kiadta az „Országos Mezőgazdasági Egyesület Közleményei”-t. Ezen kívül betöltötte több alkalommal, 1878-tól pedig haláláig az OMGE pénztárosi funkcióját is, mely tekintve annak folytonosan növekedő vagyonát, nagy feladatnak számított.

Részt vett az 1862. évi londoni, az 1863. évi hamburgi világkiállításon, magyar részről egyik rendezője volt az 1866-os bécsi birodalmi, az 1867-es párizsi kiállításnak. A Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban levelező tagjává választotta, Hajdúböszörmény város díszpolgárságával tisztelte meg. A kormányzat is több kitüntetésben részesítette. Meghalt 1881. október 10-én Budapesten.

Mindig különös érdeklődést tanúsított a kémia, így a mezőgazdasági kémia kérdései iránt. Ilyen irányú munkássága nemcsak a folyóiratokban látott napvilágot, hanem egy könyve is jelzi ilyen irányú ismereteit. Ez vezethette el a borászathoz, melynek nemcsak gyakorlati szakemberének, de elméleti művelőjének is számított. A „Gazdasági Lapok”-on kívül kora más folyóirataiban is írt az állattenyésztésről, a törzskönyvezésről, a selyemhernyó-tenyésztésről és több más kérdésről.

Morócz István egyike volt a szerző-fordító hármasnak (Korizmic László, Benkő Dániel, Morócz István), mely arra vállalkozott, hogy Stephens Henry: „The Book of the Farm” című nagyhírű könyvét a „hazai körülményekre alkalmazza”. Az angol munka először 1845-ben Londonban jelent meg, de a magyar fordítók az 1852. évi 2. kiadást használták. Minden elismerést megérdemelt az a szakmai és szervezőmunka, mely lehetővé tette, hogy az első két kötet magyarul napvilágot lásson, az ötödik pedig 1858-ban elhagyja a nyomdát (1. részletesebben Korizmic Lászlónál). A terjesztés kitűnő szervezése tette lehetővé, hogy az öt kötetet 5000-en felüli példányban jelentették meg, amit eddig egyetlen Magyarországon kiadott mezőgazdasági szakkönyv sem ért el. Ezt az tette lehetővé, hogy 5191 pengőforint adomány gyűlt be és ezért egy kötet előre történő megrendelése esetén 51 pengő-

krajcárba került, ugyanakkor amikor Angliában az egészet 40 pengőforintért lehetett megvásárolni ott a 600 metszetet tartalmazó mű 17 000 példányban kelt el.

A kora legmagasabb színvonalán álló könyv azonban a hazai körülmények miatt nem volt minden részletében alkalmas arra, hogy a magyar gazdáknak útmutatóul szolgáljon.

A könyv valóban nemcsak átdolgozás, hanem teljesen új fejezetek is vannak benne (pl. kukorica), sőt ahol ez szükségesnek látszott, ott az ábrákat is megmagyáritották, illetve újakat iktattak be. Olyan kifejezetten magyar fejezetek is találhatóak benne, mint a „Gazdasági intézetek és egyesületek, (1:321—323), sőt egy agrártörténeti áttekintést is tesz „Gazdasági irodalom” címen (1:333—348), ahol értékelt is; áttekinti a legfontosabb nagybirtokokat, utal azok felszereltségére. Mindez azt eredményezi, hogy ezt az eddig kevésbé értékelt és csak fordításként kezelt munkát, megfelelő kritikával, a korszak jeles magyar agrártörténeti forrásaként lehet felhasználni:

Főbb munkái:

Az alkalmazott vegytan történeti vázlata. Pest, 1846.

Jegyzéke a magyar gazdasági egyesület köztelkén 1857. június 6—10. napjain rendezett általános gazdasági kiállítás tárgyainak. Pest, 1857.

Tájékozódás a Magyar Gazdasági Egyesület által 1860. június 2. Tótmegyeren rendezendő eke- és szántásverseny alkalmára. Pest, 1860.

Az Országos Gazdasági Egyesület Emlékirata a magyarországi vasutak tárgyában. Egy térképpel. Pest, 1862. 27 lap.

Notizen über die wichtigsten landwirtschaftlichen Erzeugnisse Ungarns. Pest, 1863. 34 lap.

Mezei gazdaság könyve (Kiadják Korizmics László, Benkő Dániel, Morócz István.) I—VI. köt. Pesten 1855—1868.

Irodalom:

GALGÓCZY Károly: Emlékbeszéd Morócz István levelezőtag felett. Bp., 1882.

GALGÓCZY Károly: Morócz István. OMGE Emlékkönyve. III. Bp., 1883.

MURAKÖZY IMRE (1838—1909)

Kecskeméten született 1838. január 30-án egy jobb módú református gazdsacsaládban. Anyja Tomó Éva volt. Elemi iskoláit Kecskeméten végezte. Középiskolába Pestre adták, a gimnázium első osztályának elvégzése után azonban a tanulást abbahagyta.

A mindössze 12 éves fiú hazament Kecskemétre s özvegy édesanyja mellett — tavasztól őszig kint élve a tanyákon — a gazdálkodásban segédkezett. A szőlészet mesterségét Városföldön levő birtokuk tanyáján sajátította el. Sokat járt vásárokra, látókörét ily módon is szélesítette. Huszonhat éves korában feleségül vette az ugyancsak vagyonos kecskeméti gazdacsaládból származó Lakatos Terézt.

A Muraközi-család birtokai főként az úrréti és a városföldi, felesége hozománya pedig a ballószögi és ágasegyházi határrészen feküdtek. Az egymástól nagyon távol eső birtokokon nem lehetett volna gazdaságos termelést folytatni, ezért Muraközy Imre azok egyesítésére törekedett. Ennek érdekében pályázta meg és vállalta el a város Szikra pusztáján a pusztabírói állást 1867-ben. Szikra és Alpár pusztát Kecskemét városa a XIX. század elején szerezte meg a gróf Vay családtól. Muraközy Imre odakerülése idején is szinte ősállapotok uralkodtak a várostól keletre, a Tiszáig elterülő határrészen: a közel 10 ezer holdas területen erdők, árterek, bokros-lápos részek váltogatták egymást a silány fűvű homoki legelőkkel. Földművelő gazdálkodást itt alig folytattak. Muraközy Imre kiköltözött a mai lakiteleki Tőserdő mellett levő pusztabírói lakásba, majd 1871-ben ugyanott, a tiszai kompjárás közelében 65 hold puszta földet vásárolt. Birtokára nyomban tanyát épített, földje védelmére akácsorokat ültetett, gyümölcsöst létesített, hozzáfogott az elvadult táj termővé tételéhez. Egy év múlva pedig 12 holdra gyümölcsfákkal vegyített szőlőt telepített. A várostól keletre eső határrészen ez volt az első számottevő szőlőterület. Példáját Szikra pusztán csakhamar követték mások is, nem egyszer ő maga nyújtott hathatós segítséget szőlőt telepítő gazdatársainak.

Amikor szőlője termőre fordult, felmondta pusztabírói állását. Saját földje mellé kisebb-nagyobb területeket vett bérbe a várostól és minden erejét a gazdálkodásnak szentelte. A szőlőtermesztés mellett nagyarányú burgonya-, káposzta- és dohánytermelésbe fogott, termékei értékesítését is maga bonyolította. Egyidejűleg szárazmalmot állított fel, majd cséplőgépet vásárolt s a magán kívül bérceplést is végzett. Tanyáján pálinkafőző üstöt helyezett üzembe, bognár- és kovácműhelyt állított fel, majd tégláregétőt létesített. A korszerű gazdálkodás minden fontosabb elemét és területét kipróbálta, s ha bevált, alkalmazta is. Sikeres kezdeménye-

zései természetszerűleg tekintélyes hasznot hoztak neki, ám egyúttal a környezetét is serkentették korszerűbb termelési eljárásokra.

Bekapcsolódott a kiegyezés után kibontakozó nagyarányú Tisza-szabályozási munkálatokba, egyéni érdekei és a város közérdeke egyaránt erre ösztönözték. A tiszai áradások által gyakran elöntött szikrai határrészek ármentesítéséhez is az 1879-es nagy tiszai árvíz után fogtak. Védgátak emelésére, átvágásokra és nagyszabású belvízcsatornák kiépítésére került sor. Az egyik ilyen több kilométer hosszan húzódó belvízlevezető csatorna megépítésével a Kécske—Kecskeméti Ármentesítő Társaság Muraközy Imrét bízta meg, akinek ajánlatát a megfelelő versenytárgyaláson találta legkedvezőbbnek a társaság.

Joggal hangoztatta életrajzírója: „Muraközy Imre nagyon energikus, nagy erejű, magában bízó, hatalmas testi erővel rendelkező és bátor ember volt. . . . Gazdasága valósággal mintagazdaság lett, gyönyörű jószágokat nevelt, természetményei párjukat ritkították, s a kecskeméti kiállításokon mindig első díjban részesültek.” Azok között is kiemelkedő egyéniségnek számított, akik az egyre erőteljesebben kibontakozó tőkés agrártermelés sodrásában a vállalkozó szellemű, az újítások iránt fogékony parasztember típusát testesítették meg. Muraközy Imre azonban szorgalmát, fogékonyságát és vállalkozó szellemét nem csupán vagyonának gyarapítására, gazdasága és családja felemelkedésére fordította. Felszabaduló energiáinak egy részét a közérdek szolgálata, a közhaszon növelése kötötte le. Valójában ez emelte őt kortársai, a vállalkozó szellemű parasztek között is kivételes helyre.

Közjólétet szolgáló tevékenységét két fontos területen fejtette ki. Ahogy saját gazdasága az 1870-es évek közepétől megerősödött, termelése kiszélesedett és modernizálódott, mind gyakrabban hangoztatta, hogy a város tulajdonában levő hatalmas földterületeket — Szikra pusztán éppúgy, mint a 150 ezer holdas határ többi részén — ne bérletek formájában, hanem parcellázásokkal, örök tulajdonként való eladásokkal hasznosítsák. Hiszen az egy-két éves, többnyire rövidlejáratú bérleti időszakban — mutatott rá Muraközy Imre — nem lehet érdeke a bérbevevőnek, hogy a jelentős beruházást igénylő korszerűbb és intenzívebb gazdálkodásra áttérjen. Különösen nem lehet érdeke a hosszabb távon kifizetődő szőlő — és gyümölcs kultúra meghonosítása. Márpedig a kecskeméti határ hatalmas kiterjedésű homokos földjein a termelés előrehúzó ágazata — ismerte fel korát megelőzve Muraközy Imre — csakis a szőlő- és gyümölcs termelés lehet. Nézetei azonban éveken át nem találtak kellő visszhangra, megvalósításuk feltételei csak az 1880-as évek végére alakultak ki. A városi gazdálkodás növekvő terhei, a település lassú modernizálása, a közintézményi hálózat kiépítése egyre sürgetőbben követelték a megfelelő pénzforrások előteremtését. Ugyanakkor a filoxérvész pusztításának ellensúlyozása a homoki szőlőtelepítések addig példátlanul nagyarányú felkarolásával járt. Ez a felfokozott figyelem és szorongató pénzínség készítette a várost arra, hogy Muraközy Imre elgondolásait megszívlevélve, az 1880-as évek végétől, az 1890-es évek elejétől nagyszabású parcellázásokba fogjon. Ezek a

parcellázások éppen Szikra pusztán kezdődtek, ahol 5—10—20 holdas parcellákban mérte ki és adta el a város saját földjeit arra vállalkozó s a homokra szőlőt telepítő szegényeknek, kisembereknek. Ennek keretében vásárolt maga Muraközy Imre is két helyen 10—10 holdat magának és gyermekeinek, s telepített azokra nyomban szőlőt és gyümölcsösöket. Így létesültek a szikrai határrészen néhány év leforgása alatt mintegy 2000 holdat kitevő szőlőtelepek. Elmúlt már ötven éves, amikor 1890-ben az egyik eladásra kerülő magán-birtokot is megvásárolta. A földbirtokra tanyát építtetett, artézi kútat fúratott. Az újonnan vásárolt birtokon is 10 holdas szőlőtelepet hozott létre s az artézi kút vizével szőlőjét és rétföldjeit öntözte.

Muraközy Imre azonban nem csupán a parcellázásoknak és a kisüzemi szőlőgyümölcs termelésnek volt az első és az egyik nagyhatású szószólója. Tőle indult ki az a kezdeményezés is, hogy a város ne csupán másokat buzdítson a kertkultúrák kiszélesítésére, de ő maga is jó példával járjon elől. A legkorszerűbb termelési eljárások kikísérletezése és elterjesztése, a példaadás és a várható jövedelem érdekében szorgalmazta, hogy a Szikrán a város maga is létesítsen nagyüzemi szőlőtelepet. Elgondolásait nagyban segítette, hogy a város gazdasági tanácsnoka fivére, Muraközy János, a város nagyformátumú polgármestere pedig akkor Kada Elek volt. Muraközy Imre ösztönzésére és fivérének hathatós és odaadó támogatása nyomán így határozta el 1889-ben a város, hogy a Szikrán 50 holdas szőlőtelepet létesít. A telepítés 1891-ben indult meg. A kezdeti sikereken felbuzdulva, később a telepítendő terület nagyságát felemelték s a város szikrai szőlőbirtoka 1895-ben már 160 holdra emelkedett.

Több mint negyven éven át dolgozott, tevékenykedett szüntelenül tanyáján, tanyáin. Felívelő pályafutását kezdeményező készségének, leleményes felismerésinek, vállalkozói szellemének köszönhette. Tulajdonképpeni kibontakoztatásához ugyanakkor szerencsés feltételeket teremtett a Duna—Tisza közti szőlő- és gyümölcsstermelés fellendülésének történelmi folyamata. Okkal írta róla Kiss Albert: „Muraközy Imre kitörölhetetlenül beírta nevét Kecskemét város szikrai és alpári gazdaságának, valamint a puszták hasznosításának, Kecskemét város szőlő- és gyümölcsstermesztése nagyarányú fejlődésének történetébe.”

Meghalt Kecskeméten 1909. augusztus 22-én.

Irodalom:

KISS Albert: Idősebb Muraközy Imre, 1838—1909. Kecskemét, 1935.
GESZTELYI NAGY László: A homok hősei, Kecskemét, 1938.

MUTSCHENBACHER EMIL (1878—1945)

1878. december 31-én született Budapesten. Középiskolai tanulmányait a piarista gimnáziumban végezte, majd a Budapesti Tudományegyetemen joghallgató lett. 1903-ban „sub auspiciis regis” doktorátussal fejezte be egyetemi tanulmányait. Ekkor Bécsbe és Berlinbe utazott, ahol a Mezőgazdasági Főiskolán, illetve az egyetem agrárpolitikai szemináriumán tanult. Európa valamennyi országában járt tanulmányúton, ezekben az országokban a különböző gazdasági akadémiákat látogatta.

Fiatal korában igen nagy hatással volt rá Concha Győző, a magyar politikai tudomány egyik kiváló képviselője, elsősorban az ő hatására kezdett gazdaságpolitikával foglalkozni.

Fiatalon lett az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alkalmazottja, ahol fokról-fokra lépett elő ügyvezető

igazgatóvá. (1907-ben segédtitkár, 1912-ben ügyvezető titkár, 1925-ben főtitkár, 1926-ban ügyvezető igazgató.) Közel 20 éven keresztül irányította az OMGE agrárpolitikai és szakirányú tevékenységét.

Elismert szakértője volt a vám-, hitel- és adóügyeknek. Számtalan szakcikk jelent meg tőle, amelyekben elsősorban ezekkel a kérdésekkel foglalkozott, segítséget nyújtva ezzel a termelőgazdáknak. Ezek a cikkei a „Köztelek” hasábjain jutottak el az olvasókhöz, ahol Budai Barna halála után már mint főszerkesztő irányította a munkát. Meghatározó szerepet játszott az agrárpolitikai és a különböző szakterületek kérdéseit tárgyaló cikkek megjelenésében. Nagy szakértelemmel irányította a „Köztelek” írógárdáját, egész irónemzedéket nevelt az agrártudomány számára. Irányítása alatt a „Köztelek” mindig olyan témákat keresett és dolgozott fel, amelyekkel az ország gazdaközönségét jó irányba tudta befolyásolni. Főszerkesztőként nem volt mentes a kor szellemétől, hiszen a „Köztelek” elsősor-

ban a nagybirtokos osztálynak szólt. Szakmailag nagy hozzáértéssel végezte főszerkesztői munkáját, de elsősorban a nagybirtokosok érdekeit szem előtt tartva.

Nem volt politikusalkat, képviselőnek sem jelöltette magát, mégis 1913-tól a felsőház tagja lett. Ekkor küldte a mezőgazdasági érdekképviselő tagnak a felsőházba, ahol párton kívül foglalkozott vám-, hitel- és adóügyekkel, birtokpolitikával és a mezőgazdasági munkásüggyel is. Több bizottság, így a földművelésügyi, kereskedelmi, közlekedési, pénzügyi bizottság tagjaként aktívan részt vett a különböző törvényjavaslatok előkészítő munkájában és megvalósításában.

Az első világháború után 1922-től ő is részese volt az új vámtarifa kidolgozásának, ennek megalkotásában a kormány önálló álláspontja mellett a nagybirtok és nagyipar érdekképviselői szervei, az OMGE és a GYOSZ játszottak vezető szerepet.

Aktív részvételét a különböző gazdaságpolitikai döntésekben 1923-ban gazdasági főtanácsosi, 1927-ben kereskedelmi főtanácsosi címmel jutalmazták.

Cikkei, tanulmányai mellett több könyv szerzője, illetve társszerzője. A „Mezőgazdasági adóügyi kódex” című könyv 1925-ben jelent meg, amelynek munkájában részt vett, a „Mezőgazdaság és adópolitika” című bevezető fejezet megírásával. Ebben kifejti, hogy az adókérdés minden gazda számára létfontosságú, ezért volt szükség az adóügyi kódex összeállítására, amelyben az ország egész adórendszerét ismertetni kell. Ennek oka, hogy nincs olyan adó, amely közvetve vagy közvetlenül ne érintené a mezőgazdaságot. Ez a könyv az első, amely a mezőgazdaságra vonatkozó, a mezőgazdasági termelés érdekeit bármely szempontból érintő valamennyi hatályban levő adó- és illetékügyi rendelkezést összefoglalja, és bárki számára megkönnyíti az eligazodást. Elsősorban tanácsot akart adni a gazdáknak, segített eligazodni az adók útvesztőjében. A könyv részletesen tárgyalja a kivethető adókat (föld-, ház-, általános kereseti, jövedelem- és vagyon-, törvényhatósági és községi, forgalmi és fogyasztási adókat, valamint a mezőgazdasági illetékeket és a vámjövedéket.)

Tanulmányai a külföldi szaklapokban is megjelentek. A Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet munkájában is részt vett, szerkesztette az Intézet közleményeit. Ugyancsak szerkesztője volt a „Mezőgazdasági Vámpolitikai Központ Kiadványai”-nak, egyik munkatársa a „Révai Nagy Lexikon”-nak.

Szakértelmét nemcsak az OMGE igazgatójaként és a „Köztelek” főszerkesztőjeként kamatoztatta, hanem különböző országos bizottságok tagjaként is. Így többek között a Magyar Kereskedelmi és Statisztikai Értékmegállapító Bizottság szakosztályi elnöke, a Gazdaságkutató Intézet alelnöke, a Földteherrendező Országos Bizottság, a Kartell Bizottság, a Darányi Ignác Agrártudományi Társaság tagja volt.

Mutschenbacher Emil 1945. május 23-án Budapesten, 67 éves korában tragikus körülmények között hunyt el.

Főbb munkái:

Az 1911. évi gazdakongresszus . . . naplója. (Szerk. Rubinek Gyula—Mutschenbacher Emil.) Bp., 1911. 352 lap.

Magyar mezőgazdasági politika. Bp., 1912.

Mezőgazdaságunk díjszabáspolitikai kívánságai. Bp., 1914. 41 lap.

A magyar mezőgazdaság tarifális kiváltságai. Bp., 1914.

Időszerű mezőgazdasági kérdések. Bp., 1941.

Matlaszkovszki Tádé—Mutschenbacher Emil: Háborús gazdálkodás. Mezőgazdasági vonatkozású háborús törvényhozási és kormányzati intézkedések és útmutatás a rendkívüli viszonyokhoz alkalmazott mezei és kerti gazdálkodásra. Bp., 1915. 165 lap.

Mutschenbacher Emil—Förster Lajos: Mezőgazdasági adóügyi kódex. Bp., 1925. 428 lap.

Irodalom:

Emlékbeszéd Czettler Jenőtől. MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

MUZSNAY GÉZA (1865—1935)

Torda-Aranyos vármegyében, Kercsed községben (ma: Stejăriș — Románia) született 1865 augusztusában. Szüleinről, származásáról nem tudunk. 1883-86 között tanult erdészetet Selmecbányán (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia). Állami szolgálatát 1886-ban kezdte meg mint műszaki díjnok a Lippai Főerdőhivatalnál.

Muzsnay Lippán (ma: Lipova — Románia) a mintegy 65 ezer hektáros állami birtokon a középhegységi és síksági (Maros-menti) tölgyerdők kezelésével ismerkedett meg. A főerdőhivatal valamennyi erdejét üzemterv szerint kezelték, főleg, szálerdő üzemmódban. A lippai szolgálat tanulságait, elsősorban a lombfák természetes felújítási eljárásait Muzsnay későbbi beosztásaiban jól tudta hasznosítani.

1890-ben a Földművelődésügyi Minisztériumba került, ahonnan a következő évben Zsarnócára (ma: Žarnovica — Csehszlovákia) küldték. Zsarnócán erdészi, majd 1897-től főerdészi rangban az erdőrendezési hivatalt vezette. Muzsnayt zsarnócai működése tette országos hírű erdészé. Az ottani középhegységi erdőkben a természetes felújítási mód kiterjedését illetően a legnagyobb volt az egész országban. Az alkalmazott fokozatos felújítási eljárást a századfordulón már a „zsarnócai rendszerként” emlegették az országban. (A fokozatos felújítás során az idős faállományt több lépcsőben úgy termelik ki, hogy a fiatal fácskák a magtermés útján, természetes úton megjelenjenek, új erdőt alkossanak.) Muzsnay Géának mint erdőrendezőnek abban volt nagy szerepe, hogy az említett felújítási módnak megfelelő, az erdőművelés érdekeit szolgáló üzemterveket állíttatott össze, érvényesített Zsarnóca környékén.

Muzsnay Géza 1890-től publikált az „Erdészeti Lapok”-ban. Előbb kisebb írásokban növényfajokról, növényélettani kérdésekről értekezett, majd többször ismertette a zsarnócai felújításokat. Az 1890-es évek második felében egyre többet foglalkozott az erdőrendezés elméleti kérdéseivel is. Az 1900. évi párizsi világkiállításon tölgy- és jegenyefenyő fatermési táblákat mutatott be, ugyanebben az évben figyelemre méltó cikket közölt a zsarnócai erdők múltjáról.

1901-ben átvette a kolozsvári (ma: Cluj-Napoca — Románia) erdőrendezőség vezetését. Kolozsvári tevékenységéről keveset tudunk, ebben az időben cikkei sem jelentek meg. 1905—1906-ban újra a földművelésügyi minisztériumban dolgozott, majd 1906 őszén főiskolai rendes tanári kinevezést kapott Selmecbányára.

Muzsnay Géza mint az erdőrendezéstani tanszék vezetője 1906-tól 1911-ig tanított Selmecen. A szűkebben vett erdőrendezéstanon kívül erdőértékszámítástant és erdészeti statisztikát és adminisztrációt is előadott. Főiskolai tanárként több

ország erdőrendezési és felsőoktatási rendszerét tanulmányozta. Külföldi megfigyeléseit a szakajtóban publikálta. Ugyancsak többször írt a hazai erdészeti felsőoktatás kérdéséről is. 1910-ben a tantervre, a vizsgarendszerre és egyéb, a főiskolai oktatás hatékonyságára vonatkozó javaslatokat terjesztett be a főiskola tanácsához. Tervezetében a gazdasági tárgyak oktatását szorgalmazta és azt, hogy az elméleti oktatást jobban közelítsék a gyakorlathoz. Előadásaiiban, az erdőrendezés és a hozzákapcsolódó tárgyak oktatásában ő maga igyekezett ezeket az elveket megvalósítani. Az erdőrendezést, mint az erdők számbavételét, az erdőben szükségessé váló munkák tervezését, az erdők leírását, beosztását és nyilvántartását, továbbá ezek megvalósításának elemzését tárgyaló előadásait a hallgatók jegyzetei alapján sokszorosították. Muzsnay azonban selmeci tanárkodása idején két összefoglaló művet is írt. Az „Erdőrendezésünk fejlesztéséről” szóló könyv 1911-ben, az „Erdőrendezéstan” egy évvel később látott napvilágot.

„Régi óhajta a magyar erdészközönségnek — írta az 1911-ben megjelent könyve előszavában —, hogy erdőrendezési rendszerünket a kor követelményeinek megfelelőleg módosítsuk s erdőgazdaságunknak minél fokozottabb mértékben való fejlődését ez által is megkönnyítsük.” Művét teljes egészében a végrehajtandó módosításoknak szentelte. Gyakorlati tapasztalatai és a személyesen is tanulmányozott külföldi példák alapján az — 1879. évi erdőtörvény nyomán kiadott — első erdőrendezési utasítás sok pontját módosításra javasolta. Rámutatott, hogy mind az erdőgazdaság, mind a nemzetgazdaság az eltelt harminc év alatt nagyot fejlődött, ezért szükség van az erdőrendezési utasítások módosítására is. Főleg a természetes felújítások, a nevelővágások és az erdészeti szállítások igényeinek figyelembe vételével szedte pontokba a végrehajtandó módosításokat. Nyomatékosan rámutatott azonban, „hogy nekünk az erdészet terén mindennemű újításnál első sorban a hazai viszonyokat s ezen belül is a helyi viszonyokat kell szem előtt tartanunk s ahol csak lehetséges, mindenütt a meglévő alapokra kell építenünk.”

Amikor 1911 szeptemberében megvált a főiskolától, elhatározta, hogy erdőrendezési előadásait könyv alakban is megjelenteti. Az „Erdőrendezéstan”-t úgy építette fel, hogy az a korábbi, mások által írt erdőrendezési műveket mintegy kiegészítse. Legfontosabbnak azt tartotta, hogy a hallgatóknak adandó ismereteken túl a gyakorlati szakemberek az üzemterv megfelelő rovatainak kitöltésekor kézikönyvként tudják használni. Muzsnay az említett két művével korának legkitűnőbb erdőrendezési szakírójává vált. Irányadó könyveit az első világháborút követő új erdőrendezési utasítás kidolgozásakor is figyelembe vették, az általa javasolt módosítások jelentős részét 1920-ban miniszteri rendelet formájában országosan is bevezették.

1911-ben erdőtanácsosként került vissza Zsarnócára, vette át az ottani erdőhivatal vezetését. 1912-ben már főerdőtanácsosként folytatta azokat a természetes felújítási eljárásokat, amelyeket erdőrendezőként első zsarnócai szolgálata idején megismert. Ebben az időben a bükkállományok felújításában lényeges újításokat

vezetett be. A bükkösöket úgy igyekezett felújítani, hogy a lékes bontás után mesterségesen ültetett jegenyefenyő-csemetéket. A jegenyefenyő-eleggyel az erdő értékét kívánta emelni. Amikor 1918. augusztus 18-án nyugalomba vonult, Magyarország talán legértékesebb erdeit hagyta hivatali utódaira.

Arad megyébe költözött, ott élt élete végéig. A szülőföld szeretete, a lippai főerdőhivatalnál eltöltött évei odakötötték, vállalta a kisebbségi sorsot. Az Országos Erdészeti Egyesülettel, magyarországi szaktársaival azonban végig szoros kapcsolatot tartott fenn. Továbbra is publikált, főleg erdészeti politikai írásai jelentek meg az „Erdészeti Lapok” hasábjain. Utolsó műve („A fokozatos felújításmód múltjából a régi Magyarországon”) abban a számban olvasható, amelyikben a halálhíre is.

1935. november 19-én Aradon hunyt el. „Mint ember, mint kortárs és mint barát a legkiválóbbak és legértékesebbek egyike volt” — írták nekrológiájában.

Muzsnay Géza a századforduló erdészei között elsősorban nagytudású és komoly elméleti és gyakorlati eredményeket elérő erdőrendezőként volt ismert. Selmeci professzorként, szakcikkei révén jelentős erdészeti politikai tevékenységet végzett. A sikeres természetes felújítási eljárásai miatt gyakorlati erdőművelőként is tisztelhetjük őt. Sőt néhány írása az erdészettörténet iránt érdeklődők számára is becses.

Főbb munkái:

A középhegységi erdők felújítása köréből. Bp., 1901. 39 lap.

A kincstári erdőkre vonatkozó üzemtervek, üzemnyilvántartási könyvek és üzemátvizsgálási munkálatok alakjának egyszerűsítéséről EL. 1908. 1. 2. és 3. sz.

Erdőrendezésünk fejlesztéséről. Selmeczbánya, 1911. 210 lap.

Erdőrendezéstan. Bp., 1912. 410 lap.

Irodalom:

— —: Muzsnay Géza. EL. 1935. 12. sz.

MÜHLE VILMOS (1845—1908)

1845. szeptember 21-én született a csehországi Kulmban, Karlitz mellett. Szülei ugyan szegények voltak, de a gyerekeket nagyon szerethették, hiszen Vilmost követően még 11 gyermekük született.

Szülőföldje szépsége megragadta az ifjú Mühle Vilmost és egész életét elkötelezte a természet, a növények mellett. Elemi iskolái után a négy reáliskolát Teplicen végezte el. Ezt követően Westphalen gróf kertészetébe került kertésztanulónak. Háromévi tanulói idő után a nagy hírű Thun—Hohenstein grófi uradalom Tetschenben fekvő kertészetébe szerződött. Abban az időben ez a kertészet Európában az elsők közé tartozott. Többek között innen kerültek ki az első orchideák is, amely révén az Elba partján fekvő tetscheni kertészet világhírvé vált.

A gyors felfogású és tehetséges fiatal Mühle Vilmos három éven keresztül volt hatalmas kiterjedésű orchideatelep legfőbb intézője. Ezt követően Németországban tökéletesítette kertészeti tudását. Majd szakmailag felkészülve 1866-ban Magyarországra jött, Temesvárott (ma: Timișoara — Románia) vállalt munkát. Mint főkertész átvette a Niemetz F. W. kereskedelmi kertészet vezetését.

1869-ben megnősült. Egyre feszítőbbnek érezte beosztott helyzetét és amikor anyagi lehetőségei megengedték, 1875-ben — még mindig fiatalon — harmincéves korában önállósította magát. Ugyancsak Temesvárott kereskedelmi kertészetet, magkereskedést és virágüzletet alapított. Önálló kertészetében jól kamatoztatta nagy tudását és gazdag nemzetközi szakmai tapasztalatait. Felfogta a modern kor követelményeit, igyekezett mindig újat alkotni. Számos növényfajtát kipróbált, igyekezett azokat a magyar éghajlathoz idomítani. A nagymértékű növényhonosí-

tással és magtermesztéssel arra törekedett, hogy csökkentse a külföldről történő virág és más kertészeti termékek (magok, facsemeték stb.) behozatalát.

Hozzáértő, szakszerű munkájának eredményeként néhány év alatt kertészete olyan magas szintre jutott, hogy ő maga exportált — növényeiből, virágmagvaiból, facsemetéiből — Nyugatra és a Balkánra, ahonnan a francia árut szorította ki.

A korabeli krónikás szerint a „temesvári Mühle-féle szegfűmagvak métermázsaszámra özönlöttek külföldre s különösen Amerikába is, mert a figyelmes tenyésztő csodás szegfűvirágzást teremtett az erős déli magyar napsugár áldásos behatásával.” Nemcsak a szegfűmagvakkal aratott sikert, az 1885-ös országos kiállításon a holland tulipánhagymái is nagy feltűnést keltettek.

Ebben az évben 1885-ben kezdett rózsatermesztéssel foglalkozni és itt megpróbált új utakat keresni. Ennek eredményeként több távoli rózsafajt honosított meg hazánkban, illetve több új rózsafajta teremtett.

Ismét a korabeli szemtanút idézzük: „A temesvári rózsatelep elképzelhetetlen színpompájával országos hírre tett szert és évente százával, sőt ezrével keresik fel a rózsakedvelők és rózsaszakértők.

Mühle Vilmos azonban nemcsak a kertészet gyakorlati oldalát művelte. Komoly szakirodalmi munkásságot fejtett ki és a korabeli szaklapoknak („A kert,” „Kertészeti Lapok” stb.) állandó munkatársa volt. Sőt azonkívül, hogy szerzőként tanulmányait, cikkeit megjelentette, 1893 szeptemberében átvette Kaufmann Ernőtől, a „Rózsa Újság” szerkesztését is. Ebben az újságban hat éven át igyekezett az újabb rózsafajok és azok szaporításának híveket szerezni. A Rózsa Újságban állandó általános kertészeti rovat is volt, biztosítva a kitenkintést és a kertészeti fejlődéssel való lépéstartást. A Rózsa Újságot „Ungarische Rosenzeitung” névvel németül is kiadta. A rózsák mellett kertészetében nagy szeretettel termesztette a Dahliát, Crysanthemumot és a Cannát is. Ezen növénykultúrákkal is európai hírre tett szert.

Később érdeklődése a gyümölcsfák és más haszonnövények felé fordult, ezért a Temesvár erzsébetvárosi kertészeti telepét fa- és cserjeiskolákkal bővítette. Faiskolai termékei is olyan minőségűek voltak, hogy ezekből is jelentős mennyiséget tudott exportálni. A Mühle-féle kertészeti telep a század végére hazánk egyik legnagyobb és legszakszerűbb kertészeti telepe volt, ahol a 138 katasztrális holdból 113 holdas faiskolát tartottak fenn, 15 katasztrális holdon az európai hírű rózsakertészet virágzott és 10 holdon a honosítandó exotikus növények, a kísérleti telep helyezkedett el.

Mühle Vilmos valóban megújítója volt a magyar kertészetnek. Az előbbieken felsorolt kiváló szakmai (gyakorlati) munkáját számos kertészeti kiállításon szerzett kitüntetés és oklevél is bizonyította. Ugyanakkor szervezte, irányította a magyar kertészeti életet (az Országos Magyar Kertészeti Egyesület választmányi tagja volt) és külföldön is képviselte nemzetünket.

Zsűritagként, az Országos Magyar Kertészeti Egyesület képviselőjeként több nemzetközi kiállítás zsűrijében dolgozott Londontól Szentpétervárig. A kor híres külföldi kertészeivel állandó levelezésben állt, méltán mondhatjuk tehát, hogy a csehországi születésű, német anyanyelvű Mühle Vilmos sokat tett a magyar kertészet fellendítéséért és elismeréséért. Ez utóbbira kitűnő példa az, hogy vásárlóinak külön tanácsadót (kertészeti szakkönyvet) írt és nyomtatott ki saját költségén.

A „Mühle tanácsadója a kertművelésben” című könyve 1904-ben jelent meg 164 oldal terjedelemben, majd haláláig évente — kissé átdolgozva — újra kiadta a könyvet. Terményeiről is könyv alakú katalógust jelentetett meg, mint pl. az 1904-ben kiadott „Mühle-féle őszi termesztmények.”

Szakkikkeit magyarul írta, az előbb említett kiadványokat a „Rózsa Újság”-hoz hasonlóan azonban németül is megjelentette.

Házasságából két fia született. Mühle Vilmos mindkettőt kertésznek nevelte. Ahogy felnőttek, külföldre küldte őket tanulni. Vilmos fiát — akivel a magtermesztést kedvelte meg — Németország, Olaszország, Mexikó, Kalifornia, Japán és Kína magtermesztőihez küldte tanulni. Fájdalom, hogy a tanulmányút alatt olyan betegséget szerzett, hogy fiatalon, 27 éves korában elhunyt. Ezzel sírba szállt Mühle Vilmosnak az a terve, hogy a magtermesztést Magyarországon általánosan elterjeszti.

Árpád fia hasonlóképp megjárta Amerikát, Kínát, Japánt, valamint az összes nevezetesebb európai céget, és apja halála után ő vette át a kertészet vezetését. (A magüzletet 1908. január 1-jén adta át fiának).

A koronás arany érdemkeresztel kitüntetett Mühle Vilmos műkertész, 1908. szeptember 15-én, 63 éves korában halt meg. Holttestét Temesvárott helyezték örök nyugalomra, ahol utcát neveztek el róla.

Főbb munkái:

Mühle tanácsadója a kertművelésben. Temesvár, 1904. 164 lap.

Mühle-féle őszi termesztmények. Bp. 1904. 60 lap.

Herbalkulturen. Temesvár, 1904. 52 lap.

Rathgeben für Gartenbau. Bp. 1904. 140 lap.

Rathgeben für Gartenbau. Bp. 1905. 148 lap.

Irodalom:

— —: Mühle Vilmos. KL. 1908. 10-11. füz. 312—316. lap

NÁDASKAY BÉLA (1848—1933)

Nádaskay Lajos és Téli Franciska fia 1848. április 30-án született Pesten. Édesapja Hernádnémetiből származott, hírlapíró, majd szerkesztő volt, fiatal korában orvosnak készült, fiát is orvosnak szánta.

Nádaskay Béla középiskolai tanulmányait a pesti kegyesrendiek-nél, állatorvosi tanulmányait az Állatgyógyintézetben végezte. 1867-ben kitűnő jellel állatorvosi oklevelet szerzett. Ezután iratkozott be a Tudományegyetem orvosi karára, ahol 1871-ben orvosdoktorrá avatták. 1870 júniusától a pesti Állatorvosi Tanintézet bonc- és élettani tanársegédévé, 1872-től prosectorrá nevezték ki.

1869-ben végiglátogatta a bécsi, müncheni, stuttgarti, zürichi, berlini és dresdai állatorvosi intézeteket. Ezen a tanulmányúton tanulta meg többek között a bonctani preparátumok készítésének alapfogásait. Az anatómia tanszék szegényes gyűjteményét később saját készítményeivel gyarapította.

Az 1885-ös országos kiállításon, az 1896-os ezredévi kiállításon preparátumaival szerepelt, az 1900-as párizsi világkiállításon a közreműködők aranyérmét nyerte el anatómiai készítményével, amely még ma is féltve őrzött kincse az egyetem gyűjteményének. 1887-ben ő preparálta ki a Kincsem nevű versenyló csontvázát is, mely ma is látható a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. 1875-ben a keszthei Gazdasági Tanintézethez nevezték ki rendes tanárnak, egy szemeszter után azonban előző állásába helyezték vissza. Ugyanebben az évben öthónapos tanulmányutat tett Párizsban és Münchenben, ahol állatorvosi iskolákat tanulmányozott. Itt érezhette a hazai oktatásban szükségét annak az anatómiai könyvnek, melyet 1877-ben maga alkotott meg, s mely 1905-ig három kiadást ért meg. „A hasznos háziállatok leíró bonctanának kézikönyve” a korábban csak állattenyésztés-

tő gazdák számára fordításban megjelent állatbonctan- és élettankönyvek után az első magyar nyelvű állatorvosi anatómia könyv, amely „az ifjúság figyelmét felkelteni képes, didaktikai szempontból jól felépített, a klinikumra előkészítő funkcionális és tájanatómiát adott, alkalmas volt feladatának teljesítésére, a klinikai szemléletre és gondolkodásmódra való előkészítésre.” A könyvet saját rajzaival illusztrálta és saját költségén jelentette meg. Míg az első kiadásban szövettani „górcsói”-rész nincs, az 1892-es második kiadás Thanhoffer Lajos szövettani rajzait is tartalmazza. Nádaskay bevezetője szerint ez a kötet már közeledés az összehasonlító bonctanhoz, egyúttal — mint ahogy az később beigazolódott —, sikeres kísérlet az orvosi és az állatorvosi anatómia nómenklatúrájának egységesítésére. A csont-, izom-, és zsigertan mellett terjedelmes részt szentelt az ér-, és idegtannak, különös tekintettel az agyvelő anatómiájára, amivel számos neves külföldi anatómust előzött meg.

1883-ban rendkívüli tanári címet kapott. Addig azonban az anatómián kívül felváltva növénytant, fizikát, ásványtant, állattant, szülészetet és törvényszéki állatorvostant adott elő. 1887-ben és 1889-ben adták ki „Állati szülészettan” című kétkötetes munkáját, az elsőt Magyarországon e témában, s az ő szerkesztésében jelent meg 1879-ben és 1880-ban az „Állatorvosok Zsebnaptára” is.

Jelentős művei közé tartozik még összehajtható, színes képekből álló szarvasmarha- és lóanatómiai atlasza, valamint Schwenzky Árminnal együtt írt „Patkolástani kézikönyve”, amely ugyancsak több kiadást ért meg.

1878. január 1-jén megindította az 1880-ig havonta kétszer, majd ettől kezdve havonként megjelenő „Veterinárius” című állatorvosi szaklapot. 1881-től átadta a lapot a Magyar Országos Állatorvos Egyesületnek, melynek alapításában tevékenyen részt vett, s mint az egyesület titkára, a lapot 1882 augusztusáig szerkesztette tovább. 1887-től az egyesület alelnöke volt 1912-ig, ekkor tiszteleti tagjává választották.

1887-ben a leíró- és tájbonctan ny. rendes tanárává nevezték ki. Az 1890—1891-es tanévben rektorhelyettes volt, tanévnyitó beszédében így vall magáról Eötvöst idézve: „aki a tudomány körében újat nem talált ki, hanem mindig csak azon ösvényen tartotta magát, melyen előtte mások jártak, legalább ezáltal érdemli utódainak köszöntetét, hogy az ösvényt, melyet használt, tágasabbá és járhatóbbá tette.”

1909 decemberében, negyvenévi szolgálat után, saját kérésére nyugállományba vonult, s ettől kezdve rákospalotai otthonába vonult vissza, ahol két fia, Ferenc és Richard, valamint felesége szeretete vette körül, s a zene és a képzőművészet töltötte be életét.

A millenniumi kiállítás alkalmával szerzett érdemei elismerésül a király a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntette ki. 1911-ben III. osztályú Vaskorona-rendet kapott. Az Állatorvosi Főiskola 1917-ben, ötvenéves állatorvosi jubileuma alkalmából, az állatorvosi szakoktatás és irodalom terén szerzett érdemei

elismerésül tiszteleti állatorvosdoktorrá avatta. 1930-ban a Magyar Országos Állatorvos Egyesület fennállásának 50. évfordulója alkalmával megfesttette Nádaskay Béla arcképét s ünnepi ülés keretében helyezte el a főiskola aulájában.

Szeretett feleségének halála nagyon megrendítette, ágynak dőlt, majd 1933. december 6-án elhunyt. Síremlékét 1938. május 21-én állíttatta fel a rákospalotai temetőben a volt tanítványaiból álló emlékbizottság. Szobrát, melyet Dankó András készített, 1939. március 24-én avatták fel az Anatómiai Intézet előtt.

Főbb munkái:

A hasznos háziállatok leíró boncztanának kézikönyve. Bp., 1877. 342 lap.
Állati szülészettan. Bp., 1887.

Irodalom:

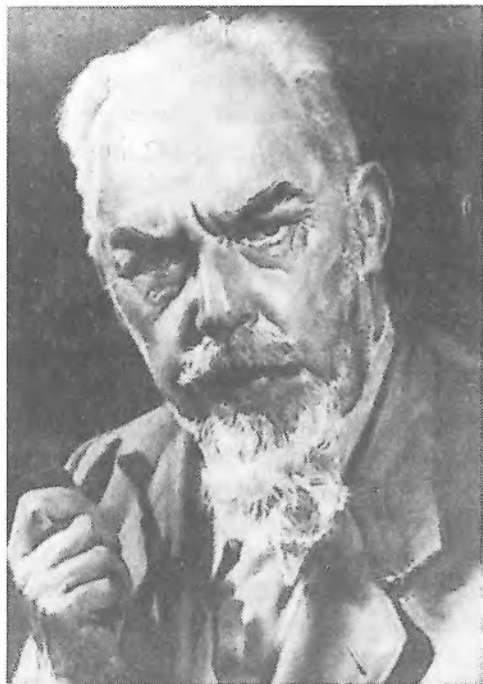
ZIMMERMANN Ágoston: Dr. Nádaskay Béla. *ÁoL.* 1930. 7. sz.

— —: Dr. Nádaskay Béla 1848. IV. 30—1933. XII. 6. *ÁoL.* 1933. 24. sz.

KARASSZON Dénes: Nádaskay és az első magyar állatorvosi folyóirat megalapításának tudománytörténeti jelentősége. *MÁL.* 1978. III. sz.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: *Biographia.* Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

NADLER HERBERT (1883—1951)

1883. május 13-án született Budapesten. Apja gyógyáru nagykereskedő, hét testvére közül ő volt a legidősebb. Már középiskolás korában megmutatkozott a művészet és a természet iránti vonzalma. Szívesen festegetett és hegedülni tanult. Budapesten érettségizett, majd a Képzőművészeti Főiskola hallgatója lett, ezután két évig jogi tudományokat folytatott. 1905-ben gróf Batthyány Ervin Vas megyei nagybirtokosnál személyi titkárként lépett szolgálatba, utóbb a bögötei uradalom számtartója volt. A gróf maga körül szabadelvű légkört alakított ki. Nadler tevékeny részt vállalt az ún. bögötei szabadiskola létesítésében, a gróf mozgalmában, olyannyira, hogy 1916-ban — mikor Batthyány feloszlatta birtokát és hamarosan Angliába költözött — jelentős, évekre független anyagi létet biztosító összeget juttatott Nadlernek végkielégítésképp.

Itt ismerkedett meg a szocialista tanokkal, egyúttal behatóan kezdett foglalkozni zoológiával és a vadgazdálkodás kérdéseivel is. A gazdálkodás irányítójaként nemcsak a vadászat élményt nyújtó és trófeaszerező szórakozását művelte, hanem elmélyült a vadászati ismeretekben is.

Még nem volt harmincéves, és független emberként megtehetette (csak későn, 45 éves korában nősült), hogy minden szabad idejét bérelt vadászterületeken való vadászatokra fordítsa. Erdélyben, a Kárpátokban, Felső-Magyarországon, Zólyom környékén töltötte idejének legnagyobb részét.

Egyre tevékenyebb szerepet játszott a vadászközeletben, cikkei jelentek meg a „Nimród”-ban, a „Természet”-ben, és ő rendezte a Nemzeti Vadászati Védegylet háború utáni első trófeakiállítását 1925-ben, a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. Ezt követően rendszeresen sor került rendezésében az évi legjobb agancsok

bemutatására. A zsűri, melynek Nadler Herbert is tagja, igen sok bizonytalansági tényezővel kénytelen meghozni ítéletét a trófeabírálat terén. 1925 és 1930 között, számtalan összehasonlító mérés és tapasztalati adat összegezésével alakult ki az ún. Nadler-féle képlet, mely hosszú ideig, szinte napjainkig alapját képezi az objektívabb trófeabírálatnak.

Leányfalun telepedett le, a Pilisben bérelt vadászterületet, közös vadászatokon érlelődött baráti kapcsolata Kittenberger Kálmánnal és Zsindely Endrével.

1926-ban jelent meg vadásznaplójára alapozott könyve, a nagy sikerű „Cserkészeten és lesen Magyarországon”, melyet példaképének és barátjának, Bársony Istvánnak ajánlott. 1929-ben elismert vadászati és zoológiai szakíróként, megpályázta és elnyerte az Állat- és Növénykert igazgatói állását. A tisztséget példamutatóan látta el és alkalom nyílt tudományos munkássága kiterjesztéséhez is.

1930-tól lett „A Természet” című folyóirat szerkesztője. Kiváló, veleszületett rendszerező képességével a lap hagyományos keresztmetszetét megtartva látta el feladatát közel másfél évtizeden át. Vezetése alatt tartalmában, külsejében egyaránt jelentősen fejlődött a magyar tudományos ismeretterjesztés egyik folyóirata. Lehetőség nyílt vadászati szakirodalmi munkássága szélesebb körű publikálására is. A lapban megindított „Magyar Vadásztrófeák Tára” című cikk- és fotósorozata pótolhatatlan emlékegyháza a vadászati muzeológiának.

1935-ben „Fogoly vadállatok között” címmel állatkerti vizsgálódásairól, megfigyeléseiről könyv alakban számolt be. Folytatta a Nadler-képlet tökéletesítését és 1937-re kialakult annak végső, máig használt formája.

Részt vett az 1937. évi berlini Nemzetközi Vadászati Kiállítás megszervezésében, a magyar anyag rendezésében. Ekkor tett látogatást a világhírű porosz vadgazdaságban Romintenben, szaktapasztalatait ez a tanulmányút is szélesítette. Még ebben az évben megjelent „Vadásznapok, vadászévek” címmel, kiforrott stílusérzékkel írt könyve, mely az évszakok változásain keresztül követi a vadászember életét, puskás örömeit erdőn, mezőn, réten.

1943-ban harmadik vadászkönyve, „A keleti és déli Kárpátokban” arat megérdemelt sikert. Régi barátai segítségével — köztük a román király fővadásza is — a harmincas években Erdélyben is vadászhatott. A Szebeni, a Görgényi havasonkon (Munții Cibinului és Gurghiului — Románia), a Ratosnya-patak völgyében bérelt vadászterületet, illetve vásárolta meg szarvasbika vagy medve kilövési jogát. Az így szerzett élményanyagból született meg a könyv.

A háborús pusztítás nem kímélte az Állatkertet sem. Nadler vezetése alatt folyt az újjáépítés a felszabadulás után. 1848-ig, nyugdíjba vonulásáig felépült a romok helyén megújult európaihírű intézmény.

Páratlan trófeagyűjteményét a Természettudományi Múzeumra hagyta, könyvtárával együtt. A szarvas-, őz-, dágagancsokból, muflon- és zergeszarvakból álló gyűjtemény meghaladja a 600 darabot. A hagyományozási szerződés — havi 400

forintos részletfizetési kötelezettséggel — 15 000 forintos, szinte csak jelképes értékről szól.

Nadler Herbert, sajnos nem sokáig élvezhette ezt a „nyugdíj-kiegészítést”. Gyorsan romló egészségi állapota miatt 1950 decemberében leadta a fegyvereit, lemondott a vadászatról és néhány hónap múlva, 1951. június 7-én elhunyt. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra.

A vadászat sportjának vannak kedvelői, mesterei és művészei. Nadler Herbert a művészek kisszámú csoportjához tartozott. Sok évtizedes vadászgyakorlata során medvére, zergére, szarvasbikára, őzbakra vagy vadkanra éppen úgy vadászott, mint nyúlra, vadlibára vagy éppen tüzokra, császármadárra. Legkedvesebb vadja a „szárnyas nagyvad”, a szalonka, valamint az őz volt.

Kevesen ismerték úgy az erdőt, mezőt és vadat, mint ő. Tisztában volt az egyes vadfajok életével, szokásaival, ismerte mozgásukat, járásukat, megközelítésük módját és az alkalmaknak megfelelően (különösen állatkerti igazgató korában kap szépszámú meghívást) lőtt is annyit, mint három más vadász együttvéve.

Rendelkezett azzal a „többlettel” is, ami nélkül a vadászat csak zsákmányolás: az erdő, a természet szépségeinek felismerésével, amely csak az értő vadászember előtt vezet igazán a rejtett „titkok” feltárásához.

Komolyan vette, amit csinált. Minden vadásznapijéről pontosan jegyzett élménynaplót vezetett négy évtizeden át. Harminc vászonba kötött kötetét őrizzük a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. Egy-egy kötet 2-300 oldal terjedelmű, a vadászatok pontos helymegjelölésével, résztvevők, közreműködők felsorolásával, évvégi összegezésekkel. 1924-ig a naplót német nyelven írta, mondván, hogy az árnyalt szakkifejezések pontosabban jelennek meg így, mint az akkor még kiforratlan magyar vadásznyelvben. Később szerkesztőként, újságíróként és könyveiben is sokat tett szaknyelvünk fejlesztéséért.

A napló sűrűn írt oldalai hitet tesznek írójuk kimagasló szakértelméről, rendkívül nagy gyakorlatáról, mérhetetlen türelem, kitartás és akarat erő lakik a szívében és ez segíti — a természetadta ügyességén és gyakorlottságon kívül — a kiváló eredmények eléréséhez.

Nadler vérbeli vadász volt, nem azért, mert jól kezelte a puskát (ez még csak mesterségbeli tudás), hanem mert tudott olvasni a természet könyvében, pontosan ismerte azokat a feltételeket és adottságokat, amelyek közt a szarvas, az őz, vagy a szalonka élt. Vallotta, hogy a vadászatnál a legfőbb szempont nem a trófea minősége, hanem az elejtés módja, hangulata és az élmény, ami többet ér a grammoknál, centimétereknél.

A 30 kötetnyi vadásznapló tanúsága szerint több mint háromezer vadásznapot jegyzett, túl volt a századik bikán, közel járt a négyszázadik bakhoz. Gazdag vadászélete volt.

Tudományos munkásságának csúcspontja a trófeabírálati képlet megalkotása. 1881-ig csak szemmérték alapján bírálták el a kiállításokon a trófeákat, majd a

századforduló körül kialakult egy kiállításonként változó, de már mérhető adatokat tartalmazó rendszer (súly, szárhossz, körméretek, terpesztés). Nadler vezette be a szorzótényező használatát, s ezzel súlyozta a mérőszámokat. A későbbi — 1954-ben Düsseldorfban véglegesített — nemzetközi pontrendszer is ezt a szisztémát vette át, a 15 Nadler-féle mérőszám közül mindössze kettőt súlyoz eltérően, valamint két újabb méret felvételét (középag, jégág) írja elő. A Magyar Országos Trófeabíró Bizottság jelenleg is megejteti a Nadler-képlet szerinti értékelést, egyidejűleg a nemzetközi pontozással, mivel az így nyerhető mutatók reálisabban jelzik a hazai szarvasállomány minőségi változásait.

Állatkerti igazgatói munkakörében nálunk először ő végzett állatmagatartási kísérleteket az egyes hazai vadfajokon. Különösen a fogságban született és a szabadba visszakérült állatok reagálását vizsgálta. Megfigyeléseiről a már említett „Fogoly vadállatok között” című tanulmányában számolt be. Az állatkerti állatszaporulat továbbcserélésének fejlesztése érdekében tanulmányozta sok állatfaj szaporodásbiológiáját. Igyekezett a rendszeres szaporodás érdekében a természetet megközelítő takarmányozást alkalmazni.

Kivételes képességekkel megáldott vadászati író volt. Ízig-vérig művész, aki képekben örökíti meg a Kárpátok bérceit, vadregényes völgyeit, fenyveseit, vagy a Pilis tölgyborította lankáit. Művész, aki lírai gondolatokat fűz a szarvasbögéshez, a szalonkahúzáshoz, vagy az erdei pók hálózövésehez. Művész, aki egyidőben oktat, tanít és szórakoztat; ábrázol és mesél, láttat és izgalomba hoz.

Művei a vadászati szépirodalom és a szakirodalom mesteri ötvözetét alkotják. Egyformán érdeklődéssel olvashatja a laikus nagyközönség és a szakember, a kalandigényű kamaszfiú és az első szarvasbikája elejtésére készülő fiatal vadász.

Könyvei olvasása közben szinte érezzük a kurta pipájából felszálló füstöt, és a történet filmszerűen pereg előttünk. Csendesen mesél, gondosan kerülve a felsőfokokat, a szóvirágokat, mindig hiteltérdemlően, természettudományos megalapozottsággal. Vadászkönyveit német, olasz és cseh nyelven is kiadták a hatvanas években.

Képzőművészeti tanulmányait sikerrel kamatoztatta a fényképezés területén. Könyvei, cikkei illusztrációit saját maga készítette, művészi amatőr színvonalon. Több száz darabból álló, nagyméretű üvegnegatív gyűjteménye a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tulajdona. Említésre méltó festőművészi működése is. A városligeti iparcsarnok és az ottani korzó látványát nagyméretű ismert olajképe őrizte meg.

Élete példázza, hogy a vasszorgalom, a szívós küzdelem és a kitartó önképzés is juttathat el természettudósi pályára csúcsaira.

Életműve utólagos elismerésével, szobrával, vagy emléktáblájával még tartozunk.

Főbb munkái:

Cserkészeten és lesen Nagy-Magyarországon. Bp., 1926.
Fogoly vadállatok között. Bp., 1936. 24 lap.
Vadásznapok, vadászévek. Bp., 1937. 279 lap.
A keleti és déli Kárpátokban. Bp., 1943. 295 lap.

Irodalom:

Carl ABENSPERG und TRAUN: Herbert Nadler zum Gedächtnis. Der Anblick.
Graz, 1951. 5. sz.
FODOR Tamás: Tudós és író. N. 1983. 3. sz.
SZIDNAI László: A Nadler-képlet története. N. 1983. 3. sz.
KOTLÁR Károly: Egy élet vadászélményei. N. 1983. 3. sz.

(ÜRÖGDI) NAGY FERENC (1804—1876)

Erdélyben, Sajószentendrácson (Doboka vm., ma: Şieu-Şfântu—Románia) született 1804. március 8-án, apja gazdatiszt volt. Családjá Biharból származik, ezt jelzi „ürögdi” előneve. Alsó- és középfokú iskoláit elvégezve Marosvásárhelyen (ma: Tirgu Mureş — Románia) folytatott teológiai tanulmányokat, melynek befejezése után (1825) főúri családoknál volt nevelő. 1831—34 között Tordán (ma: Turda — Románia) volt református lelkész. Ezután Zilahra (ma: Zalău — Románia) került, az ottani református gimnázium tanára lett, bölcsészetet tanított, csakúgy mint a kolozsvári Református Főtanodában, ahol 1836-tól haláláig dolgozott.

Az 1840-es évektől fordult érdeklődése a szőlőtermesztés felé. Egyike volt azoknak a hazánkban élő tanítóknak, lelkészeknek, akik mint tanult emberek, a szőlő- és gyümölcstermesztést nemcsak gyakorolták, hanem szakkönyvek ismeretében és előadások tartásával a korszerűbb és főleg gazdaságosabb termesztést igyekeztek elterjeszteni szűkebb környezetükben. Ez nem volt könnyű feladat, hiszen mint Nagy Ferenc maga írta: van „... akárhány szőlésztársunk városon és falun, ki a szőlővel való gazdálkodás bölcsességét egyedül azon tudományban véli sejni, mely öreg vagy szépajjáról szállott reá sovány örökségül.”

Nagy Ferenc és a hasonló gondolkodásúak azonban 1844-ben megalapították az Erdélyi Gazdasági Egyesületet, és szívósan hirdették az újra, a korszerűre való törekvés szükségességét. Céljuk volt: „A csökönösöket kimozdítani előítéletik roskadozó favarából, a kétkedőleg habozókat valódi érdekeik felől felvilágosítani, a jobb létért esengőket bátorítani, s mindenik előtt feltárni az ígéret földjére vezető utat...”. Nagy Ferencet 1854-ben az Erdélyi Gazdasági Egyesület titkárává választották. Ebben a tisztségében szerkesztette az egyesület által kiadott naptárt, szervezte az egyesületi gyümölcs-, szőlő-, bor-, termény- és állatkiállításokat, illetve versenyeket. Nevéhez fűződik az egyesület gyümölcsfa- és szőlőiskolájának létesítése. A szőlővesszőket Tokajból, Ménesről, az Érmellékről, a Rajna-vidékről és Grazból hozatta. 1854—59 között mintegy 250 000 gyökeres, illetve sima vesszőt rendelt az egyesület nevében, amit azután szétosztottak a szőlőtulajdonosok között.

Mint az egyesület titkára, a gyümölcsészeti, illetve szőlészeti bizottsági tagokkal többször megtekintette Erdély legfontosabb gyümölcstermő helyeit és a legnevesebb borvidékeket (Küküllő vidéke, Szilágyság, Érmellék, Torda—Aranyos, Arad—Hegyalja). Útjairól készített jelentései elsőrangú szakértelméről tanúskodnak. Tapasztalatait az „Erdélyi Gazdá”-ban tette közzé. Gyümölcsészeti témájú írásai

az Erdélyi Gazdasági Egyesület „Évlapjai”-ban jelentek meg, ezek közül is kiemelkedik az „Erdélyi ős gyümölcsfajok” című fajtaismertető írása. Gyümölcstermesztési elve az volt, hogy kevés fajtát kell termesztetni, de azokat jól megválasztva, a talaj- és éghajlati adottságokat messzemenően figyelembe véve. Jelentős Nagy Ferenc fajtaértékelési tevékenysége is. Az erdélyi és külföldi fajtákból közel 500 gyümölcsfajtát gyűjtött össze, ezeket minősítette, s a legjobbakat faiskolában szaporította. Az 1860-as évek elején nem győzte kielégíteni a helyi igényeket.

Szőlőtermesztési elveit a „Mit termesszen a Torda—Aranyosi borvidék szőlésze, hogy szőlőiparával jólre jusson?” című, az Erdélyi Gazdasági Egyesület pályázatára beküldött írásában foglalta össze. Kritikusan mutatott rá arra, hogy a szőlőtermesztés ezen a vidéken nem a kedvezőtlen talaj-, vagy éghajlati viszonyok miatt nem jövedelmező. A kedvezőtlen piaci lehetőségek mellett a gondot az okozza, hogy a szőlőtőkék elöregedtek, a termőtalaj kimerült, a művelés elmaradt. A legfőbb baj okát azonban a kevert fajtákban látta: „Nagyobb keveréket hazánkknak egy borvidéke sem mutathat fel. Van itt jó és rossz, fehér, vörös és fekete, termékeny és terméketlen, korán, későn és soha meg nem érő, . . . jó és rossz bornak, vagy ecetnek való . . .”. Ez a megállapítás egyébként Magyarország más részén is érvényesült, a nagyfokú kevertség szinte általános, így azután a szüret idején az egyik tőke éretlen volt, a másik meg már elrothadt.

Nagy Ferenc munkájából megtudhatjuk, hogy a múlt század 70-es éveiben a Fehér boros, a Járdovány, a Kövérszőlő, a Somszőlő (Furmint), a Hóvíz, a Piros boros (Rózsaszőlő), a Sárfehér és a Leánykaszőlő terjedt el leginkább Erdélyben. Ezek közül szerinte a Som és a Leányka termesztése ajánlott elsősorban, másodsorban a Kövérszőlő és a Járdovány. A külföldi fajták közül a Rajnai rizlinget és a Ruhlandit javasolta. Meggyőződéssel hirdette, hogy Erdélyben a fehér szőlőfajtáknak van létjogosultságuk, vörös szőlőfajtákat nem érdemes telepíteni. Foglalkozott a csemegeszőlők termesztésével is. A változtatásra radikális megoldást javasolt: az erdélyi szőlők „két harmadát, három negyedét, néhol egész telepeket ki kell irtani, vagy irtással egybekötött új felforgatással helyet adni, a sok helyébe kevés, legfeljebb 2-3 jeles fejér . . . fajnak”.

Cikkei — többek között — a „Gazdasági Lapok”, a „Falusi Gazda”, a „Kertész Gazda”, a „Borászati Füzetek” és az „Erdélyi Gazda” hasábjain jelentek meg. Mintegy 70 írása látott napvilágot. Nagy Ferenc az írásaiban sürgetett korszerűsítéseket a gyakorlatban, saját tordai gyümölcsösében és szőlőjében meg is valósította. Gyümölcseivel, boraival számos díjat nyert különböző erdélyi kiállításokon. Kísérletezett veteménymagvakkal és magról nevelt gyümölcsfákkal.

A magyarországi szőlőkultúra legnagyobb kártevője a filoxéra 1875-től kezdődően két évtized alatt óriási pusztításokat végzett, főleg a hegyvidéki, így az erdélyi szőlőket tarolta le. Ezt a tragédiát azonban Nagy Ferenc már nem látta, mert 1876. február 22-én Kolozsváron meghalt. Kívánságára Tordán az ótárcai szőlőben gyümölcsfái közé temették. Földi maradványait 1909-ben Kolozsvárra szállított-

ták, s az ottani temetőben helyezték el. Fia, Nagy Miklós a „Vasárnapi Újság” szerkesztője volt a múlt század végén.

A filoxéra-vész utáni szőlőfelújítás során rendeletben határozták meg azokat a fajtákat, amelyek telepítése egy-egy borvidékre a legmegfelelőbb. Az Erdélybe ajánlott fajták között találjuk a Leánykát, a Furmintot (Som), a Járdoványt, a Kövérszőlőt, a Rajnai rizlinget és a Ruhlandit is. Ezeket kívánta népszerűsíteni Nagy Ferenc is — 20 évvel korábban.

Főbb munkája:

Mit termessen a Torda—Aranyosi borvidék szőlésze, hogy szőlőiparával jólétre jusson? Kolozsvár, 1875. 30 lap.

Irodalom :

GALGÓCZY Károly: Ürögdi Nagy Ferenc erdélyi jeles gyümölcsész és szőlész. (OMGE Emlékkönyve.) Bp., 1885.

NAGY IVÁN EDGÁR (1877—1947)

A cári Oroszország által megszállt területen, a mai Lettország fővárosában, Rigában született 1877. március 17-én. Elemi és középiskoláit Oroszországban végezte, államtudományi és bölcsészeti doktorátusát azonban már Budapesten szerezte. Itt 1903-ban a Földművelésügyi Minisztériumban kezdte pályáját. Hosszabb ideig a hírszolgálati osztály és a sajtóiroda vezetője volt. Hivatalos kiküldetésben 1906-ban az USA-ban teljesített szolgálatot, ahol a borászati kirendeltség munkálatait irányította. Később Földművelésügyi Minisztériumi osztályfőnök lett. Ez a helyettes államtitkárnak megfelelő igen magas rang volt. Egy minisztérium hierarchiájában felülről a harmadik szintet jelentette, azonos rangban pl. a KSH elnökével. 1931-ben pedig a Magyar Mezőgazdasági Múzeum igazgatójának nevezték

ki, tisztségét 1933-ig töltötte be.

Sokat tett a múzeum átszervezéséért s nemzetközi kapcsolatainak bővítéséért. 1932-ben megjelentette „A m. kir. Mezőgazdasági Múzeum Értesítője” című kiadványt. A Mezőgazdasági Múzeumnak ez ideig a múzeum ügykörébe eső kérdésekkel foglalkozó kiadványa nem volt még. Az értesítő a „Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Köre” költségén jelent meg. Tervezték további számainak időközönkénti megjelentetését is. Az értesítő cikkeit kivonatosan német, francia, angol nyelven is ismerteti, hogy az „eszmecserébe a külföld is bekapcsolódhassék”. Az új értesítő 1. számában Nagy Iván Edgár múzeumigazgató rövig összefoglalást adott a múzeum múltjáról és programjáról. Egyben felkérte a szélesebb szakközvéleményt, hogy észrevételeivel, tanácsaival segítse a célok megvalósítását, járuljon hozzá ily módon is az eredményesebb működéshez. Az értesítő egyik fontos

céljának tekintette a magyar mezőgazdasági kultúra terjesztését belföldön és külföldön egyaránt.

Nagy Iván Edgárt 1933-ban meghívták Egyiptomba, ahol elődjének, Paikert Alajos múzeumigazgatónak a munkáját volt hivatva befejezni. (Paikert igazgatót 1930-ban hívták meg Kairóba az I. Fuad Mezőgazdasági Múzeum megszervezésére és berendezésére. Egészségi okokból azonban 1933-ban kénytelen volt megbízásáról lemondani.) A munka folytatására így kapott megbízást Nagy Iván Edgár, aki 1936 tavaszáig — szerződésének lejártáig — maradt Kairóban, s a múzeum megszervezése után hazatért.

Nagy Iván Edgár többször beutazta Oroszországot és járt a Közel-Keleten. Az „Egyiptom és a Közel-Kelet mezőgazdasága” című tárgykörből egyetemi magántanárrá képesítették. Orosz nyelvet is tanított a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Karán a két világháború között. Említésre méltó orosz nyelvtana, amely két kiadásban is megjelent (1923-ban és 1945-ben). Jelentős tudományos, irodalmi tevékenysége, amelyet az orosz irodalomtörténet és az orosz történelem területén fejtett ki.

Mezőgazdasági szakírói tevékenysége során Nagy Iván Edgár rövid ideig szerkesztője volt a Magyarországon évente megjelenő „Die landwirtschaftliche Produktion der Erde” című kiadványnak. 1933-ban New Yorkban megjelent a „The Agriculture and the Agricultural Economic Policy of Hungary” című műve. 1936-ban pedig Bécsben kiadták a „Die Landwirtschaft im heutigen Ägypten” című munkáját.

1941-ben Nagy Iván Edgár megírta szovjet-orosz gazdasági tapasztalatait a „Szovjet-Oroszország kollektív mezőgazdasági termelése” címmel. A szovjet-orosz közgazdasági élet iránt egyre nagyobb volt az érdeklődés mind a szakemberek, mind az olvasóközönség részéről. A Szovjet-Oroszországban kialakulóban levő új gazdasági formák és új gazdasági rendszerek méltán felkeltették a figyelmet, nemcsak tudományos, de gyakorlati szempontból is. A szovjet-orosz agrárprobléma kérdésének tárgyalása nem volt könnyű feladat. Nagy Iván Edgárt azonban az utazásai során gyűjtött tapasztalatok, valamint az orosz nyelvben való otthonossága segítettek munkájában. Igen sok eredeti orosz nyelvű hivatalos forrást használt fel, s anyagát a vonatkozó gazdasági statisztikai anyag felhasználásával még áttekinthetőbbé, szemléletesebbé tette. Könyvében Nagy Iván Edgár történeti áttekintést ad a cári Orosz Birodalom mezőgazdaságáról. A földbirtok megoszlását a mezőgazdasági termelés, az állatállomány alakulását pontos adatokkal ismerteti. Foglalkozik a háború előtti agrárexport kérdésével, valamint kimutatásokat közöl a cári Oroszország és a világ más országainak gabonafogyasztásáról. A háború és a forradalom időszakát — 1914—1920 —, amely magában foglalja a „világ legnagyobb agrárforradalmának” időszakát, tényszerű tömörséggel, történeti értékű adatokkal írja le. Továbbá összefoglalóan tájékoztat az új gazdaságpolitika 1921—1928 közötti időszakáról az ún. N.E.P. korszakról, majd a kollektív gazdál-

kodás térfoglalásáról. A korszak mezőgazdaságát táblázatokkal szemlélteti. Azután az első és a második ötéves terv, az állami birtok szervezete, a „Szovchozrendszer”, a gép- és traktorállomások, a kollektív gazdaságok „Kolchozok” kialakulását, jelentőségét, termelését ismerteti. A kollektív farmok állattenyésztésének átszervezését külön tárgyalja. Táblázatokba foglalja az 1930—1938 közötti időszak állatállományának adatait. A könyvben végül a jövedelem felosztásáról, a kollektív gazdaság érvényesítéséről, szabályairól tájékoztat példákkal. Ezután a mezőgazdasági szakoktatás, a tömeges termelés, tanítás megszervezését érinti. A „Függelék”-ben a mezőgazdasági termelés (1935—1938) és export (1924—1937) statisztikai adatait, táblázatait teszi közzé. Ezeket az adatokat mérlegelve azonban meg kell jegyezni Nagy Iván Edgár szavaival, hogy: „Statisztikailag megbízható következtetéseket mindaddig nem vonhatunk, míg a háború előtti és utáni termelésre és fogyasztásra nézve teljesen megbízható adatok nem állnak rendelkezésünkre.” Nagy Iván Edgár munkája elemző történeti áttekintést ad Szovjet-Oroszország kollektív mezőgazdasági termelésének háború előtti időszakáról, amelynek során fokozatosan — máig érvénnyel — vált jellemzővé: „Az a tudat, hogy a jövedelem az elvégzett munka mennyiségétől és minőségétől függ, serkenti a kollektív farm munkását, hogy növelje munkája termelékenységét.”

Nagy Iván Edgár solkoldalú, gazdag életpálya után, 1947. január 19-én Budapesten halt meg.

Főbb munkái:

A m. kir. Mezőgazdasági Múzeum Értesítője. (Szerk.) Bp., 1932. 26 lap.

The Agriculture and the Agricultural Economic Policy of Hungary. New York, 1933.

Die Landwirtschaft im heutigen Ägypten. Wien, 1936. 163 lap.

Szovjet-Oroszország kollektív mezőgazdasági termelése. Bp., 1941. 130 lap.

Irodalom:

S. SZABÓ Ferenc: A 60 éves Mezőgazdasági Múzeum. Bp., 1956.

NAGY LORÁND (1890—1971)

Született 1890. október 23-án Debrecenben. Apja ügyvéd volt Debrecenben. Anyja neve Kőrösi Mária. Apja foglalkozását követve kezdetben jogi tanulmányokat folytatott, de már ekkor is közgazdasági és agrárpolitikai kérdések foglalkoztatták elsősorban. Jogi tanulmányait félbehagyva elvégezte a debreceni Gazdasági Akadémiát. Kitüntetéssel diplomázott 1914-ben. Ugyanebben az évben fejezte be jogi stúdiumait is és doktorátust szerzett a kolozsvári egyetemen. Közgazdasági és agrárgazdasági érdeklődése pályáját előbb gyakorlati, majd elméleti síkon is az üzemgazdaságtan felé irányította.

Gazdatiszti munkásságát Csekonics Endre zombolyai (ma: Jimbolia — Románia) uradalmában kezdte. Előbb segédtsízt, majd rövidesen intéző lett. 1918-ban Budapestre került, a Csekonics birtok központjába gazdasági titkárnak. Ebben a beosztásban hat éven keresztül irányította a birtok számtartását, továbbá adó- és kereskedelmi ügyeit. A zombolyai uradalomnak a Szerb—Horváth—Szlovén királysághoz való csatolása és az enyingi birtok bérbeadása miatt 1924-ben a felsőiregi Zichy-uradalomba szerződött központi intézőnek. Itt 16 évet dolgozott kiemelkedő eredménnyel.

A Felsőíregen töltött évek alatt több üzemgazdasági tárgyú cikke jelent meg és előadásokat is tartott ebben a témakörben. Valószínűleg ennek volt köszönhető, hogy 1940-ben meghívták az akkor létrehozott Országos Mezőgazdasági Üzemi és Termelési Költségvizsgáló Intézetbe a kalkulációs osztályra főelőadónak. Innen 1942-ben gróf Károlyi István 16 000 kat. holdas birtokának budapesti központjába került. Mint jószágkormányzó jelentős átszervezéseket hajtott végre a birtokon. Többek között 460 kat. holdon öntözőrendszert épített ki. Az átszervezések és az

ésszerűsítések következtében a birtok jövedelmezősége két év alatt nyolcvan százalékkal emelkedett.

1943-ban Albrecht főherceg hívta meg jószágkormányzónak, de ezt a megbízást nem fogadta el. 1945 februárjában a debreceni kormány megbízta a váci járás gazdasági felügyelői teendőinek ellátásával. Ugyanez év augusztusában visszahívták az Országos Mezőgazdasági Üzemi és Termelési Költségvizsgáló Intézetbe, az üzemgazdasági osztályra osztályvezetőnek. 1946-ban a Magtermesztő Magyar Gazdák Szövetkeztének igazgatója lett. 1949-től a Minőségi Vetőmagtermeltető Nemzeti Vállalat osztályvezetője volt. Ezt a tisztséget 1950-ig látta el. Ekkor a Földművelésügyi Minisztériumba került, ahol a tervfőosztályon az árcsoport vezetőjeként részt vett a mezőgazdasági árpolitika irányításában.

A Mezőgazdasági Szervezési Intézet létrehozásakor, — 1954-ben — mint az intézet igazgatóhelyettese részt vett annak megszervezésében. Az intézetet rövidesen átszervezték és Nagy Loránd az Állami Gazdaságok Üzemszervezési Kutató Intézetének igazgatója lett. Ebben a beosztásban dolgozott nyugdíjba vonulásáig, 1960-ig. 1957-ben kandidátusi fokozatot szerzett. 1962-ben a Keszthelyi Agrártudományi Egyetemen, az Alkalmazott Üzemtani Tanszéken címzetes egyetemi tanár lett és segítséget nyújtott az egyetem tangazdaságának átszervezéséhez is. A mezőgazdasági tudományok doktora fokozatot 1971-ben, nem sokkal halála előtt szerezte meg.

A felszabadulás előtti tevékenységére alapvetően a gyakorlati gazdálkodás volt jellemző, de mindig szoros kapcsolatot tartott fenn a tudományos élettel. Gyakorlati tapasztalatait így tudta közkinccsé tenni. Eleinte az állattenyésztés üzemi megszervezésének kérdéseivel és fajtapolitikai problémákkal foglalkozott. Az első világháborút követő infláció jövedelemkimutatást zavaró tényezőinek kiküszöbölésére újszerű módszert dolgozott ki. Foglalkozott még borjúnevelési és takarmánygazdálkodási kérdésekkel is. A felszabadulás után döntően tudományos tevékenységet folytatott. A becsléstan, az üzemtan és az agrárgazdaságtan volt a fő működési területe.

A Magtermesztő Magyar Gazdák Szövetkezténél töltött idő alatt a vetőmagtermesztéssel kapcsolatban jelentek meg írásai és előadásokat is tartott e témakörben. Mezőgazdasági technikumok számára három tankönyvet írt állattenyésztési, illetve üzemszervezési tantárgyak oktatásához. Kandidátusi értekezésében az állami gazdaságok üzemstatisztikájának és üzelemzésének kérdéseivel foglalkozott. A gazdálkodás eredményességének elbírálására a számviteli adatokon kívül az üzemstatisztika adatait is felhaszálta. Részletesen foglalkozott az ilyen célú üzemstatisztika készítésének módszertanával is. Már nyugdíjasként kezdett érdeklődni a mezőgazdasági üzemszervezésben alkalmazható korszerű matematikai módszerek iránt. Doktori értekezésének témája a termelőszövetkezetek üzelemzésének módszertana volt. Ebben az 1968-ban kézikönyvként is kiadott munkájában egy általa kidolgozott és a gyakorlatban is kipróbált üzemi döntés-előkészítési mód-

szert ismertet. Részletesen tárgyalja az egyes ágazatok és az egész üzem gazdasági elemzésének módszereit. Szorosan kapcsolódva az 1968-as gazdasági reformhoz, gyakorlati módszertani segítséget nyújt az üzemgazdasági szaktanácsadók számára.

Munkásságának elismeréséül megkapta a Szocialista Munkáért Érdemérmét. 1971. április 1-jén halt meg Keszthelyen.

Főbb munkái:

Földjradék. (Doktori értekezés. Kézirat.) Kolozsvár 1914.

A felsőiregi uradalom szarvasmarha tenyésztése ÁL. 1938. 4. sz. 3 lap.

Az üzemtan újabb feladatai hazai viszonyaink között AtSzl. 1947. 3. sz. 5 lap

A termelőszövetkezetek üzemelemzésének módszerei Bp., 1968. 340 lap

Irodalom:

BELÁK Sándor: Megemlékezés. Ge. 1971. 2. sz.

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény

NAGY SÁNDOR (1905—1970)

Született Hatvanban, 1905. március 1-jén, vasutas családban. A középiskolát szülővárosában végezte, majd a budapesti Kertészeti Tanintézetben tanult 1934 és 1937 között. Itt szerzett kertész oklevelet.

1937-ben a debreceni Kertészeti Főfelügyelőség ellenőrzése alatt működő nyíregyházi körzet kertészeti felügyelőjévé nevezték ki. Éltre szóló programját ekkor fanyar humorral így fogalmazta meg: „A nyírségi futóhomokon csak bukfcencet lehet vetni, vagy jonatánt ültetni.” Mint kertész csatlakozott a mezőgazdászok azon csoportjához, akik új módszerekkel kísérletezve sikeresen próbálták termékennyé tenni az addig csak rozstot termő nyírségi és alföldi futóhomokot, bevezették a burgonya, majd a rozs termesztését. Westsik Vilmos munkássága hívta fel a figyel-

mét a homoki almatermesztés lehetőségeire.

A jonatánalmát hazánkba a múlt század második felében hozták Amerikából, s először a Szamos—Tisza mentén terjedt el. Őshazájában a lisztharmat szinte teljesen tönkretette ezt a fajtát, amely amúgy is érzékeny a betegségekre és a kártevőkre. Nagy Sándor nevéhez fűződik a jonatán elterjesztése és a fajtaspecifikus technológia kidolgozása.

Felismerte, hogy a szabolcsi homok ideális talaj a legértékesebb téli alma számára, de a hagyományos metszési módok helyett új eljárást dolgozott ki, mellyel a jonatán sokkal ellenállóbbá vált. Az új eljárás Nagy Sándor-féle metszés, vagy szabolcsi metszés néven vált ismertté. Lényegében sokrúgyes metszés: a lisztharmattal fertőzött vesszőcsúcsokat eltávolítják „és a hajtásnövekedést fokozzák a termőrész-berakodással együtt. A visszametszés hatására két-három vesszőt és

rövid termőrészeket kapnak. A következő évben csak egy vesszőt hagynak meg, rendszerint a vízszintes helyzetűt és azt is hosszan visszametszik”.

A módszer bevezetése nem ment könnyen. A hagyományos, minden más fajtára alkalmazható metszés a korona kialakításával befejeződik, majd két-három évenként következik a ritkító metszés. A parmen-félék a termőrészeket a korona felső felületén is kifejlesztik. A jonatán azonban a ritkító metszés után felkapaszkodik és termőrészei a korona külső felületén helyezkednek el, a belső részek kopaszok, keveset teremnek. A Nagy Sándor-féle metszés, noha négyszeresére növeli a metszés munkaszükségletét, évenként 50—100 kg termésnövekedést jelent egy-egy vadalanyú, közepes törzsű, teljes korú fán.

Egy 1939-ben kiadott szabolcsi monográfiában már azt írta Nagy Sándor: „A megye gazdái mind nagyobb érdeklődéssel fordulnak a gyümölcsstermesztés felé . . . Vármegyénk lakosságának egyik számottevő jövedelmét a gyümölcsstermesztés biztosítja. Azokban a községekben, ahol intenzív gyümölcsstermesztés folyik, munkaerőhiány van, sőt a gyümölcsösök okszerű gazdálkodása folytán előálló munkaerő-szükséglet a környező községek lakosságát is foglalkoztatja. Ennek a termesztési ágának további fejlesztése elsőrendű feladatát kell, hogy képezze úgy a közigazgatási hatóságoknak, mint azoknak a szervezeteknek, amelyek hivatva vannak a gyümölcsstermesztést helyes irányba előmozdítani.”

Az almatermesztés az egész megye közgazdasági arculatát megváltoztatta. A falusi lakosság foglalkoztatása mellett a kereskedelmi és ipari szférában is struktúraváltozást hozott, a fejlődéshez gazdasági és anyagi alapot nyújtott.

A megyében a telepítési engedélyek 80—90 %-át Nagy Sándor adta ki, ismerte a megye valamennyi jelentősebb gyümölcsösét. Szabolcsba kerülésekor egyetlen gyümölcsstermesztési szakember volt a megyében. Saját autójával, melyet egy gyümölcsös rendbehozataláért kapott honoráriumából vásárolt, járta a falvakat, kijelölte az újabb gyümölcsösök helyét, fajtákat javasolt, a tsz-eket járva megbeszülte a termést, előkészítette a kártevők elleni védekezést, s a munkások ezreit tanította a fák helyes kezelésére. Saját metszési eljárását tanfolyamokon, előadásokon népszerűsítette, terjesztette. Munkája nyomán az ötvenes évek végén egy hold homok nyolcvan mázsa almát adott. Az 1920—1930-as években Magyarország almaimportáló volt. Napjainkban almaexportáló. Az évi nyolcszázezer-egymillió tonna termés felét a nyírségi és szatmári termőközvet adja. Nagy Sándor munkásságának jelentőségét ezek a számok is érzékeltetik. Módszerét, a nyírségi tapasztalatokat az egész megyében átvették, nyírségi munkássága az egész országra hatással volt.

Inkább gyakorlati ember volt, kevés írása maradt ránk. „Ápoljunk minden gyümölcsfát” című tanulmányában metszési módszere mellett a speciális, jonatánra alkalmazható, kártevők és betegségek elleni védekezési eljárását írja le. A tulajdonképpen népszerűsítő szándékú mű remek stílusából kitűnik, írója milyen szuggesztív előadó volt.

Az almatermesztésen kívül az értékesítés gondja is foglalkoztatta. Ő szorgalmazta a hatalmas, több vagon befogadó hűtőtárolók építését.

Családja nem volt. Egyszobás nyíregyházi lakásából szinte minden nap útnak indult a megye vagy az ország valamelyik gyümölcsösebe.

1952-ben mint legjobb kertészeti felügyelőt tüntették ki, 1953-ban Munka Érdemérem arany fokozatát kapta. Állami Díjat és a Bugát Pál emléklakettet adományoztak számára.

1965-ben nyugalomba vonult, de munkáját töretlen erővel folytatta haláláig. 1970. július 23-án hunyt el Nyíregyházán.

Születésének 75. évfordulója alkalmából, 1980-ban a fényeslitkei HNF Kertbarát Klub felvette Nagy Sándor nevét, s célul tűzte ki a nyírségi almatermesztés ügyének támogatását. A Hazafias Népfront Szabolcs Szatmár megyei Bizottsága Nagy Sándor emléklakettet alapított, a megye kertkultúrájában kiemelkedőt alkotók elismerésére.

Főbb munkája:

Ápoljunk minden gyümölcsfát. SzSzF. 1956. 5. sz. 42 lap.

Irodalom:

GONDA Irén: A szabolcsi alma első szakembere. At. 1959. 10.sz.

— — :Elment a jonatán apostola. KSZ. 1970. 3. sz.

GYÚRÓ Ferenc: Nagy Sándor születésének 75. évfordulója. (1905. március 1. —1970. július 31.) 1980. SzSzSz. 4. sz.

GYÚRÓ Ferenc: Művelési rendszerek és metszsmódok a modern gyümölcsstermesztésben. Bp., 1980.

NAGYPATAKI (REICHENBACH) BÉLA (1887—1960)

Reichenbach Béla (1945-ben magyarosította a nevét) 1887. március 20-án született Pázmádon, Fejér megyében. Apja, Reichenbach Ferenc, aki négy gyermeket nevelt, ugyanitt, később Csákvárott volt kántortanító. A nagyszombati (Pozsony vm. ma: Trnava, Csehszlovákia) érseki főreálgimnázumban érettségizett, majd a keszthelyi Gazdasági Akadémián szerzett 1909-ben oklevelet. Néhány hónapig uradalmi segédtsízt volt, majd a földművelésügyi miniszter kinevezte a békéscsabai földműves iskolába ideiglenes gazdasági gyakornoknak. Másfél év múlva a debreceni Gazdasági Akadémia gyakorlati tanszékére került és itt tanított különböző beosztásokban 1914 végéig. Ezt követően öt évet töltött az OMGE szolgálatában, mint titkár, és ekkor volt a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete üzemi és számtartási osztályának vezetője is. 1920-tól nyilvános rendkívüli, 1925-től pedig nyilvános rendes tanár, először a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara jószágkezelés és berendezéstan tanszéken. Később, átszervezés folytán, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi karán, 1945-től kezdve pedig az Agrártudományi Egyetemen tanította a mezőgazdasági üzemtant, egészen az 1949-ben bekövetkezett átszervezésig, amikor is számos más tanártársával együtt őt is elbocsátották. Az ötvenes években azután mint szakértő tanácsadó dolgozott a Földművelésügyi Minisztérium alá tartozó Mezőgazdasági Intézetben, majd az Állattenyésztési Kutató Intézetben, végül pedig az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében.

Fő munkakörével párhuzamosan egyéb, szakmájához szorosan kapcsolódó területen is tevékenykedett. Éveken át intézőbizottsági tagja és szakértője volt a

Pázmány Péter Tudományegyetem bujági gazdaságának és más nagyobb gazdaságoknak is. Alkalmanként bírósági szakértőnek is felkérték.

1934-ben, igen válságos időszakban, megszervezte a Műegyetem pátyi tangazdaságát és igazgatója is lett. Ez volt az egyetlen olyan állami kezelésben levő bérlet, amely önmagát tartotta el, állami támogatásban nem részesült.

Nagypataki a gazdaság szántóföldjének egyharmadát sáncoltatta, a sáncokra gyümölcsfákat telepített. 40 katasztrális holdat alagsöveztetett, ami akkoriban egyedülálló volt, tenyésztő és lefejő tehenészetet létesített és sertéshizlalással is foglalkoztak. A hallgatók itt a gyakorlatban láthatták és tapasztalhatták, hogyan kell korszerű tudományos üzemtani elvek alapján egy gazdaságot megszervezni. A tangazdaság a szívügye volt, gyakorlati alkotó vágyát és készségét itt élte ki.

A II. világháború gazdasági problémái miatt a kormány felállította az F. M. alá tartozó Mezőgazdasági Üzemi és Termelési Költségvizsgáló Intézetet, melynek alapításától megszűnéséig (1940—1949) Nagypataki volt az igazgatója. Az intézet a termelési költségvizsgálatot új alapokra helyezte és kidolgozott egy harmonikus árrendszert. Ezt sokszor nagy nehézségek, érdeellentétek között kellett az országos árpolitikával egyeztetni. Ugyanakkor azon volt, hogy a mezőgazdaság intenzív irányú fejlődését az árpolitika segítségével is előbbre vigyék. Ezen belül az állattenyésztés fejlesztését szorgalmazta. Mint az Intézet igazgatója, mezőgazdasági szakértőként vett részt a háború után a magyar—csehszlovák lakosságcsere lebonyolításában is.

Nagypataki központi témaköre a mezőgazdasági üzemtan volt. Széles körű és nagy szakértelemre volt ehhez szükség, mert szervezni és a helyes szervezésre oktatni csak az tud, aki a gyakorlat területét is alaposan ismeri. Ezért is foglalkozott Nagypataki nagyszámú tanulmányában jóformán a mezőgazdaság minden ágával, a tej termelésével és értékesítésével, a haszonállattartással, a trágyázással, a gabonatermeléssel. Cikkei jelentek meg — többek között — a gyomirtók alkalmazásáról, a szikések szántóföldi kísérleteiről, a természetes gyeplegelőkről, vagy a gyapjútartásról. Szakírói munkássága azt a célt szolgálta, hogy a maga korának mezőgazdaságát, az akkori birtokviszonyok között minél gazdaságosabbá lehessen tenni a megfelelő szakemberek kiképzésével. Jól kellett ismernie az elődök, mint Hensch Árpád munkáját, az amerikai Taylor időméréses rendszerét, amelynek alkalmazását Nagypataki a mezőgazdaságban is célszerűnek látta, továbbá az iskolaalapítónak számító német Aeroboe elképzelését.

Nagypataki mezőgazdasági üzemtana (1930—32) felépítésében némileg hasonló Hensch Árpád 40 évvel korábbi üzemtanához, legalábbis a magyar viszonyokra vonatkozó és szorosan vett mezőgazdasági adottságokat illetően. Hensch azonban mind a munkaerő, mind a birtokkezelés és birtokszerzés megítélésében a maga korának fejlettségi viszonyaiból indult ki. Nagypataki központi célja a magyar mezőgazdaság belterjesebbé és ennek következtében gazdaságosabbá tétele volt. Ezért többet foglalkozott a munkaintenzívítás fokozásával, a munkaszervezés,

költségszámítás, racionális üzemvezetés kérdéseivel. Figyelme kiterjedt a mezőgazdasági üzemrendszerek törvényszerűségeire és a köztük levő szerves összefüggésekre, amit az egész magyar agrárközgazdaságba beágyazva szemléltetett. Mindezt Nagypataki elsősorban a nagybirtok és a jövedelmezőség, vagyis a kapitalista gazdálkodás szemszögéből értékelte. 1947-ben azután Kulin Sándorral, volt tanársegédjével, — aki akkor már nyilvános rendkívüli egyetemi tanár — megírták a „Kisgazdaságok üzemtanát”; népszerű, gyakorlati kézikönyvet akarván adni a gazdálkodás irányítóinak, a haladó gazdáknak és az érdeklődő ifjúságnak.

A belterjes gazdálkodás kérdése a másik fontos problémakör, amit Nagypataki nagyon sokféle szempontból vizsgált. Óvott azonban attól, hogy azt kellő körültekintés nélkül alkalmazzák. Egyazon birtokon lehet, hogy a szántóföldi művelésben intenzív módon érdemes termelni, de az állattenyésztésben a külterjes tartás a gazdaságosabb. Előfordulhat, hogy igényesebb növényt termesztenek a nagyobb jövedelem érdekében, viszont a külterjes állattartás miatt nem áll kellő mennyiségű szerves trágya rendelkezésre, így a gazdaságosnak hitt növény termesztése ráfizetéses lesz. Ugyanilyen körültekintést szorgalmazott az öntözés megszervezésénél is, amely rosszkor és rosszul alkalmazva bajok forrása is lehet. Hasonlóképpen megfontolást igényel a növényfeleségek és az állatállomány megválasztása szempontjából az értékesítés lehetősége, az utak, a szállítóeszközök és a termelvények szállíthatóságának mértéke is, akár belföldi, akár külföldi piacról van szó, mert a mindenkori nagybirtoknak feltétlen előnye van az egyéni gazdálkodóval szemben, kiváltképpen a nagy távolságok esetében.

Bár Nagypataki gondolkodásának kiindulópontja mindig a gazdaságosság érvényesítése volt, ez számos esetben egybeesett a mezőgazdasági dolgozók szociális érdekeivel is. Üzemtanában megírta, hogy a munkaidő meghosszabítása egy bizonyos ponton túl nem jár az eredményesség fokozásával, hiszen minél kevesebb kedvvel dolgozik valaki, annál jobban kifárad. Helyeselte, hogy az alapbér mellett alkalmazzanak progresszív akkordbért is. Igazságosnak tartotta ugyan, hogy a munkást arányos rész illesse a tiszta jövedelemből, de ennek alkalmazását 1925-ben még nem látta időszerűnek.

Ihrig Károly professzorral együtt 1946-ban több idegen nyelvre lefordított munkát publikált a magyar mezőgazdaság és a békekötés címmel, mely többek résztanulmányát összegezte. Ebben leszámolnak a régi birtokrendszerrel, mely állandó politikai és társadalmi feszültséget hordozott magában, és a két háború közötti gazdasági viszonyokkal. A II. világháború okozta károk felszámolása mellett az újjáépítéshez véleményük szerint elsősorban tőke szükséges, a kibontakozás idején a piac és a kisgazdaságok teljesítőképességét pedig jelentősen növelni kell. Nézetük az volt, hogy a mezőgazdaság nemzeteltartó képessége jórészt a mezőgazdasági iparon múlik majd.

Az ötvenes években a fent említett kutatóintézetekben tudományos munkásságát szakértőként folytatva írt a mezőgazdaság fejlesztését célzó szakcikkein kívül

a takarmányalap megszervezéséről, a gazdaságos abraktakarmányozásról is. Társszerzőként részt vett a homok és a szikes talajok takarmánytermesztésének és állattartásának megírásában is. Mindezek a közlemények különböző szakfolyóiratokban jelentek meg. „Részletek a magyarországi parasztok termelőközösségének történetéből” című munkáját az MTA 1952-ben jutalmazta és „A magyarországi feudalizmus utolsó 100 évének agrotechnikája” című tanulmányát pedig 1959-ben ösztöndíjban részesítette. Utolsó megbízatása „A magyar gazdasági üzemtan” megírása volt. Gyengülő egészségi állapota miatt ő maga már csak az adatgyűjtésig jutott el. Nélküle fejezték be, halála után jelent meg.

Munkásságának célja a belterjes magyar mezőgazdaság megteremtése volt. Ám az egyre belterjesebbé teendő magyar mezőgazdaságot a II. világháború végéig Magyarországon elsősorban a kapitalista nagybirtokon folyó termelés biztosította, ez pedig nem kedvezett a szegény parasztságnak. Láttta ugyan és üzemtanában megírta a szakképzetlen és birtokaitól gyakran távol élő nagybirtokosok hibáit, akik jogi végzettségű jószágkormányzókkal irányították birtokaikat, de egyúttal azt is látta és megírta, hogy a kisgazdák kellő szakismeret, elegendő munkaerő, tőke és gépek híján nem vehetik fel a versenyt a mind ezekkel rendelkező és az értékesítésben is járatosabb nagybirtokkal.

Ugyanakkor külföldi tanulmányútja folytán jól ismerte más országok parasztgazdaságait (Dánia, Németország, Svájc). A dán tanyákon élő szövetkezeti parasztság életformáját gazdasági és emberi szempontból egyaránt rendkívül pozitívan értékelte, de Magyarországon — akkor — nem látta megvalósíthatónak, főképpen a kellő szakértelem hiánya miatt. E hiányok felszámolásának szükségességét több ízben említette, többek között a belterjességről írt munkájában is a legsürgősebb agrárpolitikai feladatnak tartotta.-

Természetesen a földreform kérdését sem kerülhette meg, de a maga részéről a kormánytól vár döntést. A bekövetkezett földreform életképességének tekintetében egyébként nem volt optimista. Úgy látta, hogy a számtalan kisbirtokra aprózódott mezőgazdaság a jövőben nehezen lesz tartható, pedig a parasztság szövetkezése a jövő útja, mert a kisbirtokosok egymagukban nem képesek olyan szinten termelni, hogy ezt a mezőgazdasági adottságú országot eltarthassák és a növekvő igényeket kielégíthessék. Az utóbbi valóráválását a jól prosperáló szövetkezetek és állami birtokok létrejöttét Nagypataki már nem érte meg.

Számos kiváló szakember került ki tanítványai közül. Az általa elfogadott disszertációk nívósak voltak és nem volt könnyű nála doktorálni. Felesége, Landgraf Rózsa, Landgraf János neves halászati szakember leánya, 40 éven át volt értő és megértő társa. Nagypataki Béla 1960. március 24-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

A gabonatermelés fokozása. Bp., 1917. 75 lap.

A munka eredményének fokozása a mezőgazdaságban. Bp., 1925. 85 lap.

Dánia mezőgazdasága magyar gazdaszemmel nézve. Bp., 1926. 56 lap.

Mezőgazdasági üzemtan. I—II. Bp., 1930/32. 268, 228 lap.

A gazdálkodás belterjességének lényege, jelentősége és előfeltételei. Bp., 1936. 16 lap.

A minőség és többtermelés előfeltételei irányított gazdaságunkban. Bp., 1940. 15 lap.

Nagypataki Béla—Kulin Sándor: Kisgazdaságok üzemtana. Bp.—Keszthely, 1947. 187 lap.

Ihrig Károly—Nagypataki Béla: A magyar mezőgazdaság és a békekötés. Bp., 1946. 61 lap.

Irodalom:

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény

Tirainé (előbb: özv. Nagypataki Béláné) Landgraf Rózsa szóbeli közlései 1987.

NAGYSZALÁNCZY (FRÖHLICH) BRUNÓ (1879—1939)

1879. február 15-én született Nagyszaláncon (ma: Slanec — Csehszlovákia). Fröhlich családi nevét 1934-ben változtatta szülőfalujáról Nagyszalánczyra. Édesapja uradalmi erdőmester volt, aki fiát az elemi iskola után a kassai reál-gimnáziumban taníttatta. Az ifjú Nagyszalánczy (Fröhlich) 1897-1900 között a selmeci (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) erdészeti akadémián tanult. Gyakornoki idejét Rimaszombatban (ma: Rimavská Sobota — Csehszlovákia) töltötte, és 1903-ban szerzett erdőmérnöki oklevelet.

1905-ben kötött házasságot Kaffka Margit írónővel, de 1907-ben elváltak. 1917-ben nősült újra (második felesége Kováts Eugénia), az első házasságából egy, a másodikból két gyermeke született.

A rimaszombati és a csikszeredai (ma: Miercurea Ciuc — Románia) gyakorlati tevékenység után 1907-ben került a Földművelésügyi Minisztérium erdészeti főosztályára. Egy rövidebb megszakítással — 1911-ben Fiumében (ma: Rijeka — Jugoszlávia) karsztfásítási ügyekkel foglalkozott — 1939-ig, haláláig a minisztériumban dolgozott. Segéderdőmérnök (1909), erdőmérnök (1909), főerdőmérnök (1916), erdőtanácsos (1921), főerdőtanácsos (1927) és miniszteri tanácsos (1932) rangban előbb személyzeti ügyekben, majd erdőfelügyeleti feladatok megoldásában dolgozott. A Tanácsköztársaság idején a hadigazdálkodással kapcsolatos munkák intézésével bízták meg. 1931-től vezette az erdészeti igazgatási és erdőrendészeti ügyosztály munkáját.

1927—28-ban feladatul kapta az új erdőtörvény-tervezet elkészítését. Az 1879. évi erdőtörvény hiányosságait már az 1916-ban alkotott Horváth Sándor-féle törvénytervezet is megpróbálta kiküszöbölni. A fakitermeléseket az első világháború idején rendeletekkel szabályozták, 1923-ban pedig négy új erdészeti törvényt is

hoztak. Így összesen hat törvény és két rendelet foglalkozott erdészeti kérdésekkel. Az új törvény megalkotását tehát kodifikatorikus szempontok is sürgették, de sokkal fontosabbak voltak a szakmai elgondolások.

Nagyszalánczy (Fröhlich) Brunó munkáját alapos tájékozódással kezdte. Áttekintette a magyar jogalkotás erdészeti rendeleteit a középkortól a húszas évekig. Széles körű nemzetközi tájékozódást is végzett, aminek alapján a kidolgozandó erdőtörvény indoklásában az új magyar erdőtörvényt nemzetközi összefüggésekkel világíthatta meg. Az erdőtörvényben kívánta a természetvédelmi rendelkezéseket is tárgyalni, amelyek merőben újak voltak, hiszen a természetvédelem törvényes rendezésére tett korábbi próbálkozások kudarcra végződtek. A kitűzött legfontosabb célokat 1930-ban az „Erdőgazdasági Szemle” hasábjain így összegezte: „Még levő erdőállományunk fenntartását minden körülmények között biztosítanunk kell; továbbá arra kell törekednünk, hogy erdeink élő fakészletét (fatőkét), s ezzel együtt hozadékát is növeljük; végül gyarapítani kell erdőállományunkat . . . önkéntes erdőtelepítések szorgalmazásával is.”

Az „erdőkről és a természetvédelemről” szóló törvénytervezet előkészítése, elfogadtatása a világgazdasági válság miatt évekre megszakadt, csak 1933-ban lehetett újra érdemben tárgyalni. Természetesen a Nagyszalánczy (Fröhlich) által kidolgozott tervezetet még a parlamenti beterjesztés előtt több egyesület, a mezőgazdasági kamarák stb. véleményezték, változtatásokat javasoltak rajta. A legnagyobb vita már az előkészítés szakaszában is az állami beavatkozás mértéke körül alakult ki. Az erdészek álláspontját, nevezetesen a minél nagyobb állami beavatkozást, Nagyszalánczy (Fröhlich) igyekezett a természetvédelmi szempontokon kívül az alföldfásítási és egyéb közérdekű erdőtelepítésekben is érvényesíteni. Ez az állami beavatkozás itt akár a kisajátítást is magába foglalhatta. Az ország összes erdejére pedig előírta az üzemtervezés kötelezettséget, azaz minden (20 kh-nál nagyobb) erdőben csak államilag jóváhagyott tervek szerint lehetett gazdálkodni. (A korábbi erdőtörvénynek éppen az volt az egyik nagy hibája, hogy különbséget tett az erdők között, mégpedig a tulajdonjog alapján.)

Az egyesületek, érdekképviselői szervek által módosított, a szükséges általános és részletes indoklással ellátott törvényjavaslatot 1934 októberében terjesztették be az illetékes képviselőházi bizottsághoz, majd a képviselőházba. A tárgyalások során a minisztert Nagyszalánczy (Fröhlich) képviselte. Ő volt az, aki a módosításokat, javaslatokat úgy próbálta megszűrni, hogy a tervezet a legfontosabb elvekben ne szenvedjen csorbát. Ehhez nagyfokú jártasságra volt szükség a jogi, szakmai, de a parlamentáris kérdésekben is. A képviselők különösen a természetvédelmi rendelkezéseket igyekeztek úgy alakítani, hogy „a magántulajdon ne váljon fiktívvé.” Amikor „az erdőkről és természetvédelemről” szóló 1935. évi IV. törvénycikket elfogadták, az Nagyszalánczy (Fröhlich) személyes sikerét is jelentette.

A törvény rendelkezésének megismertetése, a szakmai és szélesebb közvélemény tájékoztatása jelentős feladatot adott Nagyszalánczy (Fröhlich) Brunónak is.

A törvénytervezet során végzett történeti vizsgálódásait „Az erdőkről és a természetvédelemről szóló törvény méltatása erdészeti jogtörténetünk megvilágításában” című művében foglalta össze.

A törvény természetvédelmi rendelkezéseit különösen nagy érdeklődés övezte. A „Rádiós Gazdasági Előadások” sorozatán kívül Nagyszalánczy (Fröhlich) az 1936-ban Budapesten tartott II. Nemzetközi Erdőgazdasági Kongresszuson is erről beszélt. Az egyik előadását „Magyarország természetvédelme”, a másikat „A természetvédelem az államok nemzetközi érdekközösségében” címmel tartotta. Ez utóbbiban rámutatott, hogy a természetvédelem országos, de egyben nemzetközi feladat is. A római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézetnek kellene ehhez a munkához keretet adnia, a nemzetközi együttműködést pedig egy bizottság irányítaná. (Ilyen elvek alapján csak a második világháborút követően jött létre nemzetközi szervezet.)

Az erdőtörvény-tervezet kidolgozásához hasonlóan nagy feladat volt a kész törvény végrehajtási utasításának megalkotása. Nagyszalánczy (Fröhlich) Brunó 1936-ban nyugalomba vonult, de haláláig — külön megbízás alapján — dolgozott a törvény végrehajtásán, illetve egy új vadászati törvénytervezeten. „Majd, ha kész lesz a munka, majd akkor örülünk egymásnak” — mondogatta családjának, közben szüntelenül a „munkán”, az erdőtörvény végrehajtási utasításán, kiegészítésein tépelődött. Az erdőtörvény végrehajtási utasítása 1938-ban jelent meg, ezután pedig Nagyszalánczy (Fröhlich) bekapcsolódott a törvény alapján létrehozott Országos Természetvédelmi Tanács munkájába. A megfeszített munka utáni pihenésre, a családra, a Völgy utcai ház nyugalomára azonban már nem maradt ideje.

1939. december 31-én halt meg Budapesten. Családja és kortársai szerint életét építette bele a magyar erdészeti jogalkotásba, utolsó napjaiban is a műre, a törvényre, annak tökéletesítésére gondolt.

Az 1935. évi, az erdőkről és a természetvédelemről szóló IV. törvénycikk a magyar erdészeti jogalkotás jelentős eredménye. Nagyszerűségét mutatja, hogy a második világháború előestéjén, alatt a megnövekedett erdőterületek gazdálkodását is hatékonyan tudta szabályozni, sőt a felszabadulás után — természetesen módosításokkal — 1961-ig érvényben volt. A törvényben megfogalmazott természetvédelmi kategóriák ma is élnek. A törvény nemzetközi összehasonlításban is jelentős volt. A magántulajdon viszonyai között ez a törvény a legtovább ment az erdőben folyó gazdálkodás befolyásolásában. Nagyszalánczy (Fröhlich) Brunó személyes érdeme, hogy a törvénytervezet alap gondolatát megtartva olyan javaslatot tudott a törvényhozás elé terjeszteni, ami a szakmai és társadalmi érdekeknek a legjobban megfelelt. A végrehajtási utasítás kidolgozása során pedig a legapróbb részleteket is sikerült félreérthetetlenül szabályozni.

Nagyszalánczy (Fröhlich) Brunóról, századunk jeles erdőszepolitikusáról az Országos Erdészeti Egyesület 1985-ben, az erdőtörvény ötvenedik évfordulójával kapcsolatos ünnepségen emlékezett meg.

Főbb munkái:

Erdészeti jogszabályainkról és az új erdőtörvény tervezetéről. EgSz. 1930. 1—2. sz. Az erdőkről és a természetvédelemről szóló törvény méltatása erdészeti jogtörténetünk megvilágításában. (In: Az új erdőtörvény. Magyar Közigazgatás Könyvtára 5.) Bp., 1936. 39 lap.

Magyarország természetvédelme. (In: II-ik Nemzetközi Erdőgazdasági Kongresszus. Budapest, 1936. III. Szerk.: Emil de Barrey.) Bp., 1936.

A természetvédelem az államok nemzetközi érdekközösségében. (In: II-ik Nemzetközi Erdőgazdasági Kongresszus Budapest, 1936. III. Szerk.: Emil de Barrey.) Bp., 1936.

Irodalom:

KOTLÁN Tivadarné Nagyszalánczy Eleonóra: Nagyszalánczy (Fröhlich) Brunó. (Kézirat.) MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

NAGYSZALÁNCZY Eleonóra: Az 1935. évi IV. törvenycikkről. (In: Az Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztálya Közleményei XI—XII.) Bp., 1978.

JÉRŐME René: Emlékezés az 1935. évi erdőtörvény jubileumára. Er. 1985. 2. sz.

NAGYVÁTHY JÁNOS (1755—1819)

Miskolcon született 1755. január 19-én. Elszegényedett nemesi családból származott. Édesapja, Ferenc, asztalosmester volt. Középiskoláit a miskolci ref. gimnáziumban végezte. Ezt követően Sárospatakra ment, ahol a ref. főiskolán jogot és teológiát tanult. Tanulmányainak befejezése után gróf Szapáry István két fia mellett nevelősködött. Ezután Losoncra (ma: Lučenec — Cseh-szlovákia) került, ahol a helyi református gimnáziumban „subrektor” és a költészettan tanára lett.

Az 1780-as évekre vonatkozó életrajzi adatai hézagosak, csak azt tudjuk, hogy a losonci iskolát szembetegsége miatt kellett elhagynia. Baját gyógyítani Pestre ment, s állítólag a hosszan elhúzódó gyógyítási idő alatt bejárta az egyetemre, ahol Mitterpacher Lajos mezőgazdasági előadásait hallgatta. Feltehe-

tően 1782-ben katonának állt s a már több nyelvet (latin, német, francia, olasz, angol) beszélő-értő Nagyváthy katonaként ismerkedett meg Német- és Olaszország fejlettebb mezőgazdaságával, s kezdte el tanulmányozni a szakirodalmat. Újra elhatalmasodó szembetegsége miatt azonban le kellett szerelnie. Egyes feltételezések szerint ezután (1786) egy ideig még a császárvárosban maradt, ahol egy Bécs melletti uradalomban hosszabb időn át gyakornokoskodott. Más életrajzírók szerint Bécsben lett szabadkőműves és itt ismerkedett meg Széchenyi Ferenc és Festetics György grófokkal, megint mások szerint azonban csak 1788 után, amikor újra Pestre került.

Annyi bizonyos: Nagyváthy valóban tagja lett „A Nagyszívűséghez” címzett szabadkőműves páholyának, s csakugyan ismeretséget kötött az említett grófokkal. Így került kapcsolatba báró Orczy Lászlóval, Kazinczy Ferencsel, Batsányi Jánossal, Révay Miklóssal, báró Podmaniczkyval és másokkal. Az a szellemi és politikai

erjedés, ami II. József halálát követően valósággal pezsgésbe hozta az országot, az élvonalban haladók közé emelte Nagyváthy Jánost is. Részt vett a Magyar Tudós Társaság megtervezésének és szervezésének a munkálataiban, de bekapcsolódott a politikai küzdelmekbe is. 1790-ben három névtelen röpirata jelent meg.

Közben szívósan dolgozott szaktudományos munkáján, s 1791-ben gróf Széchenyi Ferenc támogatásával elhagyta a nyomdát „A szorgalmatos mezei gazda” két vaskos kötete. A következő évben pedig már meghívást kapott Festetics Györgytől: vállalja el uradalmának jószágkormányzói tisztségét. Kérésének eleget téve, Keszthelyre költözött.

1792 közepén vette át az „Oeconomica Directio” vezetését. Még ebben az évben rábeszélte urát, hogy birtokainak egyik alközpontjában, a Somogy megyei Csurgón a katolikus főúr református gimnáziumot létesítsen. A 160 ezer holdat meghaladó hatalmas birtoktest ügyeit hamarosan rendbeszedte, kiderült, hogy a gazdasági előrehaladás egyik legfőbb akadálya a szakértelem, a gazdálkodásbeli hozzáértés hiánya. Ezért javasolta ő is, hogy az uradalom belső szakember-szükségletének kiképzése céljából Keszthelyen agrártanintézet állíttassék fel. Az alapítás körül Nagyváthy szerepe kérdéses ugyan, de szellemi hatása elvitathatatlan.

Nagyváthy pályafutásának azonban újabb homályos pontja, egyben legfontosabb fordulója is az 1797-i esztendő volt. Miután a gróffal kötött szerződése lejárt, szolgálati idejét nem hosszabbították meg. Azt sem tudjuk, hogy a döntő fordulatnak ki volt a kezdeményezője: Nagyváthy mondott-e fel, vagy Festetics György menesztette alkalmazottját? Még kevésbé ismerjük a kapcsolat megszakadásának okát vagy okait. Bárhogy is volt, tény, hogy Nagyváthyt ereje teljében, 42 éves korában „nyugdíjazták”. Az általa kezdeményezett református gimnázium mellé, Csurgóra küldték, ahol az uradalom kétszobás házat, megfelelő belsőséget, 40 hold külső földet s évente meghatározott mennyiségű tűzifát bocsátott haláláig rendelkezésére.

Csurgóra költözött, s itt élte le életének hátralevő 22 esztendejét. Gazdálkodott, s aktívan részt vett a gimnázium ügyes-bajos dolgainak intézésében; nevelte népes rokonságát, mintaszerű szőlő- és gyümölcsstelepet létesített. A szellemi és cselekvő közélettől igen távolra sodródott. Itt halt meg 1819. február 13-án, tüdőgyulladásban. Síremléke méltán került át a csurgói református gimnázium parkjába.

Halála után újabb négy könyve jelent meg, s mind a négyet Csurgón írta. Kettő, a praktikus termesztő és tenyésztő a korábbi két kötet: a szorgalmatos mezei gazda témáit dolgozta és szélesítette tovább. Harmadik könyvében a magyar gazdaaszony teendőit szedte számba, a negyedikben pedig a magyar gazdatiszt ideáltípusát, legfőbb feladatait próbálta megrajzolni.

A mezei gazdaságot nagymértékben elősegíteni akaró kétkötetes, egyben az első magyar nyelvű mezőgazdaságtani munkája 1791-ben jelent meg. Kiadását anyagiilag Széchenyi Ferenc és más „nemes úri hazafijak” segítették elő. Forrásai között számos német eredetű munkát sorol fel, legfőbb támasztéka azonban Mitterpacher

Lajos „Elementa rei rusticae” című munkája volt. Művének felosztása többé-kevésbé követi ugyan professzorának munkáját, a mű számos része mégis eredeti megfigyeléseken alapszik, egészében véve önálló tudományos teljesítménynek kell tekintenünk.

A könyv első része a földműveléssel kapcsolatos problémákat tárgyalja. A művelési ágak arányáról szólva a rétek fontosságát hangsúlyozza: „sokkal több rétnak kellene lenni — írta — mint szántó-földnek, mivelhogy a földművelésnek a lelke a barom és ennek trágyája”. A korszerű gazdálkodás egyik akadályaként említi ő is a földnek tagosíthatatlanságát, szétszórtságát, amiből szükségképpen adódik, hogy szemben a nyomáskényszerrel, haladás csakis a váltógazdálkodás bevezetésétől várható, ám az ugar eltörlését, rendszeresen termőre fogását csak fokozatosan, a mindenkori viszonyok figyelembevételével javasolta.

Jelentős szerepet kap munkájában a talajművelés, a műveletek technikai fejlesztése. Igen fontosnak tartotta az őszi szántást, a talaj téli nedvességének a megőrzését. A hazai gyakorlatot megelőzve írt a töltögető ekék és a talajtömörítő hengerek használatáról, azoknak előnyéről. A korszerű talajmegmunkálásnál fontosabbnak vélte azonban a talajerőpótlást. A trágyaszükséglet biztosítása érdekében beszélt a szakszerű trágyakezelésről, az istállótrágyát kiegészítő zöldtrágyázásról.

Az állattenyésztés fellendítését szolgálták volna a takarmánytermesztés fejlesztését célzó különféle elgondolásai. A természetes kaszálók ápolása-gondozása mellett fontosnak vélte a mesterséges szalastakarmányok vetésterületének a kiszélesítését. A lóhere mellett főként a lucerna termesztését szorgalmazta. A lucerna, hangoztatta, kétszer annyi takarmányt ad, mint a lóhere, zölden etetve is jobb, mivel édesebb, hizlalóbb, magasabb tőle a tej zsírtartalma. Szárítani is könnyebb.

Művében nagy teret szentel a „közönséges baromtartás”-nak. Fontos feladatnak tartotta az állomány minőségi javítását, a tudatos tenyésztői tevékenység kibontakoztatását. Véleménye szerint a magyarországi állattenyésztés felvirágzásának négy nagy akadálya van: „1. Barmainkat rosszul legeltetjük. 2. Rosszul viseljük gondjukat. 3. A fajzásra (azaz a helyes fajták megválasztására) semmi gondot sem tartunk. 4. A nevelést (ti.: a tenyésztést) vagy restségből vagy tudatlanságból elmulatjuk.” Az istállózott tartás és a legeltetés harmonikus egyensúlyát kell a tartásmódban megtalálni. Istállózott tartást csak a követelményeknek megfelelő istállók esetében célszerű alkalmazni, a jelenlegi istállók túlnyomó többsége azonban erre alkalmatlan (alacsonyak, fülledtek, szellőzetlenek, piszkosak). A falusi parasztgazdaságokban fokozni kellene a tejtermelést. Azt javasolja: „mind az okosság, mind a tapasztalat azt mutatják, hogy jobb háromszor fejni, mint kétszer”. A juhtenyésztés legfontosabb haszna és célja a gyapjúnyerés, ezért lenne fontos az állomány minőségi fejlesztése, elsősorban külföldi kosokkal.

Fő művének mondanivalóját tovább mélyítette Csurgón a „Magyar Practicus Termesztő” és a „Magyar Practicus Tenyésztő” című munkáiban. A halála után kiadott munkák közös szemléleti jegye a racionalizmus. Elemzései az okszerűség

elvére támaszkodnak, egyetlen téma kifejtése kapcsán sem mulasztja el a valóság számbavételét. Mindenekelőtt a természeti adottságok: a talaj- és éghajlati viszonyok döntő hatását hangsúlyozza. Behatóan foglalkozik most is a takarmányozással, azon belül is a rétek és legelők kérdésével. Az állat- és népsűrűség összefüggéseit vizsgálja, az okszerű állattartás lehetőségeit kutatja. Újra kiemeli: az értékes húst adó és megbízható szürke magyar marhafajta mellett nagyobb gondot kellene fordítani a jól tejelő alpesi fajták behozatalára és elterjesztésére. A tejgazdálkodásban jóval nagyobb tisztaságot kellene meghonosítani, főként a tőgyápolásban, a tejkészítésben, hűtésben és a szállításban. A juhtenyésztésben is a finomabb gyapjút adó külföldi fajtákkal kellene kísérletezni.

Mindössze öt évre terjedő (1792—1797) jószágkormányzói működése alatt jelentős sikereket ért el az uradalom kezelési rendszerének kiépítésében és a szakszerűbb termelési eljárások megalapozásában. Fő feladatának a jövedelem emelését tekintette, amit a meglévő technikai adottságok racionális kihasználása, a vezetésirányítás korszerűsítése, a bevételek aprólékos számontartása, a munkaerő ésszerű szervezése révén akart elérni.

Irányító és gazdaságszervező tevékenységében a feudális keretek és az adott gazdasági szint által nyújtott lehetőségek maximális, de mindig korrekt kihasználását, a feudális járadékok racionális hasznosítását tartotta legfőbb feladatának. A termelés hatékonyságának növelésében pedig elsősorban a jó „középkáderek”, szakmunkások, majorosok és béresgazdák képzését vélte nagyon fontosnak.

Hivatalának elfoglalása után nyomban kiadta a szigorú utasításokat tartalmazó „Közönséges Instructio”-t, s benne részletesen leírta a vezetők legfőbb tennivalóit, mindazt, „amit egy practikus gazdának tudnia kell”. Foglalkozik a gazdálkodás egymást követő tennivalóival, a birtoktestek kezelési rendjével, a munkaerő-gazdálkodás keretében a jobbágyokkal való bánásmóddal, az értékesítéssel, a takarékoskodással, stb. Nevéhez fűződik a szigorú gazdasági számtartás bevezetése, első ízben alkalmazott hazánkban kettős könyvvitelt. Előírta, hogy a termelés és értékesítés minden főbb mozzanatát írásban kell rögzíteni. Az erélyes és átgondolt szervezeti keretek kialakításával, az állattenyésztés és növénytermelés arányos összehangolásával sikerült a birtok jövedelmét jelentékeny mértékben megemelnie.

Főbb munkái:

Vallás-cserélés. Hely n. 1790. (Névtelenül)

Csillagok-forgasibul való polgári jövendölés Lengyelországra. Hely n. 1790. (Névtelenül)

A veres barátnak egy el-pusztult templom omlása mellett való szomorú képzelési. Hely. n. 1790. (Névtelenül)

A szorgalmatos mezei gazda. I—II. köt. Pest, 1791.

Magyar háziasszony. Pest, 1820.
Magyar practicus termesztő. Pest, 1821.
Magyar gazdatiszt. Pest, 1821.
Magyar practicus tenyésztő. Pest, 1822. 234 lap.

Irodalom:

NAGYVÁTHY Kálmán: Nagyváthy János élete. Pozsony, 1890.
KUTHY Ferenc: Nagyváthy János, a haladó kiskgazda (1755—1819), Csurgó, 1943.
LÁZÁR Vilmos: Nagyváthy János emlékezete. MTAAtOK. 1955. 3—4.sz.
ÉBER Ernő: Egy magyar agrártudós a tizennyolcadik századból. At. 1955.
VÖRÖS Károly: Fejezetek Nagyváthy János életéből. AtSz. 1961. 3—4. sz.

NÉMETH MÁRTON (1910—1986)

A Sopron megyei Nemesládonyban született 1910. november 8-án. Nagy családban nőtt fel, ugyanis szülei — néhai Németh Jenő és Bokor Jolán — házasságából 9 gyermek született. Édesapja néptanító volt. Valószínű ennek köszönhető, hogy Németh Mártont a nagy család és nehéz körülmények (1929—33 gazdasági válság) ellenére is taníttatták.

Tanulmányait a soproni líceumban végezte. 1929-ben tett érettségi vizsgát, majd egy esztendőre kertészgyakornoknak szerződött a szombathelyi városi kertészethez és faiskolához. A gyakornoki idő lejártát követően Budapesten folytatta tanulmányait. A Kertészeti Tanintézetbe iratkozott be, ahol 1933-ban kapta meg műkertészi diplomáját. Jellemző képességeire, hogy 1934-ben a szombathelyi kertészeti kiállításon kertterveivel oklevelet nyert!

Ezt követően katonai szolgálatot teljesített, majd ennek letelte után a Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamra iratkozott be, és végezte el sikeresen 1935-ben.

Ismeretei bővítése céljából 1936-ban 7 hónapot töltött Olaszországban. Hazajöve — 1937-től 1940. május 31-ig — a Gyümölcsstermelők Országos Egyesületében volt alkalmazásban. Munkahelye Kiskunhalason volt és vármegyei gyümölcsstermelési intézőként dolgozott.

Kiskunhalasról azután a Dunántúlra vezetett az útja. 1940. június 1-től az újbóli katonai szolgálat, illetve hadifogsága idejét kivéve, a hegyközségek megszüntetéséig a Somogy vármegyei Hegyközségi Tanács titkára volt.

Közben 1942-ben a különbözőzeti szigorlatokat letéve, Kertészeti Akadémiai

kertészoklevelet szerzett, majd 1943/44-ben elvégezte a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolát is.

A hegyközségek feloszlását követően — 1949. május 24-től — a Szőlőgazdasági Nemzeti Vállalathoz került mint tervelőadó. Közben július 10-én a földművelésügyi miniszter Villány székhellyel szőlészeti és borászati felügyelőnek nevezte ki, de szolgálattételre az előbb említett Vállalathoz rendelte. Állását tulajdonképp el sem foglalta, mert 1949. szeptember elsején már Pécsre helyezték át és megbízták az Állami Közpince és a Szőlészeti Kísérleti Telep vezetésével.

Ezzel az áthelyezéssel lezárult egy válságos szakasz az életében, ezt követően ugyanis — 1973-ig, nyugállományba vonulásáig — Pécsen a Kísérleti Telepen dolgozott. A telep az Országos Szőlészeti és Borászati Kutató Intézethez tartozott és Németh Márton a Kutató Intézetnek volt tudományos munkatársa, majd főmunkatársa. Sokoldalú, képzett, fáradtságot nem ismerő kutató volt.

A kísérleti telep kutatóinak — Németh Márton vezetésével — kiemelkedő és országosan egyedülálló vállalkozása volt a borszőlő-fajtagyűjtemény létrehozása. Máriatelepen mintegy 2 kh területen 1952—53-ban 218 borszőlőfajtából álló fajtagyűjteményt hoztak létre tanulmányozási, nemesítési és a termelési érték kutatása céljából. A fajtaazonosításban nagy segítségére volt Németh Mártonnak Pfaff András vincellér. (Később a folyamatos gyűjtés eredményeképp emelkedett a gyűjteményben lévő fajták száma. A kutatóállomás munkatársai továbbra is fenntartják a fajtagyűjteményt és ma már (1987) 1013 különféle fajtát, ill. klónt tartanak számon.)

Ez a fajtagyűjtemény az utolsó órában mentette meg a régi fajtákat, hiszen az évtized végén meginduló nagyüzemi szőlőtermesztés, ill. a paraszti szőlőtermesztés fokozatos elhalása radikálisan csökkentette a termelésben lévő szőlőfajták számát.

Az is példamutató volt, hogy a gyűjtemény szőlőfajtáinak termése külön került szüretelésre és feldolgozásra, és elkülönítetten történt a mustok és a borok analitikai és érzékszervi vizsgálata.

A fajtagyűjtemény tudományos szempontból is nagy jelentőségű volt. Lehetőséget adott ugyanis a szőlőfajták morfológiai vizsgálati módszertanának, a szőlőfajták botanikai képének kidolgozására.

Németh Márton magasszintű tudományos tevékenységéből is kiemelkedik ampelográfiai munkássága. Az első ilyen jellegű munkája a „Borszőlőfajták határozókulcsa” 15 év kutató munkájából született meg. Minden évben bejárta a magyar borvidékeket és bortermő helyeket, kereste, gyűjtötte a régi szőlőfajtákat és népi neveiket. Fajtánként több száz vizsgálatot, mérést végzett addig, amíg a határozó elkészült. Fajtánként 125 tulajdonságot határoz meg — s azokat kódszámokkal jellemezve — táblázatok segítik az azonosítást a növényfejlődés különböző időszakában.

Ampelográfiai munkásságának következő eredménye a háromkötetes Ampelográfiai Album elkészítése és megjelentetése volt. Az első két kötet a természet

borszőlőfajtákat, a harmadik az alany, direkttermő és csemegeszőlőfajtákat tartalmazza. A gyönyörű kötetekben a fajtákat színes festményeken, részletes leírással, értékeléssel mutatja be. Ez a vállalkozás nemzetközileg is komoly elismerést hozott Németh Mártonnak.

A régi szőlőfajták megmentése és megismertetése mellett jelentős tudományos eredményeket ért el a szőlőnemesítésben is. Elkötelezett híve volt a klónszelektálás általi szőlőnemesítésnek. Többször hangsúlyozta, hogy a fajtaleromlás lassú, de állandó folyamat, ezért a legértékesebb típusok (egyedek) kiválasztásával és termesztésbe állításával kell megakadályozni. Évtizedekig harcolt azért, hogy az üzemi telepítések során nagyértékű klónokkal történjen a telepítés.

Az általa kidolgozott négylépcsős klónszelektációs módszer mind a szaporítóanyag előállításában, mind a hozam- és minőségjavításban komoly eredményekre vezetett. 1950-től 1965-ig 6 borszőlőfajtán folytatott kísérleteket és a klónjai közül a Cirfandli Pécs —4, a Fehér Furmint Pécs —26, Hárslevelű Pécs —41, Kék Kadarka Pécs —9, Olaszrizling Pécs —2, Olaszrizling Pécs —10, a termesztésben is igazolták a klónszelektáció eredményességét.

A klónszelektálás mellett Németh Mártonnak szerepe volt több fajta felkutatásában, ill. honosításában. Így az utóbbi időben egyre jobban terjedő fajták közül a Pintes, a Királyleányka, a Pinot blanc (Fehér burgundi), Merlot felkarolása is az ő nevéhez fűződik. Sokat vizsgálta és több tanulmányt közölt a fajták természeti értékeiről. Különösen a Furminttal, később pedig az Olaszrizlinggel — a filoxeravész óta hazánkban elterjedt minőségi borszőlőfajtával — foglalkozott behatóan.

A klónszelektációval történő szőlőnemesítésben elért tudományos eredményeiért 1973-ban elnyerte a mezőgazdasági tudományok kandidátusa címet.

A nyugdíjba vonulás után is tevékenyen részt vett az általa nemesített fajták, illetve kiválasztott klónok fajfenntartó munkáiban. Ugyanolyan lelkesen járta az országot, mint fiatalabb éveiben és elkészítette — nyugdíjasként — az Ampelográfiai Album 4. kötetét is.

Kevesen tudták róla, hogy a kiemelkedő szőlész kiváló gombaszakértő és szenvedélyes ornitológus. A madarakkal kertészeti munkája során mindig foglalkozott, ezt az 1944-ben, ill. 1948-ban megjelent két kisebb írása (Madártani megfigyelések a gyümölcsösben és szőlőben) is bizonyítja. Országjárása során nemcsak a régi szőlőfajtákat gyűjtötte, hanem a madarak tojásait is, és madártojás-gyűjteménye — a hozzáértők szerint — nemzeti kincsünk számon tartott része.

Eredményes munkásságát, szakmai érdemeit több kitüntetéssel ismerték el. Nemesítői munkásságáért 1958-ban megkapta a Mathiász János emlékérmét. A Munka Érdemrend kormánykitüntetését kétszer nyerte el, először 1963-ban a bronz, majd nyugdíjba vonulásakor — 1973-ban — az ezüst fokozat birtokosa lett.

Németh Márton tudományos főmunkatárs, kandidátus, a magyar szőlészet jeles

egyénisége 1986. július 11-én 76. életében hunyt el. Pécssett helyezték örök nyugalomba.

Főbb munkái:

A borszőlőfajták összehasonlító értékvizsgálata és klónszelektálása. Bp., 1958. OSzBKIÉ. 65 lap.

A fontosabb euráziai borszőlőfajtáink értékvizsgálata. Bp., 1963. OSzBKIÉ. 77 lap.

Borszőlőfajták határozókulcsa. Tavaszi határozó, Nyári határozó, Őszi határozó. Bp., 1966. 240 lap.

Ampelográfiai Album. Termesztett borszőlőfajták. 1. Bp., 1967. 235 lap.

A klónszelektációs szőlőnemesítés módszerei Pécssett és az elért eredmények. Bp., 1968. OSzBKIÉ. 51 lap.

A borszőlőfajtákra vonatkozó megállapítások, azokon észlelt összefüggések. Bp., 1968. OSzBKIÉ. 21 lap.

Az Olaszrizling alfajtái tekintettel a tetraploidokra. Bp., 1969. OSzBKIÉ. 31 lap.

A szőlőfajták hozamnövelése és minőségjavítása klónszelektálással. AtK. 1970. 29. sz. 8 lap.

Ampelográfiai Album. Termesztett borszőlőfajták. 2. Bp., 1970. 273 lap.

Ampelográfiai Album 3. Alany, direkttermő és csemege szőlő-fajták Bp., 1975. 358 lap.

Hegedüs Ábel—Kozma Pál—Németh Márton: A szőlő. Bp., 1966. 325 lap.

Irodalom:

LUNCZ Ottokár: Németh Márton. SzBg. 1986. 8. sz.

NURICSÁN JÓZSEF (1860—1914)

1860. május 28-án született Szamosújváron (Szolnok—Doboka vm., ma: Gherla — Románia). Középiskolai tanulmányait a város algimnáziumában kezdte, majd 1878-ban a kolozsvári református kollégiumban fejezte be. Még abban az évben ugyancsak Kolozsváron a Ferenc József Tudományegyetem hallgatója lett, de később egyetemi tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen folytatta. Itt szerzett vegyész diplomát 1882-ben.

A tehetséges fiatal, 1882—83. tanévben a budapesti Tudományegyetem kémiai tanszékén Lengyel Béla nemzetközi hírnű tudós, a II.sz. Kémiai Intézet igazgatója mellett ösztöndíjasként, ezt követően tanársegédi beosztásban dolgozott. A múlt század utolsó évtizedeiben Lengyel professzor irányításával a tanszék és a kémiai intézet munkatársai elsősorban a testek kémiai összetételének vizsgálatában és a gyógyszerkémiaiában értek el kiváló eredményeket. Ez időszakban számos ásványvizselemzésbe is bekapcsolódtak. Ezek a laboratóriumi vizsgálatok rendkívül befolyásolták Nuricsán későbbi munkásságát.

1883 őszén átkerült az egyetem I. sz. Kémiai Intézetébe Than Károly igazgató professzorhoz laboratóriumi asszisztensnek. A tudományos kémiai oktatás nemzetközi hírnű megalapítója mellett három évig volt kutató laboráns, majd 1894-ig tanársegéd. Közben kémia-természettan szakos tanári, 1891-ben pedig bölcsészdoktori diplomát szerzett. Az egyetemen intenzíven bekapcsolódott az általános és szervetlen kémia oktatásába. Számos önálló laboratóriumi kísérletet végzett és ezek eredményeivel nemcsak a hazai, de a külföldi szakmai körökben is nagy elismerésre tett szert.

1894-ben kinevezték a Földművelésügyi Minisztérium kultúrvegyészenek. Az alig harmincéves kémikust a minisztérium megbízta a német, francia, svájci kémiai intézetek munkáinak tanulmányozásával. Elsősorban azokat a kutató intézeteket kereste fel, amelyekben mezőgazdasági kémiával, az akkor fellendülőben lévő műtrágyázási kísérletekkel, a kártevők elleni szerek hatásának kutatásával, a mezőgazdasági termékek vizsgálatával és a terméshozamok növelését elősegítő gyakorlati kérdésekkel foglalkoztak.

Széles körű szakmai tudásával, irányító tevékenységével jelentős szerepe volt a mezőgazdasági vegykísérleti intézetek feladatainak meghatározásában, a kémia mezőgazdasági hasznosításának hazai elterjesztésében.

1903-ban a magyaróvári Gazdasági Akadémia kémiai tanszékének élére és egyben a magyaróvári Vegykísérleti Állomás vezetőjévé nevezték ki. E tisztsége

mellett tagja volt a Földművelésügyi Minisztérium Kísérletügyi Központi Bizottságának.

1914-ben bekövetkezett haláláig oktatta a kémiát és a technológiát. Mellette tovább folytatta korábbi kémiai kutatásait, amelynek eredményeivel messzemenően kitűnt társai közül.

Pályakezdő korától figyelemmel kísérte a külföldi intézetek legújabb eredményeit, s azokról a természettudományi és más tudományos társulatok ülésein folyamatosan beszámolt. Érdeme, hogy a külföldi szaklapokban közölt új kémiai kísérleteket megismételve gyakran saját eljárásával egyszerűsítette le a laboratóriumi munkát.

Az 1880-as évek végén Than professzor mellett a kémiai oktatásba bekapcsolódva ismertette a fluór előállításának módját. Laboratóriumi kísérletekben tanulmányozta az arzén méregtelenítésére alkalmas vegyi anyagokat. Foglalkozott a sósav elemzésével, a víz és a vízgőz azonosságának laboratóriumi bemutatásával. A sósav elemzését a hagyományos Hoffmann-eljárás helyett az általa szerkesztett készülékkel végezte el, amely nemcsak a higany használatát tette feleslegessé, de a laboratóriumi eljárást is meggyorsította. Ugyancsak saját maga szerkesztette azt a készüléket is, amely az egyetemi hallgatók képzésénél a víz és a vízgőz azonosságának kísérleti úton való bebizonyítására szolgált.

Behatóan foglalkozott a jodidok meghatározásának módszerével, a fémek fizikai tulajdonságaival. Az egyetemi oktatáson kívül tudományos előadásokon számolt be a fémeknek akkor még kevésbé ismert történetéről, a különböző fémek fajsúlyáról, az ötvözetek készítésének módjáról, az elektromosságot vezető tulajdonságaikról.

A „Faraday törvényekhez” címmel bemutatta a vegyületek elektromos árammal történő szétbontását, a sósav, az ammónia, a víz elektrolízisének módját. Ismertette a hidrogénszulfid és az ammónia oxidációjához alkalmazott saját laboratóriumi eljárását, amellyel mindkét vegyület oxidációját veszély nélkül lehet bemutatni.

A következő években érdeklődése egyre inkább a víz keletkezésének, a víz kémiai összetételének vizsgálatára irányult. Számos természetes forrásvíz akkor még nem ismert alkotórészeit elemezte. Munkája eredményeként vált ismertté a múlt század utolsó évtizedében a tordai (ma: Turda—Románia) sóforrások; a „római” és az „akna” forrás ásványi összetétele, a vámos—gálfalvi, (ma: Ganfalău—Románia) a tusnádi (ma: Tușnad—Románia) ásványos vizek; a „főkút”, a „Rezső”, és a „Mikes” forrás analízise. Ugyancsak ő vizsgálta a málnási (ma: Malnaș—Románia) „Sicula” forrás, a trencsénteplicei (ma: Trenčianske Teplice—Csehszlovákia), a Kassa (ma: Košice—Csehszlovákia) melletti „Lajos” forrás összetételét.

Beszámolt a torjai (ma: Turia—Románia) szénsavgyár működéséről (1892), amely az Osztrák—Magyar Monarchia területén természetes szénsavforrásból elsőként állított elő folyós szénsavat.

A minisztérium megbízásából a századforduló előtt tanulmányozta a Rajna-vidéki szénsavforrások hasznosítását. Tervei alapján készült el a málnásfürdői természetes szénsavat sűrítő gyár, amely másodikként működött az ország területén.

1902-ben ismertette az első hazai metántartalmú gázforrást, amely Mezőhegyesen tört elő.

Korát megelőzve ugyancsak ebben az évben foglalkozott a városiasodással együttjáró hirtelen megnövekedett városi hulladékok hasznosításával, a szennyvizek felhasználásának a mezőgazdasági öntözésben akkor még kiaknázatlan lehetőségeivel.

1903-tól több mint egy évtizedig irányította a magyaróvári Gazdasági Akadémián a kémiai tanszék és a Vegykísérleti Állomás munkáját. Az állomás ekkor már három évtizedes múltra tekintett vissza. Az első időszakban az akadémia Vegykísérleti Állomása volt, majd 1893-tól új szervezeti szabályzattal az akadémia mellé-kintézete lett. Az ekkor „Mezőgazdasági Vegykísérleti Állomás” címet megkapó kutatóhely 1902-ben a város Lucsony-i részébe költözött, ahol Kosutány Tamás tervei alapján elkészült épületben, kedvezőbb körülmények között, korszerű laboratóriumi berendezésekkel felszerelt helyiségekben tudta folytatni működését.

Bár az állomás elsődleges feladata korábban a mezőgazdasági kémia tudományos fejlesztése volt, új helyén a mezőgazdasági és a mezőgazdasági-ipari termé-nyek és termékek, a műtrágyák vizsgálata került előtérbe. Ugrásszerűen megnöve-keedett a vegyvizsgálatokra beküldött minták száma is, amelyekről a mezőgazdasá-gi nagy- és kisüzemek, a terménykereskedők, különböző gyárak, hatóságok, közin-tézetek kértek az állomástól szakvéleményt. A Vegykísérleti Állomás Nuricsán József szakmai irányításával kitűnően látta el megnövekedett feladatát. Pályafutá-sa alatt számos hazai és külföldi szakintézettel tartott kapcsolatot. Tagja volt a magyar természettudományi, a földtani, a matematika—fizikai társulatoknak. Választmányi tagja a magyar orvosok és természetvizsgálók központi választmá-nyának.

A mezőgazdasági szakoktatás és a kémiai tudomány 1914. szeptember 15-én Csorváson bekövetkezett halálával korán veszítette el a nagy elméleti és gyakorlati tudású professzorát.

Főbb munkái:

Az arsenikum ellenmégéről. TK. 1887. 215. füz.

A fémekről. TK. 1890. 2. pótfüz.

A vízről való ismeretünk története. TK. 1892. 2. pótfüz.

Útmutatás a kémiai kísérletezésben. Bp., 1898. 251 lap.

A málnásfürdői szénsavgyár. TK. 1901. 387. füz.

A városi szemét értékesítése. TK. 1902. 4. pótfüz.
Szénvegyületek kémiaja. (Szerves chemia) vezérvonal. Bp., 1906. 210 lap.
Filinger Károly—Nuricsán József: Kémia és áruismeret. Bp., 1899. 359 lap.

Irodalom:

A Magyar—Óvári Magyar királyi Gazdasági Akadémia értesítője az 1904—1905. tanévről. (Szerk.: K. Vörös Sándor.) Győr, 1905.

A Magyar—Óvári Magyar királyi Gazdasági Akadémia értesítője az 1905—1906. tanévről. (Szerk.: K. Vörös Sándor.) Győr, 1906.

—: A Magyaróvári M. kir. Mezőgazdasági Vegykísérleti Állomás. Magyaróvár, 1907.

A Magyar—Óvári Magyar királyi Gazdasági Akadémia értesítője az 1906—1907. tanévről. (Szerk.: Kerpely Kálmán.) Magyaróvár, 1908.

A Magyar—Óvári Magyar királyi Gazdasági Akadémia értesítője az 1909—1910. tanévről. (Szerk. Újhelyi Imre.) Győr, 1910.

DUBRAVSZKY Róbert: A magyar mezőgazdasági kísérletügyi intézmények. Bp., 1910.

NYISZTOR GYÖRGY (1869—1956)

1869. december 22-én született Szatmárnémetiben (ma: Satu Mare — Románia). Édesapja földmunkás, édesanyja cseléd volt és őt is kora gyermekkorától kenyérkeresővé tette a szükség. Cselédeskedett, őrizte a gulyát, a sertéskondát. Volt erdei favágó, a Szatmárnémetiben üzemelő Göbel szeszgyár gőz- és fűrészmalom napszámosa, az 1880-as években fellendülő vízszabályozási munkálatoknál a Szamos mentén kubikos. Feljegyzések szerint közel harmincévesen — felnőtt korában — ismerkedett meg az írással-olvasással. Látóhátra kiszélesedett, fogékony, természetes észjárásával a társadalmi igazságtalanságokat egyre kritikusabb szemmel figyelte.

A századforduló előtt Kerekes Mihály, a város melletti töltésen dolgozó szervezett munkás, szegedi kubikos taníttatta a kapitalista rendszerben fellángolt munkástörekvések felkarolására, amelyek az akkor kialakuló hazai ipari munkásosztály védelmét, jobb megélhetését szorgalmazták.

Nyisztor rövidesen a szociáldemokrata mozgalom lelkes híve lett. Szatmárnémetiben László Jenő joghallgatóval és egy haladó gondolkodású cipésmesterrel a század utolsó évtizedében megalakították a Petőfi asztaltársaságot, hogy ott a városi munkásság részére előadásokat, ünnepségeket rendezzenek.

Bár a 19. század végén és a századfordulót követő években a szociáldemokrata szervezeteknek ilyen jellegű csoportosulásához nem kellett hatóságilag engedélyezett alapszabály, az asztaltársaságot az 1890-es évek közepén mégis feloszlatták. Tagjai később titkos összefogóval, gyűléseken beszéltek meg a tennivalókat. Nyisztor György elsősorban a földmunkások, az aratók érdekeit képviselő mozgalmak irányítását vállalta.

1897-ben lépett a Szociáldemokrata Pártba, s még ugyanabban az évben az ő segítségével győzött Aranyosmedgyesen, Vécsey báró birtokán a fellázadt magyar — román földmunkások aratósztrájkja. Később bizottsági tagként vett részt a mezőgazdasági munkások fellobbanó bérharcaiban. Battonyán (Békés m.), Gyöngyösön (Heves m.), Pellérdén (Baranya m.), az egykori Dunapentelén (Fejér m.) és az embertelen körülmények között dolgozók számos más helyen fellángolt tiltakozása az ő beavatkozásával végződött eredménnyel.

Nem egy esetben forgott életveszélyben. De leleményessége, humora, gyors helyzetfelismerése a legnehezebb időkben is átsegítette. „Sokszor futottam a csendőrök elől — említette egyszer —, mert törvény tiltotta a sztrájkot, megbüntették a szervezőket, de még azokat is, akik segítettek a sztrájkolókon. Csakhogy én nem féltem. Szegényparasztok meg kubikosok kézzől kézre adtak, úgy bújtattak, a szolgabíró úr üthette bottal a nyomomat.”

Amíg a századforduló első éveiben Áchim L. András középirtokos politikust (1871—1911) Békéscsabán az egész parasztság érdekeinek képviselőjére létesítendő Független Szocialista Parasztpárt megalakítása, a „Paraszt Újság” című hetilap beindítása, a polgári demokratikus szabadságjogok kivívása és az 1000 kat. holdnál nagyobb földbirtokok felparcellázási terve — örökbérlés formájában, Mezőfi Vilmos (1870—1947) szociáldemokrata újságíró a mezőgazdasági munkásság és a szegényparasztság mozgalmának hatékonyabb támogatása, Várkonyi István (1852—1918) mezőgazdasági munkást, később vállalkozót, a „Földművelő” című lap elindítóját elsősorban az alföldi szegényparasztság érdekeit védő mozgalom kibontakozása foglalkoztatta, ez időszakban Nyisztor György az agrárproletárok érdekvédője, a földmunkások szövetségének létrehozására törekedett.

Vallotta és a Szociáldemokrata Párt gyűlésein olyan egyesülés létrehozásáért emelt szót, amely az ipari munkások szakszervezetéhez hasonlóan, a mezőgazdasági dolgozók érdekeit, munkaviszonyainak megjavítását lenne hivatott képviselni.

Az SZDP kezdeményezésére végül 1906-ban Budapesten megalakult a földmunkások szakszervezete, a „Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége”. Nyisztor Györgyöt a január 7-ei alakuló ülésen vezetőségi taggá választották és Csizmadia Sándor vásárhelyi-kutasi költővel, aki ugyancsak mezőgazdasági szervezett munkás volt és Takács József orosházi szervezett földmunkással a Szövetség titkárává választották. Nyisztor ezt követően még inkább bekapcsolódott a földmunkások dolgozók politikai mozgalmának megerősítésébe. Fáradság nélkül járta az országot. Hatvanban, Jászárszálláson, Mezőtúron, Sarkadon, Dunapentelén — gyakran sok akadállyal megbirkózva — alakította meg a földmunkások szövetség helyi csoportjait. Bérmozgalmakat, további aratósztrájkokat kezdeményezett. A mozgalom eredményei, a taglétszám gyarapodása a századforduló első évtizedében azonban egyre terhesebbé váltak az uralkodó osztály számára. Gyakori zaklatások, üldözések kezdődtek és követték egymást, ami miatt a parasztlétszám egyre

visszaretent a számára korábban amúgyis ismeretlen mozgalmi munkától. A szövetség taglétszáma ezekben az években erősen lecsökkent.

Nyisztor jól látta, hogy a földmunkás szövetség csak az ipari munkások szövetségével együttműködve képes eredményesen dolgozni. Tudta, hogy nélkülük védtelenné válnak, elveszítik a már kiharcolt eredményeiket is. Ezért az SZDP értekezletein számos esetben adott hangot ez irányú véleményének. Ez készítette arra is, hogy a párt 1909. évi kongresszusán Kunfi Zsigmond beszédéhez csatlakozva támogassa az általuk akkor meghirdetett új jelszót: „Ki a falvakba!” Országos küzdelmet nem lehet csinálni Magyarországon földmunkások nélkül, érvelt a mozgalom megvalósításáért. 1914-ben korábbi véleményét módosítva, a kisbirtokosokkal való együttműködést is szorgalmazta.

Vallotta, hogy a „Szociáldemokrata Pártnak — szemben egyes földbirtokosok parcellázási machinációjával — tisztességes parcellázási törvényt kell követelnie. Olyan törvényt, amely megvédi a kisembereket a pénzéhes bankok és földbirtokosok ellen, amely törvény biztosítaná, hogy a földművelő nép jó és olcsó földhöz jusson. Hiszen a kisüzem fejlődése egyenesen a mi célunk felé halad, amennyiben az üzem természete egyenesen megkívánja a szövetkezeti alapon való termelést a jövőben.”

Az első világháború kitörése után, 1915. év kezdetén a béke mellett szállt sikra. Véleményét nem mindenki osztotta, így vitába szállt Garami Ernő szociáldemokrata vezetővel, aki a párt lapját is szerkesztette. Ismételten kifejtette, hogy nemzetközi összefogással rövid idő alatt befejeződhetne a háború, és ez az összefogás gyökeres társadalmi változásokat is eredményezhetne.

1918-ban Zádor Pál kongresszusi küldöttel, a Galilei-kör tagjával a béke megvalósításáért, a monarchia megdöntéséért, a fontosabb termelési ágazatok köztulajdonba vételéért határozati javaslatot terjesztett elő. Ebben vetette fel a földművelési szövetkezetek létrehozásának és fejlesztésének indokoltságát is.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után Nyisztor Györgyöt okkal választották meg a Forradalmi Kormányzótanács és az egyesült párt vezetőségi tagjának, földművelésügyi népbiztosnak. Ekkor már túl volt ötvenedik életévén. Tapasztalatokban gazdag, közel két évtizedes mozgalmi múlttal maga mögött mint földművelésügyi népbiztos mégis úgy vélte, nem szükséges a földet felosztani a nincstelen földmunkások között. Helyette a dolgozó parasztság érdekében a 100 kat. holdon felüli birtokok kisajátítását és szövetkezeti művelésbe adását tartotta célravezetőnek. A történelmi események azonban azt igazolták, hogy rendszerátalakító szándéka ilyen formában nem egyezett a sok ezer nincstelen földmunkás földtulajdon iránti vágyával.

Évtizedekkel később, 1953-ban, visszaemlékezve és idézve tanácsköztársaságbeli tevékenységét, mondotta a múltja iránt érdeklődőinek: „amikor mi államosítottuk a nagybirtokokat, a falusi szegény nép, a nincstelenek érdekét néztük. Akik csak ezzel nyerhettek. Nem számoltunk azzal, hogy még az is szembefordul velünk,

akinek két lánc földje van, félvén, hogy arra is sor kerül. Arra meg, hogy korrigáljunk, nem jutott idő. Segítség nem akadt. Akikre számítottunk, túl a Kárpátokon, azok a maguk bajaival voltak elfoglalva, őket is minden oldalról szorongatták. Mi meg csak azt néztük, hogy a gabona már közös magtárba kerüljön, hogy abból mindenkinek tudjunk juttatni. Tudtuk: ha a nagybirtokokon sikerül a kezünkbe venni a termelés ellenőrzését, ezt meg is tudjuk valósítani. Ne felejtsetek el: háború után volt az ország. A nép éhezett. Olyankor pedig szigorúbb a törvény.”

Az ellenforradalom leverése után nem menekült külföldre. Ellene is bírósági eljárás indult. Tettét nem szépítette, nem tagadta. „Őszintén adom elő méltóságos elnök úr a dolgokat, mondotta vádlóinak, én a szocializmusnak éltem, annak élek, és ha száz életem van is azt is, neki adom”. A több mint három hónapig tartó sorozatos tárgyaláson többször bebizonyította kiváló szónoki tehetségét, gyakran maga mellé állította ezzel a hallgatóságot is. „Amikor a diktatúra mellé állottam, nem haboztam. Nem mondom, hogy nem gondolkoztam afelett, hátha elbukik az, és mi lesz akkor, és azt sem mondom, hogy nem tudom, mi történik azokkal, akik részt vesznek egy olyan rendszerben, amely megbukott. Én ezekkel tisztában voltam. De odaálltam, mert lelkiismeretem azt súgta, hogy akkor követek el nagy bűnt, ha nem állok oda, azért, mert ha húsz évig mozgok a cselédek és munkások között, akkor nem volnék becsületes katona, ha nem vagyok velük akkor is, amikor kitört a vihar. Én odaálltam, oda kellett állnom azért, hogy azt a sok ezer cselédet és munkást megmentssem a pusztulástól. Odaálltam becsületből, küzdöttem abban a rettenetes viharban, társaimmal együtt. És ha én elpusztulok is, vigasztal engem az, hogy megmentettem a többieket. Az ítéletet nyugodtan várom.” Életfogytiglani fegyházra ítélték. Közel kétévi börtön után, 1921 végén fogolycsere keretében Szovjet-Oroszországba került. Életének kint eltöltött, mintegy huszonhárom esztendejéről csak annyi ismeretes, hogy az 1920-as években mezőgazdasági vonalon dolgozott, később a moszkvai magyar klubban tevékenykedett.

Már betöltötte hetvenötödik életévét, amikor 1945-ben ismét hazai földre lépett. Magas kora ellenére bekapcsolódott a párt társadalmi munkájába. Csendes derűjét, éltető humorát élete végéig megtartotta. 1955 év végén a Kútvolgyi úti kórház falai között is szinte felpezsdítette az életet maga körül. Ő szorult ápolásra, de anekdotázó természetével még akkor is társai gondját akarta felejtetni. 1956. január 7-én hunyt el Budapesten.

1969-ben, születésének 100-ik évfordulója alkalmából a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériumban felállították az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság egykori földművelésügyi népbiztosának szobrát. Ezen túlmenően a tárca miniszterre 1977-ben „Nyisztor György” emlékérmét alapított a mezőgazdasági- és élelmiszeripari termelés-feldolgozás, a szövetkezetpolitika, az agrárgazdaság, az üzemszervezés, valamint a szövetkezeti történetírás kiemelkedő művelőinek jutalmazá-

sára. A Gödöllői Agrártudományi Egyetem pedig tisztelete jeléül az egyetem előtti parkot „Nyisztor György tér”-nek nevezte el.

Irodalom:

— —: Ezért küzdöttünk. SzN. 1948. okt. 14.

RÉTI László: Nyisztor György. Cs. 1956. 3. sz.

ILKU Pálné: Magvetők. Bp., 1959.

ERÉNYI Tibor: Nyisztor György születésének 100. évfordulójára. Nsz. 1969. dec. 23.

RÉV Erika: A népbiztosok pere. Bp., 1969.

KOVÁCS Imre: Nyisztor György. L. 1977. szept. 29.

BOTOS János: Nyisztor György. 1869—1956. Pé. 1979. dec.

FELKAI László: Szabad oktatás. 75 éve történt, Pécssett. Jászi, Nyisztor, Szabó Ervin. Mo. 1982. 41. sz.

OBERMAYER ERNŐ (1888—1969)

A Veszprém megyei Somlószőllős községben 1888. december 13-án született. Középiskolai tanulmányait a pécsi gimnáziumban végezte. Ezt követően a budapesti József Nádor Műegyetem hallgatójaként szerzett vegyészdiplomát. 'Sigmond professzor tanítványaként kapcsolódott be a Műegyetem „mezőgazdasági-chemiai-technológiai” laboratóriumának munkájába, ahol ebben az időszakban a paprika kémiai összetételének feltárásával is foglalkoztak.

Hazánkban e növény termését három évszázaddal korábban még gyógyszerként fogyasztották. A belőle készített porrátorított piros-csípős őrlemény az 1800-as évek közepétől kezdte meghódítani a magyar konyhát, míg az utóbbi évszázad végén már külföldön is keresetté vált a mindig magyarnak vélt fűszer.

A fűszerpaprika-termésének laboratóriumi vizsgálatát a századforduló utáni években az őrleményekkel szemben elszaporodott minőségi kifogások tették elsősorban szükségessé. Ebben az időszakban gyakran került a kereskedelembe hamisított fűszerpaprika. Kezdetben a minőségi ellenőrzéseken sem ismerték fel, ha olajjal hamisították, mivel olajtartalma fajtától függően tág határok között változott és alig különbözött más növényi olajtól.

Ez készítette 'Sigmond professzort, hogy a paprika olajtartalmát és az olaj jellemzését laboratóriumi vizsgálatokkal meghatározzák. Ezekre a vizsgálatokra végzős tanítványának, Obermayer Ernőnek adott megbízást.

Az egyetemi tanulmányok befejezése után a fiatal vegyészt Grábner Emil, a magyaróvári Országos Növénynevelési Intézet vezetője választotta munkatársául, „aki már akkor felismerte, hogy a növényneveléshez jó, ha vegyész is van” emlékezett erről Kalocsán, az 50. évi jubileumi fűszerpaprika tudományos értekez-

leten. A magyaróvári intézet kitűnő továbbképzést biztosított számára. Grabner Emil megbízta az intézet vegyészeti laboratóriumának kialakításával és a laboratóriumi vizsgálatokon keresztül bekapcsolta a növénynemesítői kutatásokba.

Obermayer Ernő így vett részt már fiatal vegyészként a különböző szántóföldi növények elméleti kutatásában. Önálló tanulmányokat végzett a búza, a rozs virágzás-biológiájával, a pollen életképességének vizsgálatával, amely több vonatkozásban ma is hasznos elméleti alapja a nemesítő gyakorlatnak. Meghatározta a *Melilothus* (somkóró) fajtákban lévő cumarin mennyiségét és kinyerésének módszereit.

Obermayer Ernőt 1918-ban a budapesti Országos Chemiai Intézet és Vegykísérleti Állomáshoz helyezték vegyésznek, azzal a megbizatással, hogy Kalocsán szervezze meg és irányítsa a fűszerpaprika nemesítését. Erre ebben az időszakban a külföldi piacokon megnövekedett minőségi igények kielégítése készítette az örlemény vizsgálatával foglalkozó kémikusokat. Szeged és Kalocsa környékén ugyanis községenként a növény különböző tájfajtáit termesztették. Ezek időközben egymás között is, de a bolgár étkezési paprika fajtáival is kedvezőtlen irányban kereszteződtek, termésükből nagy tételben nem lehetett azonos minőségű örleményt előállítani.

Obermayer Ernő a fűszerpaprika-nemesítés elindításakor a legjobb kalocsai és szegedi tájfajtákból 512 kalocsavidéki és 25 szegedi tájfajta csőtermését választotta ki továbbszaporításra és szigorú szelekcióval rövid idő után továbbszaporításra alkalmas törzsanyaga lett. A nemesítésnél a koraérőséget tekintette a legfontosabb tulajdonságnak. Ez esetben tudta a legkedvezőbb arányban biztosítani az annyira fontos szín- és zamatanyagokat. De arra is törekedett, hogy az általa nemesített fajta egyszerre érő és szabályos gyümölcs alakú legyen. A fentiek figyelembevételével nemesítette ki Kalocsán a keskenyebb csövű „87.”, „89.” kéteres és a „90” jelzésű háromeres csípős fűszerpaprikát. Ezek voltak az első nagy festék és kapszain tartalmú, koraérő, jó termőképességű, azonos termésszerű nemesített fűszerpaprika-fajták, amelyeknek továbbszaporítását és a vetőmag terjesztését az állomás bonyolította a paprikatermesztők részére. Hatására a többi paprikaváltozat rövid idő alatt szinte teljesen kiszorult mindkét paprikatermő körzetből.

Obermayer Ernőt 1927-ben az Alföldi Mezőgazdasági Vegykísérleti és Paprikakísérleti Állomáshoz helyezték. A nemesítőt ezekben az években elsősorban a csípősségmentes fűszerpaprika kialakítása foglalkoztatta, amelyhez a kalocsai állomás új igazgatójától, Horváth Ferencről kapott palántamagot. Az 1930-as évek kezdetén ebből nemesítette ki a nem csípős „Szegedi 75” fűszerpaprikát, amely később a nem csípős fűszerpaprika-fajták egyik alapanyaga lett. Az új csípősségmentes fűszerpaprika előállítása nem hozott osztatlan sikert számára Szegeden. Sokan ellenezték, féltek, hogy lerontja a korábban elterjedt csípős fajták kiváló minőségét. Az új fajtát végül a Kalocsa környéki termesztők karolták fel, ahol gyors elterjedésével jelentősen megváltozott az örlemény előkészítésének módszere.

Mivel az új fajta feldolgozásánál szükségtelenné vált a nagy kézi munkaerőt igénylő csipős erzet eltávolítása, a kalocsavidéki paprikatermesztő körzetben a korábbi évekhez viszonyítva több örleményt tudtak előállítani.

E fajták kedvezőtlen tulajdonságai a háború előtti években kezdtek kialakulni. Obermayer ismét szelektálta a törzseket, de munkáját csak 1945 után sikerült befejeznie. Az 1947—48-as években, majd az 1950-es években Erdei Istvánnal új csipősségnélküli törzseket állított elő. Közülük a „Szegedi 47—25” és a „Szegedi 47—137” fajta állami elismerést kapott. A „Szegedi 47—149” — ugyancsak csipősségnélküli — pedig előzetesen elismert fajta lett. A termesztésben az új fajtákból legjobban a „Szegedi 47—25” vált be, amelyet még az 1970-es években nagy területen termesztettek.

Ez időszakban a korábban nemesített csipős fűszerpaprika-fajtákat is tovább javította, fokozta azok festéktartalmát. Számos törzanyag közül Szűcs Árpáddal —Visnyovszky Zsigmonddal kinemesítette a „Szegedi 48—163” csipős paprikafajtát, amely 1959-ben állami elismerésben részesült.

Foglalkozott az öntözést nem igénylő étkezési paprika kialakításával is. Neki köszönhető, hogy a nedvesebb fekvésű kalocsai talajokon az 1920-as években jó eredménnyel termesztették az általa nemesített „É 15” fehér középkorai, az „É 33” korai középnagy gyümölcsű, az „E 18” középkorai nagy gyümölcsű és az „É 18”-hoz hasonló, narancspirosra érő „É 28” salátapaprikát. Nevéhez fűződik a paradicsompaprika első nemesítése és a szántó földön termesztésének népszerűsítése is.

Obermayer Ernő vizsgálta a fűszerpaprika-termés egyes alkatrészeit és azok súlyviszonyait. Megállapította, hogy a termésfal, a mag, a csoma, az erzet és a maglécek százalékos aránya a paprika termésében erősen változó. Bebizonyította, hogy a kalocsai körzet mélyebben fekvő földjein több és jobb mag terem, mint a Szeged környéki szárazabb fekvésű fekete földeken.

Nemcsak nemesítőként volt kiváló. Nagy gondot fordított a termesztéstechnológia és a fűszerpaprika-feldolgozás korszerűsítésére, kutatási eredményeinek széles körű megismertetésére.

1930-ban a szegedi Növénytermesztési és Növénynemesítő Kísérleti Állomás vezetőjének nevezték ki. Ez időszakban lehetőség nyílt számos egyéb gazdasági növény nemesítésére. Közülük elsősorban a rizs hazai meghonosításában ért el kiváló eredményeket. 1938-ban Somorjai Ferencsel megkezdte a „Dunghan-Sali” és az „Arpa-Sali” rizsfajták nemesítését. Célja a két rizsfajta terméshozamának növelésén túl a további minőségjavítás volt.

Több éven keresztül foglalkozott a Kalocsa környékén termesztett majoránna növény vizsgálatával. Az őszi zabbal és a gyapot meghonosításával 1931-ben indított termelési kísérletet Szegeden. Ugyancsak ebben az időben foglalkozott a szójával is. Termesztési kísérleteket végzett a Baross-féle ricinussal, a keletcanádi cirok nemesítésével és agrotechnikai kérdéseivel. Részt vett a Makói Hagymasző-

vetkezet által 1935-ben indított hagymanemesítés irányításában és ellenőrzésében. Elméleti és gyakorlati kutatásával számos növény honosításának, elterjesztésének alapjait rakta le.

Munkája elismeréséül 1940-ben kísérletügyi főigazgatóvá nevezték ki. Sokoldalú munkájáról 9 tudományos dolgozatban, 25 tanulmányban, 13 kisebb közleményben, 128 ismeretterjesztő cikkben és számos előadásban adott számot. 1956-ban vonult nyugdíjba, de tudományos szakértőként továbbra is részt vett a szegedi Intézet munkájában. Szerénységével, széles körű tudásával a szakmai körökben igen népszerű volt. Megválasztották a Magyar Tudományos Akadémia Növénytermesztési Bizottsága elnökének. Országos szakfelügyelője volt a Növénytermesztési és Növénynemesítési Kísérleti Intézetnek. 1952-ben a mezőgazdasági tudományok doktora fokozatot nyerte el. 1953-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. A fűszerpaprika nemesítésében és a mezőgazdaság fejlesztése érdekében végzett munkájáért 1949-ben a Kossuth-díj ezüst fokozatával, 1963-ban a Munka Érdemrend arany fokozatával, 1968-ban elsőként a nagy búzanesemítő emlékére alapított Fleischmann Rudolf emlékéremmel tüntették ki. Ugyanebben az évben a Gödöllői Agrártudományi Egyetem díszdoktorrá avatta.

1969. május 27-én, 81 éves korában hunyt el Szegeden.

1978. december 12-én, az első magyar fűszerpaprika-nemesítő születésének 90. évfordulóját emlékünneppel és a szegedi fűszerpaprika-kiállítás megrendezésével ünnepelték meg egykori munkatársai, tisztelői, hálás tanítványai.

Főbb munkái:

Vizsgálatok a rozs és búza virágzása és megtermékenyülése köréből. Bp., 1917. 83 lap.

Szántóföldi fűszerpaprika-termesztés a kisgazdaságban. Bp., 1918. 49 lap.

A magyar fűszerpaprika szántóföldi termesztése. Bp., 1938. 46 lap.

A szójabab termesztésének jelentősége hazánkban. KK. 1939. 42 sz.

A hazai rizstermesztés érdekes előzményei. A hazai rizstermesztés kilátásai a legújabb kísérletek és tapasztalatok alapján. Bp., 1940. 12 lap.

Obermayer Ernő—Horváth Ferenc—Szanyi István: A magyar fűszerpaprika helyes termesztése és ipari feldolgozása. Bp., 1938. 95 lap.

Grenczer Béla—Obermayer Ernő—Tonelli Sándor: A paprika-ellenőrzés és -minősítés története és mai módszere. KK. 1939. 42. sz.

Obermayer Ernő—Mándy György—Benedek László: A paprika. Magyar kultúrfőrá sorozat 1955. 125 lap.

Obermayer Ernő—Visnyovszky Zsigmond—Erdei István: A Magyar fűszerpaprika-nemesítés és vetőmagtermelés egyes módszertani kérdései és eredményei. KK. 1959. 52/c. sz.

Irodalom:

50. évi jubileumi Fűszerpaprika Tudományos Értekezlet. (Szerk.: Kapeller Károly) Kalocsa, 1967.

— —: Dr. Obermayer Ernő. AK. 1969. 28. sz.

LÁNG Géza: Obermayer Ernő. MT. 1969. 14. sz.

Ötvenéves a Mezőgazdasági Kutatás. A Gabonatermesztési Kutató Intézet Jubileumi Évkönyve. Szeged, 1974.

OKÁLYI IVÁN (1900—1968)

Gádoson (Békés megye) született 1900. április 10-én, ott végezte alapfokú iskoláit. Családi körülményeit nem ismerjük. Középiskolai tanulmányait Pozsonyban folytatta. A gimnáziumi érettségi után a Kertészeti Tanintézetbe iratkozott be, ahol kitűnő eredménnyel — 1924-ben — kertészeti oklevelet szerzett. Közben a budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán több féléven át jog- és államtudományi tanulmányokat is folytatott. A Kertészeti Tanintézetben dolgozott ezután napszámberesként. 1925-től 1927-ig külföldön tartózkodott, hogy szakismereteit, látókörét bővítse. Dolgozott Franciaországban és Németországban. 1927-ben Berlin—Dahlemben a Kertészeti Főiskolán, mint ösztöndíjas rendkívüli hallgató képezte magát tovább a kertészeti szakmában. Később rövidebb tanulmányokat tett Olaszországban, Ausztriában, Svájcban, Csehszlovákiában és Lengyelországban.

Külföldi útjainak befejezése után 1927-től 1932-ig gyakornokként dolgozott a Kertészeti Tanintézetben Mohácsy Mátyás mellett. Itt Magyar Gyula, de különösen Mohácsy Mátyás egyénisége, hivatásszeretete nagy hatással volt rá. Mindketten támogatták, egyengették pályáját, munkáját nagyra értékelték. Mohácsy mellett lehetősége nyílt arra is, hogy különböző érdekképviseleti szervezetben, szakmai bizottságokban is tevékenykedjen, vándortanfolyamokat tartson. Ez utóbbiak kapcsán az ország valamennyi gyümölcsstermesztő vidékét megismerhette. 1927-től 1940-ig évente rendszeresen tartott 2-6 hetes gyümölcsfaápolási tanfolyamokat Bereg, Szatmár, Szabolcs, Zemplén, Heves, Nógrád, Vas, Zala, Fejér, Veszprém, Somogy megyében, a Duna—Tisza közén, az Alföld tiszántúli részének gyümölcsös vidékein és a Csepel-szigeten. Tapasztalatairól írt jelentései kitűnő alapul

szolgáltak a gyümölcsstermesztő körzetek kijelöléséhez, tájfajták rendszerezéséhez és az árugyümölcsösök helyes irányú fejlesztéséhez. A Szabolcs-Szatmár megyékben talált téli alma termesztésének lehetőségeiről és a Milota környéki diószelekción eredményeiről szóló beszámolóik különösen értékesek voltak. E tájak gyümölcsstermesztésének fejlesztésében jelentős szerepet is vállalt. Hirdette, hogy a jó mezőgazdasági talajokról más, gyengébb talajú területekre is el kell terjeszteni az almát, hogy javítsák az itt élők körülményeit. Nagy Sándor tőle is kapott bátorítást arra, hogy a nyírségi homoktalajokon a téli alma — főleg a jonatán — termesztését megszervezze.

1929-ben megalakult az Országos Pomológiai Bizottság, amelynek titkárává választották. Okályi a szerteágazó titkári teendőket lendülettel végezte és e tevékenységével is nagyban hozzájárult az 1930-as évek gyümölcsstermesztésének korszerűsítéséhez.

1930-ban a növényvédőszer-gyárak bérgyümölcsöseinek megszervezésével és szakirányításával is megbízták. 1932—1936-ig saját kérésére Szegedre helyezték, ahol mint növényvédelmi kormánybiztos működött. Itt behatóan foglalkozott a homoki őszibarack-termelés kérdéseivel is. 1933-ban megalakult a Gyümölcsstermelők Országos Egyesülete (GYOE), melynek lelkes tagja lett. 1936-ban, amikor a megyei kertészeti felügyelőségek megalakultak, Okályit nevezték ki az első Veszprém megyei kertészeti felügyelőség vezetőjévé. A felügyelőség székhelye Balatonfüreden volt. Ekkor megszervezte a Balatoni Gyümölcsstermelők Egyesületét, mely a GYOE tagegyesületeként működött. Okályi Balatonfüreden kezdett foglalkozni a Balaton-felvidéki kopárosok hasznosításával. Vezetésével elindult a területek mandula-fásítása, melynek áruszerű termelése egyre erőteljesebbé vált.

Sokoldalú szervezési, közigazgatási és szakmai munkája mellett tovább folytatta a pécsi egyetemen jogi tanulmányait. Ennek befejezésével 1938-ban államtudományi doktorátust szerzett. Mint jogilag képzett szakember, részt vett a Hegyközségekről, valamint a szőlő- és gyümölcsgazdálkodásról szóló 1938: XXXI. törvény-cikk szerkesztésében. Közreműködött az erre vonatkozó rendelkezések végrehajtása tárgyában kiadott 124000/1939. I. M. számú rendelet megalkotásában is. E törvénnyel az okszerű gyümölcsstermesztés megalapozását és helyes irányú fejlesztését kívánták biztosítani.

Ebben az időben a Kertészeti Tanintézetet átszervezték és az 1939/40-es tanévben Kertészeti Akadémia néven nyitotta meg kapuit. Ekkor alakultak meg hivatalosan első tanszékei is. Többek között a gyümölcsstermesztési tanszék is, melynek vezetője Mohácsy Mátyás lett, és aki tanártársként maga mellé Okályit nevezette ki. A Kertészeti Akadémiát 1943-ban főiskolai rangra emelték, ekkor főiskolai rendes tanári kinevezést nyert. A tantestület hozzájárult ahhoz, hogy Okályi, akit a Győrffy Kollégium ifjúsága egyhangúlag tanárelnökévé választott, részt vehessen más munkatársaival együtt a kollégium életében.

Oktató munkája mellett kiemelkedő ebben az időszakban kifejtett irodalmi

munkássága is. Számos, a gyümölcsstermesztés aktuális problémáit tárgyaló cikke jelent meg a különböző szaklapokban. Ekkor írta kétkötetes „Általános gyümölcsstermesztés és értékesítés” című hiánypótló munkáját, amelyet a gyümölcsstermesztési tanfolyamok és középiskolák tankönyvként használtak. Ebben az időben szerkesztette híres térképeit hazánk gyümölcsstermesztési tájairól, melyeket Beke László felkérésére készített. A térképek járásonként mutatják az ország gyümölcsfa-állományát 1 kh, illetve 1 főre jutó egységet alapul véve. Az adatokat az 1933. évi országos statisztikai felvételek szolgáltatták. Térképein jól érzékelhető az egyes gyümölcsfajok fasűrűsége az ország kisebb közigazgatási egységein. A térképek jelentős szerepet tölthettek be a nagyüzemi gyümölcsstermesztés termőterületeinek kialakításában.

Szakmaszervező munkája igen jelentős. 1942—1945 közötti időszakban a Gyümölcsstermelők Országos Egyesületének igazgatójává választották. Tisztségében tevékenyen részt vett gyümölcsstermesztési és szaktanácsadási hálózatának kifejlesztésében. Sokrétű tapasztalata segítette abban, hogy az ország gyümölcsstermesztésének helyzetét reálisan értékelje. Kiválóan ismerte az egész ország gyümölcsstermesztését. Mindent elkövetett, hogy nagyfelületű áru-gyümölcsösök létesüljenek. Nagy szerepe volt a két világháború között a korszerű gyümölcsstermesztés, elsősorban az almatermesztés alapjainak lerakásában. 1941-ben a földművelési kormányzat létrehozta a gyümölcsfaiskolák felügyeletével és ellenőrzésével megbízott szervet, melynek tagjaként is működött. Elsősorban az akkor nagy kárt okozó kaliforniai pajzstetű elleni védekezés végrehajtását ellenőrizték.

1945 után minden olyan szervezetben részt vállalt, amely az újjáépítést célozta. 1945—1946-ban a Földművelésügyi Minisztérium kertészeti ügyosztályának vezetője. Nagy szakmai tudásával, jó gyakorlati érzékével, kiváló szervező készségével segítette a kertészet fejlődését. Az 1949-ben újjászervezett Tudományos Akadémián a Kertészeti Bizottságnak kezdetől tagja, hosszabb ideig alelnöke volt. Ebben a megbízásban is fáradhatatlanul dolgozott a szocialista nagyüzemi gyümölcsstermesztés alapjainak lerakásán és országos fejlesztési programjának kialakításán, később a program megvalósításán. Részt vett a kertészeti kutatás elindításában is, nagy része volt abban is, hogy 1949-ben a Kertészeti Kutató Intézet megalakult.

A Kertészeti Főiskola 1945-től 1953-ig az újonnan szervezett Agrártudományi Egyetem Kert és Szőlőgazdaságtudományi Karaként működött. Okályi itt is folytatta tanári hivatását. Az intézmény vezetője is volt, mint dékán 1947—1948-ban. 1950-től 1958-ig — Mohácsy Mátyás nyugalomba vonulása után — a gyümölcsstermesztési tanszék vezetője lett. Előadásaiban főleg a gyümölcsstermelés szervezési problémáit tárgyalta és az újabb termesztési módszerekre hívta fel a figyelmet. Nagyszerű előadó volt és remek pedagógus. Hallgatóiban az alkotókészséget és a szakmaszeretetet igyekezett kifejleszteni. A felsőfokú kertészeti oktatás többszöri átszervezéséből is tevékenyen kivette részét. Ilyen irányú munkája nem kizárólag a szervezeti átalakításokra korlátozódott, hanem a tananyag korszerűsítésére, a

kertészeti oktatáshoz nélkülözhetetlen tangazdaság és kísérleti terek kialakítására is. Az önálló Kertészeti és Szőlészeti Főiskola 1953 szeptemberében jött ismét létre. Az intézmény átszervezését Okályi, a főiskola új igazgatója irányította. Ebben az időszakban kellett kialakítani az önállóságának megfelelő új szervezeti formákat. E tisztséget 1954 októberéig töltötte be. Mindezek mellett az új rendszerű gyümölcsstermesztéshez szükséges új tankönyv megírására is jutott ideje, melyet a termesztők kézikönyvként használtak. A mű első kötetében a gyümölcsstermesztés helyzetét és jövőjét elemezte, amely az ágazatnak igen értékes iránymutatója volt.

Tudományos kutatási munkájában a gyümölcs tájfajták szerepét és jelentőségét hangsúlyozta. A tanszéken folyó kutatási tevékenységet irányította. Ezek közül jelentősebbek a metszési, öntözési kísérletek, fajkeresztezéssel nemesítési munkák, a Duna—Tisza közti kétszintes termelés elemzése és korszerűsítése.

1952-ben a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, 1955-ben a mezőgazdasági tudományok doktora fokozatot szerezte meg. Akadémiai doktori értekezésében „A gyümölcsstermesztés fejlesztésének távlati tervezési módszere” címmel az ágazat közgazdasági, agrárpolitikai és biológiai összefüggéseinek szintézisét adta.

1958-tól 1960-ig — nyugdíjazásáig — a Kertészeti Kutató Intézetben dolgozott. Itt különböző Prunus-féléket keresztezett őszibarackkal és a Balatonakali őszibarack gyűjteményt értékelte eredményesen. Nyugdíjazása után is aktívan dolgozott. Számos területen segítette a szakmát. Szakkönyvek, szaktanulmányok lektoraként sok segítséget nyújtott azok íróinak. Széles körű olvasottságát, nagy szakmai tapasztalatát a Mezőgazdasági Lexikon munkatársaként, majd a később megjelent első magyar Kertészeti Lexikon szerkesztésében is gyümölcsöztette. Ez utóbbi megjelenése (1963) a magyar kertészeti szakirodalom fejlődésében kiemelkedő jelentőségű. Kiadásával egy nagyon régi igényt elégítettek ki a szerkesztők.

1968. november 16-án halt meg Budapesten. Évtizedek fáradhatatlan munkája során szerzett tapasztalatával rendkívül nagy segítséget nyújtott a két világháború közötti időszakban, de különösen a felszabadulás utáni gyümölcsstermelés fejlesztési irányelveinek kialakításában.

Főbb munkái:

Általános gyümölcsstermesztés és értékelés I—II., Bp., 1942. 94 és 65 lap.

Útmutató a kiültetett gyümölcsfák nevelésére. Bp., 1942. 31 lap.

Gyümölcsstermelés. 1. köt. Bp., 1954. 156 lap.

Okályi Iván—Maliga Pál: Gyümölcsstermelés. 2. köt. Bp., 1956. 377 lap.

Irodalom:

PROBOCSKAI Endre: Dr. Okályi Iván 1900—1968. KSZ. 1968. 24. sz.

SOMOS András: Dr. Okályi Iván 1900—1968. Km. 1968. 12. sz.

OLGYAY MIKLÓS (1904—1958)

1904. május 15-én született a Zala megyei Letenyén. Apja, Olgyay Lajos gazdasízt volt. Középiskolai tanulmányait a kőszegi szentbenedekrendi Ferenc József katolikus főgimnáziumban kezdte, majd a homonnai (ma: Humenné — Csehszlovákia) állami felső kereskedelmi iskolában folytatta. A trianoni békeszerződést követő határváltozások következtében a homonnai iskolában nem tanulhatott tovább (az iskolát be is zárták), ezért 1920 szeptemberétől a sátoraljaújhelyi városi felső kereskedelmi iskolában folytatta és fejezte be tanulmányait. 1923-ban „jó” eredménnyel tett érettségit. 1923 szeptemberében beiratkozott a budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar mezőgazdaságtudományi szakára. Itt 1929-ben szerzett oklevelet. Időközben — 1927-től — a Közgazdaságtudományi Karon, majd a Műegyetem Mezőgazdasági Karán, a növényélettani és -kórtani tanszéken volt gyakornok, tanársegéd, majd adjunktus. 1934-ben növénykórtanból doktorált. Értekezésének címe „Vizsgálatok a kőüszögspóra csírázási és fertőzési viszonyairól fertőzés esetén” — volt. A tárgyra vonatkozó megfigyelései során megállapította, hogy a búza csírázásának és fejlődésének optimális feltétele más, mint a kőüszög csírázásának és fejlődésének optimuma. A nedvességnek és a hőmérsékletnek az optimumtól eltérő magas vagy alacsony ingadozása gátolja a kőüszög szabályos csírázását és ezzel a fertőzőképes másodlagos sporidiumok kifejlődését.

1936-ban beiratkozott az akkor szervezett gazdasági szaktanárképző intézetbe, ahol 1938-ban gazdasági szaktanári oklevelet szerzett. A hallgatók egységes oktatásának megkönnyítése érdekében „Növénykórtani jegyzetek (Mycológiai rész)” címmel tankönyvet adott ki. Összeállításához Kövessi Ferenc egyetemi tanár

előadásanyagát és a témához kapcsolódó szakirodalmat használta fel. A jegyzet még két alkalommal (másodsor bővített terjedelemben) került kiadásra 1941-ben és 1943-ban. A növények betegségeit a rendszertani csoportok jellemzésével Engler-Diels rendszerében tárgyalta. A jegyzetet a könnyebb áttekinthetőség kedvéért rendszertani és gazdanövény szerinti taralomjegyzékkel is ellátta. Ugyanebben az évben — tehát 1938-ban — a Természettudományi Társulat Mezőgazdasági Szakosztályának jegyzője lett. E funkciót 1942 májusáig látta el, majd intézőbizottsági tagként működött tovább. Az 1940—41-es tanév második félévétől a Műegyetem Közgazdaságtudományi Karának is meghívott szakelőadója volt. 1942 januárjától a földművelésügyi miniszter mezőgazdasági kísérletügyi főadjunktussá nevezte ki.

1944-ben egyetemi magántanári képesítést nyert. Habilitációs dolgozatában a gabonarozsdával foglalkozott, pontosabban a fekete-rozsdá (Puccinia graminis Pers.) különböző fejlődési módjait fejtegette. Megfigyelései abban az időben újdonságnak számítottak, s a későbbi növényvédelmi kutatások számára kiindulópontot jelentettek.

1946. március—április hónapokban az Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karának budapesti osztályán a Növényélet- és Kórtani Tanszékén, majd 1947-ig a Kertészeti Kar Növénykórtani Tanszékén helyettes tanárként is működött. 1947-ben az utóbbi tanszékre tanszékvezető egyetemi tanári kinevezést kapott. Ezt a funkciót élete végéig betöltötte.

1952-től a Magyar Tudományos Akadémia Növényvédelmi Főbizottságának is tagja volt.

Olgyay Miklós olyan neves elődök után került a tanszék élére, mint Schilberszky Károly, Husz Béla, Kadocsa Gyula és Szelényi Gusztáv. A felszabadulás után — mint mindenütt — legégetőbb feladat a pusztulás helyrehozása, majd az új szemléletű oktatási módszerek kidolgozása és megvalósítása volt. Olgyay nehéz helyzetben volt. Az ostrom elpusztult épületeket és felszerelést, valamint a Főiskola tangazdaságainak bizonytalanságát hagyta örökségül. A növényvédelem nemcsak a mezőgazdasági, de a kertészeti vonalon is teljes egészében elhanyagolt állapotba jutott, a Főiskola pedig az 1945—50-ig terjedő időszakban öt helyre költözött. Olgyay Miklós nevéhez fűződik a kertészeti növényvédelem újjáépítése. Első lépésként 1947-ben tízéves időszakra terjedő tervet készített, melyben lépésről lépésre vázolta a tanszék oktató-nevelő munkájának kívánatos alakulását. Tíz esztendő alatt elérte, hogy az oktatómunkához korszerű eszközök, megfelelő könyvtár, folyóiratok, mintegy 1000 meghatározott növényfélése, 100 élő tenyészet, 95 száraz, 164 nedves preparátum, mikroszkópi preparátumok, diapozitívek álljanak a hallgatók rendelkezésére. Egyetemi oktatómunkája mellett nagy súlyt fektetett a tudományos kutatómunkára is. Fő kutatási területe a kultúrnövények különféle gombabetegségeinek vizsgálata maradt mindvégig. Eredményeiről több újságban és különböző kiadványokban adott számot. Sok cikke jelent meg a „Vasárnap”, a „Növényvédelem”, a „Mezőgazdaság”, a „Gyomai Újság” és a „Gazdatisztek

Lapja” című folyóiratokban. A gabonafélék betegségeinek tanulmányozásán kívül említésre méltó a borsó és a paprika növényvédelmére irányuló kísérletsorozata, melyet az egyetem nagytérenyi kertgazdaságában végzett.

Olgyay Miklós érdeme, hogy szinte a semmiből teremtette újjá a kertészeti növénykörtani oktatást.

A tevékeny embert viszonylag fiatalon érte utol a halál, 54 éves korában, 1958. november 29-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Übertragung mykologischer Kulturen in Schnittpräparaten. Stuttgart, 1935. 474—477. lap.

(Klny. a Zeitschrift für Pflanzenkrankheiten und Pflanzenschutz-ból).

Növénykörtan (Mycológiai rész). Budapest, 1943. 186 lap.

A feketerozsda pycnidiumának és alcidiumának fejlődési kapcsolatai. Bp., 1944. 4 lap. (Klny. MTtÉ. 1943.)

Adatok a rozsdagombák átteleléséhez. Bp., 1947. 11 lap. (Klny. AtSzI. 1946.)

A vetés idejének befolyása a Puccinia dispersa Erikss és P. Triticina Erikss rozsdagombák őszi megjelenésére és az uredoáttelelésére. Bp., 1948. 481—493. lap. (Klny. AtSzI. 1947).

Növénykörtan. Általános rész, különleges rész. I. félév. Bp., 1949. 64 lap.

Növénykörtan 1. (Mycológiai rész) Bp., 1949. 41 lap.

Kertészeti növénykörtan. Mycológiai rész. 1950—51 tanév 2. félév. Bp., 1951. 224 lap.

Irodalom:

KÖVESSI Ferenc—OLÁH László: Véleményes jelentése a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Kara Mezőgazdasági Osztályának Olgyay Miklós magántanári képesítése tárgyában. Bp., 1944.

— —: Dr. Olgyay Miklós (1904—1958) KSz. 1958. december.

ORMÁNDY JÁNOS (1872—1962)

1872. április 8-án, a Csongrád megyei Tömörkényben született. Édesapja gazdálkodó, aki a helyi szövetkezeti egyesülés egyik vezetője volt. Iskoláit szülőfalujában végezte, majd középiskolai tanulmányait Szegeden és Temesvárott (ma: Timișoara — Románia) folytatta. A VI. osztály elvégzése után a debreceni Gazdasági Tanintézet ösztöndíjasa lett, és a 3 éves tanulmányi idő letelte után végbizonyítványt kapott. Az érettségi bizonyítványt a cívisváros főreáliskolájában kapta meg 1897-ben. Az első munkahelye is itt található, ahol a Gazdasági Tanintézetben gazdasági segéd, egy esztendővel később segédtanítói kinevezést kapott. 1899 és 1901 között magántanulóként a magyaróvári Gazdasági Akadémián folytatta tanulmányait. Az oklevél kézhezvétele után ismét visszatért Debrecenbe, a Gazdasági

Tanintézet falai közé, ahol előbb intézősegédi, majd két év elteltével, 1903-ban, tanári állásba került. A következő esztendő magánéletében hozott jelentős változást, megnősült. Házasságából két gyermeke született.

A Debrecenben eltöltött több mint egy évtized után, 1913-ban már a magyaróvári Gazdasági Akadémián találjuk, ahol az üzemtani tanszék vezetője, s emellett gazdasági szakértő több uradalomban.

A Magyar Tanácsköztársaság alatt Hamburger Jenő mellett a földművelésügyi tárcánál kapott fontos megbízatást; az ország mezőgazdasági munkálatainak irányításáért, az élelmiszer-ellátás biztosításáért felelt. Rábízták a dunántúli, elsősorban Somogy megyei termelőszövetkezeteknek megszervezését. A proletárdiktatúra bukása után felelősségre vonták, majd nyugdíjazták. Ez a tény szerencsére nem jelentette teljes mellőzését, jóllehet oktatói munkáját többé nem gyakorolhatta.

Ismereteit más területeken hasznosította, a mezőgazdasági szakigazgatásban irányító, szervező és felvilágosító tevékenységet folytatott.

1922-ben kinevezték a Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara igazgatójának. Ehhez 1926-ban még gazdasági főtanácsosi címet is kapott és még ugyanebben az évben a Pázmány Péter Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán a „Mezőgazdasági egyszerű számtartás” című disszertációjával mezőgazdasági doktorátust szerzett. Ezzel Magyarországon személyében először kapott valaki ilyen címet anélkül, hogy egyetemi végzettsége lett volna. A doktori vizsgarend 2. §-a lehetővé tette, hogy az egyetem a kimagasló tudományos tevékenységet eképpen honorálja. 1930-ban a József-műegyetemen a „Mezőgazdasági kettősszámtartás” tárgykörében magántanárrá habilitáltak. Véglegesen 1939-ben, 67 éves korában vonult nyugalomba. Budapest ostroma alatt súlyosan megsebesült, csak a gondos orvosi kezelés mentette meg az életét. A felszabadulás után figyelemmel kísérte az ország újjáépítését, a mezőgazdaságban bekövetkezett változásokat, és különösen a termelőszövetkezeti mozgalom eredményei keltették fel érdeklődését, noha megromlott egészségi állapota miatt csak szemlélője lehetett a nagy változásoknak. Eredményekben, fordulatokban gazdag élete 1962. március 18-án Budapesten zárult le.

Ormándy János munkássága a mezőgazdasági számvitel elméleti és gyakorlati kérdéseivel állt szoros kapcsolatban. Ennek oktatására katedrát is kapott Debrecenben és Magyaróvárott. 1922 és 1939 között a Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara igazgatójaként dolgozott. Ebben a minőségben megszervezte a cukorrépa-termelők egyesületét, érdemeket szerzett a burgonya, valamint a len és kender értékesítésével foglalkozó termeltetői-kereskedelmi szervezetek létrehozásában. Tevékenységének legtermékenyebb éve a két háború közötti időszakra esnek, amely köztudottan a magyar történelem nehézségeiben terhes évtizedei közé tartozott. Az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések Magyarországot büntették a legsúlyosabban. Ennek következménye, hogy az ország területének és lakosságának több mint felét elveszítette. Az új pályára történő átállás nehézségei legsúlyosabban az agrárszektorra érintették, legfeljebb a tőkeerősebb nagyüzemek mozgási lehetősége volt valamelyest nagyobb. A válságot leginkább a kis- és középbirtokokon gazdálkodók érezték, megsegítésükre az állam sem átfogó programmal, sem elegendő anyagiakkal nem rendelkezett. A nehézségeket tovább növelte az 1929—1933. évi válság, amely gazdaságilag a legfejlettebb államokat is súlyosan érintette. A fenti időszak túltermelési válsága a piaci verseny kieleződéséhez vezetett, ami az egyes gazdasági üzemekben a döntéshozatalhoz szükséges információk jelentőségét felértékelte. Ez a körülmény megkívánta minden egyes birtok gazdasági mérlegének pontos ismeretét, ezért a két háború közötti időszakban hazánkban is fokozódott a mezőgazdasági számvitel szerepe és jelentősége. E tudományág egyik kiváló művelője volt Ormándy János.

Első nagyobb terjedelmű publikációja még az üzemtan témakörében íródott és „A debreceni gazdasági akadémia gazdaságának üzemterve” címet kapta. A ké-

sőbbiek során napvilágot látott összes jelentős munkája már a mezőgazdasági számvittel kapcsolatos kérdések megoldására kereste a választ. A közép- és nagygazdaságok számára hasznos ismereteket tartalmazó „Gazdasági egyszerű számtartás” című könyve először 1914-ben került kiadásra.

Ebben szerzője felhívta a gazdák figyelmét arra, hogy a számtartásnak milyen nagy jelentősége van a modern mezőgazdasági üzemekben. A kötet gyakorlati segítséget nyújtott az adóköteles jövedelem bevallásánál, ugyanakkor haszonnal forgathatták a pénzügyi hatóságok szakemberei is. A gyakorlati példákkal gazdagon illusztrált munka legfőbb hibájának azt tartották, hogy a számtartást összekapcsolta az adóügy tárgyalásával. E témakör második, átdolgozott kiadása már a Monarchia bukása után, gyökeresen megváltozott politikai és gazdasági körülmények között került az olvasók kezébe. A szerző célja: az új viszonyokhoz való alkalmazkodás megkönnyítésének elősegítése. Jól hasznosította azokat az ismereteket, amelyeket több gazdaságnál végzett számviteli ellenőrzéskor tapasztalt.

A szakirodalom Ormándy legfontosabb művének a mezőgazdasági kettős számtartásról írott munkáját tartotta. A szerző az első, elméleti részben a vagyonleltár készítésének fontosságát hangsúlyozta, amely nélkül a termelés tervezése, az egész üzem költségvetésének elkészítése lehetetlen. A második, gyakorlati részben alapos részletességgel írt a számtartás készítésének minden apró fázisáról és példák segítségével tette a gazdálkodók számára közérthetővé. A piaci körülmények rákényszerítették a gazdaságok vezetőit, hogy az egész üzembről és annak különböző termelői egységeiről pontos adatokkal rendelkezzenek. Ezt a célt az ún. kettős könyvvitel alkalmazásával megközelítően pontosan ki lehet mutatni. Reichenbach Béla, a korszak neves üzemtani szakírója szerint Ormándy módszere mind gyakorlati, mind pedig tudományos szempontból rendkívül értékes. A számtartási szakirodalomban abból a szempontból számított újszerűnek, hogy nemcsak az egyes üzemágak jövedelmezőségét, hanem az egyes üzemágakban fekvő tőke kamatozását is kimutatta és így számította ki a termelési költségeket. Újszerűsége ellenére hazánkban a gyakorlati életben kevésbé tudott ez a módszer elterjedni, tudományos körökben pedig azért fogadták idegenkedéssel, mert e diszciplína hazai művelőire jelentős hatással bíró német Aereboe-nak a kettős számtartással szemben bizonyos fenntartásai voltak.

Ormándy János nemcsak szorosán vett tudományos publikációval hívta fel magára a figyelmet, hanem sokat tett azért, hogy tudományága a gyakorlati gazdák számára is közérthető, a mindennapi munkában is alkalmazható legyen. Megszámálhatatlanul sok előadást tartott, s ezekből hallgatósága sok ismeretet szerezhetett az üzemi számtartásra és adózásra vonatkozóan. Ugyanezt a célt szolgálva 1913-tól 30 éven át a „Köztelek” „Mezőgazdasági üzem és számtartás” rovatának volt vezetője.

Ormándy Jánosban a két világháború közötti időszak ismert gazdasági szakemberét tisztelhetjük.

Főbb munkái:

Gazdasági egyszerű számtartás különös tekintettel a jövedelemadótvényre. Bp., 1914. 469 lap.

Mezőgazdasági kettős számtartás. Bp., 1921. 274 lap.

Mezőgazdasági egyszerű számtartás. Különös tekintettel az aranymérleg készítésre. Bp., 1925. 264 lap.

Gazdatartozások rendezése. Győr, 1934. 40 lap.

Irodalom:

L. V.: Dr. Ormándy János halálára. MM. 1962. 14. sz.

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

ORMOS IMRE (1903—1979)

Budapesten született 1903. május 27-én. Kispesten, a gyárak szomszédságában nőtt fel, szűkös anyagi viszonyok között. Paraszti származású édesapja kézbesítő altiszt volt. Csekély jövedelméből igen szegényesen éltek, és a család helyzetét tovább nehezítette, hogy édesanyja korán meghalt.

A fiatal Ormos Imre már 12 éves korában tanítványokat vállalt, osztálytársait tanította nyaranta, az iskolai szünetben pedig a Lipták gyárban dolgozott azért, hogy tovább tanulhasson. A gondokkal teli gyermekkorra utalva írta Ormos Imréről Mőcsényi Mihály, hogy „az anyagiakat illetően nagyon szegénynek, az akareterőt, önfegyelmet, a szép szeretetét illetően nagyon gazdagnak született.”

Az elemi iskola elvégzése után a kisépsti polgári iskolába, majd később a kereskedelmi iskolába iratkozott be, amelyet 1921-ben végzett el. A kereskedelmi érettségit követően — tízhónapi könyvelői munka után — úgy határozott, hogy tovább tanul, kertészeti pályára lép. Előbb — letéve a különbözeti vizsgákat — 1922-ben gimnáziumi érettségit szerzett, majd elszegődött a nagytétényi állami zöldségtelepre kertészgyakornoknak.

Egyévi gyakorlati munka után 1923-ban iratkozott be a Kertészeti Tanintézetbe, ahol kertészeti oklevelét 1926-ben vette át.

Kertészeti diplomájának megszerzését követően rögtön munkába állt, a híres Unghváry László Faiskolai RT-nél kapott állást. A kezdeményezéseiről nevezetes cégnél felfigyeltek a törekvő, jó nyelvkészségű fiatalemberre és Törökországba küldték lerakat létesítése és a vevőkör szélesítése céljából. Ormos Imre nagy szorgalommal látott munkához. Kerteket, parkokat tervezett és részt vett azok

megépítésében is. 1927-től 1929-ig két évet töltött Törökországban. Ezalatt megtanult törökül és tökéletesítette francia nyelvtudását.

Amikor hazajött, az Unghváry cég budapesti faiskolai irodájának vezetését kapta feladatul. Ez a munka azonban nem elégítette ki, ezért szakmai ismereteinek továbbfejlesztése céljából ismét külföldre ment. Ausztriában, a Bécs mellett működő Helenium Kertépítő Vállalatnál helyezkedett el. 1929 novemberétől 1932 márciusáig dolgozott Bécsben. Jól megtanult németül, továbbmélyítette szakmai tudását. Beiratkozott a bécsi Műegyetemre és több szakmai tárgyú cikket írt osztrák szaklapokba. Két és fél éves ausztriai tartózkodását felhasználva többször ellátogatott Németországba és Franciaországba és az itt tapasztaltak, tanultak jelentősen formálták szakmai szemléletét.

1932-ben váratlanul elhunyt Rerrich Béla, a Kertészeti Tanintézet kerttervezés tanára. Ekkor Mohácsy Mátyás a 29 éves — de már több nyelvet beszélő és a szakmában hírnevet szerzett — Ormos Imrét kérte fel utódjául.

Ormos Imre vállalta a feladatot és hazajött. Hazajött — annak ellenére, hogy a tanszék egyetlen szobából állott és a fizetés sem volt túlságosan magas — és több mint 40 évig, 1932-től 1976-ig tanított ugyanezen a helyen. (Közben az intézmény neve, szervezete ezalatt többször változott.) Pontosabban tanított és tanult, állandóan képezte magát. A Gazdasági Tanárképző Intézetben 1939-ben kertészeti szaktanári oklevelet, a budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi karán — esztétika, művészettörténet, filozófia szaktárgyakból — 1944-ben doktorátust szerzett. Közben folyamatosan tervezett, publikált, előadásokat tartott. A tanintézetben pedig külön esti szakszemináriumot vezetett, amelyek a hallgatók szerint váraztatosak és egyedülállóak voltak.

Életpályája a II. világháborút követően töretlenül folytatódott. Az elsők között jelentkezett munkára és óriási részt vállalt a kertészeti szakoktatás megújításában. A főiskolai (egyetemi) tudományos és oktatási munkája mellett — volt dékán, rektorhelyettes és 1954-től 1960-ig, megszakítás nélkül a Főiskola igazgatója stb. — számos egyesületben dolgozott. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Kertészeti Bizottságának, tiszteletbeli elnökének választotta az Agrártudományi Egyesület Kertészeti Társasága és az ÉTE Tájrendezési és Kertépítészeti Szakosztálya is. Alapító tagja volt a Balatoni Intéző Bizottságnak és Hild-éremmel kitüntetett vezetőségi tagja volt a Magyar Urbanisztikai Társaságnak és dolgozott a Hazafias Népfront több bizottságában.

Kivételes tudását nemcsak itthon ismerték el, szakterületének — a táj- és kerttervezésnek — nemzetközileg kimagasló művelője volt. Ennek egyik elismerése volt, hogy az IFLA — a Tájrendezők Nemzetközi Szövetsége — Nagytanácsának tagjául választották és számos országban tartott előadásokat.

Széles körű nyelvismerete, szakmai tudása, korszerű szemlélete, finom, fegyelmezett személyisége sokak tiszteletét kivívta.

Munkásságát, életművét számos kitüntetéssel ismerték el. A szakmai jellegű Hild-érem mellett több miniszteri és kormánykitüntetést kapott.

Két alkalommal kapta meg a Szocialista Munkáért Érdemérmet, egyszer nyerte el a Munka Érdemrend arany fokozatát.

1962-ben 30 éves egyetemi oktatói munkásságának elismeréseként a legmagasabb állami kitüntetésben, Kossuth-díjban részesült.

Ormos Imre életműve alkotásokban példátlanul gazdag. Életútja népmesei. A nincstelen félárva, külvárosi gyermek Európa-hírű tudóssá, „iskolateremtő” professzorrá nevelkedett.

Több évtizedes munkával teremtette meg a magyar táj- és kertépítészet mai magas szintű gyakorlatát, oktatási rendszerét, nevelt széles körű szakembereket. Amikor 1932-ben hazatért, európai tapasztalatait összegezve szakított mind az eklektikus neobarokk, mind a rideg architektonikus kerttervezési elvekkel. Azt hangsúlyozta, hogy a kert lényege a növény — a természeti elem —, ugyanakkor kiemelte azt is, hogy a növények művészi hatást csak téralkotó művészetek kompozíciós elvei alapján adnak. Ezért is foglalkozott elmélyülten a téralkotás, az esztétika, a művészettörténet kérdéseivel.

Mindig különös gonddal törekedett arra is, hogy a kertek használhatók legyenek. Szakmai előrelátását bizonyította az is, hogy tanári tevékenységének kezdetétől megkövetelte a kerttervek részletes és pontos kidolgozását. A mai tervezési, építési rendszerben ez a kerttervezők és az építészek, szakági tervezők közötti összhang alapfeltétele.

Életművében csak látszólagos az az ellentmondás, hogy ő, aki igen sokat foglalkozott a művészetekkel, a szakma jelentéktelenebbnek tűnő határterületein is maradandót alkotott. A tervezéssel mindig egyenrangúnak tekintett kivitelezési és építési munkák tapasztalataiból lefektette a kertészeti földmérés tan és kerttechnika művelésének és oktatásának alapjait.

Szakirodalmi munkásságának legnagyobb alkotása „A kerttervezés története és gyakorlata” című könyv. A csaknem 600 oldal terjedelmű, képpel, ábrával ellátott könyv minden lényeges dolgot elmond az ember és a kert kapcsolatáról. A kertépítészet történetét, a stílusokat, kerteket a történelem előtti időktől máig, a szocialista kertépítészet megszületéséig mutatja be. A tervezésről szóló fejezetekben pedig külön tárgyalja a meghatározó táj- és városrendezési elveket, művészeti törvényeket, valamint a tervezési elemeket, eszközöket, segédleteket. Munkája először összegezte átfogóan e sajátos, élő anyaggal dolgozó művészet és szakterület ismereteit.

Ezt a művét kétszer adták ki, tekintettel arra, hogy nemcsak a kerttervezők, tájrendezők számára nélkülözhetetlen, de éppoly fontos az egyéb művészeti ágakkal foglalkozók, ill. az általános kultúra iránt elmélyültebben érdeklődők számára is.

Nem jelent meg könyv alakban „A növényalkalmazás a kerttervezésben” című dolgozata, amellyel 1960-ban elnyerte a mezőgazdasági tudományok doktora címet. A témaválasztás azonban hűen tükrözi a már említett korszerű szakmai szemléletét, miszerint a kert lényegének mindig a növényt tekintette.

Kisebb dolgozatai, tanulmányai is ezt bizonyítják. Az alább felsorolandó néhány tanulmány címe is jó tükrözi széles körű szakmai munkásságát.

1941-ben Sopronban jelent meg a „Házikertek tervezése”. Az Építéstudományi Központ „Családi lakóházak” kiadványában (1948) „A lakóház kertje”-ről ír. A „Települések zöldterületi létesítményeinek tudományos kérdései”-t foglalta össze 1957-ben a Magyar Tudományos Akadémia kérésére. Kiemelten foglalkozott a szabad táj, a beépítetlen területek jelentőségével és a zöldterületek fejlődésével az ember érdekében. A szakkönyvek, tanulmányok mellett hat tankönyvet — egy technikumi és öt egyetemi jegyzetet — írt.

Fontos volt számára az ismeretterjesztő jellegű szakmai munka is. Ezt a szaklapokban, folyóiratokban megjelent számos cikk igazolja. 1933 és 1937 között egyedül a Kertészeti Szemlében 19 cikke jelent meg.

Természetesen az oktatói és szakirodalmi munkássága mellett a kerttervezés művészetét a gyakorlatban is folytatta. Alkotásai közül pl.: a nagytétényi Rózsakiállítás, a budai Várkertek, a keszthelyi kikötő és környéke százezrek előtt ismert.

A II. világháború előtt a megrendelők nagyobb része magánszemély volt, így többnyire családi házak, villák és üdülők kertjeit tervezte. Akadt azonban az 1930-as 1940-es években több állami, közösségi megbízása is. Így többek között Ormos Imre tervezte Várpalota főterét, szentesi Hősök ligetét, az 1936-os mezőgazdasági kiállítást, a miskolci művésztelepet, Losonc (ma: Lučenec — Csehszlovákia) város strandfürdőjét, a fűzfői gyártelep parkosítását, a Ferihegyi sportrepülőteret, az ipolysági (ma: Šahy — Csehszlovákia) városi parkot, Baja, Nagybánya (ma: Baia Mare — Románia) és Székelyudvarhely (ma: Odorheiu — Románia) főterét . . . stb.

1945 után elsősorban intézmények, kórházak, szanatóriumok, iskolák, sportpályák kertjeit tervezte. A már említett Rózsakiállítás, Budai Várpalota udvarkertjei, keszthelyi kikötő mellett Ormos Imre keze munkáját dicséri a 6. számú műút tájrendezése, a mártonhegyi szanatórium kertje, Ajka közparkja, a fertődi kastély díszudvara stb.

Több mint 300 kertet tervezett, melyeknek többsége meg is épült. Tervezési munkásságának szakmai értékelése kertterveinek és megépült alkotásainak bemutatása az utókor, a tanítványok „kötelező” feladata.

1938-ban nősült meg. Tanítványát Schrikker Ilonát vette feleségül, aki szintén a Kertészeti Tanintézetben szerzett műkertész oklevelet.

Házasságukból egy gyermekük született — Ormos Ilona —, aki szintén a kertépítészeti pályát választotta. Édesapja örökébe lépve ma a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Kertépítészeti Tanszékén a kerttervezés történetét oktatja.

Ormos Imre nagy jelentőségű szakirodalmi és tervezési tevékenységén túl életművéből kiemelkedőnek kell minősítenünk a 44 évig tartó oktatói munkáját, a korszerű magyar kertművészet — táj- és kertépítészeti — megteremtését.

Amikor 1979. február 26-án 76. életében Budapesten elhunyt, tisztelői azt a professzort kísérték utolsó útjára, aki hazánkban egy új szaktudományt teremtett és újraforgalmazta az ember és a természet kapcsolatát.

Főbb munkái:

- Földmérés és kerttechnika. (Egyetemi tankönyv) Bp., 1947. 164 lap.
Családi lakóházak. A lakóházak kertje. Bp., 1948. 14 lap
Kertművészet. (Agrártudományi Egyetemi jegyzet) Bp., 1948. 140 lap
Kerttervezés. (Műszaki Egyetemi jegyzet) Bp., 1952. 110 lap
Épületek környezetének kiképzése, kertesítés. Bp., 1953. 88 lap
Kertészeti földmérés és kerttechnika. (Egyetemi tankönyv) Bp., 1953. 343 lap
Kerttervezés története és gyakorlata. (Egyetemi tankönyv) Bp., 1955. 523 lap
Települések zöldterületi létesítményeink tudományos kérdései. MTAATOK 1957. 409—432. lap
Tereprendezés és parképítés. (Jegyzet az Építőipari Műszaki Egyetem részére). Bp., 1963. 120 lap
A kertépítés 100 éve Magyarországon. KSzFÉ Bp., 1963. 191—208. lap
Budapest kertkultúrája. Bp., 1967. 13—26. lap
Ormos Imre—Mőcsényi Mihály: Kertépítéstan (Technikumi tankönyv) Bp., 1950. 448 lap

Irodalom:

- —: Főiskolánk életéből. Km. 1966. szeptember (9)
MŐCSÉNYI Mihály: dr. Ormos Imre. Km. 1979. április
— —: Ormos Imre. KSz. 1979. 12. sz.

OSZTROVSZKY ANTAL (1888—1944)

1888. december 23-án Budapesten született. Szüleiről, családi körülményeiről nem tudunk. A budapesti Műegyetemen 1909-ben vegyészkorlevelet szerzett.

Osztrovszky Antal a gödöllői Szeszkísérleti Állomáson kezdte meg gyakorlati és tudományos működését. Bekapcsolódott abba a vizsgálati munkába, amelyet a Földművelésügyi Minisztérium bízott a Szeszkísérleti Állomásra az élesztő forgalombahozatalát szabályozó rendelet bevezetése előtt. A munka laboratóriumi vizsgálatainak nagy részét Osztrovszky Antal végezte el. Feladata a külföldi intézetektől kapott mezőgazdasági iparokban felhasznált baktériumok, élesztők, penészek fajtatiszta törzseinek fenntartása volt. A vizsgálat eredményeiről 1910-ben „az élesztőkeverés kérdése”-vel foglalkozó cikk számolt be, amelyet az Állomás igazgatója, Hérics-Tóth Jenő készített Osztrovszky Antal közreműködésével.

Hérics-Tóth Jenő egyre inkább arra ösztönözte Osztrovszky Antalt, hogy az általa már megkezdett és — a különböző lapokban közzétett — dolgozataiban felvetett tudományos problémákat együttesen tovább kutassák. Vizsgálták többek között a répacefrék habzásának okait, tanulmányozták a szesz- és élesztőgyári moslék és törköly készítését és értékét, kutatásokat folytattak a keményítő és cukor erjesztése meghatározásával kapcsolatban.

Osztrovszky Antal munkásságának első tíz évében a szeszgyártás minden kérdését felölelő kísérleti és kutató munkát végzett. Az Állomáson a laboratóriumi kutatás a gyári gyakorlattal fonódott össze. Osztrovszky Antal ez alatt az idő alatt szerezte meg gyakorlati ismereteit, biztos ítélőképességét a szeszgyártás és rokoniparok minden problémájában.

A Szeszkísérleti Állomás feladatköréhez tartozó szeszgyárvezetői szakoktatás-

ban Osztrovszky mint előadó 1912-től vett részt, tanította a tiszta tenyésztés gyakorlati alkalmazását, az enzimeket és az enzimes hatást, a maláta vizsgálatát és cukrosítását, valamint vezette a laboratóriumi gyakorlatokat.

1916-ban a gyümölcs- és borgazdasági melléktermékek értékesítésére megszervezték a „Fructus”-t és a keretébe tartozó vidéki szövetkezeteket. A „Fructus” az állami, községi és szövetkezeti szeszfőzdek tanácsadó és irányító szerve volt. A központi szeszfőzdek létesítésével a túlnyomó részben háziiparszerűleg üzött gyümölcsfeldolgozás közép- és nagyüzemmé alakult át. A minisztériumnak az volt a célja, hogy ezek az üzemek képzett szakemberek irányításával a gyümölcsstermelés okszerű ipari kihasználása érdekében működjenek és megfelelő minőségű szeszt állítsanak elő. Ezért a szeszfőző és gyümölcsfeldolgozó tanfolyamok vezetését a gödöllői Szeszkísérleti Állomásra bízták. A „Fructus” szervezésében levő gyümölcsfeldolgozó tanfolyamok előadói is a Szeszkísérleti Állomás munkatársai közül kerültek ki. Osztrovszky is rendszeresen tanított ezeken a tanfolyamokon, kezdetben mikrobiológiát, később az erjedéstan című tantárgyat oktatta.

Hérics-Tóth Jenő és Osztrovszky Antal a szeszfőzési és gyümölcsfeldolgozó tanfolyamokon tartott előadásait megfelelő módon kibővítették, átdolgozták és 1918-ban „Szeszfőzés gyümölcsökből” címen megjelentették.

Osztrovszky ebben az időszakban az Állomáson végzett tudományos és gyakorlati munkássága, a mezőgazdasági szeszgyárvezetők, valamint a gyümölcs-szeszfőzde-vezetők részére tartott előadásain kívül élénk szakirodalmi tevékenységet fejtett ki. Körülbelül 70 értekezése jelent meg a magyar és idegen nyelvű szaksajtóban.

1918 tavaszán létrejött az Erjedéstan Állomás, amely 1918. április 7-én a gödöllői Szeszkísérleti Állomás eszközeivel és személyzetével kezdte meg munkáját. Az új intézményt Budapestre helyezték át, az Ampelológiai Intézet erjedéstan paviójában kapott helyet.

Osztrovszky Antalt ekkor kísérletügyi fővegyésszé nevezték ki és az Erjedéstan Állomás helyettes vezetőjeként látta el feladatait. Életének ebben az új, ismét közel tízesztendőrs korszakában tevékenysége főként a gyakorlati iparfejlesztés és szakoktatás területére esett.

1919-ben a magyar cukorgyárak működését tanulmányozta, majd a magyarországi ecetgyáraknak mintegy 70%-ában végzett üzemellenőrzést és tanácsaira korszerűsítették működésüket. Gyakorlatilag az ország ecetgyárainak döntő többsége ellenőrzése alá került, s gyakran még külföldi ecetgyárak is felkérték műszaki tanácsadásra.

Az ország legnagyobb ipari szeszgyára, a Kisperkátai Szeszgyár és Finomító RT állandó tanácsosának hívta meg. Elméleti és szakmai tudását mind több mezőgazdasági szeszgyár vette igénybe. 1922-től mind a budapesti, mind a pestvidéki törvényszék állandó szakértője, ami nagyon sok munkával, kiszállással járt.

Osztrovszky Antal gyakorlati munkája, az üzemellenőrzések, a tanítás mellett hallatlan munkabírással dolgozott. 1921-ben jelent meg a „Gyümölcsök szeszipari

feldolgozása” című könyve, amelyben Hérics-Tóth Jenővel, szerzőtársával a nagyobb mennyiségben piacra kerülő, közgazdasági szempontból jelentős gyümölcsfélések feldolgozását ismertette.

Legnagyobb közös munkájuk is ebben az időben készült a „Szeszgyártás kézikönyve” címmel. A magyar szeszipar fejlődésével előttük Kosutány-Lázár a „Gazdasági szeszgyártás kézikönyvé”-ben 1892-ben foglalkozott, Zalka Zsigmond a szeszgyártás technológiájáról írt 1903-ban „Mezőgazdasági szeszgyártás” címen és utoljára Szilágyi Gyulának a „Szeszgyártás üzemének ellenőrzése”-t tárgyaló műve 1906-ban jelent meg. Ezért is nagyon fontos és hézagpótló munkájuk, mely a szeszipar minden területére kiterjedt. A szeszgyártás egyes műveleteinek előírás szerinti ismertetésén felül, mindazokat a tudományos kérdéseket is összefoglalták, amelyekre a gazdáknak, a vegyésznek, valamint a gyakorlati szeszgyártónak is egyaránt szükségük van. A gyakorlati résztől elválasztva tárgyalják az elméletet, ugyanis a szerzők figyelembe vették a felhasználók, olvasók különböző igényeit. Szakmai körökben nagy elismerést aratott gondos, alapos összefoglaló munkájuk.

Osztrovszky Antal tervező, üzemellenőrző, kísérletügyi és szakirodalmi működésével egyaránt azt a célt szolgálta, hogy minél több, korszerű színvonalon álló mezőgazdasági üzem működjék az országban, s ezeken minél jobban képzett szakemberek dolgozzanak.

1922-ben a Műegyetem Mezőgazdasági Ipari Tanszékén magántanárrá habilitáltak, és meghívták 1928-ban a budapesti Tudományegyetem Közgazdasági Karának megüresedett mezőgazdasági ipari tanszékére. A felsőfokú oktatásban mint meghívott előadó, később mint helyettes tanár vett részt. Szintén 1928-ban szerzett műszaki doktorátust.

Ez a tevékenység Osztrovszky Antal életében újabb kb. 10 éves korszakot nyitott meg. A tanszéket közel tíz évig nem töltötték be, ő anyagi ellenszolgáltatás nélkül végezte munkáját. Megtartotta előadásait, vezette a gyakorlatokat, vizsgáztatott, irányította a kutatómunkát. Végül is 1938-ban a kultuszminiszter hozzájárult a budapesti Tudományegyetem Közgazdasági Karának mezőgazdasági ipari tanszékének betöltéséhez, s Osztrovszky Antal végre megkapta az őt megillető egyetemi katedrát.

Hérics-Tóth Jenő nyugalomba vonulása után Osztrovszky Antal 1932-ben átvette az Erjedéstani Állomás irányítását. Igazgatói tevékenysége mellett továbbra is nagyszámú üzemellenőrzést vállalt, írt és tanított.

A Magyar Szesztermelők Egyesületének tagjaként előadásokat tartott az Egyesület közgyűlésein is.

Nyári szabadságát gyakran tapasztalatcsere-látogatásra használta fel, részben az állam, részben saját költségén utazott. Feleségével, Osztrovszky Németh Ágnessel, aki a kutatómunkában is állandó segítőtje volt, külföldi mezőgazdasági üzeme-
ket keresett fel. Tapasztalataikat hasznosították munkájukban. Olaszországban 1933-ban jártak, ahol a paradicsomtermesztést és -feldolgozást tanulmányozták,

korábban a párizsi Pasteur Intézetben tettek látogatást, a koppenhágai sörkísérleti állomás munkájával is megismerkedtek.

1943-ban jelent meg egyik legnagyobb munkája, amelyet állandó társzerzőjével írt „Mezőgazdasági szeszgyártás” címen. „... ismertetést nyertek mindazok az ipari szeszgyártási műveletek, amelyek a mezőgazdasági szeszgyárost érinthetik. A rendkívül bő anyag ismertetésénél a szerzők megtartották azt a célszerű tárgyalási beosztást, hogy először mindig az elméleti vonatkozású alapismereteket fejtegetik, s azután a gyakorlati vonatkozásúakat, majd pedig a műveletek üzemi ellenőrzését.” — írta könyvbírálatában Zandy Ferenc.

Osztrovszky Antal nagyon sokat dolgozott, a túlfeszített munka aláásta az egészségét. 1942-ben súlyos betegségéből felépülve sem pihent, hanem rövid lábadozás után ugyanolyan energiával folytatta munkáját, mint betegsége előtt. Megírta utolsó könyvét „Mezőgazdasági ipar” címmel. Ez a mű a mezőgazdasági iparok minden területére kiterjed. A könyve a Műegyetem mezőgazdasági osztályán tartott előadásainak felhasználásával készült. 1944-ben — halála után — került ki a nyomdából.

Utolsó munkájának bevezető szavaiban életét és munkásságát így összegezte. „Egész eddigi pályám a mezőgazdasági ipar szolgálatában telt el, tisztán látom tehát a mezőgazdasági iparnak nemzetünk közgazdasági életében betöltött rendkívül fontos szerepét, s meggyőződésem, hogy ennek a termelési ágának a fontossága a második világháború befejezése után még inkább fokozódni fog. Helyesnek vélem tehát, hogy a kibontakozás első időszakára könyvem már közkézen forog. . . statisztikai részét a második világháború kitörésével lezártam. Ez az időpont amúgy is zárókövét képezi mezőgazdasági iparágaink két világháború közötti életének, fejlődésének, tehát egy olyan időszaknak, mely a jövő fejlődése szempontjából a legjelentősebb és sok tekintetben irányt mutathat. A bekövetkezendő béke első időszakában, ha a mai korlátok leomlanak, s ha erre módom lesz, a második világháborús évek mezőgazdasági iparral kapcsolatos eredményeinek és tanulságainak összefoglalására vissza fogok térni.”

Korai halála, mely 1944. január 27-én következett be Budapesten, megakadályozta terve végrehajtásában. Sírja Pécelen van.

Főbb munkái:

Paradicsomtermelési kísérletek. (Szerk.) Bp., 1949. 83 lap.

Likőripari technológia. Tanfolyami jegyzetek. Bp., 1943. 64 lap.

Mezőgazdasági ipar. Bp., 1944. 353 lap.

Hérics-Tóth Jenő—Osztrovszky Antal: Szeszfőzés gyümölcsökből. Bp., 1918. 208 lap.

Hérics-Tóth Jenő—Osztrovszky Antal: Gyümölcsök szeszipari feldolgozása. Bp., 1921. 224 lap.

Hérics-Tóth Jenő—Osztrovszky Antal: A szeszgyártás kézikönyve. Bp., 1928. 719 lap.

Hérics-Tóth Jenő—Osztrovszky Antal: Ipari likörgyártás. Bp., 1943. 208 lap.

Hérics-Tóth Jenő—Osztrovszky Antal: A mezőgazdasági szeszgyártás kézikönyve. Bp., 1943. 461 lap.

Irodalom:

— —: Az Erjedéstani Állomás új vezetője. Kt. 1932.

ÖZV. OSZTROVSZKY Antalné: Osztrovszky Antal szakműködése. OMgIKIÉ. 1948.

PABST HENRIK VILMOS (1798—1868)

1798. szeptember 26-án (más források szerint december 3-án) született a Lautersbach melletti Maarban (Hesseni Nagyhercegség). Édesapja erdész volt. Iskoláinak elvégzése után báró Riedl birtokaira került, ahol csakhamar intézői beosztást kapott és feladata a juhtenyésztés felügyelete lett. Munkájára hamar felfigyeltek és 1820-ban Vilmos württembergi király rábízta a finomgyapjas juhtenyésztés irányítását. Közben beutazta Németország több tartományát és eljutott Belgiumba is.

Már kellő gyakorlati tapasztalattal rendelkezett, amikor 1821-ben növendéke lett a hohenheimi tanintézetnek. Schwerz, az intézet vezetője a tehetséges fiatalemberre bízta a tanulmányi ügyek vezetését. A következő esztendőben a könyvelés mellett az intézethez tartozó gazdaság felügyeletét is ellátta. 1823-tól

már tanított is, először technológiát, a későbbiek során pedig állattenyésztést, üzem- és számviteltant, 1828-ban azonban távozott az intézetből.

Az elkövetkező két esztendőben tovább gyarapította ismereteit, ismét több német tartományban, sőt több nyugat-európai országban is tanulmányozta a mezőgazdaságot, 1831-ben már a Hesseni Nagyhercegségben találjuk, ahol kereskedelmi tanácsosi minőségben a mezőgazdasági ügyek vezetését bízták rá. Darmstadtban mezőgazdasági tanintézetet szervezett, megalapította a hercegség gazdasági egyesületét, továbbá ennek folyóiratát (*Zeitschrift für die landwirtschaftliche Vereine des Grossherzogtumes Hessen*). 1837-ben létrehozta a Német Gazdák és Erdészek Egyesületét.

1839-ben már a Porosz Királyság tevékenységének színhelye: itt néhány éven át a Greifenwald melletti Eldena mezőgazdasági akadémiáját igazgatta. 1843-tól Berlinben pénzügyi titkos tanácsosként a földművelésügy egyik irányítója volt.

Minden elismerés ellenére 1845-ben mégis az első hívó szóra elfoglalta a Hohenheimi Akadémia igazgatói székét és öt éven át vezette az ekkor már nagy hírű intézet munkáját. 52 éves korában ismét jelentős változás következett életében. 1850-ben igazgatói kinevezést kapott az óvári — akkor még — Gazdasági Tanintézet igazgatói posztjára. A várostól 1861-ben vált meg, akkor Bécsbe került, a Kereskedelmi és Nemzetgazdasági Minisztériumban miniszteri tanácsosi beosztásban a mezőgazdasági ügyek irányítása volt a feladata.

1867-ben nyugdíjazták és 1868. július 10-én a Bécs melletti Hütteldorfban hunyt el.

Pabst munkásságának jelentősebb és legtermékenyebb korszakát német földön, hazája mezőgazdasága fejlesztésének szentelte. Először a gyakorlatban bizonyította rátermettségét, majd az oktatás és irányítás területén ért el kimagasló eredményeket.

Pabst írásaival is a mezőgazdaság fejlesztését segítette elő. Figyelme a század első évtizede után fokozatosan a szarvasmarha-tenyésztés irányába fordult, erről írott könyve 1829-ben került kiadásra. A gyapjúkonjunktúra lázában élő és csak a juhtenyésztést favorizáló Európában kiemelendő Pabstnak az a felismerése, hogy „marhatartás nélkül nincs földművelés”. Pabst könyve több kiadást is megért, sőt 1860-ban magyar nyelven is megjelent és Galgóczy Károly egészítette ki az olvasó számára nélkülözhetetlen, hazai vonatkozású jegyzetekkel.

Ugyancsak az évtized végén látott napvilágot a 7 kiadást megért „Mezőgazdaság tankönyve” című munkája, amelyet Lónyay Gábor fordított magyarra és az 1850-es évek elején került az olvasók kezébe. A 4 kötetben íródott mű vázát a hohenheimi előadásai adták. Helyet kapott benne a földművelés általános alapelveit tárgyaló rész csakúgy, mint az állattenyésztéssel, továbbá a mezőgazdasági üzletlannal foglalkozó fejezetek. Pabst az újabb kiadásoknál igyekezett figyelembe venni a közben elért eredményeket, ez a törekvése azonban nem járt minden esetben teljes sikerrel. Az e vállalkozás keretében íródott 4. részt a tudománytörténet az első magyar nyelven megjelent mezőgazdasági üzemtanként tartja számon.

1853-ban Bécsben került kinyomtatásra, de öt évvel később már magyar nyelven is hozzáférhető volt a mezőgazdasági értékesítéstanal foglalkozó könyve. Üzemtani és számviteli kérdések között taglalja többek között a különböző mezőgazdasági hasznosítású területek, pl. szántóföld, halastó, tőzeglánya stb., tiszta jövedelmének kiszámítását.

Pabst ilyen gyakorlati és tudományos előélet után került 1850-ben az óvári tanintézet élére, és olyan időszakot töltött Magyarországon, amely a nemzet történetének egyik legválságosabb korszaka volt. A mélyreható és gyors ütemű átalakulás feltételei hiányoztak, így mindenekelőtt az ország önálló és független politikai és igazgatási intézményrendszere. A mezőgazdaságban főleg a hitelhiány akadályozta a kibontakozást. A hazai mezőgazdaságban központi kérdéssé vált az egyik legfontosabb feudális járadékfajta — ígás- és gyalogrobot — kiesésének,

valamint mindazon termelőeszközök pótlása, amelyekkel a robotban dolgozó jobbágy művelte az allodiális földet. Az abszolútizmus éveiben új eszközök és gépek elterjedése volt tapasztalható. Az állattenyésztésen belül különösen a szarvasmarha-tenyésztésben kezdett teret nyerni a nyugati fajták tartása, és ha lassan is, a tagosítás következményeként változás állott be a határhasználatban és a művelési rendszerben.

Az új módszerek és eljárások elterjesztésében, népszerűsítésében jelentős feladat várt a gazdasági szakoktatásra. Magyarországon azonban 1848 után a kiegyezésig lényegében csak az óvári állami tanintézet működött azzal a feladattal, hogy a birodalom nagy uradalmi számára képezzen szakembereket. Az oktatás kizárólag német nyelven folyt. Amikor a bécsi hatóságok az intézmény élére elismert szaktekin-télyt kerestek, ekkor esett a választás Pabstra. 1850 őszén foglalta el az igazgatói széket, s emellett juh- és szarvasmarha-tenyésztést, valamint üzem- és becsléstant is tanított. Az általa kidolgozott képzési rendszer kisebb módosításokkal a német iskolák — elsősorban a hohenheimi — módszerét vette át, vagyis a magyarországi-nál fejlettebb mezőgazdasági kultúrájú ország igényeinek megfelelő oktatási rendszert próbált Óváron is megvalósítani. Nehezítette Pabst helyzetét, hogy kinevezése után sem Bécsből, sem közvetlen környezetétől nem kapott hathatós segítséget. Nem ismerte új „hazájának” gazdasági, politikai múltját, jelenét, és ez számos későbbi félreértés, feszültség forrása lett. Ugyanakkor Pabstnak köszönhető, hogy az intézet laboratóriumai, egyéb felszerelése, az általános elméleti képzés színvona-la megközelítette az európai társintézményekét. Ennek köszönhető, hogy a birodalom alattvalói mellett számos külföldi hallgató is megfordult Magyaróváron.

Pabst az 1851-es londoni világiállításról német, osztrák, angol gyártmányú gépeket hozatott, így a hallgatók alaposabban megismerhették a korszak modern technikai vívmányait is. Az intézet falain kívül és belül elterjedt ennek híre, s egyre nagyobb érdeklődés nyilvánult meg irántuk. Pabstnak és vejének, Krauss Frigyes-nek ez adta az ötletet, hogy a gazdálkodóknak megkönnyítsék a külföldi gépek beszerzését. 1856-ban megnyílt a „Mezőgazdasági gépek és szerszámok állandó kiállítása” nevet viselő cégük, és egy évvel később mezőgazdasági gépgyárrá történő átszervezésre kaptak engedélyt. Külföldi termékek mellett saját gyártmányaikkal is rövidesen hírnevet szerzett a 25 főt foglalkoztató üzem. Az itt készült hohenheimi mintájú ekék, extirpátorok, boronák, Howard-mintájú kapálógépek, kukoricamorzsolók, valamint a 9-soros Garrett-féle vetőgépek módosított változatai nagy népszerűsésre tettek szert. Az üzem 1863-ig volt a tulajdonuk, ekkor vásárolta meg Kühne Ede.

Kortársai a Thaer és Schwerz utáni német mezőgazdaság második generációjá-nak kiemelkedő alakját tisztelték benne. Műveinek a 19. század közepén hasonló jelentősége volt, mint Thaer, Schwerz, Burger munkáinak egy emberöltővel koráb-ban. Így volt ez akkor is, ha az utókor agrár- és tudománytörténet-írása némileg

más megvilágításba helyezte életművét, s már nemigen említi nevét a felsorolt nagy elődökkel együtt.

50 tudományos egyesület tagjai között fedezhető fel neve. Nyugdíjazásakor I. Ferenc József a Vaskorona-rend 3. osztálya kitüntetését adományozta neki.

Főbb munkái:

Beiträge zur höheren Schafzucht mit besonderer Rücksicht auf die Production der hochfeinen Wolle im Königreich Württemberg und den angrenzende Staaten. 1826.

Joh. Nep. Schwerz's landwirtschaftlicher Nachlass bearbeitet und herausgegeben von Dr. H. W. von Pabst. Stuttgart-Tübingen, 1845. 145 lap.

Landwirtschaftliche Textationslehre. Wien, 1853.

A mezőgazdaság tankönyve. I—II. köt. Pest, 1852., 1853. 228, 224, 222 és 228 lap.

Mezőgazdasági értékesítéstan. (Ford. Kiss László.) Pest, 1858. 136 lap.

Pabst kalauza a szarvasmarha-tenyésztésre. (Ford. Császár Ferenc az 1850-ben megjelent 2. kiad. után. A fordítást az 1859-ben megjelent 3. kiadáshoz idomította, a Magyarországot érdeklő jegyzetekkel ellátta Galgóczy Károly.) Pest, 1860. 274 lap.

Anleitung zur Rindviehzucht. Stuttgart, 1880. 304 lap.

Irodalom:

Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich. 212. köt. Wien, 1870. 154—156. lap.

Universität Hohenheim, 1818—1968. (Hrsg. Günther Franz.) Stuttgart, 1968.

VÖRÖS Antal: Óvár, Óvár . . . Bp., 1968.

PUSKÁS Vilmos: Pabst—Krauss Mosoni Mezőgazdasági Gépgyára 1856—1863. Bp., 1970.

PACZELT JÁNOS (1851—1937)

1851-ben született az ausztriai Detenicben. Iskolai tanulmányai befejezése után kertészsegéd lett Kalksburgban, egy jezsuita nevelőintézetben. Itt ismerkedett meg magyar főúri fiatalokkal és elkezdett magyarul tanulni. 1869-ben került Pápára, szintén kertészsegédi minőségben, Eszterházy Pál birtokára, Heykál Ede főkertész mellé. 1871-ben József főherceg alsúti kertészetében dolgozott, innen került Bécsbe, majd Budapestre a Károlyi család szolgálatába. Beosztása még most is segéd volt.

Gróf Károlyi György 1876-ban bízta meg először fehérvárcsurgói, majd néhány év múlva nagykárolyi kertészetének vezetésével. Nagykárolyban (ma: Carei— Románia) 1887-ig dolgozott, munkáját értékelték, elismeréssel honorálták.

1887-ben Debrecenbe költözött, önállóított magat, kertészetet, virág- és magüzletet alapított. Pomológiai munkássága az ezt követő években kezdett számára eredményeket hozni. Elsősorban gyümölcsfajták keresztezésével foglalkozott, s ebben említésre méltó sikereket ért el. 1896-ban, a millenniumi kiállításon bemutatta egyik őszibarackfajtáját, melyet ő hozott létre magról és „Paczelt magonca” néven vált ismertté. Két, szintén magról létrehozott szilvafajtával is sikert aratott. A „Debreceni muskotály” és a „Paczelt szilvája” 1934-ben, illetőleg 1935-ben kapott hivatalos elismerést.

Az Országos Magyar Kertészeti Egyesületnek megalapítása óta tagja volt. A szorgalom és a kertészet szeretete jellemezte munkás életét, amit Debrecenben fejezett be 1937.január 21-én.

A magyarországi kertészet történetében a XVIII. század végétől a pangás jelei mutatkoztak. A XIX. század közepe után indult csak újra fejlődésnek széles rétegekre kiterjedően és gyors tempóban. Nemcsak a fővárosban, vidéken is elsza-

porodott a kertészkedő emberek száma. A konyhakertészet és a gyümölcsstermesztés mellett a díszkertészet és virágkertészet, mint kedvelt szórakozás igen elterjedtté vált. A kiegyezés után hatalmas főúri parkok keletkeztek és a régi kúriák is kedvet kaptak újra kertészettel foglalkozni.

A fehérvárcsurgói Károlyi-birtok — Paczelt első jelentős magyarországi működési helye — nem tartozott az ősi hagyatékhhoz. Ezt Károlyi György vásárolta s igen ragaszkodott hozzá. Az elhanyagolt állapotban hozzákerült földterület maga hozatta rendbe, tette rendezett, jó karban álló épületekkel felszerelt uradalommá. Károlyi vallotta, hogy a jövedelmező gazdálkodáshoz nélkülözhetetlen a kitűzött elveket betartó, azt eredményesen végrehajtó, jól képzett gazdatiszt. Alkalmazottait e szempont szerint válogatta, sőt többnyire maga nevelte ki. Ezen elv jegyében kerülhetett Paczelt János is először kertészsegédként a Károlyi családhoz, s lett később a csurgói, majd a nagykárolyi kertészet vezetője.

A kertészeti kultúra XIX. század végi fellendülése hozta meg az igényt egy olyan országos szerv létrehozására, mely a kertészettel foglalkozókat összefogja, 1885-ben létrejött az Országos Magyar Kertészeti Egyesület, alapító tagjai között Paczelt Jánossal. Az Egyesület életre hívásának szükségességét igazolta, hogy egy évvel az alapítása után már kiállítást (virágkiállítást) tudott rendezni.

A XIX. század utolsó harmadában egyre több olyan nevet lehetett felsorolni, akik színvonalas kereskedelmi kertészetet tartottak fenn. Nem utolsósorban ők biztosították növényanyagukkal az OMKE által rendezett kiállítások sikerét. Az 50 éves fennállását ünneplő OMKE Aranykönyve történeti visszatekintésében a debreceni kertészek felsorolásakor nem felejtette ki Paczelt János nevét sem.

Az 1896-os millenniumi kiállításon az ország kertészeti és gyümölcsstermesztői az OMKE szervezésében vettek részt. Itt Paczelt János is kiállítási érmet kapott. Ez hozta meg Paczelt számára az első országos sikert az egyik őszibarackfajtája, a már említett „Paczelt magonca” révén.

Az első világháború után csak az 1920-as évek elején lendült fel újra a kertészeti kultúra fejlődése, a kereskedelmi kertészetek, a magtermesztés. A kertészetek ismét gazdag választékot nyújtottak, kiváló, jó hírű cégek sora található nemcsak a fővárosban, hanem a vidéki városokban is (többek között Szegeden, Pécsen, Kaposváron, Miskolcon és Debrecenben).

Az 1920-30-as évek újra eredményt hoztak Paczelt János keresztezési-kísérletező munkájában. Ekkorra szelektált két szilvafajtát. A „Debreceni muskotály” ma is üzemi termesztésre javasolt fajta. A „Paczelt szilvája”, melyet magról nyert, aszálásra kiválóan alkalmas, bírja a szállítást. Gyümölcse nagy, megnyúlt, tojásdad alakú. Héja hamvaskék, húsa sárga, kellemesen savanykás, enyhén édes ízű gyümölcs.

Paczelt emberi arculatára világít rá egy aprócska adalék, melyről a „Kertgazdaság” című lap egyik híre tudósít. Paczelt kertészetében munkásokat is foglalkoztat-

tott. Egyik, nála 30 évig szolgált kertmunkása „nyugdíjba vonulásakor” oklevéllel és pénzjutalommal való kitüntetésben részesült.

Egyik életrajzi forrása szerint a debreceni Nagyerdő kertészeti megújítása is az ő nevéhez fűződik. A hagyomány szerint a Nagyerdőt Bocskai István ültetette a békében unatkozó hajdúival, hogy megvédje a várost a nyírségi homoktól. Ez legenda, mert Anonymus szerint már a honfoglalás korában megvoltak Debrecen erdői. A város tulajdonába 1425-ben kerültek Zsigmond király ajándékaként. Az évszázadok során inkább kihasználták az erdőt (legeltetésre, tűzifabeszerzésre stb.), semmint gondozták volna. Főként az első világháború utáni tüzelőhiány károsította komolyan. Az erdőnek a város felé eső kb. 25 hektáros részét a múlt század közepe óta parkerdőként használják. Főként a köznépnek, a diákságnak volt kedvelt szórakozóhelye. A XIX. század végén létesítették sétányait. A mai formáját az 1920-as években kapta. Ekkor kezdték el parkosítani, természetes tavakon és patakokon vezették le a hévizeket. A felmerülő új igényeket elégítette ki a gyógyfürdő, a csónakázó tó, a sportstadion létesítése.

Az épületektől mentes részt díszparkká alakították át. A 120—130 éves tölgyállományt, juhart és gyertyánost 1939-ben védetté nyilvánították. Ez volt az első természetvédelmi terület Magyarországon. A Nagyerdő botanikailag is megújult. Az évszázados erdőrészek melletti újabb területeket főként fenyőfélékkel telepítették be.

Paczelt János szakmai munkásságáról nyomtatott anyag nem maradt. Könyvet nem írt, folyóiratokban nem publikált. Nevét mégsem feledte az utókor, mert fennmaradt az szorgalmas termesztő munkája eredményeiben, a róla elnevezett gümölcsfajtákban.

Irodalom:

Az OMGE Emlékkönyve. (Szerk. Galgóczy Károly.) Bp., 1883. 3. füz.

BENES János: Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület első évtizede 1885-1895. Bp., 1896.

KARDOS Árpád: Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület második évtizedének története. 1895-1905. Bp., 1906.

Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület Aranykönyve 1885-1935. (Sajtó alá rend. Mágocsy-Dietz Sándor—Kovács József.) Bp., 1935.

NÉMETH József: id. Paczelt János. KSZl. 1937.

MÁRTON Béla: A debreceni Nagyerdő. ÉT. 1966.

KERESZTESI Béla: Magyar erdők. Bp., 1968.

Parkerdők Magyarországon. (Szerk. Mészöly Győző.) Bp., 1981.

PÁLINKÁS GYULA (1883—1957)

1883. november 21-én született Cegléden. Középiskolai tanulmányainak befejezése után 1901-től — 1904-ig az Állami Felső Ipariskola Vegyészeti Szakosztályán folytatta tanulmányait. Ennek elvégzésével vegyészoklevelet nyert. 1904-ben Kőrmöcbányán (ma: Kremnica — Csehszlovákia) a Kossuth János RT. cég majolikagyárában dolgozott, mint laboratóriumi vegyész és üzemmérnök. 1905 és 1908 között a Neuschloss-féle (ma: Našice — Jugoszlávia) tanningárban alkalmazták üzemvegyész munkakörben.

Szőlészettel és borászattal 1908-tól kezdett el foglalkozni. Ekkor fizetés nélküli gyakornokként a Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelológiai Intézetben helyezkedett el, ahol rövidesen asszisztensi, majd később kísérletügyi adjunktus, illetve főadjunktus kinevezést nyert. Itt kezdetben főleg a szőlő bakteriológiai, mikológiai, növényélet- és kórtani kérdéseivel foglalkozott. Az intézet igazgatója — Istvánffi Gyula — felismerte fiatal asszisztensének tehetségét, hamarosan bevonta peronoszpórával (szőlő gombategség) kapcsolatos nagyszabású kutatómunkájába. Istvánffi először tisztázta a peronoszpóra (*plasmopora viticola*) élettanát és lappangási idejét. Ezután Pálinkás Gyulával közösen megállapították a betegség lappangási idejét befolyásoló tényezőket. Ennek alapján kialakították — világviszonylatban elsőként — a peronoszpóra-előrejelzés módszerét, a védekezés idejének meghatározását és a védekezés módját. Eredményeiket az 1913-ban megjelent „Tanulmányok a plasmopara viticoláról” című művükben foglalták össze, mely francia nyelven is megjelent. Könyvüket 1914-ben a rangos francia „Dezeimeris” díjjal tüntették ki.

Az I. világháború évei alatt az intézet élete csaknem megbénult. A rendszeres, tudományos kutatómunka csak 1920 után indulhatott el. Pálinkás Gyula ekkor

elsősorban borkémiai kérdésekkel foglalkozott. Érdeklődése és tevékenysége széles körre terjedt ki. A borászatnak csaknem minden területén található olyan módszerek, újítások, melyeknek eredete nevéhez fűződik. Munkássága során 1920-as és 1930-as években kiemelkedő és nemzetközileg is figyelemre méltó eredményeket ért el. Jelentős a bor alkohol-tartalmának meghatározására szolgáló Malligand-készülék igen alapos, minden részletre kiterjedő vizsgálata és értékelése. Felfedte a készülék alapvető hibáit és egyúttal módszereket dolgozott ki ezek kiküszöbölésére. Az alkohol-meghatározásokhoz új táblázatokat dolgozott ki. Ő vezette be hazánkban a korszerű borkezelési eljárásnak, a „kékderítés”-nek a technológiáját, mely a bor tisztulását és stabilitását segíti elő. Vizsgálta a borok készítésénél, kezelésénél alkalmazott kénezés hatására keletkezett kénessav lekötődését a bor alkotórészeivel. Megfigyelései során kidolgozta a helyes kénezési eljárást. Csaknem 9000 elemző adat alapján kimutatta a magyar borokra jellemző legfontosabb alkotórészek gyakoriságát. Ezekon kívül számos más kutatási eredménnyel segítette a magyar borászat korszerűsítését.

Nagy jelentőségű kutatómunkája mellett kiemelkedő pedagógiai tevékenysége is. 1921 és 1923 között, majd az 1932—1942 közötti időszakokban az Ampelológiai Intézet keretében működő legmagasabb szintű képzést nyújtó „Felsőbb Szőlő és Borgazdasági Tanfolyam” tanára. Itt a borbakteriológia és a borgazdasági melléktermékek technológiájának előadója. E mellett a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Ipari Növénytan és Élelmiszeripari Tanszékén meghívott adjunktusként bakteriológiai, mikológiai és konzervipari témakörben oktatott. Tanítványai nagyszerű előadónak, kiváló tanárnak tartották, szerették, tisztelték.

A hazai borgazdasági ipar egyik megalakítója volt. Az 1924. évi bortörvény először engedélyezte a sűrített must felhasználását a bor feljavítására, csemege-ürmösbor készítésére. Ekkor indult el a magyar mustsűrítő ipar. Pálinkás itt a kezdeti nehézségek leküzdésében munkálkodott nagy lendülettel. 1929-től 1932-ig a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából, a minisztérium hatáskörébe tartozó Borgazdasági Vegyipari RT. budafoki borkősavgyárában és központi szeszfőzdéjében laborvegyészi és üzemvezetői teendőket látott el. Ezalatt az idő alatt a kísérletügyi szolgálat alól felmentést nyert. Ezután újra az Ampelológiai Intézetnél borászati technológiai kísérletekkel és a növényvédő szerek kémiájával foglalkozott, mint ezeknek az osztályoknak vezetője. 1939. december 31-én saját kérelmére nyugállományba vonult, de ezután is aktív dolgozója maradt a szakmának.

Szakírói tevékenysége, tematikáját tekintve ugyancsak sokoldalúnak mondható, szakírásainak száma meghaladja az ezret. Tanulmányainak, cikkeinek jelentős hányadában a borászat témakörébe vágó problémákat boncolta. Számos írásában szőlészeti és borászati kérdésekben nyújtott gyakorlati útmutatást a termelőknek. Már egészen fiatal korától, 1910-től 1940-ig a „Borászati Lapok” című szakfolyóirat belső munkatársa, majd 1940-től 1944-ig főszerkesztője volt. A lap utódjánál a „Magyar Bor és Gyümölcs”-nél ugyancsak munkatársként, végül felelős szer-

kesztőként tevékenykedett. Ezzel egyidejűleg sok más mezőgazdasági szaklapnál is munkatársként dolgozott. Gyakran jelentek meg cikkei külföldi szaklapokban is. Azok közé tartozott, akinek szaktudását belföldön és külföldön egyaránt elismerték.

A cikkek és tanulmányok mellett önálló kiadványokban is foglalkozott a szőlő szaporítási, termesztési, növényvédelmi, valamint a borgazdaság kémiai és technológiai kérdéseivel. Ezekben a művekben foglalta össze a szőlészet és borászat korszerű tudnivalóit elméleti megalapozottsággal, gyakorlati példák tömegét idézve mondandója kifejtésében.

A szőlőperonoszpórával továbbra is kiemelten foglalkozott. „Egy parányi kis plazmarögöcske képes millió pengő kárt okozni és anyagi romlásba dönteni sok-sok dolgooskező szőlősgazdát” — írta „A szőlő peronoszpórája” című könyvében. Ebben ismertette a peronoszpóra történetét, morfológiáját, a betegség tünetét, a lappangás ideje és a hőmérsékleti tényezők közötti összefüggést, a peronoszpóra-naptár szerkesztés és védekezés módját és idejét. Művét a szőlősgazdák segédkönyvként használták. Az 1940-es évek elején írt a különböző szőlőszaporítási eljárásokról összevetve azok előnyeit és hátrányait. Elemezte a szaporítási módok gazdaságos lehetőségeit a különböző természeti körülmények között. Külön kiadványban foglalkozott a szőlőnyitás, kitányérozás, harmatgyökerezés és fedés kérdéseivel. Hangsúlyozta e munkáknál a szakszerűség fontosságát és a helyes időpont megválasztását. Borászati munkái közül kiemelkedő az 1950-es években írt kétkötetes „Borászati kémia”, melyet a boripari technikum számára tankönyvvül engedélyeztek. A nagyüzemi, korszerű pincegazdaságok kifejlesztéséhez nélkülözhetlenné vált a borászati kémia ismerete és a tudományos képzettségű borvegyészek irányító szerepe. Tankönyvében összefoglalta a legfontosabb tudnivalókat mindazokról a kémiai változásokról, amelyek a szőlőbogyó fejlődésétől kezdődően a belőle nyert mustban és borban végbemennek. Ezzel összefüggésben ismertette mindazokat a körülményeket, amelyek a bor minőségét befolyásolják.

Legismertebb művei közé tartoznak az általa szerkesztett szőlészeti és borászati zsebkönyvek. Az első 1942-ben jelent meg azzal a céllal, hogy több évtizedre szóló általános érvényű zsebkönyv legyen, mely választ ad a gyakorlatban felmerült kérdésekre. A táblázatok egyaránt használhatták a kevésbé képzett kisgazdák és a legképzettebb szakemberek is. Elsősorban a szőlőtermesztésre és főleg borászatra vonatkozó legfontosabb tudnivalókat, adatokat foglalta táblázatba, de kiterjedt figyelme a gyümölcsstermelésre is. A következő zsebkönyvek 1955-ben és 1960-ban kerültek kiadásra. Ezekben már kizárólag csak a szőlészetre, borászatra, a szőlő- és borgazdasági melléktermékek feldolgozására vonatkozó ismeretek kerültek bemutatásra.

Tudományos, szakírói és oktatói tevékenységén kívül közvetlen kapcsolatot tartott a gyakorlati gazdálkodókkal is. Különböző szakelőadásokat, rádiós, gazdasági előadásokat tartott. Szaktanácsaival segítette a szőlészettel és borászattal

foglalkozókat. Mindezek mellett nagyszerű rajzkészségét is a szakma számára kamatoztatta. Megalkotta Magyarország színes szőlészeti térképét és a szőlészet világtérképét. A szőlő betegségeiről is íves nagyságú akvarelleket készített. Mindezeket a szakoktatásban, szakmai kiállításokban is szerepeltették az oktatók és rendezők.

Hozzáértéssel vett részt kiállítások rendezésében. Az 1950-es évek elején a Mezőgazdasági Múzeum állandó borászati kiállításának megszervezésében tevékenykedett.

Külföldi tanulmányutakat is tett Franciaországban, Olaszországban, Németországban, Jugoszláviában. Nemzetközi kongresszusokon képviselte a magyar borászatot.

1949-1952 között a Budapesti Borforgalmi Vállalat budafoki pincészetében dolgozott mint borászati szaktanácsadó és a laboratórium vezetője. Ezzel egyidejűleg ugyancsak hasonló tisztséget látott el a Budafoki Borpalackozó Vállalatnál. Idős korában sem pihenhetett, mindvégig dolgozott.

1952-től mint reaktívált tudományos munkatárs dolgozott a Szőlészeti Kutató Intézet Borgazdasági Csoportjánál, ahol újabb eredményeivel segítette szakmáját. Ezek közé tartozik az a 8 új borászati mérő- és számolóeszköz, melyek elsősorban az üzemi gyakorlat mérési módszereinek bővítését, tökéletesítését célozzák, egyszerűbb munkalehetőséggel és pontosabb eredménnyel. Nagyreményű kísérleteket folytatott a bor gyors, mikrobiológiai érlelése terén is. Ezt a munkáját már nem tudta befejezni, bár haláláig dolgozott. 74 éves korában, 1957. január 3-án halt meg. A Farkasréti temetőben temették el.

Emberi magatartása, szakmai tudása követendő példa maradt az utódokra. Eredményeit ma is hasznosítja a szakma, munkásságát nagyra értékeli.

Főbb munkái:

A szőlő peronoszpórája Bp., 1941. 102 lap.

Szőlészeti és borászati zsebkönyv. Bp., 1942. 151 lap.

A szőlőtöke döntése és bujtása. Bp., 1943. 50 lap.

A gyökereztető iskolák telepítése, kezelése a sima és gyökeres vesszők, oltványok elvermelése, a zöldoltványok, rügdugványok és zölddugványok készítése és ápolása. Bp., 1943. 69 lap.

A szőlő nyitása, kitányérozása, harmatgyökerezése, fedése. Bp., 1944. 24 lap.

Borászati kémia I—II. Bp., 1954. 94 és 145 lap.

Szőlészeti és borászati zsebkönyv. Bp., 1955. 303 lap.

Istvánffi Gyula—Pálincás Gyula: Tanulmányok a plasmapóra viticoláról. Bp., 1913. 141 lap.

Irodalom:

RAKCSÁNYI László: Pálinkás Gyula (1883-1957). Bg. 1957. 1. sz.

MERCZ Árpád: 100 éve született Pálinkás Gyula. Bg. 1983. 2. sz.

PANKL MÁTÉ (1740—1798)

A Sopron varmegyei Oszlopon (ma: Osip—Ausztria) született 1740. augusztus 13-án. Gimnáziumi tanulmányait Győrben végezte, majd a bécsi egyetem filozófiai stúdiumait hallgatta. Tizennyolc éves volt, amikor Trencsénben (ma: Trenčín—Csehszlovákia) a Jézus-társaság tagjainak sorába lépett.

Mind egyházi, mind pedig tudományos-pedagógiai pályája gyors előmenetelről tanúskodik, hiszen fiatalon tanulmányi felügyelő lett, majd 1777-től a nagyszombati (ma: Trnava — Csehszlovákia) jezsuita rendház élére került, ahol egyúttal bölcseletet is tanított. 1773-tól, a rend feloszlását követően, az esztergomi főegyházmegye világi papjaként tevékenykedett, s így közel tíz évig, 1784 és 1794 közt Pozsonyban az akadémiai ifjúság hitszónoka volt. Pozsonyban 1787-től a felvilágosult abszolutista oktatáspolitikai szellemének megfelelően természettant és mezőgazdasági ismereteket is tanított. A Ratio educationis (1777) célkitűzéseinek megfelelően ugyanis az akadémiák tananyagában nemcsak a hagyományos filozófiai és jogi tárgykörök, hanem a klasszikus nyelvek és a közigazgatási ismeretek mellett az állam egészére nézve hasznos, gyakorlati tudnivalók is helyet kaptak. Így került sor például a mezőgazdasággal, iparral, kereskedelemmel kapcsolatos ismeretek intézményes keretek között történő oktatására.

Szakírói és tanári munkásságának elismeréseként a göttingeni és a prágai tudományos társaság felvette tagjai közé. Ötvennyolc évesen, 1798. március 22-én halt meg Pozsonyban.

Pankl munkássága jórészt arra az időszakra esett, amikor a fiziokrata nézetek terjedése, illetve a felvilágosult Habsburg uralkodók reformpolitikája nyomán a mezőgazdaságnak egyre nagyobb figyelmet szenteltek. Ekkoriban kezdett el Mitterpacher mezőgazdaságtant tanítani az egyetemen, s egyre több gazdálkodással kapcsolatos tanító irat vagy könyv látott napvilágot. A felsőbb szintű iskolákban kezdett tért hódítani a természettel és a mezőgazdasággal kapcsolatos ismeretek oktatása, így a paptanárok már nemcsak szentbeszédeiket adták ki, hanem az új tantárgyak tankönyveinek megírására is vállalkoztak.

1790-ben Pankl két latin nyelvű munkát jelentetett meg, „Compendium Institutionum Physicarum”, valamint „Compendium Oeconomiae Ruralis” címmel. Ez utóbbi műve Mitterpacher úttörő jelentőségű mezőgazdasági tankönyvének (Elementa rei rusticae . . .) alapulvételével készült, bár a pozsonyi tanár pesti kollégájának könyvét számos esetben kiegészítette, sőt továbbfejlesztette.

Mitterpacher „Elementá”-jához hasonlóan itt is fellelhetők az antik szerzőkre

való hivatkozások, de az új idők igényeihez való igazodás szelleme a népesség és a mezőgazdaság termelékenységének összefüggéseit vizsgáló elmélkedésből tisztán kivehető. Nagyváthy János „A szorgalmatos mezei gazda” című munkájával szintén Mitterpacher nyomdokain haladt, de Pankllal együtt az állattenyésztés és növénytermesztés egymásrautaltságának gondolatát, főleg a talajerőpótlás vonatkozásában, a művelési rendszerek hatékonyságával egészítette ki. Az ugart ugyanis mindketten elvetették, hiszen ha a talaj pihentetéssel visszanyerné az elvesztett tápanyagokat, akkor egyáltalán nem lenne szükség trágyázásra. Mitterpacher szerint ugyanakkor az ugaron hagyott földterület a pihentetés ellenére igényli a mesterséges talajerőpótlást.

A „Compendium” mindamelllett sok tekintetben eltérést mutat az említett szerzők hasonló tárgyú műveitől. Pankl mindenekelőtt számokkal kívánta igazolni a gyakorlati tapasztalatokat. Igen jellemző, hogy a túl sűrűn vetett gabonafélék termés hozamával kapcsolatban egyértelműen bizonyítani akarta, hogy a nagyobb mennyiségű vetőmag nem hoz arányosan nagyobb termést, s e tekintetben megfigyelései máig helytállóak.

Behatóan foglalkozott az ár- és bérvizonyokkal, kiszámította a pálinkafőzésből vagy méhészetből származó költség- és nyereségtételek nagyságát. Áttekintette a cereáliákon (gabonafélék) alapuló szántóföldi növénytermesztés jövedelemarányait, bár ebben a vonatkozásban némiképp nagyvonalúnak bizonyult, mert legalább hatszoros szemterméssel számolt, holott az országos átlag ekkoriban alig érte el a négyszeres hozamot.

Külföldi forrásait meglehetősen egyoldalúan választotta ki. Mitterpachertől ugyan átvett néhány bibliográfiai megjegyzést, de alapvetően a német kameralisztikus elemek, illetve az ún. Hausvater-irodalom nem éppen legkorszerűbb formai jegyei ismerhetők fel művében. Ez összességében csak a javított nyomásos gazdálkodás gyakorlatának ismertetését jelentette, s így a tényleges agrotechnikai előrelépés lehetősége egyáltalán nem körvonalazódott könyvében.

Mégis tényszerűsége való törekvéseért elismerés illeti a pozsonyi tanárt. A kor hazai szakírói közül elsőként próbálta meg tételes kimutatásokkal rávezetni olvasóit a gyakorlati gazdálkodás általa legeredményesebbnek tartott módszereire.

Főbb munkái:

Compendium Institutionum Physicarum . . . I—III. köt. Pozsony, 1790. 563 lap.
Compendium Oeconomiae Ruralis . . . Buda, 1790. 376 lap.

Irodalom:

ZELLIGER Alajos: Egyházi Írók Csarnoka. Nagyszombat, 1893.
IFJ. BARTA János: Mezőgazdasági irodalmunk a XVIII. században. Bp., 1973.

PAPP JÓZSEF (1921-1984)

1921. január 20-án született Budapesten ipari munkáscsaládból. Szülei mindketten segéd munkásként dolgoztak. Elemi és polgári iskolai tanulmányait Budapesten 1934-ben fejezte be, majd iparos tanoncként dolgozott, de orvosi utasításra ezt 1937-ben abbahagyta. 1937—39-ig alkalmi munkásként dolgozott.

1939-ben Knézl Ede budapesti, belső-résztisztító üzemébe került segéd munkásnak, s itt dolgozott 1942-ig, katonai szolgálatának megkezdéséig. Mint katoná a 10-es helyőrségi kórházba került, ahol egészségügyi szolgálatot teljesített 1945-ig.

1946 elején a Mirelite Mélyhűtő Vállalatnál kapott alkalmazást, mint segéd munkás. 1947—48-ban konzervsegédi tanfolyamot végzett, s ezután már konzervmester-helyettesi beosztásba került. 1949-ben felvételt nyert az Első Állami

Konzervmesteri Iskolába, ahonnan 1950. január 1-jén kiemelték és az Élelmezési-pari Minisztérium Tartósító és Húsipari Főosztálya ellenőrzési osztályán mint előadót alkalmazták. Megkezdett tanulmányait munkája mellett folytatta. 1951. január 1-jével a Mirelite Mélyhűtő Vállalat igazgatójává nevezték ki. Itt működött 1954. február 24-ig, amikor is a Dunakeszi Konzervgyárba helyezték át igazgatónak. Ezután 1963. október 15-ével került a Hatvani Cukor- és Konzervgyárba s mint igazgatóhelyettes működött 1969. december 31-ig. 1970. január 1-től igazgatója volt a már különvált Konzervgyárnak, egészen nyugdíjazásáig. Munkája mellett 1963-ban sikerrel fejezte be a Közgazdasági Technikumot. 1967-ben a MÉM által szervezett vezető-továbbképző tanfolyamon vett részt.

A konzervipari technológiának kitűnő szakembere volt, felismerte a különböző fejlesztési tervek fontosságát, az általa irányított üzemek „élüzemekké” fejlődtek. Különösen a Hatvani Konzervgyárban sikerült szép eredményeket elérnie. Új

épületek, új technológiai berendezések, új gyártási folyamatok létrehozása fűződik nevéhez.

A konzervipar hazai fejlesztése érdekében számos alkalommal járt külföldön: 1962-ben a Német Demokratikus Köztársaságban ; 1967-ben Olaszországban; 1970-ben Ausztriában, 1972-ben ugyancsak Ausztriában; 1973-ban a Német Szövetségi Köztársaságban; 1974-ben a Szovjetunióban; 1976-ban újból Ausztriában és az NSZK-ban; 1978-ban Angliában és NSZK-ban.

Keménykezű, jó szervező volt, rendkívüli energiával dolgozott, a kortársak szerint a szakmai cél megvalósítása érdekében túl sokat vállalt magára. Már 1946-tól tevékeny részt vállalt a mozgalmi életben, jelentős pártmunkát végzett, több ízben volt titkár és vezetőségi tag, 1964 óta Hatvan város pártbizottságának tagjaként fontos társadalmi feladatokat látott el, a városi tanács tagjaként és a tanács végrehajtó bizottságának tagjaként is hasznosan tevékenykedett.

Szakmai és társadalmi munkájának elismerésül több magas kitüntetésben részesült: Népköztársasági érdemérem ezüst fokozata 1952; Munkaéremrend arany fokozata 1965; Honvédelmi érdemérem 1967; Haza Szolgálatáért Érdemérem ezüst fokozata és Felszabadulási Jubileumi Emlékérem 1970; Munka Érdemrend arany fokozata 1979.

Egészségi állapota miatt, 1981. január 31-vel vonult nyugdíjba.

A szakmai tevékenységtől még ekkor sem maradt távol; termeltetési szaktanácsadóként hasznosította széles körű ismereteit.

1984. november 29-én, 63 éves korában Hatvanban halt meg.

Irodalom:

— —: Búcsú Papp Józseftől (1921—1984). KPi. 1985. 1. sz.

PAPP LÁSZLÓ (1903-1973)

1903. szeptember 25-én született Hajdúszoboszlón. Pécsi családból származott, apja órásmester volt. Iskoláit Pécsen kezdte. Nyolcéves korában édesapja meghalt, ettől kezdve házitanítással kereste kenyerét. Édesanyja Kiskunfélegyházán nyitott virágüzletet, ebből tartotta el három gyermekét.

Papp László középiskolai tanulmányait Kecskeméten folytatta, a főreális-kolában érettségizett, majd kiegészítő gimnáziumi érettségi bizonyítványt szerzett. A szegedi tudományegyetemen jogot végzett (1927), majd néprajzi, régészeti és művészettörténeti tanulmányokat folytatott, 1931-ben szerzett bölcsészdoktori oklevelet.

Mint másodéves joghallgató, 1923-banapidíjasként került a kecskeméti múzeumhoz. Gyermekkorától vonzotta ez a pálya. Előírt munkakörén túl

— saját szavai szerint — „befeküdt” a régészet és a néprajz ismeretébe. Hivatali munkája elvégzése közben meghatározott napokon átjárt a szegedi egyetemre, közben továbbra is kénytelen volt magántanítással foglalkozni. 1926-27-ben fél éves szakmai gyakorlatot folytatott a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában. Történeti Osztályán és a Széchenyi Könyvtárban, majd saját költségen, hat hétre Bécsbe és Párizsba utazott a múzeumok tanulmányozására.

A kecskeméti Városi Múzeum 1923-ban költözött új épületbe. Papp László részt vett a gyűjtemények költöztetésében, az új helyiségek berendezésében, az első állandó kiállítás felállításában, illetve a múzeumi munka különböző ágazataiban. 1927-ben tiszteletbeli múzeum- és könyvtárórré nevezték ki. Jelentős kutatásokat végzett a kecskeméti levéltár XVI—XVIII. századi anyagában, mintegy 12000 cédulát gyűjtött ki a múzeum számára azzal a céllal, hogy megírja az első magyar népi művelődéstörténeti monográfiát. Ezen a gyűjtésen alapultak első, úttörő

jellegű feldolgozásai a népi viselettörténet tárgyköréből, illetve a kecskeméti és a kiskunhalasi tanyatelepülés kialakulásáról.

A kecskeméti múzeum Szabó Kálmán múzeumigazgató irányításával ezekben az években kezdte meg nagyszabású, országos jelentőségű programját, a Kecskemét környéki elpusztult középkori falvak régészeti feltárását. A kutatások megindításához az Országos Magyar Régészeti Társulat és a Magyar Néprajzi Társaság 1926-ban Kecskeméten tartott vándorgyűlése, az ott megjelent neves kutatók, személy szerint főként Györffy István adott ösztönzést. A Kecskemét környéki ásatások a hazai tudományos szemléletet átformáló, jelentős régészeti forrásanyagot napvilágra hozó, úttörő kezdeményezések voltak, középkori népi műveltségünk kutatásával ugyanis korábban régészetünk nem foglalkozott, a múzeumok pedig mellőzték a szegényesnek mondott tárgyi anyag gyűjtését. Papp László részt vett ezekben a feltárásokban, illetőleg önállóan is vezetett ásatásokat. Miután az egykori ásatási feljegyzések, dokumentumok a kecskeméti múzeum teljes iratanyagával együtt elpusztultak a második világháború alatt, ma már nehéz különválasztani a két kutató — Szabó Kálmán és Papp László — munkáját. Bizonyosan három, a török hódoltság alatt elpusztult késő középkori falu feltárását tulajdoníthatjuk Papp Lászlónak, ezek közül legjelentősebb a középkori Baracs község 33 lakóházának feltárása 1929-ben. Itt történtek az első hiteles megfigyelések a korabeli falusi lakóház építésmódjára, alaprajzára, tüzelőberendezésére vonatkozólag. Az ásatás eredményeit Papp László rövid tanulmányban közölte 1931-ben a Néprajzi Értesítő hasábjain. Ezen eredményeket Bátky Zsigmond A magyarság néprajza I. „Építkezés” fejezetében felhasználta az alföldi ún. középmagyar háztípus fejlődésének megvilágítására. Papp László nevéhez fűződik tehát a levéltári források kiaknázásával előkészített, művelődéstörténeti szemléletű késő középkori településásatások megindítása, a korábbi kutatások ugyanis legfeljebb a pusztatemplomok és a temetők ásatására szorítkoztak. Példáján felbuzdulva a 30-as években más vidékeken is megindultak a faluásatások.

Alapos szakmai felkészültsége és lelkiismeretes, céltudatos munkája ellenére tudományos munkássága nem bontakozhatott ki igazán Kecskeméten. A múzeum nem biztosította számára a megélhetést, nyolc esztendő után sem véglegesítették, még a kultuszminisztérium pártoló közbelépésére sem. Eddigi gyűjtéseinek, kutatásainak feldolgozásában is megakadályozták. Ugyanakkor a szolgálati bizonyítványokban a legnagyobb dicséretet olvashatók. 1931-ben egy éves illetmény nélküli szabadságot vett ki, hogy két doktori diplomával a zsebében másutt szerezzen szakmai gyakorlatot és biztosítson magának megélhetési lehetőséget. 1932-ben megvált a múzeumtól, miután az újabb egy év fizetés nélküli szabadságra vonatkozó kérelmét elutasították. A kecskeméti évek tudományos eredményei viszont beépültek Szabó Kálmán „Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei” című reprezentatív munkájába.

1931-től négy éven keresztül Budapesten volt joggyakornok, 1935-ben letette az ügyvédi vizsgát.

1936-ban lehetősége nyílt visszatérni a múzeológusi pályára. A Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjtemények Országos Felügyelőisége megbízta az épülő keszthelyi Balaton Múzeum és az azzal egyesíteni tervezett sümegi Darnay-gyűjtemény anyagának átvizsgálásával, leltározásával, az államosítási munkák előkészítésével. Kiállításba helyezték a keszthelyi múzeum igazgatói állását. Mintegy 112 pengős csekély díjazásért egy évig dolgozott Keszthelyen, ebből fedezte a múzeum fűtési és postaköltségeit, maga takarított stb., majd amikor a költségvetés kimerült és ígéretet sem kapott, 1937-ben szolgálata megszűnt. Visszatért a jogi pályára, Budapesten nyitott ügyvédi irodát.

Mint ügyvéd is igyekezett a tudományos életben tevékenyen részt venni. 1938 és 1943 között az Országos Táj- és Népkutató Intézet és a budapesti egyetem Néprajzi Intézetének munkáját előadások tartásával, kutatócsoport vezetésével segítette. Néprajzos és jogtörténész szakemberekkel együtt részt vett egy addig kevésbé művelt tudományág, a népi jogélet kutatásának megindításában. Györffy István kezdeményezésére, az Igazságügyminisztérium szervezésében 1939-ben indult országos gyűjtőmunka népi hagyományvilágunk e legelhanyagoltabb csoportjának feltárására azzal a céllal, hogy a jogi néphagyományokat a nemzeti művelődés, a jogalkotás egyik alappillérvé tegye. 1943-ban Papp László értékelte ki az országos gyűjtés eredményeit. Több jelentős tanulmánya foglalkozik a népi jogszokások kutatásával: 1948-ban a Néptudományi Intézet kiadásában jelent meg A Magyar Népkutatás Kézikönyve számára készített összefoglalása (A magyar népi jogélet kutatása), valamint az Országos Népkutató Munkaközösség gyűjtésének módszertani útmutatója 587 pontos kérdőívvel (Vezérfonal a népi jogélet kutatásához).

Papp Lászlónak része volt a Györffy Kollégium létrejöttében, annak jogi előkészítését végezte, úgy, hogy a jobboldali diákszervezetektől független legyen. (A Györffy Kollégium a baloldali szervezkedések egyik bázisa volt a második világháború alatt.)

Póttartalékosként hétszer hívták be katonai szolgálatra a háború alatt és honvédségi védőnek osztották be. Ilyen minőségben is — anyagi javadalmozás nélkül — védte az antifasiszta mozgalom tagjait.

A Magyar Ügyvédi Kamara választmányi tagja volt és a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesületének egyik titkára. A felszabadulás után az igazoló bizottság ezért két évre felfüggesztette, holott előzőleg munkahelyén, a Dohányjövődék Nikotex üzemnél igazolták. Itt tisztviselőként 1955-ig dolgozott. 1958-ban törölték az ügyvédek névjegyzékéből, ezt a rendelkezést 1967-ben hatálytalanították.

Az 50-es években több ízben vállalt rövidebb időre szóló megbízásos munkát különböző múzeumoknál (pl. Mosónmagyaróvár, Keszthely stb.), majd 1958-ban a pécsi Janus Pannonius Múzeum régésze lett, s ezzel végleg visszakerült a múzeu-

mi területre. Elvállalta a pécsi múzeum, majd a Baranya megyei múzeumok igazgatásával járó feladatokat is, 1964-ben mint igazgató vonult nyugdíjba.

Pécsett az ifjúkorában elkezdett témát, a késő középkori települések kutatását a mohácsi csatatéren végzett komplex régészeti és hadtörténeti kutatások keretein belül folytatta. A történeti kútforrások, a régi térképek, a helynevek, a korábbi régészeti kutatások dokumentumainak összegyűjtése és áttanulmányozása után nagy részletességgel rekonstruálta a középkori településhálózatot. Az elpusztult középkori falvak helyén (Bácsfalva, Földvár, Merse) hitelesítő feltárásokat folytatott, felkutatta és feltárta a mohácsi csata két tömegsíriját, és mindezek alapján pontosan meghatározta a csata helyét és rekonstruálta lefolyását. Ezen munkák mellett Pécsett avar kori temetők ásását is vezette és vártörténeti kutatásokat is végzett. Nyugdíjazása után a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézeténél folytatta a mohácsi csataterre vonatkozó kutatásait, illetve az eredmények feldolgozását, bár tervezett összefoglaló művét már nem írhatta meg. 1973. május 22-én Budapesten meghalt.

Papp László igen sokoldalú kutató volt, aki úttörő jellegű munkát végzett számos szakterületen (népi viselettörténet, településnéprajz, népi jogéletkutatás, elpusztult középkori falvak régészeti kutatása, a mohácsi csatater kutatása). Az interdiszciplináris módszereket következetesen alkalmazó, művelődéstörténeti szemléletű tudományos munkássága termékenyítően hatott új kutatási ágak kifejlődésére.

Főbb munkái:

Ásatások a XVI. században elpusztult Kecskemét vidéki falvak helyén. NrÉ. 1931. 137-152. lap.

A kecskeméti tanyatelepülés kialakulása. Szeged, 1936. 127 lap.

Kiskunhalas népi jogélete. (A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára. 2.) Bp., 1941. 71 lap.

A magyar népi jogélet kutatása. (A Magyar Népkutatás Kézikönyve II. 14.) Bp., 1948. 16 lap.

Vezérfonal a népi jogélet kutatásához. (Országos Népkutató Munkaközösség Útmutató Füzetek. 4.) Bp., 1948. 80 lap.

A mohácsi csatahely kutatása. JPMÉ. 1960. 197-252. lap.

Újabb kutatások a mohácsi csatatéren. JPMÉ. 1962. 199-221. lap.

Forschungen auf dem Schlachtfeld zu Mohács 1964-1968. MTARIK. 1970. 1. sz. 160-162. lap.

A mohácsi csatahely kutatása. (In: Mohács emlékezete. Szerk. Katona Tamás). Bp., 1976. 249-271. lap.

Irodalom:

KISS Attila: Papp László (1903-1973). JPMÉ. 1972-1973. 91-92. lap.

KŐHEGYI Mihály: Szabó Kálmán emlékezete (1886-1963). Cu. 1974. 2. sz. 427-456. lap.

Papp László. (In: Mohács emlékezete. Szerk.: Katona Tamás.) Bp., 1976. 247-248. lap.

TÁRKÁNY SZŰCS Ernő: Magyar jogi népszokások. Bp., 1981.

PÁTER BÉLA (1860—1938)

1860. szeptember 9-én született a Sáros megyei Eperjesen (ma: Prešov—Csehszlovákia). Családi körülményeit nem ismerjük.

Középiskolai tanulmányait Lőcsén (ma: Levoča — Csehszlovákia), a felsőfokút Budapesten, a József Műegyetemen végezte. 1882-ben természettan-földrajz szakos tanári oklevelet szerzett, majd két éven keresztül — 1884-ig — a Műegyetem növénytani tanszékén tanársegédként dolgozott.

Ekkor jelentek meg — Klein Gyula műegyetemi professzor inspirálására — első szakcikkei a Természettudományi Közlönyben. 1884-ben kelt bizonyítványában Klein professzor kifejezte azt a meggyőződését, hogy „Páter Béla bármely intézetnek, melyben hivatva lesz működni, becsületére fog válni”. Ugyanebben az évben került a kassai Gazdasági Tanintézethez a növénytan tanáráként.

A növénytani tanszék számára összegyűjtött herbáriumát még évtizedek múlva is nagy becsben tartották. Érdeklődési köre, szakmai működési tere már kezdettől fogva rendkívül széles volt, ezt bizonyította a számos egyesületnél betöltött különféle funkciója; így titkára volt a Felsőmagyarországi Kertészeti Egyesületnek, a kassai Állatvédő Egyesületnek, és a Magyarországi Kárpát Egyesület kassai szakosztályának is.

Az 1893-as év forduló volt Páter Béla életében: a Felvidékről Erdélybe került, s ettől kezdve mindvégig kitartott „új hazája” mellett. A kolozsmonostori Gazdasági Tanintézethez kerülő fiatal, lelkesedéssel, tervekkel teli ember kutató és oktató munkája mellett 1912-ig vezette a Vetőmagvizsgáló Állomást is. Munkásságának eredménye volt az aranka elleni küzdelem fokozott megszervezése és az erdélyi vöröshermag tisztaságának elérése. 1895-től újságcikkei mellett egyre növekvő

számban jelentek meg népszerű szakkönyvei, melyeket főleg az egyszerű nép, a tanulóifjúság, a gyakorlati gazdák számára írt. Szívügyének tekintette az „okszzerű, helyes és céltudatos növénytermesztés” módszerének mind szélesebb körben való terjesztését. A növénytermesztés mellett otthon volt a növényvédelmi kérdésekben, sőt az állattenyésztés terén is, hiszen 1895-ben megjelent „Népszerű gazdasági növénytan alsófokú gazdasági iskolák számára” című tankönyvén kívül ugyanebben az évben látott napvilágot „A gabonafélék, a burgonya és a szőlő legfontosabb gombabetegsége” című szakkönyve is. Precizitását, szakmai elmélyültségét igazolja az is, hogy az 1896-ban megjelent „Állattan földműves iskolák számára” című tankönyve a Földművelésügyi Minisztérium által hirdetett pályázaton első díjat nyert.

A gazdasági akadémiai és tanintézeti hallgatók számára írta kétkötetes „Gazdasági növénytan” című könyvét, melynek előzménye volt az 1890-ben — hallgatói számára megszerkesztett — „Gazdasági növénytani vezérfonal”. A tankönyv megírása és kiadása mindenképpen időszerű és szükséges volt, hiszen mint a szerző írta előszavában: „ilyen irányú tankönyv, melyet a gazdasági akadémiai és tanintézeti hallgatók a gazdasági növénytani és növénykörtani előadások hallgatása alkalmával kalauzul használhatnának, s amely egyúttal az intelligens gazdaközönségnek növénytani és növénykörtani kérdésekben felvilágosításul szolgálhatna, eddig hazai irodalmunkban nem létezett.” Az I. kötet legfőbb részét a különféle növényi betegségeket okozó gombák leírása teszi ki. A számos ábrát tartalmazó könyv a növények természetes — tehát nem Linné által alkotott — rendszerét követve, kiterjed a hazai kultúrnövények eddig észlelt betegségeire és az ellenük való védekezési módokra. A II. kötet praktikus segítséget nyújtott — a tökéletes morfológiai leírások és az élethű ábrák által — a hallgatók növénygyűjteményének összeállításánál. A két kötet megjelenése között — a kiadás anyagi nehézségei miatt — hat év telt el; 1902-ben, illetve 1908-ban kerülhettek a tanulóifjúság kezébe.

Páter Béla neve a köztudatban leginkább a gyógynövények termesztésével, gyűjtésének szorgalmazásával forrt össze. Mint a kolozsvári Gazdasági Akadémia keretein belül működő kísérleti gyógynövénytelep vezetője a kibontakozó magyar „gyógynövényügy”-ről ezt írta:

„Azon gyógynövények termesztése karolandó föl elsősorban, amelyek igényeinek a hazai viszonyok megfelelnek és kedveznek, mert ezek hazánkban jó minőségben sikerülnek és a külföldi drogisták szívesen veszik meg őket. Az olyanokat pedig, amelyek nálunk kevésbé jól sikerülnek, azok termesztését nem lesz tanácsos erőltetni. A termesztésnél pedig az legyen a vezérelv, hogy inkább kevesebbet, de finomabb és jobb minőséget igyekezzünk előállítani, mert ezáltal termesztésüket biztosabb alapokra fektetjük, mintha holdszámra silány árut produkálunk.” A gyógynövénytelep kémiai laboratóriumában Irk Károly végezte az analíziseket. A menta, zsálya, méhfű, kakukkfű, levendula, mályva, piretrum, római kamilla,

majoranna, benedekfű, ruta, izsóp, körömvirág, mustár, ánizs, koriander, kömény növényekre vonatkozó leírásait, kísérleti eredményeinek összefoglalását több idevonatkozó szakcikkén kívül könyv alakban is közzétette „A gyógynövények természetése” címmel, 1910-ben. A kolozsvári Gyógynövénykísérleti Állomás az első ilyen jellegű intézmény volt egész Európában. Páter Béla munkája teremtette meg a magyar gyógynövénykutatást és -termesztést. Állomásának mintájára hozták létre jóval később Magyarországon és külföldön a hasonló intézeteket.

1906-tól — magántanárként — a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen a gyógynövényekre vonatkozó növénymorfológiát és ökológiát tanított a gyógyszerészhallgatóknak egészen 1920-ig, amikor az Egyetem Szegedre települt át.

1912-ben a kolozsmonostori Gazdasági Akadémia igazgatójává nevezték ki.

1913-ban újabb megbízatást kapott: a kolozsvári Tudományegyetem matematikai és természettudományi kara megválasztotta az egyetem növénytani tanszékének vezetőjévé. A kettős feladatnak eleget tenni lehetetlen lett volna. Páter Béla válaszut előtt állt: tanszékvezető legyen-e, vagy igazgató. Döntése nem lehetett kétséges: a gyógynövényekkel való foglalkozás, az akadémia keretein belül működő Gyógynövénykísérleti Állomás egyértelműen az igazgatói állás megtartására sarkallta. Az egyetemi tanszékvezetői állást Györffy Istvánnak engedte át, továbbra is megtartva magántanári katedráját a gyógyszerészhallgatók oktatására.

1920-ban újabb döntés elé került: a magyar Földművelésügyi Minisztérium felajánlotta neki Budapesten a Kertészeti Tanintézet igazgatói állását. Páter Béla azonban inkább Kolozsvárott maradt, vállalva a magyar tudományos köröktől távolibb és nehezebb életet. Ez anyagiakban nagy lemondásra kényszerítette, az erkölcsi sikerek azonban kárpótolták ezért.

Az 1920-as években megszervezte a háborúban elpusztult erdélyi méhészgazdálkodást. Ez a munkája nagy jelentőségű volt az elszegényedett nép számára, csakúgy mint a gyógynövények gyűjtésének propagálása, mert így sok rászoruló juttatott többletkeresethez. Számos kiadást ért meg a „Rövid útmutatás a vadon termő gyógyító növények gyűjtésére” című kis könyvecskéje, melynek első, drágábban hozzáférhető kiadását olcsóbb füzetek követték, hogy azok számára is elérhető legyen, akiknek elsősorban íródott. A könyv célszerű csoportosításban — a gyűjtendő növényi részek alapján — tartalmazza a gyakoribb, könnyen megtalálható és értékesíthető vadon termő növényeket, kiegészítve néhány „újabb időben felkarolt” növényvel, gazdasági melléktermékkel, mint lóherevirág, „kukoricaselyem”, nyárfarügy, cseresznye- és meggyzár, stb. A gyűjtendő növények felismerését élethű ábrák és könnyen érthető, egyszerű nyelvű botanikai leírások segítik a könyvben.

1921-ben megvált az akadémiai igazgatóságától és a tanári katedrától. Életét most már kizárólag a gyógynövényeknek szentelte. A Gyógynövénykísérleti Állomás élén 1930-ig, hetvenéves koráig állt.

1932-ben megalakította a „Cooperativa Adonis” nevű gyógynövénygyűjtő és

-értékesítő szövetkezetet, hogy most már szervezett keretek között biztosítsa a szegényebb néprétegek megélhetését. A hazai termesztés, gyűjtés és értékesítés megszervezésén kívül időközben tudományos kutatói tevékenységének is számos eredménye született. Vizsgálataiban kimutatta, hogy a magyar fodormentában jóval nagyobb a karvontartalom, mint a külföldön addig elismert amerikai, német és orosz mentákban. Egy csapásra híressé vált ezzel a magyar mentaolaj. Nevéhez fűződik az *Eryngium planum*-nak (szamártövis) első alkalmazása az orvosi gyakorlatban — gyorsan ható gyógyszert készítettek belőle szamárköhögés ellen. 1926-ban jelentek meg a drogpiacon a „Páter-teák”, amelyek rövid alatt népszerűvé és keresetté váltak a közönség körében. A *Leonorus cardiaca* (gyöngyajak) tea elterjedését is ő szorgalmazta. Kutatásainak eredményeiről, munkáiról több mint ezer cikket írt a „Gyakorlati Mezőgazda”, a „Mezőgazda”, a „Gazdasági Lapok”, a „Köztelek” „Természettudományi Közlöny”, a „Kísérletügyi Közlemények”, az „Erdélyi Gazda”, a „Gyógyszerészeti Értesítő”, a „Gyógyszerészi Közlöny”, a „Mezőgazdasági Szemle”, a „Pharmazeutische Post”, a „Pharmazeutische Zentralhefte”, a „Pharmazeutische Monatshefte”, a „Heil- und Gewürzpflanzen” című újságok számára.

Nagyszerű tanár volt. Hallgatóit alaposan megtanította a botanikára. A budapesti felsőfokú szőlésztanfolyamra jelentkezők közül egyedül az ő tanítványaitól nem kívánták meg a növénytanból való felvételi vizsgát, mert az volt a vélemény, hogy tanáruk biztos tudást adott a keze alól kikerült tanítványoknak.

Magatartását mindvégig a közjóért való tenniakarás jellemezte. Az ő nevéhez fűződik az 1914-es évektől elindított szervezett gyermeknyaralattás, az iskolai tejszolgáltatás bevezetése is.

A természet rajongója volt. Idős korában is sokat járta a hegyeket. Természettudományi népszerűsítő előadásokat tartott az Erdélyi Kárpát Egyesület, az Erdélyi Múzeumi Egylet és az Erdélyi Gazdasági Egylet rendezésében. Mindhárom egyesületnek elnöke, illetve szakosztályi elnöke volt élete utolsó évében rátámadó betegségig. Emlékére róla nevezték el a kolozsvári Bükk-erdő egyik forrását és legkedvesebb erdei útját.

1938. június 21-én halt meg Kolozsvárott, ott is temették el.

Páter Béla két gyermeke közül — egy leánya és egy fia volt — Károly szintén neves agrárszakember (talajvegyész) volt, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára, egy ideig rektora volt.

Főbb munkái:

A legfontosabb pázsitfélék gyakorlati ismertetése. Kassa, 1891. 33 lap.

A vetések kifagyásáról. Kassa, 1893. 45 lap.

Népszerű gazdasági növénytan alsófokú gazdasági iskolák számára. Kolozsvár, 1895. 135 lap.

A haltenyésztésről. Kolozsvár, 1899. 62 lap.

A gabonafélék, a burgonya és a szőlő legfontosabb gombabetegségei. Kolozsvár, 1899. 62 lap.

Gazdasági Növénytan I. A virágtalan növények ismertetése, különös tekintettel termesztett növényeink betegségeire. Kolozsvár, 1902. 183 lap.

Gazdasági Állattan. A gazdaságra káros és hasznos állatok ismertetése Földművesiskolák (esetleg gazdasági taniskolák) számára. Kassa, 1905. 114 lap.

A vadon termő gyógynövények, valamint a gazdasági melléktermékek gyógyszer-tári értékesítésének rövid ismertetése. Bp., 1906. 131 lap.

A gyógynövények termesztése. Kolozsvár, 1906. 97 lap.

Növényboncz-, alak- és élettan gazdasági akadémiai hallgatók számára. Kassa, 1907. 211 lap.

Gazdasági Növénytan II. A virágos növények ismertetése. Kassa, 1908. 296 lap.

Rövid útmutatás a vadon termő gyógyító növények gyűjtésére. Kolozsvár, 1908. 7 lap.

Milyen gyógynövényeket termesszen a kisgazda? Bp., 1909. 63 lap.

Ásványtan és geológia. Kassa, 1913. 140 lap.

Die Heilpflanzenversuchsanstalt der landwirtschaftlichen Akademie in Kolozsvár.

Heft 1. Kolozsvár, 1914. 47 lap. — Heft 2. Kolozsvár, 1917. 70 lap. — Heft 3.

Kolozsvár, 1918. 53 lap.

Irodalom:

NAGY Endre: Dr. Páter Béla. MgSz. 1933. 11. sz.

— —: Dr. Páter Béla 55 éves tanári működésének jubileumára. P. 1937. 7—8. sz.

— —: Eltemették Páter Béla dr.-t. KÚ. 1938. június

SZENTIMREI Jenő: Dr. Páter Béla 1860—1938. BrL. 1938. június

— —: Dr. Páter Béla (1860—1938) szakirodalmi munkássága. (Összeállította az Országos Mezőgazdasági Könyvtár bibliográfiai munkaközössége.) Bp., 1956.

— —: Dr. Páter Béla élete és munkássága (1860—1938). Az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának kiadványa. VI. sorozat. Egyéni életművek bibliográfiái 1. Bp., 1959.

PÁTER KÁROLY (1900—1964)

1900. március 31-én született Kolozsváron értelmiségi családból. Édesapja, Páter Béla (1860—1938) a kolozsmonostori Gazdasági Akadémia neves tanára, igazgatója, a kolozsvári Gyógynövény-kísérleti Intézet vezetője volt. Gyermekkorát szülővárosában töltötte, 1918-ban az unitárius kollégiumban tette le jeles eredménnyel érettségi vizsgáját. Ekkor még javában folyt a háború, a középiskola befejezése után rövid időre az olasz frontra került. 1918 őszén a kolozsvári egyetemen folytatta kémiai tanulmányait. Néhány hónapot gyakornokként dolgozott a város Vegykísérleti Állomásán, majd 1920-ban Budapesten beiratkozott a Műegyetem vegyészmérnöki szakosztályára. 1926-ban kapta kézhez diplomáját és a tehetséges vegyész 'Sigmond Elek professzor vette maga mellé munkatárának a Műegye-

tem talajtani laboratóriumába, ahol ebben az időszakban a hazai szikes talajok részletes tanulmányozása került előtérbe.

'Sigmond professzor tanszékén 1929-ig volt tanársegéd és bekapcsolódott a nemzetközi viszonylatban is legkorszerűbb talajtani kutatásokba. A tanszéken és a laboratóriumban szerzett tapasztalatai tették számára lehetővé, hogy később a kedvezőtlenebb kutatási feltételek között is lépést tudott tartani a talajtani tudomány fejlődésével.

Az 1920-as évek végén a hazai gazdasági körülmények nem kedveztek a talajtani kutatások bővítésének, így 'Sigmond Elek javaslatára a keszthelyi Gazdasági Akadémián vállalt munkát. 1931-ig volt az akadémia kiegészítő vegyész, díjtalan gazdasági gyakornoka, kezdetben a növénytermesztési, majd a kémiai tanszéken. A tanszéken bekapcsolódott a Faber Sándor professzor által szervezett talajmeszezési és műtrágyázási kísérletekbe, közreműködött az ország különböző részein

beállított kísérletek talajvizsgálatainak elemzésébe. Ekkor vált számára lehetővé, hogy megismerkedjen a talajtan és a gyakorlat kapcsolataival és bővítse növénytermesztési ismereteit is. Az ország különböző részein lévő kísérleti helyeken dolgozva további hasznos tapasztalatokat szerzett a rendkívül változatos, egymástól eltérő hazai talajviszonyokról. Mindezek mellett mezőgazdasági technológiai vizsgálatokat is végzett a tanszéken és vezette a hallgatók kémiai gyakorlatait. Közben elvégezte az akadémia egy évfolyamát is. Rövid ideig dolgozott az Alföldi Mezőgazdasági Intézet talajtani és agrokémiai osztályán Szegeden, Herke Sándor mellett, majd 1931-ben áthelyezték a szarvasi Középfokú Gazdasági Tanintézethez. Kilenc évig volt a mezőgazdasági vegytan tanára, s közben foglalkozott a Szarvas környéki szikes talajok felmérésével, az itteni szikes javításának lehetőségeivel. („Adatok a Szarvas környéki szikes talajok ismeretéhez.” 1929.) Amikor 1935-ben Szarvason megkezdődtek az öntözési kísérletek, Péter Károly az öntözés hatásmechanizmusának vizsgálatával kapcsolódott a kutatásokba.

1940-ben, kilenc év után ismét visszakerült a keszthelyi Gazdasági Akadémiára és megbízták a kémiai tanszék ideiglenes vezetésével. Két évvel később pedig kinevezték a mosonmagyaróvári Gazdasági Akadémiára rendkívüli tanárnak. Az akadémiát ebben az évben szervezték át Mezőgazdasági Főiskolává, átminősítették rendes tanárrá és megbízták a kémiai és technológiai tanszékéből kettéválasztott új mezőgazdasági kémiai tanszék megszervezésével és irányításával.

Ezekben az években kapcsolódott be a Földtani Intézet által 1934—1944 között szervezett és végzett átnézetes talajismereti, talajtérképezési munkálatokba is. Kreibig Lajos irányításával, külső munkatársként 1941-ben a kapuvári, 1942-ben a kapuvári és a sopronkeresztúri (ma: Deutschkreutz—Ausztia) talajfelvételezési lapokat készítette el.

Amikor 1945-ben megalakult az Agrártudományi Egyetem és a mosonmagyaróvári főiskola az új intézmény egyik osztályaként folytatta működését, a kémiai tanszék nyilvános rendkívüli tanárának nevezték ki, 1948-ban pedig az újonnan alakult talajtani tanszék vezetésével bízták meg.

A talajtani oktatás és kutatás elismert professzorát 1949-ben helyezték az Agrártudományi Egyetemre és ő lett a Mezőgazdasági Kar talajtani tanszékének vezető professzora. 1950-ben egyetemi nyilvános rendkívüli tanárrá nevezték ki. Több mint másfél évtizedig — haláláig — irányította a tanszék oktató-kutató munkáját. Tevékenységével messzemenően hozzájárult az új egyetem, ezen belül a tanszéken folyó oktatás és kutatás magasszintű kifejlesztéséhez, munkatársai tudományos továbbképzéséhez. Tudományos munkássága továbbra is a szikesek vizsgálatára és az öntözött talajok viselkedésének tanulmányozására irányult. Ezen kívül foglalkozott a különböző talajok osztályozásával, fizikai-kémiai vizsgálatával. Kutatási eredményeinek és tudományos szervező munkájának elismeréseként 1952-ben megkapta a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot.

A Mezőgazdasági Tudományos Központ megbízásából részt vett a hazai agro-

kémiai és talajtani kutatások újjászervezésének előkészítésében, az Agrokémiai Kutató Intézet megszervezésében. 1949-től három éven keresztül ő volt az intézet első igazgatója. Ez idő alatt jelentős szerepe volt Dokucsajev, Viljamsz, Prjanisnyikov és más jeles orosz és szovjet talajtani tudósok munkásságának hazai megismertetésében. 1951-ben a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából közreműködött a Magyar Agrártudományok Egyesülete megalakításának előkészítésében. Az alakuló ülésen az egyesület főtitkárává választották, amely tisztséget 1955-ig látta el.

Közben 1951-ben kinevezték a gödöllői Agrártudományi Egyetem rektorává. Több, mint négy évig, az egyetem Gödöllőre költöztetésének időszakában látta el e megtisztelő tisztséget. Közben egészségi állapota megroppant, 1955-ben felmentését kérte megbízatása alól.

Az egyetem vezető professzoraként számos külföldi rendezvényen is részt vett. Tudományos delegáció tagjaként hosszabb ideig tanulmányozta a szovjet mezőgazdasági kutató intézetek munkáját. Részt vett a Nemzetközi Talajtani Társaság 1956. évi párizsi kongresszusán, az 1959. évi prágai talajtani konferencián, az Academia Georgofili kétszázéves jubileumán Firenzében.

Páter professzor egész életét a mezőgazdasági talajtani ismeretek tanításának és az ifjúság nevelésének szentelte. Ugyanakkor részt vállalt szűkebb szakterületének, a talajtannak művelésében, az ezzel kapcsolatos kutatások szervezésében. Soha nem volt erős fizikumú, oktató-kutató munkáján kívül mégis számtalan, gyakran erejét felülmúló egyetemi és más feladatot vállalt magára. 1941-ben az Állandó Központi Talajjavító Bizottság tagjává választották. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Nemzetközi Talajtani Társaságának, az MTA Talajtani és Agrokémiai Intézet Tudományos Tanácsának, társelnöke a Magyar Talajtani Társaságnak, elnöke a talaj termékenységével foglalkozó Országos Távlati Tudományos Tervfeladat Koordinációs Bizottságának, a KGST koordinációs témafelelősi tisztségét is betöltötte. Az 1951-től megjelenő „Agrokémia és Talajtan” című folyóirat megindításától 10 éven keresztül annak főszerkesztője volt, majd ezt követően — haláláig — a szerkesztő bizottság tagjaként munkálkodott.

Munkássága elismeréseként 1951-ben a Magyar Népköztársaság Érdeméremmel, 1954-ben a Munka Vörös Zászló érdemrenddel tüntették ki.

1964-ben március 14-én hunyt el Budapesten. Oktató-kutató munkássága elismeréseként a gödöllői Agrártudományi Egyetem „Páter Károly” emlékéremmel tünteti ki legjobb eredménnyel végzett hallgatóit.

A mezőgazdasági oktatási intézményeknél, de elsősorban az alma mater falai között végzett példamutató munkásságát pedig az egyetem homlokzatán elhelyezett „Páter Károly” emléktáblával — valamint, hogy Gödöllőn az egyetem fő utcáját róla nevezték el — örökítette meg a halás utókor.

Főbb munkái:

Das Verhältniss C/N in verschiedenen ungarischen Böden, Verh. II. Komm. Teil A. Bp., 1929.

Adatok a Szarvas-környéki szikes talajok ismeretéhez. (Szarvas Gazdasági Tanintézet Értesítője.) Szarvas, 1932.

Mezőgazdasági vegytan és technológia. (Jegyzet.) A középfokú gazdasági tanintézet 3. évfolyama számára. Bp., 1935. 16 lap.

Mezőgazdasági kémia és technológia. II. Bp., 1940. 91 lap.

Talajtan. (Jegyzet) Bp., 1944. 80 lap.

Talajtan. 1. sz. Jegyzet a 2. évfolyam hallgatói részére. (Kézirat.) Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kar. Gödöllő, 1962. 106 lap.

Talajtan. 2. sz. Jegyzet a 2. évfolyam hallgatói részére. (Kézirat) Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kar. Gödöllő, 1963. 101 lap.

Ballenegger Róbert—Páter Károly: A 6. Nemzetközi Talajtani kongresszus. MTAAAtOK. 5 lap.

Irodalom

BALLENEGGER Róbert—FINÁLY István: A magyar talajtani kutatás története 1944-ig. Bp., 1963.

HECKENAST József: Páter Károly (1900—1964) FSz. 1964.

SZABOLCS István: Páter Károly (1900—1964) AT 1964.

Az Agrártudományi Egyetem Emlékkönyve (1945—1970) (Szerk.: Walleshausen Gyula.) Bp., 1970.

SZABOLCS István: A Magyar Tudományos Akadémia Talajtani és Agrokémiai Kutató Intézetének 25 éve. Bp., 1974.

PECZ ÁRMIN ID. (1820—1896)

Pesten született 1820. október 18-án. Édesapja — aki Sopronból jött Pestre — gyógyszerész volt. A 19. század elején a gyógyszerészet rangot jelentő foglalkozás volt, azonban Pecz Árminnak a jólét korántsem jutott osztályrésze. Édesapja ugyanis nyolcéves korában, 1828-ban meghalt és az édesanyja hét kiskorú gyermekével magára maradt.

Pecz Ármin a hatodik volt a sorban. Iskoláit Pesten végezte. A négy elemi követően két gimnáziumi és kereskedelmi osztályt végzett. 16 évesen, 1837. március elsején szegődött el kertésztanulónak a Fűvészkertbe. A három évi tanulói idő, majd a külön vizsgák letétele után 1840. március elsején szabadult fel, s nevezték ki kertészsegédnek.

A friss segédlevél birtokában már másnap jelentkezett a budai várban Toszt Antal udvari főkertésznél, aki kertészsegédi szolgálatra felvette. Pecz Ármin a Nádor kertben egy év és 11 hónapot szolgált.

Ezután nagy lépésre határozta el magát. Kevés megtakarított pénzen elindult világot látni. 1842. február 2-án postakocsival Bécsbe utazott. Nehezen talált munkát, s végül a Mühlbeck-féle kertbe szerződött. Mostoha körülmények között — fűtetlen szobában, ellátás nélkül — dolgozott, mígnem egy baleset folytán kórházba került és felépülése után otthagya Mühlbeckeket. Rövid ideig a Metternich-kertben nyert alkalmazást, majd 1843. október elején Bécsből — Prágán keresztül — Poroszországba utazott.

Ezt az utazást inkább vándorútnak nevezhetnénk, hiszen Pecz Ármin gyalog tette meg a hosszú utat. A nagyobb városokban — így Prágában, Drezdában, Lipcsében — mindig több napot töltött és a nevezetes kerteket, kertészeti műveket mindenütt felkereste.

Németországban is munkát keresett és 1843. december 4-től Potsdamban — a királyi kertben — kapott próbaidős állást. A királyi kertészetben eltöltött 15 hónap nagy jelentőségű volt Pecz Ármin szakmai fejlődésében. Megismerve pontos, szakszerű és áldozatos munkáját, ugyanis a legkülönbélebb feladatokkal látták el. Először egy üvegház rendbehozatalával bízták meg, majd ezt követően az udvari dámák kertjét gondozta és végül az ő feladata volt a belső királyi szobák virágdíszítése is. Itt a királyi kertben működött a királyi kertészképezde is és Pecz — tekintve hogy a németet anyanyelvi szinten beszélte — hetente kétszer kerttervezésből órákat vett, ahogy írta: „a kerttervrajzolást megtanultam”. Fogékony volt a művészetek más ágai iránt is. Feljegyezték, hogy Potsdamban kollégáival színi előadásokat, felolvasásokat, hangversenyeket szervezett, hol mint szerző, hol mint rendező, hol mint karmester.

1845. március 2-án folytatta vándorútját és Hamburgba ment. Hamburgban Reinhardt Bieker kereskedelmi kertészetében dolgozott.

A családjában bekövetkezett haláleset következtében 1846 októberében hazajött és kereskedő kertészetet alapított. Átvette nővére növényházát, szegfű- és rózsagyűjteményét. Bővítette is a telepet, új hideg- és melegházat, szaporítót épített. Egy évvel később már — 1847. szeptember 29-én — a Váci úton „Virág és növény kereskedő bolt”-ot nyitott.

1847 végén meghalt a Ludoviceum (Orczy-kert) főkertésze és a forradalom győzelme után Eötvös József az állást megpályázó Pecz Ármint nevezte ki főkertésszé. A szerződés értelmében évi 800 ezüst forint fejében Pecz kötelessége volt a kertet az átadás állapotában megtartani, az utakat tisztán tartani, a virágágyakat időszakonként megfelelő virágokkal beültetni, a kipusztult fákat újakkal pótolni.

19 évig, 1867-ig volt a Ludoviceum főkertésze. A szabadságharc, illetve a harcok következtében állandóan jelenlévő katonaság, majd a Ludovika megindulása nehezítették a munkáját, a kert többször is elpusztult.

Ezért már főkertészsége alatt törekedett más lehetőség után nézni. 1856-ban faiskolát alapított és emellett kerttervek készítésével és kertek alakításával (építésével) is foglalkozott.

Többirányú tevékenysége jól jövedelmezett s ezért faiskoláját bővítette és 1864-ben Kőbányára, a Gyömrői útra telepítette. Területre és választékra nézve Pecz Ármin faiskolája a legnagyobb volt Magyarországon. Gyümölcs- és díszfákkal egyaránt foglalkozott és megtalálhatók voltak a legújabb külföldön divatos növények is. Törzsfagyűjteménye egyedülálló volt abban az időben.

Kiterjedt tevékenységére jellemző, hogy a felsoroltak mellett a virág és kerti termény kiállítások állandó rendezője és résztvevője volt. Fáradhatatlanul dolgozott a magyar kertészek összefogásáért is. A Magyar Országos Iparegyesület Kertészeti Szakosztályának elnöke, majd az Országos Kertészeti Egyesület egyik alapítója, s 1891—95 között alelnöke volt.

Tevékeny ember volt. Több mint 240 kerttervet készített s ezek nagyobb részét

ő építette meg. Magán megrendelőknek Budapesten 115, szerte az országban további 104 kertet tervezett. Nyilvános parkokat, sétányokat, intézményi kerteket Budapesten 22-öt tervezett. Az ő, id. Pecz Ármin munkája volt a Múzeum kert, az Erzsébet sétány, a József tér, Eötvös tér, a Dunaparti korzók, az Üllői úti gyermekkórház kertje, a Közvágóhíd belső és külső kertje, az Iparcsarnok környéke, a Zerge utcai tanoda tornakertje stb. Készített tervet az Állatkertre is és felvetette — már az 1860-as években — egy Népkert gondolatát az Üllői úton. A Népkert tervét el is készítette, de a városatyák nem méltányolták segítő szándékát, és tervét elvetették.

Nemcsak termékeivel, hanem terveivel is több elismerést aratott, így az 1870-es zombori Kertészeti kiállításon, ill. az 1873-as bécsi világkiállításon érmet nyert parkterveivel.

Kiemelkedő értékű Önéletírása és a régi parkokról szóló írásai mellett több kisebb írása jelent meg a — kertészet legkülönbféle ágaiból — a „Kerti Gazdaság”-ban és a „Falusi Gazdá”-ban. Ezek közül a „Virágos veteményes ágyak és út beszegélyezése”, valamint a „Sétányok, ültetvények, kertek tervezete és alakítása” figyelemre méltó.

Házasságából két fia született, és mindkettőből kimagasló tudású és jellemű férfit nevelt.

Samu fia — akit Ausztriában és Németországban is taníttatott — a múlt század végének, ill. a századforduló kiemelkedő építésze, műegyetemi tanár lett.

Kertészeti ismereteit Ármin fiának adta át aki — tudását Németországban továbbfejlesztve — szintén híres kerttervezővé és faiskola tulajdonossá vált. A milleniumi kertészeti kiállítás egyik rendezője volt. id. Pecz Ármin 1882. május 30-án adta át a kertészetét ifj. Pecz Árminnak.

Tevékeny élete utolsó éveit megelegedetten töltötte, bár a hivatalos elismerés elmaradása kissé fájta neki. Ezekben az években megírta a régi pesti és budai parkok történetét és leírta a város környezetét is. Ezek a művei németül maradtak ránk. Ennek ellenére többször, így a saját kezével magyarul írt „Egy öreg kertésznek emlékiratai” című visszaemlékezéseiben is utalt magyar voltára: „Mikor mondtam, hogy magyar vagyok, azonnal borral kínáltak.”

Id. Pecz Ármin a kereskedelmi kertészet, a korszerű magyar faiskola egyik úttörője, a neves kerttervező és kertépítész 76 éves korában — a millenium évében — 1896. április 6-án hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Egy öreg kertész emlékiratai 1837-től 1887-ig. (Kézirat) Bp., 1887. 125 lap.
Memoiren der Denkwürdigkeiten eines alten Gärtner von Jahre 1837 bis 1887. (Kézirat) Bp., 1887.

Das alte Pest-Ofen und Altofen — jetzt Budapest — und seine Umgebung von 1826. (Kézirat) Bp., 1896.

Beschreibung der alten Parke und Garten in Ungarn und eine Uebericht was für Fortschritte die Parke und Garten seit dem Jahre 1848 theilweise gemacht haben. (Kézirat) Bp., 1896.

Anhang zu meine Memoiren. (Kézirat) Bp., é. n.

(A felsorolt kéziratok a Kertészeti Egyetemen találhatóak.)

Irodalom:

ROSENBACH FERENC: Idősb. Pecz Ármin. KL. 1895. I. füz.

ILSEMANN KERESZTÉLY—MAUTHNER ÖDÖN: Pecz Ármin id. K. 1896.
314—315. lap.

PEKÁR IMRE (1838—1923)

1838. december 9-én született Rozsnyón (ma: Rožňava-Csehszlovákia). Élete első időszakáról csak annyit tudunk, hogy a bécsi műegyetemen gépészmérnöki, ezt követően Karlsruhe-ben (Németország) politechnikai oklevelet szerzett. A kor szelleméhez igazodva, tanulmányai befejezése után munkát vállalt több korszerű külföldi gyárban. 1859-ben Angliában dolgozott, ahol ebben az időszakban a malomipar gépesítése a legfejlettebb színvonalú volt. Megismerkedett a francia gyárakkal, a francia malomiparral is. A debreceni István Gőzmalom RT. vezetője, Csanak József valószínűen az 1862. évi londoni világkiállításon — ahol ebben az időszakban a Kelet-Magyarországon vetélytárs nélkül üzemelő gyár lisztje kapta a legmagasabb kitüntetést — találkozott a malomipar területén akkor már rendkívül

jártas mérnökkel. Pekár az ő javaslatára tért haza, és 1864-ben elvállalta a debreceni István gőzmalom műszaki irányítását.

Az 1848-ban létesített gőzmalom a kezdeti nehézségek után ebben az időszakban virágkorát élte. Termelését ugrásszerűen növelte, s jó üzletpolitikával hatékonyan befolyásolta a város körzetének búzatermesztését. Debrecen város környékén a korábbi években még a gyenge minőségű „kétszeres” termesztése volt általános. A külföldi piac azonban ezekben az években már egyre inkább a fehér, sikerben gazdag, jó minőségű búzalisztet kereste. Így az új igények kielégítésére az István gőzmalom Mezőberényből vásárolta fel a „bánáti szintiszta piros acélos” búzát, amelyért jóval magasabb árat is fizetett, mint a búza és rozs keverékéből álló „kétszeres”-ért. Amikor Pekár Imre átvette a malom műszaki irányítását, Debrecen körzetében többen áttértek a jövedelmezőbb „bánáti” búza termesztésére. A malom azonban a meglévő kőpárokkal képtelen volt a hazai és a külföldi piac

igényeit kielégíteni. Határozatot hoztak a gyár bővítésére. Az 1865. évi választmányi ülés elfogadta Pekár fejlesztési javaslatát és a meglévő kőjáratokat és kőpadokat átalakították a Lesdorfi Escher Myss-féle gyár termékeivel. Az új berendezéssel a malom évi őrlőképessége mintegy 80 000 q-ra nőtt. A malom kapacitása még így is szűknek bizonyult és 1867-ben egy újabb malom sürgős megépítésére hoztak határozatot. Ennek előkészítésére Szepessy István igazgatóval együtt Pekár Imre kapott megbízást. Pekárék rövidesen elkészítették az új malom tervét, amelyet 10 kőjáratral a vasút mellé javasoltak felépíttetni. Számításokkal bizonyították a vasút melletti építés takarékosági mutatóit. Ennek ellenére nem rajtuk múlt, hogy a választmányi ülés nem ismerte fel a vasútvonalban rejlő lehetőségeket, az új malom építését mégis a régi telephelyen rendelte el. Pekár az építkezési és más belső személyi kudarcok miatt 1870-ben leköszönt állásáról. A részvénytársaság tisztségviselői azonban féltve a készülő épület további sorsát, nem fogadták el lemondását. Az építtető bizottság mellett teljesen szabad kezet kapott az építkezésnél, a malmi berendezések vásárlásánál, a felszerelési munkák irányításánál. Az új malom 1871-ben kezdte meg működését, és a részvénytársaság tulajdonában lévő őrlőberendezések teljesítménye ezzel évi 190 000 q-ra emelkedett.

Az eredmények láttán Pekár Imrét újabb 3 éves szerződés elfogadására kérték fel, s egyben megkapta a műszaki igazgató címet. A malomiparban ezekben az években felgyorsuló éles konkurencia harc Debrecent sem kerülte el. Két évvel az új részleg beindulása után értékesítési gondjaik keletkeztek. Az igazgatótanáccsal támadt újabb nézeteltérése miatt 1874-ben ismét beadta lemondását és 1875-től megvált munkahelyétől. Egyben megvált a debreceni Gazdasági Tanintézetétől is, amelynek 1870—1874 között tanára volt.

Pekár malomépítő, üzemeltető mérnök korszaka ezzel lezárult. De rövidesen jelen volt az 1878. évi nevezetes párizsi világkiállításon, ahol zsűribizottsági tagként vett részt a „gabonaneműek”, de különösen a lisztbizottság munkájában, és ahol a bizottság jegyzője, valamint „expertje” volt.

A nemzetközileg elismert malommérnököt a korábbi évtizedtől foglalkoztatta a különböző búzaféleségek minőségének kérdése, a sikérvizsgálat laboratóriumi lebonyolítása. Az 1878. évi világkiállítás rendkívüli alkalmat nyújtott részére, hogy régi vágyát megvalósítsa; összegyűjtse az öt világrész országaiból a kiállításra küldött búza- és lisztmintákat, és Párizsból hazatérve valamennyit részletes laboratóriumi vizsgálattal értékelje. Pekár a kiállító országok bizottságaitól összesen 250 búza- és lisztmintát gyűjtött. Közülük 1879-ben 179 búza- és 79 lisztmintából készített alapos, mindenre kiterjedő jellemzést. A munka nagyságára utal, hogy ezt megelőzően egyenlő feltételek mellett, azonos időszakban egyszerre soha sehol sem végeztek sikérvizsgálatot ilyen nagyszámú búza- és lisztmintából. Korábban a francia Millon 22 mintát határozott meg hasonló körülmények között, Ritthausen pedig 33-at.

A több hónapot igénylő laboratóriumi munka után nem csak a minták értékelé-

séről készült áttekintés. Pekár kitűnő közgazdasági érzékkel felmérte és mérlegelte a búzatermesztő országok termelési körülményeit, a természetbe vont fajtaikat, a kialakult terméshozamokat, az értékesítés lehetőségeit. Mindezeket összevetette a hazai eredményekkel, hogy a magyar mezőgazdaság legfontosabb terménye jövőjének formálásához segítséget nyújtson. A laboratóriumi adatokon kívül Pekár sok hasznos javaslatát közölte a hazai gabonatermesztés és kereskedelem fejlesztése érdekében, amelyek közül több ma is figyelemre méltó. A terméshozam növelése érdekében ösztönözte a búza öntözését, elsősorban a vízszabályozással, erdőirtással aszályossá vált alföldi területeken. Ugyancsak szorgalmazta a búzanemesítés központi irányítását, a nemesített vetőmag termesztéshez — a gazdasági iskolák mellett — az uradalmak, bérletek, közép- és kisbirtokosok bevonását.

Számos javaslata közül említésre méltók a hazai terményraktározási gondok megoldására tett észrevételei, amelyek segítségével a külföldi piacok „hullámozásának hatásait kívánta kiiktatni:

Szót emelt a külföldi kiállítóhelyekre „szegényes külsővel” elküldött áruk ellen. „A kiállítás szabad versenyterén, ha valaki ott megjelenik, bármennyire kitűnő legyen valóban, és kitűnőnek ismert legyen a múltban, fegyverkezzék fel minden eszközzel annak bebizonyítására a jelenben is.” Pekár Imre nevéhez fűződik a liszt minőségét megállapító módszer kidolgozása, amelyet egyszerűsége miatt évtizedekig használtak külföldön is az egyes lisztminták értékelésénél. A „pekározás”-ként közismertté vált eljárással 5-10 gramm lisztmennyiségből fekete lemezen gúlát formálva, a próbákat hirtelen vízbe mártották. A búzaliszt minőségétől függő elszíneződésből megbízható pontossággal tudták megállapítani a vizsgált lisztmin-ta sütőipari értékét.

Az 1878. párizsi világi kiállítást követő években „Földünk búzája és lisztje a tudomány, a fogyasztó, a molnár és a termelő szempontjából” (1881) címmel Budapesten átfogó tanulmány látott napvilágot a kiállításon bemutatott búzákról. A világ különböző tájairól származó növény termeléséről, a szemtermés feldolgozásáról és minőségi értékeléséről korábban sehol sem készült hasonló felmérés. A malomipari szakember magyar nyelvű művét 23 nyelvre fordították. Neve, munkássága a könyv megjelenése után valamennyi búzatermesztő állam szakterületén rövidesen ismertté vált.

Pekár Imre nagysikerű tanulmánya megírása után a kormány megbízásából hosszabb időt töltött az Észak-amerikai Államokban. Az 1880—1881-es években tanulmányozta az ottani mezőgazdasági viszonyokat, a gabonakereskedelemmel, a malomiparral kapcsolatos kérdéseket, amelyek ezekben az években egyre gyakrabban okoztak feszültséget a hazai gazdasági életben. Pekár mindezek mellett megismerte az USA-ban ekkor már javában működő közraktári rendszereket. Hazatérése után a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó Bank igazgatója és egyben a bank áruosztályának vezetőjévé választották. 1882-től 1909-ig több mint 25 éven

keresztül töltötte be ezt a tisztséget s közel nyolcvanéves korában vonult nyugdíjba.

Ez időszak alatt jelentős szerepe volt az 1869-ben kis tőkével bank- és váltóüzlet céljából létesített pénzügyi intézmény felvirágoztatásában. Bár továbbra is erősen foglalkoztatták a gabona- és lisztkereskedelem kérdései, a múlt század utolsó évtizedétől neve a hazai közraktári és elevatori rendszer kiépítésével fonódott össze. A bank áruosztályának vezetőjeként kitűnő közgazdasági és pénzügyi érzékellemmel kezdeményezte és megvalósította a hazai közraktári rendszert. Az akkor Magyarországhoz tartozó fiumei kikötőben létesített közraktár és amerikai rendszerű elevátor felépítése ugyancsak Pekár Imre nevéhez fűződik. A századfordulón egyre inkább megerősödött bankintézmény vezetőjeként újjászervezte a Schönichen-Hartmann-féle újpesti hajógyárat, ugyancsak tevékeny szerepe volt a Magyar Folyam- és Tengerhajózási RT. létesítésében is.

Nyolcvanharmadik életévének betöltéséhez közeledett, amikor a Magyar Tudományos Akadémia 1921. évi nagygyűlésen a „magyar búza és a magyar liszt körül végzett nagyérdemű kutatásaiért” a Magyar Tudományos Akadémia III. osztályába tiszteletbeli tagnak választották Pekár Imrét, a mezőgazdasági növénytan művelőjét.

1923. július 12-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkája:

Földünk búzája és lisztje a tudomány, a fogyasztó, a molnár és a termelő szempontjából. Bp., 1881. 228 lap.

Irodalom:

SZÚTS MIHÁLY: A debreceni M. kir. Gazdasági Tanintézet Értesítője az 1896—97. tanévről. Debrecen, 1897.

MAYER EMIL—KONCZ ÁKOS: A debreceni István gőzmalom története 1843-tól 1896 végéig. Debrecen, 1898.

Debrecen iparának története a kapitalizmus kialakulásától napjainkig. (Szerk.: Ránki György.) Bp., 1976.

PELC ANTAL (1907—1980)

1907. november 7-én született Óbudán. Szülei — apja: Peltz Antal fűszer-kiskezredő, anyja: Schwendt Anna — gondos nevelésben részesítették mindkét gyermeküket, Antalt és öccsét, Vilmost is. Tanították őket, de a fizikai munka szeretetére és megbecsülésére is nevelték. Diák korukban gyakran segítettek szüleiknek a pult mögött.

Pelc Antal középiskolai tanulmányai elvégzése után beiratkozott a budapesti Műszaki Egyetemre, ahol 1933-ban diplomázott. Első munkahelyén, a Krausz-Moskovits Egyesület Ipartelepek RT élesztőgyár kutató laboratóriumában lakkipari oldószerek és növényvédőszer gyártási problémáival foglalkozott. Érdeklődése egyre inkább az erjedés acetonebutanol előállításával kapcsolatos kutatások felé fordult. Mind eredményesebben vett részt ezekben a mun-

kákban. Az élesztőgyárban alkalma volt az erjedésipar minden ágazatával megismerkedni, elméleti és gyakorlati tudását mind jobban elmélyíteni. 1936-tól a vállalat erjedésipari részlegének, a butanol-aceton üzem és szeszélesztő gyárának üzem-mérnöke, majd üzemvezetője volt. Már ezekben az években megmutatkozott vezetési és szervezési képessége és rátermettsége is.

42 éves korában az 1949-ben létrehozott Szeszipari Kutató Intézet intézetvezető-helyettese lett. Feladatköréhez elsősorban az iparágak technológiájának felülvizsgálata és fejlesztése tartozott, valamint az újabb korszerű technológiák alkalmazása, javaslatok készítése újabb termékek gyártásának bevezetésére és a szükséges technológia kialakítására. Rendszeres feladata volt az is, hogy az egyes gyárakban fellépő üzemzavaroknál a gyár műszaki kollektívájával szorosan együttműködve segítséget nyújtson a hibák gyors elhárításához. Feladatköre a későbbiekben gyártott termékek minőségi ellenőrzésének összefogására, újabb vizsgálati módszerek

kidolgozására is kiterjedt. Az intézet tevékenysége felölelte mindazokat az iparágakat, amelyek a szeszipar érdekeltségéhez tartoztak, pl. a szesz-, sütő-, takarmányélesztő gyártás, a keményítő, az ecet, a szeszes és az üdítőital előállítás.

Pelc Antal igazi munkaterületét ekkor találta meg. Krausz József igazgató mellett nagy lelkesedéssel és hozzáértéssel vett részt a szervezett kutatás megalapozásában és fejlesztésében, a kutatási feladatok összeállításában, a munkatársak kiválasztásában.

A Szeszipari Kutató Intézet kutatási területe 1952-től a söripari kutatásokkal bővült, ezért nevét Erjedésipari Kutatóintézetre változtatták. Pelc Antal feladatait továbbra is intézetvezető-helyettesi beosztásban látta el.

Krausz József halála után 1957—1973-ig Pelc Antalt nevezték ki az Erjedésipari Kutatóintézet élére. Vezetése és szakmai irányítása alatt az intézet kollektívája számos, az ipar számára jelentős feladatot oldott meg. Ezek közül legfontosabb a sűrűcefrés melaszterjesztés-, az erjesztéses gliceringyártás, a szeszgyári fenékelesztő mennyiségének növekedését elősegítő eljárás kidolgozása, valamint a sütő- és a takarmányélesztő-gyártás fejlesztése. A szeszipar termelésében az 1957-es esztendő új korszakot nyitott, mert ekkor a szeszipar új ágazataként megkezdődött a takarmányélesztő-termelés. Ennek a kutatásnak a megalapozásában különösen nagy érdeme volt Pelc Antalnak. Fő kutatási területe a takarmányélesztő-, illetve a sütőélesztő-gyártás és -felhasználás vizsgálata volt. Kutatásai elsősorban a gyakorlati kérdésekre irányultak. Mindig a többtermelés és a gazdaságosság fokozását tekintette céljának.

1960. szeptember 29-én szerezte meg a kémiai tudományok kandidátusa fokozatot. Kandidátusi értekezésének címe: „Az oxigén, a tápanyag és a sejtek mennyiségének jelentősége az élesztőgyártásban”.

Számos más kérdést is kutatott, így többek között az erjedéses butanol-aceton melaszról történő előállítását, a melaszok szeszes erjedésével kapcsolatban végzett vizsgálatokat. Tanulmányozta a foszfor szerepét az erjedéses biokémiában, foglalkozott a foszfát-tápsó készítésének módjával. Tudományos munkásságának eredményeit a különböző magyar és külföldi folyóiratokban megjelent cikkei őrzik. Több mint 60 dolgozatot írt, részben önállóan, részben társszerzőkkel. A „Szeszipar” és „Élelmezés Ipar” című folyóiratoknak volt munkatársa.

Pelc Antal állandóan képezte magát. A szeszipar magyar nyelvű irodalmán kívül a külföldi műszaki tudományok eredményeinek megismerésére is törekedett. Ott-honról hozott német nyelvtudása mellett felnőtt korában sajátította el az angol nyelvet. Jól értett szlovákul és oroszul is. Nyelvtudását az intézet nemzetközi kapcsolatainak kiépítésében is kamatoztatta. Nevéhez két kiemelkedően megszervezett nemzetközi szeszipari konferencia (1964-ben és 1970-ben) előkészítése és irányítása fűződik.

A felszabadulás után több ízben külföldi tanulmányúton vett részt. Tanulmányozta a szocialista országok testvér-intézményeinek tevékenységét, járt Lengyel-

országban, Csehszlovákiában, Szovjetunióban, Kubában. Szaktudását, hozzáértését külföldön is elismerték és igényelték tanácsait (pl. a portugáliai ecetgyár üzembe állításánál). Kubában egy évet töltött, tanácsadóként elősegítette az erjedési iparok fejlesztését.

1968-ban Pelc Antal részt vett azon a Kijevben megtartott KGST kutatási-téma alakuló ülésen, melyet „Melaszt szesszé és más terméké váló feldolgozás technológiájának és berendezéseinek korszerűsítése a hulladékok és szennyvizek teljes hasznosításával” címmel rendeztek meg. Ezen az ülésen azokat a feladatokat határozták meg, amelyeken a KGST országok szakemberei több, mint öt éven át együtt dolgoztak.

Pelc Antal kiváló mikrobiológus, igen sokoldalú, európai műveltségű ember volt. Kutatói tevékenysége és igazgatói munkája mellett az ipar szakembereinek oktatásában és továbbképzésében is részt vállalt. Az Élelmiszeripari Technikum közép- és később felsőfokú tagozata részére az erjedési tananyagot ő állította össze, írt tankönyveket, jegyzeteket. Munkatársait is az állandó tanulásra ösztönözte, amihez minden segítséget megadott.

A Szeszipari Kutató Intézet megalakulásától kezdve mindig helyhiánnyal küszködött. A Herman Ottó út 15. szám alatt levő kísérleti telepen már a megalakulásakor igen szűk volt az elhelyezés az engedélyezett 12 főnyi létszámhoz. Az intézet a feladataiban körvonalazott munkákat csak növekvő létszámmal tudta ellátni, így a helyszűke tovább fokozódott. Az 1956-ban megkezdődött emeletráépítéssel közel 600 m²-nyi területet nyertek a szükséges laboratóriumok, irodalmi munkaszobák és könyvtár kialakítására. Az építkezés Pelc Antal igazgatóvá történt kinevezése évében, 1957-ben befejeződött. Sajnos ezzel a gondjaik mégsem oldódtak meg, s ezért 1969-ben megkezdték a Diószeghy S. u. 8. szám alatti gyártelep régi butanol-aceton üzem épületének átalakítását. A munkálatok jól haladtak, és 1971-ben az intézet átköltözhetett a Herman Ottó útról. Pelc Antal életében ez az új elhelyezkedés tulajdonképpen visszatérés volt. Ebben az üzemszabzon kezdte el 1933-ban fiatal mérnökként a pályáját és ide tért vissza 1971-ben igazgatóként.

Egész élete, munkássága az élesztő- és szesziparhoz kapcsolódott. Hosszú időn át a magyar szeszipar vezéregyénisége volt anélkül, hogy a vele érintezők ezt nyomasztónak érezték volna. Magatartását a szerénység és nyugalom jellemezte. Széles körű ismereteivel, közvetlenségével kivívta a szeszipar dolgozóinak szeretetét és tiszteletét.

41 évi szolgálat után 1973-ban saját kérésére nyugdíjazták. Természetesen nem vált meg teljesen az intézettől, hanem csökkentett óraszámban tovább dolgozott. Kutatói, szaktanácsadói feladatokat látott el. Tudományos munkásságát is folytatta, szerzőként, illetve lektorként közreműködött a „Borpárlat és gyümölcspálinka”, valamint az „Élesztő- és szeszipari kézikönyv” elkészítésében.

Pelc Antal társadalmi tevékenysége tudományos működéséhez kapcsolódott. A Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesületnek megalakulásától tagja, majd

a Szeszipari Szakbizottság vezetőségi tagja volt. Később, 17 éven keresztül, mint a szakosztály elnöke tevékenykedett. Ebben a tisztségében gondozta a „Szeszipar” című szakfolyóiratot.

Munkásságával itthon és külföldön megbecsülést szerzett a szesziparral kapcsolatos hazai tudományos kutatásoknak.

1980. szeptember 15-én, 73 éves korában hirtelen halála vetett véget munkás életének. Sírja az Óbudai temetőben van.

Főbb munkái:

Az élesztők élettana. Bp., 1953. 28 lap.

Erjedésipari anyag- és gyártásismeret. I-II. rész. Bp., 1953.

A levegő jelentősége. Bp., 1954. 20 lap.

Az oxigén, a tápanyag és a sejtek mennyiségének jelentősége az élesztőgyártásban. (Kandidátusi értekezés.) Bp., 1959.

Általános mikrobiológia. Bp., 1964. 116 lap.

Pálinka és likörgyártás. (In: Borpárlat és gyümölcspálinka. Szerk. Keller Miklós.) Bp., 1977. 210 lap

Erjedési iparok. Bp., é.n. 101 lap.

Beyer Ottó-Pelc Antal: Erjedésipari mikrobiológia.

Bp., 1952. 131 lap.

Irodalom:

PELC Antal: Erjedésipari Kutatóintézet 1959—1964 évi iparban bevezetett, illetőleg bevezethető kutatási eredményeinek összefoglalása. Bp., 1965.

25 éves a Szeszipari Kutató Intézet. (Szerk. Varga József.) Szi. 1974. 3. sz.

— —: Pelc Antal. (Nekrológ.) Szi. 1980.

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

PENYIGEY DÉNES (1909—1974)

1909. április 18-án született Kolozsváron értelmiségi-katonatiszti családból. Édesapja ezredesi ranggal vonult nyugdíjba. Középiskolai tanulmányait befejezve, 1927-ben szerzett érettségi bizonyítványt, majd élethivatásul az agrárpályát választva, a debreceni Gazdasági Akadémián 1930-ban jeles minősítéssel szerezte meg diplomáját.

Pályakezdként az akadémia tangazdaságában volt magángyakornok, de érdeklődését elsősorban a mezőgazdaságtörténeti kutatások kötötték le. Szabad idejében a debreceni levéltárban, könyvtárakban kutatott, s a mezőgazdaság különböző területéről rövidesen megjelentek az első mezőgazdaságtörténettel foglalkozó írásai: Adatok a zöldtrágyázás mezőgazdaság történetéhez. (1931.), A körte magyarországi szerepéről XVI. és XVII. századbeli gyümöl-

csőseinkben és konyháinkban. (1931.) A szerbtövis (*Xanthium spinorum* h.) fellépésének és irtásának története. (1933.) Mivel a mezőgazdasági termelés irányítására, a termelésre és az állattenyésztésre előkészítő akadémiai képzést kutató munkájához nem tartotta elegendőnek, beiratkozott a debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, ahol 1934-ben szerezte meg végbizonysítványát.

A gazdasági válság időszakában, 1934-től „ÁDOB” (Állástalan Diplomások Országos Bizottsága) fizetés nélküli gyakornok volt az akadémia növénytermesztési tanszékén. Gyakornoki kinevezését ugyanerre a tanszékre 1936-ban kapta meg. Ettől kezdődően tudományos, tanári pályán dolgozott kevés megszakítással, de mindig a mezőgazdaság területén. 1938-ban gazdasági akadémiai tanársegéd, majd amikor a középfokú debreceni Gazdasági Tanintézet 1940-ben megnyílt, odahelyezték gazdasági tanárrá és megbízták a növénytermesztéstani tanszék vezetésével. Itt oktatott és irányította a tanszék munkáját a második világháború éveiben

1945-ig. E közben a debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán tovább folytatta újabb irányú tanulmányait, 1947-ben „summa cum laude” eredménnyel az államtudományok doktorává avatták.

A második világháború befejezése utáni események, a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása és tevékenysége magukkal ragadták a haladó gondolkodású tanárt. Szakértőként segítette az Ideiglenes Nemzeti Kormány munkáját, intenzíven bekapcsolódott Tiszántúlon az új társadalmi rend megszervezésébe. Még Budapest felszabadításáért folytak a harcok, amikor visszahelyezték a Debrecen-Pallagpusztai Gazdasági Akadémiára, amelyet ebben az időben Mezőgazdasági Főiskolává alakítottak át. A „Különleges növénytermesztéstani Tanszék” ideiglenes vezetésére kapott megbízást. Amikor pedig az oktatási intézmény szervezeti felépítése rendeződött és 1945. őszén megalakult az Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kara Debreceni Osztálya, főiskolai tanárrá nevezték ki és ő maradt a tanszék további vezetője. Ezzel egyidőben számos társadalmi megbízást kapott. Közel egy évtizeden keresztül választmányi tagja volt az Alsószabolcs Nyírvízszabályozó Társulatnak, elnöke a Magyar-Szovjet Társaság mezőgazdasági osztályának, a társaság vezetőségi tagja Debrecenben. Népszerűségére vall, hogy mindezek mellett megválasztották az Országos Tiszántúli Földművelési Tanács tagjának, a Tanács Növénytermesztési Osztálya elnökének. Tagja lett a Dohánytermelők Országos Szövetsége elnöki tanácsának és ugyancsak részt vett más fontos szakmai társaság munkájában.

1948 őszén kinevezték a Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási Főosztályára. Pályája tovább ívelt. 1949 tavaszán már az Országos Tervhivatalban előadó, majd egy évvel később a földművelési osztály helyettes vezetőjeként vett részt a mezőgazdaság fejlesztésének előkészítési munkáiban. 1952 végén a Minisztertanács Titkársága mezőgazdasági osztályán munkatárs.

Debreceni tanárkodása után közel tíz évvel később kapcsolódott be ismét intenzíven az egyetemi oktatásba. 1954 tavaszán a gödöllői Agrártudományi Egyetem Agronómiai Karára került, ahol a növénytermesztési tanszék oktató munkájában vett részt. 1956 tavaszáig ezzel egyidőben a Földművelésügyi Minisztérium miniszterhelyetteseként is dolgozott. Ez időszaktól — súlyos betegsége miatt korán bekövetkezett haláláig — a gödöllői Agrártudományi Egyetem tanára, 1963-tól a földműveléstani és növénytermesztéstani tanszék vezetője. Ugyanakkor 1951-től meghívott előadóként a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem közgazdász hallgatóit is oktatta. Növénytermesztési tudása rendkívül alapos, széles körű volt. Azon szerencsések közé tartozott, akik jó előadókészséggel magukkal tudták ragadni a hallgatók figyelmét. Előadásaiban mindig a teljességre törekedett. Ezekben nemcsak korábbi termelési tapasztalatait ismertette. Mondanivalóját színezte a közigazgatás területén korábban elsajátított, az adott témákhoz tartozó élményeinek közlésével, agrártörténeti kutatásainak eredményeivel.

Penyigey Dénes 1959-től 1962-ig az új tanterv szerinti szakosított V. évfolyamnál

az Öntözéses Növénytermesztési Szak vezetője volt. 1960-ban a gödöllői egyetem Mezőgazdaságtudományi Kar dékánhelyettesévé választották. 1962-től 1966-ig a kar dékánja, majd ezt követően haláláig az egyetem rektorhelyettese volt.

Az egyetem vezető tanáráként szoros kapcsolatot épített ki a szomszédos országok oktatási társintézményeivel. Az egyetem képviselőjében kötött együttműködési szerződést a varsói Mezőgazdasági Főiskolával. A moszkvai Timirjavez Akadémián, a leningrádi, a nyitrai, a brnói Mezőgazdasági Főiskolán, az NDK Mezőgazdasági Akadémiáján és más intézményeknél személyesen ismerték munkásságát, széles körű szakmai tudását.

Hihetetlenül nagy munkabírású tanár, kutató volt. Élete tevékenységét számbavevé, nem tudni mikor szánt időt egyéni életére, pihenésre. Oktató és más egyetemi munkáján kívül több szakmai társaságban, bizottságban is tevékenykedett.

Közülük elsősorban a Növényfajta-minősítő Tanácsban, amelynek megalakulásától (1951) tagja, 1955-től 1959-ig elnöke, majd alelnöke volt. 1962-től az átszervezett Mezőgazdasági Minősítő Tanács tagjaként, s ezen belül a Növénytermesztési Bizottság elnökhelyetteseként működött. E tisztségében egyik legkiválóbb szakértőként tartották számon. 1956-ban ellátta az Országos Műtrágyabizottság elnöki tisztségét, majd ugyancsak ez év végétől a munkás-paraszt kormány agrárprogramjának kidolgozására alakított bizottság munkájában vett részt, míg ugyanitt a szakoktatási és tudományos bizottság elnöke volt. Gyakran kapott meghívást a KGST szakmai üléseire. De tevékeny részese volt a felszabadulás utáni első országos mezőgazdasági kiállítás megszervezésének is. Mindezekon kívül haláláig tagja volt számos más intézet tudományos tanácsának, témakollektíváknak, szakfolyóiratok szerkesztő bizottságának.

Megalakulása óta aktív tagja a Magyar Tudományos Akadémia Növénytermesztési és az Agrártörténeti Bizottságainak, az „Agrártörténeti Szemle” szerkesztő bizottságának.

Élete során több mint 200 szakdolgozata jelent meg, ezek elsősorban a nagyüzemi mezőgazdasági növénytermesztés kérdéseivel foglalkoztak. 1965-ben társszerzőkkel írta meg „A kenyérgabona kérdés” című könyvét. Röviddel később jelent meg újabb, társszerzőkkel írt munkája „Növénytermesztés homokon” címmel.

Penyigey professzor szakirodalmi munkásságát azonban elsősorban mezőgazdaságtörténeti kutatásai fémjelzik. Már pályakezdő korától tudatosan készült erre a munkára, s egyformán nagy jártassággal mozgott mind az agrártudomány, mind a történettudomány területén. Rendkívül tájékozott volt kora történeti, agrártörténeti irodalmában. Sajnálatos, hogy ez irányú tudását, kutató és feldolgozó tehetőségét csak hosszabb megszakítással, az 1950-es évek második felétől tudta ismét kamatoztatni. („A dohány elterjedése, hazai termesztésének kialakulása. (1957.) Két legsikerültebb agrártörténeti tanulmányát „Debrecen erdőgazdálkodása a XVIII. század és a XIX. század első felében” és „Tessedik Sámuel” című művének nyomdai kiadását azonban már nem vehette kézbe. A kéziratokat elhunyt után

az „Agrártörténeti Szemle” szerkesztő bizottsága rendezte sajtó alá és jelentette meg 1980-ban.

Sokoldalú alkotó tevékenységének elismerését számos dokumentum bizonyítja. 1948-ban egyetemi magántanárrá habilitáltak, 1964-ben pedig elnyerte a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot. A Minisztertanács Titkárságán végzett munkájáért 1953-ban a Szocialista Munkáért Érdemérmét ajándékozták részére. Az 1954. évi országos mezőgazdasági kiállítás megszervezéséért a Munka Érdemrend kitüntetését kapta. Közművelődési tevékenységéért 1972-ben a Szocialista Kultúráért és a Magyar Agrártudományi Egyesület Növénytermesztők Társasága Szakosztály elnöki tisztségében 1973-ban a Cserháti Emlékérmét adományozták részére. Penyigey Dénes élettevékenysége a magyar mezőgazdaság előrejutásának tudatos egyengetésében, a felnövekvő mezőgazdasági szakemberek sokoldalú és magas színvonalú képzésében nyilvánult meg.

Egyike volt azoknak a mezőgazdasági szakembereknek, akik származásuktól függetlenül elhivatottnak érezték magukat az új társadalmi rend megszilárdításában, a szocialista nagyüzemi mezőgazdasági termelés kialakításában és fenntartásában. Agrártörténeti munkásságával egyaránt követendő példát mutatott. Ezzel tevékenyen hozzájárult mezőgazdaságunk történetének szélesebb körű megismeréséhez.

Még nem töltötte be 65. életévét, amikor súlyos betegségben 1974. február 25-én elhunyt Budapesten.

Főbb munkái:

A dohány elterjedése, hazai termesztésének kialakulása. (Agrártudományi Egyetem Agronómiai Kar kiadványai. IV. köt. (1957) 8. sz.) Bp., 1957. 42 lap.

Szántóföldi növények minősítési problémái. (In: A magyar fajtakísérletezés 70. és a magyar fajtaminősítés 50. évfordulója alkalmából 1962. június 8-án a Magyar Tudományos Akadémia épületében megtartott jubileumi ülés.) Bp., 1962. 6 lap.

Megemlékezés dr. Kerpely Kálmán egyetemi tanárról, a mezőgazdasági tudományok egyik alapítójáról és kiemelkedő jelentőségű művelőjéről, születése százéves évfordulója alkalmából (1864—1940). Georgikon Napok. Keszhely, 1964. szept. 17-19. 29 lap.

Növényfajtaminősítésünk fejlődése, helyzete és feladatai. Gödöllő, 1965. 13 lap. Debrecen erdőgazdálkodása a XVIII. században és a XIX. század első felében. (Agrártörténeti tanulmányok 7.) Bp., 1980. 363 lap.

Tessedik Sámuel. (Agrártörténeti tanulmányok 9.) Bp., 1980. 273 lap.

Kapás Sándor-Papp Zsigmond-Penyigey Dénes: A kenyérgabona kérdés. Bp., 1965. 231 lap.

Kapás Sándor-Penyigey Dénes: A növénynevelés története. (In: Magyar növénynevelés. Szerk.: Kapás Sándor.) Bp., 1969. 44 lap.

Kapás Sándor-Penyigey Dénes: A növényfajták jelentősége a természetben, a hazai fajtaminősítés kialakulása és rendszere. (In: Magyar növénynevelés. Szerk.: Kapás Sándor.) Bp., 1969. 12 lap.

Irodalom:

HECKENAST JÓZSEF: Penyigey Dénes (1909—1974). AtSz. 1974.

KAPÁS SÁNDOR: Penyigey Dénes (1909—1974). Nt. 1974.

PESTHY BÉLA (1879—1938)

1879. július 21-én született Uzdon (Tolna megye). A család a XVII. században kapta nemesi levelét és a koronczói előnevet. Középiskoláit Bonyhádon és Selmecbányán (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) végezte, majd a magyaróvári Gazdasági Akadémián szerezte meg oklevelét 1899-ben. Tanulmányai befejezése után egy évig katonai szolgálatot teljesített. 1900-tól a magyaróvári Gazdasági Akadémián működött gyakornokként. 1909-ben a keszthelyi Gazdasági Akadémián a gyakorlati gazdasági tanszék tanára és a tangazdaság vezetője lett.

Különösen kimagasló eredményei voltak a tangazdaság juhászata területén, elsősorban a keszthelyi gazdaság fő jövedelemforrása, a húsmerinó juh tenyésztésének fejlesztésében. Vezetése alatt az akadémia juhászata az országos tenyészállatvásáron több díjat kapott.

Az I. világháborúban mint tartalékos főhadnagy, a mai Lengyelország területén fekvő Grodek-ben teljesített szolgálatot. Itt volt ugyanis a II. hadsereg gazdasági központja. A gazdaság által művelt 30 000 kataszteri hold földterület gazdaságát innen irányították. A hatalmas front mögötti gazdaság jelentős állatállománnyal is rendelkezett. Pesthy Béla mint kiváló gazdasági szakember itt szakmai tanácsadóként működött. Több katonai kitüntetés birtokában tartalékos századosként szerelt le.

A háború után, 1918 és 1924 között, újjászervezte a keszthelyi Gazdasági Akadémia tangazdaságát s európai viszonylatban is elismert színvonalra fejlesztette annak juhászataát. Köztisztületben álló, népszerű tanára volt a keszthelyi akadémiának s mint ilyen, éveken át védnöke a „Georgikon” gazdasági önképzőkörnek.

1924 és 1932 között a Földművelésügyi Minisztériumban értékesítette kimagasló

gyakorlati ismereteit, központi szolgálatot látva el a Szakoktatási Osztályon, mint az akadémiák ügyeinek előadója. Egyidejűleg meghívott előadó volt az Állatorvosi Főiskolán, ahol az elsőéves hallgatóknak a „mezőgazdasági termelés”-ről adott elő. Munkája elismeréseként „gazdasági tanácsos” címet kapott.

1930-ban, Világhy Károllyal és Bittera Miklóssal közösen: „mezőgazdasági enciklopédia” címen jelent meg munkája „a gazdasági ismereteket szerezni kívánó, főiskolai végzettségű szakemberek részére”. A mű nem gyakorlati gazdák használatára készült, nem is a mezőgazdasági akadémiák hallgatói részére, hanem más főiskolák tananyagához szolgáltatott kiegészítő gazdasági ismeretanyagot. Ilyen formán magába foglalta az általános és különleges növénytermesztést, rét- és legelőművelést, állattenyésztést és üzemtani ismereteket. Természetesen Pesthy Béla az állattenyésztés című fejezetét dolgozta ki.

1932-ben lett a keszthelyi Gazdasági Akadémia igazgatója. Kiváló tanári működése és hivatali elfoglaltsága mellett időt fordított a gazdaközösség ügyeire is. Az állattenyésztés területén jelentős népszerűsége tett szert a gazdatársadalom körében.

Egészségi állapota miatt 1934-ben vonult nyugállományba. Ez alkalommal — mint számos gazdageneráció nevelője — munkásságáért általános elismerésben részesült.

1938. január 7-én hunyt el Keszthelyen. Az Akadémia aulájában tartott gyászszertartás után barátok és tanítványok nagy részvéte mellett temették el a keszthelyi temetőben.

Főbb munkája:

Pesthy Béla—Világhy Károly—Bittera Miklós: Mezőgazdasági enciklopédia. Bp., 1930. 236 lap.

Irodalom:

— —: Koronczói Pesthy Béla. Kt. 1938. 5-6 sz.

— —: Koronczói Pesthy Béla. KH. 1938. 4. sz.

Georgikon 175. (Szerk. Sági Károly) Bp., 1972.

CSIKI László: Pesthy Béla Ge. 1982. 9-10 sz.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem Bp., 1986.

PETÉNYI SALAMON JÁNOS (1799—1855)

Petényi Salamon János Abelován, (utóbb: Ábel-Lehota) Nógrád megyében (ma újból: Abelova — Csehszlovákia) született 1799. július 30-án. Édesapja, Petényi Gábor ebben a kis szlovák faluban volt evangélikus lelkész. Fiának természettudományos érdeklődését azonban támogatta és már korán jelentkező gyűjtési szenvedélyét is elősegítette. Petényi iskoláit Losoncon, (ma: Lučenec — Csehszlovákia), Besztercebányán (ma: Banská Bystrica — Csehszlovákia), Selmecebányán (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) és Pozsonyban végezte. A kor szellemének megfelelően akkor még kevés természettudományi ismeretet oktattak, de szívesen látták, ha a diákok ásványokat, bogarakat, csigákat, tojásokat stb. gyűjtöttek. Selmecebányára Petényi már jelentős tojásgyűjteményt vitt magával.

Amikor egy idő után a kincstári erdők járásától eltiltották, a főerdész gyermekeinek ingyenes oktatását vállalta csak azért, hogy természeti megfigyeléseiről ne kelljen lemondania. Tanulmányai folyamán botanikával is foglalkozott és ásványokat is gyűjtött.

Apja nyomdokát követve elvégezte a teológiát. Előbb Pozsonyban, majd Bécsben tanult. Itt igen hamar járatos lett a Természettudományi Múzeumban (Naturalienkabinet) és számos kiváló kutatóval, természettudóssal ismerkedett meg, akikkel azután sok szakmai kirándulást tett Bécs környékén. Ekkor alapozta meg külföldi tudományos és baráti kapcsolatait. Az idősebb, az ornitológus Brehmmel, aki maga is evangélikus lelkész volt, szintén ekkor ismerkedett meg. Az ő alapvető ornitológiai munkáját követte azután madártani kutatásaiban.

A fiatal teológust szülőfaluján kívül több egyházközség is meghívta lelkésznek, de Petényi kitért a meghívások elől. Első madármegfigyelő útja 1824-ben, a bánáti

Pancsovára (ma: Pančevo — Jugoszlávia) vezetett. Útközben Szentmiklóson tüzocsapatokat, Kígyóson keselyűket, a csabai templomtoronyban varjakat és csókákat, a nádasokban dögevő keselyűket, Gyulánál a fácánost, a Körös mentén a vadkacsákat figyelte meg. Számos hasonló célú utat tett az elkövetkező évek folyamán: a Fertő tó és a Balaton környékére, a Tátrától Eperjesig (ma: Prešov — Csehszlovákia), majd Besztercebányától (ma: Banská Bystrica — Csehszlovákia) Túróc megyén át Trencsénig (ma: Trenčín — Csehszlovákia), újból az Alföldre Temesvárig (ma: Timișoara — Románia), Erdélybe, szűkebb pátriájába Nógrád-ba, téli Tisza-partra és Pest megyébe többször is.

A selmecebányai iskolatársak közül a Kubinyi testvérpár és báró Podmaniczky János igen lényeges szerepet játszott Petényi életében. Kubinyi Ágoston (később a Nemzeti Múzeum igazgatója) a visszautasított lelkészi állások után meghívta Videfalvára, Petényi viszont rábeszélte Kubinyit, mint később Földváry Miklóst, Podmaniczky Jánost és másokat is madárgyűjtemények létesítésére. Meggyőződése volt, hogy ezzel jelentősen szolgálják a természettudományt. Ezek a gyűjtemények, a sajátjával együtt (600 madár és 30 egyéb állat) később a Nemzeti Múzeum birtokába kerültek.

Földváry Miklós révén, aki Selmecebányán szintén iskolatársa volt, 26 éves korában elfogadta a cinkotai lelkészi állást. És így Pest és a Nemzeti Múzeum már nem volt messze! Cinkota környéke akkor fátlan pusztaság lévén, madár-megfigyelésre alkalmatlan volt. Ezért inkább a méheket, a rágcsálókat tanulmányozta és kertészettel foglalkozott. Egyesek szerint nézeteltérése támadt a gyülekezettel, mert nem nézték jó szemmel, hogy ugyanazzal a kézzel, amellyel úrvacsorát oszt, állatokat nyúz és preparál. Petényi már Selmecebányán is foglalkozott madarak kitömésével, de megfelelő vegyszerek híján preparátumai tönkrementek. A szakszerű tömést Bécsben sajátította el. A cinkotai gyülekezetet, amelytől egy fennmaradt szlovák nyelvű beszédben búcsúzott, hét év után otthagya, és egy ideig állás nélkül maradt. Másfél év múlva, 1834-ben József nádor kinevezte a Nemzeti Múzeum állattárába, az akkori besorolás szerint: segédőrnek. Haláláig itt dolgozott.

Petényi számos, rendkívüli precizitással leírt felfedezését külföldi és hazai folyóiratokban egyaránt ismertette. A Lorenz Oken természettudós, a jénai, majd zürichi egyetemek professzora által 30 éven át szerkesztett „Isis Encyclopedische Zeitschrift für Naturgeschichte”-be 1830-tól kezdve publikált, továbbá a „Zeitschrift für Naturkunde”-ba is. Itthon többek között a „Gemeinnützige Blätter (Pest)” a „Tudományos Gyűjtemény”, a „Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Munkálatai” és az „MTA Értesítő”-je közölte számos cikkét.

Előadásait is a természetvizsgálók ülésein tartotta, majd levelező taggá való választása után 1846-tól az Akadémián is. Két idegenben tartott előadásáról tudunk, melyeket a német orvosok és természetvizsgálók ülésein 1932-ben Bécsben és egy évvel később Grazban tartott.

Petényi éveken át fáradozott egy magyar természetvizsgáló társaság létrejöttén, míg az végre 1841-ben, az orvosokat is magába foglalva meg is alakult. (Ugyanígy része volt 1844-ben az állatvédő egyesület létrejöttében.) 1847-ig évente tartottak vándorgyűlést az ország különböző városaiban: Pesten, majd Besztercebányán, Kolozsvárott, Pécsen, Kassán, Temesvárt és 1847-ben Sopronban. Az utóbbinak Eszterházy Pál elnöklete alatt 483 résztvevője volt, köztük németeken kívül svédek, franciák (még Lucien Bonaparte is!). Az előadások szövegét azonban csak 16 év múlva publikálhatták és ezt Petényi már nem érte meg.

Érdekes megfigyelésekkel és felfedezésekkel foglalkozó madártani feldolgozása-in kívül írt egyebek között a vakondról, a bölény és hód pusztulásáról, a sarjerdőről, Erdély faunájáról, a vastagbőrűekről. A vándorgyűléseken Kubinyi Ágoston által ösztönzött pályázati felhívásokra felelt, amikor a növénytársulásokról, vagy az állatvédelem problémáiról értekezett. Az őslénytan kérdései még utolsó életében is foglalkoztatták, amikor a Fekete- és Sebes- Körösök közötti Bihar hegység barlangjait kutatta, de erről már csak egy rövid vázlatban adott számot.

Lényeges epizód Petényi munkásságában és jellemző az akkori magyar tudományos élet gyors reagálására, a jégkorszak előtti beremendi állatmaradványokat feldolgozó munka előzménye. 1847 májusában Werther Fridrik, egy újvidéki „községtanácsos, egy technikai gyár felügyelője” Beremendre látogatva egy „csonttorlatot” talált és ezt június 2-án a Nemzeti Múzeum illetékesének átadta. Június 5-én Scitovszky János pécsi püspök, későbbi esztergomi érsek elnöklete alatt a természetvizsgálók társulata kutatásra érdemesnek találta. Június 8-án Petényi a paleontológus Kubinyi Ferenccel (aki később a Földtani Társulat elnöke lett) leutazott Beremendre. Június 9-ike és 11-ike között, hajnaltól estig tartó munka után felhozták az anyagot a Nemzeti Múzeumba.

A leletegyüttesnek feldolgozása, amely a magyarországi ősgércesek legelső és legfontosabb múlt századbeli írása már csak halála után jelent meg. Ezzel kezdődött nálunk az ősfanák kutatása. Petényi egyazon terület valamennyi állatfajával foglalkozott. Addig csak egy-egy elszórt leletet írtak le. Petényi majd egy évtizeddel Darwin előtt utalt a kihalt és a jelenlegi állatfajok rokonságára.

Rendezett, nagy mennyiségű kéziratát az Akadémiára hagyta. Az anyag Kubinyi Ferenchez került feldolgozás céljából. A sorozatnak szánt műnek, tíz évvel Petényi halála után csak az első, életrajzát is magába foglaló kötete jelent meg. Ez dolgozza fel a beremendi mészkőbánya anyagát „természetrajzi- és őslénytanilag”, először földtani, majd rétegtani tekintetben ismertetve a területet. Utána közli „A magyarországi ásatag állatok maradványainak jegyzéké”-t, melyben állatfajok alapján írja le, hogy egyes részüket az ország mely területén találták.

A kötet, melyben két bírálatot is közöl Kubinyi, szakmailag nem talált kellő visszhangra. A bírálatok elsősorban a hiányosságokat emelték ki. Azon kívül Petényi biológiai, illetőleg természetfilozófiai felfogása nem felelt meg a kor túlságosan rendszertanra beállított irányzatának. Gyerekesnek ítélték, hogy a madarak

hangjával is foglalkozott. Sógora, Ercsiben működő uradalmi orvos feljegyzése szerint a fülemülének 28 különféle tónusú hangját („strofát”) figyelte meg. Sajnos Petényi erre vonatkozó saját feljegyzései nem maradtak fenn.

A fentiek miatt azután Kubinyi kedvét vesztette és a különböző szakembereknek általa átadott anyag kézen-közön elkallódott, majd Kubinyi is meghalt. Petényi nagyszámú terjedelmes levelezéséből 60 darab Nyári Jenőhöz került, aki ezeket Herman Ottónak adta át. A kézirat más része, hulladékpapirosként használt papír kereskedőhöz vándorolt, ahonnan ugyancsak Herman Ottó mentett meg abból annyit, amit még lehetett. Egyes leveleit és a kékvércséről szóló dolgozatát Herman Ottó maga publikálta. A kézirat többi részének feldolgozásával munkatársait, többek között Csörgey Titust bízta meg. A legjelentősebb ezek közül a „Madár-tani töredékek”, amely közel 400 lapon jelent meg, néhány év múlva német nyelven is.

Petényi emberi habitusáról legtöbbet Kubinyi Ferenctől tudunk. Kutatásra lelkesített, gyűjtésre buzdított, ehhez társadalmi háttérrel szervezett. A madarak megfigyelésében fáradhatatlan volt. Podmaniczky János olykor szinte erőszakkal kényszerítette késő este a hideg nádasból való hazatérésre. Hibája volt a dolgok halogatása. Túl aprólékosan dolgozott. Bár ez érdeme is volt! Valamennyi méltatója kiemeli abszolút precizitását munkássága minden területén. Előadásai hosszúra nyúltak, de tárgyát mindig ki is merítette. Természete sértődésre hajló volt, amit csak növelt a szakmai meg nem értés és a szabadságharcot követő korlátozások, melyek közül őt legérzékenyebben a fegyverviselés, közelebről a vadászpuska eltiltása érintette. Ehhez járult az időnkénti Karlsbadban kezelt gyomorbaja, ami aránylag korán el is vitte. Magányos maradt, családjá nem volt. Meghalt 1855. október 5-én.

Petényit, aki a magyarországi természettudományos kutatás két ágának vetette meg alapját: a madártannak és az őslénytannak, valójában a külföld jobban elismerte, mint az ország.

Temetésén a Tudományos Akadémia részéről Toldy Ferenc hosszan és elismerően méltatta az „ornitológot” és az „egyetemes állattanászt”, majd a népi madárelnevezések terén végzett érdemeit is kiemelte. Kissé régiesen fogalmazott, kesernyős gondolatainál jellemzőbbet nehezen lehetne találni: „A haza tele van tanítványai-val és ha az eredmény nem feltűnőbb, azt a természettudomány . . . kevésbé kedve-ző viszonyai . . . fejtik meg.”

Főbb munkái:

Értekezés a madártan születése, serdülése és növekedése felől Magyarországon. (Beszámoló a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Besztercebányán tartott harmadik gyűlésén.) (Abhandlungen über die Anfänge, das Heranwachsen und das Wachstum der Ornithologie in Ungarn.) Besztercebánya, 1843. 52—68 lap.

Erdély állattani tekintetben. A Magyar Orvosok és természetvizsgálók Munkái. Pest, 1844. 372—386 lap.

A honi madártan gyarapodásáról. Pest, 1845. 20 lap.

Petényi Salamon élete és hátrahagyott munkái. (Sajtó alá rendezte és kiadta Kubinyi Ferenc.) Pest, 1864. 130 lap.

Madártani töredékek. (Petényi Salamon irataiból feldolgozta Csörgéy Titusz, bevezette Herman Ottó.) Bp., 1904. 398 lap.

Irodalom:

KUBINYI FERENC: Johan Petényi's Biographie. Pest, 1865.

HERMAN OTTÓ: A magyar tudományos madártan megalapítója. Bp., 1891.

RAPAICS RAYMUND: A magyar biológia története. Bp., 1953.

TASNÁDI KUBACSKA ANDRÁS: Petényi Salamon. ÉT. 1956. 1. sz.

PÉTERFFY JÓZSEF (1827—1888)

Született Baján 1827. december 28-án. Apja ekkor már nyugalmazott katonatiszt, anyja trsztenai Habinay Julianna volt. Középiskolai tanulmányait a szolnoki gimnáziumban és a debreceni református kollégiumban végezte. Az 1848/49. évi szabadságharcot honvédkapitányként küzdötte végig. 1850-ban Erdélyben földadó kataszteri biztos, majd felügyelő lett. 1856-ban Schwarzenberg Károly herceg, erdélyi kormányzó selyemtenyészési igazgatóvá nevezte ki; ebben az állásában oly eredményesen dolgozott, hogy a berlini selyemtenyésző társulat megválasztotta levelező tagjává. 1860 augusztusáig pedig gróf Bethlen Olivér Hunyad vármegyei naláci uradalmának volt az intézője.

Életének következő idejében említésre méltó tevékenységet folytatott az agrár-

oktatás terén. Mint ismeretes, az 1797-ben alapított keszthelyi Georgikon 1848-ban bezárta kapuit. A felélesztésére tett erőfeszítések első eredményének volt tekinthető, hogy az Országos Magyar Gazdasági Egyesület és a dunántúli vármegyei gazdasági egyesületek anyagi támogatásával ugyancsak Keszthelyen vincellér-, kertész- és pincemesterképző intézetet létesítettek, amely 1861 november havában nyílt meg, és Péterffy József lett az első igazgatója. Kissé talán meglepő, hogy őt szemelték ki erre a tisztségre, aki borászati kérdésekkel korábban még nem foglalkozott. Valószínű, hogy a választás azért esett Péterffyre, mert ismerték sokirányú érdeklődését és tevékeny addigi életvitelét, s jogosan lehetett remélni, hogy az új vincellériskola élén is sikeresen fog működni. A következő év novemberében állami költségen Entz Ferencsel együtt franciaországi és Rajna-vidéki tanulmányútra indult a külföldi szőlészeti és borászati állapotok tanulmányozása végett. Hazatérve

a korszerű szőlőművelés, borászat és pincekezelés terén szerzett tapasztalatairól részletes beszámolót készített.

Mezőgazdasági szakoktatásunk fejlődésének újabb eredménye volt, hogy 1865-ben Keszthelyen megnyitották az Országos Gazdászati és Erdészeti Tanintézetet. Az intézet igazgatójává Péterffy neveztek ki. Az ő feladata lett az építkezésre való felügyelet, a tanintézet berendezése és tantervének kidolgozása. 1867. évi lemondásáig ő itt működött.

Közben már 1865-ben az osztrák—magyar kiegyezésre törekvő bécsi „Debatte” című politikai napilap munkatársaként is dolgozott, 1866-ban pedig a „Magyar Világ” című pesti napilap közgazdasági rovatát szerkesztette e lapnak az 1867. évi kiegyezéskor történt megszűnéséig. A kiegyezés után már 1868 óta közbenjárt a kormánynál több alföldi vicinális vasút tervének kivitelezéséhez az engedélyokiratok ügyében. 1870-től kezdve minden erejével az ipari, különösen a háziipari szakoktatás kifejlesztésére törekedett, és több újabb tanulmányutat tett külföldön. Felső-Magyarország közgazdasági viszonyainak javítása végett számos népszerűsítő előadást is tartott.

Péterffy Józsefet élénken foglalkoztatta az 1873. évi bécsi világkiállítás, amelyen elsősorban a külföldi iparoktatási rendszereket és a háziipar viszonyait tanulmányozta. 1875-ben Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter a háziipar és az ipari szakoktatás szervezésére kinevezte miniszteri biztossá. Ebben a minőségében Péterffy 1882-ig nemcsak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, hanem a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium hatáskörébe tartozó feladatokat is ellátta. Már e kinevezésének évében Pozsonyban megalapította az első háziipari tanítóképző intézetet, majd részt vett Felső-Magyarország vármegyéiben a háziipart terjesztő egyesületi munkában. Több ipari szakiskolát szervezett, valamint számos ipari tanműhely és szakiskola felállítását készítette elő. Sokat fáradozott a pamut-nagyipar hazai meghonosításán is.

A céhek által Magyarországon csak kevésbé felkarolt alsóbbfokú iparoktatás céljait kívánta szolgálni az abszolutizmus idején, 1854-ben a vasárnapi ismétlőiskolák szervezése tárgyában kiadott rendelet. Ennek értelmében ez az oktatás szigorúan kötelező volt valamennyi iparos-, műiparos- és kereskedőinas számára tanidejének egész tartama alatt. Egyetlen inast sem lehetett felszabadítani mindaddig, amíg az ismétlő iskoláztatását bizonyítvánnyal nem igazolta. Ezért a korszerűbb iparoktatás bevezetése céljából Trefort miniszter 1883-ban megbízta Péterffy az alsófokú iparos mesterinas iskolák szervezésével és kormánybiztosi minőségben azok főfelügyeletével. Ebben a feladatkörben működött ő az 1888. január 20-án bekövetkezett elhunytáig.

Önállóan megjelent munkái közül kiemelendő a „Borászati káté” című, amelyet a keszthelyi vincellérképezde vezetőjeként írt és adott ki. Ebben olvasható, hogy a Helytartótanács által lehetővé tett Rajna-vidéki és franciaországi tanulmányútja után úgy érezte, a hazai és az ottani tapasztalatai alapján oly eszközt kell nyújtania,

„melyet minden iparkodó szőlőműves hasznára fordíthasson”. Kátéjában írt a szőlő szaporításáról, ültetéséről, karózásáról, kapálásáról, kötözéséről, az egyéb szőlőmunkálatokról, továbbá a szüretéről, a szüret utáni feladatokról és végül a borkezelésről, megállapítva, hogy „a boraink kezelésével felettébb hátra vagyunk”. Hangsúlyozta a hordók alapos tisztántartásának szükségességét.

Péterffy József termékeny közgazdasági szakíró is volt. Hírlapokban, folyóiratokban és más kiadványban gyakran publikált. Ezek címei: „Eger”, „Egyetértés”, „Erdészeti Lapok”, „Gazdasági Lapok”, „Ipar- és Kereskedelmi Értesítő”, „Kertészgazda”, „Magyar Gazda”, „Magyar Hírlap”, „Nemzet”, „Pester Lloyd”, „Vasárnapi Újság”. Cikkeiben a gazdasági egyesületekről, valamint szakoktatási, borászati és számos más mező-, illetve közgazdasági kérdéstről értekezett. 1861 áprilistól szeptemberig Keszthelyen szerkesztette a „Kertészeti és Ipargazdasági Vezérlapok”-at, 1861 szeptembertől Nagykanizsán, utóbb 1862—1863-ban Keszthelyen a „Dunántúli Társadalom Közlöny”-t, 1862-ben ennek melléklapját, a „Mezőgazdasági Ipar- és Kereskedelmi Értesítő”-t és 1868. március 19-étől július 25-éig Pesten az „Ipar- és Kereskedelmi Értesítő”-t.

Péterffy Józsefet szívós munkaláz hajtotta előre pályáján, nem ismert fáradságot, amikor szakmájában alkotni, hatni akart. Munkaszeretete egyéniségének egyik alapvonása volt. Életelemének érezte a jó munkát. Nem csökkenő lendülettel dolgozott azoknak a feladatoknak megoldásán, amelyek elé élete folyamán állították.

Főbb munkái:

A földjövendelmi ideiglenes adórendszer behozatala rövid magyarázatban a nép számára. Kolozsvár, 1851. 24 lap.

Okszerű utasítás az eperfa- és selyemtermelésről, hiteles mőtárak s gyakorlati ismeretek alapján a haza viszonyaihoz alkalmazva. Nagyszében, 1856. 72 lap, 3 tábla.

Borászati káté. Népszerű utasítás az okszerű szőlőművelésről, szüretelésről és a bor tisztántartásáról. Nagykanizsa, 1864. 44 lap, 1 tábla.

Irodalom:

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

PETHE FERENC (1763—1832)

1763. március 30-án született Büdszentmihályon (ma: Tiszavasvári), Szabolcs megyében. Szülei elszegényedett parasztsorban élő szíjgyártó-földművesek. A helybeli iskola elvégzése után parasztmunkára fogták a kiváló képességű Ferencet.

A református pap és a tanító ösztönzésére csak 18 éves korában mehetett a Debreceni Református Kollégiumba tanulni. Szolgadiákoskodott, azaz ingyenesen tanult. Az intézmény tanárai között több nagytehetségű és műveltségű professzor akadt, akik Pethét is tanították (pl. Hatvani István, Sinai Miklós, Budai Ézsaiás és Csákvári Varjas János).

Debreceni tanulmányait befejezve, egy évre hazament szülőfalujába, ahol tanítóskodott, majd a Kollégium pénzübeli támogatásával külföldi egyetemekre, elsőnek a hollandiai Utrechtbe ment tanulni. 1788-ban indult útnak, s nyolc éven át Európa valamennyi fejlettebb országában megfordult. Hollandia után Angliába, aztán Francia- és Olaszországba, Svájcba ment. Vándorlásai során járt Nagy Frigyes Poroszországában is. Pethe nyugtalan természetű ember volt. A 8 évből csupán 3-4-et töltött komoly egyetemi tanulmányokkal (főként Hollandiában), ám a másik 4 év jövés-menését is szüntelenül arra használta, hogy — mint írta — „Európának minden pallérozottabb tartományait a magyar állapothoz hasonlította”. Legnagyobb hatással Hollandia volt rá, feleséget is onnan hozott magával.

Nyugati bolyongásairól visszatérve, élete azután sem szükölködött fordulatokban. 1796-ban, 33 éves korában érkezett Bécsbe, ahol elvállalta a már fél éve megjelenő első magyar gazdasági szaklap, a „Magyar Újság” (később „Vizsgálódó Magyar Újság”) szerkesztését. A következő év végén azonban — előfizetők hiányá-

ban — a lap megbukott. Saját kérésére szolgálatába fogadta Festetics György, aki a szerveződő Georgikonhoz másodtanári állásban alkalmazta őt. Négy és fél éven át tanított matematikát, üzemszervezést, mezőgazdasági építészetet, s vezette az akkori tangazdaságot.

Állását és Keszthelyt 1801 őszén hagyta el. Nehéz, hányattatott évek következtek. Idejének javát nagy művének megírására fordította, közben a mindennapi megélhetésért is keményen kellett küzdenie. A viszontagságos évek alatt, 1805-ben jelent meg háromkötetes munkájának első kötete, amit 1814-ig követett a másik kettő. 1812-ben adta ki az ugyancsak kétkötetes „Mathesis”-t. 1805-ig a herceg Esterházy család uradalmaiban alkalmazták inspektornak. Esterházy nyújtott anyagi segítséget a „Pallérozott mezei gazdaság” kiadásához is. Az inspektori szolgálatból kilépve, a szórványos jelek szerint 6-7 esztendőn át bérlőként gazdálkodott — feltehetően — a Somogy megyei Iharosberényben, de kisebb-nagyobb bérletei voltak másutt is (pl. Sopron környékén). 1813-ban ismét Bécsbe költözött. Végül 1814-ben lezárta fő művét, s több részletben megjelent a harmadik kötet is.

Alighogy elkészült fő műve, 1814 januárjában Bécsben megindította új hetilapját „Nemzeti Gazda” címmel. A lapot négy és fél éven át tudta életben tartani, 1816-tól már Pestre költözve, itt szerkesztette és adta ki. 1818. június 30-án azonban előfizetők hiányában kénytelen volt a viszonylag hosszú időn át megjelenő szaklapot megszüntetni. Közben alapító tagja lett a Pesten létesülő Magyar Tudós Társaságnak. A „Természethistória” című, 1815-ben kiadott könyve 1817 őszén elnyerte az először kiosztásra kerülő Marczibányi-jutalom egyik díját.

1818-tól újra nehéz, viszontagságos évek következtek. Megint bérletekkel, parcellázásokkal, ezek közvetítésével foglalkozott. Szőlőnek való parcellákat a budai Vár alatt, bérleményeket pedig a kunszentmiklósi pusztákon szerzett. A budai Vár alatt maga is telepített szőlőt, termelési tapasztalatairól egy könyvecskében adott számot. A mostoha körülmények és a nyugtalanság azonban tovább kergették Erdélybe. Kolozsvárra ment, ahol nyomdaalapítási és lapindítási tervekkel foglalkozva, a szükséges anyagiak előteremtése céljából — protestáns és tudós létére — beállt a katolikus plébánia kocsmajába — kocsmárosnak. Nyomdáját a Farkas utcában állította fel, politikai lapját 1827 decemberében „Hazai Híradó” címmel indította meg (majd ennek mellékleteként kiadta a „Nemzeti Társalkodó”-t). Nehéz, küszködéses évek után, 1831 őszén az újságot eladta, ő maga pedig Szilágy-somlyóra (ma: Șimleu Silvanie—Románia) költözött. Néhány hónappal később, életének 70. évében, 1832. február 22-ére virradó hajnalon itt halt meg.

Akárcsak pályafutása, sokfelé ágazott munkássága is. Otthonosan mozgott a természettudományokban, ezen belül is a matematikában, kémiában és a biológiában, bekapcsolódott a nyelvújítás körül folyó csatározásokba (a neológusok pártján állt ugyan, de szemben Kazinczyval). Bibliákat adott ki Utrechtben és itthon, lapot indított és szerkesztett, gazdálkodott és gazdaságot irányított, tanított és

tankönyvet írt. Ismereteit és felkészültségét igazán azonban a mezőgazdaságban és az agrártudományok terén tudta legjobban kamatoztatni.

Mitterpacher Lajos és Nagyváthy János összefoglaló agrártudományi munkái után az ő könyve fogta át harmadiknak a mezőgazdasági üzemtan egész területét. A gondolat készthelyi tanárkodása idején született, az eredetileg tankönyv-pótlónak szánt műből azonban nagyméretű tudományos összefoglalás lett.

Fejtegetéseit helyenként terjengősen adja elő ugyan, közben mégis számos eredeti megfigyeléssel gyarapította az éppen akkor bontakozó magyar agrártudományt. Az elsők között ismerte fel a belterjes termelés és üzemszervezés jelentőségét. „Markolj csak keveset, de azt jól megszorítsd; Ne a földet, hanem a munkát szaporítsd” — volt az egyik legtöbbit emlegetett jelszava. Könyvében előbb a talaj tulajdonságáról és a talajművelés kérdéseiről beszél. Behatóan foglalkozik a talaj kémiai szerkezetével, köztük a hazai talajfeleségek tulajdonságaival. Fontosnak tartotta a talajerőpótlást: a talaj rendszeres trágyázását. Újszerű elgondolásai inkább a trágyakezelés módjára vonatkoztak: „Jó pénzébánya, írta, a szorgalmatos ember trágyagödre.” A trágya azonban akkor lehet hatásos, ha a talajt korszerűen megműveljük. Szántani azonban nemcsak jól, de többször is kell. Új vasfogú bojonákat tervezett, nélkülözhetetlennek ítélte a sima és a rögzülő hengerek alkalmazását.

Nagy gonddal dolgozta ki „termésváltoztató”, azaz: vetésforgó rendszereit. Közülük legnagyobb hírnevű az ún. tízszakaszos forduló lett, amit még a német Albert Thaer is „musterhaft”-nak (mintaszerűnek, példásnak) nevezett. Vetésforgója a következő tíz szakaszra tagolódott: 1) lednek (bükköny), 2) őszi rozs vörös herével, 3) lóhere kaszálónak, 4) lóhere legelőnek két évig, 5) őszi búza, 6) lednek, 7) őszi vagy tavaszi árpa, 8) lóhere kaszálónak, 9) lóhere legelőnek, 10) zab. Külön forgásrendet állított össze a gabonatermelő s külön az állattenyésztő gazdaságoknak.

Az agrártermelés szempontjai szerinti csoportosításban tárgyalta az egyes növényeket (gabona-, takarmánynövények stb.). A hozamok növelésében jelentősnek tartotta a vetőmag gondos kiválasztását. Az elsők között hangoztatta a növényi betegségek ellen való védekezést. Ismerteti az egyes gabonafélék különböző fajtáit. Sokat foglalkozik a kukoricával, „legelső becsű” növényünknek nevezi, értékeli sokoldalú hasznosíthatóságát, s először beszél Magyarországon a kukorica négyzetes vetéséről. Az ipari és kereskedelmi növények közül részletesen tárgyalja a cirok, a kender, a napraforgó, dohány, mustár, repce, sáfrány, rizs egyes fajtáit és termesztésük különböző módjait.

Mint vetésforgója is mutatja, nagy szerepet tulajdonított a megfelelő arányú és korszerű színvonalú takarmánytermesztésnek. A mesterséges takarmánynövények vetésterületeinek a kiszélesítését mind a növénytermelés, mind az állattenyésztés szempontjából fontosnak tartotta. A gumós takarmányok, főként a répafélék termesztését ugyancsak lelkesen ajánlotta minden gazdálkodónak.

Pethe szerint a hazai állattenyésztés útjából két nagy akadályt kellene elhárítani: 1) a rossz takarmányozást, 2) a korai tenyésztésbevételt és a korai igázást. Sokat foglalkozott az istállózott tartásmóddal. Részletesen leírja a takarmányok és takarmánykeverékek készítési és adagolási módját.

A szarvasmarha-tartás legfőbb célját a tenyésztésben és a tejtermelésben jelölte meg. A hazai irodalomban először beszélt a tejhozamok növelését is szolgáló mesterséges borjúnevelésről, az állatok — főként a göbolyök — hizlalásáról. Nem helyeselte a lovak korai igázását.

Legtöbb teret a juhtenyésztés kérdésének szentelt. Felismerte, hogy a textilipar fejlődése következtében a tenyésztési ágazat nagy konjunktúra előtt áll Magyarországon is. A magyar fajta juhok gyapja azonban nem versenyképes, ezért tenyésztésre a spanyol eredetű merinót és a német ún. „selyemgyapjas” juhot ajánlotta. Az egészséges legelők kiválasztásával, írta, megelőzhetőek a különféle betegségek (a métey, vízibetegség, szájfájás és a körömméreg) is.

Pethe figyelme kiterjedt a technikai főkérdésekre is. Sokat foglalkoztatta az eke jó megszerkesztésének kérdése, hiszen annak, mint vallotta, egyszerűnek, tartósnak, kicsi vonóerővel mozgathatónak, könnyen állíthatónak, a talajt könnyen hasítónak, a talajt jól elfordítónak kell lennie. Ezért készítette el sajátos szerkezetű ekéjét, s állított össze töltőgetőke konstrukciót is. Feltétlenül ki kell emelnünk, hogy a holland példák alapján a szélmalomok hazai meghonosításában, propagálásában ugyancsak úttörő szerepet játszott.

Gazdasági folyóirata, a „Nemzeti Gazda” nagyobbik fele is a mezei gazdálkodás jobbítását kívánta volna szolgálni. Lapjain a belterjesség, a takarmánytermesztés, a kapások, főként a kukoricatermesztés, a talajművelés, a növényápolás korszerű eredményeit propagálta. A korszerű termelési eljárások elterjesztésére azonban olyan időszakban vállalkozott, amikor a magyar gazdasági élet, azon belül is főként a mezőgazdaság egyik legválságosabb korszakát élte át. A feudális rend elavult berendezkedésén túlmenően épp a napóleoni háborúk befejeztével kitört súlyos gazdasági krízis (pénzromlás, devalváció és értékesítési gondok) közepette indította lapját. Nem csoda, ha elgondolásai, korszerű nézetei nem találtak utat maguknak, s az érdektelenség a lapot is bukásra ítélte.

Vállalkozások és bukások, újrakezdések és újabb kudarcok törték szakaszokra életét. Mégis: kiapadhatatlan optimizmus jellemezte, olyan fokú optimizmus, amely a változások eljövételét a valóságosnál mindig közelebbinek gondolta.

„Állandóbb oszlop, melyet építve magának
Bölds Írásaiban, mert az örökre megáll,
Míg áldott földjét mívelendi kapával, ekével
A Magyar, áldásban lesz Pethe a te neved.”

Főbb munkái:

- Ungarische Grammatik. Nach den Grundsätzen Johann Farkas ganz umgearbeitet. Wien, 1798.
Pallérozott mezei gazdaság. I. darab. Sopron, 1805.
II. darab. Pozsony, 1908. III. darab. Pécs. 1814.
Mathesis. Bécs, 1812. I-II. köt.
Pestis ragadvány ellen oltalom. Németből magyarra fordította P. F. Bécs, 1814.
Természethistória és mesterségtudomány. Bécs, 1815.
A földművelés kémia gyökere egymásból folyó leczkékben. Anglusból fordította s jegyzéssel bővítette. Bécs, 1815.
Időpróféta vagy időváltozást jövendölő pókok. Pest, 1816.
Baromorvos könyv. Kolozsvár, 1827.
Budai szőlőm ültetési módja. Kolozsvár, 1827.
Európai mértékár. Kolozsvár, 1829—1830.

Irodalom:

- RODICZKY Jenő: Gazdairóink Bessenyeije. FÉ. 1874. 19—21 sz.
RÉVÉSZ Zoltán: A XIX. század első fele magyar mezőgazdasági szakirodalmának üzemtani vonatkozásai és tanulságai. Bp., 1933.
A magyar hírlapirodalom első százada. (Összeáll. Dezsényi Béla.) Bp., 1941.
DEZSÉNYI Béla: Legrégibb gazdaságpolitikai folyóiratunk. Kárpátmedence, 1941.
DEZSÉNYI Béla: Pethe Ferenc „Gazdaságot Tzélzó Újság”-jának néhány problémája. MKsz. 1943.
SÜLE Sándor: Kisszántói Pethe Ferenc (1763—1832). Bp., 1964.

PETŐHÁZI GÁBOR (1922—1978)

1922. április 22-én született Körmenten kisparaszti családban. Apja, Pócze Kálmán 8 kh földön gazdálkodott, amelyhez a felszabadulás után még 6 kh-t kapott, mivel nyolc gyermeket nevelt. Anyja leánykori neve Timár Julianna volt.

Az elemi iskoláit Körmenten végezte, majd a szülői háznál segédkezett a gazdálkodásban. Az 1938—39-es tanévben téli mezőgazdasági szaktanfolyamon vett részt, ezt követően pedig 1939—41-ben a csermajori mezőgazdasági szakiskolában tanult, ahol dicséretes eredménnyel végzett. Tanulmányait 1942-ben Keszthelyen állattenyésztési ellenőri tanfolyammal egészítette ki. Ugyanebben az esztendőben a lévai (Bars vm., ma: Levice—Csehszlovákia) Állattenyésztő Egyesületnél alkalmazták, mint törzskönyvi előadót. Alig

egyéves munkavégzés után, 1943 októberében tényleges katonai szolgálatra hívták be. A katonaságtól 1945. márciusában megszökött és a felszabadulásig szüleinél rejtőzött el.

A felszabadulás után Petőházi Gábor azonnal bekapcsolódott az aktív társadalmi életbe. A kőszegi járás földigénylő bizottság alelnökeként és a kőszegi járási Nemzeti Bizottság tagjaként részt vett a földosztás operatív munkáiban. 1945 április havában közreműködött a Nemzeti Paraszt Párt Vas megyei szervezetének megalakításában, amelynek megszűntéig tagja, s közben megyei vezetőségi, majd országos választmányi küldöttje volt. Közben, 1947-ben nevét Petőházira változtatta.

A földreform végrehajtása után Petőházi Gábor a Nemzeti Bizottság javaslatára a körmenti járási rendőrség politikai osztályának lett vezetője 1949. augusztusáig. Ekkor az állami gazdaságok megalakulásával pártfeladatként eredeti szakmájába

került vissza és a Zalaötvői Állami Gazdaság főagronómusának, majd igazgatójának nevezték ki. 1952-ben Budapestre, az Állami Gazdaságok Minisztériumába helyezték át, ahol az emlékezetes szárazság következtében beállott rendkívül nehéz takarmányozási időszakra való tekintettel létrehozott takarmány-ellenőrzési csoport vezetője lett, később pedig az Állami Gazdaságok Déldunántúli Igazgatósága főállattenyésztőjeként tevékenykedett.

1955-től 1957. július 31-éig a Baranya megyei Állami Gazdaságok Igazgatóságát vezette, majd augusztus 1-jétől a Földművelésügyi Minisztériumba nevezték ki miniszterhelyettesnek. — Ez volt az az időszak, amikor a mezőgazdasági termelés irányításában gyökeres változások következtek be. Petőházi Gábor, aki az állami gazdaságok megalakulásától kezdve a gyakorlatban dolgozott, jól ismerte azokat a problémákat és ellentmondásokat, amelyek a nagyüzemi gazdálkodásban rejlő lehetőségek kibontakozását korlátozták. Világosan látta az adminisztratív irányítás negatívumait, a kereskedelmi korlátozások fékező hatását, a korszerű termelési technológiákhoz szükséges beruházások nehézségeit, s minisztériumi tevékenysége során ezeknek az ellentmondásoknak a feloldásán fáradozott.

Állandóan képezte magát — még 1954-ben elvégezte a kétéves Mezőgazdasági Akadémia levelező tagozatát —, s figyelemmel kísért minden javaslatot, érzékenyen reagált minden újdonságra. Világosan látta, hogy az állattenyésztés fejlesztésének legfontosabb alapja a takarmány, és azt nem elegendő megtermelni, hanem megfelelő módon tartósítani is kell. Az ő kezdeményezésére kezdték el gyártani az első forrólevegős lucernalisztet, amelyet a gyakorlatban sokszor Petőházi-féle lucernalisztnek neveztek a gazdák. Figyelmét leginkább a baromfitenyésztés kötötte le. Minden anyagi lehetőséget előteremtett az első baromfi-rendszerek megvásárlásához, de ugyanekkor elősegítette, hogy magyar technológiákat dolgozzanak ki.

Ezen a területen végzett fáradozásai alapján, s mint az egyik legjobb szakértőt nevezték ki 1964-ben — Rimler Károly nyugalomba vonulása után — a gödöllői Kisállattenyésztő Kutató Intézet igazgatójának. Vezetése alatt az intézet tevékenységében lényeges változások következtek be.

Kutató munkatársai fokozottabb mértékben vettek részt a nagyüzemi termelés igényeinek megfelelő takarmányozási receptúrák kidolgozásában, a kevésbé jó feltételek között termelő üzemek részére alkalmas broilerkombinációk előállításában és fajtafenntartásában. Petőházi Gábor nagyon jó érzékkel időben figyelt fel a peccsenyenyúl-tenyésztéssel kapcsolatos javaslatra, s azonnal kutatócsoportot szervezett a magyarországi nagyüzemi nyúltenyésztés technológiájának kidolgozására. A munkában közvetlenül is részt vett, s tagja volt annak a kollektívának, amely a „fehér gyöngy” nevű magyar hibridet előállította. Tevékenysége során a kisállattenyésztő kutató a „Kiváló Intézet” kitüntetést nyerte el.

Noha idejét főleg a szervezési és vezetési munka foglalta el, a mezőgazdasági termelés kérdésével, az állami gazdaságok munkájával, a baromfi- és nyúltenyésztéssel kapcsolatban mintegy 100 cikke jelent meg a „Nemzetközi Mezőgazdasági

Szemlé”-ben, a „Baromfitenyésztés”-ben stb., 1963-ban pedig az „Állami Gazdaságok üzemi szakosításának lehetőségei” című disszertációja alapján kandidátussá minősítették.

Szakmai tevékenysége mellett részt vett a politikai és a társadalmi szervek munkájában is. A Nemzeti Paraszt Párt megszűnése után 1950-ben felvételét kérte a MDP-be, s ettől kezdve alapszervezetének minden megmozdulásában részt vett, többször viselt különböző tisztségeket is, s a Párt legnehezebb időszakában — az 1956-os események alatt is — következetesen kiállt elvei mellett. Részt vett a Magyar Agrártudományi Egyesület munkájában és tagja volt az MTA Állattenyésztési Szakbizottságának.

Munkássága során számos állami és társadalmi kitüntetést kapott. Kétszer, 1959-ben és 1970-ben a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki, 1970-ben a Felszabadulási Jubileumi Emlékérmeket kapta meg, továbbá a Nagyváthy János, Újhelyi Imre és Tessedik Sámuel emlékérmek adományozását érdemelte ki tevékenységével. Ezen kívül több külföldi kitüntetésben is részesült.

Petőházi Gábort komoly, magát állandóan képező, érdeklődő, az újdonságok iránt fogékony, gazdasági szemléletű vezetőként tisztelték kollegái. Sokirányú érdeklődésének köszönhetően bőszegesen rendelkezett a szükséges információk anyaggal és ennek köszönhetően döntéseit gyorsan és határozottan hozta meg. Jó érzékkel figyelt fel az érdekes javaslatokra, amelyekkel kapcsolatban rövid tájékozódás után — határozottan foglalt állást, és minden erejét latba vetve vitte sikerre az újszerű elgondolásokat. Mindezekhez munkatársai problémáinak megoldásában nyújtott segítőkészsége társult, s ezért őszinte megbecsülés övezte.

Petőházi Gábor a nagyüzemi gazdálkodás megszületésétől kezdve közel három évtizeden keresztül a gyakorlati vezetés legnehezebb posztjain dolgozott, a megfejtett munka kimerítette és elfárasztotta idegrendszerét. 1978. május 18-án önkézzel vetett véget életének Gödöllőn.

Főbb munkái:

Búza termesztésünk helyzete és soron következő feladatai. Bp. 1963. 23 lap

Nagyüzemi állattartás és tenyésztés továbbfejlesztésének kérdése. Bp. 1963. 38 lap.

Irodalom:

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény

PETROVITS ISTVÁN (1856—1919)

Születési évét az eddig megjelent kiadványok 1854-ben (hónap és nap nem ismeretes) jelölik meg. Az Országos Levéltárban őrzött végkielégítési kérelme szerint 1856. január 23-án született Pesten. Családjáról, iskoláiról nincs adatunk, csak annyit tudunk róla, hogy 1874-ben végezte el az Entz Ferenc igazgatósága alatt működő, két évfolyamú, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Budai Vincellérek és Pincemestereket Képző Tanintézetet. Az ezután következő néhány esztendő ismét „fehér folt” számunkra. A következő adatunk 1880-ból származik, ekkor lett a farkasdi (Pest m.) filoxéra kísérleti állomáson vincellér.

Magyarországon ezekben az években fokozódott a már néhány év óta hazánkban is károkat okozó szőlőkártevő rovar, a filoxéra pusztítása. A földművelési tárca — többek között — kísérleti telepek felállításával próbált kiutat találni. Ilyen volt az Országos Filoxéra Kísérleti Állomáshoz tartozó farkasdi is, ahol azt vizsgálták, hogyan lehet védekezni a kártevő ellen. A különböző módok — szénkénegezés, a fertőzött terület vízzel való elárasztása, az amerikai fajta oltványtermesztés és az immunis (ellenálló) homoktalajba való ültetés — közül Farkasdon a szénkénegezést és az elárasztást alkalmazták.

Erről Petrovits számolt be a „Szőlészeti-Borászati-Gazdasági Lap” hasábjain 1889-ben. Arról tudósított, hogy a rendszeresen — kútvízzel, magas fekvésben — elárasztott területen a „tőkék normális fejlődést mutattak”.

Petrovits azonban ekkor már — 1889 februárjától szőlészeti-borászati vándortanítóként dolgozott. Ebben az időben az országban tízegynéhány vándortanító működött, s mindegyiküknek több megyényi területen (ekkor volt egy-egy szőlészeti-borászati felügyelőség hatásköre) kellett előadásokon és gyakorlati bemuta-

tókon ismertetni a filoxéra elleni védekezést. A rendkívül fárasztó, állandó utazásokkal tarkított munka ellenére Petrovits több cikket írt szőlészeti és borászati témákról a szaklapokba.

1891-ben a kecskeméti Miklóstelepre került. Ezt a 200 holdas mintatelepet a homoki szőlőtelepítés és -művelés bemutatása, ezek népszerűsítése, illetve a hazai jó minőségű szőlőfajták fenntartása és szaporítása céljából hozta létre 1883-ban a földművelésügyi kormányzat. Petrovits beosztása „igazgatósegéd” lett, gyakorlatilag Koritsánszky János igazgató helyettese volt.

Petrovits miklóstelepi éveit alatt írta nagyszerű munkáját „A homoki szőlők telepítése és művelése” címmel, melyet a Természettudományi Társulat adott ki. A múlt század utolsó évtizedétől a Duna-Tisza közén gombamódra szaporodtak az addig legfeljebb juhlegelőnek használt homokon a szőlőültetvények. A néhány-száz négyszögöles parcelláktól a többszáz holdas telepekig századunk elejére virágzó szőlőkultúra alakult ki ezen a tájon. A homoki szőlő telepítésénél, az ültetvények művelésében azonban számos hibát követtek el a szőlőművelők. Jelentős részük soha nem foglalkozott ilyen munkával, vagy az ország más borvidékeiről kerültek a Duna-Tisza közére, ahol az addig megszokott módszerek helyett újabakra volt szükség. Nem kevés volt azok száma, akik kudarcot vallottak, s igyekeztek megszabadulni a szőlőtől. Pedig a sikertelenség egyik fő oka a hozzá nem értésből és a gyakorlatlanságból fakadt. Jól látta mindezt Petrovits, aki tapasztalatai és gyakorlati eredményei alapján e gondok megszüntetése érdekében írta könyvét.

Munkájában először a filoxéramentes homoktalajt ismerteti, majd kitér a szőlők időben — ősszel — való beszerzésére, s szól a biztonságos kiteleltetéséről. A korabeli szakirodalomban központi kérdésként szerepelt a talajjegyvetés (planírozás) és a földforgatás (rigolórozás). Főleg ez utóbbinak volt sok ellenzője, mondván, hogy felesleges dolog az amúgy is laza homokot tovább bolygatni. Petrovits egyértelműen a forgatás mellett foglalt állást, hangsúlyozta, hogy a szántás azt nem pótolja. Ebben a részben tárgyalta a különböző homokkötési módokat, s nélkülözhetetlennek ítélte a telepítés előtti trágyázást.

Ezt követően a telepítendő terület beosztása, a megfelelő sor- és tőketávolság meghatározása következik, mely függött a természeti adottságokon túl a később alkalmazandó művelési formáktól, beleértve a fogatos művelést is.

Majd részletesen elénk tárja a homoktelepítésre javasolt szőlőfajtákat, ismertetve azok szinte valamennyi jellemzőjét. Itt hívja fel a figyelmet a vegyes ültetésre, mint a legnagyobb szőlőtelepítési hibára.

Petrovits a szőlők karózását is fontosnak tartotta. Erre azért is szükség volt, mert ezen a tájon uralkodó volt a „gyalogszőlő”. Átfogóan ismerteti a sima és a gyökeres vessző ültetését, s az ehhez szükséges eszközöket.

Könyve további részében kitér az egész éven át adódó műveleti teendőkre. Sokat ír a trágyázás szükségességéről, hiszen ennek jelentőségét még a múlt század végén

is vitatták. Központi kérdés volt abban az időben, vajon ültessenek-e gyümölcsfát a szőlő közé. Petrovits véleménye szerint hasznos a gyümölcsfák ültetése, de úgy kell azokat elhelyezni, hogy a szőlő növekedését ne akadályozzák.

A könyv függelékében ismerteti Miklóstelep szakmányosainak szolgálati szabályzatát azért, hogy ezzel is segítséget nyújtson a nagyobb szőlősgazdáknak. Ennek közlésével a nagyhírű mintatelepen folyó munkák egy részébe is bepillantást nyerhetünk.

Petrovits könyvét azért kellett ilyen részletesen ismertetnünk, mivel a homoki szőlészet talán legjelentősebb, a múlt századvégi szakirodalom egyik legkiválóbb művéről van szó.

Ez a munkája is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Petrovitsot — akit 1894-ben a szőlészeti és borászati felügyelővé léptették elő — 1895-ben a Temes megyei Fehértemplomra (ma: Bela Crkva — Jugoszlávia) helyezték át a deliblái (ma: Deliblato — Jugoszlávia) állami szőlőtelepítések vezetésére. A Deliblát határában fekvő 36 km hosszú, 11 km széles homoksivatagot az 1890-es években kezdték fával és szőlővel betelepíteni. A 30—60 méter magas homokdombok termővé tétele hatalmas munkát igényelt. Petrovits tevékenysége eredményeként néhány év múlva 3000 hektár kiterjedésű szőlőültetvény virágzott a korábbi sivó homokon. Ő azonban hamarosan távozott Deliblától. Belefáradt az embertelen körülményekkel vívott küzdelembe, belefáradt abba, hogy a földművelésügyi kormányzat nem biztosította a szőlőtelepek továbbfejlesztésének lehetőségét, s elkeserítették az állandó viták a helyi erdőhivatallal, amely a homokpuszta minél nagyobb arányú befásítását akarta elérni.

1898-ban a nagyenyedi (ma: Aiud—Románia) vincellériskolába helyezték át, de az idegileg kimerült Petrovits egy év múlva nyugdíjazását kérte. Tette ezt annak ellenére, hogy csak 5 év munkaviszonyát számították be, ugyanis csak 1894-ben kapott kinevezést. 43 évesen kérte a végkielégítést. Hat gyermeket kellett eltartania. Már korábban vásárolt Kecskemét határában Kisnyíren egy kisebb (15⁵kh nagyságú) földbirtokot, ahová jórészt szőlőt telepített. Ez a telep biztosította a Petrovits család megélhetését. 1909-ben átvette a kecskeméti „Homok” című szőlészeti-borászati lap szerkesztését, s két éven át irányította az újság megjelenését. Petrovits szervezte meg az „Első Kecskeméti Pinceszövetkezet”-et is.

Több tucatnyi hosszabb-rövidebb írása jelent meg főleg a „Szőlészeti-Borászati-Gazdasági Lap”, a „Szőlészeti és Borászati Lap”, a „Homok” és a „Borászati Lapok” hasábjain, mely utóbbinak rendszeres „tudósítója” (levelezője) volt.

1919. október 10-én halt meg Kecskeméten.

Főbb munkája:

A homoki szőlők telepítése és trágyázása. Bp., 1894. 224 lap.

Irodalom:

H. Zs.: Petrovits István emlékére. KSzg. 1921. 7. sz.

PETTENKOFFER SÁNDOR (1868-1946)

Csákváron született 1868. október 16-án. Édesapja a csákvári uradalomban mezőgazdasági szakemberként működött. Középiskoláit Székesfehérváron végezte. Mezőgazdasági pályára készült, és ezért a kor szokásai szerint középiskolai tanulmányainak befejezése után egy évig gyakornokoskodott. Ezután felvételt nyert a magyaróvári Gazdasági Akadémiára. 1890-ben szerezte meg gazdasági oklevelét.

Az Akadémia elvégzése után a csákvári uradalomban gazdatisztként kezdte pályáját. Érdeklődése azonban a szőlőművelés és borászat felé irányult, és ezért beiratkozott a legfelsőbb szakoktatási képzést nyújtó Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamra, melyen 1897-ben oklevelet nyert. Ettől kezdve életét a szőlészet, de főleg a borászat fejlesztésének szentelte.

A tanfolyam elvégzése után a kecskeméti Miklóstelepen helyezkedett el mint szőlész szakember. Rövidesen a Földművelésügyi Minisztérium Szőlészeti és Borászati Osztályára került. Itt kezdte el tudományos szakirodalmi és ismeretterjesztő tevékenységét.

1903-ban a budafoki Pincemesteri Tanfolyam tanára lett, ahol a pincegazdasági eszköztant és gépismeretet oktatta. Az iskolát a Földművelésügyi Minisztérium alapította 1901-ben azzal a céllal, hogy a filoxeravész és az első szőlőrekonstrukció után képzett borászok irányítsák a hazai borgazdaságot. A tanfolyam feladata volt elméleti és gyakorlati téren jól képzett pincemesterek nevelése, új gépek, új anyagok, új eljárások kikísérletezése. Az iskola minden olyan feltétellel rendelkezett, amellyel a korszerű borászatra oktathatta hallgatóit. Híres volt tágas borpincéje és értékes hazai viszonylatban egyedülálló bogyűjteménye. Végzett hallgatói mint pincemesterek helyezkedtek el a korszerűsödő kapitalista nagygazdaságoknál,

szövetkezeti pincészeteknél, borkereskedőknél. Közülük többen — az iskola kötelékében maradva — mint vándor pincemesterek járták az országot és oktatták az új borászati eljárásokat. Az iskola első igazgatójának Rácz Sándornak halálával 1915-1932-ig e tisztséget is Pettenkoffer töltötte be. Mint oktató és iskolaigazgató a korszerű szőlőművelési és borászati ismeretek elterjesztésén és fejlesztésén fáradozott. Tanítványait is ebben a szellemben nevelte, akiket nagy szakmai tudással bocsátott életpályájukra. E fiatal szakemberek is arra törekedtek, hogy a hazai borok minőségét javítsák, az okszerű pinceműveletekre tanítsák a termelőket.

Oktatói munkáját a pincemesteri iskolán kívül a budapesti Szállodás és Vendéglős Szakiskolában és a Felsőbb Szőlő és Borgazdasági Tanfolyamon folytatta, is ahol a borkezelés című tantárgyat adta elő. Ezen kívül csaknem másfél évtizeden keresztül a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem mezőgazdasági fakultásán a szőlészet és borászatot tanította. A Kertészeti Tanintézetben a borászattal kapcsolatos gyakorlatokat vezette Budafokon, Pálinkás Gyulával együtt.

Pettenkoffer tanári pályája alatt kezdte el tudományos, szakirodalmi és ismeretterjesztő tevékenységét. Szakcikkei a „Borászati Lapok”, „Kertészeti Szemle” és a „Köztelek” hasábjain jelentek meg. Az utóbbi lapnak 1911-1944-ig rovatvezetője volt. Szerkesztésében jelent meg a Borászati Zsebnaptár, amelynek több évfolyamát gazdagította szakírásaival. Munkatársként működött a Révai Nagy Lexikonnál és az Új Idők Lexikonánál is. Írásaiban ismertette a szőlőművelésnél és bortermelelésnél, illetve annak kezelésénél bevált és általa jónak ítélt eljárásokat, új anyagokat és eszközöket. Buzdította a termelőket az új módszerek alkalmazására.

A számos szakcikk írása és az oktatói munka mellett megírta első szakkönyvét is „A jó pincegazda” címmel. Közérthető nyelven írt munkája a Gazdasági Népkönyvtár sorozatban jelent meg 1909-ben. Az országot járva keserűen tapasztalta, hogy a szőlősgazdák mennyire nem ismerik a bor kezelésének módszereit. E könyvével segítette őket abban, hogy jól kezeljék, jó minőségű borokat tudjanak a piacra vinni. Művében a borok készítésére, erjesztésére, egyszerű és különleges kezelésére, a hibás, beteg borok javításának módjaira, a palackozásra és hordók kezelésére ad útmutatást gazdag fényképanyaggal illusztrálva. Munkájának sikerét bizonyítja, hogy 1930-ban új átdolgozott kiadásban az OMGE újra megjelentette. E kötetnél figyelembe vette az új bortörvény rendelkezéseit és mindazt a „haladást, ami az elmúlt két évtizedben a borászatban előfordult”.

Terjedelmesebb szakkönyveinek sorát az 1910-ben megjelent „Útmutatás a must és a bor helyes kezeléséről” című műve nyitotta meg. Ez az ugyancsak népszerűsítő könyve is az okszerű borkészítésre és kezelésre tanította a gazdákat. A könyv külön értéke, hogy igen gazdag fényképanyagot tartalmaz az ábrák mellett.

Pettenkoffer igen nagy szeretettel foglalkozott oktató jellegű fotók készítésével. Könyveinek fényképanyagát nagyrészt maga készítette. E képek jól szemléltetik a szöveg tartalmát. A borászati technika múltjával foglalkozóknak ma is értékes forrásanyag. Ez a Földművelésügyi Minisztérium kiadásában megjelent munkája

20 000 példányban ingyenes kiosztásra került. A könyv és a sikeres akció eredményeként javult az addig elhanyagolt magyar borkezelés színvonala. 1910-ben jelent meg a „Szőlőművelés” című füzet, mely a szőlő állandó évi munkáinak elvégzésére nyújtott útmutatást. Könyvét később teljesen átdolgozta. Ugyanezzel a címmel 1930-ban újra kiadatta. Műve hosszú évtizedeken át e tárgy körben egyedül álló szakmunkának számított.

1922-ben jelent meg „A borászat kézikönyve” című könyve, amely a borgazdaság egész területét átfogja. Kémiai és mikrobiológiai alapokon írt munkája az elméleti és a gyakorlati szakembereknek nagy segítséget nyújtott. Művében ismertette a szőlő, a must és a bor kémiai összetételét. Az erjedés kémiai lefolyását, majd a különböző borok kezelését, a pinceműveleteket, a must és a borok javításának módszereit, a tárolás, a palackozás és a szállítás gyakorlati eljárásait. Külön fejezetekben tárgyalta a csemegeborok és a pezsgő készítésének módjait, a borbetegségeket és azok javításának lehetőségeit. Külön kitért a gépek üzemeltetésével, a pincészetek létesítésével és berendezésével kapcsolatos fontos tudnivalók ismertetésére. A szakemberek könyvét a „nagy Pettenkoffer”-nek, a „borászat bibliájá”-nak nevezték.

Pettenkoffert 1921-ben kinevezték a Földművelésügyi Minisztérium szőlészeti és borászati ügyosztályára főfelügyelőnek. Az ügyosztály feladata igen sokrétű volt. A borászati részleg a bor előállításának, kezelésének és forgalmazásának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról szóló törvények, rendeletek betartását, illetve végrehajtását ellenőrizte. Ügyvivője volt a szőlészeti és borászati szakoktatás- és kísérletügynek, az állami pincegazdaságnak, az általa létesített külföldi borházaknak és a pinceszövetkezetnek.

Ismeretterjesztő tevékenysége is igen jelentős. Számos tanfolyamot vezetett, melyek keretében szőlőtermelési és pincegazdálkodási előadásokat tartott. A napi tevékenységén kívül jelen volt minden országos jelentőségű tanácskozáson. A magyar szőlészet és borászat fejlesztésének ügyét képviselte a különböző társadalmi tisztségekben is. Tagja volt a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének (1918-1944). Tevékenyen részt vett az Országos Szőlészeti és Borászati Tanács munkájában (1928-1938), mely a termelők legfelsőbb szak- és érdekvédelmi szerveként működött. A Tanács a nagyobb szőlőgazdaságok és pincészetek érdekeinek megfelelően és iránymutatásuk alapján a kormány szőlő- és borgazdasági politikáját erősen befolyásolta. 1936-tól a Borvizsgáló Szakértő Bizottságnak lett tagja, majd elnöke. A Bizottság feladata volt az 1924-es, majd 1936-os bortörvények rendelkezésének megfelelően az ország különböző részéről beküldött gyanús borminták vizsgálata. Tevékenységükkel a borhamisításokat és visszaéléseket korlátozták. Az elvesztett külföldi piacok visszaszerzését kívánták elősegíteni a magyar borok hitelességének növelésével.

A szőlőműveléssel kapcsolatos ismeretek széles körű terjesztése érdekében a

rádióban előadásokat tartott. Rádió gazdasági előadásainak anyaga nyomtatásban is megjelent; 1941-ig hét kiadást ért meg.

A harmincas években a borkezelés technológiájában, de főleg az alkalmazott gépek tekintetében igen erős fejlődés indult meg. Az 1936-os új bortörvény, illetve annak intézkedései a borkezelésben eddig még nem, vagy más módon alkalmazott eljárások gyakorlatát tették lehetővé. Pettenkoffer ezért új könyvet írt "Borgazdaság" címmel, melyben a borkezeléshez szükséges új módszerek elméleti alapjait is ismertette. Műve a mai korszerű borászat alapja, melyet hosszú időn keresztül a felsőfokú intézményekben tankönyvül is használtak. A könyv sikerét jelzi, hogy 1941-ben újabb kiadásban is megjelent.

Több alkalommal tanulmányozta a szőlő és borkezelést Német- és Olaszországban. Útjain szerzett tapasztalatait közigazgatási és szakírói munkásságán keresztül kamatoztatta a szakma javára.

Tevékenysége elismeréséül 1925-ben gazdasági főtanácsosi címet kapott. 1942-ben munkásságának legnagyobb elismeréseként a mosonmagyaróvári Gazdasági Akadémia — a magyar mezőgazdaság fejlesztésében elért különleges érdemeiért — arany oklevéllel tüntette ki.

1946. november 5-én Budafokon halt meg és ott is temették el.

Pettenkoffer a hazai szőlő- és bortermelésben, a filoxéravész utáni rekonstrukcióban jelentős érdemeket szerzett. Megteremtette a szőlőművelés és borkezelés tudományos színvonalú irodalmát. E tekintetben úttörő munkát végzett és e „termelési ágnak ez ideig a legtöbbet nyújtotta”.

Főbb munkái:

A jó pincegazda. Bp., 1909. 93 lap.

Útmutatás a must és a bor helyes kezelésére. Bp., 1910. 264 lap.

Szőlőművelés Bp., 1910. 24 lap.

A borászat kézikönyve. Bp., 1922. 738 lap.

A bor, annak készítése és kezelése. Bp., 1926. 279 lap.

Borgazdaság. Bp., 1937. 296 lap.

Irodalom:

— —: Id. Pettenkoffer Sándor. MBGY. Bp., 1946.

MERCZ Árpád: Id. Pettenkoffer Sándor születésének századik évfordulóján. Bp., 1968.

PIACSEK ANDRÁS (1896-1972)

Született 1896. november 12-én Mikepércsen (Hajdú megye). Apja Piacsek Sándor a nagyváradai káptalan mikepércsi uradalmának intézője volt. Anyja neve Jancsó Irén.

Apja foglalkozásából adódóan a családi környezet a gazdasági-gazdatiszti pálya felé orientálta, az ilyen irányú stúdiókat azonban az I. világháború kitörése miatt csak megkésve kezdhetett el. 1915-ben közvetlenül a gimnáziumi érettségi megszerzése után be kellett vonulnia katonának. A lugosi ágyúszred tisztjeként letöltött harminc hónapi frontszolgálat után szerelt le, és kezdte meg tanulmányait a debreceni Gazdasági Akadémián, ahol 1921-ben szerzett oklevelet.

Érdeklődése igen korán a mezőgazdasági irányítás felé fordult. Egészen az 1950-es évekig ezen a szakterületen dolgozott, különböző beosztásokban. 1923-ban gazdasági segédfelügyelő volt előbb Nógrád, majd Hajdú megyében. 1924-ben gazdasági felügyelői államvizsgát tett. Rögtön ezután járási gazdasági felügyelői és hivatalvezető-helyettesi kinevezést kapott. 1927-ben elvégezte a Földművelésügyi Minisztérium által Keszthelyen szervezett rét- és legelőgazdálkodási tanfolyamot. Ettől kezdve gyepgazdálkodási kérdésekben is gyakran felkérték szakértőnek.

Szakmai munkásságát elsősorban a szarvasmarha-tenyésztés és törzskönyvezés területén fejtette ki. Ezen belül is a magyar szürke fajta érdekében végzett tevékenysége a legnagyobb jelentőségű.

1932-ben megbízást kapott a Magyarmarhatenyésztők Országos Egyesületének tiszántúli és tiszajobb-parti megyéiben a törzskönyvi bírálatok lebonyolítására. E megbízatásnak különös jelentőséget ad, hogy a magyar szürke fajtában csak 1927-ben kezdték meg az egységes elvek szerinti országos törzskönyvezést. Piacsek

András kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen az 1960-as évek végéig aktívan részt vett a bírálati munkában.

1934-ben Debrecenből Budapestre helyezték, a Földművelésügyi Minisztérium állattenyésztési ügyosztályára szarvasmarha-tenyésztési és törzskönyvelési szakelőadónak. Ugyanebben az évben a Magyararmhatenyésztők Országos Egyesülete megbízásából tanulmányutat tett Erdélyben a magyar szürke fajta ottani helyzetének felmérésére, és Magyarországon vérfrissítésre használható egyedek felkutatására. Mint a tanulmányútról készült beszámolóból kitűnik, ekkorra a magyar szürke fajta oly mértékben háttérbe szorult Erdélyben, hogy az ottani tenyészanyag volt ráutalva vérfrissítésre és javításra alkalmas egyedek bevitelére Magyarországról. Erre vonatkozóan még a tanulmányút alatt megállapodás jött létre.

1938-ig dolgozott a Földművelésügyi Minisztériumban. Ekkor újra Debrecenbe helyezték, és a Tiszántúli Állattenyésztő Egyesületek Szövetségének ügyvezető igazgatójává nevezték ki. Emellett továbbra is irányítója maradt a Magyararmhatenyésztők Országos Egyesületében a törzskönyvi bírálatoknak, és ellátta az ún. ötvenes gulyák felügyeletét is. Ez utóbbi munka fontosságát az adja, hogy az ötvenes gulyák — hivatalos néven mépies törzstenyészetek — intézménye volt hivatva a kisbirtokos parasztok magyar szürke marháit bevonni az országos törzskönyvi ellenőrzésbe, és megteremteni a minőség javításának feltételeit.

1943-ban újra Budapestre került. Az eddigi tisztségeinek és megbízatásainak változatlan meghagyása mellett felkérték az Alföldi Állattenyésztő Egyesületek Szövetsége ügyvezető igazgatói teendőinek ellátására is.

1944-ig viselte ezt a tisztséget. Ekkor a felmentéssel egyidejűleg kinevezték a Szarvasmarha-tenyésztő Szervezetek Országos Szövetségének igazgatójává.

Hosszú időn keresztül tagja volt az Országos Törzskönyvelő Bizottságnak. Szakszerű, előremutató szakvéleményeivel nagy mértékben segítette a bizottság munkáját.

A felszabadulás előtt nem kapcsolódott be a politikai életbe, semmilyen pártnak nem volt tagja. 1945 októberében belépett a Nemzeti Parasztpártba.

Ahogy a háború előtt több beosztásban igen eredményes munkát végzett az állattenyésztés — különösképpen a szarvasmarha-tenyésztés — irányítása terén, éppen olyan jelentős mértékben vett részt a felszabadulás után a mezőgazdaság újjászervezésében.

1945-ben országos gazdasági főfelügyelő lett. Emellett több bizottság munkájában is részt vett. Így 1946-tól 1950-ig a tagosítási, birtokrendezési és legelőügyekben véleményező állandó gazdasági bizottságban, 1946-tól 1948-ig a rét- és legelőgazdasági bizottságban.

1948-ban az országos gazdasági főfelügyelői beosztásból való felmentéssel egyidejűleg kinevezték miniszteri biztosként a Magyar Állattenyésztő és Törzskönyvelő Szervezetek Országos Szövetségének ügyvezető igazgatójává.

Az 1950-es évek káderpolitikája következtében egyre inkább háttérbe szorult.

1949-től egy évig a Földművelésügyi Minisztérium törzskönyvelési alosztályán főelőadó volt, majd 1950-ben áthelyezték a Tenyészállatforgalmi Nemzeti Vállalathoz (később Tenyészállatgazdálkodási Igazgatóság) szaktisztviselőnek.

1952-ben a Vásárosnaményi Szarvasmarha-tenyésztő Állomásra helyezték főállattenyésztői beosztásba. 1953-ban az állomás vezetésével is megbízták.

Piacsek András, aki a felszabadulás előtt fontos beosztásokban eredményes munkát végzett a szarvasmarha-tenyésztés országos szintű irányításában és tevékenyen részt vett a háború után a mezőgazdaság irányításának újjászervezésében is, mint méltatlanul mellőzött szakember ment nyugdíjba 1961-ben.

1965-től haláláig a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban dolgozott, mint nyugdíjas. Az állattenyésztési főosztály külső gyűjtőhálózatának tagjaként elsősorban a szarvasmarha törzskönyveléssel kapcsolatos dokumentumok gyűjtésével foglalkozott. 1971-ben aranydiplomát kapott a debreceni Agrártudományi Egyetemen.

Keveset publikált és az oktatásba sem kapcsolódott be, így tevékenysége nem válhatott általánosan ismerté. Közvetlenül, személyesen végzett munkájával azonban jelentős mértékben hozzájárult a magyar szarvasmarha-tenyésztés és törzskönyvelés fejlődéséhez.

Legfontosabb tevékenységi területén a magyar szürke szarvasmarha tenyésztésében és törzskönyvelésében napjainkig érzékelhető munkásságának hatása. A II. világháború előtt szinte az egyetlen olyan szakember volt a szürkemarha pártfogói közül, aki a fajta típusformálását az adott közgazdasági feltételeknek megfelelően akarta megoldani. Kortársainak nagy többségével ellentétben nem a fajta tejtermelésének fokozásában és a hármasszoros hasznosítási típus kialakításában látta a magyar szürkemarha gazdaságos tenyésztésének lehetőségét, hanem az igás- és vágóállattermelésben. Saját korát mintegy ötven évvel megelőzve a modern értelemben vett húsmarha típusát vázolta fel a fajtában elérendő célként. Szakmai szemléletére általában jellemző volt a nyitottság, az új és előremutató gondolatok iránti fogékonyság. Nagy érdeklődéssel fordult a gazdaságosabb tejtermelésre képes típusok (tejelő magyar barna, tejelő magyar tarka) felé. A szigorúan vett szakmai szempontok mellett mindig szem előtt tartotta a gazdaságosságot is. A hatvanas években egy lelkes szakembertől, aki a magyar szürke fajta újbóli elterjesztését szorgalmazta, azt kérdezte: „Te koldusbotot akarsz adni a magyar paraszt kezébe?”

A korábbi helytelen káderpolitika megváltozásának következtében nyugdíjba vonulása után az Állami Gazdaságok Országos Központja, mint jól képzett, modern felfogású szakembert gyakran felkérte szakértőnek különböző szarvasmarha-tenyésztési ügyekben. 1962 és 1969 között rendszeresen járt a Hortobágyra és aktívan részt vett a Hortobágyi Állami Gazdaság magyar szürke marháinak küllemi bírálatában. E munka közben alakították ki Bodó Imrével a fajtában ma is használatos küllemi bírálati rendszert. Ennek érdekessége, hogy a bírálatok gyakorlati végrehajtása közben mintegy spontán alakult, formálódott, és a véglegesen elfogadott változat majdnem teljesen megegyezik a háború előttivel anélkül,

hogy erre szándékosan törekedtek volna. A hatvanas évek bírálati elvei helyett a korábbi „klasszikus” elveket érvényesítették, ennek köszönhetően a bírálati rendszer kielégíti a fajta géntartalék státusának követelményeit is.

Piacsek András egész életében elkötelezetten és nagy szakértelemmel szolgálta a magyar szürke fajta megőrzésének és fejlesztésének ügyét. Hogy a fajtát ilyen állapotban sikerült napjainkig megőrizni, abban neki is jelentős része volt.

Meghalt 1972. április 10-én Budapesten.

Főbb munkái:

Tanulmányúti jelentés a magyarmarha-tenyésztésnek erdélyi helyzetéről. ÁL. 1934. 3 lap.

Az alföldi szarvasmarha-tenyésztés iránya. Rádiós gazdasági előadások. Bp., 1938. 3 lap.

Irodalom:

BODÓ Imre: A magyar szürke szarvasmarhafajta küllemének és teljesítményének megítélése. (Doktori értekezés.) Gödöllő 1968.

KECSKÉS Sándor: Piacsek András. Át. 1972.

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

PLÓSZ BÉLA (1863-1945)

1863. május 19-én Budapesten született. Édesapja Plósz Lajos, orvos, aki 1848-ban a szabadságharcban Nagykanizsán a honvédkórház főorvosa, Kossuth Lajos háziorvosa is volt. Bátyjai közül Pál szintén orvos, biokémikus, akadémiai tag és egyetemi tanár, Sándor pedig jogász, igazságügyminiszter, akadémiai tag.

Plósz Béla az elemi és a gimnázium első két osztályát magánúton végezte, széles látókörű, művelt édesapja is tanította, többek között latinra is, és betegeihez sokszor magával vitte. A gimnázium III. osztályától nyilvános gimnáziumba járt és 1882-ben érettségizett. Szülei és bátyjai orvosi, illetve jogási pályára szánták. Őt azonban az állatok, főképp a lovak iránti szeretete arra készítették, hogy inkább az Állatorvosi Tanintézetbe iratkozzon be még 1882-ben. Állatorvosi oklevelet 1885-ben nyert. De már harmadéves korában megbízta őt Azary Ákos tanársegédi teendőik ellátásával, s hamarosan ki is nevezték. A klinikai teendők ellátása mellett az állatok szemének szövettanát is tanulmányozta Thanoffer Lajos megbízásából. Bonctani ismereteit a Nádaskay Béla vezetése alatt álló élet- és kórvegytani intézetben mélyítette el. 1886/87-ben katonai szolgálatának idejében vizeletvizsgálatokkal is foglalkozott bátyjánál a kórvegytani intézetben.

1887-ben lett segédtanár az állatsebészeti és belgyógyászati klinikán. A szőrtüszőatkák morfológiája című dolgozatával 1891-ben bölcsészdoktorrá avatták. Még az évben 10 hónapos külföldi tanulmányútra küldték: először Bécsben megbízott tanársegéd Bayer sebészeti klinikáján, majd Németország és Franciaország állatorvosi főiskoláin ismerkedhetett a modern állatorvosi sebészettel, végül Berlinben H. Möller tanár mellett a sebészeti klinikán foglalkozhatott az állatok

sántasága okainak felderítésével. Külföldi útján „megdöbbenve tapasztalta — írja róla Guoth Gy. Endre —, hogy hazánk mennyire elmaradt a nyugaton akkor már nagyon fejlődő állatorvosi sebészet mögött, ezért minden alkalmat felhasználott . . . hogy gyakorlati érzékéhez, operációs készségéhez minél tágabb körű elméleti alapot szerezzen”.

Visszatérve még várnia kellett a lehetőségek megteremtésére, de nagy energiával vett részt a klinika és sebészet fejlesztésében és az oktatásban. 1894-ben nyilvános rendkívüli tanári címet nyert. 1897 áprilisától — Varga Ferenc nyugalomba vonulásával — a sebészet nyilvános rendes tanára lett. Már 1890-től a törvényszéki állatorvostant is előadta 1899-ig, 1899—1908 között szaktárgyain kívül a szülészetet is tanította. 1895-ben jelent meg fordításában H. Möller eredetileg német nyelven írt sebészeti könyve.

Tanszékvezető tanárrá történő kinevezése fordulatot jelentett az állatsebészet és a sebészeti klinika történetében. A tanszék mind a gyakorlat terén, mind a tudományos kutatás tekintetében vezető szerepet kezdett vinni. Plósz Béla nekifoghatott tervei megvalósításának. Új épületet építtetett saját tervei alapján, amelyben akkora volt a műtőterem, hogy egyben előadóteremként is szolgált. Hozzákapcsolódtak egyéb klinikai célokat szolgáló helyiségek is. A sebészeti kutatómunkához szükséges termeket és laboratóriumot belső átépítésekkel pótolta. Ezzel megnyílt a lehetőség a kor színvonalán álló sebészeti kutató és oktató munka megalapozására és e gyógyító ág fejlesztésére.

Az oktatásban sokoldalú gyakorlati és elméleti képzésre törekedett, nagy gondot fordított a szemléltetésre, még mozgóképeket is alkalmazott.

Eredményeiről és a tudományág kérdéseiről tanulmányokban és könyvekben számolt be. Tankönyvei alapvető munkák a sebészetről, operációkról, ezek 1897 és 1912 között jelentek meg. (Sebészeti műtétan, Általános sebészet, Operálástan, Részletes sebészet). A magyar és külföldi szaklapok főképp műtétekkel elért eredményeit ismertették, ezekről nagyobbrészt ő is írt tanulmányokat. (Hörgösség operálása Möller-féle operációval, Az ún. nyirrák operációs kezelése, Kryptochid lovak operálása, Helybeli érzéstelenítés, A hörgösségnek Morgagni-féle öbölnyálkahártyájának kifejtésével kapcsolatos orvoslása). Eredménnyel foglalkozott versenylovak gyógyításával hazánkon kívül Ausztriában is.

1921. február végén nyugdíjazták saját kérésére 35 évi szolgálat után. Visszavonulhatott dánosi birtokára gazdálkodni.

De 1925-ben újra munkába állt, a Földművelésügyi Minisztériumba hívták meg lótenyésztési főigazgatónak. Az első világháború s az azt követő nehéz gazdasági évek komoly károkat okoztak a lótenyésztésben. Ennek a gazdasági ágnak felfutását, a lóállomány színvonalának emelését kellett megszerveznie. Sikerrel végezte feladatát, ismét tanújelét adva sokoldalúságának. 13 évi ilyen irányú munkálkodás után 1939. január 1-jén végleg nyugalomba vonult. Ezután részben Dánoson,

részben Budapesten tartózkodott családjával. 1945. január 6-án halt meg Budapesten.

Plósz Béla volt Magyarországon a modern értelemben vett állatorvosi sebészet megeremtője. Saját és munkatársainak, tanítványainak eredményes munkálkodásához meg tudta teremteni azokat a tárgyi feltételeket — épület, megfelelő operáló, oktató, kutató, laboráló helyiségek és felszerelések — amelyek elősegítették, hogy az állatgyógyászatnak ez az ága fejlődjön és előre lépjen.

Mind az operálásban, gyógyításban, mind a megelőzésben számos módszert dolgozott ki és új eredményeket ért el. Az ő érdeme, hogy az állatorvoslásban az aszepszist, az orvosi értelemben vett tisztaságot bevezették. Ezzel elmaradtak a korábban oly gyakori sebfertőzések és számos szövödmény. Az új — főként Európában ismert — gyógyító és műtéti eljárásokat kipróbálta, módosította, esetenként újakat vezetett be. Klinikáján az állatok fektetésére, rögzítésére a legegyszerűbb, a gyakorlatban is könnyen alkalmazható, s az állatoknak legkevésbé kellemetlen módokat mindvégig megtartották. A legtöbb műtétet maga végezte. Az aszepszis, a bódítás, az általános és helyi érzéstelenítések alkalmazása lehetőséget teremtett a mellkasi és a hasi szervek műtéteihez. A sántaságot okozó bántalmak okainak felderítésénél is bevezette az érzéstelenítést. „A hörögösség orvoslásaira a Morgagni-öböl nyálkahártyájának eltávolítását alkalmazta. A versenylovak orvoslásával, a sántaságot okozó bántalmak megállapításával, gyógyításával a hazai lósport köreiből nemcsak magának szerzett nevet . . . hanem . . . e magyar állatorvosi karnak is” — írta róla 1986-ban egyik életrajzírója.

Pedagógiai erényei is elvitathatatlanok. Az Állatorvosi Főiskolán kezdeményezésére indították meg kollégium keretében a meddőség kór- és gyógytanának oktatását, és elindította a szülészeti klinika felállításának munkálatait. A sebészeti oktatás alapelveinek elsajátíttatására törekedett, megismertette hallgatóit azokkal a kórtani folyamatokkal, amelyek az általános sebészet körébe tartoznak. A beteg állat vizsgálatának pontos menetére, a klinikai tünetek, a megállapítható alaki és szövettani elváltozások pontos felismerésére oktatott. A szemléltető oktatást igen fontosnak tartotta, ő maga is készített ilyen eszközöket. A mozgásrendellenességekről mozgóképekkel tartott bemutatókat.

Tankönyvei az állatorvosi sebészet, operálásban köréből elsőként foglalták össze hazánkban mindazt, ami e téren a XIX. század második felében és a századfordulón Európában történt, hozzáadva a magyar állatsebészet eredményeit is. Már az 1890-es évek végén számon tartották műtéti eredményeit külföldi szakkörökben is. Tanulmányai tudományos felkészültségét, gazdag tapasztalatait, jó megfigyelőképességét egyaránt tükrözik.

1925 után a magyar lótenyésztés fellendítésében szerzett érdemeket. A országot újabb lótenyésztési kerületekre osztotta, a természeti és talajviszonyoknak megfelelő fajták tenyésztését irányozta elő. Méntelepek és fedezettési állomások felállításáról gondoskodott. Az ő szorgalmazására hozták létre az 1927. évi XXV. tc-ke-

amely lehetővé tette, hogy a magántulajdonban lévő, tenyésztésre alkalmatlan méneket ivartalanítsák. Nagy súlyt helyezett a törzskönyvezésre, a ménék bírálatára és a megfelelő takarmányozásra. Megfigyelte, hogy a külföldi vásárlók a törzskönyvezett lovakat keresték. Az 1930-as években már a fenti intézkedések következtében és a Lóértékesítési Szövetkezet tevékenysége nyomán megnövekedett a lóexport Olasz-, Német-, Görög-, Törökországba, Svájcba és Csehszlovákiába.

Plósz Béla az országos lótenyésztésben a többféle hasznosítású ló tenyésztését tartotta fontosnak mindamellett az angol telivér és ügetőló tenyésztését is pártfogolta. A hidegvérű lovakból a belga származásúakat javasolta, behozatalukat engedélyezte, mert ezek könnyebbek, mint a Rajna-vidékiek.

Céljainak elérése érdekében népszerűsítő cikkeket is írt, rádiós előadásokat is tartott falusi gazdák számára.

Támogatta a lovassport egyesületeket, lóversenyeket is.

Mindkét működési területén szerzett érdemeiért kitüntetésekben és különféle elismerésekben részesítették: az Állatorvosi Főiskola tiszteletbeli doktora, magyar királyi udvari tanácsos, a Szt. István Akadémia tagja, a II. oszt. Magyar Érdemkereszt és az Egyiptomi Nílus-rend lovagja címekeket, a németalföldi Nassau Orániai-rend nagyjelvényét és a kormányzó legfelső elismerését (Signum Laudis) is megkapta.

Főbb munkái:

Sebészeti műtéttan. Bp., 1897. 278 lap.

Általános sebészet. Bp., 1903. 272 lap.

Részletes sebészet. 1. A fej és a nyak betegségei. Bp., 1907.

Sebészeti oktatástan. Bp., 1908. 415 lap.

Részletes sebészet. 2. A lábak betegségei. Bp., 1912.

Irodalom:

GUOTH GY. ENDRE: Megemlékezés Plósz Béláról (1863—1945) születésének 100. évfordulóján. MÁL. 1963.

KOVÁCS GYULA—FEHÉR GYÖRGY: Biographia. Elhunyt tanáraink és elődóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

PODHRADSZKY JÁNOS (1914—1968)

1914. július 31-én született Tordason (Fejér m.), evangélikus lelkész-családban. Az elemi iskolát szülőhelyén befejezve, édesapja áthelyezése miatt Szarvason végezte középfokú tanulmányait. Érettségije után, 1932-től a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatott bölcsészettudományi stúdiumokat s ezzel párhuzamosan a Középiszkolai Tanárképző Intézetben. 1938-ban természetrajz-földrajz szakpárosítású tanári oklevelet kapott.

Diplomájának megszerzése után a Kertészeti Akadémia növénykórtani tanszékén lett tanársegéd Husz Béla professzor mellett, aki a phytopathológia és a kertészeti növényvédelem jeles művelője volt. Két évvel később Podhradszky János a Növényvédelmi Kutató Intézet növénykórtani osztályán folytatta munkáját. Fő kutatási területét az üszöggombák (Ustilaginales) vizsgálata alkotta, s e téren főleg rendszertani, korológiai (elterjedéstani) és kiemelten is hazai elterjedési megfigyelései bizonyultak jelentőseknek. E tevékenysége mellett egy évig a kecskeméti Növényegészségügyi Körzet vezetését is ellátta, tapasztalatokat szerezve a gyakorlati növényvédelem terén.

Kutatásait azonban csakhamar megszakították a háborús események: 1944-ben be kellett vonulnia. A hadifogságból 1947 októberében tért haza, s a Növényvédelmi Kutató Intézetben folytatta működését.

Kutatói tevékenységének kibontakozása egybeesett a hazai növénykórtani tudomány újabbnakori lendületes fejlődésével. Podhradszky János elméleti munkássága a mezőgazdasági és kertészeti növénykórtan csaknem valamennyi fontosabb ágát felölelte: a gabonafélék, a rizs, a kukorica, a napraforgó és más szántóföldi kultúrák mellett a zöldség- és gyümölcsstermesztés egyes területei, a dísnövények

kórtana és a karantén kórokozók alkották vizsgálódásai tárgyát. Ez utóbbi kórokozók agrárkivitelünket is jelentősen befolyásolhatják, hiszen a fogalom alatt olyan, az ország területén még nem, vagy csak egyes részein jelentkező károsító tényezőket kell értenünk, amelyek tömeges elterjedésük esetén a növényeknek okozott károkon kívül termékeink nemzetközi forgalomba hozatalát is megakadályozhatják.

Podhradszky János elméleti kutatási eredményeit neves magyar és külföldi szaklapokban, gyakorlati vonatkozású cikkeit ismeretterjesztő mezőgazdasági szaklapokban közölte. Részt vett a magyar növényvédelem történetében nagy jelentőségű művek megírásában, így tagja volt a „Növényvédelem gyakorlati kézikönyve” (1951), a „Növénykórtan” (1965), a „Növényvédelmi Enciklopédia” (1968), valamint a „Mezőgazdasági Lexikon” (1959) és a „Kertészeti Lexikon” (1961) alkotógárdájának.

Az 1955 februárjában tartott Növényvédelmi és Gyomirtási Ankéton Podhradszky János a Király Zoltánnal együtt írt „Az árpa fekete porüszögjének (*Ustilago nigra* Tapke) elterjedése Magyarországon” című dolgozattal vett részt. Az árpa fekete porüszögjének előfordulását előző évben állapították meg Magyarországon, s vizsgálatára Martonvásáron fertőzési és rezisztencia-kísérleteket állítottak be. E szabadföldi kísérlet beigazolta, hogy a két kutató helyesen identifikálta (azonosította) e kórokozót, s megkezdhették a fertőzés leküzdése módszerének kidolgozását és az ellenálló fajták számbavételét. Podhradszky mindig is nagy jelentőséget tulajdonított a rezisztenciának, ami a növények örökletes ellenállóságát jelenti bizonyos kártevő állapotokkal, illetve kórokozó szervezetekkel szemben.

A mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot Podhradszky János 1957-ben nyerte el a búza kő- és törpeüszögjéről készített értekezésével. A Tudományos Minősítő Bizottság értékelése szerint „a gyakorlat számára nélkülözhetetlen adatokat, útmutatásokat és irányelveket nyújtó” disszertáció „a gyakorlati növényvédelem eredményeit is gazdagította”. A bizottság javaslata nyomán 1962-ben könyv alakban is megjelent munka megalapozta a szerző nemzetközi hírnevét.

A magyarországi kőüszögfajok országos felmérése és eloszlásának felderítése Podhradszky János érdeme. A kandidátusi dolgozatában vizsgálat alá vett két növényi kórokozó közül a kőüszög mindenütt elterjedt a Földön, ahol búzát termesztenek. Podhradszky 1949-ben fogott hozzá a kőüszögfajok hazai elterjedése felderítéséhez, a kérdés kidolgozását mezőgazdaságunk rohamos gépesítése sürgette. 1950-ben szabadföldi búzarezisztencia-kísérleteket állított be, ugyanis talajaink esetleges elfertőződése esetén felmerülhetett a kőüszög elleni búzanesemítés szükségessége és ehhez tudni kellett, hogy mely üszögfaj, illetve fajok ellen történjék a nemesítés. A törpeüszögre vonatkozó vizsgálatok csak századunk harmincas éveiben indultak meg, elsősorban az USA-ban és Németországban, ahol a kérdés megoldása a legégetőbb volt a kórokozó nagymérvű elterjedése miatt. Hazánkban Podhradszky azonosította elsőként a búza törpeüszögjét, 1952-ben.

Annak ellenére, hogy a kőszög elleni vetőmagcsávázás már a múlt század második felében megadta a védekezés lehetőségét, a kőszöggár továbbra is hosszú időn át jelentős maradt. Ehhez hajlamos búzafajták termesztése, új rassz megjelenése és egyéb tényezők mellett az is hozzájárult, hogy a nagyüzemileg szinte keresztülvihetetlen nedves csávázásról általában áttértek a kevésbé tökéletes és hatásában a külső tényezőktől jobban függő porcsávázásra. Így 1947—48-ban, az országos kőszöggjárvány idején átlagban 22 százalékra volt tehető szántóföldjeink kőszögfertőzöttsége, s ez az akkori Budapest egy évi kenyérszükségletének, mintegy kétmillió mázsa búzának károsodását jelentette. A Földművelésügyi Minisztérium ekkor átmenetileg kénytelen volt a rézgálicos csávázást engedélyezni, majd 1953—54-ben elrendelték a búzavetőmag Higosannal történő nedves csávázását. A gabonafélék üszögbetegségei elleni csávázás korszerű, nagyüzemi módszereinek kidolgozásakor Podhradszky János egyaránt szem előtt tartotta a vegyi anyagok felhasználását és a rezisztenciára törekvő nemesítést.

Podhradszky Jánost több alkalommal hívták meg külföldi kongresszusokra és szakértőként is több országba. Kiemelkedik útjai közül 1962. évi kínai útja, ahol a rizsbrusone (a rizs *Piricularia oryzae* gomba által okozott barnulásos betegsége) elleni védekezés lehetőségeit tanulmányozta. Ő alakította ki emellett a mák- és napraforgóperonoszpóra és a zöldségfélék elleni hatásos védekezés gyakorlatban is jól bevált technológiáját, valamint kikísérletezte a gabonalisztharmat leküzdésére alkalmas szisztémikus (azaz hatásukat a növénybe hatolva kifejítő) gombaölőszereket. Amikor a hibridkukoricák nagyüzemi termesztése újabb kórtani problémákat vetett fel, az általános növényvédelmi kérdések mellett külön is vizsgálta az üszögbetegségeket, s ezeken belül a rostosüszög, a helmintosporiumos (vagyis egy patogén [kórokozó] gombanemzetség által okozott) levélfoltosság és a nigrospórás száraz korhadás kórtanát. A kertészeti növények betegségei közül a palántavész, a paprikabetegségek, a bab és borsó betegségei, a dísznövénytermesztés területéről a pálma, a tulipán, a jácint, a nárcisz és a gladiólusz, továbbá egyes gyümölcsök és ipari növények, így a len kórokozóinak kutatása, a betegségek általános leírása együtt jelent meg munkáiban a legkorszerűbb védekezési módok, illetve erre tett javaslatai ismertetésével.

Podhradszky János 1957-től tagja volt az MTA Állandó Növényvédelmi Bizottságának, s mint a Növényvédelmi Kutató Intézet növénykórtani osztályának helyettes vezetője, tudományos főmunkatársként munkahelye tudományos tanácsának. Utolsó szervezői tevékenységeként olyan munkacsoport létrehozásán fáradozott, amelynek célja a kertészeti növények legnépesebb csoportjának, a zöldségféléknek növényvédelme volt, hiszen ezt a területet hasonló komplex módon ezt megelőzően nem fogta át szakértői együttes.

Podhradszky János a keszthelyi Agrártudományi Egyetemen rendszeresen, s a Mezőgazdasági Mérnöktovábbképző Intézetben tizenöt éven át oktatott. A gödöllői Agráregyetem növényvédő mérnöki szaktanfolyamán 1960-ban kezdődött ok-

tatói munkássága. Tanítványai, kollégái nemcsak tudományos eredményeit, de nemes emberségét, szerénységét is becsülték.

Podhradszky János 1966-tól gamma sugárzó higanyizotóppal végzett laboratóriumi és szabadföldi kísérleteket. A budapesti Műszaki Egyetem Vegyészmérnöki Karán egyéves izotóptechnikai képzést kapott, de e tárgyban kutatásait már nem fejezhette be. 1968. december 15-én Budapesten rövid, de súlyos szenvedés után bekövetkezett halála félbevágta tudományos kutatásait, sok készülő tanulmánya, cikke maradt befejezetlen. A gabonabetegségek közül a lisztharmat elleni védekezés módjának kidolgozása volt utolsó, abbamaradt vizsgálati témája. Harmincéves munkálkodása azonban korai halála ellenére is mély nyomot hagyott a magyar növényvédelmi kutatásokon és gyakorlaton.

Főbb munkái:

A búza kőüszöge (*Tilletia Caries*/D.C./Tul., *Tilletia foetida*/Wallr./Liro) és törpeüszöge (*Tilletia brevifaciens* G. W. Fischer). (Kandidátusi disszertáció, Növényvédelmi Kutató Intézet Könyvtára) Bp., 1956. 218 lap.

Búzakőüszög és törpeüszög. Bp., 1962. 187 lap.

A rizs és termesztése. (Szerk. Kállay Kornél) Bp., 1962.

Pillangósvirágú szálastakarmányok magtermesztése. (Szerk. Jánossy Andor) Bp., 1968.

Király Zoltán—Podhradszky János: Az árpa fekete porüszögiének (*Ustilago nigra* Tapke) elterjedése Magyarországon. Bp., 1955. 4 lap.

Irodalom:

SZIRMAI JÁNOS: Dr. Podhradszky János. 1914—1968. Nt. 1969. 1. sz.

UBRIZSY GÁBOR: Gyászbeszéd dr. Podhradszky János sírjánál. 1968.

MMgMA. Személyi emléktárgy Gyűjtemény

UBRIZSY GÁBOR: Megemlékezés dr. Podhradszky Jánosról. (1914—1968.). Nv. 1969. 1. sz.

UBRIZSY GÁBOR: In memoriam Dr. János Podhradszky. APh. 1969. 1. sz.

POGÁCSÁS GYÖRGY (1919—1977)

1919. február 10-én született Hajdúdorogon, hétgyermekes kisparaszti családban. Elemi és polgári iskolai tanulmányait szülőhelyén végezte. A feltűnően tehetséges szegényparaszt diák, tanárai közbenjárására a hajdúnánási gimnáziumban tanult tovább és 1940-ben érettségi bizonyítványt szerzett.

Felsőfokú tanulmányait tanári ösztöndíjasként végezte a debreceni Gazdasági Akadémián. 1944-ben kapta kézhez gazdász diplomáját. Még abban az évben beiratkozott a kassai gazdasági tanárképző tanfolyamra, majd 1945-ben letette a gazdasági tanári vizsgát.

A kisparaszti sorból származó, immár diplomás fiatal lehetőségei, oly sok társával együtt, a felszabadulást követő években bontakoztak ki igazán. A tiszántúli egyetemi városban a II. világháború 1944 kora őszén befejeződött.

A mezőgazdasági akadémiák közül elsőként itt tették rendbe a tantermeket és szervezték újjá az oktatást. Az ország nyugati felében még folytak a harcok, a Budapest körüli összecsapások egyre hevesebbé váltak, ugyanakkor Debrecenben nemcsak a tanítás, de soha nem látott igyekezettel az ország életének újjászervezése is megkezdődött.

Pogácsás György friss diplomásként a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány megbízásából 1945 kezdetén vette át a Mezőgazdasági Akadémián a növényélettani és kórtani tanszék irányítását. De ezzel egyidőben a társadalom legnagyobb számú, segísre szoruló osztályának sorsa iránt érzett felelőséggel bekapcsolódott a város közéletébe, majd pedig a Nemzeti Parasztpárt, 1946-tól a Magyar Kommunista Párt debreceni tevékenységébe. Közben tovább folytatta tanulmányait a debreceni Tudományegyetem Jogi Karán. 1946-ban avatták jogi, majd államtudományi doktorrá.

Amikor Budapesten a szegénysorsú munkás- és parasztfiatalok felsőfokú képzéséhez 1947-ben az Áchim András népi kollégiumot megszervezték, őt választották az akkor társadalmilag és politikailag is felelősségteljes intézmény igazgatói posztjára.

Még alig indult be a kollégiumi élet — nem volt harmincéves —, újabb feladattal bízták meg. Kinevezték az ugyancsak 1947-ben létesített Országos Tervhivatal mezőgazdasági osztálya helyettes vezetőjévé. Ettől kezdődően egy évtizeden keresztül — különböző felelős beosztásban — fontos irányító szerepe volt a szocialista mezőgazdasági termelés kialakításában. 1949-ben a Népgazdasági Tanács Titkárságára helyezték át, ahol az intézmény megalakulásától a mezőgazdasági ügyek előadója volt. Majd amikor a Titkárság 1952-ben beleolvadt a Minisztertanács Titkárságába, kinevezték az új intézmény mezőgazdasági osztályának vezetőjévé. 1954-ben a földművelésügyi miniszter helyettese lett és megbízták az Állami Gazdaságok Főigazgatóságának vezetésével. 1954 őszén megalakult az Állami Gazdaságok Minisztériuma, élére Pogácsás György került, tisztségét 1956 októberéig töltötte be. Ezt követően rövid egy évig a Földművelésügyi Minisztérium Állami Gazdaságok Főigazgatóságán volt főigazgató helyettes. 1957. augusztusában nevezték ki egyetemi tanárnak a gödöllői Agrártudományi Egyetem Gépészmérnöki Karára és megbízták a mezőgazdasági tanszék vezetésével. 1964-ben itt szerezte meg „a mezőgazdasági tudományok kandidátusa” fokozatot.

Mintegy két évtizedig — váratlanul bekövetkezett haláláig volt az egyetem tanszékvezető professzora, egyben 1961-től az egyetemi tangazdaság igazgatója. Ez idő alatt oktatta és művelte a vállalatgazdaságtan, a termelésszervezés és a vezetélmélet című tantárgyakat. Két évtizedes egyetemi tevékenysége összeforrott a magasszintű egyetemi oktatás kialakításával, megerősítésével. A gépészmérnöki karon kívül számos hallgatót tanított és nevelt az egyetem agronómiai karán is. Oktató munkája mellett foglalkozott a vállalatvezetés elméleti kérdéseivel, a vezetési módszerek kutatásával. A különféle szaklapokban tanulmányai jelentek meg e módszerek gyakorlati alkalmazásáról, amelyeket kezdeményezésére az egyetemi tangazdaságban valósítottak meg.

Több esetben szóban és írásban is foglalkozott az állami gazdasági vezetőknek a termelés fejlesztésében betöltött felelősségével. Sokat tett az egyetemi hallgatók műszaki oktatásának elmélyítése érdekében. A mezőgazdaság gépesítésének időszakában (1960.) javasolta az újszerű levelező-üzemi oktatás kiépítését, amelynek keretein belül a gépészmérnök hallgatók a mezőgazdasági munkák idején a korábbiaknál hosszabb ideig foglalkoznának gyakorlati munkával, míg a téli hónapokban elméleti kiképzésben részesülnének.

Számos esetben folyamatosan adott számvetést a tangazdaságban folyó gyakorlati oktatásról és kutatásról. (1966.) A tangazdaság célkitűzéseiről, a háztáji és kisegítő gazdaságok termelésének fejlesztéséről (1976.). Ismételten szorgalmazta a már diplomás agrár-gépész dolgozók részére a szakmérnökképzés megszervezését,

amely a mezőgazdaságban egyre korszerűbb gépek alkalmazása miatt sürgősen megoldandó feladattá vált (1974.).

A tangazdaság igazgatójaként 1960-as évek közepétől behatóan foglalkozott a nagyüzemi borsótermesztés szervezési, technológiai, értékesítési feladataival. Ferenczy Endre munkatársával kidolgozták a „gödöllői borsótermelési rendszert”. Számos közös tanulmányban ismertették a növény termeléséről, a növény védelméről, a betakarítás gépesítéséről a tangazdaságban szerzett tapasztalataikat.

Irányítása alatt a tangazdaság kiemelkedő termelési eredményt ért el a búzatermesztésben is. Az 1970-es években tanulmányokban számolt be azokról a munkákról és feltételekről, amelyekkel 2128 hektáron közel 48 q/ha átlagtermést tudtak 1971—1972-ben elérni. Ezekben az években termelési eredményük már jóval meghaladta az állami gazdaságok és az országos búzatermés átlagait.

Néhány héttel tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála előtt „Mezőgazdaságunk az idén történelme legnagyobb búzatermését kívánja betakarítani” címmel e témáról készítette utolsó kéziratát, amelyben a gödöllői búza-borsó termelési rendszerben termelt gabonanövény kiváló eredményeinek nagyüzemi feltételeit elemezte.

Az 1960-as évek végén foglalkozott az egyre nagyobb gondokat okozó szarvasmarhatartás üzemgazdasági problémáival, majd ezt követően a mezőgazdasági termelés energia-ellátottságának időszerű kérdéseivel is. Pogácsás György elméleti munkássága, és a tangazdaság kitűnő termelési eredményei rendkívül nagy szakmaszeretetét, hivatástudatát, kitűnő vezetőképességét bizonyították. Személyén és a tangazdaság eredményein keresztül az egyetemi hallgatók számára valósággá vált az elmélet és a gyakorlat egysége. A tangazdaság eredményei ugyanakkor például szolgáltak más termelő üzemek számára is. Mind az egyetemen, mind a tangazdaságban tapasztalt munkabírása, töretlen segítőkész tenniakarása a mezőgazdaság előbbreviteléért egyaránt kivívták munkatársai és az egyetemi hallgatók tiszteletét. Számos intézet irányítási és társadalmi munkájában is részt vett. Haláláig elnöke volt a Magyar Agrártudományi Egyesület Növénytermesztési Társaságának. Tevékenységét több esetben magas kitüntetéssel ismerték el. 1948, 1950, 1951-ben a Magyar Népköztársaság Érdemérem arany fokozatával tüntették ki. 1967-ben a Munka Érdemrend arany fokozatát adományozták részére. 1976-ban pedig a szántóföldi növénytermelés területén elért eredményeiért, különösképpen a különböző termelési rendszerek — búza, búzavetőmag, fajtaborsó, cukorrépa mag — kidolgozásáért kapta meg az Eötvös Lóránd díjat. Ismeretterjesztő tevékenységéért Fleischmann Rudolf emlék-plakettet és a Cserháti Sándor emlékérmét adományozták részére.

A Hajdúságban néhány kataszteri holdon gazdálkodó család tehetséges fia, földművelő testvérei közül kiválva, hosszú utat tett meg. Elhivatottságot érezve, minden beosztásában a hasonló sorból származó parasztok életének, munkájának

megkönnyítését kívánta élete végéig szolgálni. Számos tervét sikerült megvalósítania, ám nem egy közülük utódaira, követőire maradt.

58 éves korában, 1977. február 13-án váratlanul hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Hajas József-Pogácsás György: A mezőgazdaságról gazdasági szakembereknek. Bp., 1960. 350 lap.

Kocsis Károly-Pogácsás György-Voit Imre: A mezőgazdasági nagyüzemek energia felhasználásának szerkezete és középtávú igénye. G. 1974. 8-9 sz. 14 lap.

Pornói István-Pogácsás György: A növénytermesztő technikusminősítés követelményrendszere és tananyaga. MÉM Kutatási és Szakoktatási Főosztály. 1978. 29 lap.

Irodalom:

— —: Pogácsás György (1919—1977). TM. 1977.

— —: Pogácsás György Eötvös díjas. MM. 1977.

PORPÁCZY ALADÁR (1903—1965)

1903. december 17-én Pápán született. Szülei szegények voltak, taníttatni nem tudták, ezért korán munkába állt. Előbb kertészinás, később kertészsegéd lett és közben elvégezte magánúton a középiskolát. 1924 őszén beiratkozott a budapesti Kertészeti Tanintézetbe. Itt az érdeklődő fiatalemberre felfigyeltek tanítómesterei, különösen Magyar Gyula és Mohácsy Mátyás, akik a nemesítés, a gyümölcsstermesztés gyakorlati és tudományos kérdéseinek megismerésében segítettek. Hatásuk egész munkásságában megnyilvánult. Oklevelét 1927-ben szerezte meg. Ezután a magyaróvári Gazdasági Akadémia kertészeti tanszékén gyakornokként dolgozott. Oktatói tevékenységét ekkor kezdte el, de szabadidejében növényélettani és genetikai kérdésekkel is foglalkozott. 1929-ben, tanulmányainak továbbfejlesztése érdekében visszatért a Kertészeti Tanintézetbe, ahol a dísznövénytermesztési tanszéken dolgozott, mint gyakorlat- és üzemrészevezető.

1931-ben az Eszterházy-hitbizomány kertészének vezetője lett. Élete ettől kezdve összeforrt Eszterháza, a jelenlegi Fertőd névével. Az itteni növénynemesítő telepen folyó nemesítési munkák és eredményei Porpáczyt a szerteágazó feladatköre mellett nemesítési munkára is ösztönözték. Kutató munkáját a körte termesztésével és a fajták vizsgálatával kezdte. Kísérleteinek eredményeként megállapította a körte legalkalmasabb faalakját, a művelés módját és metszését. Fontos következtéseit első könyvében, az 1937-ben megjelent „Jövedelmező körtetermesztés”-ben összegezte.

A körte kutatásával egyidőben foglalkozott a szamóca, a málna és a dió nemesítésével és oltásával is. 1937-ben új szamócafajtákkal jelentkezett. Az Eszterházi export, az Eszterházi óriás és az Eszterházi korai a legjelentősebbek, amelyek közül

az utóbbi még ma is elterjedt kedvelt fajta. A dió fajtái között kiemelkedő minőségű az Eszterházi 1 (Fertődi E—1), melyet napjainkban is termesztene. A diót korábban kizárólag magról szaporították, Porpáczy kidolgozta a dió növényházi oltási módját is. Ezzel az új szaporítási módszerrel megoldotta a diófák korábbi termőre fordulását. A málnafajták egész sorát állította elő. A legkiválóbb az államilag elismert E 401-es fajta. A szederrel is ebben az időben kezdett foglalkozni. Begyűjtötte a külföldi fajtákat és a hazai fajtaváltozatokat. A málna és a szeder jó tulajdonságait kívánta ötvözni, ezért a két faj fajhibridjeinek kinemesítésére törekedett. Sikerült is a szeder-málna, a „*Rubus Mohacsyanus*” fajhibridet létrehozni.

Alkotó és szervező készsége a felszabadulás után teljesedett ki. A feloszlott hitbizomány kertgazdaságból már 1945-ben kísérleti telepet szervezett. 1946-ban kialakította a fertődi kastély helyreállított szárnyában a kertészeti szakmunkásképző intézetet is, amelyet néhány év után szakközépiskolává szerveztek. Az iskolában mint igazgató és mint tanár működött. Tanítványai korszerű, haladó szemléletet, kiváló kertészeti alapképzettséget és főleg gazdag gyümölcsstermesztési ismereteket kaptak.

Kiváló szervezőkészségének eredményeként az általa vezetett kísérleti telepet nemzetközi hírű kutató intézetté fejlesztette. Az intézetben a bogyós gyümölcsűek nemesítésével, termesztés-technológiájával és növényvédelmével foglalkoztak elsősorban. E három témakörben alakultak a kutatócsoportok. A bogyósok nemesítése kapcsán sokrétű genetikai, citológiai, termékenyülés-biológiai kutatást végzett munkatársaival együtt. A világ minden tájáról származó igen jelentős faj és fajtagyűjteményt, nemesítési alapanyagot, génbankot létesített Fertődön. A bogyós-gyümölcsűek nemesítésénél az volt a cél, hogy olyan nagy termőképességű, télálló, aszálytűrő és betegségekkel szemben ellenálló magyar fajtákat hozzanak létre, amelyek a csemege minőség mellett konzervipari feldolgozásra és mélyhűtésre is alkalmasak legyenek.

Porpáczyt a nemesítésen kívül állandóan foglalkoztatták a gyümölcsstermesztés korszerűsítésének kérdései is. Munkatársaival a jobb, gazdaságosabb termesztés elérése érdekében összehasonlító vizsgálatokat végzett a szamóca, a málna, ribiszke és egres fajtáknál. Kutatták a legkedvezőbb sor- és tőtávolságot, a tő alakot, a metszési módokat, a talajművelést, a trágyázást és a gépesítés lehetőségének kérdéseit. Az irányítása alatt dolgozó intézeti munkaközösség több termesztési módszert alakított ki, amelyek értékesen járultak hozzá a magyar gyümölcsstermesztés fejlesztéséhez és korszerűsítéséhez.

Demokratikus, oldott légkörben vezette az intézetet. Jó kutatósszervező volt. Meg tudta teremteni a kutatás személyi és tárgyi feltételeit. Össze tudta hangolni a közösségi és az egyéni kutatómunkát. Munkatársai barátként tisztelték mesterüket és egymást.

Saját kutatási területe is elsősorban a bogyós-gyümölcsűek — szamóca, málna,

feketeribiszke — nemesítése és termesztésének korszerűsítése volt. Témáit élettani, biokémiai kutatásokra építette. Több új számócafajtát állított elő, amelyekkel a hagyományos, külterjes fajták leváltását segítette. A málna fajtái az F. Hungária és az F. 401 (E 401.) néven továbbra is termesztett fajták. A feketeribizskénél a Fertődi 1. említésre méltó. A feketeribiszke keresztezéses nemesítése mellett, az értékesebb külföldi fajták honosítása és termékenyülés-biológiai vizsgálatai jelentősek. Ezek mellett a gyümölcsstermesztés és nemesítés más időszzerű kérdéseivel is foglalkozott. Az új termesztési eljárásokat megalapozó élettani kutatások terén a legkimagaslóbb eredményeket érte el.

A Kutató Intézet tudományos eredményeinek közlésére elindította 1963-ban az intézet 15 éves fennállásának alkalmából a „Fertődi Növény-nemesítési és Növény-termesztési Kutató Intézet Közleményei” című kiadványt. A gazdaságos boggyós-termesztés érdekében létrehozta a fertődi tartósító üzemet, melynek boggyós és egyéb gyümölcs- és zöldségtermékei külföldön is keresettek lettek. 1957-ben a Sopronhorpácsi Növény-nemesítési és Növénytermesztési Kutató Intézet vezetését is átvette.

Tudományos munkássága mindig szoros kapcsolatban állt a termesztéssel. Igen nagy gondot fordított meggyéje, járása kertészeti termelésének fejlesztésére. De bejárta az országot is, hogy tanácsot adjon, segítse a gyümölcsstermő körzetek nagyüzemi termesztését. Elősegítette a Győr környéki, az ipolysági, nógrádi boggyógyümölcs körzetek kialakulását. Irányította a lápos területek hasznosítása érdekében folyó nagy gyümölcs-telepítéseket. Tanácsaival segítette a nyírségi, zalai almásokban a jobb és több termést eredményező módszerek sikeres alkalmazását.

Tudományos munkásságának eredményeit számtalan szakkikk, szakkönyv népszerűsítő cikk jelzi. Szakkönyveiben a dió, mandula, gesztenye, mogyoró, körte, szamóca, málna, ribiszke, szeder, köszméte termesztéséről és nemesítéséről nyújtott részletes ismertetést. Könyveit többnyire társszerzőkkel, elsősorban Mohácsy Mátyással írta. Ezek fontos hézagpótló művek voltak, melyeknek ma is hasznát veszik a termesztők.

Az Intézet munkaközösségének egyik legkiemelkedőbb munkája „A koszerű gyümölcsstermelés elméleti kérdései” című Porpáczy vezetésével és szerkesztésében 1962-ben megjelent kézikönyv. Művükben a termelés továbbfejlesztéséhez szükséges élettani és biokémiai alapokat ismertették. Bemutatták azt is, hogy az egyes kérdésekben hol tart a tudomány és mit hasznosíthat ebből a termelés. A könyv tudományos értékét bizonyítja az a tény, hogy 1964-ben második kiadásra is sor került.

A Fertődi Kutató Intézet igazgatói állásának megtartásával, öt éven át (1959 —1963) a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán a gyümölcsstermesztési tanszék vezető professzoraként oktatta a gyümölcsstermelés elméleti és gyakorlati tudnivalóit. Tudományos és gyakorlati tapasztalatait készséggel nagy hivatástudattal adta át tanítványainak. A minden területen megnyilvánuló emberszeretetet és közvetlenség

jellemezte oktató, nevelő munkáját is. 1960-ban a Fertődi Felsőfokú Gyümölcsstermesztési Technikum megszervezésével új iskolatípust teremtett, ahonnan jól képzett gyakorlati szakemberek kerültek a termelésbe.

A kutatóképzésben is igen eredményesen tevékenykedett. Aspiráns-vezetőként, tudományos dolgozatok, kandidátusi értekezések bírálójaként, a védések elnökeként segítette az új kutató, tudós nemzedékek nevelését.

A II. világháborúban elpusztult Eszterházy kastély megmentésén is sokat fáradozott. A kastény ma már a hazai és nemzetközi tudományos kulturális, zenei élet egyik központja.

1954. június 19-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Az Akadémia Agrártudományok Osztályának vezetőségében, a nemesítési bizottságban, a genetikai bizottságban, a Tudományos Minősítő Bizottságban és a kertészeti bizottságban és számos egyesületben dolgozott. Mint országgyűlési képviselő, közérdekű problémák megoldásán is eredményesen tevékenykedett. Eredményeinek elismerésül a kormányzat 1952-ben Kossuth-díjjal, 1960-ban és 1963-ban a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntette ki.

Porpáczyt megbecsülés, tisztelet és szeretet vette körül. Alkotó életének teljében, 1965. február 15-én halt meg Budapesten, Fertődön temették el.

Születésének 75. évfordulója alkalmából emlékülést tartottak a fertődi kutatóálmomáson. A rendezvényen ismertették életét, tevékenységét és beszámoltak tudományos munkásságának továbbfejlesztéséről. Az emlékülés alkalmából Porpáczy Aladár emlékérmét kaptak azok, akik a kertkultúra fejlesztése érdekében kimagasló eredményeket értek el. Ugyanakkor egykori munkatársai emlékkölevelet kaptak.

Főbb munkái:

A jövedelmező körtetermesztés. Bp., 1937. 199 lap.

Ribiszke, Piros ribiszke, fehér ribiszke, fekete ribiszke. Bp., 1972. 201 lap.

Mohácsy Mátyás—Porpáczy Aladár: Dió-, mandula-, mogyór-, gesztenyetermesztés és nemesítés. Bp., 1951. 317 lap.

Mohácsy Mátyás—Porpáczy Aladár: Bogyósgyümölcsűek. Bp., 1952. 340 lap.

Mohácsy Mátyás—Porpáczy Aladár: A körte termesztése és nemesítése. Bp., 1954. 340 lap.

Mohácsy Mátyás—Porpáczy Aladár: Diótermesztés. Bp., 1956. 187 lap.

Mohácsy Mátyás—Porpáczy Aladár: A szamóca, a málna és a szeder termesztése. Bp., 1959. 266 lap.

Porpáczy Aladár társszerző és szerkesztő: A korszerű gyümölcsstermelés elméleti kérdései. Bp., 1964. 647 lap.

Irodalom:

BEKE Ferenc: Porpáczy Aladár (1903—1965). FNNKIK. Bp., 1965.

SOMOS András: Porpáczy Aladár (1903—1965). MTAÉ. Bp., 1965.

GEDAY GUSZTÁV: Nagy elődök: 75 éve született Porpáczy Aladár. Kg. 1979.

2. sz.

PREHODA JÓZSEF (1908—1968)

1908. szeptember 13-án született Inárcson, kilencgyerekes kertész, szőlőtelepítő családban. 1927-ben kereskedelmi érettségivel a kezében vállalt munkát a budafoki Palugyay borexport cégnél mint gyakornok. Nyelveket tanult, önképzéssel a borászat műszaki-technológiai ismereteit sajátította el, európai hírű szakemberré készítette magát, az európai boripar ismerője lett.

1948-ban, a cég államosításával került a Borforgalmi Vállalathoz. Műszaki vezetőként évtizedes szakmai gyakorlatát és üzemszervezési készségét a Mecsekvidéki-, majd a Pest-Szolnok megyei Borforgalmi Vállalatok működési területén érvényesítette. Több újítást fogadtak el az ötvenes években a szüretelő telepek korszerűsítésére (pl. a szüretelő sajtolók körkörös elrendezése, az ún. hantolt pince kidolgozása). Az új megoldások kutatásában a Magyar Tudományos Akadémia segítette, ösztöndíjjal támogatta „A nagyüzemi szőlőfeldolgozás munkafázisainak beállítása és összehangolása, különös tekintettel a gépesítés lehetőségeire” tárgyú téma kidolgozásában.

1957-től kezdve haláláig az Országos Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet Borgazdasági Csoportjában dolgozott. Kidolgozta a magyar vörösbor-készítés nagyüzemi technológiáját. Munkatársaival közösen készítette el a „Korszerű nagyüzemi szőlőfeldolgozók és pincészetek” című témát. Nevéhez fűződik a szőlőlé készítés hazai technológiájának kidolgozása. Munkája eredményességét jelzi a szolgálati találmányként bejelentett és elfogadott „Automata vörösborerjesztő tartály” és az „Aromavisszanyerő berendezés”. Maradandó érdemeket szerzett azokkal a tanulmánytervekkel, melyek a termelőszövetkezetek, állami gazdaságok, pincegazdaságok korszerűsítése érdekében készültek. Korszerű nagyüzemek kialakítására kifejtett munkásságát jelzik a felépült hazai üzemek: Mór, Vaskút, Vildány, Izsák stb.

Külföldi tanulmányútjai során több előadást tartott a magyar borászatról Romániában, Bulgáriában, Csehszlovákiában, NDK-ban, Ausztriában, NSZK-ban, Kubában.

Irodalmi munkásságát számos hazai és külföldi szakfolyóiratban fejtette ki. Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár részére német és francia nyelvű műszaki dokumentációs munkát végzett. A fehérbor-készítésről írt könyvében bemutatja azt az utat, amelyet a szőlő a borrá válásig a nagyüzemben megtesz. Ez a szakasz a szőlő beérkezésétől a sajtoláson és előműveletein keresztül a mustnak a pincébe jutásáig tart. Leírja a szőlőfeldolgozás munkamenetét és gépeit, szemléletes ábrák segítségével.

vel érteti meg azok szerkezetét a kisebb képzettségű szakemberekkel is. Különösen szem előtt tartja a minőségi követelményeket, hogy nagyüzemeink olyan bort készítsenek, amely mind belföldön, mind külföldön öregbíti a magyar borok jó hírét. Könyve nem géptan, hanem az üzemen belül ismerteti a gépeket, elemzi a szőlőfeldolgozó üzemek célszerű megszervezését, a gépek — emberek munkájának összehangolását. Végső megállapítása: „A fentiek szerint a nagyüzemi szőlőfeldolgozás bizonyos eredményeket tud felmutatni a fajlagos teljesítmény terén a kisüzemekkel szemben. Ezek az eredmények azonban csak akkor létjogosultak, ha azokkal párhuzamosan a nagyüzemek által feldolgozott szőlőből nyert must és bor minősége felülmúlja a kisüzemek termékeinek minőségét is.”

Prehoda József a vörösborok színanyagának fokozására és tartósítására vonatkozó kísérletei során vizsgálta a vörös törkölyös must kénezésének hatását. 1959-ben modell méretekben különféle korszerű vörösbor erjesztő berendezésekkel végzett összehasonlító vizsgálatokat, majd 1960-ban a legmegfelelőbb erjesztőberendezéseket nagyüzemi méretekben vizsgálta. A legjobb eredményt az erjesztés alatt képződő CO₂ nyomás felhasználásával működő automata vörösborerjesztő tartály adta.

Igen hasznos segédkönyvet írt a tudomány és technika új eljárásairól a borászatban. Ebben összefoglalja és a munkafázisok sorrendjében ismerteti a kutatás addigi eredményeit, borászati technológiákat, korszerű berendezéseket. Hiányt pótol a nagyüzemi vörösborkészítésről szóló könyve. A mű gerincét a vörösborkészítés technológiájának ismertetése képezi; a szállítás, zúzás, bogyózás, erjesztés, sajtolás munkálatainak és legkorszerűbb gépeinek leírása. De megismerhetjük ugyanígy a hagyományos borvidékek vörösborkészítési eljárásait is (Eger, Sopron, Szekszárd), néhány hazai és külföldi nagyüzem korszerű berendezését, valamint különböző országok kísérleteit a vörösbor minőségi javítására. Prehoda József cikkek sorát jelentette meg a „Borgazdaság” című folyóiratban a vörösborkészítés problémáiról, a kadarkáról, a nagyüzemi vörösborkészítésről, a vörösbor minőségének javításáról.

1968. június 7-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Üzemi szőlőfeldolgozás. Fehérborkészítés. Bp., 1957. 155 lap.

Üzemi szőlőfeldolgozás. Vörösborkészítés. Bp., 1960. 264 lap.

A tudomány és technika új eljárásai a borászatban. Bp., 1962. 98 lap.

Hőmérséklet szabályozás a szőlőmust erjedése alatt. MgVi. 1964. 51-57. lap.

A szőlőlé készítés módszerei. Bp., 1967. 42 lap.

Prehoda József-Mercz Árpád: A must és bor egyszerű kezelése. Bp., 1960. 335 lap.

Ásvány Ákos-Prehoda József: Korszerű borászati üzemek. Bp., 1964. 169 lap.

Irodalom:

MERCZ ÁRPÁD: Megemlékezés Prehoda Józsefről. MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

PREISZ HUGÓ (1860—1940)

Rumában (Szerémség, ma: Ruma — Jugoszlávia) született 1860. szeptember 21-én. Édesapja német anyanyelvű kántortanító volt, de magyar érzelmű, ellenzéki beállítottságú. Fiát magyar nyelvű iskolába íratta. Preisz Hugó a gimnáziumot a kalocsai gimnáziumban kezdte, majd Újvidéken (ma: Novi Sad — Jugoszlávia) folytatta, ahol 1880-ban érettségizett.

Pesten az orvostudományi egyetemen kezdte meg tanulmányait. 1885-ben ötödéves korában az egyetem kórbonctani intézetében gyakornok, majd aszisztens; még ebben az évben orvosdoktorrá avatták. Néhány év után, 1888-ban innen hasonló beosztásba az egyetemi törvényszéki orvostani intéreivelzetbe került. 1889 őszétől egy évet töltött az Egyetemi II. számú Sebészeti Klinikán, s itt műtősebészi oklevelet

szerzett. Ebben az évben kezdte el a bakteriológiai, főleg vízvizsgálatok végzését Liebermann Leo indítványára. „Igazi hivatását csak akkor ismerte fel — írja róla nekrológiájában Manninger Rezső —, amikor külföldi tanulmányútján (1890—91) Drezdában, Berlinben, Lyonban és Párizsban megismerkedett az akkor kibontakozó bakteriológia módszereivel.” Drezdában Johne, Berlinben Koch, Lyonban Arloing intézetében, Montpellierben az egyetemi kórbonctani intézetben, végül Párizsban az Institut Pasteurban Rox kurzusát hallgatta.

Hazatérése után rábízta az Állatorvosi Akadémia akkor létesített bakteriológiai intézetének vezetését. 1894-ben a bakteriológia ny. rk. tanára, és 15 évig működött az Állatorvosi Főiskolán. 1896-ban az Igazságügyi Tanácsnak, 1897-ben az Országos Egészségügyi Tanácsnak lett rendes tagja. Szerepelt és elismerést aratott baktériumképeivel a milleniumi kiállításon. A bakteriológiáról alapvető műveket írt.

„A vezetése alatt álló Hungária körúti intézetben megszervezte a diftéria elleni szérum és több orvosi és állatorvosi diagnosztikum üzemszerű termelését” — írta róla életrajzírója.

1906-tól a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen a bakteriológia nyilvános rendes tanárának nevezték ki. 1912-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának, 1923-ban rendes tagjának választotta. 1914-től a kórtani intézetet vezette. Tanári munkáját lelkiismeretesen, pontosan végezte. Ebben az időszakban a lépfene baktériumával foglalkozott, és a spóratermelés feltételeire vonatkozóan tett értékes megállapításokat. Jelentős kutatásokat végzett a bakteriofágok jellemzése terén is. Egyetemi jegyzeteket is írt. Egyetemének 1926/27-ben rektora is volt.

1936-ban jelent meg az infekció és immunitás tanáról írt fontos könyve és 1939-ben Went Istvánnal közösen írták az Általános kórtan I. kötetét.

1936-ban ment nyugdíjba. De a kutatásokat ekkor sem hagyta abba. Nyugdíjas korában szervezte meg a Királyi Magyar Természettudományi Társulat mikrobiológiai szakosztályát. A debreceni Tisza István Tudományegyetem tiszteletbeli doktorrá avatta. Budapesten 1940. július 5-én 80 éves korában halt meg.

Munkásságának első 15 évében megalapozta hazánkban a tudományos bakteriológiát. Rendkívül értékes eredményeket ért el már pályájának elején a fertőző állatbetegségek okainak kiderítésében. A sertéspestis és sertéspasteurcellosia bakteriológiájáról írt munkájában már 1897-ben, a sertéspestis okozójának végleges tisztázását megelőzően észlelte, hogy a sertéspestist átvészelt állatok vérsavójának sajátos védőszepe van. Bakteriológia (1899) című könyvében az első átfogó és tudományos igényű művet üdvözölhették a kortársak a gyógyításnak e fontos ágából Magyarországon. A benne közzétett 132 eredeti mikroszkopos baktérium felvétel nemzetközi szinten is kiemelkedő eredményt jelentett.

Munkásságának szintén e korai időszakára esett a *Corynebacterium pseudotuberculosis*-nak nevezett Preis-Nocard-féle baktérium felfedezése. Vizsgálta a marha gümőkort, az emberek és állatok tuberkulózisát okozó kórokozók közötti összefüggéseket. Tanulmányt írt a pasteurcellosisról, a mallein diagnosztikai értékéről.

Későbbi korszakának felfedezései közül legnagyobb jelentőségűek a lépfenebaktérium toktermelőképesége és virulenciája közötti összefüggések feltárásával és általában a fertőzés törvényszerűségeinek felismerésével kapcsolatosak. Eredménnyel jellemezte a bakteriofágokat.

Legkésőbbi munkái összefoglaló jellegűek, mint az infekció és immunitás tanáról írt (1936) és az általános kórtanról írt könyvei (1939).

Főbb munkái:

Tanulmányok a psendotuberculosisról. Bp., 1892. 30 lap. Klny a Veterinarius 1892. évfolyamából.

Tanulmányok a sertéspestis és sertésseptikaemia okára vonatkozólag. Bp., 1897. 83 lap.

Bakteriológia. Bp., 1899. 372 lap.

Die Bekämpfung der Schweineseuche und Schweinepest mit Berücksichtigung der Schutzempfindungen. Bp., 1905.

Internationales Tierärztliches Kongress 8. in Bp. Kísérletes tanulmányok a lépfe-ne-bacillus virulenciájáról és a vele szemben megnyilvánuló fogékonyságról. Bp., 1908. 116 lap.

Bakteriophagie vornehmlich auf Grund eigener Untersuchungen. Jena, 1924.

Az infectio és immunitás tanának elemei. Bp., 196. 584.

Preiszig Hugo-Went István: Az általános kórtan I. Bp., 1939. 345 lap.

Irodalom:

MANNINGER REZSŐ: Preiszig Hugo (1860—1940). Nekrológ. ÁL. 1940. augusztus.

KOVÁCS GYULA—FEHÉR GYÖRGY: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadónk életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

PREYSZ MÓRIC (1829—1877)

1829. július 23-án született Sopronban. Apja földbérlő volt, aki a bécsi műegyetemen vegyésznek taníttatta. 1853-tól az ottani vegytani tanszék segédtanára lett, majd 1855-ben Pestre került. A pesti főreáltanoda vegytan tanára lett. Az intézmény 1857-ben költözött a Reáltanoda utcai új épületbe (ma: Eötvös József Gimnázium), így Preysznek módja nyílt a vegytani tanszék berendezésére. A maga korában jól felszerelt tanári és tanulói laboratórium, üveg- és vegyszerraktár, desztilláló és mosogató helyiség, valamint előadóterem állt a vegyészeti oktatás és kutatás-kísérletezés rendelkezésére.

Az 1850-es évek végétől kezdett a borászati vegytannal, a borok kémiai vizsgálatával foglalkozni.

Tokaji borokkal folytatott kísérletei során, 1859-ben felfigyelt arra, hogy „a borok közönséges megtörése a levegő élenyének (oxigénjének — P.J.) tulajdonítható”. Ezért a következő eljárást javasolta: mielőtt a bor palackokba kerülne, azokat széndioxiddal kell megtölteni, hogy a bor a levegővel ne tudjon érintkezni. Elképzelése a gyakorlatban végül is nem valósult meg.

Legnagyobb eredményt a borok erjedésének vizsgálatával kapcsolatban érte el. Kísérletei során rájött, hogy a borok különböző betegségeit mikroorganizmusok okozzák. Ha a fiatal bort 50-70 C°-ra felmelegítik, a kórokozók elpusztulnak. Preysz kutatási eredményeinek lényegét a következőképpen írta le: „Szerves lényeknek életműködése, s így az élesztőnek a cukorra való hatása végképp megszűnik, ha ezeket a víz forrponjtáig melegítjük. Ezek szerint bizonyos, hogy a bor, ha zárt edényben hevítettik, az edény pedig oly tökéletesen elzáratik, hogy a melegítés után a levegő semmiképpen hozzá ne férhessen, erjedni többé soha nem fog.” Ez az eljárás — lényegét tekintve — tulajdonképpen azonos a pasztörizálással. Felfe-

dezéséről 1861 novemberében előadást tartott a Természettudományi Társulat egyik szakülésén, melynek lényegét 1862-től sorozatban közölte a „Gazdasági Lapok”. Maga az értekezés önállóan nem jelent meg, és idegen nyelven pedig egyáltalán nem látott napvilágot. Így azután, amikor Louis Pasteur, a neves francia kémikus és bakteriológus 1865-ben ismertette eljárását a bor utóerjedésének megakadályozására, őt tekintették és ismerték el feltalálónak. Keserűen írta Preysz nekrológiájában a neves borász, Molnár István: „... ezen általánosan elterjedt műtétet (műveletet — P.J.) elég méltatlanul „Pasteurizálásnak” és nem „Preyszizálásnak” nevezik. Magyar ember volt és ez feltalálásoknál nagy hiba Magyarországon. Csak ami Páris, London, vagy legalább is Bécsben fedeztetik fel, az nyom nálunk valamit”. Preysz megkísérelte elsőbbségét bizonyítani, eljárásának lényegét finomítva és tömörítve újból leírta, de ismét csak magyar folyóiratban, magyarul — és eredménytelenül.

1861-ben kezdett a bor gyógyító hatásával is foglalkozni. Másoktól eltérően, ő az alkoholmentes borokban látta a gyógyító — pontosabban: erősítő — hatást, mert Preysz szerint a magyar borok foszfor tartalmuknál fogva jótékonyan hatnak az idegekre, a csontokra és az agyvelőre. Erre 1865-ben jött rá, amikor 41 féle tokaji bor elemzését végezte el, amelyeket a Tokaj-Hegyaljai Bormívelő Egyesület közvetítésével kapott a termelőktől.

1870-ben a borok ecetesedéséről írt, majd behatóan vizsgálta a vörös borok festékanyagát.

Tudományos munkásságának hazai elismerését jelentette, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1863-ban levelező tagjává választotta. Székfoglaló előadását még ebben az esztendőben megtartotta „A bor vegytana” címmel, melynek során 192 bor elemzéséről számolt be.

Jelentős érdemei vannak a gázvilágítás hazai elterjesztésében. Elsősorban szülővárosa, Sopron gázvilágítását szorgalmazta — sikerrel. Ugyancsak egyik szószólója volt a fővárosi vízvezetékrendszer kiépítésének. Ehhez jelentős mértékben hozzájárult, hogy az 1860-as évek elejétől tanítványjaival ingyen vizsgálta a pesti kutak vizét, s kimutatta, hogy azok szinte kivétel nélkül szennyezettek.

A tüdejével 1866 óta betegeskedő Preysz Móric 1877. március 24-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Vélemény és indítvány a borok megtörésének elhárítására nézve. GL. 1859. 16. sz. Néhány szó azon módokról, melyek a bor romlásának meggátlására szolgálnak. GL. 1862. 1-2., 4., 6-7., 10-11. sz.

A tokaji bor utóerjedésének meggátlásáról. MTTK. 1865.

Irodalom:

MOLNÁR ISTVÁN: + Dr. Preysz Mórítz. BL. 1877 május.

HANKÓ VILMOS: legnagyobb magyar borkémikus. BL. 1908. június.

SZŐKEFALVI-NAGY ZOLTÁN: Három akadémikus reáliskolai kémia-tanár:
Preysz, Say, Hankó. Várpalota, 1978.

KÁLMÁNGYULA: Preysz Mór a pasztőrözés felfedezője 150 éve született. SSz. 1979.
3. sz.

PROHÁSZKA FERENC 1904—1984

Prohászka Ferenc vincellér és Mihályi Erzsébet fia, 1904. szeptember 29-én született a Pest megyei Kocséron. A szőlészet és borászat neves szakembere és szakírója a szőlő szeretetét, ismeretét a szülői házból hozta magával. A gimnáziumot a Jászapáti Katolikus Főgimnáziumban végezte, majd a Jászapáti Szőlészeti és Borászati Szakiskolában tanult.

Tanulmányai befejeztével a volt Károlyi Mihály-féle feldebrői uradalom kiöregedett szőlőinek felújításán dolgozott. Anyatelepet létesített és szőlőoltvány-előállító üzemet szervezett, míg nem a harmincas években az ország egyik legnagyobb szőlőszaporítóanyag-termelő üzemét hozta létre. Az így felújított kiváló minőségű szőlőből készült először az azóta világhírt szerzett márkás bortípus, a debrői hárslevelű.

Ezekben az években jelentek meg először szakcikkei a „Borászati Lapok”-ban. A felszabadulás előtt Heves megye három nagy szőlőgazdaságának vezetője volt, 1945-ben a Földhitelintézet inárcsi szőlőterületeinek felosztásában vett részt, maga is földjuttatásban részesült.

A második világháború idején az ország mezőgazdasága, így a szőlőtermesztés is visszaesett, a termelés megindítására szervezték a Magyar Országos Szövetkezeti Központ Kertészeti Főosztályát. Vezetője 1947—1949 között Prohászka Ferenc volt. Innen nevezték ki a Földművelésügyi Minisztérium Kertészeti Főosztály Szőlő- gyümölcsstermesztési Osztályának főelőadójává. A szőlőtermesztés fejlesztésével, továbbá kormányzati intézkedések és utasítások előkészítésével foglalkozott, ezen kívül területi ellenőrző munkát végzett.

1962-ben az újonnan alakuló Gyöngyösi Felsőfokú Szőlőtermesztési és Borászati Technikum igazgatóhelyettese és a szőlőtermesztési tanszék vezetője lett. Az

1960. és 1964. között folyamatosan megjelent Szőlőtermesztés I-IV. című tankönyve még a minisztériumi évek alatt született.

1967-ben, 63 éves korában nyugdíjba ment, de 1975-ig lényegében korábbi munkakörében tevékenykedett a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériumban.

Irodalmi munkássága az egész országban ismertté tette nevét, 1950-től számos könyve jelent meg, nem egy közülük több kiadást ért meg. Művei a szakemberek és a felsőfokú technikumok tanulói mellett a kistermelőknek szólnak. 1958-ban a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolára írt diplomamunkájában így jelöli meg gyakorlati és irodalmi tevékenységének irányát: „Tekintettel arra, hogy szőlőültetvényeink rekonstrukciója olyan nagy beruházási igényt támaszt, amelyet ma a népgazdaság nem tud megadni, a kormányzat a rekonstrukció nagyobb részét az egyéni termelőkkel kívánja elvégeztetni. Hogy ez elérhetővé váljon, olyan gazdaságpolitikát kell folytatni, amely mellett a termelőnek kedve és lehetősége legyen a rekonstrukció végrehajtására.” 1961-ben, doktori értekezésében a következőket írta: „... az egyéni termelők szőlőinél 1949 óta fejlődést alig látunk, inkább komoly hanyatlásról beszélhetünk.”

Legnépszerűbb, Szőlő és bor című könyvének első kiadása 1954-ben jelent meg, majd átdolgozva, kibővítve tizenhárom kiadást ért eddig, több mint félmillió példányszáma a legmagasabb a mezőgazdasági könyvek sorában. „Szinte nincs olyan szőlő- és bortermelő, akinek könyvespolcán ne lenne néhány példány a különböző kiadású „Prohászkaól”. A könyv a szőlőművelés minden lényeges gyakorlati és elméleti kérdésével foglalkozik, stílusa, amelyet Erdei Ferenc is nagyra tartott, közérthető, világos.

Míg az egyéni kistermelők között könyveivel népszerűsítette a korszerű, helyes módokat, a nagyüzemi szőlőtermelés jövőjét a magasművelésben látta. 1958-ban Lenz Moser, neves osztrák szőlőtermesztő meghívta rohrendorfi ültetvényére, ahol tanulmányozhatta ezt az ültetési eljárást.

Prohászka Ferenc gyöngyösi működése idején kezdeményezte a Heves megyei szőlők magasművelésre való átállítását. Propagandába kezdett a megyei termelőszövetkezetek megnyerésére, majd az Eger-Gyöngyösvidéki Pincegazdaságban a Moser-féle magasművelésű ültetvények állandó bemutatóhelyként szolgáltak; az itteni kedvező tapasztalatok idővel meggyőzték az eljárást addig ellenzőket is, s egyre több termelőszövetkezet tért át a korszerű, évről-évre nagy termésátlagokat produkáló nagyüzemi magaskordon-művelésre, amelynek újabb változatai is meghonosodtak azóta.

Prohászka Ferenc 1975 után sem szakította meg kapcsolatait a szakmával. Minisztériumi munkája mellett cikkei jelentek meg a „Borgazdaság”, a „Kertészet és Szőlészet” szaklapokban, részt vett a MÉTE borászati tanácskozásain.

Szabadidejét soroksári mintakertjében töltötte. Itt kísérletezte ki a házikertekben, kistermelői szőlőkben leginkább alkalmazható művelési módokat, kipróbálta

a korszerű növényvédő szereket. Több mint harminc fajta szőlője volt. Elmondása szerint csak így tudja jól átdolgozni, korszerűsíteni könyveinek újabb és újabb kiadásait. Emellett előadásokat tartott kertbarát-köröknek, szaktanácsokat adott.

Prohászka Ferenc 1984. április 9-én, nyocvanéves korában váratlanul hunyt el. Egyike volt azoknak a szakembereknek, akiknek munkája döntő hatást gyakorolt szőlőtermelésünk fejlődésére.

Főbb munkái:

Szőlő és bor Bp. 1954. 327 lap.

A szőlészeti közigazgatás rendszereinek fejlődése és hatása szőlőművelésünk fejlesztésében. Diplomaterv, kézirat. Bp. 1958. 52 lap

Elhanyagolt szőlő rendbehozása. Bp. 1959. 97 lap.

Szőlőgazdálkodásunk fejlődése a felszabadulás után és fejlesztésének kormányzati feladatai. (Doktori értekezés, kézirat.) Bp. 1961.

A szőlők rendbehozatala és felújítása. Bp. 1961. 116 lap.

Irodalom:

B. N. E.: Magánpoéták—messze a Parnasszustól. SzF. 1982. dec. 11.

SZENT-MIKLÓSSY FERENC: Dr. Prohászka Ferenc, 1904—1984. BG. 1984.

SZENT-MIKLÓSSY FERENC: Dr. Prohászka Ferenc, 1904—1984. KSz. 1984. 19. sz. május 10.

PRÓNAY GÁBOR (1812—1875)

1812. április 1-jén született Besztercebányán (Zólyom vm, ma: Banská Bystrica —Csehszlovákia).

Főnemesi családból származott. A felvidéki tót-prónai és blatniczai Prónay bárók köréből számos művelt politikus, evangélikus egyházi előjáró, lelkes és a közügyek pártolója számlálható elő. Kiemelkedő közülük azonos nevű dédapja, aki a Galga-völgyi birtokán kastélyt, templomot építtetett és megvette a híres családi könyvtár alapjait a Nógrád megyei Acsán. Prónay Gábor édesapja, József, császári, királyi kamarás volt, fiatalon 1824-ben halt meg. Édesanyja Kubinyi Róza nemesi család sarja. Prónay Gábor 8 éves volt, amikor Galgavölgybe költöztek szüleivel. A családi környezetben szívta magába a kultúra, a műveltség szeretetét, igényt a hasznos tevékenységre, s egyfajta pro-

testáns puritánságot.

Édesanyja — bár főúri körökben az volt a szokás, hogy az ifjak a gimnáziumot is magánúton végezték — őt a rozsnói gimnáziumba iratta be. Itt Farkas János igazgató természettudományos műveltségével nagy hatást gyakorolt rá.

Tanulmányait mégis inkább Pozsonyban a bölcsészeti kurzuson folytatta, a lyceum nyilvános előadásait hallgatta, fizikát, esztétikát, természetjogot, görögöt, héber nyelvet tanult, egyháztörténettel foglalkozott.

Ekkoriban vásárolt gomba- és fagyűjteményt báró Friestől. Ezután, mint körökben oly szokásos volt, a pozsonyi királyi jogakadémiára iratkozott be.

Közéleti, gyakorlati tevékenységét Nógrád megye alispánja mellett kezdte, 1833-ban Pesten esküdött fel jurátusnak. 1837-ben lett Nógrád megye tiszteletbeli aljegyzője. Ez idő tájt magyaros jellegű zeneműveket írt és jelentetett meg. 1839-

ben Turóc vármegye követeként vett részt az országgyűlésen. Feltűnést keltett a szólásszabadság tárgyában tartott beszéde.

Tanulmányait ezután külföldön folytatta, Német-, Francia-, Svédországban, Dániában, Hollandiában a politikai és gazdasági élet kérdései érdekelték. Hazatérve kezdte meg a laptudósító tevékenységét, hazánk legfontosabb politikai, társadalmi kérdéseiről küldött híreket és cikkeket a külföldi lapoknak. Ezekben részben cáfolta a nálunk járt külföldiek pesszimista vélekedéseit, akik arról írtak, hiába indult itt pezsgésnek az élet, oly sok probléma vár megoldásra, hogy mindegyikének megoldása lehetetlen. Prónay hitt a reformok lehetőségeiben.

1845-ben kötött házasságot báró Podmaniczky Karolinával, négy gyermekük született.

1848-ban Turóc vármegye képviselőjének választotta. Decemberig részt is vett a tanácskozásokon, de Debrecenbe már nem követte a kormányt. Mégis perbefogták, okaiként országgyűlési beszédeit hozták fel. 1850-ben haditörvényszék elé idézték. Végül is felmentést kapott.

Még 1850-ben Pestre költözött családjával, a közélet eseményei továbbra is vonzották. A bécsi Wanderernek és az Ostdeutsche Post-nak továbbra is állandó tájékoztatója a hazai eseményekről. Az önkényuralom hazug ideológiája és brutális németesítő törekvései őt is ellenállásra készítették. Név nélkül, külföldön jelentette meg erről szóló gondolatait. Cáfolja benne az abszolutista kormánykörök által kitalált ún. jogeljátszási teóriát, kimondja, hogy a fegyverek hatalma csak a külső rendet állította helyre, „a szívek kibékítésével mit sem törődik”. Az ország integritásának fenntartását, a magyar nemzetiség igazságos méltatását, a protestáns egyház önkormányzatának megoltalmazását s az országgyűlés egybehívását követelte.

Célszerűnek látta, hogy visszavonul a politikai színtérről, de ez egyben másirányú aktivitást jelentett nála. Ekkor tért át a nemzet kultúráját, gazdaságát, szociális intézményeit, közcélú vívmányait elősegítő mecénási és egyben szervező szerepkör elvállalására. 1851-ben a Pesti Testgyakorló Intézet elnöke és részvényese. A gyermekkórházat fenntartó egyesület is elnökének választotta. Kiterjedt figyelmre a művészetek pártolására is. 1852-ben a Nemzeti Zenede elnöke lett, s tisztségét haláláig viselte.

A Műegylet és a képtárt alapító egyesület elnöke is volt és javaslatára egyesítették a kettőt képzőművészeti társulat néven. A pesti biztosító intézetnek is választmányi tagja volt és részt vett irányításában. Az 1850-es évek elején reprezentatív album írásába kezdett, színes grafikák készítésére három jeles művészt nyert meg. A „Vázlatok Magyarhon népéletéből” 1855-ben Pesten jelent meg magyar, német és francia nyelvű változatokban.

Külföldön is komoly elismerést szerzett vele, koronás fők érdemrendjeit is. Itthon 1860-ban e munkájáért választotta tagjává az Akadémia.

Rövid ideig egy baromfitenyésztő egyesületben is tisztségviselő. 1857-ben kertészeti társulat létrehozásának szükségességét vetette fel egy kertészeti kiállítás kapcsán. Ez 1858 novemberében létre is jött 1037 taggal és Prónay Gábor lett az elnöke rövid ideig. A kertészet körében végzett vizsgálatait 1862. február 4-én elhangzott „Honunk kertészete a múltban és jelenben” című akadémiai székfoglaló tanulmányában foglalta össze.

Élete utolsó szakaszát az evangélikus egyház ügyeinek szentelte, elsősorban a középiskolai oktatás megreformálására törekedett. 1861-ben választották meg egyetemes felügyelőnek.

1875. április 1-jén nem sokkal felesége halála után hunyt el Firenzében. Az acsai dombon, hazai földön temették el kívánságának megfelelően.

Kitüntetést, címeket szép számmal kapott. Kétségtelenül hozzájárultak ehhez magas kapcsolatai, de tevékeny, áldozatoktól sem visszariadó egyénisége is. Ferenc József valóságos belső titkos tanácsosának nevezte ki, majd 1875-ben a Vaskoronarend I. osztályával tüntette ki. Megkapta a Szent István-rend lovagkeresztjét is. Külföldi elismerései a következők: a mexikói Gaudeloupe-rend nagykeresztje, a württembergi királyi művészeti akadémia nagy aranyérme, a portugál király „villa viciosa” rendjele, a porosz király a Szent János rend vitézének nyilvánította (1857).

Prónay Gábort elsősorban, mint sokoldalú, jószemű, a kultúra, oktatásügy, gazdasági célú és a közügyek támogatóját, mecénását értékeljük. Nagy szolgálatot tett hazájának újságírói, levelezői tevékenységével, azzal, hogy a külföldet tájékoztatta az itteni eseményekről és igyekezett a téves nézeteket cáfolni.

Néprajzi és helytörténeti tájékozottsága tükröződik „Vázlatok a Magyarhon népéletéből” című munkájában. A kötet 25 színes ábráját a jeles portréfestő Barabás Miklós és két szintén ismert grafikus, Sterió Károly és Véber Ferenc készítette. E képek a Kárpát-medence paraszti lakosságának népéletét, fontosabb munkáit, szokásait, viseleteit mutatják be, már önmagukban is felkeltették volna az érdeklődést. De a szerző jó stílusban megírt, széles körű tájékozottságot tükröző szövege szintén méltán ért el sikert, mint a jó, igényes népszerűsítő szakirodalom szép példája. Megjegyzései, idézett statisztikai adatai, megfigyelései helyenként jóval túlmutatnak a színes képek kissé idillikus, romantikus szemléletén. Észreveszi, hogy a paraszti életforma átalakulóban van a gépek megjelenése, a közlekedés fejlődése, az élet tempójának felgyorsulása következtében. Ezért kívánta megörökíteni a múltó félben lévő szokásokat. Képet ad arról a nyomorról, amely a felvidéki aratómunkásokat és a szlovák házalókat hosszú utak megtételére, távoli vidékeken munkavállalásra készítették. Schwartner, Csaplovics és Fényes munkáira hivatkozik leginkább, a számszerű adatokat, az uradalomra vonatkozó ismereteket leginkább innen meríti. Ugyanolyan megértéssel beszél a magyar parasztokról, mint a szlovák házalókról vagy román kereskedőkről. Különösen érdekes az alföldi nyomtatás és a pesti vásárok leírása és rajza. Sok helyen tévesek és hiányosak az adatai, mint a cigányok csoportjainak ismertetésénél.

Lényeges agrártörténeti vonatkozású írása a „Honunk kertészete a múltban és jelenben” című tanulmánya, mely az előző kötetből eltérően dagályos, archaizáló nyelvű, szónokias stílusú, de értékei elvitathatatlanok. A történeti részt olvasmányából különösebb kritika nélkül átvette (Melius, Beythe, Lippay). A honfoglaló magyaroktól mindenféle kertészeti ismeretet elvitat, s eszerint minden ilyesmit a kolostorok papjai terjesztettek. Érdekes megállapítása, hogy a korai középkorban egyedül a komló számított exportárúnak a kertészeti termékek közül. A királyi kerteket kéjkerteknek nevezi, ahol a mesterséges építményeknek, különleges növényeknek szinte nagyobb szerepe volt, mint magának a tájnak s a vidékre jellemző igényesebb növényzetnek.

A majorsági kertek létesítését a „várakból való leköltözés” idejére teszi, amikor is a földesúri lakhelyek mellé szőlőskerteket, virágtáblákat és konyhakerteket hoztak létre. Ismerteti Melius, Beythe és Lippay eredményeit, különösképpen az európai gyümölcsfajták cserélődése érdekli, pl. kiemeli, hogy miként jutottak magyar gyümölcsfajták a keresztesvitézek közvetítésével a nyugati államokba. Különös alaposággal ismerteti a XVIII. századi barokk főúri kertek magyarországi útját. Még otthonosabban mozog saját korszakában, a XIX. században, amikor is az ún. tájkertészet, tehát a táj adottságainak megfelelőbb kertészeti irány útját írja le. Foglalkozik a faiskolák szerepével, a konyhakertészet teljes megújításával, továbbá a parkok létesítésével is.

Prónay Gábor a reformkor végén és a szabadságharc idején másodrendű, óvatos politikusnak bizonyult. A Bach-korszak sötét éveiben viszont gondos gazda ösztönével megtalálta azokat az utakat, módokat, amelyekkel a nemzet fennmaradását, magáralátartását szolgálhatta. Különös szép bizonyítéka ennek népismertető albuma. Tudta, hogy a magyar nép szabadságharca csodálatot, annak bukása részvétet keltett Európa-szerte. Ezért mutatta be itthon és külföldön a Kárpát-medence egyszerű dolgos népét, nemzetiségeit szeretettel, higgadtsággal és megmaradásukban vetett hitével.

Főbb munkái:

Ansichten eines Constitutionellen in Ungarn. Leipzig 1850. (névtelenül) 48 lap.

Vázlatok Magyarhon népeletéből. Pest 1855. 93 lap.

Honunk kertészete a múlt és jelenben. Széki-foglaló 1862. febr. 4. MTtOK. 1863. 1—19. lap.

Irodalom:

HABERERN Jonathan: Báró Prónay Gábor emléke. Értekezések a természettudományok köréből. Bp. 1876.

PULAY GÁBOR (1927—1975)

Született 1927. október 3-án Edvén (Győr-Sopron megye). Középparaszti családból származott. Középiskolai tanulmányait Sopronban, a Berzsenyi Dániel gimnáziumban végezte. 1950-ben szerzett diplomát a budapesti Műszaki Egyetem Vegyészmérnöki Karán.

Első munkahelye a szegedi Orvostudományi Egyetem Orvosi Vegytani Intézete volt. 1950-től 1952-ig dolgozott itt, mint tanársegéd az „orvosi vegytan és biokémia” c. tárgy gyakorlatait vezette és előadásokat is tartott. 1953-ban Budapestre került, a Konzerv-, Hús- és Hűtőipari Kutatóintézet mikrobiológiai osztályára. Innen még ugyanez év nyarán elkerült Mosonmagyaróvárra, a Magyar Tejgazdasági Kísérleti Intézetbe. Előbb a mikrobiológiai csoport, illetve osztály vezetője volt, majd 1970-től mint igazgatóhelyettes az intézet

mosonmagyaróvári központját irányította.

A kutatómunka mellett az oktatásba is bekapcsolódott. A tejipari és tejgazdasági szakmérnökképzés megindulásától — 1960-tól — folyamatosan tartott előadásokat tejgazdasági mikrobiológiából, előbb Gödöllőn, az Agrártudományi Egyetemen, majd Mosonmagyaróváron, a Keszthelyi Agrártudományi Egyetem Mosonmagyaróvári Mezőgazdaságtudományi Karán. Ugyanitt 1964-től a „mezőgazdasági mikrobiológia” című tárgy meghívott előadója volt. 1960-ban a kar címzetes egyetemi docense lett, 1971-ben pedig kinevezték tanszékvezető egyetemi tanárnak és megbízást kapott a tejgazdaságtani és mikrobiológiai tanszék megszervezésére. Az általa megszervezett tanszék vezetőjeként dolgozott fiatalon — 48 éves korában — bekövetkezett haláláig, 1973-tól ellátva a kar dékánhelyettesi tisztét is.

Pulay Gábor tudományos tevékenysége átlagon felül aktív és termékeny volt.

25 esztendei működése alatt 78 tudományos közleménye, 13 tankönyve, egyetemi jegyzete és szakkönyve, valamint több ismeretterjesztő cikke jelent meg.

Vegyéssz mérnöki pályája a gyógyszervegyészetben keresztül igen korán a mikrobiológia felé kanyarodott és további munkásságát elsősorban ezen a területen, kisebb részben a biokémia területén fejtette ki. A Szegeden töltött évek alatt az intézetben folyó antibiotikum gyártással, illetve szexuálhormonok mikrobiológiai előállításával foglalkozó kutatómunkába kapcsolódott be. A Konzerv-, Hús- és Hűtőipari Kutatóintézetben a szalámi-mikrobiológia volt a kutatási területe. Miután a Magyar Tejgazdasági Kísérleti Intézethez került, teljes aktivitással a tejgazdasági és tejipari mikrobiológia felé fordult. Munkássága felölelte a tejgazdaságnak szinte az egész vertikumát. A szilázs mikrobiológiájától kezdve a sajtgyártásig szinte minden fontos tejmikrobiológiai kérdéssel foglalkozott.

Munkásságának számos eredményét és sok általa kidolgozott módszert jelenleg is alkalmaz a tejipar. Ilyen például a roquefort penészpor előállítási technológiájának kidolgozása és az üzemi méretű gyártás bevezetése; a camembert penészpor gyártási technológiájának kidolgozása; tejsavbaktérium tenyészetek előállítása poralakban és a tárolás megoldása; az ementáli sajt gyártása közben fellépő káros erjedési folyamatokat megakadályozó technológiai módosítás; a bakteriofág-vírusok elleni védekezés hazai módszerének kidolgozása; a borjúgyomoroltó helyettesítése enzimkeverékkel; az ízesített ömlesztett sajtok gyártástechnológiájának kidolgozása stb.

Talán legjelentősebbnek mondható kutatási területe a sajtok vajsavas puffadását elősegítő és gátló tényezők vizsgálata volt. Kandidátusi értekezését is e témakörben védte meg 1967-ben. Kidolgozta a vajsavas puffadás elleni védekezés módszerét is, de szabadalmaztatására és az üzemi méretű bevezetésre korai halála miatt már nem kerülhetett sor.

Intenzív szakmai tevékenysége mellett több társadalmi funkciót és betöltött. Vezetőségi tagja volt a MÉTE Mikrobiológiai Szakosztályának, tagja volt a Hazafias Népfront mosonmagyaróvári városi bizottságának, és ellátta a polgári védelmi városi vegyvédelmi szakszolgálat parancsnoki teendőit. Halálának egyéves évfordulója alkalmából 1976. november 13-án tudományos kollokviumon emlékezett meg Pulay Gáborról a Keszthelyi Agrártudományi Egyetem Mosonmagyaróvári Mezőgazdaságtudományi Kara.

Ugyanott 1987-ben, születésének 60. évfordulója tiszteletére tudományos ülésszakot szerveztek.

1975 október 27-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

- Kísérletek a sajtok vajsavas puffadásának meggátlására. *Éi.* 1956. 4 lap.
Tejgazdasági és tejipari mikrobiológia. (Egyetemi jegyzet.) Gödöllő, 1963. 83 lap.
Neueres über einige die Lebensträtigkeit der Buttersäuerbakterien beeinflussende Faktoren unter besonderer Berücksichtigung der Haltbarkeit von Schmelzkäsen. *Deutsche Milkerei-Zeitung.* 1974. 1—2. sz. 8 lap.
Vas Károly—Pulay Gábor: Notes on the microflora of salami and on its controlled development. *AMB.* 1956. 1—2. sz. 16 lap.
Pulay Gábor—Bittera Rozmari Z.: A szubletális hőkezelés hatása a pen. roqueforti konidiumainak csírázókéességére. *TKK* 1962. 5. sz. 17 lap.
Pulay Gábor—Krász Ádám: A sajtok vajsavas puffadása elleni védekezés tojásfehérjével, ill. muramidaz enzimmel. *TKK.* 1967. 10. sz. 15 lap.
Farkas J.—Kiss I.—Pulay G.: Mikrobiológiai vizsgálati módszerek az élelmiszeriparban. I. Bp. 1974.

Irodalom:

- KRÁSZ Ádám: Dr. Pulay Gábor *ÓM.* 1975. 3—4. sz.
NEDELKOVICS J.: Tudományos kollokvium Pulay Gábor emlékére. *ÉvK.* 1976. 5—6. sz.
KRÁSZ Ádám: Dr. Pulay Gábor *Éi.* 1975. 11. sz.
— —: Dr. Pulay Gábor. *Ti.* 1975. 4. sz.

Tematikus mutató

Agrár/köz/gazdaságtan

Ihrig Károly
Kodolányi Antal
Krolopp Hugó
Milhoffer Sándor
Mutschenbacher Emil
Nagy Loránd

Kemenesy (Kemptner) Ernő
Kerpely Kálmán
Kreybig Lajos
Kúthy Sándor
Kvassay Jenő
Mados (Kotzmann) László
Nuricsán József
Páter Károly

Agrárpolitika

Ihrig Károly
Károlyi Sándor
Lázár Vilmos
Matolcsi János
Mille Géza
Nyisztor György
Petőházi Gábor

Állategészségügy

Jármai Károly
Kómár Gyula
Kotlán Sándor
B. Kovács András
Kovácsy Béla
Köves János (1882—1977)
Kukuljevič József
Magyary-Kossa Gyula
Manninger Rezső
Marek József
Mócsy János
Monostori Károly
Nádaskay Béla
Plósz Béla
Preisz Hugó

Agrártörténet

Lázár Vilmos
Matolcsi János
Méri István
Milhoffer Sándor
Papp László

Agrokémia—Talajtan—Trágyázás

Inkey Béla
Károly (Karl) Rezső

Állattan

ÁLLATTAN ÁLTALÁBAN
Keller Oszkár
Kriesch János

Lovassy Sándor
Matolcsi János
Petényi Salamon János
ENTOMOLÓGIA (ROVARTAN)
Jablonowski József
Kadocsa Gyula
Manninger Gusztáv Adolf
ORNITOLÓGIA (MADÁRTAN)
Lakatos Károly
Lovassy Sándor
Madarász Gyula
Petényi Salamon János

Állattenyésztés

ÁLLATTENYÉSZTÉS
ÁLTALÁBAN
Konkoly Thege Sándor
JUH- ÉS KECSKETENYÉSZTÉS
Klauzál Imre
Kovácsy Béla
Pesthy Béla
KISÁLLATTENYÉSZTÉS
Knoll István
LÓTENYÉSZTÉS
Kozma Ferenc
SERTÉSTENYÉSZTÉS
Kertész Ferenc
SZARVASMARHA-TENYÉSZTÉS
Konkoly Thege Sándor
Piacsek András

Általános mezőgazdaság (szakírók)

Illés Nándor
Jattka Ferenc
Juhos Lajos
Kaán Károly

Kardos Árpád
Kertész Ferenc
Kesztyűs Lajos
Kittenberger Kálmán
Klauzál Imre
Kodolányi Antal
Kómár Gyula
Konkoly Thege Sándor
Korizmicz László
Kosutány Tamás
Kovácsy Béla
Krippel Móric
Krolopp Alfréd
Krolopp Hugó
Kukuljevič József
Lacsny Miklós
Lakatos Károly
Landgraf János
Lánghy István
Lázár Jakab
Lázár L. Pál
Leibitzer János
Lencsés Antal
Lesenyi Ferenc
Liebbald Gyula
Lippai János
Liszka Jenő
Lukácsy Sándor
Maczelka László
Máday Izidor
Mágocsy-Dietz Sándor
Magyar Gyula
Magyar Pál
Magyary-Kossa Gyula
Mándy György
Manninger Gusztáv Adolf
Mezey Gyula
Milhoffer Sándor
Mille Géza
Mitterpacher Lajos
Mohácsy Mátyás

Molnár István Rudinai
Monostori Károly
Morócz István
Mutschenbacher Emil
Mühle Vilmos
Nádaskay Béla
Nadler Herbert
Nagy Iván Edgár
Nagypataki (Reichenbach) Béla
Nagyváthy János
Ormándy János
Ormos Imre
Osztrovszky Antal
Pabst Henrik Vilmos
Pankl Máté
Penyigey Dénes
Péterffy József
Pethe Ferenc
Pettenkoffer Sándor
Porpáczy Aladár
Prohászka Ferenc
Prónay Gábor

Élelmiszeripar

BORIPAR
Istvánffi Gyula
Krámszky Lajos
Liebermann Leó
Pálinkás Gyula
Preysz Móric
CUKORIPAR
Korbonits András
Lacsny Miklós
Maczelka László
HÚSIPAR
Köves János (1921—1970)
KONZERV- ÉS HŰTŐIPAR
Korbonits András
Kovács László

Kovács Sándor
Papp József
MALOMIPAR
Kosutány Tamás
Pekár Imre
SZESZIPAR
Kosutány Tamás
Krausz József
Osztrovszky Antal
Pelc Antal
TEJIPAR
Pulay Gábor

Építészet

Kotsis Endre

Erdészeti és Faipar

Illés Nándor
Jankó Sándor
Kaán Károly
Káldy József
Kallivoda Andor
Kelle Artúr
Kiss Ferenc
Koltay György
Kopeczky Ferenc
Krippel Móric
Lázár Jakab
Lesenyi Ferenc
Magyar Pál
Modrovich Ferenc
Muzsnay Géza
Nagyszalánczy (Fröhlich) Brunó

Gépészet

Karkovány Ákos
Knoll István
Köszegi Károly

Kund Ede
Kühne Ede
Küzdényi Szilárd
Lázár L. Pál
Mechwart András
Melegh Béla

Halászat

Korbuly Mihály
Kriesch János
Landgraf János
Lukács Károly
Maucha Rezső

Kertészet

DÍSZNÖVÉNYTERMESZTÉS

Ilseman Keresztély
Jámbor Vilmos
Kardos Árpád
L'Huillier István
Liszka Jenő
Lukácsy Sándor
Magyar Gyula
Mühle Vilmos
Ormos Imre
Paczelt János
Pecz Ármin id.

GYÜMÖLCSTERMESZTÉS

Katona Mihály Dénes
Kovács József
Leibitzer János
Limbacher Károly
Magyar Gyula
Mohácsy Mátyás
Molnár István Rudinai
Nagy Sándor

Okályi Iván
Porpáczy Aladár
SZŐLŐMŰVELÉS—BORÁSZAT
Istvánffi Gyula
Katona Zsigmond
Kocsis Pál
Koritsánszky János
Kosinszky Viktor id.
Kosinszky Viktor ifj.
Lácay Szabó László
Lónyay Ferenc
Mathiász János
Miklós Gyula
Molnár István
Muraközy Imre
Nagy Ferenc Úrögdi
Németh Márton
Pettenkoffer Sándor
Prehoda József
Prohászka Ferenc
ZÖLDSÉGTERMESZTÉS
Limbacher Károly
Magyar Gyula
Mészöly Gyula

Kiállítás- és múzeumügy

Jeszenszky Pál
Lovassy Sándor
Matolcsi János
Nagy Iván Edgár

Kísérletügy

Kadocsa Gyula
Károly (Karl) Rezső
Kemenes (Kemptner) Ernő
Korbuly Mihály
Kosutány Tamás

Kozma Dénes
Kövessi Ferenc
Mándy György
Manninger G. Adolf
Mezey Gyula
Nuricsán József
Olgyay Miklós
Péter Béla

Méhészet

Kovács Antal
Kriesch János

Növénytan

FLÓRAKUTATÁS

Jávorka Sándor
Kárpáti Zoltán
Kitaibel Pál
Lengyel Géza

Moesz Gusztáv

MIKOLÓGIA (GOMBÁSZAT)

Istvánffi Gyula
Kern Hermann
Linhart György
Moesz Gusztáv

Olgyay Miklós

NÖVÉNYTAN ÁLTALÁBAN

Istvánffi Gyula
Kanitz Ágoston
Kárpáti Zoltán
Kitaibel Pál
Kövessi Ferenc
Lengyel Géza
Mágoocsy-Dietz Sándor
Magyary-Kossa Gyula
Mándy György

Melius Péter
Moesz Gusztáv
Olgyay Miklós
Páter Béla

Növénytermesztés, -nemesítés, -védelem

DOHÁNYTERMESZTÉS

Juhász Árpád

Kerpely Kálmán

Kisfaludy Mihály

FŰSZER- ÉS GYÓGYNÖVÉNYEK

Kabay János

Kerekes József

Obermayer Ernő

Páter Béla

GABONAFÉLÉK

Jánossy Andor

Kállay Kornél

Legány Ödön

Manninger G. Adolf

Miseta Vendel

Mokry Sámuel

IPARI- ÉS OLAJOSNÖVÉNYEK

Kerpely Kálmán

Miseta Vendel

KAPÁSNÖVÉNYEK

Jattka Ferenc

Kolbai Károly

NÖVÉNYVÉDELEM

Kern Hermann

Kozma Dénes

Mezey Gyula

Podhradszky János

TAKARMÁNYNÖVÉNYEK

Kolbai Károly

VETŐMAGTERMESZTÉS

Mauthner Ödön

Öntözés, vízgazdálkodás

Kállay Kornél
Kiss József
Kolossváry Ödön
Kvassay Jenő

Statisztika

Ihrig Károly
Keleti Károly
Kesztyűs Lajos
Magda Pál

Szakoktatás

Ihrig Károly
Illés Nándor
Istvánffi Gyula
Jankó Sándor
Jármai Károly
Juhász Árpád
Juhos Lajos
Kadocsa Gyula
Káldy József
Kanitz Ágoston
Karap Sándor
Károly (Karl) Rezső
Kárpáti Zoltán
Kelle Artúr
Keller Oszkár
Kemenes (Kemptner) Ernő
Kerekes József
Kerpely Kálmán
Klauzál Imre
Kodolányi Antal
Kolbai Károly
Kómár Gyula
Konkoly Thege Sándor

Kosutány Tamás
Kotlán Sándor
Kotsis Endre
B. Kovács András
Kovácsy Béla
Köves János (1882—1977)
Kövessi Ferenc
Kriesch János
Krippel Móric
Krolopp Alfréd
Kukuljevič József
Kund Ede
Kúthy Sándor
Láng Géza
Lázár Jakab
Lázár Vilmos
Lencsés Antal
L'Huillier István
Liebbald Gyula
Liebermann Leó
Linhart György
Liszka Jenő
Lovassy Sándor
Maczelka László
Magyar Pál
Magyary-Kossa Gyula
Mándy György
Manninger Gusztáv Adolf
Manninger Rezső
Marek József
Masch Antal
Mészöly Gyula
Mezey Gyula
Mitterpacher Lajos
Mócsy János
Modrovich Ferenc
Mohácsy Mátyás
Molnár István Rudinai
Monostori Károly
Nádaskay Béla
Nagypataki (Reichenbach) Béla

Nuricsán József
Okályi Iván
Ormándy János
Ormos Imre
Pabst Henrik Vilmos
Pankl Máté
Páter Béla
Páter Károly
Pekár Imre
Penyigey Dénes
Pesthy Béla
Péterffy József
Pettenkoffer Sándor
Plósz Béla
Pogácsás György
Porpáczy Aladár
Preiszig Hugó
Pulay Gábor

Szövetkezetügy

Ihrig Károly
Károlyi Sándor

Természetvédelem

Kaán Károly
Nagyszalánczy (Fröhlich) Brunó

Üzemtan, -szervezés

Irinyi János
Jattka Ferenc
Juhos Lajos
Kesztyűs Lajos
Klauzál Imre
Liszka Jenő
Nagy Loránd
Nagypataki (Reichenbach) Béla
Ormándy János
Pogácsás György

Vadászat

Illés Nándor
Kittenberger Kálmán
Lakatos Károly
Nadler Herbert

A kötetben szereplő rövidítések jegyzéke

A.	Aquila
AA.	Acta Agronomica
AE.	Akadémiai Értesítő
AGD.	Acta Geographica Debrecina
AIÉ.	Ampelológiai Intézet Évkönyve
AMB.	Acta Microbiologica
AP.	The American Parfümer
APh.	Acta Phytopathologica
APhH.	Acta Pharmaceutica Hungarica
ArÉ.	Archeológiai Értesítő
At.	Agrártudomány
AT.	Agrokémia és Talajtan
AtK.	Agrártudományi Közlemények
AtSz.	Agrártörténeti Szemle
AtSzl.	Agrártudományi Szemle
ÁK.	Állattani Közlemények
ÁKI.	Állattenyésztési Kutató Intézet
ÁL.	Állattenyésztők Lapja
ÁoL.	Állatorvosi Lapok
Át.	Állattenyésztés
ÁtEÉ.	Állatorvostudományi Egyetem Évkönyve
ÁtSz.	Állattenyésztési Szemle
B.	Baromfiak
BÉ.	Békési Élet
Bg.	Borgazdaság
BH.	Budapesti Hírlap
Bi.	Baromfiipar
BK.	Botanikai Közlemények
BL.	Borászati Lapok
BME.	Budapesti Műszaki Egyetem
BNZ.	Berliner National Zeitung
BR.	Budapester Rundschau

BrL.	Brassói Lapok
BSz.	Borsodi Szemle
BSzl.	Budapesti Szemle
Bt.	Baromfitenyésztés
C.	Cukorrépa
CF.	Ceglédi Füzetek
Ci.	Cukoripar
Cu.	Cumania
Cs.	Csillag
DDMÉ.	Debreceni Déri Múzeum Évkönyve
DGZ.	Deutsche Gärtner Zeitung
DmTRMTÉ.	Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat Érte- sítője
DMZ.	Deutsche Milkerei-Zeitung
E.	Egyetértés
ECsL.	Evangélikus Családi Lap
EF.	Erdőgazdaság és Faipar
EFE.	Erdészeti és Faipari Egyetem
EFETK.	Erdészeti és Faipari Egyetem Tudományos Közleményei
Eg.	Erdőgazdaság
Egr.	Ethnographia
EgSz.	Erdőgazdasági Szemle
EK.	Erdészeti Kísérletek
EKu.	Erdészeti Kutatások
EL.	Erdészeti Lapok
Er.	Az Erdő
ETF.	Erdélyi Tudományos Füzetek
EtK.	Erdészettudományi Közlemények
EV.	Esztergom és Vidéke
Éi.	Élelmezési Ipar
ÉI.	Élet és Irodalom
ÉiK.	Élelmiszeripari Közlemények
ÉII.	Élelmiszer Ipar
ÉKMEÉ.	Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Évkönyve
ÉT.	Élet és Tudomány
Év.	Élővilág
ÉvK.	Élelmiszervizsgálati Közlemények

F.	Forrás
FA.	Folia Archeologica
FC.	Folia Cryptogamica
FE.	Föld és Ember
FEH.	Folia Entomologica Hungarica
FÉ.	Földművelési Érdekeink
Fi.	Faipar
FIÉ.	Földtani Intézet Évkönyve
FK.	Filológiai Közlöny
Fm.	Földművelés
FmÉ.	Földművelésügyi Értesítő
FNNKIK.	Fertődi Növénynevelési és Növénytermesztési Kutató Intézet Közleményei
FrÉ.	Földrajzi Értesítő
FrK.	Földrajzi Közlemények
FSz.	Felsőoktatási Szemle
FtK.	Földtani Közlöny
G.	Gazdálkodás
GATE.	Gödöllői Agrártudományi Egyetem
Ge.	Georgikon
Gi.	Gabonaipar
GL.	Gazdasági Lapok
GT.	Gazdasági Tanügy
GTu.	Gazdasági Tudósítások
GtL.	Gazdatisztek Lapja
Gy.	Gyógyszerészet
Gyk.	Gyümölcskertész
GyM.	Gyakorlati Mezőgazda
H.	Hangya
Ha.	Hazánk
Hal.	Halászat
HBmMK.	Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Közleményei
HH.	Herba Hungarica
Hi.	História
HK.	Hidrológiai Közlemények
HKF.	Hazai és Külföldi Tudósítások
Hn.	Hírnök
Hon.	Honismeret

HT.	Hidrológiai Tájékoztató
I.	Időjárás
IF.	Illustrierte Flora
IKN.	Iparos és Kereskedő Napló (A Pesti Napló melléklete)
ItK.	Irodalomtörténeti Közlemények
JPMÉ.	Janus Pannonius Múzeum Évkönyve
K.	A Kert
Ka.	Kisalföld
KATE.	Keszthelyi Agrártudományi Egyetem
Ke.	Kertészet
KeL.	Kecskeméti Lapok
Kg.	Kertgazdaság
KG.	Kerti Gazdaság
KgÉ.	Közgazdasági Értesítő
KgSz.	Közgazdasági Szemle
KH.	Keszthelyi Hírlap
KK.	Kísérletügyi Közlemények
KL.	Kertészeti Lapok
Klly.	Különlenyomat
Km.	Kertészmérnök
KNKN.	Kecskeméti Nagy Képes Naptár
Kö.	Könyvtáros
KPi.	Konzerv- és Paprikaipar
KSz.	Kertészet és Szőlészet
KSzFÉ.	Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Évkönyve
KSzg.	Kecskeméti Szőlősgazda
KSzl.	Kertészeti Szemle
Kt.	Köztelek
Kts.	Kortárs
KÚ.	Keleti Újság
KV.	Keszthely és Vidéke
L.	Lobogó
LK.	Levéltári Közlemények
M.	Méh
MAÉ.	Magyar Académiai Értesítő
MÁ.	Magyar Állattenyésztés
MaK.	Magyar Kertész

MÁL.	Magyar Állatorvosok Lapja
MaM.	Magyar Méh
MAtFK.	Mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskola Közleményei
MÁSz.	Magyar Állatorvosi Szemle
MÁtL.	Magyar Állattenyésztők Lapja
MB.	Magyar Bor
MBGy.	Magyar Bor és Gyümölcs
MBL.	Magyar Botanikai Lapok
ME.	Magyar Erdész
Mé.	Méhészet
MÉ.	Műszaki Élet
MÉTE.	Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesület
Mg.	Mezőgazdaság
MG.	Magyar Gazda
MGH.	Magyar Gazda Hírmondó
MgK.	Mezőgazdasági Közlemények
MgKl.	Mezőgazdasági Közlöny
MgK.	Mezőgazdasági Kutatások
MGL.	Magyar Gombászati Lapok
MgMt.	Mezőgazdasági Munkatudomány
MgSz.	Mezőgazdasági Szemle
MgVi.	Mezőgazdasági Világirodalom
MGSz.	Magyar Gazdák Szemléje
MGy.	Magyar Gyümölcs
MGyTÉ.	Magyar Gyógyszertudományi Társaság Értesítője
MGTsz.	Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle
MH.	Magyar Hírmondó
Mi.	Malomipar
MI.	Mezőgazdaság és Ipar
MK.	Mezőgazdaság és Kertészet
MKF.	Magyar Kémiai Füzetek
MKL.	Magyar Kémikusok Lapja
MKsz.	Mezőgazdasági Könyvszemle
MKu.	Magyar Kurír
ML.	Molnárok Lapja
MM.	Magyar Mezőgazdaság
MMÉEHÉ.	Magyar Mérnök és Építész Egylet Heti Értesítője
MMÉK.	Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye
MMgM.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum
MMgMA.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára
MMgMF.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Füzetei

MMgMK.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei
MML.	Magyar Molnárak Lapja
MN.	Magyar Nemzet
MNL.	Magyar Növénytani Lapok
MNM.	Magyar Nemzeti Múzeum
MNy.	Magyar Nyelv
Mo.	Magyarország
MSSz.	Magyar Statisztikai Szemle
MSzt.	Magyar Szesztermelő
MT.	Magyar Tudomány
MTAA.	MTA Almanach
MTAAtOK.	MTA Agrártudományok Osztályának Közleményei
MTABCsK.	MTA Biológiai Csoport Közleményei
MTABOK.	MTA Biológiai Osztályának Közleményei
MTAÉ.	MTA Értesítője
MTAKOK.	MTA Kémiai Osztályának Közleményei
MTARIK.	MTA Régészeti Intézetének Közleményei
MTtÉ.	Matematikai Természettudományi Értesítő
MTTÉ.	Magyar Tudós Társaság Évkönyve
MTTK.	Magyar Természettudományi Társulat Közleményei
Mú.	Malomújság
Mv.	Műemlékvédelem
N.	Nimród
Ne.	Népegészségügy
NgSz.	Nemzetgazdasági Szemle
Nj.	Népjólét
NKÁK.	M.kir. Növényélet és Kórtani Állomás Közleményei
Nö.	Növénytermesztés
NrÉ.	Néprajzi Értesítő
Nsz.	Népszabadság
Nt.	Növénytermelés
NtK.	Növénytani Közlemények
Nv.	Növényvédelem
OBIÉ.	Országos Borminősítő Intézet Évkönyve
OEE.	Országos Erdészeti Egyesület
OH.	Orvosi Hetilap
ÓM.	Óvári Mezőgazda
OMgIKIÉ.	Országos Mezőgazdasági és Ipari Kísérleti Intézet Évkönyve
OMgK.	Országos Mezőgazdasági Könyvtár

OSzBKIÉ.	Országos Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet Évkönyve
OSzK.	Olaj—Szappan—Kozmetika
OVfÉ.	Országos Vetőmagfelügyelőség Évkönyve
ÖBZ.	Österreichische Botanische Zeitschrift
ÖüK.	Öntözésügyi Közlemények
P.	Pharmacia
Pé.	Pártélet
PH.	Pesti Hírlap
PL.	Protestáns Lap
PN.	Pesti Napló
PSz.	Pedagógiai Szemle
RF.	Régészeti Füzetek
RtK.	Rovartani Közlemények
RtL.	Rovartani Lapok
S.	Sütőipar
SBH.	Studia Botanica Hungarica
SMK.	Savaria Múzeum Közleményei
SSz.	Soproni Szemle
STi.	Sütő- és Tésztaipar
StSz.	Statisztikai Szemle
Sz.	Századok
SzBg.	Szőlő- és Borgazdaság
SzF.	Szabad Föld
SzGy.	Szent György
Szi.	Szeszipar
SzKIÉ.	Szőlészeti Kutató Intézet Évkönyve
SzMKIÉ.	Szegedi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet Évkönyve
SzN.	Szabad Nép
SzSzF.	Szabolcs-Szatmári Füzetek
SzSzSz.	Szabolcs-Szatmári Szemle
T.	Tisia
Tb.	Takarmánybázis
TG.	Tiszántúli Gazdák
TGy.	Tudományos Gyűjtemény
Ti.	Tejipar

TtT.	Tejipari Tudósító
TK.	Természettudományi Közlöny
TKK.	Tejipari Kutatási Közlemények
TL.	Technológiai Lapok
TM.	Tudomány és Mezőgazdaság
TmN.	Tolna megyei Népújság
TStK.	Történelmi Statisztikai Közlemények
TSz.	Társadalmi Szemle
TSzl.	Történelmi Szemle
Tt.	Tiszatáj
TtF.	Természettudományi Füzetek
TtK.	Természettudományi Közlemények
TtÖüK.	Tiszántúli Öntözésügyi Közlemények
TtSz.	Technikatörténeti Szemle
TV.	Természet Világa
UK.	Unitárius Közlöny
UL.	Ungarischer Landwirte
V.	Valóság
Ve.	Veterinarius
Veg.	Vetőmaggazdálkodás
Vg.	Vízgazdálkodás
VL.	Vadász-Lap
VnÜ.	Vasárnapi Újság
VüK.	Vízügyi Közlemények
VüKl.	Vízügyi Közlöny
VVEK.	Veszprémi Vegyipari Egyetem Közleményei
VVl.	Vadász- és Versenylap
ZtKIB.	Zöldségtermesztési Kutató Intézet Bulletinje

Tartalomjegyzék

Ihrig Károly (<i>dr. Takács Imre</i>)	5
Illés Nándor (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	9
Ilseemann Keresztély (<i>dr. Pintér János</i>)	12
Inkey Béla (<i>Balázs György</i>)	16
Irinyi János (<i>dr. Fülöp Éva Mária</i>)	20
Istvánffi Gyula (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	24
Jablonowski József (<i>V. Góz Gabriella</i>)	28
Jámbor Vilmos (<i>dr. Laposa József</i>)	31
Jankó Sándor (<i>Kotlár Károly</i>)	33
Jánossy Andor (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	36
Jármái Károly (<i>dr. Fülöp Éva Mária</i>)	40
Jattka Ferenc (<i>Vezér Amália</i>)	43
Jávorka Sándor (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	46
Jeszenszky Pál (<i>dr. F. Virány Judit</i>)	51
Juhász Árpád (<i>dr. Fehér György</i>)	54
Juhos Lajos (<i>dr. Fehér György</i>)	57
Kaán Károly (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	60
Kabay János (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	65
Kadocsa Gyula (<i>V. Góz Gabriella</i>)	69
Káldy József (<i>Réz Gyula</i>)	73
Kállay Kornél (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	76
Kallivoda Andor (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	81
Kanitz Ágoston (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	85
Karap Sándor (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	90
Kardos Árpád (<i>dr. Laposa József</i>)	94
Karkovány Ákos (<i>Réz Gyula</i>)	97
Károly (Karl) Rezső (<i>Kassai M. Katalin</i>)	101
Károlyi Sándor (<i>dr. Für Lajos</i>)	104
Kárpáti Zoltán (<i>Kassai M. Katalin</i>)	109
Katona Mihály Dénes (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	113
Katona Zsigmond (<i>dr. Für Lajos</i>)	117
Keleti Károly (<i>dr. Balassa Iván</i>)	122
Kelle Artúr (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	127
Keller Oszkár (<i>Taraba Mária</i>)	131

Kemenesy (Kemptner) Ernő (dr. P. Hartyányi Borbála)	135
Kerekes József (dr. W. Nagy Ágota)	140
Kern Hermann (Kassai M. Katalin)	143
Kerpely Kálmán (dr. P. Hartyányi Borbála)	147
Kertész Ferenc (Ernst József)	152
Kesztyűs Lajos (dr. Fehér György)	156
Kisfaludy Mihály (dr. Fehér György)	159
Kiss Ferenc (dr. Oroszi Sándor)	162
Kiss József (N. Pintér Annamária)	166
Kitaibel Pál (dr. Pálmány Béla)	170
Kittenberger Kálmán (Kotlár Károly)	176
Klauzál Imre (dr. Fülöp Éva Mária)	181
Knoll István (dr. Mártha Zsuzsánna)	185
Kocsis Pál (dr. Pintér János)	188
Kodolányi Antal (dr. Balassa Iván)	193
Kolbai Károly (dr. W. Nagy Ágota)	196
Kolossváry Ödön (N. Pintér Annamária)	200
Koltay György (dr. Oroszi Sándor)	204
Kómár Gyula (Takács István)	208
Konkoly Thege Sándor (dr. Mártha Zsuzsánna)	210
Kopeczky Lajos (Kotlár Károly)	214
Korbonits András (dr. W. Nagy Ágota)	216
Korbuly Mihály (Takács István)	220
Koritsánszky János (dr. Pintér János)	222
Korizmicz László (dr. Balassa Iván)	225
Kosinszky Viktor id. (P. Erményi Magdolna)	229
Kosinszky Viktor ifj. (P. Erményi Magdolna)	233
Kosutány Tamás (dr. Pintér János)	237
Kotlán Sándor (dr. Fülöp Éva Mária)	242
Kotsis Endre (Taraba Mária)	246
B. Kovács András (Ernst József)	250
Kovács Antal (Kassai M. Katalin)	253
Kovács József (P. Erményi Magdolna)	256
Kovács László (Nagy Zsófia)	260
Kovács Sándor (dr. W. Nagy Ágota)	263
Kovácsy Béla (Ernst József)	266
Kozma Dénes (Udvary Ágnes)	270
Kozma Ferenc (dr. Szabó Lóránd)	274
Kőszegi Károly (Réz Gyula)	278
Köves János (1882—1977)(Fülöp Éva Mária)	281
Köves János (1921—1970)(Takács István)	285

Kövessi Ferenc (<i>Takács István</i>)	287
Krámszky Lajos (<i>dr. Laposa József</i>)	290
Krausz József (<i>Taraba Mária</i>)	293
Kreybig Lajos (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	296
Kriesch János (<i>Kassai M. Katalin</i>)	300
Krippel Móricz (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	302
Krolopp Alfréd (<i>dr. Kurucz György</i>)	306
Krolopp Hugó (<i>dr. Kurucz György</i>)	309
Kukuljevič József (<i>dr. Knézy Judit</i>)	312
Kund Ede (<i>Réz Gyula</i>)	314
Kúthy Sándor (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	318
Kühne Ede (<i>dr. Für Lajos</i>)	323
Küzdényi Szilárd (<i>Réz Gyula</i>)	327
Kvassay Jenő (<i>dr. Pintér János</i>)	329
Láczay Szabó László (<i>dr. Balassa Iván</i>)	333
Lacsny Miklós (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	336
Lakatos Károly (<i>Kotlár Károly</i>)	341
Landgraf János (<i>dr. F. Virány Judit</i>)	344
Láng Géza (<i>Vezér Amália</i>)	349
Lánghy István (<i>Udvary Ágnes</i>)	353
Lázár Jakab (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	357
Lázár L. Pál (<i>Réz Gyula</i>)	360
Lázár Vilmos (<i>dr. Matolcsi János</i>)	362
Legány Ödön (<i>Kassai M. Katalin</i>)	366
Leibitzer János (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	369
Lencsés Antal (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	373
Lengyel Géza (<i>Kassai M. Katalin</i>)	377
Lesenyi Ferenc (<i>Kotlár Károly</i>)	381
L'Huillier István (<i>dr. Laposa József</i>)	384
Liebbald Gyula (<i>dr. Kurucz György</i>)	386
Liebermann Leó (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	388
Limbacher Károly (<i>Vezér Amália</i>)	393
Linhart György (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	396
Lippai János (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	400
Liszka Jenő (<i>dr. Laposa József</i>)	404
Lónyay Ferenc (<i>Balázs György</i>)	407
Lovassy Sándor (<i>dr. Pintér János</i>)	410
Lukács Károly (<i>Nagy Zsófia</i>)	413
Lukácsy Sándor (<i>Balázs György</i>)	416
Maczelka László (<i>Udvary Ágnes</i>)	419
Madarász Gyula (<i>dr. F. Virány Judit</i>)	422

Máday Izidor (<i>dr. Kurucz György</i>)	426
Mados (Kotzmann) László (<i>Balázs György</i>)	429
Magda Pál (<i>dr. Für Lajos</i>)	433
Mágocsy-Dietz Sándor (<i>dr. Fülöp Éva Mária</i>)	437
Magyar Gyula (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	441
Magyar Pál (<i>Kotlár Károly</i>)	445
Magyary-Kossa Gyula (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	448
Mándy György (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	452
Manninger G. Adolf id. (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	457
Manninger Gusztáv Adolf ifj. (<i>V. Góz Gabriella</i>)	462
Manninger Rezső (<i>Taraba Mária</i>)	466
Marek József (<i>dr. Pintér János</i>)	471
Masch Antal (<i>dr. Pintér János</i>)	477
Mathiász János (<i>dr. Für Lajos</i>)	481
Matolcsi János (<i>dr. Bökönyi Sándor</i>)	486
Maucha Rezső (<i>Takács István</i>)	490
Mauthner Ödön (<i>dr. Pintér János</i>)	493
Mechwart András (<i>Réz Gyula</i>)	497
Melegh Béla (<i>Réz Gyula</i>)	501
Melius Péter (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	504
Méri István (<i>dr. Pálóczi Horváth András</i>)	509
Mészöly Gyula (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	513
Mezey Gyula (<i>dr. Fehér György</i>)	517
Miklós Gyula (<i>dr. Pintér János</i>)	520
Milhoffer Sándor (<i>dr. Für Lajos</i>)	526
Mille Géza (<i>Taraba Mária</i>)	531
Miseta Vendel (<i>Kassai M. Katalin</i>)	535
Mitterpacher Lajos (<i>dr. Für Lajos</i>)	538
Mócsy János (<i>dr. Matolcsi János</i>)	543
Modrovich Ferenc (<i>Kotlár Károly</i>)	547
Moesz Gusztáv (<i>dr. Fehér György</i>)	550
Mohácsy Mátyás (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	554
Mokry Sámuel (<i>dr. Fülöp Éva Mária</i>)	559
Molnár István (Rudinai) (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	564
Monostori Károly (<i>Ernst József</i>)	569
Morócz István (<i>dr. Balassa Iván</i>)	574
Muraközy Imre (<i>dr. Für Lajos</i>)	577
Mutschenbacher Emil (<i>Vezér Amália</i>)	580
Muzsnay Géza (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	583
Mühle Vilmos (<i>dr. Laposa József</i>)	586
Nádaskay Béla (<i>Nagy Zsófia</i>)	589

Nadler Herbert (<i>Kotlár Károly</i>)	592
Nagy Ferenc (Ürögdi) (<i>dr. Pintér János</i>)	597
Nagy Iván Edgár (<i>V. Góz Gabriella</i>)	600
Nagy Loránd Szöllősy Gábor)	603
Nagy Sándor (<i>Nagy Zsófia</i>)	606
Nagypataki (Reichenbach) Béla (<i>dr. F. Virányi Judit</i>)	609
Nagyszalánczy (Fröhlich) Brunó (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	614
Nagyváthy János (<i>dr. Für Lajos</i>)	618
Németh Márton (<i>dr. Laposa József</i>)	623
Nuricsán József (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	627
Nyisztor György (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	631
Obermayer Ernő (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	636
Okályi Iván (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	641
Olgvai Miklós (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	645
Ormándy János (<i>dr. Fehér György</i>)	648
Ormos Imre (<i>dr. Laposa József</i>)	652
Osztrovszky Antal (<i>N. Pintér Annamária</i>)	657
Pabst Henrik Vilmos (<i>dr. Fehér György</i>)	662
Paczelt János (<i>Udvardy Ágnes</i>)	666
Pálinkás Gyula (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	669
Pankl Máté (<i>Kurucz György</i>)	674
Papp József (<i>Taraba Mária</i>)	676
Papp László (<i>dr. Palóczy Horváth András</i>)	678
Páter Béla (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	683
Páter Károly (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	688
Pecz Ármind id. (<i>dr. Laposa József</i>)	692
Pekár Imre (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	696
Pelc Antal (<i>N. Pintér Annamária</i>)	700
Penyigey Dénes (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	704
Pesthy Béla (<i>Taraba Mária</i>)	709
Petényi Salamon János (<i>dr. F. Virányi Judit</i>)	711
Péterffy József (<i>dr. Mártha Zsuzsánna</i>)	716
Pethe Ferenc (<i>dr. Für Lajos</i>)	719
Petőházi Gábor (<i>Ernst József</i>)	724
Petrovits István (<i>dr. Pintér János</i>)	727
Pettenkoffer Sándor (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	731
Piacsek András (<i>Szöllősy Gábor</i>)	735
Plósz Béla (<i>dr. Knézy Judit</i>)	739
Podhradszky János (<i>dr. Fülöp Éva Mária</i>)	743
Pogácsás György (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	747
Porpáczy Aladár (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	751

Prehoda József (<i>Balázs György</i>).....	756
Preiszig Hugó (<i>dr. Knézy Judit</i>)	759
Preysz Móric (<i>dr. Pintér János</i>)	762
Prohászka Ferenc (<i>Nagy Zsófia</i>)	765
Prónay Gábor (<i>dr. Knézy Judit</i>)	768
Pulay Gábor (<i>Szöllősy Gábor</i>)	772
Tematikus mutató.....	775
Rövidítések jegyzéke.....	782

ISBN 963 01 7833 8 (Ö)

ISBN 963 70 9205 6 (II.)

Felelős kiadó: Dr. Szabó Lóránd főigazgató

Megjelent 3000 példányban, 70,00 (A/5) ív terjedelemben

Védőborítót, a kötéstervet és a tipográfiát

Tóth Sándor készítette

88. 810006 Petőfi Nyomda, Kecskemét

Felelős vezető: Birkás Béla vezérigazgató

799

Ár: 220,— Ft.

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

I-P

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár